CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथबृहज्ज्योतिषार्णवोक्तमासमाहात्म्यस्तबकप्रा०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्वनामतस्तु मासःस्यात् द्विवर्णस्तु द्विदोरिति ॥ नाम्नूर्ध्व.
श्वेतकृष्णःपिंगलोघनमूरुजः १ सूर्यचंद्रान्वितःसोयंप्रतिमासं
तु पूज्यते ॥ स्वनामपूर्वकैर्मंत्रैर्होमपूजाप्रस्नानकैः २

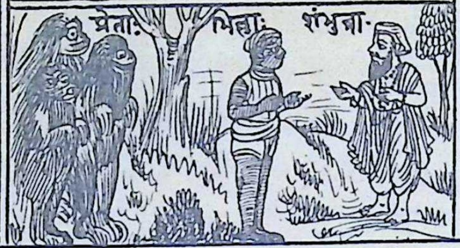

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथ मासस्तबके वक्ष्यमाण मासमाहात्म्यानुक्रमः

१ अथचैत्रमासमाहात्म्यं
२ अथवैशाखमासमाहात्म्यं
३ अथज्येष्ठमासमाहात्म्यं
४ अथअषाढमासमाहात्म्यं
५ अथश्रावणमासमाहात्म्यं
६ अथभाद्रपदमासमाहात्म्यं
७ अथाश्विनमासमाहात्म्यं
८ अथकार्तिकमासमाहात्म्यं
९ अथमार्गशीर्षमाहात्म्यं
१० अथपौषमासमाहात्म्यं
११ अथमाघमासमाहात्म्यं
१२ अथफाल्गुनमासमाहात्म्यं
१३ अथपुरुषोत्तममासमाहात्म्यं
१४ अथक्षयमासविधानं
१५ अथधनुर्मासमाहात्म्यं
१६ अथकोकिलमासमाहात्म्यं
१७ अथसंसर्पमासमाहात्म्यं
१८ अथचातुर्मासमाहात्म्यं

अथउपोद्घाताध्यायानुक्रमः १ मंगलाचरणं·

द्वादशमासानांमध्वादिनामानिसार्थानि·
द्वादशमासानांनक्षत्राश्रितनामानि·
मासानांचांद्रसावनसौरनाक्षत्रेतिभेदचतुष्टयं
अथप्रत्येकमासानांकृत्यमाह·
देवमासमनुष्यमासनिर्णयः
वैदिकस्मार्तपौराणसौतमासानांनिर्णयः
अधिकमासक्षयमासलक्षणं·
कोकिलमासलक्षणं· संसर्पमासलक्षणं·
चातुर्मास्यव्रतारंभावसानकालनिर्णयः
धनुर्मासलक्षणं २ अथचैत्राद्यद्वादशमासानामध्यायसंख्यांपु
राणादिप्रमाणंचाह ३ द्वादशमासानांसूर्याः
३ द्वादशमासानांदेवता· ३ द्वादशमासानांद्रव्यः
मासस्वरूपं ३॥ इतिबृहज्ज्योतिषार्णवधर्मस्कंधेचतुर्थेमास
स्तबकेउपोद्घाताध्यायःप्रथमः १

अथचैत्रमाहात्म्येपदार्थानुक्रमः

अध्याय·	विषय·
१	मंगलाचरणंततोशौनकप्रश्नः चैत्रमासप्रशंसा·
२	ग्रामाद्बहिर्जलेचैत्रेस्नानमाहात्म्यप्रतिपादनंस्नानकालश्च
३	चैत्रेकमुद्दिश्यव्रतंकर्तव्यंकिंदानंकिंफलंकस्मिन्तीर्थेचस्नानंक र्तव्यमितिप्रश्नेपुण्यकीर्तिकथानकमाह·सूतःततःवनेभ्रममा णस्यपुण्यकीर्तिनृपस्यमांडव्यऋषिणासहसमागमः आग मनेप्रश्नः
४	ऋषिःचैत्रसरयूस्नानार्थंगच्छामीत्युवाचततोमाहात्म्यश्र वणोत्सुकंनृपंप्रतिचैत्रव्रतकर्तुः वर्ज्यावर्ज्यत्वमाह·
५	सर्वमासेषुचैत्रस्यआधिक्यत्वंवर्णयितुंरावणादिरक्षसापीडि तैर्देवैर्विष्णोःस्तुतिःकृताततोऽहमवतारंगृहीष्यामीत्युवाच·
६	श्रीरामजन्मोत्सववर्णनं अयोध्यायांरामतीर्थमहिमा·
७	स्नानकालःचैत्रव्रतारंभविसर्जनयोः कालप्रमाणेप्रकार त्रयमाह आन्हिकवर्णनेप्रातःस्मरणादिमलोत्सर्गांतविधिवर्णनं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

८ मलोत्सर्गादिदंतशुद्धिविधानं
९ पूजाविधिवर्णनेनिंद्यग्राह्यपुष्पाणिस्नानविधिः पृथिव्यां यत्रकुत्रापिचैत्रेरामतीर्थमहिमा·
१० द्वादशतिलकधारणविधिः शैवानांविभूतिधारणविधिः द्वादशमासानांदेवता कथनंराममहिमा·
११ रामस्यषोडशोपचारपूजाकथनं
१२ ततोऽवसिष्टपूजातुलस्यश्वत्थादिपूजातिलतर्पणंच
१३ चैत्रमासव्रतनियमाः
१४ चैत्रव्रतिनांभोजनोत्तरंकृत्यंचैत्रेदानानि
१५ चैत्रेअयोध्यायांसरयूमध्यस्थरामतीर्थमहिमाकथनं
१६ सर्वपृथिव्यांरामचंद्रकृततीर्थानांवर्णनं
१७ संतानप्राप्त्यर्थंपुण्यकीर्तिनृपेणचैत्रेअयोध्यायांस्नानं-कृतंतन्माहात्म्यप्रतिपादिकानृसिंहविप्रकथा·
१८ पिशाचत्रयमुक्तिः
१९ कर्कशनामकभिक्षुःशंभुब्राह्मणंप्रतिस्नानमाहात्म्यंपृच्छति सवदतितावताघोरराक्षसस्यागमनं ततस्तस्यमुक्तिःसच सवृत्तांतंपूर्वजन्मोत्थमवदत् तांबूलदानमहिमा·
२० चैत्रेदानानितिथीनांउत्तरोत्तरं वैशिष्ट्यवर्णनं रामजन्मोत्सवविधिः रामायणपारायणमहिमा·
२१ गौरीव्रतविधिः
२२ त्रयोदशीचतुर्दशीपौर्णिमातिथित्रयमाहात्म्यकथनं
२३ चैत्रव्रतोद्यापनविधिः चापनादिदानानिमासव्रतसमाप्यनंतरं त्रिजटाप्रीतयेस्नानं कर्तव्यंअन्यथाफलहानि·
२३ रंगपंचमीमहिमा·
२४ प्रतिमासंरामनवमीव्रतमाहात्म्यंकरिकोहलकथा·
२५ तयोःपूर्ववृत्तांतंतोप्रतिपुनरागच्छ इति· शंभोःशपथः शंभुकार्पटिकसमागमः ततः शंभुनाकार्पटिकमुखात् स्वपितुःदुर्गतिंज्ञात्वा पश्चात्तापःकृतः
२६ ततःशंभोः अयोध्यायांगमनंअयोध्याशोभावर्णनं
२७ शंभोः अयोध्यायात्रायांअन्नदानात्पितुःपिशाचत्वमुक्तिर्जाता·
२८ यात्रांकृत्वामध्येमार्गेकरिकोहलयोःद्विनद्वयजंपुण्यं दत्वामुक्तिंचकारततःराक्षसस्यमुक्तिः ततोशंभोःस्वग्रामप्रतिगमनं· नृसिंहविप्रस्यस्वपुरंप्रतिगमनं
२९ पुण्यकीर्तेःअयोध्यायात्राप्रभावेणपुत्रप्राप्तिःपंचविधस्नानविधिः
३० त्रिजटाख्यानंतस्यैवरदानंमाहात्म्यश्रवणमहिमाश्लोकसंख्या

इतिचैत्रमाहात्म्यंसमाप्तम्·

इतिचैत्रमाहात्म्यानुक्रमणिकास०

यह ग्रंथ सन १८६७ के २५ वे कायदे के प्रमाणसें रजिष्टर करके सुबतरों सें हक्क ग्रंथकर्ता मालक हरिकृष्ण शास्त्री इनोने अपने पास रखा है·

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ज्ञ न क राउ१ १८६०

श्रीगणेशायनमः आदिनारायणोब्रह्मविष्णुरुद्रादिदेवताः यस्यानुवर्तिनस्तस्मैनमोगोलोकवासिने १ अथात्रबृहज्ज्योतिषार्णवग्रंथनिबंधनक-
र्तधर्मस्कंधांतर्गतंचतुर्थमासमाहात्म्यस्तबकंचिकीर्षुरशेषप्रत्यूहव्यूहव्यपोहायाभिमतदेवतानमस्कारलक्षणंमंगलमाचरति वृषेति वृष मूषकः
वाहनंयस्यसचासौविघ्नेशश्चतधर्मोवृषोवृषः श्रेष्ठोवृषोगौमूषकोवृष इतिशब्दरत्नप्रदीपकोशः ततः उपासनास्तबककथनानंतरशेषंस्पष्टं १ २
तेषांमासानांमाहात्म्यंतस्यविबुद्धयेज्ञानाय ३ अथमध्वादिद्वादशमासानानामान्याह मधुरितिमन्यतेजानातीतिमधुः मनिजनिभ्यांधातोश्चेत्युः

श्रीगणेशायनमः वृषवाहनविघ्नेशंशिखिवाहांसरस्वतीम् स्वेष्टंश्रीबदुकंनत्वापितरंव्यंकटंततः १ श्रीगौतमकु
लोत्पन्नोज्योतिर्विद्व्यंकटात्मजः हरिकृष्णःकरोम्यत्रमासमाहात्म्यसंग्रहम् २ पुराणादीनिचालोक्यतन्माहात्म्य
विबुद्धये तत्रादौकिंचिदेवात्रमासनिर्णयउच्यते ३ मधुस्तथामाधवसंज्ञकश्चशुक्रः शुचिश्चाथनभोनभस्यौ तथे
षऊर्जश्चसहः सहस्योतपस्तपस्याविनितेक्रमेण ४ यस्मिन्मासेपौर्णिमासीयेनधिष्ण्येनसंयुता तन्नक्षत्राह्वयो
मासः पौर्णमासीतदाह्वया ५ तद्यथा चैत्रवैशाखज्येष्ठाश्चाषाढःश्रावणस्तथा भाद्रपदश्चाश्विनश्चकार्ति
कोमार्गशीर्षकः पौषोमाघःफाल्गुनेतिमासनामानिचक्रमात् ६

मधुरेवमाधवः ज्ञानवान्प्रज्ञादित्वादण् शोचंतिपांथाअत्रशुक्रः अत्युष्णत्वात् शोचंतिपांथाअत्रशुचिः अत्यासारात् नभ्यस्तिहिनस्तिपांथानितिन
भः नभसिसाधुः नभस्यइष्यतेगमयतिपांथानितीषः ऊर्जयंति बलिनोभवंतिप्राणिनोत्रऊर्जः सहतेइतिसहः अच् सहतेलोकोस्मिन्शीतमि
तिसहाः सहसिसाधुः सहस्यः तपतीतितपाः तपसिसाधुःतपस्यः एवंमासशब्दार्थोबोध्यः ४ येनधिष्ण्येननक्षत्रेणसंयुतापौर्णमासीतन्नक्ष
त्रनाम्नामासः प्रोक्तः पौर्णमासीपूर्णिमा अथतन्नामकीर्तयायथा चित्रानक्षत्रेणयुक्तापौर्णमासीचैत्री सास्मिन्मासइतिसमासश्चैत्रः नक्षत्रे
णयुक्तः कालः इतिअणि सास्मिन् पौर्णमासीतिपुनरण् एवंसर्वत्रबोध्यम् ५ ६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मासानांभेदचतुष्टयमाह दर्शावधिर्मासः चांद्रसंज्ञकः रवित्रिवासरैस्त्रिंशद्दिनैः सावनसंज्ञकः सूर्यसंक्रांतिभोगेनसौरमासः प्रतिदिनमेकैकं क्रमेण अश्विनीमारभ्यरेवत्यंतं चंद्रस्यसप्तविंशतिनक्षत्रभोगेननाक्षत्रमासः ७ अथप्रत्येकमासानांकृत्यमाह वर्षायनर्त्तु युगपूर्वकमितितु हिनांशुमा नात् चंद्रमानात् तथाचार्ष्टिषेणिः विवाहादौस्मृतः सौरोयज्ञादौसावनःस्मृतः वार्षिकेपितृकार्येच मासश्चांद्रोविधीयते स्कांदे सौरमाभ्युदयेमा

चांद्रोदर्शावधिर्मासः सावनःरवित्रिवासरैः सौरोर्कराशिभोगेननाक्षत्रोविधुभैःक्रमात् ७ शिरोमणौ वर्षायनर्त्तु युगपूर्वकमत्रसौरान्मासास्तथाचतिथ्यःतुहिनांशुमानात् यत्कृच्छ्रसूतकचिकित्सितवासराद्यंतत्सावनाद्घुघ टिकादिकमार्क्षमानात् ८ गर्गः पौर्णमास्यवसानःस्यान्मासोदक्षिणतस्तथा दर्शांतोमानुषोत्स्थेतोविंध्यादुत्तर याम्यगो ९ आर्ष्टिषेणिः दर्शांतोवैदिकोमासोराकांतःस्मार्त्तउच्यते पौराणोहरिघस्रांतःसौतउत्पत्तिपूर्वकः १० संक्रांतिद्वयसंयुक्तःक्षयमासःस्मृतोबुधैः संक्रांतिरहितोमासोयोधिमासःसउच्यते ११ यस्मिन्वर्षेऽधिमासःस्यादाषाढस्तुतदात्रहि कोकिलाख्याभवेन्मासोत्यतिपुण्यफलप्रदः १२ स्कांदे शुचिमासाधिकोयस्मिन्वर्षेचैवप्रजायते तस्मिन्नेवव्रतंकार्यंनान्यवर्षेकदाचन १३ संक्रांतिरहितसर्वंशुचिमासंपरित्यजेत् ससंक्रांतिशुचौमासि पौर्णिमास्यनारद १४ यावच्छ्रावणमासस्यपौर्णिमाख्यातिथिर्भवेत् तावत्कालव्रतंकार्यंयोषिद्भिःपतिदैवतं १५ भविष्योत्तरे वर्षेयस्मिन्द्वयोगाद्द्वाश्विनाद्वितयंभवेत् तदाशोकव्रतंकार्यंमासमेकंस्फुरखामये १६ वर्षेचयस्मिन्द्वौ देवीभवेतामधिमासकौ ससपाख्यःप्रथमजोमलसंज्ञस्तथोत्तरः १७

संचांद्रंतुपितृकर्मणि यज्ञेसावनमित्याहुराद्यंस वेव्रतेषुच कल्पलतायां चांद्रेविवाहयज्ञादिगर्भकृत्यादिसावने नाक्षत्रेघनगर्भादिसौरेखेचरकर्मचेत्यादिविकल्पव्यवस्थादेशभेदेनविज्ञेया ८ विंध्यात् विंध्याचलपर्वतात् ९ राकांतः पूर्णिमांतः हरिघस्रांतः सूतिकायांभवःसौतः १० क्षयमासाधिमासज्ञानमाह संक्रांतीति ११ कोकिलमासस्यज्ञा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नमाहस्पष्टं १२ शुचिराषाढः १३ पौर्णीपूर्णिमा १४ १५ संसर्पमासज्ञानमाहस्पष्टोर्थः १६ १७ १८ १९ स्तोकायुषामल्पायुषां २० २१ चातु
र्मास्यव्रतग्रहणविसर्जनकालमाह चातुर्मास्यव्रतानामितिपरिकल्पनंनिश्चयं २२ उपक्रममारंभः २३ २४ २५ चापार्कप्रवेशादिनतः धनसंक्रांतिप्रवे-

सम्यक्सर्पतिसर्वेषुपुण्यकर्मसुयःसदा अतःसंसर्पसंज्ञोयंमासःपुण्यैरवाप्यते १८ आश्विनेमासिसंसर्पयुतेष
ष्ठिदिनात्मके कार्यंव्रतोत्तममिदंशोकदारिद्र्यनाशनम् १९ स्तोकायुषांनृणामेतदाश्विनेहितयंकलौ सुदुर्लभमिति-
ज्ञात्वाश्रद्धयाव्रतमाचरेत् २० अशोकस्यव्रतंकार्यंद्वात्रिंशद्दिवसेषुच पूर्वाश्विनेशुक्लपक्षेकादश्यामारभेद्व्रतं २१ अत्या
श्विनेपूर्णिमायांकुर्याद्व्रतसमापनं चातुर्मास्यव्रतानांचकुर्वीतपरिकल्पनं २२ व्रतप्रारंभकालास्तुप्रोक्ताःपंचैवविष्णुना
उपक्रमंचतुर्मासव्रतानांचनरःशुचौ २३ एकादशीद्वादशीचपौर्णमासीतथाष्टमी कर्कटेचैवसंक्रांतिस्तेषुकुर्याद्यथावि
धि २४ कार्तिकेशुक्लपक्षेतुद्वादश्यांतत्समापयेत् चत्वारोवार्षिकामासादेवस्योत्थापनावधि २५ सौरमानेनचापार्कप्र-
वेशदिनतःसुधीः यावन्मकरपर्यंतंधनुर्मासव्रतंचरेत् २६ अर्केशुक्रेकुजेपातेवैधृतौद्वादशीदिने धनुर्मासार्चनान्नृ-
णांकोटिकोटिगुणोत्तरं २७ एवमष्टादशानांचमासानांनिर्णयोमया संक्षेपेणप्रकथितोऽध्यायाध्यायादिकंत्रुवे २८
अथचैत्रस्यमाहात्म्यंत्रिंशदध्यायसंमितं भविष्योत्तरकेप्रोक्तमानंदलेशसंयुतं २९ ततोवैशाखमाहात्म्यंस्कांदोक्तंब
हुविस्तरम् पंचविंशाध्याययुक्तंपाद्मलेशसमन्वितं ३० अथाग्रेज्येष्ठमाहात्म्यंत्रिंशदध्यायसंमितम् भविष्योत्त
रकेप्रोक्तंतदेवात्रप्रकथ्यते ३१

शदिनमारभ्यमकरसंक्रमपर्यंतंसौरमासंधनुर्मासव्र
तमाचरेदिति २६ तत्रापिविशेषपर्वाण्याह पुण्यमितिशेषः २७ अध्यायादिकं अध्यायसंख्या आदिशब्देनपुराणप्रमाणमपि २८
आनंदलेशसंयुतं आनंदरामायणसारांशसहितम् २९ ३० ३१ ७ ७ ७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

३२ ३३ ३४ ३५ ३६ स्कांदीयसारोद्धारोक्तं स्कंदपुराणांतर्गतसारोद्धारोक्तं पाद्म्यादिलेशसंयुतं पद्मपुराणब्रह्मपुराणाद्युक्तसारांशसहितं
३७ अपरंअध्यायाःसंति ३८ ३९ अथवायुप्रोक्तं ४० भविष्योक्तंनामपंचपर्वात्मकभविष्योपपुराणोक्तं नतुभविष्योत्तरमहापुराणप्रोक्तं ४१ झि

अतःपरंप्रवक्ष्यामित्याषाढस्यमहात्मकं एकोनत्रिंशदध्यायैःस्कांदोक्तंसुमनोहरं ३२ ततःश्रावणमाहात्म्यंत्रिंशद
ध्यायसंमितं अतिचित्रकथायुक्तंस्कांदोक्तंसुमनोहरं ३३ अथभाद्रपदस्यैवमाहात्म्यंचातिसुंदरं भविष्योत्तरकेप्रोक्तं
त्रिंशदध्यायसंयुतं ३४ स्कांदलेशेनसहितंततोग्रेचाश्विनाख्यकं वक्ष्यामिमासमाहात्म्यंदेवीपूजनसंयुतं ३५ प्रोक्तंभवि
ष्योत्तरेयत्त्रिंशदध्यायसंयुतं अनेकलेशसहितंमनोहरकथायुतं ३६ अतःपरंकार्तिकस्यमाहात्म्यंकथयाम्यहं स्कांदी
यसारोद्धारोक्तंपाद्म्यादिलेशसंयुतं ३७ नतुविंशतिरध्यायास्तथासंत्यपिचापरे मार्गशीर्षस्यमाहात्म्यंषोडशाध्या
यसंमितं ३८ प्रोक्तंस्कंदपुराणेयत्तदेवप्रोच्यतेत्वहि ततःपौषस्यमाहात्म्यंस्कांदोक्तंप्रवदाम्यहं ३९ युक्तंपंचदशाध्यायै
स्थमाघमहात्म्यकं त्रिंशदध्यायसहितंवायुप्रोक्तंसुविस्तरं ४० तथाभविष्यपाद्म्यादिलेशेनचसमन्वितं अथफाल्गु
नमाहात्म्यंभविष्योक्तंमहाद्भुतं ४१ कथितंतत्रचाध्यायाःप्रोक्तास्त्वझिह्लिसंमिताः ततोहास्यरसैर्युक्तंमाहात्म्यंफा॰
ल्गुनोद्भवं ४२ अध्यायपंचकेनैवमन्मथोक्तंभविष्यति ततोग्राधिकमाहात्म्यंप्रोच्यतेबहुविस्तरं ४३ एकत्रिंशेस्तथा॰
ध्यायैःपुराणसारसंयुतं ततोग्रेचभविष्योक्तंधनुर्मासमहात्म्यकं ४४ चतुरध्यायसंयुक्तमपरंचापितत्वहि पंचाध्या
यसमायुक्तंपंचरात्रागमोदितं ४५ एवनवाध्याययुक्तमेकत्रिंशेस्ततःपरं कोकिलमासमाहात्म्यंस्कांदोक्तंप्रवदाम्यहं ४६

ह्लीसंमिताः एकोनचत्वारिंशत्संख्याकाः झिह्लीशब्देनएकोनचत्वारिंशत्संख्यास्वरशास्त्रेप्रसिद्धा ४२ मन्मथोक्तंमन्मथसंहितोक्तंअधिकमाहात्म्यंपुरु
षोत्तममासमाहात्म्यं ४३ पुराणसारसंयुतं पुराणसारसमुच्चयोक्तंभविष्यपद्मकालिकास्कंदनारदादिपुराणोक्तसारांशसहितमित्यर्थः ४४ ४५ ४६

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

०	नामानि	नामानि	सूर्याः	देव्यः	देवताः
१	चैत्रमासः	मधुः	वेदांगः	रमा·	विष्णुः
२	वैशाखः	माधवः	भानुः	मोहिनी·	मधुसूदन·
३	ज्येष्ठः	शुक्रः	इंद्रः	पद्माक्षी·	त्रिविक्रम·
४	आषाढः	शुचिः	रविः	कमला·	वामन·
५	श्रावणः	नभः	गभस्तिः	कांतिमती·	श्रीधरः
६	भाद्रपदः	नभस्यः	यमः	अपराजिता·	हृषीकेशः
७	आश्विनः	सुवर्णरेताः	पद्मावलिः	इषा	पद्मनाभः
८	कार्तिकः	ऊर्जः	दिवाकरः	राधा·	दामोदरः
९	मार्गशीर्षः	सहः	मित्रः	विशालाक्षी	केशवः
१०	पौषः	सहस्यः	विष्णुः	लक्ष्मीः	नारायणः
११	माघः	तपः	अरुणः	रुक्मिणी·	माधवः
१२	फाल्गुनः	तपस्यः	सूर्यः	धात्री·	गोविंदः

४७ ४८ संक्रमः अनुक्रमः बृहज्ज्योतिषार्णवमध्ये अष्टमे धर्मस्कंधे ४९

तथैवविंशैरध्यायैस्संसर्पोख्यमहात्म्यकं भविष्योत्तरकेप्रोक्तंत
दिहाद्यप्रकथ्यते ४६ ततोग्रेचचतुर्मासमाहात्म्यंप्रवदाम्यहम्
मार्कंडेयेतथास्कांदेवाराहेचपुराणके ४७ यदुक्तंतस्यसारांश
सारोद्धाराख्यसंज्ञकम् पंचाशतैस्तथाध्यायैःकथानकसमन्वि
तम् ४८ एवंप्रोक्तोमयासम्यक्माहात्म्याध्यायसंक्रमः॥ज्यो
तिषार्णवमध्यस्थेधर्मस्कंधेमहाद्भुते ४९ अरुणोमाघमासेतु
सूर्योवैफाल्गुनेतथा चैत्रमासेतुवेदांगोभानुर्वैशाखएवच ५०
ज्येष्ठमासेतपेदिंद्रःआषाढेतपतेरविः गभस्तिःश्रावणमासेयमोभा
द्रपदेतथा ५१ सुवर्णरेताश्चाश्वयुजिकार्तिकेचदिवाकरः मार्ग
शीर्षेतपेन्मित्रःपौषेविष्णुःसनातनः ५२ इत्येतेद्वादशादित्यामासनामान्यनुक्रमात् केशवंमार्गशीर्षेतुपौषेनारायणंवि
दुः ५३ माधवंमाघमासेतुगोविंदमथफाल्गुने चैत्रेविष्णुंतथाविंद्याद्वैशाखेमधुसूदनं ५४ त्रिविक्रमंतथाज्येष्ठेआषा
ढेवामनंविदुः श्रावणेश्रीधरंविंद्याद्धृषीकेशंतुभाद्रके ५५ आश्विनेपद्मनाभंचऊर्जेदामोदरंविदुः मार्गशीर्षेविशालाक्षी
पौषेलक्ष्मीश्चदेवता ५६ माघेतुरुक्मिणीप्रोक्ताधात्रीवैफाल्गुनेस्मृता चैत्रेमासेरमादेवीवैशाखेमोहिनीतथा ५७

५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ६२ ६२

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ इतिहरिकृष्णविनिर्मितायांदंशोद्धारटीकायांप्रथमोध्यायः १ इहखलुभगवान्ज्ञानानंदाद्यनंतगुणपरिपूर्णः परमकारु·
णिकः श्रीवेदव्यासः सकलपुरुषार्थसाधनप्रकाशकस्यानंतवेदमहार्णवस्यतत्वज्ञानार्थमष्टादशपुराणान्यष्टादशोपपुराणादीनिचकारतथाचोक्तंव्याचक्रेचि
चतुर्दशैशतपद्यस्तदयंयः पुराणोतिहासैरित्यादि तेषुचकलिरूपाजगरगिलितानांअतएवस्वधर्मत्यागिनांमंदानायोग्यप्राणिनांसंस्तृतिदुःखनिवारणार्थंव्रत
स्नानदानजपादिनापापक्षयपूर्वकचित्तशुद्धिद्वारास्वरूपानंदाविर्भावलक्षणमोक्षस्करवप्रापयेच्चैत्राद्यष्टादशमासमाहात्म्यानिचकार तत्रादौ निखि
लनिगमार्थं सारभूतं चैत्रमाहात्म्यप्रतिपादकं प्रकरणं रामकथामृतमयंसरइवपृथिव्यांप्रतिष्ठापयामासग्रंथादौमंगलमाचरणीयमित्यन्यान्पौराणिका

पद्मास्त्रीज्येष्ठमासेतुआषाढेकमलेतिच कांतिमतीश्रावणेचभाद्रमास्यपराजिता ५८ पद्मावत्याश्विनेदेवीराधादे
वीतुकार्तिके ५९ स्वनामतस्तुमासस्याहिवर्णस्तुहिद्वारिति नाम्यूर्द्धाधः श्वेतकृष्णाः पिंगलोचनमूर्द्धजः ६० सू
र्यचंद्रान्वितः सोयप्रतिमासंतुपूज्यते स्वनामपूर्वकैर्मंत्रैर्होमपूजावसानकैः ६१ मासमाहात्म्याभिधान स्तवकेत्वच
तुर्थके उपोद्घातप्रसंगाख्योत्र्यध्यायःप्रथमोऽभवत् ६२ इतिश्रीगुर्जरव्यंकटरामात्मजहरिकृष्णविनिर्मितेबृ
हज्ज्योतिषार्णवे अष्टमेधर्मस्कंधेमासमाहात्म्यस्तवकेउपोद्घाताध्यायः १ ॥ अथचैत्रमासमाहात्म्यप्रा
रंभः॥ ॥ ॥नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमम् देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत् १

तुपशिक्षयन्स्वयमाचरतिनारायणमिति अत्रनारायणपदेनांतर्यामिजलशायिश्रीकृष्णग्रहणात् तदुक्तंनारोजीवसमूहः स्यादयनंतस्यव-
र्तनमित्यंतर्यामिनोग्रहणंतथा आपोनाराइतिप्रोक्ता आपोवैनरसूनवः अयनंतस्यताः पूर्वंतेननारायणस्मृतइति जलशायिनोग्रहणं इतरयो
रुक्तप्रसिद्धं यथाश्रीभागवतेताविमौवैभगवतोहरेरंशाविहागतौभारव्ययायचभुवः कृष्णौयदुकुरूद्वहौ तंत्रेच अर्जुनेतुनरावेशः कृष्णोना·
रायणः स्वयमितिनरपदेनहिरण्यगर्भव्याष्टिजीवमुन्यर्ज्जुनानांग्रहणंनरोऽजेमनुजेऽर्जुनेइतिमेदिनीकोशः नरोत्तमंनृन्उत्तमयतिश्रवणादिनाश्रे ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रेष्ठत्वंगमयतीति नरोत्तमोव्यासः तत्संप्रदायप्रवर्तकत्वात्तंचनमस्कृत्यदेवींसरस्वतींतदुपदेशाद्व्यांसरस्वतींवाचंदेवींद्योतनात्मिकांचनमस्कृ
त्यव्यासमिति पाठेनरोत्तममितिप्रत्येकंसंबंधनीयंजयत्यनेनाविद्यांतत्कार्यंसंसारंचेतिजयोग्रंथस्तमुदीरयेदितिशिक्षाजयशब्दस्यार्थोभविष्योत्तरे विष्णुध
र्मादिशास्त्राणिशिवधर्माश्चभारत कार्ष्णंचपंचमोवेदोयन्मयाभारतंस्मृतं सौवारामादिधर्माश्चमानवोक्तामहीपते जयेतिनामचैतेषांप्रवदंतिमनीषि
णः इति १ हेमुनीश्वर हेरोमहर्षण एतन्माहात्म्यवक्तासूतःरोमहर्षणःयतोभविष्योत्तरपुराणवक्तारोमहर्षणः तथाचोक्तंपाद्मे ब्राह्मंपाद्मंवैष्णवंचकौ
र्ममात्स्यंचवामनं वाराहंब्रह्मवैवर्तंनारदीयंभविष्यकं आग्नेयमष्ट वैसूताच्छुश्रुवुर्लोमहर्षणात् एतानितुपुराणानिद्वापरांतेश्रुतेनहि शौनकाद्यैस्तु

ऋषयऊचुः कथितास्त्वकथाब्रह्मन्नानाविस्मयकारकाः इदानींश्रोतुमिच्छामस्त्वत्तोवदमुनीश्वर २ मासाश्चद्वा
दशप्रोक्तातेषांमध्येवरश्चकः यस्मिन्स्नानेनदानेनसर्वमासफलंलभेत् ३ सूतउवाच भोभोऋषिव
राःसर्वेयूयंधन्यास्तपस्विनः भवद्भिःपरमःप्रश्नःकृतोलोकोपकारकः ४ सावधानेनमनसाशृणुध्वंप्रोच्यतेम
या मासानांप्रथमोमासश्चैत्रमासस्तुकथ्यते ५ दानयज्ञव्रतसमःसर्वकामप्रदःस्मृतः यस्मिन्स्नानंचदा
नंचभवेत्कोटिगुणाधिकम् ६ तीर्थेषुप्रथमंयद्वत्कीर्त्यतेपुष्करंशुभम् नदीषुप्रथमायद्वत्स्वर्धुनीसंप्रगीयते ७
भास्करःप्रथमोयद्वत्प्रोच्यतेग्रहमंडले तिथीषुप्रथमायद्वद्बहुलाप्रतिपत्तिथिः ८

निवरैर्यज्ञारंभास्तुरेवहीति २ ३ ऋषिवराःऋषिश्रेष्ठाःपरमःश्रेष्ठः ४ मासानांद्वादशमासानांमध्येऽयंप्रथमःचैत्रमासः चित्रयायुक्ताचैत्रीपूर्णिमातया
युक्तश्चैत्रःसएवमासः चैत्रोमोहनिकःकामसरवश्च फाल्गुनानुजःचैत्रिकश्चेतिकोशः अब्दस्यारंभत्वादयमेवप्रथमःकथ्यतइति ५ ६ स्वर्धुनीभा
गीरथी ७ बहुलाप्रतिपत्कृष्णपक्षस्यप्रतिपत् असितोबहुलःकृष्णः शुक्लेतरसितेतरइतिकोशः प्रतिपत्तिथ्याधिक्यसंमाननाचप्रायःदुत्तरदे
शनिवासिनांमतेनेत्यवगंतव्यंतेषांतद्दिनतएवमासारंभःसत्वात् ८ ७ ७ ७ ७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

९ १० सुरैरर्चितःपूजितः ११ १२ १३ सुल्हदांसंबंधिनां १४ लोहानांधातूनां १५ १६ मीनेमीनसंक्रांतौअरुणोदयलक्षणं पंचपंच

संवत्सरेषुसर्वेषुयद्वत्प्रभवःस्मृतः तद्वच्चैत्रश्चमासेषुसर्वेषुप्रथमःस्मृतः ९ मासानांप्रथमोमासश्चैत्रमासःप्रकीर्त्यते मातृवत्सर्वजीवानांसदैवेष्टफलप्रदः १० धर्मसारःक्रियासारस्तपःसारःसुरार्चितः सर्वदासर्वजीवानांमहापातकनाशनः ११ विद्यानांवेदविद्येवमंत्राणांप्रणवोयथा भूरुहाणांसुरतरुर्धेनूनांकामगौर्यथा १२ शेषोयथाचनागानांपक्षिणांगरुडोयथा देवानांचयथाविष्णुर्वर्णानांब्राह्मणोयथा १३ प्राणश्चप्रियवस्तूनांभार्येवसुल्हदांयथा पुष्पेषुचयथापद्मंसरसांमानसंयथा १४ आयुधानांयथावज्रंलोहानांकांचनंयथा वैष्णवानांयथारुद्रोरत्नानांकौस्तुभोयथा १५ मासानांधर्महेतूनांचैत्रमासस्तथास्मृतः नानेनसदृशोलोकेविष्णुप्रीतिविधायकः १६ चैत्रस्नानेचनिरतोमीनेप्रागरुणोदयात् लक्ष्मीसहायोभगवान्प्रीतिंतस्मिन्करोत्यलम् १७ जंतूनांप्रीणनंयद्वदन्नेनैवहिजायते तद्वच्चैत्रेतुस्नानेनविष्णुःप्रीणात्यसंशयः १८ यश्चैत्रस्नाननिरतान्जनान्दृष्ट्वानुमोदते तावत्तापैर्विमुक्तात्मायाविष्णुलोकेमहीयते १९ सकृत्स्नात्वामीनसंस्थेसूर्येप्रातःकृताह्निकः महापापैर्विनिर्मुक्तोविष्णोःसायुज्यमाप्नुयात् २० एवंप्रभावःखलुभोमुनीश्वराःश्रीचैत्रमासस्यमयाप्रकीर्तितः स्नास्यंतियेतत्रनरामहाधियस्तेस्वर्गलोकेबहुभोगभोगिनः २१ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेअयोध्याखंडेचैत्रमाहात्म्येचैत्रमासवर्णननामप्रथमोऽध्यायः १

उषःकालःषट्पंचैवारुणोदयः सप्तपंचभवेत्प्रातःशेषःसूर्योदयःस्मृतइति १७ प्रीणनंतर्पणंतृप्तिःप्रीणातिसंतुष्टोभवति १८ अनुमोदते अनुमोदनंकरोति तावत्तानुमोदनमात्रेणतपः १९ २० २१ इतिटीकायांप्रथमोऽध्यायः १ ५९ ६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ अशनात्तुल्या भोजनतुल्या ८ मासमितिशेषः ९ १० ११ अव्रतेनव्रताचरणंविनारुरुर्नाम अतिक्रूरसत्वाप
देशः रुरोः इयंरौरवीतां १२ नद्यादावितिशेषः १३ कूटचित्तःकुटिलांतःकरणः केवलसंकल्पमात्रकः स्नानंकरोमि दानंदास्यामीतिवाचकः न

ऋषयऊचुः भोभोसूतमुनिश्रेष्ठयस्त्वयाकथितःशुभः चैत्रमासप्रभावश्चश्रुतोस्माभिश्चसादरात् १ इदानींप्र-
ष्टुमिच्छामःपुनश्चैत्रस्यवर्णनम् विशेषात्सर्वपापानांनाशकारणमुत्तमम् २ तत्त्वंवदमहाभागकृपयास्माकमादरात्
नैतद्गुणसमोवक्ताजगत्यांविद्यतेमुने ३ सूतउवाच शृण्वंतुमुनयःसर्वेचैत्रमासस्यवर्णने भवद्भिश्चैवयत्पृ-
ष्टं प्रोच्यतेतन्मयाधुना ४ नचैत्रेणसमोमासोनकृतेनसमोयुगः नचवेदसमंशास्त्रंनतीर्थंपुष्करोपमं ५ न-
जलेनसमंदानंनसुखंभार्ययासमं नकृतेस्तुसमंवित्तंनलाभोजीवितात्परः ६ नतपोनशनात्तुल्यंनदानात्परमं-
सुखम् नधर्मस्तुदयातुल्योनज्योतिश्चक्षुषासमं ७ नतृप्तिरशनात्तुल्यानवाणिज्यंकृषेःसमम् नधर्मेणसमं-
वित्तंनसत्येनसमंयशः ८ नारोग्यसममुत्थानंनत्राताकेशवात्परः नहिचैत्रसमंलोकेपवित्रंकवयोविदुः ९ सर्वे-
षांचैवमासानामुत्तमागमकीर्तितं यथेंद्रियाणांसर्वेषांशिरःश्रेष्ठंप्रकीर्त्यते १० चैत्रमासेनरैःकार्यंप्रातःस्नानंवि-
धानतः नियमश्चविधातव्योयथाशक्त्याव्रतंचरेत् ११ अव्रतेननयेद्यस्तुमधुमासंमहाशुभम् रौरवीयातनाभु-
क्त्वातिर्यग्योनिंसगच्छति १२ स्नानार्थंचैत्रमासेयःपादमेकंचलेद्यदि सोश्वमेधशतानांचफलंप्राप्नोत्यसंशयः १३
अथवाकूटचित्तस्तुकुर्यात्संकल्पमात्रकम् सोपिक्रतुशतपुण्यंलभत्येवनसंशयः १४ योगच्छेद्धनुरायाम-
स्नातुंमीनगतेरवौ सर्वबाधाविनिर्मुक्तोविष्णुलोकंसगच्छति १५

तुदातास्नाताच सोपिक्रतुशतंपुण्यंलभतेइत्यर्थः १४ धनुरायामंधनुर्निक्षेपपरिमितदूरंजलाश्रयंप्रति १५ ६९ ६९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्वग्रामनिकटे तीर्थनद्याद्यभावेपि स्वल्पजलाशयेबाह्ये एवस्नानार्थंगच्छेदित्याह त्रैलोक्येति १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ इतिटी·

त्रैलोक्येयानितीर्थानि ब्रह्मांडांतर्गतानिच तानिसर्वाणिचैत्रेस्मिन्संतिबाह्यजलेल्पके १६ तावद्विरवंतिपापा निगर्जंतियमशासने यावन्नकुरुतेजंतुश्चैत्रेस्नानंजलाशये १७ तीर्थादिदेवताःसर्वाश्चैत्रेमासिमुनीश्वराः बहिर्जलसमाश्रित्यसदासन्निहिताःशुभाः १८ सूर्योदयसमारभ्ययावत्षट्घटिकावधि तिष्ठंतिचाज्ञयाविष्णोर्नराणांहितकाम्यया १९ तत्राप्यकुर्वतास्नानंशापंदत्वाक्षुदारुणं स्वस्थानंयांतिशीघ्रंहितस्मात्स्नानंसमाचरेत् २० तस्मादयंचैत्रमासःशेषशायिप्रियःसदा अव्रतेननयेद्यस्तुचांडालःसप्रजायते २१ एवमहत्सौख्यविवृद्धिकारीश्रीचैत्रमासस्त्वमयास्मृतोहि स्नानेनयस्मिन्सकलाघनाशःप्रकीर्तितःश्रेष्ठमुनीश्वरैर्हि २२ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणे अयोध्याखंडेचैत्रमाहात्म्येचैत्रस्नानकालवर्णनंनामद्वितीयोऽध्यायः २ ऋषयऊचुः किंदानंकिंफलंतत्रकमुद्दिश्यचरेद्व्रतम् कस्मिंस्तीर्थेचकर्तव्यंचैत्रस्नानंमहाफलम् १ कृतंकेनपुरासूतचैत्रस्नानंमहाफलं कोविधिश्चकदारंभःसर्वंविस्तरतोवद २ सूतउवाच सौराष्ट्रविषयेकश्चिद्राजापरमधार्मिकः पुण्यकीर्तिरितिख्यातःसर्वशस्त्रास्त्रभृज्जयी ३ चंद्राननेतिनामासीद्दयितातस्यभूभृतः पातिव्रत्येनधर्मेण तोषयंतीपतिंसदा ४ अनपत्यःसराजाथबहुचिंतापरायणः भार्ययासहितोराजा रंतुंबलसमन्वितः ५ ययौवनेमहारम्येनानाद्रुमविराजिते नानापक्षिशताकीर्णेबहुश्वापदसेविते ६

कायांद्वितीयोऽध्यायः २ ७ कंदेवं १ २ सौराष्ट्रविषये सौराष्ट्रदेशेपश्चिमसमुद्रतीरे द्वारकानिकटे ३ ४ रंतुंरमणंकर्तुं क्रीडांकर्तुंबलसमन्वितः ५ श्वापदाः गजसिंहमृगव्याघ्रादयः ६ ७ ७ ७ ७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

रसाल आम्रवृक्षः अर्जुनः अर्जुनसादडा इतिप्रसिद्धः वृक्षभेदः दर्भभेदः तृणविशेषश्च भूनिंबः किराइतः जंबुः प्रसिद्धः प्लक्षः पिंपरी वृक्षः आम्लवेतसो निंबुभेदः ७
शालः सागवृक्षः क्षुद्रफणसवृक्षः चारोलीवृक्षो वा तालः ताडवृक्षः हिंतालः कंटकताडवृक्षः नलदः जटामासी शेषंस्पष्टं ८ शाल्मली सांवरी वृक्षः ९ १०

सभार्यः शिबिकारूढः पश्यन्वनमनुत्तमं रसालार्जुनभूनिंबजंबुप्लक्षाम्लवेतसैः ७ शालैस्तालैस्तमालैश्चहिंतालैः स
र्वतोवृत नलदैर्वेणुगुफाभिः केतकीभिर्विराजितं ८ शाल्मलीतिंदिणीबीजपूरैर्दाडिमसंहित पनसैः कदलीभिश्चनाना
वल्लिविराजितं ९ करवीरैलमारीचखर्जूरीवृक्षमंडितं जातिपत्रीलवंगादिनानातरुविराजितं १० सारिकाबककार
ंड केकिकेकाशताकुलं कपोतपिकचाषैश्चसर्वतोपिविराजितं ११ नदीशतसमाक्रांतंनानागिरिविराजितं तटाकैर्विवि
धैश्चित्रंनानाद्विजनिषेवितं १२ कौतुकान्दर्शयन्पत्न्यैपुण्यकीर्तिर्नृपोत्तमः शनैः शनैः सविंध्याद्रेः शिखरंप्रतिचाय-
यौ १३ दृष्ट्वातत्रसरश्रेष्ठंरम्यंपरमसुंदरं समुद्रप्रतिमंदिव्यंहेमपंकेरुहान्वितम् १४ नानावृक्षशताकीर्णंबहुपक्षि
विनादितं तत्रराजापुण्यकीर्तिर्विंध्याद्रेःशिखरेशुभे १५ स्फटिकैश्चित्रितेदेशेस्ववासमकरोत्ततः सैन्येनभार्य-
यायुक्तः स्त्रीसहस्रसमाकुलः १६ कियत्कालंनृपस्तत्रतस्थौक्रीडन्सभार्यया एतस्मिन्नंतरेतत्रमाध्यान्हेतत्स-
रोवरे १७ ययौमार्गेणमांडव्यः सहस्रमुनिसंयुतः पुण्यकीर्तिश्चतंदृष्ट्वाप्रत्युज्जगाममुनीश्वरं १८ ऋषिभिः सहितं
नत्वाऽऽसनेतान्समन्यवेशयत् पादावनेजनंतेषांराजाकृत्वासभार्यया १९ चंदनैः शीतलैर्लेपंचक्रेतेषांमनोरमं
चूतजंबुकपित्थादिनानाफलपुरःसरम् २० उपचारैःषोडशभिःपूजयामासतान्मुनीन् वीजयन्व्यजनेनापिसंपूर्णवि
ष्टान्मुनीश्वरान् २१ पप्रच्छराजाविनयात्संबद्धकरसंपुटः कुतआगमनंजातंगम्यतेकइतःपरम् २२ केकीमयूरस्तस्य के

कामयूरध्वनिः पिकः कोकिलः ११ १२ १३ हेमपंकेरुहान्वितंसुवर्णकमलैर्युतं १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

२३ इतिटीकायांतृतीयोऽध्यायः ३ ब्रह्माद्रिर्ब्रह्मगिरिः यत्रत्र्यंबकेश्वरः स्थितःस्तस्य १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२

श्रुत्वामुनीनांचकदंबकेनयद्भाषितंगोप्रतिपालकेन प्रोवाचमांडव्यमुनिश्चहर्षात्पृथ्वीपतिंवाक्यमतिप्रशस्तं २३ इतिश्रीभ
विष्योत्तरपुराणेत्र्ययोध्याखंडेचैत्रमाहात्म्येराजमांडव्यसमागमोनामतृतीयोऽध्यायः ३ मांडव्यउवाच शृणुराजन्प्रव
क्ष्यामियत्पृष्टंभवतानघ ब्रह्माद्रेर्दर्शनंकृत्वाचागताःस्मस्तवांतिकं १ इदानींगम्यतेराजन्चैत्रस्नानार्थमादरात् विचित्र
सरयूतीरेस्थितायोध्यापुरींप्रति २ इतिमांडव्यमुनिनायत्प्रोक्तंवचनंशुभं पुण्यकीर्तिश्चतच्छ्रुत्वापुनःपप्रच्छसादरं ३ पु
ण्यकीर्तिरुवाच भोमांडव्यमुनिश्रेष्ठयत्प्रोक्तंप्रभुणात्वया मधुमासेवगाहार्थमयोध्यांगम्यतेमया ४ अत्रजातोस्तिमे
संदेहोमुनेत्वंतंनिवारय कथंसर्वेषुमासेषुचैत्रमासस्त्वयास्मृतः ५ कथंस्नानंचैत्रमासेकर्तव्यंचेतिमांवद इतिश्रुत्वानृपेणो
क्तंमांडव्यःपुनरब्रवीत् ६ सम्यगुक्तंत्वयाराजन्शृणुष्वावहितोभव चैत्रमाससमोमासोनभूतोनभविष्यति ७ यथाविष्णु
समोदेवोनभूतोनभविष्यति। यथामूलंहिवृक्षस्यप्रधानंसर्वदोच्यते ८ तथामासेषुसर्वेषुमधुमासःप्रकथ्यते यत्कृतंम
धुमासेवैयदास्यान्मीनगोरविः ९ सर्वतदक्षयंविद्यान्नात्रकार्याविचारणा स्नानंदानजपोहोमःश्राद्धंचपितृतर्पणं १० देव
पूजादिकंसर्वंभवेत्कोटिगुणंमधौ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनस्नातव्यंमधुमासके ११ यथागृहंसर्वगुणोपपन्नंनशोभतेहीनप
रिच्छदंनृप तथान्यमासेषुकृतोहिधर्मश्चैत्रेणहीनश्चवृथैवयाति १२ यथैवकन्यासकलैस्तुलक्षणैर्युक्तापिजीवत्प
तिलक्षणोज्झिता तथान्यमासेषुकृतोहिधर्मश्चैत्रेणहीनश्चवृथैवयाति १३ शाकंतुयद्वल्लवणेनहीनंनशोभतेसर्व
गुणोपपन्नं तथान्यमासेषुकृतोहिधर्मश्चैत्रेणहीनश्चवृथैवयाति १४ यथासकलैर्लक्षणैर्युक्ताकन्याजीवत्पतिलक्षणोज्झि

ताजीवत्पतिलक्षणेनकुंकुमकज्जलादिसौभाग्यलक्षणेनउज्झितात्यक्तानशोभतेतथा १३ १४ ६ ६

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ललनास्त्री यथाललामैर्भालस्थकुंकुमतिलकैः कुसुमैः पुष्पैश्चयथा न शोभते एवंचैत्रेणचैत्रमासधर्मेण विनान्यमासकृतधर्मोपि १५ १६ कृष्णा
भक्तेनाप्येतद्व्रतमवश्यंकर्तव्यमित्याह ननंदसूनोरिति १७ १८ १९ कांस्यभोजी कांस्यपात्रे भोजनकर्ता अश्रुतसत्कथः नश्रुता अश्रुता अश्रु

यथाललामैः कुसुमैर्नभासते वस्त्रेणहीनाललनाचराजन् तथान्यमासेषु कृतोहिधर्मश्चैत्रेणहीनश्च वृथैवयाति
१५ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनयेनकेनापिदेहिना चैत्रमासस्ययोधर्मः कर्त्तव्यइतिनिश्चयः १६ ननंदसूनोः पृथगस्तिरामो
नरामतोन्योवसुदेवसूनुः अतस्त्वयोध्यापुरपालकस्य चैत्रेतुकार्योविधिवत्सपूजने १७ जानकीकांतमुद्दिश्यमीनसंस्थे
दिवाकरे प्रातःस्नात्वाजपेद्रामअन्यथानरकंव्रजेत् १८ चैत्रमासोहिसकलोसीतारघवदैवतः यद्यत्कर्महितत्सर्वंतमुद्दि
श्यचरेन्नरः १९ चैत्रेयःकांस्यभोजीहितथाचाश्रुतसत्कथः अस्नातश्चाप्यदाताचनरकानेवविंदति २० तैलाभ्यंगंदिवा
स्वापंतथावैकांस्यभोजनं खट्वानिद्रांगृहेस्नानंनिषिद्धस्यचभक्षणं २१ चैत्रेतुवर्जयेद्बुद्धोहिभुक्तंनिशिभोजनं चैत्र
मासेतुमध्याह्नेश्रांतानांचाहिजन्मनां २२ पादावनेजनंकुर्यात्तद्व्रतंतुव्रतोत्तमम् मस्तकेधारयेच्चापस्तत्पादस्पर्शसंभ
वाः २३ एवंहिसर्वेषुचचैत्रमासोमासेषुपुण्योपचयप्रदाता प्रोक्तोमयाभोनृपपुण्यकीर्ते भुक्तिंचमुक्तिंचददातिस
र्वान् २४ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणे अयोध्याखंडे चैत्रमाहात्म्ये चैत्रश्रेष्ठत्ववर्णनंनाम चतुर्थोऽध्यायः ४ ॥
पुण्यकीर्तिरुवाच किमर्थंमधुमासोहिसर्वमासेषुचाधिकः तन्मांडव्यसमाख्याहि कृपांकृत्वाममोपरि १ मांड
व्यउवाच शृणुराजन्पुण्यकीर्ते चैत्राधिक्यस्यकारणं यत्पृष्टंचत्वयापुण्यं महापातकनाशनम् २ तासत्कथाईश्वर

संबंधिनीकथायेनअस्नातोनबहिर्जलस्नाता २० निषिद्धस्य माषकुलित्थमसूरादिधान्यस्यमूलकादिजंबीरादिफलशाकाद्यामिषस्य २१ अष्टौवर्जयेदिति
पूर्वेणसंबंधः २२ तत्पादस्पर्शसंभवाआपः तत्पादप्रक्षालनजलंमस्तकेधारयेत् २३ २४ इतिटीकायां ४ आधिकः आधिकपुण्यप्रदाता १ २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३ ४ अमरत्ववरं वव्रे नदाब्रह्मा त्वमरत्वं नप्रादादुवाच च ५ सर्वैर्जनैः सर्वजंतुभिः मरुद्गणैः देवैः ६ इंद्रं यदस्याभिलाषे तपसि तत्र देवप्रेषिता या वाणी रू
पया सरस्वत्या विमोहितं बहुनिद्रापदं याच्यमानं कुंभकर्णं प्राह ७ ८ रजोगुणयुक्तो रावणः कुंभकर्णस्तामसः विभीषणस्तु केवलं सात्विकः अत

पुरा राक्षसवंशे तु समुत्पन्ना महाबलाः रावणः कुंभकर्णश्च विभीषण इति त्रयः ३ तैस्तप्तं च तपः श्रेष्ठं तोषितश्च
तुराननः ददौ तेषां वरान् ब्रह्मा तान् शृणुष्व नृपोत्तम ४ रावणश्च वरं रम्यं वव्रे ब्रह्माणमुत्तमम् अमरत्वं न समादात्त
तो ब्रह्मा ह्यब्रवीदिदं च ५ यज्जातं नश्यति क्षिप्रं तत्सर्वं कालपर्ययात् अतो मनुष्यहीनैस्त्वं जनैः सर्वमरुद्गणैः ६ अवध्यो भव
वीर्येण महत्त्वं ख्यातिं गमिष्यति कुंभकर्णं ततः प्राह सरस्वत्या विमोहितः ७ बहुनिद्रां याच्यमानं षण्मासं निद्रितो भव
षण्मासं संभवो यो हि आहारस्तव भो सुर ८ निद्रान्ते दिवसं त्वेकं भविष्यति न संशयः ततो विभीषणं प्राह सात्विकं चतु
राननः ९ हरिभक्तिं याच्यमानं सत्यधर्मपरायण नारायणः सदा तस्तु हृदये भो विभीषण १० इत्युक्त्वा प्रययौ ब्रह्मा
सत्यलोकं सनातनं रावणः कुंभकर्णश्च गर्वितौ तद्वरादुभौ ११ त्रैलोक्यं पीडयंतौ तौ यज्ञविघ्नविधायिनौ चक्रतुः सा
गरे वासं रम्ये वै त्रिकुटाचले १२ लंकायां राक्षसेंद्राणां राजधान्यां बलैः सह देवान् स्ववशगान् कृत्वा रावणश्चातिग
र्वितः १३ निघ्नन् ऋषीन् जनान् सर्वान् पीडयन् जगतीतले तद्बलेन हि पुष्टांगा राक्षसास्तलवासिनः १४ पृथिवीं प्र
ययुः सर्वे नानोपद्रवकारिणः तेषां भारेण खिन्ना सा जगती क्षीरनीरधिं १५ प्रययौ शरणं विष्णुं दिव्यस्त्रीरूपधारि
णी प्रार्थयामास तं कृष्णं ततः प्रोवाच तां हरिः १६ किं कार्यं वद भो देवि किमर्थमिह चागता सा प्रोवाच महाविष्णुं भूभारं
न सहाम्यहं १७ मज्जामि जलमध्ये हि प्राणांस्त्यक्ष्यामि निश्चितं इति तस्या वचः श्रुत्वा ज्ञात्वा ब्रह्मोदितं वरं १८

एवं सात्विकं तं ९ सागरे त्रिकुटाचले समुद्रमध्यस्थत्रिकुटाचले १२ १३ तलवासिनः पातालवासिनः १४ तेषां दुष्टदैत्यानां १५ १६ १७ १८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

१९ २० २१ तत्रक्षीरसमुद्रे २२ २३ २४ रुद्रादिभिः रुद्रगणादिभिः २५ इतिटीकायांपंचमोऽध्यायः ५ ७

जगतींश्रीहरिःप्राहमादेहंत्यजसुंदरी अवतारंग्रहिष्यामिनरजन्मनिवत्सले १९ भूभारंसंहरिष्यामिसंवाधि
ष्यामिरावणं यथास्थानंस्वकंगच्छमारवेदंभजभामिनी २० इतिसावचनंश्रुत्वावासुदेवस्यपावनी पृथ्वीययौनिजं
स्थानंकिंचिद्धर्षसमन्विता २१ श्रीकृष्णोपिक्षणंध्यात्वादेवान्सस्मारचेतसि ततोब्रह्मादिकाःसर्वेययुस्तत्रक्षणेनहि
२२ नत्वानारायणंदेवंबद्धकरसंपुटाः स्थितास्त्वेंद्रेणसहितास्तुतिंकृत्वापुनःपुनः २३ तान्प्रोवाचहरिःसाक्षा
दवतारंनृजन्मनि अधुनाहंग्रहीष्यामिभूभारहरणायवै २४ सर्वेमरुद्भिःकपिरूपधृग्भिःयुद्धेजगत्यांममतत्सहा
य्यम् रुद्रादिभिर्वैकरणीयमत्रततोरावणंभ्रातृबलंहनिष्ये २५ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेअयोध्याखंडेचै
त्रमाहात्म्येहरिपृथ्वीसंवादोनामपंचमोऽध्यायः ५ माण्डव्यउवाच इतिब्रह्मादिकानुक्त्वावासुदेवस्त
दानृप अयोध्यापालकस्याथराज्ञोदशरथस्यहि १ कौसल्यायास्तुभार्यायाजठरान्निर्गतोबहिः चैत्रमासिसि
तेपक्षेनवम्यांपरमेदिने २ मध्यान्हेप्रकटोजातःश्रीरामोराजसद्मनि आनंदश्चतदाजातःसर्वत्रजगतीतले
३ देवदुंदुभयोनेदुःपुष्पवृष्टिःशुभापतत् राजसद्मनिवाद्यानांसंघानेदुःपृथक्पृथक् ४ ननृतुश्चाप्सरसस्या
जगुर्गीतंमनोरमम् तदासर्वेहिभूमिस्थाजनाहृष्टाःशिशुंशुभं ५ प्रययुर्नृपजंबालंद्रष्टुंमुदमवाप्नुयुः नानाविमा
नमारूढादिविदेवाःसवासवाः ६ मिलितारघवंद्रष्टुंकौसल्याजठरोद्भवम् ब्रह्मारुद्रश्चसूर्यश्चदेवेंद्रादिसुराःशुभाः
७ उत्सवान्विदधुःसर्वेतदाश्रीरामजन्मनि एवमुत्साहसमयेदेवाहर्षाद्दिविस्थिताः ८

१ २ ३ संघाःसमूहाः ४ ५ अवाप्नुयुः ६ ७ ८ ७ ५ ७

९ १० अयंतवजन्ममासकालः ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३

नमस्कृत्यरामचंद्रंतुष्टुवुर्विविधैःस्तवैः प्रोचुस्तदासुराःसर्वेहर्षादेवंरघूत्तमं ९ अद्यधन्यावयंदेवमुक्ताश्चासुर·
जाद्भयात् यन्निमित्तंत्वयादेवत्वयवतारःकृतोभुवि १० अस्माकंहर्षकालोयंदेवदेवकृपानिधे तस्माद्यंसदापुण्यःश्रे
ष्ठःकालोभविष्यति ११ त्वंचाप्यंगीकुरुष्वाद्यदेत्यस्मैसुबहून्वरान् इतितेषांवचःश्रुत्वादेवानांराघवःशुभ १२ तुतोषनितरां
तेषुदेवेषुभगवान्हरिः सम्यक्प्रोक्तंसुराःसर्वंयत्त्रैलोक्योपकारकं १३ भवद्भिःप्रार्थितोह्यत्तुहर्षकालमहत्तमं शृणुध्वंव
चनमेद्यद्यद्दुर्लभंप्रोच्यतेमया १४ सर्वेषामेवमासानांश्रेष्ठश्चायंभविष्यति वैशाखात्कार्तिकःश्रेष्ठःकार्तिकान्माघएवच
१५ माघमासाद्वरश्चायंचैत्रमासोभविष्यति चैत्रमासेकृतंदत्तंहुतंस्नानंविविधंततं १६ सर्वंकोटिगुणंप्रोक्तमयोध्यायांवि
शेषतः यत्फलंचाश्वमेधेनगोमेधेनचयत्फलं १७ यत्फलंसोमयागेनतत्फलंचैत्रस्नानमात्रतः सूर्यग्रहेकुरुक्षेत्रेयत्फलंयःस्नानदा
नतः १८ तत्फलंयःस्नानमात्रोस्नानादयोध्यायांसुरोत्तमाः अत्रवैशरयूतीरेरावणंलोकरावणं १९ हत्वानत्पापशांत्यर्थंकरिष्या
म्यहंतुशुभं यज्ञयागसमाप्तिर्हिभविष्यतिसुरोत्तमाः २० तत्तीर्थंममनाम्नाहिख्यातिंश्रेष्ठांगमिष्यति अयोध्यायांराम·
तीर्थेसरयूजलमध्यगे २१ चैत्रस्नानंप्रकुर्वाणास्तेनरामोक्षभागिनः यथामाघःप्रयागेहिस्नातव्यःसुखमिच्छता २२ कार्ति·
कोपियथाकाश्यांपंचगंगाजलेस्मृतः द्वारकायांयथाप्रोक्तोवैशाखोमाधवप्रियः २३ अयोध्यायांरामतीर्थेतथाचैत्रोभवि
ष्यति २४ चैत्रमासेतुसंप्राप्तेसर्वेदेवाःसवासवाः बहिर्जलंसमाश्रित्यतिष्ठध्वंहिममाज्ञया २५ एवंहरिस्तान्मघवादिका
न्सुरानुक्त्वासुरैस्तैश्चनमस्कृतोबभौ वृषेंद्रमारुह्यशिवोनिजंस्थलंययौसुरास्तेपिययुर्निजस्थलं २६

२४ सवासवाः सेंद्राः २५ २६

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इतिटीकायांषष्ठः ६ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ व्रतस्यप्रारंभकरणेविसर्जनेचकालप्रमाणेप्रकारत्रयमाह फाल्गुनस्येत्यादिना ९ १० ११ १२
व्रतग्रहणसंकल्पसमयेदेशकालाद्युच्चार्यनियमप्रार्थनामंत्रावाहहाभ्यांसीताकांतेत्यादिना १३ १४ १५ इष्टदेवतास्मृत्वाप्रातःस्मरणंकृत्वा १६

इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेअयोध्याखंडे चैत्र० चैत्रमासवरप्रदानंनामषष्ठोऽध्यायः ६ मांडव्यउवाच तस्मात्सर्वेषु
मासेषुमुख्यश्चैत्रःप्रकीर्त्यते मासादौःप्रथमःसर्वैःप्रोच्यतेहिपुराहरेः १ चैत्रेमासिप्रकर्तव्यंतस्मात्स्नानंनरोत्तमैः अरुणोद
यवेलायां यावत्सूर्यस्यदर्शनं २ तावत्स्नानंप्रशंसंतिमुनयस्तत्ववेदिनः निर्णयंतत्रराजेंद्रप्रवदामिचतंशृणु ३ षण्णाड्यधिक
पंचाशद्यदासूर्योदयाद्भवेत् अरुणोदयकालोसौततोनाडीत्रयावधि ४ सूर्योदयस्ततस्त्वोर्ध्वंघटिकामात्रएवहि प्रोक्तोमुनिवरैः
श्रेष्ठैःसर्वशास्त्रार्थपारगैः ५ यदालंकापुरीमध्येभवेत्सूर्यस्यदर्शनं कालोवारप्रवृत्त्याख्योमुनिभिःपरिकीर्तितः ६ एवंप्रोक्तोम
हाराजचैत्रमासःशुभावहः विस्तरेणमयावक्तुंशक्यतेनविमुक्तिदः ७ पुण्यकीर्तिरुवाच महाफलंत्वयाप्रोक्तंचैत्रस्नानान्मुनी
श्वर तस्यस्नानविधिंसम्यङ्नियमानपिमेवद ८ मांडव्यउवाच फाल्गुनस्यचमासस्ययाशुक्लादशमीतिथिः तस्यांकुर्याच्च
संकल्पंयावत्स्याद्दशमीमधौ ९ तावत्स्नानंविधातव्यमितिकेषांमतंस्मृतं फाल्गुन्याःपूर्णिमायाश्चयावच्चैत्रीतुपूर्णिमा १० चैत्रस्ना
नंहितावत्तुकर्तव्यंनात्रसंशयः यावन्मीनगतोभानुर्मेषराशिंगमिष्यति ११ स्नातव्यंचमधौतावदितिसर्वत्रनिर्णयः संकल्पःप्रथ
मंकार्योव्रतिनापावनेदिने १२ सीताकांतमहाविष्णोदीनाथप्रतिपालक त्वत्प्रीत्यर्थंकरिष्यामिचैत्रस्नानंमहाशुभं १३ यानिका
निचपापानिनानाजन्मकृतानिच तानित्वंनाशयक्षिप्रंचैत्रस्नानेनमेहरे १४ इतिसंकल्प्यपश्चात्तुप्रकुर्यान्नियमान्शुभान् रात्र्यां
तुर्यविशेषायामुत्तिष्ठेच्चसदाव्रती १५ प्रक्षाल्यपाणिपादौचनतत्राचम्यभक्तितः सुखासीनस्ततःस्मृत्वास्वकीयामिष्टदेवतां १६
प्रागुदीचींव्रजेद्ग्रामाद्बहिःसोदकभाजनः जलप्रवाहात्तीर्थाद्वादेवतायतनादपि १७

सोदकभाजनःजलपूरितपात्रसहितः तीर्थस्यज
लेनमूत्रपुरीषोत्सर्गशुद्धिकरणनिषेधात्साकृतजलाभावेतीर्थस्थजलेनैवसर्वव्यवहारे पात्रेतीर्थस्थंजलंगृहीत्वामुखेनोच्छिष्टंकृत्वा शेषेण मूत्रपुरीषोत्सर्गशुद्धि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

करणेन दोष इत्यर्थः मलोत्सर्गकरणे देशस्थलनियममाह जलप्रवाहादित्यादिना १७ चतुःशतहस्तमितं स्थानं नल्वसंज्ञकं किष्कुर्हस्त वितस्तौ च नल्वः किष्कुश्चतुः शतमित्युभयत्राप्यमरः अतएव पुरीषोत्सर्गे नल्वस्यार्द्धं नाम द्विशतहस्तपरिमितां भूमिं त्यजेत् मूत्रे शतहस्तपरिमितां स्थीवननाशिकामलत्यागे पंचाशद्धस्तपरिमितां उच्छिष्टलेपत्यागे पंचविंशति हस्तपरिमितां भूमिं त्यजेदिति १८ १९ २० पूर्वोक्तस्थलनिर्णयस्यापवादमाह व्याघ्रेत्यादिना २१ मूत्रोत्सर्गविधिमाह ब्रह्म

नल्वस्यार्द्धं ततोप्यर्द्धं तस्याप्यर्द्धं ततोर्द्धकं त्यजेत्पुरीषमूत्रे च क्रमान्निष्ठीवनादिके १८ उच्छिष्टलेपसंत्यागे रथ्यायां वृक्षसन्निधौ मलं नैवोत्सृजेन्मूत्रं कृष्णभूमौ बिले यवा १९ ग्रासयोग्यगृहे वापि गोष्ठे वा चत्वरेपि वा स्मशाने यज्ञभूमौ वा मलमूत्रं न चोत्सृजेत् २० व्याघ्रदस्युभये ऽरण्ये वृक्षगुल्मभयंकरे शक्तोपि च प्रवाहादिसमीपे मलमुत्सृजेत् २१ आतुरो जरठश्चाद्धि नतदा दोषभाग्भवेत् पात्रं च दक्षिणे कृत्वा ब्रह्मसूत्रं च पृष्ठतः २२ अथवा कर्णसंस्थं च कृत्वा चैव ह्युदङ्मुखः तृणैः शुष्कैश्चयैर्भूमिमाच्छाद्य मलमुत्सृजेत् २३ विदारयेन्मलं तत्तु कृम्यनुत्पत्तिहेतवे मौनी चाधोमुखीभूत्वा शिरः प्रावृत्य वाससा २४ वक्त्रं नियम्य वस्त्रेण ष्ठीवनःश्वासवर्जितः गृहीतशिश्नश्चोत्थाय गृहीतशौचमृत्तिकः २५ हस्तत्रयास्थितपश्चादादाया भःकमंडलुं लोष्ठशौचं विधायादौ जलशौचं समाचरेत् २६ एवं मलोत्सर्गविधिः समस्तो यथाक्रमं भोजगतीराराजन् प्रोक्तो मयाते यशकभेश्मृपुष्पशौचं क्रमवेसकलं वदिष्ये २७ इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे अयोध्याखंडे चैत्रमाहात्म्ये मलोत्सर्गविधिर्नाम सप्तमोऽध्यायः ७ ७

माडव्य उवाच ततो मृदं समादाय शकृद्भूमिसमुद्भवां गंधलेपक्षयकरं शौचं कुर्यादतंद्रितः १ सकृल्लिंगे प्रदद्यात्तां मर्द्दीमलकमात्रतः पंचकृत्वस्तथापाने लिप्त्वा साङ्घ्रि च धावयेत् २ ततः स्थानांतरं गत्वा वामे दद्यान्मृदो दश उभयोः सप्तकृत्वः स्यात्त्वपंच च पादयोः ३

सूत्रं यज्ञोपवीतं २२ २३ २४ २५ २६ इति टीकायां सप्तमोऽध्यायः ७ अतंद्रितः अनालस्यः १ तां मृत्तिकां अपाने गुदे पंचकृत्वः पंचवारं लिप्त्वा २ प्रथमतः वामे वामहस्ते दशवारं मृत्तिकां दद्यात् पुनः उभयोर्हस्तयोः सप्तवारं पादयोः पंचपंचवारं ३

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मूत्रोत्सर्गे मेहने लिंगे सकृदेकवारं आमे वामहस्ते त्रिः पुनर्द्वयोर्हस्तयोर्द्विवारं पादयोरपि द्विवारं मृत्तिका स्मृता ४ महारात्र्यामर्द्धरात्र्यां मूत्रपुरीषोत्सर्गे पूर्वोक्त
नियमस्यार्द्धं विधिं कुर्यात् पथि मार्गे प्रवासे ५ एतदाश्रमपरत्वेन मृत्तिकादिग्रहणविधानं उत्तरोत्तरविशेषदेहान्तःकरणयोः शुद्धिप्रदर्शनार्थमित्यर्थः ६
किंच व्रतदानजपानुष्ठानादिसत्कर्मकरणे पूर्वोक्तमेतच्छौचं कार्यं अन्यथा गंधलेपक्षयपर्यंतं शौचमिति तात्पर्यं उक्तंच काष्ठभारशतेनापि मृद्भारैश्चनगोप

मैथुनेप्येवमेवस्यान्मूत्रेस्यान्मेहने सकृत् त्रिर्वामे द्विर्द्वयोर्द्विर्द्विः पादयोर्मृत्तिकाः स्मृताः ४ महारात्र्यामेतदर्द्धं तदर्द्धं पथि च
स्मृतं आतुरे नियमो नास्ति महापदि तथैव च ५ एतच्छौचं गृहस्थस्य द्विगुणं ब्रह्मचारिणः वानप्रस्थस्य त्रिगुणं यतीनां च चतुर्गुणं
६ तत्कर्मानुष्ठिते शौचमेवं कार्यं प्रयत्नतः गंधलेपक्षयकरमन्यथा परिकीर्तितं ७ एवं स्त्रीणां च शूद्राणामनुलोमविलोमिनां
व्रतादौ द्विगुणं कार्यं सर्वैः पुण्याभिवृद्धये ८ शौचहीनेन यत्कर्म शुभमेवाशुभं कृतं तच्च कर्म भवेत्पापं तस्माच्छौचं समाचरेत्
९ शौचकर्मविहीनस्य समस्ता निष्फलाः क्रियाः दंतशुद्धिं ततः कुर्याच्छुद्धकाष्ठेन यत्नतः १० मुखशुद्धिविहीनस्य न मंत्राः फ
लदायकाः दंतजिह्वाविशुद्धिं च ततः कुर्यात्प्रयत्नतः ११ आयुर्बलं यशो वर्चः प्रजाः पशुवसूनि च ब्रह्म प्रज्ञां च मेधां च त्वन्नो देहि
वनस्पते १२ इति मंत्रं समुच्चार्य द्वादशांगुलमात्रकं कनिष्ठाग्रसमस्थूलं वर्तुलं त्यव्रणं ऋजु १३ कार्पासीं तु बरीं वेणुं तिंतिणीं
च विवर्जयेत् कषायकटुतिक्तेनान्वितान्निंद्यां चतुर्दशी १४ प्रतिपद्दर्शनवमीषष्ठीश्वार्कदिनेष्वपि चंद्रसूर्योपरागे च न कुर्या
द्दंतधावनं १५ उपोषणाहे श्राद्धाहे च्यमायां रविसंक्रमे वर्जयित्वा दंतकाष्ठं मुखशुद्धिं व्रती चरेत् १६ निषिद्धे दिवसे कुर्याद्दूंडूषान्
द्वादशैव तु तृणपर्णैः सदा कुर्याद्दमामेकादशीं विना १७

मैः आमृत्योराचरन्छौचं भावहीनो न शुद्ध्यतीति भावोत्र बाह्याभ्यंतरशुद्धिकार
णं नान्यदिति ७ अनुलोमविलोमिनां सूतांबष्ठादिद्वादशमिश्रजातीनां ८ शौचस्यावश्यकतामाह त्रिभिः ९ १० ११ १२ दंतकाष्ठमिति शेषः १३ दंतका
ष्ठे वर्ज्यवृक्षानाह कार्पासीमिति निंद्यान् अर्केरंडकंटकादियुक्तान् काष्ठेन दंतधावने वर्ज्यतिथीनाह १४ काष्ठेनेति शेषः १५ मृत्तिकादिनेति शेषः १६ १७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

भूनिंबः किरातनिक्तः निर्गुंडी प्रसिद्धा ब्रह्मवृक्षः पलाशः रक्तागस्त्यवृक्षश्च विडंगो विडिंगः प्रसिद्धः आदिशब्देन जयपालाद्यत्युष्णवृक्षान् १८ १९ २०
आकूर्परौ करौ विनिहस्त प्रक्षालने हस्तस्य मध्यभाग पर्यंतं हस्तप्रक्षालनं कुर्यादित्यर्थः २१ २२ २३ आलये देवतालये २४ २५ अन्यान् गायकानपि

कंटकीवृक्षभूनिंबनिर्गुंडीब्रह्मवृक्षकाः वटैरंडविडंगाद्यान्वर्जयेद्दंतधावने १८ समिधः क्षीरवृक्षस्थतथान्यतरुसंभवाः
गृह्णीयाः प्रयत्नेन कार्यं दंतविशोधनं १९ आत्मनः शुद्धिकामार्थं दंतानां च विशुद्धये दंतशुद्धिं करिष्यामि प्रसन्नो भव राघव २०
एवं दंतान्विशोध्याथ जलैः प्रक्षालनं चरेत् सकर्णं तु मुखं प्रोक्तं करौ वा कूर्परौ स्मृतौ २१ आजानुक्षालयेत्पादौ शुद्धं सांडं तु धावयेत्
आचम्य च ततो गच्छेत्स्वगृहं प्रति सद्व्रती २२ गंधान्पुष्पाणि तांबूलं गृहीत्वा भक्तितत्परः प्रबोधार्थं हि रामस्य गृहं गच्छेत्सदा व्रती
२३ ततो रामस्य विष्णोर्वा त्र्यंबकस्य शंकरस्य च तदभावे च सर्वेषामालये पूजयेत्सुरान् २४ तत्र देवस्य पाद्यादीनुपचारान्प्रक-
ल्पयेत् पूज्य स्तुत्वा पुनर्नत्वा कुर्याद्गीतादिमंगलान् २५ पुष्पैर्गंधैः सतांबूलैर्गायकानपि वाचयेत् देवालये गानपरायणास्ते विष्णु
मूर्तयः २६ तपांसि यज्ञा दानानि कृतादिषु जगद्गुरोः तुष्टिदानि कलौ तस्माद्भक्त्या गानं प्रशस्यते २७ एवं मया ते नृपते सवि-
स्तरं सा दंतशुद्धिस्तु निवेदिता शुभा प्रोक्तं प्रबोधार्थमपि प्रपूजनं गानप्रभावं शृणु चाद्य वक्ष्ये २८ इति श्रीभविष्योत्तरपुरा
णे अयोध्याखंडे चैत्रमाहात्म्ये दंतशुद्धिविधानं नामाष्टमोऽध्यायः ८ ७ मांडव्य उवाच कलं वदसि देवेश मया पृष्टस्तु पा
र्थिव विष्णोरेव तदा प्राह मद्भक्तिपरितोषितः १ नाहं वसामि वैकुंठे योगीनां हृदये रवौ मद्भक्ता यत्र गायंते तत्र तिष्ठामि भो मुने २
तेषां पूजादिकं गंधपुष्पादि क्रियते नरैः तेन प्रीतिं परां प्राप्य न तथा मत्स्यपूजनात् ३ मत्पुराणकथां श्रुत्वा मद्भक्तानां च गायनम् निं
दंति ये नरा मूढास्ते मद्द्वेष्या भवंति हि ४

वाचयेत् यूयमपि गानं कुरुतेति वदेदित्यर्थः २६ जगद्गुरोः विष्णोः तुष्टिदानि संतोषकराणि कलौ तु
नामकीर्तनमेव यस्मात्कलौ तद्धरिकीर्तनमिति वचनात् तस्मात्कलौ भक्त्या गानं प्रशस्यते २७ इति टीकायामष्टमः ८ ७ १ २ तेषां मद्भक्तानां ३ ४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तत्रद्वादशस्थानान्याह ललाटेकेशवं उदरेनारायणं हृदयेमाधवंदक्षिणकुक्षौगोविंदं दक्षभुजेविष्णुं दक्षकर्णमूलेमधुसूदनं वामकुक्षौत्रिविक्रमं वामभुजेवामनं वामकर्णमूलेश्रीधरंपृष्ठेहृषीकेशं कंठमध्येपद्मनाभं मूर्ध्निदामोदरंन्यसेत् गोपीचंदनंधारयेत् अथशुक्लपक्षक्रमः ६ कृष्णपक्षेसंकर्षणंवासुदेवंप्रद्युम्नंअ

संकर्षणादीन्यथकृष्णपक्षेनामानिविष्णोर्ब्राह्मणोद्वादशैव ललाटहृद्बाहुषुक्षत्रजातोवैश्योललाटेहृदयेचशूद्रः ७ ललाटएवैकमथात्रनामान्युक्तक्रमेणैवसदैवविन्यसेत् एवंतुवैष्णवैःकार्यंतिलकानांचधारणम् ८ शैवादीनांविधिंराजन्शृणुत्वमयोच्यते हेमजोभूतिमादायसद्योजातादिमंत्रकैः ९ मानस्तोकेतिमंत्रेणतत्तद्वर्णोक्तसंख्यकान् तर्जन्यनामिकामध्यांगुलिभिस्तिलकान्धरेत् १० एवंविधायपुंड्राणिपश्चात्संध्यांसमाचरेत् श्राद्धंसंध्याजपोहोमःस्वाध्यायःपितृतर्पणं ११ व्यर्थंभवतितत्सर्वंविनापुंड्रेणतुयत्कृतं स्त्रियोवापुरुषोवापिविनापुंड्रंकदाचन १२ नकुर्युःसत्कृतंकर्मक्रियमाणंवृथाभवेत् सुवासिन्योपिबिभृयुस्तिलकोपरिकुंकुमं १३ पश्चात्कुर्युःशुभंकर्मगृहकार्याणियानिच अनामिकाशांतिकरीमध्यमायुःकरीभवेत् १४ अंगुष्ठःपुष्टिदःप्रोक्तःस्तर्जनीमोक्षदायिनी तत्तदंगुलिनाकुर्यात्तत्कामोर्ध्वपुंड्रकं १५ व्रतीसंध्यांतुसंपाद्यप्रातःकालसमीरितां अग्निहोत्रोदितंहोमंहुत्वावैभार्ययासह १६ प्रातःकालोदितंकर्मसमाप्यार्चयेद्धरिंपुनः केशवोमार्गशीर्षेहिपरमंदैवतंस्मृतं १७ नारायणःपौषमासेमाघेश्रीमाधवःस्मृतः गोविंदःफाल्गुनेप्रोक्तश्चैत्रेविष्णुश्चदैवतं १८ वैशाखेमधुहाप्रोक्तोज्येष्ठमासेत्रिविक्रमः आषाढेवामनःप्रोक्तःश्रावणेश्रीधरःस्मृतः १९ हृषीकेशोभाद्रपदेपद्मनाभस्तथाश्विने दामोदरःकार्त्तिकेस्यात्द्वेवनापापनाशिनी २० तस्माच्चैत्रेमहाविष्णोःपूजनंतुप्रकारयेत् सविष्णुश्चैत्रमासेवैत्यवतारंचकारह २१

निरुद्धं पुरुषोत्तमं अधोक्षजं नारसिंहं अच्युतं जनार्दनं उपेंद्रं हरिं कृष्णं एवंद्वादशनामभिः गोपीचंदनंधारयेत् अयंब्राह्मणविषयः क्षत्रियेणललाटेहृदयेबाहुद्वये वैश्येनललाटे हृदयेइति ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ पुंड्रकरणे अंगुलीनियममाह १४ तत्तत्कामः उर्ध्वपुंड्रकमितिछेदःसंधिरार्षः १५ १६ १७ १८ १९ २० २१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अवतारंचकारेति पूर्वेणान्वयः तस्यश्रेष्ठत्वमाह अवतारात्ह्यनेकाश्चतेषुमुख्याद्दशस्मृताः दशावतारमध्येपिरामकृष्णौमहत्तमौ तयोरपिवरः पूर्वःसत्यसंधोर
घूत्तमः एकपत्नीव्रतोवीरस्त्वेकबाणोनृपोत्तमः सप्तद्वीपपतिःश्रीमान्छत्रचामररंजितः एवंज्ञात्वोपासनात्रप्रात्ह्याश्रीराघवस्यचेति २२ २३ २४
२५ २६ सीतारामंप्रपूजयेदित्यत्रविशेषमाह आनंदरामायणेनवायतनपूजासाश्रेष्ठाज्ञेयाशुभप्रदा यापंचायतनीपूजाज्ञेयासामध्यमात्रिहि त्रिदे
वत्यातुयापूजाकनिष्ठासानिगद्यते अतिकनिष्ठापूजासाद्विदैवत्यास्मृताद्वत्रिहि सीतानुजौविनापूजारामस्यैकस्यनाचरेत् कृतार्चेद्द्विघ्नकर्त्रीस्यादिति

कौसल्याजठराद्रामनाम्नाभूभारशांतये तस्मात्तद्रूपधृग्विष्णोःपूजनंचात्रकीर्तितं २२ द्विभुजंसीतयायुक्तंचापबाणधृता
युधं दिव्यालंकारसंयुक्तंपीतकौशेयवाससं २३ सलक्ष्मणंसशत्रुघ्नंभरतेनसमन्वितं हनुमत्सेवितपदंसिंहासनविराजितं २४
सितच्छत्रसमायुक्तंदिव्यचामरवीजितं बीभीषणसमायुक्तंसुग्रीवपरिवंदितं २५ जांबुवतावंदितंचत्वंगदेनपरिष्टुतं अयोध्या
वासिनंराममेवंध्यायेत्सदाव्रती २६ उपचारैःषोडशभिःसीतारामंप्रपूजयेत् आवाहनंत्वासनंचपाद्यमर्घ्यंतथैवच २७ ततस्त्वाच
मनंप्रोक्तंस्नानंवस्त्रंतथास्मृतं ब्रह्मसूत्रमलंकारंदशमंगंधलेपनं २८ पुष्पंधूपंतथादीपंनैवेद्यश्चतथास्मृतः तांबूलंदक्षिणाचे
तिह्युपचाराश्चषोडश २९ एवंमयातेतिलकप्रधारणंतथाहिमासोद्भवदैवतानि प्रोक्तानिराजन्नृपपुण्यकीर्ते पूजाविधानंशृणु
चाथवक्ष्ये ३० इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेअयोध्याखंडेचैत्रमा॰ तिलकधारणादिवर्णनंनामदशमोऽध्यायः १०

नवायतनदेवताका इत्यपेक्षायांसीताद्यंगदांताः पूर्वोक्ताः अथतेषांस्थानज्ञानाभावेकथंपूजनीयाअतस्तेषांस्थानानि कृत्यानिचाह मुक्ताछत्रधरंलक्ष्मणंराम
स्यपृष्ठभागेस्थापयेत्पूजयेच्च एवंचित्रितव्यजनधरंशत्रुघ्नंरामवामपार्श्वेरुक्ममंडितचमरधरंभरतंरामदक्षिणपार्श्वेरामपादुकाद्वयधरंहनुमंतंरामपुरतः दर्पण-
धरंविभीषणंरामस्यैशान्येजलपात्रधरंसुग्रीवंरामस्यवायुभागेवस्त्रकौशेयधरं जांबुवंतं रामस्यनैर्ऋत्यभागेतांबूलपात्रधरंअंगदं रामस्याग्नेयभागेएवंसं-
स्थाप्यपूजयेदित्यर्थः २७ २८ २९ ३० इतिटीकायांदशमोऽध्यायः १० ६९ ६९ ६९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पद्मानिलेखयेदित्यत्र कानिपद्मानितत्रमध्यपद्मसहितानिरामभद्राण्याह आनंदरामायणेशृणुशिष्यप्रवक्ष्यामिभद्राणांरचनाःशुभाः अत्रोपास्यारामसुद्रारु
द्रस्योपासकःस्मृतः रामनाम्नाभद्रमुक्तंरामचंद्रप्रपूजने पंक्तयोर्केमितास्तत्रसर्वाद्वादशपादजाः तासुपूर्वादिगारभ्यक्रमेणैवप्रपूरयेत् प्रथमासप्तमीचोभेपंक्ती
कृष्णेनपूरयेत् ऊर्ध्वाधःपंचपंचैवपंक्तयस्तत्क्रमंब्रुवे तदधश्चद्वितीयायाःप्रथमंचद्वितीयकं चतुर्थसप्तमंषष्ठंत्वष्टमंनवमंतथा तथैकादशमंचापि कृष्णवर्णानि
पूरयेत् तदधश्चतृतीयायाश्चतुर्थषष्ठसप्तमौ तथैकादशमंचापिकृष्णवर्णानिपूरयेत् चतुर्थ्यास्तदधश्चापिप्रथमंचद्वितीयकं चतुर्थसप्तमंषष्ठंनवमंरुद्रसंमितं तद
धःपंचमायाश्चप्रथमंचद्वितीयकं चतुर्थंचतथाषष्ठंनवमेकादशेतथा राजेतिद्वेक्षरेशुक्लेद्रष्टव्येपंचपंक्तिषु पंचपंक्तिष्वधश्चाथप्रथमायाश्चपूर्ववत् तदधश्चद्विती
यायाःप्रथमंचद्वितीयकं चतुर्थंसप्तमंषष्ठंनवमंदशमंतथा तथाचैवद्वादशमंकृष्णवर्णानिपूरयेत् तृतीयायाश्चतुर्थंचषष्ठमर्कंचसप्तमे चतुर्थ्याःप्रथमंषष्ठं
द्वितीयंचचतुर्थकं अष्टमंनवमंचार्कंदशमंचापिपूरयेत् पंचमायाद्वितीयंचप्रथमंचचतुर्थकं षष्ठमर्कमष्टमंचसप्तमंदशमंतथा नवमंकृष्णवर्णानिरामेतिद्वे

मांडव्यउवाच तीर्थेदेवालयेवापिगोष्ठेपुण्यस्थलेषुच लिप्त्वाभूमिंगोमयेनततःपद्मानिलेखयेत् १

चलोकयेत् राजारामेतिचत्वारित्यक्षराणिनिरीक्षयेत् व्यत्ययाद्रामराजेतिबुद्ध्याकार्येऽक्षरेनरैः अथवारामनामेतितृतीयंनामकारयेत् विशेषंतत्रवक्ष्या
मित्यधःपंचरूपंक्तिषु पंक्तेश्चतुर्थःप्रथमंपदंकृष्णंनकारयेत् नाकारस्तेनद्रष्टव्योरामनामावलोकयेत् अथवारामरामेतिविशेषश्चोर्ध्वपंक्तिषु प्रथमापूर्ववत्
ज्ञेयाद्वितीयायास्ततःपरं प्रथमंचद्वितीयंचतृतीयंपंचमंतथा अष्टमंनवमंषष्ठंतथैकादशमंत्वपि तृतीयायाःप्रथमंचरुद्रंषष्ठंचपंचमं चतुर्थ्याःप्रथमंचैवद्वि
तीयंचतृतीयकं पंचमंसप्तमंचापित्यष्टमंनवमंतथा तथैकादशमंचापिकृष्णंवर्णानिपूरयेत् पंचमायाःप्रथमंचाद्वितीयंचतृतीयकं पंचमंसप्तमंषष्ठंत्वष्टमं
नवमंतथा तथैकादशमंचापिरमेतिद्वेक्षरेसिते नामान्येतानिचत्वारिचतुःपार्श्वेषुयोजयेत् लघुमुद्रान्वितंरामलिंगाख्यंभद्रमुच्यते मयाशिष्याधुनानंतुत्वंशृ
णु लक्ष्यमानस तिर्यगूर्ध्वमेकपंचाशद्रेखास्तसदक्षुचसमसप्तपदांतेद्वोपरिधीपीतवर्णकौकार्यौतत्रकोणदेशेष्विंदुस्त्रिपदशक्लकः शृंखल तुपदाकृष्णात्रयोद
शपदालताहरितेशोवसुपदःकृष्णवर्णःप्रकारयेत् त्रिपदंलोहितंज्ञेयंभद्रस्तन्मस्तकास्थितंषष्टिपादात्मिकामुद्रातत्रेंद्रयमदिक्स्थितेत्युक्तापंक्तिकोणकोष्ठा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त् सिंधुसिंधुमितान् तथासिंध्वर्त्तुपंक्तिद्वेसमतमायाः पंक्तेः पदंत्वधः मषिणा पूरयेत्तत्र भानिरामेतिनमदंतत्रादावग्निमुद्रा स्ततसीमापरिधयस्तथारक्तालिंगद्वयं भद्रनयालिंगोपरिस्थितंपदद्वयंपीतवर्णंवीथीवल्यानियोजयेत् द्वितीयेत्वेकमुद्राद्वोपरिधीद्वौशिवोमतोभद्रनवपदंलिंगवल्योर्मध्येरसात्मकंभद्रंपीतलिंगो परिरक्तंतुर्यपदात्मकंलिंगस्कंधपदेद्वेद्वेहस्तिवीथीकापिचभद्राणित्रीणिज्ञेयानिपीतद्वेलोहितेनाहितत्तोतः सर्वतोभद्रंकार्यंतत्रतुवापिकाचतुर्विंशपदाभद्रमंक कोष्ठलतेशिकात्रिपदोब्जः पंचपदाश्रृंखलापरिधिस्ततः मध्येपद्मंरक्तवर्णंरचयेद्वाविचित्रितंपीतशक्लरक्तकृष्णाचांतेपरिधयोमताः एतत्षोडशमुद्राभिः

सितरक्तहरित्पीतनीलकृष्णादिसंभवैः नानावर्णैश्चित्रितानितत्रपूजांसमारभेत् २ प्राङ्मुखःसुखमासीनोधृतपद्मास नोव्रती शंखोदकेनोपचारान्पूजायाःप्रोक्षयेत्ततः ३ शालिग्रामशिलासंस्थमथवाधातुसंभवं पाषाणनिर्मितंरामंध्यायेत् पूर्वोक्तमार्गतः ४ सीतारामसमागच्छमदग्रेत्वंस्थिरोभव गृहाणपूजांमद्दत्तांकृतमावाहनंतव ५ हिरण्मयंरत्नयुक्तंनानाचित्र विचित्रितं सिंहासनंसवस्त्रंतेत्वासनार्थंददाम्यहं ६ चंदनागरुसंयुक्तैर्जलैस्तीर्थसमुद्भवैः पाद्यंगृहाणश्रीराममयादत्तंप्रसी द त्वं ७ पुष्करादिषुतीर्थेषुगंगादिषुसरित्सुच यत्तोयंतन्मयानीतंदत्तमर्घ्यंगृहाणभो ८ सुगंधवासितंतोयंबहुतीर्थसमु द्भवं आचमनार्थमानीतंगृहाणत्वंसुरेश्वर ९ हरिद्राकुंकुमैर्युक्तंसुगंधद्रव्यमिश्रितं सुगंधस्नेहसंमिश्रमुद्वर्तनमथास्तुते १० कामधेनूद्भवंक्षीरंनादिव्यात्र्यतिसुंदरं कपिलायाघृतंश्रेष्ठंमधुविंध्याद्रिसंभवं ११ शीतोपलसमानाभसितायुक्तंमनोहरं पंचा मृतंमयानीतंस्नानार्थंत्वंगृहाणभो १२

रामलिंगाख्यभद्रकं सदानंदमयंरामंविज्ज्योतिषमनामयं सर्वावभासकंनित्यंस्वात्मानंसमुपास्म हे तस्मिन्यत्सर्वतोभद्रंत्वदयंतत्सकीर्तितं तत्रपद्ममष्टपत्रंसकेशरसकर्णिकं तत्स्थानंरामलिंगस्यध्यानार्थंपरिकल्पितमिति एवंअष्टोत्तरसहस्त्ररामलिंगतोभद्रा दिभेदाःसंतितेनग्रंथविस्तारभयान्नोच्यंतइति १ २ ३ प्रतिमायाअष्टविधत्वमाह शैलीदारुमयीलोहीलेप्यालेख्याचसैकती मनोमयीमणिमयीप्रति माष्टविधास्मृतेति ४ अथवाहनादिपूजामंत्रानाह स्पष्टोर्थः ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ छ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१३ १४ १५ १६ १७ १८ २५ वनस्पतेरयंवानस्पत्यः आवघ्राणंकर्तुंयोग्यः आघ्रेयः २६ २७ २८ जातिर्जातिफलं तुर्यंचतुर्थं ख

गंगाचयमुनाचैवगोदावरीसरस्वती नर्मदासिंधुकावेरीसरयूर्गंडकीतथा १३ ताम्रपर्णीभीमरथीकृष्णावेणीमहानदी गोम
तीसागराःसप्तपयोष्णीभवनाशिनी १४ पूर्णातापीतुंगभद्राद्याःप्रावेगवतीतथा पिनाकीप्रवरासिंधुफेनास्तेपिनदाः शुभाः १५
इत्यादिसर्वतीर्थेषुयत्तोयंवर्ततेशुभं तन्मयानीतमद्यात्रस्नानंकुरुरघूत्तम १६ पुनराचमनंरम्यंसर्वतीर्थसमुद्भवं गृहाणरघु
नाथत्वंदीयतेयन्मयातव १७ स्वर्णतंतुभिश्चित्रंपीतकौशेयसंभवम् वस्त्रयुग्मंप्रदास्यामिगृहाणरघुनायक १८ शुद्धं
हेममयंरम्यंनवतंतुसमुद्भवं ब्रह्मग्रंथिसमायुक्तंब्रह्मसूत्रंप्रगृह्यतां १९ मुकुटंकुंडलेरम्येमुद्रिकाःकंकणेतथा नूपुरेरसना-
मालाःकेयूरेरत्नमंडिते २० इत्यादीन्परमान्दिव्यान्स्वर्णमाणिक्यनिर्मितान् त्वदर्थंचमयानीतानलंकारान्गृहाणभो २१
छत्रंचव्यजनंरम्यंचामरद्वयसंयुतं त्वदर्थंचमयानीतंगृह्णीष्वारिपुसूदन २२ सुगंधंचंदनंदिव्यंकृष्णागरुविमिश्रितं
रक्तचंदनसंयुक्तंचंदनंप्रतिगृह्यताम् २३ अक्षताश्चवरादिव्यामुक्ताफलविनिर्मिताः कस्तूर्याकुंकुमेनाक्ताःगृहाणप
रमेश्वर २४ माल्यादीनिसुगंधीनिमालत्यादीनिवैप्रभो मयाहृतानिपूजार्थंगृहाणरघुनायक २५ वानस्पत्योरसोधूपो
गंधाढ्योगंधउत्तमः आघ्रेयःसर्वदेवानांधूपोयंप्रतिगृह्यताम् २६ साज्यंत्रिवर्तिसंयुक्तंवह्निनायोजितंमया दीपंगृहा-
णभोरामत्रैलोक्यतिमिरापह २७ भक्ष्यभक्तेनसंयुक्तंपायसंघृतसंयुतं शर्करामधुसंयुक्तंनैवेद्यंप्रतिगृह्यताम् २८
पूगीफलसमायुक्तंनागवल्लीदलैर्युतं जातितूर्यसमायुक्तंताम्बूलंप्रतिगृह्यताम् २९ हिरण्यब्रह्मसंभूतंवह्नितेजःस
मुद्भवम् दीयतेदक्षिणार्थंतेगृह्णीष्वरघुनंदन ३०

दिरं तृतीयस्य अनुक्तत्वाच्चूर्णंग्राह्यमिति जातिफलस्यसाहचर्यादेलालवंगादिकमपिबोध्यम् २९ ३० ५ ५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३१ इतिटीकायांएकादशः११ १ मंदारशब्देनपारिजातादिकल्पवृक्षपुष्पाणिग्राह्याणिविष्णुपूजनेऽर्कस्यनिषेधात् दमनः भाषायांद वणेतिप्रोक्तः मुनि॰

एवंमयाषोडशचोपचाराःसविस्तरंतेकथिता नृपात्र आवाहनाद्याश्चहिदक्षिणांताःशेषांचपूजांसकलांतुवक्ष्ये ३१ इ
तिश्रीभविष्योत्तरपुराणेअयोध्याखंडेचैत्रमाहात्म्येषोडशोपचारविस्तारोनामैकादशोऽध्यायः ११ मांडव्यउवाच
पंचवर्तिसमायुक्तंकपिलाज्यविमिश्रितं वन्हिनायोजितंरम्यंगृण्हीष्वत्वंनिराजनं १ जातीचंपकमंदारोकेतकीतुलसीत
था दमनोमुनिकुंदेचत्व्यनंतेचेतिवैनव २ एभिर्नवविधैःपुष्पैर्मंत्रपुष्पाणिराघव मयार्पितानिगृण्हीष्वप्रसीदपरमेश्वर
३ यानिकानिचपापानिजन्मांतरकृतानिच तानिसर्वाणिनश्यंतुप्रदक्षिणपदेपदे ४ उरसाशिरसादृष्ट्यामनसावचसा
तथा पद्भ्याकराभ्यांजानुभ्यांसाष्टांगंचनमोस्तुते ५ आवाहनंनजानामिनजानामिविसर्जनं पूजांचैवनजानामिक्षम्य॰
तांपरमेश्वर ६ मंत्रहीनंक्रियाहीनंभक्तिहीनंरघूत्तम यत्पूजितंमयादेवपरिपूर्णंतदस्तुमे ७ तीर्थादिदेवान्संस्मृत्यपु
नरर्घ्यंप्रदापयेत् गंधपुष्पफलैर्युक्तंभक्त्यानत्परमानसः ८ व्रतिनश्चैत्रमासेस्मिन्स्नातस्यविधिवन्मम गृहाणार्घ्यंमया
दत्तंसीतयारघुनंदन ९ ततश्चब्राह्मणान्भक्त्यापूजयेद्वेदपारगान् गंधपुष्पैःसतांबूलैःप्रणमेच्चपुनःपुनः १० तीर्था
निदक्षिणेपादेवेदास्तन्मुखमाश्रिताः सर्वांगेष्वाश्रितादेवाःपूजितास्तेतदर्चया ११ अव्यक्तरूपिणोविष्णोःस्वरूपंब्राह्मणा
भुवि नावमान्यानोविरोध्याःकदाचिच्छुभमिच्छता १२ ततोहरिप्रियांदेवींतुलसींपूजयेद्व्रती प्रदक्षिणानमस्कारान्
कुर्यादेकाग्रमानसः १३ देवैस्त्वंनिर्मितापूर्वमर्चितासिमुनीश्वरैः नमोनमस्तेतुलसिपापंहरहरिप्रिये १४ मुनिवृक्षंपूजयि
त्वागोश्वत्थौतुप्रपूजयेत् ततोग्रेवक्ष्यमाणानिनानादानानिविस्तरात् १५

रगस्तिपुष्पंकुंदंबहुज्जातिपुष्पंच्च॰
नंतपुष्पंविष्णुक्रांता २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ ब्राह्मणप्रशंसामाहत्रिभिः १० ११ १२ १३ १४ १५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रामकथा रामायणकथा वा चैत्रमाहात्म्यप्रशंसिनी चैत्रमाहात्म्यकथा १६ व्यासास्यात् श्रीवेदव्यासमुखात् विनिर्गता व्यासोक्ता इत्यर्थः ननु देशभा
पारचितरामकथातच्छ्रवणस्य निषेधात् तदुक्तं पाद्मे न देशभाषारचितं ग्रंथं श्रुत्वा फलं लभेदिति १७ योगान् योगिनः १८ १९ २० २१

यथाशक्ति प्रदेयानि व्रतिना व्रतपूर्तये ततो रामकथा दिव्या चैत्रमासप्रशंसिनी १६ श्रोतव्या च प्रयत्नेन व्यासास्याच्च वि
निर्गता तदुक्ताचारनियमाः कार्याश्चैव व्रतोद्भवाः १७ ब्राह्मणान् समुनीन् योगान् व्यासं चैव प्रपूजयेत् ततः शिष्टान्य-
तीन् सर्वान् वानप्रस्थस्थितान् द्विजान् १८ पूजयेच्च यथाशक्ति ततो गच्छेज्जलाशयम् स्नात्वा मध्याह्नसमये संध्यां कृत्वा
यथाविधि १९ तर्पयेच्च सुरान् सर्वान् ऋषीन् सर्वांश्च तर्पयेत् ततः सर्वान् पितॄंश्चापि तर्पयेत्तिलसंयुतं २० कृत्वापसव्यं पूर्वं तु
हस्तन्यस्तपवित्रकः यावत् चैत्रमासो हि वर्त्तते पितृतर्पणे २१ तिलास्तत्संख्यकाह्वानि पितरः स्वर्गवासिनः ततो नि-
मंत्र्य विप्रान्वै यथाशक्ति यतीन् शुभान् २२ स्वगृहं च ततो गत्वा व्रती संतुष्टमानसः समर्पयित्वा नैवेद्यं सुरेभ्यः प्रमदाकृतम्
२३ संस्कारार्थं हि चान्नस्य वैश्वदेवं ततश्चरेत् बलिदानं ततो दत्वा दत्वा काकबलिं बहिः २४ लक्षयेदतिथिं मार्गं याव
द्गोदोहनं भवेत् तस्मिन्काले तु यः प्राप्तो ह्यतिथिः स हरिः स्वयं २५ अदृष्टपूर्वमार्गस्थः प्राप्तस्तात्कालिकः स्वयं त
मत्वा वासुदेवं हि नत्वा चैव पुनः पुनः २६ आसने चोपविश्याथ पूजयेत्तं यथाविधि पादावनेजनं कृत्वा धारयेन्मस्तके नि
जे २७ निमंत्रितान्समाहूय यतीन् विप्रान् समर्चयेत् प्रथमं विप्रतीर्थं हि यतितीर्थं ततः स्मृतं २८ देवतीर्थं ततो ग्रा-
ह्यमेवं तीर्थविनिर्णयः ततस्तान्पूजयेत्सर्वाननुपचाराष्टसंयुतैः २९ द्रव्यैर्नानाविधैः श्रेष्ठैर्भक्त्या नत्वा पुनः पुनः गं-
धाः पुष्पाणि धूपं च दीपं नैवेद्यमेव च ३०

यतीन् स्वधर्मपालने यत्नशीलान् चकारात् यतीन् संन्यासिनश्च २२ २३ २४
२५ २६ २७ २८ २९ ब्राह्मणपूजने अष्टोपचारानाह गंधपुष्पाणीति ३० ६९ ६९ ६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

यतिपूजनेषडुपचारानाह ३१ ब्रह्मपत्रेषुपालाशपत्रेषु ३२ सहेतिशेषः अयंनित्यपूजाविधिः चैत्रव्रतिनांप्रोक्तः नवम्यांविशेषोग्रे व्रतस्तबकेप्रो
क्तोद्रष्टव्यः इतिटीकायांद्वादशः १२ १ क्षौद्रमधुसौवीरकं बदरीफलकांजिकंच राजमाषा हरितमाषाः चवलासंज्ञकं धान्यंवाआदिशब्देनमसूरक्षु

फलंरम्यंचतांबूलंदक्षिणाचेतिचाष्टहि तांबूलदक्षिणाहीनंकार्यंवैयतिपूजनं ३१ कदलीब्रह्मपत्रेषुमधुपत्रेषुचव्रती
करोतुभोजनंचैत्रेकांस्यपात्रंविवर्जयेत् ३२ एवंकृत्वापूजनंमासिचैत्रेब्राह्मिष्ठानांन्यासिनांभूसुराणाम् ततःसोत्र
वक्ष्यमाणविचित्रंवालैरिष्टैर्भोजनंवैकरोतु ३३ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेअयोध्याखंडेचैत्रमाहात्म्येपंचमहाय
ज्ञवर्णनंनाम द्वादशोऽध्यायः १२ श्रीमाण्डव्यउवाच इदानींतेप्रवक्ष्यामिनियमान्व्रतिनामधो येकार्यास्तान्
शृणुत्वंहिपुण्यकीर्तेनृपोत्तम १ सर्वाण्येतानिमांसानिक्षौद्रंसौवीरकंतथा राजमाषादिकंचापिचैत्रेत्यागीनभक्षयेत्
२ परान्नंचपरद्रोहंपरदारगमंतथा तीर्थंविनासदेवेहग्रामेवासंविवर्जयेत् ३ द्विदलंतिलतैलंचतथान्नंशल्यदूषितं
भावदुष्टंशब्ददुष्टंचैत्रस्नायीविवर्जयेत् ४ देववेदद्विजातीनांगुरुगोव्रतिनांतथा स्त्रीराजमहतांनिंदांमाकुरोतुम
धुव्रती ५ प्राण्यंगेष्वामिषंचूर्णंफलेजंबीरमामिषं धान्येमसूरिकाप्रोक्तांश्वान्नंपर्युषितंतथा ६ अजागोमहिषीदुग्धा
दन्यत्दुग्धादिचामिषं द्विजक्रीतारसाः सर्वेलवणंभूमिजंतथा ७ ताम्रपात्रस्थितंगव्यंजलंपल्वलसंस्थितं आत्मार्थंपा
चितंचान्नंत्वामिषंतत्स्मृतंबुधैः ८ ब्रह्मचर्यमधःशायि पत्रावल्यांचभोजनं चतुर्थकालेभुंजीत कुर्यादेवंसदाव्रती ९

द्रधान्यादिकंच २ परगृहमितिशेषः शल्येनकीटास्थिकेशादिनादूषितम् ४ ५ प्राण्यंगंचूर्णं प्राणिमात्रस्यशरीरमांसखंडं आमिषं
६ भूमिजं समुद्रजलं विनाकेवलक्षारभूम्युत्पन्नंलवणं आमिषं ७ गव्यं गोदधिदुग्धादिकम् पल्वलमल्पसरः तत्रस्थंजलं आ-
मिषं ८ ९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

संवत्सरप्रतिपत् संवत्सरारंभः तत्रकालात्मपूजनं अस्यामेव आरोग्यव्रतं विद्याव्रतं तिलकव्रतं नवरात्रीव्रतारंभश्चकुर्यात् १० अस्यां तृतीयायां सौभाग्यशयनव्रतं गौर्यादोलोत्सवः मनोरथतृतीयाव्रतं अरुंधतीव्रतंचकुर्यात् ११ अलांबुभाषायां दुधैयावादुध्याभोपलाइतिख्यातं बृहती डोरलीफलं श्लेष्मातकं भाषायांभोकरे इतिख्यातं कलिंगभाषायांकलिंगडे वातरबुजइतिख्यातं १२ पतितकाश्च अव्रतकाश्चपतिताव्रतकास्तैः द्विजान् ब्राह्मणान्-

संवत्सरप्रतिपदीतैलाभ्यंगंतुकारयेत् चैत्रस्नायीनरोन्यत्रतैलाभ्यंगंनकारयेत् १० चैत्रस्यसितपक्षस्यतृतीयायांतुयोषिताः अभ्यंगश्चविधातव्योनान्यत्रमधुमासके ११ अलाबुंचापिवृंताकंकूष्मांडंबृहतीफलं श्लेष्मातकंकलिंगंचकपित्थंचैववर्जयेत् १२ रजस्वलांत्यजेन्म्लेच्छैःपतितैर्व्रतकैःसह द्विजद्विड्वेदबाह्यैश्चनवदेत्सर्वदाव्रती १३ पलांडुलशुनंचैवछत्राकंगृंजनंतथा नालिकामूलकंशिग्रुंवर्जयेत्तुमधुव्रती १४ एभिर्दुष्टंस्वकाकैश्चसूतकान्नंचवर्जयेत् द्विपाचितंचदग्धान्नंनैवाद्याद्वैमधुव्रती १५ एतानिवर्जयेन्नित्यंव्रतीसर्वव्रतेष्वपि कृच्छ्राद्यंचप्रकुर्वीतस्वशक्त्यारामतुष्टये १६ क्रमात्कूष्मांडबृहतीछत्राकंमूलकंतथा श्रीफलंचकलिंगंचफलंधात्रीभवंतथा १७ नारिकेलमलाबुंचपटोलंबदरीफलं चर्मवृंतांकिकवल्लीशाकंतुलसिजंतथा १८ शाकान्येतानिवर्ज्यानिक्रमात्प्रतिपदादिषु धात्रीफलंरवौतद्वद्वर्जयेत्सर्वदागृही १९ येभ्योऽन्यद्वर्जयेत्किंचित्तद्रामप्रीतयेनरैः तत्पुनर्ब्राह्मणेदत्वाभक्षयेत्सर्वदेवहि २० एवमेवहिमाघेपिवैशाखेकार्तिकेपिच सर्वेष्वपिचमासेषुकुर्याद्वैनियमंव्रती २१ उष्णोदकंचतांबूलंतैलंमैथुनमेवच दिवास्वापंकांस्यभोज्यंद्यूतंव्यायाममेवच २२

द्विषंतिते द्विजद्विषः १३ छत्राकंभाषायांलघुबाबलिनालिकानारिकेलपुष्पं १४ धूष्ठनासिकया अवघ्रातं द्विपाचितं द्विवारंपाचितं १५ कृच्छ्राद्यंकृच्छ्रादिव्रतंधर्मशास्त्रप्रसिद्धं १६ क्रमात् प्रतिपदादि पंचदशातिथिषु कूष्मांडमित्यादिना नामानिपूर्वोक्तानि १७ चर्ममसूरं १८ १९ २० २१ व्यायामोभ्रमणंश्रमकरणंच २२ ६९ ६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मर्दनंतैलादिनाअंगमर्दनं २३ २४ २५ शतयाजकः शतयज्ञकर्ता २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३

क्रीडांशरीरसंस्कारंश्मश्रुकर्मचमर्दनं पारवांडालापवारस्त्रीनटनाट्यविलोकनं २३ मांसंपरान्नंमाषान्नंहिंसादिभोजनं
तथा वर्जनीयानियत्नेनचैत्रस्नानव्रतास्थितैः २४ यथोक्तकारिणंदृष्ट्वाचैत्रव्रतकरंनरम् यमदूताःपलायंतेगजाःसिं
हार्दितायथा २५ एकस्त्वैत्रव्रतस्नायीत्यपरःशतयाजकः तयोःपूर्वोवरःप्रोक्तोत्यपरःक्लेशभाक्पुनः २६ यज्ञकृत्प्राप्नु
यात्स्वर्गंवैकुंठंचमधुव्रती स्वर्गपातात्पुनर्दुःखंचैत्रस्नायीनजन्मभाक् २७ भुक्तिमुक्तिप्रदानीहयानिक्षेत्राणिभूतले व
संतितानितद्देहेचैत्रस्नानविधायिनः २८ दुःस्वप्नोदुष्कृतंकिंचिन्मनोवाक्कायकर्मजं मधुस्नानपरंदृष्ट्वा नश्यतिक्षयंस
पात् २९ चैत्रेतुव्रतिनःपुंसोरक्षार्थंप्राहिणोत्स्वकरान् महाविष्णुश्चतेसर्वेरक्षंतिस्मदिवानिशम् ३० रक्षांकुर्वंतिशुक्र
काद्याराजानंकिंकरायथा विष्णुव्रतकरानित्यंयत्रातिष्ठंतिपूजिताः ३१ ग्रहभूतपिशाचाद्यानैवतिष्ठंतितत्रवैचैत्र
स्नानफलंवक्तुंनसमर्थोस्मिभोनृप ३२ रामप्रियंसकलकल्मषनाशनंचसत्पुत्रपौत्रधनधान्यविवृद्धिकारी चैत्रव्र
तंसनियमंकुरुतेमनुष्याःकिंतस्यतीर्थपरिसेवनदेहदंडैः ३३ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेअयोध्याखंडेचै
त्रमाहात्म्येचैत्रव्रतनियमकथनंनामत्रयोदशोऽध्यायः १३ ७ मांडव्यउवाच इदानींतेप्रवक्ष्यामि
भोजनादुत्तरंविधिम् तंशृणुष्वनृपश्रेष्ठपुण्यकीर्तेःस्वरप्रदम् १ भोजनंचैवसंपाद्यमुखशुद्धिंविधायच एलाल
वंगविम्बादियतिभ्योमुखशुद्धये २ दत्वातान्वंदयित्वाचततस्तांश्चविसर्जयेत् तांबूलश्चप्रदातव्योविप्रेभ्यस्त
दनंतरम् ३ दक्षिणांचततोदत्वाततस्तांश्चविसर्जयेत् ततोनानाचरित्राणिविष्णोःशृण्वन्दिनक्षयः ४

इतिटीकायांत्रयोदशः १३ ७ १ विम्बासुंठीशीतादिव्याधिशमनार्थंआदिशब्देनमरिचिसैंधवादिकंचअन्नपचनार्थं २ ३ ४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

५ ६ वासंतिकींवसंतपूजां ७ ८ ९ अष्टोपचारकैः गंधपुष्पाणि धूपंच दीपंनैवेद्यमेवच फलंरम्यंचतांबूलंदक्षिणांचेतिचाष्ट
कमिति १० सिकताशर्करा ११ पंचखाद्यंखर्ज्जूराक्रोडबादामादिकं १२ १३ १४ १५ १६ १७

नीत्वासंध्यांततः कृत्वानिशाहोमंचकारयेत् देवान्संपूजयेदष्टप्रकारैः पूर्वसूचितैः ५ नीराजनंमहत्कृत्वादेवान्स
म्यक्प्रसादयेत् नानोपचारैःसद्विप्रान्पुनःशक्त्याप्रतोषयेत् ६ पूजांवासंतिकींकर्त्तुंमंडपान्कारयेच्छुभान् नानावृ
क्षोद्भवैःपत्रैराच्छाद्यसदनांगणे ७ तन्मंडपाधोभूम्यांतुजलैर्भूमिंतुसेचयेत् प्रसार्यसिकतास्तत्रस्थूलशर्करवर्जिताः
८ आच्छाद्यचासितैर्वस्त्रैस्तत्रविप्रान्प्रपूजयेत् प्रक्षालयित्वापादौतुसीतलैर्निर्मलैर्जलैः ९ पादावनेजनजलंमस्त
केधारयेद्व्रती चर्चयित्वाचंदनेनाविप्रानष्टोपचारकैः १० पूजयेच्चव्रतीसम्यक्कुर्वेंऽव्रतफलाप्तये विदुषान्ब्राह्मण-
कान्रम्यान्जलार्द्रान्सिकतायुतान् ११ पंचखाद्यादिसंमिश्रान्नैवेद्यार्थंददेद्व्रती ततोरंभाफलान्येवताम्रपा-
त्रस्थितानिच १२ गोधूमधान्ययुक्तानिदक्षिणाभिश्चषोडश वस्त्रेणाच्छादयित्वातुतेभ्यःप्रत्येकमर्पयेत् १३ पान
कंतुततोदद्याद्रम्यंमरिचामिश्रितं शर्करासहितंयोग्यंरविताापोपशांतये १४ ततोहीक्षुरसान्दद्याद्दद्यान्नारंगरसान्शु
भान् दद्याज्जंबीरफलजान्रसान्दिव्यान्शुभावहान् १५ जंबूफलानिवैदत्वाताम्बूलादिसमर्पयेत् निक्षिप्यपुष्प
हारान्हिकंठेचैवव्रतीनरः १६ प्रत्येकांद्विजवर्येभ्योदत्वाव्यजनमुत्तमम् नानोपचारसंयुक्तोजलकुंभश्चदीयतां १७ उर्वा
रुकफलैर्युक्तःसवस्त्रश्चसदक्षिणः ततोनत्वाचतान्सर्वान्भूसुरान्हिविसर्जयेत् १८ एववासंतिकींपूजांकृत्वाचैव
व्रतीनरः सार्द्धयामंविलंघ्याथशय्यांभूम्यांजितेंद्रियः १९

उर्वारुकफलैः भाषायांकांकडीतैः १८ एवंवासंतिकींवसंतपूजांकृत्वासार्द्धयामरात्र्यनंतरंस्वपेदिति अत्र विशेषः विधानमालायां १९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२० २१ २२ २३ २४ २५ २६ अध्वगानां मार्गचारीणां २७ यः सलिलाकांक्षीतस्मैसलिलंदेयंएवमग्रेपिसंबं

संस्मरन् सकलान्देवान्शयीतसहभार्यया जलेरक्षतुवाराहः स्थलेरक्षतुवामनः २० अटव्यांनारसिंहश्चस
र्वतः पातुराघवः हनूमानंजनीसूनुर्वायुपुत्रोमहाबलः २१ रामेष्ठः फाल्गुनसखः पिंगाक्षोऽमितविक्रमः उ
दधिक्रमणश्चैवसीताशोकनिवारणः २२ लक्ष्मणप्राणदाताचदशग्रीवस्यदर्पहा एवंद्वादशनामानिकपींद्र
स्यमहात्मनः २३ सायंकालेप्रभातेचनिद्राकालेचयः पठेत् सर्वविघ्नंहरेत्तस्यसत्यसत्यंवदाम्यहम् २४
एवंस्मृत्वादक्षिणस्यांप्राच्यांवाथसदानरः स्वशिरःस्थापयित्वातु करोतुशयनंततः २५ एवंनित्यंविधिःप्रोक्तो
पुण्यकीर्तेमयातव इदानींसर्वदानानिवक्ष्येचैत्रोद्भवानिहि २६ मार्गेध्वगानांयोमर्त्यः प्रपादानंचचैत्रके मा
र्गेछायांतुयः कुर्यात्सस्वर्गेचमहीयते २७ सलिलंसलिलाकांक्षीछायांछायामपीच्छति व्यजनंव्यजनाकां
क्षीदेयंतस्मात्तुचैत्रके २८ जलंछत्रंचव्यजनंदानंमीनेविशिष्यते चैत्रमासेतुसंप्राप्तेब्राह्मणायकुटुंबिने
२९ अदत्वोदककुंभंतुचातकोभुविजायते चैत्रेदेयंजलंचान्यद्व्याशय्यामनोरमा ३० आदर्शदानंतांबूलगु
डदानंचकारयेत् घृतयुक्तकांस्यपात्रदानमिक्षुरसस्यच ३१ गोधूमतुबरीदानंदानंदध्योदनस्यच तथाश्री
फलदानंच दानंचूतफलस्यच ३२

धनीयम् २८ २९ ३० ३१ ३२ ७ ७ ७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

भेषकंयतिवस्त्रं ३३ ३४ इतिटीकायांचतुर्दशः १४ १ २ ३ ४ ५ महाधीनां महापापिनां

सूक्ष्मवस्त्रंपुस्तकंचभेषकंचकमंडलुम् यतीनांदंडदानंवैतैलदानंमठेषुच ३३ हेपुण्यकीर्तेनृपतेमयावैप्रोक्तानिदा-
नानितुचैत्रमासे विधिश्चसर्वःकथितोमधोर्हिकिंसास्पृहातेश्रवणेस्तिचित्ते ३४ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेअयोध्या
खंडेचैत्रमाहात्म्येदानविधिर्नामचतुर्दशोऽध्यायः १४ पुण्यकीर्तिरुवाच हेमांडव्यत्वयाचैत्रमासस्यमहिमाशु-
भः कथितःपरमःपुण्यःसर्वेषांमुकुटोपमः १ कस्मिन्तीर्थेतुकर्तव्यंचैत्रस्नानमहाघहृत् तत्तीर्थंचममाख्या
हिविस्तरेणमुनीश्वर २ मांडव्यउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिचैत्रेतीर्थंवरंशुभम् अयोध्यानगरीमध्येस
रयूमध्यमंडिते ३ रामतीर्थमितिख्यातंतस्मात्रदुर्लभंनृणाम् पृथिव्यांयानितीर्थानितानितीर्थानिचैत्रके ४
श्रीरामनगरींस्नातुमायांतिप्रतिवत्सरम् फाल्गुनीपौर्णिमारभ्यास्थित्वायोध्यापुरींप्रति ५ चैत्रस्नानंप्रकुर्वंतियावच्चै-
त्रीतुपूर्णिमा महाघानांमहाघंहियत्सांवत्सरिकंनिजम् ६ चैत्रस्नानेनवैदग्ध्वातत्तांयांतियथास्थले नायोध्यासदृशीचा
न्यापुरीब्रह्मांडगोलके ७ शरयूसदृशंतीर्थंनचैत्रेतुस्मृतंबुधैः यथामाघेप्रयागेहिस्नातव्यंफलमिच्छता ८ अयोध्या
यांरामतीर्थेतथाचैत्रःप्रकीर्तितः कार्तिकेपियथाकाश्यांपंचगंगाजलेस्मृतः ९ अयोध्यायांरामतीर्थेतथाचैत्रःप्र
कीर्तितः द्वारकायांयथाप्रोक्तोवैशाखोगोमतीजले १० अयोध्यायांरामतीर्थेतथाचैत्रःप्रकीर्तितः प्रयागेमास-
मात्रेणयत्फलंमाघमज्जनात् ११ अयोध्यायांरामतीर्थेसकृत्स्नातेनतन्मधौ वैशाखेद्वादशभवंपुण्यंयद्गोमतीजले
१२ तत्पुण्यंशरयूतोयेऽयोध्यायांप्राप्यतेनरैः चैत्रमासेत्रिभिःस्नानैःरामतीर्थेनसंशयः १३

६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ ६३ ६३ ६३

१४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५

कार्तिके पंचगंगायां यैः स्नानं द्वादशाब्दकम् अयोध्यायां रामतीर्थे चैत्रे पक्षेण तत्फलम् १४ अयोध्या दुर्लभा चै
त्रे नराणां पापकारिणाम् तावद्गर्जंति पापानि यावद्दृष्टा न सा पुरी १५ सूर्यवंशोद्भवेनात्र राज्ञा सा सरयूनदी समानीता
त्वयागार्थमयोध्यानगरीं प्रति १६ मानसात्सरसः श्रेष्ठात्समानीता च सत्वरम् सरयूश्चेति नाम्ना सा सर्वलोकेषु कथ्य
ते १७ श्रेष्ठायोध्यापुरी पूर्वं विशेषात्सरयूजलात् तत्रापि रामतीर्थेन तन्नृणां मुक्तिकारकम् १८ अयोध्या मथुरा माया
काशी कांती ह्यवंतिका पुरी द्वारावती चैव सप्तैता मोक्षदायकाः १९ विद्धि त्वं जगतीपाल सर्वासु नगरीषु च प्रथमं कीर्त्य
ते सर्वैर्या सा श्रेष्ठा पुरीति च २० यस्यां मृतानां जंतूनां न पुनर्जन्मसंभवः दृष्टायोध्या पुरी येन ध्याता चित्ते स्मृतापि वा
२१ अयोध्या नाशयेत्पापं सप्तजन्मसमुद्भवं अयोध्यानगरीमध्ये बहुतीर्थानि संति हि २२ तथापि रामतीर्थस्य सदृ
शं न कश्चित्स्मृतं तस्मात्सर्वप्रयत्नेन राजन् सा सरयूः शुभा २३ अयोध्यानगरीमध्ये चैत्रे मासे विशेषतः चैत्रमासे तु सं
प्राप्ते स्नानार्थं सरयूं नदीं २४ अयोध्यायां रामतीर्थे समागच्छंति तान् शृणु इंद्राद्याः सकला देवा वसिष्ठाद्या मुनीश्वराः
२५ शेषाद्याः सकला नागा गंधर्वाः पर्वताः खगाः भागीरथ्यादिसरितः सागराः सप्त वै नदाः २६ पुष्कराद्यानि तीर्थानि गौर्या
दिसकलास्त्रियः किन्नरा गुह्यकाः सिद्धाः साध्याश्चाप्सरसस्तथा २७ दिवोदासादिका भूपा ये ये श्रेष्ठाः शुभावहाः लो
कपालाश्च दिक्पाला रसातलनिवासिनः २८ स्थावरा जंगमाः सर्वे नानारूपधराः शुभाः नाकलोकोद्भवाः सर्वे मर्त्यलोकस्थि
ताश्च ये २९ ते सर्वेपि समायांति चैत्रेयोध्यापुरीं प्रति तस्यां स्थित्वा मासमात्रं कृत्वा स्नानं मधौ वरम् ३० १८

नदाः शोणभद्रादयः २६ २७ दिवोदासः काशिक्षेत्रस्थः २८ २९ ३० ६९ ७

यथास्थलंस्वस्वस्थानंयाति ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ इतिटीकायांपंचदशः १५ छ १ २ ३ ४

दृष्ट्वाचैत्रस्यपूर्णायांतथाश्रीरामजन्मनि नानाविधानुत्सवान्हितनतोयांतियथास्थलम् ३१ तस्मात्सर्वप्रयत्ने
नचैत्रेमासिनरोत्तमैः अयोध्यासर्वदासेव्याइहामुत्रफलप्रदा ३२ अयोध्यासदृशंतीर्थंचैत्रमासेनृपोत्तम सर्व
पापक्षयकरंनभूतंनभविष्यति ३३ यत्रश्रीराघवःसाक्षादवतारंचकारह तत्तीर्थसदृशंतीर्थंपृथिव्यांनहिवर्त्त
ते ३४ एवंमयाश्रीरघुवीरपुर्याःसविस्तरंतेकथितःप्रभावः तथाचतद्धैसरयूमहत्त्वंश्रीरामतीर्थंकथितंचचैत्रे
३५ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेअयोध्याखंडेचैत्रमाहात्म्ये अयोध्यापुरीवर्णनंनामपंचदशोऽध्यायः १५
पुण्यकीर्तिरुवाच हेमांडव्यमुनिश्रेष्ठयत्त्वयापरिकीर्तितम् अयोध्यायांरामतीर्थंतथासासरयूनदी
१ तत्तीर्थेनसमीपस्थंजनानांदूरवासिनाम् तेश्चैत्रमासिस्नानार्थंकउपायोविधीयताम् २ कृतीर्थेतेश्चस्नात
व्यंतद्वदस्वमुनीश्वर मांडव्यउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिनानादेशेषुयेजनाः ३ तेषांस्नानंकथंसिद्ध्येत्तद्वदामि
शृणुष्वतत् स्नात्वाचैत्रसमीपस्थंमुक्ताकापाणिमानवैः ४ सहस्राण्यपिगंतव्यंअथायोध्यापुरीमति अशक्तानां
चवृद्धानांदरिद्राणांचरोगिणाम् ५ अयोध्यानगरीगंतुमशक्तानानृजन्मिनाम् तेषांतुचैत्रेस्नानार्थमुपायंव
च्मितच्छृणु ६ अयोध्यायांयदाभावोतदारामकृतानिच पृथिव्यांयानितीर्थानितत्रस्नानंविधीयताम् ७ पुण्यकीर्तिरु
वाच रामचंद्रेणभूम्यांहिकक्वतीर्थानिवैकदा कृतानितानिसर्वाणिविस्तराद्वक्तुमर्हसि ८ मांडव्यउवाच यदासरावणंह
तुंरामचंद्रश्चदंडके ययौनिजपितुर्वाक्यात्सबंधुःसहभार्यया ९ स्थित्वाचतुर्दशाब्दानितीर्थानिसकलान्यपि चकारनिजना
म्नाहिशृणुतानिनृपोत्तम १०

५ छ ७ ८ ९ १० छ छ छ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तत्कालात् चतुर्दशवर्षपर्यंतं दंडकारण्यवास कालादन्यकाले रावणं हत्वा अयोध्यायामागमनानंतरं चतुर्दिक्षुयात्राकरणकाले ११ १२ मुद्गलाश्रमो

तत्कालादन्यकालेपियत्रयत्ररघूत्तमः भूम्यांगतस्तत्र तत्रचकारनिजकीर्तये ११ तीर्थानिबहुधाराजन्मुक्त्यार्थंसर्व
देहिनाम् चैत्रस्नानंतेषुकार्यंनरैस्तानिनृपशृणु १२ नैमिषेरामचंद्रस्यतीर्थमस्तिमहान्हदे हरिद्वारेप्रयागेचगया
यांमुद्गलाश्रमे १३ क्षेत्रहरिहरेरम्येकाश्यांगंगाब्धिसंगमे वैजनाथस्यक्षेत्रेहिजगन्नाथस्थलेशुभे १४ वैकुंठाख्य
नदीतीरेजरासंधपुरेतथा सीताकुंडसमीपेतुनेपालाख्येशुभेस्थले १५ विंध्याचलगतायत्रास्थितास्तिगिरिजाशु-
भा तत्स्थलेचित्रकूटेहिशृंगवेरपुरेतथा १६ रामनामगिरौतद्वत्तथाचामरकंठके वर्ततेसर्वतीर्थेषुचैत्रेषुजगतीतले
१७ कृतानिरामचंद्रेणतीर्थानिविविधानिच मातृपुर्यांपयोष्ण्यांतुपूर्णायांविरजास्थले १८ तथादेवगिरौरम्येघृ
षणेशस्थलेतथा शरभंगाश्रमेचैवसुतीक्ष्णस्याश्रमेतथा १९ अगस्तेराश्रमेचैवपंचवट्यांचत्र्यंबके पुण्यस्तंभेकचेश्व-
स्यसन्निधौमध्यमेश्वरे २० प्रवरासंगमेश्रेष्ठेप्रवासेगौतमीतटे रामन्हदप्रतिष्ठानेरामपुर्यांचचांबके २१ किष्किंधातीर्थसा-
न्निध्येगोदासागरसंगमे तथापरायांश्रीरामपुर्यांगोदावरीतटे २२ निवृत्तिसंगमेकृष्णातीरेश्रीमल्लिकार्जुने वर्ततेरा
मतीर्थानिरामचंद्रकृतानिहि २३ पंपासरोवरेऋष्यमूकाद्रौस्वामिसन्निधौ पिनाक्यांतुंगभद्रायांशेषाद्रौतृप्तिपत्तने २४
शिवकांच्यांविष्णुकांच्यांपक्षितीर्थेरुणाचले शंखमुख्यांचश्रीरंगेकुंभकोणेऽथपट्टने २५ तथावैनवपाषाणेसेतौरामे
श्वरांतिके धनुष्कोटौतथादर्भशयनेसिंधुसंगमे २६ ताम्रपर्णीतटेरम्येतथारामपुरेशुभे कन्याकुमारीनिकटेशुसेंद्रे
चादिकेशवे २७

महाराष्ट्रदेशे १३ १४ १५ १६ रामनामागिरौरामटेकेनागपुरसमीपे १७ १८ १९ २० २१ २२ २३
स्वामिसन्निधौकर्णाटकदेशमध्येकुमारस्वामिसन्निधौ द्रविडदेशेतृप्तिपत्तनेतृपतिग्रामे २४ २५ २६ केरलमलयदेशस्थरामतीर्थान्याह २७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

घृतमालाइत्यत्रकृतमालाइतिपाठः समीचीनः लोकप्रसिद्धत्वात् २८ २९ ३० कोंकणदेशस्थरामतीर्थान्याह हरिहरेशेत्यादिना महाराष्ट्रदेशस्था

घृतमालानदीतीरेपद्मनाभांतिकेशुभे धर्मक्षेत्रेमत्स्यतीर्थेजनार्दनसमीपतः २८ मधुरायांचोलगिरौव्यंकटेशांतिकेतथा श्रीरंगपट्टनेरम्येरामनाथपुरेवरे २९ सुब्रह्मण्येचगोकर्णेश्रीगिरौपरमेशुभे वर्त्ततेरामतीर्थानिरामचंद्रकृतानिच ३० हरिहरेशसंस्थानेधूम्राद्रौचमहाबले कोल्हापुरेमहाश्रेष्ठेकरवीरपुरेतथा ३१ तुलजायाश्चवैक्षेत्रेपांडुरंगांतिकेतथा निरायाःसंगमेचापिजंबुक्षेत्रांतिकेतथा ३२ सप्तशृंगेरामशय्यागिरौताप्यब्धिसंगमे रेवायाःसागरस्यापिसंभेदेपरमेशुभे ३३ प्रभासेद्वारकायांतुपुष्करेबदरीवने मथुरायांकुरुक्षेत्रेत्यावंत्यापर्वताह्वये ३४ एवमादिषुतीर्थेषुनानाक्षेत्रेषुभोनृप कृतानिरामतीर्थानिसंतिरामेणसादरम् ३५ एतेषुतीर्थेषुवरेषुचैवेयदात्यलाभोरघुवीरपुर्याः स्नानंतदावैकरणीयमत्रयेषांचयद्यत्र समीपमस्ति ३६ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेअयोध्याखंडेचैत्रमाहात्म्येनानारामतीर्थवर्णनंनाम षोडशोऽध्यायः १६ पुण्यकीर्त्तिरुवाच यदारण्येविदेशेवाबंदिगेहेगतापिवा दुर्गेन्यवशगातेवातस्यस्नानकथंभवेत् १ मांडव्यउवाच यत्रायोध्यापुरीनास्तिस्नानार्थंसरयूर्नच रामतीर्थंनयत्रास्तिकुर्यात्तीर्थांतरेतदा २ अन्यतीर्थाभिषवणेचिंतयेत्सरयूंनदीं अयोध्यायांरामतीर्थेरामस्नानंततःस्मरेत् ३ तीर्थेचापिनयेषांहितदासर्वनदीषुच तदभावेतडागेषुकूपेवापिप्रकारयेत् ४ अन्यत्तेवच्मिराजेंद्रविपत्तौमानवैर्मुधौ राममूर्तेश्चतीर्थेहिनिक्षिप्यान्यजलेषुहि ५ स्नातव्यरामचंद्रस्यध्यानंकृत्वाथवाक्वचित् एवंराजन्मयाप्रोक्तंकिमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ६

न्याह कोल्हापुरे इत्यादिना कोल्हापुरइत्याख्यया प्रसिद्धेकरवीरपुरे ३१ गुर्जरदेशस्थान्याह ताप्यब्धिसंगमेत्यादिना ३२ ३३ ३४ ३५ इतिटीकायांषोडशः १६ ६१ १ २ ३ ४ ५ ६ ६१ ६१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

७ सहेतिशेषः ८ ९ १० अञ्जकारव्येचंद्रपुरे गोदानाभौ भाषायांनांदेडइतिख्यातं तत्समीपे ११ १२ निवासाख्येपुरे भा॰

पुण्यकीर्तिरुवाच श्रुतंत्वन्मुखतःसर्वंचैत्रमासस्यवर्णनम् इदानींतवपृच्छामियेनमेसंततिर्भवेत् ७ मांडव्य
उवाच पुण्यकीर्तेनृपश्रेष्ठगच्छायोध्यांपुरींप्रति भार्ययामासमात्रंहिकुरुचैत्रेवगाहनं ८ संततिंप्राप्स्यसिक्षिप्रंयथा
प्रापपुराद्विजः नृसिंहनामाचैत्रस्यस्नानेनसहभार्यया ९ पुण्यकीर्तिरुवाच कोनृसिंहश्चकुत्रस्थःचैत्रस्नानंकथा॰
कृतम् कथंजातापुत्रलब्धिस्तत्सर्वंत्वंवदाधुना १० मांडव्यउवाच अञ्जकारव्येपुरेश्रेष्ठेगोदानाभौविराजिते
उपाध्यायोपनाम्नाहिद्विजःकाश्यपगोत्रजः ११ नृसिंहाख्यश्चतस्यासील्लक्ष्मीनाम्नीप्रियासती जरयाग्रसितश्चा
पिसंततिंनालभच्चसः १२ स्वदोषपरिहारार्थमुपायंकर्त्तुमुद्यतो निवासाख्ये पुरेगत्वादंपतीमोहिनींशुभां १३ दृष्ट्वादे
व्याश्चतौसेवांनित्यंतत्रप्रचक्रतुः गतेबहुतिथेकालेवरदासामहालया १४ प्रसन्नातंद्विजंभूत्वाप्राहतद्दोषशांतये
हेनृसिंहमहाबुद्धेगच्छायोध्यापुरींप्रति १५ तत्रवैसरयूतीरेरामतीर्थेमहत्तमे चैत्रेमासिवसंतर्तौयदास्यान्मीनगोरविः
१६ चैत्रस्नानंप्रातमेकंकुरुतत्रद्विजोत्तम पातकंसकलंत्यक्त्वापुत्रंप्राप्स्यस्यनुत्तमं १७ इतिदेव्यावचःश्रुत्वाद्विज
श्चिंतापरायणः पयोमार्गेत्वहर्दिध्यायन्नयोध्याख्यापुरींशुभां १८ चिंतयापरयाव्याप्तःकथंगंतुंहिशक्यते मयायोध्यापुरीं
दूरमितःकृष्टंचजीवितं १९ इतिचिंतायुतोमार्गेकश्चित्पिपिषन्क्वचित्स्खलन् भार्यायाश्चकरेधृत्वा वृद्धश्चैवंययौद्विजः २०
एवंगोदावरीतीरंगत्वास्नात्वाद्विजोत्तमः राममूर्तिपुरःस्थाप्यपूजयामासभक्तितः २१ तावत्तस्मैप्रसन्नोभूद्रामोदे
व्याःप्रसादतः द्विजंप्राहरघुश्रेष्ठोभोनृसिंहद्विजोत्तम २२

षायांनेवसाइतिसंज्ञेमहाराष्ट्रदेशेपर्वरानदीनटेस्ति तत्रगत्वा १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२

२३ २४ २५ २६ २७ सरामह्रदः साम्राज्यक्षेत्रात् गव्युतिमात्रे पश्चिमे वर्तते २८ २९ ३० ३१

मायोध्यांत्वमितोगच्छशृणुमेवचनंशुभम् इतःपूर्वेत्वदूरंहियोजनत्रयसंमितं २३ प्रतिष्ठानाभिधंक्षेत्रं गोदायाउत्तरेत
टे तत्रास्तिरामतीर्थंहिमन्नाम्नाचमयाकृतम् २४ तत्रत्वंगच्छविप्रेंद्रस्नानंशीघ्रंचभार्यया चैत्रमासेवसंतर्त्तौयदा
स्यान्मीनगोरविः २५ तदाकुरुविशेषेणपूजयित्वाचमांशुभम् पापक्षयःपुत्रलाभोभविष्यतिनसंशयः २६ इत्युक्त्वा
रघुवीरस्तुतत्रैवांतरधीयत यत्रगंगाह्रदेरामःप्रसन्नोभूद्द्विजायहि २७ तस्मात्सवैरामह्रदोनाम्नासर्वत्रकीर्त्यते
तद्रामवचनाद्विप्रःप्रतिष्ठानपुरंययौ २८ मासमेकंचचैत्रस्थित्वाचैत्रस्नानंचकारह सूर्योदयेसमुत्थायकृतशौचादि
सत्क्रियः २९ स्नात्वातस्मिन्रामतीर्थेजाह्नवीतीर्थमिश्रिते रामचंद्रंस्वर्णगिरौपूजयामासभक्तितः ३० प्रदक्षि
णाःस्वर्णगिरेश्चकारनवप्रत्यहम् नवपुष्पैश्चनैवेद्यैःपूजयामासराघवम् ३१ चैत्रशुक्लतृतीयायांयावद्वैशाखस
संभवा तृतीयाशीतलागौरीस्नानंचक्रेद्विजप्रिया ३२ एवंमासव्रतंकृत्वासद्विजस्तुष्टमानसः अयोध्यांप्रतिमार्गेणय
यौलक्ष्म्यासमन्वितः ३३ यावन्मार्गेद्विजोगच्छत्तावद्दृष्टास्त्रिभिर्वरैः पिशाचैःक्षुत्तृषाक्रांतैस्तानुद्धार्यसभार्यया ३४
ययौस्वनगरंरम्यंगोदानाभिविराजितं पुत्रंप्रापमहच्छ्रेष्ठंरामदासाह्वयंशुभम् ३५ तस्मान्मयातेकथितंवरंहिस्ना
नंमधौतत्सरयूजलेवै पुत्रंसुरूपंसुगुणंवरंत्वंतंप्राप्स्यसिस्वस्यपदस्ययोग्यम् ३६ इतिश्रीभविष्योत्तरपुरा
णेऽयोध्याखंडेचैत्रमाहात्म्येप्रतिष्ठानगतरामतीर्थवर्णनंनामसप्तदशोऽध्यायः १७ पुण्यकीर्तिरुवाच
कथंपिशाचयोन्यास्तेमुक्ताविप्रेणवैत्रयः कस्मात्सापाच्चतेसर्वेपैशाचींयोनिमाश्रिताः १

३२ ३३ ३४ ३५ ३६ इतिटीकायांसप्तदशोऽध्यायः १७ १ ६५ ६५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तत्सर्वंविस्तरेणैवश्रोतुमिच्छामितन्मुखात् मांडव्यउवाच श्रृणुराजन्प्रवक्ष्यामिरंभानाम्नीवराप्सराः २ चैत्रेस्ना
त्वामहायोध्यांसरयूनिर्मलेजले आर्द्रवस्त्रयुताचारुहास्यालंकारमंडिता ३ गृहीत्वासरयूतोयंरत्नकांचननिर्मिते
पात्रेरामेश्वरंसेतोर्द्रष्टुंमौनेनसाजवात् ४ ययौचाकाशमार्गेणपिशाचायत्रतत्त्रयः तस्यार्द्रवस्त्रचांचल्याद्विंदुभिःप्रोक्षि-
तास्ततः ५ क्रूरस्वभावमुत्सृज्यचाश्चर्यपरमंययुः पूर्वजन्मानुस्मरणमभूत्तेषांतदानृप ६ विस्मयाविष्टचित्तास्तेतांदृष्ट्वाप्स
रसांदिवि बहुधाप्रार्थयामासुस्तान्साप्यपृच्छसज्ञया ७ कस्माद्यूयंपिशाचाहिजातास्तत्कथ्यतांमम इतितत्कर
रुत्संज्ञाप्रेरितास्तेत्रयस्तदा ८ तेषुद्वौवर्तमानौहिकथयामासतुस्तां श्रृणुभामिनिचावांहिपूर्वजन्मनिभूसुरात्
९ विरजायांसमुत्पन्नौश्रोत्रियाद्धूरशर्मणः उभावध्ययनंकर्तुंकश्चिन्नारायणाह्वयम् १० शुश्रूषयातोषयित्वागुरुंतत्रैववन
स्थतुः नारायणसुतांचारुरूपांचंद्रनिभाननाम् ११ दृष्ट्वापरस्परमत्यबहुधाप्रार्थ्यतांस्त्रियं आवाभ्यांचहिसाभुक्ता
तज्ज्ञातंगुरुणाचिरात् १२ आवाभ्यांचददौशापंतस्यैचाप्यशपत्क्रुधा युवांचापिकुमारीयपिशाचत्वंगमिष्यति १३
ततोस्माभिस्त्रिभिस्तंतुमुनिंनत्वापुनःपुनः शापस्यांतस्ततोलब्धस्तच्छृणुष्वमनोरमे १४ चैत्रमासेनृसिंहाख्यःकश्चि
द्विप्रश्चकानने ददातिस्नानजंपुण्यंतदोद्धारोभविष्यति १५ एवंजातःपिशाचाहिवयंतद्वस्त्रबिंदुभिः प्रोक्षितास्मा
द्यवंजातापूर्वजन्मस्मृतिःशुभा १६ तत्तेषांवचनंश्रुत्वाज्ञात्वाशापस्यमोक्षणम् सांत्वयित्वाकरेणैवशीघ्रंसनृहरिस्त्रिया
१७ आगमिष्यतिमांचिंतांकुरुतेति वरांगना ययौरामेश्वरंशीघ्रंपूजयित्वागतादिवम् १८

१६ नृहरिःनृसिंहाख्यः स्त्रियालक्ष्म्यासह आगमिष्यतिचिंतांमाकुरुतेतिपूर्वेणान्वयः १७ वरांगनारंभाप्सराः १८ ६९ ६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१९ २० नैजंस्वकीयं २१ सः शंभुः ब्राह्मणः कः यः राक्षसः मुक्तः सः कइति २२ २३ २४ शिवकांतिस्थेएकांबरशिवांतिके २५ २६ २७

चैत्रमासेत्वतिक्रांतेमार्गेसनृहरिर्द्विजः भार्यासहितोदृष्टःपिशाचैस्तैस्त्रिभिस्तदा १९ स्थित्वादूरंचतेसर्वेतमूचुस्त्वद्वि
जोत्तमं नैजंवृत्तंसमस्तंहिशापस्यापिविमोक्षणं २० तच्छ्रुत्वानृहरिर्विप्रस्तान्प्रोवाचमुदान्वितः माभेतव्यंपिशाचत्वा
द्यथाशंभुर्द्विजेनसः २१ राक्षसोमोचितःपूर्वंमोचयिष्याम्यहंतथा पिशाचाऊचुः कःशंभुश्चकदामुक्तोराक्षसःकः
सविस्तरम् २२ कथयस्वद्विजश्रेष्ठकृपांकृत्वातुकौतुकात् नृसिंहउवाच शृणुध्वंकथयिष्यामियद्वृत्तंचपुरातनं २३
शिवकांतिपुरीमध्येकश्चिद्विप्रःशुचिव्रतः शंभुनामाचिरकालंतस्थौतत्रसभार्यया २४ सकदाचिद्विनेविप्रश्चैकांबरशि
वांतिके पौराणिकमुखाच्चैत्रमासमाहात्म्यवर्तिनीं २५ कथांश्रोतुंसमायातस्तत्रश्रुत्वामहाफलं अयोध्यायांहिचैत्रस्य
स्नानात्कैवल्यदायकं २६ ततोबहुगतेकालेसंस्मरन्तांकथांशुभां ज्ञात्वासमागतंचैत्रंस्वगृहान्निर्गतस्तदा २७ भार्यया
सहितोविप्रःशनैर्मार्गेणवैययौ तीर्त्वातांजाह्नवींरम्यांयावदग्रेसगच्छति २८ तावद्दृष्टोहिभिल्लेनकर्कशाख्येनकानने
गृहीत्वासशरंचापंधर्षयित्वाचभूसुरं २९ लुलुंठकर्कशःक्रूरोवस्त्रेणैकेनतंद्विजं मुमोचतस्यपाथेयंगृहीत्वासकलंशु
भं ३० द्विजोपिप्रार्थयामासकर्कशंचपुनःपुनः वस्त्रादिकंगृहाणत्वंभक्ष्यपिष्टंददस्वमे ३१ तत्तस्यवचनंश्रुत्वामुक्त्वातद्व
स्त्रबंधनं सर्वंददर्शपाथेयंनानाविधमनुत्तमं ३२ तस्मिन्ददर्शसव्याधोदशरंभाफलानिवै अपक्वान्यपिशुष्कानिततश्चि
तेव्यचारयत् ३३ एभिःफलैर्नमेकार्यंजानामिब्राह्मणोत्तमं तर्हिदास्याम्यहंदीनंक्षुधाक्रांतंचसस्त्रियं ३४ इतीनिश्चित्य
सव्याधोददौतानिद्विजन्मने गृहीत्वाभक्ष्यद्विप्रःप्रारभेभार्ययासुधी ३५

२८ काननेवने धर्षयित्वाबलात्कारंकृ-
त्वा २९ ३० ३१ ३२ रंभाफलानिकदलीफलानि तानिअपक्वानि तत्रापिशुष्कानि ३३ ३४ ३५ ६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३६ तस्मै भिल्लायविप्रायविप्रेप्रतिशुभबुद्धिः आसीत् सशंभुः ब्राह्मणः ३७ इतिटीकायांअष्टादशोऽध्यायः १८ ७ १ २

तद्रंभाफलदानेनकर्कशस्यतदाशुभा जाताबुद्धिःक्षणादेवसात्विकीक्रूरतांगता ३६ एवंपिशाचाःसकलास्ततःपरंवि
प्रायतस्मैशुभबुद्धिरासीत् समागतश्चात्रकुतःसपृष्टवान्विप्रसवैप्राहवनेचकर्कशम् ३७ इतिश्रीभविष्योत्तरपु
राणेअयोध्याखंडेचैत्रमाहात्म्येपिशाचनृसिंहसमागमोनामाष्टादशोऽध्यायः १८ ७ शंभुरुवाच कांचीपु
र्याःसमायातंगम्यतेयोध्यकांपुरीम् चैत्रेमासेऽवगाहार्थंसरयूनिर्मलेजले १ इतिविप्रवचःश्रुत्वापुनःप्रपच्छकर्कशः
किंलभ्यतेहिस्नानेनतन्मेवदसविस्तरम् २ पुनःप्राहसविप्रेंद्रःकर्कशंभक्तितत्परं स्नानेनमधुमासेहिरघुनाथःप्रसी
दती ३ प्रसादात्सकलान्भोगान्लभतेमानवाभुवि अंतेमोक्षोपिभोभिल्ललभतेनात्रसंशयः ४ इतिविप्रवचःश्रुत्वा
पुनःपप्रच्छकर्कशः मोक्षस्वरूपंकथयकृपांकृत्वाममोपरि ५ ततस्यवचनंश्रुत्वापत्नीप्राहद्विजोत्तमः पश्यपश्य
वरारोहेकौतुकंमहदद्भुतम् ६ यद्रंभाफलदानेनचैत्रेमासिवरानने अयंकाभिल्लजातीयःकथमस्येदृशःशुभः ७
मोक्षस्वरूपज्ञानार्थंतस्माद्धानुंप्रशस्यते इत्युक्त्वातांप्रियांविप्रःकर्कशंप्राहसादरम् ८ साधुसाधुमहाव्याधसम्यक्प्रश्नः
कृतस्त्वया इदानींप्रोच्यतेमोक्षस्वरूपंतन्निशामय ९ समोक्षस्त्वंहिजानीहियतोनास्तिपुनर्भवः इतिविप्रवचःश्रुत्वापुनः
पप्रच्छकर्कशः १० तस्यप्राप्तिर्यथास्यान्मेतद्वदस्वद्विजोत्तम शंभुरुवाच शृणुकर्कशतत्प्राप्तिर्यथास्यात्तद्वदामिते
११ दारपुत्रगृहादीनांप्रीतिंमुक्त्वाजनार्दनं दिवारात्रंचिंतयित्वासर्वदेहस्यचालकम् १२ आत्मानंबहुपुण्यौघैर्निर्म
लीकृत्यमानसम् तत्स्वरूपेयदातिष्ठेत्समुक्तोनेनरोजनः १३

३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ ७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

जवात् वेगात् १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ जनस्थानेनासिकक्षेत्रे २२ २३ २४ २५

एवंवदतिविप्रेंद्रेव्याधोमुक्त्वाशरंधनुः शंभुपादौजवान्नत्वात्राहित्राहीतिवैवदन् १४ प्रोवाचद्विजवर्यंसव्याधोमामुद्धरे-
तिच एतस्मिन्नंतरेतत्रराक्षसोघोरदर्शनः १५ दुद्रावदीर्घशब्देनयत्रासंस्तेत्रयोवने आयांतराक्षसंदृष्ट्वाचक्रुस्तेतुपला-
यनम् १६ तावज्जवेनतानूधर्त्तुंनिकटंराक्षसोययौ तंदृष्ट्वाविकटंशंभुस्तुंबिकांसजलांनिजां १७ कृत्वोच्चांप्राक्षिपत्तस्मि-
न्रामचन्द्रंस्मरन्मुखे मंत्रितरामनाम्नावैतत्तोयमधुमासिच १८ तत्स्पर्शाद्राक्षसस्यापिजातापूर्वभवस्मृतिः ततःस
राक्षसोदूरंस्थित्वाशंभुंव्यजिज्ञपत् १९ मामुद्धरमुनिश्रेष्ठघोराद्राक्षसदेहतः शरणंतेगतोस्म्यद्यजातापूर्वस्मृतिर्मम २०
इतितत्कौतुकंदृष्ट्वाराक्षसंप्राहसद्द्विजः कस्मात्त्वंराक्षसस्त्वंहिजातोनत्वंवदाधुना २१ राक्षसःप्राहवेगेनशंभुंवृत्तंनिजंतदा
जनस्थानेपुराचाहंविप्रःकर्मपराङ्मुखः २२ प्रतिग्रहपरःपापीदुर्मार्गव्यसनीसदा एतस्मिन्नंतरेचैत्रेममभार्यासती
शुभा २३ स्नानार्थंरामतीर्थेहिमामपृष्ट्वागृहाद्ययौ सामार्गेचमयादृष्टाधृत्वामार्गेचतांशुभां २४ प्रोक्तासाचमयारंडे
मामपृष्ट्वाकुयास्यसि साप्राहभयभीतातुरामतीर्थंप्रगम्यते २५ मधुमासेवगाहार्थंनमयादुष्कृतंकृतं एवंश्रुत्वापि-
तद्वाक्यंताडितासामयाबलात् २६ प्रेषितास्वगृहंमार्गात्ततःकालांतरेगते मृतोहंचतदानीतोयमलोकंयमानुगैः २७
चित्रगुप्तोपिमांदृष्ट्वाधिक्कृत्वाचपुनःपुनः यमराजंचवैप्राहधर्षयन्भास्वगर्जितैः २८ भोधर्मराजपापोयंचैत्रस्नाननि-
वारकः भुक्त्वादौराक्षसींयोनिंनिरयान्भोक्तुमर्हति २९ इतितद्वचनंश्रुत्वायमःप्राहानुगांस्तदा भोभटाराक्षसींयोनिंदी-
यतांनिर्जलेवने ३० पापिनेस्मैचमद्वाक्यात्ततस्तैश्चयमानुगैः दत्वाराक्षसयोनिंमांत्यक्त्वाचात्रगतायमं ३१

२६ २७ धर्षयन् भीषयन् २८ २९ अनु पश्चाद्गच्छतीति ते अनुगाः दूताः ३० ३१

३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ इतिटीकायांएकोनविंशोऽध्यायः १९ पिशाचान्पतिनृसिंहब्राह्मणउवाच

तदारण्यवनेचाहंक्षुत्तृषापरिपीडितः पंचत्रिंशत्सहस्राणिवर्षाण्यत्रस्थितश्चिरम् ३१ किंमयासुकृतंपूर्वंकृतंयस्माहूने
तव संगतिश्चाद्यवैजातासाधुसंगोगतिप्रदः ३३ इतितद्वचनंश्रुत्वाशंभुर्ध्यात्वाक्षणंहृदि ज्ञात्वातत्सुकृतंपूर्वंराक्षसायन्य
वेदयत् ३४ शृणुराक्षसयत्पूर्वंकृतंयैसुकृतंत्वया यस्माज्जातासंगतिर्मे वनेनिर्मानुषेशुभा ३५ एकादश्यांचैत्रशुक्ले
कृत्वान्यच्छ्राद्धभोजनम् तांबूलोदक्षिणायुक्तःकंठ्यांवस्त्रेलयाधृतः ३६ द्वादश्यांप्रातरुत्थायगत्वास्नानंत्वयाकृतं पति
तःसहितांबूलोविस्मृत्य गोतमीतटे ३७ दक्षिणासहितोदृष्टःसकेनापिद्विजेनवै गृहीतःसाहिद्वादश्यांनज्ञातश्चत्वयापु
नः ३८ तांबूलदानाद्धूरचैत्रमासेजातावनेमेघाहिसंगतिस्ते तस्मान्मधौराक्षसमानवैर्हितांबूलदानंकरणीयमेतत् ३९
इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेऽयोध्याखंडेचैत्रमाहात्म्येतांबूलदानमाहात्म्यवर्णनंनामैकोनविंशोऽध्यायः १९
७ ७ नृसिंहउवाच इतिशंभोर्वचः श्रुत्वाव्याधःपप्रच्छतंपुनः कानिदानानिकार्याणिचैत्रेतानिवदाधुना
१ शंभुरुवाच शृणुव्याधप्रवक्ष्यामिचैत्रेदानानिमानवैः यानिकार्याणिरामार्थंपरमार्थप्रदानिच २ जीर्णोद्धारोमठानां
चघट्टानांकरणंमधौ प्रासादकरणंचैववापीकूपादिकंस्मृतं ३ मार्गस्थानांछत्रदानंमध्यान्हेतिथिपूजनं करपात्रंयती
नांचगोग्रासंतुगवामपि ४ फलंशाकंचमूलंचकंदंपुष्पंतुचंदनम् उशीरंशीतलद्रव्यंकर्पूरंकस्तुरीशुभा ५ दीपदानंधे
नुदानंगृहदानमधौस्मृतं गोरसानांपृथग्दानंयतिब्राह्मणभोजनम् ६ सुवासिनीपूजनंचरामनामप्रलेखनम् पुस्तका
नांतथादानंतथाकुंकुमकेशर ७ जातीफललवंगंचजातिपत्रीवरांगके धातकीनागरधूपंबीजपूरंकलिंगकम् ८

१ २ घट्टानांकरणंनदीतीर्थादिषुपाषाणेनसोपानकरणं घाटइतिमहाराष्ट्रभाषाप्रोक्तं ३ ४ ५ ६ ७ ८ ७

९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०

जंबीरंपनसंचैवकपित्थंमातुलिंगकम् कूष्मांडदानमाराभकरणंमार्गशोधनं ९ ततोपानत्प्रदानंचगजवाजिरथादिकम्
एतानिचैत्रमासेतुदानानिकथितानिहि १० इतिशंभुवचःश्रुत्वाकर्कशःप्राहतंपुनः चैत्रमासेचकाःपुण्यातिथयस्तान्निवेद
य ११ शंभुरुवाच त्रिंशच्चतिथयःपुण्याश्चैत्रमासेवनेचर तथापिहिविशेषोत्रतिथीनांवर्ण्यतेमया १२ चैत्रमासेकृष्ण
पक्षेपंचमीदशमीतथा एकादशीद्वादशीचशिवरात्रिस्त्वमातथा १३ एताःशुभाश्चैत्रकृष्णेमहापातकनाशनाः इदा
नींचैत्रमासस्थसितपक्षोद्भवाशुभाः १४ वर्ण्यंतेतिथयःश्रेष्ठानराणांहितकाम्यया सांवत्सरप्रतिपदमारभ्यदशमीदिनं १५
यावत्तावच्छुभाःसर्वाःस्नानदानादिकर्मणि यत्कृतंचप्रतिपदिस्नानदानव्रतादिकं १६ द्वितीयायांचतत्प्रोक्तंद्विगुणंना
त्रसंशयः यत्कृतंचद्वितीयायांभक्त्यास्नानादिकंनरैः १७ द्विगुणंतत्तृतीयायांचैत्रमासेसितेनृप एवंसर्वासुतिथिषुयाव
त्स्यान्नवमीशुभा १८ एवंविशेषोज्ञातव्योयथाग्रादिकचर्वणं यथाक्षीराद्दधिप्रोक्तंदध्नस्तुनवनीतकं १९ नवनीतात्तुघृ
तंयद्वत्तथातिथिविनिर्णयः चैत्रमासस्तुमासानांतत्रपक्षःसितोवरः २० सितपक्षेक्रमेणैवयावत्सानवमीतिथिः ताव
देकैकशःश्रेष्ठाःसर्वासुनवमीवरा २१ यस्यांजातोरामजन्मधर्मसंस्थापनायहि तस्मात्तिथिस्तुसाज्ञेयाकर्मनिर्मूलन
क्षमा २२ तस्यांदत्तंहुतंजप्तंयत्किंचित्सुकृतंशुभम् सर्वंतदक्षयंविद्यान्नात्रकार्याविचारणा २३ प्रतिपद्दिनमारभ्यनवरा
त्रमुपोषयेत् प्रत्यहंरघुवीरस्यपूजनंचैवकारयेत् २४ संवत्सरप्रतिपदिध्वजाःसौधोपरिस्थिताः दिव्यवस्त्रैश्चमाल्यैश्च
मंडिताश्चमनोरमाः २५ रामजन्मसूचनार्थंप्रीत्यर्थंराघवस्यच गृहेगृहेनरैःकार्याःपूजनीयाश्चभक्तितः २६

२१ २२ २३ २४ २५ २६

२७ नानापद्मानीत्यत्रोक्तंः आनंदरामायणे अष्टोत्तरसहस्राख्यंरामनोभद्रमुत्तमं सीताख्यंवालिखेद्भद्रं मथवान्यन्मनोरममिति तत्कर्तव्यता

गृहेदेवालयेवाथ गोष्ठेवृंदावनेशुभे संमार्जनादिकं नित्यंकार्यंचंदनवारिभिः २७ ततोपाषाणचूर्णैश्चनानापद्मादि
कानिहि लेखनीयानिभूम्यांतुनीलपीतादिवर्णकैः २८ तस्योपरिमहान्रम्यश्चित्रवर्णश्चमंडपः देयोद्वाराणिचत्वारिकार्या
णितोरणानिहि २९ कदलीस्तंभयुक्तानिचेक्षुदंडयुतानिच नानाघंटाकिंकिणीभिर्ध्वनितान्युज्वलानिच ३० रम्या
दर्शैर्मंडितानिविचित्राणिशुभानिच तस्मिन्हेममयः कार्योमंचकोरत्नमंडितः तस्योपरिमहावस्त्रैः शय्याकार्या
शुभावहा तस्यांषोडशमाषैस्तुप्रतिमाकांचनोद्भवा ३२ द्विभुजारामचंद्रस्यसर्वलक्षणलक्षिता चतुर्विंशतिमाषै
श्चप्रतिमारजतोद्भवा ३३ कौसल्यायास्तथाकृत्वापूजनीयामनोरमा यथावित्तानुसारेणपूजयेद्भक्तियुक्तैर्नरैः ३४
भेरीमृदंगघोषैश्चतुर्यैर्नृत्यैः सगायनैः नानापक्वान्ननैवेद्यैरुपचारैश्चपूजयेत् ३५ यद्वैवाल्मीकिनागीतंरामायण
मनुत्तमं चतुर्विंशतिसाहस्रंपठनीयंततः शुभम् ३६ प्रतिपद्दिनमारभ्ययावत्तन्नवमीदिनं रामायणंतावदेवपठनी॰
यंप्रयत्नतः ३७ सर्वतीर्थेषुयत्पुण्यंसर्वदानेषुयत्फलं रामायणस्यपठनात्तत्फलंनवरात्रके ३८ श्लोकंवाश्लोकपा
दंवायद्रामायणसंभवम् नवरात्रेपठिष्यंतिचैत्रेतेमोक्षभागिनः ३९

एकादशेध्यायेपूर्वमेवोक्तं २८ २९ २४

३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९

चतुर्विंशतिसहस्रवाल्मीकसंज्ञकरामायणस्य पूर्वमुक्तत्वादन्यरामायणस्यापि पारायणं कर्तव्यमित्याह आनंदरामायणे प्रतिपद्दिनमारभ्य यावन्नव-
मीदिनं आनंदसंज्ञकंरम्यंपठनीयंमनोरमं नवकांडानिनवभिर्दिनैरेवपठेन्नरः दिवसेदिवसेकांडंपठनीयंप्रयत्नतः अथवाप्रत्यहंसर्वाः पठितव्यास्तु द्वाद-

येश्वत्थमूलेमुनिवृक्षमूलेतथातुलस्याश्वसमीपदेशे पठंतिरामायणमादरेणचैत्रेनरास्तेसुखिनोभवंति ४० इति
श्रीभविष्योत्तरपुराणेअयोध्याखंडेचैत्रमाहात्म्येनवरात्रप्रशंसानामविंशतितमोऽध्यायः २० शंभुरुवाच एवंहि
प्रत्यहंकार्यंकौसल्यारामपूजनं सपुत्रकानानारीणांतत्रकार्यंप्रपूजनं १ सपुत्रद्विजवर्याणांविशेषात्पूजनंस्मृतं वस्त्राद्यलं
कारयुतंमिष्टभोजनभोजितं २ एवंकृत्वाविधिंसर्वंनवम्यांचविशेषतः पूजयित्वारामचंद्रंवाहनारूढमुत्तमं ३ भेरीमृदंग-
घोषैश्चतूर्यदुंदुभिनिस्वनैः वारस्त्रीकृतनृत्यैश्चगायकानांचगायनैः ४ एवंनानासमुत्साहमंडितंछत्रशोभितं चामरैर्वी-
ज्यमानंचपुष्पकेसंस्थितंवरं ५ रामतीर्थांतिकंनीत्वापंचामृतघटैर्वरैः स्नापयेद्रघुवीरंहि पुण्यतोयैस्ततःपरं ६ रुद्रसू
क्तैर्विष्णुसूक्तैःसहस्रैर्नामभिस्तुवा मांगल्यद्रव्यसंमिश्रैर्जलैस्तमभिषेचयेत् ७ मांगल्यवरद्रव्यैश्चस्नानात्तंमंगलाभिधं
प्रोच्यतेमंगलस्नानंतच्चैत्रेदुर्लभंनृणाम् ८ तत्पंचामृततीर्थंतुतीर्थमध्येविनिक्षिपेत् तत्रसर्वैर्जनैःशीघ्रंस्नातव्यंतदनंतरं
९ सहस्रावभृथस्नानैर्यत्फलंप्राप्यतेनरैः तत्फलंरामचंद्रस्यमंगलस्नानकारणात् १० पुष्करादिषुतीर्थेषुगंगा
द्यासुसरित्सुच प्राप्यतेयत्फलंस्नानान्मंगलस्नानकृच्चतत् ११ एवंरामंतुसंस्नाप्यसीतायुक्तंप्रपूज्यच पुनःपूर्वोक्तवा
द्यादिमंगलैरानयेद्गृहं १२ गृहेरामंपुनःपूज्यरामायणकृतंवरं पारायणंसमाप्याथपुस्तकंपूजयेच्छुभं १३

शशेषस्त्वेकः कदामध्येधिकः सोपिपठेन्नरैः अष्टोत्तरशतैःसर्गैः रामकीर्तनमालिका मेरुयुक्तापठेदेवंरामाग्रेनवभिर्दिनैः व्यासादिप्रोक्तमथवारामाय-
णमिहादरादिति ४० इतिटीकायांविंशोऽध्यायः २० १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३

२४ ५ १६ १७ १८ १९ २० २१ दोलकंहिंदोलकमित्यर्थः २२ २३

नानोत्सवैर्दिनंनीत्वाकार्यंजागरणंनिशि दशम्यांप्रातरुत्थायभोजयित्वाद्विजान्बहून् १४ पूजयित्वापुनःसर्वंगुरवेनाद्वि
सर्जयेत् ततःस्वयंसुहृन्मित्रैःकुर्याद्भोजनमुत्तमं १५ एवंव्रतंसमाख्यातंचैत्रस्यनवरात्रके अतस्तन्नवरात्रंहिश्रेष्ठंचैत्रेहिक
र्कश १६ नवरात्रेपिसारामनवमीपरमार्थदा तत्समानातिथिर्नान्याचैत्रमासेवनेचर १७ एवंचैतद्व्रतंप्रोक्तंदिवसैर्नवभिःशु
भम् अन्यच्चापिप्रवक्ष्यामिगौरीव्रतमनुत्तमं १८ चैत्रमासेसितेपक्षेतृतीयायान्तुनारिभिः स्नात्वामृन्मयदुर्गांहिरम्यंचित्रवि
चित्रितम् १९ कृत्वाष्टादशधान्यानिवापयेत्तदनंतरं पुष्पवृक्षांश्चशुभांस्तत्रवापयेत्सर्वतस्ततः २० जलयंत्राणिकार्याणि
चित्राण्यपिविलेखयेत् तूर्यद्वाराणिकार्याणिपूर्ववन्मंडपादिकम् २१ कार्यंतत्रघटंस्थाप्यसजलंपुष्पगुंफितं दोलकंचततो
न्यस्यघटपृष्ठेमहच्छुभ २२ कांचनींराजतींमूर्तिंगौर्याःकृत्वाशुभावहाम् दोलकोपरिसंस्थाप्यमासमेकंप्रपूजयेत् २३ अ
शक्तौताम्रजांकुर्यात्काष्ठजांवापिकारयेत् प्रत्यहंमंगलद्रव्यैःपूज्यासासर्वनारिभिः २४ सुवासिनीपूजनंचकार्यंनित्यंदिने
दिने सुवासिनीनांदेयानिवायनानिशुभानिच २५ वासंतिकायापूजायायोविधिःक्रियतेनरैः सुवासिनीपूजनेसःकार्यः
स्त्रीभिर्निरंतरम् २६ निरंतरपूजनार्थंयदिशक्तिर्नवर्तते तदाकार्यंचैकदिनेसुभगानांप्रपूजनं २७ सुवासिनीभ्योदेयंहि
प्रत्यहंभोजनंवरं नानापक्वान्नसंयुक्तंघृतपायससंयुतं २८ अलंकाराश्चवस्त्राणिकंचुक्यादिचयच्छुभं भर्तुरायुष्यमिच्छ
द्भिदारैस्तद्देयमुत्तमम् २९ एवंकृत्वामासमात्रंस्नानंतच्छीतलाभिधं स्नातव्यंहिमधौस्त्रीभिःस्तृतीयायाःशुभप्रदं ३० क
र्कशउवाच यत्प्रोक्तंशीतलागौरीस्नानंस्त्रीभ्यःशुभावहं कस्मिंस्तीर्थेचतत्कार्यंतत्वंवदद्विजोत्तम ३१

२४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ५ ६

३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ इतिटीकायांएकविंशोऽध्यायः २१ १ २

शंभुरुवाच यत्रयत्ररामतीर्थंवर्ततेजगतीतले सीतातीर्थंतत्रतत्रज्ञेयंसीताकृतंनरैः ३२ तस्मिन्सीताभिधेतीर्थेरामतीर्था
तिकेशुभे नारीभिःशीतलागौरीस्नातव्यानात्रसंशयः ३३ एवंस्नात्वामासमात्रंवैशाखेपरमेशुभे सितपक्षेतृतीयायांपूजयि-
त्वाविशेषतः ३४ त्रिंशत्सुवासिनीभ्यस्तुदातव्यंभोजनादिकं गुरुपत्नींनिजांपूज्यतस्यैसर्वंविसर्जयेत् ३५ एवंस्त्रीणांव्रतंप्रोक्तंमा
समात्रप्रसंगतः तिथीनांवर्णनेभिलुसंक्षेपाच्चमयातव ३६ अाम्योऽन्यासांतिथीनांतुमाहिमानमतःपरम् कथयिष्यामिचै
त्रस्यसितपक्षस्यतच्छृणु ३७ येचैत्रमासेरघुवीरपूजनंयथामयावैकथितंसविस्तरम् तथाहिगौर्याःशुभपूजनंसदाकुर्वंति
तेश्रीहरिलोकवासिनः ३८ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेअयोध्याखंडेचैत्रमाहात्म्येरामपूजनविधिर्नामैकविंशोऽध्या-
यः २१ ७ शंभुरुवाच चैत्रेमासेसितपक्षेयावैत्येकादशीतिथिः सर्वासुतिथिषुश्रेष्ठाचोपोष्यावृतिभिः
शुभा १ श्रेष्ठासाद्वादशीज्ञेयातस्यांतुयमपूजनम् कार्यंदध्योदनंदत्वाजलकुंभःप्रदीयतां २ अयंहिराक्षसोयस्यांतां
बूलस्यशुभप्रदं दानंचकारयत्पूर्वंकथितंचतवाग्रतः ३ तस्मात्तांबूलदानंहिचैत्रेमासिप्रशस्यते विशेषतोपिद्वादश्यांसि
तपक्षेमहार्थदे ४ देयंप्रयत्नतोरम्यंसोपस्कारंसदक्षिणं भोजनांतेचविप्रायमहासंपत्प्रदायकं ५ तिस्रश्चतिथयःपुण्या
श्रेष्ठाश्चैत्रेप्रकीर्तिताः त्रयोदशीतथाभूतापौर्णिमासीतथैवच ६ यासुस्नानंचदानंचसर्वंवांछितदायकं येनस्नातोचैत्र-
मासोनस्नातंनवरात्मकं ७ तैश्चांत्यत्रिदिनंस्नात्वाचैत्रस्नानफलंलभेत् तासुश्रेष्ठापौर्णिमाहिसर्वपातकनाशिनी ८
तस्यामुद्यापनंकार्यंचैत्रस्नानफलाप्तये अतःपरंप्रवक्ष्यामिचैत्रोद्यापनकंविधिम् ९

३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ ७ ७ ७

चतुर्दश्यांशुक्लचतुर्दश्यां १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ नानामांगल्यकारीणिद्रव्याणि केशप्रसादिनी आदर्शकुंकुमकज्जलादिकं

यंकृत्वासकलंसर्वंचैत्रस्नानंतुजायते उपोष्यचचतुर्दश्यांपूर्ववन्मंडपादिकं १० कृत्वातस्मिन्धान्यराशौकलशंवारिपूरितं स्था
पयित्वातदुपरिहेमपात्रंस्कवस्तृतं ११ पंचरत्नयुतंस्थाप्यंततोवस्त्रंतुस्थापयेत् तस्मिन्सीतायुतंरामंसौवर्णंविधिपूर्वकम्
१२ भ्रातृभिर्वायुपुत्रेणसुग्रीवेणसमन्वितं विभीषणांगदाभ्यांतुतथाजांबवतायुतं १३ पूजयेद्देवदेवेशंपरमंगुर्वनुज्ञया
उपचारैःषोडशभिर्नानाभक्ष्यसमन्वितैः १४ रात्रौजागरणंकुर्यात्गीतवाद्यादिमंगलैः ततस्तुपौर्णमास्यांचसपत्नीकान्द्विजोत्त
मान् १५ त्रिंशन्मितानथैकंवास्वशक्त्यावानिमंत्रयेत् ततःस्नात्वापुनःपूज्यसीतारामंविशेषतः १६ नारिकेलानिरम्याणिवंश·
पात्रेषुषोडश पृथक्पृथक्चसर्वेषुस्थापयित्वानरोत्तमैः १७ नानामांगल्यकारीणिक्षिप्यद्रव्याणितत्रहि वस्त्रैर्वाछादनीयानि
सूत्रेणापिसमंततः १८ वेष्टनीयानिविप्रेभ्यस्तानिदेयानिमानवैः एवंषोडशविप्रेभ्योदत्वाचैत्रव्रतास्थितैः १९ वायनानिततः
कुर्याद्धोमंव्रतसमाप्तये अतोदेवाइतिद्वाभ्यांजुहुयात्तिलसर्पिषा २० प्रीत्यर्थंरामचंद्रस्यदेवानांचपृथक्पृथक् ततस्तान्भो·
जयेद्विप्रान्पायसान्नादिनाव्रती २१ दक्षिणांचयथाशक्तितेभ्योदत्वाततोनमेत् पुनर्देवंसमभ्यर्च्यदूर्वांश्वतुलसींतथा २२
अश्वत्थंमुनिवृक्षंचवटंधात्रींप्रपूजयेत् ततोगांकपिलांतत्रहेमशृंगीविराजितां २३ कांतक्षुरांताम्रपृष्ठींदोहपात्रसमन्वितां
संपूजयित्वाविधिवत्कृत्वातांहिप्रदक्षिणां २४ गुरुंव्रतोपदेष्टारंवस्त्रालंकारमंडनैः सपत्नीकंसमभ्यर्च्यततोविप्रान्क्षमापये·
त् २५ युष्मत्प्रसादाद्देवेशःप्रसन्नोस्तुवैमम व्रतादस्माच्चयत्पापंसप्तजन्मकृतंमया २६ तत्सर्वंनाशमायातुस्थिराभूच्चास्तु·
संततिः मनोरथास्तुसकलाःसंतुनित्यममार्चनात् २७ देहांतेवैष्णवंस्थानंप्राप्नुयादतिदुर्लभं इतिक्षमाप्यतान्विप्रान्प्रसा
द्यचविसर्जयेत् २८

डानि १८ १९ २० २१ २२ मुनिवृक्षंअगस्तिवृक्षं २३ कांतक्षुरांरौप्यक्षुरां २४ २५ २६ २७ २८

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अर्चांपूजांकपिलासहितांकपिलाधेनुसहितां २९ ३० अन्यानिवक्ष्यमाणानिगृहादीनि ३१ ३२ ३३ ततोदिनत्रयंनामपौर्णिमांतंमासव्रतं
कृत्वा ततः प्रतिपदाद्वितीयातृतीयाइतिदिनत्रयंत्रिजटाप्रीतये त्रिजटाराक्षसीप्रीतये केवलंस्नानंकुर्यात्नव्रतं वक्ष्यमाणश्रीरामचंद्रस्यवरप्रदानत्वात्

तामर्चांगुरवेदद्याद्वस्त्रयुक्तांसदाव्रती कपिलासहितांरम्यांप्रतिमाभिःसमन्विताम् २९ ततोदानानिकार्याणिशक्तौसत्यांस
दाव्रती गोभूतिलहिरण्याज्यवासोधान्यगुडानिच ३० रौप्यलवणमित्याहुर्दशदानानिपंडिताः दशदानानिकार्याणिततो
न्यानिप्रकारयेत् ३१ गृहशय्यागजाश्वांश्चदासीदासरथादिकं शिबिकारामभूम्यादिददातुचमधुव्रती ३२ ततःसुहृत्तृप्ति
यैर्युक्तःस्वयंभुंजीतभक्तिमान् एवमुद्यापनविधिश्चैत्रस्नानफलाप्तये ३३ सविस्तरश्चकर्तव्यश्चैत्रस्नानपरायणैः ततो
दिनत्रयंस्नानंत्रिजटाप्रीतयेनरैः ३४ कार्यंतत्रैवयास्मिन्हिचैत्रस्नानकृतंवरं आलस्याद्वाप्रमादाद्वामोहाद्वामानवःसुधीः
३५ नस्नातित्रिजटास्नानंचैत्रस्नानंवृथाभवेत् तस्मादवश्यकंकार्यंत्रिजटास्नानमादरात् ३६ एवंमयाचैत्रव्रतस्यसर्वं
मुद्यापनस्यापिविधानमुक्तं तयातिथीनांचमहात्म्यमुक्तंकानेस्तिचान्याश्रवणेमनीषा ३७ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेचै
त्रमाहात्म्ये अध्या० चैत्रव्रतोद्यापनविधानवर्णनंनामद्वाविंशोऽध्यायः २२ छ भिक्षुउवाच किमर्थंचैत्रकृष्णासापंच
मीकार्यितात्वया वरिष्ठेतिपुराशंभोतस्याःकथयविस्तरं १ शंभुरुवाच फाल्गुन्यांपौर्णमास्यांतुधुंडासाराक्षसीपुरा न
गरेषुचसर्वेषुपीडयामासबालकान् २ सापुनर्बालकैःसर्वैर्लज्जाकारिवचोक्तिभिः मुखहस्तोद्भवैर्वाद्यैर्धिःकृताधर्षितापिच ३
धूलिभिःशिशुमुक्ताभिर्व्याप्तासापतिताभुवि तस्यांदेहोपरित्यक्तमहाकाष्ठादिभिर्जनैः ४ ज्वालितासापौर्णमास्यांपुरातस्मा
च्चतद्दिने प्रतिवर्षेज्ज्वालनीयामंत्रमुक्तातुमानवैः ५

तस्यैस्नानजंपुण्यंदद्यादित्यर्थः एतच्चैत्रसाहचर्यात्सर्वमासव्रतेष्वपि
विज्ञेयमिति ३४ ३५ ३६ ३७ इतिटीकायांद्वाविंशोऽध्यायः २२ छ १ २. ३ ४ ५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

६ ७ ८ ९ १० होलिकाभूमिवंदनमंत्रः ११ तुषारसमयेशिशिरऋतौ वृत्तेपरावृत्तेगतेसतिप्रातः प्रतिपदायांवसंतऋतौप्राप्तेचंदनेनसह॰
चूतकुसुमंआम्रपुष्पसंप्राश्यपिष्ट्वायः पिबतिसःसमांवर्षपर्यंतंसुखीस्यात् १२ पानसमयेप्रार्थनामंत्रः १३ तस्यामेवचांडालंस्पृष्ट्वावश्यंस्नानंकुर्यादित्या

दीपयाम्यद्यतेघोरांचितिंराक्षससत्तमे हितायसर्वजगतांप्रीतयेपार्वतीपतेः ६ असृक्पूतनसंत्रस्तैःकृतात्त्वंहोलिबा
लिशैः अतस्त्वांपूजयिष्यामिभूतेभूतिप्रदाभव ७ इत्युक्त्वादिनरात्र्योस्तुसंधौतान्ज्वालयेन्नरः पूजयेच्चविशेषेणस-
र्वारिष्टोपशांतये ८ एवंतांहोलिकांपूज्यद्वितीयेदिवसेनरैः प्रवृत्तेमधुमासेतुप्रतिपद्युदितेरवौ ९ कृत्वाचावश्यकार्याणि
संतर्प्यपितृदेवताः वंदयेद्धोलिकाभूमिंसर्वदुःखोपशांतये १० वंदितासिसुरेंद्रेणब्रह्मणाशंकरेणच अतस्त्वंपाहिनो
देविभूतेभूतिप्रदाभव ११ वृत्तेतुषारसमयेसितपंचदश्यांप्रातर्वसंतसमयेसमुपस्थितेच संप्राश्यचूतकुसुमंसहचंदने
नसत्यंहिपिष्टपुरुषोथसमासुखीस्यात् १२ चूतमग्र्यंवसंतस्यमाकंदकुसुमंतव सचंदनंपिबाम्यद्यसर्वकामार्थसिद्ध
ये १३ चैत्रमासिमहाबाहो कृष्णेतुप्रतिपद्दिने यस्तत्रश्वपचंस्पृष्ट्वास्नानंकुर्यान्नरोत्तमः १४ नतस्यदुरितंकिंचिन्नाधयोव्या
धयस्तदा एतत्तद्दिनंनीत्वाततश्चाग्रेदिनत्रय १५ नानोत्सवंतुगीताद्यैर्नीत्वाचैवततःपरं पंचम्यांचैत्रकृष्णेतुसौभाग्यद्रव्य
मंगलैः १६ स्नात्वाकिंशुकपुष्पादिकृतरंगैःशुभावहैः चित्रितानिहिवासांसिपरिधायनरोत्तमैः १७ नानासुगंधद्रव्यादिगृ-
हीत्वाचपरस्परं एकैकोपरिसिंचेच्चमहामांगल्यदायकं १८ वसंतोद्भवपुष्पैश्चपूजयेद्वधुनायकं नानादानानिदेयानिनिजमां
गल्यहेतवे १९ मिष्टान्नैर्भोजयेद्विप्रान्स्वयंचापिसुहृज्जनैः भोक्तव्यंतुवसंतेतोपंचम्यांमानवैःसुखम् २०

इत्चैत्रेमासीति १४ १५ सौभाग्यद्रव्यमंगलैः सुगंधतैलहरिद्रादिभिः १६ किंशुकपुष्पादिकृतरंगैःकिंशुकःपालाशःतस्यपुष्पाणिआदि॰ २७
शब्देनचूर्णक्षारादिभिः १७ १८ नानादानानिभक्ष्यभोज्यसौभाग्यपदार्थादीनि १९ २० ६ ६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वसंतर्तौ वसंतोद्भवपुष्पैः रामचंद्रस्यपूजनाद्वसंतपंचमीतिनरैः प्रोच्यतेपरंत्वियंरंगेनखेलनाद्रंगपंचमीविज्ञेया २१ २२ तस्यरामचंद्रस्यसर्वमासेषु-
पूर्वोक्तमेवपूजनवर्ततेवान २३ २४ प्रतिपक्षजाशुक्लकृष्णजा २५ २६ मंदारःकल्पवृक्षजः २७ दमनः भाषायांदवणः सिंहिरिंगणीपुष्प२८
मोदककरण सुधौतानांतंदुलानांपिष्टंसूक्ष्मंविधायच तत्प्रमाणंतत्रजलंस्थाप्यंचुल्ल्यांतुततपचेत् अल्पमल्पंविकीर्याथमेलयित्वाघनंपचेत् घ
नीभूतेततोत्तार्यतत्पर्पट्यांसुयुक्तितः पूरणंचविधायाथसिताश्रीफलजंतथा त्रिवृत्यांतामर्धचंद्रसमानांकारयेत्सुधीः एवंशष्कुलयःकार्याः पाच्याः स्वेद
नपात्रके एवंचमोदकाकार्याः लड्डुकाअनेकधामताःप्रसिद्धाः सर्वलोकेषुविस्तरान्नात्रचोच्यते मंडोबहुविधः तत्रकिंचित्कर्त्तव्यतामाह भर्जिततंदुलमुद्गा-

वसंतपंचमीनाम्न्यतःसाप्रोच्यतेनरैः तस्यांदत्तंहुतंजप्तंसर्वंकोटिगुणंभवेत् २१ अतःप्रोक्तामयाश्रेष्ठापूर्वंसापंचमीतिथिः
चैत्रमासेकृष्णपक्षेसर्वपापप्रणाशिनी २२ कर्कशउवाच यत्त्वयारामचंद्रस्यमधौप्रोक्तंतुपूजनं तस्यसर्वेषुमासेषुपूजनंवर्त-
तेनवा २३ अथाहिममसंदेहःछिंधितंद्विजसत्तम शंभुरुवाच सर्वेष्वपिचमासेषुकार्यंरामस्यपूजनं २४ तेषुसर्वेषुमासेषु
नवमीप्रतिपक्षजा तस्यामुपोषणंकृत्वाविशेषाद्रामपूजनं २५ कार्यंनानोपचारैर्हिगीतवाद्यादिमंगलैः कृत्वाजागरणंरात्रौ
प्रभातेऽर्च्यपुनश्चतं २६ नानानववि‍धैःपुष्पैःपूजयेद्रघुनायकं जातीचंपकमंदारतुलसीमुनिमालती २७ दमनःकेतकीसिंही
पुष्पाणानवकंस्मृतं तथानवविधोदेयोनैवेद्योराघवायहि २८ मोदकोलड्डुकोमंडोवटकःफेनिकाशष्कुली वरान्नमोदनःशाक
पायसंनवकंस्मृतम् २९

नांसमानंस्थूलचूर्णंचतुर्दशगुणितजलमध्येपाचयेत् पाचनसमयेएवंहिंगुसैंधवधनिकासुंठीमरीचंपिपली एतानि
क्षिप्त्वापक्वाच्चुल्हांसकाशादधः उत्तार्यपृथुपात्रमध्येढालयेदयमत्युगुणोमंडः एवंगोधूमादीनामपिभवंतिमंडाः वटकाः माषादीनांतैलपक्वाःप्रसिद्धाः फेनि
कामाह गोधूमानांधूमसींचकिंचिल्लवणसंयुतांजलेनबहुशोमर्द्यकुट्यकुट्यपुनःपुनः हस्तेनावर्तिकंचैवघृतमन्यदमत्रके स्थाप्यंपश्चात्तुधूमस्याःसूक्ष्मसूत्रा-
णिकारयेत् हस्तेघृतंलापयित्वाययासूक्ष्मंभवेत्तुतत् यथाकृत्वाचहस्तेतुवेष्ट्यसूत्राणितानितु पश्चात्किंचिद्विस्त्रितंतत्कृत्वातस्येघृतेपचेत् नृणानांमुष्टिनावर्धस्या

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कोशातकिजालवत् तृष्याधातुकरीवायश्लेष्मजित्तारफेनिका इति वरान्नंपंचपक्वान्नानि ओदनंभातः शाकंविविधशाकान्नं पायसंप्रसिद्धं एवंनवविधोनैवेद्यः
२९ ३० प्रतिपक्षेनचैत्रशुक्लनवमीमारभ्यद्वादशमासेषुशुक्लकृष्णपक्षेएवंपूर्वोक्तप्रकारेणरामनवमीव्रतंकर्त्तव्यंवाप्रतिमासंशुक्लपक्षेकारयेत् ३१ ३२

एवंकृत्वापूजनंहितततोब्राह्मणभोजनं कृत्वास्वयंतुभुंजीतस्वसुहृन्मित्रजनैःसह ३० एवंव्रतंनरैःकार्यंप्रतिपक्षेहिसर्वदा अथवाप्रतिमासंहिसितपक्षेचकारयेत् ३१ रामजन्मतिथौशुक्लनवम्यांयेनराःसदा कुर्वंत्युपोषणंरात्रौयेकुर्वंतिहिजागरं ३२ नानोपचारैःश्रीरामंयेर्चयंतिचतद्दिने जीवन्मुक्ताश्चतेज्ञेयाःस्मृतातेवैष्णवोत्तमाः ३३ एवंमयाकर्कशरामपूजनंसर्वेषुमासेषुमुनिवेदितंतव एवंप्रकारेणहियेद्विजोत्तमाः कुर्वंतितेश्रीहरिलोकवासिनः ३४ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेअयोध्याखंडेचैत्रमाहात्म्येहोलिकाख्यानंतथामासपूजनविस्तारोनामत्रयोविंशोऽध्यायः २३ ध शंभुरुवाच तस्मात्सर्वप्रयत्नेनमासिमासिनरोत्तमैः प्रतिपक्षेपिवाकार्यंसीताराघवपूजनं १ प्रतिमासिसितेपक्षेनवम्यांवनरोत्तमैः सर्वथानाम्नमन्त्रीयाद्युक्त्वाचाद्रायणंचरेत् २ एवंव्याधत्वयापृष्टंयत्तत्तकथितंमया सविस्तरंकिमन्यत्तेवांच्छास्तिश्रवणेवद ३ कर्कशउवाच भोविप्रत्वन्मुखात्सर्वंश्रुतंविस्तरतोमया इदानींहीनजातिस्थंत्वमामुद्धर्तुमर्हसि ४ शंभुरुवाच आगच्छत्वंसहैवाद्यमयायोध्यापुरींप्रति सरयूस्नानमात्रेणमत्तोपापाद्विमोक्ष्यसे ५ इत्युक्त्वाकर्कशंशंभुस्ततःप्रोवाचराक्षसम् भोराक्षसत्वमत्रैवमासमात्रंस्थिरोभव ६ अयोध्यायांप्रवेशश्चराक्षसानांनविद्यते अतोहमधुमासेहिस्नात्वातेनपथापुनः ७ यदागच्छामिकांचींत्वांचोद्धरिष्याम्यहंतदा मासंदेहोस्तितेचिन्तेशपथेनब्रवीम्यहं ८ यत्पापंब्रह्महत्यायास्तथागोपातिनिंदनात् नोद्धृत्यत्वांहिगच्छामितार्हितन्मयितिष्ठतु ९ मद्यपानाच्चयत्पापंहेमस्तेयादिकंचयत् नोद्धृत्यत्वांहिगच्छामितर्हितन्मयितिष्ठतु १० यत्पापंभ्रूणहत्यायास्तथाचैत्रेत्वमज्जनात् नोद्धृत्यत्वांहिगच्छामितर्हितन्मयितिष्ठतु ११

३३ ३४ इतिटीकायांत्रयोविंशोध्यायः २३ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१२ परितश्चासमंतात् १३ १४ १५ १६ मातंगः गजः १७ १८ १९ काश्यांकाशीयात्रानिमित्तंकाशीवासनिमित्तंविघ्नंव्या

इत्यादिशपथैस्तांहिरास्वसंहर्षयन्द्विजः यावत्पश्यतिसर्वत्रतावज्जातंहिकौतुकं १२ व्याधायचैत्रमासस्यमाहात्म्यस्योपदे
शतः तरवः फलिनोजाताः परितोदशयोजनं १३ पत्रैः पुष्पैर्विनम्राश्चस्रुग्धिपवनाववुः नद्यस्तोयैवहंत्यश्चननृतुर्बर्हिणोव
ने १४ तद्दृष्ट्वाकर्कशश्चापिचैत्रमाहात्म्यकीर्तनात् दुर्वनस्यवनजातंचैत्रश्रेष्ठममन्यत १५ ततस्तौहिंत्रयस्तस्माद्वनान्मार्गेण
निर्गताः शनैःशनैरयोध्यायाः परिपश्यन्वनस्थलीं १६ तावच्छब्दोमहान्जातः सिंहमातंगसंभवः यावन्नयंतुमातंगः पृ
ष्ठेधावंश्चकेसरी १७ एवंतौशंभुसान्निध्यप्राप्तौकलहकारिणौ मार्गरोधकरौदुष्टौतौदृष्ट्वाशंभुरब्रवीत् १८ पश्यकर्कशविघ्ना
निचैत्रस्नानेपदेपदे संभवंतीतिवैबुध्वाचैत्रस्नानंनलंघयेत् १९ काश्यांविवाहेगीतायांगयायांरामचिंतने चैत्रस्नानेमहादा-
नेविघ्नानिसंभवंतिहि २० एवंवदतिविप्रेंद्रेतौदुष्टौकारिकोहलौ चैत्रनामश्रवात्पूर्वजन्मस्मृतिरभूच्छुभा २१ ततस्तौत्राहित्राही-
तिकृत्वादीर्घमहारवं शरणंद्विजवर्यायजग्मतुःशंभुशर्मणे २२ सोपिशंभुश्चताभ्यांहिस्पृष्टस्तत्कृपयान्वितः किमर्थंदुष्टजातिं-
हिप्राप्तौतत्कथ्यतांमम २३ इतिविप्रवचःश्रुत्वाकेसरीवाक्यमब्रवीत् सेतौरामेश्वरक्षेत्रेपूर्वजन्मन्यहंद्विजः २४ निंदकःसर्वध-
र्माणांपाखंडोत्स्येकतत्परः कदाचिच्चैत्रमासेतुतत्रश्रीरामसत्तके २५ तीर्थेजनसमूहेचश्रुत्वापौराणिकींकथां पौराणिकेण
कथितांचैत्रमाहात्म्यसूचिकां २६ कृतवान्निंदनंचाहंवारंवारंपुनःपुनः तन्मतुकृतंनिंदनंचकश्चिद्विप्रस्तपस्थितः २७ शुश्रा
वसकलंदुष्टंतेनशप्तोस्म्यहंतदा क्रूरराजा तंत्वरगच्छयदाचैत्रेशकीर्तनं २८ भविष्यतिमहारण्येशापस्यांतस्तदेतिच एवंप्रो
क्तंमयासर्वंपूर्वजन्मानुकीर्तनम् २९

ध्यर्दितोभवति विवाहेकलहादिकंगीतायांगीतापाठनियमेगयायांसविधिपंचचत्वारिंशद्देदिश्राद्ध
करणायहेरामचिंतनेरामनामस्मरणेमहादानेगोभूशय्यादिदानेविघ्नाः संभवंति २० २१ २२ उवाचेतिशेषः २३ २४ २५ २६ २७ २८
२९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

३० ३१ ३२ इतिटीकायांचतुर्विंशोऽध्यायः २४ ध ९ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९

तेनशापेनजातोहंकेसरीभयकारकः चैत्रेरामश्रवाज्जाता पूर्वस्मृतिरनुत्तमा ३० इदानींरक्षसांविप्रत्वंचैतत्सिंहदेहतः-
इतिसिंहस्यवृत्तंतुज्ञाताकरिणमब्रवीत् ३१ कस्मात्त्वमातंगगतोसिदुष्टजातोवदस्वाद्यमहाघसंघात् सचापिमातंगवरःस्मृ
मस्तंवृत्तंनिजंचाकथयच्चचीर्णं ३२ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेअयोध्याखंडेचैत्रमाहात्म्येकरिसिंहाख्यानंनामचतुर्वि
शोऽध्यायः २४ ध मातंगउवाच शृणुविप्रप्रवक्ष्यामिपूर्ववृत्तंमयाकृतं रामनाथपुरेचाहंकावेर्याउत्तरेतटे १ वि
प्रःपरमदुर्वृत्तः सर्वशास्त्रपराङ्मुखः लक्ष्मीमदभराक्रांतःपण्यस्त्रीभोगकारकः २ एकदासुहृदेनाहंभोजनार्थंनिमंत्रि
तः श्राद्धेहंमधुमासेहिशुक्लेश्रीनवमीदिने ३ मयाभुक्तंस्फुटदृहेनवम्यांद्विजसत्तम तेनपापेनजातोस्मिकरिजातोनसंशयः
४ सर्वदाप्रतिमासेपिनवम्यांनहिभोजनं कार्यंविशेषतोरामनवम्यांनिंदितंचतत् ५ इदानींनद्विजानामिकेनपुण्येनतेत्र-
वै संगतिस्त्ववनेजातासर्वेषांपरमार्तिहृत् ६ इतितस्यवचःश्रुत्वाशंभुर्ध्यानेविचारयन् ज्ञात्वामातंगपुण्यंतुप्रोवाचकरिणं
द्विजः ७ शृणुमातंगवक्ष्यामियत्पुण्यंचत्वयाकृतं पूर्वजन्मनितत्सर्वंयेनमेसंगतिर्वने ८ जातात्वामुद्धरिष्यामिमाचिंताकुरु
सर्वथा रामनाथपुरेरम्येकावेरीतटशोभिते ९ रामायणकथाचैत्रेश्रुत्वापूर्वंत्वयाक्षण तेनपुण्येनमेजातासंगतिस्त्वाद्यतेवने १०
इतिविप्रेणकथितंकरिपुण्यंपुराकृतं श्रुत्वासिंहोपिपप्रच्छनैजंपुण्यंद्विजायसः ११ सोपिशंभुःक्षणंध्यात्वाज्ञात्वाकेसरिणाकृ
तं पूर्वजन्मनियत्पुण्यंतत्तस्मैप्रोक्तवान्द्विजः १२ रामेश्वरेमहाक्षेत्रेपुराश्रीनवमीदिने रामतीर्थेत्वयास्नातंदृष्टोरामेश्वरःशिवः
१३ तेनपुण्येनतेजातासंगतिर्ममकानने इदानींशृणुसिंहत्वंशृणोतुचकरीमहान् १४ १० ११ १२ स्नाने स्नानं कृतम् रा

मेश्वरः त्वया दृष्टः ननु स्थाणुमूर्तेः स्वप्रसादात् स्नानार्थं रामतीर्थे गमनमनुचितमित्युक्ते भोगमूर्तेः सर्वमुचितमिति १३ १४ ध

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१५ १६ १७ १८ १९ २० रामलिंगार्थं सेतुरामेश्वरलिंगार्थं २१ २२ २३ २४ २५

अथाहं मधुमासे हि स्नात्वानेन पथा पुनः यदागच्छामि तां कांचीं युवामुद्धारयाम्यहं १५ मासंदेहोत्र कर्तव्यः शपथैः प्रब्र-
वीम्यहम् संतोषार्थं युवाभ्यां हि प्रोच्यते शपथा मया १६ परस्त्रीगमनात्पापं यत्स्मृतं निंदितं महत् युवानोद्धृत्य गच्छामि तर्हि तन्
मयि तिष्ठतु १७ बालस्त्रीघातजं पापं तथा मित्रवधादिकं युवानोद्धृत्य गच्छामि तर्हि तन्मयि तिष्ठतु १८ ब्रह्मस्वहरणात्पापं य-
त्स्मृतं मातृनिंदनात् युवांनोद्धृत्य गच्छामि तर्हि तन्मयि तिष्ठतु १९ इत्युक्त्वा द्विजवर्यस्तु स्त्रिया मिलितेन संयुतः करिसिंहो वनेस्था
प्यगच्छन्मार्गे शनैः शनैः २० ददर्शान्यपथायातं श्रेष्ठकार्पटिकोत्तमं वहंतं रामलिंगार्थं श्रेष्ठं भागीरथीजलं २१ शंभुः पप्रच्छ तं
नत्वा नम्रः कार्पटिकोत्तमं कुतः समागतं विप्र गम्यते क्वेति तद्वद २२ कार्पटिक उवाच प्रयागादागतं विद्धि मां त्वं भूसुरसत्तम
मधुमासे वगाहार्थं मयोध्या प्रतिगम्यते २३ इदानीं त्वं निजं वृत्तं वद ब्राह्मणसत्तम कुतः समागतं चात्र गम्यते क्वाधुना वद २४
इति तद्वचनं श्रुत्वा शंभुः प्रोवाच तं तदा शिवकांच्याः समायातं मयोध्या प्रतिगम्यते २५ चैत्रमासे वगाहार्थं सत्यं ते कथितं मया इति
शंभुवचः श्रुत्वा पुनः कार्पटिकोत्तमः २६ पप्रच्छ द्विजवर्याय कौतुकाविष्टमानसः शिवकांच्यां शंभुनामा कश्चिद्विप्रोस्ति भो द्विज २७
तत्तस्य वचनं श्रुत्वा पुनः शंभुस्तमब्रवीत् बहवः शंभुनामानि वर्त्तंते द्विज तत्र हि २८ कार्पटिक उवाच गार्ग्यगोत्रोद्भवं धुंदिपुत्रं सू-
र्योपनामकं ब्राह्मणं शंभुनामानं जानीषे त्वं न वा वद २९ एवं महाकार्पटिकेन सर्वं गोत्रोपनामादिकमादरेण प्रोक्तं यथा तच्च स भू-
सुरोपि ज्ञात्वा निजं वृत्तमथावदत्तं ३० इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे अयोध्याखंडे चैत्रमाहात्म्ये कार्पटिकशंभुसंवादो नाम पंच-
विंशोऽध्यायः २५ ध शंभुरुवाच भो भो कार्पटिकश्रेष्ठ किमर्थं न हि पृच्छसि तद्वदस्व सविस्तारं मा शंकां कुरु चात्र हि १

२६ २७ २८ २९ निजं सर्वं नाम कार्पटिकोक्तो यः शंभुब्राह्मणः सोऽहमेवेति ज्ञात्वा ३० इति टीकायां पंचविंशोऽध्यायः २५ ध १

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

कार्पटिकउवाच शृणुविप्रप्रवक्ष्यामियदर्थंपृच्छ्यतेत्वया यदाहंगतवान्गंगासागरंद्रष्टुमादरात् २ सीताकुंडस
मीपेहिदेशेकेकटनामके दृष्टोहंमार्गमध्येचपिशाचेनोग्ररूपिणा ३ मांहंतुंनेकदेप्राप्तंतदृष्ट्वाहंतदाद्विज श्रीरामकीर्त
नंदीर्घंकृतवान्भयकंपितः ४ कीर्तनाद्रामचंद्रस्यसपिशाचःपलायनं मत्तःकृत्वादूरदेशेस्थित्वाशृण्वन्कीर्तनम् ५ तस्मा
ज्जातापूर्वजन्मस्मृतिस्तस्यशुभावहा त्राहित्राहीतिमांप्राहमयापृष्टःपुनश्चसः ६ कस्मात्पिशाचदेहत्वंजातंतद्वदसत्वरं इति
मेवचनंश्रुत्वापिशाचःप्राहमांपुनः ७ कांचीपुर्यांद्विजश्चाहंधुंडिनामापुरास्थितः नान्नदानंमयापूर्वंकृतंस्वल्पमपिक्वचित्
८ तस्मात्पिशाचदेहत्वप्राप्तःकार्पटिकोत्तम इतितस्यवचःश्रुत्वापुनःप्रोक्तःसवैमया ९ कथंपिशाचयोन्यास्तुतेमुक्तिर्भवि
ष्यति ततःपुनःसमाप्राहयदिमेतनयःशुचिः १० चैत्रदर्शेममोद्देशादन्नदानंकरिष्यति भविष्यतिममोद्धारस्तत्क्षणान्ना
त्रसंशयः ११ इतितद्वचनंश्रुत्वापुनःप्रोक्तःसवैमया वर्ततेक्वसुतस्तेहिकिंनामावदमांप्रति १२ ततस्तेनयथाप्रोक्तंगार्ग्यगो
त्रादिकंचयत् तत्प्रोक्तंचमयासर्वंनिकटेतवभोद्विज १३ पिशाचोहिपुनश्चाहमुक्तवास्तद्ददाम्यहं रामेशार्थंभोपिशाचनीय·
तेजान्हवीजलम् १४ मयाकरंडमध्येहियदागच्छामिदक्षिणां दिशंकालेनकांच्यांहिप्रवेक्ष्यामियदातदा १५ तवपुत्रायतद्व
चोहिकथयिष्याम्यहंतव इतिमद्वचनंश्रुत्वासंतोषपरमंगतः १६ पिशाचःप्राहमांविप्रःस्तुत्वानत्वापुनःपुनः अवश्यमेववक्त
व्यंमद्वृत्तंममसूनवे १७ यथादृष्टंत्वयाचात्रयथाप्रोक्तंमयातव अन्यच्चकथ्यतांतस्मैममपुत्रायसादरम् १८ मधुदर्शे
न्नदानस्यमहिमाश्रूयतेदिवि अतस्त्वंहिममोद्देशादन्नदानंमधौकुरु १९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२० २१ २२ २३ लिंगैर्लक्षणैः २४ कर्कशारव्येनभिल्लेन २५ २६ भवःजन्म २७ पांथः कार्पटिकः दंपतीस्त्रीपुं
सौसभार्यः शंभुः २८ इतिटीकायांषड्विंशोऽध्यायः २६ ६२ १ २ ३ ४ ५ हाटकेनसुवर्णेनघटि-

एवमुक्त्वापिशाचःसशपथोमांचकारह नत्वाषेस्मरणंकृत्वाममपुत्रायचेद्विज २० भविष्यतिवृथासर्वायात्रातवमहा
मते इतितद्वचनंश्रुत्वासांत्वयित्वाचतंपुनः २१ निर्गतोस्मिमधोस्नातुमयोध्यांगंतुमादरात् स्नात्वायोध्यापुरीमध्येचे
त्रस्नानमहाफलम् २२ यदागच्छामितांकांचीलदातस्मैवदाम्यहं अतएवमयापृष्टस्तवशंभुर्द्विजोत्तमः २३ गार्ग्यगोत्रा-
दिभिर्लिंगैर्वर्ततेचेहद्रूत्समा इतिशंभुपितुर्वृत्तंज्ञात्वामूर्छांगतस्तदा २४ आश्वासितश्चभिल्लेनविप्रप्रोवाचतपुनः भो
भोकार्पटिकश्रेष्ठनम नोस्तिनराधमः २५ यस्त्वयापृष्टच्छतेशंभुःसोहंविद्धिनसंशयः मयापुत्रेणन कृतं स्वपितुर्मोक्षदा
यकं २६ अन्नदानादिकंकर्मधिग्धिग्मेहिवृथाभवः इदानींतववाक्याद्धिदास्याम्यन्नमधौपितुः २७ एवंशंभुःकार्पटि
कायचोक्त्वाऽयोध्यारम्यांदूरतोवैददर्श मणिमुक्तौदंपतीपांथभिल्लासूततःशंभुश्चावदत्ककर्कशंसः २८ इतिश्रीभविष्यो
त्तरेपुराणे अयोध्याखंडेचैत्रमाहात्म्येअयोध्यादर्शननामषड्विंशोध्यायः २६ ६२ शंभुरुवाच पश्यपश्यमहा-
भिल्लमहायोध्यापुरींशुभाम् यस्यांस्नातुंसमायानाद्दृश्यंतेकोटिशोजनाः १ जनौघानांध्वनिश्चायंश्रूयतेमेघशब्दव
त् नानाध्वजपताकाश्चदृश्यतेचेंद्रचापवत् २ तथावाद्यध्वनिश्चायंश्रूयतेहिमनोहरः अग्निहोत्रादिधूमौघैर्व्याप्तंपश्यन
भोगणं ३ कैलासगिरिसाम्यानिपश्यसौधानिकर्कश नवप्रतोलीपरिखावलयीकृतमेखलाम् ४ उत्तुंगहर्म्यविलसत्प
ताकाशतसंकुलां अभ्रंलिहमहासौधसुवर्णकलशोज्ज्वला ५ पश्यायोध्यांपुरींश्रेष्ठांसरयूतीरनादितां हाटकाद्यदितैरत्नरच

चितैर्याकपाटकैः ६ तैः रत्नरचितैःरत्नजडितैःकपाटैःसंवृत्तैर्नामबद्धैःविदृतैरुद्घाटितैश्चस्वैरंस्वेच्छयाउन्मिषंतीवयात्रायोध्यालक्ष्यतेइत्युत्त
रेणसंबंधः ६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

जनान् स्फुरत्ने स्फुरत्ननिमित्तंआह्वयंतीवलक्ष्यत इति ७ अधः कृताधोभुवनांअधः कृतानि अधोभुवनानि ययातांअमरावतींस्वर्गं ८ तिरोहितान्नं·

स्वंवृत्तैर्विवृत्तैः स्वैरमुन्मिषंतीवलक्ष्यते दोधूयमानैर्मरुतापताकांचलचित्रकैः ७ आह्वयंतीवसुरतोलक्ष्यतेपथिकान्·
जनान् अधः कृताधोभुवनाजेतुमेकामरावतीम् ८ प्रासादमूलव्याजेनसन्नेहवायुलक्ष्यते पवित्रस्मिन्महाक्षेत्रेनिव·
संतितिरोहिताः ९ ब्रह्मेशहरिभिः सर्वेदेवास्तेकृषपोमलाः कुबेरस्पर्धयायत्रचिन्वंतिवसुसंचयान् १० दातुभोक्तुसर्वज
नाः स्वधर्मनिरताः सदा येषांप्रक्षालयंतिस्मचरणान्वासवादिकाः ११ तेद्विजाः कस्यनोवद्यायेयोध्यानगरीस्थिताः कृमि·
कीटपतंगानांविनाज्ञानसमाधिभिः १२ अत्रनिर्वाणपदवीफलभाक्नवर्ण्यते इंद्रनीलमहातुंगप्रतोलीचारुदर्शना १३
रामचंद्रस्यादिव्योयंप्रासादस्तुंगतोरणः प्रतोलीयस्यघटिताकाश्मीरैरुपलैरलं १४ सीतायाश्चमहानेषप्रासादोरत्नतोर
णः नानारत्नैर्मंडितश्चहेमस्तंभविराजितः १५ स्फाटिकैरुपलैश्चित्रसरपूतीरसंस्थितः रामतीर्थसमीपेत्रसीतारामस्य
सुंदरः १६ प्रासादोविमलोभातितप्तकांचननिर्मितः पताकाभिर्विचित्राभिः कलशैस्तकविराजितः १७ उत्तप्तजांबूनद
रत्नकुंभः प्रवालवैडूर्यनिबद्धभूमिः हेमप्रतोलीरचितः सएषप्रासादवर्योस्तिहिलक्ष्मणस्य १८ चातुर्ययत्रविश्रांतसकलं
विश्वकर्मणः सोयंभरतराजस्यप्रासादोहेमतोरणः १९ तथादेदीप्यमानोयंरत्नभित्तिविनिर्मितः प्रासादोदृश्यतेरम्यः
शत्रुघ्नस्यशुभावहः २० स्फटिकैर्भित्तिभिश्चित्रः प्रोच्चः कनकरेखितः प्रासादोवायुपुत्रस्यदृश्यतेयंमहाशुभः २१ एव·
मुक्त्वाकर्कशेनपत्न्याकार्पटिकेनच सहितश्चततदाशंभुस्तांपुरींप्रविवेशसः २२ रामतीर्थेततोगत्वाकृत्वाक्षौरादिकंवि·
धिम् उपोष्यदिनमेकंहितीर्थश्राद्धंचकारसः २३

तिरोहिताः ९ १० वासवादिकाः इंद्रादयः ११ १२ प्रतोली ग्राममाभ्यंत
रमार्गः १३ प्रासादः राज्ञांवासगृहं काश्मीरैरुपलैः पाषाणैः १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० कनकसुवर्णं २१ २२ २३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

वंधुर्लक्ष्मणः २४ २५ २६ इतिटीकायांसप्तविंशोऽध्यायः २७ छ १ २ ३ ४ करिकोहलौगजसिंहौ

रामचंद्रंचसंपूज्यबंधुसीतांजनीसुतैः सहितंब्राह्मणांस्तर्प्यचैत्रस्नानंचकारसः २४ अमावास्यांशुभांचैत्रप्राप्तांज्ञात्वा
द्विजोत्तमः मुक्त्यर्थंस्वपितुश्चैकेत्यन्नदानंद्विजायहि २५ तच्चैत्रमासेनिशिनाथसंक्षयेदत्तंपितुर्यच्छुभदंमनोहरं विप्रेण
चान्नंपथिकस्यवाक्यतस्तस्मात्पिशाचःसुरसद्मनिस्थितः २६ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेअयोध्याखंडेचैत्रमाहात्म्येअ
योध्यावर्णननामसप्तविंशोऽध्यायः २७ छ नृसिंहउवाच अयोध्यायांततःशंभुःकृत्वाचैत्रेवगाहनं उद्यापनविधिंचा
पियथोक्तंचचकारसः १ कर्कशोपिमधौस्नात्वामुक्त्वापापौघभूधरं अयोध्यानगरीमध्येसाधुवृत्त्यावसच्चिरं २ श्रीरामचिंत
नंकुर्वन्निनायायुःस्वसंक्षयं ततःप्रापहरेर्लोकमयोध्यामरणेनसः ३ शंभुश्चापिमधौस्नानंकृत्वाकांचीपुरींपुनः गंतुंप्रतस्थेश्री
रामंनत्वायोध्यांपुनःपुनः ४ ययौपूर्वेणमार्गेणयत्रतौकरिकोहलौ स्थापितौशपथैःकृत्वातत्रशंभुःसमागमत् ५ दत्वादिन
द्वयपुण्यंप्रभाभ्यांमधुमासजं नैजंकृत्वांजलौतोयंतयोर्मुक्तिंचकारसः ६ ततस्तौकरिसिंहौहिदिव्यमाल्यानुलेपनौ दिव्यंविमा
नमारुह्यविष्णुलोकंगतावुभौ ७ ततोऽग्रेद्विजवर्योपिययौमार्गेणभार्यया यत्रासराक्षसःपूर्वंस्थापितःशपथैर्वने ८ तद्दृष्ट्वाराक्ष
सःश्रेष्ठभार्यांप्राहद्विजोत्तमः अयिचंद्राननेरम्येशृणुमेवचनंशुभं ९ यात्वयाशीतलागौरीस्नातावैसरयूजले तस्यैकदिवसस्याद्य
देहिपुण्यंशुभावहं १० राक्षसायहिमहाक्याद्गृण्हीष्वजलमंजलौ इतिशंभुवचःश्रुत्वापद्मनेत्राकृशोदरी ११ मालतीद्विजपत्नी
सादद्दौपुण्यंनिजंतदा ततःसराक्षसःश्रेष्ठस्त्यक्त्वादेहंमलीनसं १२ दिव्यंविमानमारुह्यनत्वाभार्यायुतंद्विजं दिव्यमाल्यांबरध
रोहरिलोकंजगामसः १३ शंभुश्चापिप्रियायुक्तोमधुस्नानंविवर्णयन् ययौकांचीपुरींश्रेष्ठांजनान्वृत्तंन्यवेदयत् १४

५ ६ ७ द्विजवर्यःशंभुब्राह्मणः ८ ९ १० ११ मालतीनामकी १२ १३ वृत्तंस्वयात्रानन्यंवृत्तांतं १४ ६९

१५ द्वयोः पिशाचयोः दिनद्वयस्यपुण्यंददौतृतीयापिशाचिनीत्तस्याउद्धारार्थंभार्याप्राहेत्युत्तरेणान्वयः १६ १७ १८ १९ २० आपृ-

नृसिंहउवाच भोपिशाचयथापृष्टंभवद्भिश्चकथानकं तत्सर्वंचमयाख्यातंराक्षसस्यकथादिकं १५ इत्युक्त्वानृहरिर्विप्रोगृही
त्वाचांजलौजलं ददौदिनद्वयस्याथपुण्यंचैत्रकृतंनिजं १६ ततःप्रोवाचभार्यांतुरम्येचंद्रप्रभेप्रिये यात्वयासीत्तलागौरीस्नातासी
ताकृतेवरे १७ तीर्थेतस्यादिनैकस्यदेहिपुण्यंशुभानने पिशाचिन्यैसमुद्धर्तुंमाविचारोस्तुतेहृदि १८ इतिभर्त्तुर्वचःश्रुत्वारम्यंप
कजलोचना लक्ष्मीनाम्नीविप्रपत्नीददौपुण्यंनिजंतदा १९ ततःपिशाचास्तेसर्वेमुक्ताःशीघ्रंशुभावहाः निजरूपाणिवैप्रापुःप्रणे
मुर्नृहरिंजवात् २० नत्वास्तुत्वापुनर्नत्वानृहरिंचप्रियायुतं आपृच्छ्याजग्मिरेसर्वेनैजंनैजंयथास्थलं २१ नृहरिश्चप्रियायुक्तोऽब्जकंप
निसमाययौ चैत्रस्नानेनपुत्रश्चरामदासाभिधोमहान् २२ जातःपरमगंभीरःसीतारामैकमानसः माडव्यउवाच एवंराजन्मया
प्रोक्तंयत्पृष्टंचत्वयापुरा २३ तस्मान्मयातेनृपतेवगाहनंप्रोक्तमधौतत्सरयूजलेशुभे पुत्रार्थमन्यन्नहिकिंचिदस्तिवेदानघ्नतंपुत्रकर
जवेनहि २४ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेअयोध्याखंडेचैत्रमाहात्म्येपिशाचोद्धरणंनामाष्टाविंशोऽध्यायः २८ सूतउवा
च एवंरम्यांकथांतत्रमांडव्यश्चनृपायहि कथयामासतांसर्वांवायसावृक्षसंस्थिताः १ अष्टोत्तरशताःसर्वेश्रुत्वाजाताःसिताः
शुभाः राजहंसत्वमापन्नास्तेदृष्टाःपुण्यकीर्तिना २ ज्ञात्वाश्रवणजंपुण्यंराजाहर्षसमन्वितः पूजयामासमांडव्यंनानाविभव-
मंगलैः ३ पुण्यकीर्तिस्ततःशीघ्रममात्यान्प्रतिसादरं सर्ववृत्तंनिवेद्याथप्रेषयामासतान्पुरं ४ राज्यसंरक्षणार्थायततःसैन्येन-
संयुतः विसर्जयित्वामांडव्यमृषिसंघसमावृतं ५ ययौमार्गेणवैराजाचैत्रेऽयोध्यापुरींप्रति दृष्ट्वायोध्यापुरींरम्यांसमत्दृष्टतनू
रुहः ६ ननामराजायोध्यांतांपुण्यांवांछितदायकां विवेशनगरीमध्येपुण्यकीर्तिनृपोत्तमः ७ च्छ्यआतिशयेनपृष्ट्वाअतिनम्रताया ३२

ः। ज्ञांगृहीत्वेत्यर्थः २१ अब्जकंगोदातीरस्थचंद्रपुरं २२ २३ २४ इतिटीकायामष्टाविंशोऽध्यायः २८ १ २ ३ ४ ५ ६ ७

८ ९ १० ११ स्वनगरंसौराष्ट्रदेशस्थं १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ रु॰

शिबिकांक्रोशमात्रेतुमुक्त्वाशीघ्रंमहीपतिः रामतीर्थंततोगत्वास्नात्वाक्षौरादिकंविधिं ८ चकारनृपतिःसर्वंपौरोहित्य निवेदि
तं ततःस्नात्वाचैत्रमासेनिर्मलेसरयूजले ९ मासमात्रंपुण्यकीर्तिर्नित्वारामंदिनेदिने नानादानानिसर्वाणिचकारनृपसत्तमः १०
चैत्रमासस्यसर्वंहिकृत्वाचोद्यापनादिकं विधिंसम्यग्यथाप्रोक्तंमांडव्येनपुराशुभं ११ ततःसैन्येनपत्न्यातुपुण्यकीर्तिर्नृपोत्तमः
ययौस्वनगरंशीघ्रंध्वजसौधविराजितं १२ चंद्राननाराजपत्नीचैत्रस्नानादजीजनत् पुत्रंवंशकरंश्रेष्ठंयज्ञकीर्तिमहत्तम १३ राजा
राज्ञीपुत्रलाभात्परांमुदमवापतुः एवंऋषिवराःसर्वेयत्पृष्टंचैत्रवर्णनं १४ तत्सर्वंचमयाप्रोक्तंकिमन्यच्छ्रवणेस्पृहा भवतांवर्ततेब्रूत
पुनश्चापिवदाम्यहं १५ ऋषयऊचुः साधुसाधुमहाश्रेष्ठसूतपौराणिकोत्तम चैत्रस्नानंत्वयासम्यक्कथितंविस्तरेणहि १६ इदा
नींप्रष्टुमिच्छामोरुग्णानांरोगिणामधो कथंस्नानफलंस्याद्धिकउपायोस्तितद्ब्रुहि १७ तत्वंवदमहाभागविस्तरात्सकलंभवेत्
सूतउवाच वारुणंचजलंस्नानंमलस्नानंतथास्मृतं १८ मंत्रस्नानंतथाध्यानस्नानंपंचविधंस्मृतं मृत्तिकागोमयंभस्मपंचग॰
व्यादिभिश्चयत् १९ समंत्रंचकृतंस्नानंवारुणंकथितंबुधैः विनामंत्रेणयत्स्नानंजलस्नानंचतत्स्मृतं २० मलक्षयोचार्द्रवस्त्रैर्मल
स्नानंहिकथ्यते मंत्रस्नानंहितज्ज्ञेयंयन्मंत्रैर्जलसिंचनं २१ ध्यानस्नानंतत्स्मृतंयच्चचित्तेश्रीविष्णोर्यच्चिंतनंभक्तियुक्तं एवंप्रो
क्तोरुग्णवृद्धादिकानांस्नानेभेदःपंचधाभोमुनींद्राः २२ इतिश्रीभ॰ भ्र॰ चैत्रमा॰ पुण्यकीर्तिनृपतेःपुत्रलाभोनामैकोनत्रिं॰
शोऽध्यायः २९ ऋषिरुवाच भोसूतशंभुविप्रेणकथितंकर्कशाययत् त्रिजटाप्रीतयेस्नानंचैत्रस्नानाद्दिनत्रयं १ वदका
त्रिजटाप्रोक्ताकस्मात्तत्प्रीतयेनरैः स्नानंदिनत्रयेकार्यंतत्सर्वंविस्तरेणहि २

गृप्रवृद्धादिकानांरोगिणांवृद्धानांआदिशब्देनका
रागृहादिभयस्थानस्थितानांकार्यांतरव्यग्राणां २२ इतिटीकायामेकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ ६९ १ २

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३ ४ ५ ६ ७ प्लवगैः वानरैः ८ ९ १० ११ १२ १३

सूतउवाच सम्यक्पृष्टमृषिवराः शृण्वंतुममभाषितं यदानिजपितुर्वाक्याद्रामचंद्रोवनेययौ ३ तदागोदावरीती-
रेपंचवट्यांस्तुजानकी रावणेनहृतासाध्वीत्यशोकेस्थापिताहिसा ४ तस्यासंरक्षणार्थायराक्षस्यश्चसहस्रशः
प्रेरितारावणेनैवतासांमध्येस्थिताहिसा ५ त्रिजटाख्यासौम्यरूपाविभीषणप्रियानुगा लंकायांरक्षितासाध्वीतयासा
जानकीवने राक्षसीनांसमूहोत्थघोरधर्षणजाद्भयात् सीतानुवर्तिनीचाटुवचनैस्तामतोषयत् ७ ततोचिरेणकालेन
राघवःप्लवगैर्युतः शिलाभिःसागरंबध्वास्थाप्यरामेश्वरंशिवम् ८ ययौलंकापुरींशीघ्रंकृत्वायुद्धंचदारुणम् रावणंबंधु
पुत्रैश्चहत्वाराज्येविभीषणं ९ स्थापयामासलंकायांततःसीतामपश्यत वन्हौदिव्यंतयादत्तंदृष्ट्वारामस्तदाशुभाम्
१० ज्ञात्वातामंकमारोप्यपुष्पकस्थोरराजसः ततश्चजानकीवाक्यात्रिजटांप्रतिराघवः ११ उवाचवचनंशीघ्रंप्रस-
न्नमुखपंकजः त्रिजटेवचनंमेद्यश्रृणुमंगलदायकम् १२ कार्त्तिकेमाधवेमाघेचैत्रेमासचतुष्टये स्नात्वाग्रेत्रिदिनंस्ना-
नंत्वत्प्रीत्यर्थंनरोत्तमाः करिष्यंतिहितेनैवकृतकृत्याभविष्यसि येनरैस्त्रिदिनस्नानंनकृतंपूर्णिमोर्ध्वतः १४ तेषामा
सकृतंपुण्यंहरत्वंवचनान्मम अन्यच्चापिश्रृणुष्वत्वंदीयतेयोवरोमया १५ पादशौचमनभ्यंगंतिलहीनंचतर्पणम्
तत्सर्वंत्रिजटेतुभ्यंतयाश्राद्धमदक्षिणं १६ इतिदत्वावरांस्तस्मैययौरामोनिजांपुरीम् तस्मात्तत्प्रीतयेस्नानंकर्तव्यंच
दिनत्रयं १७ एवंयःश्रृणुयाच्चैत्रमाहात्म्यंभक्तितत्परः धनपुत्रसुहृन्मित्रैःसर्वदासुखमश्नुते १८ मधोर्महित्वंपरमा
दरेणश्रुत्वासमस्ताघचयस्यनाशम् प्रयातिसर्वात्मतयामुनीशायथाग्नियोगेनपलालराशिः १९

१४ १५ १६ १७ १८ पलालराशिः शुष्कगलितपत्राणांराशिः १९ ७९ ७९ ७९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

२० २१ २२ इतिहरिकृष्णविनिर्मितायांटीकायांदंशोद्धारायांचैत्रमाहात्म्येत्रिंशोऽध्यायः ३० ६९ ६९

श्रीचैत्रव्रतकथनंपठंतिभक्त्यायेवैनाद्विजयतिवैष्णवानूवृंदाति तेसम्यक्ध्वतत्करणात्फलंलभंतेतत्सर्वकलुषविनाशनंलभंते २० अ
ध्यायात्प्रथमाद्यावदध्यायोविंशकःस्मृतः तावत्श्लोकेनवृद्धिर्हिद्वाभ्यांप्रोक्तानतःक्षयः २१ शतानिनवचैत्रस्यमाहात्म्येप
रमेशुभे श्लोकाःपापहराःप्रोक्ताःसर्ववांछितदायकाः २२ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेऽयोध्याखंडेचैत्र
माहात्म्येद्विजदारव्याननामात्रिंशत्तमोऽध्यायः ३० इतिश्रीज्योतिर्विदत्कुलावतंसवेंकटरामात्मजहरिकृ
ष्णविनिर्मितेबृहज्ज्योतिषार्णवेअष्टमेधर्मस्कंधेचतुर्थेमासस्तवकेचैत्रमासमाहात्म्यंप्रथमं १ ६९ ६९
श्रीसीतारामचंद्रोजयति श्रीगुरुदत्तात्रयार्पणमस्तु श्रीगायत्र्यर्पणमस्तु श्रीशुभमस्तु ॥

यह चैत्रमासमाहात्म्य मुंबईमै पं॰श्रीधरशिवलालके प्रज्ञायुक्त ज्ञानसागर छापखानेमैं छाप्यो· सं०१९४४ शा०१८०९ मार्गशीर्षकृष्ण १३

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इतिश्रीमासस्तबके चैत्रमाहात्म्यं संपूर्णं.

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथवैशाखमासमाहात्म्यंसटीकं प्रारभ्यते.

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

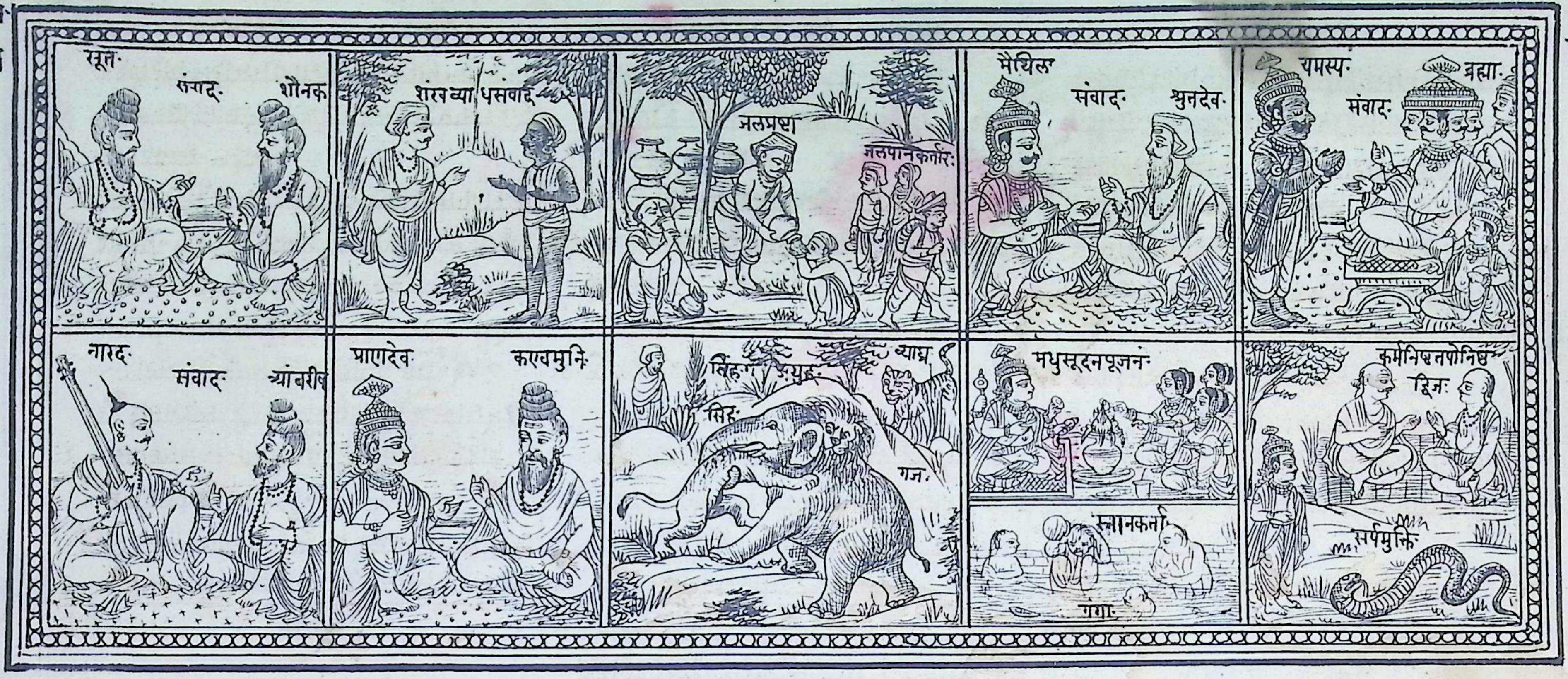

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथ वैशाख माहात्म्यानुक्रमणिका·

अध्यायांकः	विषयः
१	सूतोक्तिः ततोवैष्णवादिधर्मजिज्ञासोरंबरीषस्यप्रश्नः नारदकृतवैशाखमासप्रशंसा वैशाखस्नान महिमा चश्लोकाः३६
२	वैशाखप्रशंसा·ततोवैशाखमासव्रताकरणेदोषप्रसंगः व्रतप्रशंसा वैशाखेजलप्रपादानं व्यजनछत्रपादत्राणदानप्रशंसाअन्नदानप्रशंसा· श्लो०३९
३	शय्याकंबलवस्त्रकर्पूरकुसुम कुंकुमचंदन गोरोचनतांबूलफलादिदानं विश्रामभंडपकरणं कूपतडागोद्यानप्र० पुत्राभावेपुत्रवत् सप्तपदार्थवर्णनं· तांबूलतक्रदधि तंदुल·घृतगुडेक्षुदंडेक्ष्वादिरसपानकदानमाहात्म्यं श्लो०५४
४	वैशाखव्रतिनांवर्ज्यपदार्थाः गृहस्नानेदुष्टफलंव्रताकरणेदोषः नदीसमंगंगादेवखातवापीषुस्नानंदानंच मधुसूदनप्रार्थनार्घदानपूजनादिकं श्लो०४५
५	हेतुपूर्वकवैशाखमासस्यश्रेष्ठत्वकथनं·श्लो०३९
६	वैशाखमासेजलदान माहात्म्यकथनं·तद्विषयेहेमांगदराजकथा·वैशाख मासजलादानात्तस्यतिर्यग्योनिप्राप्तिः मैथिलराजगृहे·तस्यश्रुतदेवसकाशान्मुक्तिः श्लोकाः५२
७	तदद्भुतंदृष्ट्वाविस्मितेनमैथिलेनपृष्टःश्रुतदेवःतेनकथितंवैशाखमासेजलदानादिमाहात्म्यंतद्विषयेस्वपितुर्वृत्तांतकथनं · श्लोकाः८४
८	मैथिलपृष्टेनश्रुतदेवेनकृतःईश्वरपार्वतीसंवादप्रस्तावः ईश्वरपार्वतीसंवादद्वारावैशाखमाहात्म्यविषयेइतिहासकथनं श्लोकाः९१
९	मैथिलपृष्टेन श्रुतकीर्तिविप्रेण कृतंकुमारजन्मकथनं वैशाखधर्मप्रशंसाच· श्लो०९९
१०	मैथिलस्यब्राह्मणंप्रति अशून्यव्रतविषयेप्रश्नःततकथनं·पुनःपृष्टेनविप्रेण कृतावैशाखमासेछत्रदानादिप्रशंसा श्लोकाः३
११	मैथिलस्यप्रश्नः। श्रुतदेवदत्तमुत्तरम् मैथिलनृपेण कृता वैशाखधर्मस्यप्रसिद्धिः तेननरकाः शून्याजाताः तेनखिन्नस्ययमस्यब्रह्मसमीपेगमनं· श्लो०१२०
१२	यमकृतंस्वदुःखनिवेदनं · श्लो०३८
१३	वैशाखमाहात्म्यकथनपूर्वकं ब्रह्मणाकृतं यमस्य समाधानं·तथापिखेदयुक्तेन यमेनसाकं विष्णुसमीपेगमनं·विष्णुदत्तं यमायवरप्रदानं। तत्रवैशाखधर्माणांप्रशंसा· श्लोकाः५२
१४	वैशाखस्नानप्रशंसा· वैशाखमाहात्म्य कथाश्रवणप्रशंसा·तत्रकर्मनिष्ठतपोनिष्ठद्विजकथा·श्लो·५०
१५	पंचालदेशाधिपस्यपुरुयशसोनृपस्यवैशाखधर्माचरणात्स्वराज्यप्राप्तिः श्लोकाः५५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अथ वैशाखमाहात्म्यानुक्रमणिका·

अध्यायांक·	विषय·
१६	अथपुरुयशाअक्षय्यतृतीयायांप्रसन्नंविष्णुं तुष्टावविष्णुरूपयाचतस्यसायुज्यप्राप्तिः श्लो·५२
१७	श्रुतकीर्तिनापुनरपि वैशाखधर्मश्रवणायप्रश्नेकृतेसतिप्रसन्नः श्रुतदेवः धर्मान्वक्तुमारेभेतत्रोपानद्दानप्रसंगेन शंखनामकद्विजकथा तत्रसिंहकोहलवृत्तांतपूर्वकमोक्षकथनं· श्लो०६७
१८	शंखव्याधसंवादे व्याधस्यपूर्वजन्मवृत्तांतकथनम्· श्लो०८०
१९	शंखव्याधसंवादेब्रह्मशब्दप्रतिपादनपूर्वकंसर्वदेवेभ्यः प्राणस्यमुख्यत्वकथनं· प्राणदेवस्यमहत्वलोपे कण्वशापप्रतिपादनं त्वंगुरुद्रोहीभवेति कण्वंप्रति प्राणवायुशापः श्लो०८०
२०	शंखव्याधसंवादे सत्वादिभिर्गुणैर्जीवानां तदनुरूपजन्मकर्मादिफलप्राप्तिकथनं प्रलयवर्णनं व्यूहावतारकर्मनिरूपणं धर्मभेदनिरूपणपूर्वकं भगवद्भक्तलक्षणनिरूपणं वैशाखमासधर्मनिरूपणंच· श्लोकाः९५
२१	वैशाखमाहात्म्यश्रवणेनसर्पस्यमुक्तिः तस्यैवपूर्ववृत्तांतकथनं शंखव्याधसंवादे व्याधस्यजन्मांतरे वाल्मीकर्षित्वप्राप्तिकथनं श्लोकाः७०
२२	वैशाखस्यतिथिमाहात्म्यवर्णनपूर्वकं कलिधर्मनिरूपणम् श्लोकाः११७
२३	अक्षय्यतृतीयामाहात्म्यं· श्लो०३५
२४	वैशाखशुक्लद्वादशीमाहात्म्यं काश्मीरदेशस्थदेवद्विजकथा· श्लो०१०६
२५	वैशाखशुक्लत्रयोदशी·चतुर्दशी पौर्णिमातिथीनां माहात्म्यश्रवणमहिमा· श्लोकाः ६७

इति वैशाखमासमाहात्म्यविषयानुक्रमणिका समाप्ता·

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रीगणेशायनमः नत्वाश्रीगोकुलाधीशपादपंकजमाधुरीम् कुर्वेमाधवमासस्यमाहात्म्यविशदिंक्रियाम् १ अथतत्र भगवान् सकल
निगमागमपारगतः परमेष्ठिसुतोनारदोंऽबरीषराज पृष्टःसन् पुराब्रह्मणास्वस्मैप्रोक्तं वैशाखमासमाहात्म्यंअंबरीषराज्ञे कथयांबभूव त
थाचपाद्मे· एकदानारदोलोकान्पर्यटन्भगवत्प्रियः मथुरायामंबरीषंकृष्णाराधनमानसं महाभागंव्रतपरंददर्शमुनिसत्तमः सआगतमु·
निवरंसत्कृत्य नृपसत्तमः भवंतइवपप्रच्छश्रद्धयाहृष्टमानसइति तत्रांबरीषोमाधवमासविषये परमेष्ठिनो ब्रह्मणः अंगभुवंतनयंनारदंप्र
तिपप्रच्छ १ अंजसाअनायासेन २ ३ वैशाखमासे कर्तव्यधर्मान्पृच्छति ४ तत्रापीतिकंदेवंउद्दिश्यअधिकृत्य ५ व्रताचरणद्र

श्रीगणेशायनमः नारायणंनमस्कृत्य॰ सूतउवाच भूयोप्यंगभुवंराजाब्रह्मणःपरमेष्ठिनः पुण्यंमाध·
वमाहात्म्यंनारदंपर्यपृच्छत १ अंबरीषउवाच सर्वेषामपिमासानांत्वत्तोमाहात्म्यमंजसा श्रुतंमयापुराब्रह्म
न्पद्माचोक्तंतदात्वया २ वैशाखःप्रवरोमासोमासेष्वेतेषुनिश्चितं इतितस्माद्विस्तरेणमाहात्म्यंमाधवस्यच ३
श्रोतुंकौतूहलंब्रह्मन् कथंविष्णुप्रियोह्यसौ केचविष्णुप्रियाधर्मामासेमाधववल्लभे ४ तत्राप्यस्यतुकर्तव्याः
केधर्माविष्णुवल्लभाः किंदानंकिंफलंतस्यकमुद्दिश्याचरेदिमान् ५ कैर्द्रव्यैःपूजनीयोऽसौमाधवोमाधवागमे
एतन्नारदविस्तार्यमह्यंश्रद्धावतेवद ६ श्रीनारदउवाच मयापृष्टःपुराब्रह्मामासधर्मान्पुरातनान् व्याजहारपुरा
प्रोक्तयाश्रियेपरमात्मना ७

व्याणिपृच्छति कैर्द्रव्यैरितिद्रव्यैःसामग्रीभिः माधवागमे वैशाखमाससंप्राप्तौ विस्तार्य श
ब्दप्रपंचेन कृष्णभक्तिर्जिज्ञासाविषये विशेषप्रश्नःपाद्मे कथमाराध्यतेसोयंकेशवःक्लेशनाशनः भक्तप्रियोसौभगवान् कयाभक्त्याप्रसीदति कथं
भक्तिर्भवेदस्मिन् सर्वैराराध्यतेकथम् वैष्णवोसिहरेस्त्वस्यप्रियोसिपरमार्थवित् तेनत्वामेवपृच्छामिब्रह्मन्ब्रह्मविदुत्तमेति ६ यस्तुरा परमात्म·
नाश्रियैप्रोक्तं तन्मह्यंव्याजहार प्रोक्तवान् ७ ६२ ६२ ६२ ६२ ६२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विशिष्टाउक्ता इत्यत्रसंधिः पौराणिकः माधवः श्रीविष्णुः व्यधादकरोत् ८ माधवपदनिरुक्तिमाह मातेवेति ९ सर्वश्रेष्ठवस्तूनांमध्येश्रेष्ठतरत्व-
मस्यवैशाखस्यनियमयति धर्मेति १० ११ १२ आपगानांनदीनां १३ धर्महेतूनां धर्मकार्यनिमित्तभूतानाम् १४ वैशाखस्नाननिरते मनु-
ष्ये विष्णुः प्रीतिंकरोतीत्युत्तरेणान्वयः तत्रस्नाननिरतोकीदृग्विधियुक्तोभाव्य इत्याकांक्षायामाह अग्रे अंबरीषउवाच कोविधिःकिंतपोदानंस्ना-
नंकेशवपूजनं कृपयावदविप्रर्षेतद्वासनारदोब्रवीत् मेषसंक्रमणेभानोर्माधवेमासिसत्तम महानद्यानदीतीर्थेनदेसरसिनिर्झरे देवखातेवापिकू-

ततोमासाविशिष्टोक्ताःकार्तिकोमाघएवच माधवस्तेषुवैशाखंमासानामुत्तमंव्यधात् ८ मातेवसर्वजीवानांसदैवेष्ट-
प्रदायकः दानयज्ञव्रतस्नानैःसर्वपापविनाशनः ९ धर्मयज्ञक्रियासारस्तपःसारःसुरार्चितः विद्यानांवेदविद्येवमंत्रा-
णामणवोयथा १० भूरुहाणांसुरतरुर्धेनूनांकामधेनुवत् शेषवत्सर्वनागानांपक्षीणांगरुडोयथा ११ देवानांतुयथा
विष्णुर्वर्णानांब्राह्मणोयथा प्राणवत्प्रियवस्तूनांभार्येवसुहृदांयथा १२ आपगानांयथागंगातेजसांतुरविर्यथा
आयुधानांयथाचक्रंधातूनांकांचनंयथा १३ वैष्णवानांयथारुद्रोरत्नानांकौस्तुभोयथा मासानांधर्महेतूनांवैशाखश्चो-
त्तमस्तथा १४ नानेनसदृशोलोकेविष्णुप्रीतिविधायकः वैशाखस्नाननिरतेमेषेप्रागर्यमोदयात् १५

पेयथाप्राप्तजलाशये मधुमासस्यशुक्लायामेकादश्यामुपोषयेत् पंचदश्यांततोधीरोमेषसंक्रमणेपिवा वैशाखस्नाननियमंब्राह्मणानामनुज्ञ-
या मधुसूदनमभ्यर्च्यकुर्यात्सुस्नानपूर्वक मित्यादिस्नानसमयेदर्भपाणिराचांतः नारायणंस्मरन् प्रत्यक्षगंगाऽभावेचतुर्हस्तात्मकंस्थलंप्रकल्प्य
तत्रगंगामावाह्यनमस्कृत्यसविधिमृत्तिकास्नानंकृत्वा तीर्थस्नानंकुर्यात्ततआचम्यशुक्लेवाससिपरिधाय देवऋषिमनुष्यपितृतर्पणंकृत्वासूर्या-
यार्घ्यंदत्वानमस्कृत्य द्विजंगांकांचनंस्पृष्ट्वापश्चाच्चस्वगृहंव्रजेत् आश्रमस्थांचसंपूज्यप्रतिमांचापिपूजयेत् पूर्वंभक्त्याचगोविंदंगृहेचनियमात्मवा-
न् वैशाखंसकलंमासंनित्यस्नायीजितेंद्रियः जपन्हविष्यंभुंजानः भूशय्यानियमस्थितः एकभुक्तमथोनक्तमयाचितमतंद्रितः वैशाखेविधिवत्स्ना

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

नंद्रूपंनद्यादिकेबहिः व्रतंदानंजपोहोमोमधुसूदनपूजनं अपिजन्मसहस्रोत्थपापंहरतिदारुणं त्रिसंध्यंपूजयेदीशंलक्ष्म्याचमधुसूदनं स्वव-
र्णंतिलपात्राणिदुग्धपात्राणिशक्तितः पादत्राणातपत्राब्जंकुंभंदद्याद्द्विजातिषु सर्वपापविनिर्मुक्तोयातिसोपिपरंपदम् वैदिकस्तांत्रिकोमिश्रः श्री-
विष्णोस्त्रिविधोमखः वैदिकोमिश्रकोवापिविप्रादीनामुदाहृतः तांत्रिकोविष्णुभक्तस्यशूद्रस्यापिप्रकीर्तितः कृतन्यासःकृतन्यासांहृयर्चांविधिनार्चयेत्
स्कदर्शनंपांचजन्यंगदासीषुधनुर्हलान् मुशलंकौस्तुभंमालांश्रीवत्संचापिपूजयेत् नंदोपनंदंगरुडंप्रचंडंचंडमेवच बलंमहाबलंचैवकुमुदंकुमुदेक्षणं

लक्ष्मीसहायोभगवान्प्रीतिंतस्मिन्करोत्यलम् जंतूनांप्रीणनंयद्दत्तेनैवहिजायते १६ तद्वैशाखस्नानेनविष्णुःप्री
णात्यसंशयम् वैशाखस्नाननिरतान्जनान्दृष्ट्वानुमोदते १७ तावतापिविमुक्तोघैर्विष्णुलोकेमहीयते सकृत्स्नात्वा
मेषसंस्थेसूर्येप्रातःकृताह्निकः १८ महापापैर्विमुक्तोसौविष्णोःसायुज्यमाप्नुयात् स्नानार्थंमासिवैशाखेपादमेकंचरे
द्यदि १९ सोऽश्वमेधायुतानांचफलंप्राप्नोत्यसंशयम् अथवाकृदचित्तस्तुकुर्यात्संकल्पमात्रकम् २० सोपिक्रतुशतपु
ण्यलभेद्देवनसंशयः योगच्छेद्धनुरायामंस्नातुंमेषगतेरवौ २१ सर्वबंधविनिर्मुक्तोविष्णोःसायुज्यमाप्नुयात् त्रैलोक्ये
यानितीर्थानिब्रह्मांडांतर्गतानिच २२ तानिसर्वाणिराजेंद्रसंतिबाल्येल्पकेजले तावल्लिखितपापानिगर्जंतियमशास
ने २३ यावन्नकुरुतेजंतुर्वैशाखेस्नानमंभसि तीर्थादिदेवताःसर्वावैशाखेमासिभूमिप २४ बहिर्जलंसमाश्रित्यस-
दासन्निहितान्नृप सूर्योदयंसमारभ्ययावत्षड्घटिकावधि २५

दुर्गाविनायकंव्यासंविष्वक्सेनंगुरुन्सुरान् स्वेस्वे
स्थानेष्वभिमुखान्पूजयेत्प्रोक्षणादिभिः सूक्तादिनाऽभिषेकंचकुर्याद्वैविभवेसति होमादिकंप्रकुर्वीतकथाश्रवणमाचरेदिति १५ १६
१७ १८ १९ २० क्रतुशतंक्रतुशतजन्यं २१ २२ बाल्येनिर्झररूपेअल्पकेअल्पकुंडरूपे लिखितपापानिब्रह्मणाभालपटलेलि
खितानिपापानीत्यर्थः २३ अंभसिशीतोदके २४ बहिर्जलंनदीतडागादिषुस्थितंजलमित्यर्थः २५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तावत् षट्घटिकामध्येतस्मात्स्नानंसमाचरेदित्यनेनस्नानस्यैवमहाफलदायकत्वंसूचितंमहापातकहानिश्चभवति अत्रप्रसिद्धापंचपात-
कीकथा पाद्मे पुरामुनिशर्मानामकः कश्चिद्ब्राह्मणः माधवेमासि तीर्थप्रसंगेन रेवायांस्नानार्थं प्रति संचरन्सन् अग्रतः अतिविकृतिरूपान् पं
चपुरुषान् दृष्ट्वा इमेकेइति यावद्विचारयन्ति तावत्ते तद्दर्शनेन शन्द्धांतःकरणाः बद्धांजलिपुटाःसंतः स्वस्ववृत्तांतंप्रोचुः हेद्विजवर्यभवंतं पुरुषोत्तमं
मन्यामहेत्वंप्रसीद आत्मदुःखमावेदयामः यतः युष्मत्सदृशाः साधवः दुःखहंतारःसंति तत्रैक आह अहं पंचालदेशीयोनरवाहनोनामक्ष-
त्रियः मार्गेब्राह्मणहननेनेदृशीं दशांप्राप्तः अयंद्वितीयः चंद्रशर्मानामाद्विजः मगधदेशीयः गुरुघातपातकेनेदृशींदशांप्राप्तः तृतीयोयंदेवशर्माब्रा
ह्मणः सुरापानवेश्यागमनदोषेणेदृशींदशांप्राप्तः अयंचतुर्थः विधुरोनामवैश्यः मोहान्मासत्रयंमातृगमनदोषेणेदृशींदशांप्राप्तः अयंपंचमः

तिष्ठंतिचाज्ञयाविष्णोर्नराणांहितकाम्यया तावन्नागच्छतांपुंसांशापंदत्वासुदारुणं स्वस्थानंयांतिराजेंद्रतस्मात्स्ना
नंसमाचरेत् २६ इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशाखमाहात्म्येनारदांबरीषसंवादोनामप्रथमोऽध्यायः १ ७

नंदनामावैश्यः धनलोभेनमहापातकिनां संसर्गकरणेन चौर्यादिकर्मणाचेदृशींदशांप्राप्तः एवंवयंपंचपापिष्ठाः अनेकतीर्थेषुभ्रमंत स्तथापि
शुद्धानजाताः दुःखंचनगतं अतः पापनाशनोपायंवद मुनिशर्मोवाच हेपुरुषाः यूयंअज्ञानतः पापकारिणोसत्यभाषिणः अनुतापयुक्ताश्चजाताः
अतः मयाअनुग्राह्याः मासेतुवैमाधवसंज्ञकेस्मिन् यःस्नातिपापैःसविमुच्यतेहि मेषस्थितेभास्वतिनर्मदायाःशर्मप्रदेवारिणिवारिताघे त-
स्माद्होसहमयासुकृतैकसारवैशाखमासिचभवंतउपेत्यरेवाम् मज्जंतुपातककृतोमुनिवृंदजुष्टेरेवाजलेनिखिलपापभयापहत्यै एवमु
क्ताः मुनिनासहसर्वेरेवांगत्वा पापप्रशमनंस्तोत्रंजपंतः विधिनास्नानंचक्रुः तेनपापनिर्मुक्ताः दिव्यदेहाश्चजाताइति २६ इतिवैशाख ४
मासमाहात्म्यटीकायांप्रथमोऽध्यायः १ ७ ७ ७ ७ ७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

माधवसमोमासोनास्ति वैशाखएवमुख्यः अग्रेसर्वत्रएवमेवयोज्यम् १ नजलेनसमंदानं जलेनतुल्यमन्यद्दानंनास्तिजलस्यैवमुख्यदानत्वात् भार्यासममन्यत्सुखंनास्ति भार्यैवपरमंसुखमित्यर्थः कृषेरन्यत्तुल्यंवित्तंनास्ति कृषिरेवमुख्यंधनं २ अशनादुपोषणादन्यत्तपोनास्ति उपोषणमेवतपः चक्षुषासमंअन्यज्ज्योतिर्नास्ति चक्षुरेवज्योतिः ३ अशनात्तुल्या भोजनेनतुल्या ४ उत्थानंप्राप्तिः विदुःजानंति ५ अव्रतेन व्रतमकृत्वा ६

नारदउवाच नमाधवसमोमासोनकृतेनयुगंसमम् नचवेदसमंशास्त्रंनतीर्थंगंगयासमम् १ नजलेनसमंदानंनसुखंभार्ययासमं नकृषेस्तुसमंवित्तंनलाभोजीवितात्परः २ नतपोऽनशनात्तुल्यंनदानात्परमंसुखम् नधर्मस्तुदयातुल्योनज्योतिश्चक्षुषासमम् ३ नतृप्तिरशनात्तुल्यानवाणिज्यंकृषेःसमं नधर्मेणसमंमित्रंनसत्येनसमंयशः ४ नारोग्यसममुत्थानंनत्राताकेशवात्परः नमाधवसमंलोकेपवित्रंकवयोविदुः ५ माधवःपरमोमासोशेषशायिप्रियःसदा अव्रतेनक्षिपेद्यस्तुमासंमाधववल्लभम् ६ तिर्यग्योनिंसयात्याशुसर्वधर्मबहिष्कृतः अव्रतेनगतोयेषांमाधवोमर्त्यधर्मिणाम् ७ इष्टापूर्तंवृथातेषांधर्मोधर्मभृतांचरः प्रवृत्तानांतुभक्ष्याणामाधवेनियमेकृते ८ अवश्यंविष्णुसायुज्यंप्राप्नोत्येवनसंशयः संतीहबहुवित्तानिव्रतानिविविधानिच ९ देहायासकराण्येवपुनर्जन्मप्रदानिच वैशाखस्नानमात्रेणनपुनर्जायतेभुवि १० सर्वदानेषुयत्पुण्यंसर्वतीर्थेषुयत्फलम् तत्फलंसमवाप्नोतिमाधवेजलदानतः ११ जलदानासमर्थेनपरस्यापिप्रबोधनम् कर्तव्यंभूतिकामेनसर्वदानाधिकंहितम् १२ एकतःसर्वदानानिजलदानंहिचैकतः तुलामारोपितंपूर्वंजलदानंविशिष्यते १३

तिर्यग्योनिं पशुपक्ष्यादियोनिं ७ इष्टापूर्तंजलघट्टादिबंधनेतेषांधर्मभृतामपिपुरुषाणांमाधवेमासिभक्ष्याणांभक्षणीयपदार्थानांअनियमेकृतेसति वृथाधर्मोभवति ८ ९ १० ११ स्वयंजलदानासमर्थेन परस्य जलदानेप्रबोधनंत्वंजलंदेहि इत्याकारकंभूतिकामेनैश्वर्येच्छावताकर्तव्यम् १२ १३ ६५ ६५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रपापाणयोइति प्रसिद्धस्थानंतस्यदानमुत्सर्जनं मार्गेपानीयशालिकाबंधनमित्यर्थः १४ १५ १६ १७ १८ माधवे॰
जलदानादियथोक्तदानाकरणेऽनिष्टफलमाह अदत्त्वेत्यनेन उदककुंभउदकविशिष्ट अक्षय्यतृतीयायांदीयमानंकुंभ १९ २०

मार्गेध्वगानांयोमर्त्यःप्रपादानंकरोतिहि सकोटिकुलमुद्धृत्यविष्णुलोकेमहीयते १४ देवानांचपितॄणांचऋषी॰णाराजसत्तम अत्यंतप्रीतिदसत्यंप्रपादानंनसंशयः १५ प्रपादानेनसंतुष्टायेनाध्वश्रमकर्षिताः तोषितास्तेनदेवाश्चब्रह्मविष्णुशिवादयः १६ सलिलंसलिले च्छूनांच्छायाच्छायामपीच्छताम् व्यजनंव्यजने च्छूनांवैशाखेमासि भूमिप १७ जलंछत्रंचव्यजनंदानंयेषांविशिष्यते माधवेमासिसंप्राप्तेब्राह्मणायकुटुंबिने १८ अदत्त्वोदककुंभंच चातकोजायतेभुवि योदद्याच्छीतलंतोयंतृषार्तायमहात्मने १९ तावन्मात्रेणराजेंद्रराजसूयायुतंलभेत् घर्मस्य मार्तविप्रायवीजयेद्व्यजनेननयः २० तावन्मात्रेणनिःपापोविहगाधिपतिर्भवेत् अदत्त्वाव्यजनंभूपवैशाखेतुद्विजातये २१ वातरोगशताकीर्णोनरकानेवविंदति योवीजयेत्पटेनापिपथिश्रांतंद्विजोत्तमम् तावताथविमुक्तोसौविष्णुसायुज्यमाप्नुयात् २२ यस्तालव्यजनंवापिदत्त्वाशुद्धेनचेतसा विधूयसर्वपापानिब्रह्मलोकंसगच्छति २३ सद्यःश्रमहरंपुण्यंनदद्याद्व्यजनंनरः नारकीयातनाभुक्त्वाकश्मलोजायतेभुवि २४ आध्यात्मिकादिदुःखानांशांतयेमनुजेश्वर छत्रंदद्यात्प्रयत्नेनवैशाखेमासिवासकृत् २५ अच्छत्रदोनरोयस्तुवैशाखेमाधवप्रिये छायाहीनोमहाक्रूरःपिशाचोभुविजायते २६ योदद्यात्पादुकेदिव्येमाधवेमाधवप्रिये यमदूतांतिरस्कृत्यविष्णुलोकंसगच्छति २७

विहगाधिपतिःदेवराजः २१ २२ २३ काश्मलःकष्टवान् २४ आध्यात्मिकादिदुःखानां आध्यात्मिकाधिदैविकाधिभौतिकदुःखानां शांत्यर्थं छत्रंदद्यात् २५ छायाहीनोमरुस्थल्यादिनिर्वृक्षदेशेषुजायमान इत्यर्थः २६ २७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पादत्राणमुपानहं ऐहिका आध्यात्मिकाय २८ २९ अनाथमंडपं मार्गेवर्तमानमनाथस्यभग्नं पतितंवागृहं ३० फलविश्रांतिः
फलानांइयत्तयागणनम् ३१ सद्यः स्वाप्यायनं सद्यस्तृप्तिकरं ३२ ३३ ३४ अन्नदानाकरणेप्रत्यवायमाह वैशाखेइति भूस्क

पादत्राणंतुयोदद्याद्वैशाखेमाधवागमे नतस्यनारकोलोकोनक्लेशाऐहिकाश्चये २८ पादुकेयाचमानायद्योद
द्याद्ब्राह्मणायच सभूपालोभवेद्भूमौकोटिजन्मस्वसंशयम् २९ अनाथमंडपमार्गेश्रमहारिंकरोतियः तस्यपुण्य
फलंवक्तुंब्रह्मणापिनशक्यते ३० मध्याह्नेब्राह्मणप्राप्तमतिथिंभोजयेद्यदि नतस्यफलविश्रांतिर्ब्रह्मणापिनिरूपि
ता ३१ सद्यःस्वाप्यायनंनृणामन्नदानंनराधिप तस्मात्तान्नेनसदृशंदानंलोकेषुविद्यते ३२ मार्गश्रांतायविप्रा
यमंचयंप्रददातियः तस्यपुण्यफलंवक्तुंब्रह्मणापिनशक्यते ३३ दारापत्यगृहादीनिवासोलंकारभूषणम् अ
सत्यन्नान्मतःपुंसःसत्यभुक्तवताध्रुवम् ३४ तस्मादन्नसमंदानंनभूतंनभविष्यति वैशाखेयेनचादत्तंमार्गश्रांते
चभूस्करे ३५ सपिशाचोभवेद्भूमौस्वमांसान्येवखादति यथाविभूतिदातव्यंतस्मादन्नंद्विजातये ३६ अन्नदोमा
तृपित्रादीन्विस्मारयतिभूमिप तस्मादन्नप्रशंसंतिलोकास्त्रैलोक्यवर्तिनः ३७ मातरःपितरश्चापिकेवलंजन्महे
तवः अन्नदंपितरंलोकेवदंतिचमनीषिणः ३८ अन्नदेसर्वतीर्थानिचान्नदेसर्वदेवताः अन्नदेसर्वधर्माश्चतिष्ठंत्यरि
धराजय ३९ इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशाखमाहात्म्येनारदांबरीषसंवादेदाननिरूपणंनामद्वितीयोऽध्यायः २ ध
नारदउवाच योमर्त्यौद्विजवर्यायपर्यंकंतुददातिहि यत्रस्वस्थःसुखंशेतेशीतानिलनिषेवितः १ रेद्विजायेत्यर्थः ३५ यथा
विभूत्यास्वसामर्थ्यानुरोधेन ३६ विस्मारयति अयंनिष्कर्षः यस्मैअन्नंददाति सयाचकः स्वमातापित्रादीन्विस्मृत्यान्नदातारमेवस्मरतीति ३७
अन्नदातुः सर्वाधिक्यमनुवदंति मातरइति ३८ अरिधराजयशत्रुनगरविध्वंसक ३९ इतिटीकायांद्वितीयोऽध्यायः २ ध अथवैशाखमासेदा
नधर्माननुवदन्पर्यंकदानंप्रस्तौति यइति १

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

निरुजमारोग्यंयथास्यात्तथा २ अखंडपदवीं अव्युच्छिन्नंमुक्तिमार्गं ३ ४ ५ निर्वाणंअपुनरावृत्तिकरम् ६ स्नानंवल्लभंप्रियंय
स्मिन् हरेरितिशेषः तस्मिन् ७ ८ शतपौरुषं आत्मानमारभ्यभविष्यमाणशतपुरुषपर्यंतं ९ उपबर्हणंउच्छीर्षकम् १० उपब

धर्मसाधनभूतेहिदेहोनिरुजमासते तंदत्वासकलंतापंनिरस्यगतकल्मषः २ अखंडपदवींयातियोगिनामपिदु-
र्लभाम् वैशाखेधर्मतप्तानामार्तानांतुद्विजन्मनाम् ३ दत्वाश्रमापहंदिव्यंपर्यंकंमनुजेश्वर नजातुसीदतेलोके
जन्ममृत्युजरादिभिः ४ गृहीत्वाब्राह्मणोयत्रशेतेचार्जोवमास्थितः आसीनेसकलंपापंज्ञानतोज्ञानतःकृतम् ५
विलयंयातिराजेंद्रकर्पूरइवचाग्निना शयनेब्रह्मनिर्वाणसनरोयातिनिश्चितम् ६ योदद्यात्कशिपुंमासेवैशाखेस्मा
नवल्लभे सर्वभोगसमायुक्तस्तस्मिन्नेवहिजन्मनि ७ सान्वयोवर्ततेनूनंरोगादिभिरनाहतः आयुष्यंपरमारोग्यंयशो
धैर्यंचविंदति ८ नाधार्मिकःकुलेतस्यजायतेशतपौरुषम् भुक्त्वातुसकलान्भोगांस्ततःपञ्चत्वमेष्यति ९ निर्धूताखि
लपापस्तुब्रह्मनिर्वाणमृच्छति श्रोत्रियायद्विजेंद्रायप्रयोदद्यादुपबर्हणम् १० सुखंनिद्राधिनायेननतृणांजायतेक्वचि
त् सर्वेषामाश्रयोभूत्वाभुविसाम्राज्यमश्नुते ११ पुनःसुखीपुनर्भोगीपुनर्धर्मपरायणः आसप्तजन्मराजेंद्रजायतेस·
र्वतोजयी १२ पश्चात्सप्तकुलैर्युक्तोब्रह्मभूयायकल्पते तार्णंकटंतुयोदद्यात्कटादन्यमथापिवा १३ तत्रशेतेस्वयंविष्णुः
पत्रस्थःपरमेश्वरः यथाजलगताचोर्णानजलैर्भिद्यतेक्वचित् १४ तथासंसारगोजंतुःसंसारेनचबध्यते आसनेशय·
नेसक्तःकटदःसर्वतःसुखी १५ प्रश्रयेशयनार्थाययोदद्यात्कटकंबलं तावन्मात्रेणमुक्तःस्यान्नात्रकार्याविचारणा १६

र्हणंविशिनष्टि सुखमिति ११ १२ ब्रह्मभूयायब्रह्मलोकंप्रतिगंतुंकल्पते समर्थोभवति तार्णंतृणैर्निर्मितंकटं अथवा अन्यत्कटंखर्जूरादिपत्र
विनिर्मितं १३ तृणविनिर्मितकटदानप्रभावंवर्णयति यथेति १४ १५ प्रश्रयेप्रवासिनिपांथायेत्यर्थः १६ ६१ ६१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

१७ कंबलदानप्रशंसामाह योदद्यादिति माधवागमेमाधवस्य आगमःयस्मिन् १८ १९ २० कुंकुमंकेशरमित्यर्थः २१ २२

निद्रयाहीयतेदुःखंनिद्रयाहीयतेश्रमः सानिद्राकटसंस्थस्यसुखंसंजायतेध्रुवम् १७ योदद्यात्कंबलंराजन्वैशाखे
माधवागमे अपमृत्योःकालमृत्योर्मुक्तोजीवतिवैशतम् १८ दद्याद्वस्त्रंसूक्ष्मतरंद्विजेंद्रेधर्मकाशिते पूर्णमायुःसमा-
प्नोतिपरत्रचपरांगतिम् १९ अनंतस्तापहरंदिव्यंकर्पूरंतुद्विजायते दत्वामोक्षमवाप्नोतिदुःखशांतिंचविंदति २० कुसु
मानिचयोदद्यात्कुंकुमंचद्विजातये सार्वभौमोभवेद्राजासर्वलोकवशंकरः २१ पुत्रपौत्रादिभोगांश्चभुक्त्वामोक्षम-
वाप्नुयात् त्वगस्थिगतसंतापंसद्योहरतिचंदनम् २२ तापत्रयविनिर्मुक्तस्तद्दत्वामोक्षमाप्नुयात् औशीरंचापकंकौ-
शंयोदद्याज्जलवासितम् २३ सर्वभोगेषुराजेंद्रसतुदेवसहायवान् पापहानिंदुःखहानिंप्राप्यनिर्वृत्तिमाप्नुयात् २४
गोरोचंमृगनाभिंचदद्याद्वैशाखधर्मवित् तापत्रयविनिर्मुक्तःपरंनिर्वाणमृच्छति २५ तांबूलंचसकर्पूरंयोदद्यान्मेष-
गेरवौ सार्वभौमसुखंभुक्त्वापरंनिर्वाणमृच्छति २६ शतपत्रींचयूथींचमेषमासेददन्नरः ससार्वभौमोभवतिपश्चा
न्मोक्षंचविंदति २७ केतकींमल्लिकांवापियोदद्यान्माधवागमे सतुमोक्षमवाप्नोतिमधुशासनशासनात् २८ पूगीफ
लंतुयोदद्यात्सुगंधंतुद्विजातये नारिकेलफलंराजन्तस्यपुण्यफलंशृणु २९ सप्तजन्मभवेद्विप्रोधनाढ्योवेदपारगः
पश्चात्सप्तकुलैर्युक्तोविष्णुलोकंसगच्छति ३० विश्राममंडपंयस्तुकृत्वादद्याद्विजन्मने तस्यपुण्यफलंवक्तुंनाहंशक्तो
स्मिभूपते ३१ सच्छायामंडपंयस्तुसिकताकीर्णमंजसा सप्रपंकारयेद्यस्तुसतुलोकाधिपोभवेत् ३२

कुशसंस्कृतंकेवलकुशैर्वासंस्कृतं २३ निर्वृत्तिंमोक्षमानंदंवा २४ २५ २६ शतपत्रींनीलकमलिनींयूथींमालतीं २७ मधुशासनोविष्णुस्तस्य शा-
सनादाज्ञया २८ २९ ३० विश्राममंडपंविश्रामस्यविहारस्यमंडपम् ३१ सच्छायाविशिष्टमंडपप्रपयापानीयशालीकयासहितम् ३२ कौशंसुगंधविशिष्ट

पुत्रैः किंफलमित्युक्त्यापुत्रेणयथा पुन्नामनरकादिनिरासः स्वर्लोकप्राप्तिर्भवति तद्वदनेनसत्कर्मणापिफलंलभ्यतेइतिसूचितं ३३ नदेवविशद
यति कूपइति ३४ ३५ व्यतिविदोऽति निपुणाइमेपूर्वोक्ताः सप्तसंतानमेवेतिविदुर्जानंति सप्तमेतिसंधिरार्षः ३६ संतानप्राप्त्यर्थमुपाया

मार्गोद्यानंतडागंवाकूपंमंडपमेवच यःकरोतिसधर्मात्मातस्यपुत्रैस्तुकिंफलम् ३३ कूपस्तडागमुद्यानंमंडपंचप्र-
पातथा सद्धर्मकरणपुत्रःसंतानंसप्तधोच्यते ३४ एतेष्वन्यतमाभावेनोर्ध्वंगच्छंतिमानवाः सच्छास्त्रश्रवणंतीर्थ
यात्रासज्जनसंगतिः ३५ जलदानंचान्नदानंअश्वत्थारोपणंतथा पुत्रश्चेतिचसंतानंसप्तमेतिविदोविदुः ३६ ना-
संततिर्लभेल्लोकान्कृत्वाधर्मशतान्यपि तस्मात्संतानमन्विच्छेत्संतानेष्वेकतोव्रजेत् ३७ पशूनांपक्षिणांचैवमृगाणां
चैवभूरुहाम् नार्ध्वलोकस्तरवंयातिमनुष्याणांतुकाकथा ३८ पूगीफलसमायुक्तनागवल्लिदलैर्युतम् कर्पूरागरुसंयु
क्तंदद्यात्तांबूलमुत्तमम् ३९ शारीरैःसकलैःपापैर्मुच्यतेनात्रसंशयः तांबूलदोयशोधैर्यश्रियमाप्नोतिनिश्चितम् ४०
रोगीदत्वाविरोगःस्यादरोगीमोक्षमाप्नुयात् वैशाखेमासियोदद्यात्तक्रंतापविनाशनम् ४१ विद्यावान्धनवान्भू-
मौजायतेनात्रसंशयः नतक्रसदृशंदानंघर्मकालेषुविद्यते ४२ तस्मात्तक्रंप्रदातव्यमध्वश्रांतद्विजातये जंबीररससं
पेतंलसद्दवणमिश्रितं ४३ यस्तक्रमरुचिघ्नंतुदत्वामोक्षमवाप्नुयात् योदद्याद्दधिखंडंतुवैशाखेघर्मशांतये ४४ तस्य
पुण्यफलंवक्तुंनाहंशक्नोमिभूमिप योदद्यात्तंडुलान्दिव्यान्मधुसूदनवल्लभे ४५ सलभेत्पूर्णमायुष्यंसर्वयज्ञ
फलंलभेत् योघृतंतेजसोरूपंगव्यंदद्याद्द्विजातये ४६

त्वदिष्यन्संतानं प्रस्तौति नासंततिरिति ३७ ३८ ३९ ४० ४१ घर्मकालेषुउष्णकालेइत्यर्थः ४२ अध्वश्रांत-
द्विजन्मनेपांथिकाय ब्राह्मणायेत्यर्थः ४३ ४४ अहंब्रह्मा ४५ गव्यंगोसंबंधितेजोरूपं तेजस्वी ४६ ७ ७

उर्वारुक कर्कटीफलविशेषं फूटइतिगुर्जरभाषायांप्रसिद्धं ४७ ४८ पानकं बिंबदाडिमीरसपानकं सर्करामिश्रितजलंवा ४९ फलेनखर्बु
जाख्येनसहितं शर्करजलं ५० स्वधापानंअमृतपानं भवेदितिशेषः चूतरूपक्कफलसंयुतंपानकं गुर्जरभाषायां गोलकेरी महाराष्ट्रभाषायांगुलांबा इति
प्रसिद्धं वाम्रपक्कं चूतफलंभर्जयित्वा तद्रसंशर्कराजीरकमिश्रितं ५१ चैत्रदर्शेचैत्रामावस्यायाम् ५२ ५३ षण्णवतिदः षण्णवतिश्राद्धप्रदः

सोश्वमेधफलंप्राप्यमोदतेविष्णुमंदिरे उर्वारुगुडसंमिश्रंवैशाखेमेषगेरवौ ४७ सर्वपापविनिर्मुक्तःश्वेतद्वीपेवसेद्ध्रुवं
यश्चेक्षुदडंसायान्हेद्विवातापोपशांतये ४८ ब्राह्मणायचयोदद्यात्तस्यपुण्यमनंतकं वैशाखेपानकंदत्वासायान्हेश्रम
शांतये ४९ सर्वपापविनिर्मुक्तोविष्णोःसायुज्यमाप्नुयात् सफलपानकंमेषमासेसायंद्विजातये ५० दद्यात्तेनपितॄणां
तुस्वधापानंनसंशयः वैशाखेपानकंचूतरूपक्कफलसंयुतं ५१ तस्यसर्वाणिपापानिविनाशंयातिनिश्चितम् योदद्याच्चै
त्रदर्शेतुकुंभपूर्णंतुपानकैः ५२ गयाश्राद्धशतंतेनकृतमेवनसंशयः कस्तूरीकर्पुरोपेतंमल्लिकोशीरसंयुतम् ५३ क
लशंपानकैःपूर्णंचैत्रदर्शेतुमानवः दद्यात्पितॄन्समुद्दिश्यसषण्णवतिदोभवेत् ५४ इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशाखमाहा
त्म्येनारदांबरीषसंवादेदाननिरूपणनामतृतीयोऽध्यायः ३ ७ नारदउवाच तैलाभ्यंगंदिवास्वापंतथावैकां
स्यभोजनम् खट्वानिद्रांगृहेस्नानंनिषिद्धस्यचभक्षणम् १ वैशाखेवर्जयेदष्टौद्विर्भुक्तंनक्तभोजनम् पद्मपत्रेतुयोभुंक्ते
वैशाखेव्रतसंस्थितः २ सतुपापविनिर्मुक्तोविष्णुलोकंचगच्छति वैशाखेमासिमध्यान्हेश्रांतानांतुद्विजन्मना ३ पादाव
नेजनंकुर्यात्तद्व्रतंसुव्रतोत्तम अध्वश्रांतद्विजस्यस्कमध्यान्हेस्वगृहागत ४ इत्यर्थः ५४ इतिटीकायांतृतीयोऽध्यायः ३ अथवैशा

खमासेव्रताचरणं प्रस्तौति तैलाभ्यंगमिति कांस्यभोजनं कांस्यपात्रभोजनम् निषिद्धस्यमसूरादेः १ द्विर्भुक्तं द्विवारंभोजनं २ श्रांतानां अध्वपरिश्रमवि
न्नानांद्विजन्मनांब्राह्मणानां ३ पादावनेजनंपादप्रक्षालनं यदितिशेषः तत्तदेवव्रतं अस्मादधिकंव्रतमन्यत्किंचिन्नास्तीतिध्वनिः ४

५ अस्नायी शीतोदकस्नानरहितः अपत्राशी पलाशादिपत्रेषु भोजनविरहितः ६ ७ गृहेस्नानंयः करोति सङ्गतिशेषः ८ ९
अवैशाखाद्वैशाखनियमानामकरणात् १० ११ भगोदये सूर्योदये १२ सप्तगंगास्त जान्हवी वृद्धगंगेत्यादि श्लोकोक्तसप्तगंगा

उपवेश्यासनेरम्येकृत्वापादावनेजनम् धृत्वाशिरसिताश्चापोविध्वस्ताखिलबंधनः ५ गंगादिसर्वतीर्थेषुस्नातोभव
तिनिश्चितम् अस्नायीवाप्यपत्राशीवैशाखंतुनयेद्यदि ६ रासभीयोनिमासाद्यपश्चादश्वतराभवेत् हृद्रोगोरोग-
हीनश्चतथास्वस्थोपिमानवः ७ वैशाखेतुगृहेस्नात्वाचांडालीयोनिमाप्नुयात् वैशाखेमासिराजेंद्र मेषसंस्थेदिवाकरे
८ नकरोतिबहिःस्नानंश्वानयोनिंशतंव्रजेत् अस्नात्वाचाप्यदत्वाचवैशाखोयेननीयते ९ सपिशाचोभवेन्नूनमवैशा
खाद्दधोव्रजेत् योनदद्याज्जलंचान्नवैशाखेलोभमानसः १० पापहानिंदुःखहानिंनैवाप्नोतिनसंशयः नदीस्नानंतुयःकु
र्याद्वैशाखेविष्णुतत्परः ११ जन्मत्रयार्जितात्पापान्मुच्यतेनात्रसंशयः समुद्रगनदीस्नानंकुर्यात्प्रातर्भगोदये १२ सप्त-
जन्मार्जितैःपापैस्तत्क्षणादेवमुच्यते कुर्यादुषसियःस्नानंसप्तगंगासुमानवः १३ कोटिजन्मार्जितात्पापान्मुच्यते-
नात्रसंशयः जान्हवीवृद्धगंगाचकालिंदीचसरस्वती १४ कावेरीनर्मदावेणीसप्तगंगाःप्रकीर्तिताः देवखातेषुयःकु
र्यात्स्नानंवैशाखमज्जनम् १५ जन्मारभ्यकृतात्पापान्मुच्यतेनात्रसंशयः वैशाखेमासिसंप्राप्तेयोवापीष्ववगाहनं
१६ प्रातःकुर्यान्महाराजमहापातकनाशनम् अपिगोष्पदमात्रेषुबहिस्थेषुजलेषुच १७ तिष्ठंतिसरितःसर्वा
गंगाद्याइतिनिश्चयः इतिजानन्समाप्नोतिसर्वतीर्थाधिकंफलम् १८ क्षीरंरसाधिकंक्षीराद्दधिकंदधिभूमिप द
ध्नोधिकंघृतयद्वदूर्जोमासोऽधिकस्तथा १९

नर्गतायांकस्यांचिन्नद्याम् १३ १४ देवखातेषुदेवालयसमीपवर्तिदेवनाम
प्रसिद्धकुंडेषु १५ १६ गोष्पदमात्रेषु अत्यल्पेषु १७ १८ वैशाखमासस्याधिक्येनश्रैष्ठ्यंक्रमेणाप्रतिपादयति क्षीरमित्यादि १९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

धर्मः वटबीजवद्धर्द्धते परंत्वत्रधर्मगतिः अतिसूक्ष्मास्ति कुत्रचिन्महत्प्रयासेनस्वल्पधर्मो भवति कुत्रचिदल्पायासेनमहद्धर्मसाधनंभवति अत्रदृष्टांत- माह पाद्मे धर्मस्यगतयः सूक्ष्मादुर्ज्ञेयाहीश्वरैरपि मुह्यंतेचात्रविद्वांसोऽचिंत्यशक्तिहरेः कृतौ स्वल्पायासमहायासौयद्यल्पत्वमहत्वयोः महापुण्या स्ततस्तेस्युः सततंकर्षकादयः मूत्रोत्सर्गेचसिंहादेरायासबहुलंत्वतः पंचगव्यात्प्रशस्तंवैघ्रतांगत्वेननोभवेत् इतिकर्तव्यबाहुल्यंमहत्वंचतदल्पता य थाल्पनाशोमहता महन्नाशस्तथाल्पतः किंतुल्यविस्फुलिंगेनतृणराशिःप्रदह्यते विष्णुभक्तिमताचीरयत्किंचित्क्रियतेल्पकं सुकृतंमाघवेमासि

कार्तिकादधिकोमाघोमाघाद्वैशाखउत्तमः तस्मिन्मासेकृतोधर्मोवर्धतेवटबीजवत् २० आढ्योवाप्यदरिद्रोवा परतंत्रोऽथवानरः यद्वस्तुलभतेतेनतद्दातव्यंद्विजातये २१ कंदमूलफलशाकंलवणंगुडमेवच कोलंपत्रंजलंत क्रमानंत्याद्योपकल्पते २२ नादत्तंलभतेकापिब्रह्माद्योस्त्रिदशैरपि २३ दानेनहीनेनभवेदकिंचनोनिष्किंचनत्वाच्च करोतिपापम् पापादवश्यंनरकंप्रयातिदातव्यमस्मात्सुखमिच्छतानदा २४ यथागृहंसर्वगुणोपपन्नंपरिच्छदै र्हीनमशोभनंतथा मासेषुधर्मःसकलेष्वनुष्ठितोवैशाखहीनस्तु वृथैवयाति २५ यथैवकन्यासकलैश्चलक्षणै र्युक्तापिजीवत्पतिलक्षणानहि क्रियापिसांगासकलापिराजन्वैशाखहीनातु वृथैवतांविदुः २६ दयाविहीना स्तुयथागुणावृथावैशाखधर्मंमाविनातथाक्रियाः शाकंतुयद्वल्लवणेनहीनंनरोचतेसर्वगुणोपपन्नम् २७

तद्वत्स्यफलंभवेत् एवंशास्त्रोक्तविधिनास्वल्पेनापिनसंशयः पापस्यमहतोवापिक्षयोवृद्धिःसुकर्मणः फलाधिक्यंभवेद्भूयआधिक्याद्वा- विकर्मणोः सूक्ष्माधर्मस्यविज्ञेयागतिस्तत्रविबुधैरपीति २० २१ कोलं बदरीफलम् २२ २३ दानप्राशस्त्यमुपवर्णय ति दानेनेति अकिंचनोदरिद्रः २४ परिच्छदैर्गृहोपस्करणैः हीनंगृहंयथा अशोभनं तथेतिसमन्वयः २५ अपरान् दृष्टांतमाह यथै वेति जीवत्पतिलक्षणा जीवत्पतिलक्षणविशिष्टा २६ २७ ६५ ६५ ६५ ६५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

मधुमासहीनं वैशाखमासहीनमित्यर्थः २८ २९ ३० पुनरपिस्नानमाहात्म्यंकथयति काश्चिदितिस्पष्टार्थः अत्रप्रसिद्धाकथापाद्मे क
श्चिन्महीरथनामानृपः पुर्वपुण्यवशात्प्राप्तराज्यैश्वर्यो मंत्रिणि राज्यंविन्यस्य स्वयंकेवलमहर्निशंकामिनीविलासासक्तोबभूव तेनकर्मणागतायुःस्वं
डान्नबुबुधे नदानत्कुलगुरुःकश्यपः निवारयतिनोमोहादधर्मान्नृपतिंगुरुः सोपितत्पापभाग्यस्मादितिशास्त्रंविचिंत्यानेकमार्गोपदेशैर्महीरथं
बोधयामास तद्यथा अनर्थेकिंप्रसक्तस्त्वंस्वधर्मनानुतिष्ठसि अविश्राममभक्ष्यांबुत्यपाथेयमदेशिकं मृतःकांतारमध्वानंकथमेकोगमिष्यसि
कामोहि बलवान्राजन्शरीरस्थोरिपुर्महान् नतस्यवशगोभूयाज्जनश्रेयोऽभिलाषुकः पुरोहितोयतस्तेहंसदसत्कर्मभागपि तस्मात्त्वांबोधयि

वैशाखहीनंतुतथैवपुण्यंनसाधुसेव्यंनफलाप्तिहेतुः यद्वन्नभूषासहितापिशोभतेवस्त्रेणहीनाललनासुरूपा २८ कि-
याकलापःसुकृतोपिपुंभिर्नभासतेतन्मधुमासहीनम् २८ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनयेनकेनापिजंतुना धर्मोवैशाखमासेतु
कर्तव्यइतिनिश्चयः २९ मधुसूदनमुद्दिश्यमेषसंस्थेदिवाकरे प्रातःस्नात्वार्चयेद्विष्णुमन्यथानरकंव्रजेत् ३० (क्षेप
कः कश्चिन्महीरथोराजाकामासक्तोजितेंद्रियः वैशाखस्नानयोगेनवैकुंठंगतवान्स्वयम् १) वैशाखःसफलो-
मासोमधुसूदनदैवतः तीर्थयात्रातपोयज्ञदानहोमफलाधिकः ३१

ष्यामिसर्वपापविनाशने वैशाखस्यव्रतंसर्वंसमाचरविधानतः आजन्मतोपिविहितानिमहांतिराजन्घोराणितानिदुरितानिविहायमर्त्यः वैशाख
मासविहिताचरणप्रभावपुण्येनतेनहरिमंदिरमेतिचांते' इत्युक्तोनृपः स्वमनसिअतीवपश्चात्तापंकृत्वा गुरूपदिष्टमार्गेण आमरणंवैशाखधर्मानाच-
रन् अंतेविमानमारुह्य विष्णुलोकंजगाम 'सगच्छन्पथिसुश्रावजीवानांक्रंदतांपुनः निरयेपच्यमानानामारावंविविधंतदा' श्रुत्वातानि दुःखितो
राजाकिमेतदितिदूतानपृच्छत् दूतास्त्वास्मिन्यमलोकेनानापातकिनःस्वस्वपातकानुरूपं नानायातनाःभुंजानः आक्रंदंतेहेराजन् वैशाखेप्रातःस्ना
तस्य तववपुषोवायुस्पर्शात्क्षणंलब्धसौख्याः आक्रंदरहिताःजाताः तदातिविस्मितोकरुणानिधिः महीरथोराजा विष्णुदूतानुवाच नानेजंतूनहं-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ह्लितापीडितोगंतुमुत्सहे सपापिष्ठोयआर्तानांशोकंनापहरेत्क्षमः मदंगसंगमोत्सृष्टवायुस्पर्शेनतेयदि जंतवःस्फुरिवनोजाता तस्मात्तत्रनयंतुता
न् संतस्तएवयेलोकेपरदुःखनिवारणाः तदाविष्णुदूतैस्तत्रनीतोराजावदति यद्यस्तिसुकृतंकिंचित्ममतेनैवजंतवः स्वर्गंगच्छतुमुक्तागाःस्था
नंचैषांवसाम्यहम् एवंभूपवचःश्रुत्वादूताःप्रोचुर्नृपोत्तम अनेनतवकारुण्यधर्मेणवचसानृप बभूववृद्धिर्धर्मस्यसंचितस्यविशेषतः माधवेमा
सिपूर्णायांस्नानदानादिकंत्वया यत्तीर्थेविहितंवीरसर्वाघविनिषूदनं तदेभ्योदेहिविधिवत्कृत्वासाक्ष्येहरिंप्रभुं इत्युक्तःसतदादेवकृत्वासा-
क्ष्येगदाधरं तेभ्यस्त्रिवाचिकंपुण्यंदयावान्विधिनाददौ दत्तेमाधवमासस्यतास्मिन्नेकदिनोद्भवे सुकृतेजंतवोयाम्ययातनादुःखवर्जिताः विमा

प्रार्थनामंत्रः मधुसूदनदेवेशवैशाखेमेषगेरवौ प्रातःस्नानंकरिष्यामिनिर्विघ्नंकुरुमाधव ३२ अर्घ्यमंत्राः वैशा
खेमेषगेभानौप्रातःस्नानपरायणः अर्घ्यंतेहंप्रदास्यामिगृहाणमधुसूदन ३३ गंगाद्याःसरितःसर्वास्तीर्थानिचन्हदा
श्चये प्रगृह्णीतमयादत्तमर्घ्यंसम्यक्प्रसीदथ ३४ ऋषभःपापिनांशास्तात्वंयमःसमदर्शनः गृहाणार्घ्यंमयादत्तं
यथोक्तफलदोभव ३५ इतिचार्घ्यंसमर्घ्यार्थपश्चात्स्नानंसमाचरेत् वाससीपरिधायाथकृत्वाकर्माणिसर्वशः
३६ मधुसूदनमभ्यर्च्यप्रसूनैर्माधवोद्भवैः श्रुत्वाविष्णुकथांदिव्यामेतन्मासप्रशंसिनीम् ३७

नवरमारूढास्तेसर्वेत्रिदिवंययुः प्रणमंतःस्तुवंतस्तंपश्यंतःसंप्रहर्षिताः संस्तूयमानोमुनिदेवसंघैर्यत्तद्विशेषेणचलब्धपुण्यः परंपदंयोगिवरैरल
भ्यंययौजगन्नाथगणाभिवंद्यइति १ ३१ वैशाखस्नानविधिंप्रत्याह मधुसूदनेति ३२ ३३ ३४ यथोक्तफलंशास्त्रोक्तंफलंददाती
तितथा ३५ ३६ माधवोद्भवैर्वैशाखसमुद्भवैः प्रसूनैःपुष्पैः अत्रपुष्पप्रसंगेनबाह्याभ्यंतरपुष्पाण्याह पाद्मे अहिंसाप्रथमंपुष्पंद्वितीयं
करणग्रहः तृतीयकंभूतदयाचतुर्थंक्षांतिरेवच शमस्तुपंचमंपुष्पंध्यानंचैवतुषष्ठकं सत्यंचसप्तमंपुष्पमेतैस्तुष्यतिकेशवः पुष्पांतराणिसंत्येव
बाह्यानिनृपसत्तम आंतरैरेवतुष्येतयतोभक्तिप्रियोच्युतः वारुणंसलिलंपुष्पंसौम्यंघृतपयोदधि प्राजापत्यंतथान्नादिआग्नेयंधूपदीपकम्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

फलंपुष्पादिकंचैववानस्पत्यंतुपंचमं पार्थिवंकुशमूलाद्यंवायव्यंगंधचंदनं श्रद्धाख्यंविष्णुपुष्पंचवाद्यंविष्णुपदंस्मृतम् एभिस्तुपूजितःपुष्पैस
द्योविष्णुप्रसीदतिइति ३७ जातुकदाचिदपि ३८ श्रुतसत्कथःश्रुताः सत्कथायेनसः ३९ वैशाखनियमाचरणहीनानांगत्यंतराभावइति
तावदनुवदति ४० ४१ ४२ जीवन्नेवपंचत्वमागतः जीवन्मृतइत्यर्थः ४३ ४४ ४५ अथभक्तिभेदान्व्रतभेदानाह विविधैरिति
वैशाखमासेमानसिकादिभक्तिमार्गैः चपरमानसिकादिव्रतैःयःविष्णुःनित्यं अनन्यबुद्धिःसन् आराधयन् सगुणंनिर्गुणंवाध्यायेत्स मुक्तिंयातीतितत्रभ

कोटिजन्मार्जितात्पापान्मुक्तोमोक्षमवाप्नुयात् नजातुखिद्यतेभूमौनस्वर्गेनरसातले ३८ नगर्भेजायतेक्वापि
नभूयस्तनपोभवेत् वैशाखकांस्यभोजीयुस्तथाचाश्रुतसत्कथः ३९ नस्नातोनापिदाताचनरकानेवगच्छति ब्रह्म
हत्यासहस्रस्यपापशाम्येत्कथंचन ४० वैशाखेयेननस्नातंतत्पापनैवगच्छति स्वाधीनेनस्वकायेणजलेस्वातंत्र्य
वर्तिनी ४१ स्वाधीनजिह्वयोच्चार्यंहरिरित्यक्षरद्वयम् नकुर्याद्यदिवैशाखेप्रातःस्नानंनराधमः ४२ जीवन्नेवसपंचत्व
मागतोनात्रसंशयः यनकेनाप्युपायेनमाधवेमधुसूदनम् ४३ नार्चयेद्यदिमूढात्मासोकरींयोनिमाप्नुयात् योर्चयेत्तु
लसीपत्रैर्वैशाखेमधुसूदनम् ४४ नृपोभूत्वासार्वभौमःकोटिजन्मसुभोगवान् पश्चात्कोटिकुलैर्युक्तोविष्णोःसायु
ज्यमाप्नुयात् ४५ (क्षेपकः विविधैर्भक्तिमार्गैश्चविष्णुंसेवेतपोव्रतैः सगुणंनिर्गुणंवापिनित्यंध्यायेदनन्यधीः१)

क्तिभेदानाह पाद्मे ध्यानधारणयाबुध्यावेदानांस्मरणेनच विष्णुप्रीतिकरीचैषामानसीभक्तिरुच्यते वेदमंत्रसमुच्चारैरविश्रांतंदिवानिशं जप्यैश्चारण्य
कैश्चैववाचिकीभक्तिरिष्यते व्रतोपवासनियमैःपंचेंद्रियजयेनच कायिकीभक्तिरुद्दिष्टासर्वसिद्धिविधायिनी पाद्यार्घ्याद्युपचारैश्चनृत्यवादित्रगीतकैः
बलिभिर्जागरार्चाभिर्लौकिकीभक्तिरीरिता ऋग्यजुःसामजप्यैश्चसंहिताध्ययनादिभिः हविर्होमक्रियाभिश्चयाभक्तिःसानुवैदिकी अथव्रतभेदानाह-
तत्रैव अहिंसासत्यमस्तेयंब्रह्मचर्यमकल्मता एतानिमानसान्याहुर्व्रतानिहरितुष्टये एकभक्तंतथानक्तमुपवासमयाचितं इत्येवंकायिकंपुंसांव्रतमु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

क्तं नरेश्वर वेदस्याध्ययनंविष्णोः कीर्तनंसत्यभाषणं अपैशून्यमिदंराजन् वाचिकंव्रतमुच्यते पतिरूपोहितावारैर्मनोवाक्कायसंयमैः व्रतैराराध्यतेस्त्री
भिर्वासुदेवोदयानिधिरिति विष्णोराराधनंध्यानंचकुर्यादित्युक्तं तत्रहरेः पूजास्थानान्याह तत्रैव सूर्योग्निर्ब्राह्मणोगावोवैष्णवःखंमरुज्जलं भूरा-
त्मासर्वभूतानिपूजास्थानानिवैहरेः धिष्ण्येष्वेतेषुश्रीविष्णुंध्यायेन्नर्चत्समाहितः ध्यानभेदमाह तत्रैव यथाध्यानप्रसंगेन कर्मणोपिक्षयोभवेत्
तद्ध्यानंद्विविधंतस्यप्रोक्तंशंकरपूर्वकैः निर्गुणंसगुणंवापितत्राद्यंशृणुमानद केवलोज्ञानदृष्ट्यासौदृश्यतेयोगयुक्तिभिः परमात्मपरैराजन्सततंध्यान
तत्परैः हस्तपादविहीनश्चसर्वंगृण्हातिगच्छति मुखनासाविहीनश्चभुंक्तेजिघ्रतिभूपते अकर्णःशृणुतेसर्वंसर्वसाक्षीजगत्पतिः अरूपोरूपसंबद्धः
पंचवर्गवशंगतः सर्वलोकस्ययःप्राणः पूज्यतेसचराचरैः अजिह्वोवदतेसर्वंवेदशास्त्रानुगंतथा त्वग्विहीनःस्पृशेत्सर्वंशीतोष्णादिनराधिप सदानंदोवि

इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशाखमाहात्म्येनारदांबरीषसंवादेवैशाखधर्मप्रशंसानामचतुर्थोऽध्यायः ४ ७ अंब
रीषउवाच वैशाखःसर्वधर्मेभ्यस्तपोधर्मेभ्यएवच कथंससर्वमासेभ्योदानेभ्योऽप्यधिकोऽभवत् १

विक्ताक्षएकरूपोनिराश्रयः निर्गुणोनिर्ममोव्यापीसगुणोनिर्मलोजनः अवश्यःसर्ववश्यात्मासर्वदःसर्ववित्तमः तस्यमातानचैवान्यःसर्वे-
सर्वमयोविभुः एवंसर्वमयंध्यानंयश्चपश्यत्यनन्यधीः सयातिपरमंस्थानंअमूर्तोममृतोपमं द्वितीयंतुप्रवक्ष्यामितद्भ्रुणुष्वमहामते मूर्ताकारंतुसा-
कारंनिरालंबंनिरामयं यस्यवासनयासर्वंब्रह्मांडंवासितंनृप सतस्माद्वासुदेवोपिप्रोच्यतेविधिपूर्वकैः स्निग्धप्रावृड्घनश्यामंसूर्यतेजसमप्रभं शंख-
चक्रगदापद्मधारिणंकमलापतिं कंबुग्रीवंचतुर्बाहुंस्फुरेशानंचशार्ङ्गिणं केयूरहारकटककटिसूत्रांगुलीयकैः विराजितंकुंडलाभ्यांवपुषालंकृतेनच
वाससाहेमवर्णेनप्रावृत्तोगरुडासनः ध्यातव्यःसगुणोराजन्भक्ताघौघहरोहरिः एवंतेध्यानमुद्दिष्टंद्विविधंनृपसत्तम यत्कृत्वामुच्यतेपापैर्मनो-
वाक्कायसंभवैरित्यादि अनन्यधीः नविद्यतेअन्याअन्याधीर्बुद्धिर्यस्य १ इतिटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ४ ७ अथसर्वेभ्योपिदानधर्मो
मासेभ्योवैशाखस्यैवमुख्यतानिदानंविशदयितुंपृच्छतिराजांबरीषः वैशाखइति २ ७ ७ ७

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

देवराड् देवराजः कल्पांतेमहाप्रलये २ कुक्षिस्थः सामीप्याज्जठरस्थोलोकानांसंघः समूहोयस्यसः परमात्माअनेकोऽपिसन् भूतिभिर्योगमा-
ययाचैकतांप्राप्य प्रलयार्णवेशेतेइत्याभिसंधिः ३ निमेषस्य नेत्रनिमीलनस्य निद्रायाइत्यर्थः श्रुतिभिर्वेदः ४ तत्तदित्यादि तादृशतादृशपुण्य
पापादिरूपफलप्राप्त्यर्थे सपरमेश्वरः यदेतिशेषः मनोदधे मनसिकृतवान् तदेत्यप्यध्याहारेणोत्तरार्धाभिसंधिः ५ तस्मिन्विराड्रूपेब्रह्मणि ६

नारदउवाच तद्वक्ष्यामिमहाप्राज्ञशृणुचैकमनाभव कल्पांतेदेवराड्विष्णुःशेषशायीमहाप्रभुः २ कुक्षिस्थलोक
संघोयंसशेतेप्रलयार्णवे अनेकोप्येकतांप्राप्यभूतिभिर्योगमायया ३ निमेषस्यावसानेतुश्रुतिभिर्बोधितस्ततः कु
क्षिस्थजीवसंघानांरक्षांचक्रेदयानिधिः ४ तत्तत्कर्मफलप्राप्त्यैस्रष्टुंजन्तून्समनोदधे तस्यनाभेरभूत्पद्मंसौवर्णंभुव
नाश्रयम् ५ ब्रह्माणंजनयामासवैराजंपुरुषाह्वयम् तस्मिन्ससर्जभगवान्भुवनानिचतुर्दश ६ भिन्नकर्माशया
न्प्राणिसंघांश्चविविधान्बहून् त्रिगुणान्प्रकृतिंलोकेमर्यादाश्चाधिपांस्तथा ७ वर्णाश्रमविभागांश्चधर्मक्लृप्तिंच-
सोकरोत् वेदैश्चतुर्भिस्तंत्रैश्चसंहितानांस्मृतिभिस्तथा ८ पुराणैरितिहासैश्चस्वाज्ञारूपैर्महेश्वरः ऋषीन्प्रवर्तकां-
श्चक्रेधर्मगुप्त्यैमहाप्रभुः ९ तैःप्रवर्तितधर्मास्तुवर्णाश्रमविभागजाः प्रजाःश्रद्दधिरेसर्वाःस्वोचितान्विष्णुतोषदान्
१० तांस्तुप्रवर्तमानांस्तुस्वाश्रमान्द्रष्टुमीश्वरः हृदिस्थोप्यव्ययःसाक्षाद्बिभीषार्थंपरीक्षया ११ अनूनान्कुशला-
न्यत्रधर्मान्कुर्वंतिवैप्रजाः सकालःकोभवेद्विद्वानितितंचिंतयन्प्रभुः १२ वर्षाकालोमयासृष्टःसीदंत्यस्तांइमाःप्रजाः
तत्रानूनान्नकुर्वंतिधर्मान्येंकाद्युपद्रुताः १३ तान्दृष्ट्वाकोपएवस्यात्तेषुतुष्टिर्नमेभवेत् मयेक्षितानसीदंतुतस्मात्तानव-
लोकये १४

स्रष्टपदार्थान्परिगणयति भिन्नेत्यादि भिन्नाःकर्माणिआशयाश्चयेषां तेषांप्राणिनांसमूहान् ७ ८ ९ १० विभी ११
षार्थंअयमधर्मः अस्मिन्नाचरितेविष्णुः कुप्यतिइतिभयदानाय ११ अनूनान्प्रशस्तान् १२ १३ १४ ६९ ६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कर्षणादितस्थेतश्चव्ययतात् १५ १६ प्रातःप्रातःकालेशीतबाहुल्यादितिभावः १७ अनिशंनिरंतरं अंजसासाहजिकमेव १८ १९
प्रेक्षायाभगवद्दर्शनस्य २० भोगेयथासांगभगवदाराधने २१ अस्कभृतांप्राणिनां २२ विष्णोराधारभूतानांविष्णुभक्तियुतत्वात् वि-

शरद्यपितथापूर्तिःकर्षणान्नैवजायते केचित्पक्वफलासक्ताःकेचिद्वृष्टिभिरर्दिताः १५ केचिच्छीतार्दिताराजंस्ता
न्दृक्ष्वारोषएवमे वैगुण्यंपश्यमानस्यनमेतोषोभिजायते १६ उत्थापनंतुनेष्यंतिप्रातर्हेमंतआगते कोपोमेनुत्थिता
न्दृक्ष्वाप्रातःसूर्योदयेसति १७ शिशिरेपितथैवार्ताःप्रातःकालेइमाःप्रजाः तथापक्वफलादानुशक्तात्यनिशमंजसा
१८ पुनःशीतार्दिताःप्रातःस्नानार्थमितिचिंतिताः तेषांतुकर्मलोपस्यान्नैवपूर्तिःकथंचन १९ प्रेक्षायाःसमयोनाय
मितिचिंताकुलोविभुः वसंतसमयेमेनेसर्वापत्तिनिवारकं २० स्नानेदानेतथायागेक्रियायांभोगएवच नानाध
र्मविधानेचत्वनुकूलोत्ययंऋतुः २१ अप्रयासेनलभ्यानिद्रव्याण्यस्कभृतांध्रुवम् येनकेनापिद्रव्येणतुष्टिस्तुभृतां
भवेत् २२ विष्णोराधारभूतानांतद्रव्यंधर्मसाधनम् वसंतेसकलंद्रव्यंप्राणिनांतुस्करवावहम् २३ दानयोग्यंधर्म
योग्यंभोगयोग्यंतुसर्वशः निर्धनानांतुपंग्वादिविकलानांमहात्मना २४ द्रव्याणिचस्कलभ्यानिजलादीनिनसंशयः
द्रव्यैरेतैःस्वात्महितंधर्मंकुर्वंतिमत्प्रियाः २५ पत्रैःपुष्पैःफलैरन्यैःशाकैश्चापिप्रियोक्तिभिः स्रक्तांबूलैश्चंदनाद्यैः
पादप्रक्षालनादिभिः २६ प्रश्रयाद्यैरहंतेषांवरदोहमितीरयन् संचिंत्यभगवान्विष्णुःप्रतस्थेरमयासह २७ वना
निसर्वतःपश्यन्विकसत्कुसुमानिच हृष्टपुष्टजनाकीर्णंमत्तालिद्विजसेवितम् २८

ष्णुरेवआधारभूतोएषामित्यर्थः प्राणिनांध
र्मसाधनंतद्रव्यंपूजनानुष्ठानसामग्रीभूतंसकलंकृत्स्नंस्करवावहंभवति २३ २४ मत्प्रियाःअहंप्रियोयेषां २५ २६ प्रश्रयाद्यःप्रणामप्र-
भृतिभिः ईरयन्वदन्भगवान्रमयासहप्रतस्थे २७ वसंतशोभांवर्णयति वनानीति विकसंतिकुसुमानियेषुतानि २८ ६९ ६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२९ ३० मीनादिकर्कटांतं मीनसंक्रांतिमारभ्ययावत्कर्कसंक्रांतिपर्यंतं ३१ कृताकृतसपर्यया क्वचित्कृता क्वचिदकृताच सपर्यापूजायस्याः सातयारमये
तिपूर्वेणान्वयः तत्रमुन्याश्रमादिषु इष्टान्मनोरथान्ददाति विष्णुरिति अनुवृत्तिः ३२ ३३ ३४ देशागतं देशस्थितिपर्यालोचनायागतम्
महार्हणैरुपायनपुरःसरपूजनैः ३५ करादिकराजदेयकरादिकम् ३६ अकृतपूजानांराजपूजनविमुखानां सराजादंडं करोति यथात

आश्रमाणांमहार्हाणांवनग्रामनिवासिनाम् प्रांगणादीनिरम्याणित्युद्यानानिस्थलानिच २९ रमायैदर्शयन्विष्णुः
सहदेवैर्मुनीश्वरैः सिद्धचारणगंधर्वकिन्नरोरगराक्षसैः ३० स्तूयमानोभ्यगाद्गेहान्वर्णाश्रमनिवासिनां मीनादिक-
र्कटांतंवैसतिष्ठन्रम्यास्करैः ३१ सार्द्धंप्रतीक्ष्यपुरुषान्कृताकृतसपर्यया तत्रधर्मवतांपुंसांददातीष्टान्मनोरथान्
३२ मत्तान्सहृतपुंसांहरत्यायुर्धनादिकम् यदिकुर्वंतिवैशाखसपर्यांपरमात्मनः ३३ तत्रापिचलमूर्तीनांसाधूनाय
त्नवैविभुः मासेष्वन्येषुयज्जातंकर्मलोपंसहिष्यति ३४ यथादेशागतंभूपंदृष्ट्वाजानपदाःप्रजाः यदितंचोपतिष्ठंति
प्रश्रयार्घैर्महार्हणैः ३५ तदाकारादिकंन्यूनपूर्णंजानातिपार्थिवः पुनरप्यधिकंचेष्टंतुष्टोदास्यतिनिश्चितम् ३६
तदाल्पकृतपूजानांदंडंतेषांकरोतिच तथाविष्णुःस्वकीयानांवैशाखेमाधवागमे ३७ सपर्यांकुर्वतांपुंसांददातीष्टा
न्मनोरथान् अकुर्वतांतथापुंसांधनादीनिहरत्यलम् ३८ धर्मगोप्तुर्महाविष्णोर्देवदेवस्यशार्ङ्गिणः परीक्षाकालए-
वायंतस्मान्मासोत्तमोह्ययम् ३९ इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशाखमाहात्म्येनारदांबरीषसंवादेवैशाखश्रेष्ठत्वनिरूपणं
नामपंचमोऽध्यायः ५ ७ नारदउवाच वैशाखेध्वगतप्तानांतृषार्तानांमहीपते जलदानमकुर्वाणस्तिर्यग्योनि
मवाप्नुयात् १

थाविष्णुरित्यादि ३७ ३८ अयंवसंतकालः धर्मंकरोतिनवेतिपरीक्षाकालोस्तिअतः अयंवैशाखमासःसर्वेषूत्तमः ॥ १२
अनेनअस्मिन्मासेधर्मकार्यमवश्यकर्तव्यमेवेतिध्वनिःसूचितः ३९ इतिटीकायांपंचमोऽध्यायः ५ अध्वगाश्चतप्ताश्चेति द्वंद्वःकर्मधारयोवा
तिर्यग्योनिं पशुपक्ष्यादिजन्म १ ७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

गृहगोधायाः पल्ल्याः २ ब्रह्मण्यः ब्राह्मणहितकारी वदान्यः अतिदाता जितामित्रः जितशत्रुः ३ यावंत्यो यावत्संख्याकाः तावतीस्तावत्संख्या
काः ४ येनहेमांगेन यज्ञदर्भैरिष्टंयजनंकृतम् भूमिश्चबर्हिष्मतीयत्रतत्रदर्भपुंजमयीकृतेतिशेषः ५ स्फरवलभ्यधियाजलंतुस्फरवेनलभ्यतेतस्य
दानेनकिमितिबुद्ध्या ६ बोधितः जलदानंकुर्वित्युपदिष्टः ७ हेतुवादैस्तर्कवादैः ८ व्यंगान्काणांधबधिरकुब्जान् वृत्तिकर्शितान् वृत्तिहीनान्

अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् विप्रस्यगृहगोधायाःसंवादंपरमाद्भुतम् २ पुराचेक्ष्वाकुवंशेभूद्धेमांगइति
भूमिपः ब्रह्मण्यश्चवदान्यश्चजितामित्रोजितेंद्रियः ३ यावंत्योभूमिकणिकायावंतोजलबिंदवः यावंत्युडूनिगगने
तावतीरददात्सगाः ४ येनेष्टंयज्ञदर्भैश्चभूमिर्बर्हिष्मतीशुभा गोभूतिलहिरण्याद्यैस्तोषिताबहवोद्विजाः ५ तेनाद
त्तानिदानानिनविद्यंतइतिश्रुतम् तेनादत्तंजलंचैकंस्फरवलभ्यांधियानृप ६ बोधितोब्रह्मपुत्रेणवसिष्ठेनमहात्मना
अमौल्यंसर्वतोलभ्यंतद्दाताकिंफलंलभेत् ७ दुर्बुध्याहेतुवादैश्चनजलंदत्तवान्द्विजे अलभ्यदानेपुण्यंस्यादिति
वाक्यंस्फयुक्तिमत् ८ सन्मानर्चाद्विजान्व्यंगान्दरिद्रान्वृत्तिकर्शितान् नार्चयच्छ्रोत्रियान्विप्रांस्तत्त्वज्ञान्ब्रह्मवादि
नः ९ प्रख्यातान्पूजयिष्यंतिसर्वेलोकामहार्हणाः अनाथानामविद्यानांव्यंगानांचद्विजन्मनाम् १० दरिद्राणांगतिः
कावानस्मात्तेमेदयास्पदम् इतिदुर्धीरपात्रेषुदत्तवान्किमपिस्वयम् ११ तेनदोषेणमहताचातकत्वंत्रिजन्मसु
एकजन्मनिगृध्रत्वंश्वाभवत्सप्तजन्मसु १२ पश्चान्नृपगृहेजातोभूपोयंगृहगोधिका श्रुतकीर्त्याख्यभूपस्यमिथिलाधि
पतेर्नृप १३ गृहाद्वारप्रतोल्यांचवर्ततेकीटकाशना सप्ताशीतिषुवर्षेषुस्थिततेनदुरात्मना १४

आनर्चपूजितवान् श्रोत्रिया
दीन्द्विजानर्चयन् ९ १० दुर्धीर्दुर्बुद्धिः अपात्रेषु अयोग्येषु किमपिद्रव्यंस्वयंवसिष्ठाज्ञामगृहीत्वेव ११ १२ १३ गृहद्वारप्रतोल्यां गृह
द्वाराभ्यंतरोपरितनप्रदेशे कीटकाशना कीटकानश्नातीतितथा दुरात्मना दुराचारप्रवर्तकमनसा १४ छ छ छ

१५ पादावनेजनीः पादप्रक्षालनसंबंधिन्यः १६ उत्सिक्तैरूर्ध्वं उत्सारितैः दैवेनोपादिष्टेन गृहगोधिकात्व भोक्तव्यकालेन १७ जा
तस्मृतिः उत्पन्नपूर्वजन्मकर्मस्मरणः ब्राह्मणं श्रुतदेवं १८ १९ २० २१ २२ पूर्तानि देवालयतीर्थघट्टादिबंधनादीनि धर्मः

विदेहाधिपतेर्गेहे कदाचिद्द्विषिसत्तमः श्रुतदेवइतिख्यातः श्रोतोमध्याह्न आगतः १५ तं दृष्ट्वा सहसोत्थाय जातह
र्षो नराधिपः मधुपर्कादिभिः पूज्य तस्य पादावनेजनीः १६ अपोमूर्ध्ना वहन् क्षिप्तं तदोत्सिक्तैश्च बिंदुभिः दैवोपदिष्टकाले
न प्रोक्षिता गृहगोधिका १७ सद्योजातस्मृतिरभूत्स्मृतकर्मा दिदुःखिता आहित्राहीति चुक्रोश ब्राह्मणं गृहमागतम् १८
तिर्यग्जंतुरवं श्रुत्वा ब्राह्मणो विस्मितो वदत् कुतः क्रोशसि गोधे त्वं दशेयं केन कर्मणा १९ त्वं देवः पुरुषः कश्चिन्नृपो वाथ
द्विजोथवा कस्त्वं ब्रूहि महाभाग त्वामद्याह समुद्धरे २० इत्युक्तः स नृपः प्राह श्रुतदेवं महामतिं अहमिक्ष्वाकुकुलजो वेद
शास्त्रविशारदः २१ यावत्यो भूमिकणिका यावंतस्तोयबिंदवः यावंत्युडूनि गगने तावतीरददं स्म गाः २२ सर्वे यज्ञा मया
चेष्टाः पूर्तान्याचरितानि मे दानान्यपि च दत्तानि धर्मराजस्त्वनुष्ठितः २३ तथापि दुर्गतिर्जाता मम चोर्ध्वगतिं विना त्रिवा
रं चानकलं मे गृध्रत्वं चैकजन्मनि २४ सप्तजन्मसु श्वानत्वमासं पूर्वं मया द्विज सिंचता नेन भूपेन त्वपः पादावनेजनीः २५
बिंदवो दूरमुत्क्षिप्तास्तैः क्षिप्तोहं कथंचन तेन जन्मस्मृतिरभूत्सर्वपाप्मा हतश्च मे २६ गोधाजन्मनि भाव्यानि त्वष्टाविंश
तिर्मे द्विज दृश्यंते दैवसृष्टानि बिभ्ये तैर्जन्मभिर्भृशम् २७ न कारणं प्रपश्यामि तन्मे विस्तरतो वद इत्युक्तः स ऋषिः प्रा
ह ज्ञात्वा विज्ञानचक्षुषा २८ शृणु भूप प्रवक्ष्यामि तव दुर्योनिकारणम् न जलं तु त्वया दत्तं वैशाखे माधवप्रिये २९

राजः वैशाखमासः २३ २४ २५ सर्वपाप्मा सर्वपापम् २६ अष्टाविंशतिसंगोधाजन्मनि गोधायोनौ दैवसृष्टानि अनेकानि जन्मानि १३
भविष्यंतीनि दृश्यंते तैर्जन्मभिरहं बिभ्ये इति श्लोकार्थः २७ २८ २९ ६ ६ ६

अमूल्यं अतीवं जघन्यंइतित्वया निश्चितं घर्मकालेउष्णकाले अजानता अविदुषा ३० पात्रंयोग्यं अपात्रेप्रतिग्रहानर्हे अर्थांतर मुपन्यस्यति ज्वलंतमिति ३१ ३२ ३३ पूज्यतायां पूजनीयत्वे अनाथत्वं प्रयोजकतां कारणतां इयाद्गच्छेत् अनाथइतिमत्वा पूजनीयोभवतीति नयुक्तमिति तात्पर्यमुतद्वक्षणमात्रमिवोचितमितिवदति पंग्वाद्यायेइति ३४ ३५ अत्यर्थमत्यंतम् ३६ साधुकष्टुवृत्तंयेषांतेषांज्ञा

तज्जलंकलभंमत्वात्यमूल्यमितिनिश्चितम् नाध्वगानांद्विजातीनांघर्मकालेप्यजानता ३० तयापात्रंसमुत्सृज्य
ह्यपात्रेप्रतिदत्तवान् ज्वलंतमग्निमुत्सृज्यनहिभस्मनिहूयते ३१ बहुधावर्णितस्यापिसौगंध्यादियुतस्यच कंट
कान्वितवृक्षस्यनकुर्वंतिसमर्चनम् ३२ विशिष्टानांपादपानामश्वत्थःसेव्यतांगतः तुलसीतुसमुत्सृज्यबृहतीपू-
ज्यतेनुकिं ३३ अनाथत्वंपूज्यतायांनप्रयोजकतामियात् पंग्वाद्यायेप्यनाथाहिदयापात्रंहिकेवलम् ३४ तपोनि-
ष्ठाज्ञाननिष्ठाःश्रुतिशास्त्रविशारदाः विष्णुरूपाःसदापूज्यानेतरेतुकदाचन ३५ तत्रापिज्ञानिनोत्यर्थंविप्राविष्णोः
सदैवहि ज्ञानिनामपिभूपालविष्णुरेवसदाप्रियः ३६ तस्माज्ज्ञानीसदापूज्यःपूज्यात्पूज्यतरःस्मृतः अवज्ञासा
धुवृत्तानामिहामुत्रचदुःखदा ३७ सेवावैमहतापुंसापुमर्थानांहिकारणम् कोटयोप्यध्वजातीनांनपश्यंतियथा
यथं ३८ एवमंदायुतानांतुसंगतिर्नार्थदाभवेत् नत्वंमयानितीर्थानिनदेवामृच्छिलामयाः ३९ तेपुनंत्युरुकालेन
दर्शनादेवसाधवः नसाधुसेवनात्क्वापिसीदंतेतेःकृशिक्षिताः ४० जन्ममृत्युजराद्यैर्वाक्षुधयाप्याधितायथा न-
जलतुल्ययादत्तंसाधवोयानसेविताः ४१ तेनत्वंदुर्गतिश्चेयंप्राप्ताचेक्ष्वाकुनंदन वैशाखेमत्कृतपुण्यंतुभ्यंदास्या-
मिशांतये ४२

निनामित्यर्थः ३७ पुमर्थानांधर्मार्थकाममोक्षाणां ३८ ३९ तैःसाधुभिः कृशिक्षिताःसम्यगुपादिष्टाः ४० जन्ममृत्युजराद्यैरिति क्षुधयाअमृतेनाप्यायितास्तर्पिताःसीदंतेइत्यत्रान्वेति ४१ शांतयेपूर्वजन्मकृतपापनिरासाय ४२

हेऽनुत्तम हे सकलश्रेष्ठऽम्बरीष ४३ गृहगोधिकां गृहगोधिकादेहम् ४४ मैथिलस्यजनकस्य ४५ अनुज्ञातगृहीतमुन्यनुज्ञः ४६
अतंद्रितोनिरलसः ४७ ४८ वसिष्ठेनबोधितउपदिष्टः ४९ मासाद्यप्राप्य इत्यमितिहासंप्रोच्यवर्णनीयकथांशमुपसंहरति॰

भूतंभव्यंभवद्येनकर्मजातंविजेष्यसि इत्युक्त्वापउपस्पृश्यदद्दौपुण्यमनुत्तमं ४३ यदादत्तंब्राह्मणेनस्नानंचैकदिने
कृतं तेनध्वस्ताखिलाघस्तुत्यक्त्वातांगृहगोधिकां ४४ दिव्यंविमानमारुह्यदिव्यस्रग्वस्त्रभूषणः पश्यतामेवभूता
नांमैथिलस्यगृहांतरे ४५ बद्धांजलिपुटोभूत्वापरिक्रम्यप्रणम्यच अनुज्ञातोययौराजास्तूयमानोमरैर्दिवम् ४६
तत्रभुक्त्वामहान्भोगान्वर्षायुतमतंद्रितः सएवचेक्ष्वाकुकुलेकाकुस्थोभून्महाप्रभुः ४७ सप्तद्वीपवतीपालोब्रह्म
ण्यःसाधुसमतः देवेंद्रस्यसखाविष्णोरंशएवमहाप्रभुः ४८ बोधितस्तुवसिष्ठेनवैशाखोक्तान्मनोरमान् अनु
ष्ठायाखिलान्धर्मान्तेनध्वस्ताखिलाशुभः ४९ दिव्यज्ञानंसमासाद्यविष्णोःसायुज्यमाप्तवान् वैशाखःशुभदः
स्तस्मान्पुंभिःसर्वैरनुष्ठितः ५० आयुर्यशःपुष्टिदोयंमहापापौघनाशनः पुमर्थानांनिदानंचविष्णुःप्रीणात्यनेनतु
५१ चातुर्वर्ण्यनरैःसर्वैश्चतुराश्रमवर्तिभिः अनुष्ठेयोमहाधर्मोवैशाखेमाधवागमे ५२ इतिश्रीस्कंदपुराणेवै॰
शाखमाहात्म्येनारदांबरीषसंवादेगृहगोधिकाख्याननामषष्ठोऽध्यायः ६ ६॥ नारदउवाच राजानदद्भुतं
दृष्ट्वामैथिलोधर्मवित्तमः कृतांजलिःसुखासीनंविस्मितोवाक्यमब्रवीत् १

वैशाखइति ५० प्रीणातिप्री
तोभवति ५१ चातुर्वर्ण्यनरैर्ब्राह्मणक्षत्रियविट्शूद्रैः चतुराश्रमवर्तिभिर्ब्रह्मचारीगृहस्थवानप्रस्थसंन्यासिभिः माधवस्यागमःप्राप्तिर्य-
स्मिन् वैशाखे महाधर्मोऽनुष्ठेयः करणीयः ५२ इतिटीकायांषष्ठोऽध्यायः ६ ६॥ अथवैशाखधर्मान्प्रतिजनकस्पृष्टः श्रुतदेवः
सविस्तरमाहेतिकथाप्रसंगमनुसंधत्ते राजेति अद्भुतं कीटदेहस्य सायुज्यप्राप्तिरूपम् १ ६॥ ६॥ ६॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

२ ३ व्याजहारोक्तवान् ४ व्यवसितानिश्चिता ५ वासुदेवकथानांमालापेसंकीर्तने ६ यूने तरुणायापितुभ्यमितिशे
षः एतेनतारुण्येधर्ममतिःप्रायः सुकृतिनामेवजायतइतिध्वनिः भागवतंभगवद्भक्तं ७ ८ यथाशौचमित्यादिवैशारवधर्माणांनित्य

मैथिलउवाच दृष्टमेतन्महाश्चर्यंसाधूनांचरितंतथा येनधर्मेणमुक्तोभूद्राजाचेक्ष्वाकुनंदनः २ तंधर्मंविस्तरे
णैवश्रोतुंकौतूहलंहिमे मत्यश्रद्धावतेविद्वन्कृपयाविस्तराद्वद ३ इतिराज्ञासुसंपृष्टःश्रुतदेवोमहामनाः साधुसा
ध्वितिसंभाष्यव्याजहारनृपोत्तमम् ४ श्रुतदेवउवाच सम्यग्व्यवसिताबुद्धिस्तवराजर्षिसत्तम वासुदेवप्रियान्
धर्मान्श्रोतुंयस्मान्मतिस्तव ५ बहुजन्मार्जितंपुण्यंविनाकस्यापिदेहिनः वासुदेवकथालापेमतिर्नैवोपजायते
६ यूनेराजाधिराजायजातेयंमतिरीदृशी शुद्धभागवतंमन्येतेनत्वांसाधुसत्तमम् ७ तस्मात्तुभ्यंब्रुवेसौम्यधर्मान्
भागवतान्शुभान् यान्ज्ञात्वामुच्यतेजंतुर्जन्मसंसारबंधनात् ८ यथाशौचंयथास्नानंयथासंध्याचतर्पणम् अ
ग्निहोत्रंयथाश्राद्धंतथावैशारवसत्क्रियाः ९ वैशारवेमाधवेधर्मानकृत्वानोर्ध्वगोभवेत् नवैशारवसमोधर्मोधर्मजा
तेषुविद्यते १० संत्येवबहवोधर्माःप्रजाश्चाराजकाइव उपद्रवैश्चलुप्यंतिनात्रकार्याविचारणा ११ सकलभाःसक
लाधर्माःकर्तुंवैशारवचोदिताः उदकुंभप्रपादानपथिच्छायादिनिर्मितिः १२ उपानत्पादुकादानंछत्रव्यजनयोस्त
था तिलयुक्तमधोर्दानंगोरसानांश्रमापहम् १३ वापीकूपतडागादिकरणंपथिकाश्रयं नारिकेलेक्षुकर्पूरकस्तू
रीदानमेवच १४

त्वंवदति ९ ऊर्ध्वगः स्वर्गादिलोकगः धर्मजातेषुधर्मसमूहेषु १० अराजकाः राजशासनविहीनाः प्रजाइवयेबहवोधर्माःसंतितेउपद्रवैर्लुप्यंति
११ पथिमार्गेछायादीनांआदिशब्देनअन्नछत्रादिसंग्रहःनिर्मितिनिर्माणं १२ गोरसानांदधिक्षीरतक्रघृतानाम् १३ १४

चूतफलमाम्रफलं उर्वारुकरसायनं निंबफलरसयनम् १५ चित्राणिनित्यंनित्यं नवनवानि १६ करीकंउदकुंभदानंलोकेकरवाइतिप्रसिद्धः १७ १८
१९ वृषपत्नीनांधेनूनां २० गुडनागरदानं गुडमिश्रनागरमोथप्रदानं धात्रीपिष्ठआमलकीचूर्णम् २१ कालोचितपल्लवाद्यैः वसंतका
लोत्पन्नपत्रपुष्पफलादिभिः २२ याचनारीमाधवंश्रीकृष्णं पुष्पैर्नार्चयेदित्यध्याभिसंधिः २३ मुनिभिर्देवतैश्चसहधर्मसंततोः परिक्षार्थेरमास

गंधानुलेपनंशय्याखट्वादानंतथैवच तथाचूतफलंरम्यमुर्वारुकरसायनम् १५ दानंदमनपुष्पाणांतथासायंगुडोदकं
चित्राण्यन्नानिपूर्णायादध्यन्नंप्रत्यहंतथा १६ तांबूलस्यसदादानंचैत्रदर्शेकरीरकं रवावनुदितेसूर्येप्रातःस्नानंदिनेदिने १७
मधुसूदनपूजाचकथायाःश्रवणंतथा अभ्यंगवर्जनंचैवतथावैपत्रभोजनम् १८ मध्यंमध्येश्रमार्तानांवीजनंव्यजनेनच
स्रग्गंधैःकोमलैःपुष्पैःप्रत्यहंपूजनंहरेः १९ फलंदध्यन्ननैवेद्यंधूपदीपौदिनेदिने गोग्रासंवृषपत्नीनांद्विजपादावनेजनं २०
गुडनागरदानंचधात्रीपिष्टप्रदापनं पथिकानामाश्रयंचदानंतंदुलशाकयोः एतेधर्माःप्रशस्ताहिवैशाखेमाधवप्रिये २१
तथाचविष्णोःकुसुमार्पणंहरेःपूजाचकालोचितपल्लवाद्यैः दध्यन्ननैवेद्यनिवेदनंचसमस्तपापौघविनाशहेतुः २२ नारीपुष्पैः
र्माधवंनार्चयेद्याहिजारव्यातंमंदिरेवागृहेवा पुत्रसौख्यंकापिनाप्नोतिहंतिचायुर्भर्तुःस्वात्मनोवामहात्मन् २३ रमासहाये
माधवेमासिविष्णोःपरीक्षार्थेधर्मसेतोःप्रजानां गृहंयातेमूनिभिर्देवतैश्चकालेपुष्पैर्नार्चयेद्यस्तुमूढः २४ समूढात्मारौरवं
प्राप्यपश्चाद्धायाद्योनिंराक्षसींपंचवारं जलंचान्नंसर्वदादेयमास्मिन्नृक्षधार्तानांप्राणिनांप्राणहेतुः २५ तिर्यग्जंतुर्जायते
वार्यदानादन्नादानाज्जायतेवैपिशाचः अन्नादानेचानुभूतांकथांतेप्यहंवक्ष्येचाद्भुतांभूमिपाल २६

हायेविष्णोगृहंसमायाते इत्यभिसंधिः २४ प्राणहेतुर्जीवनस्यसाधनमितिजलान्नयोर्विशेषणम् २५ वार्यदानाज्जलादानात् अन्ना
दानेजायमानांमयाप्यनुभूतांइतिनिर्बंधनम् २६ ७ ७ ७ ७ ७

रेवातीरे नर्मदातीरे स्वंमांसमश्नातीति तथा नष्टंचैतन्यंचलनवलनादिसामर्थ्यंयस्यसः २७ कर्मणादैवयोगेनयस्यक्षुधातृषाच बद्धिस्यभिसंधिः प्रा-
णपर्यंतं प्राणस्यापि २८ जलंदृष्ट्वा दृष्टिमात्रेणैव कालकूटविषसदृशंभवति २९ त्रुद्वात्रुद्वात्रोटयित्वात्रोटयित्वा क्षुधातृषाभ्यांव्यथितंपीडितम्
३० सराक्षसोमांहंतुं प्राद्रवत् ममतेजसानिहितकृत प्रतीकारोदुद्रुवे पलायांचकार कृपया क्लिन्नआर्द्रीभूतंचेतोयस्यसः मेमया ३१ कृच्छ्रा

रेवातीरेमसिताभूत्पिशाचः स्वमांसाशीक्षुत्तृषार्धांतगात्रः छायाहीनेशाल्मलीवृक्षमूलेत्यन्नाभावान्नष्टचैतन्यएषः
२७ क्षुधातृषाकर्मणायस्यबद्धीसूक्ष्मंछिद्रंकंठनालस्यचासीत् प्रासचान्नः कंठमध्येनिषण्णंकुर्यात्पीडाप्राणपर्यं
तमेव २८ जलंदृष्ट्वाकालकूटप्रकल्पंकूपशीतंवापिकासारसंस्थं तस्यास्तीरेचागतंदैवयोगाद्गंगायात्राकारणान्मार्ग-
मध्ये २९ दृष्ट्वाद्भुतंशाल्मलीवृक्षमूलेत्रुद्वात्रुद्वाभक्षयंतंस्वमांसम् क्रोशंतंतंबहुधाशोचमानंक्षुधातृषाव्याधितंकर्म-
भिःस्वैः ३० समांहंतुंप्राद्रवत्पापकर्मामत्तेजसानीहतोदुद्रुवेच तंचाहंक्रूरंकृपयाक्लिन्नचित्तोमाभैष्टत्वंत्वभयमे
हिदत्तम् ३१ कस्त्वंतातब्रूहिसद्योत्रहेतुंकृच्छ्रादस्मान्मोचयेमाविषीद इत्युक्तोमांप्राहपुत्रत्वजानन्सूरानर्तेभूवराख्ये
पुरेच ३२ नाम्नामैत्रः सत्कृतेगौत्रजोहंतपोविद्यादानयज्ञादिनिष्ठः मयाधीताध्यापिताः सर्वविद्याः कृतामयासर्व
तीर्थावगाहः ३३ दत्तंनान्नंमासिवैशाखसंज्ञेलोभाद्भिक्षामात्रमप्यंगकाले शोचेचाहंप्राप्यपैशाचयोनिंनान्योहेतुः
सत्यमेवोक्तमंग ३४ पुत्रोधूनावर्ततेमद्गृहेचभूरिख्यातिःश्रु देवाभिधानः वाच्यातस्मैमद्दशाचात्मजायवैशाखा
न्नादानतोऽभूत्पिशाचः ३५ दृष्टस्तीरेतेपितानर्मदायानोर्ध्वंगतोवर्ततेवृक्षमूले खादन्मांसंस्वीयमेवाचरिष्यत्पितुर्ह
त्स्येमासिवैशाखसंज्ञे ३६ क्षणात् माविषीदमारवेदंप्राप्नुहि सुरानर्ताख्येदेशेभूवराख्येनगरे ३२ ३३ अंगहेश्रुतदेव ३४ वैशाखे
अन्नस्याप्रदानात् ३५ अनुखिद्यन् मांसंखादित्वा पश्चात्खेदंप्राप्नुवान् ३६ ५ ५ ५ ५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

निर्व्याजादकपटेन अनेनस्वकर्मणात्वेवमोक्ष्येइति नअपि तुल्यमपिमोक्ष्यसइत्याह मुक्तोवैइति ३७ मत्कृतेमदर्थम् दयाकर्तव्येतिशेषः अहं
श्रुतदेवः ३८ कायंदेहंदंडवत्पातयित्वासाष्टांगंप्रणिपत्येत्यर्थः निदन्निंदन् संस्वयमेव अहंतेनवपुत्रः दैवेनइहागतः ३९ भूसुराणांब्राह्मणानाम्
विनिंद्यः कर्मभ्रष्टश्चाहमस्मियतः पितृणांक्लेशमोक्षोनाभूत् आख्याहिकथय ४० प्रीतः सर्वांतरात्माअंतःकरणंयस्यसः ४१ सान्वयस्यस

प्रातः स्नात्वापूजयित्वाचविष्णुंनिर्व्याजान्मांतर्पयित्वाजलैश्च देयंचान्नंद्विजवर्येगुणाढ्यमुक्तोयोवैयासिविष्णोःपदंच
३७ इत्युक्तोक्तंत्वत्पुरस्ताद्ददेतिदयान्वैषामत्कृतेनात्रशंका भद्रंभूयात्सर्वतोमंगलंतेश्रुत्वाचाहंभाषितंमेपितुश्च ३८
दुःखात्कायंदंडवत्पातयित्वाभृशार्तोहंपादयोर्भूरिकालम् निंदन्निंदन्भूयहंबाष्पनेत्रः पुत्रोहंतेतातदैवागतोहम् ३९
कर्मभ्रष्टोभूसुराणांविनिंद्योनाभूद्यस्मात्क्लेशमोक्षः पितृणाम् आख्याहित्वंकर्मणाकेनमुक्तोभ वितावैतत्करोमिद्वि
जेंद्र ४० ततः प्राहप्रीतसर्वांतरात्माथाश्वाकृत्वाशीघ्रमागत्यगेहम् प्राप्तेमासेमेषसंस्थेचभानौनिवेद्यान्नंविष्णवेत्वंगु
णाढ्यम् ४१ दानंदेहिद्विजवर्येमहात्मंस्तस्मान्मोक्षोभविता सान्वयस्य पित्रादिष्टः कृतयात्रः स्वगेहंप्राप्याकरमाध
वेचान्नदानम् ४२ तस्मान्मुक्तोमत्सितामासमेत्ययानारूढोत्यभिनंद्याशिषाच गतोलोकंश्रीपतेर्दुर्विभाव्यंयस्मिन्ग·
ताननिवर्तंतेभूयः ४३ तस्माद्दानंसर्वशास्त्रेषुचोक्तंतुभ्यंप्रोक्तंधर्मसारंस्वधर्म्यम् किमन्यत्तेश्रोतुमिच्छावदस्वश्रुत्वास
र्वंतेवदामीतिसत्यम् ४५ इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशाखमाहात्म्येनारदांबरीषसंवादेपिशाचमोक्षप्राप्तिर्नामसप्त
मोऽध्यायः ७ ७ मैथिलउवाच ब्रह्मन्निक्ष्वाकुतनयोजलादानाच्चचातकः त्रिवारमभवत्पश्चान्मद्गृहेगोधिकातथा १

वंशस्य पित्रापिशाचरूपेण आदिष्टः कृतानुज्ञः कृतयात्रः कृतगयावर्जनादिः माधवेवैशाखेअन्नदानं अकरं अकरवं ४२ मांप्रतिसमेत्ययानारूढो वि·
मानारूढः श्रीपतेर्लोकंवैकुंठं ४३ स्वधर्म्यं सुष्टुधर्मादनपेतं ४४ इतिटीकायांसप्तमोऽध्यायः ७ ७ इक्ष्वाकुतनयः काकुत्स्थः १ १६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अकृतात्मनः सम्यगसंपादितपुण्यकर्मणः सारमेयताश्वानयोनिः २ सप्तवारमिति यत्त्वयासप्तवारमेवमभूदिति प्रोक्तं तन्मेउचितं विश्वसनीयं नभातियतः तेनकाकुत्स्थेनसंतः साधवोनदूषिताः तथाकृपणाअपिनदूषिताः ३ अनर्थानांकरणस्याभावात्परपीडनंनभवतिअनेनतत्रकृतामि-तिध्वनिः ४ आत्मप्रियस्यतवप्रियस्यममेत्यर्थः ५ व्याहर्तुंवक्तुं ६ शिवायैपार्वत्यै ७ स्थितिंरक्षां आमुष्मिकां पारलौकिकीम् ऐहि-

कर्मानुगुणमेतद्धियुक्तंतस्याकृतात्मनः सतामसेवनात्तस्यगृध्रत्वंसारमेयता २ सप्तवारमितिप्रोक्तंतन्मेभातिच नोचितम् संतोनदूषितास्तेननतथाकृपणाअपि ३ तस्मादसेविनस्तस्यफलाभावोभवेद्ध्रुवम् नानर्थकरणाभावा दिदंहिपरपीडनम् ४ अनिमित्तमिदंकस्मात्कुयोनित्वमवाप्तवान् तदेतंसंशयंछिंधिशिष्यस्यात्मप्रियस्यच ५ इ तिराज्ञासुसंपृष्टःश्रुतदेवोमहायशाः साधुसाध्वितिसंभाष्यव्यचोव्याहर्तुमादधे ६ श्रुतदेवउवाच शृणुराजन्प्र वक्ष्यामियत्पृष्टंतुत्वयानघ शिवायैचशिवेनोक्तंकैलासशिखरेमले ७ स्रष्ट्वेमान्सकलान्लोकान्स्वात्तेषामव-स्थितिं आमुष्मिकीमैहिकींचद्विविधांपर्यकल्पयत् ८ हेतुत्रयंचप्रत्येकंहेतुस्थित्यैमहाप्रभुः जलसेवान्नसेवासे वाचैवौषधस्यच ९ यत्रचैतेमहाभागस्त्वैहिकास्थितिहेतवः एवमामुष्मिकेराजन्त्रयएवेरिताःश्रुतौ १० साधुसे-वाविष्णुसेवासेवाधर्मपथस्यच पुरासंपादितास्त्वेतेपरलोकस्यहेतवः ११ गृहेसंपादितयद्वत्पाथेयंपङ्क्तौयथा ऐहिकाहेतवोराजन्सद्यःसंपादितार्थदाः १२ किंचेष्टमपिसाधूनांमनसोयदिदुस्सहं कुतश्चित्कारणाद्राजंस्तच्चानर्था यकल्पते १३

कींएतल्लोकसंबंधिनीम् पर्यकल्पयत् कृतवान् ८ ९ श्रुतौचेदेत्रयएवपूर्वश्लोकोक्तास्त्रयोहेतवः जलसेवाअन्नसेवा-औषधसेवारूपास्त्रयोहेतवःऐहिकस्थितावपिभवन्ति १० तथापारलौकिकस्थितावपि साधुसेवा विष्णुसेवाधर्मपथस्य धर्ममार्गस्य सेवाएते हेतवोभवंति ११ पाथेयं मार्गनिर्वाहार्थंअन्नं पङ्क्तौ मार्गे संपादितार्थदाः आचरितार्थदाः १२ १३ ७२ ७२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१४ रोमहर्षणं यस्य श्रवणेनांगे मुलकाऽद्भवंति यज्ञदीक्षांउपगतः यज्ञेदीक्षितः १५ भूतपतेः शंकरस्य रजताचलं कैलासं १६ छंदोग-
भ्यः वेदेपि यस्य कथास्ति एवंरूपः बलिहराः करप्रदातारः १७ मासांगिकं धर्मं वदंति स्वामीति १८ १९ नीचा अधमाः प्रेष्यतां दास्यं ईयुः प्रा
पुयुः आग्रहादतिशयप्रीत्या २० २१ मृडं शिवं प्रजापतिर्दक्षः २२ अकृतात्मनः अशिक्षितस्य २३ बहुवयोवृद्धः चर्मावशेषितः अ

अप्रियंकिमुवक्तव्यंदुःखहेतुरितिस्फुटम् अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् १४ पापघ्नंमहदाश्चर्यंशृण्वतां
रोमहर्षणम् यज्ञदीक्षामुपगतःपुरादक्षःप्रजापतिः १५ आह्वानार्थंभूतपतेरगमद्रजताचलम् तंदृष्ट्वानोत्थितः
शंभुस्तस्यैवहितकाम्यया १६ सर्वामरगुरुश्चाहछंदोगभ्यःसनातनः भृत्यात्स्येतेबलिहराश्चंद्रेंद्राद्याःसुरेश्वराः १७
स्वामीभृत्यायनोत्तिष्ठेत्स्वभार्यायैपतिस्तथा गुरुःशिष्यायनोत्तिष्ठेदितिशास्त्रविदांमतम् १८ नसंबंधोगुरुत्वंचका
रणात्विनिवेश्रुतिः बलंज्ञानंतपःशांतिर्यत्राचैवाधिकंभवेत् १९ सगुरुश्चेतरेषांत्वनीचाईयुश्चप्रेष्यतां उत्तिष्ठतिचस्वा
म्याद्याभृत्यादीन्यदिचाग्रहात् २० आयुर्वित्तंयशस्तेषांसद्योनस्यतिसंततिः तस्माद्दहतुनोत्तिष्ठेप्रियोयंश्वशुरोम
म २१ इतितस्यहितान्वेषिणोऽचचालासनाद्विभुः नोत्थितंतुमृडंदृष्ट्वाकुपितोभूत्प्रजापतिः २२ अनिंदद्वहुधातस्मै
पुरतोगिरिजापतेः अहोदर्पमहोदर्पंदरिद्रस्याकृतात्मनः २३ यस्यवित्तंबहुवयोवृषश्चर्मावशेषितः अतएवकपा॰
लास्थिधरःपाखंडगोचरः २४ वृथाहंकारिणोदैवंकुतोदास्यतिमंगलम् लोकेकृत्यनकर्माणिशक्तिनीतिविदोवि
दुः २५ धत्तेदरिद्रःशीतार्तःपवित्रंचगजाजिनं वेश्मश्मशानयस्यस्याद्भुजगःकिलभूषणम् २६

स्थिपंजरोवृषः इत्थंयस्यवित्तं ऐश्वर्यमिति पाखंडानांगोचरोदृश्यः नतुसरलबुद्धिनाम् २४ वृथाअहंकारिणः अस्याशिवस्यदैवं भागधेयं
मंगलंकुतोदास्यति २५ गजाजिनंगजचर्मः २६ ६ ६ ६ ६ १७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वृकाद्वृकसदृशात् तस्माज्ज्ञानंधीरताचपलायिते २७ साधुसंमतः सज्जनमान्यः दुरात्मनादुष्टेननारदेन वृथाव्यर्थंविश्रंभितः विश्वासपा
त्रीकृतः २८ पृथग्धर्मगता अन्यधर्मानुचारिणी स्फरवं स्फरवेन तद्गृहेवसतु २९ ३० नाहूयाह्वानमकृत्वा विनिर्भर्त्स्यविनिंद्य ३१ महा
प्रभुंशंकरम् ३२ ३३ स्त्रीणांचपल्यात्स्त्रीनिष्ठचंचलतास्वभावात् प्रलोभितालुब्धा ३४ प्रत्युक्ताबोधिता ३५ वरवर्णिनी हेप्रिये

नधीरतापिचज्ञानंवृकात्तस्मात्पलायिते भूतप्रेतपिशाचादिदुर्जनैःसंगतोनिशं २७ नकुलंश्रूयते काप्येनासौ
वैसाधुसंमतः वृथाविश्रंभितःपूर्वंनारदेनदुरात्मना २८ येनाहंबोधितःप्रादांकन्यांचैतांसतीममपृथग्धर्मगता
चैषास्फरववसतुतद्गृहे २९ नास्माभिःश्लाघनीयोसौमत्कृतापिकथंचन यथाकुलालकलशश्चांडालस्यवशंगतः ३०
इतिदक्षोविमूढात्माक्षुमानाहूयतंमृडम् बहुधातंविनिर्भर्त्स्यतूष्णीमेवगृहंययौ ३१ यज्ञवाटंततोगत्वाकृतविधि
र्मुनिभिःसह दुर्जेयज्ञविधानेननिंदन्नेवमहाप्रभुम् ३२ ब्रह्माविष्णुविहायैवसर्वेदेवाःसमागताः सिद्धचारणगंध
र्वायक्षराक्षसाकिन्नराः ३३ तदादेवीसतीपुण्यास्त्रीचापल्यात्प्रलोभिता उत्सुकाचोत्सवंद्रष्टुंबंधूंस्तत्रसमागतान्
३४ निवार्यमाणारुद्रेणातरलास्त्रीस्वभावतः प्रत्युक्तापिपुनश्चैवगंतव्यमितिनिश्चिता ३५ सनिंदतिसभामध्येसदा
मावरवर्णिनि तच्चासह्यंचत्वंश्रुत्वाकायंसत्यजहास्यसि ३६ असह्यमपिसोढव्यंमयापिप्रहमिच्छता मयायथा
कृतंदेवितथात्वंनवर्तसे ३७ तस्मान्मागच्छशालांवैनशक्नोमितुभवद्गुरुम् इत्येवंबोधितादेवीचापल्यपुनरागमत्
३८ निश्चक्रामसतीगेहादेकाकीपादचारिणी तांदृष्ट्वावृषभस्तूष्णींपृष्ठेदेवीमुवाहसः ३९ कोटिशोभूतसंघाश्चत्वनुज
ग्मुःसतींतदा यज्ञवाटंतुसागत्वापत्नीशालांययौपुरा ४०

असह्यंतन्दुःसहंनंप्रकारंकायंजहास्यतिमरिष्यसि ३६ ३७ शालां-
यज्ञशालांमागच्छगमनंमाकुरु ३८ सतीएकाकीपादचारिणीचभूत्वा गृहान्निश्चक्रामनिर्गतवती तांनिर्गच्छंतींदृष्ट्वावृषभः तूष्णींएवपृष्ठेउवाह
३९ ४०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

सतींदृष्ट्वा खेदात्तूष्णीमासान् सर्वायज्ञवाटस्थास्तत्संबंधिन्यः स्वस्रादयइतिशेषः ४१ हताशिषः अदत्ताशीर्वचनाः ४२ रुद्रंत्यक्त्वारुद्राहुतिंविहायजुह्वंतंपितरंदृष्ट्वाश्रुभिराकुलेईक्षणेयस्याःसासतीउवाच ४३ हविर्हविर्भागः ४४ तेतवजाताइदुर्बुद्धिःअन्येसमागताइमेऋत्विजः नहरंतिकिंविधिर्दैवं ४५ हतश्मश्रुः अमंगलः ४६ स्फालनंताडनंपरेसभासदः तलिताइक्षः ४७ श्रुतेः भर्तृनिंदाश्रवणस्यप्रायश्चित्तंकर्तुं देहंहोमा-

तूष्णीमासंसतींदृष्ट्वाखेदात्तस्माद्विनिर्गता पतिवाक्यंतुसंस्मृत्यजगामोत्तरवेदिकां ४१ पितासभ्याश्चतांदृष्ट्वास्थितास्तूष्णींहताशिषः सारुद्राहुतिंपर्यंतंपश्यतीपितृचेष्टितम् ४२ त्यक्त्वारुद्रंचजुह्वंतमुवाचाश्रुकुलेक्षणा देव्युवाच महदुल्लंघनंपुंसांनप्रायःश्रेयसेभवेत् ४३ लोककर्तालोकभर्तासर्वेषांप्रभुरव्ययः एवंभूतस्यरुद्रस्यकथंनोदीयतेहविः ४४ जातानकिंतेदुर्बुद्धिहरत्यन्यसमागताः नचेदृशामहात्मानःकिमेषांविमुखोविधिः ४५ इत्येवंभाषमाणांतांपूषादेवोजहासह श्मश्रूणाचालनंचक्रे भृगुर्हतश्मश्रुस्तथा ४६ भुजपादोरुकक्षाणांफालनंचक्रिरेपरे बहुधानिंदनंचक्रेतलिताहतभाग्यवान् ४७ तच्छ्रुत्वारुद्रभार्यासाकोपाकुलितमानसा प्रायश्चित्तंश्रुतेःकर्तुंदेहंतत्याजसासती ४८ होमाग्नौवेदिकामध्येसर्वेषामेवपश्यताम् हाहाकारोमहानासीद्दुद्रुवुःप्रमथाद्भुतम् ४९ आचख्युर्देवदेवायवृत्तांतमखिलंतदा तच्छ्रुत्वासहसोत्थायरुद्रःकालांतकोपमः ५० जटामुत्पाट्यहस्तेनभूतलेताम्रताडयत् ततोभवन्महाकायोवीरभद्रोमहाबलः ५१ सहस्रबाहुरभवत्कालांतकसमप्रभः बद्धांजलिपुटोभूत्वाव्याजहारहरंतदा ५२ मत्स्रष्टिस्तुयदर्थंतेतदर्थंमानियोजय इत्युक्तःप्राहतंक्रुद्धोधूर्जटिस्त्वंपुरःस्थित ५३

ग्नौतत्याज ४८ दुद्रुवुःपलायांचक्रिरे ४९ देवदेवायमहेश्वरायआचख्युः कथयांबभूवुः ५० तांजटां ततोजटाताडनात् ५१ कालांतकसमाप्रभायस्यसः ५२ मत्स्रष्टिःममोत्पादनं मामांनियोजयाज्ञापय ५३ ६ ६ ६

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

हन्मारय मत्प्रियासति एतेनवीरभद्रेणसहगच्छंतु ५४ ५५ जटाभृद्वीरभद्रः ५६ यद्यदंगंपूर्वं येनयेनताडितं तत्तच्चिच्छेद ५७
मुनीनांमंत्रैः प्रगुप्तमभिरक्षितंतत् दक्षशिरः बलादपिन कृंततिं ५८ ५९ ६० तेनैवब्रह्मणैवसह ६१ ६२ दत्तान्विनै

हनत्वंनिंदकंदक्षंयदर्थेमत्प्रियाहता भूतसंघास्तुगच्छंतुसहैतेनमहाबलाः ५४ इत्यादिष्टाभगवताययुर्यज्ञसभांत
दा जघ्नुःसर्वान्महावीरान्देवासुरनरादिकान् ५५ पूष्णश्चहसतोदंतान्जटाभूस्चवभंजह श्मश्रूण्युत्पाटयाचक्रे
भृगोस्तस्यदुरात्मनः ५६ यद्यदास्फालितंपूर्वंतत्तच्चिच्छेदवीर्यवान् ततोदक्षशिरोहर्तुंबहूद्योगंचकारह ५७ मुनि
मंत्रप्रगुप्तंतुनैवकृंततितद्बलात् हरोज्ञात्वातुचिच्छेदस्वयमेत्यदुरात्मनः ५८ एवमखगतान्हत्वासानुगःस्वाल
यंययौ हतावसिष्टाःकेचित्तुब्रह्माणंशरणंययुः ५९ तैरन्वितोययौब्रह्माकैलासंतुशिवालयम् ततोरुद्रंसांत्वयि
त्वावचोभिर्विविधैरपि ६० तेनैवसहितःप्रागाद्यज्ञवाटंमहाप्रभुः तेनैवोज्जीवयामाससर्वान्यज्ञसभागतान् ६१
ख्यात्यैप्रादादजमुखंदक्षस्यतुतदाशिवः अजश्मश्रूण्यदाच्छंभुर्भृगवेतुमहात्मने ६२ पूष्णश्चदंतानप्रादात्पिष्टाद
चचकारह तदंगानांव्यतिकरंकुशाचिदपिवैशिवः ६३ शिवमापुश्चतेसर्वेब्रह्मणाचशिवेनच पुनःप्रवर्तितोयज्ञोयथा
पूर्वंमहात्मनः ६४ यज्ञांतेसर्वदेवाश्चजग्मुस्तेस्वस्वमालयं नैष्ठिकब्रह्मचर्यंतुकृत्वारुद्रोमहातपाः ६५ तेपेगंगात
टेरुद्रःपुन्नागतरुमूलगः दक्षात्मजासतीदेवीत्यक्तदेहापतिव्रता ६६ जज्ञेहिमाद्रेर्मेनक्यांवव्रधेतस्यवेश्मनि एत
स्मिन्नेवकालेतुतारकाख्योमहासुरः ६७ ससौव्रतपसाराध्यब्रह्माणंपरमेष्ठिन अवध्यत्ववरवव्रेदेवासुरनरोरगैः ६८

वपिष्टभक्षणशक्तिंचकार व्यतिकरं अंगवैकल्यं समीचकारेतिशेषः ६३ शिवंकल्याणं ६४ नैष्ठिकंतीव्रं ६५ गंगातटेमायापुरीसमीपवर्तिगं
गातीरे ६६ हिमाद्रेर्हिमालयान्मेनक्यांनामतसत्यांजातासतीववृधे ६७ ६८ ६९ ६९ ६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रुद्रपुत्रंभविष्यमाणंस्कंदं ६९ ७० लोकबाधनप्रकारमाह दासाइति देव्योदेवपत्न्यः ७१ वेधाब्रह्मा ७२ तस्मैतारकासुराय ७३
सत्रेदक्षयज्ञे त्यक्तकलेवराकृतदेहत्यागा ७४ योजयध्वंपार्वत्यासह संयोजनकुरुत ७५ धिषणेन बृहस्पतिनासंमंत्र्यविचारंकृत्वापाकशास

आयुधैरस्त्रसंघैश्चसर्वैरेवमहाबलैः रुद्रपुत्रंविनादैत्योत्ववध्यःसकलैरपि ६९ इतितस्मैवरंप्रादाद्ब्रह्मालोकपिता
महः अस्त्रीकत्वादपुत्रत्वाद्रुद्रस्येतितथास्त्विति ७० वरंगृहीत्वास्वगृहंप्राप्यलोकान्बबाधह दासादेवांमार्जनादौदा
स्योदेव्यश्चतद्गृहे ७१ ततस्तत्पीडितादेवाब्रह्माणंशरणंययुः तैःपीडांवर्णितांश्रुत्वावेधाःप्राहसुरानिदम् ७२ वरप्र
दानकालेहरुद्रपुत्रंविनासुराः नान्यैर्वध्यइतिप्रादांवरंतस्मैदुरात्मने ७३ पुरासतीरुद्रपत्नीसत्रेत्यक्तकलेवरा जाता
हिमवतःपुत्रीपार्वतीतिचयांविदुः ७४ रुद्रोहिमवतःपृष्ठेतपश्चरतिदुश्चरं योजयध्वंचपार्वत्यारुद्रंलोकेश्वरंप्रभुं ७५
पुनर्देवेंद्रसदनेसंगतैरमरेश्वरैः धिषणेनापिसंमंत्र्यदेवेंद्रःपाकशासनः ७६ सस्मारचसकार्यार्थंनारदंस्मरमेवच त
त्रागतौततस्तौतुबलभिद्वाक्यमब्रवीत् ७७ हिमवंतंभवान्गत्वावचसातंनिबोधय पुत्रीतवप्रागदक्षस्यहरपत्नीसु
तासती ७८ तपश्चरंतितेशृंगेवियुक्तादशकन्यया मृडस्तस्यसपर्यायैविनियोजयतत्प्रियां ७९ तस्यैवपत्नीभविता-
सएवभवितापतिः इत्यादिष्टोमघोनाचनारदोपेत्यतंगिरिम् ८० तथैवकारयामासदेवेंद्रेणोदितंयथा पश्चात्कामंसमा
हूयमघवानिदमाहच ८१ देवानांचहितार्थायतथामृडहितायच वसंतेनसमायुक्तोगत्वारुद्रतपोवनं ८२ गुणान्वि
जृंभयित्वातुवासंतान्हृच्छयावहान् यदासन्निहितादेविपार्वतीतुमृडस्यच ८३

नःदेवेंद्रइंद्रः ७६ स्मरन्मदनंबलिभिदिंद्रः ७७
ततदक्षयज्ञवृत्तांतं ७८ दशकन्ययादशभिःकन्याभिःसहवियुक्तहरेणसहजातविरहातवकन्यामृडः शिवश्चतवशृंगेदुश्चरतीत्युभयत्रापिसंबध्यते वि-
नियोजयदेहि ७९ मघोनाइंद्रेणनारदःउपहासंधिराषः ८० ८१ ८२ वासंतान्वसंततुसंबंधिनोल्हृच्छयावहान्मदनोद्दीपकान्गुणान्विजृंभयि
त्वाप्रकाशयित्वा ८३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नोस्माकंकार्यं अद्धा प्रत्यक्षंनदैवेत्यर्थः ८४ आदिष्ट आज्ञापितः स्मरः कामः बाढमितिस्वीकारार्थेऽव्ययम् तूर्णं झटितिप्रतस्थेसानुगः रंभादिगण समन्वितः सद्द्वन्रुद्रतपोवनं ८५ ८६ स्वांकंसमारोप्यपार्वतीमितिशेषः व्याहर्तुंवक्तुं ८७ समदनः प्राणप्रियासंगमस्य पार्वतीसमागमस्य अयंकालइतिनिश्चितोजातनिश्चितः सन् पेशलं अतिचपलं ८८ वृक्षज वनिकांआच्छादकंकृत्वा ८९ कश्मलीकृतं कष्टीकृतं ९० क्रुद्धः ललाटाक्षं भाल

तदाप्रयुज्यत्वंबाणान्मोहयस्वमहाप्रभुं तयोरेकसंगमेजातेकार्यंनोह्याभविष्यति ८४ इत्यादिष्टः स्मरस्तूर्णं प्रतस्थेबाढमित्यथ सवसंतः सरतिकः सानुगस्तद्द्वनंययौ ८५ अकालेनुवसंतर्तुंज्रुंभयित्वास्वशक्तितः तद्वनेसर्वतोरम्येमंदानिलनिषेविते ८६ कदाचिद्देवदेवोपिपार्वत्याश्चसपर्यया प्रीतः स्वांकंसमारोप्यकिंचिद्व्याहर्तुमारभत् ८७ प्राणप्रियासंगमस्यकालोयमितिनिश्चितः पेशलंधनुरादायसतस्थौहरपृष्ठतः ८८ कृत्वाजवनिकांवृक्षंबाणमेकंमुमोचह द्वितीयमपिसंधायचक्रेमोक्तुमहोद्यमम् ८९ अथक्षुब्धमनाभूत्वामृडश्चिंतामवापह नमेमनश्चलेत्काापिकेनवाकश्मलीकृतं ९० इतिचिंताकुलोवामेपार्श्वेकामददर्शह क्रुद्धोन्मील्यललाटाक्षंस्वांकाद्देवीमपास्यच ९१ तस्याक्ष्णः सम भूदग्निस्तीक्ष्णोलोकविभीषणः तेनदग्धोभवत्सद्योमन्मथः सशरासनः ९२ कार्यसिद्धिंचपश्यंतोदुद्रुवुश्चामरादिवं शंकमानोस्वदंडंचवसंतोरतिरेवच ९३ निमील्यलोचनेभीतादेवीदूरंप्रदुद्रुवे सान्निधानंस्त्रियोहर्तुंमृडोप्यंतरधीयत ९४ रुद्रस्येष्टंप्रकुर्वाणोदेवश्चमनसोहितं लेभेनर्थमनिर्दिष्टंविप्रियंकुर्वतस्तुकिं ९५ तस्मादिक्ष्वाकुतनयः साधुनामप्रियः सदा तस्मादात्महितांसेवांनाकरोन्मंदधीःसतां ९६ अनुभूतमहद्दुःखंतस्माद्दुर्योनिरेवच तस्मात्कुर्याच्चसाधूनांसेवांसर्वार्थसाधिनीं ९७

स्यवह्निनेत्रंउन्मील्य संधिरार्षः मपास्यत्यक्त्वा ९१ सशरासनः सधनुष्कः ९२ दुद्रुवुः पलायांचक्रुः दिवंस्वर्गं रतिः कामपत्नी ९३ देवीपार्वती ९४ देवइंद्रः मनसोहितं हितायरुद्रस्य इष्टंप्रियंकुर्वाणः सन्नर्थंलेभे तत् विप्रियंअनिष्टंकुर्वाणः अनर्थंनलभेत्किम् ९५ ९६ ९७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अप्रियकारित्वादनिष्टकरणात् भाविनि भविष्यमाणे ९८ ९९ इतिटीकायांअष्टमोऽध्यायः ८ ७ कस्मात्पुरुषात् तस्मिन्जन्मनि क
र्मणःसहलंघनात् रुद्रदेवापकारकरणात् १ कुमारजन्मस्कंदजन्म २ तत्पत्नीकामपत्नी ३ भस्मावशेषितंपतिंपुरतोदृष्ट्वा मुमोह मुमूर्छा॰
मुहूर्तेनघटिद्वयावच्छिन्नसमयेन संजातसंज्ञालब्धचेतनाचित्रधा अनेकप्रकारेणविललाप विलापंकृतवती ४ तच्चित्तस्मो कामचिंताम्नो स्य॰

रुद्रस्याप्रियकारित्वात्स्मरोभाविनिजन्मनि दुःखंतुबहुलंलेभेजन्मकालेमहाप्रभुः ९८ इतिहासमिमंपुण्यंयेशृ
ण्वंतिदिवानिशं जन्ममृत्युजरादिभ्योमुच्यतेनात्रसंशयः ९९ इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशाखमाहात्म्येनारदां
बरीषसंवादेकामदहनोनामअष्टमोऽध्यायः ८ ७ मैथिलउवाच तस्यदग्धस्यकामस्यकस्माज्ज॰
न्माभवद्विभो किंदुःखमभवत्तस्मिन्कर्मणःसहलंघनात् १ एतदाचक्ष्वमेब्रह्मन्श्रोतुंकौतूहलंहिमे श्रु
तदेवउवाच कुमारजन्मवक्ष्यामिश्रवणात्पापनाशनम् २ यशस्यपुत्रदंधर्म्यंसर्वरोगविनाशनम् शंभुनातु
हतेकामेतत्पत्नीरतिसंज्ञका ३ मुमोहपुरतोदृष्ट्वापतिंभस्मावशेषितम् जातसंज्ञामुहूर्तेनविललापचचित्रधा ४
याविलापाहतंचापिसमदुःखमभूत्तदा तच्चितास्मौस्वकायंतुत्यक्तुकामाचमाधवं ५ पत्युःसखायंसस्मारकर्तुंतात्का॰
लिकींक्रियाम् सचागतास्थितिंकर्तुंवीरपत्न्यामहाप्रभुः ६ सतुत्रस्तःसखींदृष्ट्वाक्षणंमूर्छापरोभवत् रतिंतुसांत्व
यामाससांत्वैर्बहुविधैरपि ७ पुनस्तुत्योस्मितेभद्रेस्थितेमयिचनार्हसि कायंत्यक्तुंधर्महेतुमित्याद्यैर्बहुधापिसा ८
नैवस्थातुंमनश्चक्रेतेनसंस्तभितारतिः दृष्ट्वादार्ढ्यंवसंतोपिचिंतांचक्रेसरित्तटे ९

त्यक्तुकामामोक्तुकामा माधवंवसंतं ५ तात्कालिकींचिंताविरचनादिरूपांक्रियांकर्तुंसस्मारस्मृतवती वीरपत्न्याः वीरस्यमदनस्यपत्न्याःरत्याः ६
त्रस्तःखिन्नः सांत्वैः शांतिवचनैः ७ धर्महेतुधर्मकारणीभूतं ८ संस्तंभिताकृतप्रतिरोधा ९ ७ ७ ७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

द्युनद्यां भागीरथ्यामवगाह्य स्नानं कृत्वा कार्याणि शवपिंडप्रदानादीनि १० अशरीरा वाग् आकाशवाणी ११ हरात् शंकरात् यादवाद्यादवरूपधा
रिणो विष्णोश्च सकाशात्ते पत्युर्जन्मद्वयं भविष्यति १२ भैष्म्यां रुक्मिण्यां त्वं च ब्रह्मणः शापाच्छंबरालये वसिष्यसि १३ १४ मरणे कृतनिश्च
यारतिः तां आकाशवाणीं श्रुत्वा निवृत्ताभूत् स्वार्थे स्वकार्याय कामे हते मृते सति हरात्सकाशात् समाजग्मुः स्वं स्वमालयमिति शेषः १५ १६

सावगाह्य द्युनद्यां च कृत्वा कार्याणि सर्वशः सन्नियम्येंद्रियग्रामं निवेश्यात्मनि वै मनः १० चितिमारोढुमारेभे ततो जा
ता शरीरवाक् माप्रवेशय कल्याणि वह्निं पतिपरायणा ११ भविष्यति च ते पत्युर्हराद्विष्णोश्च यादवात् जन्मद्वयं क्रमे
णैव तत्र चोत्तरजन्मनि १२ भैष्म्यां कृष्णान्महाविष्णोः प्रद्युम्नाख्यो भविष्यति वसिष्यसि त्वं च शापाद्ब्रह्मणः शंब
रालये १३ प्रद्युम्नाख्येन ते पत्या संगतिश्च भविष्यति इत्युक्त्वा विरराम अथ वाणी च आकाशगोचरा १४ श्रुत्वा तां तु नि
वृत्ताभून्मरणे कृतनिश्चया ततो देवाः समाजग्मुः स्वार्थे कामे हते हरात् १५ रत्या हृष्ट्वा प्रकुर्वाणा गुर्विंद्राग्निपुरोगमाः
तां ते निवर्तयामासुः कृत्वा रणमहता सती १६ अनंगोपि भवेत्साङ्गो मृत एवाक्षिगो भवेत् इति तां तु विनिर्वर्त्य धर्मं चोप
दिदिशिरे १७ पूर्वकल्पे त्वयं राजा स्कंदराख्यो महाप्रभुः त्वमेव पत्नी तत्रापि रजःसंकरकारिणी १८ तेन पंचदशाभूते
कुर्वीदानीं च निष्कृतीं मंदाकिन्यां तु वैशाखे प्रातःस्नानं सदा कुरु १९ मधुसूदनमभ्यर्च्य कथां दिव्यां तथा शृणु अशू
न्यशयनं नाम व्रतमारभ भामिनी २० धर्मेणानेन ते भद्रे व्रतेनापि च माधवे नूनं ते भविता पत्युरुपलब्धिर्न संशयः २१
इति तस्यै वरं दत्वा देवा जग्मुर्यथागताः तथाकृच्छ्रान्निवृत्ता सा देवी कामसती तया २२ गंगावगाहनं चक्रे मेषसंस्थे दिवा
करे अशून्यशयनं नाम व्रतं चापि महामनाः २३

अनंगोपि भस्मीभूतांगोपि १७ रतिदोषमाविष्कुर्वंति पूर्वकल्प इति १८ नि
ष्कृतिं प्रायश्चित्तं १९ २० उपलब्धिः प्राप्तिर्भविता भविष्यसं २१ २२ दिवाकरे सूर्ये मेषसंस्थे वैशाखमासे इत्यर्थः २३ ६२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अवार्य वीर्यवान् अनुल्लंघ्यपराक्रमः २४ कामदोषमाविष्करोति पूर्वकल्पइति तेनकारणेन २५ प्रपेदेप्राप॰परमात्मनः पुत्रोऽपिदूत्यनेन वैशाखधर्माणामत्याधिक्यंप्रदर्शितं २६ गिरिकन्यका पार्वती निराशाहतेच्छा २७ दोर्भ्यांबाहुभ्यां परिरभ्यालिंग्य २८ तन्निष्ठमानसा शिवनिमग्नांतःकरणा २९ गंगायाउपकूलंतीरसमीपे धृतवता कृतव्रतनिश्चया पित्राहिमालयेन निवारितापि पार्वतीतपस्तप्तुं आपेदेप्राप ३०

तेनपुण्यप्रभावेनसद्यःकामोऽक्षिगोचरः अभूत्तस्यैमहाराजलोकेचावार्यवीर्यवान् २४ पूर्वकल्पेप्ययमपिराजा धर्मपरायणः वैशाखोक्तान्महाधर्मान्नाकरोत्तेनवैस्मरः २५ देहहानिंप्रपेदेसोपुत्रोपिपरमात्मनः वृथानीतेतुवैशाखेमेषसंस्थेदिवाकरे २६ अवस्थेयंचदेवानांमनुष्याणांतुकाकथा त्र्यंबकेंतर्हितेपश्चान्निराशागिरिकन्यका २७ तूष्णींस्थितांतदाभ्रांतांतान्दृष्ट्वाहिमवान्गिरिः चकितःस्वगृहंनिन्येदोर्भ्यांतांपरिरभ्यच २८ रूपौदार्यगुणान्दृष्ट्वाहरस्यैवमहात्मनः सएवमेपतिर्भूयादितितन्निष्ठमानसा २९ गंगोपकूलमापेदेतपस्तप्तुंधृतव्रता निवारितापि सादेवीपित्रामात्रास्वकैर्जनैः ३० अर्चयंतीमहालिंगंनिराहाराजटाधरा दिव्यवर्षसहस्रांतेप्रत्यक्षोभून्महेश्वरः ३१ भूत्वावर्ण्यपिसायान्हेपर्णशालामुखेविभुः स्वनिष्ठमनसोदार्ढ्यंवाक्यैर्नानाविधैरपि ३२ ज्ञात्वावरादंभद्रंवरयेतिमहाप्रभुः सावव्रेयपतिंरुद्रंत्वंभवेतिवरानना ३३ सतथेववरंदत्वाऋषीन्सस्मारसप्तच आजग्मुस्तेपिमुनयःस्थिताःप्रांजलयःपुरः ३४

जटाधरा अनेनतापसीवृत्तिरुद्दिरितानतुअचतावर्लकेशसंस्कारोपभोगवती महालिंगंअर्चयंतीपूजयंती आसीदितिशेषः उत्तरार्द्धेचतत् इतिशेषः ३१ वर्णीब्रह्मचारी पर्णशालामुखेगत्वेतिशेषः विभुः शंभुः पार्वत्याइतिशेषः तस्मिन्नात्मनिशिवएवेत्यर्थः निष्ठाएकांतास्थितिर्यस्य तच्चतन्मनश्चदार्ढ्यं दृढतां नानाविधैरपिव्यस्तापव्यस्तैरपिवाक्यैर्ज्ञात्वा ३२ वराननापार्वतीरुद्रंप्रतित्वंपतिर्भवइतिवरंवव्रे ३३ ३४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कन्यांप्रष्टुं कन्याकस्मैदीयतेइतिविचारयितुं ३५ विहायसाआकाशमार्गेण प्रत्युज्जगामाभि मुखंगतवान् ३६ ३७ कृत्यंकर्तव्यंकार्यम्
३८ ३९ नेतवसदृशंयोग्यंमहत्लयोग्यमित्यर्थः तेतवमहोदये महोत्कर्षाय ४० ४१ अस्यास्तवकन्यायाः दक्षः समर्थः अनंत्यं

ऋषीणांज्ञापयामासकन्यांप्रष्टुंहिमालयम् तथादिष्टाभगवताकन्यार्थेहिमवद्गृहं ३५ प्रापुर्विहायसासर्वेघोतयं
तोदिशोदश प्रत्युज्जगामसगिरिःसमेतान्ब्रह्मवित्तमान् ३६ संपूज्यविधिवत्सर्वान्सुखासीनानपृच्छत धन्योऽस्मि
कृतकृत्योस्मियद्भवतोगृहमागताः ३७ भवदागमनंमन्येममजन्मफलंत्विति नकृत्यंविद्यतेस्माभिःपूर्णार्थानांमहात्म
नाम् ३८ तथापिब्रूतकार्यंवोयत्कर्तव्यंमयाधुना इत्युक्तास्तेतथाप्रोचुर्हिमवंतंमहागिरिम् ३९ त्वयास्वसदृशंवा
क्यमुक्तंगिरिपतेदृढम् अस्मदागमनेहेतुंवक्ष्यामस्तेमहोदये ४० कन्यातेपार्वतीनामपूर्वंदक्षात्मजासती जा
तातवकुमारीयायज्ञेत्यक्तकलेवरा ४१ अस्याःपाणिग्रहेदक्षःशंभुर्नान्योजगत्त्रये देयासाशंभवेदेवीभवतानं
त्यमिच्छता ४२ पूर्वजन्मसहस्रेषुभवतासुकृतंकृतं इदानींतवदिष्ट्यातुपरिपाकमुपागतम् ४३ तेषांतद्वचनंश्रु
त्वासंहृष्टात्मामहागिरिः व्याजहारपुनर्वाक्यंपुत्रीवल्कलधारिणी ४४ गंगातीरेनिराहारातपस्तपतिदुश्चरम्
कांक्षमाणापतिंशंभुंतस्याइष्टमिदंत्विति ४५ दत्ताकन्यामयातस्मैत्र्यंबकायमहात्मने शीघ्रंगत्वाभवंतस्तुपत्नींशं
भुर्महाप्रभुः ४६ प्रीत्याहिमवतादत्तांगृहाणेतिनिवेद्यच भवंतएवकुर्वंतुचेतदेवाहिकींक्रियाम् ४७ इत्युक्तास्तेहि
मवतानमामंत्र्यशिवंययुः लक्ष्म्याद्यायोषितःसर्वाविघ्नबाद्यादेवताअपि ४८ षण्मातरोयमुनयोदक्षुजग्मुर्महोत्स
वम् शिवःसर्वामरगणैर्मुनिभिर्मातृभिस्तथा ४९

अनंतपुण्यफलं दिष्ट्याभाग्यवशात् परिपाकं पूर्णावस्थाम् ४३ हिमवतोपितदेवे
ष्टं कन्यायाअपितदेवेष्टमितिहिमवांस्तदेववर्णयतितेषामिति ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ षण्मातरः ब्राह्मीकौमारीवैष्णवीवाराहीइंद्राणी
चामुंडाकृत्तिकादयोपिवा ४९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

५० ब्रह्मघोषैः स्वस्तिनइंद्रइत्यादिमंगलाशासकवेदमंत्रघोषैः ५१ त्रिलोक्यांप्राणिनांमहोत्सवश्चासीत् हेनृपमैथिल ५२ लोकशंकरोलोकहितकरः लोकधर्माननुव्रतः लोकधर्मानुद्यानक्रीडादिरूपान् अनुव्रतोऽनुसृतः ५३ नंदिनीतीरे नंदिनीनदीतटे वनराजिषूद्यानपंक्तिषु ५४ मत्तभ्रमरकोकिलादिकूजनशिखंडिशब्दसंशोभिते ५५ तस्मिन्कालेशिवपार्वतीविवाहसमये स्त्रीणांयावत्स्त्रीत्वजात्यवच्छिन्नानांइंद्रस्यगर्भधारणेवराभावात्-

अन्वितोवृषभारूढःप्रमथानांगणैर्वृतः भेरीशंखमृदंगाद्यैःकाहलीपटहादिकैः ५० ब्रह्मघोषैर्वेदिभिश्चप्राविशद्धिमवत्पुरीम् क्रमुहूर्तेशुभेलग्नेशुभग्रहनिरीक्षिते ५१ विवाहमकरोच्छैलःप्रहृष्टेनांतरात्मना महोत्सवस्तदाचासीत्त्रिलोक्यांप्राणिनांनृप ५२ महोत्सवेनिवृत्तेतुशंकरोलोकशंकरः रेमेस्वच्छंदयादेव्यालोकधर्माननुव्रतः ५३ ऋद्धिमद्धिमवद्गेहेदेवेंद्रभवनोपमे शर्वर्यांनंदिनीतीरेवनराजिषुशंकरः ५४ मत्तालिद्विजसन्नादमयूररवमंडिते दिव्यवर्षसहस्राणिरेमेस्वच्छंदयाविभुः ५५ स्त्रीणामिंद्रवराभावात्तस्मिन्कालेनृपोत्तम पुंसःसंगात्पुनर्गर्भोनारीणांस्रवतिध्रुवम् ५६ प्रत्यहंरमणाद्देव्यानाभूद्गर्भोहराद्धृत देवानामभवच्चिंतापुत्रलाभाद्धराद्विभो ५७ सर्वेसंगत्यसमंत्र्यमिथएवंबभाषिरे कामीवाभूद्धतोनित्यंसक्तोदेव्याहरःस्वराट् ५८ नास्माकंसिद्ध्यतेकार्यंनित्यंगर्भस्यसंस्रवात् पुनारतिर्यथानाभूत्तथास्माभिर्विधीयतां ५९ मिथएवंतुसंभाष्यव्यचिन्वन्क्षणमत्रते अग्निकृत्यंविनिश्चित्यत्यूचुर्मानपुरःसरम् ६० त्वंमुखोग्नेहिदेवानांत्वंबंधुर्गतिरेवच इदानीमपिगच्छत्वंरमतेयत्रवैहरः ६१

पुनःद्वितीयमैथुनसमयेस्त्रीणांपूर्वंगर्भःस्रवति अस्रवित् ५६ अतोहेतोः शंकरस्यपार्वत्यासहप्रत्यहंरमणात्पूर्वगर्भनाशोऽभवत् तेनहरात्पार्वत्यांगर्भोनाभूत्नवर्द्धे ५७ रतोस्फरतेकामीइव अत्यंतकामुकइवदेव्यासहसक्तोऽभूत् ५८ ५९ व्यचिन्वन् कार्यदक्षंशोधयामासुः ६० ६१

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रत्यंते स्मरतांते पुनः यथा रतिर्न भवेत् अन्यपुरुषदर्शनेन लज्जया स्मरतप्रवृत्त्यवष्टंभसंभवात् ६२ स्मरांतकं शिवम् तत्वसंप्रश्नव्याजेन तत्वविचार-
णमिषेण ६३ ओमिति स्वीकारार्थे निपातः ६४ वीर्योत्सर्गाच्छुक्रनिर्मोका दादावेव रतांतरे स्मरतमध्ये विवस्त्रा नग्नाविमनाः खिन्ना ययौ अंतः
पुरं ययौ ६५ अविसृष्टं पार्वतीयोनौ न निक्षिप्तम् ६६ त्वया करणभूतेन ६७ तदुल्बणं अतिजाज्वल्यमानं शिवस्य वीर्यं उदरे धृत्वा दस्य

रत्यंते दर्शयात्मानं पुना रतिर्यथा न वै त्वां दृष्ट्वा व्रीडिता देवी तत्र श्वापसरेद्ध्रुवम् ६२ शिष्यो भूत्वातु रत्यंते पृच्छ तत्वं-
स्मरांतकम् तत्वसंप्रश्नव्याजेन कालं बहु नय प्रभो ६३ बहुकाले गते देवी कुमारं प्रसविष्यति देवैरेवं प्रार्थितोग्निरोमि-
त्युक्त्वा हरं ययौ ६४ वीर्योत्सर्गात्पूर्वमेव गतो वन्ही रतांतरे तं दृष्ट्वा व्रीडिता देवी विवस्त्रा विमना ययौ ६५ रतिं विहा
य त्वरया ततो रुद्रो नितिकोपितः वन्हिं प्राह गृहाणेदमविसृष्टं तु दुर्मते ६६ मद्वीर्यं दुःसहं पापरतो विघ्नस्त्वया भवत् उ
त्सृजामि च मद्वीर्यं त्वन्मुखे हव्यवाहन ६७ इत्युक्त्वोत्सृष्टवान्वीर्यं हव्यवाहमुखे हरः तद्धृत्वा दह्यमानः सन्स्वोदरे
वीर्यमुल्बणम् ६८ चिंतयानो ययौ धाम देवानां यज्ञपूरुषः कथंचित्प्राणतो मुक्तो देवेभ्यस्तन्न्यवेदयत् ६९ देवाव
न्हीरितं श्रुत्वा हर्षशोकौ समाययुः स्थितं वीर्यमिति स्न्हाद कथं तु प्रसवो भवेत् ७० इति दुःखं तदा चासीद्वन्हेः कुक्षौ
तु शांभवम् वहूंधतेज आक्षिप्तं दशमासागतास्तदा ७१ नापश्यत्प्रसवोपायं बहुदुःखपरायणः देवान्वै शरणं प्रा-
पगर्भमोचनहेतवे ७२ ते देवा वन्हिना साकं प्रापुर्गंगां यशस्विनीम् गंगां स्तोत्रेण ते स्तुत्वा प्रार्थयामासुरंजसा ७३
त्वमाता सर्वदेवानां त्वमेव जगतां पतिः देवतार्थे तु त्वं भद्रे धत्स्व तेजस्तु शांभवम् ७४

मानोग्निः ६८ देवानां धाम स्वर्गं ययौ ६९ वन्हीरितं अग्निवाक्यम् हर्षशोकौ शिवस्रुतो भविष्यतीति हर्षं अग्नेस्तापो भवतीति दुःखम् तदे-
वाह स्थितमिति ७० शिवेन आक्षिप्तं तेजः शुक्रम् ७१ ७२ गंगां भागीरथीं स्तोत्रेण भववर्णनेन स्तुत्वा स्वकार्यप्रार्थनया ७३ पतिः पालनकर्त्री
धत्स्व धारय ७४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एनंवन्हिं समुद्धरपरिपालय ७५ प्राडुरुपदिदिशः ७६ भास्वल्लोकस्कदुःसहं तेजस्विनामप्यसत्यतेजस्कं ७७ सागंगाकतिचिन्मासांस्तद्वीर्यं
मूर्द्ध्नाधारयित्वा तत्प्रभावेणशिववीर्यप्रभावेणनिर्जलावीर्यस्यात्युल्बणत्वात् ७८ ७९ शरकांडे नदीमध्येजायमाननृणविशेषखंडे ८०

तद्वन्हेर्वदतेगर्भेनस्त्रीत्वात्प्रसवोस्यच तस्मादेनंचनःसर्वान् समुद्धर दयांकुरु ७५ इत्येवंप्रार्थितादेवीतथास्त्विति
वचोब्रवीत् देवास्तुवन्हयेप्राहुर्मंत्रंगर्भविमोचनम् ७६ तन्मंत्राद्गर्भमाकृष्य व्यसृजद्धव्यवाहनः गंगायांशांभवंते
जोभास्वल्लोकस्कदुःसहम् ७७ साचोद्वाकतिचिन्मासान्भशशाकततःपरम् निर्जलातत्प्रभावेणस्फुटद्भूककलेवरा
७८ बहुदुःखाकुलादेवीपातित्रस्यप्रभावतः उज्जहारस्वोदरस्थगर्भंलोकैकपावनी ७९ शरकांडेतुविक्षेपदत्स्य-
मानसमंततः शरकांडस्तुसंभिन्नः षोढाभिन्नोबभूवह ८० षट्कृत्तिकाःसमाजग्मुर्ब्रह्मणाचोदितास्तथा शर-
कांडेविनिर्भिन्नंषोढासंधायशांभवम् ८१ षण्मुखपुरुषंकृत्वालैकदेहमितिस्फुटम् कृत्तिकाविधिनात्तमास्तंत
थाचक्रिरेद्दढम् ८२ तद्देहंपुरुषाकारंषण्मुखंशरकांडगं अरक्ष्यमाणमेवासीच्छरकांडेषुवैचिरम् ८३ एकदावृ-
षभारूढौपार्वतीपरमेश्वरौ श्रीशैलंगंतुमनसौतत्स्थलंपरिजग्मतुः ८४ तदासीत्पार्वतीदेवीसद्यःस्तुनपयोधरा
विस्मितावचनंरुद्रंस्तुतौकस्मात्पयोधरौ ८५ कारणंब्रूहिविश्वात्मन्नित्युक्तस्तुहरोब्रवीत् शृणुदेविप्रवक्ष्यामिपु
त्रोधोवर्ततेतव ८६ त्वयिवीर्यमनुत्सृष्टंप्रागेवागाद्धविर्वहः तद्दष्ट्वाव्रीडितात्वंवैप्रविष्टाचस्थलांतरं ८७ मया
कोपाद्वन्हिमुखेविसृष्टंवीर्यमुल्बणम् देवानांचप्रसादेनगंगायांव्यसृजद्विभुः ८८ गंगांचदत्यमानायाविद्धे·
पंचशरांतरं तत्रषोढाप्रभिन्नंतुमातृभिश्चदृढीकृतं ८९

चोदिताःप्रेरिताःषोढाषट्प्रकारेणनिर्भिन्नंशांभवंतेजः संधायसंधितं
कृत्वा ८१ तंषण्मुखंपुरुषं ८२ ८३ शैलंकैलासंतत्स्थलंयत्र शरकांडे पुरुष आसीत्तद्दर्शः ८५ ८६ हविर्वहोवन्हिः ८७ ८८ मातृभि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मातृभिः षट्कृत्तिकाभिः हृदीकृतंसंहितं ८९ पुरुषाकृतिं पुरुषाकारं आपेदेप्रापतद्वीर्यमिति तंगर्भम् विष्णुनासमविक्रमम् विष्णुतुल्यप
राक्रमम् ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ अनुवारंवारं ९६ ९७ यत्प्रभावात् वैशाख

पुरुषाकृतिमापेदेतंदृष्ट्वातेत्तनौस्तुतौ पालनीयंमहावीर्यंविष्णुनासमविक्रमं ९० अयमेवौरसःपुत्रस्तव-
भातिविनिश्चितम् तस्माद्गृहाणशीघ्रंत्वंतेनाख्यातिरतीवते ९१ इत्याज्ञप्ताशंभुनासातमादायार्भकंद्रुतं अंक
मारोप्यतंदेवीपाययामाससास्तनौ ९२ देवेनमोहितादेवीपुत्रस्नेहपराभवत् पुनःकैलासमगमत्प्रभुणासह-
शांकरी ९३ लालयंतीसुतंदेवीसंतोषंपरमंययौ एवंकुमारजननंवर्णितंतेमयाद्भुतं ९४ यइदंशृणुयान्नित्यं
कुमारजननंशुभम् पुत्रपौत्राभिवृद्धिंतुलभतेनात्रसंशयः ९५ महद्दुःखंतुजननेहरस्यापियतोभवत् मीत्या
नुस्मृतवैशाखधर्मोप्यप्रतिमोभवत् ९६ तस्माद्वैशाखधर्मोहिसर्वाघौघविनाशनः अवैधव्यप्रदःपुण्यःसर्वसं
पद्विधायकः ९७ अनंगोपिहिसांगत्वंयत्प्रभावात्समाप्तवान् अस्नात्वाचाप्यदत्वाचवैशाखोयस्यवैगतः ९८
अपिधर्मकृतोवापिभवेद्दुःखपरंपरा सर्वधर्मोहितःस्याच्चयद्येकोयमनुष्ठितः ९९ इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशा
खमाहात्म्येनारदांबरीषसंवादेपुत्रोत्पत्तिकथनंनामनवमोऽध्यायः ९ ५ मैथिलउवाच यत्कामपत्नी-
चरितमशून्यशयनव्रतम् देवोपदिष्टंतस्यास्यविधानंब्रूहिभूसुर १ किंदानंकोविधिस्तस्यपूजनंकिंफलंतथा
एतदाचक्ष्वभूदेवश्रोतुंकौतूहलंहिमे २ श्रुतदेवउवाच शृणुभूयःप्रवक्ष्यामिव्रतंपापप्रणाशनम् अशून्य
शयनंनामरमायैहरिणोदितं ३ प्रभावात् ९८ ९९ इतिवैशाखमाहात्म्यटीकायांनवमोऽध्यायः ९
अथाशून्यशयनव्रतविधानंप्रस्तौति यदिति १ २ ३ ५ ५ ५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

जीमूताभः जीमूतोमेघस्तस्यामेवाभा यस्येति मेघश्यामइत्यर्थः ४ ५ ६ ७ चतुर्विधं लेह्यचोष्यपेयखाद्यभेदेनेति ८

येनचीर्णेनदेवेशोजीमूताभःप्रसीदति लक्ष्मीभर्ताजगन्नाथः समस्ताघौघनाशनः ४ अकृत्वायस्त्विदंराजन्व्रतं
पातकनाशनम् गार्हस्थ्यमनुवर्तेततस्येदंनिष्फलंभवेत् ५ श्रावणेशुक्लपक्षेतु द्वितीयायांमहीपते अशून्यश-
यनाख्यंतद्व्रात्यंव्रतमनुत्तमम् ६ चातुर्मास्येतुसंप्राप्ते हविष्याशीभवेन्नरः चतुर्भिःपारणंमासैः सम्यङ्निष्पाद्यते
प्रभो ७ लक्ष्मीयुक्तोजगन्नाथःपूजनीयोजनार्दनः पारणंदिवसेप्राप्ते भक्ष्यंचैवचतुर्विधम् ८ उपायनंचदातव्यं
ब्राह्मणायकुटुंबिने सौवर्णीराजतींवापिमूर्तिंकुर्यान्मनोरमां ९ पीतांबरधरांदिव्यांवनमालाविभूषितां शुक्ल-
पुष्पैःस्रग्गंधैश्चपूजयेत्पुरुषोत्तमम् १० शय्यादानैर्वस्त्रदानैर्विप्राणांभोजनैस्तथा दंपत्योर्भोजनैश्चैवदक्षिणाभिः
प्रपूजयेत् ११ एवंतुचतुरोमासान्पूजयित्वाजनार्दनम् मार्गशीर्षादिमासेषुपूजयेत्पूर्ववद्धरिम् १२ रक्तवर्णंह
रिंध्यायेद्रुक्मिणीसहितंतथा चैत्रादिचतुरोमासानेवंसंपूजयेत्ततः १३ भूम्यासहस्थितंदेवमर्चयेद्भक्तिपूर्वकम्
सनंदनाद्यैर्मुनिभिःस्तूयमानमकल्मषम् १४ आषाढस्यचमासस्य द्वितीयायांसमापयेत् अष्टाक्षरेणमंत्रेण
जुहुयादनलेशुभे १५ मार्गशीर्षादिमासानांपारणेभूमिपालक जुहुयाद्विष्णुगायत्र्याचैत्रादीनांनिबोधय १६
पौरुषेणचमंत्रेणजुहुयादनलेशुभे पंचामृतपायसंचअपूपघृतपाचितम् १७ एवंक्रमेणद्रव्याणिप्रतिमासं
निबोधय सौवर्णींप्रतिमांदद्याल्लक्ष्मीनारायणस्यच १८

९ १० भाजनैः पात्रैः ११ १२ १३ १४ अष्टाक्षरमंत्रोयथा ॐनमोनारायणायेति १५ विष्णुगायत्रीयथा संकर्षणायविद्म
हेवासुदेवायधीमहि तन्नःकृष्णःप्रचोदयादिति १६ १७ श्रावणादिमासचतुष्टयेलक्ष्मीनारायणस्यसौवर्णींप्रतिमांदद्यात् १८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१९ २० २१ २२ तस्यांशय्यायां अपूपैः उत्तमशय्योपस्कर पदार्थैः २३ विशिष्टायदानयोग्याय २४ २५ २६ २७

सौवर्णींमध्यमेदद्यात्कृष्णस्यपरमात्मनः राजतींत्वंतिमेदद्याद्दराहस्यमहात्मनः १९ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चा-
न्नामभिः केशवादिभिः वस्त्रयुग्मैरलंकारैर्यथावित्तानुसारतः २० अर्चयित्वाततोदद्यादपूपान्घृतपाचितान् उपाय
नार्थेविप्रेभ्योद्वादशाभ्योनिवेदयेत् २१ आचार्यायततोदद्यात्प्रतिमांपूर्वकल्पिताम् शय्यासंकल्पितांपूर्णांसर्वालं
कारभूषिताम् २२ तस्यामभ्यर्च्यविधिवल्लक्ष्मीनारायणंपरम् कांस्यपात्रेणसहितामपूपैर्बहुभिस्तथा २३ वस्त्रालं
कारसहितांदक्षिणाभिस्तथैवच ब्राह्मणायविशिष्टायवैष्णवायकुटुंबिने २४ दातव्याविधिवत्पूज्यब्राह्मणांश्चा·
पिभोजयेत् दानमंत्रः लक्ष्म्याअशून्यंशयनंयथातवजनार्दन २५ शय्याममाप्यशून्यास्याद्दानेनानेनकेशव
एवंसंप्रार्थ्यदेवेशंस्वयंभोजनमाचरेत् २६ पुरुषोवासतीवापिविधवावासमाचरेत् अशून्यशयनार्थंचकर्तव्यंव्रत
मुत्तमम् २७ एवंतवमयाख्यातंविस्तरान्नृपसत्तम स्वप्रसन्नेजगन्नाथेभवेयुर्विविधाःप्रजाः २८ तस्मिंस्तुष्टेतु
देवेशेदेवानामपिदुर्लभाः तस्मात्सर्वप्रयत्नेनव्रतमेतत्समाचरेत् २९ अवश्यंगंतुकामेनतद्विष्णोःपरमंपदम् एव
मुक्तंमयासर्वंकिमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ३० इत्युक्तस्तेनराजर्षिःपुनरप्याहतंमुनिम् वैशाखेछत्रदानस्यमाहात्म्यंवि
स्तराद्वद ३१ शृण्वतोपिनतृप्तिर्मेवैशाखोक्तान्शुभावहान् इतितद्वचनंश्रुत्वायशस्यंपुण्यवर्द्धनम् ३२ प्रत्युवा·
चमहाभागश्श्रुतदेवोमहायशाः श्रुतदेवउवाच वैशाखेधर्मतप्तानांमानवानांमहात्मनाम् ३३ येकुर्वंत्यातपत्रा
णतेषांपुण्यमनंतकम् अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ३४

२८ २९ ३० ३१ धर्मानितिशेषः ३२ ३३ आतपत्राणं उष्णाद्रक्षणम् ३४ ६१ ६१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

कृतंजातं ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ कर्त्तुमितिशेषः ४० ४१ ४२ ४३ ४४

वैशारवधर्ममुद्दिश्यपुराकृतयुगेकृतम् वंगदेशेपुराकश्चिद्धेमकांतइतिश्रुतः ३५ कुशकेतोःसुतोधीमान्राजाशस्त्र
भृतांवरः एकदामृगयासक्तोगहनंवनमाविशत् ३६ तत्रनानाविधान्हत्वामृगान्क्रोडादिकान्बहून् श्रांतोमध्या
न्हवेलायांमुनीनामाश्रयंययौ ३७ तदाशतर्षिनोनामऋषयःशंसितव्रताः समाधिस्थानजानंतिवात्यकृत्यंच
किंचन ३८ तान्दृष्ट्वानिश्चलान्विप्रान्क्रुद्धोहंतुमनोदधे भूपंनिवारयामासशिष्याणामयुतंतदा ३९ दुर्बुद्धे शृ
णुनोवाक्यंगुरवस्तुसमाधिगाः नोजानंतिबाह्यैःकृत्यंतस्मात्क्रोधनचार्हसि ४० ततःशिष्याववाचेदंवचनंक्रो
धविह्वलः यूयंकुरुध्वमातिथ्यमध्वश्रांतस्यमेद्विजाः ४१ एवमुक्तास्तुभूपेनशिष्याऊचुस्तदानृपम् नाज्ञाता
गुरुभिर्भूपवयंभिक्षाशिनःपुनः ४२ गुरुतत्राःकथंकर्तुमातिथ्यंतेवयंक्षमाः मत्वाख्यातोन्नृपःशिष्यैस्तान्हंतुंध
नुराददे ४३ मृगदस्युभयादिभ्योबहुधारक्षितामया नेमामेवोपशिक्षंतिमयादत्तप्रतिग्रहाः ४४ एतेमानवि
जानंतिकृतघ्नाभूरिमानिनः घ्नतोपिमनदोषःस्यादेतान्वैस्वार्थनाशिनः ४५ एवंविक्रुध्यमानःसन्शरान्मुंचन्शरा
सनात् तान्विद्धानानुद्रुत्यजघ्नेशिष्यशतत्रयं ४६ दुद्रुवुर्भयतःसर्वेविहायाश्रममंजसा विद्राविते षुशिष्येषु
बलादाश्रमसंस्थितान् ४७ सभारान्जगृहुःशीघ्रंसैनिकाःपापबुद्धयः यथेष्टंभोजनंचक्रुःनृपेणैवानुमोदिताः
४८ ततःसेनावृतोराजापुरीमागाद्दिनात्यये कुशकेतुस्ततःश्रुत्वातनयस्यविचेष्टितम् ४९ पुरान्निर्यातयामा
सगर्हयन्गर्हयन्सुतम् राज्यानर्हस्समाहीनस्वदेशादपिभूमिप ५०

२५

४५ शरासनात् धनुष्यात् ४६ ४७ ४८ दिनात्ययेसायंकाले ४९ ५० ५१ ५२

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ब्रह्मपत्रैः पलाशवृक्षपत्रैः जग्राह दधारेत्यर्थः अलांबुस्थं तुंबीफलप

पित्रात्यक्तस्ततोराजाहेमकांतोतिविह्वलः वनंविवेशगहनंहत्याभिस्मस्रुपीडितः ५१ बहुकालमवासीच्चगह्वरेनि
र्जनेवने आहारंकल्पयामासव्याधधर्ममुपाश्रितः ५२ नक्वापिस्थितिमापदेहत्ययाभिद्रुताभृशं अष्टाविंशतिव
र्षाणिगतान्यस्यदुरात्मनः ५३ तीर्थयात्राप्रसंगेनत्रितोनाममहामुनिः तस्मिन्नरण्येवैशाखेरवौमध्यंदिनेगते ५४
गच्छन्नातपविक्लांतस्तृषयाचापिपीडितः क्वचिद्वृक्षविहीनेतुप्रदेशोमूर्छितोभवत् ५५ दैवाद्दृष्ट्वा हेमकांतस्त्रितं
नाममहामुनिम् तृषार्तंमूर्छितंश्रांतंकृपान्वकेनृपाधमः ५६ ब्रह्मपत्रैस्तदाछत्रंकृत्वाचातपवारणं मुनेर्जग्राहशिरसि
त्यलाबुस्थंजलंददौ ५७ लब्धसंज्ञोभवत्तेनत्वुपचारेणवैमुनिः पत्रछत्रंक्षत्रदत्तंगृहीत्वागतविक्लमः ५८ ग्रामंक्र
विच्छनैःप्राप्यकिंचिदाप्यायितेंद्रियः तेनपुण्यप्रभावेनब्रह्महत्याशतत्रयम् ५९ विनष्टमभवत्तस्यक्षणादेवमहा
त्मनः ततोविस्मयमापन्नोहेमकांतोमहारथः ६० बहुधापीड्यमानस्यब्रह्महत्याःकथंगताः केनापिनिष्कृतान्द्य
ताःक्वगताःकेनहेतुना ६१ इत्येवंचिंतयामासब्रह्महत्याविमोचनं एवंचाज्ञास्थितेराज्ञियमदूतास्तथागमन् ६२
नेतुमेनंमहात्मानंहेमकांतंवनेस्थितम् ग्रहणींजनयामासुःप्राणान्हर्तुंमहात्मनः ६३ तदाप्राणवियोगार्तःपु
रुषान्स्त्रीन्ददर्शह यमदूतान्महाघोरानूर्ध्वकेशान्भयंकरान् ६४ चिंतयानःस्वकर्माणितूष्णीमासींत्त-
दानृपः छत्रदानप्रभावेनजाताविष्णुस्मृतिर्नृप ६५ तेनस्मृतोमहाविष्णुर्विष्वक्सेनंस्वमंत्रिणम् उवाचतूर्णंत्वं
गच्छयमदूतान्निवारय ६६ वैशाखधर्मनिरतंहेमकांतंतुपालय निष्पापमेनंमद्भक्तंपित्रेदेहिपुरंगतः ६७ त्रस्थं ५७

५८ ५९ ६० ६१ ६२ ग्रहणीसंग्रहणीरोगं ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

६८ कृतागाः कृतापराधः ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७

मदीरितेनवाक्येनकुशकेतुंचबोधय सर्वधर्म्मोज्झितोवापिब्रह्मचर्यादिवर्जितः ६८ वैशाखधर्मनिरतोमत्प्रि
यस्थान्नसंशयः कृतागाश्चापितत्पुत्रोमुनित्राणपरायणः ६९ वैशाखेछत्रदानेननिष्पापोनात्रसंशयः तेनपुण्य
प्रभावेनशांतोदांतश्चिरायुषः ७० शौर्यौदार्यगुणोपेतस्त्वत्समोयंगुणैरपि तस्मादेनराज्यभारसंस्थापयमहा
बलम् ७१ विष्णुनैवसमाज्ञप्तमित्यादिश्यन्नृपोत्तमं पितुर्वंशेहेमकांतस्त्वाप्ध्यायाहिचमापुनः ७२ इत्यादि-
ष्टोभगवताविष्वक्सेनोमहाबलः हेमकांतंसमासाद्ययमदूतान्निवार्यच ७३ पाणिनाशांतमनेनैवपस्पर्शांगेषु
भूमिपम् भगवद्भक्तसंस्पर्शाद्धतव्याधिःक्षणादभूत् ७४ विष्वक्सेनस्ततस्तेनसहतस्यपुरीययौ तद्दृष्ट्वावि-
स्मितोभूत्वाकुशकेतुर्महाप्रभुः ७५ ननामशिरसाभक्त्यादंडवत्सातितोभुवि गृहंप्रवेशयामासपार्षदंपरमा-
त्मनः ७६ स्तुत्वाचविविधैःस्तोत्रैःपूजयामासवैभवैः तस्मैप्रीतमनाःप्राहविष्वक्सेनोमहाबलः ७७ हेम
कांतसमुद्दिश्ययदुक्तंविष्णुनापुरा तच्छ्रुत्वाकुशकेतुश्चपुत्रराज्येनिवेश्यच ७८ विष्वक्सेनाभ्यनुज्ञातःसभा-
र्योवनमाविशत् विष्वक्सेनोहेमकांतमनुमंत्र्याभिपूज्यच ७९ श्वेतद्वीपंययौधीमान्विष्णुपार्श्वेमहामनाः हे
मकांतस्ततोराजा वैशाखोक्तान्शुभावहान् ८० विष्णुप्रीतिकरान्धर्मान्प्रतिवर्षंचकारह ब्रह्मण्योधर्ममा
र्गस्थः शांतोदांतोजितेंद्रियः ८१ दयालुःसर्वभूतेषुसर्वयज्ञेषुदीक्षितः प्रवृद्धःसर्वसंपद्भिःपुत्रपौत्रादिभिर्वृ
तः ८२ भुक्त्वाभोगान्समस्तांश्चविष्णुलोकमवाप्तवान् ८३

७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पुमर्थहेतून् धर्मार्थकाममोक्षप्रापका ८३ इतिटीकायां दशमोऽध्यायः १० ६९ अथवैशाखधर्माणां श्रेष्ठत्वंप्रतिपादयितुं मैथिल-
नृपस्यप्रश्नमवतारयति वैशाखेत्यादिना १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९

नेक्षेतुवैशाखसमांश्चधर्मान् स्करवप्रयत्नान्बहुपुण्यहेतून् पापेंधनाग्निनिभान्सकलभ्यान्धर्मादिमोक्षांत
पुमर्थहेतून् ८३ इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशाखमाहात्म्ये नारदांबरीषसंवादे छत्रदानप्रशंसने हेमकान्तस्यब्रह्म
हत्यादिपापशमनंनामदशमोऽध्यायः १० ६९ मैथिलउवाच वैशाखधर्माः सुलभाः पुण्यराशिविधायकाः
विष्णुप्रीतिकराः सद्यः पुमर्थानांतुहेतवः १ नप्रख्याताः कथंलोके शाश्वताः श्रुतिचोदिताः प्रख्याताराजसाधर्मा
स्तामसाश्चापिभूरिशः २ दुर्धराबहुयत्नाश्चबहुद्रव्यव्ययावहाः केचिन्माघंप्रशंसंतिचातुर्मास्यान्परेजगुः ३
व्यतीपातादिधर्मांश्चवर्णयंतीहभूरिशः एतद्विवेकंविस्तार्यश्रोतुकामायमेवद ४ श्रुतदेवउवाच शृणुभूपप्र
वक्ष्यामिनप्रख्याताइमेकथम् इतरेषांचधर्माणांकथंख्यातिश्चभूतले ५ राजसास्तामसाभूमौबहवःकामुकाज
नाः इच्छंत्यैहिकभोगांस्तेपुत्रपौत्रादिसंपदः ६ क्वचित्कथंचनकापिजनेष्वेकोतिकृच्छ्रतः स्वर्गायियतंतेलोकेत
स्माद्यज्ञादिसत्क्रियाः ७ कुर्वंतिप्रयत्नेनमोक्षंनोपासतेनराः क्षुद्राशाभूरिकर्माणोजनाःकाम्यानुपासते ८ प्र
ख्याताराजसाधर्मास्तामसाश्चापितेनवै नख्याताःसात्विकाधर्माहरिप्रीतिकराइमे ९ निष्कामिकाइमेधर्माऐ
हिकामुष्मिकप्रदाः नजानंतिजनामूढामोहितादेवमायया १० यथाधिपत्येसंप्राप्तेसर्वोसिद्धोमनोरथः मोह
नार्थंस्थलंप्राप्तमाधिपत्येनहीयते ११ कारणंचप्रवक्ष्यामिगोपनेभूतलेंजसा यद्वैशाखोक्तधर्माणांसात्विकानान्नृ
पामिह १२

१० तथावैशाखधर्माचरणेनसर्वःमनोरथःसिद्धोभवति अन्यदितिशेषः ११ १२ ६९ ६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१२ १३ १४ १५ १६ वृक्षे वृक्षस्च्छायास्क १७ १८ १९ २० २१

सार्वभौमः पुराकाश्यामिक्ष्वाकुकुलभूषणः कीर्तिमानितिविख्यातो नृगपुत्रो महायशाः १३ जितेंद्रियो जितक्रोधो
ब्रह्मण्यो राजसत्तमः एकदा मृगयासक्तो वसिष्ठाश्रममाययौ १४ गच्छन्मार्गे ददर्शासौ वैशाखे धर्मनिष्ठुरे भूयो भूयः
कार्यमाणान्शिष्यैस्तस्य महात्मनः १५ कश्चित्प्रपां प्रकुर्वंति छायामंडपमेव च तडागपातं निस्तीर्य वापीं कुर्वंति
निर्मलाम् १६ सूपविष्टान्कश्चिद्वृक्षे व्यजनैर्वीजयंति च. कश्चिद्दहुर्हीक्षुदडान्कश्चिद्धानन्कश्चित्कलम् १७ मध्या
ह्ने छत्रदानं च सायाह्ने पानकस्य च कश्चिद्यच्छंति तांबूलं नेत्रकर्पूरलेपनम् १८ स्वच्छायच्च वनं केचित्सुसंमृष्टांगणे
पुनः केचिदास्तरयंत्युच्चावालुकानिहितानि च १९ कुर्वंत्यांदोलिकाराजन्वृक्षशाखावलंबिनाः केयं यामीतिपप्रच्छ
वासिष्ठाइतितेऽब्रुवन् २० किमेतदितिपप्रच्छ धर्मान्वैशाखचोदिताः पुमर्थहेतवइमे क्रियंते स्माभिरंजसा २१ वसि
ष्ठस्याज्ञया चेतिते ब्रुवन्नृपसत्तमं एतदाचरणे पुंसां किं फलं कस्तु तुष्यति २२ एतान्हि स्तार्य मे ब्रूत यूयं सम्यग्यथाश्रु
तम् इतिराज्ञानुसंपृष्टाः प्रत्यूचुस्तं महीपतिं २३ गुरोराज्ञाक्रमेणैव कुर्वंतां पुण्यसत्क्रियाः नास्माकमवकाशोत्र गुरु
पृच्छ यथोचितम् २४ सर्वं चेति ततो नूनं धर्मानेतान्महायशाः इतिशिष्यैर्वसिष्ठस्य प्रयुक्तस्तु द्रुतं ययौ २५ वसि
ष्ठस्याश्रमं पुण्यं विद्यायोगोपबृंहितं समायातं नृपं वीक्ष्य वसिष्ठः प्रीतमानसः २६ आतिथ्यं विधिवच्चक्रे सानुगस्य
महात्मनः सूपविष्टः कृतातिथ्यः प्रीतः पप्रच्छ तं गुरु २७ राजोवाच मार्गे दृष्टं महाश्चर्यं त्वच्छिष्यैश्च कृतं शुभम्
मया पृष्टं च तैर्नोक्तं क्रियमाणं शुभावहम् २८ नास्माकमवकाशोत्रत्यैतद्धर्मप्रशंसने कर्तव्याच क्रियास्माभिर्गुरुणा यो
चचोदिता २९ २७

२२ २३ २४ २५ उपबृंहितं वर्धितम् २६ २७ २८ २९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२

गुरुंगच्छेतितेरुक्त आगतोहंतवांतिकं मृगयासक्तचित्तेनश्रोतेनातिथ्यमिच्छता ३० दृष्टंमार्गेत्विदंपुण्यंत्वच्छिष्यै
श्चकारितं जिज्ञासासीत्ततःश्रोतुंधर्मानेतान्मुनीश्वर ३१ त्वमादिरादिमान्धर्मान्समाचरसिवैयतः तान्धर्मान्श्रोतु
कामायशिष्यायप्रणतायच ३२ श्रद्दधानायमेब्रूहिविस्तरान्मुनिपुंगव इतीक्ष्वाकुकुलीनेनराज्ञापृष्टोमहायशाः ३३
मनसातोषमापेदेसम्यक्पृष्टोधुनामुना अहोव्यवसिताबुद्धीराजंस्तेद्यसुशिक्षिता ३४ यस्माद्विष्णुकथायांचतद्भूमौ
चरणेपिच मतिरात्यंतिकीजातासुकृतंफलितंतव ३५ इतिसंभाष्यराजानंजातहर्षस्तमब्रवीत् शृणुभूपप्रवक्ष्यामिय
त्पृष्टोहंत्वयाधुना ३६ यस्यश्रवणमात्रेणमुच्यतेसर्वकिल्बिषैः सर्वधर्मान्परित्यज्यवर्ततेविषयात्मकः ३७ वैशाखस्
स्नाननिरतःसप्रियोमधुविद्विषः सांगान्धर्माननुष्ठायवैशाखोयेननादृतः ३८ स्नानदानार्चनैःपुण्यैस्तस्यदूरतरोह
रिः अस्नात्वाचाप्यदत्त्वाचवैशाखोयेननीयते ३९ कर्मणासतुचांडालोनात्रकार्याविचारणा वैशाखोक्तैर्महाध
र्मैर्येनवाराधितोहरिः ४० तेनसंतोषमायातिप्रददातिसमीहितम् लक्ष्मीभर्ताजगन्नाथोरघशेषाघौघनाशनः ४१
धर्मैःसूक्ष्मैश्चप्रीणातिनप्रयासैर्धनैरपि भक्त्यासंपूजितोविष्णुःप्रददातिसमीहितम् ४२ तस्माद्राजन्सदाभक्तिः
कर्तव्यामधुविद्विषः जलेनापिजगन्नाथःपूजितःक्लेशहाहरिः ४३ परितोषंव्रजत्याशुनृषार्तःसलिलैर्यथा मह
दप्यल्पदंकर्मतथाप्यल्पंचभूरिदम् ४४ ४३ अथकर्मणोमहदल्पफलव्यवस्थामुपदर्शयति महदितिसार्द्धेन महत् महा
प्रयासादिभिःसाध्यंयत् कर्मतत् अल्पदं अल्पफलदंभवति अल्पं अल्पप्रयासादिसाध्यं कर्मभूरिदं भूरिफलप्रदायकंभवति कर्मणः अल्पत्व
भूरित्वे अल्पभूरिप्रदायकत्वे हेतू कारणे महदल्पके तत्तत्कर्मणः महत्त्वाल्पत्वेन किंतुकर्मस्वरूपमेवमहदल्पफलप्रदत्वेहेतुः गहनादुर्ज्ञेया ४४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

४५ ४६ वैशाखोक्तान् (धर्मान्) इतिशेषः ४७ ४८ ४९ ५० ५१ मातंगेगजे ५२

कर्मणाल्पत्वभूरित्वेनहेतूमहदल्पके किंतुकर्मस्वरूपंचगहनाकर्मणोगतिः ४५ वैशाखोक्ताइमेधर्माःस्वल्पाया
सकृताअपि बहुव्ययविनाशाश्चविष्णोःप्रीतिकराःशुभाः ४६ तस्मात्त्वमपिभूपालवैशाखोक्तान्समाचर त्वद्रा
ष्ट्रीयैर्जनैःसर्वैःकारयेमान्शुभावहान् ४७ नकरोतिचयोधर्मान्वैशाखोक्तान्नराधमः बहुधाशिक्ष्यमाणोपि
सदंड्यस्तवभूपते ४८ इत्यावश्यकतासम्यकुशास्त्रैर्युक्ताद्यतस्यच पश्चाद्वैशाखनिर्दिष्टान्धर्मान्प्राचान्सर्वशः
४९ श्रुत्वातान्सकलान्धर्मान्गुरुसंपूज्यभक्तितः सराजागृहमागत्यसर्वान्धर्मानकारयत् ५० भक्तिमान्केशवेराजन्
देवदेवेनिरंजने नान्यंपश्यतिदेवेशात्पद्मनाभान्महीपतिः ५१ भेरीमुद्घात्यमातंगस्यराष्ट्रेघोषयदूतैः अष्टवर्षाधि
कोमर्त्योल्पशीतिर्निहिपूर्यते ५२ प्रातर्नस्नातिमेषस्थेसूर्येसर्वोपियोजनः समेदंड्यश्चवध्यश्चनिर्यास्योविषयाद्ध्रु
वम् ५३ पितावायदिवापुत्रोभार्यावाथसुहृज्जनः वैशाखधर्महीनश्चनिग्राह्योदस्युवन्मया ५४ दातव्यंविप्रमुख्ये
भ्यःस्नात्वाप्रातर्जलेशुभे प्रपादानादिधर्मांश्चकुरुध्वंशक्तितोनघाः ५५ विप्रंचधर्मवक्तारंग्रामेग्रामेन्यवेशयत्
पंचानामपिग्रामाणामकरोदधिकारिणं ५६ दंडार्थंत्यक्तधर्माणांदशवाजीनिषेवितम् एवंप्रवृत्तःसर्वत्रसार्वभौमस्य
शासनात् ५७ प्रवृद्धोधर्मवृक्षोयंसर्वदेशेषुविस्तरात् येकेचिन्निधनंयांतिभूपालविषयेनराः ५८ प्रमादाच्चनृपश्रे
ष्ठतेयांतिहरिमंदिरम् अवश्यंवैष्णवोलोकःप्राप्यतेमानवैर्द्रुतम् ५९ व्याजेनापिसकृत्स्नातःप्रातर्मेषगतेरवौ सर्वपा
पविनिर्मुक्तोयातिविष्णोःपरंपदम् ६० नप्राप्नोतियमंधर्मसकृद्वैशाखस्नानतः वैलेख्यमगमद्राजारविसूनुस्तदानृप ६१

विषयात् देशात् ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० रविसूनुर्यमः वैलेख्यं लेखनकर्माभावं अगमत् ६१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२

लेख्यकर्माणिविश्रांतश्चित्रगुप्तोभवत्तदा मार्जितानिचलेख्यानिपुरापापोद्भवानिच ६२ गच्छद्भिर्वैष्णवंलोकेस्वक
र्मस्थैर्जनैःक्षणात् शून्यास्तुनरकाःसर्वपापप्राणिविवर्जिताः ६३ भग्नयानोभवन्मार्गोवैशाखस्यप्रभावतः सर्वेपिवि
मलाकाराजनायातिहरःपदम् ६४ दिवौकसातुयेलोकाःशून्याःसर्वेतथाभवन् शून्येत्रिविष्टपेजातेशून्येषुनरकेषु
च ६५ नारदोधमराजानगत्वाचेदमुवाचह नाकदःश्रूयतेराजन्प्राकश्रुतोनरकेयथा ६६ तथानक्रियतेलेख्यंकिंचि
द्दुष्कृतकर्मणाम् चित्रगुप्तोमुनिरिवस्थितोयंमुनिसंस्थितः ६७ कारणंब्रूहिराजेंद्रनयातितवमंदिरम् मनुष्याःपाप
कर्माणोमायादभविवाधिताः ६८ एवमुक्तेतुवचनेनारदेनमहात्मना प्राहवैवस्वतोराजाकिंचिद्दैन्यसमन्वितः ६९ यो
यंनारदभूपालःपृथिव्यांसांप्रतंस्थितः सोतिभक्तोहृषीकेशेपुराणपुरुषोत्तमे ७० प्रबोधयतिवैशाखधर्मभेरीस्वने
नच अष्टवर्षाधिकोमर्त्योह्यशीतिर्नहिपूर्यते ७१ योवैत्यक्तवैशाखःसमेदंड्योनसंशयः तद्भयाद्द्विजनाःसर्वेनोल्लं
घंतिकदाचन ७२ गच्छंतिवैष्णवंधामकर्मणातेननारद वैशाखसेवनाल्लोकायास्यंतिहरिमंदिरम् ७३ तेनराज्ञामु
निश्रेष्ठमार्गोलुप्तोममाधुना कृताह्निनरकाःशून्यालोकाश्चापिदिवौकसाम् ७४ विश्रांतोलेखकोलेखेलिखितमार्जि
तंजनैः वैशाखमासधर्मस्यमाहात्म्यंत्वीदृशंमुने ७५ ब्रह्महत्यादिपापानिविमुक्तानिजनैर्द्विज कृत्वावैशाखव्र
त्यानियांतिविष्णोःपरंपदं ७६ सोहंकाष्ठसमोजातोनकश्चिन्ममगोचरः युद्धंकृत्वातुतंहन्मिसर्वथाद्यमहाबलम्
७७ अकृत्वास्वामिकार्यंतुनिर्व्यापारोयदिस्थितः तस्यवित्तसमश्नातिसयातिनरकंध्रुवम् ७८

७३ ७४ ७५ ७६ सः पापदंडाधिकार्यपि अहं काष्ठसमः काष्ठवन्निग्रहानुग्रहासमर्थः ७७ ७८

भवमित्यत्र अडभावश्चार्षः ७९ ८० ८१ ८२ सज्जीकृतसर्वस्वः सज्जीकृताः सन्नद्धीकृताः सर्वस्वाः स्वकीयाः

यदिदेवादवध्योयंतदाब्रह्माणमेत्यच निवेद्यतस्मैतत्सर्वंपश्चात्त्वस्यास्थितिर्भवम् ७९ इत्युक्त्वाद्विजमामंत्र्यसा
नुगःप्रययौभुवम् सकालोमहिषारूढोदंडमुद्यम्यभीषणम् ८० मृत्युरोगजराद्यैश्चपार्षदैश्चमहोत्कटैः पंचाशत्
कोटिसंख्याकैर्यमदूतैर्वृतस्ततः ८१ सतूर्णंतस्यराजर्षेरुरोधसकलांपुरीम् शंखंदध्मौमहाघोरंसर्वलोकभय
करम् ८२ तच्छ्रुत्वासतुराजर्षिर्ज्ञात्वावैवस्वतंयमम् ससज्जीकृतसर्वस्वःपत्तनान्निर्ययौरुषा ८३ तयोर्युद्धम
भूत्तत्रभीषणंरोमहर्षणम् मृत्युंकालंतथारोगंयमदूतपरिमितथा ८४ जित्वाक्षणेनराजर्षिर्द्रावयामासरोष
तः ततःक्रुद्धोयमोराजाखयमभ्येत्यतंरुषा ८५ युयोधबहुभिर्बाणैःसिंहनादंचकारह चकर्तराजातस्यापि
कार्मुकंविशिखैस्त्रिभिः ८६ पुनश्चर्मासिमादायथमोहंतुमथागमत् तद्दृष्ट्वातुनृपःक्रुद्धःपुनःस्थित्वासिच
र्मणि ८७ निचखानललाटेचशरंकालोरगप्रभम् यमस्तेनाहतःक्रुद्धस्ततोदंडमुपाददे ८८ ब्रह्मास्त्रेणचस
मंत्र्यदंडंतस्मैमुमोचह हाहाकारोमहानासीज्जनानांपश्यतांतदा ८९ तदाविष्णुःस्वभक्तस्यरक्षायैमाहि
णोदरिम् विष्णुमुक्तंतदाचक्रंशीघ्रमागत्यतद्रणे ९० यमदंडेनसंयुध्य तद्ब्रह्मास्त्रंनिवार्यच यमंहंतुम
धारेभेसहस्रारंमहाद्भुतम् ९१ देवभक्तस्तताभीतस्तदासोचक्रमंजसा सहस्रारनमस्तेस्तुविष्णुपाणिवि
भूषण ९२ त्वंसर्वलोकरक्षायैहरिणात्वंधृतंपुरा त्वयाचेद्यमंत्रातुविष्णुभक्तमहाबल ९३ नृणांदेवद्रुहांकाल
स्त्वमेवहिनचापरः तस्मादेनयमरक्षकृपांकुरुजगत्पते ९४

सेनाइतियावत् येनसः ८३ ८४ ८५ चकर्त छि
च्छेद ८६ ८७ निचखान विक्षेप· ८८ ८९ अरं सुदर्शनचक्रं ९० ९१ ९२ ९३ ९४

९५ मूर्तामूर्तजनैः मूर्ता ब्रह्मोपासका अमूर्ता जीवन्मुक्तास्तैर्वृतं ९६ ९७ विग्रहसंस्थितैर्देहधरैः ९८ ९९ १००

नृपेणैवंस्कृतंतच्चकर्मयमंहित्वानृपांतिकम् पुनर्ययौमहाराजदेवानांपश्यतांदिवि ९५ ततोयमोतिनिर्विण्णोब्रह्मणःसदनंययौ सदद्दर्शसमासीनंमूर्तामूर्तजनैर्वृतम् ९६ द्वावाश्रयंजगद्बीजंसर्वलोकपितामहम् उपास्यमानंविबुधैर्लोकपालैर्दिगीश्वरैः ९७ इतिहासपुराणाद्यैर्देवैर्विग्रहसंस्थितैः मूर्तिमद्भिःसमुद्रैश्चनदीभिश्चसरोवरैः ९८ देहवद्भिस्तथावृक्षैरश्वत्थाद्यैरशोषितैः वापीकूपतडागैश्चमूर्तिमद्भिश्चपर्वतैः ९९ अहोरात्रैस्तथापक्षैर्मासैःसंवत्सरैस्तथा कलाकाष्ठानिमेषैश्चऋतुभिश्चायनैर्युगैः १०० संकल्पैश्चविकल्पैश्चनिमिषोन्मेषणैस्तथा ऋक्षैर्योगैश्चकरणैःपूर्णिमाभिःकुसंक्षयैः १ स्वरैर्वेदैर्नवैर्भयैश्चवेलाभालाभैर्जयाजयैः सत्त्वेनरजसाचैवतमसाचसमन्वितं २ शांतमूढानिघोरैश्चविकारैःप्राकृतैरपि वायुनादेवदेवेनश्लेष्मपित्तादिभिर्वृतं ३ तेषामध्येविशत्सौरिःसव्रीडाच्चवधूर्यथा विलोकयन्धरापृष्ठम्लानवक्त्रव्यदर्शयत् ४ संप्रविश्यमहस्रास कारस्थंसहानुगम् विस्मितास्तेमिथःप्रोचुःकिमर्थंभास्करिस्त्विह ५ संप्राप्तोलोककर्तारंद्रष्टुंदेवपितामहम् निर्व्यापारःक्षणमपियोयंनास्तिरवेःसुतः ६ सोयमभ्यागतःकस्मात्काचित्क्षमद्दिवौकसाम् आश्चर्यातिशयोयंत्वसमार्जितपटस्त्वयं ७ लेखकस्तमनुप्राप्तो दैन्येनमहतान्वितः नकदाचित्पदोह्यस्यमार्जितोधर्मभीरुणा ८ यन्नदृष्टंश्रुतंवापितदिहाद्यमपद्यते एवमुच्चरतांतेषांभूतानांभूतशासनः १०९

१०१ १०२ १०३ सौरिःसूर्यपुत्रोयमः वधूर्नवोढास्त्री १०४ भास्करिर्यमः १०५ १०६ संमार्जितोमृष्टः वर्णरहित इतियावत् पटोयस्य एवंभूतोयम् इतिआश्चर्यातिशयः महदाश्चर्यमित्यर्थः १०७ १०८ १०९ ६२ ६२

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कृंतमूलश्छिन्नमूलः ११० ११ १२ १३ अशोभनंविपत्तिं १४ ११५ मार्तंडिंयमं शालोरस्कंधशीर्षपस्तः

निष्पपाताग्रतोभूमौब्रह्मणोरविनंदनः कृंतमूलोयथाशाखीत्राहित्राहीतिवैरुदन् ११० परिभूतोस्मिदेवेशसं
मार्जितपटःकृतः त्वयिनाथेनविफलंपश्यामिकमलासन ११ एवमुक्त्वाहिनिश्चेष्टोबभूवन्नृपसत्तम ततःकोला
हलःशब्दःसभायांसमजायत १२ योहिस्वादयतेमर्त्यान्सर्वान्स्थावरजंगमान् स वैरुदतिदुःखार्तःकस्माद्दैव
स्ततोयमः १३ जनसंतापकर्त्तायःसोचिराद्याप्त्यशोभनम् नहिदुष्कृतकर्त्ताहिनरःप्राप्नोतिशोभनम् १४ ततोनिवा
रयामासवायुस्तेषांवचस्तदा लोकानांसमवेतानामतज्ञोत्वासवेधसः १५ निवार्यलोकान्मार्तंडिंशनैरुत्थापयन्नम
रुत् भुजाभ्यांशालपीनाभ्यांलोकसृष्टउदारधीः १६ विह्वलंतपरायत्तमासनेसान्यवेशयत् आसनस्थमुवाचेद
व्योमसूनूरवेःसुतम् १७ केनत्वमभिभूतोसिकेनस्थानाद्धिवारितः केनायमार्जितोदेवपटोलेखपटस्तव १८
ब्रूहिसर्वमशेषेणकुशकेतोस्त्वमागतः यःप्रभुस्त्रातसर्वेषांसनकृतोममापिच १९ अपत्दृष्यतिमार्तंडे दुःखत्द
दयसंस्थितम् सएवमुक्तःश्वसनेनसत्यमादित्यसूनुर्वचनंबभाषे विलोक्यवक्त्रंकुशकेतुसूनोःसगद्गदंचेदम
होनिदीनम् १२० इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशाखमाहात्म्येनारदांबरीषसंवादेकीर्तिमहिजयवर्णनंनामएका
दशोऽध्यायः ११ ६९ यमउवाच शृणुमेवचनंशभोलोपितोहंपितामह मरणादधिकंमन्येमत्पदस्य
चखंडनं १ नियोगीननियोगंहिकरोतिकमलासन प्रभोर्विन्नंसमभ्यातिसभवेत्काष्ठकीटकः २

हत्यीनानां १६ व्योमसूनुर्ब्रह्मा ११७ हेपटोस्वकर्मदक्ष १८ १९ १२० इतिवैशाखमा॰टीकायामेकादशोऽध्यायः ११ ६९
अथयमः स्वदुःखंवर्णयति शृण्वित्यादिना यावदध्यायसमाप्ति १ नियोगीदंडाधिकारी नियोगंदंडं २ ६९ ६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

३ ४ ५ ६ साधये प्रवर्तये ७ ८ ९ १० ११ योगः कर्मकांडं सांख्यं जीवब्रह्मत-

योऽत्यातिलोभाद्धित्वानिप्रज्ञावांश्चमहीपते सतिर्यग्योनिनरकौयातिकल्पशतत्रयम् ३ निस्पृहोनाचरेद्यस्तुनियो
गंपद्मसंभव भुक्त्वातुनरकान्घोरान्सपुमान्वायसोभवेत् ४ आत्मकार्यपरोयस्तुस्वामिकार्यंविलुंपति भवे
द्दुःशमनिपापात्मात्माखुः कल्पशतत्रयम् ५ नियोगीयश्चभूत्वावैतिष्ठन्नित्यंस्ववेश्मनि शक्तस्तुकार्यकरणेमा
र्जारोजायतेनरः ६ सोहंदेवतवादेशात्प्रजाधर्मेणसाधये पुण्येनपुण्यकर्तारंपापपापेनकर्मणा ७ सम्य
ग्विचार्यमुनिभिर्धर्मशास्त्राणिचितैःप्रभो कल्पादौवर्तमानस्ययात्नादापयन्मम ८ कर्तुंनियोगमेवहित्वद्दीयो
नैवशक्नुयाम् राज्ञाकीर्तिमलाभन्नोनियोगस्तवचक्षितो ९ भयादस्यजगन्नाथपृथिवींसागराम्बराम् वेशा
स्वधर्मसहितांपालयन्वर्ततेक्वचित् १० विहायसर्वधर्मांश्चविहायपितृपूजनम् विहायाग्निसपर्यांतुतीर्थया
त्रादिसत्क्रियाः ११ योगसांख्यावुभौत्यक्त्वात्यक्त्वाप्राणनिरोधनम् त्यक्त्वाहोमंस्वाध्यायंतुकृत्वापापानिभू
रिशः १२ प्रयातिवैष्णवंलोकंकृत्वावैशारवसत्क्रियाः मनुजाःपितृभिःसार्द्धंतथैवचपितामहैः १३ तेषामतृ
प्तपितरःपितॄणांपितरस्तथा तथामातामहायातितेषांवैजनकादयः १४ तेषामपिचनेतारोजनित्रीणांचपूर्व
जाः एतद्दुःखंपुनर्देवममममस्तकभेदनम् १५ प्रियायाःपितरोयानिमार्जयित्वालिपिंमम पितॄणांबीजजायस्तु
धात्र्याकुक्षौधृतोविभो १६ यदेकेनकृतंकर्मतदेकेनैवभुज्यते तन्निरस्यकृतंसर्वंजानंस्त्वेकःकुलेतुयः १७
तारयेत्तावुभौपक्षौषड्विंशोपर्यलंविभो प्रियायाश्चापिवैतातसर्वेवैकुक्षिसंभवाः १८

त्वनिर्णायकं वेदांतशास्त्रम् १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ ६९ ६९

१९ त्रिसप्तकुलं एकविंशतिकुलानि २० २१ २२ प्रयागपातात् प्रयागेदेहत्यागात् भृगोः पर्वतशिखरात् २३

तेपिसर्वेजगन्नाथयांतिविष्णोःपरंपदम् नमेप्रयोजनंदेवनियोगेनेद्दशेनवै १९ वैशाखधर्मनिरतःसमांत्य-
स्काग्रजेद्धरिम् त्रिःसप्तकुलमुद्धृत्यत्यक्तपापोतिशोभनः २० सत्यत्कामममार्गेहिप्रयातिहरिमंदिरम् नय-
त्नैस्ताद्दशैर्देवगतिंप्राप्नोतिमानवः २१ सर्वतीर्थैर्नदानाद्यैर्नतपोभिश्चनव्रतैः ओपिवासकलैर्धर्मैर्युक्तोनाप्नो-
तितांगतिम् २२ प्रयागपाताद्रणमध्यपाताद्भृगोश्चपातान्मरणाच्चकाश्याम् नतांगतिंयांतिजनाश्चसर्वेवैशाख
निष्ठेनचयांप्रपद्यते २३ प्रातःस्नात्वादेवपूजांचकृत्वाश्रुत्वाकथामासमाहात्म्यसंज्ञाम् धर्मान्कृत्वान्योचितांवैष्ण
वांश्चसर्वेनेवहिविष्णुलोकैकनाथः २४ अप्रमाणमहंमन्येलोकंविष्णोर्जगत्पतेः योनपूर्येतकोट्योघैःसर्वतःकम
लासन २५ माधवावसथेनेहसमस्तेनपितामह विकर्मस्थाविकर्मस्थाःशून्ययोशुन्वयस्तथा २६ कृत्वावैशा-
खकृत्यानिलोकायांतिनृपाज्ञया योस्माकंहिमहच्छत्रुर्भवनांचविशेषतः २७ निग्राह्योजगतांनाथभवतासोम-
हीपतिः हित्वाहिसकलान्धर्मान्सकृद्वैशाखस्नानतः २८ असंस्कृतजनायांतिवैकुंठंहरिमंदिरम् त्वास्माभि
स्तकृतापेक्षोविष्णुपादैकसंश्रयः २९ समस्तंनेष्यतेलोकंपार्थिवोनात्रसंशयः एषदंडपरोद्येषस्तवपञ्चाग्नि
वेदिनः ३० लोकपालत्वमतुलंमार्जितंतेनभूभुजा किमपत्येनजातेनमातुःक्लेशकरेणवै ३१ योनपात्तयते-
शत्रुंज्येष्ठमासीवभास्करः वृथासतांहियुवतिर्जातावेदकुपुत्रिणी ३२ नतस्याःस्फुरतेकीर्तिर्धनस्येवशतन्हे-
दा यस्तितुर्नोद्धरेत्तापाद्धियावाबलेनवा ३३ २४ २५ विकर्मस्थानिषिद्धकर्मकर्तारः अविकर्मस्थास्तद्भिन्ना ३१

विध्युक्तकर्मकर्तारः २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रतीपः पराङ्मुखः ३४ ३५ ३६ व्यवसितं कर्त्तुनिश्चितं ३७ ३८ इतिवैशाखटीकायां द्वादशोऽध्यायः १२ ७
अथयमस्यवचनंश्रुत्वा ब्रह्मोत्तरंददाती अस्मिन्त्रयोदशेकिमाश्चर्यमित्यादिना सनातनेषु साधूनांसमुदायेषु २ शासनात् वैशाखध-

मातुर्जठरजोरोगः सम्प्रसूतोधरातले धर्मेचार्थेचकामेचयस्सतीपोभवेत्क्रतुः ३४ मातृहात्युच्यतेसद्भिःसपुत्रःपु
रुषाधमः तन्मातानृपपत्नीन्वलोकविख्यातसत्क्रिया ३५ एकैकवीरसूर्लोकेवीरचेनात्रसंशयः यशावैकीर्तिमा
नृजातोमहिपेमार्जनायवै ३६ नेदंव्यवसितंदेवकेनचित्क्षत्रियेनहि पुराणेषुजगन्नाथनश्रुतंपटमार्जनम् ३७
सोहंनजानामिजगत्पतीशङ्कतेक्षितीशंहरितत्परतम् प्रचोदयंतंपटहंस्फुघोषविलोपमानंममवेश्ममार्गम् ३८
इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशाखमाहात्म्येनारदांबरीषसंवादेयमदुःखनिरूपणंनाम द्वादशोऽध्यायः १२ ७
ब्रह्मोवाच किमाश्चर्यंत्वयादृष्टंकिमर्थंखिद्यतेभवान् सद्गुणेषुकृतस्तापः सतापोमरणान्तिकः १ तस्योच्चा
रणमात्रेणप्राप्यतेपरमंपदम् नगच्छतिहरेर्लोकंकथंभूपस्यशासनात् २ एकोपिगोविंदकृतःप्रणामः शताश्व
मेधावभृथेनतुल्यः यज्ञस्यकर्तापुनरेतिजन्महरेःप्रणामोनपुनर्भवाय ३ कुरुक्षेत्रेणकिंतस्यसरस्वत्याचकिंत-
था जिह्वाग्रेवर्ततेयस्यहरिरित्यक्षरद्वयम् ४ ब्राह्मणःश्वपचींभुंजन्विशेषेणरजस्वलाम् यदिविष्णुसमर-
णंस्मरेत्प्राप्नोतितत्पदम् ५ अभक्ष्यभक्षणाज्जातंविहायाघस्यसंचयम् प्रयातिविष्णुसायुज्यंयतोविष्णुप्रिया
स्मृतिः ६ एवंविष्णुप्रियोमासोवैशाखोनामवैयम यद्धर्मश्रवणादेवमुच्यतेसर्वकिल्बिषैः ७ यातीतिकिमुवक्त
व्यंतस्यानुष्ठानतत्परः यस्मिन्संगीयतेयोहिप्रीयतेपुरुषोत्तमः ८

र्माः सर्वैरनुष्ठेयाइतिवियोगात् २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

९ १० ११ समीहते यत्नंकरोति १२ शक्तिविनिष्क्रांतो शक्तिमुल्लंघ्यवर्त्तमाने अशक्ये इतियावत् १३ नियोगीकार्येनि

कथंनयातित्रिगतिंतस्यानुष्ठानतत्परः अस्माकंजगतांनाथोजनितापुरुषोत्तमः ९ तस्येष्टान्माधवेमासिधर्मानि-
तान्करोत्ययम् तस्याविष्णुःप्रसन्नात्मासहायेसर्वदास्थितः १० नतस्यभूपतेःसौरेसमर्थस्त्वंचाशिक्षणे नवास्तु
देवभक्तानामशक्यंविद्यतेकचित् ११ जन्ममृत्युजराव्याधिभयंवाप्युपजायते नियोगीस्वामिकार्येषुयावच्छक्तिः
समीहिते १२ तावतासत्कृतार्थःस्यान्नरकान्नैवगच्छति कार्येशक्तिविनिष्क्रांतेस्वामिनेचनिवेदयेत् १३ अनृ-
णस्तावताभृत्योनियोगीसुखमश्नुते तस्मान्निवेदितार्थस्यनऋणंनचपातकम् १४ यत्नेकृतेस्वकर्तव्येनाप-
राधोस्तिदेहिनः तस्मादशक्यकार्येस्मिन्नविशान्वितुमर्हसि १५ इत्युक्तोब्रह्मणासौरिः पुनरत्यन्तखिन्नधीः
उवाचदीनयावाचागलद्बाष्पाकुलेक्षणः १६ प्राप्ततातमयासर्वंत्वदंघ्रिभजनेनवै नाहंयास्येपुनःकर्तुंनियोगं
पद्मसंभव १७ प्रशास्तिमहावीर्येभूपोस्मिन्भूमिमंडले चालयित्वास्वधर्मांश्चनमेकंभूपतिंविभो १८ कृत
कृत्योस्मितनयोगयायापिड्दोयथा कृपालोतादिदंकार्यंसाधयस्वममाव्ययम् १९ विज्वरस्तुततोभूयः शासनं
तेकरोम्यहम् श्रुत्वाब्रह्मायमेनोक्तंपुनश्चिंतापरायणः २० तमुवाचपुनर्ब्रह्मासांत्वयन्बहुधाप्यमुं ब्रह्मोवा
च ननिग्राह्योत्वयाराजाविष्णुधर्मपरायणः २१ यदिच्छलयसेकोपाद्गच्छामोद्यैतिकंहरेः निवेद्यसकलं-
तस्मैकर्मपश्चात्तदीरितम् २२ सएवकर्त्तालोकस्यधर्मस्यपरिपालकः सचदंडधरोस्माकंशास्ताकर्त्तानियाम
कः २३ नतदुक्तेस्तिप्रत्युक्तिरस्माकंविहितावृष नराजोक्तेस्तुप्रत्युक्तिर्दृश्यतेक्कापिभूतले २४ युक्तः १४ १५ १६

१७ १८ १९ विज्वरःगततापः २० २१ पश्चान्तदीरितंविष्णुप्रोक्तंकर्म(समाचर) इतिशेषः २२ २३ प्रत्युक्तिर्विरुद्धभाषणं
२४

२५ २६ २७ २८ कंजजः विष्णुनाभिकमलोत्पन्नोब्रह्मा २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४

इत्याश्वास्ययमंतेनसाकंक्षीरांबुधिंययौ ब्रह्मातुष्टावचिन्मात्रंनिर्गुणंपरमेश्वरम् २५ सांख्ययोगैरद्वितीयमेकं
तंपुरुषोत्तमम् आविरासीत्तदाविष्णुर्ब्रह्मणासंस्तुतोहरिः २६ प्रणामंचक्रतुस्तस्मैयमोब्रह्माचसत्वरम् ना·
बुवाचमहाविष्णुर्मेघगंभीरयागिरा २७ कस्माद्युवामिहायातौकिंदुःखंदनुजैरभूत म्लानयमसुखंकस्मा·
त्केनवानतकंधरः २८ एतद्वदस्वमेब्रह्मन्नित्युक्तश्चाहकंजजः त्वद्दासवर्येभूपालेभूमिंशासतिवैनराः २९
वैशाखधर्मनिरतायांतितेपरमव्ययम् ततोयमपुरीशून्यातेनचातीवदुःखितः ३० तेनयुद्धंचकारासौहंतुदंडं
मयादृदे त्वच्चक्रेणपराभूतोययावद्यममांतिकम् ३१ नचशक्तोवयंदंडंत्वद्भक्तानांमहात्मना तस्मात्त्वामे
वशरणंवयंप्राप्तामहाविभो ३२ तस्माद्भक्तंदंडयित्वापालयैनंयमंस्वकम् इत्युक्तःप्रहसन्प्राहब्रह्माणंय
ममेवच ३३ लक्ष्मींवापिपरित्यक्ष्येप्राणान्देहंमयापिवा श्रीवत्संकौस्तुभंमालांवैजयंतीमथापिवा ३४
श्वेतद्वीपंचवैकुंठंक्षीरसागरमेवच शेषंचगरुडंचैवनभक्तंत्यक्तुमुत्सहे ३५ विसृज्यसकलान्भोगान्मदर्थेत्य
क्तजीवितान् मदात्मकान्महाभागान्कथंतांस्त्यक्तुमुत्सहे ३६ तस्मात्त्वद्दुःखशमनेह्युपायंकल्पयाम्यहम्
तस्यचायुर्मयादत्तमयुतंभूपतेर्भुवि ३७ गतान्यष्टौसहस्राणितत्रेदानींनरांतक आयुःशेषंतेननीतंमत्सायु
ज्यंगतेपिच ३८ भविष्यतिततोराजावेनोनामदुरात्मवान् सलुप्सतिमहाधर्मान्सर्वानेतान्श्रुतीरितान् ३९
तदावैशाखधर्माश्चविच्छिन्नास्युर्नसंशयः स्वकृतेनैवपापेनवेनोदग्धोभविष्यति ४०

३५ ३६ अयुतं दशसहस्रसंख्यापरिमितं ३७ दुरात्मवान् दुष्टबुद्धिः ३८ ३९ ४० ४१ ४१

४१ सहस्रे पुरुषाणांसहस्रे ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ कुर्वंति आचरंति 'वैशाखधर्मान्' इतिशेषः ४८

पश्चादहंपृथुर्भूत्वापुनर्धर्मान्प्रवर्तये तदाजनेषुप्रख्यातान्वैशाखोक्तान्करोम्यहम् ४१ मद्भक्तोमद्गतप्राणोयस्तु
विन्यस्तसंग्रहः एकःसहस्रेभवितातस्यप्रख्यातयोहिमान् ४२ कश्चिदेवहिजानातुधर्मानेतान्क्षितौमम त्वतस्त्वंभ
विताकार्यमाविषीदनरांतक ४३ दापयिष्यामितेभागंमासेस्मिन्माधवेपिच नरैःसर्वैश्चवैशाखधर्मनिष्ठैर्महात्म-
भिः ४४ भूपेनापिचकालेनखेदशमयतेनच वीर्यशुक्लंतुतेभागंशत्रोर्भुक्तेबलाधिकात् ४५ गृण्हन्नगृण्हन्स्वकंभा
गंनभागीदुःखमर्हति त्वमुद्दिश्यनकुर्वंतिप्रत्यहंयेनराभुवि ४६ स्नानंचार्घ्यंसोदकुंभंदध्यन्नंचांतिमेदिने वैशाखेस
कलकर्मतेषांचविफलंभवेत् ४७ तस्मात्क्रोधंत्यजनृपभागदेमत्परायणे येकेचापिचकुर्वंतिलोकेत्वेभागदानराः ४८
वैशाखोक्तेमहाधर्मेतेषांविघ्नंचमाकुरु मामेवयेयजंत्यन्नाद्यांहित्वाधर्मपालकम् ४९ मदाज्ञयामहाभागतदादंडंचत्वं
कुरु नृपाद्भागंदापयितुंस्कंदंप्रेषयाम्यहं ५० मच्छासनात्सवैगत्वाभागंतेदापयिष्यति तिष्ठत्येवंयमेस्वस्यसन्निधौ
गरुडासनः ५१ स्कंदंप्रेषयामासनृपंबोधयितुंविभुः सोपिगत्वाबोधयित्वापार्श्वेचपुनरागमत् ५२ इत्याश्वास्ययमं
विष्णुस्तत्रैवांतरधीयत यमस्त्वयंशातयित्वात्वमनुज्ञाप्यवेगतः ५३ अतिविस्मयमापन्नोययौधामसहानुगैः यमो
पिस्वपुरींप्रायात्किंचित्संहृष्टमानसः ५४ पश्चाद्विष्णोर्निदेशेनस्कंदपरिबोधितः भागदाःसकलालोकायेवैशाखप-
रायणाः ५५ धर्मराजंपुरस्कृत्ययेनकुर्वंतिमानवाः तेषांहिस्वयमादत्तेपुण्यंवैशाखसंभवम् ५६ कुर्याच्चप्रत्यहंस्नानं
दद्यादर्घ्यंयमायवै वैशाखेसकलंपुण्यमन्यथाविफलंभवेत् ५७

४९ ५० ५१ अतिविस्मयेत्यादिश्लोका
ईश्वरोति कर्तृपदमध्याहार्यं ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ अन्यथायमायार्घ्यमदत्वा ५७ ६० ६१

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

५८ ५९ ६० सीदनेचूर्त्तिर्हीनायेतियावत् ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७

सोदकुंभंचदध्यन्नंपौर्णमास्यांचमाधवे धर्मराजंसमुद्दिश्यदातव्यंप्रथमंजनैः ५८ पश्चात्पितॄन्समुद्दिश्यगुरुमुद्दि
श्यवैनरः मधुसूदनमुद्दिश्यपश्चाद्देवंजनार्दनम् ५९ शीतलोदकदध्यन्नंतांबूलंचसदक्षिणम् सफलंकांस्यपात्रस्थं
ब्राह्मणायनिवेदयेत् ६० दद्याच्चप्रतिमांदिव्यांमधुसूदनदेवताम् मासधर्मप्रवक्त्रेचदद्याद्विप्रायसीदते ६१ तमे
वधर्मवक्तारंपूजयेद्विभवैःस्वकैः इत्यादिष्टःस्कंदेनतथाराजाचकारह ६२ सनीत्वाचायुषःशेषंभुक्त्वाभोगान्ययेप्सि
तान् पुत्रपौत्रादिभिर्युक्तोजगाममहरिमंदिरम् ६३ वैकुंठस्थेनृपेतस्मिन्वेनोराजाधमोभवत् सर्वधर्माश्चवैशाखध
र्माश्चापिविशेषतः ६४ दुरात्मनाचतेनैवलुप्ताएवबभूविरे नप्ररव्याताःपुनर्भूमौभूरिशोमोक्षहेतवः ६५ यःकश्चि
न्नैवजानातिवैशाखोक्तानिमान्शुभान् बहुजन्मार्जितपुण्येपरिपक्वेउपागते ६६ वैशाखोक्तेषुधर्मेषुमतिरात्यंतिकी
भवेत् मैथिलउवाच पूर्वमन्वंतरस्थोहिवेनोराजादुरात्मवान् ६७ अयंवैवस्वतस्थोहिराजावैक्ष्वाकुनंदनः इ
तिश्रुतंमयापूर्वमिदानींचोच्यतेत्वया ६८ अयंवैकुंठगःपश्चाद्वेनोराजाभविष्यति इत्येतत्संशयंछिंधिश्रुतदेवमहाम
ते ६९ श्रुतदेवउवाच पुराणेषुचवैषम्यंयुगकल्पव्यवस्थया नचाप्रामाण्यशंकातेकथायाव्यत्ययेक्वचित्
७० गतेदैनंदिनेकल्पेयथैषाशाश्वतीशुभा मार्कंडेयेनमेप्रोक्तासाचोक्तातवभूपते ७१ तस्मान्नरव्यातिमायांतिधर्मा
वैशाखसंभवाः कश्चिदेवहिजानातिविरक्तोविष्णुतत्परः ७२ इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशाखमाहात्म्येनारदांबरीष
संवादेयमदुःखसांत्वनंनामत्रयोदशोऽध्यायः १३

वैवस्वतस्थः वैवस्वतमन्वंतरोत्पन्नः ६८ ६९ ७०

७१ ७२ इतिवैशाखमाहात्म्यटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः १३ ५ ६५ ६५ ६५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथचतुर्दशे स्नानस्यकथायाश्चमाहात्म्यंकथयति १ अन्यां अन्यधर्मविषयां २ ३ ४ ५ ६ ७

श्रुतदेवउवाच यःप्रातःस्नातिवैशाखेमेषसंस्थेदिवाकरे मधुसूदनमभ्यर्च्यकथांश्रुत्वाहरेरिमां १ सतुपापवि
निर्मुक्तोयातिविष्णोःपरपदम् वाच्यमानांकथांहित्वायोन्यांसेवतमूढधीः २ रौरवंनरकंप्राप्यपैशाचीयोनिमाप्नु
यात् अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ३ पापघ्नंपावनंधर्म्यंसद्योवंद्यपुरातनम् पुरागोदावरीतीरेक्षेत्रे
ब्रह्मेश्वरेशुभे ४ दुर्वाससःशिष्योपरमहंसौब्रह्मैकनिष्ठितौ सदैवौपनिषद्विद्यानिष्ठितौनिरपेक्षितौ ५ भिक्षा
मात्राशिनौपुण्यौतौगुहावासिनावुभौ सत्यनिष्ठतपोनिष्ठाविति रव्यातौजगत्रये ६ तयोर्मध्येसत्यनिष्ठःसदावि
ष्णुकथापरः श्रोतॄणामप्यभावेचव्याख्यातृणांतथानृप ७ तदाकर्मकलानित्याःकरोत्यद्धामुनीश्वरः श्रोताचेद
स्तियःकश्चित्तस्मैव्याख्यात्यहर्निशम् ८ यदिव्याख्यातिकश्चिद्वापुण्यांविष्णुकथांशुभाम् तदासंकुच्यकर्माणिश्रृ
णोतिश्रवणेरतः ९ अतिदूरस्थतीर्थानिदेवतायतनानिच हित्वाकथाविरोधीनितथाकर्माणिभूरिशः १० श्रृणो
तिचकथांदिव्यांश्रोतृभ्योवक्तिवैस्वयम् विनाकथांनजानातिसेव्यमन्यन्नरेश्वर ११ व्याख्यातिचगृहेस्वस्यवक्ता
रोगाद्युपद्रुतः कूपस्नानपरोभूत्वाश्रृणोत्येवकथांमुनिः १२ कथायाश्चविरामेतुस्वकृत्यंसाधयत्यलम् कथांवैश्रृ
ण्वतःपुंसोजन्मबंधोनविद्यते १३ सत्त्वशुद्धिस्ततोविष्णावरतिश्चैवगच्छति रतिश्चजायतेविष्णौसौहृदंचैवसाधु
षु १४ नीरजंनिर्गुणंब्रह्मसद्योहृद्यवरुध्यते ज्ञानहीनस्यवैपुंसःकर्मवैनिष्फलंभवेत् १५ बहुधाचरितंचापि
यथैवांधकदर्पणम् कर्माणिक्रियमाणानिबहुधाशोचितात्मभिः १६

८ ९ १० ११ १२ १३ १४ नीरजं रजोगुणरहितम् १५ १६ ६९ ६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ कर्मलोपभयात् आह्निकलोपभयात् २५

सत्यशब्द्यैभवंत्येवसत्यशब्द्याश्रुतिंव्रजेत् श्रुतेस्तुज्ञानमासाद्यज्ञात्वाध्यानायकल्पते १७ बहुधाश्रवणंध्यानंमन
नंश्रुतिचोदितं यत्रविष्णुकथानास्तियत्रसाधुजनानहि १८ साक्षाद्गंगातटंवापित्याज्यमेवनसंशयः यद्देशेतुलसीना
स्तिवैष्णवधामवाशुभम् १९ यत्रविष्णुकथानास्तिमृतस्तत्रनमोक्षजेत् यद्ग्रामेवैष्णवधामनास्तिकृष्णगृहंपिवा २०
यत्रविष्णुकथानास्तिसाधवोवातदाश्रयाः मृतस्तत्रपुमान्क्षिप्रंश्वानयोनिंशतंव्रजेत् २१ विचार्योपनिषद्विद्यामितिनि·
श्चित्यवैमुनिः सदाविष्णुकथासक्तोविष्णु स्मृतिपरायणः २२ नकिंचिदधिकंजानुमन्यतेश्रवणात्परं इतरस्तुतपोनिष्ठः
कर्मनिष्ठोदुराग्रही २३ नव्याख्यातिस्वयंवापिनशृणोतिचसत्कथां वाच्यमानांकथांहित्वातीर्थस्नानायगच्छति २४
तीर्थेपिचप्रवृत्तायांकथायांभूमिपालक कर्मलोपभयाद्दूरंयातिचाल्पशक्तिनः २५ व्रजंतिगृहकृत्यार्थंसंगमात्परतो
जनाः नश्रोतारोनवक्तारस्तस्यपार्श्वेतुकर्मिणः २६ दुरात्मनस्तुदुर्बुद्धेः कालएवंक्षयंगते जिह्वाश्रुतिंनकापिसं
प्राप्ताह्निकथाविभो २७ अश्रोतृत्वादवक्तृत्वाद्दुर्बुद्धित्वाद्दुराग्रहात् पश्चात्पंचत्वमासाद्यसद्योधर्मेणवैमुनिः २८
पिशाचोभूच्छमीवृक्षेच्छिन्नकर्णाश्रयोबलः निराश्रयोनिराहारःशुष्ककंठोष्ठतालुकः २९ एववैविद्यमानस्यसमादि
व्यायुतागताः नापश्यत्स्वस्यत्रातारंनिराहारोतिदुःखितः ३० स्वकृतंचिंतयानस्यमत्तोन्मत्तइवाभ्रमत् क्षुधयापर्यटन्वापि
निवृत्तिंनापमूढधीः ३१ कृशानुसदृशोवायुरंगंस्पृक्ष्याकृतात्मनः कालाग्नितुल्याश्चापश्चफलपुष्पादिकंविषम् ३२ नक्का
पिसुखमापेदेकर्मठोदीनधीरयं एवंव्यवसितेतस्मिन्नरण्येजनवर्जिते ३३ २६ २७ २८ शुष्ककंठोष्ठतालुकः शुष्ककंठो·
ष्ठतालुकंयस्य २९ दिव्याः अयुतं इतिच्छेदः संधिरार्षः दिव्या देवसंबंधिन्यः अयुतं दशसहस्रसंख्या परिमिताः समाः वर्षाणि ३० ३१
३२ ३३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पैठिणासी महाराष्ट्रभाषायां पैठणनाम्नाप्रसिद्धां ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ वाच्यमानः त्वमिदंकुर्वितिउक्तः ३९

कथयारहितेक्षेत्रेस्वाश्रयेसाधुवर्जिते दैवादायात्सत्यनिष्ठस्तदापैठिनसीपुरीम् ३४ गच्छन्मार्गेददर्शासौछिन्नकर्णं
बहुव्ययं हस्तात्मानंद्रावयंतंरुदंतंक्षुधयातुरम् ३५ माभैषीतिसमाभाष्यकोसीत्याहमुनीश्वरः दृशेदृशीचक
स्मात्तेनतेदुःखमतःपरं ३६ इत्याश्वस्तोमुनाच्छिन्नकर्णःप्राहातिविह्वलः तपोनिधोयतिरहंशिष्योदूर्वाससःपरं ३७
ब्रह्मेश्वरक्षेत्रवासीकर्मनिष्ठोदुराग्रही कर्मलोपभयान्मौढ्यान्मयादुर्बुद्धिनामुने ३८ साधुभिर्वाच्यमानोपिनादृताविष्णु
सत्कथा नव्याख्यातावश्रोतृभ्यःकथाकर्मनिकृंतनी ३९ तेनकर्मविपाकेनमहतात्हंमृतिंगतः छिन्नकर्णोभवन्नाम्ना
पिशाचोदुःखविह्वलः ४० नपश्याम्यवितारंदुःखादस्मात्कथंचन तवदृष्टिपथंयातोदिष्ट्याहंगतकल्मषः ४१ त्रा
यमेदेवतास्तुष्टागुरवःसाधवश्चये हरिश्चमेप्रसन्नोभूद्यतस्तेदर्शनंमम ४२ पपातपादयोर्भूमौत्राहित्राहीतिवैरुद
न् ततस्तुकृपयाविष्टःसत्यनिष्ठोमहायशाः ४३ दोर्भ्यामुत्थापयामासशंलमाभ्यांमुनीश्वरः ततस्त्वपउपस्पृश्यददौ
पुण्यमनुत्तमम् ४४ वैशाखमासमाहात्म्यश्रवणस्यमुहूर्तजं तेनपुण्यप्रभावेनसद्योध्वस्ताखिलाशुभः ४५ पि
शाचदेहनिर्मुक्तोदिव्यदेहधरोभवत् दिव्यंविमानमारुह्यतंप्रणम्यमहामुनिं ४६ आमंत्र्यचपरिक्रम्ययौविष्णोःप
रंपदं सत्यानिष्ठस्ततोधीमान्ययौपैठिनसीपुरीं ४७ माहात्म्यश्रवणस्यैवंचिंतयानःपुनःपुनः श्रुतदेवउवाच
यत्रविष्णुकथापुण्याशुभालोकमलापहा ४८ तत्रसर्वाणितीर्थानिक्षेत्राणिविविधानिच यत्रप्रवहतेपुण्याशु
भाविष्णुकथापगा ४९

४० ४१ ४२ ४३ ४४ सद्योध्वस्ताखिलाशुभः

सद्यः तत्क्षणमेवध्वस्तं अखिलंअशुभंपातकंतस्य ४५४६४७ माहात्म्यश्रवणस्य एवंचिंतयानः इत्यत्रप्रभावमितिशेषः ४८ ४९

३५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

५० इतिवैशाखमाहात्म्यटीकायांचतुर्दशोऽध्यायः १४ ७९ वैशाखेजलदानमाहात्म्यं प्रतिपादयितुं इतिहासं प्रस्तौति भूपइत्या

तद्देशवासिनांमुक्तिः करसंस्थानसंशयः ५० इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशाखमाहात्म्येनारदांबरीषसंवादेकथाप्रशं
सायांपिशाचमुक्तिप्राप्तिर्नामचतुर्दशोऽध्यायः १४ ७९ श्रुतदेवउवाच भूयःशृणुष्वभूपालमाहात्म्यंपापना
शनम् वैशाखस्यचमासस्यवल्लभस्यमधुद्विषः १ पुरापांचालदेशेतुराजापुरुयशाभवत् तनयोभूरियशसः
पुण्यशीलस्यधीमतः २ पितर्युपरतेभूपराज्यस्थोधर्मलालसः शौर्यौदार्यगुणोपेतोधनुर्विद्याविशारदः ३
शशासपृथिवींसर्वांस्वधर्मेणमहामतिः पूर्वजन्मजलादानात्दोषेणमहतावृतः ४ संपद्धानिमवापासौकाले·
नकियतानघ हयागजामृतिंयातामहद्रोगेणपीडिताः ५ दुर्भिक्षमतुलंचासीत्निर्मानुष्यविधायकं राज्यंकोशं
तदाचासीद्गजभुक्तकपित्थवत् ६ बलहीनंनृपंज्ञात्वाकोशराष्ट्रविवर्जितम् तंजेतुमेषसमयइतिनिश्चितमान·
साः ७ आजग्मुःशतशोभूपरिपवस्तस्यभूपतेः जिग्युर्युद्धेनतंभूपंपांचालविषयाधिपम् ८ पराजितस्ततोरा
जाविवेशगिरिगह्वरे शिखिन्याभार्ययासाकंधात्र्यादिगणसंयुतः ९ अज्ञातपद्धतिस्थान्येर्बहुदुःखसमाकु
लम् त्रिपंचाशत्समाश्चैवनीतास्तेनविलीयता १० चिंतयामासभूपालःकिमेतदितिभूरिशः कर्मणाजन्म
शत्द्रोहंमातृपितृहितेरतः ११ गुरुभक्तःसदाक्षिण्योब्रह्मण्योधर्मतत्परः दयावान्सर्वभूतेषुदेवभक्तोजिते·
न्द्रियः १२ नभ्राताम्मेनपुत्रोमेनचमेस्कृत्दोहिताः दयापौरुषविख्याताःकुलीनस्यापिमेकुतः १३

दिना १ २ ३ पूर्वजन्मनि वैशाखमासे जलादानात् इत्यर्थः ४ ५ गजभुक्तकपित्थंयथाभस्मी·
भवति तथासर्वंभस्मीभूतमित्यर्थः ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१४ १५ १६ १७ १८ १९ ब्राह्मणौवदतां कथ्यतामित्यर्थः २० २१ २२ २३

केनवाकर्मणाचास्तंदारिद्र्यंभूरिदुःखदं केनवापजयोमेद्य केनवावनवासिता १४ इतिचिंताकुलोराजागुरुंसस्माररवि
न्नधीः याजोपयाजकौनामसर्वज्ञौमुनिसत्तमौ १५ आजग्मतुर्मुनींद्रौतौराज्ञाहूतौमहामती तौदृष्ट्वासहसोत्थाय
राजापांचालवल्लभः १६ ननामशिरसाभक्त्याप्रवासेनातिपीडितः राजचिन्हविहीनश्चकेनाप्ययज्ञानपद्धतिः १७ तूष्णीं
तस्थौमुहूर्तंहिपतित्वाभुविपादयोः दोर्भ्यामुत्थापितस्ताभ्यांपरिमृष्टाश्रुलोचनः १८ विधिवत्पूजयामासवन्यैरेवार्हणैः
शुभैः सूपविष्टौतुतौविप्रौपप्रच्छानतकंधरः १९ ब्राह्मणौवदतांदुःखकारणंचाक्षितीशतुः कर्मणाजन्मशुद्धस्यपितृ-
देवप्रियस्यच २० पापभीरोःकृपालोश्चगुरुभक्तस्यमेकुतः दारिद्र्यंकोशहानिश्चरिपुभिश्चपराभवः २१ कस्मादरण्यवा
सश्चकुतएकाकितामम नपुत्रानचमेभ्रातानहिताःसुहृदश्चमे २२ दुर्भिक्षंवाकुतश्चासीद्देशेमत्पालितेनघे एतद्दृष्ट्वा
र्थमेब्रूतांकारणंमुनिपुंगवौ २३ इत्युक्तौतौमुनिश्रेष्ठौभूतेनात्यंतदुःखिना प्रत्यूचतुर्महात्मानौकिंचिद्ध्यानपरायणौ
२४ याजोपयाजावूचतुः शृणुभूपक्षयस्यावस्त्वद्दुःखस्यकारणम् पुराभूपमहापापीव्याधस्त्वंदशजन्मसु
२५ निष्ठुरःसर्वलोकानांसदाहिंसापरायणः धर्मलेशाकरःक्वापिनदमोनचवैशमः २६ नजिह्वायक्तिनामानिवि-
ष्णोर्वापिकथंचन चेतःस्मरतिगोविंदचरणांबुरुहद्वयम् २७ नप्रणामःकृतःक्वापिशिरसापरमात्मने नवजन्मानि
तेभूपगतान्येवंदुरात्मनः २८ दशमेजन्मनिप्राप्तेव्याधस्त्वंसत्यभूधरे निष्ठुरःसर्वलोकानांनराणांत्वंनरांतकः
२९ दयाहीनःशस्त्रजीवीसदाहिंसापरायणः निर्गुणःसकलन्नस्त्वमार्गपीडाकरःशठः ३०

२४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ६३ ६४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गौडदेशस्थानां गौढदेशोद्भवानां नैजं स्वकीयं ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ सर्वभूतानां अंतके·
नाशकरे क्रूरप्राणिनिवासात् एतादृशेपथिमार्गे ३८ घर्मपीडितौ घर्मेण सूर्यकिरणतापेन पीडितौ दुःखितौ ३९ जटाप्रसिद्धा चीरंव

प्रजानांगौडदेश्यानांराक्षसोमानुषाशनः एवंचाब्दान्यतीतानिनैजंहितमजानतः ३१ बालापत्यमृगाणांचपक्षि
णांचवधात्तव दयाहीनस्यदुर्बुद्धेर्जन्मन्यास्मिन्नपुत्रता ३२ विश्वासघातकत्वेनभ्रातरोनैवसोदराः मार्गपीडाकर
त्वेनसुहृज्जनविवर्जितः ३३ साधूनांचतिरस्काराच्छत्रुभिस्तेपराजयः कदाप्यदत्तदोषेणदारिद्र्यपतितंगृहे ३४
सदैवोद्वेगकारित्वात्प्रवासस्तेदुरासदः सर्वेषामप्रियत्वाच्चदुःखमत्यंतदुःसहं ३५ निराहारोप्यतःपूर्वंसदाक्रूरेणकर्म
णा तस्माद्राज्यापहारस्तेजन्मन्यास्मिन्महामते ३६ अथतेसत्कुलीनत्वेहेतुंश्चापिब्रवीम्यहं यदाभूर्गौडदेशीयो
त्यंतिमेव्याधजन्मनि ३७ स्वकर्मनिरतेक्रूरविपिनेकंटकाविले तिष्ठत्यवदयाहीनेसर्वभूतांतकेपथि ३८ वैश्यावा·
जग्मतुर्दिव्यौधनाढ्यौघर्मपीडितौ मुनिश्चकर्षणोनामवेदवेदांगपारगः ३९ जटाचीरधरःपुण्यःकमंडलुपरिग्रहः
तान्दृष्ट्वाधनुरादायमार्गरुध्वाव्यवस्थितः ४० अनुद्रुत्यशरैर्वैश्यौकृत्वाछिन्नशरीरकौ तयोरेकंचत्वंहत्वागृहीत्वा
स्खलत्क्षणम् ४१ अपरहंतुमुद्युक्तेसद्द्रावभयाद्द्रुतम् पणंगुल्मेविनिक्षिप्यभीतःप्राणपरीप्सकः ४२ कर्षणोपि
मुनिःशीघ्रंव्याधान्मृतिविशंकया भ्रांतपथावमानःसन्तृषाघर्मप्रपीडितः ४३ मूर्छामापगलत्स्वेदःसंज्ञामात्रा·
वशेषितः विहायैनंद्रुद्रुवेचवैश्योजीवनतत्परः ४४ त्वंतावनुद्रुतोदृष्ट्वामूर्छितंपथिभूसुरम् पणंकुत्रविनिक्षिप्तं
कियद्दूरंगतोवणिक् ४५

ल्कलं तयोर्धरः धारकः ४० शरी शरोचाणः सोस्यास्ति·
त्राणसहितः पणं भांडम् वित्तमित्यर्थः ४१ गुल्मेलतादीनांग्रंथिरूपे ४२ ४३ ४४ ४५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नागरंशुंठीचूर्णं ४६ कृमिकर्दमाभ्यां संयुजासहितेन ४७ ४८ उल्बणं अतिदुःखदं ४९ पलायता धावमानेन परस्मैपदमार्षं

इतिपृष्टंद्विजंश्रांतंमुज्जीवयितुमुद्यतः कृत्स्नलताकर्णयोस्तस्यनागरंस्मृतिकारणं ४६ पल्वलस्थोदकेनैवकृमिकर्दम
संयुजा नेत्रेसमृज्यश्रातस्यपर्णैःसंवीज्यतन्मुखे ४७ ससत्तचमुनिकृत्वात्वमात्थस्वस्थमानसः माशंकातेमुनेका
यामत्तःशस्त्रभृतोवने ४८ निष्किंचनःस्वर्वीलोकेकुतस्तेभयमुल्बणम् भिन्नपात्रेणजीर्णेननमेकिंचिद्भविष्यति
४९ एतावद्दमेचिह्नन्वणिक्कुर्नपलायितः कुंभगुल्मेधनंक्षिप्ततेनशीघ्रंपलायता ५० अन्यथात्वांहनिष्यामियदि॰
मिथ्यावदिष्यसि कर्षणउवाच धनंगुल्मेविनिक्षिप्तंमागादस्मात्पलायितः ५१ इतिप्राहभयात्सोपिधृष्टः
प्राणपरीप्सया गच्छविप्रस्वमार्गमत्तोभीतिविहायच ५२ इतोविदूरेसलिलंतडागेवर्ततेशुभम् तत्पीत्वा॰
सलिलंपुण्यंगच्छग्रामंगतश्रमः ५३ अधुनैवागमिष्यंतिराजकीयाःपथाजनाः मत्पदान्वेषणेसक्ताःश्रुत्वारावंवणि
क्पतेः ५४ तृषार्तमनुगंतुमेनशक्यंत्वांनतोद्विज वीजयानेनपर्णेनघर्मःकिंचिद्गमिष्यति ५५ तस्मैदत्वापलाशंत्व॰
त्वमागाद्विपिनंपुनः तेनपुण्यप्रभावेनवैशाखेधर्मधर्घरे ५६ स्वकार्यार्थंकृतेनापिमुनेस्त्राणायपद्धती जन्मासीत्तेम
हापुण्येराजवंशेतिविस्तृते ५७ यदीच्छसिस्वराज्यंधनधान्यादिसंपदः स्वर्गापवर्गौयद्विवासायुज्यंवाहरेःपद
५८ कुरुवैशाखधर्मांस्त्वंसर्वसौख्यमवाप्स्यसि मासोयंमाधवोनामतृतीयाचाक्षयाह्वया ५९ गावस्सकलसंभूता॰
स्यांदेहिविप्रायसीदते तेनतेकोशपूर्तिःस्याच्छय्यांदेहिसुखंभवेत् ६० कुरुच्छत्रप्रदानंचसाम्राज्यंतेभविष्यति स्ना
नंकुरुयथान्याय्यंतथैवार्चयमाधवम् ६१ ५० ५१ ५२ ५३ आरावं आक्रोशम् ५४

५५ पलाशंपत्रम् ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

६२ ६३ ६४ ६५ ६६ राजानं, 'कथयित्वाइतिशेष आमंत्र्य आपृच्छ्य ६७ ६८ ६९

देहित्वंप्रतिमांदिव्यांकृत्वातेनजयोभवेत् आत्मतुल्यगुणान्पुत्रान्यदिकामयसेनृप ६२ सर्वभूतहितार्थायप्रपादानंच
त्वंकुरु वैशाखोक्तानिमान्धर्मान्सम्यगाचरभूमिप ६३ तेनत्वंसकलाल्लोकान्वशंयास्तिनसंशयः निष्कामकेनचित्तेनय
दिधर्मान्करिष्यसि ६४ वैशाखपुण्यमासेस्मिन्प्रीतस्तेमधुघातिनः प्रत्यक्षोभवितविष्णुस्तवनिर्मलचेतसः ६५
येनचाचरिताःपुंसाधर्मास्त्वेतेशुभावहाः तेषांचत्वक्षयालोकाःपुराणकवयोविदुः ६६ एतत्सर्वंनृपप्रोक्तंयथाहष्टंय
थाश्रुतम् इतिराजानमामंत्र्यब्राह्मणौचपुरोधसौ ६७याजो पयाजकौनामजग्मतुस्तौयथागतौ ततोराजामहा
वीर्यःपुरोधाभ्यांचबोधितः ६८ वैशाखधर्मान्सकलांश्चकार श्रद्धयान्वितः यथोपदिष्टंचतथामधुसूदनमर्चयत्
६९ ततोलब्धप्रभावःसन्बंधुभिःसकलैर्वृतः पांचालनगरींप्रापहृतशेषबलान्वितः ७० ततस्तुशत्रवोभूपउपश्रुत्य
चभूपतेः प्रवेशंचपुरस्याथपुनराजग्मुरुद्धताः ७१ तदापांचालभूपेननृपाणामभवद्रणम् जिग्येसर्वान्महाबाहु
नेकएवमहारथः ७२ पलायितेषुभूपेषुनानादेशाधिपेष्वपि राज्ञांकोशंगजानश्वान्स्वयंजग्राहवीर्यवान् ७३ अ
श्वानांनिर्बुदंचैवगजानांचत्रिकोटिकं रथानामर्बुदंचैवदीर्घग्रीवायुतंतथा ७४ रासभाणांत्रिलक्षाणिप्रापयामास
तांपुरीम् वैशाखधर्ममाहात्म्यात्क्षणात्सर्वचभूभृतः ७५ करदाभग्नसंकल्पाःपादाक्रांताबभूविरे सुभिक्षमतु
लंचासीत्पांचालविषयेषुच ७६ एकछत्रमभूद्राज्यंप्रसादान्मधुघातिनः पुत्राःपंचापितस्यासन्शौर्यौदार्यगु-
णान्विताः ७७

७० ७१ ७२ ७३ अर्बुदं दशकोटिसंख्या

दीर्घग्रीवा उष्ट्राः तेषामयुतं दशसहस्त्राणि ७४ ७५ ७६ ७७ ६ ६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ मनोनवहितः उन्मत्तश्चित्तविक्षेपवान् ८४ इतिवैशाखमाहात्म्यटीकायांपंचद

धृष्टकीर्त्तिर्धृष्टकेतुर्धृष्टद्युम्नस्तथापरे विजयश्चित्रकेतुश्चमयूरध्वजसन्निभाः ७८ अनुरक्ताःप्रजाश्चासन्धर्मेणप्र
तिपालिताः वैशाखस्यप्रतापेनप्रत्ययस्तत्क्षणादभूत् ७९ पुनश्चकारतान्धर्मान्पांचालनगरीश्वरः अकामुकेनचि
त्तेनप्रीतयेमधुघातिनः ८० धर्मेणानेनसंतुष्टोभगवान्मधुसूदनः अक्षयायांतृतीयायांप्रत्यक्षःसमजायत ८१ तंदृ
ष्ट्वाविस्मितोभूत्वापरमात्मानमच्युतम् नारायणंचतुर्बाहुंशंखचक्रगदाधरम् ८२ पीतांबरधरंदेवंवनमालाविभूषि
तम् सलक्ष्मीकंसानुगंचगरुडोपरिसंस्थितं ८३ निरीक्ष्यदुःसहंतेजःसद्योमीलितलोचनः उत्पतन्संपतन्हर्षान्
मत्तोन्मत्तइवभ्रमन् ८४ पुलकांकितसर्वांगोगलद्बाष्पाकुलेक्षणः तुष्टावपरयाभक्त्याप्रांजलिःप्रणतोभुवि ८५
इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशाखमाहात्म्येनारदांबरीषसंवादेपांचालदेशाधिपतेर्जयप्राप्तिर्दारिद्र्यनाशनंनामपञ्चदशो
ऽध्यायः १५ ७ श्रुतदेवउवाच तद्दर्शनाल्हादपरिप्लुताशयःसद्यःसमुत्थायननाममूर्ध्ना चिरंनिरीक्ष्या
कुललोचनोत्प्रमुंविश्वात्मदेवंजगतामधीशम् १ दधारपादाववनिज्यतज्जलंयत्पादजाब्रह्मजगत्पुनाति समर्चया
मासमहाविभूतिभिर्महार्हवस्त्राभरणानुलेपनैः २ स्रक्धूपदीपामृतभक्षणादिभिस्त्वग्गात्रवित्तात्मसमर्पणेन तु
ष्टावविष्णुंपुरुषंपुराणंनारायणंनिर्गुणमद्वितीयम् ३ निरंजनंविश्वसृजामधीशंपरात्परंपद्मभवादिवंदितं यन्माय
यातत्वविदुत्तमाजनाविमोहिताविश्वसृजामधीश्वरम् ४ मुह्यंतिमायाचरितेषुमूढागुणेषुचित्रंभगवद्विचेष्टितं अनी
हएतद्बहुधैकआत्मनासृजत्यवत्यत्तिनसज्जतेप्यथ ५

शोऽध्यायः १५ ७ पुरुयशसाकृता विष्णुस्तुतिस्तस्मैविष्णुनाद-
त्तंवरप्रदानं पुरुयशसोविष्णुसायुज्यंचवर्ण्यते १ २ ३ ४ आत्मना स्वमायया ५ ७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

११ १२ १३ शर्कराभिर्वालुकाभिराविलेव्याप्तेइत्यर्थः १४ १५ १६ १७ १८ सीदतेदुःखिता

निर्घृणःसर्वभूतेषुकालांतकइवापरः तंकुंडलधरंविप्रंदीप्तिमंतंभास्करोपमं ११ दृष्ट्वाबध्वासजग्राहकुंडलादिक
मुग्रधीः उपानहौचछत्रंचअक्षमालांकमंडलुम् १२ पश्चाद्विसृज्यतंविप्रंगच्छेत्याहविमूढधीः १३ ततःसगच्छन्
पथिशर्कराविलेसूर्यांशुतप्तेजलवर्जितेखरे संतप्तपादस्तृणच्छादितेस्थलेक्वचिच्चारोपवसन्नूर्ध्वरेताः १४ सर्वे
द्रुतंसंपतन्क्वापितुष्टन्हाहेतिवादीसजगामतूर्णम् दृष्ट्वामुनिंखिद्यमानंपृथिव्यामध्वगतेपूष्णिदयाबभूव १५ व्या
धस्यधर्मविमुखस्यचपापबुद्धेस्तस्मैददामिस्करवदांरवलुपादरक्षाम् चौर्येणैवस्वधर्मेण यागृहीतावनांतरे
१६ तदीयमेवतत्सर्वंव्याधानांधर्मनिर्णयः तस्मादुपानहौदास्येमुहुर्दुःखापनुत्तये तेनश्रेयोभवेद्यच्चतद्भवेत्
ममपापिनः १७ जीर्णेचोपानहौदिव्येवर्त्ततेपादयोर्मम नाताभ्यामस्तिमेकृत्यंतस्मात्तेवैददाम्यहम् १८ इति
निश्चित्यमनसितूर्णंगत्वाददौचते शर्करातप्तपादायद्विजवर्यायसीदते १९ उपानहौगृहीत्वातेनिर्वृत्तिंचपरांययौ
स्वस्थीभवेतितंव्याधमाशीर्भिरभिनंद्यच २० नूनंस्वपक्वपुण्योयंवैशाखेदत्तवानमूं व्याधस्यापिचदुर्बुद्धेःप्रा
योविष्णुःप्रसीदति २१ सर्वस्याप्याचभूयोपियत्स्वखलदभून्मम ततोभिश्रुत्यतद्वाक्यंकिमेतदितिविस्मितः २२
व्याजहारपुनर्विप्रंब्रह्मिष्ठंब्रह्मवादिनम् त्वदीयंतुमयादत्तंकथंपुण्यंभवेन्मम २३ प्रशंससिचवैशाखेहरिस्तु
ष्टोभवेदिति एतदाचक्ष्वमेब्रह्मन्कोवैशाखस्तकोहरिः २४ कोधर्मःकिंफलंतस्यशुश्रूषोर्मेदयानिधे इतिव्या
धवचःश्रुत्वाशंखस्तुष्टमनाअभूत् २५ प्रशंसन्सच्चवैशाखंपुनर्विस्मितमानसः इदानींदत्तवानूपादत्राणमेलुब्ध
कःशठः २६

य १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६

बृ·ज्यो·र्ण
धर्मस्कंध·
७५

२७ २८ सत्वशुद्धिरंतःकरणशुद्धिः २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५

यद्बुद्धेश्चवैषम्यंजातंचित्रमहोबत सर्वेषामेवधर्माणांफलंजन्मांतरेषुवै २७ वैशारवमासधर्माणांफलंसद्यःक्ष
णंनृणां पापाचारस्यदुर्बुद्धेर्व्याधस्यापिदुरात्मनः २८ दैवादुपानहोदाना त्सत्वशुद्धिरभूदहो यच्चविष्णोःप्रियंक
र्मयत्तत्संतोषनिर्मलं २९ नदेवधर्ममित्याहुर्मन्वाद्याधर्मवित्तमाः धर्मामाधवमासीयाःप्रियाविष्णोरतीवते ३०
धर्मैर्माधवमासीयैर्यथातुष्यतिकेशवः नतथासर्वदानैश्चतपोभिश्चमहामखैः ३१ नानेनसदृशोधर्मःसर्वधर्मेषु
विद्यते मागयायातुमागंगामाप्रयागंतुपुष्करम् ३२ माकेदारकुरुक्षेत्रमाप्रभासस्यमस्तकं मागोदामाचकृष्णां
चमासेतुमामरुद्वृधम् ३३ वैशारवधर्ममाहात्म्यशंसंतीचकृथापगा नत्रस्नानस्यवैविष्णुःसद्योत्हृद्यवरुध्यते ३४
मासेमाधवसंज्ञेस्मिन्यस्त्वल्पेनैवसाध्यते नतद्दुस्थयेदानेनधर्मैर्वापिवेमरवैः ३५ मासोयंमाधवोनामव्याध
पुण्यविवर्द्धनः तस्मिन्मात्स्यत्वयादत्तेपादुकेतापनाशने ३६ तेनतेपूर्वकालीनंपुण्यंपाकमुपागतं तुष्टस्तुभगवा-
न्मायःश्रेयोव्याधविधास्यति ३७ अन्यथातेकथंभूयाद्बुद्धिरेताहशीशुभा मुनावेवंब्रुवाणेचमृत्कुनाप्रेरितोब
ली ३८ सिंहोव्याघ्रवधार्थायप्राद्रवत्क्रोधविह्वलः मध्येहस्तीचमातंगदेवार्द्धेनकल्पितम् ३९ तंहंतुमुद्यतोग-
च्छत्पदाक्रांतंव्यवस्थितम् तयोर्युद्धमभूद्राजन्सिंहमातंगयोर्वने ४० श्रांतौयुद्धाच्चविरतौनिरीक्षंतौचतस्थतुः
व्याधमुद्दिश्ययच्चोक्तंमुनिनाचमहात्मना ४१ समस्तपातकध्वंसिदेवाच्छुश्रुवतुश्चतौ तेनैवमासमाहात्म्यश्र-
वणेनामलाशयौ ४२ शापान्मुक्तौचतौदेहात्सद्योमुक्तौदिवंगतौ दिव्यरूपधरौदिव्यौदिव्यगंधानुलेपनौ ४३

३६ विधास्यति करिष्यति ३७ ३८ ३९ ४० निरीक्षंतावत्रपरस्मैपदमार्षम् ४१ ४२ ४३

मासस्त·४
वैशारव·मा
अ·१७

४१

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४

दिव्यंविमानमारूढौदिव्यनारीनिषेवितौ सद्योवनतमूर्द्धानौप्रांजलीचोपतस्थतुः ४४ मुनींद्रोधर्मवक्ताचव्याध
मुद्दिश्यवैपथि तौदृष्ट्वाविस्मितःप्राहकौयुवामितिनिश्चलः ४५ दुर्योनौतुकुतोजन्मयुवयोर्वाकथंमृतिः अहेतुर्वि
पिनेचास्मिन्परस्परवधोद्यतौ ४६ एतत्सर्वंस्फविस्तार्यसम्यक्वदतमेनघौ इत्युक्तौमुनिनातेनवचःप्रत्यूचतुःपु
नः ४७ मतंगस्यमुनेःपुत्रौदंतिलःकोहलोपरः शापदोषेणतौजातौनाम्नादंतिलकोहलौ ४८ रूपयौवनसंपन्नौ
सर्वविद्याविशारदौ आवामुद्दिश्यप्रोवाचपिताधर्मार्थकोविदः ४९ मतंगोनामब्रह्मर्षिःसर्वधर्मविदुत्तमः वैशा
खेमासितनयौमधुसूदनवल्लभे ५० प्रपाकुरुतमार्गेचजनान्वीजयतक्षणम् मार्गेच्छायांविधत्तांचभूयन्नशीतलांबु
च ५१ कुरुतंस्नानमुषसितथैवार्चयतंविभुम् कथांचशृणुतंनित्यंयथाबंधोनिवर्तते ५२ एवंचबहुभिर्वाक्यैर्बोधि
तावपिदुर्मती क्रुद्धोभवद्दंतिलोहमत्तोहंकोहलाह्वयः ५३ क्रुद्धःसशापतौसद्यःपिताधर्मेषुलालसः पुत्रवधर्मविमु
खंभार्याचाप्रियवादिनीं ५४ अब्रह्मण्यंचराजानंत्यजेत्सद्योनचेत्पतेत् दाक्षिण्यादर्थलोभाद्वासंसर्गंयेप्रकुर्वते
५५ तेसर्वेनरकंयांतियावदिंद्राश्चतुर्दश इतिज्ञात्वाशशापावामदन्क्रोधपरिप्लुतौ ५६ क्रुद्धोहदंतिलोभूयाःसिंहः
क्रोधपरिप्लुतः मत्तस्त्वंकोहलोभूयामत्तोमातंगयूथपः ५७ कृतानुतापोपश्चात्तुप्रार्थयावोविमोचनम् आवाभ्यां
प्रार्थितोभूयोविशापंचददौपिता ५८ युवांप्राप्यचदुर्योनिंकियत्कालांतरेपिच संगमोभवितातत्रपरस्परवधेपि
णोः ५९ तस्मिन्नेवहिसमयेसंवादंव्याधशरवयोः वैशाखधर्मविषयोदेवाद्वांश्रवणेपिच ६० अब्रह्मण्यं ब्रह्मणेब्रा

ह्मणाय वेदाय वा साधुब्रह्मण्यस्तद्विपरीतोऽब्रह्मण्यः ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ श्रवणे कर्णे ६०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ इतिवैशाखमाहात्म्यटीकायांसप्तदशोऽध्यायः १७

गमिष्यतिक्षणाद्वतस्मान्मुक्तिर्भविष्यति शापान्मुक्तौपूर्वमेवरूपमास्थायपुत्रकौ ६१ मामेवप्राप्यवसतंनान्यथामेव
चोभवेत् इतिशप्तौचगुरुणाद्वयोनिप्राप्यदुर्मती ६२ प्राप्यदेवालसंगतिंचपरस्परवधैषिणौ संवादंयुवयोर्दिव्यंश्रुत्वा
तंशुभुवावह ६३ तेनसद्योविमुक्तिश्चक्षणादेवावयोरभूत् इतिसर्वसमाख्यायप्रणम्यचमुनीश्वरम् ६४ समामन्त्र्या
भ्यनुज्ञातौजग्मतुःपितुरंतिकम् तदेवसंप्रहृष्टश्चाहमुनिर्व्याधंदयानिधिः ६५ पश्यवैशाखमाहात्म्यश्रवणस्यफलमह·
त् मुहूर्तश्रवणादेवतयोर्मुक्तिःकरेस्थिता ६६ इतिब्रुवाणंमुनिपुंगवंतंदयानिधिंनिःस्पृहमग्र्यबुद्धिम् विशुद्धसत्व·
स्कृतकपात्रसन्यस्तशस्त्रःपुनराहव्याधः ६७ इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशाखमाहात्म्येनारदांबरीषसंवादेदंतिल·
कोहलमुक्तिप्राप्तिर्नामसप्तदशोऽध्यायः १७ ७ व्याधउवाच भवतानुगृहीतोस्मिमुनेपापोतिदुष्टधीः
दयालवोमहांतोहिस्वभावादेवसाधवः १ क्वव्याधश्चाकुलीनोहंक्वचवामतिरीदृशी केवलंभवतामेवमन्येनुग्रहमुत्तमम्
२ अथसाधोचशिष्योस्मिकृपापात्रोस्मिमानद अनुग्राह्योस्मिपुत्रोस्मिकृपांकुरुदयानिधे ३ यथामेनपुनर्भूयादस
न्मतिरनर्थदा सद्भिरुक्तसंगतिःक्वापिनभूयाद्दुःखमश्नुते ४ तस्माद्बोधयमांविप्रसूक्तैस्त्वैर्हृजिनापहैः येनचान्हातारि
ष्यतिसंसाराब्धिंमुमुक्षवः ५ साधूनांसमचित्तानांतथाभूतदयावताम् नचहीनोत्तमःक्वापिनात्मीयोहिपरस्तथा ६
एकाग्रेणविचिन्वंतिचित्तशुद्धिंचपृच्छति सर्वदोषयुतोवापिसर्वधर्मोज्झितोपिवा ७ कृतानुतापश्चयदायदापृच्छतिवै
गुरुम् तेदेशोपदिशंत्यद्धाज्ञानंसंसारमोचकम् ८

अथात्र पुनरपिवैशाखधर्मान् वक्तुंप्रस्तौति भवतेत्यादिना १ २ ३ ४ सूक्तैः सुवचनैः ५ ६ ७ ८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पापनाशस्य भाविनीकर्त्री ९ ममस्शुश्रूषुत्वात् नतत्वाच्च तवसंगतेः शठत्वात्च इतियोज्यम् १० ११ शं कल्याणमिच्छसि १२

यथागंगामनुष्याणांपापनाशस्यभाविनी तथामंदसमुद्धारस्वभावाः साधवः स्मृताः ९ माविचारयमांबो हुंदयालोभ-
क्तवत्सल सुश्रूषुत्वान्नतत्वाच्चशठत्वात्तवसंगतेः १० इतिव्याधवचः श्रुत्वापुनर्विस्मितमानसः साधुसाध्वितिसंभा-
ष्यधर्मानेतानुवाचह ११ शंखउवाच विष्णुप्रीतिकरान्दिव्यान्संसाराब्धिविमोचकान् कुरुधर्मांस्त्वंवैशाखेयदि
व्याधसमिच्छसि १२ आतपोबाधतेघोरोनच्छायानांबुचात्रच तस्मात्स्थलांतरंयावोयत्रच्छायानुवर्तते १३ तत्रगत्वा
जलंपीत्वास्वच्छायांचसमाश्रिताः तत्रतेवर्णयिष्यामिमाहात्म्यंपापनाशनम् १४ विष्णोर्माधवमासस्ययथादृष्टंयथा
श्रुतम् इत्युक्तोमुनिनातेनव्याधः प्राहकृतांजलिः १५ इतोविदूरसलिलंवर्ततेचसरोवरे कपित्थास्तत्रवैसंतिफल-
भारेणपीडिताः १६ गच्छावस्तत्रसंतुष्टिर्भविता नात्रसंशयः व्याधेनैवसमादिष्टस्तेनसाकंययोमुनिः १७ कियद्दूरंततो
गत्वाददर्शाग्रेसरोवरम् बकुकारंडवाकीर्णंचक्रवाकोपशोभितम् १८ हंससारसक्रौंचाद्यैः समंतात्परिशोभितं की
चवंगकषायैश्चकूजितंभ्रमरैरपि १९ नक्रकच्छपमीनाद्यैरगाधंसुमनोहरम् कुमुदोत्पलकल्हारपुंडरीकादिभिर्म
हत् २० शतपत्रैःकोकनदैःसमंतात्परिशोभितं पक्षिणांचकलारावैर्मधुरैर्नयनोत्सवम् २१ तटेकीचकगुल्मैश्चतथा
वृक्षैश्चशोभितम् वटैःकरंजैर्नीपैश्चचिंचिणीभिस्तथैवच २२ निंबप्लक्षप्रियालैश्चचंपकैर्बकुलैः शुभैः पुन्नागैस्तुंब
रैश्चैवकपित्थामलकैरपि २३ निष्पेषणैश्चजंबूभिः समंतात्परिशोभितं वन्यमातंगसारंगवराहमहिषादिभिः २४

१३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० कलारावैर्मधुरशब्दैः नयनो-

त्सवं नयनयोरुत्सवोयस्मात् तत् २१ २२ २३ २४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

बृ·ज्यो·र्ण· धर्मस्कंध· ७७

२५ शाखया शाखान्तरैः एकशाखायाअन्यशाखांप्रतिप्लवमानैः प्लवकर्तृभिः प्लवंगमैः कपिभिः २६ २७ २८ २९

मासस्त·४ वैशाख·मा· ·अ·१८

शशैश्चशल्लकैश्चैवगवयैरुपशोभितम् खड्गनाभिमृगाद्यैश्चव्याघ्रैःसिंहैर्वृकैरपि २५ खरांतकैश्चशरभैश्चमरीभिःसु
मंडितम् शाखाशाखांतरशीघ्रप्लवमानैःप्लवंगमैः २६ मार्जारैश्चैवमल्लूकैर्भीषणरुरुभिस्तथा झिल्लीशब्दैश्चकेकारैः
कीचकानांरवैस्तथा २७ घोरवायुविनिर्घोषदारुभारैःसमन्वितम् एतादृशंसरोदिव्यंव्याधेनैवप्रदर्शितं २८ ददर्श·
मुनिशार्दूलस्तृषयाबाधितोभृशं स्नात्वामध्यान्हवेलायांसरस्यस्मिन्मनोरमे २९ वाससीपरिधायाथकृत्वामाध्यान्हि
कीःक्रियाः देवपूजांततःकृत्वाभुक्त्वाफलमनंदितः ३० व्याधोपनीतंसुस्वादुकपित्थंअमहारिच सुखोपविष्टःपप्र·
च्छव्याधधर्मरतंपुनः ३१ किंवक्तव्यंमयात्रयतवाद्यधर्मतत्पर धर्माश्चबहवःसंतिनानामार्गाःपृथग्विधाः ३२ तत्र·
वैशाखमासोक्ताःसूक्ष्माश्चापिमहार्थदाः सर्वेषामेवजंतूनामिहामुत्रफलप्रदाः ३३ यत्स्पष्टंममनसितेयच्चाद्यतच्चपृ
च्छतां इत्युक्तोमुनिनातेनव्याधःप्रांजलिरब्रवीत् ३४ व्याधउवाच केनवाकर्मणाचासीद्व्याधजन्मतमोमयं के·
नवात्वेदृशीबुद्धिःसंगतिर्वामहात्मनः ३५ एतच्चान्यत्समाचक्ष्वयदिमामन्यसेप्रभो इत्युक्तःपुनरप्याहशंखोनाममहा
मुनिः ३६ मेघगंभीरयावाचास्मयमानमुखांबुजः शंखउवाच शाकलेनगरेपूर्वंद्विजस्त्वंवेदपारगः ३७ स्तंबोनाम
महातेजास्तथाश्रीवत्सगोत्रजः तत्रैष्टागणिकाकाचिदासीत्तत्संगदोषतः ३८ त्यक्तानित्यक्रियानित्यंशूद्रवद्गृहमागतः
शून्याचारस्यदुष्टस्यपरित्यक्तक्रियस्यच ३९ ब्राह्मणीचतदाचासीद्भार्याकांतिमतीतव सात्वांपर्यचरत्सुभ्रूःसवैरयंब्राह्म
णाधमं ४० उभयोःक्षालयंतीचपादांस्त्वत्प्रियकारिणी उभयोरप्यधःशेतेउभयोर्वचनेरता ४१ ३० ३१ ३२ इह·

४२

मर्त्यलोके अमुत्रपरलोके ३३ ३४ तमोमयं अज्ञानबहुलम् ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१

४२ माषं उडिदइतिमहाराष्ट्रजनपदप्रसिद्धं ४३ निष्पावा पावटेइति नाम्नाप्रसिद्धाः ४४ ४५ ४६ ४७ ४८

वेश्य यावार्यमाणापिपापानिक्षत्यवतास्थिता· एवंसुश्रूषयंत्याहिभर्तारंवेश्ययासह ४२ जगामसमहान्कालोदुःखि
तायामहीतले अपरस्मिन्दिनेभर्तामाषंचमूलकान्वितम् ४३ अभक्षयच्चद्रुधर्मोनिष्पावांस्तिलमिश्रितान् तद-
पथ्यमशितानुवमंश्चैवविरेचनं ४४ अपथ्याद्दारुणोरोगोव्यजायतभगंदरः सदह्यमानोरोगेणदिवारात्रमनुभूरिशः ४५ याव
दास्तेगृहेवित्तंतावद्वेश्याचसास्थिता गृहीत्वातस्यसावित्तंपश्चान्नोवासमंदिरे ४६ अन्यस्यपार्श्वमासाद्यगताघोरासनिर्घृणा
ततःसदीनवचनोव्याधिबाधासुपीडितः ४७ उक्तवान्सरुदन्भार्यांरुजाव्याकुलमानसः परिपालयमांदेविवेश्यास-
क्तंसुनिष्ठुरम् ४८ नमयोपकृतंकिंचित्त्वयिसुंदरिपावनि कांभार्यांप्रणतांपापोनानुमन्येनगर्हितः ४९ सपदोभवि-
ताभद्रेदशजन्मसुपंचसु दिवारात्रंमहाभागेनिंदितःसाधुभिर्जनैः ५० पापयोनिमवाप्स्यामित्वांसाध्वीमवमन्यवै
अहंक्रोधेनदग्धोस्मिवाक्येनयजेनवै ५१ एवंब्रुवाणंभर्तारंकृतांजलिपुटाब्रवीत् नदैन्यंभवताकार्यंनव्रीडाकांत-
मांप्रति ५२ नचापित्वयिमेक्रोधोयेनदग्धेतिवक्ष्यसि पुराकृतानिपापानिदुःखानीहभवंतिहि ५३ तानियाक्षम-
तेसाध्वीपुरुषोवासउत्तमः यन्मयापापयापापंकृतंवैपूर्वजन्मनि ५४ तद्भुंजत्यानमेदुःखंनविषादःकथंचन इत्येव
मुक्त्वाभर्तारंसासुभृस्तमपालयत् ५५ आनीयजनकाद्वित्तंबंधुभ्योवरवर्णिनी क्षीरादवासिनदेवंभर्तारंचैवचिंत-
यत् ५६ शोधयंतीदिवारात्रौपुरीषमूत्रमेवच नखेनकर्षतीभर्तुःकृमीनकष्टाच्छनैःशनैः ५७ नसास्वपितिरात्रौतु
नदिवावरवर्णिनी भर्तुर्दुःखेनसंतप्तादुःखितेदमवोचत ५८ पाविनी पत्यासहधर्माचरणेन पातिव्रत्येनवा भर्तारं पावय-

ति तत्संबुद्धिः ४९ ५० ५१ ५२ दग्धः इतिएवंछेदः अत्रसंधिरार्षः ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

५९ महिष्या इदं माहिषं दध्यादि तेनोपेतम् ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७

देवास्त्वपांतुभर्तारंपितरोयेचविश्रुताः कुर्वंतुरोगहीनंमेभर्त्तारंगतकल्मषम् ५९ चंडिकायैप्रदास्यामिरक्तमांससमु-
द्भवं स्कंदान्नंमाहिषोपेतंभर्त्तुरारोग्यहेतवे ६० मोदकान्कारयिष्यामिविघ्नेशायमहात्मने मंदवारेकरिष्यामिचोप
वासान्दशैवतु ६१ नोपभुंजामिमधुरंनोपभुंजामिवैघृतम् तैलाभ्यंगविहीनाहंस्यांस्येनैवात्रसंशयः ६२ जीवतान्
रोगहीनोयंभर्त्तामेशरदांशतं एवंसाव्याहरद्देवीवासरेवासरगते ६३ तदाचागान्मुनिःकश्चिन्महात्मादेवलाह्वयः
वैशाखेमासिघर्मार्तःसायाह्नेतस्यवैगृहं ६४ तदावैभार्ययाचोक्तंभिषग्वैगृहमागतः तेनवैरोगहानिःस्यात्तस्यातिथ्यं
करोम्यहम् ६५ ज्ञात्वात्वाधर्मविमुखंभिषग्व्याजेनवंचितः पादावनेजनंकृत्वातज्जलंमूर्ध्निसाक्षिपत् ६६ पानकंच
ददौतस्मैघर्मार्तायमहात्मने त्वयानुमोदितासायंघर्मतापनिवारकम् ६७ सप्रातरुदितेसूर्येमुनिःप्रायाद्यथागतः
अथचास्येनकालेनसंनिपातोभवत्तव ६८ त्रिकुठंनीयमानायांभर्त्तांगुलिमखंडयत् उभयोर्दंतयोःश्लेषःसहसास-
मपद्यत ६९ नखखंडमंगुलेर्वल्केस्थितभर्तुःसुकोमलं खंडयित्वांगुलिंभर्तापंचत्वमगमत्तदा ७० शय्यायांसमनोज्ञा
यांस्मरंत्तांपुंश्चलींशुभाम् मृतंविज्ञायभर्त्तारंभार्याकांतिमतीतव ७१ विक्रीत्वाचापिवलयंगृहीत्वाचैधनंबहु
चक्रेचितिंतेनसाध्वीमध्येकृत्वापतिंतदा ७२ अवगुह्यभुजाभ्यांचपादौचाश्लिष्यपादयोः मुखेमुखंविनिक्षिप्यहृद्
दयंहृदयेतथा ७३ जघनेजघनंदेवीत्यात्मानंसन्निवेश्यच दाहयामासकल्याणीभर्तृदेहंरुजान्वितम् आत्मनास
हकल्याणीज्वलितेजातवेदसि ७४ विमुच्यदेहंसहसाजगामपतिंसमालिंग्यमुरारिलोकं पानीयदानेनचमाधवेस्मि
न्पादावनेजादपियोगिगम्यम् ७५ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ अवगुह्य आलिंग्य ७३ ७४ ७५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

७६ ७७ ७८ ७९ ८० इतिवैशाखमाहात्म्यटीकायांअष्टादशोऽध्यायः १८ ॐ वैशाखमासेविष्णु-
मुद्दिश्यधर्मानाचरेदित्युक्तं तच्छ्रुत्वाविष्णुस्वरूपं व्याधःपृच्छति १ २ ३ ४ भावितः ध्यानविषयीकृतः आत्माविष्णुस्व-

त्वमंतकालेगणिकाविचिंतयादेहंत्यक्त्वामुक्तसमस्तकिल्बिषः जन्मव्याधंप्राप्यसेघोररूपंहिंसासक्तःसर्वदोद्वेगका
री ७६ दत्तात्वयापानकस्यापिदानेमासेनुज्ञामाधवेसाधुजाने व्याधेजातस्तेनजातास्तबुद्धिर्धर्मान्प्रष्टुंसर्वसौ-
ख्यैकहेतून् ७७ धृतंमूर्ध्नापादशौचावशिष्टंजलंमुनेःसर्वपापापहारि तेनेयंतेसंगतिर्मेवनेस्मिन्ययाभूयात्संपदः
संततिस्त्र ७८ इत्येतत्सर्वमाख्यातंपूर्वजन्मनियत्कृतम् कर्मपुण्यंपापकंचदृष्टंदिव्येनचक्षुषा ७९ गोप्यंवातेप्र
वक्ष्यामियद्भवान्श्रोतुमिच्छति जातातेचित्तशुद्धिर्वैस्वस्तिभूयान्महामते ८० इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशाखमा-
हात्म्येनारदांबरीषसंवादेव्याधोपाख्यानेव्याधस्यपूर्वजन्मकथनंनामअष्टादशोऽध्यायः १८ ॐ व्याधउवा
च विष्णुमुद्दिश्यकर्तव्याधर्माभागवताःशुभाः तत्रापिमाधवीयाश्चइत्युक्तंतुत्वयापुरा १ सविष्णुःकीदृशोब्रह्म
न्किंवातस्यहिलक्षणं किंमानंतस्यसद्भावेःकैर्ज्ञेयोभगवान्विभुः २ कीदृशावैष्णवाधर्माःकेनासौप्रीयतेहरिः एतदा
चक्ष्वमेब्रह्मन्किंकरायमहामते ३ इतिपृष्टस्तुव्याधेनपुनःप्राहसवैद्विजः प्रणम्यजगतामीशंनारायणमनामयम्
४ शंखउवाच शृणुव्याधप्रवक्ष्यामिविष्णुरूपमकल्मषम् यदचिंत्यंविरिंचाद्यैर्मुनिभिर्भावितात्मभिः ५
पूर्णशक्तिःपूर्णगुणोनिर्दिष्टःसकलेश्वरः निर्गुणोनिष्कलोनंतःसच्चिदानंदविग्रहः ६ यदेतदखिलंविश्वंचराचरमनीद
शं साधिशंसाश्रययच्चयदृशानियतंस्थितं ७ अथतेलक्षणंवच्मिब्रह्मणःपरमात्मनः उत्पत्तिस्थितिसंहारात्प्रावृत्तिर्नि
यमस्तथा ८ रूपैः अथवाभावितात्मभिः शुद्धांतःकरणैरितिव्याख्येयं ५ ६ ७ आवृत्तिर्लोकान्तरंजन्मनोजन्मांतरंप्रति पुनः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

पुनःगमनं नियमः दंडधारणं ८ प्रकाशोज्ञानं वृत्तिराजीवनं ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६

प्रकाशोबंधमोक्षौच वृत्तिर्यस्माद्भवंत्यमी सविष्णुर्ब्रह्मसंज्ञोसौकवीनांसंमतोविभुः ९ साक्षाद्ब्रह्मेतितंप्राहुःपश्चाद्ब्र
ह्मादिकानपि ब्रह्मशब्दंसोपपदंब्रह्मादिषुविदोविदुः १० नान्येषांब्रह्मताक्कापितच्छक्त्येकांशभागिना तदेतच्छास्त्रग
म्यंहिजन्माद्यस्यमहाविभोः ११ शास्त्रंचवेदाःस्मृतयःपुराणंचैतदात्मकं इतिहासःपंचरात्रंभारतंचमहामते १२ एतै
रेवमहाविष्णुर्ज्ञेयोनान्यैःकथंचन नावेदविद्भुंविष्णुमनुतेचनरःक्वचित् १३ नेंद्रियैर्नानुमानैश्चनतर्कैःशक्यतेविभुं
ज्ञातुंनारायणंदेवंवेदवेद्यंसनातनम् १४ अस्यैवजन्मकर्माणिगुणान्ज्ञात्वायथामति मुच्यंतेजीवसंघाश्चसदातद्दश
र्शिनः १५ क्रमाद्विष्णोश्चमाहात्म्यंयथासातिशयंभवेत् एकैकस्मिन्स्थिताशक्तिर्देवर्षिपितृमातृके १६ प्रत्यक्षेणा
गमेनापितथैवानुमयापिच आदौनरोत्तमंविद्याद्देलज्ञानेस्करवेतथा १७ तस्माद्भूतशतगुणंविद्यात्ज्ञानादिभिर्वृतं
भूतान्मनुष्यगंधर्वान्विद्याच्छततगुणाधिकान् १८ नत्वाभिमानिनोदेवांस्तेभ्योविद्याच्छतनाधिकान् तत्वाभिमानिदे
वेभ्यःसप्तचक्रुषयोवराः १९ सप्तर्षिभ्योवरोत्यग्निरग्नेःसूर्यादयस्तथा सूर्याद्गुरुर्गुरोःप्राणःप्राणादिंद्रोमहाबलः
२० इंद्राच्चगिरिजादेवीदेव्याःशंभुर्जगद्गुरुः शंभोर्बुद्धिर्महादेवीबुद्धेःप्राणोबलाधिकः २१ नप्राणात्परमंकिंचित्प्रा
णेसर्वंप्रतिष्ठितम् प्राणाज्जातमिदंविश्वंप्राणात्मकमिदंजगत् २२ प्राणेप्रोतमिदंसर्वंप्राणाद्बहिर्विचेष्टते सर्वाधार
मिमंप्राहुःसूत्रंनीलांबुदप्रभम् २३ लक्ष्मीकटाक्षमात्रेणप्राणस्यास्यस्थितिर्भवेत् सालक्ष्मीर्देवदेवस्यकृपालेशै
कभाजिनी २४ नविष्णोःपरमंकिंचिन्नसमोवाकथंचन अथाध्उवाच कथंजीवेष्वयंप्राणःसूत्रनामाधिकोभवत् २५

अनुमया अनुमानेन १७ १८ १९ प्राणः वाय्वात्मकः २० प्राणःमुख्यप्राणः २१ २२ सूत्रंचेष्टाप्रवर्तकं २३ २४ २५

२६ २७ पद्मसृष्टौ पाद्मेकल्पे २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ निष्क्रामति निष्क्रांतेस-

निर्णयोवाकथंत्वस्यप्राणाधिक्येकथंविभो एतदाचक्ष्वमेब्रह्मन्कथंप्राणाद्धिभुःपरः २६ शंकरउवाच शृणु
व्याधप्रवक्ष्यामियत्पृष्टंनिर्णयस्त्वया प्राणाधिक्यंसमुद्दिश्यजीवेष्वसकलेरपि २७ पुरानारायणोदेवःपद्मसृष्टौसना
तनः सृष्ट्वाब्रह्मादिकान्देवानिदंप्राहजनार्दनः २८ साम्राज्येहंस्थापयेयंब्रह्माणंवःपतिंप्रभुं योयुष्मास्वधिकोदे
वोयौवराज्येस्तुरेश्वराः २९ तंस्थापयतशीलाढ्यशौर्यौदार्यगुणान्वितम् इत्युक्ताविभुनादेवाःसर्वेशक्रपुरोगमाः ३०
एवंविवदिरेन्योन्यमहंभूयामहंत्विति सर्वेविवदमानाश्चसूर्यकेचित्परेविदुः ३१ शक्रंकेचित्स्मरंकामंकेचित्तूष्णींतु
तस्थिरे तेनिर्णयमपश्यंतःप्रष्टुंनारायणंययुः ३२ नमस्कृत्यपुनःप्राहुःसर्वेप्राञ्जलयोमराः विचारितंमहाविष्णो
सर्वैरस्माभिरंजसा ३३ अस्मासुदेवमधिकंनैवविद्मःकथंचन त्वमेवनिर्णयंब्रूहिदेवाःसंशयिनःखलु ३४ इति
पृष्टोमरैःसर्वैःप्रहसन्निदमब्रवीत् देहाद्यस्माच्चयेराजात्यस्मिन्निष्क्रामतिस्थयम् ३५ पतिष्यतिप्रविष्टेतुयस्मिन्वै
त्थापयितोभवेत् सदेवोत्प्यधिकोनूनंनापरस्तुकथंचन ३६ इत्युक्तास्तेततःसर्वेतथास्त्वितिवचोब्रुवन् निष्क्रा
मजयंताङ्घ्रिःपादात्पूर्वंसुरेश्वरः ३७ तदापंगुममुंप्राहुर्नदेहःपतितस्तदा शृण्वन्पिबन्वदन्जिघ्रन्पश्यन्नास्तेचल
न्नपि ३८ पश्चाद्गुह्याद्विनिष्क्रांतोदक्षोनामप्रजापतिः तदाषंढममुंप्राहुर्नदेहःपतितस्तदा ३९ शृण्वन्पिबन्वदन्-
जिघ्रन्पश्यन्नास्तेचलन्नपि पश्चाद्धस्ताद्विनिष्क्रांतइंद्रःसर्वामरेश्वरः ४० हस्तहीनममुंप्राहुर्नदेहःपतितस्तदा
शृण्वन्पिबन्वदन्जि० ४१ लोचनाभ्यांविनिष्क्रांतःसूर्यस्तेजस्विनांवरः तदाकाणममुंप्राहुर्नदेहःपतितस्तदा ४२

ति ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ काणमंधमिति व्याख्येयं लोचनद्वयात्तद्देवतानिष्क्रांते रतंतरमेवोक्तत्वात् अन्यथा एकेना
क्ष्णाहीन इति व्याख्याने विरोधःस्यात् ४२

अजिघ्राणं गंधग्रहणमकुर्वंतं ४३ मृतः इतिसंधिरार्षः ४४ तदाअरसज्ञं मधुरादिरसज्ञानरहितं ४५ वाचः वागाख्यज्ञानेंद्रिया

शृण्वन्पिबन्वदन्जिघ्रन्पश्यन्नास्तेचलन्नपि घ्राणात्पश्चाद्विनिष्क्रांतोनासत्यौविश्वभेषजौ अजिघ्राणममुंप्रा
हुर्नदेहःपतितस्तदा ४३ शृण्वन्पिबन्वदन्जि० श्रोत्राद्दिशोविनिष्क्रातानदेहःपतितस्तदा तदामुंबधिरंप्राहुर्नमृ
तेतिकथंचन ४४ शृण्वन्० वरुणोरसनायास्तुविनिष्क्रातस्ततःपरं तदारसज्ञमेवाहुर्नदेहःपतितस्तदा ४५
जीवश्चलन्नदन्नास्तेतथाजानन्श्वसन्नपि ततोवाचोविनिष्क्रांतोवह्निर्वागीश्वरोविभुः ४६ तदामूकममुंप्राहुर्नदे
हःपतितस्तदा जीवश्चलन्नदन्नास्तेतथाजानन्श्वसन्नपि ४७ पश्चाद्रुद्रोविनिष्क्रांतोमनसोबोधनात्मकः तदोज
डममुंप्राहुर्नदेहःपतितस्तदा ४८ जीवश्चल० पश्चात्प्राणोविनिष्क्रांतोमृतमेनंतदाविदुः पुनरेवंतदाप्राहुर्देवाविं
स्मितमानसाः ४९ देहमुत्थापयेद्यस्तुपुनरेवंव्यवस्थितः सएवत्वधिकोस्माकंयुवराजाभविष्यति ५० इत्येवंतु
प्रतिश्रुत्यविविशुश्चयथाक्रमम् जयतःप्राविशत्पादौनोत्तस्थौतत्कलेवरम् ५१ गुह्यंचप्राविशद्दक्षोनोत्तस्थौतत्
कलेवरम् इंद्रोहस्तौविवेशाथनोत्तस्थौत० ५२ चक्षुःसूर्यःप्रविष्टोभून्नोत्तस्थौतत्क० दिशःश्रोत्रंप्रविविशुर्नोत्त०
५३ वरुणःप्राविशज्जिह्वांनोत्तस्थौ० नासांविविशतुर्दस्रौनोत्तस्थौतत्क० ५४ वह्निश्चप्राविशद्वाचंनोत्तस्थौतत्कले
वरं मनश्चप्राविशद्रुद्रोनोत्तस्थौ० ५५ पश्चात्प्राणोविवेशासौतदोत्तस्थौकलेवरम् तदादेवाविनिश्चित्यप्राणंदेवा
धिकंविभुम् ५६ बलज्ञानेचधैर्येचवैराग्येप्राणनेपिच ततोभिषेचयांचक्रुर्यौवराज्येमहाप्रभुः ५७ उत्कृष्टस्थितिहे
तुत्वादुक्थमेकंतदाजगुः तस्मात्प्राणात्मकंविश्वंसर्वंस्थावरजंगमं ५८

तं ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ४६

प्रति श्रुत्यप्रतिज्ञाय ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ प्राणनेजीवने ५७ उक्थम् एतन्नाम्नाप्रसिद्धंसाम ५८

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ पूर्वबंधानुगं पूर्वः अनादिर्यो बंधोऽविद्या ल-

अंशैः पूर्णैर्बलाद्यैश्च पूर्णोयंजगतांपतिः नप्राणहीनंजगदस्तिकिंचित्प्राणेनहीनंनचवैसमेधते ५९ प्राणेनहीनं-
स्थितिमन्नकिंचित्प्राणेनहीनंनचकिंचिदस्ति तस्मात्प्राणःसर्वजीवाधिकोभूद्बलाधिकःसर्वजीवांतरात्मा ६० प्राणा
त्कोपित्वधिकोवासमोवाशास्त्रेदृष्टःश्रुतपूर्वोनचास्ते तत्तत्कार्यानुगःप्राणात्वेकोदेवोत्वनेकधा ६१ तस्मात्प्राणं
वरंप्राहुःप्राणोपासनतत्पराः लीलयैवजगत्स्रष्टुंहंतुंपालयितुंप्रभुः ६२ शेषाहिशिवशक्राद्याश्चेतनाश्चजडाश्चापि
वासुदेवादृतेकोपिनैनंपरिभविष्यति ६३ सर्वदेवात्मकःप्राणःसर्वदेवमयोविभुः वासुदेवानुगोनित्यंतथाविष्णुव-
शस्थितः ६४ वासुदेवप्रतीपंतुनस्पृणोतिनपश्यति देवाःप्रतीपंकुर्वंतिरुद्रेंद्राद्याःसुरेश्वराः ६५ प्रतीपंकोपिकुरुते
नप्राणःसर्वगोचरः तस्मात्प्राणोमहाविष्णोर्बलमाहुर्मनीषिणः ६६ एवंज्ञात्वामहाविष्णोर्माहात्म्यंलक्षणंतया
पूर्वबंधानुगंलिंगंजीर्णांत्वचमिवोरगः ६७ विसृज्यपरमंयातिनारायणमनामयं श्रुत्वाशरवोदितंवाक्यंपुनर्व्या
धःप्रसन्नधीः ६८ प्रश्रयावनतोभूत्वापुनःपप्रच्छतंमुनिम् ब्रह्मन्महानुभावस्यप्राणस्यास्यजगद्गुरोः ६९ नरव्यातो
महिमालोकेकथंसर्वेश्वरस्यवै देवानांचमुनीनांचभूपानांचमहात्मनाम् ७० महिमाश्रूयतेलोकेपुराणेषुसहस्रशः
एतदाचक्ष्वमेब्रह्मन्श्रोतुंकौतूहलंहिमे ७१ शरवउवाच पुराप्राणोहरिंदेवंनारायणमनामयं अश्वमेधैर्ययष्
कामोगंगातीरेययौमुदा ७२ हलेश्चकारभूरकहिंनानामुनिगणैर्युतः अंतर्वल्मीकलीनस्तुकण्वोनामसमाधिगः ७३
हलोत्कृष्टोविनिष्क्रांतःक्रोधादिदमुवाचह दृष्ट्वापुरःस्थितंप्राणंशशापहमहाविभुं ७४

क्षणस्तमनुगच्छति तादृशंलिंगं लिंगशरीरं ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

७५ ७६ ७७ सदागतिः प्राणः ७८ ७९ इतः अस्मात्परं ८० इतिवैशाखमाहात्म्यटीकायांएकोनविंशोऽध्यायः

अद्यप्रभृतिनख्यातिंमहिमाभुवनत्रये नवप्राप्नोतिदेवेशभूलोकेतुविशेषतः ७५ प्रख्यातास्तेभविष्यंतित्द्यवनाराज
गन्वये इत्युक्तोमुनिनातेनवायुःक्रोधात्तथाब्रवीत् ७६ विनापराधशप्तोस्मिनितिदंमांनिरागसं तस्मात्कण्वमहाबा
होगुरुद्रोहीभवाश्रुच ७७ लोकेनिंदितवृत्तिश्चभवेत्याहसदागतिः ततःप्रभृतिलोकेस्मिन्प्राणस्यास्यमहाप्रभो
७८ नख्यातोमहिमालोकेभूलोकेतुविशेषतः शापात्कण्वोगुरुजंघ्वास्सूर्यशिष्योभवत्तदा ७९ इत्येतत्कथितंसर्वं
यत्पृष्टंतुत्वयाधुना यच्छ्रोतव्यमितोव्याधपृच्छमामाविचारय ८० इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशाखमाहात्म्येनारदां
बरीषसंवादेवायुशापकथनंनामएकोनविंशोऽध्यायः १९ ५ व्याधउवाच किंजीवाविभुनासृष्टाःको
टिशोथसहस्रशः दृश्यंतेभिन्नकर्माणोनानामार्गाःसनातनाः १ नैकस्वभावाएतेहिकुतएवमहामते सर्वंतत्पृ
च्छतेमह्यंविस्तरात्तत्वतोवद २ शंखउवाच त्रिविधाजीवसंघाहिरजःसत्वतमोगुणाः राजसाराजसंकर्मता
मसास्तामसंतथा ३ सात्विकाःसात्विककर्मकुर्वंत्येतेयथाक्रमम् कश्चित्त्रिगुणवैषम्यमेतेषांसंस्मृतोभवेत् ४ ते
नैवोच्चावचंकर्मकुर्वंतःफलभागिनः क्वचित्सुखंक्वचिद्दुःखंक्वचिच्चोभयमेवच ५ गुणानामेववैषम्यात्प्राप्नुवंति
नराइमे प्रकृतिस्थाइमेजीवाबद्धाएतैर्गुणैस्त्रिभिः ६ गुणकर्मानुरूपेणकर्मणांव्यत्ययःफलम् गुणानुगुण्यंभू
यस्तेप्रकृतियांत्समीजनाः ७ प्रकृतिस्थाःप्राकृतिकागुणकर्माभिमूर्छिताः गतिंप्राकृतिकींयातिव्यत्ययःप्रकृते
र्नहि ८ तामसादुःखबहुलाःसदातामसवृत्तयः निर्दयानिष्ठुरालोकेसदाद्वेषैकजीविनः ९

१९ ५ अथविंशेव्याधः जीवविषयंप्रश्नंकरोति किंजीवाइत्यादिना १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१० पुण्यादिति पुण्यकर्मणास्वर्गप्राप्तिः पापकर्मणानरकलोकप्राप्तिर्भवति तत्रविशेषकथानकमस्ति पाद्मे तदेवात्रकिंचित्प्रदृश्यते सर्व-
मासेषुवैशाखे एवकथमधिका प्रीतिरिति धरयापृष्टःश्रीवराहः प्रोवाच हेपृथ्वि वैशाखे हिरण्याक्षं मधुदैत्यंचहत्वा तवोद्धारकृतः वैशाखशुक्लतृ-
तीयायां त्रेतायुगस्यत्रयीधर्मस्य ज्ञानवर्णव्यवस्थितेश्चप्रवृत्तिर्जाता तस्मादयंपवित्रोमासः ममप्रियश्च इत्युक्त्वा वैशाखधर्मान् वक्तुकामः इतिहासं
प्रस्तौति कदाचिद्यमः गंगायमुनयोर्मध्यदेशेमहद्ग्राममस्थितं वसिष्ठगोत्रसंभूतं यज्ञदत्तनामकंब्राह्मणमानय नान्यंतत्पार्श्ववर्तिनंतद्गोत्रोत्पन्नं त
न्नामानं तदनुरूपंमानयेतिदूतंप्रत्याह दूतश्चतथेत्युक्त्वा यमनिर्दिष्टं ब्राह्मणंविहाय तत्पार्श्ववर्तिनं तदनुरूपंब्राह्मणमानीय यमाग्रेनिवेदयामास
यमश्चप्रतिकूलंकर्मज्ञात्वा तस्मैपूजांकृत्वा प्रोवाचनीयतामेषलोकंनीयतामिति एवमुक्तेतुवचनेधर्मराजेनसद्विजः निर्विण्णःसन्नुवाच हेधर्म क
स्मादहमिहानीतःकस्मात्प्रेषयसेपुनः गंतुंनैवोत्सहेतत्रमर्त्यलोकेपुनःप्रभो यमउवाच हेद्विज क्षीणायुषांअत्रवासःयुक्तः तवतुदशवर्षात्मकं

राक्षसाद्याःपिशाचांतास्तामसीयांतिवैगतिम् राजसामिश्रमतयः कर्तारःपुण्यपापयोः १० पुण्या
त्स्वर्गंप्राप्नुवन्तिकेचित्पापाच्चयातनाम् अतएतेमंदभाग्या आवर्तंतेपुनःपुनः ११

शेषमायुरस्ति तदंतेलोक-
प्राप्तिर्भावि अतःनवप्रष्टव्यंचेत्पृच्छतद्वदामि ब्राह्मणउवाच केनकर्मणानरकलोकप्राप्तिः केनकर्मणास्वर्गलोकप्राप्तिः ममचकेनकर्मणातत्रलोके गंतव्यं
भविष्यतितद्वद यमउवाच कर्मणामनसावाचायेधर्मेविमुखानराः विष्णुभक्तिविहीनायेतेवैनिरयगामिनः पश्यंतिभेदबुद्ध्याये ब्राह्मणंशंकरंहरिं क्षेत्रवृ-
त्तिगृहच्छेदंप्रीतिच्छेदंचयेनराः आशाच्छेदंचकुर्वंतितेवैनिरयगामिनः अनाथंवैष्णवंदीनंरोगार्तंवृद्धमेवच नानुकंपयतेमूढःसज्ञेयोनरकातिथिः नियमांस्तुस-
मादाययःपश्चादजितेंद्रियः विलोपयतिमूढात्मासवैनिरयभाजनं अभक्ष्यभक्षकायेचअगम्यागमनतत्पराः हिंसकानिंदकाःक्रूरास्तेवैनिरयगामिनः शृणुविप्रयथ
यांतिनराःस्वर्गंदयालवः येर्चयंतिहरिंविष्णुंध्यायंतिचस्मरंतिच लभंतेतेहरिस्थानंश्रुतिरेषासनातनी स्वधर्मकर्मनिरता वासुदेवपरायणाःत्यक्तदानफलायेचतेन
राःस्वर्गगामिनः वर्जयंतिदिवास्वापंनराःसर्वसहाश्चये पर्वण्याश्रयभूतायेतेमर्त्याःस्वर्गगामिनः द्विषतामपियेद्वेषान्नवदंत्यहितंक्वचित् कीर्तयंतिगुणांश्चैव

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

तेनराः स्वर्गगामिनः प्रवृत्तौचनिवृत्तौचश्रुतिशास्त्रोक्तमेवच आचरंतिप्रतीतायेतेनराःस्वर्गगामिनः येशांताःपरदारेषु कर्मणामनसागिरा रमयंतिनसत्व
स्थास्तेनराःस्वर्गगामिनः यस्मिन्कस्मिन्कुलेजाताद्दयावंतोयशस्विनः सानुक्रोशाःसदाचारास्तेनराःस्वर्गगामिनः चतंरक्षंतियेकोपात्श्रियंरक्षंतिमत्सरात् वि
द्यांमानापमानाभ्यांत्वात्मानंतुप्रमादतः मतिंरक्षंतियेलोभात्मनोरक्षंतिकामतः धर्मंरक्षंतिदुःसंगात्तेनराःस्वर्गगामिनः एकादशीव्रतपराःमधुसूदनपूजकाः
वेतसींयमुनांसीतांपुण्यांगोदावरींनदीम् सेवंतेयेशुभाचारास्तेनराःस्वर्गगामिनः स्नाताश्चर्मण्वतीतीरेत्रिरात्रंनियतानराः व्यासाश्रमेनर्मदायांतेनराःस्व
र्गगामिनः गंगाजलेप्रयागेवाकेदारेपुष्करेपिवा व्यासाश्रमेप्रभासेचमृतास्तेविष्णुगामिनः द्वारावत्यांकुरुक्षेत्रेयोगाभ्यासेनचामृताः हरिरित्यर्णयुगलं
वक्त्रेयेषांहरिप्रियाः श्रोतारोधर्मशास्त्राणांधर्मप्रत्ययसंगताः प्रियंकराश्चबालानांस्वर्गलोकेवसंतिते भोजनेषूपपन्नेषुभोज्यंपृच्छंतिसादरं अभिन्नमु
खरागेणशिष्टास्तेस्वर्गगामिनः नरनारायणावासेत्रिरात्रंयेसमाश्रिताःमज्जंत्यलकनंदायांधन्यास्तेकेशवप्रियाः काशीवासरतायेचविश्वेश्वरप्रपूजकाः

धर्मशीलादयावंतश्श्रद्धावंतोनसूयकाः सात्विकाःसात्विकींवृत्तिमनुतिष्ठंतआसते १२

दर्शश्राद्धरतायेचतेनराःस्वर्गगामिनः प्रेतकल्पोक्तविधिनामृतायेचनरोत्तमाः निर्ममानिरहंकारास्तेनराःस्वर्गगामिनः हेमंतेदारुदोयश्चतथाग्री
ष्मेजलप्रदः वर्षास्वाश्रमदाताच स्वर्गलोकेमहीयते ब्राह्मणउवाच त्वयोक्तंसर्वमेवैतत् बहुधादुष्करंकलौ तदेकंकथ्यतांधर्मसर्वधर्मोत्तमोत्तमं
यमउवाच वैशाखेविधिनास्नानंनद्यांयःप्रातराचरेत् अर्धोदितेसहस्रांशौव्रतधर्मपरायणः तस्यपुण्यंमहीदेवकिंचिद्वक्तुंनशक्यते वैशाखध
र्माचरणंमधुसूदनपूजनम् त्रिरात्रिमंतिमंवापिव्रतंस्वर्गतिदायकं एतन्माधवमासस्यसमासात्किंचिदीरितं अथगच्छमहाभागदेवलोकादितोभवान्
निपात्यभुवितेदेहंरुदंत्स्वद्यापिबांधवाः विलप्यमानैरपिबंधुभिस्तेनणावदग्नौतवयच्छरीरं प्रक्षिप्यतेहंतजवेनतावद्याहिस्वयसुप्तइवप्रबुद्धः मत्प्रसादादिह
पुण्ययोगःश्रुतोयथावत्तमिमंविधेहि विधानतोवैसमयेसमंतेसमागमोंतेभविता सुरेभ्य सूतउवाच इतिदेववचःश्रुत्वानत्वाधर्माधिपंततः पुनःपणतसइहपरि
तुष्टमनाद्विजः धर्मराजप्रसादेनततस्तत्रमहीतले संसुप्तइवसोत्तस्थौबंधुवर्गसमन्वितः विधिनैवद्विजोभूमौवर्षेवर्षेचसस्वयं चकारकारयामासमाधवस्नपनं
परान् तस्यपुण्यप्रभावेनपरंपदमवाप्तवान् ११ १२

विभिन्नकर्माणां विभिन्नकर्मणां अदन्तत्वमार्षम् १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०

तेचोर्ध्वंयांतिविमलागुणापायेमहौजसः अतोविभिन्नकर्माणांपृथग्भावाःपृथग्विधाः १३ गुणकर्मानुरूपेणते-
षांविष्णुर्महाप्रभुः कर्माणिकारयत्यन्द्धास्वस्वरूपाश्रयेविभुः १४ विष्णोर्वैषम्यनिर्घृण्येपूर्णकामस्यवैनहि सृष्टि
स्थितिनिंहतिंचैवसमामेवकरोत्ययम् १५ स्वगुणादेवतेसर्वेकर्मणःफलभागिनः आरामोद्यान्यथासर्वान्समंवर्ष-
यतिद्रुमान् १६ एककुल्याजलात्पृथग्द्रुमाःस्वप्रकृतिंगताः नारामोद्यानेवैषम्यंनैर्घृण्यंवाकथंचन १७ व्याधउवा
च जनानांपूर्णभोगानांकदामुक्तिर्भवेन्मुने सृष्टिकालेऽथवात्यन्तकालेवास्थापनस्यच १८ कश्चिच्चसृष्टिकालस्य
संहारस्यापिचैवस्थितेः एतद्विस्तार्यमेब्रह्मन्भगवच्चेष्टितंवद १९ शरवउवाच चतुर्युगसहस्राणिब्रह्मणो
दिनमुच्यते रात्रिश्चतावतीतस्यत्वहोरात्रदिनंभवेत् २० दशपंचदिनान्याहुःपक्षंमासोद्वयात्मकः मासद्वयंऋतुःप्रा
हुरयनंचऋतुत्रयम् २१ अयनेद्वेवत्सरःस्यात्ताद्दृक्शतसमायदि गच्छंतिब्रह्मणोत्यस्यब्रह्मकल्पंतदाविदुः २२
तावान्हिप्रलयःकालइतिवेदविदांमतम् प्रलयस्त्रिविधःप्रोक्तोमानवोमानवात्मये २३ दैनंदिनोद्वितीयोहिब्रह्मणो
दिवसात्यये ब्रह्मणोथलयेपश्चात्ब्राह्मंचप्रलयंविदुः २४ ब्रह्मणस्तुमुहूर्तंतुमनोस्तुप्रलयंविदुः प्रलयेषुव्यती
तेषुचतुर्दशस्वेवैकमात् २५ दैनंदिनलयंप्राहुःप्रलयानास्थितिंपुनः त्रयाणामेवलोकानांलयोमन्वंतरेभवेत् २६
चेतनानांतदानाशोनलोकानांक्षयोभवेत् उदकैश्चपूर्तिस्च यथापूर्वंतथापुनः २७ मन्वंतरांतेभूयाच्चचेतनानांपुन
र्भवः दैनंदिनलयेव्याधसर्वस्यापिक्षयोभवेत् २८

द्वयात्मकः पक्षद्वयप्रमाणः २१ २२ २३ २४ २५ २६ चेतनानांप्राणिनां २७ २८ ६९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९

सत्यलोकंविनासर्वेलोकानश्यंतिसाधिपाः सचेतनाःसाधिभूताःप्रस्कंतेचतुरानने २९ तत्वाभिमानिनोदेवाःके
चिच्चमुनयस्तथा शिष्यंतिस्कंत्ताःसर्वेपिसत्यलोकव्यवस्थिताः ३० तिष्ठंतिस्कंतिमापन्नायावत्कल्पमतींद्रियाः
पुनर्निशाल्यये ब्रह्मायथापूर्वमकल्पयत् ३१ ऋषीन्देवान्पितॄन्लोकान्धर्मान्वर्णान्पृथक्पृथक् पुनर्दशाव-
ताराहिविष्णोर्देवस्यचक्रिणः ३२ नियमेनभवंत्येतेतथान्येपिचभूरिशः देवताऋषयश्चैवत्र्याकल्पंचगिरापतेः ३३
पुनरेवाभिवर्तंतेब्रह्मणासहमुक्तिगाः भूपाश्चसाधवोयेचासिद्धिंप्राप्ताःपरंगताः ३४ तेनैवचाभिवर्तंतेसत्यलोकव्य
वस्थिताः तद्राशिगाःपुनर्यांतितन्नाम्नाश्रुतिसंस्थिताः ३५ तत्तद्लोकेषुजायंतेतत्तत्कर्मरताःसदा दैत्यानामपिस-
र्वेषांयदाकलियुगात्ययः ३६ कलिनासहगच्छंतिस्वांगतिंनिरयालयाः तेषांचराशिसंस्थायेतन्नामानोपरेपिच ३७
जायंतेकर्मणास्वेनतत्तत्कर्मविधायकाः सृष्टिकालंप्रवक्ष्यामिमुक्तिकालंतथैवच ३८ ब्रह्मादीनांचदेवानांसमाहि
तमनाभव निमेषोदेवदेवस्यब्रह्मकल्पसमोमतः ३९ तस्यावसानेचोन्मेषोदेवदेवशिखामणेः निमेषांतेभवेदिच्छा
स्त्रष्टुंलोकांस्वकुक्षिगान् ४० सोपश्यत्स्वोदरेसर्वान्जीवसंघाननेकशः सृज्यान्मुक्तानमून्सर्वान्लिंगभंगमुपा-
गतान् ४१ स्कंत्ताःस्वतिस्थाःसर्वेपितमोगाश्चापिसर्वशः पूर्वकल्पेलिंगभंगमापन्नाविधिपूर्वकाः ४२ मानवांताजीवको
शाजीवन्मुक्ताश्चमुक्तिगाः पूर्वकल्पेविमुक्ताश्चब्रह्माद्यामानवांतकाः ४३ ध्यानसंस्थाहितिष्ठंतिविष्णुकुक्षिगताश्चापि
उन्मेषप्रथमेभागेचतुर्व्यूहात्मकोविभुः ४४

४९

४० ४१ ४२ ४३ चतुर्व्यूहात्मकः अनिरुद्ध प्रद्युम्न संकर्षण वासुदेवाख्यस्वरूपचतुष्टययुतः ४४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सद्गुणानांसमूहः साद्गुण्यंतस्मात् ५५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३

भूत्वानुपूर्वसाद्गुण्याद्वासुदेवाच्चव्यूहगात् दत्वातुब्रह्मणोमुक्तिंसायुज्याख्यांमहाविभुः ४५ दत्वातद्वसायुज्यंत
त्वज्ञानमहात्मनां सारूप्यंचैवकेषांचित्सामीप्यंचतथाविभुः ४६ सालोक्यंचतथान्येषांदत्वादेवोजनार्दनः अनिरुद्ध
वशोसर्वान्स्थितान्लोकानलोकयत् ४७ प्रद्युम्नस्यवशेदत्वासृष्टिंकर्तुमनोदधे मायाजयाकृतिशांतिमुपयेमेस्वयंह
रिः ४८ चतुर्व्यूहैःपूर्णगुणैर्वासुदेवादिकैःक्रमात् नाभिर्युक्तोमहाविष्णुश्चतुर्व्यूहात्मकोविभुः ४९ भिन्नकर्मांश
यंलोकंपूर्णकामोव्यजीजनत् उन्मेषांतेपुनर्विष्णुर्योगमायांसमाश्रितः ५० संकर्षणाद्व्यूहगाच्चहरत्येतच्चराचरम्
तदेतत्सर्वमाख्यातंकार्यंचिंत्यंमहात्मनः ५१ यदचिंत्यदुर्विभाव्यंब्रह्माद्यैरपियोगिभिः व्याधउवाच केवाभागव
ताधर्माःकैर्विष्णुश्चप्रसीदति ५२ तानहंश्रोतुमिच्छामिसांप्रतंवदनोमुने शंखउवाच येनचित्तविशुद्धिःस्यात्सर्वेषांस
तामुपकारकः ५३ तंविद्धिसात्विकंधर्मंयश्चकेनाप्यनिंदितः श्रुतिस्मृत्युदितोयस्तुयदिनिष्कामिकोभवेत् ५४ यस्तु
लोकाविरुद्धोपितंधर्मंसात्विकंविदुः चतुर्विधाहितेधर्मावर्णाश्रमविभागतः ५५ नित्यनैमित्तिकाःकाम्याइतितेचत्रि
धामताः तेसर्वेस्वस्वधर्माश्चयदाविष्णोःसमर्पिताः ५६ तदावैसात्विकाज्ञेयाधर्माभागवताःशुभाः देवतांतरदैवत्याः
सकामाराजसामताः ५७ यक्षरक्षःपिशाचादिदैवत्यालोकनिष्ठुराः हिंसात्मकानिंदिताश्चधर्मास्तेतामसाःस्मृताः
५८ सत्वस्थाःसात्विकान्धर्मान्विष्णुप्रीतिकरान्शुभान् कुर्वंत्यनीहयानित्यंतेवैभागवताःस्मृताः ५९ येषांचित्तंस
दाविष्णोजिह्वायांनामवैविभोः पादौचहृदयेयेषांतेवैभागवताःस्मृताः ६० ५४ ५५ नित्याःप्रतिदिनं चित्तशुद्ध्यर्थमाच

रणीयाः नैमित्तिका निमित्तं कालादिविशेषमुपलभ्य चित्तशुद्ध्यर्थविहिताः काम्याः प्रसिद्धाः ५६ भागवताविष्णुसंबंधिनः ५७ ५८ ५९
६०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० प्रश्रयाग्रहादौत्व्याश्रयास्तेषाम्

सदाचाररतायेचसर्वेषामुपकारकाः सदैवममताहीनास्तेवै॰ ६१ येषांचशास्त्रेविश्वासोगुरौसाधुषुकर्मक येविष्णुभ॰
क्ताःसततंतेवैभा॰ ६२ येषांहिसमताधर्माःशाश्वताविष्णुवल्लभाः श्रुतिस्मृत्युदितायेचतेधर्माःशाश्वतामताः ६३
अटनंसर्वदेशेषुवीक्षणंसर्वकर्मणां श्रवणंसर्वधर्माणांविषयासक्तचेतसाम् ६४ अकिंचित्करमेतेषांषंढस्येववरस्त्रि
यः साधूनांदर्शनेनैवमनोद्रवतिवैसतां ६५ चंद्रस्यकौमुदीसंगाच्चंद्रकांतशिलायथा कचित्सच्छास्त्रश्रवणाद्विषयैरहि
तंमनः ६६ तिष्ठत्येवसतांपुंसांतेजोरूपंह्यकल्मषम् पद्मबंधोःप्रभासंगात्सूर्यकांतशिलायथा ६७ निष्कामैर्द्विजनै॰
यैस्तुश्रद्धयासमुपाश्रितः योविष्णुवल्लभोनित्यंधर्मोभागवतोमतः ६८ नैहष्टाबहवोधर्माइहामुत्रफलप्रदाः विष्णुप्रीति
कराःसूक्ष्माःसर्वदुःखविमोचकाः ६९ दध्नःसारमिवोद्धृत्यधर्मंवैशाखसंभवम् रमायैभगवानाहक्षीराब्धौहितकाम्यया
७० मार्गच्छायाविनिर्माणंप्रपादानंचवैतथा व्यजनैर्वीजनंचैवप्रश्रयाणांसमर्पणम् ७१ छत्रस्योपानहोर्दानंदानंक
र्पूरगंधयोः वापीकूपतडागानांनिर्माणंविभवेसति ७२ सायान्हेपानकस्यापिदानंतुकुस्तमस्यच तांबूलदानंपापघ्नंगो
रसानांविशेषतः ७३ लवणान्वितत्नकस्यदानंश्रांतायवैपथि अभ्यंगकरणंचैवद्विजपादावनेजनं ७४ कटकंबलपर्य
कदानंगोदानमेवच मधुयुक्ततिलानांचदानंपापविनाशनं ७५ सायान्हेचेक्षुदंडानांदानमुर्वारुकस्यच रसायनप्रदानं॰
चपितृनिर्वापनंतथा ७६ एतेधर्मानिशिष्योक्तामासेस्मिन्माधवप्रिये प्रातःसूर्योदयेस्नात्वाशृण्वन्द्विजकुलेरितं ७७
नित्यकर्माणिकृत्वैवंमधुसूदनमर्चयेत् कथामाधवमासीयांशृणुयाच्चसमाहितः ७८

७१ ७२ ७३ ७४ ७५ उर्वारुकस्य कर्कटीफलस्य रसायनस्य पूर्वोक्तपानकप्रमुखस्यप्रदानं ७६ ७७ ७८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

७९ अलांबुं दुग्ध तुंबी महाराष्ट्रभाषायांदुधाभोपळा इतिप्रसिद्धम् गृंजरंगाजरइतिप्रसिद्धं तिलपिष्टकं तिलैः कृतं किमपिखाद्यं आरनालं कांजिकं भिःसटं कमलकंदः अथवादग्धान्नं घृतकोशातकी घोसाळेगळकाइतिप्रसिद्धम् ८० उपोदकी थोरमयाळ इतिप्रसिद्धा कलिंगंसर्षपंइतिप्रसिद्धम् अन्यत्स्फुगमम् ८१ कलिंगानि कालिंगडनाम्नाप्रसिद्धानिफलानि कौसुंभं करडईइतिप्रसिद्धशाकं ८२ श्लेष्मातकीफलं भोंकरइतिप्रसिद्धम् ८३ ८४ अथव्रतांते कर्तव्यतामाह तत्रएवंमासव्रतं कुर्यात् एवंव्रतेसमाप्तेतु इत्यनेन वचनेन व्रतारंभसमाप्तिरुक्ता परंतत्र

तैलाभ्यंगंवर्ज्जयेच्चकांस्यपात्रेतुभोजनम् निषिद्धभक्षणंचैववृथालापंतुवर्जयेत् ७९ अलाबुंगृंजरंचैवलशुनंतिलपिष्टकं आरनालंभिस्सटंचघृतकोशातकींतथा ८० उपोदकींकलिंगंचाशिग्रुशाकंचवर्जयेत् निष्पावानिकुलित्थानिमसूराणिचवर्जयेत् ८१ वृंताकानिकलिंगानिकोद्रवाणिचवर्जयेत् तंदुलीयकशाकंचकौसुंभंमूलकंतथा ८२ औदुंबरंबिल्वफलं तथाश्लेष्मातकीफलम् सर्वथावर्जयेद्विद्वान्मासेस्मिन्माधवप्रिये ८३ एतेष्वन्यतमंभुक्त्वासचांडालोभवेद्ध्रुवम् तिर्यग्योनिशतंयातिनात्रकार्याविचारणा ८४ एवंमासव्रतंकुर्यात्प्रीतयेमधुघातिनः एवंव्रतेसमाप्तेतुप्रतिमांकारयेद्विभोः ८५ मधुसूदनदेवत्यांसवस्त्रांचसदक्षिणाम् स्वर्चितांविभवैःसर्वैर्ब्राह्मणायनिवेदयेत् ८६ वैशाखसितद्वादश्यांदद्याद्ध्यन्नमंजसा सोदकुंभसतांबूलंसफलंचसदक्षिणम् ८७

कस्मिन्दिने आरंभः कस्मिन्दिने समाप्तिः कार्येति जिज्ञासायामाहपाद्मे प्रारंभेतव्रतमिदं पौर्णमास्यांमधोर्नृप यमैश्चनियमैर्युक्तः शक्त्याकिंचित्प्रदायच हविष्यभुग्भूमिशायी ब्रह्मचर्यव्रतेस्थितः कृच्छ्रादितपसाक्षामो ध्यायन्नारायणंहृदि एवंप्राप्यचवैशाखीदद्यान्मधुतिलादिकं भोजनंद्विजमुख्येभ्यो भक्त्याधेनुंसदक्षिणां अच्छिद्रंप्रार्थयेच्चापितस्यस्नानस्यभूसुरान् यथालक्ष्मीप्रियाभूपमाधवस्यजगत्पतेः तथैवमाधवोमासोमधुसूदनवल्लभः एवंविधियुतोमर्त्यःस्नात्वाद्वादशवत्सरं उद्यापनंचरेच्छक्त्यामधुसूदनतुष्टये इदंमाधवमासस्यमाहात्म्यंकथितंतवेति ८५
८६ ८७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९४ ९४ ९५ इतिवैशाखमाहात्म्यटीकायांविंशोऽध्यायः २० ॥

ददामिधर्मराजायतेनप्रीणातुवैयमः अपसव्यात्समुच्चार्यनामगोत्रेपितुस्ततः ८८ दद्याद्दध्यन्नमक्षय्यंपितॄणां
तृप्तिहेतवे गुरुभ्यश्चतथादद्यात्स्मादद्याच्चविष्णवे ८९ शीतलोदकदध्यन्नंकांस्यपात्रस्थमुत्तमम् सदक्षिणस-
तांबूलंसभक्ष्यंचफलान्वितं ९० ददामिविष्णवेतुभ्यंविष्णुलोकजिगीषया इतिदत्वायथाशक्त्यागांचदद्यात्कुटुंबिने
९१ एवंमासव्रतंकुर्याद्योदंभेनविवर्जितः ससर्वैःपातकैर्हीनःकुलमुद्धृत्यवैशतं ९२ पश्यतामेवभूतानांभित्त्वा-
वैसूर्यमंडलम् यातिविष्णोःपरधामयोगिनामपिदुर्लभम् ९३ व्याख्यात्येवंद्विजकुलवरेमाधवीयांश्चधर्मान्वि-
ष्णवादिष्टानतिमहिमतरान्व्याधपृष्टान्समस्तान् वटःसद्यःपश्यतामेवभूमौपपाताह्योपंचशाखोद्रुमोयम् ९४
वृक्षात्तस्मात्कोटरेसंस्थितोहिव्यालःकश्चिद्दीर्घदेहीकरालः हित्वादेहंपापयोनिंचसद्यःसर्वेतस्थौप्रांजलिर्नम्रमू-
र्धा ९५ इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशाखमाहात्म्येनारदांबरीषसंवादेभागवतधर्मकथनंनामविंशोऽध्यायः २० ॥
श्रुतदेवउवाच ततस्तुविस्मितोभूत्वाशंखोव्याधसमन्वितः कोभवानितितंप्राहदशोपाचकृतस्तव १ केनवाकर्म-
णासौम्यमनिस्त्वशक्तभावहा अकस्मात्तेकथंमुक्तिरेतदाचक्ष्वविस्तरात् २ शंखेनैवंतदापृष्टःदंडवत्पतितोभुवि प्रश्र-
यावनतोभूत्वाप्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत् ३ अहंपुराद्विजःकश्चित्प्रयागेबहुभाषणः रूपयौवनसंपन्नोविद्यामदस्मगर्वि-
तः ४ धनाढ्योबहुपुत्राढ्यःसदाहंकारदूषितः कुसीदस्यमुनेःपुत्रोनाम्नारोचनइत्यहम् ५ आसनंशयनंनिद्राव्य-
वायोक्षपरिक्रियाः लोकवार्ताकुसीदंवाव्यापारास्तेममाभवन् ६

अथसर्पदेहान्मुक्तस्य पुरुषस्यक

थांविवक्षुः प्रश्नमुत्थापयति ततइत्यादिना १ २ ३ ४ ५ अक्षपरिक्रिया द्यूतक्रीडा ६ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तंतुमात्राणि अतिसूक्ष्माण्यपि कर्माणि लोकपरंपरागतानि कुर्वे अकरवम् ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ चत्वरं अकरवं लोकवार्ता लौकिककथातया अभिरंजनात् मनोरंजनात् १४ १५ पंचत्वं मरणं १६ नत्तः यत्सीसजलानि सीसरसा·

तंतुमात्राणिकर्माणिलोकनिंदाविशंकितः सदंभश्चसदाकुर्वेनश्रद्धामेकदाचन ७ दुर्बुद्धेर्ममदुष्टस्यकियत्कालो
गतोभवत् तदावैशाखमासेस्मिन्जयंतोनामवैद्विजः ८ श्रावयामासतन्मासधर्मान्भागवतप्रियान् तत्क्षेत्रेवासि
नांपुण्यकर्मणांचद्विजन्मनाम् ९ नारीनराःक्षत्रियाश्चवैश्याःशूद्राःसहस्रशः प्रातःस्नात्वासमभ्यर्च्यमधुसूदन
मव्ययम् १० कथांशृण्वंतिसततंजयंतेनसमीरिताम् शुचिर्भूत्वामौनधरावासुदेवकथारताः ११ वैशाखधर्मानि·
रतादंभालस्यविवर्जिताः तांसभांचप्रविष्टोहंकौतुकाच्चदिदृक्षया १२ सोष्णीषेणमयामूर्ध्नानमस्कारोपिनोकृ·
तः तांबूलंचमुखेकृत्वाकंचुकंचमयाधृतम् १३ कथाविक्षेपमत्वरंलोकवार्ताभिरंजनात् सर्वेषांचित्तचांचल्यमभू
द्वैलोकवार्तया १४ कश्चिद्धासःप्रसार्याहंकश्चिन्निंदन्कश्चिद्धसन् एवंकालोमयानीतःकथायावत्समाप्यते १५
पश्चात्तेनैवदोषेणसद्योत्याप्युर्विनष्टधीः सन्निपातेनपंचत्वंप्राप्तोहंचपरेदिने १६ नप्तसीसजलैःपूर्णंनिरयंचहला
हलम् प्राप्यभुक्त्वायातनांचमन्वंतानिचतुर्दश १७ युक्तेष्वप्यच्चलक्षेषुतथाचतुरसीतिभिः क्रमाद्योनिषुजातो
हमिदानींचावसद्द्रुमे १८ दशयोजनविस्तीर्णेशतयोजनमुन्नते व्यालोहंतामसःक्रूरःसप्तयोजनकोटरे १९ भूत्वा
वसामिविप्रर्षेकर्मणाबाधितःपुरा अश्रुतंचसमायातानिराहारस्यकोटरे २० दैवात्तवमुखांभोजसमीरितकथामृ
तं श्रुत्वा चक्षुर्द्वयेनाहंसद्योध्वस्ताशुभोमुने २१ व्यालयोनिंविसृज्याहंदिव्यरूपधरःपुमान् प्रांजलिःप्रणतोभूत्वा
पादौतेशरणंगतः २२

लैःपूर्णं मन्वंतानि मन्वंतराणि १७ १८ १९ २० चक्षुर्द्वयेनश्रुत्वा सर्पस्यचक्षुःश्र वत्वात् चक्षुर्भ्यांश्रवणम्
२१ २२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

सतां सानुकंपः कुतः कदापिसाधूनामुपरिदयानकृतेत्यर्थः २३ २४ २५ २६ २७ गताध्वसः गतसाध्वसः २८ २९ ३०

कस्मिन्जन्मनित्वंबंधुर्नजानेमुनिसत्तम नमयोपकृतंकापिसानुकंपःकुतःसतां २३ साधूनांसमचित्तानांसदाभूत
दयावताम् परोपकारप्रकृतिर्नचैषामन्यथामतिः २४ ममाद्यानुग्रहाणत्वंयथाधर्मेमतिर्भवेत् नभूयाद्विस्मृतिः
क्वापिविष्णोर्देवस्यचक्रिणः २५ महतांसाधुवृत्तानांसंगतिश्चसदाभवेत् दारिद्र्यमेकमेवस्यान्मदोषपरमार्जनम्
२६ इतितंबहुधास्तुत्वाप्रणम्यचपुनःपुनः प्रांजलिःप्रणतस्तस्थौतूष्णीमेवतदग्रतः २७ शंखोदोर्भ्यांसमुत्थाप्य
पूर्णप्रेमपरिप्लुतः पस्पर्शपाणिनाचांगंशतमेनगताध्वसः २८ चक्रेसोनुग्रहंतस्मिन्दिव्यरूपधरोद्विजे गाहतस्रूप-
याविष्टोभाविवृत्तांतमंजसा २९ द्विजतेमाससमाहात्म्यश्रवणाच्चहरेरपि माहात्म्यश्रवणात्सद्योविध्वस्ताखिलव
धनः ३० अतिहायकलेवरंचक्रमाहत्यापुनर्भुवि दशार्णेविषमेपुण्येभवितात्वंद्विजोत्तमः ३१ वेदशर्मेतिविख्या
तः सर्ववेदविशारदः तत्रतेभविताजातिस्मृतिरात्यंतकीशुभा ३२ तथास्मृतानुबंधस्त्वंत्यक्तसर्वैषणःशमः करो-
षिसकलान्धर्मान्वैशाखोक्तान्हरिप्रियान् ३३ नैर्द्वंद्वोनिःस्पृहोसंगोगुरुभक्तोजितेंद्रियः सदाविष्णुकथालापोभ-
वितातत्रजन्मनि ३४ ततःसिद्धिंसमाप्यायविध्वस्ताखिलबधनः प्राप्नोषिपरमंधामयोगैरपिदुरासदम् ३५ माभैः
षीःपुत्रभद्रंतेभवितामत्प्रसादतः हास्याद्भयात्तथाक्रोधाद्द्वेषात्कामादथापिवा ३६ स्नेहाद्वासकृदुच्चार्यविष्णोर्नामाघ
हारिच पापिष्ठाअपिगच्छंतिविष्णोर्धामनिरामयम् ३७ किमुतत्श्रद्धयायुक्ताजितक्रोधाजितेंद्रियाः दयावंतः
कथांश्रुत्वागच्छंतीतिद्विजोत्तम ३८ केचित्केवलयाभक्त्याकथालापैकतत्पराः सर्वधर्मोज्झितावापियांतिविष्णोःपरप-
दम् ३९ ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९

४० ४१ अबद्धवत्यपि अशक्तेऽपि ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८

द्वेषादिनाचभक्त्यावाकेचिद्विष्णुमुपासते तेपियांतिपरंधामपूतनेवासकृद्धारिणी ४० महद्भिःसंगतोनित्यंवाग्विस
र्गस्तदाश्रयः मुमुक्षूणांचकर्तव्यःसविधिःश्रुतिचोदितः ४१ सवाग्विसर्गोजनताघविप्लवोयस्मिन्प्रतिश्लोकमबद्धवत्य
पि नामान्यनंतस्ययशोंकितानियच्छृण्वंतिगायंतिगृणंतिसाधवः ४२ यःकष्टसेवांनचकांक्षतेविभुर्नवासनंभूरिनरू
पयौवने स्मृतःसकृद्गच्छतिधामभास्वरंकंचादयालुंशरणंव्रजेत ४३ तमेवशरणंयाहिनारायणमनामयं भक्तवत्सल
मव्यक्तंचेतोगम्यंदयानिधिम् ४४ कुरुसर्वानिमान्धर्मान्वैशाखोक्तान्महामते तेनतुष्टोजगन्नाथःशर्मतेचविधास्यति
४५ इत्युक्त्वाविररामाथव्याधःशंखःसविस्मितः सदिव्यःपुरुषःप्राहपुनस्तंमुनिपुंगवम् ४६ दिव्यपुरुषउवाच
धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मित्वयाशरवदयालुना दिष्ट्यागतामेदुर्योनिर्यामिचैवपरांगतिम् ४७ इतितंचपरिक्रम्यलब्धानुज्ञा-
तोदिवंययौ ततःसायमभूद्राजन्शंखोव्याधेनतोषितः ४८ संध्यांसायंतनींकृत्वारात्रिशेषंनिनायच नानाख्यानैश्चभू-
पानांदेवानांचमहात्मनाम् ४९ लीलाभिरवताराणांहृष्टगोष्ठिभिरेवच ब्राह्मेमुहूर्तेचोत्थायपादौप्रक्षाल्यवाग्यतः ५०
ध्यायंश्चतारकंब्रह्मकृत्वाशौचादिसत्क्रियां वैशाखेमेषगेसूर्येस्नात्वाप्राक्चभगोदयात् ५१ कृत्वासंध्यादिकंकर्मत-
थासंतर्प्यचाखिलान् व्याधमाहूयहृष्टात्मामूर्ध्निप्रोक्ष्यनिरीक्ष्यच ५२ रामेतिद्व्यक्षरंनामददौवेदाधिकंशुभम् विष्णो
रेकैकनामापिसर्ववेदाधिकंमतं ५३ तेभ्यश्चानंतनामभ्योधिकंनाम्नांसहस्रकम् तादृङ्नामसहस्रेणरामनामसमंमतं
५४ तस्माद्रामेतितन्नामजपत्वंव्याधनिरंतरम् धर्मानेतान्कुरुव्याधयावदामरणांतिकं ५५ ततस्तेभविताजन्मवल्मीकस्य
ऋषेःकुले वाल्मीकिरितिनाम्नाचभूमौख्यातिमवाप्स्यसि ५६ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

५७ ५८ निववृत्ते परावृत्तः ५९ चूतमाम्रफलम् ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६

इतिव्याधंसमादिश्यप्रतस्थेदक्षिणांदिशम् व्याधोपितंपरिक्रम्यप्रणम्यचपुनःपुनः ५७ किंचिद्दूरानुगोभूत्वासरुद
न्विरहातुरः यावद्दृष्टिपथंतावत्पश्यंस्तस्यगतिंपुनः ५८ पुनर्निववृतेकृच्छ्रान्तमेवहृदिचिंतयन् चक्रेनिर्मायतन्मार्गे·
प्रपांकृत्वास्कनिर्मलाम् ५९ अतियोग्यानिमान्धर्मान्वैशाखोक्तांश्चकारह चन्यैःकपित्थपनसैर्जंबूचूताद्दिभिःफलैः
६० मार्गगानांश्रमार्तानामाहारंपरिकल्पयन् उपानद्भिश्चंदनैश्चछत्रैश्चव्यजनैरपि ६१ वालुकास्तरणोपेतच्छायाभिश्च
कचित्कचित् आजहारायपांथानांश्रमस्वेदोद्भवंतया ६२ प्रातःस्नात्वादिवारात्रंजपन्नामेतिवैमनुं व्याधजन्मानिना·
मासोवल्मीकस्यस्कतोभवत् ६३ कृणुर्नाममुनिःकश्चित्तस्मिन्नेवसरोवरे तपोवेदुस्तरंतेपेबाह्यव्यापारवर्जितः ६४
वल्मीकमभवद्देहेनस्यकालेनभूयसा वल्मीकइतितंप्राहुरलोकेमुनिपुंगवम् ६५ पश्चात्तपोविरामांतेकृणोस्मृतिपथं
गते स्त्रियोनुस्मरतोराजन्स्खलितंचेंद्रियंमुनेः ६६ जग्राहशैलुषीकाचित्तस्याजज्ञेवनेचरः वाल्मीकिरितिविख्यातो
भुवनेषुमहायशाः ६७ योवैरामकथांदिव्यांस्तैःप्रबंधैर्मनोहरैः लोकेप्रख्यापयामासकर्मबंधनिकृंतनीम् ६८
श्रुतदेवउवाच पश्यवैशाखमाहात्म्यंभूपालाद्यापिभूतिदम् व्याधोप्युपानहोदत्वाऋषित्वंप्रापदुर्लभम् ६९ यइदं
परमाख्यानंपापघ्नंरोमहर्षणं शृणुयाच्छ्रावयेद्वापिनभूयःस्तनपोभवेत् ७० इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशाखमाहात्म्ये
नारदांबरीषसंवादेव्याधोपाख्यानेवाल्मीकेःजन्मकथननामएकविंशोऽध्यायः २१ ७, मैथिलेयउवाच कात्य-
स्मिंस्तिथयःपुण्यामासेवैशाखसंज्ञके कानिदानानिशस्तानितासुतासुविशेषतः १

६७ ६८ ६९ ७० ५२

इतिवैशाखमाहात्म्यटीकायांएकविंशोऽध्यायः २१ ७, पुनर्मैथिलेयःश्रुतदेवंप्रतिवैशाखधर्मान्पृच्छति केत्यादिना १

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२ ३ ४ ५ द्रुमास्तिथयः ६ ७ फगुणोत्तमः फगुणः उत्तमश्च ८ ९ वैशाखेगोचरोवै

काः मख्यातास्त्ववैलोके एतदाचक्ष्वविस्तरात् श्रुतदेवउवाच त्रिंशच्चतिथयःपुण्यावैशाखेमेषगेरवौ २ एकादश्यांकृतंपुण्यंकोटिकोटिगुणंभवेत् सर्वदानेषुयत्पुण्यंसर्वतीर्थेषुयत्फलं ३ समवाप्नोतिवैशाखेएकादश्यांजलाप्लुतः स्नानंदानंतपोहोमोदेवतार्चनसत्क्रियाः ४ कथायाःश्रवणंचैवसद्योमुक्तिविधायकं रोगाद्युपहतोयस्तुदरिद्रेणापिपीडितः ५ श्रुत्वाकथामिमांपुण्यांकृतकृत्योभवेन्नरः अस्मात्वाच्चाप्यदत्वाचयेननीताइमाःशुभाः ६ सगोघ्नश्चकृतघ्नश्चपितृघ्नश्चमहान्स्मृतः जलाशयाश्चस्वाधीनाःस्वाधीनंचकलेवरं ७ माधवोमनसासेव्यःकालश्चफगुणोत्तमः साधवश्चदयावंतःकोनसेवेतमाधवम् ८ दरिद्रैश्चधनाढ्यैश्चपंगुभिश्चांधकैस्तथा षंढैश्चविधवाभिश्चनारीभिश्चनरैस्तथा ९ कुमारयुवद्वृद्धैश्चरोगार्तैरपिभूमिप अतीवफलदःसाध्योह्ययंधर्मोवैशाखगोचरः १० मासमेनमनुप्राप्यधर्मान्कुरुइमान्शुभान् कोनपलंचकुरुतेतस्मात्कोन्वपरःशुभः ११ योत्रवफलभान्धर्मान्नकरोतिनराधमः तस्यैवफलभालोकानारकानात्रसंशयः १२ अथातःसंप्रवक्ष्यामितस्मिन्मासेचकोत्तमा तांतिथींसर्वपापघ्नींदध्नःसारमिवोद्धृताम् १३ चैत्रेमासिमहापुण्येमेषसंस्थेदिवाकरे पापघ्नीपितृदैवत्यागयाकोटिफलप्रदा १४ अत्रैवश्रूयतेपुण्यापितृगाथापुरातनी शृणुतांसत्कथांराजन्सावर्णौशासतिक्षितिम् १५ त्रिंशत्कलियुगस्यांतेसर्वधर्मविवर्जिते आनर्तेतुद्विजःकश्चिद्धर्मवर्णइतिश्रुतः १६ दृष्ट्वाकलियुगेराजन्जनान्पापरतान्मुनिः तस्यैवप्रथमेपादेवर्णधर्मविवर्जिते १७ सकदाचित्सत्रयागमुनीनांतुमहात्मनाम् अगमत्पुष्करक्षेत्रेकुर्वतांमौनधारिणां १८

शारवसंबंधी १० ११ नारका नरकस्थानभूताः १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

१९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ शिश्नस्यनिग्रहः

तत्रचासन्पुण्यकथाऋषीणांशास्त्रगोचराः तत्रकेचित्कलियुगंभशसंसुर्धृतव्रताः १९ कृतेयद्वत्सरात्साध्यंपुण्यंमा
धवतोषणम् त्रेतायांमासतःसाध्यंद्वापरेपक्षतोनृप २० तस्माद्दशगुणंपुण्यंकलौविष्णुस्मृतेर्भवेत् अत्यल्पमपि
वैपुण्यंकलौकोटिगुणंभवेत् २१ दयापुण्यविहीनेतुदानधर्मविवर्जिते दयादानंचकुरुतेसकृदुच्चार्यवैहरिं २२
सएवचोर्ध्वगोनूनंदुर्भिक्षेचान्नदस्तथा एतत्प्रसंगावसरेनारदोभ्येत्यवैमुनिः २३ करेणैकेनशिश्नंचजिह्वांचैकेनवैह
सन् प्रगृह्योन्मत्तवत्तत्रननर्तमुनिसत्तमः २४ सभ्यास्तदातमित्यूचुःकिमेतदितिनारद प्रत्युवाचसतान्सर्वान्नृत्यंकु
र्वन्हसन्सुधीः २५ संतोषाद्यदिहप्रोक्तंनृत्यद्भिर्भावितात्मभिः सिद्धावयंनसंदेहःपुण्योयंकलिरागतः २६ तत्सत्यं
नचसंदेहोबहुस्वल्पेनसाध्यते स्मरणात्तोषमायातिकेशवःक्लेशनाशनः २७ तथापिचःप्रवक्ष्यामिदुर्घटंचद्वयंध्रुवं
शिश्नस्यनिग्रहःपुत्राजिह्वायाश्चापिनित्यशः २८ द्वयंयद्धिभवेद्यस्यसएवस्याज्जनार्दनः भवद्भिर्नात्रस्थातव्यंतस्मात्क
लियुगागमे २९ पाखंडभारतंहित्वासंचरध्वंयथासुखम् यत्रकुत्रापिदेशेषुमनोयत्रप्रसीदति ३० इतितद्वचनंश्रुत्वा
मुनयःशंसितव्रताः सत्रंसमाप्यसहसाययुस्तेचयथासुखम् ३१ धर्मवर्णोपितच्छ्रुत्वात्यक्तुंभूमिंमनोदधे सव्रतंचो
र्ध्वतेजस्कंधृत्वादंडकमंडलू ३२ जटावल्कलधारीचभूत्वाचैवययौपुनः कलौयुगेत्वनाचारान्द्रष्टुंविस्मितमानसः
३३ तत्रापश्यज्जनान्घोरान्पापाचाररतान्खलान् पाखंडिनोद्विजाःसर्वेशूद्राःप्रव्रजिनस्तथा ३४ भर्तारंद्वेष्टिभार्याच
शिष्योद्वेष्टिगुरुंतथा भृत्यश्चस्वामिहंताचपुत्रःपितृवधेरतः ३५ कामजयइत्यर्थः जिह्वायानिग्रहः मधुरादि

रसेषु रागद्वेषराहित्यं २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ प्रव्रजिनः संन्यासिनः ३४ ३५ ७२

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शुभाः श्रुतिस्मृतिपुराणविहिताः क्रियाः कर्माणि क्रियासाम्याः लौकिकगमनागमनादिसदृशाः ३६ शिताः क्रूराः ३७
कूटसाक्ष्यं मत्साक्षिकमिदमितिमिथ्याकथनं ३८ एकं अन्यत् एके मुख्यान्यकेवलाइत्यभिधानात् हैतुकी सहेतुका जीविका

शूद्रप्रायाद्विजाःसर्वेवस्त्रप्रायाश्चधेनवः गाथाप्रायास्तथावेदाःक्रियासाम्याःशुभाःक्रियाः ३६ भूतप्रेतपि
शाचाद्याःफलदास्तत्रदेवताः ताएवश्रद्धयार्चंतिजनाःपापरताःशिताः ३७ सर्वेव्यवायनिरतास्तदर्थेत्यक्तजी
विताः कूटसाक्ष्यप्रवक्तारःसदाकैतवमानसाः ३८ मनस्येकंवचस्येकंकर्मण्येकंसदाकलौ सर्वेषांहैतुकी
विद्यासापूज्यानृपमंदिरे ३९ गीताद्याश्चकलाविद्यानृपाणांचप्रियावहाः हीनाश्चपूज्यतांयांतिनोत्तमाश्चक
लौयुगे ४० श्रोत्रियाश्चद्विजाःसर्वेदरिद्राःस्युःकलौयुगे विष्णुभक्तिर्नराणांतुप्रायशोनैववर्तते ४१ प्रायः
पाखंडभूयिष्ठंपुण्यक्षेत्रंभविष्यति शूद्राधर्मप्रवक्तारोजटिलास्तापसाःकलौ ४२ सर्वेचाल्पायुषोमर्त्याद
याहीनाःशठाजनाः सर्वेधर्मप्रवक्तारःसर्वेचग्रहणोत्सवाः ४३ स्वार्जनंचापिहीच्छंतिवृथानिंदापरायणाः
असूयानिरताःसर्वेप्रभोःस्वगृहमागते ४४ भ्रातांचभगिनींगंतापितापुत्रींचवैकलौ सर्वेपिशूद्रीनिरताःसर्वे
वारांगनारताः ४५ साधूनैवविजानंतिवहुपापांश्चमन्यते व्यक्तिंकुर्वंतिसाधूनांदोषमेकंदुराग्रहाः ४६
पापानांदोषजातानिगुणत्वेनवदंतिहि दोषमेवप्रगृण्हंतिकलौतुचिगुणाजनाः ४७ जलौकाधर्मसंयुक्ता
रक्तंपिबंतिनोपयः औषध्यःसत्वहीनाहिऋतूनांव्यत्ययास्तथा ४८ दुर्भिक्षंसर्वराष्ट्रेषुकन्याकालेनसूयते
नटनर्तकविद्यासुप्रीतिमंतोनराःकलौ ४९

र्थःसकलंकर्मेतिभावः ३९ ४० ४१ ४२ ग्रहणंपरद्रव्यादीनां तत्र
उत्सवोहर्षोयेषांतथाविधाः ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ कालेप्रसवदशायां नसूयते बालैवप्रसूते इत्यर्थः ४९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

५० ५१ शृंगाररसएवनिर्वाणो मुक्तिसदृशोयेषांते ५२ ५३ ५४ ५५ पतितान् आसन्नपतनान् ५६

वेदवेदांतविद्यासुनिरतायेगुणाधिकाः भृत्यान्पश्यंतितान्मूढास्तेभ्रष्टाश्चाखिलान्नृप ५० त्यक्तश्राद्धक्रियाःस
र्वेत्यक्तवेदोदितक्रियाः जिह्वाग्रेविष्णुनामानिनवर्तंतेकदाचन ५१ शृंगाररसनिर्वाणास्तद्गीतान्येवतेजगुः
नविष्णुसेवानचशास्त्रवार्तानयागदीक्षानविचारलेशः ५२ नतीर्थयात्रानचदानधर्माः कलौजनेक्वापिबभूवचि-
त्रम् तान्दृष्ट्वाधर्मवर्णोपिसुभीतोत्यंतविस्मितः ५३ वंशपापात्क्षयंयातान्दृष्ट्वाद्वीपांतरंययौ सचरन्सर्वद्वी
पेषुलोकेष्वेवतुसर्वशः ५४ पितृलोकंययौधीमान्कदाचित्कौतुकान्वितः तत्रापश्यन्महाघोरान्भ्राम्यमाणान्
स्वकर्मभिः ५५ धावतोरुदमानांश्चपततःपतितानपि तत्रापश्यच्चांधकूपेपतितान्स्वान्पितॄनधः ५६ दूर्वाग्र-
लंबिनोदीनान्दूर्वाच्छेदेहिशंकितान् तदाप्राप्तःकोपिचाखुर्दूर्वामूलंतदाश्रयम् ५७ तेनभागत्रयंचात्तमेकोभागो
वशेषितः तंदृष्ट्वातेक्षीयमाणंमूलंदुःखेणकर्षितः ५८ अधोदृष्ट्वाचांधकूपंतटपातादिभीषणं दुरुत्तारंमहाघोरं
कर्मणास्वस्कदुःखिताः ५९ अग्रेचापिदुरुत्तारमवलंबविवर्जितम् तान्दृष्ट्वाविस्मितोभूत्वादयालुर्वाक्यमब्रवी-
त् ६० केयूयंपतितात्त्वस्मिन्केनदुस्तरकर्मणा कस्यगोत्रेसमुत्पन्नाःकथंवोमुक्तिरूर्जिता ६१ एतद्यूयंवदध्वं
मेशर्मवोथभविष्यति इत्येवमुदितास्तेनपितरोथस्कदुःखिताः ६२ तमूचुःकरुणंवाचंधर्मंस्तुतिपुरःसराः पि
तरऊचुः वयंश्रीवत्सगोत्रीयाभुविसंतानवर्जिताः ६३ पिंडश्राद्धविहीनाश्चतेनपच्यामहेवयं निःसंतानोपिनोवं-
शोजातःपापैःकलौयुगे ६४ नास्माकंपिंडदश्चास्तिवंशेपापक्षयंगते तेनांधकूपेपतनंनिस्तंतूनांदुरात्मनाम् ६५

५७ ५८ ५९ ६० ६१ तेनवचसा ६२ ६३ ६४ निस्तंतूनां संततिरहितानाम् ६५

६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५

एकोहिवर्ततेवंशेधर्मवर्णोमहायशाः सविरक्तश्चरन्नेकोनगार्हस्थ्यमुपेयिवान् ६६ तंतुनातेनबध्नामोदूर्वानालाव
लंबिताः निस्तंतुत्वाच्चतन्मूलमाखुःखादतिप्रत्यहम् ६७ एकस्यैवावशिष्टत्वात्किंचिन्मूलावशेषितः आखुना-
खाद्यमानश्चवर्ततेसौम्यपश्यतां ६८ तस्यचायुःक्षयेतातशेषमाखुर्हरिष्यति पश्चात्कूपेपतिष्यामोदुरुत्तारेधताम
से ६९ तस्मात्त्वंचभुवंगत्वाधर्मवर्णंप्रबोधय अस्मद्वाक्यैर्दयापात्रैर्गार्हस्थ्येविमुखंमुनिम् ७० पितरस्तेभृशार्ताहि
नरकेपतितामया अंधकूपेदुरुत्तारेदृष्टादूर्वावलंबिताः ७१ सादूर्वावंशरूपाहितन्मूलसंततंमुने कालाख्योमू
षकस्तस्यमूलंखादतिप्रत्यहं ७२ वंशनाशोनुक्रमतोएकस्त्वंत्ववशेषितः तेनमूलेस्यदूर्वायानष्टभागत्रयंमुने
७३ एकोभागोवशिष्टोत्रयतस्त्वंवर्ततेभुवि किंचित्खादतिवैत्वाखुस्तवचायुःक्षयःक्रमात् ७४ परेतृत्वयिचास्मा
कंतवापिपतनंभवेत् कूपएवांधतामिस्रेसंतानेपिक्षयंगते ७५ तस्माद्गार्हस्थ्यमासाद्यकुरुसंततिवर्धनम् तेना
स्माकंतवापिस्याद्गतिरूर्ध्वानसंशयः ७६ प्रष्टव्याबहवःपुत्रायद्येकोपिगयांव्रजेत् यजेतचाश्वमेधंचनीलंवावृष
मुत्सृजेत् ७७ यद्येकोपिचवैशाखेमाघेवाकार्तिकेपिवा अस्मानुद्दिश्यवैस्नानंश्राद्धदानंकरिष्यति ७८ तेनचो
र्ध्वंगतिर्भूयान्नरकादुद्धृतिश्चनः एकोवाविष्णुभक्तःस्यादेकोवाहरिवासरी ७९ एकोवाशृणुयाद्विष्णोःकथांपाप
विनाशनीम् तस्यातीतंकुलशतंभाविचापिकुलंशतम् ८० अपिपापव्रतंक्वापिनरकंनैवपश्यति किमन्यैर्बहुभिः
पुत्रैःर्दयाधर्मविवर्जितैः ८१ येजातानार्चयंत्यद्धाविष्णुनारायणंकुले नापुत्रस्यहिलोकोस्तिसर्वमेतज्जनाविदुः ८२

७६ ७७ ७८ हरिवासरी एकादशीव्रतकर्ता ७९ ८० ८१ ८२

सूनृतैर्मधुरैः ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ जनकाः पितरः ८८ ८९ ९० ९१

तत्रापिचदयायुक्तेतत्संतानंचदुर्लभम् इतितंबोधयित्वातुवाक्यैरेतैश्चसूनृतैः ८३ विरक्तस्योर्ध्वरेतस्यगार्हस्थ्ये
त्वंमतिंकुरु पितॄणांवचनंश्रुत्वाधर्मवर्णोतिविस्मृतः ८४ प्रणम्यप्रांजलिःप्राहरुदन्वैजातवेपथुः नास्माहधर्म-
वर्णश्चयुष्मद्वंशोदुराग्रहीन्दस्तनेश्रुत्वातुवचनंनारदस्यमहात्मनः जिह्वादार्ढ्यंगुल्यदार्ढ्येनकस्यापिकलौयुगे ८६
दृष्ट्वाभुविचपापिष्ठांस्ताञ्जनानपिशंकितः भीमोदुर्जनसंगत्याचरन्द्वीपांतरेवसन् ८७ पादाभ्यायोगताह्यस्यकलेः
पादेत्यकेपिच गताःसार्द्धत्रयोभागाइदानींजनकाइमे ८८ नाहवेद्मिभवद्दुःखंवृथाजन्मगतंमम यस्मिन्कुलेत्व-
हंजातोकृणंपित्रोर्नवेत्द्दतम् ८९ किंतेनजातमात्रेणभूभारेणात्रशत्रुणा योजातोनार्चयेद्विष्णुंपितॄन्देवानृषीं-
स्तथा ९० युष्मदाज्ञांकरिष्यामिममाज्ञापयतक्षितौ यथानकलिबाधास्यात्तत्रसंसारतोपिवा ९१ कर्तव्यान्य-
पिकृत्यानिमयापुत्रेणभूतले इत्युक्तास्तेनवंशेनधर्मवर्णेनधीमता ९२ किंचिदाश्वस्तमनसइदमूचुर्महीपतेः पु
त्रपश्यदशामेतांपितॄणांतेमहात्मनाम् ९३ संतत्यभावात्पततांदूर्वामात्रावलंबिनां त्वंगार्हस्थ्यमुपालभ्यसंतत्या
स्मान्समुद्धर ९४ येचविष्णुकथारक्तायेस्मरंत्यनिशंहरिम् येसदाचारनिरतानतान्वैबाधतेकलिः ९५ शालिग्राम
शिलायस्यगृहेतिष्ठतिमानद अथवाभारतंगेहेनतंवैबाधतेकलिः ९६ यश्चवैशाखनिरतोमाघस्नानपरश्चयः का
र्तिकेदीपदातायोनतंवाबाधतेकलिः ९७ प्रत्यहंशृणुयाद्यस्तुकथांविष्णोर्महात्मनः पापघ्नीमोक्षदांदिव्यांनतंवै
बाधतेकलिः ९८ यद्गृहेवैश्वदेवश्चयद्गृहेतुलसीशुभा यदंगणेशुभागौश्चनतंवैबाधतेकलिः ९९

९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ छ छ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१०० १०१ १०२ १०३ नत् तस्मात् श्राद्धकरणात् ४ ५ ६ ७ ८

तस्मान्नोभीतिरस्तीहयुगेपापात्मकेपिच शीघ्रंगच्छभुवंपुत्रमासोयंमाधवाह्वयः १०० सर्वेषामुपकारायमेषसंस्थे
दिवाकरे त्रिंशच्चतिथयःपुण्यामेषसंस्थेदिवाकरे १०१ एकैकस्यांकृतंपुण्यंकोटिकोटिगुणंभवेत् तत्रापिचैत्रबहुले
दर्शोनृणांचमुक्तिदः २ प्रियश्चपितृदेवानांसद्योमुक्तिविधायकः येवैपितॄन्समुद्दिश्यश्राद्धंकुर्वंतितोह्निने ३ सोदकुंभं
पिंडदानंतदक्षय्यफलंलभेत् येचकुर्वंतिवैश्राद्धंममायाचमधोस्कन ४ तैःकृतंतुगयाक्षेत्रेश्राद्धंकोटिगुणंभवेत् यदि
श्राद्धंमधोदर्शेशाकेनापिकरोतिच ५ कोटिश्राद्धंगयायांतुकृतंतेननसंशयः कुंभंचपानकैःपूर्णंकर्पूरागरुवासितम्
६ योनदद्यान्मधोदर्शेसपितृघ्नोनसंशयः योदद्याच्चमधोदर्शेसपानीयंकरीरकम् ७ श्राद्धंचभक्तिसंयुक्तःकुरुते
८ कुंभदानात्प्रसरतिश्राद्धदानादिदायिनी अन्नसूपघृ
चकुलोद्धृतिं पितॄणांचतथालोकेनदीचामृतवर्षिणी ८ कुंभदानात्प्रसरतिश्राद्धदानादिदायिनी अन्नसूपघृ
तापूपलेह्यपायसकर्दमान् ९ तस्माद्झटितित्वंगच्छयदावामाभविष्यति कुरुश्राद्धंपिंडदानंसोदकुंभंमहामते
१० सर्वेषामुपकारायगार्हस्थ्यंचसमाश्रय धर्मार्थकामैःसंतुष्टःप्राप्यसंतानमुत्तमम् ११ पुनश्चमुनिवृत्तिस्त्वंसु
खंद्वीपेस्मसंचर इत्यादिष्टःपितृभिश्चतूर्णंभूमिंययौमुनिः १२ चैत्रेमासिमेषसंस्थेपुण्येमासिदिवाकरे प्रातः
स्नात्वाचसंतर्प्यपितॄन्देवानृषींस्तथा १३ सोदकुंभंतथाश्राद्धंकृत्वापापविनाशनम् तेनदत्वापितॄणांचमुक्तिमार्ह
त्तिवर्जिताम् १४ स्वयंविवाहमकरोत्संततिंप्राप्यवैसतीम् लोकेप्रख्यापयामासतांतिथिंपापनाशिनीम् १५ स्व
यंपुनर्मुदाभक्त्यागंधमादनमाययौ तस्मात्पुण्यतमाचैषामधोर्दर्शाशुभावहा १६ ९ ११० १११

१२ १३ १४ १५ दर्शा दर्शोऽमावस्या अस्त्यस्याःसादर्शातिथिः अर्श आद्यच् अदंतत्वादाप् १६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

१७ इतिवैशाखमाहात्म्यटीकायां द्वाविंशोऽध्यायः २२ ६७ अथअक्षय्यतृतीयामाहात्म्यंवर्णयति अथेत्यादिना या

नानयासदृशीलोकेतिथिर्दृष्टाश्रुतापिवा ११७ इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशाखमाहात्म्येनारदांबरीषसंवादेकलि
धर्मनिरूपणेपितृमुक्तिर्नामद्वाविंशोऽध्यायः २२ ६७ श्रुतदेवउवाच अथातःसंप्रवक्ष्यामिमाहात्म्यंपापनाश
नम् अक्षय्यायास्तृतीयायाःसितेपक्षेचमाधवे १ येकुर्वंतिचतस्यांवैप्रातःस्नानंभगोदये तेसर्वेपापनिर्मुक्तायांति
विष्णोःपरंपदम् २ देवान्पितॄन्मुनीन्यस्तुकुर्यादुद्दिश्यतर्पणम् तेनाधीतंचतेनेष्टंतेनश्राद्धशतंकृतं ३ मधुसूदनम॰
भ्यर्च्यकथांशृण्वंतियेनराः अक्षय्यायांतृतीयायांतेनरामुक्तिभागिनः ४ येदानंतत्रकुर्वंतिमधुहिद्द्प्रीतयेशुभं तद
क्षय्यंफलत्येवमधुशासनशासनात् ५ देवर्षिपितृदेवत्यातिथिरेषामहाशुभा त्रयाणांतृप्तिदात्रीचकृतेधर्मेसनातने
६ प्रख्यातिस्त्वतियेरस्याःकेनचास्तितदप्यहम् वक्ष्यामिनृपशार्दूलसावधानमनाःशृणु ७ पुरापुरंदरस्यासीद्युद्धं
चबलिनासह देवानांचैवदैत्यानांद्वंद्वयुद्धमभूत्ततः ८ सनिर्जित्यबलिंदैत्यंपातालतलवासिनम् पुनर्भुवंसमासाद्य
चोतथ्यस्याश्रमंययौ ९ तत्रापश्यच्चतत्पत्नींगुर्विणींमंदगामिनीम् चलच्छ्रोणितटाबद्धकांचीदाम्नारुमंडिताम् १०
क्वणत्कंकणनिर्घोषजितमत्तालिकोकिलाम् वल्गुचित्रांबरारामांमंजुवाचाशुचिस्मिताम् ११ लसत्कुंभस्थलाभ्यांचकु
चाभ्यामुपशोभिताम् हसत्पद्ममुखांदिव्यांनीलोत्पलरुलोचनाम् १२ केतक्युदरपांडुभ्यांगंडाभ्यांचमनोरमां श्र
मोच्छ्वसंतींदीनाक्षींपर्णशालामुखेस्थिताम् १३ स्वपतींशयनेक्वापितांदृष्ट्वामोहमागतः बलात्कारेणबुभुजेगुर्विणीं
पाकशासनः १४

वदध्यायसमाप्ति माधवेवैशाखेसितेशुक्लेपक्षे १ भगस्यरवेरुदये २ ३
४ अक्षय्यं अनश्वरम् ५ त्रयाणांदेवर्षिपितॄणां ६ ७ ८ ९ १० रामां रमणीयां ११ १२ १३ १४

१५ चस्कंद गलितं १६ १७ १८ १९ २० २१ बलीयसः बलीयांसः २२ २३

गर्भस्थस्तु तदापिंडः स्वस्यपातविशंकया छादयामासवैयोनिंद्वारेपादेनदुःखितः १५ ततश्चस्कंदवीर्यंतद्भूमावे
चबलिद्विषः गर्भस्थायचुकोपासौभगवान्पाकशासनः १६ तंशशापचगर्भस्थंरुषाताम्रांतलोचनः जात्यंधोभव
दुर्बुद्धेमाववमंस्थायतःपदा १७ प्रच्छाद्ययोनिद्वारंचततोदीर्घतपाह्वयः पदाप्रस्कंदिताद्वीर्याज्जातःसमजा
यत १८ पश्चादिंद्रोययौशीघ्रमृषेःशापविशंकितः पलायन्तंहरिंदृष्ट्वाजहसुर्बटवोऽखिलाः१९ ततस्तुव्रीडितो
भूत्वाययौमेरोर्गुहांशक्रभाम् तत्रलीनश्चचारासौदुस्तरंवैतपोमहत् २० मेरौविलीयवसतिदेवेंद्रेलज्जयान्विते
गूढेर्विज्ञायतांवार्तांदैतेयाबलिपूर्वकाः २१ स्वरानाक्रम्यबुभुजुर्बलींद्रश्चामरावतीम् दिक्पालानांविभूतीश्चशंव
राद्यावलीयसः २२ बलाद्बुभुजिरेहीननाथेराष्ट्रेदिवौकसाम् रक्षितारमजानंतोदेवाश्चाग्निपुरोगमाः २३ पप्रच्छु
र्धिषणंदेवंदेवाचार्यमकल्मषम् पप्रच्छुरिंद्रवृत्तांतंक्वचित्तिष्ठतिनःप्रभुः २४ दैत्याक्रांतमिदंराष्ट्रंहीननाथंदिवौ
कसाम् कुतोनायातिदेवोसौभूयान्कालोगतोविभो २५ तंयाम्योयत्रधिषणःप्रार्थयामश्चतंविभुं इतिपृष्टस्तदा
देवैर्धिषणस्तानुवाचह २६ रसातलेबलिंजित्वाचोतथ्यस्याश्रमंययौ भुक्त्वापत्नींचदार्ढ्येनतच्छिष्येरेवनिंदि
तः २७ व्रीडितस्तुदिवंयातुंगुहांमेरोर्विवेशह तत्रैवास्तेशचीयुक्तःस्वकृतंचिंतयन्विभुः २८ इतितस्यवचःश्रुत्वा
देवाश्चाग्निपुरोगमाः गुहांमेरोर्ययुःशीघ्रंदृष्ट्वाप्रार्थयितुंविभुं २९ तत्रदृष्ट्वागुहालीनंदेवेंद्रंपाकशासनम् तुष्टुवु
र्विविधैःस्तोत्रैस्तद्वीर्यैर्लोकविश्रुतैः ३० इंद्रतुभ्यंनमस्तेस्तुसर्वदेवाधिपायते वयंदैत्यैरर्दिताश्चबलयाहीनाभृशार्दिताः३१

२४ २५ इतिविचार्यतत्समीपंगत्वाचपृष्टइत्यर्थः २६ रसातलेइत्यादि २७ विभुरिंद्रः २८ २९ ३० ३१

जहिनाशय ३२ ३३ ३४ ३५ दिष्टरुभं स्करवमितियावत् प्राप्नोति इतिशेषः ३६ ३७ ३८

स्थानभ्रष्टास्वरामोंगनानादेशेषुदुःखिताः तस्मादागत्यदेवेंद्रजहिशत्रूनरिंदम ३२ इतिस्तुतस्तदादेवैर्निम्बकाम
गुहासुरवात् लज्जयावनतोभूत्वापश्यन्भूमिंचचक्षुषा ३३ नकिंचिदपिचोवाचदुःखाद्गद्गदभाषणः तत्त्वात्वाधि
षणःप्राहतंस्करेंद्रंभयानकम् ३४ माशंकातेस्करपनेकर्माधीनमिदंजगत् मानामानौस्करवदुःखंलाभालाभौजया
जयौ ३५ पूर्वकर्मानुरोधेनभवंत्येतेनसंशयः जीवःकर्मानुगोदुःखंदिष्टंदैवेनकालतः ३६ प्राज्ञाःप्रायोनशोचंति
नभत्स्यंतिवैस्करवात् तस्मात्प्रारब्धनःप्राप्तंदुःखंचेदंतवप्रभो ३७ तस्माप्यमघवन्दुःखंनैवशोचितुमर्हसि इत्यु
क्तोगुरुणाचाहमघवानमराधिपान् ३८ इंद्रउवाच परस्त्रीसंगदोषेणबलंवीर्यंयशोऽमलं मंत्रशक्तिःशा
स्त्रशक्तिर्विद्याशक्तिस्त्वमानद ३९ अभवंनष्टवीर्योहंतूष्णींतेनवसाम्यहम् पाकशासनवाक्यंतुश्रुत्वास्वाचार्यसंयु
ताः ४० मंत्रयामासुरेकांतपुनस्तस्यबलातये तदागुरुश्चतान्प्राहकरुणंचविदुत्तमः ४१ बृहस्पतिरुवाच
मासोवैशारवनामायंप्रियोवैमधुघातिनः सर्वास्तिथयःपुण्यामासेस्मिन्माधवप्रिये ४२ तत्रापिचासितेपक्षेमासे
स्मिन्नक्षयाह्वया यस्तस्यांस्नानदानादिश्रद्धयाचकरोतिवै ४३ तस्यपापसहस्राणिनश्यंत्येवनसंशयः अनव
द्यंतथैश्वर्यंबलंधैर्यंभवंतिच ४४ तस्मात्तस्यांतृतीयायांहरिणाबलिविद्विषा स्नानदानादिसद्धर्मान्कारयामो
हितासये ४५ भविष्यतिचसाशक्तिर्विद्यायांमंत्रशास्त्रयोः बलधैर्ययशश्चैवयथापूर्वंभविष्यति ४६ इत्येवंतुवि
चार्याथगुरुर्देवैःसमाहितः इंद्रेणकारयामासधर्मानेतान्हरिप्रियान् ४७

बलमित्यादिषट्पदेषु प्रतिपदंनाशं जगामेति पूर

णीयं ३९ स्वाचार्यो गुरुस्तेनसंयुताः ४० तस्यशक्रस्य ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ समाहितः सहितइत्यर्थः ४७

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

४८ उडुपश्चंद्रः ४९ ५० ५१ ५२ स्वाध्यायं लेभिरे इत्यन्वयः ५३ इतिवैशाखमाहात्म्यटीकायांत्रयोविं
शोऽध्यायः २३ ॥ अथास्मिन्नध्याये वैशाख शुक्ल द्वादशी माहात्म्यं वर्णयति याचदध्यायसंपूर्तिं तिथिष्वित्यादिनाः सित पक्षि
णी शुक्लपक्षसंबंधिनी एतासुतिथिषु पुण्यासु इत्यनेन बहुवचनेनच्च माचैकादशी तृतीयासप्तमी निर्दिष्टा तत्र त्रयाणांमाहात्म्यमत्रप्रति
पादितंसप्तम्या माहात्म्यमाह पाद्मे प्राप्तोयं माधवोमासो माधवस्यातिवल्लभः तस्यापि सप्तमी शुक्ला गंगायामतिदुर्लभा वैशाखशु

अक्षय्यायांतृतीयायां भुक्तिमुक्तिफलप्रदान् तेनपूर्ववद्देवासीद्बलंधैर्यादिकंविभोः ४८ परस्त्रीसंगदोषोपिसद्यएवव्य
लीयत पश्चाद्गताशुभः शक्रोराहोर्मुक्तइवोडुपः ४९ देवतानांतयामध्येशक्रशुभेचहारिर्यथा पश्चाद्देवैः समायुक्तोविनि-
र्जित्यतयासुरान् ५० तृतीयायाश्चमाहात्म्याद्भाग्ययुक्तोमरावतीं विवेशविभवैःसार्द्धंशंखतूर्यादिनिःस्वनैः ५१ अनु
ज्ञाताश्चशक्रेणस्वधामानिययुःसुराः ततस्तेयज्ञभागांश्चलेभिरेचयथापुरा ५२ पिंडभागांश्चपितरोयथापूर्वंप्रपेदि
रे स्वाध्यायंमुनयस्तुष्टादैत्यानांचपराजयः ५३ तदाप्रभृतिलोकेस्मिन्तृतीयाचाक्षयाह्वया प्रख्यातासर्वलोकेषुदेवर्षि
पितृतुष्टिदा ५४ तस्मात्पुण्यतमाचैषासर्वकर्मनिकृंतनी भुक्तिमुक्तिप्रदानॄणांतृतीयाचाक्षयाह्वया ५५ इतिश्रीस्कं
दपुराणेवैशाखमाहात्म्येनारदांबरीषसंवादेअक्षय्यतृतीयायाःश्रेष्ठत्वकथनंनामत्रयोविंशोऽध्यायः २३ ॥
श्रुतदेवउवाच तिथिष्वेतासुपुण्यासुद्वादशीसितपक्षिणी वैशाखमासेराजेंद्र सर्वाघौघविनाशिनी १

क्लसप्तम्यांजान्हवीजन्हुनापुरा क्रोधात्पीतापुनस्त्यक्ता कर्णरंध्राच्चदक्षिणात् तस्यांसमर्चयेद्देवीं गंगांगगनमेखलाम् स्नात्वासम्यग्विधा
नेन सधन्यःसुकृतीनरः तस्यांच स्तर्पयेद्देवान्पितॄन्मर्त्यान्यथाविधि साक्षात्पश्यतितंगंगास्नानकंगतपातकं नमाधवसमोमासो नगंगास
दृशीनदी दुर्लभःखलुयोगोयंहरिभक्त्यैवलभ्यते दर्शनस्पर्शनस्नानकीर्तनध्यानसेचनैः पुण्यान्पुण्यपुरुषान्पावयंतीसहस्रश इति १

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

२ ३ अर्हते योग्याय ४ ५ ६ तीर्थान्युत्प्लाव्य तीर्थेषु स्नात्वेत्यर्थः ७ ८ वैशाखे तुलसीपत्रपुष्पैः मधु॰
सूदनं पूजयेत् पुष्पपत्राभावे गोधूमशालीधान्यादिभिर्वा पूजयेत् तथा अश्वत्थवृक्षस्यापि वैशाखे पूजनं कार्यमिति शेषः अत्र विशेषः पा
द्मे माधवं सकलं मासं तुलस्यां योऽर्चयेद्धरिं त्रिसंध्यं मधुहंतारं नास्ति तस्य पुनर्भवः अलाभे पत्रपुष्पाणां मन्त्राद्येनापि पूजयेत् शालिगो॰

किं दानैः किं तपोभिश्च किमुपोष्यैर्व्रतैश्च किं किमिष्टैश्चैव पूर्तैश्च द्वादशी यैर्न सेविता २ गंगायामुपरागे तु यो दद्याद्गोस
हस्रकं तत्फलं समवाप्नोति प्रातः स्नात्वा हरेर्दिने ३ यद्भुक्तं चार्हते चान्नं द्वादश्यां चासिते शुभे सिक्थे सिक्थे भवेत्त
स्य कोटिब्राह्मणभोजनम् ४ यो दद्यात्तिलपात्रं तु द्वादश्यां मधुसंयुतम् निर्धूताखिलबंधस्तु विष्णुलोके महीयते
५ एकादश्यां सिते पक्षे कुर्याज्जागरणं हरेः स जीवन्नेव मुक्तः स्यात्तुष्टाः स्युः सर्वदेवताः ६ कोटींदुसूर्यग्रहणे
तीर्थान्युत्प्लाव्य यत्फलम् तत्फलं समवाप्नोति प्रातः स्नात्वा हरेर्दिने ७ तुलस्याः कोमलैः पत्रैर्द्वादश्यां विष्णुमर्च
येत् समस्तकुलमुद्धृत्य विष्णुलोकाधिपो भवेत् ८ (क्षेपकः तुलसीपत्रपुत्रैश्च वैशाखेश्वत्थपूजनम् पुष्पा
द्यभावे धान्यैर्वा पूजयेन्मधुसूदनम् १) यमं पितॄन्गुरून्देवान्विष्णुमुद्दिश्य मानवः माधवे शुक्लद्वादश्यां
सोदकुंभं सदक्षिणम् ९ दध्यन्नं चैव यो दद्यात्तस्य पुण्यफलं शृणु प्रयागे प्रत्यहं चैव कुर्याद्यः कोटिभोजनम् १०
यावत्संवत्सरं पुण्यं षड्रसान्नैर्मनोरमैः तत्फलं समवाप्नोति मधुशासनशासनात् ११ शालिग्रामशिलादानं यः
कुर्याद्द्वादशीदिने वैशाखे शुक्लपक्षे तु सर्वपापैः प्रमुच्यते १२ धूपनं दूलयवैर्वापि हरिं सदा योऽश्वत्थमर्चयेद्दत्त्वमुदके

नसमंततः कुलानामयुतं तेन तारितं स्यान्न संशयः अश्वत्थतर्पणात्तात सर्वदुःखं विनश्यति तर्पिताः पितरस्तेन तेन विष्णुः समर्चितः कृत्वा
अष्टांगयोगं तु स्नात्वा पिप्पलतर्पणं कृत्वा गोविंदमभ्यर्च्य न स दुर्गतिमाप्नुयादिति २ ९ १० ११ १२ ६५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

राजसूयाश्वमेधाभ्यां यत्फलं जायते तदस्मादपिजायत इतिभावः १३ यजेत् पूजयेत् १४ १५ १६ ऊर्वारुकं फूटइतिप्र

द्वादश्यांपयसायस्तुस्नापयेन्मधुसूदनं राजसूयाश्वमेधाभ्यांयत्फलंपरिजायते १३ त्रयोदश्यांयजेद्विष्णुं
पयोदधिविमिश्रितैः शर्करामधुभिर्द्रव्यैर्मधुसूदनप्रीतये १४ तत्फलंसमवाप्नोतिगंगायांनात्रसंशयः पंचा
मृतैश्चयोविष्णुभक्त्यासंस्नापयेद्विभुम् १५ ससर्वकुलमुद्धृत्यविष्णुलोकेमहीयते योदद्यात्पानकंत्वस्यांसा
यान्हेप्रीतयेहरेः १६ जीर्णपापंजहात्याशुजीर्णांत्वचमिवोरगः सायान्हेचैवयोदद्यादुर्वारुकरसायनम् १७
भवेन्मुक्तः कर्मबंधादुर्वारुकरसायनात् इक्षुदंडचूतफलंदद्याद्द्राक्षाफलानिच १८ नविच्छित्तिः संततेःस्यात्त
स्यवैशतपूरुषम् योदद्याद्गंधलेपंतुसायान्हेद्वादशीदिने १९ बाधोपघातैःसकलैर्मुच्यतेनात्रसंशयः यत्किं
चित्कुरुतेपुण्यंद्वादश्यांराजसत्तम २० माधवेतुसितेपक्षेतदक्षय्यफलंभवेत् प्रख्यातिमस्यावक्ष्यामियेनजा
नातिभूमिप २१ सर्वेषांसर्वपापघ्नींसर्वमंगलदायिनीम् पुराकाश्मीरदेशेतुद्विजोदेवव्रताह्वयः २२ तस्यासी
न्मालिनीनामतनयाचारुरूपिणी ददौतांसत्यशीलायविप्रवर्यायधीमते २३ तामुद्वाह्ययथौधीमान्स्वदेशायव
नाह्वयम् रूपयौवनसंपन्नातस्यनैवप्रियाभवत् २४ सदाविद्वेषसंयुक्तस्तस्यांतिष्ठतिनिष्ठुरः नान्यस्यकस्य
चिद्वेत्ति तांविनानृपतेपतिः २५ तस्मिन्साक्रोधसंयुक्तावशीकरणलंपटा अपृच्छत्समदाराजन्यास्त्यक्ताःपति
भिःपुरा २६ ताभिरुक्तानुसाभूपवश्योभर्त्ताभविष्यति अस्माकंप्रत्ययोजातोभर्तृत्यागावमानिना २७ प्रयुज्यभे
षजंवश्यंनीताहिपतयःपुरा योगिनीलंतुगच्छाद्यदास्यतेभेषजंशुभं २८ सिद्धंतत्पानकं १७ १८ १९ २०

२१ अत्रेतिहासंकथयति पुरेत्यादिना २२ २३ २४ २५ २६ प्रत्ययः प्रत्यक्षज्ञानं अनुभवइत्यर्थः अनमानिनां अवमानिनीनां
२७ २८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

२९ तस्यायोगिन्याः अयात यामिकां नवीनां ३१ ३२ ३३ दूर्व्यांगुलीयकं मूल्यवदंगुलीयकं ३४ ३५ अहितयुक्तया

नविकल्पस्त्वयाकार्योभवितादासवत्सतिः योगिनीमंदिरेगत्वातासांवाक्येनभूपते २९ प्रसादमतुलंतस्यालेभेदुश्चारि
णीसती शतस्तंभसमायुक्तांकुटींभेजेत्वरान्विता ३० स्वविस्तृतांसुवचस्कांतथैवायातयामिकाम् प्रावृतादीर्घव
स्त्रेणसन्निधिंतेनयोगिनी ३१ दीर्घाभिश्चसटाभिस्तुप्रावृतदीप्तिसंयुता परिचारसमोपेतावीक्षमाणाशनैःशनैः
३२ अक्षसूत्रकरासातुजपंतीप्रार्थितातया ददौवश्यकरंमंत्रंक्षोभकंप्रत्ययात्मकं ३३ ततःसाप्रणताभूत्वाददौ
दूर्व्यांगुलीयकं वज्रमाणिक्यसंयुक्तं मतिरक्तप्रभान्वितं ३४ मृदुकांचनसंयुक्तंभानुरश्मिसमद्युति ततोहृष्टातु
संतुष्टापादस्यंचांगुलीयकं ३५ हृदयंचतयाज्ञातंतत्पतेरवमानजं तदोक्ताहितयाभूपतापस्याहितयुक्तया ३६
चूर्णोरक्षान्वितोह्येषसर्वभूतवशंकरः चूर्णंभर्तरिसंयुज्यरक्षांग्रीवाश्रयांकुरु ३७ भविष्यतिपतिर्वश्योनान्यांयास्य
तिसुंदरीम् नाप्रियंवदतिक्वापिदुश्चारिण्यास्तवापिच ३८ चूर्णरक्षांगृहीत्वासाप्राप्यभर्तृगृहंपुनः प्रदोषेपयसायुक्त
श्चूर्णोभर्तरियोजितः ३९ ग्रीवायांहिकृतारक्षानविचारःकृतस्तया तदासपतिचूर्णस्तुभर्त्तानृपवरोत्तम ४० तच्चू
र्णात्क्षयरोगोभूत्सनिःक्षीणोदिनेदिने गुह्यंतुक्रमयोजाताघोरादुष्टव्रणोद्भवाः ४१ दिनैःकतिपयैराजनृपत्युर्नैवचव्य
वस्थितिः उवाससस्वेच्छयासापिपुंश्चलीदुष्टचारिणी ४२ हततेजास्ततोभर्त्तानामुवाचाकुलेंद्रियः क्रंदमानोदिवारा
त्रंदासोस्मितवशोभने ४३ त्वाहिमांशरणंप्राप्तंनेच्छेहमपरांस्त्रियम् ततस्यार्विदितंज्ञात्वाभीतासामेदिनीपते ४४
अलंकारकृतेपत्युर्जीवनेच्छुर्नवैहिता योगिनीचयथोशीघ्रंतस्यैसर्वंन्यवेदयत् ४५ वैरयुक्तया ३६ ३७ ३८ ३९ ४०

४१ ४२ ४३ ४४ अलंकारकृते अलंकारधारणार्थं पत्युर्जीवनेच्छुः पतिजीवनमिच्छति वस्तुतः नवैहितानैचपत्युर्हितकारिणी ४५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

४६ उपपतिर्जारः ४७ ४८ ४९ स्तनयोः अंगुलीनांच छेदइति पूर्वेणान्वयः ५० ५१ ५२ ५३ ५४

तयाच्चभेषजंदत्तंद्वितीयंदाहशांतये दत्तेचभेषजेतस्मिन्नृस्वस्थोभूत्तत्क्षणात्पतिः ४६ तिष्ठत्सुपपतिर्गेहेगृहकृत्यापदे
शतः सर्ववर्णसमुद्भूताजारास्तिष्ठंतिवैगृहे ४७ नकिंचिद्वचनेशक्तिर्भर्तुर्जाताकथंचन ततस्तेनैवदोषेणसर्वांगेषुचज
ज्ञिरे ४८ कृमयश्चास्थिभेत्तारः कालांतकयमोपमाः तेनॅासाजिह्वयोश्चासीच्छेदः कर्णद्वयस्यच ४९ स्तनयोश्चांगु
लीनांचपंगुत्वंचापिचागतम् तेनपंचत्वमापन्नागतानरकयातनां ५० ताम्रभांडेचसादग्धायुतानिदशपंचच श्वानयो
निषुसंजाताशतवारंपुनःपुनः ५१ छिन्ननासाछिन्नकर्णाकृमिमूर्द्धानिरंतरम् छिन्नपुच्छाभग्नपादाताडितान्वगृहे
गृहे ५२ पश्चात्सौवीरदेशेषुपद्मबंधोर्द्विजस्यच दास्यागृहेशूनीजाताबहुदुःखसमाकुला ५३ छिन्नकर्णाछिन्नना
साछिन्नपुच्छांघ्रिरातुरा कृमिपूर्णशिरानित्यंकृमियोनिश्चतिष्ठति ५४ एवंत्रिंशद्गतावर्षाअस्मिन्जन्मनिभूमिप
देवात्कर्मविपाकेन वैशाखेमेषगेरवौ ५५ शुक्लपक्षेतुद्वादश्यांपद्मबंधोस्तनूद्भवः नद्यांस्नात्वाशुचिर्भूत्वासाद्रवस्त्रो
गृहंययौ ५६ तुलसीवेदिकांप्राप्यपादावनिजनेनह वेदिकायामधोदेशेसाशूनीस्वापमागता ५७ प्राक्सूर्योदय
वेलायांपादोदकपरिप्लुता सद्योध्वस्ताशुभाजानाजातिस्मृतिरभूत्क्षणात् ५८ स्मृत्वाकर्मकृतंपूर्वंसाशूनीतापसं
सदा चुक्रोशकरुणादीनामुनेत्राहीतिवैपुनः ५९ स्वकर्मचमुनींद्रायस्मृत्वाचरव्योभयाकुला भर्तुर्विषप्रयोगंतुस्व
स्यदुश्चरितंतथा ६० यान्यापियुवतीब्रह्मन्भर्तुर्वश्यंसमाचरेत् वृथाधर्मादुराचारापच्यतेताम्रभाजने ६१ भर्ता
नार्यागुरुर्भर्त्ताभर्त्तादैवतमुत्तमम् चिकित्साकृत्ससाध्वीसाकथंस्वमवाप्नुयात् ६२

५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ताम्रभाजने एततसंज्ञके नरके ६१ ६२ ६३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ वैवस्वतोयमः तस्याय

तिर्यग्योनिशतंयातिकृमिकोटिशतानिच तस्मादूस्कर कर्तव्यंस्त्रीभिर्भर्तुर्वचः सदा ६३ साहंपश्येपुनर्योनिंकुत्सि
तांयातनान्विता यदिनोद्धरसेब्रह्मन्नद्यत्वद्दृष्टिसंमुखाम् ६४ तस्मादुद्धर मांब्रह्मन् दुष्कृतांपापचारिणीं सुकृतस्य
प्रदानेनवैशाखेशुक्लपक्षके ६५ याकृतातुत्वयाब्रह्मन् द्वादशीपुण्यवर्द्धिनी तस्यांत्वयाकृतंपुण्यंस्नानदानान्नभोज
नैः ६६ दुश्चारिण्याअपिब्रह्मन्तेनमुक्तिर्भविष्यति यस्यांतुभूसुरस्नातःस्वगृहेमनुजःकिल ६७ सर्वतीर्थफलावाप्तिं
लभतेनात्रसंशयः नत्तदत्तंहुतंयत्रकृतंदेवार्चनादियत् तदक्षय्यफलंज्ञेयंयत्कृतंद्वादशीदिने एवंविधफलंयस्यास्तद्दे
हिसकलंमम ६९ द्वादश्यामुपवासेनत्रयोदश्यांतुपारणात् यत्फलंस्यात्तदप्यज्ञातेनमुक्तिर्भविष्यति ७० दयांकुरुम
हाभागदीनायांदीनवत्सल दीननाथोजगन्नाथोयुष्मन्नाथोजनार्दनः ७१ नदीयास्तादृशाएवयथाराजातथाप्रजाः
वैवस्वतपदध्वंसिन्यारित्राहिसुदुःखिता ७२ तद्द्वारवासिनींदीनांशुनींमांदीनवत्सल ब्रह्महत्यासहस्रंवागोहत्याना
सहस्रकम् ७३ अगम्यानांचकोटीस्विद्धत्येव शुभातिथिः तस्यांकृतमहापुण्यंमत्यंदत्वामहामुने ७४ मामुद्धरस
मुद्दिष्टांदीनानाथसमुद्धर अंतेतुभ्यंद्विजेंद्रायनमउक्तिंवदाम्यहम् ७५ इतितस्यावचःश्रुत्वाशुनीप्राहमुनेःसुतः
स्वकृतंजंतवोभ्भंतिसुखदुःखात्मकंशुचि ७६ तस्मात्किंमुत्वयाकार्यंक्षुद्रयापापशीलया यथाभर्तावशंनीतोरक्षान्नू
र्णादिभिर्द्विजः ७७ साधुभ्योयत्कृतंपापंस्वस्यदुःखकरंभवेत् साधुभ्योयत्कृतंपुण्यंस्वस्यदुःखहरंभवेत् ७८ उभ
यश्चशतामेतिपापेभ्योयत्कृतंभवेत् शर्करामिश्रितंक्षीरंकाकवेयनिवेदितम् ७९

तदस्थानं यमलोकस्यनरकाइ
तियावत् नेषांध्वंसिन्नाशक ७२ ७३ ७४ ७५ शुचीत्युपलक्षणं अशुचिकर्मणोपि ७६ ७७ ७८ ७९

मासस्त्न॰४
वैशाख॰मा॰
अ॰२५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

८० ८१ ८२ ८३ ८४ कर्तारंकुटुंबपोषकं ८५ पोष्यःरक्ष्या पोष्यरक्षाजंतुः कुटुंबपोषकः ८६ सर्व

विषवृद्धिकरंदृष्टमेवंपापकरंभवेत् वदत्येवंमुनिस्तेशुनीदुःखैकरूपिणी ८० पुनश्चुक्रोशोर्ध्वपुंरवीत्वास्त्रेवहुभ
षिणी पद्मबंधोपरिश्राहिशुनींत्वंद्वारवासिनीम् ८१ त्वदुच्छिष्टाशनींनित्यंलपाहीतिपुनःपुनः स्वपोष्यायेहिवर्तंतेगृहस्थ
स्यमहात्मनः ८२ तेषामुद्धरणंकार्यमितिवेदविदांमतं चांडालावायसाश्चैवसारमेयाश्चनित्यशः ८३ गृहस्थानांदया
पात्रंप्रत्यहंबलिभोजिनः अशक्तंनोद्धरेत्पोष्यंरोगाद्युपहतंयदि ८४ सोधःपतेन्नसंदेह इतिवेदविदांमतं कर्तारमेकंज
गतांहिकर्ताकृत्वात्मनापातिसमस्तजंतून् ८५ दारादिरूपव्यपदेशतोहरिस्तस्मान्नदत्तारवलुपोष्यगृण्ह स्वपोष्यर
क्षापरित्यज्यजंतूंदेवेनवस्तूह्यायदिवर्ततेन्यधीः ८६ सदेवदोग्धासकलस्यहंताकीनाशलोकानतुसंप्रयाति कर्तव्य
ताद्यालुत्वादेतामुद्धरदुर्मतिम् ८७ इतितस्यावचःश्रुत्वादुःखार्तायागृहेसुतः निश्चक्रमगहात्तूर्णंपद्मबंधुर्दयानि
धिः ८८ किमेतदितितांप्राहपुत्रःसर्वंन्यवेदयत् सतुपुत्रोवचःश्रुत्वातामेवंप्राहविस्मितः ८९ पद्मबंधुरुवाच
ममात्मजकथंवाक्यमीदृशंव्याहृतंत्वया नसाधूनामिदंवाक्यंभक्तोहवरानन ९० आत्मसौख्यकराःपापाभवं
तिपरिभाविताः पश्यपुत्रजनाःसर्वेपरोपकरणायवै ९१ शशिःसूर्योथपवनोरजनिर्हुतभुग्जलम् चंदनंपा
दपाःसंतःपरोपकरणेस्थिताः ९२ अस्थिदानकृतंपुत्रकृपयाहिदधीचिना देवानामुपकारायत्वात्वादैत्यान्महा
बलान् ९३ कपोतार्थंस्वमांसानिशिबिनाभूभुजापुरा प्रदत्तानिमहाभागश्येनायक्षुधितायवै ९४ जीमू
तवाहनोराजापुरासीत्क्षितिमंडले तेनापिजीवितंदत्तंगरुडायमहात्मने ९५

स्याद्द्रोहकर्ताकीनाशलोकं यमलोकं ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ २ ३ ४ ५ १०६

तस्माद्दयालुनाभाव्यंभूसुरेणविपश्चिता शष्कंचर्षतिदेवस्तकिमशष्केनवर्षति ९६ किंनदीपयतेचंद्रश्चांडालानांगृहेस॰
दा तस्मादहंशनीमेतांयाचंतींचपुनःपुनः ९७ उद्धरिष्येनिजैःपुण्यैःपंकमग्नांचगांयथा इतिपुत्रंनिराकृत्यप्रतिजज्ञेमहा
मतिः ९८ ददंदत्तंमहापुण्यंद्वादशीदिनसंभवं शनिगच्छहरेर्धामनिर्धूताखिलकल्मषा ९९ तद्वाक्यात्सहसाभूपदि॰
व्याभरणभूषिता विमुच्यदेहंजीर्णंतुदिव्यरूपधराशुभा १०० शतादित्यप्रभाजातासावित्रीप्रतिमायथा जगामाम
न्यतंविप्रंद्योतयंतीदिशोदश १ भुक्त्वादिविमहाभोगान्पश्चाज्जातामहीतले नरनारायणाद्देवादुर्वशीनामनामतः
२ वैशाखशुक्लद्वादश्याःप्रभावेणवरांगना देवानांचप्रियाजानाअप्सरस्त्वंचसायया ३ यद्योगिगम्यंहुतभुक्प्रकाशव
रंवरेण्यंपरमार्थरूपं यस्याप्यसंतोपिहियांतिमोहंतस्यापरूपंचशनीहिदेवी ४ पश्चात्सपद्मबंधुर्हितांनिधिंपुण्यवर्द्धि
नीम् लोकेटीख्यापयामासमधुद्विट्प्राणवल्लभाम् ५ कोटींदुसूर्यग्रहणाधिकासासमस्तरूपाधिकपुण्यरूपा य
तैःसमस्तैरतिरिच्यमानाद्विजेनख्याताभुवनत्रयेच ६ इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशाखमाहात्म्येनारदांबरीषसंवादेश
नीमोक्षप्राप्तिर्नामचतुर्विंशोऽध्यायः २४ ६१ श्रुतदेवउवाच यास्तिस्रस्तिथयःपुण्याअंतिमाःशुक्लप॰
क्षके वैशाखमासिराजेंद्रपौर्णिमांताःशुभावहाः १ अंत्याःपुष्करिणीसंज्ञाःसर्वपापक्षयावहाः माधवेमासियःपू
र्णेस्नानंकर्तुंनचक्षमः २ तिथिष्वेतासुसस्नायात्पूर्णमेवफलंलभेत् सर्वेदेवास्त्रयोदश्यांस्थित्वाजंतून्पुनंतिहि ३
पूर्णायाःपर्वतीर्थैश्चविष्णुनासहसस्थिताः चतुर्दश्यांसयज्ञाश्चदेवाएतान्पुनंतिहि ४ इतिवैशाखमाहात्म्यटीकायांचतुर्विंशोऽध्या

यः २४ ६१ अथवैशाखशुक्लत्रयोदश्यादितिथित्रयस्यमहिमानंवर्णयति या इत्यादिना १ २ ३ यज्ञेनविष्णुना सहिताः सयज्ञाः ४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५

ब्रह्मघ्नंवास्करापंवासर्वानेतान्पुनंतिहि एकादश्यांपुराजज्ञेवैशाख्याममृतंशुभम् ५ द्वादश्यांपालितंतच्चविष्णु
नाप्रभविष्णुना त्रयोदश्यांसुधांदेवान्पाययामासवैहरिः ६ जघानचचतुर्दश्यांदैत्यान्देवविरोधिनः पूर्णायांसर्व
देवानांसाम्राज्यातिर्बभूवह ७ ततोदेवाःसुसंतुष्टाएतासांचवरंददुः तिसृणांचतिथीनांवैप्रीत्योत्फुल्लविलोचनाः८
एतावैशाखमासस्यतिस्रश्चतिथयःशुभाः पुत्रपौत्रादिफलदानराणांपापहानिदाः ९ योस्मिन्मासेचसंपूर्णेन-
स्नातोमनुजाधमः तिथित्रयेतुसंस्नात्वापूर्णमेवफलंलभेत् १० तिथित्रयेप्यकुर्वाणःस्नानदानादिकंनरः चां
डालीयोनिमासाद्यपश्चाद्रौरवमश्नुते ११ उष्णोदकेनयःस्नातिमाधवेचतितिथित्रये रौरवनरकंयातियावदिंद्रा
श्चतुर्दश १२ पितॄन्देवान्समुद्दिश्यदध्यन्नंनददातियः पैशाचींयोनिमासाद्यतिष्ठत्याभूतसंप्लवम् १३ प्रवृ-
त्तानांचकामानांमाधवेनियमेकृते अवश्यंविष्णुसायुज्यंयुज्यतेनात्रसंशयः १४ आमासंनियमासक्तःकुर्या
द्यदिदिनत्रये तेनपूर्णफलंप्राप्यमोदतेविष्णुमंदिरे १५ योवैदेवान्पितॄन्विष्णुगुरुमुद्दिश्यमानवः नस्ना
नादिकरोत्यद्धामुष्यशापप्रदावयम् १६ निःसंतानोनिरायुश्चनिःश्रेयस्कोभवेदिति इतिदेवावरंदत्वास्व-
धामानिययुःपुरा १७ तस्मात्तिथित्रयंपुण्यंसर्वाघौघविनाशनम् अंत्यंपुष्करिणीसंज्ञंपुत्रपौत्रविवर्द्धनम्
१८ यानारीसुभगापूपपायसंपौर्णिमादिने ब्राह्मणायसकृद्दत्वाकीर्तिमंतंसुतंलभेत् १९ गीतापाठ
तुयःकुर्यादंतिमेचदिनत्रये दिनेदिनेश्वमेधानांफलमेतिनसंशयः २०

१६ स्वधामानि स्वस्थानानि १७ १८ १९ २० ६५ ६५

२१ पूर्णायां पूर्णिमायां २२ २३ २४ ब्रह्मत्वं ब्राह्मण्यमुपपद्यते प्राप्नोतिजन्मांतरेपि ब्राह्मणोभवतीत्यर्थः

सहस्रनामपठनंयःकुर्य्याद्वदिनत्रये तस्यपुण्यफलंवक्तुंकःशक्तोदिविवाभुवि २१ सहस्रनामभिर्देवंपूर्णा
यामधुसूदनम् पयसास्नाप्यवैयातिविष्णुलोकमकल्मषम् २२ समस्तविभवैर्यस्तुपूजयेन्मधुसूदनम्
नतस्यलोकाःक्षीयंतेयुगकल्पादिव्यत्यये २३ अस्नात्वाचाप्यदत्वाचवैशाखंयोगतोयदि सब्रह्महागुरुघ्नश्च
पितॄणांघातकस्तथा २४ श्लोकार्द्धंश्लोकपादंवानित्यंभागवतोद्भवम् वैशाखेचपठन्मर्त्योब्रह्मत्वंचोपप
द्यते २५ योवैभागवतंशास्त्रंशृणोत्येतद्दिनत्रये नपापैर्लिप्यतेक्वापिपद्मपत्रमिवांभसा २६ देवत्वमनु
जैःप्राप्तंकैश्चित्सिद्धत्वमेवच कैश्चित्प्राप्तोब्रह्मभावोदिनत्रयनिषेवणात् २७ ब्रह्मज्ञानेनवैमुक्तिःप्रयागमर
णेनवा अथवामासिवैशाखेनियमेनजलाप्लुतेः २८ नीलवृषसमुत्सृज्यवैशाख्यांचजलाप्लुतेः समस्तबं
धनिर्मुक्तःपुमर्थान्यातिसर्वथा २९ गांसवत्सांद्विजेंद्रायसीदतेचकुटुंबिने दत्त्वापमृत्युनिर्मुक्तःपरत्रचपरं
व्रजेत् ३० स्नानदानविहीनस्तुवैशाखींचैवयोनयेत् श्वानयोनिशतंप्राप्यविष्ठायांजायतेकृमिः ३१ तिलः
कोट्यर्धकोटिश्चतीर्थानिभुवनत्रये संभूयमंत्रयांचक्रुःपापसंघातशंकिताः ३२ जनाअस्मासुपापिष्ठाविसृ
जंतिस्वकंमलम् तदस्माकंकथंगच्छेदितिचिंतासमन्विताः ३३ ५ ५ ५

२५ २६ ब्रह्मभावोमुक्तिः २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३४ ३५ ३६ ३७ वैशाखान्ते इत्यत्र पूर्णिमांतमासो ग्राह्यः तस्यैव स्नानादौ विहितत्वात् ३८ ३९

तीर्थपादं हरिं जग्मुः शरण्यं शरणं विभुं स्तुत्वा च बहुभिः स्तोत्रैः प्रार्थयामासुरंजसा ३४ देवदेव जगन्नाथ सर्वाघौ
घविनाशन जना अस्मासु पापिष्ठाः स्नात्वा पापानि सर्वशः ३५ विसृज्य त्वत्पदं यांति त्वदाज्ञाधारिणो भुवि अस्मा
कं चैव तत्पापं कथं गच्छेज्जनार्दन ३६ तदुपायं वदार्त्तानां त्वत्पादशरणैषिणां इति तीर्थैः प्रार्थितस्तु भगवान् भू
तभावनः ३७ प्रहसन्प्राह तीर्थानि मेघगंभीरया गिरा श्रीभगवानुवाच सितपक्षे मेषसूर्ये वैशाखान्ते
दिनत्रये ३८ सर्वतीर्थमये पुण्ये ममापि प्राणवल्लभे यूयं भगोदयात्पूर्वं बहिः संस्था जलाप्लुताः ३९ विमुक्ताघाः
पुण्यरूपा भवंत्वाशु स्फुनिर्मलाः भवद्भिस्त्वविमुक्ताघैर्येन स्नानादि नत्रये ४० तेषु तिष्ठतु तत्पापं जनैर्युष्मासु हेरितं
तम् इति तीर्थपदो विष्णुस्तीर्थानां च वरं ददौ ४१ अनुज्ञाप्य च तान्योगात्तत्रैवांतरधीयत स्वधामानि पुनः प्राप्य
तानि तीर्थानि नित्यशः ४२ प्रतिवर्षं तु वैशाखे तस्येतांत्यदिनत्रये तेनाघौघं विमुच्यैव यांति निर्मलतां महो ४३
ये तु स्नानं न कुर्वंति वैशाखांतदिनत्रये ते भवंतु समस्तानां जनानां पातकाश्रयाः ४४ इति शापं च तीर्थानि स्वस्य स्ना
तानां ददाति च न तेन सदृशः पापो यो न स्नातो दिनत्रये ४५ विचारितेषु शास्त्रेषु न दृष्टो न च वै श्रुतः तस्माद्दिनत्र
ये कार्यं स्नानदानार्चनादिकम् ४६

४० ४१ योगाद्योगशक्त्या ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

४७ लेरवः पुस्तकं ४८ ४९ अशक्तो माहात्म्यं वर्णयितुमित्यर्थः ५० ५१ ५२ ५३

अन्यथानरकंयातियावदिंद्राश्चतुर्दश इत्येतत्सर्वमारव्यातंश्रुतकीर्तेमहामते ४७ पृष्टंवैशारवमाहात्म्यंय-
थादृष्टंयथाश्रुतम् माहात्म्यस्यचलेरवोयंमाधवस्यचवर्णितः ४८ कात्स्न्याद्वक्तुंचब्रह्मापिनालंवर्षशतैरपि पु
राकैलासशिरवरेपार्वत्यैशंकरःस्वयम् ४९ आहमाधवमाहात्म्यंपृच्छंत्यैशतवत्सरम् तच्चापिनांतमगमद्दश-
क्तोविररामह ५० कोनुवर्णयितुंशक्तःकात्स्न्यान्माहात्म्यमुत्तमम् विनाविष्णुजगन्नाथंनारायणमनामयम्
५१ पुरासर्वेपिऋषयोमाहात्म्यपापनाशनम् लेशंचलेशंव्याचरव्युर्जनानांहितकाम्यया ५२ नांतःकेनापि
व्यारव्यातेऽप्यशक्तत्वान्महीपते त्वंचमासेतुवैशारवेकुरुदानादिसत्क्रियाः ५३ तेनभुक्तिंचमुक्तिंचसंप्राप्स्योषिन
संशयः इतितंबोधयित्वाचमैथिलंजनकाह्वयम् ५४ श्रुतदेवस्तमामंत्र्यगंतुंचक्रेमनोगतिम् जाताल्हादः
सराजर्षिर्गलद्वाष्पाकुलेक्षणः ५५ उत्सवंकारयामासस्वामिवृन्द्धयेमनोरमम् ग्रामंप्रदक्षिणीकृत्यशिबिका
मधिरोप्यतम् ५६ चतुरंगबलैर्युक्तः स्वयंपृष्ठमथान्वगात् पुनःश्रांतःपुरंप्राप्यसकलैर्विभवैरपि ५७ वस्त्रैरा
भरणैश्चैवगोभूतिलहिरण्यकैः प्रणम्यचपरिक्रम्यतस्थौप्रांजलिरग्रतः ५८ ततस्तंतुमहातेजाःश्रुतदेवोम
हायशाः संतुष्टःपरमप्रीतोययौधामस्वकंमुनिः ५९ ६२ ६२ ६२

६४

५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६२

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथवैशाखांतिमदिनत्रयस्यविशेषमाहात्म्यंकथयति द्वाभ्यांक्षेपकाभ्यांयः माधवेवैशाखमासे त्रयोदशीचतुर्दशीपौर्णिमास्वतिथिषु स्नाना दिकंकरोति सनिश्चयेनमोक्षंप्राप्नुयात् यथा पुराधनशर्माब्राह्मणः त्रयः प्रेताश्चमुक्तिंप्रापुरिति अत्रप्रसिद्धाकथा सप्तदशाध्यायात्मक पाद्मोक्त वैशाखमाहात्म्ये मध्यदेशेधनशर्मानामब्राह्मणः कुशाद्यानयनार्थं महावनेगतस्तत्राकस्मात् त्रीन् दारुणान्प्रेतान् दृष्ट्वाऽतिभयभीतो विष्णुंस्मरन् यूयंकेइति अपृच्छत् प्रेताऊचुः दर्शनेनैवतेविप्रनामश्रवणतोहरेः भावमन्यमनुप्राप्ता वयंजातादयालवः अयंकृतघ्ननामास्ति द्वितीयोयंविदैवतः अवैशाखस्तृतीयोयंत्रयाणामपिपापकृत् अयंपूर्वजन्मनिस्फदासनामापापेन सदैवकृतघ्नतासंपादितातेन नानानरकयातना मनुभूय अंतिमामिमामवस्थांप्राप तत्कर्मणास्यकर्मजंकृतघ्नमितिनामस्थापितम् अयंद्वितीयः दशसहस्रग्रामाधिपः हरवीरनामानृपः पूर्वजन्म

(क्षेपकः त्रयोदश्यांचतुर्दश्यांपौर्णमास्यांचमाधवे स्नानंदानंपूजनंचकथाश्रवणमेवच १ वैशा खधर्मनिरतोसर्वैमोक्षमवाप्नुयात् धनशर्माब्राह्मणश्चप्रेताश्चैवयथापुरा २) नारदउवाच इ त्येतत्परमाख्यानमंबरीषत्वोदितम् श्रवणात्सर्वपापघ्नंसर्वसंपद्विधायकम् ६० ६१ ६२

नि देवब्राह्मणपूजारहितः दानशून्यः रोषाहंकारेणगुर्वाज्ञालंघनपरः विप्रनिंदकः महायज्ञान कृत्वैवभुक्तवान् तेनपापकर्मणा नरकयातनामनुभूयाधुना विदैवतनाम्नाप्रेतोजातः अहंतृतीयः पूर्वजन्मनिमध्यदेशेगौतमनामाब्राह्मणः केवलशुष्कवैदिकःश्रौतमार्गनिष्ठः जन्मप्रभृति वैशाखधर्मोनानुष्ठितः एकावैशाखपौर्णिमाऽपि स्नानदानहोमपूजादिना नसेविता तेनमेवैदिकं कर्मजातं सर्वंचनिष्फलं ततोऽवैशाखनामाहंप्रेतोजातोस्मिसर्वतः एतत्तेसर्वमाख्यातंत्रयाणामपिकारणम् त्वन्नोभवसमुद्धर्ता पापाद्विप्रोसिवैयतः अथचाममपुत्रोस्तिधनशर्मेतिविश्रुतः तंगत्वाअस्मदर्थेबोधय एतत्प्रेतवाक्यमाकर्ण्यातिदुःखितो धनशर्माजनकावस्थांदृष्ट्वाआह भोजनक अहंतवसुतः निर्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

कः यतः यः पुत्रः पितुः निस्तारं नकरोति सकुपुत्रः अतोग्रेमयाकिंकर्तव्यतात्तगतिश्च कथंभवेदिति चिंतातुरं प्रेतउवाच हेपुत्र किंचित्प्राचीन·
पुण्यकर्मवशा दस्मात्सं चमे हनि वैशाखीपौर्णिमा समागतास्ति अतः यमुनायांगत्वा वक्ष्यमाण व्रताद्याचरणंकुरु तदेवाह त्रयोदश्यांचतुर्दश्यां
पौर्णिमास्यां स्त्रीपुरुषोवा वैशाखनियमैर्युक्तः उषसि प्रातर्वास्नानं करोति सस्वर्गगामीभवति यःत्रिरात्र मुषसिस्नात्वा गौरान् कृष्णान्वातिलान्
सक्षौद्रान् द्वादशविप्रेभ्योद्ददाति यमप्रीतये सस्वर्गंगच्छति यः दिनत्रयं पौर्णिमायांवा पायसेन दशब्राह्मणान् पक्कान्नेनवायथाशक्ति भक्त्या भो·
जयेत् स्वर्णतिलपात्राणिच दद्याद्वापानीयमप्यत्र तिलैर्विमिश्रं सहोदकुंभान् पलानिभक्त्या दद्यात्सितृभ्योभवतीह दत्तंश्राद्धं मुदेतेन समासह
स्नंयस्तिलैर्यवसंमिश्रैःस्नातिसर्वांगतस्तदा तस्यब्रह्माचधर्मश्चददातिवरमीप्सितम् किंचाश्चर्यंशृणुपुराविष्णुना त्रयोदश्यांहिरण्याक्षःच

तेनभुक्तिंचमुक्तिंचज्ञानंमोक्षंचविंदति इतितस्यवचःश्रुत्वाअंबरीषोमहायशाः ६१ प्रहृष्टांतर
वृत्तिश्चबाह्यव्यापारवर्जितः प्रणनामतयामूर्ध्नादंडवत्पतितोभुवि ६२

तुर्दश्यांमधुश्चघातितः पौर्णमास्यां भूम्युद्धारश्चकृतः ततः प्रभृतिपुण्य ज्ञाताः यः पौर्णमायांदशजलधेनूः शर्कराफलतांबूल उपानत् करपत्रिकाः
मणिकोदककुंभांश्चपक्कान्नंहेमदक्षिणां प्रयच्छंतिद्विजाग्रेभ्यःधन्यास्तेचात्रकीर्तिताः प्रीतयेधर्मराजस्य योदद्यादुदकुंभकान् सदासप्तकुलंतेनता
रितंस्यान्नसंशयः त्रयोदश्यांचतुर्दश्यांपू र्णीयांभक्तितत्परः स्नात्वाजह्नात्तयादत्वा हुत्वासंपूज्यमाधवं यत्फलंजायतेपुत्र तदस्माकं समर्पय नैतौप
रिचितौप्रेतौ हित्वास्वर्गंतिमाश्रये एतयोरपि पापस्य प्रांतोयंसमुपस्थितः एवंप्रेतवचःश्रुत्वा गृहंगत्वा परमभक्त्या दिनत्रयंस्नानदानपूजनादिकंकृ
त्वा तेभ्यः पुण्यंददौ तेचतत्क्षणादेवविमानस्थादिव्यवपुः धनशर्मात्यचिरंभोगान्भुक्त्वाब्रह्मलोकमगादिति १ २ ६० ६१ ६२

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

६३ ६४ ६५ ६६ श्रवणात्मनां श्रवणकर्तृणां ६७ इतिश्रीस्कंदपुराणे॰

विभवैरखिलैश्चापिपूजयामासतंपुनः संपूजितस्तमामंत्र्यनारदोभगवान्मुनिः ६३ लोकांतरंययौधीमान्शापान्नैकत्रसंस्थितिः अंबरीषोपिराजर्षिर्नारदोक्तानिमान्क्रमान् ६४ धर्मान्कृत्वाविलीनोभूत्परेब्रह्मणिनिर्गुणे सूतउवाच यइदंपरमाख्यानंपापघ्नंपुण्यवर्धनम् ६५ शृणुयाद्वा पठेद्वापिसयातिपरमांगतिम् लिखितंपुस्तकंयेषांगृहेतिष्ठतिमानद ६६ नेषामुक्तिःकरस्याहिकिंपुनस्तच्छ्रवणात्मनाम् ६७ इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशाखमाहात्म्येनारदांबरीषसंवादेफलश्रुतिकथनंनामपंचविंशोऽध्यायः २५ छ इतिश्रीव्यंकटरामात्मजहरिकृष्णविनिर्मितेबृहज्ज्योतिषार्णवेअष्टमेधर्मस्कंधेचतुर्थेमासमाहात्म्यस्तबकेवैशाखमासमाहात्म्यकथनंनाम द्वितीयंमाहात्म्यंसपूर्णम् श्रीकृष्णोजयति श्रीसीताराम चंद्रोजयति छ

वैशाखमाहात्म्यटीकायां पंचविंशोऽध्यायः २५ श्रीकृष्णार्पितमस्तु श्रीरस्तुशुभम् छ

यह वैशाखमाहात्म्य मुंबईमें पं॰ श्रीधरशिवलालके प्रज्ञायुक्त ज्ञानसागर छापखानामे छाप्यो॰ मिति फाल्गुन कृष्ण ३ संवत् १९४४ शके १८१० तारीख २८ माहे एप्रिल सन १८८८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इतिश्रीमासस्तबके वैशाखमाहात्म्यंसटीकं स०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथज्येष्ठमासमाहात्म्यंसटीकं प्रारभ्यते॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथज्येष्ठमासमाहात्म्यविषयानुक्रमणिका·

अध्यायांक· विषय·

१ ज्येष्ठमासमाहात्म्यजिज्ञासकभिः शौनकादिभिः पृष्टः स्कंदः काशीस्थदशाश्वमेधप्रशंसापूर्वकस्नानदानादिमाहात्म्यंप्रतिपादयति ३४ श्लोकैः

२ दध्योदनदानेनगौतमब्राह्मणस्यविष्णुलोकगमनसमयेविष्णुयमयोर्महायुद्धं २७ श्लोकैः

३ दशहराव्रतमाहात्म्यं २८ श्लो०

४ ज्येष्ठेपंचाग्निसाधनमाहात्म्यं २० श्लो०

५ ज्येष्ठतृतीयायांरंभाव्रतम् २८ श्लो०

६ रंभाव्रतप्रसंगेनशिवशर्मकथानकं

७ मासोपवासव्रतं २८ श्लो०

८ मासोपवासव्रतप्रभावात् प्रसन्नोविष्णुः मेनकायांकन्यारूपेणप्रकटोबभूवेत्यादिसांगव्रतकथनंच श्लोक ३३

९ गौरीव्रतेनमेधावीब्राह्मणोरोगमुक्तोबभूवेतिकथा· २९ श्लोक·

१० दशहराव्रतमाहात्म्ये दशयोगप्रतिपादनंतेषांनिर्णयश्च २५ श्लो०

११ भागीरथीजान्हवीस्वर्धुन्यादिनामप्राप्तिकारणनिरूपणं २४ श्लोक·

१२ गंगानयनप्रयोजनंवक्तुंसगरराज्ञः अश्वमेधवर्णनंतत्र इंद्रेणसहसागराणांमहायुद्धे इंद्रस्यपलायनम् २८ श्लो०

१३ पराजितस्येंद्रस्यविष्णुसकाशादहश्यविद्याप्राप्तिः ततोविद्याबलेनयज्ञीयमश्वंगृहीत्वाकपिलांतिकेस्थापनंअश्वान्वेषणतत्पराणांसागराणांकपिलांतिकेभस्मीभवन· श्लो· २८

१४ ततः कपिलस्यसगरांतिकेआगमनं २५ श्लो०

१५ ततः प्रसन्नकपिलस्यसागराणामुद्धरणार्थंतवकुलेभगीरथोगंगामानयिष्यतीत्युक्तिः ३० श्लो०

१६ भगीरथचरित्रं २८ श्लो०

१७ निर्जलैकादशीमाहात्म्यं २४ श्लो०

१८ निर्जलाव्रतप्रसंगेनपुलिंदनृपेतिहासः सचातिगर्वेणप्राचीनबर्हिषंप्रतियोद्धुंजगाम तत्रचनिर्जलाव्रततत्परान्सर्वान्पीडयामासेतिः १५ श्लो०

१९ तेनातिक्रुद्धोविष्णुः रात्रावेवपुलिंदसेनांनाशयामासेति २९ श्लो०

२० ततः पराजितः पुलिंदः दत्तात्रेयंप्रतिगत्वावृत्तांतंकथयामासेति २५ श्लो०

२१ दत्तात्रेय कथितंनिर्जलाव्रतविधानं ३४ श्लो०

२२ वटसावित्रीव्रतमाहात्म्यं २६ श्लो० (३५

२३ सावित्र्याख्यानंपंचभिरध्यायैः ३८।३१।१७।२८

२४ ज्येष्ठस्नानमाहात्म्यकथनप्रस्तावेन वृंदारकब्राह्मणस्येतिहासः २२ श्लो०

२५ ज्येष्ठेस्नानदानमाहात्म्यश्रवणफलादिनिरूपणं· यमेनमासमाहात्म्यगोपनकरणेकिंप्रयोजनमितिवक्तुंकनकब्राह्मणस्येतिहासः ३५ श्लो०

३० मासमाहात्म्यश्रवणमहिमाकथनप्रसंगेनदेवशर्मब्राह्मणस्येतिहासः ४८ श्लो०

इतिज्येष्ठमासमाहात्म्यविषयानुक्रमणिका समाप्ता·

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रीगणेशायनमः   आदिनारायणोब्रह्मा विष्णुरुद्रादिदेवताः यस्यानुवर्तिनस्तस्मैनमोगोलोकवासिने १   अथपरमकारुणिको भगवान् बादराय
णिःद्वापरान्ते कलौजनिष्यमाण लोकानांव्रतदानतपोभिः पापक्षयद्वारा परब्रह्मप्राप्त्यर्थं सूतशौनक संवादनिरूपणेन मासानांमाहात्म्यंकथयन् प्र
स्तुतंज्येष्ठमास माहात्म्यविषयेऋषिभिः कार्तिकेयंप्रतिकृतं प्रश्नंप्रस्तावयति   ऋषयऊचुः   माधवमासस्यवैशाखस्य वैशाखोमाधवोराधाइत्य

श्रीगणेशायनमः   ऋषयऊचुः   श्रुतंमाधवमासस्यमाहात्म्यमपिविस्तृतम्   तथापिमनसात्तृप्तिंनगच्छामःषडान
न १   अतस्त्वंकृपयाब्रूहिसर्वसंतोषकारकम्   माहात्म्यंज्येष्ठमासस्यशृण्वतापापनाशनं २   कोदेवःकिंफलंदा
नंकोविधिःकथयस्वनः   स्कंदउवाच   साधुसाधुमहाभागाःपृष्टंलोकोपकारकम् ३   माहात्म्यंशक्रमासस्यकथ
यामियथातथम्   विष्णुर्वैसर्वदेवानांज्येष्ठःश्रेष्ठःप्रजापतिः ४   तथायंसर्वमासानांज्येष्ठःश्रेष्ठतमस्स्मृतः   सर्वेपि
वासरायस्यश्रेष्ठावैपर्वसन्निभाः ५   अतःसर्वेषुलोकेषुश्रेष्ठोमासोविधीयते   प्रातःस्नानंतदाकार्यंशौचाचारसमन्वि
तं ६   दशाश्वमेधिकेतीर्थेगंगायांलोकविश्रुते   स्नानंज्येष्ठेहिकर्तव्यंसर्वपापप्रशांतये ७   दृष्ट्वादशाश्वमेधेशंपुनर्ज
न्मनविद्यते   तत्रपुण्यतमाज्ञेयादिवसाऽद्दश्यसन्निभा ८   यत्रावतीर्णस्रोतासाजान्हवीदुरितापहा   तत्रापिपुण्यदास
र्थेपापहामणिकर्णिका ९   तत्रस्नानानिदानानिकर्तव्यानिचभूरिशः   उदकुंभांबुदानंचतालवृंतंसचंदनम् १०   त्रिविक्र
मस्यप्रीत्यर्थंछत्रंचोपानहंतथा   उपानहौप्रदास्यामिकंटकस्यनिवारणे ११

मरः १   २   ३ शक्रमासस्यज्येष्ठस्य य-
थातथं यथार्थतः वास्तवमितियावत्   तत्रादौज्येष्ठस्यसर्वमासेभ्यः श्रेष्ठत्वंप्रतिपादयति विष्णुरिति ४   श्रेष्ठत्वेकारणमाह सर्वेपीति ५   ६
स्नानेस्थलविशेषमाह दशाश्वमेधिक इति लोकविश्रुतेकाशिक्षेत्रस्थे ७   ८   अवतीर्णाःश्रोताः यस्याःसकाशादिति ९   भूरिशःअनेकधा उदकुंभा
दानंकेवलमंबुदानंच द्द्वातेश्रूयमाणपदंप्रत्येकंसबध्यतइतिन्यायेदानमित्यस्योभयत्रसंबंधः तालवृंतं तालपत्रीयव्यजनं १०   उपानहंचर्मपादुका ११

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

उपानद्दानेसंकल्पमाह उपानहाविति १२ छत्रदानेसंकल्पमाह इहेति १३ उदककुंभदानेसंकल्पः एषइति १४ व्यजनदानेसंकल्पः घर्मेति
भूस्कराय ब्राह्मणाय उशीरस्सुगंधतृणविशेषः वालाइतिभाषाया १५ १६ १७ १८ शुच्यौज्येष्ठे १९ २०

सर्वस्थानेषुस्करवदे अतःशांतिंप्रयच्छमे इहामुत्रातपत्राणंकुरुमेकेशवप्रभो १२ छत्रंत्वत्प्रीतयेदत्तंब्राह्मणा
यकुदुर्दिने एषकुंभोमयादत्तोशर्कराजलपूरितः १३ प्रदानादस्यतृप्यंतुत्रयस्त्रिंशत्तुदेवताः घर्मशांतिकरंनि
त्यंव्यजनंविष्णुवल्लभम् १४ त्रिविक्रमस्यप्रीत्यर्थंभूस्करायददाम्यहम् चंदनंरुचिरंचारुकर्पूरोशीरसंयुतं १५
अस्यप्रदानात्तृप्यंतुदेवर्षिपितृमानवाः एवंदानानिबहुशोदातव्यानिस्वशक्तितः १६ अन्नंचारुजलंदेयंभूतेभ्योज
लवर्जिते तदशक्तोद्विजाश्रस्यजलदानंदिनेदिने १७ अश्वत्थंवटवृक्षादीनासिंचनबहुविधैर्जलैः जलदानात्परंदानं
नभूतनभविष्यति १८ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनजलदानंविधीयते जलदानंतुयेमोहान्नकुर्वंतिशुचौनराः १९ तेभुक्त्वा
निरयान्घोरान्भवंतिभुविचातकाः अत्रतेकथयिष्यामिइतिहासपुरातनम् २० पुरात्रेतायुगस्यांतेमाहिष्मत्यांद्वि-
जोत्तमः सुमंतुर्नामधर्मात्मावेदवेदांगपारगः २१ तस्यभार्यागुणवतीदेवशर्मासुतस्तथा देवार्चनरतोनित्यंसर्वदा
भ्यागतप्रियः २२ कदाचिद्दैवयोगेनसमिधार्थंवनंगतः प्रतप्तश्चंडकिरणैस्तृषाव्याकुलितोबहु २३ वृक्षच्छायांस
माश्रित्यजलराशिसमीपगः पीत्वाजलंसमाविष्टोसुष्वापजलसन्निधौ २४ तद्भयात्तद्वनस्थायेमृगपक्षिगणादयः
तृषार्ताव्याकुलीभूताः केपिपंचत्वमागताः २५

२१ २२ दैवयोगेनदेवानामिदंदैवं कर्महोमादितद्योगेनतत्सं-
सिद्धिहेतुना हेतौतृतीयासूर्यस्येतिशेषः २३ जलराशिःजलाशयः २४ तद्भयात्सुमदेवशर्मणोभयात् नचस्वधर्मनिष्ठस्य उतचनिर्द्वितस्य
च तस्य भयात्कथंपक्षिणोमृताइतिशंकनीयं तस्मिन्वनेएकएव सजलाशयो हिंसकमनुजसंचारसहितआसीत् अतःमृगपक्षिगणाः व्याधो

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यंमृषासक्तइतिमत्वा पलायिताः केचनतृषानुराधनाध्वइति तन्मरणस्यसंभवात् २५ तिग्मप्रखरं तेजोयस्य एताहशेसूर्ये कतिपयैरहोभि
रित्यध्याहारः २६ सतीदेवशर्मभार्या २७ कांतयेतिसहार्थेतृतीया २८ शिग्रुवृक्षः शेवगाइतिप्रसिद्धः पूर्वजन्मागतपुत्रत्वंस्वदिनिधाय
पुत्रेणेत्युक्तिः २९ ३० ३१ निष्कृतिंपापनिर्दलनोपायं ज्ञात्वातेभ्यः सकाशादित्यर्थः प्रपांपानीयशालिकां निर्जलेजलरहितदेशे

विनिद्रःस्वगृहंयातोगतेस्तंतिग्मतेजसि अज्ञातदोषलिप्तांगः पंचत्वमगमद्द्विजः २६ सतीविवेशदहनंत्यक्त्वापुत्रध
नादिकं तेनकर्मविपाकेन भुक्त्वाचनरकान्बहून् २७ चातकींयोनिमासाद्य कांतयादुःखितोभृशम् स्मरन्पूर्वभ
वपापमागतस्त्वग्रहेतदा २८ शिग्रुवृक्षंसमाश्रित्यकरुणंरोदतेऽनिशम् श्रुत्वापुत्रेणबहुशोवारितोपिननिर्गतः २९
कोपाविष्टेनपुत्रेणदग्धंतस्यचकोटरं दग्धपक्षौतदातौतुवृक्षाधःपतितौनिशि ३० जजल्पतुरयोकष्टंश्रुत्वापुत्रोपिवि
स्मितः प्रातर्गत्वाश्रमंपुण्यंततःपृच्छन्द्विजाग्रणीन् ३१ निष्कृतिंस्वपितुर्ज्ञात्वातयोरासनिजमंदिरम् प्रपांकृत्वावि
धानेननिर्जलेकृषिसंमृतः ३२ तेनपुण्यप्रभावेनदिव्यदेहधरौतदा विमानवरमारूढौवैष्णवंधामचागतौ ३३ इ
तितेकथितोविप्राःवृत्तांतःपूर्वसंभवः जलरोधस्यदानस्यमहिमाकथितोद्भुतः ३४ इतिभविष्योत्तरपुराणेज्येष्ठमा
हात्म्येप्रथमोऽध्यायः १ ॥ स्कंदउवाच ज्येष्ठमासेविशेषेणब्राह्मणेभ्योदिनेदिने दध्योदनंप्रदातव्यंदे
वानांतुष्टिहेतवे १ दधिभक्तस्यमाहात्म्यंवक्तुंनेशोहिभूधरः तथापिकथ्यतेकिंचिल्लोकप्रत्ययहेतवे २ अलकायां
पुराविप्राविप्रोभूद्गौतमाभिधः श्रुतिस्मृतिपुराणज्ञोद्रव्यहीनःसदुःखितः ३ कुटुंबपोषणोद्विग्नोकृत्वाकर्माणिसर्व
शः गृहीत्वासर्वदानानिनिर्विचार्यशुभाशुभ ४

३२ ३३ जलरोधस्यपानीयनिबंधस्य ३४ इतिप्रथमोध्यायः १ ॥ ३
भूधरः शेषः नईश नसमर्थः एवंचेद्भवद्भिस्तत्कथनेकुतःश्रमःक्रियतेतत्राह लोकप्रत्ययेति २ ३ ४ ॥ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

५ निखर्तयन् संपादितवान् ६ बलिभुक्पिंडभक्षकः पितृकाननेस्मशाने बलिभुजैः वायसैः ७ ८ ९ १० तेनपु-

ततश्चौरैश्चसंगम्यचौर्यवृत्तिमथाकरोत् नचलेभेधनंकिंचित्ततोदेशांतरंगतः ५ह्यत्यक्त्वाकुटुंबंसकलंपापबुद्धिः
क्षुधातुरः बलिदानैःप्रेतपिंडैर्वृत्तिंसंनिरवर्तयेत् ६ एवंद्वादशवर्षाणिबलिभुक्पितृकानने वसन्बलिभुजैः
साकंसर्वकर्मबहिष्कृतः ७ क्षीणेशक्तिरभूत्सोथजराव्याप्तोगतायुषः ज्येष्ठेमासिद्विजानांचदधिभक्तभुजांतथा ८
गृहीत्वोच्छिष्टपात्राणिबलिदानानिसर्वतः तदन्नंवायसेभ्यश्चकाकेभ्यश्चस्वलीलया ९ सोदकंदत्तवान्विप्रोस्वयंभुंज
न्निजेच्छया एवंतेनकृतंविप्राःशुक्रेमासिनबुद्धितः १० तेनपुण्यप्रभावेनपंचत्वमगमद्द्विजः यमदूतैःसमागम्यबद्धःपा
शेनतत्क्षणात् ११ नीयमानःक्रंदमानोताडितोमुद्गरैर्भृशं एतस्मिन्समयेराजन्विष्णुदूताःसमागताः १२ विमानवरमा
रूढायमदूतान्यवारयन् दिव्यदेहधराविप्रंकृत्वानिन्युर्दिवंगणाः १३ यमदूतागतानाथलज्जिताइदमब्रुवन् दूताऊचुः
त्वदाज्ञयैवभोयातास्मानेतुंद्विजबंधुकं १४ तत्रविष्णुगणैरेत्यताडितावयमुत्कटम् सनाथास्त्वत्वनाथाहिवयंकिंकर
वामहे १५ अलंत्वत्सेवनेनात्रयामोन्यंस्वामिनंविभुं इतिदूतवचःश्रुत्वाचुक्षुभेत्द्हृदिधर्मराट् १६ आरुह्यमाहिषंतू
र्णंययौदंडधरःक्षणात् दंडेनताडिताःसर्वेदूताविष्णुसमाश्रपि १७ त्यक्त्वाविमानंतेसर्वेपेतुर्यातारमापतिम् निवे
द्यसकलंवृत्तंविष्णुःकोपारुणोऽभवत् १८ पक्षिराजंसमारुह्ययमलोकंजगामसः युयुधेप्रेतराजेनसेंद्रैर्देवगणैःसह
१९ यमेनदंडेनिहतेदेवायाताद्दिशोदश ततःकोपेनविभुनाचक्रेणनिहतोयमः २० पतितेधर्मराजेतुहाहाकारस्तदाभव
त् ब्रह्माणपुरतःकृत्वाविष्णुस्तोतुंययुःसुराः २१

ण्यप्रभावेनेत्यस्य विष्णुदूताः समागताइति द्वितीयश्लोकस्येनान्वयः ११ १२
१३ नाथयमं द्विजबंधुकं नीचद्विजं १४ १५ १६ १७ १८ पक्षिराजंगरुडं १९ २० २१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२२ २३ २४ २५ २६ २७ इतिटीकायांद्वितीयोऽध्यायः २ एतन्मासेकर्तव्यदिनव्रतानांक्रममाहाने

स्तुत्याप्रसन्नोभगवान्धर्मराजमजीवयत् धर्मोपिनत्वादेवेशंक्षम्यतामितिवाब्रवीत् २२ स्वंस्वंस्थानंगताःसर्वेब्रह्मेंद्रा
दिपुरोगमाः अजानताकृतंयच्चदानंदध्योदनस्यच २३ तस्यप्रभावःकथितोकिंपुनर्ज्ञानतोनराः तस्मात्सर्वप्रयत्नेनदानं
दद्याद्दिनेदिने २४ पथिश्रांतद्विजातिभ्योदद्याद्दधिभोजनम् पादप्रक्षालनंकार्यंतस्मिन्मासेदिनेदिने २५ स्रगंधचंद
नैश्चापिस्थर्चयेद्विजपुंगवान् स्रगंधपुष्पमालाभिःपानकैर्विविधैस्तथा २६ सौगंधिकैःश्चव्यजनैर्वीजयेत्स्वयमेवच स्र
गंधपुष्पमालाभिःपानकैर्विविधैस्तथा २७ इतिश्रीभविष्योत्तर पुराणेज्येष्ठमाहात्म्येद्वितीयोऽध्यायः २ छ
स्कंदउवाच शृणुध्वंमुनयःसर्वेसर्वपापहरंशुभम् ज्येष्ठस्यदिनमाहात्म्यपर्यायंचयथातथम् १ प्रतिपद्दिनमारभ्ययाशु
क्लादशमीभवेत् तावद्व्रतंप्रकर्तव्यंपुण्यंदशहराभिधम् २ स्नानंप्रतिदिनेकार्यंगंगायाःसलिलेशुभे अभावेसर्वतीर्थेषु
सर्वगंगासमंजलम् ३ मुच्यतेदशभिःपापैःशतजन्मार्जितैरपि महापापानिपंचैवतथापंचलघून्यपि ४ एवंदशविधैःपा
पैर्मुक्तोभवतिनान्यथा तत्रदानान्यनेकानिदत्तान्यक्षय्यमश्नुते ५ तथाशुक्लद्वितीयायामपराण्हेद्विजोत्तमाः समानोना
मविख्यातःकल्पप्राविरभूत्किल ६ तत्रस्नानंचदानंचश्राद्धंचद्विजतर्पणं विष्णुमुद्दिश्ययेभक्त्याकृतंकोटिगुणंभवेत् ७
तथाशुक्लतृतीयायांपंचाग्निसाधनव्रतम् कृतंचेन्मासमात्रंतुसर्वपापैःप्रमुच्यते ८ तेजसासूर्यसंकाशोजायतेनात्रसंशयः
अस्यामेवविशेषेणकार्यंरंभाव्रतंशुभम् ९ सधवाविधवाभिर्वास्त्रीभिःसर्वार्थसिद्धये अस्यामेवद्विजश्रेष्ठाःकल्पोभूद्वाम
नस्यच १० ४

नाध्यायेन शृणु ध्वमिति पर्याय मनुक्रमं १ २ ३ ४ ५
प्राविरभूत् तस्यप्रारंभोभूत् ६ ७ ८ पंचाग्निसाधनव्रतफलमाह तेजसेति ९ रंभाव्रताधिकारिण्याआह सधवेति १०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

११ १२ १३ १४ १५ मांस्कंदं १६ १७ १८ १९ सावित्रीव्रतमाह त्रयो

दधिभक्तप्रदानेनतुष्टोभवतिवामनः श्राद्धंकुर्याद्विधानेनतर्पणंद्विजभोजनम् ११ तथैवमासपर्यंतंद्विजेभ्योदधिभोज-
नम् तथाशुक्लचतुर्थ्यांतुकपिलस्याश्रमेशुभे १२ कुंडादाविरभूद्देवश्चतुर्बाहुर्विनायकः अतस्तस्यानभुंजीतसर्वे कार्यो
महोत्सवः १३ पंचम्यांभोजयेद्विप्रान्अपूपैर्घृतपाचितैः अस्यांशुक्लचतुर्थ्यांतुजातापूर्वंउमासती १४ तस्मात्सातत्रसंपू-
ज्यास्त्रीभिःसौभाग्यवृद्धये उपहारैश्चविविधैःगीतनृत्योत्सवादिभिः १५ होमैःपयोभिर्वस्त्रैश्चपत्रैःपुष्पैःसुगंधिभिः मां
पूजयंतुतेषष्ठ्यांस्त्रीभिःसंतानकांक्षिणः १६ सप्तम्यांज्येष्ठमासस्यज्येष्ठांनैवार्चयंतिये तत्रैववासोज्येष्ठायाभविष्यतिन-
संशयः १७ अतस्तांतत्रसंपूज्यनरैर्दारिद्र्यभीरुभिः दशम्यांपूजयेद्गंगांयथाविभवसंभवैः १८ अवतीर्णायतःस्वर्गा-
त्दशम्यांलोकपावनी ततस्त्रिभिरहोभिश्चसाध्यमेकादशीव्रतम् १९ निर्जलंसमुपोष्यैवसर्वपापप्रणाशनम् त्रयोदशीं
समारभ्यपूर्णिमांतंमहाव्रतम् २० सावित्रीतिचविख्यातंस्त्रीणांसौभाग्यदायकम् सिंचंतीवटमूलानिब्रह्माणंरविनंदनं
२१ सत्यवंतंचसावित्रींपूजयेद्वटसन्निधौ एवंदिनत्रयंकार्यंनिद्राहारविवर्जितम् २२ एवंकृष्णोपिकर्तव्यंपारणंप्रतिप
द्दिने नित्यंस्त्रीभिःसदाकार्यंवर्षसाध्यंतथापरम् २३ ज्येष्ठेज्येष्ठायुताचेत्स्यात्कोटिपर्वशताधिका तस्यांदानानिदेयानि
कथयामिसमासतः २४ तथातस्यांसमभवत्कूर्मकल्पस्तपोधनाः तत्रस्नानंचदानंचतर्पणंद्विजभोजनम् २५ पितॄ
नुद्दिश्यकुर्वंतितेयांतिपरमंपदम् यस्यांमन्वंतरारंभःकृतोरौच्यनभूत्सुराः २६ तस्माच्छ्राद्धंचदानंचपितॄणांतृप्तिदायकं
एवंव्रतानिबहुशोमासेस्मिन्देवपूजिते २७ संक्षेपेणमयाख्यातंयथाशक्तियथामतिः एवंयेवैप्रकुर्वंतिसर्वपापैःप्रमुच्यते २८

दशीमिति २१ २२ २३ ज्येष्ठायुता ज्येष्ठानक्षत्रयुता पौर्णिमेतिशेषः २४ २५ २६ २७ २८ ६९

श्र ज्यो॰ग धर्मस्कंध १०५ इतिटीकायांतृतीयोध्यायः ३ पंचाग्निसाधनव्रतमाह ज्येष्ठेमासेति १ व्रतस्यमहत्वे इतिहासंप्रमाणयति यस्येति शैवंपदं शिवस्यार्धांगमि मासम०४
त्यर्थः २ व्रतस्यबहुफलत्वमवधार्यविधानश्रवणेजातोत्कंठाऋषयःपृच्छंति कथमिति कथंविख्यातंपंचाग्नीतिनामकथंप्राप्तमित्यर्थः ३ ज्येष्ठ मा०
अ०४

इतिभविष्योत्तरपुराणज्येष्ठमाहात्म्येतृतीयोऽध्यायः ३ छ स्कंदउवाच ज्येष्ठेमासिविशेषेणव्रतंपंचाग्निसाधनम्
कर्तव्यंकामिभिःकामंसर्वकामार्थसिद्धये १ यस्यप्रभावाद्गिरिजाशैवमाप्तोत्पदंशुभम् ऋषयऊचुः कथंपंचाग्निविख्या
तंकथितंतद्व्रतंत्वया २ कार्यंकेनविधानेनतत्सर्वंकथयस्वनः स्कंदउवाच पुरारुद्रेणभोविप्राःदग्धःकामःस्मरप्रदः ३
पार्वतीदीनवदनाशुशोचबहुवासरम् पितृसंप्रतिवासापिलेभेसानस्मरंक्वचित् ४ ऋषीणामाश्रमाणांचहिमाचलनि
वासिनाम् पृच्छतिस्मतदाकालीत्युपायंचित्तनिर्वृतेः ५ ऋषिणाप्रवरस्तत्रभृगुर्वाक्यमथाब्रवीत् भृगुरुवाच पंचा
ग्निसाधननामव्रतंकुरुयथाविधि ६ पार्वत्युवाच स्वामिन्केनप्रकारेणकर्तव्यंव्रतमुत्तमम् भृगुरुवाच साधुपृष्टं
महाभागेविस्तरात्कथयामिते ७ ज्येष्ठमासतृतीयायांप्रभातेविमलेजले स्नात्वानित्यक्रियांकुर्याच्छुक्लवासागृहंव्रजे
त् ८ पुण्याहवाचनंकुर्याद्ब्राह्मणान्भोजयेत्तथा समित्समिद्धांश्चतुरःकृत्वा न पूज्यशक्तितः ९ तेषामध्येस्थितस्त्वा
पिसवितारंसमीक्ष्यता यावदस्तमितोभानुस्तावत्तिष्ठेज्जितेंद्रियः १० एवंमासव्रतंकार्यंनिराहारोजितेंद्रियः भृग्वर्षेर्गिर
माकर्ण्यसंतुतोषउमाव्रतम् ११ तेनोक्तेनविधानेनचकारशिवतुष्टये एवंद्वादशवर्षाणिप्रतिज्येष्ठेशुभानना १२ व्रत
स्यास्यप्रभावेनशिवोमोहमुपागतः कृतापार्वतीचेतिविचार्यैवंसमाधिना १३

दहनेहेतुमाह स्मरप्रदइति ४ ५ छ ७ ८ समित्समिद्धान् समिद्भिः सम्यक् इद्धान् प्रज्व ५
लितान् पूज्यइत्यत्रत्यपथआर्षः ९ १० ११ १२ १३ छ छ छ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१३ १४ कृतिरिव आकृतिर्यस्य तथाभूता १४ १५ १६ १७ १८ १९ अंतेव्रतस्यसर्वोच्चमत्वदर्शनायल-

ऊर्ध्वकेशीपि वनतस्यायथौवनचराकृतिः याचयामासविविधैर्वाक्यैरमृतसंमितैः १४ तयानिर्भर्त्सितः सोथनिजरू
नृपादर्शयत् ततः सागिरिजाविप्रा व्रीडयाधोमुखीत्यभूत् १५ अंकेकृत्वातुगिरिजामालिलिंगमुदाशिवः ततोहि-
माद्रिस्तज्ज्ञात्वाआययौशिवसन्निधौ १६ पूजयामासविविधैरुपचारैरनेकधा गृहीत्वाज्ञांहिमवतासतपोवनवासि-
नीम् १७ अर्द्धांगेगिरिजांकृत्वाययौकैलासमात्मनः इतिवः कथितंविप्राव्रतंपंचाग्निसाधनम् १८ माहात्म्यंज्ये-
ष्ठमासस्यभूयःकिंश्रोतुमिच्छथ बहुभिश्चकृतंपूर्वंव्रतंसर्वार्थसाधनम् १९ धर्मार्थकाममोक्षाणांसाधनंपरमंमतं
कुर्वंतियेव्रतमिदंजगदीशतुष्ट्यै तुष्टाश्चसर्वमनईप्सितकामभोगान् तेप्राप्नुवंतिविविधान्भुविकामभोगानंतेव्रजंति
निलयंपरमस्यपुंसः २० इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेज्येष्ठमाहात्म्येचतुर्थोऽध्यायः ४ ५ ऋषयऊचुः ज्येष्ठ
मासिविशेषेणस्त्रीभिः सौभाग्यदायकम् किंकर्तव्यंव्रतंदानंकथयस्वप्रसादतः १ स्कंदउवाच पुराकैलासशिखरे
सुखासीनंमहेश्वरम् प्रणम्यपार्वतीदेवंबद्धांजलिरभाषत २ पार्वत्युवाच शिवशंभोजगन्नाथसर्वज्ञसुखदा
यक ऐश्वर्यंसुखसौभाग्यंनास्तिमत्सदृशंक्वचित् ३ एतदक्षय्यतांयातियेनोपायेनशंकर अजरामरतांचैवत्वयास-
ह कृपानिधे ४ सावित्रीरूपगर्विष्ठाभर्तुरंकमथात्यजत् गायत्र्याशापितासर्वंत्वयासानंनिवारिता ५ प्राणास्त्यज
तांनिर्लज्जअजागलसमस्ततः सावित्र्यावचनंश्रुत्वाब्रह्माजज्वालकोपतः ६

८ उदक्ष्यंति कुर्वंतीति २० इतिटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ४ ५ रंभाव्रतंप्रस्तावयति ज्येष्ठइति १ २ ३ ४ अभर्त्सी
५ अजागलसमः अजायाः छाग्याः गलेलंबमानौ निष्फलौस्तनौतत्समः तौयथानिरुपयुक्तौ न ह्लमपिभवेत्यर्थः ६ ५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कथनेकारणमाह तवेति पूर्वोक्तप्रश्नस्य अक्षय्यसौभाग्यदायकव्रतकथनरूपस्य उत्तरमाह भद्रेइति ९ १० ११ १२ मासस्त॰ ४ ४
द्वितीटी
स्पर्थः

रूक्षत्वमाप्नोपिवीजेनरहितंभुवि देवैस्तुप्रार्थितोब्रह्माउःशापंप्रददौतदा ७ तद्दृस्वकृपासिंधोयदिमेस्यादनुग्र
शिवउवाच अस्तिनाशोमहेंद्रस्यस्वर्लोकेचप्रजापतेः ८ सर्वेषांदृश्यजातानांनाशमस्तिवनेनरा तथापिकथयि
ष्यामितवभक्तिवशीकृतः ९ भद्रेकुरुष्वयत्नेनरंभाख्यंव्रतमुत्तमम् ज्येष्ठमासितृतीयायांस्नात्वानियमतत्परा १० पार्व
त्युवाच केयंरंभाकथंतस्याव्रतंकार्यंसमाहिता साविन्त्रीब्रह्मणाशप्ताजडत्वरूपमास्थिता ११ सेयंरंभाचकदली-
कापूर्वजननीतिच रुषाशप्तातुसावित्रीपितृवेश्मनिसंस्थिता १२ पित्रोपदिष्टमार्गेणज्येष्ठस्नानार्चनादिकम् चकारपंचव
र्षाणिततःप्रीतःपितामहः १३ आविर्बभूवतस्याग्रेज्येष्ठमासतृतीयोशुभे वरान्ददौबहुतरान्शृणुष्वभुविदुर्लभान् १४
रंभाभवत्वमंशेनलोकानुग्रहहेतवे येर्चयंतिशुचौमासिभक्त्यात्वांचशुचिस्मिते १५ तासामक्षय्यतामेति सौभाग्यस्करव-
संपदः साविन्त्र्यासहब्रह्मापथसत्यलोकंजगामह १६ एतत्तेकथितंभद्रेसाविन्त्रीशापकारणम् रंभाव्रतविधानंचकथया
मिसमासतः १७ उद्यानेवागृहेवापिशक्त्याचकदलीवनं स्थापयेच्चशुभेमासितृतीयायांद्विजोत्तमाः १८ पंचामृतैश्च
विविधैर्गंधतोयैःसकर्पुरैः पुष्पोदकैःशीतकैश्चतथाचोसीरवासितैः १९ अलंकाराणिपूज्यानिकारयेच्चदिनेदिने एवं
रम्यवनंकृत्वाब्रह्माणंनाभिसंस्थितम् २० सुवर्णनिर्मितंकृत्वापूजयेत्कलशेस्थितं उपचारैःषोडशभिर्नैवेद्यैर्विविधैस्त
था २१ भोजयेद्ब्राह्मणान्शक्त्याहविष्यंस्वयमेवहि गीतवादित्रनिर्घोषैःपुराणश्रवणादिभिः २२

दहनेहेतुमाह अस्त १६ १७ कदलीवनंस्थापयेत् कदलीःरोपयेत् पानीयसिंचनादिना तावर्धयेच्चेतिभावः १८ तासांकदलीनांदेव्य ६
लितान् पूज्यइत्यः पूजनमपिकर्तव्यमित्याह पंचामृतैरिति १९ २० २१ २२ ६१ ६१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ष्ठमाहात्म्यटीकायां षोडशोऽध्यायः १६ ६७ अथातः एकादश्यादिदिनमाहात्म्यं वर्णयन् व्यास पांडव
१३ १४ १ २ वैष्णवान् वैष्णवधर्मान् ३ स्वल्पोपायेन साध्यमिति शेषः ४ ५ ६ ७ बहु

ऊर्ध्वकेशीं दिग्वक्रमती लोकानां पावनाय च अतः सा दशमीपुण्या ख्याता दशहरेति च २७ ततस्तस्या जलैर्दिव्यैः पितरः
नृपाधम पद्मजाः दिव्यदेहधराः सर्वे गतास्ते विष्णुमंदिरम् २८ इति श्री भविष्योत्तरपु० ज्येष्ठमासमाहात्म्ये षोडशोऽध्या
कान् १६ ६७ व्यास उवाच ज्येष्ठमासे नृपश्रेष्ठ या शुक्लैकादशी भवेत् निर्जलं समुपोष्यात्र जलकुंभान् सशर्क-
श्चान्ये भ प्रदाय विप्रमुख्येभ्यो मोदते विष्णुसन्निधौ युधिष्ठिर उवाच श्रुता मे मानवा धर्मा वैदिकाश्च मया श्रुताः २
श्च सादिन माधुत्वं वैष्णवान् वक्तुमर्हसि वेदव्यास उवाच श्रुतास्ते मानवा धर्मा वैदिकाश्च श्रुतास्त्वया ३ कलौ युगेन
आगताः विकर्तुं नराधिप स्वल्पोपायेन यत्किंचिदल्पक्लेशं महाफलम् ४ पुराणानां च सर्वेषां सारभूतं वदामि ते एकाद
निजघ्नुः जीत पक्षयोरुभयोरपि ५ एकादश्यां न भुंक्ते यो न याति नरकं तु सः व्यासस्य वचनं श्रुत्वा कंपितश्चाय मब्रवीत् ६
ईमकरोमहाबाहुर्भीतो वाक्यमभाषत भीमसेन उवाच पितामह त्वधृशक्तोहमुपवासे करोमि किम् ७ ततो बहुफ
शयः व्रतमेकमपि प्रभो व्यास उवाच वृषस्थे मिथुनस्थे वा शुक्ला त्वेकादशी भवेत् ८ ज्येष्ठमासि प्रयत्नेन सो-
वन। स्त व्वर्जिता स्नानं वाचमनं चैव वर्जयित्वोदकं बुधः ९ उपभुंजीत नैवान्नं व्रतभंगोन्यथा भवेत् उदयादुदयं यावद्-
हतशेषार नलं बुधः १० अप्रयत्नादवाप्नोति द्वादश द्वादशी फलम् ततः प्रभाते विमले द्वादश्यां स्नानमाचरेत् ११ जलं
तानि ऽधाश्च द्विजातिभ्यो यथाविधि भुंजीत कृतकृत्यस्तु ब्राह्मणैः सहितो वशी १२

बलं प्रभावः फलमिति यावत् यस्य तत्
८ उदकं वर्जयेदिति शेषः ९ द्वादश द्वादशीफलं अत्र द्वादशीशब्दश्चैकादशीपरः १० ११ १२ ६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२
त्पश्च॰

शिवद्यत्पुण्यंभीमसेनशृणुष्वतत् संवत्सरस्यमध्येतुएकादश्योभवंत्युत १३ तासांफलमवाप्नोतिक्रमेणात्रनसं
शामितवा केशवहृषीकेशशंखचक्रगदाधर १४ तस्यव्रतस्ययत्पुण्यंतन्मेप्राब्रंजनार्दन एकादश्यांसितपक्षेज्येष्ठस्यो
युवाच तम् १५ उपोष्यफलमाप्नोतितच्छृणुष्ववृकोदर सर्वतीर्थेषुयत्पुण्यंसर्वदानेषुयत्फलम् १६ सर्वहोमेषुप
कापूर्वजन्दस्याःसमुपोषणात् संवत्सरेणयाश्चस्युःशुक्लाःकृष्णावृकोदर १७ उपोषिताश्चताःसर्वा एकादश्यो
र्षाणितत्तः धनधान्यप्रदाःपुण्याः पुत्रारोग्यप्रदास्तथा १८ उपोषितानरव्याघ्रइतिसत्यंब्रवीमिते यमदूतामहाकायाःकृ
रंभाभवत्व षणरूपिणः १९ दंडपाशधरारौद्रामरणेदृष्टिगोचरम् नप्रयांतिनरव्याघ्रएकादश्यासुपोषणात् २० पीता
संपदः सासौम्याश्चक्रहस्तामनोजवाः अंतकालेनयंत्येनंवैष्णवंवैष्णवीपुरीम् २१ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनउपोष्याजलव
मिसमासत्नलधेनुंतथादत्वासर्वपापैःप्रमुच्यते २२ ज्येष्ठमासिनृपश्रेष्ठयाशुक्लैकादशीशुभा निर्जलंसमुपोष्यान्नंज
विविधैर्गं रसशर्करान् २३ प्रदायविप्रवर्येभ्य स्तापत्रयविवर्जितः विष्णुलोकमवाप्नोतिमोदतेविष्णुसन्निधौ २४
रम्यव भविष्योत्तरपु॰ज्येष्ठमासमाहात्म्येसप्तदशोऽध्यायः १७ ६९ भीमसेनउवाच यत्वयाकथितंतात
२१ मप्यपिचाद्भुत प्रतिभातिनमेसत्यंसततंमूढचेतसः १ तस्मात्कथयमेसत्यंत्यक्त्वावात्सल्यभावनाम् नोचे
मिर्विदुरस्यवचोयथा २ मंत्रीपुरोहितोवैद्यस्त्रयोयस्यप्रियंवदाः तस्यत्रीणिविनश्यंतिकोशोधर्मःकले
दहनेहेतुमाह व्यास उवाच कथितंयन्मयापूर्वंतवसर्वंसमासतः नानृतंतद्विजानीहिसर्वथापवनात्मज ४ २३ २४ इति
लितान् पूज्यइत्य पूजन दशोऽध्यायः १७ ६९ १ २ विदुरवचनमेवाह मंत्रीति एतेत्रयः यस्यहितोपदेष्टारोनसंतीतिशेषः ३
४

१७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

...र्थ अत्रेति ५ ६ ७ ८ पुरोऽग्रभागे पश्चात् पृष्ठभागे ९ १० प्रेषयामासे-

१३ १४

ऊर्ध्वकेशीं दिग्वस्त्रा इतिहासं पुरातनम् विशेषश्रवणादेव संशयस्ते गमिष्यति ५ पुरा कालंजरगिरौ पुलिंदो नाम-

नृपाधम... कलधर्मतः कृत्वा राज्यमकंटकम् ६ द्वारावतीसमं तत्र कल्पयित्वा पुरं महत् अनेकरथपत्तीकोगजैरे

कान् सैः ७ उच्चैःश्रवःसमैरश्वैर्बहुभिः परिवारितः निर्गतो जययात्रायै सचिवैरनुमोदितः ८ शतयोजनविस्तीर्णा वा

श्चान्ये भक्ष्...पुरः तस्य पश्चात्तथाभूतान्छादयंती रसातलम् ९ सप्तव्यूहाय यौ सेना यथा सप्त महाब्धयः जिता माडलि

श्वसादिनो ...नो राजसेवकाः १० तेभ्यो गृहीत्वा विपुलं करभारं पुरे निजे तथैवाजेत्वा भूलोके राज्ञो वै चक्रवर्तिनः ११

आगताः पत्तीन् वीरश्शृणोति स्म बलीयसः तांस्तान्जित्वा रयाद्गत्वा पुलिंदो मदगर्वितः १२ एवं पर्यटतस्तस्य चा-

निजघ्नुः पृ... यन् आस्ते कः सकलाधीशो राजा परम धार्मिकः १३ श्रुतिस्मृतिपुराणज्ञो देवतातिथिपूजकः शूरः स

हूमकरोद्... नैव केनापि निर्जितः १४ तमनिर्जित्य भूलोके न ते कीर्तिः सुतोषिणी इति तद्वचनं श्रुत्वा पुलिंदो मंत्रिभिः

शयः २३ ...हिनीसहितं तूर्णं ययौ प्राचीनबर्हिषम् नगरं वेष्ट्य परितः स्थितो सौ सैनिका भृशम् १६ यथा वृकगणैरत्य

वन। स्तदा ...तिरे ततः कोलाहलो जातः पुरमध्ये तपोधनाः १७ राजानं केचिदाचख्युर्भृत्याश्चापरे तथा ज्येष्ठस्यैका

हतशेषास्त... अस्ति चास्मिन् दिने नृप १८ सर्वे स्नाताः समुदिता विष्णुपूजारताश्च ते परस्परं न चोचुस्ते सर्वे तद्गतमान

तानि... ...लिंद सैनिकाः सर्वे ग्राम प्रविविशुस्तदा विलुंठनपराः सर्वे न कोऽपि तान्न्यवारयत् २० पुलिंदं तु नमस्कृत्य-

...नापि ग्रामवासिना सामवाक्यमुवाचेदं संयोज्य करसंपुटम् २१

...तिशेषः ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२२ २३ २४ २५ इतिज्येष्ठमासमाहात्म्यटीकायांअष्टादशोऽध्यायः १८ ६७ अथसाहंकारस्थपुलिंद

अद्यैवास्तिनृपश्रेष्ठपुण्यंचैकादशीव्रतम् उपास्यतेनागरिकैराज्ञयानृपतेःखिलैः २२ नाद्याहारोनचालापोनाहिंसाना
नैवदोषकृतंकर्मक्रियतेप्रभुणासह २३ तस्माक्षमध्वंनृपतेअद्यस्वोचदयांकुरु नाहंनृपाज्ञयायातो
निश्चितम् २४ दिनद्वयेत्वयायद्यत्क्रियतेतत्क्षमिष्यति परश्वःकिंभविष्यंतिकिंनजानामिभोनृप २५
भविष्योत्तरपु॰ज्येष्ठमासमाहात्म्येअष्टादशोऽध्यायः १८ ६७ व्यासउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वापु
रवासिनः उवाचतृट्परीतात्मागर्वयुक्तेनचेतसा १ कथमेकादशीनाम्क्रियतेतत्रकिंव्रतम् मोघजस्पासि
गच्छनिजालयम् २ नोचेत्वांपीडयिष्यंतिदूताःपरमदारुणाः ततस्तेसैनिकाःसर्वेप्रविष्टानगरांतरे ३
पाटानिवणिजानांमहात्मनाम् निन्युःसमस्तंसदनात्वस्तुजातंशनैःशनैः ४ तथैवधनिकानांचगृहान्नी
न् एवंप्रतिगृहंव्याप्तंघोरैश्चापधरैस्तथा ५ कंदमूलफलंतोयंनलब्धंपुरवासिनः एवंचोपोषणंजातं
वर्जितम् ६ गतेस्तंचंडकिरणेबालेपिपयवर्जिते हाहाकारःसमभवत्एकोचैनगरांतरे ७ सयोगीभग
गौलोकेचकितोभवत् सभ्रांतइवचोत्तस्थौफणींद्रइवसंस्थितः ८ आहूयगरुडंकर्णेशशंससकलंतदा
प्रययौतूर्णंनिर्ममेविविधाचमूम् ९ त्रिनेत्रांसमहस्तांचचतुष्पादांमहाभुजाम् दंतुरांत्रिशिरस्कांचद्विवक्त्रां
१० षड्वक्त्रांपंचवक्त्रांचगजवक्त्रांगजाकृतिं सिंहाकृतिंमहाघोरांनृसिंहइवभास्करां ११ सिंदूरचर्चितमुखीं
करालांविकरालांचनीलांजनसमप्रभाम् १२ नृपनेर्गर्वपरिहारमाह इतीत्यादिना १ २ ३ ४ ५

१८

Left-margin commentary: त्य॰ शिक्ष॰ गमितवा के॰ पुवाच तम॰ कापूर्वजन दस्य षाणिनत. रंभाभवत्व षण संपदः सा सो॰ मिसमासत लध विविधेर्ग स॰ रम्यवन भा नृ२१ भग॰ मा॰ दहनेहेतुमाह अस गव॰ लितान् पूज्यइत्य पूजन॰ नृशो॰

गेषः सयोगीभगवान् ८ ९ १० भास्करांप्रदीप्तां भीषणामितियावत् ११ १२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१३ १४ १५ १६ १७ सादिनः अश्वारोहास्तु सादिन इत्यमरः १८ १९ पलायनपराभवन्नि-

ऊर्ध्वकेशींदिग्वसनांनरमुंडधरांतथा अंत्रमालाधरांतद्वद्द्वीपिचर्मपरीवृताम् १३ अदृष्टपूर्वांमनुजैर्ददावाज्ञांतदाविभुः
नृपाधमपुलिंदस्यसबलस्यममाज्ञया १४ नाशंकुरुप्रयत्नेनयावन्नोदेतिभास्करः इत्याज्ञांशिरसागृह्यप्रविष्टाःपरसैनि-
कान् १५ जघ्नुस्तेशस्त्रसंपातैस्तदाकोलाहलोभवत् केचित्खड्गैश्चनिहताःखट्वांगाभिहतारुषा १६ दशनैर्दंशिता-
श्चान्येभक्षिताश्चतथापरे पलायनपरान्वीरान्पादेधृत्वान्यवारयत् १७ एवंपदातयोवीरानिहताभक्षिताःपरे रथा
श्वसादिनोवाहादशनैश्चूर्णिताभृशम् १८ शिबिकानिप्रदग्धानिप्रकाशस्तत्रचाभवत् नदाविसिस्मिरेसर्वेकथूयंकुत
आगताः १९ नैवतेमानवावीरास्तैःक्षिप्रमायत्नकुत्रचित् इतिबुध्वाततःसर्वेपलायनपराभवन् २० दृष्ट्वापलायनपरान्
निजघ्नुःपृष्ठलग्नकाः एवंतेनिहताःसर्वेपुलिंदस्यचसैनिकाः २१ पुलिंदोपिययोयोद्धुंक्रोधाद्विष्णुगुणैःसह यामा
र्द्धमकरोद्युद्धंशस्त्रैरस्त्रैश्चदारुणैः २२ नसमर्थोयदायोद्धुंनदामनस्यचिंतयत् पलायनामितःकुर्यांवधिष्यंतिनसं-
शयः २३ इतिनिश्चित्यमनसिमेघास्त्रंत्यक्तवान्स्वयम् ध्वांतंतत्राद्भवद्घोरंववर्षुश्चघनाघनम् २४ वबुःप्रचंडप
वनास्तदासर्वेविमोहिताः विमूढाःसर्वकार्येषुतास्थिवांसःस्थलेषुते २५ पुलिंदोहयमारुह्यएकाकीस्वपुरंययो
हतशेषास्तदाकेचित्सैनिकाययुरन्वहम् २६ कृत्वाकार्यंययोस्थानंभगवान्भक्तवत्सलः ततःप्रभातेविमलउत्थि
ताविस्मृताभृशम् २७ नापश्यद्वाह्निनीशंत्रोःस्वप्नमेवास्तिनिश्चितम्. ततःस्नानादिकंचक्रुःशरणंहरिवल्लभं २८
पारणांतेबहिर्याताहृष्टतत्कौतुकमहत् अनेकानिचप्रेतानिपतितानिरणाजिरे २९ स्यत्रसंधिरार्षः २० पृष्ठलग्नकाइत्यत्रस्वार्थेकः

प्रत्ययः २१ २२ २३ २४ तस्थुरुतेतस्थिवांसइति २५ २६ २७ स्वप्नएवनिश्चितमस्तिइतिमत्वेतिशेषः २८ २९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इतिज्येष्ठमाहात्म्यटीकायांएकोनविंशोऽध्यायः १९ ६५ १ २ ३ चमुचरैरत्रन्हस्वत्वमार्षः ४ ५

इतिश्रीभविष्योत्तरपु॰ ज्येष्ठमाहात्म्ये एकोनविंशोऽध्यायः १९ ६५ ऋषयऊचुः अत्याश्चर्यंत्वयाख्यातंसर्वेषां
मोहनाशनम् माहात्म्यंज्येष्ठमासस्यएकादश्याःप्रभावतः १ तत्साक्षात्परमंब्रह्मयोगिगम्यंसनातनम् आगतःश-
त्रुसंहारंकर्तुंवाचामगोचरम् २ उक्त्वैवंपुनरूचुस्तेव्यासंतंवदतांवरं किंचकारततोराजापुलिंदोदुःखपीडितः ३
व्यासउवाच ततःशोकातुरोराजाकैश्चिच्चमुचरैर्वृतः नृर्णस्वपुरमासाद्यनिजदेशाधिपोभवत् ४ तद्वाक्यंमनसाध्या
यन्स्वशत्रुपुरवासिनः एकादश्याःप्रभावंचस्वदृष्टेरपिगोचरम् ५ गतेबहुतिथेकालेचिंतामग्नेनृपोत्तमे अस्थिचर्मा-
वशेषेतुददौराज्यंनिजात्मजे ६ सपत्नीकोवनंयातोयानप्रस्थंचकारसः द्वादशाब्देत्वतिक्रांतेपृच्छमानेतपोधनान्
७ कथमेकादशीनामव्रतंपापप्रणाशनम् दुर्लभंत्रिषुलोकेषुपावनंहरिवल्लभम् ८ अहोतस्यमहाश्चर्यमयादृष्टेन
संशयः ततःपूर्वभवत्पुण्यैर्निश्चयान्मुनिपुंगवः ९ दत्तात्रेयःसमभ्यागात्वरेण्यस्याश्रमेशुभे सर्वेऋषिगणास्तत्र
आगतादर्शनोत्सुकाः १० केचित्पूजांस्तवंचक्रुःसेवांचविविधांतथा जगामसोपितच्छ्रुत्वाभीतभीतइवास्थितः ११
गतेषु ऋषिमुख्येषुराजानिकटमाययौ दंडवत्पतितोभूमौविंध्याचलइवापरः १२ उत्तिष्ठोत्तिष्ठकोसित्वंकिमर्थमिह
चागतः वदस्वसकलंमेयत्त्वयिदुःखस्यकारणम् १३ श्रुत्वापिवचनंतस्यनोत्तस्थौभृशदुःखितः ततउत्थापयामास-
स्वकरेणनृपोत्तमम् १४ उवाचनृपशार्दूलोज्ञात्वातस्यानिसोत्सदम् पुलिंदोहंनृपश्रेष्ठोविख्यातोजगतीतले १५ जि
त्वाचसकलंतातवसुधामंडलंक्षणात् ततोहंगर्वमासाद्यगतःप्राचीनबर्हिषम् १६ निजात्मजे निजात्मजायेत्यर्थः ६

७ ८ पूर्वभवत् प्राक्तनं ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१७ १८ नजहामि पुरं नत्यजामि इतितदा त्तमवोचमितिशेषः १९ २० २१ २२ २३ शल्यसमान् शरी-
रप्रविष्टबाणाग्रसदृशान् इमान् प्राणान् २४ २५ इतिज्येष्ठमासमाहात्म्यटीकायांविंशोऽध्यायः २० ६ प्रस्तुतंनियम-

पीडितंतस्यनगरंविष्णुभक्तस्यभूभुजः ग्रामवासीनरःकश्चिदागतोममसन्निधौ १७ उवाचेदंवचोमत्यमद्येवास्तिहरे
र्दिनम् अद्यश्वस्त्वंक्षमस्वेतिसर्वव्रतपरायणाः १८ इतितस्यवचःश्रुत्वामदगर्वेणमोहितः अवमत्यचतद्वाक्यंनजहा
मितदेतितम् १९ एवमस्त्वमितेभानोविष्णुमायाविनिर्मिताः दूताःसहस्रशोयोद्धुमागतावयमुत्कटम् २० तैर्भक्षितं
हतंसर्वसैन्यंसागरसन्निभं प्राणशेषावयंयाताःपलाय्यनिजपत्तनम् २१ तदादिभ्रममाणोहंज्ञात्वमेकादशीव्रतम्
त्यक्त्वाराज्यंस्कृतधनंतापसींवृत्तिमास्थितः २२ धन्योहंकृतकृत्योहंपूर्वजाःपुण्यशालिनः यत्दृष्टंभवतःपादपद्मंसुरव
रार्चितम् २३ कथंचैकादशीनामकार्यंव्रतमनुत्तमम् समासेनविधिंब्रूहियतस्त्वांशरणागतः नोचेत्त्यक्ष्यामिवैप्राणा
न्अहंशल्यसमानिमान् २४ इत्थंवचोवदतितत्रपुलिंदनाथे दत्तात्रयोपिसकलार्थविदंतदानीम् आलिंग्यतंनरपतिं
करुणार्द्रचित्तोऊचेतथाव्रतविधिंमधुसूदनस्य २५ इतिश्रीभविष्योत्तरपु॰ज्येष्ठमाहात्म्येविंशोऽध्यायः २० ६
दत्तात्रेयउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामितद्व्रतंविधिपूर्वकम् दशम्यांप्रातरुत्थायकृत्वाशौचविधिंनृप १ वर्जयेद्दंत-
काष्ठानिपक्वपर्णैश्चशोधयेत् स्नानंकृत्वामहानद्यांपंचगव्यैःसमंत्रकम् २ कृत्वासंध्यादिकंकर्मशुक्लवासागृहंव्रजेत्
गृहीत्वौदुंबुरंपात्रंवारिपूर्णमुदङ्मुखः ३ देशकालंसमुच्चार्यप्रणम्याद्विजपुंगवान् अद्यदेवेशतेभक्त्याकरिष्येव्रतमुत्तमं
४ सिद्धिर्भवतुमेसर्वात्वत्प्रसादाद्रमापते इतिसंकल्पविधिवत्कृत्वानित्यविधिंनृप ५

पूर्वकमेकादशीव्रतंनिरूपयति शृण्वि-
त्यादिना १ दंतानितिशेषः २ औदुंबरंपात्रं ताम्रमयंपात्रम् ३ ४ ५ ६ ६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

पूज्य इत्यत्रत्यपूज्यार्षः ६ आमिषं जंबीर मसूरगोमहिष्यान्यतमदुग्धादिकं अग्रेपिवक्ष्यतिच ७ अभ्यंजनं अभ्यंगं ८ हरितुल्यभु
क् हरिः एकादशीतिथिः तत्तुल्यं भुनक्तीतिहरितुल्यभुक् एकादश्यां भोजनाभावाद्दशम्यामपि उपोषण वदल्पभोजनं कर्तव्यमिति भावः ९

विष्णोश्चप्रतिमांपूज्यशालग्रामशिलांतथा उपचारैःषोडशभिःपूजयेद्भक्तिपूर्वकम् ६ व्यवायंतांबुलं निंदांद्यूतंदु-
ष्टसमागमम् परान्नंचपुनर्भुक्तमामिषंवपनंतथा ७ दशम्यांवर्जयेद्व्याजन्तैलेनाभ्यंजनंतथा हविष्याद्यतिरिक्तंय-
त्तत्सर्वमामिषंस्मृतम् ८ अतःसर्वप्रयत्नेनदशम्यांहरितुल्यभुक् रात्रौजागरणंकृत्वातत्कथाश्रवणादिभिः ९ ततो
ऽरुणोदयेजातेस्नात्वानिर्मलवारिणा पूजागारेसमागम्यनित्यसंध्यादिकंचरेत् १० नकिंचित्चिंतयेच्चित्ते प्राकृतं
नावलोकयेत् सहस्रनामभिर्विष्णोःपूजनंतुलसीदलैः ११ तथासूक्तैःपावमानैरभिषिच्यजनार्दनम् भेषजंचानृतं
स्वापंप्रेक्षणंभाषणंस्त्रिय· १२ क्रोधपारुष्यमालापंकाष्ठैर्वादंतधावनम् एकादश्यांविशेषेण वर्ज्यंतुव्रतिभिःसदा
१३ यामेयामेप्रकर्तव्यापूजादेवस्यचक्रिणः अहोरात्रमिदंकार्यंगीतवादित्रनिःस्वनैः १४ ततःप्रभातसमयेयावतीद्वाद
शीभवेत् तावत्यांपारणंकुर्याद्भक्तियुक्तेनचेतसा १५ नोचेत्सर्वस्यपुण्यस्यहानिर्भवतिनिश्चितम् अतःसर्वप्रयत्नेन-
द्वादश्यांपारणंशुभम् १६ कर्तव्यंव्रतिभिर्वत्ससंपूर्णफलसिद्धये पारणाहेबहून्विप्रा न शक्तोद्वादशापिहि १७
पूजयेदुपचारैश्चभोजयेत्पायसैस्तथा आतृप्ते स्तृप्तिपर्यंतंसघृतैःखंडपायसैः १८ भोजयित्वाद्विजान्श्रेष्ठान्स्वयंभुं-
जीतवाग्यतः परान्नस्याशनंमाषमांसंतैलंस्त्रियंमधु १९ भेषजंमत्सरंहिंसांकांस्यंतांबूलभक्षणम् परान्नंचपुनर्भु
क्तिंद्वादश्यांवर्जयेत्सदा २० १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ परान्नस्यअशनं परान्नलक्षणमाह जि

ह्वाचपलतोलोभादबंधुष्यन्नवानपि यच्चान्नमदश्नाति परान्नमभिधीयत इति १९ परान्नं परेणस्वगृहे आनीय दत्तमन्नं तद्वर्जयेदित्युपलक्ष-

२०

णमेतत्द्रव्यादेरपि २० २१ २२ केवलधान्यसंभवमन्नं नभवतीतित्रशानातपः घृतपक्वं पयःपक्वं पक्वंकेवलवन्हिना नदन्नंफल
चह्लाद्यमितिशातातपोब्रवीदिति २३ २४ मेदमत्रसंधिरार्षः २५ २६ २७ २८ २९

द्विनैस्त्रिभिरिदंसाध्यंव्रतानामुत्तमंव्रतम् एकादश्यांनकर्तव्यंभोजनंनृपसत्तम २१ अन्नंतुसर्वथावर्ज्यंभक्षणान्नर
कंव्रजेत् द्रव्यंजलंचलवणंवन्हिनायत्रपच्यते २२ तदेवान्नंभवेत्तत्रनचान्यद्धान्यसंभवम् धान्यंचादंतियेमोहात्सं
प्राप्तेहरिवासरे २३ चांद्रायणशतंकृत्वामुच्यंतेपातकाद्भृशम् इतितेकथितंराजन्यत्पृष्टंचत्वयामम २४ पुलिं
दउवाच त्वयायत्कथितंतातरहस्यंपरमाद्भुतम् अनुष्ठातुमशक्तोऽहंपश्यमेदंकलेवरम् २५ अतस्त्वंकृपया
ब्रूहिसारंसारंयथोदितम् सर्वेषामेवकार्याणांसारमस्तिनसंशयः २६ दत्तात्रेयउवाच कथयामिमहाबाहो
रहस्यंपरमाद्भुतम् यस्यानुष्ठानमात्रेणसफलंसकलंभवेत् २७ शुक्लस्यैकादशीशुक्लाकुरुष्वजलवर्जिता तस्या
नुष्ठानमात्रेणपूर्णंभवतिनिश्चितम् २८ पुलिंदउवाच शुक्लस्यैकादशीशुक्लासाकथंजलवर्जिता दत्तात्रेय
उवाच प्राचीनबर्हिषःपूर्वंसकलंहरिवासरे कृतंजलविहीनंयत्ततःसाजलवर्जिता २९ निर्जलेतिसमाख्याता
स्मरणादघनाशिनी ऋषेर्यातेपुलिंदोपिचकारविधिपूर्वकम् ३० तस्यानुष्ठानमात्रेणपुण्यस्यातिशयेनच प्रन्हा
दोनामविख्यातोहिरण्यकशिपोःशिशुः ३१ व्यासउवाच एतत्तेकथितंभीमइतिहासंपुरातनम् संशयस्यनिरा
सार्थंकिंपुनःश्रोतुमिच्छसि ३२ भीमसेनउवाच नष्टोमोहःस्मृतिर्लब्धात्वत्प्रसादात्पितामह स्थितोस्मिगतसंदेहः
करिष्येवचनंतव ३३ स्कंदउवाच भीमेनापिकृतंतच्चव्यासेनकथितंयथा सर्वपापविनिर्मुक्तः प्रसादाच्चक्रपाणि
नः ३४ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ६२ ६३ ६१

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इतिज्येष्ठमाहात्म्यटीकायामेकविंशोऽध्यायः २१ ७ अथवटसावित्रीव्रतंप्रस्तौति अस्येत्यादिना॰ १ २ ३ ४
वर्षात्मकसावित्रीव्रतविषयेभोजननियममाह रात्राविति नित्यंरात्रौनक्तंवाकुर्वीतभोजनमितिशेषः नक्तलक्षणमाह दिवसस्याष्टमेभागेमं

इतिश्रीभविष्योत्तरपु॰ज्येष्ठमासमाहात्म्येएकविंशोऽध्यायः २१ ७ स्कंदउवाच अस्यैवशुक्लपक्षस्य
त्रयोदश्यादितःशुभम् पौर्णमासीव्रतंकार्यंस्त्रीभिःसौभाग्यवृद्धये १ तत्रैवोपोषणंकार्यंपारणंप्रतिपत्तिथौ ऋ
षिरुवाच विधिंब्रूहिमहासेनव्रतस्यास्यषडानन २ स्कंदउवाच ज्येष्ठेमासेतुसंप्राप्तेपौर्णमास्यांपतिव्रता शु
चिर्भूत्वावटंसिंचेज्जलैरमृतसन्निभैः ३ सूत्रेणवेष्टयेद्भक्त्यागंधपुष्पाक्षतैःशुभैः नमोवैवस्वतायेतिभ्रमयंतीप्रदक्षि
णाम् ४ रात्रौकुर्वीतनक्तंचत्र्यब्दमेकंसमाहिता तथैववटवृक्षंचपक्षेपक्षेप्रपूजयेत् ५ संप्राप्तेचपुनर्ज्येष्ठेएकभु-
क्द्वादशीनयेत् दंतानांधावनंकृत्वानियमंकारयेत्ततः ६ त्रिरात्रंलंघयिष्यामिचतुर्थेदिवसेत्वहं चंद्रायार्घंप्रदत्वा॰
चपूजयित्वाचतांसतीम् ७ मिष्टान्नानियथाशक्त्याभोजयित्वाद्विजोत्तमान् भोक्ष्येहंचजगद्धात्रिनिर्विघ्नंकुरुमेशुभे
८ ततोवंशमयंपात्रंसप्तधान्यभृतंचयत् कलशोपरिसंस्थाप्यप्रतिमांवस्त्रसंयुताम् ९ ब्रह्मणासहसावित्रींसौव-
र्णींप्रतिमांशुभाम् तथैवयमधर्मस्यकारयेत्पूजयेत्तथा १० न्यग्रोधस्यशुभेमूलेत्रिदिनंतत्रवासयेत् पूर्णायांप्रात
रुत्थायस्नात्वामृत्स्नानपूर्वकम् ११ सत्यवंतंचसावित्रींकृत्वास्वर्णमयींतथा पर्यंकेराजतेस्थाप्यकाष्ठभारंतथाकृतं
१२ तथैवयममुद्दिश्यदीपदानंप्रचक्षते ददातियममुद्दिश्यभक्त्यादीपंपतिव्रता १३ साभर्तृसहितासाध्वीसमस्तसुख-
भागिनी नारीवाविधवावापिअपुत्रावाकुमारिका १४

दिभूतेदिवाकरे नक्तंतच्चविजानीयान्ननक्तंनिशिभोजनमिति ५ ६ ७ २१
८ ९ १० ११ १२ १३ नारीवाइत्यत्रवाशब्दोनिश्चयार्थेवास्याद्विकल्पोपमयोरेवार्थेति समुच्चयइत्यभिधानात् १४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एताभिरितिशेषः १५ १६ १७ त्वयाऽवृतं व्याप्तमित्यर्थः सत्यव्रतधरः त्वं अर्घ्यं गृहाणेत्यन्वयः १८ १९ २० २१

सभर्तृकासपुत्रावाकार्यंव्रतमिदंशुभम् ॐकारपूर्वकेदेवि वीणापुस्तकधारिणि वेदगर्भेनमस्तेस्तु अवैधव्यंप्रयच्छ
मे १५ पतिव्रतेमहाभागेवन्हिजायेशुचिस्मिते दृढव्रतेदृढमने भर्तुश्चप्रियवादिनि १६ अवैधव्यंचसौभाग्यंदेहित्वम
मरुव्रते पुत्रान्पौत्रांश्चसौख्यंचगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते १७ त्वयावृतंजगत्सर्वंसदेवासुरमानुषम् सत्यव्रतधरोदेवब्र
ह्मरूपनमोस्तुते १८ त्वंकर्मसाक्षीलोकानांशुभाशुभविवेककृत् वैवस्वतगृहाणार्घ्यंधर्मराजनमोस्तुते १९ धर्म
राजःपितृपतिःसाक्षिभूतस्तुजंतुषु धर्मरूपगृहाणार्घ्यमवैधव्यंप्रयच्छमे २० एवंसांवत्सरंकार्यमशक्तोमासमात्र
कम् तदशक्तोत्रिरात्रंवापूर्णमास्याविशेषतः २१ उपोष्यैवव्रतंकुर्याच्छुचिःस्यान्मासमात्रतः प्रातःस्नानमकृत्वाचज्ये
ष्ठेमासिकुलस्त्रियः २२ नासामवश्यंदौर्भाग्यंकृतेपिचमहाव्रते अशुचेश्चयथाकर्मसकलंनिष्फलंतथा २३ प्रा
तःस्नानविहीनस्यज्येष्ठकर्मवतांनृणाम् एवंसर्वंसमाख्यातंसावित्र्यास्त्रिदिनव्रतम् २४ ज्येष्ठेज्येष्ठायुतांचेत्स्या-
च्छत्रोपानत्प्रदानतः नराधिपत्वमाप्नोतिनियमेननराधिप २५ माहात्म्यंज्येष्ठमासस्यसंक्षेपेणयथोदितम् अग्रेसर्वं
वदिष्यामियुष्मद्भक्तिसुतोषितः कथापापहरांपुण्यांमहाश्चर्यकरांहियत् २६ इतिश्रीभविष्योत्तरपु० ज्येष्ठमा
हात्म्येद्वाविंशोऽध्यायः २२ व्यासउवाच शृणुराजन्वरस्त्रीणांमहाभाग्यंयुधिष्ठिर सर्वमेनद्यथाप्राप्तं
सावित्र्याराजकन्यया १ अस्मिन्दिनेतुधर्मात्माराजापरमधार्मिकः ब्रह्मण्यश्चशरण्यश्चसत्यसंधोजितेंद्रियः २

व्रतंकुर्वंतीतिशेषः २२ २३ २४ प्रस्तुता पौर्णमासी अत्रसंबध्यते २५ ज्येष्ठमासस्येतिशेषः २६ इति-
ज्येष्ठमाहात्म्यटीकायां द्वाविंशोऽध्यायः २२ ६५ एतद्व्रतविषये इतिहासंप्रस्तौति शृण्वित्यादिना एतत् इदम् १ २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३ ४ ५ साविन्याः सावित्रीतुष्टये हुताशनसहस्रंस्थापयामासेतिशेषः ६ ७ ८ ९ १०

यज्वादानपतिर्धीमान्पौरजानपदप्रियः पार्थिवोश्वपतिर्नामसर्वभूतहितेरतः ३ क्षमावाननपत्यश्चसत्यवान्संय
तेंद्रियः अतिक्रांतेनवयसासंतापमुपजग्मिवान् ४ अपत्योत्पादनार्थंचस्तुतेनियममास्थितः कालेपरिमिताहारोब्र
ह्मचारीजितेंद्रियः ५ हुताशनसहस्रंससावित्र्याराजसत्तमः षष्ठेषष्ठेतथाकालेबभूवमितभोजनः ६ एतेननियमे
नाष्टवर्षाण्यष्टदशैवतु पूर्णेचाष्टादशेवर्षेसावित्रीतुष्टिमभ्यगात् ७ ऋत्विगेकस्तदाराजन्दर्शयामासतंनृपम् अग्नि
होत्रात्समुत्थायहर्षेणमहतान्विता ८ उवाचचैववरदावचनंपार्थिवंतदा सावित्र्युवाच ब्रह्मचर्येणशुद्धेननियमेन
दमेनवा ९ सर्वात्मनाचभक्त्याचतुष्टास्मितवपार्थिव वरंब्रूहिचाश्वपतेमद्रराजयथेप्सितम् १० नप्रमादश्चधर्मे
षुकर्तव्यस्तेकथंचन अश्वपतिरुवाच अपत्यार्थःसमारंभःकृतोधर्मेप्सयामया ११ पुत्रामेहकरादेविभवे
युःकुलभावनाः तुष्टासियदिमेदेविकाममेनंवृणोम्यहम् १२ संतानंहिपरोधर्मइत्याहुर्मांद्विजातयः सावित्र्युवा
च पूर्वमेवचमाराजन्अभिप्रायमिमंतव १३ ज्ञात्वोवाचसपुत्रार्थंभगवांस्तेपितामहः प्रसादाच्चैवतस्मात्तेस्वयं
भुविहिताद्भुवि १४ कन्यातेजस्विनीसौम्यक्षिप्रमेवभविष्यति उत्तरंचनतेकिंचित्व्याहर्तव्यंकथंचन १५ पिताम
हनिसर्गेणतुष्टाह्येतद्ब्रवीमिते तत्तथेतिप्रतिज्ञायसावित्र्यावचनंनृप १६ प्रसादयामासपुनःक्षिप्रमेतद्भविष्यति अं
तर्हितायांसावित्र्यांजगामस्वगृहंपुनः १७ स्वराज्यंप्राप्यसत्प्रीतःप्रजाधर्मेणपालयन् कस्मिंश्चित्तुगतेकालेसरा
जातुधृतव्रतः १८ ज्येष्ठायांधर्मचारिण्यांमहिष्यांगर्भमादधे राजपुत्र्यांततोगर्भआलंब्यभरतर्षभ १९ २२

११ १२ १३ १४ १५ पितामहनिसर्गेण पितामह मनोभिप्रायेण १६ १७ १८ आलंब्यउदरमा
लंब्य १९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

२० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ निवेद्य

व्यवर्धतायशुक्लेतु तारापतिरिवांबरे प्राप्तेकालेतुसुषुवेकन्यांराजीवलोचनाम् २० क्रियाश्चतस्यामुदितश्चक्रेतुनृ
पतिस्तदा सावित्र्याप्रीतयादत्तासावित्र्याहुतयापिच २१ सावित्रीत्येवनामास्याश्चक्रुर्विप्रास्तथापिता मा‍विग्रहवती
चश्रीर्व्यवर्धतनृपात्मजा २२ कालेनापिचसाकन्यायौवनस्थाबभूवह तांसुमध्यांचसुश्रोणींप्रतिमांकांचनीमिव २३
प्राप्तेयंदेवकन्येतिदृष्ट्वासंमेनिरेजनाः तांतुपद्मपलाशाक्षींज्वलंतीमिवतेजसा २४ नकश्चिद्वरयामासतेजसाप्रति-
बाधितः अथोपोष्यशिरस्नाता दैवतान्यभिनम्यसा २५ हुत्वाग्निंविधिवद्विप्रान्वाचयामासपर्वणि ततःसुमनस
स्तेषांप्रतिपूज्यमहात्मनः २६ पितुःसकाशमगमद्देवीश्रीरिवरूपिणी साभिवाद्य पितुःपादौसर्वपूर्वंनिवेद्यच
२७ कृतांजलिर्वरारोहानृपतेःपार्श्वतःस्थिता यौवनस्थांतुतांदृष्ट्वास्वसुतांदेवरूपिणीम् २८ अयाच्यमानांचवरै
र्नृपतिर्दुःखितोऽभवत् राजोवाच पुत्रिप्रदानकालस्तेनकश्चित्त्वांवृणोतितु २९ स्वयमन्विष्यभर्तारंगुणैः
सदृशमात्मनः प्रार्थितःपुरुषोयश्चसंनिवेद्यस्त्वयामम ३० तस्याहंत्वांप्रदास्यामिवरयत्वंयथेप्स्यसि श्रुतंहिधर्म
शास्त्रेषुपठ्यमानंद्विजातिभिः ३१ तथात्वमपिकल्याणीगदतोमेवचःशृणु अप्रदातापितावाच्यो वाच्याचानुपयं
त्यपि ३२ गतेभर्तरिपुत्रश्चवाच्योमातुररक्षिता इदमेववचःश्रुत्वाभर्तुरन्वेषणेचरन् ३३ देवानामवमान्यश्चनभवेयंत
थाकुरु स्कंदउवाच एवमुक्त्वाहितंवाक्यंपृष्ट्वावृद्धांश्चमंत्रिणः ३४ व्यादिदेशानुयातांश्चगम्यतांचेत्यचोद
यत् साभिवाद्यपितुःपादौव्रीडितेवतपस्विनी ३५

कथनीयः ३० ३१ अप्रदाताकन्यादानमकुर्वा-
णः पिताचाच्यः निंद्यः अनुपयंत्री विवाहमकुर्वती कन्यापि वाच्यानिंद्या शेषंस्पष्टं ३२ ३३ ३४ ३५

३६ ३७ दर्शनादिकमितिशेषः ३८ इतिज्येष्ठमाहात्म्यटीकायांत्रयोविंशोऽध्यायः २३ ६९ कथायोगान्कथासंगतीः
कथासंबंधानित्यर्थः १ २ ३ ४ सासावित्रीउवाचेतिशेषः ५ ६ ७ ८ सःबा

पितुर्वचनमाज्ञायनिर्जगामाविचारितम् साहिसंरथमास्थायस्थविरैःसचिवैर्वृता ३६ तपोवनानिरम्याणिराजर्षीणांजगामह मान्यानांतत्रवृद्धानांकुर्वीत्याद्याभिवंदनम् ३७ वनानिक्रमशस्तानिसर्वाण्येवाभिगच्छत एवंसर्वेषुतीर्थेषुवनोत्सर्गंनृपात्मजा कुर्वतीद्विजमुख्यानांतंतंदेशंजगामह ३८ इतिश्रीभविष्योत्तरपु॰ज्येष्ठमासमाहात्म्येत्रयोविंशोऽध्यायः २३ ६९ स्कंदउवाच अथमद्राधिपोराजानारदेनसमागतः उपविष्टःसभामध्येकथायोगानभाषत १ ततोभिगम्यतीर्थानिसर्वाण्येवाश्रमाणिच आजगामपुनर्वेश्मसावित्रीमंत्रिभिःसह २ नारदेनसमासीनंदृष्ट्वासापितरंशुभा उभयोःसापिशिरसाकृत्वापादाभिवंदनम् ३ नारदउवाच क्वगताभूत्सुतेयंतेकुतश्चैवागतानृप किमर्थंयुवतींभर्त्रेनवृत्तांसंप्रयच्छसि ४ राजोवाच कार्येणखल्वनेनैवप्रेषिताचैवचागता स्कंदउवाच ततःसाशृणुदेवर्षेभर्तावाद्यमयावृतः ५ तद्ब्रूहिविस्तरेणेतिपित्रासंचोदिताशुभा एवंतस्यैववचनंप्रतिगृह्येदमब्रवीत् ६ सावित्र्युवाच आसीच्छाल्वेषुधर्मात्माक्षत्रियःपृथिवीपतिः द्युमत्सेनइतिख्यातोदैवादंधोबभूवह ७ विनष्टचक्षुषस्तस्यबालपुत्रस्यधीमतः सामंतेनहृतंराज्यंछिद्रेस्मिन्पूर्ववैरिणा ८ सबालवत्सयासार्द्धंभार्ययाप्रस्थितोवनं महारण्यंगतश्चापितपस्तेपेमहाव्रतः ९ तस्यपुत्रःपुराजातःसंवृद्धस्तपोवने सत्यवाननुरूपश्चभर्तामेमनसिव्रतः १०

लवत्सयाबालः वत्सोपुत्रोयस्या तयाभार्ययेत्यर्थः ९ १० ६९ ६९ ६९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

११ १२ १३ अपिप्रश्ने गर्हासमुच्चयप्रश्नशंकास्वंभावनास्वपीत्यमरः अस्ती शेषः १४ १५ १६ १७

नारदउवाच अहोबतमहत्पापंसावित्र्यानृपतेकृतम् अजानंत्यावृतोभर्तासत्यवान्गुणसंमतः ११ सत्यंवदत्य-
स्यपितासत्यंमाताप्रभाषते ततोस्यब्राह्मणाश्चक्रुर्नामैतत्सत्यवानिति १२ बालस्याश्वाःप्रियायस्यकरोत्यश्वांश्च
मृन्मयान् चित्रेपिचलिखत्यश्वान्चित्राश्वश्चेतिचोच्यते १३ राजोवाच अपिदातासतेजस्वी बु-
द्धिमान्वानृपात्मजः क्षमावानपियःशूरःसत्यवान्पितृवत्सलः १४ नारदउवाच विवस्वानिवतेजस्वी बृहस्पति
समोमतौ महेंद्रइवशूरश्चवसुधेवक्षमान्वितः १५ राजन्नप्यात्मनोदाताब्रह्मण्यश्चापिवीर्यवान् रूपवानप्युदा
रोवाप्यथवाप्रियदर्शनः १६ सांप्रतंरंतिदेवस्यस्वशक्त्यादानतःसमः ब्राह्मणःसत्यवादीचशिबिरौशीनरोयथा १७
ययातिरिवयोदारःसोमवत्प्रियदर्शनः रूपेणसदृशोश्विभ्यांद्युमत्सेनसुतोबली १८ सदांतःसमृदुःशूरःसत्यसंधो
जितेंद्रियः संक्षेपतस्तपोवृद्धैःशीलवृद्धैश्चकथ्यते १९ अश्वपतिरुवाच गुणैरुपेतंसर्वैस्तंभगवान्प्रब्रवीषि
मे दोषानप्यस्यमेब्रूहियदिसंतीहकेचन नारदउवाच एकएवास्यदोषोस्तिगुणानाक्रम्यतिष्ठति सचदोषः
प्रयत्नेननशक्यमतिवर्तितुम् २१ एकदोषोप्यनन्योस्तिसोद्यप्रभृतिसत्यवान् संवत्सरेणक्षीणायुर्देहत्यागंकरि-
ष्यति २२ अश्वपतिरुवाच एहिसावित्रिगच्छत्वंअन्यंवरयशोभने तस्यदोषोमहानेकोगुणानाक्रम्यवर्तते
२३ यथामांभगवानाहनारदोदेवसंमतः संवत्सरेणसोल्पायुर्देहत्यागंकरिष्यति २४ सावित्र्युवाच सकृ-
ज्जल्पंतिराजानःसकृज्जल्पंतिपंडिताः सकृत्कन्याप्रदीयेतत्रीण्येतानिसकृत्सकृत् २५

योदारः यउदारइतिसंधिरार्षः १८ १९ २० अतिवर्तितुमुल्लंघयितुं २१ अनन्यःमुख्यः २२ २३ २४ २५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

बालायुरस्यायुः २६ २७ २८ २९ ३० समुत्सत्य उड्डानंकृत्वा ३१ इतिज्येष्ठमाहात्म्यटीकायां-

दीर्घायुरथबालायुःसगुणोनिर्गुणोपिवा सकृद्वृत्तोमयाभर्ताद्वितीयंनवृणोम्यहम् २६ मनसानिश्चितंकार्यंततो
वाचाविधीयते कर्मणाक्रियतेपश्चात्प्रमाणंमनसस्ततः २७ नारदउवाच स्थिराबुद्धिर्नरश्रेष्ठसावित्र्यादुहितु
स्तव नैषावारयितुंशक्याधर्मादस्मात्कथंचन २८ नान्यास्मिन्पुरुषेयस्यामतिर्भवतिनिश्चितम् प्रदानमेवतस्मा
न्मेरोचतेदुहितुस्तव २९ राजोवाच अविचार्यमयाप्युक्तंतथ्यंभगवतोवचः करिष्यामितदेवंवैगुरुर्हिभगवा
न्मम ३० नारदउवाच अविघ्नमस्तुसावित्र्याःप्रदानंदुहितुस्तव एवमुक्त्वासमुत्सत्यनारदस्त्रिदिवंगतः राजा
पिदुहितुःसर्वंवैवाहिकमथाकरोत् ३१ इतिश्रीभविष्योत्तरपु॰ ज्येष्ठमासमाहात्म्येचतुर्विंशोऽध्यायः२४
स्कंदउवाच ततोवृद्धान्द्विजान्सर्वान्ऋत्विजःसपुरोहितान् समाहूयतिथौपुण्येप्रययौकन्ययासह १ मेधा·
रण्यंसमागत्यद्युमत्सेनाश्रमंनृपः तत्रपश्यन्महात्मानंशाल्यवृक्षसमाश्रितम् २ कौश्यांवृस्यांसमासीनंचक्षु
र्हीनंनृपंतदा सराजातस्यराजर्षेःकृत्वापूजांयथाविधि ३ वाचासुनियतोभूत्वाचकारात्मनिवेदनम् तस्यध·
र्मासनंचैवदत्वावचनमब्रवीत् ४ किमागमनमित्येवमथोराजानमब्रवीत् तस्याःसर्वमभिप्रायमितिकर्तव्यतांप
तिम् ५ सत्यवृंतंसमुद्दिश्यसर्वमेवन्यवेदयत् सावित्रीनामराजर्षेकन्येयंममशोभना ६ तांस्वधर्मेणधर्मज्ञस्नु
षत्वार्थंगृहाणमे द्युमत्सेनउवाच च्युतःस्वराज्याद्वनवासमाश्रितश्चरामिधर्मंनियतात्तपस्विनम् कथंत्वम·
र्हावनवासमाश्रमेसहिष्यतेसाशमिमंस्नुतातव ७

चतुर्विंशोऽध्यायः २४ ६९ १ २

बृसीव्रतिनामासनम् व्रतिनांमासनं बृसीइत्यमरः ३ ४ ५ ६ ७ ६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आगतं अभ्यागतमित्यर्थः ८ भवतःसुतः भार्यार्थी भवतु ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६

अश्वपतिरुवाच आशांनार्हसिमेहंतुंसोऽहंदास्यणतस्यच अभितश्चागतंप्रेम्णा प्रत्याख्यातुंनचार्हसि ८ अरू
पोगुणयुक्तश्चत्वंममाहंतवापिच स्नुषांप्राप्यचमेकन्यां भार्यार्थी भवतःसुतः ९ द्युमत्सेनउवाच पूर्वमेवा-
भिलषितोसंबंधोमेत्वयासह भ्रष्टराज्यस्त्वहमितिअतएवविचारितम् १० ततःसर्वान्समानीयद्विजानाश्रमवा-
सिनः यथाविधिसमुद्वाहंकारयामासतुर्नृपौ ११ दत्वाचाश्वपतिःकन्यांयथार्हांसपरिच्छदाम् ययौस्वकीयभव
नंयुक्तःपरमयामुदा १२ सत्यवानपिभार्यांतांलब्ध्वासर्वगुणान्विताम् मुमुदेसापितंलब्ध्वा भर्तारंमनसेप्सितम्
१३ गतेपितरिसर्वाणिन्यस्तान्याभरणानिच जगृहेवल्कलान्येववस्त्रंकाषायमेवच १४ परिचारैर्गुणैश्चैवप्र-
श्रयेणदमेनच सर्वकामक्रियाभिश्चसर्वेषांतुष्टिमावहत् १५ एवंतत्राश्रमेतेषांसदानिवसतांसतां कालस्तुप-
श्यताकश्चिदत्यक्रामतभोनृप १६ सावित्रीतुशयानापितिष्ठत्यपिदिवानिशम् नारदेनयदुक्तंतद्वाक्यंमनसिधार
यत् १७ इतिश्रीभविष्योत्तरपु० ज्येष्ठमाहात्म्यपंचविंशोऽध्यायः २५ ॥ स्कंदउवाच ततःकाले
बहुतिथेव्यतिक्रांतेकदाचन प्राप्तःसकालस्तद्वाक्याद्यत्रपत्युर्मृतिर्नृप १ प्राप्तःसकालोमर्तव्यंयत्रसत्यव्रता
नृप गणयंत्याचसावित्र्यादिवसंदिवसंप्रति २ यद्वाक्यंनारदेनोक्तंवर्ततेत्र्यहदिनित्यशः व्रतंत्रिरात्रमुद्दिश्यदिवारा
त्रंस्थिताभवत् ३ चतुर्थेहनिकर्तव्यमितिसंचिंत्यभामिनी तच्छ्रुत्वानियमंदुःखंबुध्वादुःखान्वितोनृपः ४

१७ इतिज्येष्ठमाहात्म्यटीकायांपंचविंशोऽध्यायः २५ ॥ तद्वाक्यान्नारदवाक्यात् तेनकथितइत्यर्थः १ २ नारदेनयद्वाक्यमुक्तं-
यच्चत्र्यहदिनित्यशः वर्ततेनतदवसरः प्राप्तइत्यर्थः ३ चतुर्थेहनिकर्तव्यंपारणमितिशेषः बुध्वाज्ञात्वादुःखंकष्टसाध्यंनियमम् ४ ५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दृ·ज्यो·र्ण
धर्मस्कंध·
१२५

५ यस्मिन्दिने भर्तुर्निधनकारणं मृत्युकारणं तद्दिवसंज्ञात्वा ६ अत्रांतरेमरणकालात्पूर्वदिवसत्रयमध्ये त्रिदिनस्यनियमंव्रतंचका

उत्थायवाक्यंसावित्रीमब्रवीत्परिसांत्वयन् द्युमत्सेनउवाच अतितीव्रोयमारंभ स्त्वयारब्धोनृपात्मजे ५ त्र्याणां
दिवसानांहिस्थितिं परमदुश्चराम् स्कंदउवाच ज्ञात्वातद्दिवसंविप्रा भर्तुर्निधनकारणम् ६ अत्रांतरेचनियमंत्रि
दिनस्यमनस्विनी अस्मिन्दिनेचमर्तव्यंतदासत्यवतामुने ७ कुठारसंप्रतिगृह्यपीठकंचैवसत्वरं प्रतस्थेवनवासा
यसावित्रीवाक्यमब्रवीत् ८ नगंतव्यंत्वयाचाद्यममवाक्येनमानद अथवागम्यतेसाधुमयासहवनंव्रज ९ सं
वत्सरंचसंपूर्णमाश्रमेस्मिन्ममप्रभो तद्वनंद्रष्टुमिच्छामिप्रसादंकुरुमेप्रभो १० नाहंस्वतंत्रःकल्याणिपृच्छस्वपि
तरौमम ताभ्यांप्रस्थापितागच्छमयासहशुचिस्मिते ११ एवमुक्तातदातेनभर्त्रासाकमलेक्षणा श्वश्रूश्वशुरयोः
पादावभिवाद्येदमब्रवीत् १२ वनंद्रष्टुमिच्छेयंआज्ञामत्द्यप्रदीयताम् उवाचवचनंसाध्वीवरमेकंप्रयच्छथ १३
भर्त्रासहवनंगंतुमतित्वरयतेमनः तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वाद्युमत्सेनोब्रवीदिदम् १४ व्रतंकृतंत्वयाभद्रेपारणंकुरुसत्व
रं पारणांतेततोभीरुगंतुंवाथत्वमर्हसि १५ सावित्र्युवाच नियमश्चकृतोस्माकंरात्रौचंद्रोदयेसति जाते
मयाप्रकर्तव्यंभोजनंतातमेशृणु १६ वनदर्शनकामास्मिभर्त्रासहममाद्यवै नमेतत्रभवेत्ग्लानिर्भर्त्रा सहनराधिप
१७ इत्युक्तस्तदाराजाद्युमत्सेनोमहीपतिः यत्तेभिलषितंपुत्रितत्कुरुष्वस्वमध्यमे १८ नमस्कृत्यतुसावित्री
श्वश्रूश्वशुरयोरपि सहितानृपशार्दूलतेनसत्यवताप्रभो १९ आलोकयंतीभर्तारंतंचकालेमनस्विनी वनंचफलि
तंदृष्ट्वापुष्पितंद्रुमसंकुलं २० रेतिशेषः ७ मरणदिवसवृत्तांतमाह कुठारमिति पीठकं काष्ठच्छेदनाधारभूतंकाष्ठं ८ ९ १०
११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ श्वश्रूश्वशुरयोश्चरणाविति शेषः १९ २० ६९

मासस्त·४
ज्येष्ठमा·मा·
अ·२६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२१ २२ कठिनं काष्ठं पाठयामासदारयामास मूलइतिशेषः २३ २४ २५ २६ नस्येउत्संगं ददाविनिशे-

द्रुमाणांचैवनामानिमृगाणांचैवभामिनी पश्यंतीमृगयूथानित्हृदयेनप्रवेपति २१ तत्रगत्वासत्यवान्वैफलान्यादा
यसत्वरः काष्ठानिचसमादायबबंधभारकंतदा २२ कठिनंपाटयामासकृत्वावृक्षावलोकनम् वटवृक्षस्यसासा
ध्वीउपविष्टामहासती २३ काष्ठंपाटयतस्तस्यजाताशिरसिवेदना ग्लानिश्चमहतीजातागात्राणांवेपथुस्तदा २४
आगत्यवृक्षसामीप्यंसावित्रीमिदमब्रवीत् ग्लानिश्चमहतीजाताशिरस्यपिचवेदना २५ कंठकैर्भिद्यतेभद्रेशि
रोमेशूलसंमितैः उत्संगेतवसुश्रोणिस्वप्तुमिच्छामिसुव्रते २६ तथेत्युक्त्वाविशालाक्षीतस्यमृत्योर्मनस्विनी प्रा
प्तंकालंमन्यमानातस्मैतत्रैवभामिनी २७ सत्यवानपिसुमस्तु कृत्वोत्संगेशिरस्तथा तावत्तत्रसमागच्छत्पुरुषःकृ
ष्णपिंगलः २८ इतिश्रीभविष्योत्तरपु॰ ज्येष्ठमासमाहात्म्येषड्विंशोऽध्यायः २६ ७२ ऋषयऊचुः
किंचकारतुसाध्वीसाएकाकीवनसंस्थिता दुःखशोकभयाक्रांताअसहायामनस्विनी १ स्कंदउवाच त्वा-
त्वागतासुधर्मज्ञे आगतःस्वयमेवहि जाज्वल्यमानोवपुषाददर्शाथचभामिनी २ उवाचवाक्यंवाक्यज्ञाकस्त्वं-
लोकेभयंकरः क्षीणायुस्तुवरारोहे भर्त्तातवमनस्विनी ३ देवीदुर्धिषहंतेजःसोढुंशक्यंनतेशुभम् इत्यवेहि
महाभागेस्वयमागमनंमम ४ इत्युक्त्वानांवरारोहांतस्यदेहान्महात्मनः अंगुष्ठमात्रंपुरुषंबध्वापाशेनसुस्थिरं
५ विचकर्षततोवेगाद्गृहीत्वाप्रस्थितःपुरीम् सावित्रीतुततःपश्चादनुयातिस्मतंपतिम् ६ यमउवाच निवर्त-
स्वमहाभागेत्वंदूरंसमुपागता गत्वास्वभवनंशीघ्रंकुरुचैवौर्ध्वदैहिकम् ७

षः २७ २८ इतिज्येष्ठमा
हात्म्यटीकायांषड्विंशोऽध्यायः २६ ७२ १ धर्मज्ञोयमः २ ३ ४ ५ ६ ७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८

एवमुक्तातुसातेनप्रत्युवाचयमंतदा सावित्र्युवाच नश्रमोनचमेग्लानिः सकाशात्तवमानद ८ विशेषतश्चभ
र्तुर्मेकुतोग्लानिःसुरेश्वर धर्मेणत्वंपालयसेधर्मेणत्वंविवर्धसे ९ नाफलंदर्शनंयस्मात्सतांमुक्तंकदाचन आ
हुःसप्तपदींमैत्रीमितिवेदविदोविदुः १० संतुष्टस्तेनवाक्येनधर्मराजोयमस्तदा वराणामीश्वरोदातावरंतस्यै
दिदेशह ११ चक्षुःप्राप्तिंचसावव्रेश्वश्रूश्वशुरयोस्तदा राज्यप्राप्तिंपितुःपुत्रशतंचैवात्मनस्तथा १२ जीवितंच
तदाभर्तुर्वव्रेतत्रतदाज्ञया प्रदक्षिणंततःकृत्वाधर्मराजायसुव्रता १३ तथेत्युक्त्वाधर्मराजोजगामस्वकमालयम्
सागतावटसान्निध्यंकृत्वोत्संगेशिरस्ततः १४ प्रबुद्धस्तुततोब्रह्मन्सत्यवानिदमब्रवीत् मयास्वप्नंवरारोहे
दृष्टमद्यैवभामिनि १५ तत्सर्वंकथितंतस्यैयद्वृत्तंसर्वमेवतत् तथाचकथितःसर्वःसंवादश्चयमेनहि १६ अ
स्तंगतेततःसूर्येद्युमत्सेनोमहीपतिः पुत्रस्यागमनंकांक्षन्नितश्चेतश्चधावति १७ आश्रमादाश्रमंगच्छन्पुत्रद
र्शनकांक्षया आवयोरंधयोर्यष्टिःक्वगतेतिविनावयोः १८ एवंसविविधंक्रोशन्सपत्नीकोमहीपतिः चकारदुः
खततःसन्पुत्रपुत्रेतिचासकृत् १९ अकस्माद्दैवराजेंद्रोलब्धचक्षुर्महेश्वरः तंदृष्ट्वापरमाश्चर्यंचक्षुःप्राप्तिंद्वि
जोत्तमाः २० सांत्वपूर्वंतदावाक्यमूचुस्तेचयथाभृशम् चक्षुःप्राप्त्यामहाराजंसुचिंततेमहामते २१ पुत्रेणच
समंयोगंप्राप्स्यसेनृपसत्तम स्कंदउवाच यावदेवंवदंत्येतेतापसाद्विजसत्तमाः २२ सावित्रीसहितःप्रा
प्तःसत्यवान्द्विजसत्तमाः नमस्कृत्यद्विजान्सर्वान्मातरंपितरंततः २३ सावित्रीचततोब्रह्मन्ववंदेचरणा २६
विति श्वश्रूश्वशुरयोर्ब्रह्मन्सावित्रीकमलेक्षणा २४

१९ २० २१ २२ २३ २४

२५ २६ २७ २८ २९ ३० अभिषिंचस्व आत्मानमितिशेषः ३१ ३२ ३३

मुनयऊचुः किंतुजानासिसावित्रि कारणंवरवर्णिनि वृद्धस्यचक्षुषःप्राप्तिस्वश्वशुरस्यवरानने २५ सावित्र्यु
वाच नजानामिमुनिश्रेष्ठाश्चक्षुषःप्राप्तिकारणम् चिरंसुप्तस्तुमेभर्तातेनकालव्यतिक्रमः २६ सत्यवानु
वाच अस्याःप्रभावात्संजातंनदृश्यंयत्रकारणम् तत्सर्वंविद्यतेविप्राःसावित्र्यास्तपसःफलम् २७ व्रतस्यैवतु
माहात्म्यंदृष्टमेतन्मयाधुना स्कंदउवाच एवंतुवदतस्तस्यतदासत्यवतःप्रभो पौराःसमागतास्तस्मैऊचु
स्त्वयुर्नृपतिर्हतः येनराजन्बलाद्राज्यंहृतंक्रूरेणमंत्रिणा २९ अमात्येनहतःसोपिइतिपौराःसमागताः पौराऊचुः
उत्तिष्ठराजशार्दूलस्वंराज्यंपालयप्रभो ३० अभिषिंचैवराजेंद्रपूर्वमंत्रिपुरोहितैः स्कंदउवाच सगत्वाराजशा
र्दूलःस्वपुरजनसंवृतम् ३१ पितृपैतामहंराज्यंसंप्राप्तंचसमात्मना सावित्रीसत्यवांश्चैवपरांमुदमवापह ३२
जनयामासपुत्राणांशतंचैवबाहुशालिनाम् व्रतस्यैवतुमाहात्म्यात्तस्याःपितुरजायत ३३ पुत्राणांचशतंब्रह्मन्प्र
सन्नाच्चयमात्तथा एतत्तेकथितंसर्वंव्रतमाहात्म्यमुत्तमम् ३४ क्षीणायुर्जीवितोभर्ताव्रतस्यास्यप्रभावतः कर्त
व्यंसर्वनारीणांअवैधव्यफलप्रदम् ३५ इतिश्रीभविष्योत्तरपु॰ज्येष्ठमाहात्म्येसप्तविंशोऽध्यायः २७ ७
स्कंदउवाच पुरावृंदारकोनामब्राह्मणोलोकविश्रुतः वेदशास्त्रपुराणज्ञोधनीचबहुबांधवः १ देवसेनेतिविख्या
ताभार्यारूपगुणान्विता धर्मपत्न्यातयासार्द्धंससुखंचिरमन्वभूत् २ कदाचिज्ज्वरयाव्याप्तःपुत्रहीनःसुदुःखितः
कृत्वाव्रतानिबहुशोदानानिचयथाविधि ३ ३४ ३५ इतिज्येष्ठमाससमाहात्म्यटीकायां सप्तविंशो
ऽध्यायः २७ ७ ज्येष्ठस्नानमाहात्म्यंप्रतिवक्तुमितिहासंप्रस्तौति पुरेत्यादिना १ २ ३

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गहनंदुर्गमंचवनंयानइत्यन्वयः ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ अंतरि॰

नलेभेसंततिंपितृऋणमुक्तिकरींयदा तदैवयातोगहनंप्राणान्दातुंमहद्वनम् ४ सनिद्राहाररहितोविकलोभू
त्तदाद्विजः चतुर्थेदिवसेप्राप्तेमूर्छितःपतितोवने ५ करुणार्द्रोहिभगवान्ज्ञात्वातस्यापिनिश्चितम् द्विजरूपंस
मासाद्यतमुत्थाप्यवचोब्रवीत् ६ ब्राह्मणउवाच कोसित्वंकुतआयातःकिमर्थंत्यजसित्वसून् वाक्यंतदा
र्थवच्छ्रुत्वास्ववृत्तांतंन्यवेदयत् ७ श्रुत्वैवंपुनरूचेतंद्विजरूपीजनार्दनः सरवेस्वभवनंगच्छव्रतंकुरुमयोदितम् ८
ज्येष्ठेमासेतुसंप्राप्तेप्रातःस्नानंदिनेदिने कुरुत्वंब्राह्मणश्रेष्ठभानावनुदितेसति ९ कुरुष्वब्रह्मचर्येणहविर्भुङ्क्ष्व
तेंद्रियः त्रिविक्रमंसमभ्यर्च्यदधिभक्तंसमर्प्यच १० जलसेकंचवृक्षेषुब्राह्मणानांगृहेगृहे एवंकृतेद्विजश्रेष्ठपुत्रस्त
चभविष्यति ११ इत्युक्त्वैवांतरितोजातःसद्विजोद्भुतदर्शनः तंविष्णुरूपंनिश्चित्यप्रययौस्वगृहंप्रति १२ तेनोक्तंस
कलंकर्तुमुद्यतोभूत्तयासह प्रातःस्नानंकृतवतोनिशामंतेदिनेदिने १३ कदाचिद्दैवयोगेनपुलिनेवृक्षसंकुले श॰
रद्वत्यांमहाघोरंव्याघ्रमेकंददर्शसः १४ बुभुक्षितइवात्यर्थंतस्यांतिकमुपाययौ भयव्याकुलितःसोपिजलपा
त्रमविक्षिपत् १५ तस्यांबुकणिकास्पर्शाद्दिव्यदेहोबभूवह सउवाचप्रसन्नात्माधन्योहंतवदर्शनात् १६ व्या॰
घ्रउवाच ब्रह्मन्पुरात्वहंव्याधःकृताहिंसाप्यनेकधा तद्दोषाद्व्याघ्रतांप्राप्तोमुक्तोहंतवदर्शनात् १७ पुण्यंकरोषि
किंभद्रतद्देहिमदनुग्रहात् स्कंदउवाच एवमुक्तस्तदातेनव्याघ्रेणद्विजपुंगवः १८ ददौमासकृतंपुण्यंतेनस्वर्लोकमा॰
गतः पुनश्चकारविप्रोपितद्व्रतंमहदद्भुतम् १९ तस्यपुण्यप्रभावेनजातःपुत्रोमहौजसः तदातद्वचनंतथ्यंमुनेब्रह्मकु २७
लोद्भवः २०

तः अंतर्हितः १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२१ २२ इतिज्येष्ठमाहात्म्यटीकायामष्टाविंशोऽध्यायः २८ ७ अज्ञातकृतज्येष्ठस्नानमाहात्म्यंवर्णयति शृण्वन्त्वित्यादि·

स्कंदउवाच एतत्स्नानस्यमाहात्म्यंकथितंद्विजसत्तमाः यदंबुकणिकास्पर्शान्मुक्तःपरमहिंसकः २१ द्विजोपितनयं
लेभेवैष्णवंविष्णुसन्निभम् पुनःकिंश्रोतुमिच्छावस्तत्सर्वंकथयस्वनः २२ इतिश्रीभविष्यपुराणेज्येष्ठमाहात्म्येऽष्ट
ष्टाविंशोऽध्यायः २८ ७ ऋषयऊचुः ज्येष्ठेस्नानस्यदानस्यमाहात्म्यश्रवणस्यच फलंविस्तरतोब्रूहिपु
राणंवदतांवर १ स्कंदउवाच शृण्वंतुऋषयःसर्वेज्येष्ठस्नानफलश्रुतिम् यांश्रुत्वामुच्यतेजंतुस्त्रिविधादपिपा
तकात् २ वृषभस्थेसवितरिज्येष्ठस्नानंकरोम्यहम् विप्रेष्टुमात्रस्तुजलेऽघानिविलयंतिनः ३ ज्येष्ठेस्नानंप्रक·
र्तव्यंयावन्नैवोदितोरविः ज्येष्ठयामार्द्धपर्यंतंउदकेयत्रकुत्रचित् ४ तत्रसर्वाणितीर्थानिगंगादीनिवसंतिहि तावत्
स्नानंप्रकर्तव्यंयावद्यामार्द्धकंभवेत् ५ ततःशर्पतिचास्नातान्दैवेनोपहतान्जनान् अतःस्नानंप्रकर्तव्यंज्येष्ठमा
सेनरोत्तमैः ६ ईर्ष्ययाथचलोभाभ्यांसेवयावासमागमात् हठाल्लोकापवादाच्चनिर्मितेनयदृच्छया ७ भीत्या
परवशेनैवकर्तव्यंस्करवलिप्सया कलौतुपापबाहुल्यात्ज्येष्ठेस्नानंसुदुर्लभम् ८ यमेनगोपितंभीत्याप्रार्थ्यय
त्वात्रिविक्रमम् विघ्नानिसंभवंतीहस्वल्पपुण्यवतांनृणाम् ९ ऋषयऊचुः यमेनमासमाहात्म्यंगोपितंके·
नहेतुना विघ्नानिकुरुतेकस्मात्ज्येष्ठेपुण्यवतांनृणाम् १० एतत्कौतूहलंश्रोतुमिच्छामस्तद्वदस्वनः स्कंदउ
वाच अत्रार्थेकथयिष्यामिइतिहासपुरातनम् ११ यच्छ्रुत्वाभवतागच्छेत्संशयोहृदिसास्थितः पुरामाहिष्म·
तीपुर्यांब्राह्मणःकनकाह्वय १२ सर्वविद्यापरिभ्रष्टोमूर्खोनिंदापरायणः कृषिकर्मकरोनित्यंक्रयविक्रयकारकः १३

यावदध्यायसमाप्ति १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

१४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४

अनेकव्यवसायेनकुटुंबोदरपूरकः तथापिनाभवत्तृप्तिः कुटुंबस्यदुरात्मनः १४ जघानपथिकान्मार्गेकुटुंबोद
रपूर्तये तथापिनाभवत्तृप्तिःचौर्यंकुर्वन्द्विजाधमः १५ एवंप्रतिदिनंकुर्वन्माहिष्मत्यांद्विजाधमः कस्मिंश्चित्स
मयेदृष्टोधृतस्तैर्ग्रामवासिभिः १६ बबंधुस्ताडयामासुर्बहिर्निष्कासितःपुरात् उवासकतिचित्कालमरण्येग्राम-
सन्निधौ १७ निशायांगृहमागत्यपुनरेववनंययौ अरण्येश्वापदान्हत्वाभक्षयामासनिर्घृणः १८ एवंप्रकुर्वतस्त
स्यकालोबहुतरोगतः कालेनबहुनाराजन्ज्येष्ठमासःसमागतः १९ निशीथेकनकोरण्यादागतःस्वगृहंप्रति
जहारवस्त्रालंकारान्पुनर्गंतुंवनंययौ २० मार्गेददर्शसरितमुत्तीर्यवनमाययौ अज्ञातज्येष्ठमासस्यस्नानंजा-
तंद्विजन्मनः २१ प्रत्यहंगहनादेत्यस्तेयेनापादितावसु गृहीत्वावनमायातितदास्नातिदिनेदिने २२ एवंमा-
सोगतस्तस्यस्नानतोज्ञानतःसदा ज्येष्ठेशुक्लचतुर्दश्यांनिशीथेद्विजसत्तमः २३ जहारधनवस्त्राणिबध्वाग्रंथिं
वहिर्ययौ तावत्प्रभातसमयेदृष्ट्वालोकानितस्ततः २४ पलायनपरोभूत्वासरित्तीरमुपाययौ तत्रैवचजनान्
दृष्ट्वापूर्णिमास्नानतत्परान् २५ तस्करेतिवदन्लोकस्तत्पृष्ठेसमुपागतः सोप्यमार्गेणसरितमुत्तर्तुंत्वरयाय-
यौ २६ पृष्टेकाष्ठैश्चपाषाणैस्ताडयामासतंजनम् दृष्ट्वाशिरसितंभारंअगाधेपयसिस्थितः २७ पपातसलि
लेतस्मिन्पंचत्वंसमुपागतः वैकुंठादागतंदिव्यंविमानंसूर्यवर्चसम् २८ किमिदंकिमिदंचेतिविस्मिताःस-
कलाजनाः तत्रस्थैःपुरुषैःकैश्चिद्धृतोनीतोजलद्बहिः २९ कनकोयंद्विजोत्रस्थोऽस्माभिर्ग्रामाद्बहिःकृतः तत्क्ष २८
णात्परमरूपसंप्राप्तःकनकोद्विजः ३०

२५ २६ २७ २८ २९ ३०

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३१ ३२ ३३ संयमिनीपतिः यमः ३४ ३५ इतिज्येष्ठमाहात्म्यटीकायामेकोनत्रिंशोऽध्यायः २९

तान्विमानात्ततोदूतान्प्रत्यूचुर्दिव्यपूरुषाः ३१ दिव्यपुरुषाऊचुः केनपुण्येनसंप्राप्तंवैकुंठाद्यानमागतम्
दूताऊचुः अज्ञातज्येष्ठमासस्यस्नानेनास्यसुदुर्लभम् ३२ तच्छ्रुत्वायानमारुह्यवैकुंठभुवनंगतः सरूपतांभग
वतःसंप्राप्तःकनकोद्विजः ३३ तच्छ्रुत्वापरमदुःखंप्राप्तःसंयमिनीपतिः गोपयामासमाहात्म्यंसंप्रार्थ्यजगतांप
तिम् ३४ इतिवःकथितंविप्राःमासस्नानफलंशुभम् ३५ इतिश्रीभविष्योत्तरपु०ज्येष्ठमासमाहात्म्येएको
नत्रिंशोऽध्यायः २९ ॥ स्कंदउवाच शृण्वंतुऋषयःसर्वेमाहात्म्यस्यचयत्फलम् प्राप्यतेपुंभिः
शक्रस्यनतत्क्रतुशतैरपि १ सर्वदानेषुयत्पुण्यंसर्वतीर्थेषुयत्फलम् यत्फलंजपयज्ञेनमाहात्म्यश्रवणेनतत्
२ माहात्म्यंसकलंश्रृण्वन्नपुनर्जन्मभाग्भवेत् समग्रंवातदर्द्धंवातदर्द्धंवातदर्धकम् ३ अध्यायंवातदर्धं
वाश्लोकंश्लोकार्द्धमेववा यःशृणोतिनरोभक्त्यातस्यपुण्यमनंतकम् ४ श्रेयांसिबहुविघ्नानिस्वल्पपुण्यवतां
द्विजाः तस्मात्पुण्यंप्रकर्तव्यंनरैर्विघ्नोपशांतये ५ यदिविघ्नंसमापन्नंस्नानेश्रवणकर्मणि नत्याज्यंतद्विघ्नभ
यात्पुण्यंकर्मचकारयेत् ६ विघ्नानिनाशमायांतिअसकृत्पुण्यकर्मणा बहूनिसंतिपुण्यानिकलौचोक्तानि
यानिच ७ तेषुश्रेष्ठतमंप्रोक्तंपुराणश्रवणंकलौ गोघ्नःस्त्रीघ्नःकृतघ्नश्चब्रह्मघ्नःपितृघातकः ८ मातृहामद्यपी
कुष्ठीस्तेयीविश्वासघातकः तेसर्वेप्रतिमुच्यंतेपुराणश्रवणात्कलौ ९

अथास्मिनध्यायेमाहात्म्यश्रवणफलंप्र-
स्तौति शृण्वंतित्यादिना १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

१० ११ १२ १३ अत्रार्थेइतिहासमाह१ १४ १५ लेभेइतिपूर्वान्वयि नकिंचनलेभेइति कुटुंबवाहा

पुराणश्रवणंकार्यंबालवृद्धातुरैरपि निष्कामैश्चसकामैश्चउत्तमाधममध्यमैः १० पुराणश्रवणंकार्यंस्त्रीभिःशूद्रैःप
तितैरपि तत्तत्फलमवाप्नोतियथामनसिनिश्चितम् ११ अकामेनसकामेनआस्थयावाप्यनास्थया स्पर्धयाकप
टेनापिनिस्पृहेणस्पृहावता १२ पुराणश्रवणेनैवप्राप्नुवंतिमनोरथान् अभक्त्याश्रवणेनापिपापनिष्ठोदिवंगतः
१३ अत्रार्थेकथयिष्यामिकथांपापप्रणाशिनीम् द्वारावत्यांपुराकश्चिद्देवशर्माद्विजाधमः १४ ब्रह्मकर्मपरिभ्र
ष्टःसर्वदाप्रेतकर्मकृत् सर्वदादुष्टकर्माणिचकारापिनकिंचन १५ लेभेकुटुंबवाहार्थंदस्युवृत्तिंचकारसः तस्मि
न्पुरवरेरम्येबहवोवत्सरागताः १६ अथतद्दैवयोगेनमासःशुक्रःसमागतः तत्रनागरिकाःसर्वेशुक्रस्नानार्थमुद्यताः
१७ बलिपूजांसमागृह्यगोमत्यांययुरन्वहम् तत्रस्नात्वाजपंकृत्वाययुस्तेविष्णुमंदिरम् १८ ततःसर्वेसमागम्य
व्यासंकृत्वाद्विजोत्तमम् पूजयित्वायथाशक्त्यावस्त्रालंकरणादिभिः १९ माहात्म्यश्रवणंतस्मात्कुर्युर्ज्येष्ठस्यः
सादरम् एवंयामद्वयंतत्रस्थित्वापश्चाग्निजालयम् २० जग्मुर्दिनेषुगच्छत्सुकेषुचित्सुद्विजाधमः स्तेयंकर्तुं
समुद्युक्तोसोपियातोनिरंतरम् २१ गूढस्थानसमायुक्तःकिंनेयमितिचिंतयन् नलेभेवत्सरंतत्रगतास्तुबहुवास
राः २२ अद्यश्वोवाहरिष्यामिवस्त्राण्याभरणानिच एवंचिंतयमानस्यआगतापूर्णिमाशुभा २३ तस्यांसमु
त्सुकाःसर्वेकृत्वास्नानादिकाःक्रियाः तथापुराणश्रवणंकृत्वाव्यासस्यपूजनम् २४ वस्त्रालंकरणैर्द्रव्यैः
फलैस्तांबूलसंयुतैः तद्वारमभवत्तत्रदृष्ट्वादस्युर्व्यचिंतयत् २५

र्थेकुटुंबपूरणार्थे १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३

अथाहंघातयिष्यामिव्यासंतद्द्रविणेच्छया अस्यसर्वंहरिष्यामिममेदंदैवचोदितम्२७ ᳵइतिनिश्चित्यम
नसिस्वयंतत्रसमागतः पौराणिकंसमभ्यर्च्यदंडवत्पतितोभुवि २७ आशिं८ इतिश्रीऽपदत्तंतवकले
वरम् दासोहमितिमामत्वासेवांगृह्ययथासुखम् २८ सर्वेभ्योप्यधि...शोऽध्याय...धामासकृत्स्निमाम्
ततोविनिर्गताःसर्वेयातेस्तंतिग्मतेजसि २९ तत्रावशिष्टोप्येकाकी...वि अष्टमेध...स्तथा ततःपौराणिको
राजन्समाकृष्यइतस्ततः ३० ग्रंथिंबध्वाददौतस्यमस्तके...माहात्म्यसं... तयान्यशिराजातोहृष्यमा-
णोमुहुर्मुहुः ३१ एवंविनिर्गतोनौतुमार्गेदुष्टोव्यचिंतय...पणमस्त...ह्रदमार्गेणतेनसाकंययौशनैः ३२
ह्रदेबहुजनाकीर्णेपलायनपरोभवत् तदैवप्रसरन्म...नरुदकेपतत् ३३ नापश्यत्तंयदाविप्रोतदे
वाकुलितोभृशम् कोलाहलकृतस्तेनसर्वेतत्रसमागताः ३४ अहोतेनैवदुष्टेनहृतंसर्वाखिलंमम
दुष्टोहंमंदबुद्धिश्चविश्वस्तोहंकथंजनाः ३५ अविज्ञातप्रबंधेचविश्वसंतिनराधमाः मद्वृत्तेनाशमायाति
विडालंमूषकोयथा ३६ ६२ ६२ ६२ ६२ ६२

३४ ३५ ३६ ६२ ६२ ६२ ६२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३

एवंतद्वचनंश्रुत्वापौराराजानमब्रुवन् राजाभृत्यान्समाहूयइदंवचनमब्रवीत् ३७ पुरद्वारेषुकी
लानिसर्वेस्थित्वाइतस्ततः बाह्यमभ्यंतरेचैव अंतस्थंबाह्यमेवच ३८ नयात्येवंविधंकार्यंदस्याश्वा
न्वेषणंतथा ततःसमुदितेभानौचौरान्वेषणतत्पराः ३९ कूपांतेददृशुःकेचित्केचिद्राजानमू
चिरे कूपान्निष्काशितस्तूर्णंप्राणशेषोनृपाज्ञया ...कःसमागे... सर्वंद्विजेंद्रायसोपिप्राणान्मुमोचह
दिव्यदेहधरोभूत्वाविमानवरमास्थितः ४१ तान्... कलायमुक्त... ...मामाशक्त्राश्रयभवदनुग्रहः ततः
स्तेविस्मिताःसर्वेमहिमानंप्रतुष्टुवुः ४२ सोपिवैकुंठनि...भिः १९ मा... ...श्रवणाद्ययो स्कंदद्व
वाच एतन्मयानिगदितंमाहात्म्यंतवविस्तरात् ४३ ...गच्छत्स्कंदेषु ...पित्रभक्तस्यापिमा
यिनः किंपुनर्भक्तिभावेनशृण्वतांभाग्यमुत्तमम् येनकुर्वंतिवेमा... नलेभेवत्सं... व्यासपूजनम्
४४ दारिद्र्यरोगसंयुक्तास्तेभवंतिभवेभवे पुराणंयेनशृण्वंतिनपश्यंति... ...मासभा... ४५ तेमूका
बधिराश्चांधाःपंगवश्चनसंशयः एवंश्रुत्वास्कंदमुखवान्प्रीणंतस्तेद्विजोत्तमाः तत्र ६१

३०

४४ ४५ एवंश्रुत्वेतिसूतोक्तिः ४६ ६१ ६५ ६१ ६१

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वर्षतः पुष्पवर्षाभिः षडास्यंनंदनोद्भवैः ननृतुश्चापरेकेचित्पुपूजुश्चोपचारकैः ४७ श्रुत्वाप्रमुदि
ताः सर्वेमाहात्म्यंज्येष्ठसंभवम् सूतंप्रपृच्छुस्तेसर्वेमाहात्म्यंचपुनः शुचेः ४८ इतिश्रीभविष्योत्तर
पुराणेज्येष्ठमासमाहात्म्येस्कंदऋषिसंवादेफलश्रुतिवर्णनंनाम त्रिंशोऽध्यायः ३० ६९
इतिश्रीव्यंकटरामात्मजहरिकृष्णविनिर्मितेबृहज्ज्योतिषार्णवे अष्टमेधर्मस्कंधेचतुर्थेमासमा
हात्म्यस्तबके ज्येष्ठमासमाहात्म्यकथनंनामतृतीयंमाहात्म्यंसंपूर्णम् ३ ६९ श्री
गोपालकृष्णोजयति श्रीसीतारामचंद्रार्पणमस्तु श्रीरस्तु शुभम्

श्रीगोपालकृष्णोजयति॰ श्रीसीतारामचंद्रोजयति श्रीरस्तुशुभम् श्रीर्जयति

यह ज्येष्ठमाहात्म्य मुंबईमें पंडित श्रीधर शिवलालके प्रज्ञायुक्त नाम ज्ञानसागर छापखानामे छाप्यो मिति फाल्गुनशुक्ल ११ सौम्यवार॰ संवत् १९४४ शाके १८०९ तारिख २२ माहेफेब्रूवारी सन १८८८ इ॰ ३१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इतिश्रीमासस्तवकेज्येष्ठमासमाहात्म्यंसंपूर्णम्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथाषाढमासमाहात्म्यं प्रारभ्यते.

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

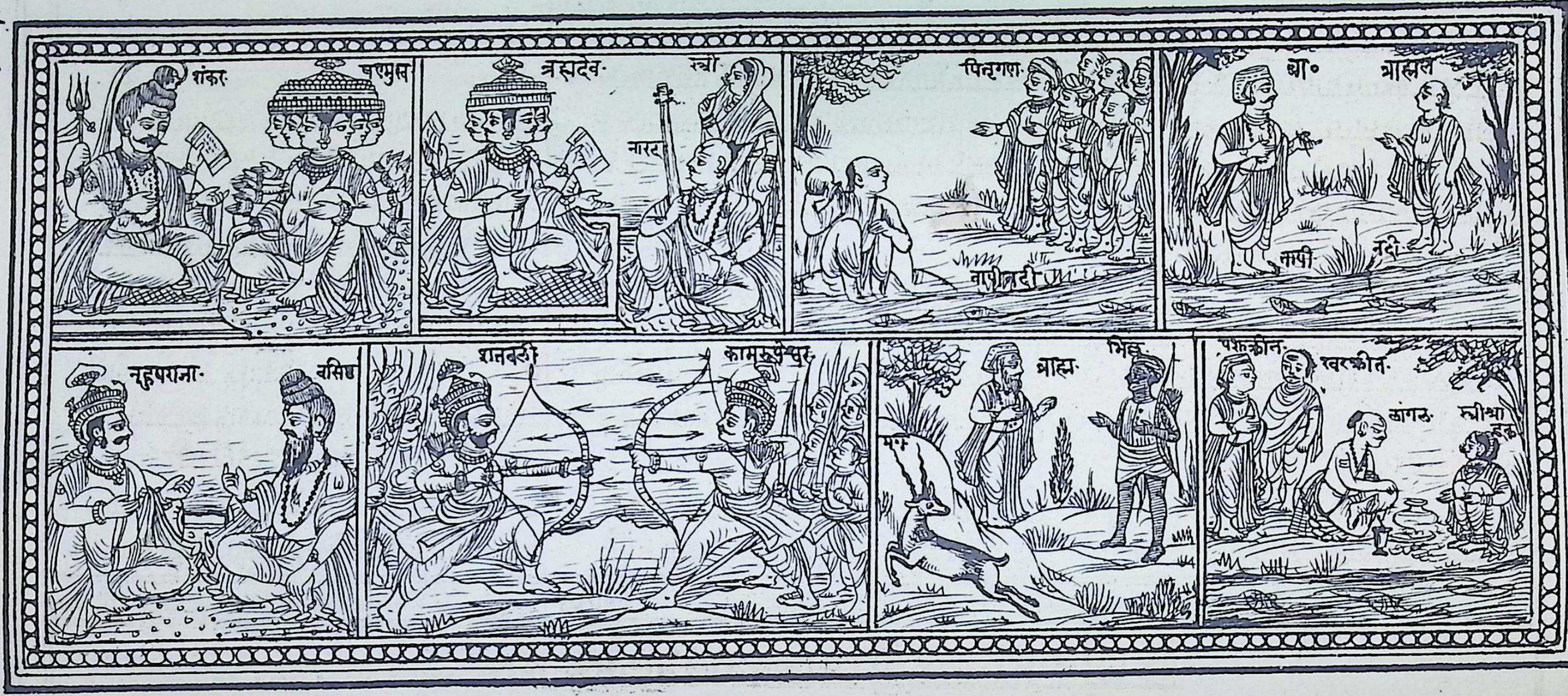

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथ आषाढमाहात्म्यस्य विषयानुक्रमणिका·

अध्यायः	विषयः
१	कार्तिकेयस्य शंकरंप्रति आषाढमाहात्म्यविषये प्रश्नः कार्तिकेयेनपृष्टस्य· शंकरस्य आषाढमाहात्म्यप्रस्तावपूर्विका उक्तिः. तत्प्रसंगात् तापीमाहात्म्यकथनं ताप्य्यवमानितायाभागीरथ्या ब्रह्मसमीपेगमनम् श्लोकाः २६
२	ब्रह्मण आदेशान्नारदकृतस्तापीमाहात्म्यापहारः तज्जन्यपातकेन नारदस्याज्ञानप्राप्तिः नारदस्यब्रह्मसमीपेगमनं स्ववृत्तकथनंच, ब्रह्मकृता तापीस्तुतिः तथाप्रसन्नयातयाप्याकृता नारदाज्ञाननिवृत्तिः, आषाढमासे तवमाहात्म्यमतीवस्यादिति ब्रह्मदत्तस्तापीप्रतिवरः श्लोकाः २६
३	आषाढमासेतापीस्नानमाहात्म्यकथनं तत्प्रसंगेन एकस्य वणिजःकथा· तापीजलेमग्नोत्थितस्य वणिजः अंगलग्नजलबिंदुस्पर्शात्तत्पितृमुक्तिः श्लोकाः १६
४	ममैतेपितर इत्यजानतोवणिजः स्वपितॄन्प्रति केयूयमित्यादि प्रश्नः पृष्टानांतेषां स्ववृत्तकथनम्· श्लोकाः २१
५	कथाप्रसंगेन वणिक्पितृभिःकृतो ब्राह्मणकथाप्रस्तावः श्लोकाः ३२
६	प्रस्तुत ब्राह्मणस्या आषाढमासे तापीप्रति गमनं, कालयोगात् तत्पुत्रस्यापि तत्रागमनं पुत्रदत्तात् आषाढस्नानपुण्यात् ब्राह्मणस्योद्धारः
७	अस्माकमयं पुत्रइत्यजानतां पितॄणांपुत्रंप्रतिकस्त्वमित्यादिप्रश्नः वणिक्कृतं स्ववृत्तकथनं·तेन आषाढस्नानपुण्यं दत्वा पूतानां तेषामुत्तमलोकप्राप्तिः श्लोकाः ११
८	आषाढमासे तापीस्नानं केनविधिनाकार्यं इत्यादिः कार्तिकेयं कृतः शंकरप्रतिप्रश्नः पृष्टेनशंकरेणकृतं आषाढमाहात्म्यादिकथनं श्लोकाः ४३
९	आषाढमासे गोदानादि माहात्म्य कथनं· श्लोकाः २२
१०	गृहादिदानमाहात्म्यकथनम्· श्लोकाः २३
११	आषाढमासे तापीस्नानमाहात्म्यवर्णनं तद्विषयेनहुषराजकथारंभः श्लोकाः १७
१२	पूर्वारब्ध नहुषराजकथाप्रसंगेन शतबलि राजेतिहासकथनं द्वादशाध्यायमारभ्य एकोनविंशोध्यायसमाप्ति पर्यंतं· तत्र पुनःपुनः तापी·

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथ आषाढमाहात्म्यस्य विषयानुक्रमणिका·

अध्याय·	विषय·	अध्याय·	विषय·	अध्याय·	विषय·
	स्नान माहात्म्यकथनम् क्रमेण श्लोकाः १९। ४४।२१।२०।४०।२१।२८।२५		पिंडदानादि माहात्म्यकथनम् चतुर्विंशाध्यायसमाप्ति पर्यंतं क्रमेण श्लोकाः ३४।२७। ३२।४५		भ्य एकोनत्रिंशाध्याय पर्यंतं· एकोनत्रिंशाध्याये आषाढमाहात्म्यकथा संपूर्तिश्च क्रमेण श्लोकाः १५।४१।२२।२१।३०
२०	तापीस्नानमाहात्म्यकथन प्रसंगेन पक्षक्रीत खरक्रीतारव्यान कथनम्· श्लोकाः २९	२५	आषाढे तापीमाहात्म्यकथन प्रसंगेन लांगलवर्धनेतिहासकथनम्· पंचविंशाध्यायमार		इति आषाढमाहात्म्यानुक्रमणिकास०
२१	पूर्वारव्यारव्यानकथनम्· तस्मिन् ताप्यांम्याद्				

इति आषाढमाहात्म्यस्य विषयानुक्रमणिका
समाप्ता·

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रीगणेशायनमः श्रीसरस्वत्यैनमः श्रीगोपालकृष्णायनमः नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमम् देवींसरस्वतींव्यासंत
तोजयमुदीरयेत् १ स्कंदउवाच संतितापीतटेयानितीर्थान्यत्रमहांत्यपि श्रुतानितानिसर्वाणिसर्वपापहराणिच
१ अधुनाश्रोतुमिच्छामियदाषाढफलंलभेत् तापसस्नानकर्तॄणांतत्तातनिखिलंवद २ आषाढस्नानमहिमाकस्मा
दत्रविशिष्यते सरःसिंधुषुसर्वासुस्नानंगर्ह्यंततःकिल ३ रजस्वलाभवेयुस्तावर्षासुऋषयोवदन् तत्स्नायीतनवैता
सुयावत्प्रावृड्व्रजेदिति ४ एवंमेसंशयंतातछेत्तुमर्हस्यशेषतः निषिद्धेषुप्रवृत्तायासाकथंसंशयोमहान् ५ ईश्वर
उवाच महाप्रभावागंगाद्यामहानद्योयतःस्मृताः स्वप्रभावस्त्वसामर्थ्याद्दोषोरजःकृतःस्मृतः ६ शृणुवत्सत्वया
पृष्टंसर्वंतत्कथयामिते रजस्वलात्वदोषोऽस्तिनदीस्वत्रनसंशयः ७ महानदीषुनपुनरेषदोषःकथंचन क्षुद्रायास्तासुदो
षोयंनिश्चितंसमुदाहृतः ८ तावन्महानदीतापीसूर्यपुत्रीगुणाधिका पुण्योदकापापहंत्रीरजोदोषःकथंत्विह ९ कृता
दौशुचिमासेतुजन्मैतस्यायतोऽभवत् जन्ममासेततःस्नानंतस्याःपापनिषूदनम् १० किलाभूद्देवसरितःस्पर्धासुयंज
यास्सह पावित्र्यगुणतःसापिगंगायाश्चाधिकाभवत् ११ ब्रह्महाब्राह्मणःकश्चिज्ज्ञात्वागंगांसमागतः विवर्णकालव
दनश्चांडालसमरूपधृक् १२ श्रुत्वातुतापीमाहात्म्यंसतुतापींसमागतः त्रिदिनस्नानमात्रेणतस्यचांडालतागता १३
ततःसर्वैस्तुमुनिभिस्तापिन्येवसमाश्रिता जन्हुकन्यापरित्यज्यस्तुवद्भिःसूर्यजांमुहुः १४ ततोगंगाजगामाशुपिता
महनिवेशनम् रुदतीगद्गदंदीनाविवर्णाक्षीकृताकृतिः १५ ततःस्वयंभुवापृष्टाकस्माद्दीनासिजान्हवि कथंरोदिषि
चैदुःखमेतत्कस्मात्त्वयिस्थितम् १६ श्रीगंगोवाच तातताप्पीनामनदीसूर्यपुत्रीहविश्रुता तयासर्वाःस्रवंत्योहि
जिताःपावित्र्यगर्वतः १७ तस्यास्तुस्नानमात्रेणपापिष्ठाश्चापिमानवाः कर्मबंधात्परित्यज्यमुक्तास्तेनात्रसंशयः १८ ए
वंविधप्रभावोत्र कस्याःसिंधोर्नदृश्यते यादृशःसवितुःपुत्र्यास्तयाहंचस्वभावतः १९ निर्जितायोमयिस्नातोमानवः

१ नदीषु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्वर्गमाप्नुयात् मोक्ष्यतेरविजास्नानाद्दृष्टामत्तोऽधिकामया २० पूर्वाम्नातंयन्मदर्थेकापिस्त्रोतस्विनीनहि सर्वासामपिना
मार्हत्वत्प्रसादात्सितामह २१ अद्यमेयन्महत्त्वंतत्तयासर्वंपराहृतम् सर्वासांसैवज्येष्ठाभूद्भूयसींमान्यतामगात् २२
स्थापिताहंत्वयातातनदीनांज्येष्ठतापदे सात्वन्यथाकृतिश्चक्रेतपत्यास्कृतयारवेः २३ स्वपराभवतोऊनंप्राप्ताहंभगव-
न्निह त्वंसृष्टेस्तुयथाब्रह्मन्नन्यथाकुरुमाकिल २४ गंगायास्तद्वचःश्रुत्वाब्रह्माकोपवशंययौ आहूयनारदंप्राहमा-
हात्म्यंह्रियतांत्वया २५ निर्माहात्म्यायथातापीलोकेभवतिनारद तथात्वयाविधातव्यंनात्रकार्याविचारणा २६
इतिश्रीस्कंदपुराणेआषाढमासमाहात्म्येप्रथमोऽध्यायः १ छ ईश्वरउवाच ततोजहारसमुनिस्तापीमा
हात्म्यमादितः यद्गीतंमुनिभिःसर्वमनुभूतमनेकधा १ तस्यापहारपापाच्चसोऽज्ञानोनारदोऽभवत् आचख्यौ·
ब्रह्मणेगत्वामाहात्म्यंतद्धृतंयथा २ स्वस्यचाज्ञानयुक्तत्वंमाहात्म्यहरणात्ततः किंकरोमीतिकथयममज्ञानंकथंभ
वेत् ३ अज्ञानान्मरणंश्लाघ्यंपुरुषस्यजगद्गुरोः उपार्जयतिपापानीत्यज्ञानान्नःश्रुतंकिल ४ किंकरोतिकुलेजन्म
किंकरोतिकुतोधनम् यद्यज्ञानंभवेत्पुंसस्तेनसर्वंविनश्यति ५ अज्ञानयुक्तःपुरुषोदिवसेदिवसेकिल दुर्योजय·
त्तियेनात्रदेशेकालेनमुच्यते ६ निर्धनोपिवरंज्ञानीकुलहीनोऽपिनावरम् ज्ञानीसर्वमवाप्नोतिलब्धमज्ञानतोव्रजेत्
७ तदाचराम्यद्ययेनज्ञानंमत्तंभवेन्मम उपायःकोस्तिदेवेशयेनाज्ञानंव्रजेन्मम ८ ततःप्रजापतिस्तापींप्रशशंसा
श्रुसादरम् येनसूर्यसुतादेवीपरितोषंजगामह ९ महाप्रभावात्वंतापिप्रभावःकेनहन्यते त्वदीयोयंचसर्वासांनदी
नामाधिकोभवत् १० यस्यसूर्यस्यकिरणैःपुनातिभुवनत्रयम् यत्पादस्पर्शमात्रेणयांतितीर्थानियोग्यताम् ११
तस्यत्वंदुहितानामतसाविच्यंकिमुच्यते स्पृष्टानित्वत्पितुःपादैरन्यासांसरितांकिल १२ जलानियांतिपावित्र्यंत्व- ३

१ परितप्ता· २ अविधिनाकर्मकारयति·

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

याकिं विवदेदिह जगत्तमोपहारित्वंव्रतंयस्यनिरंतरम् १३ तत्सुत्रीस्नानकर्तृणांतमोहंतितिकिमद्भुतम् इतिप्रशंसि-
तात्तापीब्रह्मणामुदिताभवत् १४ तत्रागत्यततोवाक्यंब्रह्माणमिदमब्रवीत् ताप्युवाच पितामहकिमर्थंत्वंप्र-
शंससिनिगद्यताम् १५ प्रशंसामत्प्रतिष्ठावाजातेयंपरमेश्वर धन्याहंत्रिजगत्पूज्यात्वयाहंचप्रशंसिता १६ ब्रह्मोवा
च नदीज्येष्ठाचतपतिमयागंगापुराकृता त्वन्महिम्नापराभूतानदीयंदीनतामगात् १७ आगतामत्समीपेतुनार
देनाप्युदाहरयम् महिमानंतवगुरुंततोस्याज्ञानमाव्रजत् १८ अनुगृहाणीष्वमहाबाह्यान्नारदमुनिसत्तमम् गंगायाम-
हिमानंचएतद्याचेमहानदि १९ तपत्युवाच त्वत्प्रार्थनाकथंवंध्यांप्राणायावत्करोम्यहम् पुनःप्राणागताःश्रेष्ठनपु-
नर्मानखंडनम् २० प्राणाविनश्वरालोकेमहिमात्वविनश्वरः ईश्वरउवाच विचार्यचततस्तापीब्रह्माणसमभाषत
२१ नारदस्यपुनर्ज्ञानंमत्प्रसादाद्भविष्यति तस्याःप्रसादंसंप्राप्यव्यवस्थासमयाचत ब्रह्मोवाच तापियोमहि-
मालोकेसर्वदातेभवत्पुरा २२ असंशयंसमाहिमातवाषाढेभविष्यति यंयंकामंविचिंत्येहआषाढेयेनिमज्जनम् २३
करिष्यंतिहितेषांचससकामोभविष्यति स्वर्गार्थीप्राप्नुयात्स्वर्गंमोक्षार्थीमोक्षमाप्नुयात् २४ अन्यद्यद्दुर्लभंलोकेतत
दाषाढेभविष्यति गंगापिसरितांमध्येज्येष्ठत्वंलभतांपुनः २५ अन्याश्चसरितःसर्वायथास्वमहिमोत्कटाः भवंतु
त्रिजगच्छ्रेष्ठाःपूर्वमेवप्रसादिताः २६ इतिश्रीस्कंदपुराणेआषाढमासमाहात्म्येद्वितीयोऽध्यायः २ ६९
ईश्वरउवाच ताप्युदुष्टमनाःसर्वंमनुतेस्माविधेर्वचः तदारभ्यशुचौस्नानंतपत्यापापनाशनम् १ ब्रह्मणोवरदा-
नाच्चसमीहितफलप्रदम् सूर्यजायांशुचौस्नानंदेवानामपिदुर्लभम् २ किंपुनर्मानवानांचविनाभाग्यंनलभ्यते
यत्पुनःस्नानकर्तृणांपापिनामपिनाकदम् ३ यैस्तुचीर्णंतमनुजाःसर्वपापविवर्जिताः विमानवरमारूढाअप्सरोगण
सेविताः ४ अतेतुस्वर्गसंप्राप्ताःपूज्यंतेत्रिदिवैरपि स्वर्गदंभोगदंचैवमुक्तिदंमुक्तिमिच्छताम् ५ आषाढस्नानतो-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

नास्तिपरंपापस्यभेषजम् नरकस्थादिवंयांतिस्वर्गस्थामोक्षगामिनः ६ पितरस्तस्यसंतुष्टाआषाढेस्नातियोनरः मा-
घस्नानाद्दशगुणमाषाढस्नानजंफलम् ७ दंभेनापिकृतंयैस्तु तेपिस्वर्गमितोगताः घर्माकुलितदेहोऽपियः स्नातितप-
तीजले ८ आषाढेपुरुषस्तस्यमाघस्नानफलंभवेत् अस्तिकश्चिद्वणिक्पूर्वंसर्वधर्मबहिष्कृतः ९ जैनधर्मपरोनित्यं
वेदवादपराङ्मुखः पितृपितामहाद्यास्तुतस्यमूकत्वमागताः १० पाखंडविहिताचारात्महत्कष्टमुपागताः कदाचि
द्वाणिज्येनिर्गतोलाभकारणात् ११ विक्रेयंवस्तुक्रीत्वाचसार्थेनमहतायुतः स्वसार्थसंयुतस्ताप्याः शच्यौप्राप्तो
महाजलम् १२ तस्माद्वयेनोत्तरतोविपर्येतिस्मतत्तदा वस्तुतापीजलेमग्नंवणिक्मग्नोऽभवत्तदा उन्मज्यचततः
शीघ्रमुडुपेचावलंबितः तटंताप्याः परंचैवनिर्गतश्चवणिग्जलात् १४ तस्यदेहाच्च्युतंवारिपीत्वामूकास्तुपूर्वजाः ता
पीजलप्रभावेन मूकत्वंविजहुःक्षणात् १५ वणिजस्तुदर्शनस्थाश्चस्तुवंश्चपुनःपुनः वत्सधन्यावयंयेषांत्वसत्पुत्रो
भवत्किल १६ येनकष्टान्मूकभावान्मोचिताहेलयावयम् १७ इतिश्रीस्कंदपुराणेआषाढमासमाहात्म्येतृ-
तीयोऽध्यायः ३ ॥ ईश्वरउवाच इतितेषांवचः श्रुत्वाद्दृष्ट्वाक्षणाद्वणिजःकृती पप्रच्छविस्मयाविष्टो
भीतस्तद्दर्शनाद्वणिक् १ केयूयंकथमत्रस्थामूकत्वान्मोचिताःकथम् आख्यातसर्वमेतन्मेविस्मयोयंमहान्हृदि
२ तच्छ्रुत्वातेप्यवोचंश्चवयंतुतवपूर्वजाः वेदमार्गपरित्यागान्मूकाःप्रेतत्वमागताः ३ अस्यामकामात्स्नातस्यपी-
त्वातेदेहान्निःसृतम् वित्तृप्णागतपापाश्चत्वत्प्रसादाच्चवाग्मिनः ४ तापीजलप्रभावोऽयंश्रुतोजातश्चसांप्रतम् य
न्नीरजलपातेन प्राप्यतेपरमागतिः ५ दुर्गतेभेषजंनास्तिशश्चित्स्नानमृतेभुवि वेदमार्गात्परोमार्गोनाभूच्चनभविष्य
ति ६ यमाश्रित्यनरानैवदुर्गतिंयांतिकर्हिचित् येषामंतेश्रुतिप्रोक्ताद्वृषोत्सर्गादिसत्क्रियाः ७ क्रियंतेदारुणंतेषां
दुर्गतिर्वाकुथंभवेत् तएवशोच्याजगतिनैवेषांवैदिकीःक्रियाः ८ यस्यैतानिनदत्तानिप्रेतश्राद्धानिषोडश प्रेतत्वंनिश्च ४

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

लंतस्यश्राद्धैरन्यैः कृतैस्तु किम् ९ एकादशाहे संप्राप्ते यस्य चोत्सृज्यते वृषः प्रेतत्वं नैव तस्यास्ति पुण्याँल्लोकानवाप्नुयात्
१० ये च श्रुतिक्रियाव्रात्याः पाखंडधर्ममाश्रिताः पराङ्मुखा विष्णुभक्तौ ते नरा देवदंडिनः ११ वेदक्रियाविना नास्ति लो-
केत्वस्मिन्परत्र च सौख्यं तस्मात्तदा सेव्यं वेदकर्म नरोत्तमैः १२ तस्मात्तात त्वया त्याज्यो वेदधर्मो न कर्हिचित् यमा-
श्रित्य नरश्रेष्ठ लभते परमां गतिं १३ जीवद्भिर्बहुधा वादाः क्रियंतेऽत्र यदृच्छया मृतैस्तु यमदूतानां हस्तस्थत्वेन दुष्कराः
१४ निमग्नं तत्र यद्दुःखं तस्य शोकं च मा कृथाः संपदो विपदश्चापि दैवायत्ता यतः स्मृताः १५ यदकस्माद्भवेद्दुःखं त्वावि
शत्यस्तमचिंतिताः तस्माद्धर्षश्च शोकश्च न कार्यस्तत्समुद्भवः १६ अत्रास्थित्वा कुरु स्नानं पंचरात्रमथाहनः त्वारभ्यै
कादशीं यावत्पौर्णमासीं समाहितः १७ तत्पुण्यं देहि नो वत्स येन मुक्तिं लभेमहि एवं तवापि कल्माषं भविता नात्र
संशयः १८ अस्माकं पश्यतामेव कश्चिद्विप्रस्त्वमोचयत् आषाढे पंचदिवसस्नानपुण्येन तत्कृतः १९ प्रेतभावान्म
हाघोरान्मुक्तः सत्तु महोदरात् नापीतटं तदारभ्य भजामो दूरतः स्थिताः २० लभामहे न च स्पर्शमन्यानपि जलाशयान्
तस्मात्तृषार्त्ताः सर्वत्र भ्रमामः कृतपापकाः २१ इति श्रीस्कंदपुराणे आषाढमासमाहात्म्ये चतुर्थोऽध्यायः ४

ईश्वरउवाच इति तद्वचनं श्रुत्वा वणिक्पुत्रोऽभ्यभाषत कोऽयं भवद्भिः कथितो ब्राह्मणः प्रेततामितः १ केन कर्म
विपाकेन स घोरां प्रेततामियात् कथं तस्य कृते नात्र मोचितस्तन्निगद्यताम् २ एतां चित्रां परकथां श्रोतुं कौतूहलं मम तस्यै
वं वचनं श्रुत्वा प्रोचुस्ते पूर्वजास्ततः ३ अस्माकं शृण्वतां वत्स क्षुत्तृषापीडितात्मनाम् मूकानां सोऽपि विप्रश्च मिलितश्च
स दुःखितः ४ शूचीमुखो महानध्वक्षुत्तृषाविह्वलो भृशम् अस्माभिः संज्ञया पृष्टः कस्येदं कर्मणः फलम् ५
विप्रउवाच विप्रो गुर्जरदेशीयो नाम्ना वेदश्रवा अहम् मिथ्यावादी त्वनाचारी आसं लोभपरायणः ६ मूर्खः कांश्चि
न्मंत्रवाक्यैर्लोकानामग्रतः पुनः चतुर्वेदोऽहमित्येव मोहिता मिरिति ब्रुवन् ७ लोभान्मोहान्मया कारि निषिद्धान्न

१ निष्पापं मन इति शेषः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रतिग्रहः अभोज्यानांगृहेभुक्तंद्रव्यलोभादनेकधा ८ गृहेषुरजकादीनांपितृदेवक्रियाःकृताः तदन्नैश्चकृतावृत्ति
स्तदन्नेष्टिषुयाजनम् ९ तथाप्रतिग्रहाघोरामहिषाद्याःकृतामया तथाऽशून्यानिवर्षाणितत्तानिप्रतिगृण्हता १०
नदत्तंनहुतंकिंचित्पर्वकालउपस्थिते नभोजितामयाविप्राःकाले श्राद्धंकृतंनच ११ प्रायश्चित्तंनव्यधायिउषसिचरविंन-
तिः न्यायार्जितंधनंकिंचिन्नार्जितंकुप्रतिग्रहैः १२ नात्मानंशोधयामासपतितःपापकर्दमे कालांतरेणार्पितंतद
युक्तेनमयापुनः १३ द्विगुणेत्रिगुणेजातेतस्मिन्वित्तेऽतिहर्षितः नाज्ञासिषंकस्यवित्तंप्रातर्मृत्युर्भविष्यति १४ या-
दृशःपुरुषोलोकेमतिस्तस्यचतादृशी पौनःपुन्येनपापानांमतिःपापेप्रवर्तते १५ कस्यार्थेक्रियतेपापंनैवबुद्ध्याभिव
र्तते लुब्धानामतिलोभेषुकामिनाकाम्यवस्तुषु १६ महतीवर्ततेबुद्धिर्नैवयावत्सजीवति परलोकंततःप्राप्ताभुंजा-
नःपापकर्मणाम् १७ फलान्यनुतपन्नेवनेहज्ञानमजायत इहज्ञानंयदिभवेत्प्रायश्चित्तेकृतेपुनः १८ बाधतेनैवत-
त्पापमेवमाहुर्मनीषिणः ब्रह्महत्यादिपापानामनोनिष्कृतयःकृताः १९ आत्मनीतिस्कतत्पुंभिर्ज्ञाताज्ञातस्यवैपुनः
प्रायश्चित्तप्रकर्तव्यंपरत्रात्मविशुद्धये २० नकृतंयन्मयाकिंचिन्मोहाविष्टेनचेतसा पापेनोपार्जितंवित्तंगतंचिंताभव-
त्पुनः २१ तदर्जनेयद्भवतितत्पापंशिरसिस्थितम् ततोविषादोयोजातःसर्वाशिषनिषूदनः २२ ततोमृत्युवशंप्राप्तो
गृहीतोयमकिंकरैः पर्यालोच्ययमेनाहंपातितोनरकांबुधौ २३ तत्रमेपीड्यमानस्यानिष्कृपैर्यमकिंकरैः घटिकाब्द-
सहस्रस्यतुल्यावैसमजायत २४ पात्यमानस्यमेजातावर्षाणांपंचविंशतिः ततोजिगमिषुर्दक्षाप्रयागेसार्थमुत्तमम्
२५ माघस्नानंविकुर्वंतंमहानद्याश्चसंगमे मत्पुत्रोपिययौतेनवेणींसार्थेनसंगतः २६ माघस्नानंततःकृत्वापुण्यं
मत्यमयाद त् तस्यपुण्यप्रभावेननरकान्निर्गतःपुनः २७ घोरंप्रेतत्वमापन्नःसूच्यास्यश्चमहोदरः जलाशयाःसु ५
बहुशःसंतिचान्येपदेपदे २८ शश्वित्सीतोदकानद्यःसरांसिविविधानिच तृषार्तःक्वापिनलभेचैकामप्युदकांजलिम्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥२९॥ विप्रोच्छिष्टानिभूतेभ्यः सतिलान्यानिसर्वतः सिक्थमेकंनचाप्नोमिक्षुधार्तःसर्वतोभयात् ३० कदाचिदपिकिंचिन्नल
भेन्नंवाजलंयदि सूचीमुखस्याहरतःपिबतोनमहोदरम् ३१ ममपूर्येतवर्षाणांशतेनापिकथंचन क्षुत्तृषाव्याप्तदेहोहंनः
सुखंप्राप्नुयांक्षणम् ३२ प्रेतत्वेवर्तमानस्यवर्षद्वादशकंगतम् इतिवःसर्वकथितम्मयाप्रेतत्वकारणम् ३३ इतिश्रीस्कं
दपुराणेआषाढमाहात्म्येपंचमोऽध्यायः ५ ॥ द्विजउवाच दिगंबरामलाश्लिष्टाअस्थिमात्रशरीरकाः मूकामुं
डाश्चलंबोष्ठादंतुराश्चभयानकाः १ इमामवस्थांसंप्राप्ताविपाकात्कस्यकर्मणः तन्मेनिगद्यतांसर्वंममात्रास्तिकुतूहलम्
२ ईश्वरउवाच इतितेनद्विजेनोक्तामूकवद्धकुमुद्यताः संज्ञयाज्ञापितंसर्वंयत्कृतंपूर्वजन्मनि ३ लंघनवेदमार्गस्य-
पाखंडस्यानुवर्तनम् नपिंडदाननस्नानंनपितृणांचतर्पणम् ४ नपूजानचसत्कारोद्विजानांचकृतःक्वचित् तेनैतांकुदशां
प्राप्ताःकल्पभोग्यांसुदारुणाम् ५ समानदुःखाःस्वकर्मभियएवप्रमादिनः अन्वगच्छाम्तेसर्वेऽप्यन्यजन्मजलार्थिनः
६ सार्थोजगामतपतींवयंतुदूरतःस्थिताः तस्यसार्थस्यमध्यस्थोद्विजपुत्रःसमाययौ ७ तेनतत्रकृतंस्नानमाषाढेतप
तीजले यथावन्मासमेकंतुतस्यांतेभोजिताद्विजाः ८ तदद्भुतमितिप्राप्यस्नानंसंपूर्णमस्तके कृत्वाषाढफलंपित्रेददौ
ब्राह्मणसन्निधौ ९ आषाढस्यफलेदत्तेप्रेतदेहंचतत्क्षणात् त्यक्त्वाथदेहोदिव्योभूद्विमानवरमास्थितः १० उवाचपुत्र
मुदितोवत्ससाधुत्वयाकृतम् नरकादुद्धृतःपूर्वंदारुणाद्दुष्टकर्मणः ११ इदानींतुप्रेतभावान्मोचितोदुःखसागरात् तेध
न्याःपुण्यवंतश्चतैश्चलोकद्वयंजितम् १२ भवंतियेषांसत्पुत्राःपुण्यकर्मपरायणाः अदातारोऽपिदातारःपापिनोऽप्यपापि
नः १३ वरमेकःसुपुत्रोस्तुकुपुत्राणांशतेनकिम् प्रीणातिस्वपितॄन्यस्तुसततंपितृकर्मणा १४ सफलंजीवितंतस्यधन्या
स्तेनैवपूर्वजाः तस्मात्प्रतिदिनंदेवाःपितरोमनुजास्तथा १५ ऋषयश्चैवभूतानिसमीहंतेचसत्कृतिम् एतान्सत्कृत्ययो
भुंक्तेतस्माच्छ्रेष्ठतरोहिकः १६ कृतार्थाःपितरस्तस्यतथामातामहाअपि भवंत्यकालेनप्रेतास्तस्यपुत्रप्रपौत्रकाः १७ ध

१ भुंजानाइतिशेषः

नानिदीर्घमायुश्चनशोकाश्चापदस्तथा नसंततेश्चविच्छेदोयःसदाचारवान्नरः १८ आषाढेपंचदिवसस्नानेनप्रेतभावतः
विमुक्तःशेषपुण्येनविष्णुलोकोममाक्षयः १९ इत्युक्त्वासनिजंपुत्रमुस्माकंपश्यतांतदा विमानवरमारूढोवैष्णवलोकमव्र
जत् २० सार्द्धंसार्थेनतत्पुत्रउद्धृत्यपितरंनिजम् मुदापरमयायुक्तोजगामचयथागतम् २१ वयंतत्रस्थितास्तातनिराशास्मः
स्वमोक्षणे कोऽत्रमोचयितान्योस्तिप्रेतभावात्सुदारुणात् २२ त्वन्नःपुत्रोसितुपुरापाखण्डिवचनेस्थितः नोनदास्यसितत्पु
ण्यंयेनमुच्यामहेवयम् २३ नरैःपाखण्डिभिःकव्यंदीयतेयत्तुकिंचन कस्मादपिप्रसंगात्तत्पितॄणांनोपसर्पति २४ सांप्रतं
तपतीतीर्थेकुलंस्नानेनपावितम् आषाढेयोग्यतांप्राप्तोऽप्यनिच्छन्नपिदैवतः २५ सर्वथायदसंभाव्यंयत्स्वप्नमनोरथात्
अकस्माच्चतदानीयविधिर्घटयतेध्रुवम् २६ इतिश्रीस्कंदपुराणेआषाढमासमाहात्म्येषष्ठोऽध्यायः ६ छ
ईश्वरउवाच कस्त्वंजैनसमाचारःकृतापीचमहानदी आषाढेकृतवत्स्नानमनिच्छोरपिदैवतः १ सर्वथापदसंभाव्यंय-
स्परंदुर्लभंनृणाम् तस्माद्वाविशेषंचात्रनूनंमन्यामहेत्यतः २ एतेषांसमवायोयोदुष्करःसमजायत इतितेषांवचःश्रु
त्वासवणिग्विस्मयान्वितः ३ जैनधर्मंपरित्यज्यचक्रेस्नानंविधानतः एकादशींसमारभ्ययावत्पञ्चदशींस्थितः ४ कृत्वा
श्राद्धंतुविधिवत्पौर्णिमास्यांसमाहितः तापीतटेददौपुण्यंपूर्वजेभ्योयथाविधि ५ आषाढपंचदिनजस्नानेनयदुपार्जितम्
६ आषाढपंचदिनजंस्नपनंचपुण्यंतेप्राप्यतत्रविजहुर्विकृतंशरीरम् आरुह्यचाशुमरुतांरुचिरंविमानंतेविष्णुलोकम-
गमन्नहियत्रपापम् ७ उद्धृत्यतेसचवणिक्निजपूर्वजांश्चअत्यंतकष्टजनकाच्चपरेतभावात् आषाढमाससवनप्रभवं
चदृष्ट्वाभूपस्त्ववर्षसवनायसमुत्सुकोभूत् ८ तेनाषाढदशस्नानंत्रिगुणंत्वेकचेतसा तत्पुण्यात्तत्सदापारोयज्जगत्यान-
शोचति ९ ईश्वरउवाच माहात्म्यमेतदुदितंरविनंदनायआषाढमाससवनस्ययथाश्रुतम् स्नानस्ययस्त्वविकलं
फलमिच्छतीहश्रोतव्यमेवखलुतेनमहाघहारि १० इतितेकथितंसर्वंयत्पृष्टंतुत्वयानघ ताप्याषाढफलंसम्यक्किम

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्यच्छ्रोतुमिच्छसि ११ इतिश्रीस्कंदपुराणेरुद्रकार्तिकसंवादेताप्याषाढस्नानमाहात्म्येसप्तमोऽध्यायः ७ ७
स्कंदउवाच आषाढस्नानजंतातत्वयाप्रोक्तंमहाफलम् आषाढेतपतीस्नानंसर्वपापहरंनृणाम् १ कोविधिस्तस्यकिंच
पुण्यंकेतत्रनियमाःस्थिताः तेषांकिंकिंफलंतन्मेब्रूहिसर्वमशेषतः २ ईश्वरउवाच प्रातःकरोतियःस्नानंमध्याह्नेपि
यथाविधि द्विगुणंफलमाप्नोतित्रिस्नानात्त्रिगुणंफलम् ३ पयोष्णीसंगमेस्नानंदेवानामपिदुर्लभम् यस्माच्चतुर्गुणंपु
ण्यमाषाढस्यप्रकीर्तितम् ४ तथैवबिंदुमत्याश्चसंगमेऽपिनिगद्यते मूलताप्याःकृतेस्नानेपुनर्जन्मनविद्यते ५ गोम
त्याःसंगमेचैतत्सर्वपापहरंस्मृतम् संगमेयत्रकुत्रापिद्विगुणंपुण्यमुच्यते ६ तथैवद्विगुणंप्रोक्तंस्नानंशंकरसन्निधौ स
न्निधानस्यलिंगस्यचतुर्गुणमुदाहृतम् ७ शालग्रामशिलोपेतंतथैवस्याच्चतुर्गुणम् स्नानंकुर्वीतमौनेनस्थित्वाचैकाग्रमा
नसः ८ आदित्यमनसाध्यात्वामार्जयेन्प[illegible]रुणैः ऋग्भिस्त्वब्दैवताभिश्चमार्जयित्वाततःपरम् ९ सूर्यपुत्रिनमस्तुभ्यं
नमआषाढसंभवे त्वत्प्रसादेनसंपूर्णमाषाढस्नानमस्तुमे १० इतिप्रार्थ्यनमस्कृत्यततःस्नायाच्चवाग्यतः स्नानांतेतर्पणं
कुर्यात्पितॄनुद्दिश्ययत्नतः ११ ततोरवेरुपस्थानंकुर्याच्चद्रुतमानसः बिभ्राड्बृहच्छिवसंकल्पसूक्तंपुरुषसंज्ञकम् १२
मंडलब्राह्मणंतत्रनिर्गत्यचततोबहिः एवंस्नानविधिंकृत्वादेवतानांचपूजनम् १३ होमंदानंयथाशक्तिततःकुर्याद्विच
क्षणः एवंप्रतिदिनंकर्ममासंयावत्समाहितः १४ यद्यत्करोतिभक्त्यात्रअक्षय्यंसकलंभवेत् सर्वपापहरंस्नानंयत्रतत्रप्र
कीर्तितम् १५ आषाढेकुरुतेयस्तुसूर्यपुत्र्याःप्रदक्षिणाम् योजनेयोजनेस्नानंकुर्वन्नेकाग्रमानसः १६ प्रवाहमूलमार
भ्ययावच्चसरितांपतिः विमुक्तःकर्मबंधेभ्यःकैवल्यंसोधिगच्छति १७ ब्रह्मचर्येणकुरुतेयोजनार्द्धंप्रदक्षिणाम् सब्रह्म
लोकमाप्नोतिदुर्लभंमनुजैरपि १८ योजनेयोजनेस्नानंशक्तौगोदानजंफलम् समग्रफलदंप्रोक्तमशक्तस्योष्णवारिणा
१९ स्नानार्धफलदंकंठस्नानंसद्भिर्निगद्यते स्नानार्थंपादफलदंपादार्धस्याभिषेचनम् २० ऋग्भिरब्दैवताभिश्चमुनिभिः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

परिकीर्तितम् स्नानान्येतान्यशक्तस्य कीर्त्यंते त्वनुकल्पतः २१ अन्येदेशस्थितोयस्तु पुमान्मृद्भिसविग्रहः कुर्वन्नन्यजलैःस्ना
नंसपादफलमश्नुते २२ एकभक्तेनयःस्नायात्सस्वर्गाच्चाल्यतेनतु अयाचितेनयत्पुण्यंसपादंजायतेपुनः २३ नक्तभोजीन-
रःस्नात्वाब्रह्मलोकेमहीयते उपवासस्नानकर्तापुनर्नैवप्रजायते २४ फलभोजीनरःस्नात्वारुद्रग्रामणोलोकमाप्नुयात् पयो
व्रतेनयःस्नातिस्वर्गलोकेवसेच्चिरम् २५ स्नानंकुर्वन्क्षत्रभोजीशक्रस्यैतिसलोकताम् धात्रीफलैस्तिलैर्वापिस्नात्वास्वर्गेमही
यते २६ ऊष्णोदकंपरित्यज्यस्नानंकुर्यात्समाहितः वारुणंलोकमासाद्यतत्रभोगान्समश्नुते २७ तैलाभ्यंगंवर्जयित्वारू
पवान्जायतेदिवि चंदनंतुपरित्यज्यचंद्रस्यैतिसलोकताम् २८ पुष्पवर्जीनरोयस्तुनंदनेभोगभाग्भवेत् ततोमहींतुपुनरा
गच्छेद्द्वरस्यमध्यतः २९ कुर्वन्नाषाढसवनंनरस्त्वलोभधरोभवेत् स्वर्गेक्रीडत्यप्सरोभिर्यावदाभूतसंप्लवम् ३० एकांतरोप-
जीवीतुमुनिलोकंसमश्नुते गोधूमान्वर्जयित्वातुभूमौराजाततोभवेत् ३१ श्रीफलंवर्जयित्वातुदेवैर्वैमानिकोभवेत् मद्यव-
र्जीस्वर्लोकंमधुवर्जीचगच्छति ३२ परान्नंवर्जयेद्यस्तुसयातिपरमांगतिम् भूमिशायीनरोयस्तुशक्रलोकंसगच्छति ३३
ब्रह्मचर्येणयोमर्त्यआषाढस्नानमाचरेत् अप्सरोलोकमासाद्यभुंक्तेभोगान्मनोरमान् ३४ वांछितांल्लभतेकामान्नरस्तां-
बूलवर्जनात् गंधर्वलोकमाप्नोतिनरोगंधान्विवर्जयेत् ३५ शाकाहारेणयोमासआषाढेसवनंचरेत् आतिथ्यंदेवतानांस
लभतेमानपूर्वकम् ३६ त्रिकालंविष्णुमभ्यर्च्यमहेशंवापिभक्तितः सूर्यंत्रिकंकारयंतितत्तल्लोकंसमश्नुते ३७ स्नात्वापूर्वं
जपेद्द्व्यामासेप्रतिदिनंद्विजः ब्रह्महत्यादिकैःपापैर्मुच्यतेनात्रसंशयः ३८ तिलहोमसहस्रंवाप्राणायामांस्तुषोडश कुर्व-
न्पूर्वविधानेनसर्वमायातिगोभवेत् ३९ विष्णुलोकमवाप्नोतिकल्पंयावच्चतिष्ठति ततोवसुमतींप्राप्यसार्वभौमोभवेन्नरः
४० विष्णोर्नामसहस्रंतुयोजपत्तत्रतिष्ठति ततोवसुमतींप्राप्यजपस्तल्लोकमश्नुते ४१ अष्टोत्तरशतंनाम्नांतपत्यावाज
पेन्नरः भक्त्यापरमयायुक्तएकचित्तोदृढव्रतः ४२ सूर्यलोकंसलभतेवासंयत्ररवेःस्फुला प्राणान्विदधतांताप्यांयथाशक्त्या-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

द्दिनेदिने ४३ भक्त्यास्नानंविधायादौलभतेपूर्ववत्फलम् स्नात्वायःकुरुतेदीपंमासमेकंनिरंतरम् ४४ आयतनेतुदेवा
नांतत्तल्लोकमुपैतिच ज्येष्ठस्यपौर्णमास्यादिकृत्वाषाढस्यपूर्णिमाम् ४५ तावत्स्नानंप्रकुर्वीततत्प्राक्पंचदिनोत्तरम् यद्या
षाढद्वयंवर्षेकदाचिदुपपद्यते ४६ तदाद्वितीयेयःस्नातिद्विगुणंफलमाप्नुयात् ४७ इतिश्रीस्कंदपुराणेआषाढमास
माहात्म्येअष्टमोऽध्यायः ८ छ ईश्वरउवाच आषाढस्नायिनांवत्सशृणुदानफलंमहत् येनदत्तेनपुरुषोलभ
तेवांछितंफलम् १ धेनुंददातिविप्रायप्रत्यहंयःपयस्विनीम् विमुक्तःपातकैःसर्वैरविलोकेसपूज्यते २ यावत्तपतिसूर्योऽत्रवै
तावत्कालंसतिष्ठति पश्चात्सविष्णुसायुज्यंदुर्लभंप्रतिपद्यते ३ स्वशक्त्यात्वथवापक्षंपक्षार्द्धंवातदर्धकम् एकंवापिदि
नंशक्त्यासोपितत्फलभाग्भवेत् ४ वित्तशाठ्यंप्रकुर्वाणोदद्याद्यदिनकिंचन पुण्यंकिंचिन्नलभतेनरःप्रत्युतपापभाक्
५ प्रत्यहंगजदानाच्चशक्रोभवतिनिश्चितम् रथदानान्महत्वंतुहयदानात्तदुन्नतिम् ६ गोदानतोदशगुणंफलंत्वनुडुहो
स्मृतम् धुर्याणांबलयुक्तानांतरुणानांतरस्विनाम् ७ एवंतुमहिषीदानात्पतिरप्सरसांभवेत् कल्पमेकंवसेत्तत्रभुंक्ते
भोगान्यथेप्सितान् ८ वर्षाशनक्षमांभूमिंद्विजायप्रत्यहंददत् ब्रह्मलोकंसमासाद्यकल्पस्थायीभवेन्नरः ९ अन्व
हंयःसहस्रांश्चविप्राणांभोजयेन्नरः तापीतटेकारयतिसत्यलोकंसगच्छति १० कल्पमेकंसवैतत्रपूज्यतेविबुधैरपि
ततोमोक्षपदंयातितत्क्रतुभिरपिदुर्लभम् ११ वित्तशाठ्यंपरित्यज्यस्वशक्त्यायस्तुभोजयेत् तदर्धंवातदर्द्धंवाशतंसषष्टिमथा
पिवा १२ विंशतिंचाचतुर्युक्तामथद्वादशभोजयेत् तदेवफलमाप्नोतितथाचैकंचभोजयेत् १३ वस्त्रदानान्नरोयातिलो
कंश्रेष्ठंप्रजापतेः दुकूलदानशक्तोपिचस्त्रंकार्पासिकंददत् १४ नतस्यफलमाप्नोतितस्यदानंनिरर्थकम् तांबूलदानात्
पुरुषोभोगैर्नपरिहीयते १५ फलदानाद्यथेच्छंचसंततिंप्राप्नुयान्नरः उपानहौनरोदत्वापादचारीनजायते १६ ताम्रका
स्यंचारकूटंजलपात्रंददातियः तत्तत्पात्रप्रदानेनतत्तदुक्तंफलंलभेत् १७ पायसंयावत्कल्पांतेदेवपीयूषपोभवेत् रूप्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दानात्कलत्राणिरूपाणिलभतेतिच १८ गोधूमशालिमुद्गानांतथैवयवमाषयोः व्रीहीणांचतिलानांचक्षेत्राणिफलवंति
च १९ ददातिकालेसंकल्पतस्यपुण्यंनिबोधमे यावंतोहिकणास्तेषांतत्तद्द्विगुणसंख्यया २० वर्षाणिवसतेस्वर्गेद-
चतातुल्यभोभवेत् अन्येषामपिधान्यानांदत्वाक्षेत्राणिमानवः २१ तद्बीजसंख्ययास्वर्गेवर्षाणिसहनिर्जरैः रममाणोय-
थाकामंचासायरवलुकल्पते २२ इतिश्रीस्कंदपुराणे आषाढमासमाहात्म्येनवमोऽध्यायः ९ ७ ईश्वरउ
वाच गृहंददातियश्चापितस्यपुण्यफलंशृणु नित्यमेकंभूमिकंवामृत्पाषाणविनिर्मितम् १ चित्रितंवर्णकैश्चित्रैःस-
र्वोपस्करसंयुतम् सविष्णुलोकमासाद्यस्वर्णरत्नविनिर्मिते २ प्रासादेरमतेनित्यंसर्वोपस्करसंयुते सहदिव्यपुरंध्रीभिः
कल्पंयावन्मुदान्वितः ३ तावत्कालंवसेद्ब्रह्मलोकेयस्त्विष्टिकाप्रदः गृहकाष्ठपदंदत्वाशक्रलोकंप्रयातिसः ४ यावत्का
लंचंद्रसूर्यौतावत्कालंशिवस्थितिः दाताअसमधान्यानांनिजवित्तानुसारतः ५ खारिद्रोणाढकप्रस्थकुडवानांचसंख्य
या सस्वर्गेनिवसेद्धृष्टोवर्षाणीबीजसंख्यया ६ पूज्यमानःसुरैर्नित्यंरममाणोयदिच्छया स्वर्गलोकेवसेत्कल्पंनिजशक्त्या
तिलान्ददत् ७ गोधूमदाताकल्पंतुस्वर्गेतिष्ठतिहर्षितः स्वर्गेपापभयंनैवमाषदाताहिविंदति ८ दाताहितंडुलानां
योमहर्लोकेसतिष्ठति घृतंददातिविप्रेभ्यःस्नानकुर्वन्दिनेदिने ९ स्वशक्त्यास्वस्वधाहारोदेवतानांप्रियोभवेत् दुग्धं
वादधिवायस्तु ब्राह्मणेभ्यःप्रयच्छति १० स्वर्गलोकंसमासाद्यघृतकुल्यापतिर्भवेत् अन्नदानेनलभतेयद्यद्धांछ-
तिमानवः ११ अन्नात्परतरंदानंनभूतंनभविष्यति नरःपुस्तकदानेनज्ञानवान्निश्चितंभवेत् १२ विद्यादानेनमोक्षंच
लभतेकर्मसंक्षयः यस्मिन्यस्मिन्भवेदिच्छातत्तद्द्यात्प्रयत्नतः १३ इहलोकेपरस्मिन्वातान्यथालभतेक्वचित् स्त्रि
योदानफलंत्वेतद्भर्तृभिःसहभुंजते १४ तत्तल्लोकगतासत्यःसंगयांतिचभर्तृषु यस्मिन्वयसिकालेवायथादत्तंमहा
त्मभिः१५ तस्मिन्वयसिकालेवतत्तथैवचलभ्यते पुण्यदेशेशुभेकालेश्रद्धयापरयातया १६ शुभंद्रव्यंसुपात्राययद्दत्तंहिव

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दृक्षयम् यदंगविकलंदानंफलतीहनतत्तथा १७ तस्माद्विकलंश्रेष्ठंतद्देयंश्रद्धयान्वितः अदत्तस्यचवृक्षस्यफलं
प्रत्यक्षमीक्षते १८ एकेदरिद्राद्दृश्यंतेधनवंतस्तथापरे समानकुलजाताश्चसमानमतयस्तथा १९ तथासमानकर्मा
णःसमानेंद्रियवृत्तयः समदत्तविभागाश्चलभंतेस्वधनंप्रति २० तथापिकेचिद्दृश्यंतेधनवंत स्तथापरे सधनःपितृतःक
श्चित्तथाकश्चिच्चनिर्धनः २१ तयोर्विपर्ययोदृष्टःकारणंदत्तमेवतत् सर्वेपिधनवंतःस्युरदत्तंयदिलभ्यते २२ परलोके
चकिंचिन्नश्रूयतेदुर्गतिःकिल तस्मादिहाप्यमुष्मिन्वानादत्तंभुज्यतेक्वचित् २३ एवंनिश्चित्यदेयस्वंनिजशक्त्यनुसार
तः २४ इतिश्रीस्कंदपुराणेआषाढमासमाहात्म्येदशमोऽध्यायः १० छ ईश्वरउवाच आषाढेतपनि
स्नानात्पापकर्मक्षयोभवेत् अभुक्तंक्षीयतेकर्मभक्त्याचैवचयत्कृतम् १ दृश्यतेचैवमग्रेस्यफलंपुण्यस्यकर्मणः दुःखात्म
कपापफलम्पुण्यस्यतुसुखात्मकम् २ यथेहचतथामुत्रपुरुषःकर्मणोवशात् सुखदुःखमवाप्नोतितस्मात्पापात्म
कंत्यजेत् ३ दृश्यतेसुखिनःकेचित्धनपुत्रसुताजनाः दीर्घायुषोनीरुजश्चनिर्भयागुणिनोनराः ४ अपरेपिचदृश्यंते
रोगार्ताधनवर्जिताः अल्पायुषोपिपुत्राश्चनिर्गृहागुणवर्जिताः ५ तस्मात्पुण्यंचपापंचनिश्चित्यास्तीतिमानवः स्या
त्पुण्येष्वादरपरोनपापेषुकथंचन ६ आषाढसवनात्पुण्यंपरमस्तीहभूतले धर्मइष्टश्चपूर्तश्चनास्त्यतस्तत्समोभु
वि ७ वांछितार्थस्यसंसिद्धिर्येनायासंविनालभेत् अन्यत्पुण्याधिकंकिंचिदस्तिसर्वंनिगद्यते ८ यावंतोमुनयः
सिद्धाआषाढःसेवनादिह तत्संख्याशक्यतेवक्तुंनापिवर्षशतैरपि ९ ब्राह्मणक्षत्रियावैश्याःस्त्रियःशूद्रास्तथापरे
सर्वेषामधिकारोस्तितथाचाश्रमिणामपि १० लोकार्थिनोधिगच्छंतिलोकान्मनसईप्सितान् अपिमोक्षार्थिनांमो
क्षश्चआषाढस्नानतोभवेत् ११ जयार्थीविजयंचैवबलार्थीचबलोन्नतिम् रूपार्थिनोपिसौंदर्यंलभंतेनात्रसंशयः १२
ईश्वरउवाच अगस्त्येनपुराराजानहुषोनामविश्रुतः विप्रियत्वकरंशीघ्रंपातितोवज्रभृत्पदात् १३ ततोदीनोवि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वर्णोसौमहत्यात्रपयायुतः कस्याप्याननमात्मीयंनदर्शयितुमीश्वरः १४ ततोगत्वावसिष्ठंसप्रणिपत्यमुहुर्मुहुः कृ-
तांजलिपुटोभूत्वाप्राहगद्गदयागिरा १५ स्वकीयाज्ञानतःपापंकृतंत्वयत्रकुबुद्धिना यच्चद्विजाःकृतावाल्यास्तेनमेदस्थनेपु
नः १६ तेनैनसापातितोहंगतोपिमघवत्पदात् निष्कृतिंकिंकरोम्येवनचशक्नोमिजीवितुम् १७ येनाहंदुरितान्मोक्ष्येत्वद्धी
नसोत्यतिदारुणात् तद्ब्रूहिमेमहाभागलभेयंतत्समीहितम् १८ त्वत्पाशरणमापन्नमामुद्धरमहामुने १९ इतिश्री
स्कंदपुराणेआषाढमाससमाहात्म्येएकादशोऽध्यायः ११ ७ ईश्वरउवाच इतिसंश्रुत्यतद्वाक्यंवसिष्ठोमुनिस
त्तमः कृपयापरयायुक्तोराजानमित्यभाषत १ वसिष्ठउवाच अविमृश्यनकार्यंहिकार्यंकिमपिपंडितैः भूमौनि
सृष्टकार्यस्यविपाकोदारुणोमतः २ त्वयेंद्रपदसंप्राप्तावौत्सुक्यात्साहसंस्कृतम् तत्कार्यंतस्यसंप्राप्तंफलमेवंविधंत्वया
३ कामादयःशरीरस्थामहांतःशत्रवोऽधमाः कार्यंतेतैरसत्कर्मपुरुषैःस्ववशीकृतैः ४ इहामुत्रचयेनासौनीयतेदारु
णांदशां तस्मादेतेविजेतव्यालोकद्वयहितैषिणा ५ लोभेनत्वंबलवताप्रापितोसीदृशींदशाम् चित्तसंशोकजननींस
र्वलोकविगर्हिताम् ६ राजंस्त्वंतपतींगत्वासर्वभोगविवर्जितः एकाग्रमानसोभूत्वाशुचौस्नानंसमाचर ७ तेनत्वंगतपा
पस्सन्लप्स्यतेवांछितंफलम् नान्यःकोपितवोपायोविद्यतेतत्रनिश्चितः ८ वसिष्ठउवाच पुराशतबलीराजाशत्रु
णाच्यावितःपदात् पुनःस्वपदमापन्नआषाढस्नापनात्परः ९ नहुषउवाच एकःशतबलीराजाशत्रुणाच्यावितःपदा
त् राज्ञातुतत्पुनःप्राप्तंकथमेतन्निगद्यताम् १० वसिष्ठउवाच वंगानामधिपोराजाभवच्छतबलीपुरा ततस्त्वंगक
लिंगाद्याजितादेशास्ववीर्यतः ११ सकदाचिद्ययौराजाकामरूपेश्वरंप्रति युद्धंतत्रभवद्घोरमनेकसुभटक्षयम् १२
तस्मिन्राज्ञःसुबहुशोमृताश्वगजानराः मानुषाणांचपतयोबभूवुःसरितोवराः १३ यत्रत्वगुरुधिरस्रावात्पानमत्ताः
पुनःपुनः नृत्यंतिस्मचगायंतिभूतवेतालराक्षसाः १४ यत्रायुध्यतसुभटात्यक्त्वामरणजंभयम् बाणैःकुंतैश्वरव-

९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ड्गैश्चपट्टिभिः शक्तिभिस्तथा १५ यत्नंशत्रोर्निग्रहाय प्रहृष्टाश्चक्रुरुत्तमम् उरीचकारमरणंस्कभटानपलायनम् १६ शि
रोभिर्बहुभिश्चापिच्छिन्नैरवयवैस्तथा पतितैःस्कभयंकारैः रणभूर्दुर्गमाभवत् १७ वाजिवारणवीराणांदेहेभ्यः पातितक्षता
त् नदृश्यतेसमकीर्णाभूरसृङ्मांसवसास्थिभिः १८ क्रव्यादगणसंकीर्णंतदासीत्संगरंमहत् शूराणांहर्षजननंभीरू
णांभयवर्धनम् १९ इतिश्रीस्कंदपुराणेआषाढमासमाहात्म्ये द्वादशोऽध्यायः १२ ७ सहोवाच
तस्मिन्महतिसंग्रामेवर्तमानेस्कदारुणे कामरूपेश्वरबलसंग्रामाच्चपलायितम् १ पलायमानंस्वबलंदृष्ट्वाराजाब्रवी
द्वचः क्षत्रियामापलायध्वंभोभोतिष्ठततिष्ठत २ क्षत्रधर्मंपरित्यज्यपलाय्यक्वप्रयास्यथ स्वीयधर्मात्परिभ्रष्टादर्श
यिष्यथकिंमुखम् ३ एषलोकः परोवापिद्वितयंवोविनश्यति पश्चादपिहिमर्तव्यमितिमत्वानिवर्त्यताम् ४ केलोका
वोभविष्यंतिपश्चाद्यद्विमरिष्यथ इतिशूरावचःश्रुत्वानिवृत्ताःकेऽपितत्रवै ५ तेनिवृत्त्यमृधंचक्रुर्दारुणंरोमहर्षणं
कामरूपेश्वरोराजायोधयन्परवाहिनीम् ६ ततःशतबलिंप्राप्तस्तयोर्युद्धमभूत्तदा परस्पराकर्षितयोः परस्परवधैषिणोः
७ कामरूपस्यसविभुः कोपामर्षवशंगतः अर्धचंद्रनिभाभ्यांसनिशिताभ्यांमहाबलः ८ छित्वाधनुः शतबलिः
छत्रंचिच्छेदवीर्यवान् ततोन्यद्धनुरादायकोपाच्छतबलिःपुनः ९ दृढंविव्याधसहृदयेनाराचेनविरोचसा सोऽतिवि
द्धोबलवत्तारिपुणारिपुसूदनः १० मूर्छयागतचैतन्योरथोपस्थउपाविशत् तत्क्षणाच्चेतनांप्राप्यगृहीत्वात्वरितंधनुः
११ तस्मिन्क्षणेकामरूपीशिरश्चिच्छेदसारथेः ततःशतबलिःक्रुद्धोनिर्गतःसारथौहते १२ स्वयंरश्मिंसमादाययुयु
धेरिपुणासह नाराचांस्ततआदायस्कतीक्ष्णांकंचुकच्छिदः १३ चतुर्भिश्चचतुरोवाहानवधीत्तस्यवेगतः पंचमेनतत
श्चास्कचिच्छेदःसारथेःशिरः १४ हतेष्वश्वेषुराजाससारथौचततोरथात् खड्गमादायवेगीशीघ्रंस्वखेटकमथाभ्यगात् १५
ततः शतबलिस्तस्यसर्वस्वमग्रहीद्बलात् तंचादायततोराजागंगांप्रापमहायशाः १६ मौलौजघानखड्गेन तद्घाताद्रुधि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रंवमन् मूर्च्छामवापतेनैवंविह्वलंपतितंभुवि १७ जीवग्राहंसजग्राहवाचानिर्भर्त्सयन्मुहुः सशत्रुवशमायातः किं
चित्प्रातंचभावितम् १८ ततःशतबलिस्तस्याछित्वासिमपितत्पुनः ततोनिवेशयामाससैन्यंगंगातटेबली १९ तत्राप-
श्यद्दृषिवरांश्चरतःपरमंतपः शष्कपर्णाशनान्कांश्चिद्वातोबुद्बुदकाशनान् २० महोपराकिणःकांश्चित्कांश्चिच्चांद्रायणे
रतान् तत्सर्वान्सनमस्कृत्यप्रत्येकंमहतोदरात् २१ तैःसर्वैःकुशलंपृष्टोराज्ञोदत्तास्तदाशिषः सतैरुक्तेपुनरिदंकृतं-
शतबलेत्वया २२ क्षत्रसद्दकर्मनैवकामरूपंयदग्रही क्षत्रियाणांजयोमृत्युःसंग्रामेनपलायनम् २३ यत्नेनयुध्यतां
लोकेनदोषोस्तीहकश्चन क्षेत्रधर्मपलायेच्चभग्नसैन्यस्ययोग्रहः २४ नासोपुण्यायराजेंद्रतस्मादेतंद्रुतंत्यज निश्चिं
तोत्रजयःकस्यभंगोवाकस्यनिश्चितः २५ विजयःप्राप्यतेकैश्चिद्भुज्यतेतत्रकर्हिचित् एतावन्निश्चितोयस्मात्ज्ञात्वेह
विजयेच्छुभिः २६ शत्रुर्विमदमापन्नोनकार्यश्चकथंचन संग्रामेपतितोवीरोजीवन्नपिमृतोपिवा २७ क्षमितव्यःसरि
पुभिःकोपामर्षौविहायच संग्रामेपतितंवीरंयेघ्नंतिघातयंतिवा २८ ब्रह्महत्यासमंपापंतेषांस्यान्मुनयोब्रुवन् युद्धेब-
द्धंचाद्यतंचतवाहमितिवादिनम् २९ क्षत्रियायेत्रनिघ्नंतिब्रह्मघ्नास्तेप्रकीर्तिताः वैरिभिःस्वामिनंबद्धंत्यक्त्वाप्राणपराय
णाः ३० क्षत्रियायेनिवर्त्ततेतेषांहत्यापदेपदे यावज्जीवंस्वामिनोन्नंवित्तंशस्त्राणिभूषणम् ३१ उपयुज्यायुध्यतांचगर्द
भास्तेभवांतरे शत्रुरप्यापदंप्राप्तोनहंतव्यःकथंचन ३२ विपत्तोसप्रतीक्षःस्याद्यावत्तान्प्रतरेदिह यावन्नीतिरितिप्राह
व्यसनेसतिसर्वदा ३३ प्रहर्तव्योविपक्षःस्यात्तथास्थापनयेसति प्रावाहिकंतुवचनंनचैतत्पारमार्थिकम् ३४ कर्म
वश्यंजगदिदंयदवश्योहिमानवः कर्मायत्तोदृष्टकर्माकर्मायत्तःपराजयः ३५ बुद्धिःश्रीश्चसुखंदुःखंसर्वंकर्मानुगामि
च अन्यत्नकिंचिद्रक्षार्थंराज्यंस्यात्कस्यचित्पुनः ३६ स्फबुद्धंयातिकस्यापिसहसातदचिंतितम् यस्यैवसर्वसौख्यं

१ महतः आदरादितिच्छेदः संधिरार्षः. २ क्षत्रियः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

निसंतितस्यनरस्यच ३७ दृश्यतेसहसानाशः कथंकर्मनकारणम् सहसाचमहाव्याधेरागमः कस्यचिद्भवेत् ३८ धनाग
मश्चकस्यापिकथंकर्मनकारणम् कस्यचिच्चापदोदृष्टासहसाप्यधनंतथा ३९ एतानीतिविनिश्चित्यकर्मकारणमुच्यते
अन्यादिष्टस्यतुगतिरन्यतेतच्चुनिश्चितम् ४० अतश्चव्यभिचारोहिदृश्यतेकर्मणोवशात् कर्मणस्त्ववशात्पुंसांजायतेता
दृशीमतिः ४१ कर्मणाविषयेष्विच्छातत्करोतिप्रयत्नतः दैवमेवहितस्माच्चमन्यामःपरमंवयम् ४२ दैवेनतच्चदाप्नोति
दैवेनचपराक्षतिम् नधर्मवधमाप्नोतिनैरुज्यंचसरोगताम् ४३ लयक्षयादिकंचैवसर्वंदैवेःप्रतिष्ठितम् आसीदैवाच्चवि
पद्प्राप्तस्त्वंपितृजपदम् ४४ तस्मादेनंविमुच्याशु वससराज्येनयोगते ४५ इतिश्रीस्कंदपुराणेआषाढमासमाहा
त्म्येत्रयोदशोऽध्यायः १३ ॥ वसिष्ठउवाच ऋषीणांवचनात्सोऽथविमुच्येनमहामनाः मुनिनापृच्छविषया
न्सजगामसमुदान्वितः १ कामरूपाधिपश्चात्रऋषिभिर्मोचितस्तदा विवर्णवदनोमर्षलज्जाशोकपरिप्लुतः २ गंगायाः
सलिलेस्नात्वाप्यपृच्छचमुनीस्तथा निरंतरंश्वसनक्षामोविह्वलीकृतचेतनः ३ मानीमानंत्याजितोहिवरान्प्राणान्
परित्यजेत् ब्राह्मसरोजगामाशु हित्वादारान्सपुत्रकान् ४ राज्यंससागकंत्यक्त्वा शोकामर्षवशंगतः कथंचिन्नापिलोकानां
दर्शयत्वात्मनोमुखम् ५ तत्रस्थित्वाचिरंदध्यौकिमत्रममसांप्रतम् जुहोमिखंडशःकृत्वावन्हौदेहमिमंकथम् ६ किंवा
कंठेशिलांबध्वामज्जयामिनिजांतनुं अथवाभृगुतःपातंकृत्वाभिनद्मिविग्रहम् ७ अथवोग्रेणतपसाराधयामिमहेश्वरम्
ततश्वतपसाशीर्णंत्यक्ष्यामिचकलेवरम् ८ ततःसतपआरंभेविचार्यैतिमुहुर्मुहुः नित्यंत्रिषवणंकुर्वन्त्रिःकुर्वन्पूजयाशि
वम् ९ शिवमंत्रंजपन्नित्यंशिवध्यानपरायणः तत्रोटजेसमाधायवन्हिंचविधिपूर्वकम् १० त्रिवारंसमिधाहोमंयज्ञिया
नांसमाहितः एवंकृत्वावदत्येवंशंकरःप्रियतामिति ११ संध्यायांचततःसांध्यंकृत्यंकृत्वासमाहितः स्वपितृतर्पणांतेच
आहारंकुरुतेवशी १२ एवंवर्षत्रयंसाग्रंजातस्यचमहात्मनः अथैकस्मिंदिनेराजामध्यान्हस्नाननिर्गतः १३ एवंसनिमृ

टीष १ नयागते नित्या आगतेप्राते

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गः कश्चित्तत्समीपंसमागतः हिंसकव्याधसंत्रस्तोमुंचत्स्केनंमुहुर्मुखात् १४ पश्चाद्विलोकयन्भूपंकंपमानोभयातुरः राजा-
नदीनवद्दृष्ट्वात्वीक्षत्तेचाग्रतःस्थितः १५ नृपोपिकृपयाविष्टोदृष्ट्वामृगमभाषत माभैर्मृगपरित्राणंप्राणैरपिकरोमिते १६ एवं
वदतिभूमीशेतत्रव्याधाःसमागताः साधिज्यशरधन्वानोमार्यतामितिवादिनः १७ संप्रापुस्तेथराजानंसमृगंबलवर्धितम्
अथोचुरथराजानंमृगःसोयंप्रदीयताम् १८ तपस्विनोनयुक्तस्तेहरणेपरवस्तुनः अथवानतपस्वित्वंकपटीपश्यतोहरः
१९ एतत्कृतेवयंभ्रांताअटव्यांचादिनावधि यावताघातयामस्तंतावद्गृह्णासिकिंछलात् २० नूनंहंतुमशक्तस्त्वंकपटेन-
जिघांससि ज्ञातंतवमुनित्वंहिमृगार्थंक्रियतेत्वयत् २१ अस्माकंमिषताचायंकुरंगःकेनलक्ष्यते अविलंबेनदेह्येनंविलं-
बस्तवदारुणम् २२ इतिश्रीस्कंदपुराणेआषाढमासमाहात्म्येचतुर्दशोऽध्यायः १४ ६ वसिष्ठउवाच
इतितेषांवचःश्रुत्वाराजागर्वसमन्वितः प्रत्युवाचततोदात्तस्वरेणतर्जयन्निव १ यादृशाःपापिनाःपूर्वेतादृशंवचनंहिवः अ-
थवात्वद्दयेयावत्तादृग्वाचिप्रवर्तते २ यद्यहंननपस्वीस्यामाभूवविमतेननकिम् नक्षमत्यपिरवल्वत्रचांडालंशरणागतम् ३
गृहीतुंनगतोस्मेनंमयानाकारितोत्ह्यसौ अतर्कितःसमायातःशरणार्थीभयातुरः ४ जीवलकथंत्यजाम्येनंमृत्योर्भीतंचलु-
ब्धकाः परार्थेचवरान्प्राणान्दुस्त्यजानपिसंत्यजेत् ५ मन्यमानोबहुप्राणान्यस्त्यजेच्छरणागतम् स्वल्पगतेषुप्राणेषु
स्थितंतत्त्यागपातकम् ६ शरणागतार्थेतत्प्राणांस्त्यजेद्यस्त्वविचारयन् स्थापयित्वातुविपुलांकीर्तिंस्वर्यातिसन्नरः ७ य
ऐंद्रादिपदप्राप्तिर्मरणेमोक्षएवच इहकीर्तिश्चविपुलातत्रकास्तिविचारणा ८ नलाभोयत्रकोऽपिस्यात्परतस्यचदुर्गतिः
नतन्मरणमन्विच्छेत्तत्रात्मारक्ष्यएवहि ९ इतिमेनिश्चयंदृष्ट्वाकुर्वंताममघातनम् मृगोमाहन्यतांव्याधअत्रनास्तिविचार
णा १० इतितस्यवचःश्रुत्वाव्याधाऊचुरनंतरम् व्याधाऊचुः अहोवेत्सितपस्वीत्वंतनुंत्यजसिकिंवृथा ११ सकर्मकु-
र्वंस्त्वत्कालंजीवतर्हिशतंसमाः विचारमूढोनखलुमृगार्थंजीवितंत्यजेत् १२ रक्षणेनमृगस्यास्यपुण्यंयत्तद्दिनेदिने त- २२

१ ततः उदात्त॰ संधिरार्षः २ नोपेक्षंते:

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

तप्यमानस्यचतपस्तस्माद्रक्षनिजांतनुम् १३ मृगस्यरक्षणेकिंस्यात्पुण्यंवाचात्मघातिनः तत्पापंभवितायत्रभोग्यंवर्ष
शतैरपि १४ भक्ष्याहिपशवःपुंसांतदर्थंम्रियतेऽत्रकः साधकःदेवपित्रर्थिकथंतद्वचनंविना १५ रक्षानास्त्यहितावत्तेन-
जीवन्स्कंदभागयम् निहतःपितृदेवार्थंप्राप्तोपित्यद्दिवंपशुः १६ हतेमंहव्यकव्यार्थेदास्यामस्तद्विजन्मनाम् तदर्थंह
व्यकव्यत्वंतावत्स्वर्गंप्रयातिहि १७ अथत्वयामोचितोऽयमात्मदानेनचापरे निहनिष्यत्यतत्कालेनकिंवातेमृगांतकाः
१८ मृगार्थेम्रियमाणस्यकिंपुण्यंतेभविष्यति तस्माद्दुराग्रहंमुंचत्यजत्वंमोहसंभवम् १९पौनःपुन्येनात्रवयंब्रूमस्तत्स्थितका-
म्यया करिष्यामोयथाकामंमृगार्थिनोवयंखलु २० इतिश्रीस्कंदपुराणेआषाढमाससमाहात्म्येपंचदशोऽध्यायः १५
ध वसिष्ठउवाच इतिव्याधवचःश्रुत्वाप्राहराजाहसन्निव मत्स्थितेचेत्निकर्षोत्रतर्ह्यंरक्ष्यतांमृगः १ तस्मात्त
रतरंनास्तिमत्कृतेलुब्धकाःखलु मयापिरक्षणीयोहिचेतसेदंविनिश्चितम् २ किंप्रयोजनमत्रास्तिपश्चान्मरणशंकया
विनंक्ष्यतीतिकृत्वायद्रक्षणीयंनरक्ष्यति ३ अथवाकिंनरक्ष्यःस्याद्यज्ञार्थमाहृतःपशुः रक्षणेयदिशक्तिःस्यात्तदाकप्रति
रोधिनः ४ यज्ञार्थेपितृदेहस्कंशुनःशेफकृतेःकिल विश्वामित्रेणचकथंस्वप्रभावेनरक्षितः ५ तद्रक्षणेश्वतत्प्राणैःपरप्रा-
णयशोर्थिभिः नातःपरतरंलोकेपुण्यमस्तीहकिंचन ६ शिबिरौशीनरोरक्षन्स्वदेहेनकपोतकम् विस्तार्यहयशोराशिंस्वर्ग-
लोकमितोगतः ७ तस्माद्व्याधामृगस्यास्यनिष्क्रयोपाद्यतांद्रुतम् वकभावपरित्यज्यमयिकृत्वास्रुचित्तताम् ८ ततस्तम
चदन्व्याधायत्वयैवविनिश्चितम् अस्मांस्त्वंस्वशिरोदेहिमृगस्यास्यहिनिःक्रियः ९ ततोराजात्दृष्टमनागृह्यतांमच्छिरोद्रुतम्
इत्यब्रवीत्सतान्व्याधान्सर्वांश्चपरितस्थितान् यावद्यातिमृगोत्यस्मात्तावत्कालंप्रतीक्ष्यच एवमुक्तास्ततोव्याधामृगंहित्वा
तुदूरतः ११ मुमोचराजायेनासौक्षिप्रयातोवनांतरम् व्यावृत्याथततोराजाप्यायर्योव्याधसन्निधौ १२ गृहीतमच्छिरोव्या
धाविलंबोमाभवेदिह ततस्तस्यवचःश्रुत्वाप्रत्यभाषतलुब्धकाः १३ नवयंतापसंहन्मोनोदासीनमनस्विनम् आयुष्य

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

हानिभीतंचतवाहमिनिवादिनम् १४ तस्मात्त्वंस्वयमुत्कृत्यस्वशिरोदेहिनःकृते सत्येननिष्क्रयंचास्यमृगस्ययद्विमन्यसे
१५ ततस्तेभ्योथयाचित्वाराजास्त्रंतीक्ष्णमात्मनः प्रचक्रमेनिजशिरःकर्तितुंनिजकारणात् १६ एतस्मिन्नंतरेदेवोभगवा
शशिशेखरः आजगामगणैःसार्द्धंपंचास्योदशबाहुकः १७ अथात्माचनृपप्राहमाकार्षीःसाहसंनृप तुष्टोस्मीतिवरं
ब्रूहियत्तेमनसिवर्तते १८. इत्युक्त्वातंचराजानंछिंदानंस्वशिरःकरैः जग्राहाथमहादेवस्तद्भक्त्याहृतमानसः १९ यावत्स
मीक्षतेराजातावदग्रेनलुब्धकाः ददर्शश्रीमहादेवंदेवदेवमुमापतिम् २० दृष्ट्वाथशंकरंराजास्वसमीपमुपस्थितम् जा
नुभ्यामवनिंस्पृष्ट्वाप्रणनामपुनःपुनः २१ नत्वापुनःपुनर्भक्त्यास्तोत्रमेतदुवाचह राजोवाच नमस्तुभ्यंभगवतेबा
लचंद्रार्धधारिणे देहार्धेबिभ्रतींदेवींपार्वतींतेनमोनमः नमस्तेकालकूटायनीलकंठायतेनमः २३ अष्टमूर्तेनमस्तुभ्य
नमस्तेकामहारिणे नमःकालाग्निनेत्रायशंकरायनमोनमः २४ नमोब्रह्मस्वरूपायनमस्तेविष्णुरूपिणे नमोमहेश
रूपायसर्वदेवात्मनेनः २५ पुरोभिदेनमस्तुभ्यंदक्षाध्वरविनाशिने परापरस्वरूपायसृष्टिसंहारहेतवे २६ सर्वज्ञायन
मस्तुभ्यंस्थूलरूपधरायच नमस्तेसूक्ष्मरूपायअरूपायनमोनमः २७ नृत्यप्रियायदेवायभूतानांपतयेनमः नंदिवाह
नमस्तुभ्यंनमस्तुभ्यंदवीयसे २८ वर्षीयसेनमस्तुभ्यंमहिष्ठायनमोनमः गृहीतरजसेविश्वंसंभवेमृडरूपिणे २९ नमो
रूपायसंहारहेतवेतेनमोनमः सत्त्वोपेतायरक्षायानिस्त्रैगुण्यायशिवायच ३० नमोनमोमहादेवप्रसीदपरमेश्वर इतिस्तुत
स्तदाराज्ञादेवदेवोमहेश्वरः ३१ प्रसन्नवदनःप्राहब्रूहिमत्तोभिवांछितम् ततोऽसौप्रणिपत्याहशंकरंलोकशंकरम् ३२
वचसःकारणंसर्वंचिरंसत्हृदिसंस्थितम् राज्ञाहंशत्रुबलिनापराभूतःपुनःपुनः ३३ स्वपदात्त्याजितस्तस्माद्याचेत्वामेत
देवहि एतस्यस्वपदभ्रंशोयावज्जीवंभवत्विह ३४ तपोभिर्यजनैश्चैवतीर्थैर्बहुविधैःकृतैः स्वपदस्यपुनःप्राप्तिर्माभूदे
तद्विधीयताम् ३५ यथाशृणोमिसततंपदभ्रष्टंसदेवहि तस्यैवंवचनंश्रुत्वाप्राहदेवोजगद्गुरुः ३६ आषाढसवनंकृ-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्वात्तपत्यांसर्वकामदम् अन्यः सर्वैरुपायैस्तु कृतैरपियत्नतः ३७ नतस्यपदसंप्राप्तिः कथंचन भविष्यति तवस्यप
दसंप्राप्तिर्भविष्यतिपुनस्तथा ३८ अतोममपदावाप्तिर्भवित्रीनवभूमिप इत्युक्त्वादेवदेवोऽपितत्रैवांतरधीयत ३९
राजापिस्वपुरंप्राप्यलब्ध्वाराज्यमकंटकम् पूर्ववन्मुमुदेतत्रशंकरस्यप्रसादतः ४० इतिश्रीस्कंदपुराणेआषाढमा-
समाहात्म्येषोडशोऽध्यायः १६ छ वसिष्ठउवाच कामरूपेश्वरोयावच्छक्तिमान्सैन्यसंयुतः प्रातिष्ठतवलिं
शीघ्रंपूर्ववैरमनुस्मरन् १ तावद्राज्यंपरित्यज्यससांगोनिर्गतःपुरात् सतस्माद्धूर्जटिवराद्राज्यभ्रष्टोऽप्यजायत २ भ्रम
न्महींचसकलांशोकामर्षसमन्वितः भ्रष्टराज्योगतश्रीकोनाविदत्स्वसुखंक्वचित् ३ गिरिशस्यप्रभावेणपातितःस्वपदाद
पि किंकरोमिनकोप्यस्तियोरुद्रेणविरुध्यते ४ पृष्ठोपिदशनायेनपातिताहितथाबलात् वज्रिणस्तंभितंवज्रंक
स्तेनस्पर्धयेदिह ५ इंद्रादिपददाताचतस्मादन्योनविद्यते वराभिधारिणोदेवदैत्यदानवपन्नगाः ६ गिरित्वरितमा-
साद्ययस्यद्वारमुपासते आराधनाच्चयस्मात्तेस्थानिस्थानिपदानिच ७ लभंतेतेचशक्रद्यंतेमहिम्नायत्प्रसादतः यो
ददात्यत्रसर्वेशःपदानिसमहांत्यपि ८ सचेत्सदाच्युचयनिविषादःक्रियतेऽनकः सदुस्थजनवज्ज्ञातपादचारीगतानु
गः ९ व्यपेतकांतिर्निर्भूतिरेकाकीनिःश्वसन्मुहुः तदाभाविनिकल्याणीमार्कंडेयाश्रमंययौ १० दृष्टःसतुमुनिस्तेन
कृतातिथ्यउपाविशत् नमस्कृत्यमुनिंसोथकृतांजलिपुटःस्थितः ११ मार्कंडेयेनसंपृष्टःकिंमूलंव्यसनंतुते कस्मात्व-
मिहसंप्राप्तोराजन्नेवंविधांदशाम् १२ क्वतेगतंमहद्राज्यंक्वचतेमत्तदंतिनः क्वतेलक्ष्मीःक्वतेऽमात्याःसहायाःक्वचते
गताः १३ सर्वमेकपदेभ्रष्टंस्वप्नेदृष्टंप्रबोधवत् धिक्संपदोमहाकष्टैरर्जिताःक्षणभंगुराः १४ सत्कर्मवशगास्ताहि-
कर्मवापिक्षयात्मकम् सतोषुतास्तुगर्वोननविषादोगतास्तुच १५ कार्योनचिंतापरमाचंचलास्तानिरंतरम् वसिष्ठउवाच
इत्युक्तस्ततोराजा मार्कंडेयेनधीमता १६ सर्वंनिवेदयांचक्रेस्वराज्यभ्रंशकारणम् कृतमाराधनंशंभोःकामरूपाधि-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

पेनतु १७ जितेनशत्रुणायद्वत्तोषितोभगवान्हरः तस्माच्चतद्वरप्राप्तिंसर्वमेवन्यवेदयत् १८ विनयावनतोभूत्वापुनःपप्र
च्छतंमुनिम् महर्षेऽथमहेशेनस्वपदाद्भ्रंशितःकथम् १९ अध्यापनंमहेशस्यनमयाविहितंक्वचित् जगत्यांबह्ववस्त
स्यशत्रवःसन्त्वदोऽपिच २० अपवर्ज्यजगत्सर्वंनिःकृपोभूत्कथंमयि वसिष्ठउवाच इतितस्यवचःश्रुत्वाप्रत्यभाषत
तंमुनिः २१ क्षणंध्यानपरोभूत्वाज्ञात्वातेनपुराकृतम् २२ इतिश्रीस्कंदपुराणेआषाढमाससमाहात्म्येसप्तदशोऽध्या
यः १७ ध्र मार्कंडेयउवाच राजज्ज्ञानामितत्सर्वंयत्वंवदसिबुद्धिमान् ईश्वरःफलदातास्तिकृतकर्मानुसा
रतः १ जन्मनीतस्तृतीयेत्वंराजाभूद्गौडमंडले ततस्त्वयाप्रमत्तेनब्राह्मणःपातितःपदात् २ तस्यसर्वंत्वयानीतंदेशा
न्निष्कासितःसच ततस्त्वंतेनपापेनमृतोनरकमाप्तवान् ३ बहुकालंतत्रदुःखंभुक्त्वानिष्पापतांगतः पूर्वपुण्यानुसारेण
जातस्त्वंब्राह्मणस्ततः ४ तत्रतप्तंतपःकष्टंबहुंश्चपरिवत्सरान् गंगातटंसमाश्रित्यकालिंद्यायत्रसंगमः ५ ततस्तत्रैव
निधनंप्रपन्नःकालपर्ययात् तपसादुष्करेणैवजर्जरंचकलेवरम् ६ तपसःप्रभवैःपुण्यैःगतस्त्वंविष्णुसन्निधौ तत्रस्थि
तश्चस्वविरंरममाणोयदृच्छया ७ ब्राह्मणाभिभवाज्जातंपापंयत्तस्यशेषतः विष्णुनाप्रेषितोभोक्तुंपुण्यशेषंनृपोऽभ
वः ८ यत्त्वयापातितोविप्रःस्वपदात्पूर्वजन्मनि तत्कर्मणःफलंत्वेतत्त्वयायच्चसमागतम् ९ तन्नदेवानमनुजादद्तेसु
खदुःखयोः कारणंकेवलंकर्मयत्कृतंपूर्वजन्मनि १० ईशस्तदनुसारेणफलंयच्छतिदेहिनाम् अत्पंवायदिवानल्पं
शुभंवायदिवाऽशुभम् ११ एतदाकर्ण्येवाक्यंसमहर्षेःसारवत्तरम् राजाविज्ञापयामासतंमुनिंसर्वतोगतिम् १२
भगवन्कोऽप्युपायोऽस्तियेनस्यांस्वभागहम् एवंगतेमहाभागयद्यस्तीतन्निगद्यताम् १३ इतिविज्ञापितस्तेनपुनर्ध्या
नपरोभवत् प्रणिधानेनतज्ज्ञात्वोपायंचाकथयत्तदा १४ राजस्त्वंतपतींगत्वाआषाढस्नानमाचर तस्मादुपायोनास्त्य-
न्यःस्वपदप्राप्तयेतव १५ कृतेचाषाढसवनेपरिपूर्णेकृतेद्विजैः निश्चितंस्वपदप्राप्तिस्तवराजन्भविष्यति १६ निरु॰

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पापपदभ्रंशेकामरूपाधिपेनन्ते भगवानपिभूतेशोभाव्यमानःपुनःपुनः १७ तपत्याषाढसवनंवर्जयित्वावरंद्वदो समाधि
नामयाद्दृष्टएषोर्थःकथितस्तव १८ संपादयैनंराजेंद्रयदिस्वपदमिच्छसि इत्युक्तस्तेनमुनिनामार्कंडेयेनभूमिपः १९ त-
माप्यह्वानमस्कृत्यगृहीताशिस्ततोवशी ययौससत्वरंतापीमाषाढस्नानहेतवे २० दृष्ट्वातापींनमस्कृत्यतुष्टावसवितुःसु
ताम् जगतःपापकोट्योघप्रक्षालकपदूदकाम् २१ द्विजैर्जुष्टानिसततंसंहतैर्वनवासिभिः तानिपीत्वाचवाभांसितृष्णाक
स्यभवेत्पुनः २२ पीड्यमानान्नरान्दृष्ट्वानितांतंपापकर्मभिः तेषांपापविनाशायजानामित्वामिहागतः २३ कामधुक्
श्रूयतेयत्रसापरास्फुरकामधुक् सर्वेषांत्वंतुलोकानांकामदासिमहानदि २४ यदापरास्तरंगिण्योजायंतेस्पर्शनाक्षमाः
त्वदंबुस्नानमाहात्म्यंत्वदत्यर्थंविशिष्यते २५ यदाषाढेतवजलैःपूताःकेतत्रमानवाः यथाभिलषितंप्राप्तानकामंरविनंद
ने २६ नामृतत्वंकिलभतेतवाषाढनिषेवणात् अमरत्वंनराःप्राप्यक्रीडंतित्रिदिशैःसह २७ इतिस्तुत्वाततोदेवींतापीं
दिनकरात्मजाम् आषाढमाससवनंराजाकर्तुंप्रचक्रमे २८ इतिश्रीस्कंदपुराणेआषाढमासमाहात्म्ये अष्टाद
शोऽध्यायः १८ ७ वसिष्ठउवाच ज्येष्ठस्यैवदशम्यादौकृत्वाथविधिपूर्वकम् संपूज्यतपतींदेवींभक्त्या
परमयान्वितः १ प्रातर्मध्येतथासायंविदधेस्नानमादितः संचिंतयन्नविरतंसूर्यमंडलगंहरिम् २ कमलासनसंस्थं
चचारुहासंहिरण्मयम् केयूरकुंडलोपेतंशंखचक्रधरंविभुम् ३ पूजयित्वाततोभक्त्याविष्णुंतद्गतमानसः विष्णुपा
दोदकंराज्ञोतुलसीदलसंयुतम् ४ चकारभोजनस्थानेसंध्योपासनपूर्वकम् एवंतेनकृतेराज्ञात्याषाढसवनंपरम् ५
आषाढीपौर्णिमायांचविधिवत्संयतात्मनः ततःपुराणपुरुषःप्रत्यक्षःप्राहतंनृपम् ६ कृतंशतबलेस्नानंमत्पूजनसं-
मन्वितम् तुष्टोस्मिकिंफलंतेस्तुस्नानादस्मात्तदुच्यताम् ७ शतबलिरुवाच तुष्टोसियदिदेवेशपुराणपुरुषो
त्तम ममस्वपदसंप्राप्तिर्भविष्यतियथापुरा ८ श्रीभगवानुवाच अंतेचमत्पदावाप्तिर्भवितानचसंशयः कु-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तंत्वयायस्त्वनमाषाढेतपतीजले ९ तेनपूर्वंकृतात्सापाद्विमुक्तोसिंत्रिभिर्दिनैः शेषैरह्नोभिर्नृपतेयदिच्छसिकरेऽस्तितत्
१० ताप्यामाषाढकर्तॄणांदुर्लभंनास्तिकिंचन इत्युक्त्वाभगवान्देवः कर्मणांफलदायकः ११ अंतर्दधेसविश्वात्मात्रैलो
क्यव्यापकोहरिः राजापिपरमानंदस्वरूपंतमवेक्ष्यच १२ रोमांचितश्चहर्षाश्रुपूर्णदृष्टिरजायत अंतर्हितेभगवतित
स्मिन्देवेजनार्दने १३ सोपिस्वनियमंपूर्णंविदधेस्नपनस्यच ततश्चस्वपुरंगत्वास्वराज्यंप्राप्यपूर्ववत् १४ तथैवदुस्तर
तरोरिपूणांसमपद्यत तपत्याश्चप्रसादेनविष्णोःसालोक्यतांययौ १५ विष्णोराराधनेनाशुप्राप्यतेकिंनदुर्लभम् ज्ञा
त्वाषाढप्रभावोऽस्तिसस्नौसप्रतिवत्सरम् १६ आगत्यागत्यनियतोनियमाच्छ्रद्धयान्वितः १७ स्नानेसच्चादौपरमेतत-
पत्यामाषाढमासस्यमहाप्रभावे राजाभृशंकांतिसमन्वितोभूत्संपूर्णबिंबःशरदीवसोमः १८ आषाढमासस्नपनेन-
सर्वैःपापैर्विमुक्तःसबभूवशबभाषे ऐंद्रोगजःपल्वलकर्दमाक्तःसंप्राप्यसेंद्रोसलिलान्वितस्याः १९ ततोमहेंद्रोनृ-
पतिंबभाषेत्वमेहिराजंस्त्रिदिवंव्रजामः ताप्याजलैरघ्यघपुंजदाहतीव्रैःपवित्रीकृतविग्रहोऽसि २० दिवंसमा
गत्यचभुंक्ष्वभोगांस्त्वयोत्तमैःकर्मभिरर्जितांश्च धन्योऽसिराजन्निति पश्यहेतोःस्फरासमस्तावसुधासमेताः २१
राजामहेंद्रंतदनुप्रणम्यकृतांजलिःप्रश्रयवानवादीत् अयंप्रसादोभगवस्तपत्यास्तवानुकंप्योयदहंबभूव २२ ह
स्तेऽस्तिपीतप्रसभांबुराशिर्वाग्मात्रसंस्तंभितविंध्यपर्वतः अनुग्रहस्तेममकुंभयोनिर्माभूशयामासपदात्स्वकी
यात् २३ सर्वेस्फरायेनममप्रसन्नामानेतुमूर्वीतलमागतांश्च धन्नीकृतोऽहंसहपूर्वजैस्तैःकुतोऽन्यथास्यादि-
तिसप्रतिष्ठा २४ इतिवचनमुदारंशक्रमुक्त्वानृपोसौतरणिकिरणवर्णंक्षिप्रमारुह्यदत्तम् सकलस्फरविनेत्राऽभी
तिभाजाविमानंसहविबुधसमाजैःस्वर्गलोकंजगाम २५ कथितमितिकथाचेद्भूत्समाहात्म्यमेतद्दिनकरतनयायाः
स्नानतोजायतेतत् प्रजहितशुचिमासेनीरदायानहेतौविकचजलजनीपेकेकिकेकातिरम्ये २६ इतिश्रीस्कं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दपुराणेरुद्रस्कंदसंवादे आषाढमाहात्म्ये एकोनविंशोऽध्यायः १९ ७ ईश्वरउवाच द्वावभूतांपुराविप्रौ
शक्रवंशसमुद्भवौ पक्षकीतरवरकीतनामभ्यांविदितौभुवि १ बालभावात्तयोः प्रीतिरवर्धतदिनेदिने समानशीलव्य
सनौस्वभावेपिस्वदक्षयोः २ तयोःपरस्परंप्रीत्याददतोःप्रतिगृण्हतोः भुंजानयोर्भोजयतोःसध्रीचोःसततंतयोः ३
गुह्यकथयतोश्चापिपृच्छतोश्चपरस्परम् वर्धमानाधिकंप्रीतिर्दिवसेदिवसेभवत् ४ पतितैःसहसंसर्गैः स्त्रीपुलंपट
योस्तयोः नास्तिकानांचसंयोगाद्बभूवपुण्यनाशनम् ५ तत्संसर्गवशात्तौतु नास्तिकंधर्ममाश्रितौ लोकद्वयभ्रंशकरम
हामोहसमुद्भवम् ६ एवंविधानिवाक्यानिश्रूयंतेतत्रपापिनाम् परस्त्रीपरवित्तेषुप्रसक्तानांस्फुरास्फुच ७ नास्तिपु
ण्यंचपापंचनिग्रहोयंनिरात्मकः भूतानांसमवायोथयेयत्रचैनकारणम् ८ नास्तिचातःपरोलोकःतदर्थीकाःक्रिया-
जनाः यत्प्रत्यक्षंतदेवास्तिनास्तितद्वदतोन्यथा ९ यत्खाद्यतेपीयतेचस्फुरवंयदिहभुज्यते तदेवसत्यमपरंसर्वंमि
थ्यावधार्यताम् १० मृतःस्मरतिभुक्तंचयच्चदृत्तंस्वबंधुभिः यातिस्वर्गंचनरकमित्येताधूर्तकल्पनाः ११ आश्रमा
जीविताथीयकेशस्कपरिकल्पितः आत्मस्त्रीद्रव्यरक्षार्थैर्नरकेभीषयंतिच १२ देहाद्यदिपरोत्यात्माछिन्नेदेहेकथं
नसः दृश्यतेक्कापिगच्छत्वात्तस्मादात्मीयचापरः १३ नास्तिप्रमाणंप्रत्यक्षान्नापरंतच्चमृत्स्फुतः अन्योमोक्षःसत्यव
द्भिर्दृष्टोलोकायतैरपि १४ साधारणेमनुष्यत्वेकेयंवर्णवयस्थितिः किमभक्ष्यंचभक्ष्यंचतद्भक्ष्यंयच्चरोचते १५
सर्वभोग्यंचयद्वस्तुरमणीयमविश्रुतम् रममाणस्यतस्मिन्केपापपुण्येऽविजानताम् १६ परोपकारःकर्तव्यइ-
तिचेच्छास्त्रनिर्णयः स्त्रीणामनुपकारःकिंरक्षयाक्रियतेबुधैः १७ इत्यादिवाक्यैर्लोकानांमोहयंतौभृशंततः
संसत्सुविदुषाभावावैष्णवाविनिवादिनौ १८ रात्रौयदृच्छयापीत्वागाणिकावदनासवम् प्रातःस्नात्वाधौतवस्त्रे
परिधायाऽहितेसिते १९ मृत्सिंदूलांछितेभालेबाह्वोरुरसिकंठके पवित्रपाणीजपतस्तौमिथ्यामौनधारिणौ २०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

प्रतारयामासतुस्तौ दंभोनेतिसदाजनान् चक्रतुःसततंपापाचभक्ष्याणांचभक्षणम् २१ अगम्यायागुरोर्भ्रातुःपत्न्या
संगमनेरतौ परस्त्रियोत्यजाद्यायास्तयोस्ताश्चस्वयोषितः २२ महाप्रतिग्रहरतौमहातीर्थेषुतेषुच रजकादिगृहेभु-
क्तंगुप्तंताभ्यांयदृच्छया २३ तदाकलियुगस्यासीन्नतादृक्प्रसरोन्यथा एवंकलियुगेवेत्ता कथंस्यादितिशेषतः
२४ नयकोशांतकोराजायत्रपापरताजनाः एकपाद्यत्रधर्मोपिनसत्यंयत्रदृश्यते २५ पाखंडप्रसरोयत्र नकोशा
अश्रुतिक्रियाः तस्मिन्युगेसदाचारौकेनापिनचदंडितौ राज्ञःपुण्यवतोभावात्शस्त्रतोदंड्यदंडिनः २६ नकिंचि
त्पातकंनास्तिताभ्यांयत्रकृतंपुनः संततिर्नतयोरासीद्व्यारसंसर्गिणोःसदा २७ ततःकालेनकियतापशुक्रीतोग-
तोवनम् हंतुंमृगान्वागुरिकैःसार्द्धमांसस्यभक्षणात् २८ तत्रव्याघ्रात्सविपदंप्रापपर्वतमस्तके नाग्निक्रियासम
भवन्नक्रियाचौर्ध्वदेहिकी २९ इतिश्रीस्कंदपुराणेरुद्रकार्त्तिकसंवादेआषाढमासमाहात्म्येविंशोऽध्यायः २०
ईश्वरउवाच ततोसौकिंकरैर्नीतोहत्वाबध्वायमांतिकम् ज्ञात्वायमेनतत्कर्मरौरवेपातितस्तदा १ यदाताम्रम
यीभूमिंवन्हितापेनतापिताम् वन्हिज्वालासमाकीर्णांदृष्ट्वाप्राणापहारिणीम् २ योजनानांसहस्रेद्वेदीर्घांसाह
स्रमायताम् गर्तेतुसार्द्धपुरुषायामिनींदुःखदायिनीम् ३ तत्रलोहमयैरुग्रैःशृंखलैर्हस्तपादयोः बध्वाक्षिप्तोपि
बहुशोवितपन्यमकिंकरैः ४ ततोदग्धंसमस्तत्वक्कुलोटनासमजायत शुष्यमाणोस्तमांसास्थिःसंजातबहुवेद
नः ५ उपरिस्थैःकिंकरैश्चहन्यमानःपुनःपुनः घटिकार्धसुखमपितस्यजातुनचाभवत् ६ स्मरन्घोरंनिजंक-
र्मनास्तिकाद्यव्यधीयत नापश्यच्छरणंतस्यकिंचिद्दुःखस्यमोक्षणे ७ अहर्निशंचिंतयंश्चनचोपायंसपश्यति
भृशंरुरोददुःखार्तोपात्यमानोनिरंतरम् ८ जीवन्निरक्तकंकर्मकर्मस्वंविद्यतेकथम् आत्मानंप्रत्युपालंभोनैवच १५
दतिसर्वदा ९ एवंसनिरयेमग्नोभुंक्तेकष्टंस्वकर्मतः अथासौखरमित्रोपिस्वमित्रंपंचतांगतम् १० श्रुत्वाव्यलप

१ अकारि

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दत्त्वर्यंशिथिलोजीवितोभवत् कियद्दिनानिशोचित्वापश्चात्स्वस्थोऽभिजायत ११ तथैवचनिजंकर्मपापरूपंचकार·
सः तत्रतत्रतदायातियत्रलोकाःकुमार्गगाः १२ भोजनाच्छादनस्त्रीभिस्तैसत्कुर्वंतिभक्तितः तदादेशाच्चतेसर्वेभुंज
तेस्त्रीपरस्परम् १३ निःशंकाश्चमिथोच्छिष्टंखादंतिचपिबंतिच वर्तमानःसइत्येवंकदाचिद्व्रजत्पुरात् १४
सदूरंवर्त्मनिस्तेनैर्निघ्नोवित्तस्यकारणात् तस्यापिनाभवत्कापिदाहाद्यावैदिकक्रियाः १५ तथैवकिंकरैर्बध्वासोऽपि
नीतोयमांतिकम् पशवोत्तस्तयत्रासीत्तत्रैवयमशासनात् १६ सोपिक्षिप्तोभृशंक्रूरकिंकरैर्विलपन्मुहुः हन्यमाने
महाघोरैर्नरकेमिलितोपुरः १७ निंदंतौस्वकृतंकर्मक्रंदंतौचपुनःपुनः क्षुत्तृड्भ्यांयुध्यमानौतौपतितौदुःखवेगरे
१८ अत्यार्तावल्पचेतन्यौदह्यंतौरौरवाग्निना साहंकारपदैर्दीनौताड्यमानौप्रतिक्षणे १९ सत्यक्षमानौसु स्वगैः
कंपमानौभयातुरौ नरकांतमपश्यंतौवर्षाणामपिकोटिभिः २० मर्त्यलोकेसुखमभूत्पापकर्मप्रकुर्वताम् तद्विपाको
महादुःखकारकोनरकोऽभवत् २१ स्यादत्रपापिनांसौख्यंपापंकर्मप्रकुर्वताम् तेषांतुभिन्नोकल्पः परिपाकोदुरत्य
यः २२ पुण्यकर्मकृतांलोकेकष्टंस्याच्चपदेपदे अत्यंतसुखसंप्राप्तिःस्वर्गलोकेतुजायते २३ पापकर्मकृतां
तेषांतत्क्षणाद्धुपपद्यते फलपाकेमहादुःखंयत्रकल्पायतेक्षणः २४ अर्थहीनपरेलोकेसुखंक्षणिकमेवच जी·
वितंचंचलंतंसर्वंजानंतिमानवाः २५ कामादिकैस्तथाप्येतेजानंतोपिबलादिह कार्यंतेकर्मकिमपि दुस्तरयद्युगै
रपि २६ यारवशंकितभार्यांतुत्यक्त्वास्वांस्वपितुर्गृहे सत्संगतिवशात्साचनपापातिक्रमभ्यगात् २७ तस्याःस्वजन·
कोविप्रःपुण्यकर्मपरायणः श्रुतिस्मृतिपुराणार्थेपापाद्दूरेपथिस्थितः २८ तद्गृहेसास्थितासाध्वीसर्वथाविजितेंद्रि·
या भवांतरकृतंकर्मनिंदंतीस्वपतिंनच २९ ततस्तुस्वपतिंश्रुत्वामृत्योर्वशमुपागतम् विकेशाव्रतिनीभूत्वातपस्त
पेसुदुष्करम् ३० परिधत्तेनवसनंरक्तंचव्रतधारिणी स्निग्धस्नानंनकुरुतेभूशय्यापत्रभोजनी ३१ मासोपवासान्कु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रुनेकृच्छ्राणिविविधानिच एवंकालंनियंतीचतपैश्चविविधैरपि ३२ सायद्भर्त्तारमुद्दिश्यददात्यन्नंचवारिच नोपतिष्ठति
तत्तस्यअंतरिक्षेविनश्यति ३३ पिंडप्रदानादिभिर्यद्यपिश्रद्धासमन्वितम् यत्किंचिद्दीयतेतच्चपापिनांनोपतिष्ठति ३४
इतिश्रीस्कंदपुराणेरुद्रस्कंदसंवादेआषाढमाहात्म्येएकविंशोऽध्यायः २१ ॥ ईश्वरउवाच कदाचिदथ
सादृक्षासार्थैरविस्कृतांप्रति गच्छंतमतिवेगेन शुचिस्नानायभक्तितः १ तेनसार्थेनसासार्द्धंसंश्रुत्यस्नानजंफलम्
जगामसत्वरात्हृष्टातापींप्रतिमहानदीम् २ तत्रसाप्रतिनीस्नात्वाचाषाढेतपतीजले मासंयावन्निराहाराचैकाग्रस्थितमा
नसा ३ स्नानंसमाप्यसाविप्रान्भोजयित्वातपस्विनी अन्येद्युरपिविप्रान्सानिमंत्र्यचतथार्पयत् ४ श्राद्धंकृत्वाकृ-
ताषाढफलंपत्युर्ददावथ पश्चात्तान्भोजयामासमिष्टान्नैःश्रद्धयान्विता ५ वसुरुद्रादित्यरूताःपितरःश्राद्धदेवताः ता
गत्वाकथयामासुस्तत्पुण्यमंतकायच ६ तयाषाढेचयत्स्नात्वास्वभर्त्रेश्रद्धयाददौ यमस्तच्चित्र[illegible]विचार्यचमहाफलं
७ स्वकंपुरुषमाकार्यप्रोवाचविनयान्वितः आदिदेशाथवेगेनयात्वाकृष्यचरौरवात् ८ नीयतांसविमानेनपशुक्री
तस्त्रिविष्टपम् निष्कल्मषोयःसंपन्नःशुचिःस्नातश्चपुण्यभाक् ९ स्नात्वातपत्यामेतस्यपत्न्यादत्तंफलंमह[illegible]
ज्ज्ञानश्चसस्वर्गेभुक्त्वाभोगान्मनोरथान् १० कल्पेनापिनचैकेनतस्यपुण्यस्यसंक्षयः अन्यानिसर्वपुण्यानिक्षीयं
तेकिलभोगतः ११ अत्रयत्क्रियतेपुण्यमाषाढेतपतीजले तस्यपुण्यस्यनांतोस्तिभोगात्कल्पशतैरपि १२ ततोसौ
धर्मराजस्यवाक्येनत्वरयान्वितः यात्वाचतत्समुद्धृत्यरौरवान्भृशदारुणात् १३ विमानवरमारोप्यजातंदिव्यश
रीरकम् दिव्यांगरागवस्त्रंचादिव्यचंदनचर्चितम् १४ दिव्यवस्त्रपरीधानंदिव्यमाल्योपशोभितम् शासनाद्धर्मराज-
स्यनिनायत्रिदिवंप्रति १५ हर्षितश्चपशुक्रीतोविस्मयोत्फुल्ललोचनः एतत्सत्यमसत्यंवास्वप्नःकिंवाऽऽगतोदृशः
१६ किमेतन्ममपापस्यस्वर्गप्राप्तिःकथंभवेत् नास्तिमेसुकृतंकिंचित्सदैवपापकारिणः १७ सर्वथानैवपश्या-

१६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

ततत्र समानीतं हरेर्गणैः नेतं विमानमारोप्य शंखचक्रगदाधरम् १६ पीतांबरधरं कृत्वा वनमालाविभूषितम् प्रतस्थिरे विष्णुलो
कं मानवैरतिदुर्लभम् १७ तत्पुरो देवगंधर्वा दिव्यागानपरं जगुः अप्सरसोप्यनृत्यंत गणास्तुर्याण्यवादयन् १८ शंखभेरीस्व
नास्तत्र तथा पटहनिस्वनाः ततस्ते विष्णुभवनं निन्युस्ते वैष्णवा गणाः १९ यत्र देवोऽस्ति भगवान् पुराणपुरुषोऽव्ययः तं दृष्ट्वा
देवदेवस्य आनंदपरमं ययौ २० प्रणम्य परया भक्त्या स्तोत्रमेतज्जगाद च लांगलवर्धन उवाच त्वमात्मा सर्वभूतानामे
क एव पृथङ् न च २१ आकाशस्येव ते दृष्टमनेकत्वमुपाधिना इंद्रियाणामधीशस्त्वं चेतन्यं त्वं हि देहिनाम् २२ सर्वचेष्टानि
मित्तस्त्वं रविवत्त्वं न कर्मभाक् त्वमीशो विश्वकर्ता त्वं महेशस्त्वं च निस्पृहः २३ अतर्क्यं हि तवैश्वर्यं श्रुतयो भवतो गिरः स्वर्गदं
मोक्षदं कर्म तच्च वेदप्रतिष्ठितं २४ स च वेदस्त्वदन्यो नो तस्मात्सर्वं त्वयि स्थितं चतुर्विंशतितत्त्वानि पुरुषः पंचविंशकः २५ उ
दासीनश्चेतयिता स त्वमेव न चान्यथा त्वयि देव निगद्यंते भुवनानि चतुर्दश २६ निवसंति च ये तत्र तत्सर्वं त्वद्विभूतयः भग
वन्नेक एव त्वं न द्वितीयोऽस्ति कश्चन २७ इति नेमस्कृतो देवस्तद्भक्त्या च तुतोष सः ददौ गणत्वमतुलं तस्मै नित्यात्मसन्निधौ
२८ द्विज इति स परं पदं प्रयातो यदगमनीयमहो तपोभिरुग्रैः शुचिसवनमघापहं विधाय द्युमणिसुतासलिलैर्मुनींद्रजुष्टैः
२९ इति सकलमलापहं परं यो नर इतिहासमिमं शृणोति चैव सवनमघहरं शुचौ तपस्यां वि[illegible]सौ लभते किलात्र चेष्टम्
३० इति श्रीस्कंदपुराणे आषाढमाहात्म्ये स्कंदईश्वरसंवादे एकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ ॥ इति श्रीव्यंकटरामात्म
ज हरिकृष्ण निर्बंधित बृहज्ज्योतिषार्णवे अष्टमे धर्मस्कंधे चतुर्थे मासमाहात्म्यस्तबके आषाढमासमाहात्म्य कथनं नाम चतुर्थमा
हात्म्यं संपूर्णम् ४ श्रीगोपालकृष्णो जयति श्रीसीतारामचंद्रार्पणमस्तु श्रीरस्तु

मुंबईमे पं० श्रीधर शिवलाल सलेमाबादकै इनोंके ज्ञानसागर छापखानामे छापकर प्रसिद्ध किया० सं० १९५४ श० १८०९ मि० फाल्गुन कृ० ७

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इतिश्रीमासस्तवकेआषाढमाहात्म्यंसमाप्तं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्थाप्यंस्थापितानि प्रतिमादीनि सर्वाणिन्यवेदयेत् अर्पयेत् ५३ इतिश्रावणमासमाहात्म्येचतुर्थोऽध्यायः ४ ६९ १ २
सारद्विषः स्मरः कामः तं द्वेष्टीतिस्मरद्विट् शंकरः तस्य ३ ४ व्रतकर्तुः फलमाह नाकालेति ५ प्रत्यदेहत्यागोत्तरं ६ त्रिपुरद्विषः शंक

कथांश्रुत्वाविधानेनस्थाप्यंसर्वंन्यवेदयेत् अश्वमेधसहस्रस्यफलंभवतिनिश्चितम् ५३ इतिश्रीस्कंदपुराणेश्रावणमासमाहात्म्येईश्वरसनत्कुमारसंवादेधारणापारणामासोपवासरुद्रवर्तिकथनंनामचतुर्थोऽध्यायः ४ ६९ ईश्वरउवाच माहात्म्यंकोटिलिंगानांपुण्यंवक्तुंनशक्यते एकैकस्यापिलिंगस्यकिंपुनः कोटिसंख्यया १ अशक्तौलक्षकंकुर्यात्सहस्रमथवाशतम् एकस्यापिहिलिंगस्यकरणान्ममसन्निधिः २ षडक्षरेणमंत्रेणपूजाकार्यास्मरद्विषः उपचारैःषोडशभिर्भक्तियुक्तेनचेतसा ३ उद्यापनंचकर्तव्यंग्रहयज्ञपुरःसरम् संपादनीयोहोमश्चब्राह्मणांश्चैवभोजयेत् ४ नाकालमरणंतस्यवंध्यत्वहरणंपरम् सर्वापत्तिक्षयकरंसर्वसंपत्प्रवर्धनम् ५ प्रेत्यकैलासवासश्चआकल्पममसन्निधौ पंचामृताभिषेकंचयःकुर्याच्छ्रावणेनरः ६ सपंचामृतभोजीस्यात्संपन्नोगोधनेनच अत्यंतमधुरालापोप्रियश्चत्रिपुरद्विषः ७ अन्नोदनव्रतीचैवहविष्याशीचयोनरः व्रस्वादिसर्वधान्यानामक्षय्योसौनिधिर्भवेत् ८ पत्रावल्यांतुभुंजानःस्वर्णभाजनभोजनः शाकवर्जनतस्याद्देशककर्ताःनरोत्तमः ९ केवलंभूमिशायीतुकैलासेवासमाप्नुयात् प्रातःस्नानान्नभोमासिअब्दंतत्फलभाग्भवेत् १० जितेंद्रियत्वान्मासेस्मिन्बलमैंद्रियकंभवेत् स्फटिकेश्ममयेवापिमार्त्स्नेमारकतेपिवा ११ स्वयंभौवास्वयंभौवापौष्येधातुमयेपिवा। चांदनेनवनीतेवाअन्यस्मिन्वापिलिंगके १२

रस्य । [illegible] स्थानं ८ ९ अब्दं वर्षपर्यंतं कालाध्वनो-
रितिद्वितीया तत्फलभाक् स्नानफलभाक् १० जितेंद्रियत्वात् ब्रह्मचर्येण [illegible] भावः [illegible] मृन्मये ११ १२ ६९

सकृत् एकवारं उपरागोग्रहणम् १३ १४ १५ १६ अतंद्रित ः १७ अर्चापूजा १८ गुरुतल्पे गुरु भार्यागमन

सकृत्पूजांप्रकुर्वाणोब्रह्महत्याशतंदहेत् सूर्यचंद्रोपरागेषुसिद्धिः ऽपिवाक्वचित् १३ सिद्धिर्यल्लक्षजाप्येनसकृ
स्याज्जपतोऽत्रसा अन्यकालेकृतायस्तुर्नमस्काराःप्रदक्षिणाः १४ सहस्रेणफलंयत्स्यान्मासेस्मिन्नेकवारतः
मत्प्रियेश्रावणेमासिवेदपारायणेकृते १५ सर्वेषांवेदमंत्राणांसिद्धिःसम्यक्प्रजायते मासेस्मिन्पौरुषंसूक्तंजप-
तेश्रद्धयान्वितः १६ कृत्वासंख्यासहस्रंतुकलौस्याच्चतुर्गुणम् वर्णानांसंख्ययावापिसतंकुर्यादतंद्रितः १७ अर्श
क्तौसंख्ययार्चातुशतमानेनवाजपेत् ब्रह्महत्यादिपापेभ्योमुच्यतेनात्रसंशयः १८ गुरुतल्पेकृतेपापेप्रायश्चित्तमिदंप
रम् नास्त्यनेनसदृशंपुण्यंपवित्रंपापनाशनम् १९ विनापौरुषजाप्येननक्षयेदेकमप्यहः अर्थवादमिदंब्रूयात्सनरोनि
रयीभवेत् २० ग्रहयज्ञःप्रकर्तव्यःसमिच्चरुतिलाज्यकैः धूपगंधप्रसूनाद्यैर्नैवेद्यादिप्रभेदतः २१ तद्रूपाणांचध्या
नादिसंपाद्यचयथायथम् कोटिहोमोलक्षहोमोऽयुतहोमस्तुशक्तितः २२ तिलैर्व्याहृतिभिःकार्योग्रहयज्ञाभिधोप्य
सौ अथवक्ष्यामिवाराणांव्रतानिशृणुसांप्रतम् २३ तत्रादौरविवारस्यव्रतंवक्ष्यामितेनघ अत्राप्युदाहरंतीममिति
हासंपुरातनम् २४ प्रतिष्ठानपुरेरम्येसुकर्मानामवैद्विजः आसीद्दरिद्रःकृपणोभैक्ष्यचर्यापरायणः २५ ाकदासगतो
धान्ययाचितुंपर्यटन्पुरम् स्त्रियोददर्शसदनेकस्यचिद्गृहमेधिनः २६ चरंत्योरविवारस्यमिलिताव्रतमुत्तमम् तदोचुस्ता
श्चतंदृष्ट्वास्माच्छादयतसत्वरम् २७ पूजाविधिंततोविप्रःप्रार्थयामासताःस्त्रियः छाद्यतेकिंनुभोसाध्व्योभवतीभि-
रिदंव्रतम् २८ कथयध्वंकृपांकृत्वाममोपरिदयालवः परोपकारसदृशोधर्मोनास्तिजगत्त्रये २९ रूपे १९ निरयीनिरयगंता

२० २१ २२ २३ २४ भैक्ष्यचर्यापरायणःभिक्षुकः २५ गृहमेधिनःगृहस्थस्य २६ २७ प्रार्थनामेवाह छाद्यतइतित्रिभिः ११
२८ २९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३० ३१ पूर्वंव्रतस्य आच्छादनं कृतंतत्र कारणमाहुः उन्मादमिति उन्मादं उन्मत्ततां प्रमादं अवधानशून्यत्वम् ३२ अभिमंतस्य शु
भाचरणंमनसिनिधायाह विप्रेंद्रइति ३३ यथाभूतं शास्त्रोक्त मनतिक्रम्य ३४ अवगाहंस्नानं ३५ स्वेतिस्वस्यनित्यं अनुष्ठानाभा

साधूनांसमचित्तानांपरार्थःस्वार्थएवहि दरिद्रपीडितश्चाहंश्रुत्वेदंव्रतमुत्तमम् ३० चरिष्यामिविधिंब्रूहिफलंचास्य
व्रतस्यहि ३१ स्त्रियऊचुः उन्मादंवाप्रमादंवाविस्मृतिंवाकरिष्यसि अभक्तिंवाप्यनास्थांवाकथंदेयंतवाद्विज ३२
इतितासांवचःश्रुत्वाविप्रेंद्रोवाक्यमब्रवीत् ज्ञानवानस्मिभोसाध्व्योभक्तिमांश्चास्मिसव्रताः ३३ एवंतद्वचनंश्रुत्वाप्रो
दातास्तद्दयाभवत् साप्रोवाचव्रतंतस्मैयथाभूतंचतद्विधिम् ३४ श्रावणेशुक्लपक्षेतुप्रथमेरविवासरे मौनेनोत्था
यावगाहंकुर्याच्छीतोदकेनतत् ३५ स्वनित्यकर्मसंपाद्यनागवल्लीदलेशुभे परिधिंद्वादशयुतंमंडलंतत्रसंलिखेत्
३६ अर्कवक्त्रतुलंसम्यग्रक्तचंदनतःशुभम् तत्रसंज्ञायुतंसूर्यंपूजयेद्रक्तचंदनात् ३७ जानुभ्यामवनींगत्वाअर्घ्यंद्वा
दशमंडलैः रक्तचंदनमिश्रंचजपाकुसुमसंयुतम् ३८ दद्याद्गभस्तयेसम्यक्श्रद्धाभक्तिपुरःसरम् रक्ताक्षतैर्जपापु-
ष्पैस्तथान्यैरुपचारकैः ३९ नारीकेलस्यबीजंतुखंडशर्करयायुतम् नैवेद्यमर्पयित्वातुमंत्रैरादित्यलिंगकैः ४० स्तु
वीतद्वादशवारैर्नमस्कारान्प्रदक्षिणाः षट्तंतुनिर्मितंसूत्रंषड्भिर्ग्रंथिभिरन्वितम् ४१ अर्पयित्वातुदेवेशंस्त्री
यात्तुगलेचतत् द्विजायवायनंदद्यात्फलैर्द्वादशभिर्युतम् ४२ एतद्व्रतप्रकारंतुश्रावयेत्कस्यचित्पुरः एवंव्रतेकृतेनिर्धनि
र्धनोधनमाप्नुयात् ४३ अपुत्रोलभतेपुत्रंकुष्ठीकुष्ठात्प्रमुच्यते बद्धःस्याद्बंधरहितोरोगीरोगेणहीयते ४४

वे प्रत्यवायकरं कर्मसंध्यादि संपाद्यकृत्वा परिधिः परिवेषरेखा ३६ संज्ञायुतं दत्तसंज्ञं आवाहितमित्यर्थः पूजायांविशेषतः कर्तव्यमाहः
जानुभ्यामिति जानुद्वयंभूमौस्थापयित्वेत्यर्थः ३७ ३८ गभस्तयेसूर्याय ३९ खंज गर्भजंद्रव्यं आदित्यलिंगकैः सूर्यप्रतिपादकैः वैदिकैः पु
राणोक्तैर्वायथाधिकारंज्ञेयं ४० ४१ तत्सूत्रं ४२ श्रावयेत् कथयेत् ४३ हीयतेत्यजते ओहाकृत्यागेइत्यस्यकर्मणिरूपं ४४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

साधकः पूजाकर्ता ४५ ४६ ४७ ४८ स्वरंगनोपमे स्वः स्वर्गे स्त्रिंगनाः स्त्रियः अप्सरसः तासामुपमाय यास्ते तस्यव्रतश्र
वणस्य ४९ ५० विप्रसद्मपुरोध्वना ब्राह्मणगृहाग्रवर्तिना मार्गेणगच्छ वातायने गवाक्षे ५१ देहयोः अवयवानांनेत्रनासिकादीनां
यानिसम्यक्स्थानानि रचनाविशेषाः ते पद्मचंद्रादिकं त्रैलोक्यसुंदरतयाप्रख्यातं यत् पद्मकमलंचंद्रः आदिपदेन हंसः कोकिलः अ-

किंबहूक्तेनविप्रेंद्र यद्यदिच्छतिवांछितम् तत्तल्लभेत्साधकोसौव्रतस्यास्यप्रभावतः ४५ एवंचतुर्षुवारेषुकृतांचि
दपिपंचस्कं उद्यापनंततः कार्यंव्रतसंपूर्णहेतवे ४६ एवंकुरुष्वविप्रेंद्रसर्वसिद्धिर्भविष्यति नमस्कृत्वातुतंसा
ध्वींविप्रःस्वगृहमाययौ ४७ तथाचकारतत्सर्वंव्रतंचैवयथाश्रुतम् स्वकन्यकाद्वयस्यापिश्रावयामासतद्विधिम्
४८ तस्यश्रवणमात्रेणदर्शनात्सूजनस्यच स्वरंगनोपमेकन्येजातेतस्यप्रभावतः ४९ तदाप्रभृतिविप्रस्यगृहेलक्ष्मी
र्विवेशह नानामार्गैर्निमित्तैश्चलक्ष्मीर्वाविनितिसोभवत् ५० कदाचिद्गच्छताराज्ञाविप्रसद्मपुरोध्वना वातायनेस्थि
तेकन्येदृष्टेनिरुपमेशुभे ५१ देहावयवसंस्थानैर्वक्तुंयद्यच्चसुंदरम् त्रैलोक्येभर्त्सयंत्यौतेपद्मचंद्रादिकंचयत्
५२ राजामोहंसमापेदेतत्रैवावस्थितःक्षणम् आमंत्र्यब्राह्मणंसद्यःप्रार्थयामासकन्यके ५३ विप्रोपित्द्धर्षितो
भूत्वाप्रादाद्राज्ञेस्कन्याद्वयम् राजानंप्राप्यभर्तारंतेपिकन्येमुदान्विते ५४ पुत्रपौत्रादिसंपन्नेचक्रतुश्चस्वयंव्रतम्
व्रतमेतत्समाख्यातंमुनेतवमहोदयम् ५५ यस्यश्रवणमात्रेणसर्वान्कामानवाप्नुयात् अनुष्ठानफलंतस्यकिंवर्ण्यं
विधिनंदन ५६ इतिश्रीस्कं॰ ईश्वरसनत्कुमारसं॰ श्रा॰ प्रकीर्णकनानाव्रतरविवारादिकथननामपंचमोऽध्यायः ५

प्सरसः इत्यादिवस्तुजातं तत्भर्त्सयंत्यौ हीनप्रभंकुर्वंत्यौन स्मात्सर्वस्मात्सुंदरवस्तुजातादप्युत्तमावित्यर्थः ५२ ततुअतिसुंदरंकन्याद्वयंद
ष्ट्वाजाताराज्ञोजाता मदनावस्थामाह राजेत्यर्धेन मोहं मूर्च्छां प्रार्थयामासयाचितवान् ५३ ५४ ५५ ५६ इतिपंचमोऽध्यायः ५ १२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पूर्वकथितस्यश्रवणेन जातंहर्षं द्योतयन् अग्रे कथनायचक्कारं प्रोत्साहयति रविवारस्येति मेमयावदकथय १ यतः ममनयनभूतस्य-सूर्यस्य इदं पूर्वोक्तं माहात्म्यंतदा सोमस्य उमासहितमन्नाम्नः उत्तम मस्तीतिकिंवक्तव्यं अत्र सोमपदे उमयासहितः सोमः इतिसमासः तथाचार्थः यदिमन्नयनभूतस्यरवेरेतादृशं माहात्म्यं तदापार्वतीसहितस्य ममएतदपेक्षयामहदस्तिनाश्चर्यमिति २ सोमेतिनाम्नः

सनत्कुमारउवाच रविवारस्यमाहात्म्यंश्रुतंमेहर्षकारकम् सोमवारस्यमाहात्म्यंश्रावणेमासिमेवद १ ईश्वरउवाच रविर्मेनयनंतस्यमाहात्म्यमिदमुत्तमम् उमासहितमन्नाम्नस्तस्यासोमस्यकिंपुनः २ माहात्म्यंवर्णनीयंमेयत्किंचिद्पितेब्रुवे सोमश्चंद्रोविप्रराजः सोमःस्याद्यज्ञसाधनम् ३ निमित्तानिचतन्नाम्नःशृणुमत्तःसमाहितः मत्स्वरूपोयतोवारस्ततःसोमइतिस्मृतः ४ प्रदातासर्वराज्यस्यश्रेष्ठश्चैवततोहिसः समस्तपत्तृ... व्रतकर्त्रेयतोहिसः ५ तस्यशृणुविधिंविप्रविस्तरात्कथयामिते द्वादशेष्वपिमासेषुसोमवारःप्रशस्यते तत्तावत्कर्तुमशक्तश्चेच्छ्रावणेमासिकारयेत् अस्मिन्मासेव्रतंकृत्वाअब्दव्रतफलंलभेत् ७ श्रावणेशुक्लपक्षेतु प्रथमेसोमवासरे संकल्पयेद्व्रतंसम्यक्शिवोमेप्रीयतामिति ८ एवंचतुर्षुवारेषुभवेयुःपंचवायदि प्रातःसंकल्पयेत्तत्रनक्तंचशिवपूजनम् ९ उपचारैःषोडशभिःसायंचपूजयेच्छिवम् शृणुयाच्चकथांदिव्यामेकाग्रकृतमानसः १० सोमवारव्रतस्यास्यकथ्यमानंनिबोधमे श्रावणप्रथमेसोमेगृण्हीयाद्व्रतमुत्तमम् ११ सुस्नातः ... चिर्भूलाशुक्लांबरधरोनरः कामक्रोधाद्यहंकारद्वेषपैशून्यवर्जितः १२

...अर्थांतराणि तद्व्रत्कर्तुर्बहुफलप्रकस्येन...थयन् तद्वारस्यसर्वोत्तमत्वंघटयति सोमइति यज्ञसाधनंसोमः सोमवल्ली ३ ४ ५ प्रशं...श्याशस्तोस्ति व्रतं पूर्वोध्यायेः ६ ७ ८ ९ १० निबोधजानीहि विधानमितिशेषः ११ सुस्नातः स्नानविध्यनुस...लागौरीव्रतमाह सनत्कुमारोक्तिविशे

... nskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

षर्णैः बाह्यशौचमुक्त्वा अधुना आंतरं शौचमाह कामेति आदिशब्देन लोभ मोहयोर्ग्रहणं अद्‍ अप्सरसः तासा... यास्ते तर पैशून्यंरव
लत्वं १२ आहरेत् आनयेत् अभीष्टैः प्रियैः ममेतिभावः १३ भवः संसारस्तंनाशयतीति ... नाडध्यायेमेत् ...णनेत्रनासि १६
यथाविभवसारेण संपत्तौसत्यां वंचनांनकुर्यादित्यर्थः १७ समासतः संक्षेपतः अन्ध्यं अपरिहार्यं १८ नक्तभुक्तेन कोकिर नकृतेन

आहरेच्छ्वेतपुष्पाणि मालतीमल्लिकादिका: अन्यैश्चविविधैः पुष्पैरभीष्टैरुपचारकैः १३ पूजयेन्मूलमंत्रेण
बकेणततः परम् शर्वायभवनाशाय महादेवायधीमहि १४ उमायचोग्रनाथाय भवायशशिमौलिने १५ रुद्राय
नीलकंठायशिवायभवहारिणे एवंसंपूज्यदेवेशमुपचारैर्मनोहरैः १६ यथाविभवसारेणतस्यपुण्यफलंशृणु सो
मचारेयजंतेयेपार्वत्यासहितंशिवम् १७ तेलभंत्यक्षयांल्लोकान्पुनरावृत्तिदुर्लभान् १७ अत्रनक्तेनयत्पुण्यंकथया
मिसमासतः सप्तजन्मार्जितंपापमभेद्यंदेवदानवैः १८ प्रणश्यनक्तभुक्तेननात्रकार्याविचारणा उपवासेनवर्षे
हूतमेतदह्युत्तमम् १९ पुत्रार्थीलभतेपुत्रान्धनार्थीलभतेधनम् यंयंचिंतयतेकामंतंतंप्राप्नोतिमानवः २०
लोकेचिरंस्थित्वाभुक्त्वाभोगान्यथेप्सितान् विमानवरमारुह्यरुद्रलोकेमहीयते २१ चलंचित्तंचलंवित्तंचलंजीवि
तमेवच एवंज्ञात्वाप्रयत्नेनव्रतस्योद्यापनंचरेत् २२ उमामहेश्वरौहैमौराजतेवृषभेस्थितौ यथाशक्त्याप्रकर्तव्यौ
वित्तशाठ्यंनकारयेत् २३ मंडलंलिंगतोभद्रंदिव्यंवैकारयेच्छुभम् तत्रसंस्थापयेत्कुंभंश्वेतवस्त्रयुगान्वितम् २४

विचारणासंशयः १९ २० देहादीनांनश्वरत्वं दर्शयन् व्रतोद्यापनस्यावश्यकर्तव्यत्वंद्योतयति चलमिति अनिश्चितमित्य
र्थः प्रथमं मनसिश्रद्धायामुत्पन्नायां अव्यहितकालेव व्रतोद्यापने यतितव्यम् मनसः स्थिरत्वाभावात् तथाचोक्तमस्त्यर्जुनेनगीतायां चं
चलंहिमनः कृष्णेति २२ २३ दिव्यंसुंदरम् २४ ६ ६ ६ १३

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वैणवंवेणूद्भवं न्यसेत् स्थापयेत् २५ २६ २७ शर्वाद्यैः पंचदशषोडशश्लोकोक्तैः २८ २९ प्रदापयेत् दद्यात् ३०

ताम्रपात्रंवैणवंवाकुंभस्योपरिविन्यसेत् तस्योपरिन्यसेद्देवमुमयासहितंशिवम् २५ श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तैर्मंत्रैः
संपूजयेच्छिवम् पुष्पमंडपिकाकार्यावितानंचैवशोभनम् २६ रात्रौजागरणंकार्यंगीतवादित्रनिःस्वनैः स्वगृह्यो
क्तविधानेनततोग्निंस्थापयेद्बुधः २७ ततोहोमंचशर्वाद्यैरेकादशरुद्रनामभिः पालाशाभिःसमिद्भिश्चहुनेद
ष्टाधिकंशतम् २८ यवव्रीहितिलाद्यैश्चआप्यायस्वेतिमंत्रतः बिल्वपत्रैस्त्र्यंबकेणषड्वर्णेनापिवापुनः २९
पूर्णाहुतिंततोहुत्वाकृत्वास्विष्टकृदादिकम् आचार्यंपूजयेत्सम्यग्दद्याच्चतस्मैप्रदापयेत् ३० ब्राह्मणान्भोजये
त्सम्यगेकादशरुद्रशोभनान् एकादशघटास्तेभ्योवंशपात्रसमन्विताः ३१ संपूजिततदोदेवंदेवोपकरणान्यपि
आचार्यायततोदद्यात्प्रार्थयेत्तदनंतरम् ३२ परिपूर्णंव्रतंमेस्याच्छिवोमेप्रीयतामिति बंधुभिःसहभुंजीतत-
तोहर्षपुरःसरम् ३३ अनेनैवविधानेनयइदंव्रतमाचरेत् यंयंचिंतयतेकामंतंतंप्राप्नोतिमानवः ३४ शिवलोकं
ततोगत्वातस्मिंल्लोकेमहीयते कृष्णेनाचरितंपूर्वंसोमवारव्रतंशुभम् ३५ नृपैःश्रेष्ठैस्तथाचीर्णमास्तिकैर्ध
र्मतत्परैः इदंयःशृणुयान्नित्यंसोपितत्फलमाप्नुयात् ३६ इतिश्रीस्कंदपुराणेईश्वरसनत्कुमारसंवादे-
श्रावणमासमाहात्म्येसोमवारव्रतकथनंनामषष्ठोऽध्यायः ६ ॥ ईश्वरउवाच सनत्कुमारव-
क्ष्यामिभौमव्रतमनुत्तमम् यस्यानुष्ठानमात्रेणअवैधव्यंप्रजायते १

दद्यादिति द्वितीयश्लोकस्थेनान्वयः
३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ इतिश्रावणमाहात्म्यटीकायांषष्ठोऽध्यायः ६ पूर्वाध्यायेतिपु
ण्यकरंसोमवारव्रतमुक्तं अधुनास्मिन्अध्याये स्त्रीभिः विवाहानंतरं पंचवर्षमात्रंकर्तव्यंमंगलागौरीव्रतमाह सनत्कुमारेति अनु

त्तमम् नास्त्युत्तमं यस्मात्तत् १ २ व्रतविधिमाह श्रवणेत्यादिषड्भिः ३ तां इत्यध्याहारः ४ ५ पूजायां विशेषद्रव्या-
पयाह॰ दूर्वादलैरिति ६ तावत्संख्यैः तावतीषोडशरूपासंख्यायेषांतैः ७ मात्रेजनन्यै प्रत्यासत्या व्रतकर्त्र्या इत्यर्थः ९

विवाहानंतरंपंचवर्षाणिव्रतमाचरेत् नामास्यमंगलागौरीव्रतंपापप्रणाशनम् २ विवाहानंतरंचाद्येश्रावणेशुक्लपक्ष
के प्रथमंभौमवारस्यव्रतमेतत्तुकारयेत् ३ पुष्पमंडपिकाकार्याकदलीस्तंभमंडिता नानाविधैःफलैश्चैवपट्टकूलै
श्चभूषयेत् ४ तत्रसंस्थापयेद्देव्याःप्रतिमांस्वर्णनिर्मिताम् अन्यधातुमयींवापिस्वशक्त्यातत्रपूजयेत् ५ उपचारैः
षोडशभिर्मंगलागौरिसंज्ञिताम् दूर्वादलैःषोडशभिरपामार्गदलैस्तथा ६ तावत्संख्यैःस्तंदुलैश्चचणानाशकलैस्त
था षोडशोन्मितवर्तीभिस्तावद्दीपांश्चदीपयेत् ७ दध्योदनंचनैवेद्यंतत्रभक्त्याप्रकल्पयेत् समीपंस्थापयेद्देव्याद
षदंचोपलंतथा ८ एवंकृत्वातुपंचाब्दंततउद्यापनंचरेत् मात्रेदद्याद्वायनंतुप्रकारंशृणुतस्यच ९ प्रतिमांमंगला-
गौर्याःसुवर्णपलनिर्मिताम् तदर्धेनतदर्धेनशक्त्यावाप्यथकारयेत् १० तंडुलैःपूरितेभांडेशक्त्यास्वर्णादिनि-
र्मिते संस्थाप्यपरिधानीयंरमणीयांचकंचुकीम् ११ तयोरुपरिदेव्यास्तुप्रतिमांस्थापयेत्ततः समीपभागेसं-
स्थाप्यदृषदंचोपलंतथा १२ रौप्येणनिर्मितंमात्रेएवंदद्यात्तुवायनम् षोडशापिसुवासिन्योभोजनीयाःप्रयत्नतः
१३ एवंकृतेव्रतेविप्रसौभाग्यंसप्रजन्नसु पुत्रपौत्रादिभिश्चैवरमतेसंपदायुता १४ सनत्कुमारउवाच केने
दंव्रतमाचीर्णंकस्यजातंफलंपुरा यथास्यात्प्रत्ययःशंभोकृपांकृत्वातथावद १५

तदर्धेनपलार्धेन तदर्धेनपलार्धार्धेन
पलस्य चतुर्थांशेनेत्यर्थः १० परिधानीयंवस्त्रं ११ तयोः वस्त्रकंचुक्योः १२ रौप्येणनिर्मितंदृषदं सुपलमितिपूर्वेणान्वयः १३
१४ एतद्व्रतकथां जिज्ञासुः सनत्कुमारः पृच्छति केनेदमिति प्रत्ययः दृढविश्वासः १५ ६ ७

श्रुतसंपन्नः श्रुतंशास्त्रंतेनसंपन्नःयुक्तः श्रुतंशास्त्रावधृतयोरित्यमरः विद्वानितिभावः हृतशात्रवं शत्रुणांसमूहः शात्रवंहृतंशात्रवंयेनसतः
था १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ संमंत्र्यविचार्य ययाचे याचितवान् २४ ममद्वा

ईश्वरउवाच कुरुदेशेपश्यराजाश्रुतकीर्तिरितिश्रुतः बभूवश्रुतसंपन्नोकीर्तिमान्हृतशात्रवः १६ चतुःषष्ठिकला
भिज्ञोधनुर्विद्याविशारदः पुत्रादन्यच्छुभंसर्वंतस्यराज्ञोबभूवह १७ संतानविषयेथासौबहुचिंताकुलोभवत् दे-
व्याश्चाराधनंचक्रेजपध्यानपुरःसरम् १८ क्रूरेणतपसातस्यदेवीतुष्टाबभूवह उवाचवचनंतस्मैवरंवरयसुव्रत
१९ श्रुतकीर्तिरुवाच यदिदेविप्रसन्नासिपुत्रंमेदेहिशोभनम् अन्यद्देवित्वत्प्रसादान्नन्यूनंकिंचिदस्तिमे २०
इतितस्यवचःश्रुत्वादेवीप्राहशुचिस्मिता दुर्लभंयाचितंराजन्दास्येतुभ्यंकृपावशात् २१ परंशृणुष्वराजेंद्रपुत्रश्चे-
द्गुणवत्तरः ईप्सितश्चेत्षोडशाब्दंजीविष्यतिनचाधिकम् २२ रूपविद्याविहीनश्चेच्चिरंजीवीभविष्यति इतिदेव्याव
चःश्रुत्वानृपश्चिंतातुरोऽभवत् २३ भार्ययासहसंमंत्र्ययथाचेगुणभूषितम् सर्वलक्षणसंपन्नंषोडशाब्दायुपस्क
तम् २४ आज्ञापयामासतदादेवीभक्तंनराधिपम् आम्रवृक्षोममद्वारेवर्ततेनृपनंदन २५ तस्यैकंफलमादायप
त्न्यैदेहिममाज्ञया भक्षणार्थंचसाधत्रीगर्भंसद्योनसंशयः २६ दृष्टोराजातथाचक्रेपत्नीगर्भंचसादधौ दशमेमासि
सुषुवेपुत्रंदेवसुतोपमम् २७जातकर्मादिकंचक्रेहर्षशोकसमन्वितः चिरायुरितिनामास्यपिताचक्रेशिवंभजन् २८
प्राप्तेतुषोडशेवर्षेचिंतामापसभार्यकः ततश्चक्रेविचारंसकष्टलब्धोत्ययंसुतः २९

रेदेवालयस्याग्रभागे २५ धत्रीस्याद्ध
रिष्यतीत्यर्थः २६ तथादेव्युक्तानुसारेण तथाकरणेहेतुमाह दृष्टइति देवसुतोपः देवः ब्रह्मविष्णुमहेशेंद्रेष्वन्यतमः इतरेषांशापवशा
त् पुत्रोत्पत्तेरभावात् २७ हर्षशोकसमन्वितइति हर्षः पुत्रजननोद्भवः शोकः तस्यअल्पायुष्ट्वोद्भवः ताभ्यांसमन्वितोयुक्तः २८ चिंताप्राप्तो-

कारणमाह॰ कष्टलब्धइति कष्टेन तपोरूपेण लब्धमात्तमित्यर्थः २९ ३० कार्पटिकं प्रवासयोग्यं ३१ काशीप्राप्तनयने कारणमाह॰
मृत्युंजयइति ३२ स्वसुर्भगिन्याः स्वस्त्रीयेन भगिनीपुत्रेणचिरायुषेत्यर्थः ३३ वयोमध्यगतातरुणी ३४ ३५ ३६ ३७

स्वसमीपेकथंमृत्युद्रष्टव्योदुःखदोऽस्यतु काशींप्रस्थापयामासमातुलेनसमंविभुः ३० भ्रातरंप्रार्थयामासराज॰
पलीयशस्विनी धृत्वाकार्पटिकवेषकाशींप्रतिस्तनय ३१ मृत्युंजयःप्रार्थितोस्तिपुत्रार्थंतुमयापुरा प्रेषयिष्याम्यि
विश्वेशयात्रार्थंचजगत्पतेः ३२ तस्मान्नेयःसुतोमेऽद्यपालनीयप्रयत्नतः इतिश्रुत्वास्वसुर्वाक्यंस्वस्त्रीयेनसमंययौ
३३ दिनानिकतिचिद्गच्छन्नानंदनगरंययौ तत्रराजावीरसेनोनाम्नासर्वसमृद्धिमान् ३४ तत्कन्यामंगलागौरीसर्व
लक्षणसंयुता वयोमध्यगतारम्यारूपलावण्यशालिनी ३५ उपमानानिसर्वाणितुच्छीकृत्योद्यंगता नगरोपव
नेरम्येसखीभिःपरिचारिता ३६ ततस्तावपिसंप्राप्तौचिरायुर्मातुलश्चसः विश्रांतिंप्रापतुस्तत्रतासांदर्शनलालसौ
३७ क्रीडंतीनांविनोदेनकुपितातत्रकाचन उवाचराजतनयांसारंडेत्यतिदुर्वचः ३८ श्रुत्वातदश्रुभंवाक्यमुवाच
नृपनंदिनी अयोग्यंभाषसेत्वंकिंमत्कुलेनैवतद्विधा ३९ प्रसादान्मंगलागौर्यास्तद्भूतस्यप्रभावतः मत्करादक्षता
यस्यप्रपतिष्यतिमूर्द्धनि ४० विवाहेसचिरायुःस्यादल्पायुरपिचेत्सखि ततःसमस्तास्ताःकन्याःस्वंस्वंवेश्मययुः
स्तदा ४१ सएवदिवसोराजकन्यायाःपाणिपीडने राज्ञोबाह्लिकदेशस्यदृढधर्माभिधस्यवै ४२ सुकेतुनाम्नेपुत्राय
दातुंसानिश्चिताभवत् ससुकेतुरविद्यश्चकुरूपोबाधिरस्तथा ४३

३८ ३९ ४० विवा
हेइति पूर्वश्लोकस्थेन प्रपतिष्यतीत्यनेनसंबध्यते वेश्मगृहं ४१ पाणिपीडनेविवाहे ४२ निश्चिताकृतनिश्चया सुकेतुंव १५
र्णयति सइति सः निश्चितः अविद्यः मूर्खः कुरूपः कुत्सितं रूपंयस्य ४३ ६७ ६८ ६९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नेकन्यापक्षीयाः ततः वरस्य कुत्सितत्वज्ञानादूर्ध्वं ५४ याचिरे ययाचिरे याचितवंतइत्यर्थः आर्षित्वाद्ययाचिरइत्यत्र याचिरइत्य पिसा
धुः ४५ मनसः अंतर्गतत्वेपि अंतःपदं बाह्यानंदवृत्तिराहित्यदर्शनार्थं आनंदचिन्हं बहिर्नादर्शयदित्यर्थः ४६ ४७ ४८
गौरीहरान्तिके गौरीहरसमीपभागे ४९ ५० निशीथे अर्धरात्रे कालः मृत्युः समीयिवान् प्राप्तः भूपसुता मंगलागौरी ५१

ततस्तेमंत्रयामासुर्नेयोन्योऽद्यवरःपरः अथासिद्धेविवाहेचसुकेतुस्तत्रगच्छतु ४४ ततश्चिरायुषंगत्वायाचिरेमा
तुलंप्रति देयोस्मभ्यमयंबालः कार्यसिद्धिर्हिनोभवेत् ४५ परोपकारतुल्योहिधर्मोनास्त्यपरोभुवि मातुलस्त
द्वचःश्रुत्वाअंतर्हृष्टमनाअभूत् ४६ पूर्वंश्रुतंचोपवनेकन्यावाक्यमनेनयत् एकवारंतथाप्याहयुष्माभिर्याच्यतेक
थम् ४७ वस्त्रालंकरणादीनियाच्यंकार्यस्यसाधने नवरोयाच्यतेक्वापीदीयतेगौरवाद्ध्रुवः ४८ विवाहंसाधया
मासुर्नीत्वातत्रचिरायुषम् सप्तपद्यादिकेजातेरात्रौगौरीहरांतिके ४९ सहासौमंगलागौर्यासुप्तोहर्षसमन्वितः
तदन्हिषोडशाब्दानिसमाप्तानिचिरायुषः ५० निशीथेसर्परूपेणकालस्तत्रसमीयिवान् तदंतरेभूपसुताजागृता
दैवयोगतः ५१ साददर्शमहासर्पंचकंपेभयविह्वला धैर्यंकृत्वातदाबालापूजयामाससोरगम् ५२ उपचारैःषो
डशभिर्दुग्धंपातुंददौबहु प्रार्थयामासतंसर्पंदीनवाण्याचतुष्टये ५३ ययाचेमंगलागौरीकरिष्येव्रतमुत्तमं जीया
न्मेपतिरेतस्माच्चिरंजीवेत्तथाकुरु ५४ एतस्मिन्नंतरेसर्पःकरकेप्रविवेशह कंचुक्यास्त्रीययासातुचक्रेतन्मुखबंध
नम् ५५ एतस्मिन्नंतरेभर्ताअंगमोटनपूर्वकम् जागृतश्चाऽब्रवीद्भार्यांक्षुधामांबाधतेप्रिये ५६ मातुःसकाशं
गत्वासाअनयामासपायसं लड्डूकादिचतद्दत्तंबुभुजेप्रीतमानसः ५७

कंपेहेतुमाह भयविह्वलेति उरगंसर्पं ५२ ५३
५४ करकेभांडविशेषे तन्मुखबंधनम् तद्भांडमुखपिधानम् ५५ ५६ ५७ ५८ ५९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मुद्रिका अंगुलीयकम् ५८ बहिः करकमुखाद्बहिरागतां ५९ ६० ६१ अशुभेइतिच्छेदः परिचायकंअभिज्ञानं ६२ नायं मेपतिरिति यत्पूर्वमुक्तं तत्रकारणमाह मइति मे मत्यं ६३ तद्रत्नसंचयः हारस्थितरत्नसमूहः कीदृशोस्ति तदनेनकथनीयमिति भा-

हस्तक्षालनकालेतुतद्धस्तान्मुद्रिकाऽपतत् तांबूलंभक्षयित्वातुप्रस्कन्नःपुनरेवसः ५८ ततःसाकरकंल्यक्तुंनिर्गच्छं
तीविधेर्गतेः हारकांतिंबहिर्दृक्षास्फुरंतींविस्मययंयौ ५९ दृक्षाघटस्थंतंहारंस्वकंठेचदधारसा किंचिन्निशावशे
षेतुमातुलस्तांनिनायसः ६० ततस्तेवरपक्षीयाःस्रकेतुंतत्रचानयन् दृक्षांतंमंगलागौरीउवाचायंनमेपतिः ६१
तामूचुस्तेततःसर्वेकिमिदंभाषसेशुभे परिचायकमस्तीहकिंचित्तेतद्वदस्वनः ६२ मंगलागौर्युवाच मेदत्तंये
नरात्रौचनवरत्नांगुलीयकम् अस्यांऽगुलौतन्निक्षिप्यपश्यध्वंपरिचायकम् ६३ पत्याद्त्तोस्तिमेहारोरात्रौतद्रत्न
संचयः कीदृशोनेनवाच्योसौप्रतिवीरपरान्वितम् ६४ किंचाम्रसेचनेरात्रौतस्यदंकुंकुमान्वितम् ऊरौमेवर्ततेतत्त्वस
वैपश्यतमाचिरम् ६५ किंचरात्रौभाषणादिभक्षणादिचयत्कृतम् तदनेनचवक्तव्यंतदास्यान्मेपतिःस्वयम् ६६
एवंश्रुत्वातुतद्वाक्यंसाधुसाध्वितिचाब्रवीत् एकस्यापिनयोगोभूत्तदासर्वेनिषेधितः ६७ ततस्तेवरपक्षीयाज्ज
ग्मुःसर्वेयथागतम् जनकोमंगलागौर्याःश्रुतकीर्तिःकुरूद्वहः ६८ अन्नपानादिकंसत्रंचकारस्त्रमहामनाः वर
पक्षस्यवृत्तांतःश्रुतःकर्णोपकर्णतः ६९ स्वरूपस्यकुरूपत्वादानीतःकस्मनाहृतः स्थापयामाससौधेतुकन्यांजवनिका
वृताम् ७०

वः ६४ ६५ ६६ स्रकेतुरितिशेषः अब्रवीत् उत्तराणियानि कानिचित् कथयामासेतिभावः योगःयथार्थोत्तर लाभः निषेधितः नायंमंगलागौर्याः पतिरित्युक्त्वा निर्वासितः ६७ यथागतंजग्मुः आगमनमार्गेणगताः कार्यासिद्ध्य भावादीदृशयुक्तिः ६८ अन्नपानादिकं अन्नपानं आदियस्मिन् एतादृशम् ६९ सौधेराजसदने सौधोस्त्री राजसदनमित्यमरः जवनिका तिरस्कारिणी (पड़दाइ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तिभाषायां) तयाआवृत्तां वेष्टितां प्रतिसीराजवनिकास्यात्तिरस्करणीचसेत्यमरः ७० हायनेवर्षे ७१ लोकोत्तरमुदान्विता लोकेभ्यः उत्तरानिरतिशयेत्यर्थः एतादृशीयामुत् आनंदः तद्युक्ता अत्यानंदवतीतिभावः ७२ ७३ ७४ ७५ आगतंआगमनं

एवंगतेहायनेतुयात्रांकृत्वासमातुलः चिरायुःप्रययौतत्रकिंजातमवलोकितुं ७१ तंसाजालांतराद्दृष्ट्वालोकोत्तरमुदान्विता पितरौकथयामाससममभर्तासमागतः ७२ स्वल्हदूर्णंसमाहूयपूर्वोक्तंपरिचायकं दृष्ट्वासर्वमपित्यस्मेददौकन्याशक्रविस्मिता ७३ शिष्टैःपरिणयोत्साहंकारयामासभूपतिः वस्त्राण्याभरणादीनिसेनामश्वान्गजान्रथान् ७४ भस्थापयामासनृपोदत्तान्यदपिभूरिशः पत्न्यासहचिरायुःसमातुलेनसमन्वितः ७५ स्वपुरंसेनयासाईंजगामकुलनंदनः श्रुत्वाजनमुखात्तस्यआगतंपितरावुभौ ७६ विश्वासंलेभतुर्नैवस्यात्कथंदैवमन्यथा एतस्मिन्नंतरेप्राप्तःपित्रोरंतिकमेवसः ७७ पपातपादयोर्भक्त्यापित्रोःस्नेहपरिप्लुतः मूर्ध्न्यवघ्रायतंपुत्रंपरमांमुदमापतुः ७८ स्नुषापिमंगलागौरीश्वशुरौप्रणनामसा अंकेनिवेश्यतांश्वश्रूःपप्रच्छोदंतमंजसा ७९ स्नुषापिमंगलागौर्याव्रतमाहात्म्यमुत्तमम् कथयामासतत्सर्वंयथावृत्तंमहामुने ८० इत्येतत्कथितंतुभ्यंमंगलागौरिकंव्रतम् यएतच्छृणुयात्कश्चिद्यश्चापिपरिकीर्तयेत् ८१ मनोरथास्तस्यसर्वेसिद्ध्यंत्यत्रनसंशयः ८२ सूतउवाच सनत्कुमारमित्येवकथयामासधूर्जटिः सचानंदंपरंलेभेश्रुत्वाकार्यकरंव्रतम् ८३ इतिश्रीस्कंदपुराणेईश्वरसनत्कुमारसंवादेश्रावणमासमाहात्म्येमंगलागौरीव्रतकथनंनामसप्तमोऽध्यायः ७ ध ईश्वरउवाच बुधगुर्वोर्द्व्योवक्ष्येव्रतंपापप्रणाशनं यत्कृत्वाश्रद्धयामर्त्यःपरांसिद्धिमवाप्नुयात् १

७६ ७७ ७८ उदंतंवृत्तांतं ७९ ८० ८१ ८२ ८३ इतिश्रावणमाहात्म्यटीकायांसप्तमोऽध्यायः ७ व्रतफलमाह पापप्रणाशनमिति पापंअत्तानं प्र णाशयति-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दूरीकरोतीतीतितथा १ प्रजापतिर्ब्रह्मा शीतरश्मिंचंद्रंगुरोर्बृहस्पतेः २ ३ ४ बुधः बुधनामा बुधः बुद्धिमान् अन्वेषयन्मार्ग॰
यन् ५ गुरुतल्पगः गुरुभार्यागामी तल्पंशय्याट्टदारेष्वित्यमरः निष्कृतिमुक्तता ६ महापातकसंयोगेइति महापातकंसंयुज्यतेनेन ए
तादृशेकर्मणीत्यर्थः ७ निष्कल्मषोनिष्पापः आगः अपराधं ८ ९ हेशक्र इंद्रत्वया दापनीया चकदाचिदुक्तव्यं ममकोधि॰

प्रजापतिःशीतरश्मिंद्विजराज्येभ्यषेचयत् सकदाचिद्गुरोर्भार्यांतारानाम्नींददर्शह २ रूपयौवनसंपन्नांलावण्यम
दगर्विताम् मोहितोरूपसंपत्याकामबाणवशंगतः ३ स्वगृहेस्थापयित्वातुबलात्सबुभुजेचतां एवंबहुतिथेको
लेगतेपुत्रोबभूवह ४ बुधोबुधोरूपशालीसर्वलक्षणसंयुतः अन्वेषयन्गुरुःपत्नींज्ञातवान्शशिसद्मनि ५ यया
चेदेहिमेभार्यांत्वंकथंगुरुतल्पगः गुरुतल्पकृतात्पापान्निष्कृतिस्तेकथंभवेत् ६ महापातकसंयोगेकथंतेबुद्धिराह
ता गुप्तमेवप्रयच्छेमांगुरुभार्यांममप्रियाम् ७ रहसिप्रायश्चित्तंचकृत्वानिष्कल्मषोभव नोचेदिंद्रसमीपेतेआगः
संकथयाम्यहम् ८ इत्येवंबहुधोक्तोपिनदधौतांकलानिधिः तदादेवसभांगत्वाकथयामासगीष्पतिः ९ चंद्रेण
मेत्यपहृताभार्यातांनददातिसः देवराजोसिशक्रत्वंदापनीयात्वयाज्ञया १० ननेत्त्वातत्कृतंपापंसंक्रमिष्यत्यसंशयं
राजाराष्ट्रकृतंपापंभुंक्तेशास्त्रविनिर्णयात् ११ दुर्बलस्यबलंराजापुराणोक्तिरितिभण्यते इतिश्रुत्वागुरोर्वाक्यंचंद्रमाहू
यवासवः १२ आज्ञापयामासरुषादेहिभार्यांगुरोर्विधो अन्यदाराभिगमनंकेवलंपापसंज्ञितम् १३ गुरुदाराभिग॰
मनंमहापातकसंज्ञितम् तस्माच्चंद्रगुरोर्भार्यांदेहित्वमविचारयन् १४ देवेंद्रवचनंश्रुत्वानिशापतिरथाब्रवीत् दास्ये
त्वदाज्ञयाभार्यांपुत्रंनैवददाम्यहम् १५

कारोस्तीति यतः त्वंदेवराजोसि १० ननुतत्कृतंपापं मांकिमिति संक्रमिष्यति इतिचेत्तत्रशा
स्त्रनियममाह राजेति ११ तवात्रागमनेकिंकारणमितिचेत्तत्राह दुर्बलस्येति १२ १३ १४ १५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

मत्सकाशाज्जात इत्यत्र प्रमाणमाह ममेति यतः ममवैभवयुक् मत्सदृशः तस्मान्ममेतिभावः १६ १७ १८ १९ २०
२१ चंद्रस्य चपरं गीष्पतेः गुरोः उभयोरित्यर्थः अन्यवरदानेपात्रतांसूचयंतंसंबोधयंति सुराचार्येति युवयोः पितृपुत्रयोः बुधगुर्वो

मत्सकाशात्सुतोजातोममवैभवयुग्यतः गीष्पतिस्त्वाहमत्तोभूत्ततःसंशयिताःसुराः १६ ततस्तेनिर्णयंचक्रुर्माता
जानातिचागजम् पप्रच्छुस्तेतदातारांकेनायंगर्भआहितः १७ सत्यंवदस्वकल्याणीनमिथ्यावक्तुमर्हसि तदाल
ज्जान्विताताराप्यौरसोयंविधोःसुतः १८ गीष्पतेःक्षेत्रजश्चातोयोग्यःस्यात्तस्यदीयतां शास्त्रतस्तेविचार्याथददुश्चं
द्रायतंबुधम् १९ तदाखिन्नंगुरुंदृष्ट्वाददुर्देवावरंतयोः गच्छस्वत्वंचंद्रगृहंतवाप्यस्तिसुतोप्ययम् २० चंद्रस्यगीष्प
तेश्चायंग्रहत्वंयात्वसौसुतः अन्यच्चापिसुराचार्यगृहाणमेवरंशुभम् २१ यःकरिष्यतिमेधावीमिलित्वायुवयोर्व्रतं
तस्यस्यात्सकलासिद्धिःसत्यंसत्यंनसंशयः २२ श्रावणेमासिसंप्राप्तेशंकरस्यमहाप्रिये बुधगुर्वोश्चासरयोर्यःकरिष्य
तिपूजनम् २३ नैवेद्यंदधिभक्तेनसाधनेमूलकंभवेत् युवयोर्मूर्तिमालिख्यस्थानभेदात्फलंलभे २४ बालांदो
लोपरिस्थानेलिखित्वापूजयेद्यदि सपुत्रंलभतेदीर्घायुषंसर्वगुणान्वितम् २५ कोशागारेलिखित्वातुपूजयेद्यदि
मानवः तस्यकोशाविवर्धंतेक्षीयंतेनकदाचन २६ पाकागारेपाकवृद्धिर्देवागारेतुतत्कृपा शय्यागारेपूजनेतुस्त्री
वियोगोनकर्हिचित् २७ धान्यागारेधान्यवृद्धिरेवंतत्तत्फलंलभेत् सप्तवर्षाणिकृत्वेवंततउद्यापनंचरेत् २८ अ
धिवासयान्हिपूर्वस्मिन्रात्रौजागरणंचरेत् सुवर्णप्रतिमांकृत्वापूजयित्वायथाविधि २९ रितिभावः २२ २३ वि

शेषद्रव्यमाह नैवेद्यमिति दधिभक्तेन दधियुक्तौदनेन साधने मूलके मूलाइतिप्रसिद्धम् २४ स्थानभेदात्फलभेदमाह बालेति सार्धैस्त्रिभिः
२५ कोशागारे द्रव्यस्थापनगृहे २६ पाकागारेइति लिखित्वापूजयेदित्यत्रसंबध्यते तत्कृपा देवकृपा २७ २८ २९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

समिद्भिः समित्समूहैः ३० ३१ ३२ विद्येतिचेत् इत्यध्याहारः ३३ पूजाविशेषविधिषु स्वस्त्रीयमातुलौभोज्याविति यदुक्तं॰ तेनविस्मितमनाः पृच्छति भगवन्निति ३४ पर्यटनोद्देशमाह उदरार्थमिति ३५ कर्तव्यमित्यग्निमश्लोकस्थपदेनान्वयः ३८ तत्करणे हेतु

उपचारैः षोडशभिस्ततोहोमंसमाचरेत् तिलैराज्येनचरुणातथैवचसमिद्भिः ३० अपामार्गाश्वत्थमयैस्ततःपूर्णा हुतिंचरेत् स्वस्त्रीयमातुलौचैवभोजनीयौप्रयत्नतः ३१ ब्राह्मणान्भोजयेदन्यान्भुंजीतस्वयमेवच एवंकृतेसततव र्षसर्वान्कामानवाप्नुयात् ३२ विद्याकामनयाकुर्याद्विद्याशास्त्रार्थविद्भवेत् बुधस्तुबुधतांदद्याद्गुरुस्तुगुरुतांतथा ३३ सनत्कुमारउवाच भगवन्यत्त्वयाप्रोक्तंभोज्यौस्वस्त्रीयमातुलौ एतन्निमित्तंकथययदिवक्तुंक्षमंभवेत् ३४ ई श्वरउवाच पुराकोपिद्विजन्मानोदीनौस्वस्त्रीयमातुलौ दारिद्र्योपर्यटन्तौतावुदरार्थंकृतश्रमौ ३५ कस्मिंश्चिन्न गेरम्येगतौधान्यंप्रयाचितुम् गृहेगृहेपश्यतांतौश्रावणेमासिसिताद्भुतम् ३६ तत्तद्वारेव्रतंतत्तुद्बुधगुर्वोर्नकुत्रचित् अ न्योन्यंतौतदातत्रविचारंचक्रतुश्चिरात् ३७ वासराणांतुसर्वेषांव्रतंसर्वत्रदृश्यते बुधगुर्वोर्विनातस्मादावाभ्यांतद्व्र तंशुभम् ३८ अनुच्छिष्टंयतश्चास्तितस्मात्कर्तव्यमादरात् विध्यज्ञानात्परंतस्यसंशयंप्रापतुःपुनः ३९ तावत्त स्यांनिशायांतुस्वप्नोभूद्विधिदर्शनः तथातौचक्रतुःपश्चात्परांसंपदमापतुः ४० प्रत्यहंववृधेगात्राभूत्संपत्तिःसर्वगो चरा एवंकृत्वासप्तवर्षंपुत्रपौत्रादिसंयुतौ ४१ साक्षाद्भूतौबुधगुरूवरंचददतुस्तयोः आवाभ्यामावयोर्यस्माद्व्र तमेतत्प्रवर्तितम् ४२ इतिचारभ्यतस्माद्यःकरिष्यतिशुभंव्रतम् स्वस्त्रीयमातुलौतेनभोजनीयौप्रयत्नतः ४३

माह अनुच्छिष्टमिति केनापिनकृतमित्यर्थः विधेः आचरणपद्धतेः अज्ञानात् ३९ विधिदर्शनः विधिर्दृश्यतेस्मिन्सः ४० ४१ साक्षाद्भूतौप्रसन्नौ ४२ ४३ ६९ ६९ ६९ ६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अस्मल्लोकवासः बुधगुरुलोकप्राप्तिः ४४ इतिश्रावणमासमाहात्म्यटीकायां अष्टमोऽध्यायः ८ ७१ शुक्रवारकथामाह
इतःपरमिति १ २ ३ ४ उदरंचक्रे अत्रोदरशब्दस्य गर्भविशिष्टोदर वाचित्वम् चक्रेअनुकृतवती ५ ६ तत्कार्ये तदप

एतद्व्रतप्रभावेणसर्वसिद्धिःपराभवेत् अंतेचास्मल्लोकवासोयावच्चंद्रदिवाकरौ ४४ इतिश्रीस्कंदपुराणेईश्वर
सनत्कुमारसंवादेश्रावणमासमाहात्म्येबुधगुरुव्रतकथनंनामाष्टमोऽध्यायः ८ ७१ ईश्वरउवाच
इतःपरंप्रवक्ष्यामिशुक्रवारकथानकम् यच्छ्रुत्वाश्रद्धयामर्त्योमुच्यतेसर्वसंकटात् १ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् सुशीलोनामराजासीत्पांड्यवंशसमुद्भवः २ बहुप्रयत्नशीलोपिअपत्यंनैवचाप्नुवन् तस्य भार्यासुकेशीतिनाम्नासर्वगुणान्विता ३ अपत्यंनयदालेभेमहाचिंतामवापसा स्त्रीस्वभावात्तदावस्त्रखंडानिप्रतिमासिके ४ बध्वोदरंतदाचक्रेमहासाहसमानसा अन्वेषयद्गर्भिणींसास्वप्रसूत्यनुसारिणी ५ भाविनादैवयोगेनगृहिणीतत्पुरोधसः गर्भिण्यासीत्तदाराज्ञःपत्नीकपटकारिणी ६ प्रसूतिकारिणींकांचित्तत्कार्येसान्ययोजयत् दत्वाबहुधनंतस्यैसूतिकायैरहोगता ७ राजाचक्रेपुंसवनंतथैवानवलोभनम् सीमंतोन्नयनंकालेमहाहर्षसमन्वितः ८ तस्याःप्रसूतिसमयंश्रुत्वासापितथाकरोत् आद्यगर्भवतीयस्मात्सापुरोधःस्त्रीतथा नी
९ अत्ताप्रसूतिकाकृत्येसूचिकावचनेस्थिता तांसूचिकावंचयंतीचक्रेतन्नेत्रबंधनम् १० प्रेषयामासतत्पुत्रं राजमहिषींप्रति कस्यचिद्धस्ततःशीघ्रमज्ञातमपिकेनचित् ११

त्यानयनकार्येइतिभावः ७ ८ तस्याइति तस्याःपुरोहितभार्यायाः तथाप्रसूतिकालमिषमित्यर्थः ननुपुरोहितपत्न्याअपत्येप्रसूतिकारिण्यानीयमानेसाकथंनज्ञातवतीतिचेत्तत्राह आद्यगर्भवतीति प्रथमगर्भवतीत्यर्थः पूर्वंतादृशप्रसंगस्याभावात्स्वयंभीतासतीतत्कर्मनबुबोधेतिभावः ९ तदेवस्पष्टयति अत्तेतिसूचिकाप्रसूतिकारिणी १० ११

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१२ १३ खेदमाह किमिति संतोषमाह संततिरिति १४ तत्रहेतुमाह प्रसवस्पर्शाचिंतनात् प्रसवसमये हस्तपादाद्यवयवाविशिष्टपिं
डस्पर्शस्यानुभूतत्वादितिभावः १५ १६ १७ १८ आपूज्येतिपदच्छेदः अन्यथासमासाभावेल्यबादेशानुप

राज्ञीगृहीत्वातंपुत्रंप्रसूतास्मीत्यघोषयत् पुरोधास्त्रीनेत्रबंधंमोक्षयामाससूचिका १२ सहानीतंमांसपिंडंतस्यैप्रादर्शयच्चसा
विस्मयंचैवखेदंचस्वयंचक्रेतदाततः १३ किमरिष्टमिदंजातंपत्याकार्यंचशांतिकम् संततिर्नास्तिचेन्मामप्यतः ततःग
जीवितास्मिभो १४ परंसंशयितासासीत्प्रसवस्पर्शाचिंतनात् १५ ईश्वरउवाच राजाश्रुत्वापुत्रजन्मज्ञ एवंकृतेका
रयत् गजानश्वान्रथांश्चैवब्राह्मणेभ्योददौनृपः १६ बद्धान्कारागृहेसर्वान्मोचयामासहर्षितः सूतकांतेनामकर्मसाकारा
नुसर्वतोकरोत् चक्रेप्रियव्रतइतिनामपुत्रस्यभूमिपः १७ श्रावणेमासिसंप्राप्तेपुरोधोदयितासती जीवंतिकां
शुक्रवारेपूजयामासभक्तितः १८ कुड्येविलिख्यतन्मूर्तिंबहुबालसमन्विताम् पुष्पमालिकयापूज्यपंचदीपैरदीप
यत् १९ गोधूमपिष्टसंभूतैस्तानभक्षयतस्वयम् अक्षतांश्चैवविक्षेपयत्रमेबालकोभवेत् २० तत्रत्वयारक्षणी
योजीवंतिकरुणार्णवे इतिप्रार्थ्यकथांश्रुत्वानमश्चक्रेयथाविधि २१ जीवंतिकाप्रसादेनदीर्घायुर्बालकोभवत् र
रक्षतमहोरात्रंदेवीतन्मातृगौरवात् २२ एवंकालेगतेराजाकालधर्ममुपेयिवान् पितृभक्तोऽथतत्पुत्रश्चक्रेतस्यापरं
यिकम् २३ प्रियव्रतोभिषिक्तोभूद्राज्येमंत्रिपुरोहितैः पालयित्वाप्रजाराज्यंभुक्त्वासकतिचित्समाः २४ पित्रर्णा
स्यविमोक्षायगयांगंतुंप्रचक्रमे राज्यभारममात्येष्वास्थाप्यवृद्धेषुभक्तितः २५ राजभावंपरित्यज्यवेषंकार्पटिकंदधे
मार्गमध्येकचित्सुप्तोकस्यचिद्गृहमेधिनः २६ पत्नेः १९ २० २१ २२ कालधर्मं मृत्यं
सांपरायिकं और्ध्वदेहिकंकर्म २३ २४ २५ कार्पटिकं प्रवासयोग्यम् २६ २७ २८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रमीतस्यमृतस्य ५ ३० राजन्निति तस्यकर्पर्दिवेषक्त्वेपि तत्कांत्यनि
तःपरमिति १ कुड्ये परिग्रहस्वामिनः कल्पनामाह एतदिति
चान्नाजन्निति संबोधनम् तस्यावस्थानस्यावश्यकत्वेकारणंकथयति तयेति ३१ ३२ ३३ ३४ ३५

बहिर्नीतप्रमीतस्य
दनाभिधम् पंचव ग्रहणीत्वभूत् पुराषष्ठ्यापंचमेह्नितत्सुताः पंचमारिताः २७ तदापिपंचमदिनेप्यासीत्त
तच्चरुणाम्रदलैस्त पेषष्ठीबालंनेतुसमागता २८ जीवंत्यावारितासातुनृपमुल्लंघ्यमाव्रज षष्ठीनिषेधाज्जी
इतिश्रीस्कंदपुराणे २९ जीवितंपंचमदिनेबालंलेभेगृहाधिपः एतत्प्रभावःप्रायोयंप्रार्थयामासतंनृपम्
६७ ईश्वरउवाच वासोस्तुमेगृहे तवप्रसादान्मेबालःषष्ठोयंजीवितःप्रभो ३१ एवंसंप्रार्थितस्तेनउवास
लिखित्वाचापीतुतथ गयांराजाप्रवृत्तः पिंडदापने ३२ विष्णुपदेतत्रकिंचिद्दृत्लाश्चर्यमभूत्तदा पिंडस्यग्रहणार्थं
संज्ञिता प्रम्यश्वयृ परंविस्मयमापन्नः संशयंप्रापभूपतिः ब्राह्मणानुमतःपश्चात्पिंडंविष्णुपदेददौ ३४ प
साधनेककर्टीफलम् ६ षष्ठीदिनम् सचाहब्राह्मणस्तस्मैपितृहव्यकराविमौ ३५ किमिदंतद्गृहेगत्वामात्रे
द्भोजनीयाःस्युःपश्चादु श्रुतोत्दिनानाविचारयन् ३६ यात्रांकृत्वातत्रयातोयत्रासौजीवितःशिशुः तदापि
वैन्हिभक्तितः प्रातर्होमंचचरु द्वितीयोप्यभवत्पुत्रोरात्रौषष्ठीसमाययौ पुनश्चजीवंतिकयानिषिद्धासात्रवीच्च
सौच्छोभनसंज्ञितम् ८ तत्रास गात्राचकिंव्रतम् क्रियतेह्ययतस्त्वंचएनंरक्षस्यहर्निशम् ३९ षष्ठिवाक्यमिति
मार्गशुभारम्याबहुद्रव्यव्ययेनस तंनिशिद्रष्टुंजाग्रदासीन्नृपास्वपन् ४० संवादमुभयोराजाशुश्रावसकलंतदा
जनायस्मिन् नतुविगताजनायस्मादिति एकादशश्लोकास्थितेनेषामंसर्वंकुरुतेतंवदामिते परिधत्तेनवसनंहारितंकंचुकीं त

३९ ४० ४१ ४२ ६७

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वृ॰ज्यो॰र्ण॰ १२ १३ खेदमाह किमिति संतोषमाहः संततिरिति १४ तत्रं ... आमाह हरिवर्णतइति ५४ ५५ ५६ साद्गुण्यार्थं संपूर्ण मासस्त॰४

धर्मस्कंध॰ ड्स्पर्शस्यानुभूतत्वादितिभावः १५ १६ १७ श्रावणमा॰

१७२ तंदुलक्षालनोदकम् ४३ नैवगच्छत्यधस्ताच्चहरित्पल्लवमं अ॰९

राज्ञीगृहीत्वातंपुत्रंप्रसूतास्मीत्यघोषयत् पुरोधाः ... रवपातः ४४ सर्वमेवंममप्रीत्यैमारयिष्यामिमास्फुतम् श्रुत्वास्तवंनृपःप्रात

विस्मयंचैवखेदंचस्वयंचक्रेतत् ... गरिकादेशिकाःसर्वएवहि पप्रच्छमातरराजात्वयाजीवितिकाप्ततम् ५६ क्रि

जीवितास्मिभो १४ परंसंशयिता ... साद्गुण्यार्थंसुयात्रायाब्राह्मणाश्चस्फुवासिनीः ५७ इच्छन्नृपोभोजयितु

रयत् गजानश्वान्रथांश्चैवब्राह्म ... भ्योवस्त्राणिकंचुक्यःकंकणानिच ५८ आगंतव्यंभोजनार्थंसर्वाभीराजसद्म

नुसर्वतोकरोत् चक्रेप्रियम ... मुवाचह ५९ हरिद्दूणंमयाकिंचिद्दृश्यतेनकदाचन दूतोनिवेदयामासराज्ञेतस्याः

शक्रवारेपूजयामासभ ... कवर्णंतस्यैसंप्रेषयच्छुभम् अंगीकृत्यचतत्सर्वंसापिराजगृहंययौ ५१ पूर्वद्वारेतं

यत् १९ गोधूमपिष्टस ... उम् मंडपंचहरिद्दूणंदृष्ट्वान्यद्वारतोययौ ५२ राजापुरोधसःपत्नीनत्वापप्रच्छचाखिलं

योजीवतिकरुणार्ण ... वाचप्रतंभृगो ५३ तंदृष्ट्वातुतदात्यंतप्रस्नुतौतत्पयोधरौ सिषिंचतुस्तराजानंधारा

रक्षतमहोरात्रंदेवीतन ... याकरयुग्मेनदेव्याःसंवादतस्तथा स्तनयोःप्रस्रवाच्चैवराजाप्रत्ययमापसः ५५ पालि

यिकम् २३ प्रियव ... यान्वितः माभैर्मातर्ब्रूहिसत्यंवृत्तांतंममजन्मनः ५६ श्रुत्वास्फुकेशिनीप्राहयाथातथ्ये

स्यविमोक्षायगयां ... स्वकेपितरौस्तस्यजन्मदौ ५७ संपत्त्यावर्धयामासतौपरांमुदमापतुः एकस्मिन्दिवसे

मार्गमध्येक्वचित्सुख

शी ५८ फलावाप्तये ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ गयायामिति २०

सांपरायिकं श्चौर्ध्वदेहिकं ... ६१ ६१

सवान् ५५ ५६ ५७ ५८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रमीतस्यमृतस्य ५६ ५७ ५८ ५९ इतिश्रावणमाहात्म्यटीकायां पंचदशोऽध्यायः १५ ६१ शीतलासप्तमीव्रतमा
तःपरमिति १ कुड्येभित्तौ लेखनीयान्याह वापीमित्यारभ्यानृत यश्लोकांतेन २ ३ वार्देवतानां जलदेवतानाम् ३१

बहिर्नीतप्रमीतस्यपुनर्ग्रामप्रवेशने विधिंब्राह्मणसंदिष्टंशांतिकंविधिनाचरेत् ५६ एतत्तेकथितंवत्सव्रतंसूपो
दनाभिधम् पंचवर्षाणिकृत्वेतत्पश्चादुद्यापनंचरेत् ५७ प्रतिमांपार्वतीशस्यसमर्चयेत्प्रतिवासरं स्नात्वाहोमंप्रकुर्वी
तचरुणाम्रदलैस्तथा ५८ नैवेद्यंवायनंचैवव्रतोक्तविधिनाचरेत् पुत्रांश्चिरायुषलब्ध्वाचांतेशिवपुरंव्रजेत् ५९ स्ना
इतिश्रीस्कंदपुराणेईश्वरसनत्कुमारसंवादेश्रावणमासमाहात्म्येसूपोदनषष्ठीव्रतकथननामपंचदशोऽध्यायः १५
६१ ईश्वरउवाच इतःपरंप्रवक्ष्यामिशीतलासप्तमीव्रतं श्रावणेशुक्लपक्षेतुसप्तम्यामाचरेद्व्रतम् १ कुड्य
लिखित्वावापींतुतथासलिलदेवताः सप्तसंख्यादिव्यरूपाश्चशरीरिणसंज्ञकाः २ बालद्वययुतानारीपुरुषस्त्रिभिः
संज्ञिता अश्वश्चवृषभश्चैवशिबिकानरवाहना ३ पूजावार्देवतानांस्यात्षोडशैरुपचारकैः दध्योदनस्यनैवेद्यंयुक्ता
साधनेकर्कटीफलम् ४ द्विजायवायनंदद्यान्नैवेद्यस्यपदार्थकैः सप्तवर्षाणिकृत्वैवंसुवासिन्यश्चसप्तवै ५ अरा ३५
बद्धभोजनीयाःस्युःपश्चादुद्यापनंचरेत् वार्देवतानांप्रतिमाएकस्मिन्स्वर्णपात्रके ६ बालेनसहिताःपूज्यास्त्रीस्वरीति
वैह्निभक्तितः प्रातर्होमंचचरुणाग्रहहोमपुरःसरम् ७ व्रतमेतत्पुराचीर्णफलितंचतथाशृणु सौराष्ट्रेराष्ट्रेत्याह्वयन
सीच्छोभनसंज्ञितम् ८ तत्रासीद्धनिकःकश्चित्सर्वधर्मपरायणः सवापींखानयामासनिर्जलेधिजे स्थाप्यांकमू
मार्गाशुभारम्याबहुद्रव्यव्ययेनसः पशूनांजलपानायत्रापियोग्यांददाम्यहम् १० ५ ६ ७ स्वानीतस्तत्स्थले

जनायस्मिन् नत्तुविगताजनायस्मादिति एकादशश्लोकस्थितेन पांथजनसुखायेतिपदेनविरोधात् ९ १० ३६ ३७
५ ५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

११ १२ १३ १४ शृणुष्वेति वाक्यमितिशेषः १५ ननु यद्यहं तव पितातथापि तवपुत्रस्य ६ साद्गुण्यार्थे संपूर्ण
त्र इति चेद्धर्मकार्येतु तद्विषयेपि ते स्वातंत्र्य मस्तीत्याह तत्रापीति १६ १७ १८ १९

बहुहरित्पल्लवमं
बद्धांचिरस्थायिनीं चबहिः प्रांतेद्रुमैर्युताम् आरामंकारयामासश्रांतपांथसुखायच ११ परंशुष्कः संवनृपः प्रात
बिंदुमात्रकम् प्रयासोमेवृथाजातोद्रव्यंचव्ययितंवृथा १२ इतिचिंतापरस्यासीद्धनिकोधनदाभिधः ५६ किं
शुष्यापस्वप्नेतुजलदेवताः १३ आगत्यकथयामासुः शृणूपायंजलागमे दास्यसेयदितेपौत्रंबलिमस्मोजुष्यितु
१४ तदैववापिकेयंतेजलपूर्णाभविष्यति दृष्ट्वेवंगृहमागत्यपुत्राद्याकथयद्धनी १५ द्रविणोनामतत्सुनः सोर्थ
परायणः शृणुष्वममवत्सस्यभवान्मज्जनकोयतः १६ तत्राप्येतद्धर्मकार्येकिंविचार्यमिहत्वया स्थावरस्यास्तिर्धः
यंनश्वरंचसुतादिकम् १७ अल्पमौल्यंमहावस्तुलोभोयंदुर्लभः क्रयः शीतांशुश्चैवचंडांशुर्वर्ततेतनयोमम
शीतांशुर्नामज्येष्ठोयंबलिर्देयोविचारतः मंत्रोयंसर्वथास्त्रीभिर्ज्ञातव्योनैवभोपितः १९ उपायस्तत्रमसत्नीगर्भिणं
तेतधुना आसन्नप्रसवाचैवगंत्र्यसौस्वपितुर्गृहे २० प्रसूत्यर्थंकनिष्ठोसौतयासहगमिष्यति तदाकार्यमिदंता
निर्विघ्नेनभविष्यति २१ इतिश्रुत्वापुत्रवाक्यंपितातंसंतुतोषह धन्योसिपुत्रधन्योहंत्वयापुत्रेणपुत्रवान् २२ ए
स्मिन्नंतरेतस्याः सुशीलायाः पितुर्गृहात् आकारणंसमगमत्तदासाचजगामह २३ ज्येष्ठोस्याःसमीपेस्तुकनि
ष्ठोनीयतांत्वया सातथैवसतीचक्रेभर्तृश्वशुरवाक्यतः २४ तदातौपुत्रपितरौतैलेनाभ्यज्यबालकम् स्नापयि
त्वासुवस्त्रैश्चभूषणैः समलंकृतम् २५

सन्निधौस्थितत्वात् कथं तन्मातुर्ज्ञानं विनैतत्कृत्यं घटत इतिचेत्तत्राह ति
यइति आसन्नप्रसवा आसन्नः प्रसवकालो यस्याः सा २० २१ २२ २३ २४ २५

४
२०

२०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

पूर्वाषाढासंज्ञके वारुणे वरुणदेवताके ऋक्षे नक्षत्रे २६ २७ २८ आश्चर्ययुक्तमानंदमितिभावः २९ ३० ३१

पूर्वाषाढावारुणर्क्षेस्थापयामासतुर्मुदा वाप्यांवार्देवतास्तुष्टाभवंत्वितिसमूचतुः २६ [illegible]पर्णाभू
त्सुधातुल्येनवारिणा उभौगृहंजग्मतुस्तौहर्षशोकसमन्वितौ २७ सासुशीलापितुर्गेहेसूत[illegible]के
मासत्रयोत्तरंगेहंनिजंगंतुंचनिर्गता २८ वापीसमीपप्राप्तासौवापीपूर्णांददर्शह विस्मयंपरमंप्रापतत्रस्ना
नंचकारह २९ श्वशुरस्यप्रयासोमेसार्थकश्चधनव्ययः तद्दिनेसप्तमीचासीच्छ्रावणेशुक्लपक्षके ३० सु
शीलायाव्रतंचासीच्छीतलासंज्ञितंशुभम् सातत्रपाकमकरोदोदनंचान्ययद्दधि ३१ वार्देवताश्चसंपूज्य
दध्यन्नंकर्कटीफलम् नैवेद्यंकल्पयामासदत्वाविप्रायवायनम् ३२ स्वयंतदेवबुभुजेसहितासहवासिभिः
ततोयोजनमात्रंतुतस्याग्रामोबभूवह ३३ ततःसानिर्गताचासीदारुह्यशिबिकांशुभाम् बालकद्वयसंयुक्ता
ततस्ताजलदेवताः ३४ ऊचुःपरस्परंचास्याःपुत्रोदेयोयतोनया अस्माकंव्रतमाचीर्णंप्रज्ञाचविहितापरा ३५
एतद्व्रतप्रभावेणनूतनोदीयतेसुतः पूर्वजातोयदिप्रात्योत्थसन्तोषस्यकिंफलम् ३६ विसर्जयामासुरिति
उत्कान्योन्यंदयालवः मातरंदर्शयामासुर्वाप्यानिष्काश्यबालकः ३७ अधावत्पृष्ठतोमातुर्मातरित्याह्वयन्
शिशुः संश्रुत्यपुत्रशब्दंसापरावृत्यावलोकयत् ३८ दृष्ट्वासानंदनंस्वीयंचकितासाभवद्धृदि स्थाप्यांकेमू
र्ध्न्यवघ्रायकिंचित्प्रष्टुंनोस्मृतम् ३९ बिभेष्यतीतिबुद्ध्यासाहृदयेत्वन्वचिंतयत् तस्करैर्यदिवानीतस्तत्र्थले
कारवान्कथम् ४०

३२ ३३ ३४ ३५ पुत्रदाने कारणमाहुः यत्तद्इति ३५ ३६ ३७
३८ ३९ प्रश्नाकरणे कारणमाह बिभेष्यतीति चिंतामेवाह ४० ६५ ६५ ६५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आश्चर्यंप्रापमुदमवापइतिप्रत्येकंसंबध्यते द्वावपि आश्चर्यंहर्षंचावापतुरित्यर्थः ४५ तांपुत्र-
४१ ४२ ४३ ४४ पत्याकेवलंप्रेमपूर्वकंद्दढवेष्टेनतूक्ता पितुर्मर्यादावशा
त्रयसहिता मागतांदृष्ट्वा प्रेम्णोत्पन्नात्तयोरुद्गारानूदर्शयति सयेतित्रिभिः ४६ ४७

पिशाचैर्यदिवानीतोमो न्वतस्थपुनः कथम् चिंतासमुद्रमग्नास्यगृहसंबंधिनोजनाः ४१ इत्येवंचिंतयंतीसानगरद्वा
रमापसा जनाःसंकथयामासुःसुशीलासुसमागता ४२ श्रुत्वातुपितृपुत्रौतौपरांचिंतामवापतुः किंवदिष्य
तिचास्माकमस्माभिर्वाकिमुच्यताम् ४३ एतस्मिन्नंतरेप्राप्तापुत्रत्रयसमन्विता ज्येष्ठदृष्ट्वातुतंबालश्वशुरस्यपति
श्वसः ४४ आश्चर्यंपरमंप्रापपरांमुदमवापच त्वयाकिंपुण्यमाचीर्णंव्रतंवापिशुभस्मिते ४५ पतिव्रतासिध
न्यासिपुण्यवत्यासिभामिनि मासद्वयंतुसंजातमकस्मान्नास्त्यभूच्छिशुः ४६ सचत्वयापुनर्लब्धोवापीपूर्णापि
चाभवत् एकपुत्रागतेतस्त्वमागतासित्रयान्विता ४७ त्वयोधृतंकुलंस्रुभुकिंत्वास्तौमिशुभानने श्वशुरेणस्तु
तैवसापत्याप्रेम्णाचवीक्षिता ४८ श्वश्र्वाचानंदितोवाचपुण्यमार्यस्यसर्वशः प्रापुःसर्वेपिचानंदंभुक्त्वाभोगान्यथे
प्सितान् ४९ इत्येतत्कथितंवत्सशीतलासप्तमीव्रतम् दध्योदनंशीतलंचशीतलंकर्कटीफलम् ५० वापीजलं-
शीतलंतुशीतलाश्चापिदेवताः तापत्रयस्यसंतापाच्छीतलाव्रतिनस्ततः ५१ अतोहेतोःसप्तमीयंशीतलेतियथा
र्थिका ५२ इतिश्रीस्कंदपुराणेईश्वरसनत्कुमारसंवादेश्रावणमासमाहात्म्येशीतलासप्तमीव्रतकथनंनामषो
डशोऽध्यायः १६ ७ ईश्वरउवाच अथवक्ष्यामिदेवेशपवित्रारोपणंशुभम् सप्तम्यामाधिवास्याथ समीपस्तुक

आध्यात्मिकाधि
देविकाधिभौतिकाख्यस्य ५१ अतइतिअतःसर्वशीतलवस्तूनामेकीभावात् ५२ इतिश्रा॰टी॰षोडशोध्यायः १६ ७ अथेतिपवित्र
स्यविधिःद्वाविंशतितमेश्लोकेवक्ष्यते १

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

२ ३ समाहितमनाः एकाग्रांतःकरणः ४ वेदविदुषः पुराणज्ञान् संपूज्य तेभ्यः आज्ञां प्राप्य नियमं कुर्यादिति णि सार्वविभक्तिकः नियममेवाह एकादश्यामिति ५ ६ ७ तद्दिने वर्जनीयान्याह पाखंडादिभिरिति पाखंडाः धर्मे अश्रद्धालवनास्तिकाः

नकस्यचिन्मयाख्यातं गुह्यमेतदनुत्तमम् महापुण्यप्रदं वत्स महापातकनाशनम् २ वांछितार्थप्रदं नृणां भुक्तिमुक्तिप्रदं पापापहारकम् श्रेष्ठव्रतानां सर्वेषां श्रेष्ठमेकादशीव्रतम् ३ तत्तेऽहं संप्रवक्ष्यामि समाहितमनाः शृणु दशम्यां मुषसि स्नात्वा कृतसंध्याह्निकः शुचिः ४ प्राप्याज्ञां वेदविदुषः पुराणज्ञान् जितेंद्रियान् संपूज्य देवदेवेशं षोडशैरुपचारकैः ५ एकादश्यां निराहारः स्थित्वाहमपरेहनि भोक्ष्यामि पुंडरीकाक्ष शरणं मे भवाच्युत ६ कुर्याच्च नियमं वत्स गुरुदेवाग्निसन्निधौ तद्दिने भूमिशायी स्यात्कामक्रोधादिवर्जितः ७ ततः प्रभाते विमले केशवार्पितमानसः श्रीधरेति तदा वाक्यं क्षुतप्रस्खलनादिषु ८ पाखंडादिभिरालापं दर्शनं श्रवणं तथा त्यजेद्दिनत्रयं वत्स व्रतवैकल्यकारकम् ९ ततो मध्यान्हसमये नद्यादौ विमले जले स्नानं कुर्याज्जितक्रोधः पंचगव्यपुरःसरम् १० आदित्याय नमस्कृत्य श्रीधरं शरणं व्रजेत् स्ववर्णाचारविधिना कृतकृत्यो गृहं व्रजेत् ११ पूजयेच्छ्रीधरं तत्र श्रद्धाभक्तिपुरःसरम् पुष्पधूपैस्तथा दीपैर्नैवेद्यैर्विविधैरपि १२ गीतवाद्यैः कथाभिश्च जागरं कारयेन्निशि कुंभं संस्थापयित्वा तु रत्नगर्भं सकांचनम् १३ छादितं वस्त्रयुग्मेन सितचंदनचर्चितम् प्रतिमां देवदेवस्य शंखचक्रगदाभृतः १४

तद्वर्जने कारणमाह व्रतवैकल्यकारकमिति व्रते वैकल्यं न्यूनत्वं करोतीति तथाभूतमित्यर्थः ८ ९ प्रथमतः अंतःस्नानं कृत्वा नंतरं बाह्यस्नानं कार्यम् तदभावे त्वस्नानवैयर्थ्यमिति त्वद्दिनिधायाह जितक्रोध इति १० कृतकृत्य इति कृतानि आचरितानि कृत्यानि संध्यावंदनादीनि येन स तथोक्तः ११ १२ १३ १४ ध९ ध९ ध९

१५ १६ पुष्णातु वर्धयतु॰ १७ १८ यवसंतृणं १९ २० २१ २२ दुष्टचेतसे अश्रद्दधानाय॰

कृत्वायथावत्संपूज्यप्रभातेविमलेसति द्वादश्यांकृतकृत्यस्तुश्रीधरेतिजपेद्बुधः १५ पूजयेद्देवदेवेशंशंखचक्रगदा
धरम् विप्रायदद्यात्कलशंहेमदक्षिणयान्वितम् १६ विशेषान्नवनीतंतुतत्रदेयंद्विजातये श्रीधरःप्रियतांमेद्याश्रि
यंपुष्णात्वनुत्तमाम् १७ इत्युच्चार्यमुनिश्रेष्ठसमभ्यर्च्यजगद्गुरुम् सभोज्यविप्रमुख्यांश्चदद्याच्छक्त्याचदक्षिणाम्
१८ भृत्यादीन्भोजयित्वातुयवसंगोषुदापयेत् स्वयंभुंजीतचततःसुहृद्बंधुसमन्वितः १९ सनत्कुमारकथितस्तेशुक्लै
कादशीविधिः एवमेवनभोमासिकृष्णायामपिसाधयेत् २० अनुष्ठानंतुल्यमेवदेवनाम्निपरंभिदा जनार्दनःप्रीय
तामेवाक्यमेतदुदीरयेत् २१ शुक्लायांश्रीधरोदेवःकृष्णायांतुजनार्दनः एतत्तेसम्यगाख्यातमुभयैकादशीव्रतम्
२२ नानेनसदृशंपुण्यंनभूतंनभविष्यति इदंत्वयागोपनीयंनदेयंदुष्टचेतसे २३ ईश्वरउवाच अथवक्ष्यामिद्वा
दश्यांपवित्रारोपणंहरेः उक्तप्रायोविधिर्देव्याःपवित्रारोपणेतव २४ विशेषोयश्चतंवक्ष्येसावधानमनाःशृणु अत्राधि
कारीसंदिष्टस्तंशृणुष्वमहामुने २५ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्यास्तथास्त्रीशूद्रएवच स्वधर्मावस्थिताःसर्वेभक्त्याकुर्युःप
वित्रकम् २६ अतोदेवेतिमंत्रेणद्विजोविष्णोर्निवेदयेत् स्त्रीशूद्राणांनाममंत्रोयेनसंपूजयेद्धरिम् २७ कद्रुद्रायेति
मंत्रेणद्विजःशंभोर्निवेदयेत् स्त्रीशूद्राणांनाममंत्रोयेनसंपूजयेद्धरम् २८ कृतेमणिमयंकार्यंत्रेतायांहेमसंभवम् पट्ट
जंद्वापरेसूत्रंकार्पासंतुकलौस्मृतम् २९ यतिभिर्मानसंकार्यंपवित्रारोपणंशुभं कृतान्नित्यपवित्राणिचैणवपट्टलेशुभकाधि
३० संस्थाप्यशुचिवस्त्रेणपिधाप्यपुरतोन्यसेत् क्रियालोपविधानार्थंयत्त्वयापिहितंप्रभो ३१ २३ २४ संस्थने १

२७ २८ युगभेदेन पवित्रस्यापि भेदमाह कृतइति २९ ३० पट्टलेपात्रे ३१ ७७

३१

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पिधाय्याच्छाद्य ३२ ३३ प्रार्थनीयमाह कामेति ३४ ३५ ३६ ३७ अतः अनेनपवित्रेण सार्वविभक्तिः

मयैनत्क्रियतेदेवतवतुष्ट्यैपवित्रकम् नमेविघ्नंभवेद्देवकुरुनाथदयांमयि ३२ सर्वथासर्वदादेवममलंपरमागतिः
एतत्पवित्रतोहत्वातोषयामिजगत्पते ३३ कामक्रोधादयोप्येतेनमेस्युव्रतघातकाः अद्यप्रभृतिदेवेशयावत्स्याद्वा
र्षिकंदिनम् ३४ तावद्रक्षात्वयाकार्यात्वद्भक्तस्यनमोस्तुते देवंसंप्रार्थ्यकलशेपात्रेवेणुमयेशुभे ३५ संस्थितस्यप
वित्रस्यकुर्यात्प्रार्थनमादृतः संवत्सरकृतार्चायापवित्रीकरणायभो ३६ विष्णुलोकात्पवित्राद्यआगच्छेहनमो
स्तुते विष्णुतेजोद्भवंरम्यंसर्वपापप्रणाशनम् ३७ सर्वकामप्रदंदेवनवांगेधारयाम्यहम् आमंत्रितोसिदेवेशपु
राणपुरुषोत्तम ३८ अनस्त्वांपूजयिष्यामिसान्निध्यंकुरुकेशवनमः निवेदयाम्यहंतुभ्यंप्रातरेतत्पवित्रकम् ३९ ततः
पुष्पांजलिंदत्वारात्रौजागरणंचरेत् एकादश्यामधिवसेद्द्वादश्यामर्चयेद्बुधः ४० गंधदूर्वाक्षतैर्युक्तंसमादायपवि
त्रकम् देवदेवनमस्तुभ्यंगृहाणेदंपवित्रकम् ४१ पवित्रीकरणार्थायवर्षपूजाफलप्रदम् पवित्रंमांकुरुष्वाद्यय
न्मयादुष्कृतंकृतम् ४२ शुद्धोभवाम्यहंदेवत्वत्प्रसादात्सुरेश्वर मूलसंपुटितैरेतैर्मंत्रैर्दद्यात्पवित्रकम् ४३ महा
नैवेद्यकंदत्वानीराज्यप्रार्थयेत्ततः मूलमंत्रेणजुहुयाद्वह्नौसघृतपायसम् ४४ विसर्जयित्वामंत्रेणअनेनैवप
वित्रकम् सांवत्सरींशुभांपूजांसंपाद्यविधिवन्मम ४५ व्रजेदानींपवित्रत्वंविष्णुलोकंविसर्जितम् उत्तार्यब्राह्म
णेदद्यात्तोयेवाथविसर्जयेत् ४६ एतत्तेकथितंवत्सपवित्रारोपणंहरेः इहलोकेसुखंभुक्त्वाअंतेवैकुंठमाप्नुयात्
४७ इतिश्रीस्कं॰ई॰स॰संवादेश्रा॰माहात्म्येउभयैकादशीव्रतकथनद्वादश्यांविष्णुपवित्रारोपणंनामैकोनविंशोऽध्यायः १९

कस्त्वासि ३८ ३९ उषःप्रभाते ४० ४१ ४२ ४३ ४४ अनेनवक्ष्यमाणेन तमेवाह सांवत्सरीमिति ४६ ४७ इतिश्रा

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वणमाहात्म्यटीकायांएकोनविंशोऽध्यायः १९ ७ त्रयोदशीव्रतमाह त्रयोदशीति अत्रत्रयोदश्यांअनंगःमदनः १ पूजा
द्रव्याण्याह रक्ताक्षतेरिति २ ३ ४ ५ ६ ७ सर्वोपमानसौंदर्यः सर्वेषांउपमानं सौंदर्यं तस्यसर्वापेक्षयासुं
दरइत्यर्थः ८ मीनकेतनइति मीनाःकेतनेध्वजायांयस्य ९ रतीति यस्यमदनस्य वक्षसि परिरंभिता आलिंगनकालेलग्ना

ईश्वरउवाच त्रयोदशीदिनेकृत्यंकथयामितवानघः अत्रानंगःपूजनीयःषोडशैरुपचारकैः १ रक्ताक्षतैःपीत
गंधैर्द्रव्यैःसौगंधिकैःशुभैः पुष्टिकांजनकैर्द्रव्यैरतोवृद्धिकरैःपरैः २ नैवेद्यमर्पयेच्चैवतांबूलंमुखरोचकम्
तांबूलेयोजयेद्द्रव्यंचिक्कणंक्रमुकंशुभम् रसाढ्यंरचूर्णकंजातित्वचंजातिफलंतथा लवंगैलानारिकेलबीजस्य
शकलंलघु ४ स्वर्णरूप्याणिपत्राणिकर्पूरंकेसरंतथा जातानिमगधेदेशेनागवल्लीदलानिच ५ श्वेतवर्णा
निपक्वानिजीर्णानिचदृढानिच रसयुक्तानिदयानिप्रीतयेशंबरद्विषः ६ माक्षीकमलसारेणनिर्मिताभिश्चवर्ति
भिः नीराजयेच्चित्तभवंपुष्पांजलिमथार्पयेत् ७ प्रार्थयेन्नामभिस्तस्यतानितेकथयाम्यहम् सर्वोपमानसौंद
र्यःप्रद्युम्नाख्योहरेःसुतः ८ मीनकेतनकंदर्पकानंगोमन्मथस्तथा मारःकामात्मसंभूतोझषकेतुर्मनोभवः ९
रतिपीनघनोत्तुंगस्तनयोःपत्रवल्लिका यस्यवक्षसिकस्तूर्याःशोभतेपरिरंभिता १० पुष्पधन्वन्शंबरारेकुसुमे
षोरतेःपते मकरध्वजपंचेषोमदनस्मरसुंदर ११ देवानांकार्यसिद्ध्यर्थंशिवाक्षिप्तहुताशन परोपकारसीमा
नंध्वनयंस्तेनकर्मणा १२ निमित्तमात्रंविजयेवसंतस्त्वसहायता त्वंमनोरंजनेशक्तस्तिष्ठस्यैवदिवानिशि १३

रत्याः पीनयोर्घनयोः उत्तुंगयोः स्तनयोः संबंधिनी कस्तूर्याः पत्रवल्लिका शोभते १० ११ शिवाक्षिप्तहुताश-
नेति शिवेनक्षिप्तः हुताशनः अग्निःयस्मिन् सतथा १२ १३ ७ ७ ७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सः वसंतः १४ १५ १६ मातरिश्वावायुः शरत्सुधांशुस्तन्मित्र शरत्कालीनः चंद्रउत्तमंमित्रंयस्य १७ १८ १९ ततः ताभिश्चेष्टाभिः २० चेष्टाएवदर्शयति चात्येति २१ गौतस्यवधू प्रतिदुष्कर्मनिरत इत्यन्वयः २२ द्विजराजश्चंद्रः २३ भवतः अ

स्वपदभ्रंशनेयस्मात्तपस्विभ्योबिभेतिसः त्वदन्यःशंभुनाकोन्योऽर्दितरुत्थ्येद्दृढमानसः १४ परब्रह्मानंदसमानंददस्तव दृतेऽन्यकः महामोहस्यसैन्येषुत्वादृशःकोऽस्तिवीर्यवान् १५ अनिरुद्धपिताकृष्णाऽत्मजोयश्चस्करप्रभुः मल याचलसंभूतचंदनागरुवासितः १६ दक्षिणादिङ्मातरिश्वासहायस्तेजगज्जये शरत्सुधांशसन्मित्रजगत्स र्जनकारण १७ नाथत्वदस्त्रपरममोघमतिदुर्गमम् मर्मच्छिच्चाप्यकरुणंरहितंप्रतिकारतः १८ सुकुमारस्मृ तमपिनिःसीमक्षोभकारणम् स्वतुल्यस्यपदार्थस्यदर्शनादपिसाधकम् १९ प्रवृत्तिमुख्यालंकाराःसहायेनज गज्जये सर्वाश्चेष्टास्ततोदेवाउपहास्याःकृताविभो २० ब्रह्माकन्यालंपटोभूद्द्वासक्तोहरिःस्मृतः परदारकल केनन्यस्पृष्टव्यःशिवोयतः २१ स्वशक्त्यामेवनिरतोबहुकालंव्यवायवान् दुष्कर्मनिरतश्चंद्रोगौतमस्यवधूप्रति २२ द्विजराजोगुरोर्भार्याबलादेवापहारवान् विश्वामित्रस्तपोभ्रष्टःकेनाकारिचभूयसा २३ उक्ताःप्राधान्यतस्त्वे तेकिंबहूक्तेनमानद विरलाःसंतिलोकेस्मिन्भवतोवशवर्तिनः २४ तस्मात्प्रसीदभगवन्कृतयापूजयानया पू जितःश्रीवणेशक्लत्रयोदश्यांमनोभवः २५ प्रवृत्तिलंपटस्यातिवीर्यपुष्टंददात्यलम् निवृत्तिमार्गनिरतोस्वविकार हरत्यपि २६ सकामस्यास्त्रियोरम्याःपीनोत्तुंगपयोधराः शरत्पूर्णसुधारश्मिवदनाःकमलेक्षणाः २७

वशवर्तिन इतिच्छेदः २४ २५ तस्यैवाभयविधफलदातृत्वमाह प्रवृत्तिलंपटस्येति अधिकारभेदात्तथाविधंफलंददा तीत्यर्थः २६ तदेवस्पष्टयति सकामस्येति चतुर्भिःस्त्रियोददातीतिचतुर्थेनान्वयः २७ ६५ ६५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ त्रिनेत्रस्य शंकरस्य ३४ ऊहः तर्कः भेदइतियावत् ३५ ३६ ३७

लंबातिनीलकुरलस्निग्धकेश्यः सुनासिकाः रंभोरूर्वागुसगुल्फागतिनिर्जितकुंजराः २८ कामागारजिताश्वत्थ·
पलाशाश्चातिशोभनाः बृहच्छ्रोण्यः कंबुकंठ्यो बृहज्जघनशोभिताः २९ बिंबोष्ठ्यःसिंहकट्यश्चनानालंकारभूषि
ताः मनोरमाददालेषसंतुष्टः श्रावणेऽर्चया ३० शुक्लपक्षेत्रयोदश्यांददातिचसुतान्बहून् चिरायुषोगुणाढ्यां·
श्चस्वस्वरूपान्सुसततीन् ३१ कर्तव्यंयत्त्रयोदश्यामेतत्तेकथितंशुभम् अतःपरंचतुर्दश्यांकर्तव्यंशृणुमानद ३२
अष्टम्यांकथितंदेव्याःपवित्रारोपणंतव तत्रचेन्नकृतंतर्हिचतुर्दश्यांतुकारयेत् ३३ पवित्रंतुत्रिनेत्रस्यचतुर्दश्यांस
मर्पयेत् पवित्रसाधनंसर्वंदेवीविष्णुपवित्रवत् ३४ ऊहःपरंप्रकर्तव्यःप्रार्थनादिषुनामसु शैवागमेमयाप्रोक्तंज्ञा
वालादिषुयत्परम् ३५ विकल्पात्कश्चिदस्तीहविशेषस्तंवदामिते एकादशाथवासूत्रैस्त्रिंशताश्चाष्टयुक्तया ३६
पंचाशताचाकर्तव्यंतुल्यग्रंथ्यंकरालकम् द्वादशांगुलमानानितथाचाष्टांगुलानिवा ३७ लिंगविस्तारमानानिच
तुरंगुलिकानिवा अर्पयेच्छिवतुष्ट्यर्थंविधिःपूर्वोक्तएवहि ३८ फलादिपूर्वमेवोक्तमंतेकैलासमाप्नुयात् एतत्ते
कथितंवत्सकिमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ३९ इतिश्रीस्कंदपुराणेईश्वरसनत्कुमारसंवादेश्रावणमासमाहात्म्येत्र
योदशीचतुर्दशीकर्तव्यकथनंनामविंशोऽध्यायः २० ॥ सनत्कुमारउवाच पौर्णमास्याविधिंब्रूहिकृ
पांकृत्वादयानिधे माहात्म्यंशृण्वतांस्वामिन्श्रवणेच्छाप्रवर्तते १ ईश्वरउवाच उत्सर्जनमुपाकर्मत्राध्याय
नांभवेदिह पौषपूर्णामाघपूर्णात्वथवोत्सर्जनेतिथिः २

३८ ३९ इतिश्रावणमाहात्म्यटीकायां विंशोऽध्यायः २० ॥ १ २ ॥ ॥ ३७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

घाद्यथाविधि २९ याव०
रुतेनारीदुःखंस्याज्जन्मजन्मनाम् १ कृत्वाबहूर्दिनंतेषांसेचनंभक्तिपूर्वकम् ततस्तेमुनयः सर्वेशापोद्धारंददुःपुनः २ ऋ
पीलिकत्वमधुरात्दुग्धात्भक्ष्मा भूत्वापुत्रगृहेवासंकृत्वासर्वंस्मरिष्यसि ३ ततःप्राप्तेऽष्टमेवर्षेतवश्राद्धदिनेकिल
संशयः ३३ भक्षणंनैवकर्तव्यहारितप्रिः ४ त्यक्त्वागच्छतिसासूनीतद्भांडमस्पृशत्तदा ज्वलत्काष्ठेनतत्पृष्ठेतत्पत्नीताडयि
ब्राह्मणैःसह इहलोकेसुखंप्राप्यान्तेमस्तु कर्मणिच तयोर्विवदतोर्वाक्यंवृषश्चान्यस्तवात्मजः ६ कुरोतुऋषिपंचम्यां
णिअश्वमेधशतानिच ३६ कथाश्रवणमात्रेणोत्तमामाविभाति ७ एवंतद्वचनंश्रुत्वाब्राह्मणाःस्वगृहंययौ ततःकालेनबहु
कृतम् ३७ चकारस्नानदानानिनभस्येशोकवर्जितम् तथैवचचकारोचर्वव्रतस्यमदूतेश्वविविधैर्वधबंधनैः ९ ततःकर्म
गणावतीपतेः एवमन्यैश्चबहुभिःकृतंपापप्रणाशनम् ३९ ततस्तेमुनयःस १० स्वास्त्रीसपर्कदोषेणबलीवर्दोबभूव
वैचतुर्थीव्रतमुत्तमम् ४० इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेभाद्रपदमासमाहात्म्येपूजकः तस्यतोपितरौराजन् ऋतुस
ऊचुः अर्थसिद्धिःकथंनृणांपुत्रसौभाग्यसंपदः दंपत्योःकलहश्चैवबंधुभेदेऽधिशक्नर्कीतदा १३ उच्छिष्टभोजन-
सन्मुखताभवेत् द्रव्यलाभःकथंनृणांवाणिज्येनकृषिस्तथा २ नृपतेःपुरचक्रस्यजयलकर्षांचबलीवर्दोबभूवह पितुः
गवदस्वत्वममाग्रतः ३ सूतउवाच सन्नद्धयोःपुराविप्राःकुरुपांडवसेनयोः पृष्टवान्धसंवत्सरदिनंपितुर्मेचारुहासि-
युधिष्ठिरउवाच निर्विघ्नेनजयोमत्यंदेवदेवकथंभवेत् कांदेवतांनमस्कृत्यसम्यक्शासनात्तदा १७ मुक्तपायस-
पूज्य यत्नाहिदेवेशमुमामलसमुद्भवम् तस्मिन्संपूजितेवीरध्रुवंराज्यमवाप्स्यसि मांचताद्दृष्ट्वाउल्मूकेनचताडिता भो
कर्तव्यंव्रतमेतत्कदुर्लभम् श्रीकृष्णउवाच कुर्याद्भाद्रपदेशुक्लचतुर्थ्यांपूर्तदावाहिः निक्षिप्यचैवपात्राणि स्ना-
गणाधिपः प्रातःशुक्लतिलैःस्नात्वामध्यान्हेदेवमर्चयेत् ८ स्वशक्त्यागणनाश्यात्र्याप्रवृत्तायांसाशक्नीक्षुधिताभव-
नमम २२ ग्रासादिकंनदत्तंवैक्षुधामां

Nepal Sanskrit University

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

191-211 missing

यींकुर्याद्वित्तशाठ्यंनकारयेत् ९ कृत्वापूजांविधानेनस्नानंपंचामृतैःपृथक् वस्र्कः भेदइतियावत् ३५ ३६ ३७
गणाध्यक्षेयनाम्नावैपूजयेत्तुविनायकम् विनायकायपुष्पाणिधूपंचोमाक्र तात्कुंजराः २८ कामागारजितास्यस्थः
शिने ततोदूर्वांकुरान्गृहीत्वाविंशतिंचैकमेवच १२ पूजनीयप्रयत्नेनए भिर्नामपदैः ष्ट्व्यःसिंहकटयश्चनानालंकारभूषि
नाशन १३ विनायकेशपुत्रेतिसर्वसिद्धिप्रदायक एकदंतेभवक्त्रेति तथामूषकवाहन तानूबहून् विरायुषोगुणाढ्याः
त्ततः दूर्वायुग्मगृहीत्वातुगंधयुक्तंप्रपूजयेत् १५ एकैकेनतुनाम्नावैदत्वैकंसर्वनामा तुर्दश्यांकर्तव्यंशृणुमानद ३२
कीर्तिताः १६ एकैकनामभिश्चैव दूर्वायुग्मइभाननम पूजयेत्परयाभक्त्यागणेशंसिद्धि पवित्रंतुत्रिनेत्रस्यचतुर्दश्यांस
त्मोदकान्घृतपाचिकान् स्थापयित्वागणाध्यक्षसमीपेकुरुनंदन १८ दशवि तुनामक शैवागमेमयाप्रोक्तंजा
गणाधिपेदद्यात्तन्नैवेद्यंनृपोत्तम १९ सघृतंपायसैर्युक्तंमोदकांश्चनिवेदयेत् गाथवासूत्रैस्त्रिंशतास्याष्टयुक्तया ३६
२० गणेशःप्रतिगृह्णातिगणेशोवैददातिच गणेशस्तारकोभाभ्यांगणेशाय लानिवा ३७ लिंगविस्तारमानानिव
मेगणाधिपः सोढव्यंसौमनसंनित्यंकरोतिगणनायकः २२ इतिमंत्रंसमुच्च र्वमेवोक्तमंतेकैलासमाप्नुयात् एतत्ते
र्मपूजयेदिष्टदेवताम् २३ ब्राह्मणान्भोजयेत् श्रीस्कंदपुराणेईश्वरसनत्कुमारसंवादेश्रावणमासमाहात्म्येत्र
विजयस्तेभवेन्नित्यंसत्यंसत्यंवदाम्यहम् ध्यायः २० ६१ सनत्कुमारउवाच पौर्णमास्याविधिंब्रूहिकृ
धेनृप नलस्यान्वेषणेतद्वद्दमयंत्या नाथस्वामिन्श्रवणेच्छाप्रवर्तते ईश्वरउवाच उत्सर्जनमुपाकर्मत्र्यध्याय
चहनूमता २७ भगीरथेन र्णात्र्यथवोत्सर्जनेतिथिः २
तेयेनपक्षिणा आराधितो माहात्म्यटीकायांविंशोऽध्यायः २० ६१ १ २ ६१ ६१ ३७
तोमयात्तद्वरुक्मिण्यासति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रम् ३१ प्राप्स्यसित्वंस्व… १ कृत्वाबहुदिनंतेषांसेचनंभक्तिपूर्वकम् ततस्तेमुनयः सर्वेशापोद्धारंददुः पुनः २ ऋ
देवायगणेश पूजनेविधिः … मा भूत्वापुत्रगृहेवासंकृत्वासर्वंस्मरिष्यसि ३ ततःप्राप्तेऽष्टमेवर्षेतवश्राद्धदिनेकिल
कृष्णउवाच पूजयित्वामहे… णीः ४ त्यक्त्वागच्छतिसासूनीतद्भाण्डमस्पृशत्तदा ज्वलत्काष्ठेनतत्पृष्ठेतस्याे ताडयि
ज्यः स्वासनेचउमासुतः ३५ चतारिणी… पिच तयोर्विवदतोर्वाक्यंवृषश्वान्य स्तवात्मजः ६ करोतुऋषिपंचम्यां
स्यधनंप्राप्नोतिनिश्चितम् पुष्टिकामैस्तथास्त्री… ति ७ एवंतद्वचनंश्रुत्वाब्राह्मणः स्वगृहंययौ ततःकालेनबहु
यंतुजयकामस्तुपुत्रार्थीलभतेसुतम् ३८ पतिकामाच… भद्रतेश्चविविधैर्वधबंधनैः ९ ततःकर्म
पुनः ३९ एतद्वःकथितंसर्वंचतुर्थीव्रतमुत्तमम् पूजनंगणनाथस्यफलंचैवर… ० स्वास्त्रीसंपर्कदोषेणबलीवर्दोबभूव
राणे भाद्रपदमाहात्म्येअंबरीषनारदसंवादेचतुर्थीव्रतकथननामपंचमोऽध्या… पूजकः तस्यतौपितरौराजन् ऋतुस
वशुक्लपक्षस्यपंचमीऋषिसंज्ञिता तस्यानुष्ठानमात्रेणसर्वपापक्षयोभवेत् …शुनकीतदा १३ उच्छिष्टभोजने-
न्यदोषतः अंबरीषउवाच कीदृशीपंचमीब्रह्मन् कथंसाऋषिसंज्ञिता २ …लकर्षीचबलीवर्दोबभूवह पितुः
मुद्भवात् नारदउवाच अज्ञानाज्ज्ञानतोवापिस्त्रीयाजातारजस्वला ३ उप… संवत्सरदिनं पितुर्मेचारुहासि-
४ प्राप्नोतिसामहत्पापंमृताचैवनरकंव्रजेत् शृणुतत्कारणंयस्मा हर्जनीयारजस्वल… शासनात्तदा १७ मुक्तंपायसम्-
महासुरम् पापेनमहताराजन्पीडितोवृत्रहत्यया ६ ब्राह्मणंसमुपादाय आत्… वतांदृष्ट्वाउल्मूकेनचताडिता भो
मासतदाशक्रःपितामहः ७ देवःसचक्तोब्रह्मागणध्यात्वाचकारवै शक्तिंशक… ह्वैः निक्षिप्यचैवपात्राणि स्ना-
भज्यब्रह्महत्यांचचतुर्धाचचतुर्मुखः प्रक्षिप्यराजशार्दूलंचतुःस्थानेषुवैतदा ९ …त्यांप्रवृत्तायांसाशुनीक्षुधिताभव-
तृतीयेपर्वताग्रेचस्त्रीणामृतुषुपार्थिव १० अतोरजस्वलानारीपरित्याज्याविशे… मम २२ ग्रासादिकंनदत्तंवैक्षुधामां

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, …

र्कः भेदइतियावत् ३५ ३६ ३७

सर्वदा ११ प्रथमेहनिचांडाली द्वितीयेब्रह्मघातिनी तृतीयेरजकीप्रोक्ताचतुर्थे
पिसंपर्कात्पातकंचयत् चतुर्णामपिराजेंद्रयद्भूत्रवधसंभवम् १३ ब्राह्मणाक्षकंजराः २८ कामागारजिताश्चैत्थ॰
सिभाद्रपदेचैवशुक्लपक्षेतुपंचमी १४ कर्तव्यासाप्रयत्नेनसर्वपापैःप्रमुच्यते ऽसिंहकटयश्चनानालंकारभूषि
माहात्म्यमिदमुत्तमम् १५ आदौकेनचिद्दारव्यातसप्तर्षीणांव्रतंपरम् किंपुण्यंतानुबहून् विराजुणगुणाढ्याः
नारदउवाच अथान्योपिचराजेंद्रश्रातुचर्ण्यस्यपालकः तस्यदेशोभवेद्विप्रो वेद चतुर्दश्यांकर्तव्यंशृणुमानद ३२
पिःसर्वभूतहितेरतः कृषिंकरोत्यसौविप्रःकुटुंबंपालयत्यसौ १८ तस्यभार्यासुस्ह पवित्रंतुत्रिनेत्रस्यचतुर्दश्यांस
वयोगेनआगताऋषिपंचमी १९ तस्मिन्नेवदिनेराजन्सुमित्रोचैपितुर्दिनम् तुनामक शैवागमेमयाप्रोक्तंजा
२० सुमित्रउवाच शृणुप्रियेतुमेवाक्यंक्षयाहश्चाद्यमेपितुः २१ अथवासूत्रैस्त्रिंशताश्चाष्टयुक्तया ३६
यास्यामिपरयाभक्त्यापितॄणांतृप्तिहेतवे २२ तथेत्युक्तोथविप्रोसौसंग्रामोयरु लानिवा ३७ लिंगविस्तारमानानिव
भोनृप २३ संयोगोरजसःप्राप्तःतत्कालेतस्यभार्यया विस्मित्वासातदाराज मेवोक्तमंतेकैलासमाप्नुयात् एतत्ते
मयाकार्येपितृकार्येगृहेमम आमंत्रितास्तुभूदेवास्ते कदपुराणेईश्वरसनत्कुमारसंवादेश्रावणमासमाहात्म्येत्र
मध्यान्हेभास्करेजातेकालेचकुतुपस्थिते २७ २० ४१ सनत्कुमारउवाच पौर्णमास्याविधिंब्रूहिकृ
स्नानंचकारसः २८ तद ऋषि स्वामिन्श्रवणेच्छाप्रवर्तते ईश्वरउवाच उत्सर्जनमुपाकर्मत्र्यध्याय
रसूमयेऋषयोदिव्यचक्षु पूर्णात्रथवोत्सर्जनेतिथिः २
३७
कर्मणःफलतःकालस्तस्य माहात्म्यटीकायां विंशोऽध्यायः २० ६९ १ २ ६९ ६९
माहात्म्येषष्ठोऽध्यायः

सांत्वनंकर्तुंगतस्तेषांतपोवनम् १ कृत्वाबहुदिनंतेषांसेवनंभक्तिपूर्वकम् ततस्तेमुनयःसर्वेशापोद्धारंददुःपुनः २ ऋ
षेत्वंसप्तवर्षाणिभुंजीयत्नवबल्लु मा भूत्वापुत्रगृहेवासंकृत्वासर्वंस्मरिष्यसि ३ ततःप्राप्तेऽष्टमेवर्षेतवश्राद्धदिनेकिल
ततःसंपादितेपाकेक्षीरभांडेविषंफणिः ४ त्यक्त्वागच्छतिसाशूनीतद्भांडमस्पृशत्तदा ज्वलत्काष्ठेनतत्पृष्ठेतस्यास्तोताडयि
ष्यति ५ तद्दोषान्नैवदास्यतिभक्ष्यशून्यास्तवापिच तयोर्विवदतोर्वाक्यंवृषश्वान्यस्तवात्मजः ६ करोतुऋषिपंचम्यां
व्रतंपापप्रणाशनम् तस्यपुण्यप्रभावेनतवमुक्तिर्भविष्यति ७ एवंतद्वचनंश्रुत्वाब्राह्मणःस्वगृहंययौ ततःकालेनबहु
नानिजपापनियोजितः ८ पंचत्वमागतासाध्वीनीतायमपुरींप्रति घातितायमदूतैश्चविविधैर्वधबंधनैः ९ ततःकर्म
क्षयोजातःश्वानयोनिमुपागता तस्याभर्तुःश्वानयोन्याःकालधर्मेणयोजितः १० स्वास्रांसपर्कदोषेणबलीवर्दोबभूव
सः सुमित्रस्यापिपुत्रोसौगुरुशुश्रूषणरतः ११ सुमतिर्नामधर्मज्ञोदेवतातिथिपूजकः तस्यतौपितरौराजन् ऋतुसं
पर्कदोषतः १२ तिर्यग्योनिमनुप्राप्तावुभौजानिस्मरौनृप सुतस्यचगृहेमाताजयश्रीशुनकीतदा १३ उच्छिष्टभोजन-
जातास्मरतीपूर्वपातकम् सुमित्रोपिपितातस्यशुनश्चैवनरेश्वर १४ नित्यलांगलकर्षीचबलीवर्दोबभूवह पितुः
क्षयाहेसंप्राप्तेसुमतिस्सुततोद्विजः १५ भार्याचंद्रवतीनामउवाचश्रद्धयान्वितः अद्यसंवत्सरदिनंपितुर्मेचारुहासि-
नि १६ भोक्तव्याब्राह्मणाश्चैवपाकसिद्धिर्विधीयतां चकारपाकसिद्धिंचसाभर्तुःशासनात्तदा १७ मुक्तपायस्-
भांडेचसर्पेणगरलंनृप दृष्ट्वाब्रह्मचधाद्गीताशुनीभांडंतदास्पृशत् १८ द्विजभार्याचतांदृष्ट्वाउल्मूकेनचताडिता भो
जिताब्राह्मणास्तेनश्राद्धंकृत्वाविधानतः १९ ततोभुक्तेषुविप्रेषुनोच्छिष्टंचतदाबहिः निक्षिप्यचैवपात्राणिस्ना-
त्वाभूमौहितंचयत् २० विस्मितायास्तदाशुन्याउपवासस्ततोभवत् ततोरात्र्यांप्रवृत्तायांसाशुनीक्षुधिताभव-
त् २१ बलीवर्दंसमागत्यभर्तारमिदमब्रवीत् अहंबुभुक्षितानाथनदत्तंभोजनंमम २२ ग्रासादिकंनदत्तंवैक्षुधामा

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पीड्यते भृशम् अथ मत्याद्धिके प्राप्ते न किंचिद्दर्शितं मया २३ पायसान्ने पपाताथ गरलं सर्पसंभवम् मयाविचिंतितत्तमि
दं मारिष्यंति द्विजातयः २४ संस्पृष्टपयसोदोषाद्वध्वाहं ताडितानृशं दुःखितातेन मे गात्रं कटि भग्ना करोमि किं २५ ततः
प्राह बलीवर्दो भद्रे त्वत्पापजं फलम् किं करोम्यसमर्थोसौ भारवाहोच सर्वथा २६ अथाहमात्मजक्षेत्रे भ्रामितः सक
लं दिनम् वाहितोप्यात्मजेनाहं सुरबंधुवा बुभुक्षितः २७ वृथाश्राद्धकृत तेन हा जाता मम कष्टता पुत्रदानादहं तृप्तो
न तत्तृप्तिमुपागता २८ तयोः संवदतोरेवं मातापित्रोर्महीभृतः श्रुत्वावाक्यं तदा पुत्रो यदुक्तं च तदा तयोः २९ माता
पित्रोश्च मुक्त्यर्थं स तदा प्रस्थितो वने गच्छन् ऋषीन्प्रति तदा सुमति र्वदतांवर ३० ददर्शचाश्रमं पुण्यं गंगातटसमीपगं
तत्र गत्वा ज्ञानवृद्धान् ऋषींश्च परमेष्ठिनः ३१ प्रणिपत्याब्रवीद्वाक्यं हितं चैव तदा नयोः सुमतिरुवाच कथ्यतां
ब्रह्मऋषयः प्रश्नं मे कसमाहितः ३२ केन कर्मविपाकेन पितामाता कुयोनिषु एतामवस्थां संप्राप्तौ मुच्यते पातकात्कथम्
३३ ऋषयऊचुः तवमाता पुराविप्र स्वगृहे बालभावतः ऋतुकाले यदि दित्वातु भांडादीन्संस्पृशत्तदा ३४ तेन क
र्मविपाकेन शुनोयोनिमुपागता सतत्संपर्कदोषेण बलीवर्दो बभूवह ३५ एतयोर्मुक्तिकामार्थं कुरुत्वं ऋषिपंचमीम्
सकलत्रस्तदा विप्र ऋषीन्संपूज्य यत्नतः ३६ एवं कृते तु विप्रेंद्र ऋषिपंचमिसंज्ञिके मोक्षितौ पितरौ पापात्पूर्वजन्म
निचार्जितात् ३७ शाकाहारस्तु कर्तव्यो नाचारश्यामिकापिवा ३८ इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे नारदांबरीषसंवा
दे भाद्रपदमासमाहात्म्ये सप्तमोऽध्यायः ७ ६९ अंबरीषउवाच कदाकार्यमिदं ब्रह्मन्व्रतं परमदुष्करम्
नारदउवाच प्राप्ते भाद्रपदे मासे शुक्लपक्षे च पंचमी १ व्रतं तु ऋषिपंचम्यां कर्तव्यं तु द्विजोत्तम ऋतुसंपर्कज
दोषं क्षयं याति न संशयः २ भाद्रे मासि सिते पक्षे पंचम्यां नियतः स्थितः प्रत्यूषे ऋषिपंचम्यां दंतधावनपूर्वकम् ३ नद्यांवा
पिते डागेवा शुद्धोदेशे गृहेपिवा मध्यान्हे चैव संप्राप्ते मंडलं गोमयोदकैः ४ निधाय विविधैः शुभ्रैः स्वस्तिकाद्यैर्मनोहरैः ८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

संस्थाप्यब्राह्मणान्सप्तश्रद्धयेपूजयेद्द्विज· ५ स्वर्णरौप्यमयावापिनद्भावेकुशात्मकान् कश्यपोऽत्रिर्भरद्वाजोविश्वामि
त्रोऽथगौतमः ६ जमदग्निर्वसिष्ठश्चसंस्थाप्यास्तुप्रयत्नतः तच्छ्रुत्वासुमतिर्वाक्यंभाषितमृषिभिस्तदा ७ इतिश्रुत्वानुपि
त्र्यैमुक्त्यर्थंतुतदातयोः गृहंगत्वाव्रतंचक्रेसभार्यःश्रद्धयान्वितः ८ व्रतंतुऋषिपंचम्याःसर्वपापप्रणाशनम् ऋषीणांवचना
त्ताभ्यांयथोक्तंव्रतमुत्तमम् ९ विधानार्थंचसंप्राप्यमातापित्रोःफलंददौ व्रतपुण्यप्रभावेनमातातात्स्वयोनितः १०
मुक्तातुराजशार्दूलविमानवरमाश्रिता दिव्यांबरधराभूत्वागता स्वर्गंमहीपते ११ पितासोऽपिततोवेगान्मुच्यतेपशुयो
नितः स्वर्गंप्राप्तोमहाराजव्रतस्यास्यप्रभावतः १२ एवमेकस्यमासस्यदिनस्यगदितंफलम् किंपुनःपूर्णमासस्यक
थयामिशुभंफलम् १३ अतःसर्वप्रयत्नेनकुरुमासव्रतंशुभम् ब्रह्महत्याचतुर्भक्तात्यक्ताःस्थानचतुष्टये अग्नौजले
गिरौस्त्रीषुयात्यक्ताब्रह्मणापुरा तस्याःसंपर्कमात्रेणब्रह्महाजायतेनरः १५ तस्मात्सर्वप्रयत्नेननरैःकार्यातुपंचमी
पुरामहीपुरेराजन्क्षत्रियोमाधवाभिधः १६ पुत्रैश्चतुर्भिःसंयुक्तःकदाचिद्दैवयोगतः मंदाग्निःकफसंपन्नोत्यधःकु
ष्ठयुतःसदा १७ एवंतेरोगयुक्ताःस्युःपूर्वकर्मस्वभावतः तान्दृष्ट्वाशोकसंपन्नःक्षत्रियःपर्यचिंतयत् १८ पूजाव्रतानि
बहुशश्चौषधानिबहून्यपि ददावपिगुणास्तेभ्योनययोद्विजपुंगव १९ एवंमंत्रविदःसर्वेतथायंत्रविदश्चये भिष·
ग्वराभूतविदोद्रव्यैःसंतोषितास्त्वपि २० प्राणशेषाःसमभवन्सर्वेतेनिधनोन्मुखाः तान्दृष्ट्वामाधवोऽत्यर्थंमुद्विग्नोऽ
भवत्तदा २१ प्रेतभूतान्गृहीत्वातुरेवातीरमुपाविशत् तत्रापिदैवयोगेनकौंडिन्यःसमुपागतः २२ तंप्रणम्यनिजं·
दुःखंकारणंपर्यपृच्छत केनकर्मविपाकेनरोगिणस्तनयाममः २३ तदस्यकारणंब्रूहिनिष्कृतिंचापिसर्वशः कौंडिन्य·
उवाच ज्ञात्वासमाधिनासर्वंकथयामासकारणम् २४ अहोतेतनयाःपूर्वंब्राह्मणाःकामचारिणः कुर्वंतिचैवकर्माणि
कथयामिसविस्तरम् २५ अथोयंसर्वदानिष्ठपर्वताग्रेनिजेच्छया रजस्वलास्त्रियासक्तःकुष्ठयंतनयःपुरा २६ अन्येः

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रथमज्वालायांहोमंकुर्वन्दिनेदिने मंदाग्निस्तेनपापेनजातोयंतनयस्तव २७ वर्षास्कयेनकुल्यायांवृष्टिपातेजलाश-
ये तेनपापेनजातोयंकफयुक्त स्तवात्मजः २८ एकैस्तुभिस्तैर्दोषैर्ब्रह्महत्यासमुद्भवैः व्याप्तास्तैर्निरयान्भुक्त्वानतोजा
तास्तवात्मजाः २९ भुक्तावशेषदोषेणरोगयुक्तास्ततेभवन् अतस्तत्कर्मभोगस्यमुक्तयेव्रतमुत्तमम् ३० व्रतंकुरुऋषि
पंचम्यांतेनकार्यंभविष्यति यातेमुनिवरेतस्मादागताऋषिपंचमी ३१ पुत्रेभ्यः कारयित्वासौयथाशक्त्यायथाविधि
तस्यपुण्यप्रभावेनरोगमुक्तास्ततेभवन् ३२ नारदउवाच एवंबहुभिराचीर्णंपंचम्यांव्रतमुत्तमम् नवदाभिकृ-
थातेषांग्रथोबाहुल्य माव्रजेत् ३३ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेनारदांबरीषसंवादेभाद्रपद मासमाहात्म्ये अष्टमा-
ऽध्यायः ८ ७ नारदउवाच अत्रैवान्यद्व्रतंकार्यंभाद्रव्रतपरायणैः नागव्रतमितिविख्यातंसर्वनागभयापहम्
१ नतेषांजायतेबाधाविषसर्पसमुद्भवा अंबरीषउवाच यात्वयाकथिताब्रह्मन्पंचमीनागसंज्ञिका २ सोतिहा
संविधानंतत्कथ्यतामृषिसत्तम नारदउवाच चतुर्थ्यांएकभुक्तंतुतस्यानक्तंप्रकीर्तितम् भूरिचंद्रमयंनागंअथ
वाकलधौतजम् ३ कृत्वादारुमयंवापिअथवामृन्मयेप्रिय ४ पंचम्यामर्चयेद्भक्त्यानागंपंचफणंस्मृतम् करवीरैर्जा-
तिपुष्पैः शतपत्रैश्चपद्मजैः ५ तथागंधैश्चधूपैश्चपूजयेन्नागमात्रकम् ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्घृतपायसमोदकैः
६ अनंतंवासुकिंशेषपद्मंकंबलमेवच तथाकर्कोटकनागंनागमश्वतरंतथा ७ धृतराष्ट्रंशंखपालंकालियंतक्षकंतथा
पिंगलंचमहानागंभाद्रेमासिप्रकीर्तिताः ८ व्रतस्यांतेपारणंस्यात्क्षीरैर्ब्राह्मणभोजनं स्वर्णभारनिष्पन्नंनागंदद्या
त्तथा ९ तथावस्त्राणिदेयानिव्यासायामिततेजसे एवंसंपूजयेन्नागान्सदाभक्त्यासमन्वितः १० कुर्याद्द्वादश ९
वर्षंतुपंचम्यांतुवरानने एवंकुर्वंतियेभक्त्यानागानांव्रतमुत्तमम् ११ नतेषांसर्पजाबाधाभविष्यतिकदाचन नारद
उवाच अत्रैवसर्पदष्टानांमुक्त्यर्थंव्रतमाचरेत् १२ नदेवाहंप्रवक्ष्यामिसंक्षेपेणयथातथ अंबरीषउवाच नाग

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दष्टोनरोराजन्प्राप्यमृत्युंव्रजत्यधः १३ अधोगत्वाभवेत्सर्पोनिर्विषोनात्रसंशयः नागदष्टःपितायस्य भ्रातावादुहितापि
वा १४ मातापुत्रोथवाभार्याकर्तव्यंतदिदंत्वमे मोक्षायतस्यविप्रेंद्रदानव्रतमुपोषणम् १५ ब्रूहिमेद्विजशार्दूलयेन-
दोषात्प्रमुच्यते नारदउवाच उपोष्यापंचमीसम्यक्नागानाबलवर्द्धनी १६ शृणुमेकमेकयावैत्रद्विधानंश्रृणु भारत
मासिभाद्रपदेराजन्शुक्लपक्षेतुपंचमी १७ साभिपुण्यतमाप्रोक्ताग्राह्यासर्वैस्तुकाम्यया चतुर्थ्यामेकभुक्तंचतस्यां
नक्तंप्रकीर्तितम् १८ कुर्याच्चांद्रमसंनागमथवाकलधौतजम् अथदारुमयंभाव्यमृन्मयंवाथशक्तितः १९ पंचम्याम
र्चयेद्भक्त्यानागंपंचफणंतथा करवीरैस्तथापद्मैर्जातिपुष्पैःसुगंधिभिः २० गंधपुष्पैःसनैवेद्यैःस्नाप्याःक्षीराब्धिभि-
र्नृप ब्राह्मणान्भोजयेत्सम्यग्दत्त्वापायसमोदकैः २१ अनंतंवासुकिंशेषंपद्मंकंबलमेवच तथाकर्कोटकंनागंनागम-
श्वतरंनृप २२ धृतराष्ट्रंशंखपालंकालीयंतक्षकंतथा पिंगलंचतथानागंमासिभाद्रपदेक्रमात् २३ पूजयित्वाप्रयत्ने
नपंचम्यांनक्तभुग्भवेत् एवंद्वादशकृत्वाचैमासिभाद्रपदेनृप २४ वत्सरांतेयथाशक्त्यामहाभोज्यंतुकारयेत् ब्राह्मणानां
यतीनांचनागानुद्दिश्यभक्तितः २५ इतिहासविदेनागंकांचनंरत्नचित्रितम् गांचदद्यात्सवत्सांवैसर्वोपस्करसंयुताम्
२६ दानकालेपठेदेतत्स्मरन्नारायणंविभुम् सर्वागंसर्वधातारमनंतमपराजितम् २७ येकेचिन्मेकुलेःसर्पैर्दष्टाःप्रा-
प्तास्त्वधोगतिम् यत्नेनानेनगोविंदमुक्तिभाजोभवंतुनः २८ इत्युच्चार्याक्षतैर्युक्तंसितचंदनमिश्रितम् वासुदेवाग्रतोभू
यतोयंतोयेयथनिक्षिपेत् २९ अनेनविधिनासर्वेपरमेष्यंतिचामृताः सर्पतस्तेभियाष्यांतिस्वर्गतिंनृपसत्तम ३० कृत्वा
सर्वान्समुद्धृत्यकुलजान्कुलनंदन प्रयातिविष्णुसान्निध्यंसेव्यमानोप्सरोगणैः ३१ वित्तशाठ्यविहीनोयंसर्वमेतत्फ-
लंभवेत् नक्तंचभक्तिसहिताःसितपंचमीषुयेपूजयंतिभुजगान्कुसुमोपहारैः ३२ तेषांगृहेष्वभयदाहिभवंतिसर्पाद्र्पा
चिंतामणिमयूरवविभाषितांगाः ३३ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेनारदांबरीषसंवादेभाद्रपदमासमाहात्म्येनवमोऽ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus

ध्यायः ९ ॥ ६२ सूतउवाच शुक्लस्यैवतथाषष्ठ्यांललितांचैवपूजयेत् स्त्रीभिःसौभाग्यकामार्थेपुत्रपौत्रवि-
वृद्धये १ कथयामिसमासेनविधानंविधिपूर्वकम् कृष्णेनकथितंपूर्वंकृष्णायैदुःखमुक्तये २ तदेतत्कथयिष्यामिशृणु
ध्वंमुनिसत्तमाः श्रीकृष्णउवाच भाद्रेभाद्रपदेमासिशुक्लषष्ठ्यांसुसंयुता ३ नारीस्नात्वाप्रभातेतुशुक्लमाल्या-
वराप्रिया सुवेषाभरणोपेताभूत्वासंगृह्यवालुकाम् ४ आनीयवंशपात्रेतुपंचपिंडाकृतिंशुभाम् ध्यात्वातुललितां
देवींततोवननिवासिनीम् ५ पंकजंकरवीरंचनेपालीमालतींतथा एकैकाष्टशतंग्राह्यमष्टाविंशतिरेववा ६ अक्ष
ताकलिकागृह्यताभिर्देवींसमर्चयेत् प्रार्थयेदग्रतोभूत्वादेवींतांगिरिशप्रियाम् ७ ललितेललितेदेविसौख्यसौभा
ग्यप्रदायिनी अनंतंदेहिसौभाग्यंभगवत्यपरावरम् ८ मंत्रेणानेनकुसुमैश्चंपकैश्चसुशोभनैः एवमभ्यर्च्यविधिना-
नैवेद्यंपुरतोन्यसेत् ९ विविधैरपिकूष्माण्डनारिकेलैःसदाडिमैः बीजपूरैःसतुंडीरैःकारवेल्लैःसुशोभनैः १० फलैस्त
त्कालसंभूतैःकृत्वाशोभांतदग्रतः विरूढैर्धान्यसंभूतैर्दीपालीभिःसमंततः ११ सार्धसप्तगुणकैर्धूपैःसोत्पलकर्क
जकैः गुडपुष्पैःकर्णवेष्टैर्मोदकैरुपमोदकैः १२ बहुप्रकारैर्नैवेद्यैर्यथाविभवसारतः एवमभ्यर्च्यविधिवद्रात्रौजाग
रणंचरेत् १३ गीतवाद्यैर्नटंनृत्यैःप्रेक्षणीयैरनेकधा सखीभिःसहितासाध्वीतांरात्रींप्रशमंनयेत् गंधपुष्पैरथाभ्य-
र्च्यगीतवाद्यपुरःसरः १४ तच्चदद्याद्द्विजेंद्रायनैवेद्यंहिनरोत्तमे स्नात्वागृहंसमागत्य हुत्वावैश्वानरंक्रमात् १५ देवा
न्पितॄन्मनुष्यांश्चपूजयित्वासुवासिनीम् कन्यकाश्चैवसंभोज्याब्राह्मणान्दशपंचच १६ भक्ष्यभोज्यैर्बहुविधैर्द-
त्वादानानिभूरिशः ललितामेसुसुप्रीताइत्युक्त्वातुविसर्जयेत् १७ यःकश्चिदाचरेदेतद्व्रतंसौभाग्यदंपरम् ल
लिताषष्ठिसंज्ञंचसर्वपापनिबर्हणम् १८ नरोवायदिवानारीतस्यपुण्यफलंशृणु यत्तुलभ्येव्रतैश्चान्यैर्दानैर्वानृपस १०
त्तम १९ तपोभिर्नियमैर्वापितदेतेनेहलभ्यते इहचैवातुलासंपत्सौभाग्यमनुभूयते २० कृत्वामूर्ध्निपदपार्थस

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पत्नानांयशस्विनी मृताशिवपुरंप्राप्यसाकुटुंबेनसंयुता २१ प्राप्नोतिदर्शनंदेव्यामयानुसहमोदते पुण्यसौख्यादिहा
गत्यसर्वसौख्यंचविंदति २२ साक्षात्त्रेतायुगेनारीसीतेवप्रियवल्लभा इदंयःशृणुयात्पार्थपठेद्वासाधुसंसदि २३ सो
पिपापविनिर्मुक्तःशिवलोकेमहीयते षष्ठ्यांव्रतांतरगतावरवंशपात्रेसंपूजयित्वासिकतांक्रमेण नक्तंचजागरम-
नुव्रतवेषशीलाकुर्यादसौत्रिभुवनेललितेवभाति २४ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेनारदांबरीषसंवादेभाद्रपद
मासमाहात्म्येदशमोऽध्यायः १० ६ सूतउवाच भाद्रेमासिसितेपक्षेकृत्वानित्यविधिंव्रती पूज
येत्परयाभक्त्यासोमंचंदननिर्मितम् १ एतद्व्रतंपुराकेनकृतंकेनप्रकाशितम् एतद्व्रतप्रभावेनसंततिश्चिरजीविनी २
ऋषयऊचुः एतत्सविस्तरंब्रूहिनइच्छाच्छ्रवणेप्सवः सूतउवाच अत्रार्थेधर्मराजेनसंपृष्टःकृष्णोब्रवीदिद
३ श्रीकृष्णउवाच मुनींद्रोलोमशोनाममथुरायांगतःपुरा सोर्चितोवसुदेवेनदेवक्याचयुधिष्ठिर ४ उपविश्य-
कथापुण्याकथयित्वामनोरमा। ततःकथयितुंभूयःकथामेतांप्रचक्रमे ५ कंसेनतेहताःपुत्राःजाताजाताःपुनःपुनः
मृतवत्सादेवकीत्वंपुत्रदुःखेनदुःखिता ६ यथाचंद्रमुखीदीनाबभूवनहुषप्रिया यस्माच्चीर्णव्रतेचैवभूयादक्षय्यव-
त्सका ७ त्वमपिदेवकीतथाभविष्यसिनसंशयः देवक्युवाच कासाचंद्रमुखीब्रह्मन्बभूवनहुषप्रिया ८ किं
चीर्णंहितयादिव्यंव्रतंसंततिवर्द्धनम् सपत्नादर्पदलनंसौभाग्यारोग्यदंविभो ९ लोमशउवाच अयोध्यायां
पुराराजानहुषोनामविश्रुतः तस्यासीद्रूपसंपन्नादेवीचंद्रमुखीप्रिया १० तथातत्रैवनगरेविष्णुगुप्तोभवद्द्विजः आ
सीद्गुणवतीतस्यपत्नीभद्रमुखीतथा ११ तयोरासीदतिप्रीतिस्पृहणीयापरस्परम् अथतेद्वेपिसख्यौचैस्नानार्थं-
शरयूजले १२ प्राप्तेप्राप्ताश्वतत्रैवबह्व्योवैनगरांगनाः ताःस्नात्वामंडलंचक्रुःतन्मध्येव्यक्तरूपिणम् १३ लेखयि-
त्वाशिवंशांतमुमयासहशंकरम् गंधपुष्पाक्षतैर्भक्त्यापूजयित्वायथाविधि १४ प्रणम्यगंतुकामास्ताःपप्रच्छुश्च

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

वरस्त्रियः ताऊचुः शिवदःशंकरोस्माभिःपार्वत्यासहपूजितः १५ बध्वासूत्रमयंतंतु शिवस्यात्मानिवेदितः १६
धारणीयमिदंतावत्यावत्प्राणविधारणम् तासांतद्वचनंश्रुत्वासख्योचेमेपिदेवाकि १७ श्रुत्वातुसमयंतत्रबध्वादोर्भ्यो
नुदोरकम् ततस्ताश्चगृहंजग्मुःस्वसखीभिः समावृताः कालेनमहतातस्यास्तद्व्रतंविस्मृतंशुभम् १८ चंद्रमुख्याः
प्रमत्तायाविस्मृतःसतुदोरकः भद्रमुख्यास्तथाभद्रेविस्मृतसर्वमेवतत् १९ मृताकैश्चिदहोरात्रैःसाबभूवप्लवंगमी
भद्राख्याकुक्कुटीजाताव्रतभंगाच्छुभानने २० संभूयभूयसमयंप्राग्व्रतंचक्रतुःसह कालेनपंचताप्राप्तेसखीभावात्
सहैवते २१ अदेवमातृकेदेशेजातेपिकुलसंमते ब्राह्मणीब्राह्मणीजातायासाभद्रमुखीपुरा २२ ईश्वरोजातम॰
हिषीयासीच्चंद्रमुखीपुरा नाम्नाभद्रमुखीयासीत्भूषणानामसाभवत् २३ अनग्निकस्यभार्यासीद्राज्ञस्तस्यपुरो॰
धसः अतीववल्लभाचासीत्भूषणाभूषणप्रिया २४ तस्याबभूवुरष्टौचपुत्राःसर्वगुणान्विताः पुनर्निरंतराप्रीतिस्तयो
रासीद्यथापुरा २५ मध्येवयसिराज्ञीचपुत्रमेकमजीजनत् ईश्वरीरोगिणंमूकंनेत्रहीनंरुजागृहम् २६ तादृशोपिम
हाभागमृतोसौनववार्षिकः ततःसाभूषणादृष्ट्वाईश्वरीपुत्रदुःखिता २७ सखीभावादतिस्नेहात्पुत्रैःस्वैःपरिवारिता
अमुक्ताभरणानित्यंस्वरूपेणैवभूषिता २८ तांदृष्ट्वातादृशींभव्यांप्रजज्वालेश्वरीरुषा ततोगृहंप्रेषयित्वाब्राह्मणीती॰
व्रमत्सरा २९ चिंतयामाससाशीघ्रंतस्याःपुत्रवधंप्रति निश्चित्यचेतसाकुब्जाप्यानयामासतत्कृतान् ३० हताहता
श्चतेपुत्राःपुनर्जीवंसमागताः ३१ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेनारदांबरीषसंवादेभाद्रपदमासमाहात्म्येएकादशो॰
ऽध्यायः ११ ६ ऋषयऊचुः ततःकिमकरोद्राज्ञीदृष्ट्वापुत्रान्सजीवितान् केनैतेजीविताःसूततत्स
र्वंकथयस्वनः १ सूतउवाच तदद्भुततरंदृष्ट्वासापिचाहूयभूषणाम् उपवेश्यासनेश्रेष्ठे बहुमानपुरःसरम् २
अपृच्छद्विस्मयाविष्टासाराज्ञीनृपवल्लभा ब्रूहितथ्यंमहाभागेकिंत्वयासुकृतंकृतम् ३ येनतेनिहताःपुत्राःपुनर्जीवं

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्यनामया: जीवद्वत्साबहुसुताक्षय्यभूषणशालिनी ४ किमाचरसिकयाणिनत्सर्वंकथयस्वमे भूषणोवाच शृ-
णुदेविप्रवक्ष्यामिजन्मांतरविचेष्टितम् ५ किंतद्विविस्मृतंसर्वंत्वयाध्यायांकृतंहियत् आवाभ्यांव्रतवैकल्यंप्रमत्ताभ्यांव
राननेे ६ येनत्वंमर्कटीजाताजाताहंकुक्कुटीतथा तथाचव्रतवैकल्यंत्वयाचापल्यतः कृतम् ७ मयातुसर्वभावेनचेतसा
ऽध्यायशंकरम् तथाभाद्रपदस्नानव्रताचरणमुत्तमम् ८ एतद्विकारणंभद्रेनान्यत्किंचित्करोम्यहम् लोमशउवा
च इत्याकर्ण्यवचस्मृत्यपूर्वजन्मविचेष्टितम् ९ ईश्वरीचतयासार्द्धंपुनः सम्यक्चकारह व्रतस्यास्यप्रभावेनपुत्र
पौत्रादिसंभवम् १० भुक्त्वाचसौख्यमतुलमंतेशिवपुरंगता तस्मात्त्वमपिकल्याणीव्रतमेतत्समाचर ११ आरब्धेऽस्मि
न्व्रतेदिव्येजीवत्पुत्राभविष्यति देवक्युवाच ब्रह्मन्नाख्याहिमेसम्यक् व्रतमेतत्सुखप्रदम् १२ संतानवृद्धिक
रणंसमानायुष्यवर्द्धनम् लोमशउवाच भद्रेभाद्रपदेमासिसप्तम्यांसलिलाशये १३ स्नात्वाशिवमंडलकेलेखयित्वा
सहांबिकाम् संपूज्यैकादशैः सूत्रैःयुतंतंतुंदृढव्रतम् १४ सौवर्णंराजतंवापिसौत्रंवाधारयेत्करे मंडकान्वटकान्
शाकान्मासेपक्षेयवाद्विजा १५ स्वयंताश्चैवभोक्तव्याः व्रतभंगभयाच्छुभे प्रतिमासंतुसप्तम्यांशुक्लपक्षेविशेषतः
१६ पूजांतेवायनंदद्यात्ब्राह्मणायकुटुंबिने धारिकामुद्रिकाब्राह्मीहैमीरूप्यास्वशक्तितः १७ ताम्रपात्रोपरि
स्थाप्यब्राह्मणेभ्योनिवेदयेत् आचार्यायविशेषेणसुवर्णस्यांगुलीयकम् १८ पुष्पकुंकुमसंयुक्तेस्तांबूलान्नजन
सूचकैः एतत्तेसर्वमाख्यानव्रतंसंतानवर्धनम् १९ कुरुदेविप्रयत्नेनजीवद्वत्साभविष्यसि श्रीकृष्णउवाच
इत्युक्त्वातुमुनिश्रेष्ठस्तत्रैवांतरधीयत २० चकारसर्वंयत्नेनयदुक्तंतेनधीमता व्रतस्यास्यप्रभावेनदेवकीमामजीजन
त् २१ तस्मात्त्वयार्थनरैःसम्यक्सुखसंततिवर्द्धनम् एवंयःशृणुयाद्भक्त्यायश्चैतत्प्रतिपादयेत् २२ व्रतमाख्यानस-
हितंसोपिपापैःप्रमुच्यते २३ व्याख्यानकव्रतमिदंसुतसौख्यकामायास्त्रीकरिष्यतिशिवंहृदयेनिधाय दुःखंविहा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus ...

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यबहूशाः कृतकल्मषोघान्साऽस्त्रीव्रताद्भवतिशोभजीववत्सा २४ स्वर्णमुक्ताप्रवालानिश्चामुक्ताभरणानिच एषां·
दानानिदेयानिव्रतसंपूर्णहेतवे २५ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेनारदांबरीषसंवादेभाद्रपद्मासमाहात्म्येद्वादशो
ऽध्यायः १२ ६२ अंबरीषउवाच मृतवंध्यातुयानारीकाकवध्यातथापरा गर्भस्रावाऋतुमतीनानादो
षैश्चदूषिता १ कर्मपाकेनमुच्येततद्व्रतंब्रूहिमेमुने नारदउवाच मासिभाद्रपदेसम्यक्सम्यक्स्नात्वायथा
विधि २ तस्यैवशुक्लसप्तम्यांज्येष्ठयोगेप्रपूजनम् रात्रौजागरणंकुर्यात्गीतवादित्रनिःस्वनैः ३ त्वंलक्ष्मीस्त्वमुमा
देवीत्वंज्येष्ठेसर्वदामरैः पूजितासिमयादेविवरदाभवमेसदा ४ पुत्रदारविवृद्ध्यर्थंलक्ष्म्याश्चैवविवृद्धये अलक्ष्म्या
श्चविनाशायसर्वकालंद्विजोत्तम ५ गुरुंसंपूजयेद्भक्त्यावस्त्रैराभरणादिभिः द्वादशैवतुवर्षाणिपूजनीयाप्रयत्नतः ६
यावज्जन्मतथापूर्वंविधिनानेनमानवैः ददातिवित्तंपुत्रांश्चअर्चनीयासदास्त्रिया ७ अनेनविधिनायुक्तोयोहिपूजय
तेनरः नारीवापूजयत्येतांतस्यलक्ष्मीविवृद्धये ८ वंध्यातुलभतेपुत्रान्दुर्भगासुभगाभवेत् मृतवत्साजीवव·
त्साकाकवंध्याचजीवति ९ दुःखितोहिनरःकश्चित्सर्वदासमुखीभवेत् एवंविधिविधानेनज्येष्ठायास्त्वर्चनंचरेत्
१० एवंकार्यंकुरुश्रेष्ठज्येष्ठायाशोभनंव्रतम् नीराजनेकृतेचैवदीपोयात्यःसुभक्तितः ११ नैवेद्यसहितंप्राप्यव्र
तीत्वग्रेयुधिष्ठिरः गुरुहस्तात्सदायात्योदीपःप्रज्वालितोमहान् १२ व्रतस्थोभक्तियुक्तश्चशुचिःप्रयतमानसः अ
नेनविधिनाचैवव्रतंमान्यंयुधिष्ठिर १३ ज्येष्ठानाममहादेवीभुक्तिमुक्तिफलप्रदा यस्तुपूजयतेराजन्तस्मैस्वर्गंप्र·
यच्छति १४ मासिभाद्रपदेपक्षेशुक्लेज्येष्ठार्कसंयुते तस्मिन्यस्मिन्दिनेकुर्यात्ज्येष्ठायाःपरिपूजनम् १५ तत्रा
ष्टम्यांयदावारोभानोर्ज्येष्ठर्क्षसंयुते नीलज्येष्ठेतिसाप्रोक्तादुर्लभाबहुकालिका १६ कृतस्नानोत्तरःकुर्यात्तस्या
मन्यत्रवादिने नद्यापूर्वंधुरात्तत्यसिकताशुद्धदेशजा १७ देवीरूपंतुतत्रैवकृत्वातुब्राह्मणैःसह मंडलेतांतुसंस्था

१२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्यदेवींहेममयींततः १८ स्थापयेद्राजतींताम्रींरौप्यांवापटकुड्ययोः आवाहयेत्ततोदेवींमथवापुस्तके पिवा १९
त्रिलोचनांशुक्लदंतींबिभ्रतींराजतींतनुम् विततांरत्नन‌यनांज्येष्ठामावाहयाम्यहम् २० कृतोक्तास्तोत्रसंपत्या-
गीताचपुरतस्ततः सौवीरैश्चैवसंयुक्तोदद्यात्सामूनसंस्थितम् २१ सुवासिनीभ्यः शक्त्यातद्द्याद्देसुकृतव्रती
तन्देवीमनुज्ञाप्यततोभुंजीतवाग्यतः २२ भक्षयित्वातथाचम्यदेवींनत्वापुनःपुनः शचीघ्रतंचकृत्वातुकुर्यात्प्रा
तर्विसर्जनम् २३ एवमेवचकुर्यात्तद्व्रतंतुप्रतिवासरम् विसर्जनांतेचततः सिकतांवारिणिक्षिपेत् २४ अपूपवटका
न्दद्यात्ब्राह्मणेभ्यस्ततोद्विजः कुर्याद्व्रतंप्रयत्नेनसायंचार्घ्यविसर्जनम् २५ विद्यार्थीवाप्नुयात्विद्यांस्त्रीकामःस्त्रि
यमेवच हविष्यंस्वयमश्नीयात्ब्राह्मणांस्तेनभोजयेत् २६ अनेनविधिनायस्तुब्राह्मणानांचतुष्टये व्रतांतेप्रतिमां
कुर्यात्सौवर्णींपलसंमिताम् २७ कृष्णवस्त्रेणसंयुक्तांआचार्यायनिवेदयेत् वस्त्राभरणमाल्यानुलेपनैःपूजितंद्वि
जम् २८ प्रणिपत्यनतःपश्चात्तस्मैसर्वंनिवेदयेत् ब्राह्मणाभुक्तवंतस्तेप्रकुर्युःस्वस्तिवाचनम् २९ एवंकृतेव्रतसम्य
क्सर्वशांतिःप्रजायते धनधान्यसमृद्धिश्चआरोग्यंचप्रजायते ३० परमांश्रियमाप्नोतिज्येष्ठादेव्याःप्रसादतः ३१
इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेनारदाम्बरीषसंवादेभाद्रपदमासमाहात्म्येत्रयोदशोऽध्यायः १३ ६७
अंबरीषउवाच दूर्वाष्टमीतिविख्यातस्त्रीणांसौभाग्यवर्द्धनम् सर्वकामप्रदंनृणांतद्व्रतंकथयस्वमे १ नार
दउवाच शुक्लाष्टमीतिथिर्यातुमासिभाद्रपदेभवेत् दूर्वाष्टमीतिसाज्ञेयानोत्तरासाविधीयते २ मुहूर्तेरोहिणेष्ट-
म्यापूर्वावायदिवापरा दूर्वाष्टमीतिसाकार्याज्येष्ठामूलंचवर्जयेत् ३ प्राप्तेभाद्रपदेमासिशुक्लाष्टम्यांद्विजोत्तम दूर्वा
मभ्यर्चयेद्भक्त्याज्येष्ठामूलंचवर्जयेत् ४ ऐंद्रर्क्षेपूजितादूर्वाहंत्यपत्यानिनान्यथा भर्तुरायुर्हरामूलंतस्मात्तांपरिवर्जये
त् सिंहार्कगेचकर्तव्यानकन्यार्केकदाचन ५ सिंहस्थेसोत्तमासूर्येनकार्याऽउदितेमुनौ अगस्त्येउदितेतातपूजयेदमृतो

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

द्रवम् ६ वैधव्यंपुत्रशोकंचदशजन्मनिपंचच राजन्भाद्रपदेमासिशुक्लाष्टम्यामुपोषितः ७ पूजयेच्छंकरंभ·
क्त्यायोनरःश्रद्धयान्वितः सयातिपरमंस्थानंयत्रदेवस्त्रिलोचनः ८ गणेशंशंकरंयस्तुदूर्वयापूजयेन्मुने फलैश्चस
फलैर्दिव्यैर्गंधपुष्पविलेपनैः ९ यानपूजयतेदूर्वांमोहादिह यथाविधि त्रीणिजन्मानिवैधव्यंलभतेनात्रसंशयः
१० तस्मात्सपूजनीयासाप्रतिवर्षंवधूजनैः दूर्वागणेशमीशानंमुच्यतेपूजनाद्यात् ११ शुचौदेशपूजितायां
दूर्वायांराजसत्तम स्थाप्यलिंगंततोगंधैः पुष्पैर्धूपैःसमर्चयेत् १२ खर्जूरैर्नारिकेलैश्चमातुलिंगैःफलैस्तथा पूज
यच्छंकरंभक्त्यादूर्वाभिर्विधिवद्द्विजाः १३ दध्यक्षतैःपुष्पफलैरर्घ्यंदद्यात्त्रिलोचनम् दूर्वाशमीभ्यांसंपूज्यमानं·
वःश्रद्धयान्वितः १४ सर्वसत्कृतजन्मास्यात्सर्वदेवैस्तुपूजितः विद्यांप्राप्नोतिविद्यार्थीपुत्रार्थीपुत्रमाप्नुयात्
१५ धर्मार्थीधर्ममाप्नोतिकन्यार्थीलभतेचताम् मनसायद्यदिच्छेच्चतत्तदाप्नोतिमानवः १६ एवंसंपूजयेद्दूर्वां·
भूतेषांमानवैःफलैः ससप्तजन्मपापौघैर्मुच्यतेनात्रसंशयः १७ कृतोपवासःसप्तम्यामष्टम्यांपूजयेच्छिवम् दूर्वा·
समंतविघ्नेंद्रंदध्यक्षतफलैःशुभैः १८ त्वंदूर्वेमृतजन्मासिवंदितासिसुरासुरैः सौभाग्यंसंततिंदेहिसर्वकार्यकरीभ
व १९ यथाशाखाप्रशाखाभिःविस्तृतासिमहीतले तथाविस्तृतसंतानंदेहित्वमजरामरे २० सालिंगमंत्रैरीशान
मर्चयेत्प्रयतःशुचिः ततःसंपूजयेद्विप्रान्फलैर्नानाविधैरपि २१ अनग्निपक्वमश्नीयादन्नंदधिफलंतथा अक्षार
लवणंराजन्नाश्नीयान्मधुनान्वितम् २२ दद्यात्फलानिविप्रेभ्योफलाहारीस्वयंभवेत् प्रणम्यशिरसादूर्वांसकलशि
वमश्नुते २३ यएवंकुरुतेभक्त्यामहादेवस्यपूजनम् गणत्वंयातिसोनूनंमुच्यतेब्रह्महत्यया २४ एवंपुण्यापापहरा
अष्टमीदूर्वसंज्ञिता चतुर्णामपिवर्णानांस्त्रीजनानांविशेषतः २५ नारदउवाच अत्रैवान्यद्व्रतंवक्ष्येसर्वका·
मफलप्रदम् शुक्लाष्टम्यांतुसंप्राप्तेमासिभाद्रपदेतथा २६ दूर्वाव्रतानाममुखेउत्तराशाभिगामिनी पूजयेद्दुहमा

१३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तेमूढोव्यासपीठंयानिर्ययौचनिजासनात् रोषेणक्रोधताम्राक्षोमेरोरिवमृगांतकः हस्त्यश्वरथपादानचतुरंगबलान्वि
कृत्वास्त्रियोवाब्राह्मसीदकालिकायाइवाशनिः सकुंडलशिरस्त्राणकवचंधृतवानधीः ३ बद्धगोधांगुलित्राणःक्रुद्धो
मनुभ्राताशोचतेसोशवमसैन्यंतभूतनाथेनसंगतः ४ देवनारिमनोह्लासियुद्धंचक्रेतिभीषणम् महारवैर्भीमघोषैः
श्रवणंकुर्युस्तत्रस्यायोहिनिस्वानानिनदश्चैवलोकसंभ्रमयोभवत् जयाभिधानंवदतांधावतामितरेतरम् ६ ववृधेस
णश्रवणंचैवकर्तव्यंभोद्विजउद्धतेराक्षसेवेलेभूतनाथोमहाबलः ७ ममर्दराक्षसानीकंशरवैरतिदारुणैः लत्तद्दष्ट्वा
धुना १५ शकुंतउ॰ पूर्वंअभिद्रुत्यगदापाणिंताडयामासभैरवम् ययौमूर्च्छांमहाश्चर्यंतेनाभिहतमस्तकः ९
नानिमयादत्तानिभूरिशः पुरोद्भूते त्रिशूलैरपिजघ्नुस्तंपाट्टिशैश्चविदारयन् १० मुष्टिभिस्ताडयामासकूर्नखैरश्चवव्यदा
नटादिभ्योदत्तंद्रव्यंमयानहि १क्रूरवरयया ११ सकुंडलशिरस्त्राणादष्टोष्टारक्तलोचनः कृतभृकुटिवक्त्रोसौराक्ष॰
राणश्रवणेचैवफलदानेनभोद्विजाःसशिरःकंठोरुकुक्षिषु बभंजुस्तांगदामांतुहस्तमसमदाकुलः १३ ततोधनुर्धरोभू
विमानवरमारुह्य वैकुंठपदवींययोप्राणिभिंदन्सरपुरोगयौ १४ ननामबहुवेरोसोल्हदयसामिनच्छरैः तत्रयुद्ध्य
रात् २२ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराकाशेभ्रामयित्वातुचिक्षिपुर्गगनेक्रुधा कोलाकरोपिपातितो यावदुत्यातुमि
इतिश्रीज्योतिर्वित्कुलावतंसव्यंकटरामायांप्रत्यपीडयत् तत्याजपीडितरक्षोविकृत्यनयनेभृशम् १७ मुक्तकंठस्व
द्रपदमासमाहात्म्यंषष्ठ मसमाप्तम् धवामनुष्याक्रुषयास्तुवन् १८ देवनाथश्वदेव्यश्चनवृतुःसंमदाकुलाः दे
प्रसेदुर्मरुतोववुःसर्वक्षरवावहाः स्फुरास्फुरशिरोरत्नवंद्यपादांबुजास्ततः
यांतांपद्मजांवीक्ष्यमुक्तपादायशृंखलः २१ तुष्टावपरयाभक्त्याराजकन्या
यहभाद्रपदमासमाहात्म्य मुंबईमें पं॰श्रीधरशिवकिरीटकोटीरोचिघटानिकरकल्पितरत्नदीपम् देवित्वदीयचरणं शर

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ह्लकेरवदलायतलोचनायैगंडोल्लसच्चलितकुंडलमंडितायै राकाशशि
द्भवम् ६ वैधव्यंपुत्रशोकंचदशजन्मानिपंचच भायै २३ सद्रक्ककल्पलतिकांहरिकंठभूषणांकेयूरहेमकटकोज्ज्वलकं
त्यायोनरःश्रद्धयान्वितः सयातिपरमंस्थानं त्वदीयपदपीठमनगमातः २४ दक्षादिदेविजनाजयायविबुधब्रह्मादिप
फलैर्दिव्यैर्गंधपुष्पविलेपनैः ९ यानपूजयजमालादशा इद्वाद्यानतस त्वदीयचरणद्वंद्वाज्जसेवारतं कारुण्यामृतसा
१० तस्मात्सपूजनीयासा प्रतिवर्षंवधूजनैः प्रफुल्लकुसुमोज्ज्वलमध्यभागधम्मिल्लभारजितनारकवीचिवप्रा उत्तुंसह
दूर्वापाराजसत्तम स्थाप्यलिंगंततोगंधैमतार्श्रियमातनोतु २६ इतिश्रुत्वामहालक्ष्मीभक्तानांभीष्टदायिनी योगि
येच्छकरभक्त्यादूर्वांविधिवद्द्विजाः ७ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेनारदाम्बरीषसंवादेभाद्रपदमासमाहात्म्येषो
चः श्रद्धयार्चितः १४ सर्वेसत्कृतजश्वरउवाच ततःप्रभृतिलोकेषुपूज्यास्ताःसर्वकामदाः तास्वतुःषष्टियोगिन्यो
१५ धर्मार्थीधर्ममाप्नोतिकन्यार्थीनिवहैस्तत्रगीतवादित्रनिःस्वनैः पुरादिव्यामहालक्ष्मीकरहारपुरेनिशि २ एव
भूतेषांमानवैःफलैः ससप्तजन्म चतस्यास्यविधानंचशृणुमत्तोविधानतः ३ मासिभाद्रपदेशुक्लेपक्षेज्येष्ठायुता
समंतविप्रेंद्रदध्यक्षतफलैःशुभैःस्म्यायतात्मभिः ४ करिष्यामिव्रतंदेवित्वद्भक्तस्तत्परायणः तदविघ्नेनमेयातुसमा
व १९ यथाशाखाप्रशाखार्यततोवध्वादोरकंदक्षिणेकरे षोडशग्रंथिसहितंगुणैःषोडशभिर्युतम् ६ ततोऽन्वहम्
मर्चयेत्प्रयतःशुचिः ततवान् गंधपुष्पैःसनैवेद्यैः यावत्कृष्णाष्टमीदिनम् ७ तस्मिन्दिनेतुसंप्राप्तेकुर्यादुद्यापन
लवणराजन्नाप्नोयात्कृत्वामात्सरत्नापशोभिताम् ८ त्रिभूमिकांचसस्तूक्ष्णांलानादीपैश्चशोभितां चतस्रःप्रतिमाः
वमश्नुते २३ यएवंकुरुपिणी ९ स्नपनंकारयेत्तासांपंचामृतविधानतः षोडशोपचारैश्चधूपदीपादिभिस्तथा १० १५
अष्टमीदूर्वसंहितातंवादित्रनिःस्वनैः ततोनिशीथेसंप्राप्तेऽभ्युदितेऽमृतदीधितौ ११ कृत्वातुस्थंडिलेपद्मंसषडंगं
मफलप्रदम् शुक्र

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तेमूढोव्यासपीठंहि चरागेणभ्रतीतस्मैसमाहितः १२ क्षीरोदार्णवसंभूतचंद्रलक्ष्मीसहोदर पीयूषधामरोहिण्यासहि
कृत्वास्त्रियोवाब्राह्मणक्षीरोदार्णवसंभूतेकमलेकमलालये प्रयच्छसर्वकामान्मेविष्णुवक्षस्थलाश्रये १४ पुत्रान्देहिय
मनुभ्राताशोचतेसोशकुमेचच कालिकालिमहाकालिविकरालिनमोस्तुते १५ त्रैलोक्यजननित्राहिवरदेभक्तवत्सले
श्रवणंकुर्यात्तत्रस्यायोहिजप्रियेव्यये १६ रेणुकेत्राहिमांदेविराममातःशिवंकुरु कुरुप्रियमहालक्ष्मित्वत्प्रियत्वाशकनाशाय
णश्रवणंचैवकर्तव्यंभोद्विजाश्श्रोत्रिययोषिताम् श्रीसूक्तेनतथावन्हौपद्मानिजुहुयाच्छुचिः १८ पायसंचैवबिल्वानि
धुना १५ शकुंतउ॰ पूर्वंज्ञैवहोतव्यंसमिच्चरुतिलादिकम् १९ चंदनंतालपत्रंचपुष्पमाल्यादिकंतथा नवेश्सूपेय॰
नानिमयादत्तानिभूरिशः पुरोध प्रत्येकंषोडशैतानिपूगपर्णानिचैवहि तान्यन्येनसमाच्छाद्यव्रतीदद्यात्समंत्रकम् २१
नटादिभ्योदत्तंद्रव्यंमयानहि १क्षोदरा घ्रतेनानेनसंतुष्टाप्रीयताविष्णुवल्लभा २२ इंदिराप्रतिगृण्हातिइंदिरावैददाति
राणश्रवणेचैवफलदानेनभोद्विजाःनमः २३ दत्वार्घ्यपाद्यादीनिश्चश्रोत्रियायाश्चयोषिताम् चतस्रःप्रतिमास्तास्तुब्राह्म
विमानवरमारुह्यवैकुंठपदवींययौयव्रतीभोजनमाचरेत् २५ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेनारदांबरीषसंवादेभाद्र
रात् २२ इतिश्रीभविष्योत्तरपु॰ ७ ६९ स्कंदउवाच केनेदंस्त्रीकृतंपूर्वंकथकस्मिन्प्रकाशितम्
इतिश्रीज्योतिर्विकुलावतंसव्यंकटराम॰ शंकरउवाच आसीद्राजासार्वभौमोमंगलार्णइतिश्रुतः कुंडिन्येनगरेर-
द्रपदमासमाहात्म्यंषष्ठ मःसमाप्तम् श्चित्सेवकोब्राह्मणोत्तमः अज्ञानमननस्यासौनाम्नवकेनृपस्तदा ३ तवह्नु
यासक्तोभूपालोवनमाविशत् ४ तत्रबध्वावराहादीन्मृगान्हत्वासहस्रशः
गान्नित्द्दांद्रापराजन्प्रेषयामाससर्वशः वनेजलंतुनापश्यत्कचित्भ्रांताः
यहभाद्रपदमासमाहात्म्य मुंबईमें पं॰श्रीधरशिवलालद्युम्ननिबोधच भूपिवश्रामविपिनंतदंतद्रितः ७ भ्रममाणस्तदापश्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki

लुकेरवदलायतलोचनायैगं...

बृ·ज्यो·र्ण·
धर्मस्कंध·
२१९

द्भवम् ६ वैधव्यंपुत्रशोकंच दशजन्मनिपंचच ...भाये २३ सूद्धक...स्थहैवकन्यांकन्यांदिव्यांमनोरमाम् चार्वंगींचारुन·
त्त्यायोनरःश्रद्धयान्वितः सयातिपरमंस्थानं...दीयपद...प्रभाम् पूजयंतींमहालक्ष्मींव्रतरूपेणसादरात् १० तवहुको
कलैर्दिव्यैर्गंधपुष्पविलेपनैः ९ यानपूजय...मा महालक्ष्मीव्रतमिदंसर्वकामफलप्रदम् ११ क्रियतेस्माभिरेकाग्रमनो
१० तस्मात्संपूजनीयासाप्रतिवर्षंवधूजने...प्राह भक्तिमान् १२ तदनुज्ञांगृहीत्वासस्वंजलमादायसत्वरः आजगामजलं·
दूर्वायांराजसत्तम स्याप्यालिंगनतोगंधीमतःपत्तस्य पृष्टवानूदारककरे किमिददोरकंविहन् किंव्रतंकृतवानसि १४ राज्ञा
येच्छकरंभक्त्यादूर्वा...विधिवद्द्विजाः ७ श्रुत्वाराजशार्दूलोव्रतजंप्राह भक्तिमान् १५ तवहुकेनसहितोराजास्वपुरमाय·
चः श्रद्धयार्चितः १४ सर्वसत्कृतज...रउःसह १६ रममाणातुसादेवीतेनराज्ञाप्रियेणवै नदृष्ट्वादोरकंहस्ते कुपितात्यंतको
१५ धर्मार्थीधर्ममाप्नोतिकन्यार्थीनिबंद्धः...दोरकः मावादोरन्यथात्वेतल्लक्ष्मीव्रतमनुत्तमम् १८ इत्युक्त्वाचप्रियापा
भूतेषांमानवैः फलैः ससप्तजन्म ...पालाकुलेवन्हौक्षिप्तवत्यतिकोपना १९ हाहाकष्टमिदंपापंकृतंमूढत्वयातथा इतिनि
समंतविप्रेंद्रदध्यक्षतफलैः शुभैस्मः २० साचहानिंययौपश्चात्तत्रहानिंययौनृपः महालक्ष्म्यापचारेणसारण्येजलवर्जिते
व १९ यथाशाखाप्रशाखार्यितकश्चिद्गतिमाप्नुयात् विचरंतीवनेतत्रऋषेःकस्यचिदाश्रमम् २२ ददर्शवनसंकीर्णंशांतंकु·
मर्चयेत्प्रयतःशुचिः ततधान् ...नरम्येवासिष्टंमुनिपुंगवम् २३ ववंदेचरणौतस्यविसंज्ञादुःखकर्षिता चिरंध्यात्वामुनि·
लवणराजन्नाम्श्रीयान्कलामरणम् २४ महालक्ष्म्योपचारेणज्ञातंविज्ञानचक्षुषा नहृतकारयामासतस्यादुःखोपशांत·
वमश्नुते २३ यएवंकरूपिण्दिवनष्टमेवाभवत्तदा पुनश्चमृगयासक्तोभूपालोवनमाविशत् २६ कश्चित्मृगंसमावि·
अष्टमींदूर्वसंज्ञितां...तंवा अथागच्छन्मृगपदंतस्याभूच्च द यागमः २७ वरमुनिंददर्शाग्रेवासिष्ठंवीतकल्मषम् कृतार्त
मफलप्रदम् शुक्र ...बिहरंतिकान् २८ हावभावावहासाप्रेहरंतीहरिणेक्षणा मदान्धिगत्यन्नृपतिःप्रोवाचमधुरंवचः

मासस्त·४
भाद्रपद·मा·
अ·२७।१८

१६

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

भोजयेद्विं

तेमूढोव्यासपीठंस्थितंद्विज- दद्याद्दश गवन्कर्मणाकेननारीणांप्राप्यतेध्रुवम् ६ स्करवंसौभाग्यमतुलंसर्वान्कामांश्चनदद् पु
कृत्वास्त्रियोवाब्राह्मणादयः ६ आचा तमुत्तमंव्रतं ७ तीर्थानामुत्तमंतीर्थंपुण्यानामुत्तमोत्तमं गावः पूज्याश्चवंद्याश्चगावो
मनुप्राताशोचतेसोऽशकुंतवत् सदक्षिण गोलोकस्यमातरः अग्निहोत्रायविप्राणांदेवानामर्चनायच ९ पूजयेदसकृत्ताश्च
श्रवणंकुर्युस्तत्रस्यायेद्विजोत्तम। ति २९ र्थस्यसाधनम् १० गोमूत्राद्गुग्गुलोजातःसुगंधीप्रियदर्शनः आहारःसर्वदेवा
णश्रवणंचैवकर्तव्यंभोद्विजोत्तम वेत्तोयंगोरसमुत्तमम् दद्यात्सर्वाणिजातानिमांगल्यान्यर्थसिद्धये १२ घृतसंभू
धुना १५ शकुंतउ० पूर्वजन्म कम् वं गावश्चकुलमेकंद्विधाकृतम् १३ एकत्रमंत्रास्तिष्ठंतिहविरन्यत्रजायते गोभिं
नानिमयादत्तानिभूरिशः पुरोधसे २ सर्व वेदाः समुद्गीर्णाः सषडंगपदक्रमात् शृंगमूलेगवांरुद्रः ब्रह्माविष्णुश्चसंस्थि-
नटादिभ्यो दत्तंद्रव्यंमयानहि १८ भिर्वश च शिरोमध्येमहादेवःसर्वकारणकारणम् १६ ललाटेसंस्थितागौरीतयोर्म
राणश्रवणेचैवफलदानेनभोद्विजाः मपूज्य स्थिताः १७ कर्णयोरश्विनौदेवौनेत्रयोःशशिभास्करौ दंतेषुवायवःसर्वेजिह्वायां
विमानवरमारुह्य वैकुंठपदवींययौ ... रुणोदरः रुद्राणीकाकुदेचैवपाणिभ्यांचव्यवस्थिता १९ चतुष्पदेषुसकलोधर्मोनि
रात् २२ इतिश्रीभविष्योत्तरपुरा ल्गाः २० खुराणांपश्चिमेभागेराक्षसाः संनिसंस्थिताः एकादश तथारुद्राःपृष्ठदे-
इतिश्रीज्योतिर्विकुलावतंसत्र्यंकटरामा वाःसर्वसंधिषु श्रोणीतटस्थाःपितरोगुल्फदेशेषुमातरः २२ क्षीरपानेगवांनित्यं
द्रपदमासमाहात्म्यंषष्ठ मःसमाप्तम् रूपेव्यवस्थिताः २३ उदरेपृथिवीसर्वासशैलवनकानना चत्वारःसागराःप्रा-
कुक्षावेतथाजलं गवापुच्छेवसेद्धर्मोंजपाश्योवास्तुरेवच २५ आदित्यरश्म
ग्निर्हृदिस्थितः २६ मुखेत्वाहवनीयोग्निःसदाश्वेता रएवच सर्वदेवमयी
यह भाद्रपदमास माहात्म्य मुंबईमें पं० श्रीधरशि द्युम्नानिबोधच पूजिताःवंदितागावःसर्वकामफलप्रदाः २८ तासांव्रतंत्रि

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

द्भवम् ६ वैधव्यंपुत्रशोकंचदश ... ॰ गोत्रिरात्रिव्रतविधाने सप्तविंशोऽध्यायः २७ ७ राजोवाच कं
त्स्यायोनरः श्रद्धयान्वितः सयातिपरमंस्थानं मासेभाद्रपदेमासेपितॄणांतृप्तिकारके १ शुक्लपक्षेत्रयोदश्यांनियमस्थो
कलैर्दिव्यैर्गंधपुष्पविलेपनैः ९ यानपूज : २ दिनत्रयेव्यतिक्रांतपरिपूर्णव्रतंतव करिष्येपारणंमातर्व्रतंमेपूर्णमास्त्विति
१० तस्मात्सपूजनीयासा प्रतिवर्षवधू ॰मध्यान्हसमयेनद्यादौस्नानमाचरेत् ४ तदभावेऽथराजेंद्रगोवाटस्नानमाचरेत् स
दूर्वायाराजसत्तम स्थाप्यलिंगंततोग षपकल्केनगात्रमुद्वर्तयेद्व्रती दूर्वामृद्गोमयाभोभिःसाक्षतैःस्नानमाचरेत् ६
येच्छुकरभक्त्यादूर्वा विधिवद्द्विजा नोगोवाटमास्थायगवांकुर्यात्प्रदक्षिणं ७ तत्रास्थाप्यपृथक्कुंभंसान्नंस्वर्णसमन्वि
चः श्रद्धयार्चितः १४ सर्वसत्कृतजप लक्ष्मीनारायणःकार्यःशक्त्याहेममयोनृप लक्ष्मीयुतश्चतुर्बाहुर्नानालंकारमं
१५ धर्मार्थीधर्ममाप्नोतिकन्यार्थीनिवधू: विलिप्यशुभ्रैश्चंदनैःपूजयेत्कुसुमैःशुभैः १० परिधाप्यशुभैर्वस्त्रैःपुष्पमंड
भूतेषामानवैःफलैः ससप्तजन्म पा त: ११ एवंकृत्वाशुभांपूजांसर्पिषादीपमाचरेत् त्रिदिनंनरशार्दूलसगुसंदेवसन्नि
समतेविघ्नेद्रद्ध्यक्षतफलैः शुभैःस्म्य२० त्तस्मैप्रदातव्योदेवदेवायचक्रिणे १३ सप्तधान्ययुतेनापिवंशपात्रप्रपूरितः भगवन्देव
व १९ यथाशाखाप्रशाखाभिर्यतक्ष्मि ॰ायगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते ततोनीराजनंकुर्यात्संकल्पविधिमाचरेत् १५ नमस्कृत्य
मर्चयेत्प्रयतःशुचिः ततवान् ॰नेरम्ये ॰द्भूते यत्नार्थंत्रिदिवौकसः १६ गतिस्त्वंसर्वदेवानांगृहाणार्घ्यंप्रसीदमे चंदनैःकुसु
लवणराजन्नाम्नीयान्मृत्वामरणम् ॰कारैरलंकृत्यकृतांजलिः ददातिचसतांधेनुंदत्तातारयतेध्रुवम् १८ पूजिताचस्तुता
वमश्नुते २३ यएवंकुरुपिण्डिवनष ॰धेनोःफलैःकालोद्भवैःशुभैः १९ भूरिणाबलिदानेनपरितोषंसमाचरेत् एवंविधिप्रपू-
अष्टमीदूर्वसंज्ञिता तंवा अथाग ॰गायन्नृत्यगीतकथानकैः गवांमाहात्म्यमतुलंश्रोतव्यंभक्तिभावतः २१ वैष्णवंचरितंपुण्य
मफलप्रदम् शुक बहिरंतिव ॰पुनःपूजांसमाचरेत् २२ सपत्नीकान्द्विजान्राजन्भोजनार्थंनिमंत्रयेत् द्वादशाष्टौसदाना

२४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तेमूढोव्यासपीठंस्थितंद्विज- भोजयेद्विविधैरन्नैर्मंडकैःपायसेनवा अभुक्तेभ्य स्ततस्तेभ्य स्तांबूलंदक्षिणान्वितं २४ दद्याद्वासां
कृत्वास्त्रियोवाब्राह्मणादयः दद्याद्वंशस्यपात्राणिविरूढैःपूरितानिच २५ पक्वान्नैर्नारिकेलैश्वतथैवचविविधैःफलैः पूजांकुर्या-
मनुप्राताशोचतेसोशकुंतवत् ६ आचार्यंसकलत्रंचवासांसिपरिधापयेत् दंपती सदलंकारैर्हेमनिष्कैःप्रपूजयेत् २७ गांचसो
श्रवणंकुर्युस्तत्रस्याद्विजोत्तमाःसदक्षिणांसवत्सांचवस्त्रालंकारभूषिताम् २८ गुरवेप्रतिमांविष्णोःसोपस्कारांप्रदापयेत् मं
णश्रवणंचेवकर्तव्यंभोद्विजोत्तमाति २९ सुवासिनीर्द्विजान्सर्वान्प्रणिपत्यक्षमापयेत् गोष्टंयावत्व्रजेत्स्पष्टगीतनृत्यपुरःसरं
धुना १५ शकुंतउ० पूर्वजन्मनिकिम् बंधुभिर्भोजनंकुर्याद्धवैश्वगोपयोघृतैः ३१ एवंयःकुरुतेभक्त्यावतंत्रैरात्रकंमहत् कृ
नानिमयादत्तानिभूरिशः पुरोधसेम१२ सर्वतीर्थेषुयत्पुण्यंसर्वदानेषुयत्फलम् तपोभिःसकलैर्यच्चतदवाप्नोत्यसंशयः ३३
नटादिभ्योदत्तंद्रव्यंमयानहि १८ नेभवशाठ्यमपास्यकुर्यात् भूमौसपुत्रधनसौख्यमवाप्यचांतेलोकानुपैतिविधिविष्णु
राणश्रवणेचैवफलदानेनभोद्विजाः दिमपृथिव्यांस्वर्गेचकल्पतरुभूमिषुदिव्यलोकान् भक्त्यात्रिलोकजननींस्फराभिप्रपूज्य
विमानवरमारुह्यवैकुंठपदवींययौ २१ इतिश्रीभ० भाद्र० गोत्रिरात्रव्रतवर्णनंनामाष्टाविंशोऽध्यायः २८ ६९
रात् २२ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणे ...ाये ऐहिकंचसुखंप्राप्यचांतेपुण्यमवाप्नुयात् १ मासंमासार्द्धमर्द्धोदिनपं
इतिश्रीज्योतिर्वित्कुलावतंसव्यंकटरामात्म...वाप्नुयात् २ भाद्रमासस्यमाहात्म्यंश्रोतव्यंप्रत्यहंबुधैः पुराणोक्तंफलंतस्यस्य-
द्रपदमासमाहात्म्यंषष्ठ मुसमाप्तम् ६ भवतुकिंचन ४ सर्वाधिकमिदंसूतनात्रकार्याविचारणा ५ यज्ञ सुयज्ञनामा
...संहिततत्परो तीर्थयात्रापरोयज्ञोयज्ञकर्मरतःसदा ७ दानानिविविधंदत्वा
...रेः ८ ततोविमानमारुह्यस्वर्गेयज्ञंददर्शह उवाचवचनंभ्रातरेह्यियानंहरेःपदं
यह भाद्रपदमासमाहात्म्य मुंबईमें पं० श्रीधरशिवलाल... वस्तव्यंयज्ञेनैवत्रिविष्टपे १० भोक्तव्याविविधाभोगा जन्मप्राप्यपुनःकलौ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ग्रश्लन् पुराणश्रवणात्फलं पुराणश्रवणेनैवकर्तव्यंचबुधैर्जनैः १२ नत-
द्रवम् ६ वैधव्यंपुत्रशोकंचदश ... ॰विस्तीर्यमृद्वासनसमन्वितं १३ रंगयित्वाधूपदीपैःशोभितंकारयेत्सदा अा
त्त्यायोनरःश्रद्धयान्वितः सयातिपरमंस्था ... तनमस्कारंकुर्याद्भक्तिसमन्वितः कदन्नेनान्तियोनित्यंश्रृणुयात् भगवत्कथा
कलैर्दिव्यैर्गंधपुष्पविलेपनैः ९ यानपूज ... लीस्तंभसंयुक्तंसमग्रतत्रपूजयेत् १६ षोडशैरुपचारैश्चपूजयेच्चसरस्वतीम्
१० तस्मात्सपूजनीयासाप्रतिवर्षवधू ... व्यहीनेनदारिद्र्यंफलाभावेवसंततिः वाद्यहीनेबधिरतानिष्फलंदक्षिणांविना
दूर्वायाराजसत्तम स्थाप्यलिंगंततोगं ... विष्णुस्वरूपिणंव्यासंपूजयेत्परयाधिया १९ पादप्रक्षालनंचैवदद्यादासनमु-
येच्छकरभक्त्यादूर्वायाविधिवद्द्विजाः ... अलंकारंयज्ञसूत्रंचंदनेनविलेपनं शिरोष्णीषप्रावरणंधूपदीपादिवासितं
चः श्रद्धयार्चितः १४ सर्वसत्कृतजस ... व्यासहस्तेदक्षिणांतुयथाशक्त्यानिवेदयेत् २२ प्रदक्षिणानमस्कारंमंत्रपुष्पाणिचा
१५ धर्मार्थौधिमेमाप्नोतिकन्यार्थी ... न्वितं २३ सरस्वत्याचव्यासेनगत्वाव्यासगृहंमुदा पदेपदेश्वमेधस्यफलंप्राप्नोत्यसंश
भूतेषामानवैःफलैः ससप्तजन्म ... फलंभवेत् शून्हेविफलतांयातिरौरवंनरकंव्रजेत् २५ अयशामहदाप्नोतिशोचतेसोनिर
समेतविघ्नेद्रदध्यक्षतफलैःशर्करिस्म ... तिवर्णनंनामएकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ ॐ सूतउवाच व्याससंपूज्यविधिवत्पूर्णं
व १९ यथाशाखाप्रशाखार्यत ... सिवस्त्रालंकरणादिभिः १ शक्तेरभावाच्छुश्रूषांकुर्यात्व्यासस्यभक्तितः कंदमूलफलादीनि
मर्चयेत्प्रयतःशुचिः ततथान् ... भक्त्यातस्यपुण्यमनंतकं व्यासासनंचसंस्थाप्यअर्चयित्वासरस्वतीम् ३ पुराणांतेव्यासगृह
लवणराजन्नाम्नीयान्कृत्वाम ... वगृहंगच्छेत्पुराणोक्तंफलंलभेत् ४ यःपुराणंनिंदयतिइतिहासंकथानकं सएवरौरवंयाति-
वमश्नुते २३ यएवंकुरूपिण ... ज्ञानतोवापिवाचिकंनिंदयन्नरः सभुक्त्वायातनायाम्यांमुक्तोभवतिनिश्चितम् ६ कथ्यमानेपु २५
अष्टमीदूर्वसंज्ञितातंवा ... विद्ययाईर्षयावापिसदुःखंलभतेचिरम् ७ विद्ययाईर्षयाद्वेषात्सोत्कर्षात्वानराधमः योविवादय
मफलप्रदम् शक ...

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तेमूढोव्यासपीठंस्थितंद्विजं ८ व्यासस्थानस्थितोविप्र स्त्वावद्विष्णुर्नसंशयः तत्पूजनात्सर्वंस्यइहलोकेपरत्र च ९ पुराणश्रवणं
कृत्वास्त्रियोवाब्राह्मणादयः वैकुंठभुवनंयांतिस्वशक्त्याव्यासपूजनात् १० अयशोमहदाप्नोतिव्यास स्थानर्चनाद्भवम् तिर्यग्योनि॰
मनुप्राप्ताशोचतेसोशकुंतवत् ११ यदिहासीत्पुराकश्चित्ब्राह्मणोगुणशर्मकः पुराणपठनंकुर्वन्जीर्णस्वत्थस्य मूलके १२ यद्धस्त्वा
श्रवणंकुर्युस्तत्तस्यायेद्विजोत्तमाः अदत्तदक्षिणास्तांश्चशकुंतोवाक्यमब्रवीत् १३ तस्यचाश्वत्थरक्षस्यस्मरन्स्वानुभवंमुहुः पुरा
णश्रवणंचैवकर्तव्यंभोद्विजोत्तमाः १४ पुण्येनाविधियोगेनपक्षियोनिमुपागताः ब्राह्मणउ॰ कथंवापक्षितांप्राप्तः किंकृतंतद्वदा
धुना १५ शकुंतउ॰ पूर्वजन्मनिराजाहमुग्रवाहुरितिस्मृतः अदक्षिणाःकृतायागाःश्राद्धंचैवमदक्षिणं १६ अदक्षिणानिदा
नानिमयादत्तानिभूरिशः पुरोधसेमयाद्रव्यंनहस्तेनचचार्पितम् १७ पुराणानिश्रुतानीहतांदास्याम्युक्तवान्पुनः गायकेभ्यो॰
नटादिभ्योदत्तंद्रव्यंमयानहि १८ नपूजनंसरस्वत्याव्यासस्यापिकथंचन तेनदोषेणनरकान्भुक्त्वापक्षित्वमागतः १९ पु
राणश्रवणेचैवफलदानेनभोद्विजाः दिव्यंविमानमारुह्यगच्छामिपरमंपदम् २० एतद्वाक्यंसमाकर्ण्यप्रपूजुः परमादरात्
विमानवरमारुह्य वैकुंठपदवींययौ २१ इतिसूतमुखोद्गीतंशौनकाद्यामहर्षयः प्रीताःश्रीत्याश्विनस्यापिमाहात्म्यंपदमाद
रात् २२ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेनारदांबरीषसंवादेभाद्रपदमासमाहात्म्येत्रिंशोऽध्यायः ३० ॥
इतिश्रीज्योतिर्वित्कुलावतंसव्यंकटरामात्मजहरिकृष्णविनिर्मितेबृहज्ज्योतिषार्णवेअष्टमेधर्मस्कंधेचतुर्थेमासस्तबकेभा
द्रपदमासमाहात्म्यंषष्ठ मसमाप्तम् ६ श्रीकृष्णार्पितमस्तु श्रीरस्तुशुभम् ॥

यह भाद्रपदमासमाहात्म्य मुंबईमें पं॰श्रीधरशिवलालकेज्ञानसागर छापखानामें छाप्यो॰ संवत् १९४५ शाके १८१० चैत्रशुक्ल १

Nepal Sanskrit University, Balmeeki ...

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इतिश्रीमासस्तबकेभाद्रपदमाहात्म्यंसंपूर्णम्·

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथ मासस्तवके आश्विनमासमाहात्म्यं प्रारंभ्यते·

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथआश्विनमासमाहात्म्यस्यानुक्रमणिका॰

अध्यायः	विषयाः
१	एतन्मासमाहात्म्यं कथयेतिशौनकादिभिः कृतःसूतंप्रतिप्रश्नःसूतःभगवतोपदिष्टंनारदायआश्विनमासमाहात्म्यंकथयतिः श्लोकाः ३३
२	देवीनवरात्रव्रत कथनारंभः देवीप्रतिमालक्षणानि पूजनादिविधिः चंडीपाठविधिः दीपस्थापनविधिश्च॰ श्लो॰ ३०
३	कुमारीपूजनविधिः तासांलक्षणानि नामानि पूजनप्रकारः संख्याकथनंच श्लोक॰ २९
४	अस्मिन्नवरात्रे वेदपारायणविधिः तत्रनारायणद्विजेतिहासः श्लो॰ २२
५	वेदपारायणकरणाशक्तौभागवतपारायणविधिः तत्रेतिहासः तुंदिलनामकब्राह्मणस्य भागवत पारायणात् राक्षसयोन्यामुक्तिः श्लोकाः ३२
६	एकैकवृद्ध्याचंडीपूजनविधिः अघपूजाविधिश्चतत्रेतिहासश्च श्लो॰ २७
७	पूर्वप्रचलितकथा, शांतिविधिः श्लो॰ २७
८	लोहाभिसारिकव्रतविधिः लोह दैत्येतिहासः तस्मैब्रह्मणादत्तंवरप्रदानं लोहपूजनविधिः श्लोकाः ३६
९	छत्रादिपूजामंत्राः श्लोकाः ३०
१०	दुंदुभ्यादीनांपूजामंत्राः श्लो॰ २२
११	नवरात्रस्यप्रतिपदादिनवस्र दिनेषु कर्तव्यविधिः श्लो॰ ३२
१२	ब्राह्मणानांमाषभक्तबलिप्रदानविधिः सीमांतोल्लंघनविधिः अपराजिताशमीपूजन विधिः श्लोक॰ ३०
१३	सनत्कुमार विष्णुसंवाद प्रस्तावः नवरात्रोपोषणविधिः श्लोक ४८
१४	सामान्यतोनवरात्रव्रतविधिः तन्माहात्म्यप्रतिपादिको मांधातृराजेतिहासः श्लो॰ ३०
१५	द्रौपदीकृष्णसंवादप्रस्तावः कृष्णेनकथितंनवरात्रमाहात्म्यं तत्रउद्दालक द्विजेतिहासः तस्मैब्रह्मणादत्तं प्रथमंपुत्रंलप्स्यसेत्ततोभार्यामिति वरप्रदानं अयोध्याधिपतेः पुत्र्याः सुभद्राया उद्दालिकादविज्ञातो गर्भसंभवः विवाहमकृत्वापि गर्भिणीयं दुश्चारिणीतिमत्वापित्रादिकृतस्तस्यास्त्यागः विश्वावसुब्राह्मणस्यतस्याश्चमेलनं श्लो॰ ३५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथआश्विनमासमाहात्म्यस्यानुक्रमणिका॰

अध्याय॰	विषयः	अध्याय॰	विषयः	अध्याय॰	विषयः
१६	विश्वावस्कनाकृतं तस्याः स्वाश्रमं प्रतिनयनं तस्यानासिकाग्रात् पुत्रोत्पत्तिः नद्यां उत्सृष्टस्य तस्यउद्दालकं प्रति प्राप्तिः तस्य पुत्रस्य मातुश्च मिलनं॰ श्लोक १७	१९	अस्यशक्ल ४ चतुर्थ्यां महागणपतिव्रतविधिः श्लोकाः २३	२६	अस्यशक्लैकादशीमाहात्म्यं श्लोकाः २९
१७	रोषवशात् शप्तस्यतस्यपुत्रस्य व्रतपरितुष्टया देव्याकृतंसमुद्धरणं॰ श्लोक २१	२०	पूर्वोक्तव्रतविषयेतिहासः श्लो॰ ४०	२७।२८	अस्यत्रयोदश्यांअशोकव्रतंतद्विधिः तत्रेतिहासः क्रमेणश्लोकाः ३०।३८
१८	आश्विनशुक्लद्वितीयायां सद्बुद्धिप्रदव्रतविधिः तत्रेतिहासश्चश्लोकाः४५	२१	शुक्लपंचम्यांउपांगललिताव्रतं तत्रश्रीपतिगोपतीतिहासः श्लोक २३	२९	अस्यपूर्णमास्यां कोजागरीव्रतविधिः श्लो॰ ५८
		२२।२३।२४	अनेनाध्यायत्रयेणपूर्वप्रचलितेतिहाससंपूर्तिः क्रमेणश्लोकाः ३५॰।३१ ।३४	३०	माहात्म्यश्रवणस्यफलश्रुतिः श्लो॰ ३१
		२५	दशांगललिताव्रतविधिः श्लो॰ ४५		इति॰ आश्विन मास माहात्म्यस्यानुक्रमणिका समाप्ता॰

इतिआश्विनमासमाहात्म्यस्यानुक्रमणिकासमाप्ता॰

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रीगणेशायनमः श्रीगुरुभ्योनमः शौनकउवाच पावनेनैमिषेक्षेत्रेऋषयःशौनकादयः पप्रच्छुर्विनयात्
सूतंभक्त्यापरमयामुदा १ आश्विनेयानिदानानिव्रतानिनियमास्तथा स्नानस्यापिविधिंसूतवदास्माकंकृपाकु
रु २ सूतउवाच शृण्वंतुऋषयःसर्वेईषमाहात्म्यमुत्तमम् विष्णुनानारदायोक्तंसर्वकामफलप्रदम् ३ वै
कुंठेसुखमासीनंमुनिदेवगणान्वितम् स्तूयमानंमहाभक्त्यासनकाद्यैर्महर्षिभिः ४ तंदृष्ट्वापरमात्मानंनारदो
दिव्यदर्शनः ननामपरयाभक्त्यातिष्ठंस्तत्पुरतोमुदा ५ भगवानपितंदृष्ट्वास्वासनेचोपवेशयेत् पूजयामाससवि
धिवत्पूजार्हंनारदंमुनिम् ६ भयभीतंससंभ्रांतमश्रुधारायुतंमुखम् म्लानंस्वेदयुतंदृष्ट्वाभगवानब्रवीन्मुनि
म् ७ श्रीभगवानुवाच कुतस्तेगमनंविप्रकिंवादुःखस्यकारणम् कस्माद्रूपमिदंचात्तकुतस्तेगतिरीदृशी ८
मुनिरुवाच भगवन्भूतभव्येशसर्वसाक्षिन्जगत्पते दुःखितःपरदुःखेनत्वपतस्त्वांशरणागतः ९ यस्माच्चकलि
नालोकामज्जितादुःखसागरे सर्वेषामुपकारायदर्शनार्थंतवागतः १० श्रीभगवानुवाच यद्दृष्टंलोकचरितं
यद्दुःखेनयथाभवान् तत्सर्वंहियथादृष्टंवदसर्वंममाज्ञया ११ नारदउवाच एकपादोऽपिक्षरतिरुदन्ध
र्मोदिनेदिने अकारणेऽनृतंवक्तिनित्योहमजरामरः १२ व्यभिचारपरोलोकोनजानातिस्वकंपरम् मातरंभगिनींकं
न्यांसगोत्रांचतपस्विनीम् १३ अज्ञातयौवनावृद्धांजनःकामयतेभृशम् तथानार्यश्चगोविंदजारकर्मरताःसदा
१४ पितरंभ्रातरंपुत्रमधोयोनिसमुद्भवम् रमणंतरुणंदृष्ट्वास्त्रियोवांछंतितंपतिम् १५ अन्योन्यप्रीतिजनकं
स्वरूपत्वंसदाकलौ नोत्तमोमध्यमोनीचोवर्णभेदःकलौहरे १६ धनवानुत्तमोवर्णःकुलीनःसोऽपिचोच्यते स
र्वेधनपरालोकाःसर्वेधनपरायणाः १७ धनार्थंहंतुमिच्छंतिपरस्वात्मानमेवच संरक्षंतिप्रयत्नेनभूमावाच्छादयं
तिच १८ उदयादुदयंयावत्धनमिच्छंतिजंतवः विद्याश्चव्यवसायांश्चतदर्थमुपयुंजते १९ कुर्वंतिदांभिकंकर्मता

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मसंदुःखदायकम् दास्यंतिचार्जवाह्वानंनास्तिपात्रविचारणा २० धनाधिकेंगेभिषजेदैवज्ञेग्रामकंटके मूर्खेचपतिते
कुष्ठेप्रायोदानंकलौयुगे २१ मित्रासत्संगृहीतेषुदेवदानंकलौयुगे परस्परंगृहीष्यंतिदास्यंतिहिपरस्परम् २२ दानंकुर्वं
तिदंभेननतुपुण्येनकेनचित् नशृण्वंतिपुराणानिधर्मशास्त्राणितानिच २३ ब्राह्मणाःक्षात्रमिच्छंतिक्षत्रियावैश्यधर्मि
णः वैश्यास्तुशूद्रजंकर्मशूद्रास्त्वंत्यजधर्मिणः २४ स्वस्वकर्मपरिभ्रष्टाःकलौहष्टामयाजनाः जलबुद्बुददेहेषुनिम
ग्नाःपापसंयुताः २५ नकुर्वंतिहितंस्त्रीयंपुत्रादीनांहितंचन परेषांनिधनंदृष्ट्वाहर्षंतीहभृशंनराः २६ सर्वंमृतस्य
गृण्हातिनददातिमृतस्यतत् अज्ञस्त्वज्ञानसंपन्नःपश्यन्नपिनपश्यति २७ चतुराशीतिलक्षाणांयोनीनांमानवीशुभ
भाम् तत्प्राप्यापिकलौविष्णोःकथंमोक्षगतिर्भवेत् २८ दुःखस्यकर्मकुर्वंतिदुःखमिच्छंतिजंतवः येनमोक्षंलभे
ल्लोकस्तद्वदस्वजनार्दन २९ श्रीभगवानुवाच इषेमासिमुनिश्रेष्ठप्रातःस्नानंमहाफलम् दानंचपूजनंचा
पिसर्वपापप्रणाशनम् ३० तस्यानुष्ठानमात्रेणसर्वपापैःप्रमुच्यते लभतेपरमंसौख्यंनात्रकार्याविचारणा ३१ सू
तउवाच इतिविष्णुवचःश्रुत्वानारदोभूतलंययौ पृथ्वेकथयामासलोकानुग्रहकाम्यया ३२ तत्सर्वंकथयाम्या
द्ययदुक्तंमुनिनापुरा तत्रापिनवरात्रस्यव्रतंसौख्यप्रदंपरम् ३३ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेआश्विनमासमाहा
त्म्येप्रथमोऽध्यायः १ ६९ ऋषयऊचुः त्वयाकथितंसूतमासिचाश्वयुजेनरैः नवरात्रव्रतंकार्यंशुभं
दारिद्र्यभीरुभिः १ आरंभस्तुकदाकार्यःपूजयेत्कांचदेवताम् नियमाश्चकथंकार्याःकार्यंकतिदिनावधि २
सूतउवाच साधुपृष्टंमहाभागाःकथयामिसविस्तरम् प्रतिपद्यांसमुत्थायकृत्वाशौचविधिक्रियाम् ३ अ
पामार्गैश्चसंशोध्यतथान्यैर्दंतधावनैः तिलामलककल्केनतथाभ्यंगंसमाचरेत् ४ स्वस्तिवाचनकंकुर्यात्ततोनिय
ममाचरेत् इतोरभ्यदशम्यांतंमहालक्ष्म्याःप्रतुष्टये ५ ब्रह्मचर्यंचोपवासंतथान्यान्नियमानपि करिष्यामीति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कृते २२ मंडपंकारयेद्दिव्यंचतुर्धातुमितंशुभम् आग्नेय्यांकारयेत्कुंडंहस्तमात्रंसुशोभनम् २३ राजचिन्हानिसर्वा
णिशस्त्राण्यस्त्राणियानिच आनीयमंडपेतानिसर्वाण्येवाधिवासयेत् २४ ततस्तुब्राह्मणः स्नातः शुक्लांबरधरः
शुचिः ऊंकारपूर्वकैर्मंत्रैस्तल्लिंगैर्जुहुयाद्घृतम् २५ शस्त्रास्त्रमंत्रैर्होतव्यंपायसंघृतसंमितं(?) हुतशेषंतुरंगाणां
नृपतेरुपहारयेत् २६ बह्वपत्ययुतांस्तत्रगजाश्वान्समलंकृतान् भ्रामयेन्नगरेनित्यंनृत्यघोषपुरःसरम् २७ इ
तिश्रीभविष्योत्तरपुराणेपृथुनारदसंवादेआश्विनमासमाहात्म्येअश्वादिपूजाविधिवर्णनोनामसप्तमोऽध्यायः ७
६९ ऋषिरुवाच लोहाभिसारिकंनामयत्त्वयाकथितंपुरा तत्किमेतन्ममाख्याहिलोकोपकृतयेधुना
१ सूतउवाच लोहनामाभवत्पूर्वंदानवःसुमहाबलः सदेवैःसमरेवद्धोबहुधासंकलीकृतः २ तदंगसं
भवंसर्वंलोहंयद्दृश्यतेक्षितौ लोहाभिसारिककर्मतेनेवऋषिणास्मृतम् ३ ऋषिरुवाच कथंलोहाभिधो
नामदैत्यःपरमदारुणः देवैर्हतोपिसमरेकस्माज्जातोवदस्वनः ४ सूतउवाच कदाचित्समयेब्रह्मासुखा
सीनोनिजासने अकस्माद्ददृशेतेनपुरुषःकृष्णपिंगलः ५ कोसित्वमितिचापृष्टःसोब्रवीत्तंत्वदात्मजः त्वद्धर्मसलि
लाज्जातोनजानासिकथंविभो ६ तदेवंवचनंश्रुत्वासंतुतोषजहर्षच आलिंग्यबालकंतंसकृत्वोरोमोहमागतः ७
क्रीडयामासतेनैववराणिस्रुबहून्यपि ददौचकारतंनामलोहेतिपरमंमुदा ८ तृतीयचरणेजातोभरण्याःकाम-
रूपिणः इत्युक्तोववृधेबालोविंध्याचलइवापरः ९ सपपातनदुत्संगात्सत्यलोकाद्धरातले ततःसरोदनंचक्रेभय
भीतादिवौकसः अमृतंपाययामासवात्सल्यात्कमलोद्भवः ततःसोमृतपानेनवज्रसारवपुर्भवत् ११ आज्ञागृही
त्वादेवस्यब्रह्मणोभूतलंययौ पृथिव्यांतेनलोहेनकृतश्चोपद्रवोमहान् १२ राजानोवीरमुख्याश्चचूर्णत्वंगमिताः
बलात् ब्राह्मणानिहताःकेचित्केचिच्चदूषितास्तदा १३ केषांचिन्निहताःपुत्राःकेषांचिज्ज्वालितागृहाः च्यग्निहो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

236-240 missing

आणिसर्वाणिविच्छिन्नानिचभूरिशः १४ एवंकृतानिसर्वाणिदेशेदेशेपुरेपुरे एवंतेनिहताःसर्वेराजानःपृथिवीतले १५
ब्राह्मणाश्चतथैवान्येपीडितासाधवोजनाः एवंजित्वासभूलोकंस्वर्गंजेतुमथाययौ १६ समागतंमहावीरंलोहना
माभिधंकिल दृष्ट्वापलायनंचक्रेमातलिर्हर्षसंस्मितः १७ तमारुरोहसबलाद्गृहीत्वामातलिंक्षणात् मातलिंप्रप
देधृत्वाचिक्षेपशचिवल्लभम् १८ सपर्वतइवात्युच्चैःशक्राग्रेचपपातह जातस्तत्रमहाशब्दश्चकंपेतद्भुवस्तलम्
१९ तदाकोलाहलोजातोजातंकिंनविदुस्तदा अहोकिमेतत्किंजालमूचुस्तेचपरस्परम् २० मुहूर्तेनतदाज्ञातंमा
तलीतिविनिश्चितम् ततःसचेतनांप्राप्तोमातलिर्जलसेचनात् २१ ज्ञातंनिवेदयामासमातलिर्दैत्यचेष्टितम् तच्छ्रु
त्वाक्रोधरक्ताक्षोवृंदारकगुणैर्युतः २२ गजंसिंहसमारुह्ययययौद्रष्टुंमहासुरम् हयरत्नसमारुह्यययौसोपिशि
तक्रतुः २३ आच्छाद्यगोपुरंतस्थौभानुकेतुरविग्रहः ततोदेवगणाःसर्वएककालमयुध्यत २४ ववर्षुःशरसंघा
तैःशस्त्रास्त्रैरतिदारुणैः तेषांबाणाश्चशस्त्राणिअस्त्राणिचसहस्रशः २५ तदंगस्पर्शमात्रेणचूर्णितानिबहून्यपि
एवंप्रवर्तितेयुद्धेजातान्युद्धानिभूरिशः २६ अवध्यत्वंयदाज्ञातंप्रार्थयामासचंडिकाम् इंद्रस्यस्फूर्तिभावेनसंतु
ष्टाकालिकाभवत् २७ तयाविमोहितोदैत्योवरयाचेनसोब्रवीत् इंद्रउवाच प्रसन्नोसियदादैत्यममवध्योभ
वक्षणात् २८ मायाविमोहितोदैत्यस्तथेत्युक्त्वाविचार्यच ततःशक्रेणवज्रेणलोहस्तुशकलीकृतः २९ तथापि
नगताःप्राणालोहोदुःखार्तितोभृशम् सस्मारवेधसंभक्त्याआगतःकमलासनः ३० तंदृष्ट्वाविनतीभूतोवज्रिणश-
तुमुद्यतः शापान्निवारयामासवरान्दत्वातदाबहून् ३१ इमानितवगात्राणिशकलानिबहून्यपि भवंतितीक्ष्ण
शस्त्राणिदेशेदेशेपुरेपुरे ३२ तदंगसंभवंलोहंदत्त्वावरमभावतः पूजाकार्याचसर्वत्रलोहजातस्यसर्वदा ३३ येन-
कुर्वंतिलोहस्यपूजनंगिरिजोत्सवे तेषांग्रहेचदुर्भिक्षंशस्त्रबाधादिनेदिने ३४ एवंदत्वावरान्सद्योलोहोलोहत्व

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मागतः गिरिजांतर्दधेतूर्णमिंद्रोपिनगरंगतः ३५ लोहाभिसारिकंकर्मतदाचरख्यातिमागतम् ३६ इति-
श्रीभविष्योत्तरपुराणेआश्विनमाहात्म्येलोहाभिसारिककर्मकथनंनामअष्टमोऽध्यायः ८ छ छ
सूतउवाच अतःपरंप्रवक्ष्यामिपूजामंत्रान्पृथक्पृथक् चंद्रोयथान्छादयतिशिवायेमांवसुंधराम् १ त-
थाच्छादयभोछत्रराजानंचसमृद्धये गंधर्वकुलजातिस्त्वमाभूयाःकुलदूषकः २ ब्रह्मणःसत्यवाक्येनसोमस्य
वरुणस्यच प्रभावाच्चहुताशस्यवर्द्धयस्वतुरंगम ३ तेजसाचैवसूर्यस्यमुनीनांतपसातथा रुद्रस्यब्रह्मचर्येण
पवनस्यबलेनच ४ स्मरत्वंराजपुत्रत्वंकौस्तुभंचमणिंस्मर यांगतिंमातृहागच्छेत्पितृहाब्रह्महापिच ५ भूमि
हानृतवादीचक्षत्रियश्चपराङ्मुखः सूर्याचंद्रमसौयावत्तावत्तिष्ठतिदुष्कृतिः ६ व्रजत्वंतांगतिंक्षिप्रंतवपापं
भवेत्तदा निष्कृतिंयदिवांछतियुद्धेध्यानितुरंगमः ७ रिपून्विजित्यसमरेसहभर्त्रासुखीभव शक्रकेतो-
महावीर्यश्यामकर्णार्चयाम्यहम् ८ पतत्रेवैनतेयस्त्वंतथानारायणध्वज काश्यपेयमहाबाहोनागारिविष्णु
वाहन ९ अप्रमेयदुराधर्षरणेदेवारिसूदन गरुत्मन्मारुतगतेत्वयिसन्निहितोहरिः १० अस्त्रचर्मायुधान्य
त्ररक्षत्वंचरिपून्दह कुमुदरावणोपद्मःपुष्पदंतोथवामनः ११ सुप्रतीकोंजनोनीलएतेचैदेवयोनयः तेषां
पुत्राश्चपौत्राश्चवनान्यष्टौसमाश्रिताः १२ भद्रामंदायमाचैवराजासंकीर्णएवच वनेवनेप्रसूतासोस्मरयोनिं
महागज १३ पातुत्वांवसवोरुद्राआदित्याःसमरुद्गणाः भर्तारंरक्षनागेंद्रस्वामिनंप्रतिपालय १४ अवा
प्नुहिजययुद्धे गमनोस्वल्पतोव्रज श्रीस्तेसोमाद्बलंविष्णोस्तेजःसूर्याज्जवोनिलात् १५ स्थैर्यंमेरोर्जयरुद्रा
द्दृष्यंदेवात्सुरर्दशान् युद्धेरक्षतुनागास्त्वांदिशश्चसहदैवतैः १६ अश्विभ्यांसहगंधर्वैःपातुत्वांसर्वतःसदा इ
तिसंपूज्यनागेंद्रान्पताकानामतःपरम् १७ हुतभुग्वसवोरुद्रावायुःसोमोमहर्षयः नागकिन्नरगंधर्वायक्षभूत

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गणाधिपाः १८ प्रमत्ताःस्कमहादेव्योभूतेशोमातृभिःसह शक्रसेनापतिस्कंदोवरुणश्चाश्रितास्त्वयि १९ प्रविहंता-
रिपून्सर्वान्राजाविजयमिच्छतु यातिप्रयुक्तान्ऋषिभिर्दूषणानिसमंततः २० पतंतुतवशत्रूणांहतानितवतेजसा
कालनेमिवधायद्द्यद्वत्त्रिपुरघातने २१ हिरण्यकशिपोर्युद्धेयुद्धेदेवासुरेतथा शोभितासितथैवाद्यशोभयास्मां-
श्चसंस्मर २२ नीलाश्वेतामिमांद्दक्षानश्यंत्वाशुनृपारयः व्याधिभिर्विविधैर्घोरैःशस्त्रैश्चयुधिनिर्जितः २३ पूतना
रेवतीगौरीकालरात्रीतियास्मृता दहत्वाशुरिपून्सर्वान्पताकेत्वमयास्मृता २४ असिर्विशसनःखड्गोविकर्मांच-
दुरासदः श्रीगर्भोविजयश्चैवधर्माधारस्तथैवच २५ इत्यष्टौतवनामानिस्वयमुक्तानिवेधसा कृत्तिकामृदसमाङ्कस्ते
गुरुर्देवोमहेश्वरः २६ हिरण्यंतेशरीरंतेधातादेवोजनार्दनः पितापितामहोदेवस्त्वयापालयसर्वदा २७ नीलजीमूत-
संकाशस्तीक्ष्णदंष्ट्रःकृशोदरः भावशुद्धोमर्षणश्चअतिजातस्तथैवच २८ इयंयेनधृता क्षोणीहतश्चमहिषासुरः
तीक्ष्णधारायखड्गायतस्मैशुद्धायतेनमः २९ खड्गानानिप्रपूज्यादौत॥ःसर्वाणिपूजयेत् ३० इतिश्रीभविष्योत्तर
पुराणेआश्विनमासमाहात्म्येनवमोऽध्यायः ९ ॥ सूतउवाच शर्मप्रदस्त्वंसमरेवर्मसर्वायसेत्वद्दि
रक्षमांरक्षणीयोहंनहंतव्योनमोस्तुते १ कुतस्त्वंतवशत्रूणांहृदयमविदारय गृहाणजीवितंतेषांममसैन्यंचरक्षय
२ दुंदुभिस्त्वंमहानादघोषाद्धृदयकंपन जहिमच्छत्रुसैन्यानितथाविजयवर्द्धन ३ यथाजीमूतघोषेणप्रहृष्यंति-
चबर्हिणः तथास्तुतवशब्देनहर्षोस्माकंमुदावहः ४ यथाजीमूतशब्देनस्त्रीणांत्रासोभिजायते तथाचतवशब्देननश्य
त्वस्मद्विषोरणे ५ सर्वायुधमहामात्रसर्वदेवारिसूदन वशीभूतोसिदैत्यानांतथाविजयवर्धन ६ चापमासर्वदारक्षा
साकसायकसत्तमैः धृतंकृष्णेनरक्षार्थंसंहारार्थंहरेणच ७ त्रयीमूर्तिगतंदेवंधनुरस्त्रंनमाम्यहम् पण्यस्त्वंशरवपु- १९
ण्यानांमंगलानांचमंगलम् ८ विष्णुनाविधृतोनित्यमतःशांतिप्रदोभव शशांककरसंकाशहिमडिंडिरपांडुर ९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रोत्सारयाशुदुरितंचामरामरवल्लभ चंडिकायाप्रदत्तासिसर्वदुष्टनिबर्हणी १० तथाविस्तारितान्नासिदेवानांप्रतिपा
दिता सर्वसत्वागभूतासिशंभास्करनिबर्हणी ११ छुरिकेरक्षमांनित्यंशांतिंयच्छनमोस्तुते प्रोत्सारणायदुष्टानां-
साधुसंग्रहणायच १२ ब्रह्मणानिर्मितस्त्वासिव्यवहारस्यसिद्धये यशोदेहिस्फुरद्देहिजयदोभवभूपते १३ ताडया
शरीपून्सवान्हेमदंडनमोस्तुते विजयोजयदोनाम्नारिपुघ्नेतिप्रियंकरः १४ दुःखहाधर्मदःशांतःसर्वारिष्टविनाशनः
एतेष्टौसविधौमुक्तांस्त्वसिंहमहाबलः १५ तेनसिंहासनेतित्वंविप्रैर्वेदेषुगीयते त्वयिस्थितःशिवःशांतस्त्वयिशक्र
स्फुरेश्वरः १६ त्वयिस्थितोहरिर्देवस्त्वदर्थेतप्यतेतपः नमस्तेसर्वतोभद्र सर्वतोभवभूपतेः १७ त्रैलोक्यजयसर्वस्व-
सिंहासननमोस्तुते वज्रत्वंसर्वशत्रूणांभूधराणांतथैवच १८ पक्षच्छेत्तासिराजानंरक्षत्वंपूजयाम्यहम् एवंसर्वा-
णिशस्त्राणित्यस्त्राणिचविशेषतः १९ तन्नाममंत्रैर्विधिवत्पूज्यानिजयमिच्छता तथैवान्यतरायेचसमग्रालोहजी
विनः २० तेषामपिप्रयत्नेनतल्लोहंपूजयेत्सदा येचपूजांनकुर्वंतिलोहस्यलोहजीविनः २१ तेप्राप्नुवंतिदारिद्र्यंज
न्मकोटिशतैरपि २२ येषांगृहेतिष्ठतिलोहजातंतैःपूजनीयंविधिवत्सदायसम् नोचेद्गृहाद्गच्छतिचाब्धिकन्यातदेव
शेषसदनंविहाय २३ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेआश्विनमासमाहात्म्येराजोपचारादिपूजनवर्णनंनामदशमो
ऽध्यायः १० ६९ नारदउवाच भूयःशृणुमहाभागनवरात्रमहोत्सवम् यस्यश्रवणमात्रेणप्रसन्नाज-
गदंबिका १ केशसंस्कारद्रव्याणिप्रदद्यात्प्रतिपद्दिने पट्टदोरंद्वितीयायांकेशसंयमहेतवे २ दर्पणंचततृतीयायां
सिंदूरालक्तकंतथा मधुपर्कंचतुर्थ्यांतुतिलकंनेत्रमंजनम् ३ पंचम्यामंगरागंचशक्त्यालंकरणानिच षष्ठ्यांबिल्व
तरौबोधोसायंसंध्यासुपूजयेत् ४ सप्तम्यांप्रातरानीयगृहमध्येप्रवेशयेत् उपोषणमथाष्टम्यांमात्मशक्त्याचपूज-
नम् ५ नवम्यामुग्रचंडायाःपूजांकृत्वाबलिंतथा संपूज्योपोषणंकुर्यात्दशम्यांशेनरोत्तमैः ६ अनेनविधिनायस्तु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

देवींप्रीणयतेनरः स्कंदवसालयेत्तंतु देवीसर्वापदिस्थिता ७ गंधालंकारतांबूलपुष्पमाल्यानुलेपनं उपवासेनदुष्यं
ति दंतधावनमंजनम् ८ बोधयेद्बिल्वशाखायांषष्ठ्यांबिल्वफलेषुच सप्तम्यांबिल्वशाखांतामाहृत्यप्रतिपूजयेत् ९
पुनःपूजांतथाष्टम्यांविशेषेणसमाचरेत् जागरंचस्वयंकुर्याद्बलिदानंमहानिशि १० प्रभूतबलिदानंचनवम्यांविधिव
च्चरेत् ध्यायेद्दशभुजांदेवींदुर्गामंत्रेणपूजयेत् ११ विसर्जनंदशम्यांतुकुर्याद्वैशारदोत्सवे धूलीकर्दमनिक्षेपैःक्री
डाकौतुकमंडलैः १२ भगलिंगाभिधानैश्चभगलिंगप्रगीतकैः तथैवचसरस्वत्याकार्यंस्थापनपूजनम् १३ मूलेषु
स्थापनंदेव्याःपूर्वाषाढासुपूजनम् उत्तरासुबलिंदद्याच्छ्रवणेनविसर्जयेत् १४ नध्यापयेन्नचलिखेन्नाध्यायीनिक
दाचन पुस्तकेस्थापितेदेवीविद्याकामोद्विजोत्तमैः १५ त्रिदिनंचैवपिकर्तव्यंसप्तम्यादियथाक्रमम् अथवाद्विदिनं
कार्यंपूजोपस्करणादिकम् १६ अष्टम्यांकेवलायांतुपूजनंपरमंमतम् तत्राष्टम्यांभद्रकालीदक्षयज्ञविनाशिनी
१७ प्रादुर्भूतामहाघोरायोगिनीकोटिभिःसह तथैवचनवम्यांतुकृतंसर्वार्थसिद्धिदम् १८ सर्वदेवशरीरेभ्यआ
विर्भूतायदापुरा अभिषिक्ताततोदेवैर्निजकार्यसमृद्धये १९ लब्ध्वाभिषेकावरदाशक्रक्लेचाम्बसुजस्यच तस्मात्
सातत्रसंपूज्यानवम्यांचंडिकाबुधैः २० अधुनाबलिदानस्यविधिंशृणुसमासतः पंचाब्दलक्षणोपेतंछागमानीय
यत्नतः २१ द्रोणपुष्पैश्चपुन्नागजातीबिल्वाम्रचंपकैः गंधपुष्पाक्षतैश्चापिनैवेद्यैरपिपूजयेत् २२ अभिषिंचबलिं
पश्चात्करवालंतुपूजयेत् रसनात्वंचंडिकायाःसुरलोकप्रसाधक २३ ह्रींह्रींखंडेतिमंत्रेणध्यात्वाकुर्याद्विकंचुकम्
उत्तराभिमुखोभूत्वाबलिंपूर्वमुखंतदा २४ निरीक्ष्यसादरंपश्चादिमंमंत्रमुदीरयेत् पशोत्वंबलिरूपेणममभाग्यादु
पस्थितः २५ प्रणमामिततःसर्वरूपिणंबलिरूपिणम् चंडिकाप्रीतिदानेनदातुरापद्विनाशनम् २६ चामुंडाबलि
रूपायबलेतुभ्यंनमोस्तुते यज्ञार्थंपशवःसृष्टाःस्वयमेवस्वयंभुवा २७ अतस्त्वांघातयिष्यामितस्माद्यज्ञेपरोभ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

व विधिवत्कालिकालीतिजप्त्वाशब्देन तच्छिरः २८ ऊँह्रांह्रीं ऐं कौशिकीर्त्रिंरुधिरेणाप्यायतामिति स्थाने नियोजये-
त्तच्छिरस्थापि सदीपकम् २९ तद्वत्थं रुधिरमांसं गृहीत्वापूजनादिषु नैरृतेभ्यः प्रदातव्यं महाकौशिक मंत्रितम्
३० एवं हत्वा बलिं पूर्णफलं प्राप्नोति साधकः बलिदानं तु दुर्गायाः सर्वत्रैवविधिः स्मृतः ३१ तदर्द्धयामिनीशेषेद्विज
यार्थं नृपाद्भयः स्वगात्ररुधिरेणापि बलिं कुर्युर्विधानतः ३२ इतिश्री भविष्योत्तरपुराणे आश्विनमासमाहात्म्ये न-
वरात्रविधिवर्णनंनाम एकादशोऽध्यायः ११ ७ नारदउवाच ब्राह्मणो माषभक्तेन बलिदानं विधीयते
कूष्माण्डमिक्षुदण्डं च मासमासवमेव च १ एते बलिसमाज्ञेयातृप्तौ छागसमाः स्मृताः छागाभावे तु कूष्मांडं श्रीफलं-
वा मनोहरम् २ वस्त्रसंवेष्टितं कृत्वा च्छेदयेच्छुरिकादिना जयंत्यास्तत शत्याबाह्वो मं कुर्याद्विधानतः ३ ततः सीमां
तमुल्लंघ्य विजयं चाद्विजर्षभाः आश्विनस्य सितेपक्षे दशम्यां तारकोदये ४ सकालो विजयो नाम सर्वकार्यार्थसाधकः
ईषत्संध्यामतिक्रांतः किंचिदुद्भिन्नतारकः ५ विजयो नाम कालोयं सर्वकार्यार्थसाधकः दशम्यां तु नरैः सम्यक् पूज-
नीयोपराजितः ६ मोक्षार्थी विजयार्थं वा पूर्वोक्तविधिना नरैः अलंकृता भूषितभृत्यवर्गपरिस्कृतास्तुरंगतुरंगना-
गाः वादित्रनादप्रतिनादिताद्दिशः समंगलाचारपरंपराशीः ७ राजा निर्गत्य नगरात्सपुरोधाः पुरोगमः प्रास्थानि
कविधिं कृत्वा प्रतिष्ठेत्पूर्वतो दिशि ८ गत्वा नगरसीमांतं वास्तुपूजां समाचरेत् संपूज्य चाष्टदिक्पालान्पूजयेत्पथिदे-
वताः ९ मंत्रैर्वैदिकपौराणैः पूजयेच्च शमीतरुम् अमंगलानां शमनीं शमनीं दुष्कृतस्य च १० दुःस्वप्ननाशिनीं धन्यां
प्रपद्येहं शमीं शुभाम् शमी शमयते पापं शमी शत्रुविनाशिनी ११ धारिण्यर्जुनबाणानां रामस्य प्रियवादिनी ततः कृ
ताशीः पूर्वस्यां दिशि विष्णुक्रमान् क्रमेत् रिपोः प्रतिकृतिं कृत्वा ध्यात्वा च मनसा च ताम् १२ शरेण स्वर्णपुंखेन छिं
द्याद्धृदयमर्मणि दिशां विजयमंत्राश्च पठितव्याः पुरोधसा १३ एवमेव विधिं कुर्याद्दक्षिणादिदिशास्वपि पूज्यान्-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

द्विजांश्चसंपूज्यसांवत्सरपुरोहितौ १४ गजवाजिपदातीनांप्रेक्ष्यकौतुकमादरात् जयमंगलशब्देन ततः स्वभवनंविशे
त् १५ नीराजमानःपुण्याभिर्गणिकाभिः समंगलम् यएवंकुरुतेराजावर्षेवर्षेस्कमंगलम् १६ आयुरारोग्यमैश्वर्यं
विजयंचसगच्छति आधयोव्याधयस्तत्र भवंतिनपराजयः १७ श्रियंपुण्यमवाप्नोतिविजयंचसदाभुवि ततःस-
मध्येविधिवद्धारणंचविशेषतः १८ चारुणामुखपद्मेनविचित्रकनकोज्वला जयादेवीशिवाभक्त्यासर्वान्कामान्ददा
तुमे १९ कांचनेनविचित्रेणकेयूरेणाविभूषिता जयप्रदामहामायाशिवाभावितचेतसाम् २० विजयातुमहाभागा
ददातुविजयंमम हारेणसुविचित्रेणभास्वत्कनकमेखला २१ अपराजितादूरतांचकरोतुविजयंमम हरिद्रारक्तव-
स्त्रंचदूर्वाःसिद्धार्थकानपि २२ प्रदक्षिणंचसंवेष्ट्यगीतवादित्रनिःस्वनैः सदापराजितायस्मात्त्वलतासूत्रमास्मृ
ता २३ सर्वकामार्थसिद्ध्यर्थतस्मात्त्वांधारयाम्यहम् पूजितायात्वयिश्रेयोममास्तुदुरितक्षयः २४ जयदेवरदे
देविदशम्यांत्वापराजिते धारयामिभुजेदक्षेजयलाभाभिवृद्धये २५ इमांपूजांमयादेविययाशक्त्यानिवेदिताम्
चतुर्थंतुसमादायव्रजस्वस्थानमुत्तमम् २६ बलमाद्यहिवलयमपिशत्रोःपराजयः त्वद्धारणाद्भवेत्सुमेधनधान्यस-
मृद्धयः २७ एवंसर्वैर्नरैःकार्यंसीमोल्लंघनसंज्ञकम् ततोभूषणवस्त्रादिधारयेत्स्वजनैःसह २८ कृत्वानीराजनरा
जाबलवृद्ध्यैयथाक्रमम् शोभनंखंजनपश्येज्जलगोगोष्टसन्निधौ २९ नीलग्रीवशुभग्रीवसर्वकामफलप्रद पृ-
थिव्यामवतीर्णोसिखंजरीटनमोऽस्तुते ३० इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणे आश्विनमासमाहात्म्ये दशमीकृ
त्यवर्णननामद्वादशोऽध्यायः १२ ६७ पृथुरुवाच नवरात्रविधिर्ज्ञातस्त्वत्प्रसादान्मुनीश्वर अ-
धुनाश्रोतुमिच्छामिमाहात्म्यंपापनाशनम् १ सेतिहासमहाबाहोकथ्यतांस्वप्रसादतः नारदउवाच सनत्
कुमारोयोगींद्रःप्रधानपुरुषेश्वरः २ पप्रच्छपरयाप्रीत्यातत्सर्वंकथयामिते ३ सनत्कुमारउवाच भगवन्देव ११

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

देवेशभक्तानामभयप्रद संसारस्यविचित्रस्यमहिमाकोनुवर्ण्यते दृश्यंतेकेचनप्राज्ञाःसुरूपाःसुखसंपदः ४ पु
त्रपौत्रसमायुक्ताःस्त्रीललामोपसेविताः सुवर्णमणिमाणिक्यसौधहर्म्यनिवासिनः ५ दोलांदोलितगात्राश्चसु
वेलोष्णीषशोभिताः कौशेयकामिनीकेलिकल्लोलाःस्वादुलोलुपाः ६ यक्षकर्दमकस्तूरीवृत्ता लांकितसौमयः
युवतीललनारंगरंजितास्यामनोरमाः ७ पवनान्दोलघवाजीशवाहिनोवाहिनाघनः ७ शांतादांताःसमीचीना
जिह्वाहृतसुधारसाः कंदर्पकोटिलावण्यविम्बमोहनकाःपराः ८ परापवादविमुखाःपरनिंदानिषेधकाः एकेन
राश्चविविधनानादुःखोपदुःखिताः ९ एतद्विचित्रंभगवन्दृश्यतेवसुधातले वारुदेवजगन्नाथसंशयंछिंधिमामक
१० श्रीभगवानुवाच पुण्यतःसर्वसंपत्तिःपुण्यतोयुवतीसुखम् पुण्यतःपुत्रपौत्राश्चसर्वंपुण्यादवाप्यते
११ तथापितेहंकथयेमुनींद्रपुण्यप्रवाहंकथितंपृथिव्याम् नचास्फुटंचमनसाविचिंत्यकुरुष्वमत्स्येसुकृताभिषे-
कम् १२ स्पर्शेषुषोडशंयद्वत्पंचतत्त्वैकविंशतिः शरत्कालेहितत्कार्यंयद्वतयोगिनांविदुः १३ रटंतिवेदास्त्वानिपु
राणानिविशेषतः व्रतराजंचसंप्रोक्तोनवरात्रमुपोषणम् १४ प्रणमोनिगमोयद्वद्यद्वत्पर्णोवनीसुरः यत्पदेषु
तृहृद्गोस्त्रीषुयद्वद्दपागुलाम् १५ सर्पिःसर्वरसेयद्वत्कांचनंसर्वधातुषु सानुमत्सुयथाहेमसरसीषुपयोनि-
धिः १६ नदीषुगंगानीरेषुयथागंगोदकंशुभम् यथावृक्षेषुभोःश्वत्थोगंधर्वेषुचनारदः १७ सर्वदेवेषुयथावि-
ष्णुःसर्वधर्मेषुवैष्णवः वैष्णवेष्वपिसर्वेषुप्रल्हादश्चयथाशुभः १८ यथातिथिष्वस्तितिथिर्वारेष्वर्कस्यवासरः
तेजस्विषुयथाभानुर्नक्षत्रेषुयथाशशी १९ गरुडःपक्षिषुयथाशेषोनागेषुवैयथा चिंतामणिश्चरत्नेषुत्र्यपरेषुवि
रागपरः २० क्षेत्रेषुचकुरुक्षेत्रंयथान्नमोषधीषुच पूजायातुलसीयद्वत्तुलसीषुचमंजका २१ गंधर्वेषुचलोकेषु
स्वर्लोकस्तुविशेषतः शरत्कालेसदातद्वन्नवरात्रमुपोषणम् २२ सर्ववेदेषुशास्त्रेषुव्रतराजःप्रकीर्तितः नपादा

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नंचयत्नाश्विनवरात्रस्यपालनम् २३ परलोकफलंदद्यादधुनैवमहातपाः अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्
२४ गौतमस्यवधूंगत्वाकामलोभेनवासवः अहल्याशापसमुद्भूतःसहस्रभगचिन्हितः २५ विहायराज्यंसकलंग॰
त्वावैमानसंसरः पद्मिनीवनमासाद्यप्रविष्टःपंकजांतरे २६ तपस्यदशरात्रंतुप्रविष्टोत्र विवर्जितः कुलदेवींसदेवा
त्रसस्मारदिवसाष्टकम् २७ नवरात्रिमुपोष्यास्यजातःपापस्यसंक्षयः अत्रांतरेसमागत्यदेवाश्चसपुरोहिताः
२८ विष्णुनाचसमायुक्तागताःसमभिपूजिताः वासुदेवपदांभोजंनत्वाधोवनतःस्थितः २९ सहस्रभगसंयुक्तो
लज्जापूरितवाङ्मुखः तदाविष्णुःप्रसन्नोभून्नवरात्रमुपोषणात् ३० उवाचवचनंभूयोदेवानांपश्यतांसदा वासव
स्यभगान्येतेलोचनानिभवंतुवै ३१ वासुदेवस्यवचनात्सहस्रनयनोभवत् नदेवानांमाहात्म्यंतद्दासवस्यमहा
त्मनः ३२ सर्वपापक्षयोजातोनवरात्रमुपोषणात् तावद्गर्जंतुतीर्थानितावद्गर्जंतुदेवताः ३३ यावन्नायातिराजेंद्र
नवरात्रमुपोषणम् यस्तुद्वादशवर्षाणिनवरात्रव्रतीभवेत् ३४ गयाश्राद्धकृद्यस्तुनांतरंतुतयोःस्मृतम् दानपुण्य
तपस्तीर्थस्नानयज्ञादिकाःक्रियाः ३५ नवरात्रमुपोषस्यकलांनार्हंतिषोडशीम् नवरात्रमुपोष्याञ्चसर्वपापैःप्रमु॰
च्यते ३६ दुःप्राप्यामानसीसिद्धिःसर्वपापक्षयाद्भवेत् सर्वपापक्षयोन्द्धारेकोटिकोटीश्वरोभवेत् ३७ स्कुवर्णशतस
युक्तःस्कदर्याःस्कदरस्करवम् तस्मात्सर्वप्रयत्नेनसर्वपापक्षयायच ३८ शरत्कालेसदाकार्यंनवरात्रमुपोषणम् न॰
वाहःस्कनिराहारस्तत्द्व्रतंचैवकारयेत् ३९ नवदिवसेषुयागंतद्व्रतंसम्यक्प्रजायते नवदिवसेसर्वकामःसोपिविद्या॰
त्सकामकः ४० नवदिवसनिष्ठेनिकोटिभक्तैकसेवितम् विधानंतुव्रतस्यास्यवासुदेवब्रवीतुमे ४१ यज्ञात्वाद्य
व्रतंकुर्याद्विधानंतच्छ्रुतंस्मृतम् श्रीभगवानुवाच ततोवेदशसंध्यायागत्वाशक्त्यालयेतया ४२ शिवस्यवि॰
ष्णोःसूर्यस्यगणेशस्यापिवैपुनः सर्वदेवमयाशक्तिर्देवाःशक्तिमयास्तथा ४३ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनयत्रकुत्राप्युपोषयेः १२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तु यावत्समाप्यसंध्यायांकलशंस्थापयेत्ततः ४४ सश्रीफलंसवस्त्रंवासद्द्रव्यंकारयेत्ततः ततःशक्तिश्चपतःस्ना
नंमध्यान्हेचविशेषतः ४५ अधमंचग्रहस्नानंवापीकूपेचमध्यमं उत्तमंपुष्करस्नानंनद्यांचैवोत्तमोत्तमम् ४६ दीप
दानमवच्छिन्नंनैवेद्यधूपदीपकम् प्रतिपत्प्रातरुत्थायनियमंतत्रकारयेत् ४७ सप्तजन्मकृतंपापंज्ञाताज्ञातकृतंमाशु
भम् विनाशायमहादेवीनवरात्रेत्युपोषणात् ४८ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेपृथुनारदसंवादेआश्विनमाहा
त्म्येनवरात्रमहिमावर्णनंनामत्रयोदशोऽध्यायः १३ ॥ छ ॥ नारदउवाच नियमंचदिनान्यष्टौगीतवादि
त्रमंगलैः शृणुयाच्चकथांपुण्यांदिनान्यष्टौसमाहितः १ अष्टम्यांहोमयेद्वह्नौत्रिफलैर्दुग्धतंडुलैः बिल्वदलैःफलैः
श्चान्यैःसघृतैश्चसमंत्रकैः २ अशनंतुकुमारीणांब्राह्मणानांप्रदापयेत् भूरिभोज्यंततःकुर्याद्यथाशक्त्याचदक्षि-
णाम् ३ एतेनैवमहायोगिन्सर्वपापात्प्रमुच्यते दिनान्यष्टौमहाभक्त्यादुर्गापाठपठेत्सुधीः ४ भुविराज्यप्रदंचैव
सुखसौभाग्यदायकम् पुत्रपौत्रप्रदंचैवसर्वदुःखविनाशनम् ५ सर्वपापहरंचैववांछितार्थफलप्रदम् पुनःकिंपृ
च्छयोगिन्यदन्यत्रचकथानकम् ६ मांधातानामभूपालोबभूववसुधातले अन्येचैवमहीपालास्तेनसर्वेवशीकृताः
७ ससागरांचसद्वीपांसहस्त्रांचसपत्तजाम् सर्वांपृथ्वींचबुभुजेचक्रवर्तीनरेश्वरः ८ एवंतुसमयेयोगिन्नारदो
मुनिपुंगवः अंतरिक्षचरोयोगीतस्यवेश्मसमागतः ९ पूजितःपरयाभक्त्याविधिनाचनमस्कृतः उवाचवचनंचेदंप्र
हस्यचनरेश्वरम् १० सर्वराजतवागारेधनधान्यमहत्तरम् गजाश्वरथवस्त्राद्यंमणिमाणिक्यसंयुतम् ११ सुवर्ण
रूप्यकौशेयदासीदाससमाकुलम् राजानोवशगाःसर्वेपृथ्वीचवशवर्तिनी १२ चक्रवर्तीचभूपालोभूपालानांत्वभू
पतिः नत्वन्यूनमहंमन्येप्रीत्यातवमहीपते १३ ययेयंपृथिवीभूपसाक्षाद्रूपवतीसती भूपस्ययुवतीरूपानभूतान
भविष्यति १४ वामांगेतिष्ठतिस्त्रीत्वेतथाकुरुमहीपते मांधातोवाच कस्यापिनेयंपृथिवीसाक्षाद्रूपवतीस-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ती १५ भूपस्त्वयुवतीरूपानभूतानभविष्यति नारदउवाच तथाहंकथयिष्यामियथेयंवशवर्तिनी १६ आ
गमिष्यतितेस्त्रीत्वेभक्त्यायुक्त्यायथावनिः शरत्कालेमहामायाव्रतराजंसमाचर १७ गंधधूपादिनैवेद्यबलिदानैर्वि
शेषकैः तिलहोमैर्जपैर्दिव्यैःस्वाध्यायैर्मंत्रपाठकैः १८ आराधयमहामायांवांछितार्थफलप्रदाम् वांछितार्थः
स्कदुःप्राप्यःसर्वमनसिचिंतितम् १९ अचिरादेवसिद्ध्यंतिव्रतराजप्रभावतः एवंसभाष्यभूपालमंतर्धानंगतोमुनिः
२० ततःसराजामांधाताव्रततत्परमानसः भवानीपूजयामाससर्वोपस्करसंयुतैः २१ बलिदानैर्महायोग्यैःकूष्मां
डनारिकेलकैः मातुलिंगैश्चजंबीरैःखर्जूरैःकदलीफलैः २२ घृतदीपैरविच्छिन्नैर्ब्राह्मणानांचभोजनैः भोजनैश्चकु
मारीणांदेवतानांस्कपूजनैः २३ एतत्पूजाप्रभावेनतुष्टाकात्यायनीतदा उवाचवचनंराज्ञेवरंवरयभूपते २४ राजो
वाच यदितुष्टासिमेदेवीपृथिवीरूपधारिणी ममागत्याशुवात्सल्यात्पतित्वेवरयस्वमाम् २५ श्रीभगवत्युवा
च भविष्यतिमहाराजवांछितार्थस्तवादरात् इतिलब्ध्वावरंराजास्वगृहंमनसागृहम् २६ जगामचतदाशीघ्रं
दिव्यरूपधरासती पतित्वेवरयामाससाक्षात्प्राणप्रियंसती २७ सत्यासहराजेंद्रोरमेरंजितमानसः बुभुजेसम
हाभोगान्पृथिव्याप्रथितस्तया २८ चक्रवर्तीततोजातोव्रतराजप्रभावतः २९ एतद्व्रतंयस्तुसमस्तवामकुर्याद्वि
धानेनचवत्सरंप्रति अथोसमंतात्समहीतलेस्मिन्शक्तिप्रसादात्सततंभवेच्च ३० येकेचनमहातीर्थान्प्राप्यंते
यस्तकेश्चन गृहस्थानरतंतीर्थं व्रतराजेकृतेसती ३१ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेपृथुनारदसंवादेआश्विन
मासमाहात्म्येनवरात्रमहिमवर्णनंनामचतुर्दशोऽध्यायः १४ छ सनत्कुमारउवाच नवरात्रप्रभा
वेनदुःखार्ताःस्करवमाप्नुयुः एतत्कथयनोभक्त्यासर्वोपकृतयेतथा १ श्रीभगवानुवाच एतदेवपुरामत्स्यपप्रच्छ ११
द्रुपदात्मजा द्रौपद्युवाच सर्वदुःखनिलीयंतेप्राप्यतेवांछितंफलम् २ व्रताच्चनियमात्तीर्थात्तन्मेकथयमाधव

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रीभगवानुवाच शृणुपांचालिगुह्यंतेव्रतंवक्ष्यामिविस्तरात् ३ अयोध्याधिपतेःपुत्रीयेनदुःखाद्विमोचिता द्रौ
पद्युवाच कोसावयोध्याधिपतिःकापुत्रीकेनदुःखिता ४ कथंदुःखाद्विनिर्मुक्तातन्मेकथयशोभनम् श्रीकृष्ण
उवाच ब्राह्मणस्त्वश्रुतःपूर्वमुद्दालकइतिस्मृतः ५ तपसाशोषयामासशरीरंस्वर्गहेतवे गंगातीरेजिताहारोजितवा·
ग्जितमानसः ६ एवंध्यायतियोगीशोसुमंतुर्दमवांस्तदा उद्दालकंमुनिवरमब्रवीद्धास्यपूर्वकम् ७ कस्मात्वंक्लि
श्यसेयोगिन्ज्ञानीमौनीजितेंद्रियः उद्दालकउवाच जयेस्वर्गमहंयोगिन्यत्रगत्वानशोचते ८ सुमंतुरुवाच
तपसास्वर्गलोकस्तुप्राप्यतेनकथंचन स्वर्गाभिलाषीयदिचेत्तपस्त्वंचपरित्यज ९ गृहंगत्वायुवत्याश्चपरिग्रहपरोभव
तस्यामुत्पादयसुतंऋणीत्वमनृणीभव १० अपुत्रस्यगतिर्नास्तिस्वर्गोनैवचनैवच वंध्यस्यऋणयुक्तस्यस्वर्गोलोको
नविद्यते ११ सुमंतुरितिसंभाष्यगतस्तस्मात्स्वमाश्रमम् उद्दालकस्तुविमनादिनैःकतिपयैश्वसः १२ तपोविहायदे·
वर्षिर्गतोसौब्रह्मणोंतिके नमस्कृत्यविधातारंभक्त्याविनतमस्तकः १३ यथोक्तंकथयामाससुमंतुमुनिनास्फुटम्
ब्रह्मातदुपधार्याथसुतंवचनमब्रवीत् १४ प्रथमंप्राप्स्यसेपुत्रंपश्चात्पत्नीमवाप्स्यसि कथयित्वाविधातावैअंतर्धा
नगतोभुवि १५ ब्रह्मणस्तुवचःश्रुत्वासमुनिर्विमुखोभवत् विपरीतंवचःश्रुत्वाब्रह्मणासमुपादितम् १६ विनाभा
र्यांकथंपुत्रःप्राप्यतेमानवैरिह पुनस्तुविमनाभूत्वागंगांगत्वातथैवसः १७ आश्रमंतंतथाप्राप्यतपसेनिश्चितोमहा
न् तथापिविमनाभूत्वाचिंतयामासभामिनीम् १८ एवंचिंतयतस्तस्यवीर्यद्रावोऽभवन्मुनेः योगीपुण्यात्मभीतस्तु
पृथिव्यापतनात्तया १९ पद्मेनिधायतद्वीर्यंमुखंदर्भशलाकया बध्वाचिक्षेपगंगायांपश्चात्स्नातोऽभवच्छुचिः २० एवं
तुसमयेसाध्वीअयोऽध्याधिपतेःसुता सुभद्राभद्ररूपाचगजाश्वनरवाहनैः २१ दासीसहस्रसंयुक्ताजलक्रीडाप·
रायणा गंगातीरमथप्राप्यचिक्रीडेबहुभिःसह २२ मुनिवीर्यसमायुक्तंकमलंसाददर्शह गृहीत्वाकमलंहस्ते·

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्थित्वातांकुशग्रंथिकाम् २३ नासाग्रेणतुतद्बीर्यंप्रविष्टंनाभिमंडले तस्माद्गर्भःसमुद्भूतोविवृद्धोदिवसानुक्रमात्
२४ कुमारीसानजानातिप्रज्ञातंघ्राणरंध्रतः स्नात्वायोध्यागतासातुतथैवासीत्कुमारिका २५ कालेनदिवसैःकै
श्चिद्रूपलावण्यसंयुता गर्भांकितातदादृष्टासखीभिर्हसिताभवत् २६ ततोदासीगणैर्ज्ञात्वासर्वंमात्रेनिवेदितम्
भर्तुःसोकथयामासपुत्र्याःसर्वंनिरीक्ष्यत्व २७ निशीथेकथयामासराजाशोकसमाकुलः चंडालाहन्यतांपुत्रीमत
र्त्त्वोममाज्ञया २८ इतोनीत्वामहारण्यंक्षिप्त्वागतेषुमामिकाम् समयान्तुसशय्यांतांनिद्रावशगतामिमाम् २९ ते
गृहीत्वातदाशय्यांसकुमारींमहावने मोक्तुंहितामलज्जास्तेपरस्परविवादिनः ३० जीवंतीमेवतांमुक्त्वाचंडालास्ते
गृहंगताः राज्ञेनिवेदितंसर्वंतत्कृतंयन्नियोजितम् ३१ ततःप्रभातसमयेविनिद्राविह्वलाभवत् उच्चैःस्वरमरोदीत्सा
कन्यानीरपयोनिधेः ३२ विश्वावसुस्तदायातिसमित्कुशपरायणः ददर्शतांचरुदतींसपप्रच्छदयान्वितः ३३ सा
पृष्टाकथयामासस्फुतायोध्यापतेरहम् अपराधंविनात्यक्तापित्रादैववशादहम् ३४ त्वंपितामेगुरुःश्रीमानंगीकुरु
महामुने निर्दोषात्कमलघ्राणात्कन्याप्राहदशामिमाम् ३५ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेआश्विनमासमाहा
त्म्येनवरात्रमहिमावर्णनंनामपंचदशोऽध्यायः १५ ६२ सूतउवाच अज्ञानत्यक्तात्वंबालेसमायाहि
ममाश्रमम् एवंनीत्वासयोगीद्रोगर्भिणींतांस्वमाश्रमम् १ ततःकैश्चिदहोभिश्चनासिकाग्रेणसापुनः पुत्रंतुसु
षुवेशश्वत्स्कमुहूर्तेमनोहरम् २ नासिकेतमितिख्याततस्यनामाकरोन्मुनिः ततःकैश्चिदहोभिश्चमंजूषायांनिजंसु
तम् ३ निक्षिप्यगत्वागंगायांप्रक्षिप्यनिर्दयायथा पुनःसाचरुरोदोग्रंरुदतीवनदेवताः ४ मुनिरुद्दालकस्तस्मिन्
समयेस्नातुमागतः गंगांगत्वासमभवदघमर्षणतत्परः ५ तदाशिरसिसंलग्नामंजूषास्वस्कृतस्यसा उत्पाट्य
सतुमंजूषामपश्यदद्भुतंशिशुम् ६ ब्रह्मणोवचनस्मृत्वानीत्वापुत्रंगृहंगतः ततःकैश्चिदहोभिश्चतसुनोयन्मवर्धत

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

७ उल्लापनैःप्राशनैश्चत्वंमातुरभिलाषतः एतस्मिन्नंतरेसातुभ्रमंतीतुतदाश्रमे ८ आगतादैवयोगेनददर्शस्व
कृतंसती उद्दालकस्तदारण्येगतोदर्भादिकाम्यया ९ पप्रच्छबालकंतंसाकंमाताकपितागतः बालकउवाच
उद्दालकस्यश्रेष्ठस्यतनयंविद्धिमामिह १० माबानास्तिपितासोद्यपोषतेदुहितेहिमाम् एवंप्रकथ्यमानंतुज्ञात्वापुत्रं
निजंसती ११ स्तनपानंददौतस्मैरोमांचिततनुस्वसा रेपुत्रजननीतेहंदैवाल्वंचितोऽसिमे १२ बालकउवा
च मातर्मेजननीत्वंचेत्समायाहिगृहंमम सापुत्रेणयुतामातागतासाचाश्रमंप्रति १३ देवपूजोपहारायमार्ज
यित्वाशुभंकृतम् लिप्तस्वस्तिकसंयुक्तंकृत्वागंतुंप्रचक्रमे १४ पुत्रगच्छामिगंगायांस्नानार्थंसंकृतासती एवंतुक
थयित्वासागंगांप्रतिगतातदा १५ उद्दालकोमुनिश्रेष्ठआगतस्तुस्वमाश्रमम् लिप्तंचित्रिचित्रितंदृष्ट्वामुनिः पुत्रंचसो
ब्रवीत् १६ एतत्कृतंकेनपुत्रत्वयावाब्रूहिसुस्फुटम् १७ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेपृथुनारदसंवादेआश्वि-
नमासमाहात्म्येनवरात्रमहिमावर्णनंनामषोडशोऽध्यायः १६ छ उद्दालकउवाच जनन्यामेकृतंता
तकुत्रसावर्ततेऽधुना इदानींसागतागंगास्नानार्थंजननीमम १ रेपुत्रगच्छशीघ्रत्वंतांसमानयसत्वरम् पितुर्व
चनमाकर्ण्यगतोसौमातुरंतिके २ मात्रेनिवेदयामाससर्वंतज्जनकेरितम् जनन्युवाच गच्छपुत्रपितुःपा-
र्श्वेपितरंतंनिवेदय ३ आगच्छयदितेकार्यंवृत्तांतंकथयामिते पुत्रेणकथितंपित्रेमात्रायत्कथितंस्फुटम् ४ उ
द्दालकस्तदागत्यपप्रच्छयुवतींचताम् उद्दालकउवाच कात्वंकस्यासिकस्यत्वंपुत्रीवदस्फुटंचमे ५ सा-
पृष्टातेनमुनिनापूर्ववृत्तंन्यवेदयत् यथासीद्गर्भसंभूतिःपित्रात्यक्तायथाभवत् ६ यथापुत्रस्यजननंयथात्यक्तो-
ऽभवत्कृतः श्रुत्वातुयुवतीवाक्यंसस्मारब्रह्मणोवचः ७ त्वंसमायाहिमेवेश्मतद्भार्याममभामिनि त्वंमेप्राणप्रि-
याभार्यावाणीवाब्रह्मणोपिच ८ एवंचेत्तर्हियोगींद्रसर्वंपित्रेनिवेदय पित्रादत्तायथात्वंवैवरयामिपतिंप्रि-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यम् ९ इतिश्रुत्वापिसमुनिःसर्वंराज्ञेन्यवेदयत् ततःस्वतांनिरपराधांसराजामुनयेददौ १० समुनिस्तेनतयारेमेरा
जपुत्र्यानियोग्यया एकदाहमुनिःपुत्रंरमंतंमातुरंतिके ११ पुत्रगच्छवनेशीघ्रंकुशपुष्पार्थमुद्यतः गतःपुत्रोवनेशी
घ्रंदृष्ट्वासोपिशिवालयम् १२ तपसेकृतसंकल्पःषण्मासंतत्रसंस्थितः आश्रमंतुततःप्राप्तोगृहीत्वासोसमित्
कुशान् १३ पितारोषेणसंतप्तःपचत्वंगच्छपुत्रक पितुस्तस्यशापमात्रेणाविपाप्तिमगमत्तदा १४ ततःसायोगिनीभा
र्याम्मृतपुत्रेतिदुःखिता मृतंपुत्रंसमादायगंगातीरंगताभवत् १५ मृतपुत्रंसमासाद्यकृत्वामूर्तिंजलाश्रये भ
गवत्याःशरत्कालेआश्विनेप्रतिपद्दिने १६ निराहाराचनिःशाक्ताशक्तिध्यानपरायणा एकभक्तियुतासाचरात्रयो
नवतागताः १७ पापक्षयस्यसंयोगात्प्रसन्नाशक्तिरब्रवीत् वरंवरयभद्रंतेतवयन्मनसेप्सितम् १८ जनन्युवा
च मृतंपुत्रंप्रदेह्याशुप्रसन्नायाचिताक्षणात् शक्तिरुवाच संजीवयाम्यहंपुत्रंसुधासिक्तंमहीतले १९
समोयंचपितुःशापोब्रह्मशापोदुरत्ययः संप्रीणयस्वभर्तारंब्रह्मशापविमोचनात् २० पश्चाच्छक्त्यासुधासिक्तो
मृतोसौजीवितोभवत् नवरात्रमुपोषात्साकृतकायाभवत्सती २१ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेपृथुनारदसंवा
दे आश्विनमासमाहात्म्येनवरात्रमहिमवर्णननामसप्तदशोऽध्यायः १७ ॥ पृथुरुवाच अन्यत्
कथयमेब्रह्मन्व्रतंबुद्धिप्रदंशुभम् यत्कृत्वालभ्यतेबुद्धिरिहामुत्रसुखप्रदा १ नारदउवाच ईषमासेसि
तेपक्षेद्वितीयायांनृपोत्तम प्रातरुत्थायविधिवत्स्नायाच्छीतेनवारिणा २ अत्युत्तमंनदीस्नानंतडागेमध्यमस्मृतम्
अधमंतुगृहेस्नानंनिषिद्धंचोष्णवारिणा ३ प्रातर्विधिंविधायादौमध्यान्हेजलसन्निधौ सरस्वत्याःपरांदिव्यांमू
र्तिंचसिकतोद्भवाम् ४ चतुर्भुजांसावयवांमयूरवरवाहनाम् पूजयेत्परयाभक्त्याषोडशैरुपचारकैः ५ सितपु
ष्पोपहारैश्चसितवस्त्राक्षतादिभिः नैवेद्यंपायसंकृत्वादर्शयेज्जगदंबिकाम् ६ समाप्यप्रार्थ्यचिच्छक्तिं चिच्छक्तिंस

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विज्ञात् समीपेस्वपुरंदक्षात्दक्षोगृहमुपागमत् २७ सुहृद्भिःसहसंगम्यसर्वंतत्कथयन्मुदा पूजयित्वापिधानंतद्वि
र्त्वरणमुदा २८ एवमाराधयन्सोपिससमृद्धोभवत्पुनः सोपितत्रसमारेभेद्विजाग्र्योबहुवासरम् २९ एकान्तस्या
भवत्कन्यालालितानामसुंदरी सातत्पिधानमादायविहर्तुंयातिसर्वदा ३० प्रमादत्वात्प्रियत्वाच्चपितृभ्यामनिवारि-
ता ३१ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेपृथुनारदसंवादेश्राश्विनमाहात्म्येललितोपाख्यानेत्रयोविंशोऽध्यायः २३

॥ नारदउवाच कदाचित्सावयस्याभिःसाकंगंगाजलेशुचौ क्रीडंतीददृशेतोयेनीयमानंकलेवरम्
१ सापिधानेनसिंचन्तीत्यन्याश्चाजलिनातदा तत्पिधानप्रभावेनसमुत्तस्थौकलेवरम् २ ससर्पदष्टउत्तस्थौततो
देव्याःप्रसादतः ललितातंद्विजंदृष्ट्वामनसाचक्रमेपतिम् ३ जुहावाभ्यवहारायजनकस्यनिकेतने मार्गेचपरिपप्रच्छ
कुलशीलादिकंस्यसा ४ सोपिसर्वंसमाचख्यौगुणराशीतिनामच ललितामंत्रयामासगुणराशीतिनामच ललि-
तामंत्रयामासगुणराशिमितिद्विजम् ५ परिविष्टेषुचान्नेषुपितुर्मेविशमनिद्विज गृहीत्वापोशनेभुक्त्वाभार्यार्थमांत्वम-
र्थय ६ मयानुमोदितःस्नातःसमातुभ्यंप्रदास्यति यथोक्तगुणराशिस्तुतथासर्वंचकारच ७ गोपतिर्भार्ययासा-
र्द्धंसमालोच्यचबांधवैः परीक्षितायविप्रायविद्ययाकुलशीलया ८ प्रतिजज्ञेततःकन्यांललितांगुणराशये शुभे
मुहूर्तेचतयोर्विवाहंकृतवान्प्रभुः ९ वरायब्राह्मणेभ्यश्चददौबहुधनंमुदा विदधेचतयोर्गेहंनातिदूरेचवेश्मतः १०
तत्रोषतुःसानुरागौमिथस्तौदंपतीचिरम् विधानंचतयानीतंनिजललितयासहः ११ शनैस्तुतद्दिनंसर्वंगोपतेरगमद्गृहा
त् गुणराशिर्धनीजातोमहादेव्याःप्रसादतः १२ तत्पिधानकरंडस्यजनन्याःसहवासरम् याचितापिनवैप्रादाल्लली-
तापूजनंगृहे १३ अथसागोपतेर्जायातस्यैवानर्चनाद्गृहम् चिन्तंचसमचिंत्याथजामातरमघातयत् १४ सानिधाय
वनयातस्वयंतद्गृहमाययौ शोचंतीललिताकन्यासतुदेव्याःप्रसादतः १५ उत्थायविपिनादेत्यभुक्त्वाशेतेस्वकंगृहे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

पादसंवाहनंतस्यकुरुतेललितानघा १६ तंदृष्ट्वादुःखिताभूमौप्रणिपत्यमुहुर्मुहुः ललिताकृत्स्नतस्पृष्टानिजमाहात्म्यपा॰
नकम् १७ गुणराशिस्तदातस्यैप्रायश्चित्तंददौबहु आत्मनोबहुकालेनकृच्छ्राद्दृभिपुनाहुपुः १८ श्रीपतेरचलालक्ष्मी
समालोक्यतपोधनाः गोपतिस्तमथापृच्छत्तातत्ववर्तसेकुथम् १९ किमाचरसिकल्याणंयेनश्रीरचलात्वयि इतित॰
स्यवचःश्रुत्वाश्रीपतिर्विस्मितःपुनः २० अस्माभिस्तद्व्रतंदेव्याःसत्कृतंगुरुमंदिरे तद्विस्मृतंत्वयासर्वंतेनश्रीस्तेक्षयंग
ता २१ उपांगललितादेव्याव्रतंकुरुपुनःशुभम् सोपिभक्त्याव्रतंचक्रेपुनर्भ्रात्रोपदेशितम् २२ लेभेचपरमामृद्धिंपुत्रां
श्चबहुधान्यतया उपांगललितादेव्याःकुर्वन्नारायणंभुवि २३ कृतमन्यैश्चबहुभिस्तैस्तुलब्धामनोरथाः विधानंतस्यव
क्ष्यामितच्छृणुध्वंतपोधनाः २४ शुक्लपक्षेतुपंचम्यामिषेमासिचरेद्व्रतम् गर्जितिसंध्ययोस्त्याज्यौदिनवृद्धिक्षयं
गताः २५ निर्वर्त्यावश्यकंकर्मशुचिरागोविवर्जितौ चत्वारिंशत्तथाचाष्टौकल्पितानिविधानतः २६ दंतकाष्ठान्युपादा
यतडागवाप्यदीर्व्रजेत् दंतधावनपूर्वाणिमज्जनानिसमाचरेत् २७ ततोयथाविधिस्नात्वाशुक्लवासागृहंव्रजेत्
ततोमंडपिकांकृत्वाशुचौदेशेमनोरमाम् २८ सौवर्णीप्रतिमांकृत्वाशुचौदेशेमनोरमां उपचारैःषोडशभिरेभिर्मंत्रैः
समाहिता २९ ततोजागरणंकृत्वागीतवाद्यपुरःसरम् तामर्चांगुरवेदद्यान्निशिवास्याहुसर्जनम् ३० व्रतमेवंतुयः
कुर्यात्पुत्रवान्धनवान्भवेत् विद्यावान्रोगनिर्मुक्तःसुखीभोगीचजायते ३१ अवैधव्यंचलभतेस्त्रीकन्यावरमुत्तमं
विजयंपुष्टिमारोग्यंवांछितार्थंप्रयच्छति ३२ इत्येतद्व्रतमाख्यातंसेतिहासंमहर्षयः शृण्वन्पश्यन्नपिनरोभ॰
क्तो तपक्षे स्वमाप्नुयात् ३३ नारदउवाच इत्येतत्कथितंसर्वंललिताव्रतमुत्तमम् येकुर्वंतिसदाभक्त्यानतेनि
२५ मिनः ३४ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेपृथुनारदसंवादेआश्विनमासमाहात्म्येचतुर्विंशोऽध्यायः २४
७ नारदउवाच अथापरंवक्ष्यामिदशांगललिताव्रतम् यत्पूर्वंयत्तरूपायकृष्णायामिततेजसे १

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पप्रच्छकुंतीतनयश्चिंताकुलितमानसः युधिष्ठिरउवाच देवदेवजगन्नाथलक्ष्मीप्रियजनार्दन २ कथयस्वकरस्मै
षष्ठ्यांगललिताव्रतम् कृतएवसमुत्पन्नाकस्मात्पूज्यतमाभुवि ३ पूजिताकाफलप्राप्तिःकथयस्वममप्रभो श्रीकृष्णउवा
च पुरात्रेतायुगेपार्थजातोदशरथोमहान् ४ तस्यभार्याचकौसल्याह्यपुत्रासापतिव्रता सर्वभामवनेकश्चिदेकशृंगोमुनि
स्तदा ५ स्वागतंचकृतंराज्ञासोपविष्टोवरासने तेनराजामुनिश्रेष्ठोवस्त्रालंकारभूषणैः ६ पूजितःपरयाभक्त्यातुष्टोमुनि
वरोब्रवीत् मुनिरुवाच तुष्टोहंतवराजेंद्रभार्ययासहितायते ७ सौभाग्यंचवरंब्रूहिकिंतेभीष्टंददामितत् रा
जोवाच यदितुष्टोसिमेतातत्वपुत्रोहमृषीश्वर ८ तीर्थंवाव्रतमेकंवातद्वदस्वमहामुने ऋषिरुवाच शृ
णुराजन्नवहितोव्रतानामुत्तमंव्रतम् ९ कर्तव्यंपुत्रकामार्थसौभाग्यादिकरंवातय रोहिणीनामचंद्रस्यभार्यापूज्या
प्रयत्नतः १० सानुष्टापुत्रपौत्रांश्चतवदास्यतिपार्थिव दशरथउवाच कस्मिन्मासेतुसपूज्यातिथौकस्यांवद
प्रभो ११ ऋषिरुवाच आश्विनेचसितेपक्षेदशम्यांप्रयतःशुचिः सौवर्णींकारयेद्देवींपूजयेत्कुसुमैःशुभैः १२
दिनानिदशसंपूज्याचतुर्थ्यांतुसमापयेत् कूष्मांडमातुलिंगादिफलैर्दशविधैर्नृप १३ गंधपुष्पैर्धूपदीपैर्नैवेद्यैर्दशभिर्नृ
प अर्घ्यैश्चदशसंख्याकैर्वायनैर्दशभिस्तथा १४ प्रदक्षिणानमस्कारैर्दशभिर्दशभिर्नृप ततोमंगलवाद्यादिगीतनृत्या
दिकारयेत् १५ चंद्रोदयेतुसंप्राप्तेअर्घ्यंनैवेद्यमेवच शंखेतोयंसमादायसपुष्पफलसंयुतम् १६ जानुभ्यामवनींस्पृ
ष्ट्वाचद्राय्यार्घ्यंनिवेदयेत् पंचरत्नसमायुक्तंदशपुष्पफलैर्युतम् १७ मूर्ध्निस्थितेनपात्रेणचंद्रायार्घ्यंनिवेदयेत् नमस्ते
देवदेवेशिरोहिणीसर्वकामदे १८ सोमेनसहितेदेविगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते एवंव्रतंनृपश्रेष्ठदशवर्षाणिकारयेत् १९ उद्या
पनंततःकुर्याद्दशवारंतुभक्तितः स्वशास्त्रोक्तविधानेनत्वधिवासनपूर्वकम् २० ऋत्विजोदशसंख्यातानेकमाचार्यमेवच
दशसपाद्यकलशान्सुगंधतोयपूरितान् २१ सवस्त्रासहिरण्यांश्चब्राह्मणायनिवेदयेत् अशक्तोदशवर्षांतेएकतोद्याप

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

नंचरेत् २२ सौवर्णीरोहिणीकार्याचंद्रस्तुरजतस्यच अष्टांगुलः शशीप्रोक्तोरोहिणीचतुरंगुला २३ गृहीत्वाकांस्यपात्रे
तुसोमेनसहितांन्यसेत् पुष्पमंडपिकामध्येस्थापयेच्चविधानतः २४ पूर्वोक्तेनविधानेनस्थापयेल्ललितांततः आचार्यं
वरयेत्पूर्वं वेदशास्त्रविशारदम् २५ रात्रौजागरणंकुर्यात्पुराणश्रवणादिभिः प्रभातेतुपुनःपूजांततोहोमंसमाचरेत् २६
दूर्वाष्टशतकंहुत्वापंचखाद्यंतथैवच गौरीर्मिमेतिमंत्रेणदूर्वाहोमंसमाचरेत् २७ नमोदेव्येतिमंत्रेणसघृतंपंचखाद्य
कं पीठंसोपस्करंचैवदत्वाचार्यायनिवेदयेत् २८ युग्मानिदशसंपूज्य वस्त्रालंकारभूषणैः गोदानंदक्षिणांदद्याद्व्रतसंपू
र्णहेतवे २९ एवंयः कुरुतेभक्त्याधनपुत्रानवाप्नुयात् सौभाग्यपुत्रसंपत्तिमवैधव्यपतिव्रता ३० ऋष्यशृंगप्रसादेनप्राप
पुत्रचतुष्टयं शृणुष्वत्वयदाख्यानंपुरावृत्तंनराधिप ३१ सुमतिर्ब्राह्मणः कश्चित्तस्यभार्यादयावती दयावत्यांसप्तपुत्राःसु
नंदाकन्यकाभवत् ३२ सुमतेर्दुहिताराजन्स्त्रीचिन्हादशवार्षिकी पितादद्दौद्विजेंद्रायशमीकायद्विजन्मने ३३ ब्राह्मेण
विधिनाराजन्विवाहस्तकृतस्तयोः लाजाहोमेसमारब्धेसमिधांतर्गतःफणी ३४ दंशंकृत्वाशमीकस्यतत्क्षणात्पतितो
भुवि सुनंदावामभागेतुमृतंदृष्ट्वारुरोदह ३५ ततःसुनंदादुःखेनमूर्छयापतिताभुवि रुरुदुःस्वजनाःसर्वेसुमतिर्भार्ययासु
ह ३६ तत्रराजादशरथःसांत्वपूर्वमिदंवचः मृत्युःसर्वस्यनियतोरोदनेननगच्छति ३७ तस्मान्नरोदितव्यंहिक्रियाकार्या
स्वशक्तितः ततःशवंस्मशानेतुआग्नियोज्यशवस्यतु ३८ एतस्मिन्नंतरेतत्रवाणीचाकाशसंभवा एववेत्थमहाभागाःशमि
कोजीवयिष्यति ३९ उपायस्तुशिवेनोक्तःकैलासेगिरिजांप्रति तंशृणुध्वंमहाभागाः कथयामिसमाहितः ४० मात्राकृतंद
शरथ्याललिताव्रतमादरात् तस्यव्रतस्ययत्पुण्यंदुहित्रेयदिदास्यति ४१ तेनपुण्येनभर्तास्याजीवयिष्यतिवैध्रुवम्. श्रुत्वाचा
का[illegible]वाणीतुमातापुण्यंददौतदा ४२ तेनदत्तेनपुण्येनशमीकोजीवितस्तदा राजासर्वजनैःसार्द्धंस्मशानात्स्वगृहंययौ
४३ जामातातुशमीकोपिस्वग्रामंप्रययौमुदा विविशुःस्वान्गृहान्सर्वेसाधुसाध्वितिचाब्रुवन् ४४ नारदउवाच इत्याख्या

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तंपुरावृत्तंभृशमाश्चर्यकारकं दशांगललितारव्यानंभक्त्यायःशृणुतेनरः ४५ इतिश्रीभ० आश्वि० दशरथललिताव्रतनिरूप-
णनामपंचविंशोऽध्यायः २५ ७२ नारदउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिएकादश्याःकथानकं यत्पूर्वंऋषयःसर्वेनैमिषार
ण्यवासिनः १ प्रणम्यसूतंविधिवत्पप्रच्छुःपरमादरात् ऋषयऊचुः सर्वविद्यानिधेःसूतश्रुतंतद्वचनामृतम् २ शुक्ला-
श्विनस्यमासस्यकथयस्वहरिप्रियाम् सूतउवाच शृण्वंतुऋषयःसर्वेधर्मार्थकथितंपुरा ३ पृच्छतेचोपकारायसर्वकाम
फलप्रदं श्रीकृष्णउवाच शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिएकादश्याविधिंशुभम् ४ दशम्यांप्रातरुत्थायविधिवत्स्नानमाचरेत् कृत्वा
नित्यविधिंपश्चात्पूजयेत्पुरुषोत्तमम् ५ रमायुतंस्वर्णमयंपूजयेद्विजितेंद्रियः संप्रार्थ्यदेवदेवेशंव्रतसिद्धिंकुरुष्वमे ६ एका
दश्यामपितथापूजयेद्रमयायुतं कमलैःकेतकीपत्रैर्धात्रीपत्रैस्तथादलैः ७ कुंदैश्चमुनिपुष्पैश्चतुलस्याःकोमलैर्दलैः पूजये
त्परमात्मानंसंप्रार्थ्यचपुनःपुनः ८ एकादशीव्रतंदेवनिर्विघ्नंकुरुमाधव सहस्रतुलसीपत्रैर्बिल्वपत्रैस्तिलैर्यवैः ९ पूजयेत्पर
याभक्त्याफलैर्नानाविधैस्तथा रात्रौपूजापुनःकार्याजागरहरिसन्निधौ १० तच्चरित्रैःपुराणैश्चगीतनृत्यस्तवादिभिः द्वा
दश्यांचतथाकुर्यात्पूजनंपरमात्मनः ११ द्वादश्यांचैवभोक्तव्यंब्राह्मणैःसहचोत्तमम् द्वादश्यांनियमान्कृत्वाव्रतपूर्णफलं
लभेत् १२ एवंव्रतंप्रकर्तव्यंशूद्रविट्क्षत्रब्राह्मणैः स्त्रीभिश्चैवप्रकर्तव्यंव्रतंश्रीहरितुष्टये १३ गुर्विणीभिःप्रसूताभिर्बालवृ
द्धातुरैर्विना क्षुधायुतैरशक्तैश्चकार्यांतरवशैरपि १४ ब्राह्मणेभ्यःप्रकर्तव्यंदक्षिणाभिःसुतोषयेत् व्रतस्यफलमाप्नोतिना
त्रकार्याविचारणा १५ द्वादश्यांदानयोगेनविष्णोःप्रीतिपरोभवेत् उदकुंभंघृतंस्वर्णंतिलांश्चोपानहौपयः १६ कुष्मांडमातुलिं
गंचदानात्पूर्णफलंलभेत् शालग्रामशिलादानान्नपुनर्जन्मभाग्भवेत् १७ शालग्रामःस्वयंविष्णुःसर्वदेवस्वरूपवान् यंयंध्यायति
वैतत्प्रसादेवाक्षिगोचरः १८ द्वादश्यामस्यदानेनस्वयंविष्णुःप्रसीदति तस्माद्व्रतंप्रकर्तव्यंपूज्योभवतिनिश्चितं १९ अज्ञानतः
कृतेनापिवैकुंठेलभतेसुखम् अत्रार्थेकथयिष्यामिइतिहासंपुरातनं २० पुरासीत्भानुनगरेब्राह्मणोगौतमाभिधः पत्नीपुत्र

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

विहीनश्चजातोदैवेनपर्यटन् २१ ग्रामात्ग्रामांतरंगच्छन्भुंजन्भुंजन्गृहेगृहे सर्वकर्मपरिभ्रष्टोदारिद्र्येणापिपीडितः २२
यदृच्छयागतःकाचित्शुभांवैष्णावपालिताम् आश्रमप्रतिग्रहेविप्र मध्यान्हेसमुपागतः २३ भिक्षांदेहिक्षुधायुक्तोद्विजंज्ञात्वाहि
जोत्तम तेप्येननैवनैचेतिभिक्षाचैकादशीदिने २४ नदातव्यंनभोक्तव्यमेकादश्यांकदाचन निवारितोपिहिपुनर्देहिदेहिवः
दन्मुहुः२५ नलब्धाहिदिवातेनविनिद्रःक्षुधयाभवत् रात्रौस्मरन्हरीकेशंप्रभातेव्याकुलोभवत् २६ तस्मिन्नवसरेदत्तंवैष्णा
वेनफलंकरे तद्गृहीत्वाददौतस्मैत्यनेनप्रीयताहरिः २७ फलाशंभक्षयन्किंचिज्जहौप्राणान्हरिंस्मरन् दिव्यरूपःसमभव
द्विष्णुदत्तादिभिर्वृतः २८ दिव्यंविमानमारुह्यवैकुंठसजगामह अतोनरेणकर्तव्यमाश्विनेकादशीव्रतम् २९ इतिश्रीभ॰
आश्विनमा॰ एकादशीव्रतकथनंनामषड्विंशोऽध्यायः २६ ॥ छ ॥ नारदउवाच त्रयोदश्यांमहाभागत्वशोकत्रिदिनव्रतं
कथयास्मिविशेषेणसीताशोकहरंपरम् १ शोकाकुलेनधर्मेणदृष्ट्वा तंदेवकीसुत प्रणम्यपृष्टवान्देवव्रतंशोकहरंपरम् २
श्रुत्वैवंकृपयादेवोमाधवोवाक्यमब्रवीत् कृष्णउ॰ शृणुराजन्प्रवक्ष्यामित्वयोद्ध्यायाव्रतमहत् ३ वसिष्ठेनमुनींद्रेणसीता
याःसन्निवेदितम् विधायरावणवधंयदारामःपुरंभ्यगात् ४ तदादेवीप्रणम्याथवसिष्ठंवाक्यमब्रवीत् सीतोवाच भगव
न्दंडकारण्येरावणेनहृतापुरा ५ नजानामितदाकिंचिदात्मीयंविकलेंद्रिया मासद्दशोशितानत्रराक्षसेनहृतासती ६ अशोक
वृक्षप्रणताविशोकात्वंभविष्यसि तथेत्युक्तंमयाब्रह्मन्यथोक्तंत्रिकुटायच ७ ततःप्रभृत्यहंशश्वदशोकव्रतमारभेत् तेनव्र
तप्रभावेनहनुमान्पवनात्मजः ८ शतयोजनविस्तीर्णंतीर्त्वासागरमव्ययम् मयादिष्टोनृपश्रेष्ठसोभिजातोमहाबलः ९ पुनश्चकु
शलीजातोदग्ध्वालंकांमहाबलात् ततोमेप्रत्ययोजातोव्रतस्यास्यमहामते १० अस्यचव्रतराजस्यप्रभावेनाभयोहरिः ततःकै
श्चिदहोरात्रैर्भर्तामेराघवोबली ११ निहत्यरावणंसंख्येमांविशुद्धांगृहीतवान् तदहंभगवन्ब्रह्मन्पृच्छामित्वांहृदव्रत १२
अशोकस्यप्रभावमेवक्तुमर्हस्यशेषतः व्रतस्यतस्यपुण्यंतुपुराणोक्तंमहीतले १३ अथवास्करलोकेषुसुरनारीनिषेवितम्

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वसिष्ठउवाच एवम्मेनज्जनकजेयथावदसिस्कृव्रते १४ अशोकस्यप्रभावेनतद्देवासमयाधुना शृणुचात्रमयाख्यातंनंद
नेदिव्यकानने १५ बृहस्पतिमुखाच्छ्रुत्वायज्जातंपरमाद्भुतं वृत्राभिभूतोमंत्रेणहतोदेवान्महासुरः १६ विश्वसत्वाद्धिहि
निर्धस्यधर्मेणजायते ब्रह्महत्यामवाप्याथदेवेंद्रोनष्टचेतनः १७ त्रैलोक्यराज्यंत्यक्त्वातुममज्जारिभयार्दितः एतस्मिन्नंतरे
देविनहुषोनृपसत्तमः १८ त्रैलोक्यराज्यंसकलंजहारवरदर्पितः ततःशचीप्रव्यथिताहृतराज्यमवेक्ष्यसा १९ नंदनांतरमासा
द्यतृपस्तपेस्कृदुष्करम् तांदृष्ट्वाधर्मनिरतांबृहस्पतिरुदारधीः २० आगत्यनंदनंदेवीवाक्यमाहमहातपाः बृहस्पतिरु० किं
मर्थतप्यसेदेवीतपःपरमदुश्चरं २१ त्वयायत्क्रियतेदेवीतपसोब्रूहिकारणं शच्युवा० हताभिभूतदेवेंद्रंहृतराज्यंहतंद्विज
२२ कुमनष्टचेतंविप्रनजानेहमियादिति क्वतिष्ठतिमुनेब्रूहिक्वरात्रुशत्रुतापनः २३ प्रसादंकुरुमेदेवसंयोगंतेनचामुयाम्
वाक्पतिरु० शृणुपौलोमिदेवेंद्रोयथानष्टोभयातुरः २४ मानसंप्राप्यसिसंभूतपंकजांतरमाश्रितः सत्र ह त्वामभावेनउद्विग्नगु
रुमाश्रितः २५ अभिभूतमिवायस्यततोप्सुनिलयंगतः कामतपःप्रभावेनसर्वंप्राप्स्यसिसुव्रते २६ बहूकामोप्सितयस्मा
त्तपसालभ्यतेफलं स्त्रीणापुष्टिकरंत्वेकंव्रतंप्रोक्तंस्वयंभुवा २७ सप्तविश्वापृच्छमानायास्तत्त्वंकर्तुमिहार्हसि अशोकव्रत
मित्येवनाम्नाख्यातंत्रिविष्टपे २८ येनचीर्णेनपौलोमिनारीदुःखंनसंस्मरेत् हरस्वयंभुवोत्थंचवृक्षराजस्कनंदने २९ अस्मिंस्तु
दृष्टहरेत्तुष्टिरितिजानामिनिश्चितम् ३० इतिश्रीभ० आश्विनमा० अशोकाख्यानेसप्तविंशतितमोऽध्यायः २७ ६५
शच्युवाच पुन्नागनागबकुलचंपकाद्यान्महीरुहान् परित्यज्यकथंचान्यान्हरोस्मिन्कृतसन्निधिः १ बृहस्पतिरु० हरेण
निर्मितपूर्वमशोकाख्यंव्रतंशुभं लोकोपकारकरणंततोयंशिववल्लभः २ वसिष्ठउ० निर्मायवृक्षप्रवरंप्रणम्यभक्त्यार्चयि
त्वाविधिवच्चधर्मं पप्रच्छदेवीपुनराहनाम्नादेविशृणुत्वंविधिमस्यसर्वं ३ वाक्पतिरु० आरभ्यतद्व्रतकार्यंत्रिरात्रसमुपोष
णं त्रिरात्रंदेविविख्यातमशोकतरुमूलके ४ कार्यनारीभिरमलमनोवाक्कायकर्मभिः ततःप्रदक्षिणादेवित्वष्टोत्तरशतंफलैः

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

५ नारिकेलैश्चखर्जूरैर्गौस्तनीभिर्दिनेदिने मंत्रेणानेनमनसापूजयंतिसदाशिवम् ६ अशोकशोकापनुदसर्वकामफ
लप्रद व्रतेनानेनचीर्णेनयथोक्तफलदोभव ७ ततस्तृतीयदिवसेसमभ्यर्च्यविधानतः महादेवंवृषयुतंवंशपात्राणिकारयेत्
८ अनेनैवविधानेनयाकुर्याद्व्रतमुत्तमं वैधव्यंनामयानारीपुत्रसौख्ययुताभवेत् ९ वसिष्ठउवाच बृहस्पतिमुखाच्छ्रुत्वा
शचीचक्रेव्रतंशुभं शास्त्रोक्तविधिनासीतेभक्त्यादेवःसमागतः १० ब्रह्महत्याविनिर्मुक्त स्तथातदापिवाञ्छितं व्रतमेतत्समाचर्य
यासास्वीचैवसुबुधीः ११ प्राधान्यंजायतेक्षिप्रंलोकेख्यातिर्भविष्यति व्रतमेतदशोकस्यसर्वकामफलप्रदं १२ श्रीकृष्णउ॰
वसिष्ठस्यवचःश्रुत्वासीताचक्रेव्रतोत्तमं रामाज्ञांसमनुप्राप्यत्वयोध्यायांचकारसा १३ सीताव्रतेकृतेतस्मिन्दुःखहीनाभवत्त
दा युधिष्ठिरउ॰ अशोकस्यसमाख्यातापूजादेवविधानतः १४ कादेवतातत्रपूजानारीभिर्व्रतसिद्धये श्रीकृष्णउ॰ अ
शोकवृक्षेतिष्ठंतिसर्वदेवायुधिष्ठिर १५ पल्लवेषुचशाखासुशिवाद्याःसर्वदेवताः अशोकसन्निधौरामःपूजनीयःसलक्ष्मणः १६
सीतयासहितोराजन्विष्णुरीशोयतोमतः पृथक्मंत्रैःपृथक्स्नानैरशोकाख्यायथाक्रमं १७ राज्यस्थभरतश्रेष्ठपुराणोक्तविधा
नतः अशोकवृक्षविहिताःशिवाद्यायेसुरोत्तमाः १८ अशोकपूजनेनापिसंतुष्टाभवंत्विह गौर्यालक्ष्म्यातथेंद्राण्यात्मरुंधत्या
चसीतया १९ त्वंसमाराधितःपूर्वमशोकफलदोभव अशोकवाटिकायांतेसीतातिष्ठत्प्रभावतः २० गृहाणार्घ्यंमयादत्तंसी
तालक्ष्मणसंयुतः अग्रजंसन्मुखंवीरंवनेयोनुययौतदा २१ सुलक्ष्मीवर्धनंगौरींलक्ष्मणपूजयाम्यहं अवनीतलसंभूतेसीतेस
र्वांगसुन्दरि २२ गृहाणार्घ्यंमयादत्तंपूजांजनकनंदिनि लक्ष्मीस्त्वंसर्वदेवस्यविष्णोरशोमहीतले २३ अवतीर्णामयादत्तंगृहाणा
र्घ्यंनमोस्तुते एवंसंपूज्यविधिनासर्वशोकविनाशकृत् २४ सर्वपापप्रशमनंसर्वकीर्तिविवर्द्धनम् अपुत्रयापुरापार्थपार्वत्यामंद
राचले २५ अशोकशोकशमनंपुत्रत्वेपरिकल्पितः जातकर्मादिकंतस्यत्वशोकस्यमहातरोः २६ कारितंविधिवत्तत्रतेनवृक्षोशिलो
त्तम याव्रतंकुरुतेनारीपुराणोक्तविधानतः २७ अशोकस्यप्रसादेनसर्वान्कामानवाप्नुयात् सर्वोपहारान्राजेंद्रब्राह्मणायनिवेदयेत्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२८ कथामपिसमाकर्ण्ययः कुर्याद्द्विजतर्पणम् ततःसफलमाप्नोतिञ्च्व्रतोस्मिन्नसंशयः २९ युधिष्ठिरउ० विशेषंब्रू
हिमेदेवअशोकतरुपूजने येनार्चितेतरौसर्वप्राप्यतेसफलंफल ३० श्रीकृष्णउ० कथयामितरोराजन्याभिर्व्रतमिदंकृतम्
मनुष्यदेवगंधर्वनारीभिःपुत्रसिद्धये ३१ अनुसूयात्रिपत्नीचअरुंधत्यातथैवच देवक्यासीतयाचैवद्रौपद्याचंद्रभामया ३२
दमयंत्याचसावित्र्याकृततद्व्रतमुत्तमम् अशोकःपूजितःपूर्वंयथावृच्छृणुपार्थिव ३३ अशोकोराजतश्चैवस्कवर्णस्यतया
शिवः तथैवकार्योसीतासौसौवर्णौराम लक्ष्मणौ ३४ पूजयेद्विविधैर्मंत्रैःपूर्वोक्तैर्नृपसत्तम अशोकपूजयेद्वृक्षंप्ररूढश्च
भपल्लवैः ३५ विरूढैःसप्तधान्यैश्चगुणकैर्मोदकैःशुभैः कालोद्भवैःशुभैर्दिव्यैर्नारिकेलैःसदाडिमैः ३६ पुष्पादिनातथा-
धूपैःपूजयेत्तरुमुत्तमम अशोकपांडवश्रेष्ठशोकनाशनपापहन् ३७ पितृमातृपतीनांचश्वशुराणांतथैवच अशोकत्वंशोक
हरोभवसर्वत्रनःकुले ३८ इतिश्रीभ० पृथुनारदसं० आश्विन० अशोकत्रिरात्रव्रतनिरूपणंनामाष्टाविंशतितमोऽध्यायः
२८ ६७ नारदउवाच पौर्णमास्यांविशेषेणकुर्यात्कोजागरव्रतम् महालक्ष्मींसमभ्यर्च्यप्रदोषेभक्तिपूर्वकं १
उपचारैरनेकैश्चपायसैर्मधुसंयुतैः दिक्पालान्परितःपूज्यइंद्रमैरावतस्थितं २ ब्राह्मणान्पूजयेत्पश्चाद्गंधमाल्योपहारतः ना
रिकेलोदकंपीत्वाचअक्षक्रीडांसमाचरेत् ३ चंद्रिकायांतुसंस्थाप्यक्षीरंभक्तिपुरःसरम् निशीथेवरदालक्ष्मीःकोजागर्तीतिभा
षिणी ४ जगत्सभुत्वंदास्यामिलोकचेष्टाविलोकिनी तस्मैवित्तंप्रदास्यामिकोजागर्तिमहीतले ५ सर्वथैवप्रकर्तव्यंव्रतंद
रिद्रभीरुभिः अत्रतेकथयिष्यामिइतिहासंपुरातनम् ६ मागधेवलितोनामब्राह्मणःकुंभसंभवः नानाविधाप्रवीणो-
सौसंध्यास्नानपरायणः ७ याचनंमरणंतुल्यंमन्यतेऽसौद्विजोत्तमः ग्रहागतंसगृह्णातियोवान्यंयाचयेत्क्वचित् ८ तस्य-
भार्यामहाचंडीनित्यंकलहकारिणी मद्भगिन्यःस्वर्णरूप्यालंकारादिविभूषिताः ९ नानामाल्यांबरधरापश्यदेवांगनाइव
अहंदरिद्रस्यगृहेपतितास्मिदुरात्मनः १० लज्जामांबाधतेनित्यंज्ञातीनांमुखदर्शने धिगस्तुतवविद्यायानिधनस्यकुलस्यच

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

११ एवंवदतिलोकेषुनकरोतिपतीरितम् संकल्पंकृतवत्येकंभावियत्तद्भविष्यति १२ विपरीतंकरिष्यामियावल्लक्ष्मीः प्र·
सीदति भर्तःपाषाणबुद्धेत्वंचौर्यंकुरुनृपालये १३ आनीयनाधनभूरिनोचेत्त्वांताडयाम्यहम् क्षणंरोदितिनाश्नातिकदाचिद्द
हुरवादति १४ साकपालंताडयतिस्थेवंक्लेशयतेपतिं दृष्वातस्यास्तच्चरितंयाचनाद्दुःखभीतितः १५ नोवाचवचनंकिंचि·
द्यथालाभेनतोषितः एकस्मिन्श्राद्धकालेतुत्वाहृद्विग्नोभूद्द्विजोत्तमः १६ एकस्मिन्वत्सरेतत्रश्राद्धसामग्रिकंगृहे नयापिगृ
हिणीत्वेवनकरिष्यतिकिंचन १७ इत्युद्विग्नमनाविप्रोनभार्यातेनकिंचन चिंतयंश्चिष्टमेवंतमाययौमित्रमुत्तमं १८ नाम्नाग·
णपतिःख्यातस्तस्मिन्नभ्यागतेसति नोवाचपूर्ववद्वार्तामित्रंवचनमब्रवीत् १९ भोभोललितचित्तंतेकिमर्थंचिंतयान्वितं अ
वश्यंत्वधियाःकृत्वाचिंतांतेनिर्हराम्यहम् २० ललितउवाच अधुनापितृपक्षेतुपितुःश्राद्धंसमागतं सामग्रिकंगृहेचास्ति·
विपरीतकरीप्रिया २१ कथंसंपाद्यतेश्राद्धमितिचिंतायुतोस्म्यहम् गणपतिरु० धन्योसिकृतकृत्योसिभार्यायस्येदृशीगृहे
२२ ब्रूहित्वंवैपरीत्येनभार्याकार्यंकरिष्यति ललितस्तथेत्युक्त्वासायंभार्यामभाषत २३ अनर्थकारिकेचंडिप श्वःश्राद्ध
कंपितुः त्यक्त्वापितंधनंयस्मात्तदर्थंनैत्कपातकेः २४ तस्मान्नाहंसिपाकंत्वंतथादुष्टेकरोषिचेत् ब्राह्मणायेधूतकराः शौ·
चाचारविवर्जिताः २५ निमंत्र्यास्तेत्वयाभद्रेनोत्तमानकदाचन इतिभर्तृवचःश्रुत्वासभारस्तमहान्कृतः २६ निमंत्रिता·
श्वसाद्विप्राः कालेपाकःकृतस्तया विपरीतेश्ववाक्येश्वश्राद्धसंपादितंतथा २७ पिंडदानंततः कृत्वाभार्यायैवाक्यमब्र·
वीत् विसृज्यपिंडपात्राणिक्षिपेद्गंगाजलेशुभे २८ पीडानीतास्तथेत्युक्त्वाशौचकूपेव्याचिक्षिपत् नत्ज्ञात्वाललितोदुःखी
बभूवाकुलितानन: २९ क्रोधाद्विनिर्ययौगेहात्संकल्पंकृतवानिति लक्ष्मीर्यदिप्रसन्नास्यात्तदान्नंभक्षयाम्यहं ३० तावत्क
दफलाहारोवनमध्येचरम्यहं इतिसंकल्प्यविप्रोसौगहनेनिर्जनेवने ३१ एकधर्मोनदीतीरेवृक्षवल्कलधारकः विंशद्दिनानि·
न्यवसदागताईषपूर्णिमा ३२ कालीवंशसमुद्भूतानागकन्याःसुलोचनाः निवसंतिवनेतस्मिन्व्रतंचक्रुःसमाहिताः ३३ श्वेती·

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कृतंतुस्कधयागृहंचंद्रप्रभोपमं मंडलानिविचित्राणिनानापिष्टैः कृतानिच ३४ पंचामृतानिरत्नानिदर्पणाच्छादनानिच स्थापयि
त्वेंदिरापूजा कृताताभिः प्रयत्नतः ३५ एवंतुप्रथमोयामोबालाभिर्गमितस्तदा आरब्धंतुततोद्यूतंतुर्येतास्कनलेभिरे ३६ चतुर्भि
स्कविनाक्षाणांक्रीडनंनैवजायते तस्मान्मृग्यस्तुरीयस्तुविचार्यैवविनिर्गताः ३७ कन्यकास्तेनदीतीरेददृशुर्ललितंद्विजम्
ज्ञात्वातंसाधुचरितंसच्चित्तंचसुखाकृतः ३८ उवाचवचनंचारु द्विजकोसिसमागतः एह्येहि क्रीडितुंद्यूतंलक्ष्मीप्रीतिकरंपर
३९ इत्थंतद्वचनंश्रुत्वाललितोवाक्यमब्रवीत् द्यूतेनक्षीयतेलक्ष्मीर्द्यूताद्धर्मोविनश्यति ४० मुग्धवद्वदसेकिंत्वंकथंलक्ष्मीः
प्रसीदति कन्योवाच भाससेत्वंपंडितवत्कर्मतस्त्विचमूर्खवत् ४१ ईषस्यशुक्लपूर्णायांद्यूतेलक्ष्मीः प्रसीदति द्यूतक्रीडांतु
कृत्वैवकौतुकंपश्यमंदिरे ४२ इत्युक्त्वासौनयानीतः क्रीडार्थंस्वस्यमंदिरे दत्वातस्मैनारिकेलजलंभक्ष्यादिकंतथा ४३ आर
ब्धंचततोद्यूतंश्रीलक्ष्मीः प्रियतामिति लापयित्वानुरत्नानिकन्याभिर्ब्राह्मणेनतु ४४ कौपीनंलापितंस्वीयंताभिर्निर्जितमेव·
तत् ब्राह्मणः क्रोधसंयुक्तः किंकर्तव्यंमयाधुना ४५ उपवीतंलापयित्वाततःस्वीयंकमंडलुम् लापयित्वैवनिश्चित्यउपवी
तंललापसः ४६ ताभिर्जितंचतदपिशरीरंलापितंस्वयम् ततोऽर्धरात्रेसंजातेलक्ष्मीनारायणावुभौ ४७ आगतौलो-
कचरितंद्रष्टुंविप्रंददर्शतुः उपवीतंविकौपीनंचिंतयातिकृशीकृतम् ४८ उवाचवचनंविष्णुः शृणुत्वंपद्मलोचने तवव्रतंक्व
तंविप्रः कथंजातः सचिंतकः ४९ तस्मादेनंकुरुक्षिप्रंलक्ष्मीवंतंस्वरूपिणम् इतिविष्णुवचः श्रुत्वापद्मयासौकटाक्षितः ५०
बलान्वितहरोजातस्तत्कालेमदनोपमः ततःकामेनसंविद्धास्ताःस्त्रियोराजकन्यकाः ५१ विप्रायवचनंप्रोचुः शृणुविप्रतपोधन य-
द्यस्माभिर्जितस्त्वंचेद्भर्तास्माकंभवस्त्वंभो ५२ वयंत्वयाजिताश्चेच्च यथेच्छसितथाकुरु इतितद्वचनंश्रुत्वातथामन्येसचद्विजः ५३
क्रीडनात्ताजिताः कन्यागांधर्वेणविवाहिताः तासांरत्नानिताश्चापिगृहीत्वास्वंगृहंययौ ५४ प्राप्तचंडीतिरस्कारान्ममेदंभाग्यमु
त्तमं तस्मात्संमानिताचंडीसापिप्रीताबभूवह ५५ चकारस्वामिनश्चाज्ञामित्थंलक्ष्मीव्रतंत्विदं एवंलक्ष्मीव्रतंकृत्वासदरिद्री-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विपुलांश्रियमाप्नोति नदुःखभाक् ५६ कथांश्रुत्वाविधानेनव्रतस्यापिफलंलभेत् ५७ एतद्व्रतंप्रकर्तव्यमाश्विनेस्नानतत्परैः
नात्रकार्याविचारणा ५९ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेआश्विनमासमाहात्म्येएकोनविंशोऽध्यायः २१ ध॰ पृथुरुवाच
पुनःकथयमेब्रह्मन्माहात्म्यमाश्विनस्यतु तथाफलश्रुतिंपुण्यांकृपांकृत्वादयानिधे १ नारदउवाच शृयतांराजशार्दूलमाहा
त्म्यस्यफलश्रुतिः यांश्रुत्वामुच्यतेजंतुःपापेभ्योनात्रसंशयः २ इहलोकेषुयत्पापंजन्मजन्मांतरेषुच तत्सर्वंनाशमायातिमास
माहात्म्यकीर्तनात् ३ कृतेतुतपसासिद्धिस्त्रेतायांज्ञानतःफलं द्वापरेयज्ञतपसापुराणश्रवणात्कलौ ४ कलौनास्त्येवनास्त्ये
वपुराणश्रवणात्परम् ब्राह्मणक्षत्रियैर्वैश्यैःस्त्रीभिःशूद्रादिभिर्नरैः ५ प्रातःस्नानंप्रकर्तव्यंपुराणश्रवणंतथा इषमासेषु
कर्तव्यंनरैःसर्वार्थसाधकैः ६ नकरिष्यंतियेमोहात्स्नानंदानंकलौनराः तेषांनिरर्थकंजन्मभर्ताऽइवस्वसंततेः ७ जन्मजन्मांतरेदो
षैःकुजन्मस्यापियेनराः अज्ञानतःश्रवणतोमुक्तायांतिपरांगतिं ८ अस्मिन्नर्थेपुराप्रृष्टऋषिणाकमलासनः ब्रह्मोवाच शृ
णुनारदतेवच्मिकथापापहरांशुभां ९ महोदयपुरेकश्चिच्चंद्रकांतोभवन्नृपः कुबेरइवसंपत्त्यासर्वमान्योतिथिप्रियः १० कस्मिं
श्चित्समयेराजामृगयार्थंवनंगतः जघानश्वापदमृगान्मध्यान्हेद्युमणौसति ११ तृषयापीडिताःसर्वेददृशुःसरउत्तमं जगामत्वर
याराजासैनिकैःपरिवारितः १२ तस्मिन्सरोवरेदृष्टाजलक्रीडारताःस्त्रियः स्त्रियऊचुः वस्त्रहीनावयंराजन्लज्जयापर्यास्ति
स्थिताः १३ नग्नावलोकनेदोषंकथयंतिविचक्षणाः इत्थंश्रुत्वावचस्तासांसंजातोमदनातुरः १४ आराद्विलोकयंतिस्मकेचिद्दूतुंस
मुद्यताः तत्क्षणाच्छापितास्ताभिर्यूयंवृक्षाभविष्यथ १५ तदातेवृक्षतांप्रापामुनिपत्नीप्रकोपतः कालेनबहुनातत्रमुनयः
समुपागताः १६ दृष्टासरोवरंदिव्यंवृक्षच्छायासमन्वितं कर्तुंतदाश्विनेस्नानंप्रत्यहंकर्तुमुद्यताः १७ तत्रस्नानंप्रकर्तव्यंपुराण
श्रवणंतथा तत्रैवकौतुकंजातंतच्छृणुष्वद्विजोत्तमाः १८ तत्राश्विन्यांपौर्णिमायांप्रातःस्नात्वायथाविधि सम्यक्श्रवणंकृत्वा
पूजयित्वासरस्वतीं १९ यथाचवाचकंपूज्यपावद्गंतुमितस्ततः तदानीमेवसकलायथापूर्वंस्थिताभवन् २० सराजासैनिकाः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथमासस्तबकेकार्तिकमासमाहात्म्यंसटीकंप्रा०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नदु
नात्र
पुनः
त्स्य
मा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

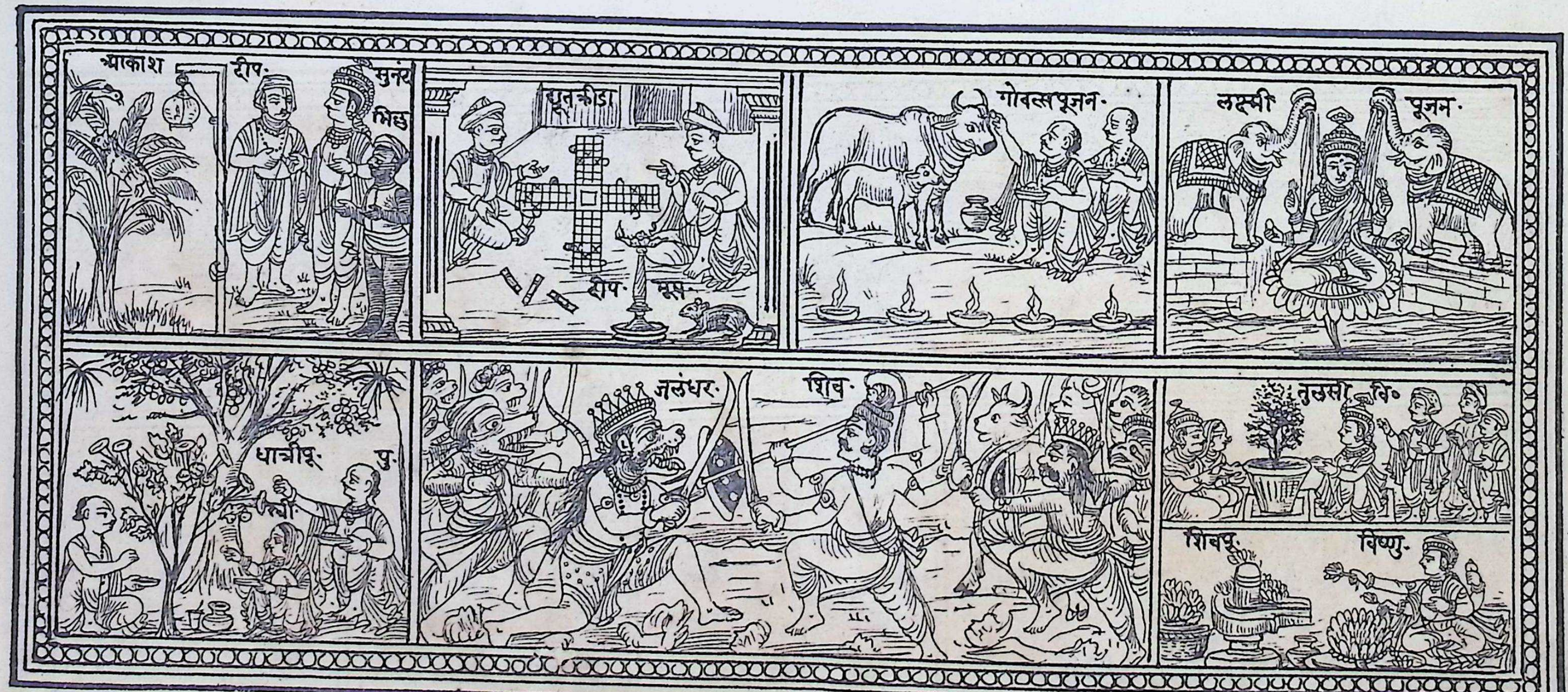

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथकार्तिकमासमाहात्म्यविषयानुक्रमणिका·

अ·	श्लो	विषयः
१	१	मंगलाचरणं
	२	कार्तिकवैभवंज्ञातुंशौनकप्रश्नः
	५	प्रश्नोत्तरंवक्तुंसूतोक्तिः
	२०	ब्रह्म नारदसंवादेप्रस्तावेन कार्तिकव्रतप्रशंसनम्·
	५१	आपत्कालेकार्तिकव्रतकरणनिर्णयः श्लोकाः५५
२	१	ब्रह्मानारदंप्रतिकार्तिकव्रतधर्मानाह
	८	तत्रगुरुशुश्रूषाप्रसंगेनगौतमशिष्याणांमेधाविकपिलस्कमतीनामितिहासः
	१०	व्रतधर्माः
	४१	अन्नदानप्रसंगेनसत्यकेतुद्विजाख्यानं
	४३	गोदानप्रसंगेनसुशर्मब्राह्मणेतिहासः
	४५	नामस्मरणप्रसंगेन पुष्करेतिहासकथनं·
	५१	गीतापठनमाहात्म्यप्रसंगेनजडब्राह्मणेतिहासकथनं·
	५५	शिलादानप्रसंगेनब्राह्मणीकथाकथनम्· श्लोकाः ५६
३	१	कार्तिकव्रतारंभावसानकालनिर्णयपूर्वकव्रतवैभववर्णनं· श्लो०५१
४	१	स्नानकालनिरूपणपूर्वकस्नानविधिः
	१८	कूपतीर्थादिषुउत्तरोत्तराधिक्यपुण्यदायकस्नानकाल इतिनिरूपणं·
	५०	तुलार्केकावेरीस्नानफलनिरूपणं·
	५३	पंचनदतीर्थमाहात्म्यं·
	७१	स्नानेउत्तममध्यमाधमकाललक्षणंभर्तृप्रशंसाच·
	७७	तीर्थस्नानफलभाक्मनुष्यलक्षणं·
	८०	चतुर्विधस्नानलक्षणं·
५	१	उषःकालमारभ्यदिनकृत्यनिरूपणं·
	३	मूत्रपुरीषोत्सर्जनविधिः
	११	दंतधावनादिविधिः
	२०	स्नानादिकृत्यं·
	२७	हविष्यान्नआमिषान्ननिरूपणं·
	२८	मुखशुद्ध्यादिशयनांतंकर्मश्लो·३४
६	१	कार्तिकेकर्तव्याकर्तव्यव्रतदाननिरूपणं श्लोकाः ५६
७	१	विष्णुमंदिरेदीपदानमाहात्म्येकुत्सद्विजकथानकं
	३४	परदीपप्रबोधमाहात्म्येइंदुमतीवेश्येतिहासकथनंआकाशदीपदानमाहात्म्यम्
	४३	खगमार्जारकथानकंतत्रैवचंद्रशर्मसुनंदनृपसंवादेनकार्तिकव्रतधर्मनिरूपणंदीपमाहात्म्यंचवर्णितं·
	९१	आकाशदीपदानविधिः
	१०८	आकाशदीपदानेनपिशाचमुक्तिकथनं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अ.	श्लो.	
	१११	पंचदिनेषुदीपदानं.
	११२	कार्तिकेदीपकरणेस्थलान्याह.
	१२७	दीपदानेहरिकरब्राह्मणेतिहासः
	१३०	कर्पूरदीपदानादिफलं श्लो. १३४
८	१	तुलसीमाहात्म्यकथनप्रसंगेन हरि
		मेधसुमेध ब्राह्मणेतिहासःश्लो. ६०
९	१	वत्सद्वादशीविधानं.
	४	पंचदीपेशकुनावलोकनं
	१४	वत्सद्वादशीव्रतेन एकांगीगोपालि
		कायाः धनधान्यसुखप्राप्तिवर्णनं.
	२०	यमत्रयोदशीविधानं हेमनकस्ये.
		तिहासश्च.
	२७	नरकचतुर्दशीविधानं.
	६९	दीपावलीविधानंतत्रकौमुदीशब्दार्थः
	७२	पार्वणश्राद्धादिकरणं.
	७४	सायंमहालक्ष्मीमहाकालीमहासरस्व

अ.	श्लो.	
		तीपूजा.
९	७७	लक्ष्मीप्रबोधोत्सवकरणं.
	८८	दीपोत्सवनीराजनं
	९६	बलिराज्यबालक्रीडाशुभाशुभशकु
		नावलोकनं
	९९	अर्द्धरात्रेऽलक्ष्मीबहिर्निष्कासनं.
	१०३	स्वरात्रिव्रतकथनं. श्लो. १०५
१०	१	द्यूतप्रतिपद्वर्णनम्.
	३	बलिराज्यप्रतिपन्निरूपणं.
	९	प्रतिपत्तिथिनिर्णयः
	११	अंगणेगोमयमूर्तिपूजनं
	२२	गोवर्द्धनपूजा.
	३०	बहुमहिषवृषभाणांयुद्धक्रीडादर्शनं
	३३	मार्गपालीविधिः
	३८	रात्रौबलिपूजाविधानं
	५९	गोक्रीडावर्णनं

अ.	श्लो.	
	६९	षष्ठीशकुनावलोकनं श्लो. ६९
११	१	यमद्वितीयाव्रतविधानं श्लो. ७३
१२	१	धात्रीमाहात्म्यंतत्र.
	४	धात्रीप्रदिर्णानिर्णयः
	१०	धात्रीवृक्षोत्पत्तिः
	२१	धात्र्यांदेवतानिवासवर्णनं.
	२६	धात्रीछायामाहात्म्यंतत्रवैश्येतिहा
		सःकथाश्रवणेनमूषकमुक्तिकथनं.
	५८	धात्रीछायायांभोजनमाहात्म्यं.
	६२	धात्रीछायासुभोजनेनकोदोषःनश्य
		तीत्याह.
	६६	धात्रीमालाधारणं.
	६७	धात्रीछायायांदीपमालार्पणं.
	६९	धात्रीछायायांदंपतीभोजनफलं.
	७१	धात्रीफलमाहात्म्यं
	७४	आमलकस्नानफलंवर्ज्यकालश्च.

अ.	श्लो.	
	७६	धात्रीछायायांपिंडदानफलं.
	७७	धात्रीफलधारणेत्र्यंगानि.
	८२	धात्रीछायायांब्राह्मणभोजनफलं.
	८७	धात्रीपूजायांतिथयः
	९०	वनभोजनविधानं.
	१२५	धात्रीस्पर्शमाहात्म्यं.
	१२९	गृहेधात्रीरक्षमाहात्म्यंश्लो. १३५
१३	१	सत्यभामाकृष्णसंवादेसत्यभामायाः
		पूर्वजन्मनिकार्तिकव्रतपुण्येनकृष्ण
		भर्तृ प्राप्तिर्जातेतिवर्णनं.
	२१	कृष्णः सर्वेषांमध्येकार्तिकःप्रवरःक
		थमिति पृष्टःसत्यभामांप्रतिशंखा
		सुराख्यानेनकार्तिकप्रवरत्वनिरूपणं
		कृतवान्.
	४०	प्रयागस्थानमाहात्म्यं. श्लो. ५५
१४	१	तुलसीकथमुत्पन्नाकथंचहरिप्रिया

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अ॰	श्लो॰	
		जातेनिपृथुनापृष्टेनारदः नदुसनि
		वक्तुमादौइंद्रवज्रपातेनक्रुद्धस्यशि
		वस्यक्रोधाग्निनाजलंधरोत्पत्तिप्रसं
		गंवर्णयामास श्लोकाः२१
१५	१	ततोजलंधरस्यदिग्विजयेजयप्राप्ति
		वर्णनंबृहस्पतेर्जीवनामप्राप्तिकार
		णञ्चवर्ण्यते॰
१६	१	युद्धपराजितैर्देवैःस्तुतोविष्णुःप्रकटो
		भूत्वायुद्धंचकार श्लो॰२९
१७	१	जलंधरसभायांनारदोपदेशेनस्त्रीर-
		त्नस्य पार्वत्याःग्रहणार्थंराहुप्रेषणं
		तेनक्रुद्धस्यशिवस्यभ्रूमध्यात्कीर्ति
		मुखगणोत्पत्तिवर्णनं॰श्लो॰३३
१८	१	ततः देवासुरसंग्रामेरुद्रसेनापराभव
		वर्णनं॰३२
१९	१	वीरभद्रपतनंचश्लो॰३१

अ॰	श्लो॰	
२०	१	ततोजलंधरशिवयोर्महायुद्धं॰ ३१
२१	१	वृंदायाः पातिव्रत्यभंगेनजलंधर
		स्यहननंभविष्यतीतिविचार्यवि-
		ष्णुर्मायाप्रदर्शनंकृतवान्ततोमि-
		थःस्तयोःशापःबभूवतद्वर्णनम्॰
		श्लोकाः३१
२२	१	ततोयुद्धेजलंधरंहत्वाप्रसन्नतया॰
		स्थितस्यशिवस्याज्ञयाविष्णुप्रबो
		धनायदेवाः आदिशक्तिंतुष्टुवुः
		तवस्तुष्टाःदेव्यः विष्णुप्रबोधनार्थं॰
		बीजानिददुः श्लो॰ ३०
२३	१	तद्बीजेभ्यः धात्रीमालतीतुल
		स्युत्पत्तिः श्लो॰ २३
२५	१	धर्मदत्तस्यकार्तिकपुण्यदानात्
		कलहायाःपिशाचजन्मतोमुक्तिः
		क्रमेणश्लोकाः २८।२७

अ॰	श्लो॰	
२६	१	विष्णुभक्तिमाहात्म्यकथनेचोल
		राजविष्णुदासद्विजेतिहासवर्ण
		नम्॰ श्लोका ३० – ३२
२८	१	जयविजययोः कार्तिकेगंडकीस्ना
		नेनविष्णोर्द्वारपालत्वप्राप्तिर्जातेति
		वर्णनम्॰ श्लो॰ ३२
२९	१	कार्तिकव्रतिनांसंसर्गपुण्येनधने
		श्वरस्ययक्षजन्मप्राप्तिर्जातेतिव-
		र्णनं॰ श्लोकः २९
३०	१	अदत्तपुण्यपापप्राप्तिवर्णनं
	४९	पतिव्रताख्यानं॰
	५०	मासोपवासव्रतविधानं श्लो॰७१
३१	१	कूष्मांडनवमीविधिः
	४	तुलसीविवाहविधिकथनं श्लो॰४२

अ॰	श्लो॰	
३२	१	भीष्मपंचकव्रतविधानम् श्लो॰५७
३३	१	प्रबोधिनीएकादशीमाहात्म्यं॰
	३९	द्वादशीविधानं॰ श्लो॰ ६७
३४	१	कार्तिकव्रतोद्यापनविधिः श्लो॰ ६७
३५	१	वैकुंठचतुर्दशीमाहात्म्यं
	३३	त्रिपुरोत्सवविधानं॰ श्लो॰ ४३
३६	१	अंतिमपुष्करिणीत्रयतिथिमाहा-
		त्म्यंपुराणश्रवणविधिश्चनिरूपि
		तः श्लोकाः५८

इतिश्रीकार्तिकमाहात्म्यविषया-
नुक्रमणिकासमाप्त ॥ ॥

इतिकार्तिकमासमाहात्म्यानुक्रमणिकासमाप्ता ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अथ कार्तिके वर्ज्यानि·

परद्रव्येच्छांत्यजेत्·	चौर्यम्·
परक्रियाम्·	मिथ्यावादं·
परापवादान्·	दुष्टसंसर्गम्·
परशय्यां·	दुष्टभाषणम्·
परान्नम्·	मांसं·
पर्युषितान्नम्·	मृतवत्सादुग्धं·
पलाडुम्·	रजस्वलादृष्टान्नम्·
पापिसंसर्गम्·	नीचाहृतजलं
परपुरुषसंगं·	गुडमिश्रगव्यम्·
परस्त्रीसंगम्·	राजमाषान्·
परपैशून्यम्·	कांस्यपात्रेपानंभोजनम्·
परोत्कर्षासहनम्·	द्विदलान्नं·
परदोषानुकीर्तनम्·	वृंताकम्·
परानिष्टविचिंतनम्·	पलांडुम्·
असत्प्रलापम्·	मूलकं·
अगम्यागमनम्·	तैलम्·
अभोज्यान्नंनभोक्तव्यम्·	दुषितान्नं·
अनुक्तंनसमाचरेत्·	जंबीरम्·
आमिषपदार्थंत्यजेत्·	द्विवामदनसेवनम्·
असच्छास्त्रंनपठेत्·	नित्यमदनसेवनम्·
शास्त्रेऽविश्वासंत्यजेत्·	रसविक्रयम्·

एवमादीनि त्यजेत्·

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथ कार्तिके कर्तव्यानि·

नित्यसतारकस्नानं
राधादामोदरपूजनम्·
विष्णुहरिशिवनामस्मरणं·
इंद्रियजयम्·
मनोनिग्रहम्·
सर्वभूतेषुदयाम्·
ईश्वरध्यानम्·
ईश्वरपूजनम्
सत्यभाषणम्·
हविष्यान्नभोजनम्·
नक्तव्रतम्·
धारणापारणाव्रतम्·
मौनव्रतम्·
ब्रह्मचर्यव्रतम्·
सत्समागमम्·
धात्रीपूजनम्·
धात्रिछायांविष्णुपूजनम्·
नित्यकथाश्रवणम्·
भूमिदानम्·
मातापितासेवनम्·
गुरुसेवनम्·
नित्यंदेवदर्शनम्·
देवमंदिरेगानम्·
देवालयेनित्यदीपदानम्·
चतुष्पथेदीपदानम्·
ब्राह्मणायदीपदानं
गोशालायांदीपदानं
तुलसीपूजनम्·
अश्वत्थपूजनम्·
देवब्राह्मणगोपूजनम्·
देवप्रदक्षिणाकरणं·
तुलसीवृक्षप्रदक्षिणां·
अश्वत्थप्रदक्षिणां
ब्राह्मणभोजनम्·
अन्नदानम्·
गोवृषमहिषीगजदानम्·
स्वर्णधातुरत्नदानम्·
अनाथरक्षणम्·

इत्यादिसद्धर्ममाचरेत्·

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रीगणेशायनमः अथकार्तिकमाहात्म्यंसटीकंप्रारभ्यते इहखलु भगवान् श्रीवेदव्यासः सकल पुरुषार्थसाधन प्रकाशकं श्रीकार्ति
क मास माहात्म्यं प्रतिपादकं प्रकरणं सुधामयं सर इव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयामास तत्रग्रंथारंभे ऽशेष प्रत्यूहोपशांतये ऽभिमत देवता-
नमस्कार लक्षणं मंगलमाचरणीय मित्यन्यान्पौराणिकानुपशिक्षयन् स्वयमाचरति नारायणमिति अत्रनारायणपदे नांतर्यामिजल
शायि श्रीकृष्णग्रहणात् तदुक्तं नारोजीवसमूहः स्यादयन तत्प्रवर्तनमित्यंतर्यामिनोग्रहणम् तथा आपोनाराइतिप्रोक्ताआपोवैनर
सूनवः अयनंतस्यताः पूर्वंतेननारायणस्मृतइति जलशायिनोग्रहणम् इतरयोस्तु प्रसिद्धम् यथाहि श्रीभागवते ताविमोवैभगव-

श्रीगणेशायनमः नारायणंनमस्कृत्य नरंचैव नरोत्तमम् देवींसरस्वतींव्यासं ततोजयमुदीरयेत् १ ऋष-
यऊचुः सूत नः कथितंपुण्यंमाहात्म्यमाश्विनस्यच भूयोप्यच्छ्रोतुमिच्छामो कार्तिकस्यचवैभवम् २ कलौक
लुषचित्तानानराणांपापकर्मणाम् संसाराब्धौनिमग्नानांमनायासेनकागतिः ३ कोधर्मः सर्वधर्माणामाधिको
मोक्षसाधकः इहापि मुक्तिदोनृणामेतत्वंकथयप्रभो ४

यतो हरेरंशाविहागतो भारव्ययायचभुवः
कृष्णौयदिकुरुद्वहौ तत्रैव अर्जुनेतिनरोवेशः कृष्णोनारायणः स्वयमितिनरपदेन हिरण्यगर्भ व्यष्टिजीव मुन्यर्जुनानांग्रहणं नरोजेमनु-
जेर्जुने इतिमेदिनी नरोत्तमंनॄन् उत्तमयति श्रवणादिना श्रेष्ठत्वंगमयतीति नरोत्तमोव्यासः तत्संप्रदायप्रवर्तकत्वात्तंच नमस्कृत्य देवींसरस्व
तीं तदुपदेशाद्यां सरस्वतींवाचं देवींद्योतनात्मिकांच नमस्कृत्य व्यासमितिपाठे नरोत्तममितिप्रत्येकसंबंधनीयंजयपत्यनेनाविद्यांतत्का
र्यं संसारंचेनिजयोग्रंथस्तमुदीरयेत् इतिशीक्षा जयशब्देनेतिहासपुराणादीनां ग्रहणमिति १ सूतेति २ कलुषंपापंचित्तेयेषांते क
लुषचित्ताः कलुषं वृजिनैनोघमंहो दुरितदुष्कृतमित्यमरः कलुषं मलमिश्रं चित्तंयेषांते कलुषो नेच्छ आविल इत्यमरः ३ ४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

५ सत्यभामाकृष्णसंवादेनयः कार्तिकवैभवः सतु पाद्मोत्तरखंडे प्रसिद्धः ६ सूर्यारुणसंवादेनयः कार्तिकवैभवः सतुस्कां

सूतउवाच भवद्भिर्यदहंपृष्टस्तदेतत्पृष्टवान्मुनिः नारदोब्रह्मणःपुत्रोब्रह्माणंतुजगद्गुरुम् ५ तथैव
सत्यभामाचश्रीकृष्णंजगदीश्वरम् अपृच्छत्कार्तिकस्यैववैभवंश्रवणोत्सुका ६ वालखिल्यैश्चऋषिभियद्
कंऋषिसंसदि श्रीसूर्यारुणसंवादरूपेणातिमनोहरम् ७ कैलासेशंकरेणैवकार्तिकस्यचवैभवः वर्णि
तःषण्मुखस्याग्रेनानाख्यानसमन्वितः ८ पृथुनाचैनारदेनंकथितंचमहात्म्यकं कार्तिकस्यचाविप्रेंद्रश्रुत्वा
ब्रह्ममुखात्पुरा ९ एकदानारदोयोगीसत्यलोकमुपागतः पप्रच्छविनयेनैवसर्वलोकपितामहम् १० श्री
नारदउवाच पापेंधनस्यघोरस्यशुष्काद्रस्यचभूरिशः कोवह्निर्दहतेब्रह्मन्तद्भवान्वक्तुमर्हसि ११ नाज्ञा
तंत्रिषुलोकेषुब्रह्मांडांतर्गतस्ययत् विधनेनवदेवेशात्रिविधस्यस्कनिर्मितम् १२ मासानांप्रवरोमासोदे
वानामुत्तमोत्तमः तीर्थानितद्विशेषेणकथयस्वपितामह १३ ब्रह्मोवाच मासानांकार्तिकःश्रेष्ठःदेवा
नांमधुसूदनः तीर्थंनारायणाख्यंहित्रितयंदुर्लभंकलौ १४ नारदउवाच भगवंस्तवदासोस्मिभक्तोस्मिहरिवल्ल
भ वैष्णवान्ब्रूहिमेधर्मान्सर्वज्ञोसिपितामहः १५ आदौकार्तिकमाहात्म्यंवक्तुमर्हसिमेप्रभो दीपदानस्यमा
हात्म्यंव्रतीनांनियमास्तथा १६

दोक्त सनत्कुमारसंहितायांविस्तरतया प्रतिपादितः ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१७ १८ १९ अथकार्तिकव्रतप्रशंसामाह वैभवमित्यादिना २० २१ २२ २३ २४

गोपीचंदनमाहात्म्यंतुलस्याश्चतयाविभो धात्र्याश्चैवचमाहात्म्यंविधिंस्नानादिकस्यच व्रतारंभःकदाकार्य
उद्यापनविधिंतथा १७ यत्किंचिद्दृष्टवंधर्मंतत्सर्वंवकुमर्हसि येनाहंत्वत्प्रसादेनपदंयास्याम्यनामयं १८ सूतउ
वाच इतिपुत्रवचःश्रुत्वाब्रह्माहर्षसमन्वितः राधादामोदरंस्मृत्वाप्रोवाचतनुजंप्रति १९ ब्रह्मोवाच साधुपृ
ष्टंत्वयापुत्रलोकोद्धरणहेतवे कथयामिनसंदेहःकार्तिकस्यचवैभवम् २० एकतःसर्वतीर्थानिसर्वेयज्ञाःसद
क्षिणाः कार्तिकस्यतुमासस्यकलांनार्हंतिषोडशीम् २१ एकतःपुष्करेवासोकुरुक्षेत्रेहिमालये एकतःका
र्तिकोपुत्रसर्वपुण्याधिकोमतः २२ स्वर्णाद्रिमेरुतुल्यानिसर्वदानानिचैकतः एकतःकार्तिकोवत्ससर्वदाके
शवप्रियः २३ यत्किंचित्क्रियतेपुण्यंविष्णुमुद्दिश्यकार्तिके तस्यक्षयंनपश्यामिमयोक्तंतवनारद २४ सोपा
नभूतंस्वर्गस्यमानुष्यंप्राप्यदुर्लभम् तथात्मानंसमादध्यान्नभ्रश्यतयथापुनः २५ दुष्प्राप्यंप्राप्यमानुष्यंकार्तिको
क्तंचरेन्नयः धर्मधर्मभृतांश्रेष्ठसमातृपितृघातकः २६ कार्तिकःखलुवैमासःसर्वमासेषुचोत्तमः पुण्यानांपरमं
पुण्यंपावनानांचपावनम् २७ अस्मिन्मासेत्रयस्त्रिंशद्देवाःसन्निहितामुने अत्रस्नानानिदानानिभोजनानिव्रता
नि च २८ तिलधेनुर्हिरण्यंचरजतंभूमिवाससी गोप्रदानानिकुर्वंतिसर्वभावेननारद २९ तानिदानानिदत्तानिगृ
ण्हातिविधिवत्स्वमाः यत्किंचिद्दत्तंविप्रेद्रतपश्चैवतथाकृतं ३० तदक्षय्यफलंप्रोक्तंविष्णुनाप्रभविष्णुना पापा
नांमोक्षणंचैवकार्तिकेमासिशस्यते ३१

२५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ अथस्वतः स्नानार्चनं कर्तुमशक्तस्य धनिनो कार्तिकव्रताचरण
प्रकारमाह अशक्तइति ४२ अथनिर्धनस्याशक्तस्य व्रताचरणमाह द्रव्यदानइति ४३ ४४ नियमपूर्वकं आश्विनीपौर्णिमामारभ्य का॰

तस्माद्यत्नेनविप्रेंद्र कार्तिकेमासिदीयते यत्किंचित्कार्तिके दत्तंविष्णुमुद्दिश्यमानवैः ३२ तदक्षयंहिलभते अन्नदानं
विशेषतः यथानदीनांविप्रेंद्रशैलानांचैवनारद ३३ उदधीनांचविप्रर्षे क्षयोनैवोपपद्यते दानंकार्तिकमासेतुयत्किं
चिद्दीयतेमुने ३४ नतस्यास्तिक्षयोविप्रपापंयातिसहस्रधा संप्राप्तंकार्तिकंदृष्ट्वा परान्नंयस्तुवर्जयेत् ३५ दिनेदिने
कृच्छ्रस्यफलंप्राप्नोत्ययत्नतः नकार्तिकसमोमासोनकृतेनसमंयुगं ३६ नवेदसदृशंशास्त्रंनतीर्थंगंगयासमं नचान्नस
दृशंदानंनसुखंभार्ययासमं ३७ न्यायेनोपार्जितंद्रव्यंदुर्लभंदानकारिणाम् दुर्लभंमर्त्यधर्माणांतीर्थेचप्रतिपादनं ३८
कार्तिकेमुनिशार्दूलशालिग्रामशिलार्चनं स्मरणंवासुदेवस्यकर्तव्यंपापभीरुणा ३९ एतादृशंकार्तिकंचअकृतेनैवयो
नयेत् पूर्वकृतस्यपुण्यस्यक्षयमाप्नोत्यसंशयं ४० नारदउवाच अशक्तेनकथंकार्यंकार्तिकव्रतमुत्तमं येनतत्फलमा
प्नोतितन्मेवदपितामह ४१ ब्रह्मोवाच अशक्तस्तुयदामर्त्यस्तदैवंव्रतमाचरेत् अन्यस्मैद्रविणंदत्वाकारयेत्कार्तिकव्र
तं ४२ तस्मात्पुण्यंप्रगृह्णीतदानसंकल्पपूर्वकं द्रव्यदानेप्यशक्तश्चेद्यद्यात्वर्षिसत्तम ४३ तदातेनप्रकर्तव्यंपानंती
र्थजलस्यच तत्राप्यशक्तोयोमर्त्यःसतुनित्यंहरेर्मुदा ४४ स्मरणंचप्रकर्तव्यंनाम्नोनियमपूर्वकं अखंडितंतदातेनका
र्तिकव्रतजंफलम् ४५

र्तिकीपूर्णिमापर्यंतंप्रत्यहं यावत्संख्याकंनामस्मरणंक्रियते तथैवकर्तव्यं नन्यूनाधिक्यमिति प्रत्यहं-
न्यूनाधिकजपस्यनिष्फलत्वस्मरणात् तेननामस्मरणेन भवतीतिशेषः ४५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ इतिकार्तिकमाहात्म्यटीकायांप्रथमोऽध्यायः १

विष्णोःशिवस्यवाकुर्यादालयेहरिजागरं शिवविष्णुगृहाभावेसर्वदेवालयेष्वपि ४६ दुर्गाटव्यांस्थितोवाथयदि-
वापद्गतोभवेत् कुर्यादश्वत्थमूलेतुतुलसीनांवनेष्वपि ४७ विष्णुनामप्रबंधानांगायनंविष्णुसन्निधौ गोसहस्रप्र-
दानस्यफलमाप्नोतिमानवः ४८ वाद्यकृत्पुरुषश्चापिवाजपेयफलंलभेत् सर्वतीर्थावगाहोत्थंनर्तकःफलमाप्नु
यात् ४९ सर्वमेतल्लभेत्पुण्यमेतेषांद्रव्यदःपुमान् श्रवणाद्दर्शनाद्वापिषडंशंफलमाप्नुयात् ५० आपद्गतोयदा-
प्यंभोनलभेत्कुत्रचिन्नरः व्याधितोवायथाकुर्याद्विष्णोर्नाम्नापिमार्जनम् ५१ उद्यापनविधिंकर्तुमशक्तोयोव्रतस्थि-
तः ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्व्रतसंपूर्णहेतवे ५२ अशक्तोदीपदानायपरदीपंप्रबोधयेत् तस्यवारक्षणंकुर्याद्वाता-
दिभ्यःप्रयत्नतः ५३ श्रीविष्णोःपूजनाभावेतुलसीधात्रिपूजनं सर्वाभावेव्रतीकुर्याद्ब्राह्मणानांगवामपि ५४
तस्याप्यभावेमनसिविष्णोर्नामानुकीर्तनम् नारदउवाच ब्रह्मन्ब्रूहिविशेषेणधर्मान्कार्तिकसंभवान् ५५
इतिश्रीचतुःपुराणसारसंग्रहेकार्तिकमासमाहात्म्येकार्तिकव्रतप्रशंसावर्णनंनामप्रथमोऽध्यायः १ ६
ब्रह्मोवाच अथकार्तिकमासस्यधर्मान्वक्ष्यामिनारद संप्राप्तंकार्तिकंदृष्ट्वापरान्नंयस्तुवर्जयेत् १ सतुमोक्ष
मवाप्नोतिनात्रकार्याविचारणा सर्वेषामेवधर्माणांगुरुपूजापरामता २ गुरुशुश्रूषयासर्वंप्राप्नोतिऋषिसत्तम गु-
रौतुष्टेचतुष्टास्युर्देवाःसर्वेसवासवाः ३ गुरौरुष्टेचरुष्टास्युर्देवाःसर्वेसवासवाः कार्तिकेमासिसंप्राप्तेकृत्वाकर्माणि
भूरिशः ४ अकृत्वागुरुशुश्रूषांनरकानेवविंदति यःकिंचिद्वाक्यमादिष्टोगुरुणातत्समाचरेत् ५

अथकार्तिकेकर्तव्यधर्मानाह अथेति १ २ वासवइंद्रः ३ ४ गुरुसेवाऽकरणेऽनिष्टफलमाह अकृत्वेति ५ ६

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गुरुसेवाप्रसादात्सर्वं प्राप्नोतीत्यत्र दृष्टांतमाह मेधावी कपिलः क्रमतिः इतित्रयः शिष्याः गौतमस्य गुरो उत्तमसेवया देवत्वं प्रा-
६ ७ प्ताः अत्रप्रसिद्धा कथा स्कांदसारोद्धारोक्त कार्तिकमाहात्म्ये पुराभागीरथीतीरे सिद्धाश्रमे गौतमऋषेस्त्रयः शिष्याः मेधावीकपिलः क्रमतिरितिते बा
ल्यादेवगुरुसेवातत्पराः आसन् एकदागौतमः तानाहूयउवाच हेशिष्याः वनेशीघ्रंगत्वा समित्पुष्पफलकुशाआनीयतां नेचफलादिकं स्वल्पंगृही
त्वा मध्यान्हे गुरुनिकटंप्राप्ताः तदागौतमोतिक्रुद्धः सन्नुवाच हेशिष्याः यूयंप्रातरेवगताः अधुनानुमध्यान्होजातः फलादिकमपि स्वल्पमानीतंन
हि एतावताकालेनकिंकृतं हेदुर्वृत्ताः यदिजीवितुमिच्छत तदापुनः वनंगत्वा फलादीनि बहून्यादाय सत्वराःसमागच्छत तच्छ्रुत्वा भीताः क्षुत्क्षामकंठाः
पुनरेववनंययुः तत्रवनाद्वनंगच्छंतः पश्चिमाभिमुखाः तृषयापरिपीडिताः एकस्मिन्सरोवरेस्नानं संध्यांचकृत्वा जलंपीत्वा फलादीनिविचिन्वंतः अति

आज्ञप्तोगुरुणाविमनतद्वाक्यंतुलंघयेत् यदिदुःखादिकंप्राप्तंगुरुंतुशरणंव्रजेत् ६ मातृत्वेचपितृत्वेचगुरुमेवस्मरेद्बु
धः गुरोर्नप्राप्यतेयत्तन्नान्यत्रापिहिलभ्यते ७ गुरुप्रसादात्सर्वंतुप्राप्नोत्येवनसंशयः मेधावीकपिलश्चैवक्रमति
श्चमहातपाः गौतमस्यगुरोःसम्यक्सेवयाऽमरतांगताः ८

भयंकरंवनंविविशुः तदानींरात्रिश्चजाता सिंहव्याघ्रादीनां
नादाश्चबभूवुः तदाभीताःमिथःप्रोचुः अहोकष्टं महांधकारयुक्तेस्मिन्वने फलादीनि नपश्यामः दिशोनजानीमः किंगृहीत्वागुरुसन्निधिंगच्छामः
नःकथंभवे दितिभयातुराः इतस्ततोभ्रमंतः तृणगुल्मसमावृते कूपेपतिताः तत्रसर्पैर्दष्टाः मृत्युंप्रापुः अथगौतमःतान् अनागतान् ज्ञात्वास्वात्मा
नं बहुविनिंद्य प्रातःभार्ययासार्कं वनेतान् मृगयन् एकस्मिन् कूपे मृतान्दृष्ट्वा विललाप तदासर्पाः स्वपापेनैवैतेमृताः किमर्थंशोकःकार्य इतिगौत
मं सांत्वनंचक्रुः अथगौतमउवाच कर्मणामनसावाचापापमेभिःकदाचन नकृतंशिष्यवर्यैस्तैर्भवद्भिर्लोकनिष्ठुरैः वृथासंघातितास्तेतुकालमृत्युर्न ७
चागतः तस्मात्तद्दोषोयुष्माकंनचैषामपिपन्नगाः कर्तैषांयमएवात्रयमंतस्माच्छपाम्यहं इत्युक्त्वाजलमादाययमंशप्तुंसमुद्यतः तदायमःसहसैवतत्रा
गत्योवाचहेऋषे एषांअकालमरणंन किंतुसर्पदंशनिमित्तेन महामृत्युकालएवोपस्थितस्तस्माद्विचार्य शापंदेहि नात्रममापराधः तदागौतमउवाच एवंस

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ति एतैः सच्छिष्यैर्विनाममजीवितेनकिंप्रयोजनं अतः मयायत्पुण्य मुपार्जितं यच्चतपस्तप्तं तेनपुण्येन तवकृपयाच एतेजीवनंप्राप्नुवंतु एवमुक्तेतेसह
सोत्थायसंहृष्टाः अथतःगुरुंयमंचदृष्ट्वाववंदिरे गौतमःप्रीत्यातानालिंग्यातितुष्टः युष्माकंवरंदास्यामीत्युवाच सर्वान्वेदांश्चशास्त्राणि समस्तागानि
कथनाः इतिहासपुराणानिमत्प्रसादादवाप्स्यथ गुरुणैवंवरेदत्तेसेंद्रोगुरुरगात्ततः गौतमंप्रेतराजंचतांश्वविप्रानुवाचह इंद्रोहमस्मिभद्रंवःशृणुध्वं
वचनंमम एतैर्द्विजैरतीवेहजितालोकाश्चसर्वशः ममलोकमितस्तस्माद्गंतुमर्हथकथताः गौतमस्यप्रसादेनसदेहाएवगच्छतु सामर्थ्यमेषांलोकेच

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कार्तिकेविष्णुतत्परः गुरुसेवांप्रकुर्वीत ततोमोक्षमवाप्नुयात् ९ नरेभ्योवैष्णवंधर्मंयोददातिहिद्विजो
त्तमः ससागरमहीदानेतत्पुण्यंलभतेहिसः १० तिलधेनुहिरण्यंचरजतंभूमिवाससी गोप्रदानानिदास्यंतिसर्वंभा
वेनकथ्यते ११ सर्वेषामेवदानानांकन्यादानंविशिष्यते सहस्रमेवधेनूनांशतंचानुडुहांसमम् १२ दशानडुत्समंया
नंदशयानसमोहयः हयदानसहस्रेभ्योगजदानंविशिष्यते १३ गजदानसहस्राणांस्वर्णदानंचतत्समम् स्वर्णदानस
हस्राणांविद्यादानंचतत्समम् १४ विद्यादानात्कोटिगुणंभूमिदानंविशिष्यते भूमिदानसहस्रेणगोप्रदानंविशिष्यते
१५ गोप्रदानसहस्रेभ्यात्वन्नदानंविशिष्यते अन्नाधारमिदंप्रोक्तंतस्माद्देयंतुकार्तिके १६ परान्नवर्जनादेवलभ्यंचां
द्रायणंफलम् दिनेदिनेतिकृच्छ्रस्यफलंप्राप्नोतिमानवः १७

तवकीर्तिस्तथामम कीर्तिश्चलोकेख्यातास्यात् गुरुपूजाफलंतथा इत्युक्त्वा तान्विमानेचारोप्य दिवंययौ यमः स्वपुरं गौतमश्चस्वाश्रमं ययाविति
८ ९ यत्पुण्यमितिशेषः १० ११ कन्यादानफलमुक्तं अष्टवर्षाभवेद्गौरी नववर्षाचरोहिणी दशवर्षाभवेत्कन्यात्पतऊर्ध्वंरज
स्वला गौरींब्रह्मलोकंरोहिणींसूर्यलोकं कन्यांस्वर्गलोकं रजस्वलांयमलोकं ददाति यावंतिर्त्तेवरोमाणि कन्यायास्तुतनौकृत तावद्वर्षसहस्राणि
रुद्रलोकंमहीयते इति अनडुहां वृषभाणांसमंतुल्यं १२ यानं रथं हयः अश्वः १३ १४ १५ १६ १७ ५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

संधानं मद्योत्पादनं मांसं पशुपक्षि मांसं एतत् क्षत्रियादि विषयं १८ मद्यत्तानामनिषिद्धानां १९ २० २१ २२ २३ २४
कार्तिके पुष्करे वासो महाफलदायक इति कैमुति कन्यायेनाह पुष्करमिति यः स्मरेत् तस्य लक्ष कोटि गुणं पुण्यं भवेत्तर्हि निवासकरणेना

कार्तिकेवर्जयेन्मांसंसंधानंचविशेषतः राक्षसींयोनिमाप्नोतिसकृन्मांसस्यभक्षणात् १८ मद्यत्तानांतुभक्ष्याणां
कार्तिकेनियमेकृते अवश्यंविष्णुरूपत्वंप्राप्यतेमोक्षदंपदम् १९ ब्राह्मणेभ्योमहींदत्वाग्रहणेसूर्यचंद्रयोः यत्फलं
लभतेवत्सतत्फलंभूमिशायिनः २० भोजनंद्विजदंपत्योःपूजयेच्चविलेपनैः कंबलानिचरत्नानिवासांसिविविधानिच
२१ तूलिकाश्चप्रदातव्याःप्रच्छादनपटैःसह उपानहावातपत्रंकार्तिकेदेहिसद्व्रत २२ कार्तिकेक्षितिशायीचह-
न्यात्पापंयुगार्जितम् जागरंकार्तिकेमासियःकरोत्यरुणोदये २३ दामोदरायेदेववर्षेगोसहस्रफलंलभेत् नदीस्ना
नंकथाविष्णोर्वैष्णवानांचदर्शनम् २४ नभवेत्कार्तिकेयस्यहरेत्पुण्यंदशाब्दिकं पुष्करंयःस्मरेत्प्राज्ञःकर्मणामनसा
गिरा २५ कार्तिकेमुनिशार्दूललक्षकोटिगुणंभवेत् प्रयागोमाघमासेतुपुष्करंकार्तिकेतथा २६ अवंतीमाधवेमासि
हन्यात्पापंयुगार्जितम् धन्यास्तेमानवालोकेकलिकालेविशेषतः २७ येकुर्वंतिनरानित्यंप्रीत्यर्थंहरिपूजनं तारि
तास्तैश्चपितरोनरकाच्चनसंशयः २८ क्षीरादिस्नपनंविष्णोःक्रियतेपितृकारणात् कल्पकोटिदिवंप्राप्यवसंति
त्रिदिवैःसह २९ कार्तिकेनार्चितोयैस्तुकृष्णस्तुकमलेक्षणः जन्मकोटिषुविप्रेंद्रनतेषांकमलागृहे ३० अहोमु
ष्टाविनष्टास्तेपतिताःकलिकंदरे यैर्नार्चितोहरिर्भक्त्याकमलैरसितैःसितैः ३१ ६७ ६७

तिफलंभवेदिति किंवक्तव्यं पुष्करंक्षेत्रं २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ६७

८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

श्वेतः श्वेतनृपः पुष्करार्चनयोगेन कमलपूजनेन मुक्तिं प्राप अत्र प्रसिद्धा कथा ब्राह्मे पुरा काश्मीरदेशे श्वेतो नाम नृपः इष्टापूर्तकर्मनिष्ठः महावै-
ष्णवः राज्ये पुत्रमभिषिच्य पुष्करक्षेत्रं गत्वा अतितीव्रेण तपसा स्वशरीरमशोषयन्नस्तौत् स्तुवतस्ते स्वदेहान्निर्गतं महाभयंकरं पुरुषं दृष्ट्वा त्वं कोसि
कुत आगतोसीत्यपृच्छत् तदा व्याध उवाच हे राजन् त्वं पूर्वजन्मनि जनस्थानीयो नृपः मृगयायां मृगरूपधरं मुनिं हतवान् तेन ब्रह्महा जातः एक
दा रात्रौ ब्रह्महत्याभयान्मुक्तो भवामीति विचिंत्य परमभक्त्या कार्तिके कमलैर्विष्णुं पूजयामासिथ तदैव उदरव्याधितः कंठगतेन प्राणेन नारायणी
नाम्नीं स्वपत्नीं संस्मरन् मृतः तेन पुण्येन त्वं स्वर्गं गतः अहमपि स्वेन तेजसा कल्पपर्यंतं तत्र तव निकटे स्थितः ततः कल्पांते इदानीं सः त्वं काश्मीरदे-

पद्मेनैकेन देवेशं योर्चयेत्कमलापतिम् वर्षायुतसहस्रस्य पापस्य कुरुते क्षयम् पुष्करार्चनयोगेन श्वेतो मुक्तिमवा
पह ३२ अपराधसहस्राणि तथा सप्तशतानि च पद्मेनैकेन देवेशः क्षमते प्रणतोर्चितः ३३ तुलसीपत्रलक्षेण का
र्तिके योर्चयेद्धरिम् पत्रे पत्रे मुनिश्रेष्ठ मौक्तिकं लभते फलम् ३४ मुखे शिरसि देहे तु कृष्णोत्तीर्णां तु यो वहेत् तुल-
सीं कृष्णनिर्माल्यैर्योगात्रं परिमार्जयेत् ३५ सर्वरोगैस्तथा पापैर्मुक्तो भवति मानवः शंखोदकं हरेर्भक्तिर्निर्माल्यं पा
दयोर्जलम् ३६ चंदनं धूपशेषं च ब्रह्महत्यापहारकम् ३६ कार्तिके मासि विप्रेंद्र प्रातःस्नानपरायणः विप्रेभ्यश्चा
न्नदानं तु कुर्याच्छक्त्यनुसारतः ३७ सर्वेषामेव दानानामन्नदानं विशिष्यते अन्नेन जायते लोकोऽन्नेनैवाभिव-
र्द्धते ३८

शे क्षमनसः राज्ञः गृहे श्वेतनाम्ना जातः अत्रापि विष्णोराराधनस्तोत्रपाठेन त्वं शुद्धः अतः व्याधरूपेण तव देहादहं नि
र्गतः शुद्धश्च जातः तच्छ्रुत्वा विस्मितो राजा व्याधमुवाच हे व्याध यतस्त्वया मम जन्म पुनः स्मारितं ततस्तव भविष्यात्प्रसादेन त्वं धर्मव्याधो भविष्यसि इत्यु
क्त्वा विमानमारुह्य परं स्थानमवाप तस्मात् सहस्रकमलैः पूजा कार्तिके मधु सर्वभूतात्मा भगवान् गोविंदः कल्पकोटिशतैरपीति ३२ ३३
३४ विष्णोर्निर्माल्यमाहात्म्यमाह मुख इति ३५ ३६ अन्नदानप्रर्वे नारकाः मुक्ताः दिव्यरूप ३७ ३८

३९ ४० सत्यकेतुर्विषयेकथामाह स्कांदे पुरासत्यजिन्नामब्राह्मणः । भक्तानामपि विद्वानां १९ ...हः सदातीर्थयात्रापरः नान्येषुरमते
चित्तंगंगांनित्यंस्मरत्यसौ भागीरथीस्त्रनिष्णातः विशेषेण महामुनिः सः नी· यः स्मरेत् तस्य लक्ष कोटि ...गानगरींगत्वा जनैर्दर्शितंसत्यकेतु गृहं
प्रविवेश तदासत्यकेतुः तृट्परीतंक्षुधाविष्टं भोजनमिच्छंतंसत्यजितंदृष्ट्वा उत्था... ...ाच हेद्विजोत्तम तवागमनेनाद्यमम-
जन्मसाफल्यंजातंपितरस्तृप्ताः देवाश्वसुप्रीताजाताः हेद्विजेंद्रइच्छितंभोजनंकुरु त्वयिभुक्तेमे किंचित् कर्तव्यंनावशिष्यते तवदर्शनादप्रा-
प्यंनहिविद्यते तदासत्यजिदुवाच हेसत्यकेतोनवशुश्रूषया वाक्येनच तृप्तोस्मि किंच अन्नदातारः लोकेबहवः संति तत्रत्वयासदृशः कोपिनदृ
ष्टः त्वंगृहस्थाश्रमिणांमध्येश्रेष्ठोसि त्वयागंगायात्राकृतानवा तदासत्यकेतुरुवाच हेद्विज मद्गृहे अतिथीनांअन्नदाता अन्यः कोपिनास्तिने-

अन्नंहिसर्वभूतानांप्राणभूतंपरंविदुः अन्नदःसर्वदालोकेसर्वयज्ञादिकृद्भवेत् ३९ तीर्थस्नानेनार्किंतस्यदेवया
त्रादिनापिकिम् सर्वसंपाद्यतेब्रह्मन्अन्नदानान्नसंशयः ४० सत्यकेतुर्द्विजःपूर्वंचान्नदानेनकेवलम् सर्व
पुण्यफलंप्राप्यमोक्षंप्रापसुदुर्लभम् ४१ कार्तिकव्रतनिष्ठस्तु कुर्याद्गोदानमुत्तमम् व्रतंसंपूर्णतांयाति
गोदानेननसंशयः ४२

नाद्यापि भागीरथीस्नानंनजातं तच्छ्रुत्वासत्यजित् तं विनिंदन् त्वयाभागीरथीस्नानंनकृतम् अतः त्वद्गृहे यन भोक्ष्यामीत्युक्त्वा गृहान्निर्ग
त्य स्नानार्थंभागीरथींगतः तदैवगंगान्तर्हिताऽभवत् सयदाजलंनापश्यत् तदाकृतांजलिः गंगांतुष्टाव हेदेवि मयाअणुमात्रोप्यपराधः
नकृतः मे दर्शनंदेहि अन्यायंक्षंतुमर्हसि इतिस्तुतागंगा प्रत्यक्षमूर्त्या द्विजंमाह हेसत्यजित् त्वं सत्यकेतुगृहंगत्वा तंप्रसाद्य अन्नंभु
क्त्वा पुनरागच्छ तदन्नभोजनेन बहवोमोक्षंगताः इतिगंगावचःश्रुत्वा सत्यकेतुगृहे भोजनंकृत्वा तदनुज्ञातः गंगायामागतः गंगांदृष्ट्वास्ना
नंचकार एवंसत्यकेतुः केवलमन्नदानपुण्येनसद्गतिंप्रापेति ४१ ४२

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कश्चित्कृशशर्मानामब्राह्मणः वेदवेदांगपारगः शांतः जितेंद्रियः सर्वयज्ञकर्ताधनीनित्यदानपरः सर्वेषांहितेरतः पुराणवक्ताबंधूनांहितकृत् बहुपुत्र-
वान् आसीत् सचउत्तरवयसि गृहभारंपुत्रान्समर्प्य वनंगत्वाश्रीविष्णुं आराधयन्स्वोग्रतपसा स्वर्गंप्रापतत्रैकदायमदूतैः पराजितान् देवदूतान्
प्रति इंद्रःप्रोवाच हेदूता धर्मिष्ठाः ममाज्ञयादिवंयांतु पापिष्ठाः नरकंयांतु तत्रापिये गोप्रदातारः तेपापिनोपिदिवंयांतु गोदानेन पापराशिर्नश्यति
एतदिंद्रवचः श्रुत्वाकृशशर्माब्राह्मणः स्वपुत्रानुपदेष्टुं अंतरिक्षमार्गेण पुत्रान् संबोध्य प्रोवाच हेपुत्राः यूयंयदि स्वर्गंईप्सथ तदा मद्वाक्यात् गोदानं
कर्तव्यं गोदानात्परमन्यदानं त्रिलोके नास्तीति उक्त्वागतः तेपुत्राश्चअशरीरवाचं श्रुत्वा विस्मिताः संतः सर्वेपिसविधिना गोप्रदानंचक्रुः तेन
सद्गतिं प्राप्ताः ४३ ४४ पुष्करविषये प्रसिद्धाकथा सारेम्हारे पुरानंदिग्रामे पुष्करनामानौ द्वौब्राह्मणौ निवसतः तत्रैकोपुण्यात्मा

गोदानात्परमंदानंसंसारार्णवतारकम् नास्तिनारदलोकेस्मिन्कृशशर्माब्राह्मणोयथा ४३ कार्तिकेमासिविप्रें
द्रदत्वादानान्यनेकशः हरिस्मृतिविहीनश्चेन्नपुनंतिकदाचन ४४ नामस्मरणमाहात्म्यंमयावक्तुंनशक्यते
पुष्करेणयथापूर्वंनारकीयाश्चमोचिताः ४५

अपरः पापी अथैकदायमः पापिपुष्करानयने दूतानाज्ञापयत् तेच-
तंविहाय पुण्यवंतं पुष्करं आनीतवंतः तदायमः दूतान् निर्भर्त्स्य बहुसन्मानपूर्वकं पुष्करमुवाच हेपुष्कर तवानयने ममाज्ञानत्वं पुनर्गच्छ तदा
पुष्करउवाच हेयम अहं नरकान्द्रष्टुमिच्छामि यत्र पापिनो यातना मनुभूयंते ततोयमदर्शितं हाहाकार रवाकुलं अतिदुःखितं नारकीयग
णं दृष्ट्वाऽतिसंत्रस्तोदयापरः पुष्करः तानुवाच हेनारकाः पूर्वंकिमपि नविचारितं अधुना हाहाकरणेन किंप्रयोजनं सर्वपापक्षयकरं भग
वन्नामापि नगृहीतं नारकाऊचुः हेपुष्कर त्वयोक्तंसत्यं क्षणंतिष्ठ तवांगस्पर्शवायुना स्माकंसुखं भविष्यति तदा एतैः किंप्रयोजनं त्वंगच्छेति
यमेनोक्तः पुष्करउवाच हेयम एतान्मोचयित्वाऽहंगंतुं नोत्सहे अतः मयासर्वभूतात्मा भगवान् गोविंदः आराधितस्तेन पुण्येन एते नारकाः
मुक्ताभवंतु एवमुक्त्वा गोविंदगोविंदेतिविष्णोर्नामस्मरणंअकरोत् तदैवसर्वेनारकाः मुक्ताः दिव्यरूपधराः तवकीर्तिरतुला भविष्यतीतिपु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

क्षर मुक्तवंतः वैकुंठंययुः पुष्करोपियममामंत्र्य नाम महिम्नैव परंपदंगतवानिति ५५ नामस्मरणमंत्रमाह गोविंदेति ५६ कार्तिकेभा-
गवत पारायणमाह श्लोकार्द्धमिति ५७ ५८ ५९ ६० यथाजडोनामक ब्राह्मणः गीताध्यायश्रवणेन मुक्तोऽभू-
त् अत्रप्रसिद्धा कथा सारोद्धारे विदर्भनगरे कौशिकान्वयः जडोनाम ब्राह्मणः स्वधर्मं विहाय परस्त्रीगामी मद्यपी चौर्यकर्मरतः आसी-
त् सएकदा उत्तरदिक्. चौर्येणातीवधनंगृहीत्वा आगच्छन् मार्गे तरोर्मूले चौरैर्घातितः ततः तत्पुत्रः पितरंनित्यं अन्वेषयन् वार्त्तामपि
नोपलब्धवान् ततःपितुः पारलौकिकंकर्म कर्तुं संभारान्गृहीत्वा वाराणशींगंतु मुपचक्रमे मार्गेसप्ताष्टौनिवासान् नीत्वाएकस्मिन् तरोर्मूले

गोविंदगोविंदहरेमुरारेगोविंदगोविंदमुकुंदकृष्ण गोविंदगोविंदरथांगपाणे गोविंददामोदर माधवेति ५६
श्लोकार्द्धंश्लोकपादंवानित्यंभागवतोद्भवम् कार्तिकेयःपठेन्मर्त्यः श्रद्धाभक्तिसमन्वितः ५७ येनैश्रुतंभागवतंपु-
राणंनाराधितोवैपुरुषःपुराणः वृतंमुखेनैवधरामराणांतेषांवृथाजन्मगतंनराणाम् ५८ कार्तिकेमासिविप्रेंद्र
यस्तुगीतांपठेन्नरः तस्यपुण्यफलंवक्तुंममशक्तिर्नविद्यते ५९ गीतायास्तुसमंशास्त्रंनभूतंनभविष्यति सर्वपा
पहरानित्यंगीतैकामोक्षदायिनी ६० एकेनाऽध्यायपाठेनसर्वपापकृतोपिच मुच्यतेनरकाद्घोरात्जडोवैब्राह्म
णोयथा ६१

यत्र पूर्वंपितानिहतः तत्र संध्यांकृत्वा गीतायाः तृतीयाऽध्यायंजजाप-
तदैव घोरशब्दंश्रुत्वा आकाशात् पततं विमानवरसंस्थितं दिव्यरूपधरं पितरं दृष्ट्वा प्रणम्य वृत्तांत मपृच्छत् सचपिता आह हे पुत्र य
दर्थं वाराणशीं गंतव्यं तत्सर्वं अद्यकृतं त्वंकृतकार्योऽसि निवर्तस्व गीताध्याय पठनेनत्वयाहं मोचितः किंच हे पुत्र मम भ्राता अन्ये म
दन्वयाश्च नरकं प्रतिपेदिरे तेसर्वे त्वया गीतापठन पुण्यदानेन मोचितव्याः इत्युक्त्वा आशिषंदत्वा विष्णुपदंययौ पुत्रोपिकालेनयम- १०
लोकंगत्वा गीतापाठजंपुण्यंदत्वा नारकीयान्मोचयित्वा स्वयमपि परपदंययाविति ६१ ६ ६ ६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथकार्तिके शालिग्रामशिलादानप्रशंसामाह शालिग्रामेति ५२ ५३ ५४ यथाब्राह्मणीविवाहात् पंचमदिवसे भर्तृ
मरण योगेन विधवाजाता परंतु शालिग्राम शिलादानेन भर्ताजीवनंप्राप तेन सधवाजाता अत्र प्रसिद्धा कथा सारोद्धारे गोदातीरे कश्चिद्वै-
श्यः महापापरतः दुराचारः आसीत् सकदाचित् ऋणग्राहिणं ब्राह्मणं खड्गेनाघातयत् ततः मरणांतेरौरवनरके पतितः अथधर्मचारोनाम
तत्पुत्रः पित्रार्जितंधनं यज्ञदानव्रतजपतपइष्टापूर्तपरोपकारादि सन्मार्गेणव्ययंचकार एकदा धर्मचारवैश्यगृहे लोमश मुनिरागत्य त्वंशा-
लिग्रामशिलादानपुण्येनपितरं रौरवान्मोचयेत्युपदिदेश तदासः शिलादानंव्यर्थमितिमत्वा ऋषिवचनमनादृत्य तूष्णींस्थितः कालेन ममा
रच लोमशोपि तूष्णींययौ सधर्मचारवैश्यः शिलायाअनादरात् विप्रवाक्यस्यलंघनात् मन्वंतरंनरकयातनांभुक्त्वा कर्मशेषेणानेकपशुयोनिं

शालिग्रामशिलादानंयःकुर्यात्कार्तिकेमुने तस्यपुण्यस्यविश्रांतिर्विष्णुनाननिरूपिता ५२ शालग्रामंसमभ्यर्च्य
श्रोत्रियायमहामुने दानंयःकुरुतेविप्रतस्यपुण्यफलंशृणु ५३ सप्तसागरपर्यंतभूदानाद्यत्फलंभवेत् शालग्रामशिला
दानात्तत्फलसमवाप्नुयात् ५४ शालिग्रामशिलादानात्कार्तिकेब्राह्मणीयया विधवासधवाजाताविवाहेपंचमेहनि ५५

भुक्त्वा स्त्रीजन्मानिचभुक्त्वा एकादशेजन्मनि याजकब्राह्मणस्य कन्या अभवत् तदापिता प्राप्तयौवनांकन्यां दृष्ट्वा समानकुलगोत्रायविवाह-
मकरोत् अथ तद्भर्ता पंचमेह्निवमनरोगतः मृतः तदायाजकः जामातरं मृतंदृष्ट्वा जामाताकेनजीवे दिति क्षणमात्रंविचार्य कार्तिकेशा
लग्रामस्य दानंजीवने कारणमितिमत्वा सुलक्षणं मनोहरं शालिग्रामं पुत्र्याहस्तेन विप्राय दापयामास तदातत्क्षणादेव पतिः जीवनंप्राप त-
तः तौ दंपती चिरकालं चिक्रीडतुः कालांतरे सायाजकसुता शालग्राम दानपुण्येन स्त्रीजन्मादिनिर्मुक्तासती विष्णुयशनामकब्राह्मणजन्मल
ब्ध्वा प्रतिवर्षं कार्तिकेशालिग्राम दानपुण्येन मोक्षं प्रापेति ५५

७ ७ ७ ७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रनि-
शिलादानप्रसंगेन शिलालक्षणमाह पाद्मे चक्रांकितंहिरण्याभंरश्मिजालविनिर्दिशेत् सुवर्णरेखाबहुलंस्फटिकद्युतिशोभितम् रुक्षाउद्वेगजननी-
स्निग्धासिद्धिकरी कृष्णाकीर्तिंददातिच पांडुरापापदहनीपीतापुत्रफलप्रदा नीलाप्रयच्छतेलक्ष्मींरक्तारोगप्रदायिनी षष्ठंप्रद्युम्नमेवच
वक्रादारिद्र्यभागिनी एकंस्तुदर्शनंज्ञेयंलक्ष्मीनारायणंद्वयं तृतीयंचाच्युतंविद्याच्चतुर्थंतुजनार्दनम् पंचमंवासुदेवंच अतऊर्ध्वंतुचक्राणि
संकर्षणंसप्तमंच अष्टमंपुरुषोत्तमम् नवमंचनवव्यूहंदशमंतुदशात्मकम् एकादशंचानिरुद्धंद्वादशंद्वादशात्मकम् इतिश्रीचतुःपुराणसा

तस्मात्तुकार्तिकेमासिस्नानदानपुरःसरम् शालग्रामशिलादानंकर्तव्यंनात्रसंशयः ५६ ब्रह्मोवाच
रसंग्रहेकार्तिकमासमाहात्म्येकार्तिकव्रतिधर्मनिरूपणंनामद्वितीयोऽध्यायः २ ६५ ६५ पौर्णमासींसमारभ्यपौर्ण-
भूयःशृणुष्वविप्रेंद्रकार्तिकस्यचवैभवम् दशमीदिनमारभ्यदशम्यांतुसमापयेत् १ दामोदरंनमस्कृत्यकुर्यात्संकल्पमादितः दामो
मास्यांसमापयेत् आश्विनस्यहरिदिनेसमारभ्यतुभक्तिमान् २ निर्विघ्नंकुरुदेवेशत्वामासंपुरुषोत्तम ४
दरनमस्तेस्तुसर्वपापविनाशन ३ कार्तिकस्यव्रतंकर्तुमनुज्ञांदातुमर्हसि कलौचस्वर्गगमनकारणंश्रूयतां
इतिसंप्रार्थ्यविधिनाकार्तिकव्रतमाचरेत् अनूरुंवदताप्रोक्तंभास्करेणश्रुतंमया ५ तस्मात्पुण्यफलप्रोक्तोवैशाखोनर्मदातटे
हितत् सूर्यउवाच द्वादशानांतुमासानांमार्गशीर्षोतिपुण्यदः ६ एकतःसर्वदानानिव्रता-
नतोलक्षगुणःप्रोक्तःप्रयागेमाघमासकः ७ तस्मान्महाफलःप्रोक्तःकार्तिकोजलमात्रके
निनियमास्तथा ८

दृश्यतेऽनंतसंज्ञके खंडितेत्रुटितेभग्नेशालग्रामेनदोषभाक् एवंदामोदरादिमूर्तीनांलक्षणंवर्तनेग्रंथवि-
स्तरभयान्नोच्यतइति ५६ इतिकार्तिकमाहात्म्यटीकायांद्वितीयोऽध्यायः २ ६५ अथकार्तिकमासव्रतंकदाआरंभणीयंकदाच ११
समापनीयमित्यपेक्षायामाह भूयइत्यादिना आश्विनस्येतिशेषः १ २ ३ ४ अनूरुंगरुडाग्रजंमयाब्रह्मणा ५ ६ ७ ८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

९ १० ११ १२ १३ १४ सामान्यतो व्रतारंभसमाप्तिकालमुक्त्वा उपासनापरत्वेन विशेषमाह ब्रूहीत्या

एकतः कार्तिकस्नानं ब्रह्मणा तुलया धृतं संततिश्चैव संपत्तिः कलौ येषां प्रजायते ९ अवश्यं तैः कृतं विद्धि कार्ति
कस्नानमादरात् स्नानं च दीपदानं च तुलसीवनपालनम् १० भूमिशय्या ब्रह्मचर्यं तथा द्विदलवर्जनम् विष्णुसंकी-
र्तनं सत्यं पुराणश्रवणं तथा ११ कार्तिके मासि कुर्वंति जीवन्मुक्तास्त एव हि नकार्तिकसमं धर्म्यं मर्थ्यं नो कार्ति
कात्परम् १२ नकार्तिकसमं काम्यं मोक्षदानं न कार्तिकात् युधिष्ठिरेण धर्मार्थमर्थार्थं च ध्रुवेण च १३ श्रीकृष्णे
न तु कामार्थं मोक्षार्थं नारदेन च कृतमेतद्व्रतं तस्माच्छ्रेष्ठं कृष्णप्रियं च हि १४ अरुण उवाच ब्रूहि भास्कर स
र्वात्मन् कदारभ्य व्रतं कृतम् सफलं जायते सम्यक् का च पूज्यात्र देवता १५ भास्कर उवाच अहं विष्णुश्च शर्व
श्च देवी विघ्नेश्वरस्तथा एकोहं पंचधा जातो नाट्ये सूत्रधरो यथा १६ अस्माकं सर्व एवैते भेदा विद्धि खगेश्वर तस्मा
त्सौरैश्च गाणेशैः शाक्तैः शैवैश्च वैष्णवैः १७ कर्तव्यं कार्तिकस्नानं सर्वपापापनुत्तये सूर्यस्य प्रीतये कार्यं तुलासं
स्थे दिवाकरे १८ इषपूर्णां समारभ्य यावत्कार्तिकपूर्णिमा तावत्स्नानं विधातव्यं शिवसंतुष्टये नरैः १९ देवीप
क्षं समारभ्य महारात्रिचतुर्दशी तावत्स्नानं विधातव्यं देवी संप्रीयतामिति २० गणपक्षं समारभ्य कृष्णायां का
र्तिके भवेत् चतुर्थी तावदेव स्यात्स्नानं गणपतुष्टये २१ एकादशीं समारभ्य आश्विनस्यासिते तराम् एकाद-
श्यां कार्तिकस्य शुक्लायां परिपूर्यते २२ कृतं येन तु तस्य स्यात्परितुष्टो जनार्दनः नकार्तिकसमो मासो न काशीस
दृशी पुरी २३ न प्रयागसमं तीर्थं न देवः केशवात्परः प्रसंगाद्वा बलात्कारैर्ज्ञात्वाज्ञात्वा कृतं भवेत् २४

दिना १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ ६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अशक्तस्य कार्तिकस्नान फलग्रहण प्रकारमाह स्नानार्थमिति द्वाभ्यां २५ २६ प्रावरणं हिमानिल निवारणवस्त्रं (रजाई दुलाई लेप॰) इतिप्रसिद्धं नीशारः स्यात्प्रावरणे हिमानिल निवारणे इत्यमरः २७ शुल्बजां ताम्रजां शुल्बं ताम्रे यज्ञकर्मण्याचारे जलसन्निधा-विति मेदिनी मृज्जां मृण्मयीं चित्रजातां कागदोपरिचित्रितां पिष्टविचित्रिताम् रंगावल्यादिना भूमौ निर्मितां २८ २९ आढ्यः युक्तः ३० ३१ ३२ ब्राह्मणमाहात्म्यमाह सनत्कुमारसंहितायां अविद्योवासविद्योवाब्राह्मणोमामकीतनुः प्रायः कलियुगेविप्राः शूद्राचारपरायणाः वाममार्गरताः प्रायः संध्यास्नानविवर्जिताः ईदृशा अपिसंपूज्या ब्रह्मबीजसमुद्भवाः ब्रह्मबीजेष्वपिश्रेष्ठः कृतोपनयनस्तुयः संध्याकर्ताततः श्रेष्ठः स्नानकर्ताततोधिकः उत्कृष्टस्तुततोज्ञेयः स्यात्स्वाचारेणसंयुतः ततोप्यधीतशास्त्रस्तुवेदवेत्ताततोपिच-वेदार्थवित्ततः श्रेष्ठः सदाचारपरायणः अपरान्नरुचिस्स्वस्त्रीनिरतः क्रोधवर्जितः मध्यान्हेप्रयतः संध्यांयः करोतिद्विजोत्तमः अयाचितव्रतोहोमीदेवब्राह्मणपूजकः विभज्याशी सत्यवादीद्विजोयत्रतुतिष्ठति कलिकालोपसर्गाद्यास्तत्स्थलेनविशंतिहि तस्मा सर्वप्रयत्नेन कार्तिके द्विजमर्चयेदिति ३३ ५९

स्नानंकार्तिकमासस्यनपश्येद्यमयातनाम् स्नानार्थंचेन्नसामर्थ्यंदत्वान्यस्मैधनादिकम् २५ स्नानस्यतस्यहस्तस्यगृहणात्पुण्यभाग्भवेत् अथवाकार्तिकस्नानंयेकुर्वंतिद्विजानयः २६ तेषांप्रावरणंदत्वास्नानजंफलमाप्नुयात् राधादामोदरः पूज्यः कार्तिकेतुविशेषतः २७ स्वर्णस्यवाथरौप्यस्याप्यभावेशुल्बजामपि मृज्जांवाचित्रजातांवाथवापिष्टविचित्रिताम् २८ दामोदरस्यराधायास्तुलस्याधोर्चयंतिये मूर्तिंतेतुनराज्ञेयाजीवन्मुक्तानसंशयः २९ अपिपापसहस्राढ्यः कार्तिकस्नानतोनरः मुक्तोवश्यंसभवतिनात्रकार्याविचारणा ३० तुलस्यभावेकर्तव्यापूजाधात्रीतलेखग मुख्यपूजाविधानंतुकर्तव्यंसूर्यमंडले ३१ अप्रत्यक्षाः सर्वदेवाः प्रत्यक्षोभगवानयं सर्वेदेवाःकालवशाः कालकालोदिवाकरः ३२ एतदाराधनेशक्तः प्रतिमांपूजयेन्नरः प्रतिमातोधिकंपुण्यंब्राह्मणस्यतुपूजने ३३

१२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दानपात्रमाह सनत्कुमारसंहितायां मोक्षायैकाकिनेदद्याद्दानंद्रव्यच्युतायच सपत्नीकायधर्मार्थंविशेषेणकुटुंबिने यत्सेवाकारिणेदत्तंदत्तंवार्धुषिकायच दासीशायचयद्दत्तंयद्दत्तंछद्मकारिणे तीर्थप्रतिग्राहिणेचयद्दत्तंतीर्थभोजिने धनुर्धरायचयद्दत्तंदत्तंयत्सेतभोजिने वैद्यविद्याजीविनेच तथानक्षत्रसूचिने ईदृशेदीयतेदानंयेनासौनरकेव्रजेदिति गोलक्षणमाह कपिलागोषुचश्रेष्ठा तदभावेतु पिंगला तदभावेसिता तस्या अभावेच सितेतरा तदभावेचयाकाचिद्दोग्ध्रीवत्सेनसंयुताइति ३४ ३५ ३६ ३७ अश्वत्थवटयोरुत्पत्तिमाह सनत्कुमारसंहितायां ब्रह्मणाचपुरासृष्टाः सर्वेदेवाः सवासवाः मिलित्वासर्वएवैते ब्रह्माणंवाक्यमब्रुवन् ब्रह्मन्सर्वाधिकोरुद्रः सर्वदेवेषुपठ्यते कर्तुंतद्द-

दरिद्रोदानपात्रंस्याद्विद्यावांस्तुविशेषतः विप्राभावेपूजनीयागावः कृष्णा मनोहराः ३४ विष्णोर्मूर्तिर्जंगमतः स्था
वरातुप्रशस्यते शूद्रस्यापितमूर्तीनांनमस्कारंकरोतियः ३५ पितृभिर्निरयंयातिदशपूर्वैर्दशापरैः शूद्रार्चितस्य
संस्पर्शाद्दहेदासप्तमंकुलम् ३६ तस्माद्विचार्य्यविप्रैर्यास्थापितातांसमर्चयेत् ततोपियादेवताभिः कृतासाभु-
क्तिमुक्तिदा ३७ मूर्त्यभावेपूजनीयोऽश्वत्थोवाथवटोयवा

र्शनंदेवगच्छामो भवतासह इत्युक्त्वा देवताः सर्वेकैलासंजग्मुरादरात् नदृश्यतेद्वारपालः शिवश्चाभ्यंतरेस्थितः गंतव्यंवानगंतव्यमस्माभिः शिवसन्निधौ एवंचिंतयमानैस्तैर्नारदोमुनिसत्तमः पुरोदृष्टोदेववृंदैस्तंप्रणम्योचुरुत्तमं देवाऊचुः मुनेवेदविदांश्रेष्ठब्रूहिमप्रश्नंसुशोभनम् किंकरोतिमहादेवोगंतव्यंवानवांतरे नारदउवाच चंद्रनाशदशायांतु देवाः संप्रस्थितागृहात् तस्मात्कश्चिन्महाविघ्नोभवतांसंभविष्यति किंकरोतिशिवश्चेतिप्रश्नेरतिदशाविभोः तस्मात्संभोगकार्येऽयंवर्ततेत्रिपुरांतकः इंद्रउवाच सर्वेषामेवदुःखानांनाशकर्तादिवस्पतिः मय्यागतेकथंनाशोदेवतानांभविष्यति विभीषणायदेवानांग्लानंकुरुतेमुनिः इतींद्रस्यवचः श्रुत्वाव्याकुलोभून्मुनिस्तदा कथंमद्वचनंसत्यंभविष्यत्यद्यवज्रिणि अद्यमद्वचनंशीघ्रंयदिसत्यंभविष्यति राधादामोदरमुदे करिष्येकार्तिकव्रतं एवंसंचिंत्यमनसातूष्णीभूतोमुनीश्वरः इंद्रोविचारयद्देवैःकिमिदानींविधीयतां ततइंद्रउवाच

+ टीप.--चंद्रनाशो राहुः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दंवन्हेमद्वचनंशृणु गृहीत्वाविप्ररूपंत्वंशिवस्याभ्यंतरेव्रज यदिप्रसंगोस्त्यस्माकंतदावार्त्तानिगद्यतां यदिनास्तिप्रसंगश्चेद्याचकत्वेनयाहि
च अवध्यत्वादताड्यत्वाद्भिक्षुकत्वेनतंव्रज इतिदेवेंद्रवचनंश्रुत्वावन्हिस्तथाकरोत् अभ्यंतरंददर्शेशंशिवयासहसंगतम् शिवयापिचदृ-
ष्टःसलज्जिताभोगमत्यजत् कोसिकोसीतिसंस्पृष्टोभिक्षुकोहंक्षुधातुरः वृद्धोस्म्यंधोस्मिदीनोस्मिभोजनंदीयतांमम तेनादृष्टमितिज्ञा
त्वापार्वतीतमभोजयत् सोपिभुक्त्वासमाचारंवक्तुंसंप्रस्थितोवहिः तस्मिन्नेवक्षणेगुप्तोनारदःपार्वतींययौ शिरोनिधायपार्वत्याःपादयोःस
रुरोदह अहोवालककिंजातंतच्छीघ्रमभिधीयतां करोमिनिष्कृतिंतस्यसाध्यासाध्यस्यवान्यथा मातर्वक्तुंनशक्नोमित्युपहासस्यकारणंकृ
तंयथेंद्रादिदेवैस्तथाकोन्यःकरिष्यति इतिश्रुत्वावचस्तस्यपुनःपुनरपृच्छत मुद्रयित्वातनोनेत्रेकराभ्यांसमुनीश्वरः उवाचवचनंनीचंमूर्खोसौ
गद्गदाक्षरम् इंद्रोयंयुवयोर्भोगंदेवताभ्योत्यवर्णयत् युवयोश्चकृतानिंदातांश्रुत्वादुःखितोस्म्यहम् भोगविच्छित्तयेवन्हिःप्रेषितोद्विज-

अश्वत्थरूपीविष्णुःस्याद्वटरूपीशिवोयतः ३८

रूपकः जगन्मातासिदेवित्वंकातेस्यादुपहास्यता इतितस्यावचःश्रुत्वापार्वतीकुद्ध्मानसा स्फुरदोष्ठारक्तनेत्राद्दष्ट्वातांनारदोययौ ग-
त्वादेवानुवाचेदंसंभोगाद्विरतोहरः आगम्यतांदर्शनार्थंदूरतोसौविलोकितः वन्हेर्मुनेर्वचःश्रुत्वादेवेंद्रःसगणोययौ प्रणिपत्यमहादेवंकृ
तांजलिपुरोभवत् दृष्ट्वातथाविधंशक्रंपार्वतीवाक्यमब्रवीत् यावंतःसंतिदेवानांज्ञानयःसर्वएवते अजानंतःस्त्रीसुखानिशापिनःसंतु
सस्त्रियः इतिदेवीवचःश्रुत्वाकंपिताःसर्वदेवताः ब्रह्मविष्णुमहेशाद्यास्तुष्टुवुर्जगदंबिकाम् ततोदेवीप्रसन्नाभूद्देवेंद्रंवाक्यमब्रवीत्
देवामद्वचनंमिथ्यात्रिलोकेपिनजायते तस्मादेकांशतोवृक्षायूयंसर्वेभवंतुवै इतिदेव्यावचःश्रुत्वाजातादेवास्तुपादपाः अश्वत्थरूपी
भगवान्वटरूपीसदाशिवः पालाशोभूद्विधाताचआम्रःशुक्रोवभूवह इंद्राणीसालताज्ञेयादेवानांयोषितस्तथा मालत्याद्याःपुष्पलता
उर्वश्याद्याप्सरसोभवनिति ३८ ५ ५ ५ ५ ५ १२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तुलसीशाकंक्वचिद्देशेप्रसिद्धं ३९ ४० ननुविष्ठाभक्षणतत्पराः गावः कथंजाताइत्यपेक्षायामाह सनत्कुमारसंहितायां एकदाब्रह्मा
गंगाद्वारमागत्य कार्तिकस्नानतत्परान् विष्णुभक्तिरतान् ऋषीन्दृष्ट्वा अतिकोपसंतप्तः सन् जगत्कर्तारंमांविहाय विष्णुःकथंआराध्यते तद्
दृध्वंनोचेच्छापंददामीत्युवाच तदात्रस्तैः ऋषिभिः ध्यातःविष्णुः प्रत्यक्षीभूयब्रह्माणमुवाच हेब्रह्मन् त्वंनिमित्तमात्रं विघ्नपालकोनारा
यणएव अतः कार्तिकेविप्रैः पूज्यते ब्रह्मावदति अहंजगद्गुरुः एवंद्वयोर्विवदतोः कस्यापिपराजयः नजातः तदाविष्णुः आवयोः सामर्थ्ये
शिवः चेत्तितत्रनिर्णयोभविष्यति तथेत्युक्त्वा ब्रह्माविष्णुश्चकाशिकांजग्मतुः तत्रशिवंप्रणम्य आवयोर्मध्येकः श्रेष्ठः हेप्रभोत्वंसत्यंब्रूहि इ-
त्यूचतुः तदाशिवउवाच एतन्ममहालिंगंकियदूर्ध्वंतलेकियत् योज्ञास्यत्येतदंतंस लोकेपूज्योभविष्यति तस्मादेकत्रयाहित्वंब्रह्मन्
विष्णोत्वमेकतः एतद्वचः समाकर्ण्येवेधाश्चोपरिसंययौ अधस्ताच्चगतोविष्णुर्ययौपंचशतंसमाः विश्रांतःखेदखिन्नश्चनप्राप्तोंतस्कतस्यच

कार्तिकेतुलसीशाकंतांबूलंचानराधमः अज्ञानात्ज्ञानतोवापिभुंजानोनिरयंव्रजेत् ३९ शालग्रामशिलाचक्रेनि
त्यंसन्निहितोहरिः तस्मात्सर्वप्रयत्नेनशालग्रामंप्रपूजयेत् ४० रुद्रशापवशाद्गावोविष्ठाभक्षणतत्पराः तथा-
पित्राः पूजनीयालोकद्वयफलप्रदाः ४१

पुनः परावृत्यययौप्रणामत्रुद्रमादरात् रुद्रउवाच हेविष्णो किंदृष्टं
विष्णुरुवाच हेशिव पंचशतंसमाः भ्रमन्नपि तदंतोनदृष्टः अतएवत्वन्निकटे तूष्णींस्थितोस्मि ब्रह्मावर्षसहस्राणिययाचूर्ध्वंसदुःखितः
विचारयन् मनस्येवकिंकर्तव्यंमयाधुना विष्णुनांतोयदाप्राप्तस्तदाश्रेष्ठोभविष्यति नप्राप्तश्चेत्तदातुल्योजायेतांतोशिवाज्ञया तस्माच्छद्मकरिष्या
मियथास्यांलोकपूजितः इतिनिश्चित्य कामधेनुकेतकंचाह युवयोः शिवलिंगस्यांतोमयादृष्टः इतिशिवसमीपेसाक्षिर्दातव्या युवयोर्मनोर
थंकरिष्यामि इत्युक्त्वा ताभ्यांसह शिवसमीपंएत्यहास्यंकृत्वोवाच सहस्रवर्षैर्लिंगांतोमयादृष्टस्तथाखिलः एषाधेनुः केतकोयंउभौतत्रैवसांस्थि
तौ पृष्टव्यौतौमहादेवत्वयाशपथपूर्वकं शिवउवाच कृतध्यानांतुयच्छापंयुवयोर्मस्तकेपतेत् यद्यसत्यंप्रभाषेनलिंगांतोवीक्षितोमुना धेनुके

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नकावूचतुः हेशिव ब्रह्माते लिंगांतं गतः तच्चास्माभिर्विलोकितं शिवउवाच मिथ्याब्रूतेयोऽधमोमांविष्ठापततितन्मुखे अपवित्रंमुखंतस्मा-
त्तद्भविष्यत्यसंशयः शृणुकेतकनेपुष्पैर्नरोमामर्चयिष्यति लक्ष्मीसंततिहीनोसौरौरवंनरकंव्रजेत् शृणुब्रह्मन्नरोयस्तुजनस्त्वांपूजयिष्यति सद्यो
भवत्यसौकुष्ठीदरिद्रोमृतसंततिः शृणुविष्णोमहाभागकार्तिकेस्मिन्जितंत्वया तस्मात्त्वल्लीनयेलोकेः कृतंभवतिचाक्षयमिति ४१ पालाशे
पालाशपत्रे अन्नविशेषः पाद्मे यः करोतिनरोनित्यंकार्तिकेपत्रभोजनम् नदुर्गतिमवाप्नोतियावदिंद्राश्चतुर्दश सर्वकामफलंतस्यसर्वतीर्थ-

ब्रह्मांशकसमुद्भूतेपालाशेयस्तुभोजनम् कुर्यात्कार्तिकमासेसौविष्णुलोकंप्रयास्यति ४२
अश्वत्थरूपीभगवान्वटरूपीसदाशिवः तस्मात्सर्वप्रयत्नेनकार्तिकेश्वत्थमर्चयेत् ४३ या
नारीकार्तिकेमासिलक्षंकुर्यात्प्रदक्षिणाः राधादामोदरंपूज्यमंदवारेचतत्तले ४४ दंपतीभो
जयेद्राधादामोदरस्वरूपिणौ भोजयित्वासपत्नीकान्पश्चाद्भुंजीतवाग्यतः ४५ वंध्यापिल
भतेपुत्रंइतरासांतुकाकथा सदासन्निहितोविष्णुर्द्विपत्सुब्राह्मणेयथा ४६ बोधिद्रुमेपाद
पेषुशालग्रामेशिलासुच तस्मादश्वत्थमूलेवैकर्तव्यंविष्णुपूजनम् ४७ छ छ

फलंलभेत् नचापिनरकंपश्येद्ब्रह्मपत्रेषुभोजनात् ब्रह्माएषस्मृतःसाक्षात्पालाशःसर्वकामदः मध्यमंवर्जयेत्पत्रंकार्तिकेशिखिवाहन
ब्रह्माविष्णुश्चरुद्रश्चत्रयोदेवास्त्रिपत्रके ऐश्वरंवर्जयेत्पत्रंब्रह्माविष्णूस्तुत्तमं सर्वपुण्यमवाप्नोतिशेषपत्रेषुभोजनात् भोजनान्मध्यपत्रे
षुकपिलापयसस्तथा प्राशनान्मुनिशार्दूलनरोनरकमाप्नुयात् भोजनंब्रह्मपत्रेषुकार्तिकेमुक्तिदायकम् मौनीपालाशभोजीचहन्यात्पापंयुगा- १४
र्जितम् ४२ ४३ ४४ ४५ द्विपत्सुद्विपदेषुमनुष्यमात्रेषुब्राह्मणेविष्णोर्वासः ४६ बोधिद्रुमेऽश्वत्थवृक्षे ४७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शनिवासरे अश्वत्थपूजा स्पर्शेन कर्तव्या अन्यवारे शनिव्यतिरिक्त रव्यादिषड्वारे अश्वत्थस्पर्शो यदि कुर्यात्तदा दरिद्रः स्यात् अत्रप्रसिद्धां कथामा
ह यदासमुद्रमथनात् ज्येष्ठा लक्ष्मीश्चासन्ना लक्ष्मीर्विष्णवे दत्ता ज्येष्ठा उद्दालकाय दत्ता साउद्दालकस्य वेदध्वनिनिनादितमति पवित्रमाश्रमं वि-
लोक्य अतिदुःखिता सती पतिमुवाच हे स्वामिन् नवाश्रमे मम शिरः पीडा भवति अत्रनवसामि यत्र द्यूत मद्य व्यसनिनः परदाराभिगामिनः
कलहकारिणः वसंति तादृशं स्थलं मे देहि इति ज्येष्ठा वचः श्रुत्वा उद्दालकः भृशं दुःखितः सन् अस्याः त्यागेनैव मम सुखं भवेदिति विचार्य भा-
र्यामुवाच हे कांते मद्वचनं शृणु अद्य अश्वत्थाधः स्थिरा भव तव यथा योग्यं स्थलं विलोक्य तत्र त्वां नयामि माशुचः इत्यमाश्वास्य पलायनमचीकर

अश्वत्थपूजास्पर्शेन कर्तव्या शनिवासरे अन्यवारेश्वत्थसंगाद्दरिद्रो जायते नरः ४८ स्नानं जागरणं दीपं तुलसी
वनपालनम् कार्तिके मासि कुर्वंति ते नरा विष्णुमूर्तयः ४९ सम्मार्जनं विष्णुगृहे स्वस्तिकादिनिवेदनम् विष्णोः
पूजां च ये कुर्युर्जीवन्मुक्तास्त ते नराः ५० स्नानकालं प्रवक्ष्यामि तीर्थादिषु च यत्फलम् स्नानधर्माश्च ये केचित्तान्
सर्वान्मे निबोधत ५१ इति श्रीचतुःपुराणसारसंग्रहे कार्तिकमासमाहात्म्ये कार्तिकवैभववर्णनं नाम तृतीयो
ऽध्यायः ३ ५ ब्रह्मोवाच नाडिद्वयावशिष्टायां रात्र्यां गच्छेज्जलाशयं तुलसीमृत्तिकायुक्तो सवस्त्रक
लशो मुने १ आगत्य तोयनिकटे तीरे संस्थाप्य पात्रकम् पादप्रक्षालनं कृत्वा देशकालादि चोच्चरेत् २

त् सापि सायंकालपर्यंतं स्थित्वा निराशा सती करुणं रुरोद तदा श्रुत्वा तद्रोदनं विष्णुः श्रिया सह समाययौ हे ज्येष्ठे अलक्ष्मीः अद्य शनिवासरोस्ति
अतः सप्तमे सप्तमेऽहनि तव भगिनी मेलनायागमिष्यति अन्यवारेषु यैः पिप्पलः स्पृश्यते तद्गृहं व्रज शनिवारे यैः अश्वत्थः स्पृष्टः तत्र मत्प्रिया
यास्यति एवमाश्वास्य हरिर्वैकुंठं जगाम तस्मान्मंदवारं विनाश्वत्थः न स्पृश्य इति ४८ ४९ आदिशब्देन लेपनादि ५० मे मत्तः ५१ इति कार्ति
कमाहात्म्यटीकायां तृतीयोऽध्यायः ३ ५ अथ स्नानकालनिरूपणपूर्वकं स्नानकर्तव्यविधानमाह नाडीतीति नाडी घटिका १ २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२ मयासह लक्ष्म्यासह ४ ५ अर्घमंत्रानाह गृहाणेति ६ ७ ८ काशीस्थपंचनदीसंगम स्मरणमाह किरणाइ

स्मरेद्गंगादिकानद्योविष्णुशर्वादिदेवनाः नाभिमात्रेजलेस्थित्वामंत्रमेतमुदीरयेत् ३ कार्तिकेहंकरिष्यामिप्रातः स्नानंजनार्दन प्रीत्यर्थंतवदेवेशदामोदरमयासह ४ नित्येनैमित्तिकेकृत्वाकार्तिकेपापनाशन स्नानंचार्घप्रदास्यामिनिर्विघ्नंकुरुकेशव ५ तीर्थादिदेवताभ्यश्चक्रमादर्घ्यादिदापयेत् गृहाणार्घ्यंमयादत्तंराधयासहितोहरे ६ नमःकमलनाभायनमस्तेजलशायिने नमस्तेस्तुहृषीकेशगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते ७ व्रतिनःकार्तिकेमासिस्नातस्यविधिवन्मम गृहाणार्घ्यंमयादत्तंदनुजेंद्रनिषूदन ८ किरणाधूतपापाचपुण्यतोयासरस्वती गंगाचयमुनाचैवपंचनद्यःपुनंतुमाम् ९ अन्यासांचनदीनांचदद्यादर्घ्यंयथाविधि जान्हवीस्मरणंकुर्यात्सर्वतीर्थेषुमानवः १० नान्यत्तीर्थंतुजान्हव्यास्मरणीयंकदाचन एतान्मंत्रान्समुच्चार्यमलस्नानंसमाचरेत् ११ मृत्स्नानंचपितृस्नानंगुरुस्नानंतपःपरम् ततस्तुपावमानीभिरभिषिंचेत्स्वमस्तकम् १२ अघमर्षणकंकृत्वास्नानांगंतर्पणंतथा ततःपुरुषसूक्तेनजलंशिरसिसिंचयेत् १३ ततस्तुबहिरागत्यतीर्थंशिरसिनिक्षिपेत् तीर्थंपीत्वात्रिवारंतुतुलसींगृह्यपाणिना १४ ततोजलाद्विनिष्क्रम्यचांचलंपीडयेद्बहिः यन्मयादूषितंतोयंशारीरमलसंचयैः १५ तद्दोषपरिहारार्थंयक्ष्माणंतर्पयाम्यहम् वस्त्रनिष्पीडनंकृत्वाकुर्यात्त्वतिलकादिकम् १६ सूतउवाच शृणुध्वंऋषयःसर्वेकार्तिकस्नानजंफलम् अरुणंप्रतिसूर्येणयदुक्तंचसविस्तरम् १७ अरुणउवाच कस्मिंस्तीर्थेविशेषेणफलंकार्तिकसंभवम् क्षेत्रेवाएतदाख्याहिभगवन्स्नानयोगतः १८

नि कथंभूता सरस्वतीपुण्यतोया ९ १० १५

मलस्नानंप्रथमस्नानं ११ मृत्स्नानं मृत्तिकालेपन पूर्वकंस्नानं पितृस्नानंपितृसूक्तेन स्नानं गुरुस्नानंमहास्नानं १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अत्रोष्णोदकग्रहणं क्रमेण फलप्रदर्शनार्थं नतुविधिरशक्तविषयश्च १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ सरोवरं मानस

सूर्यउवाच यत्रकुत्रापिकर्तव्यंजलेस्नानंतुकार्तिके उष्णोदकेनकर्तव्यंस्नानंकुत्रापिकार्तिके १९ ततोदशगुणं
पुण्यंशीततोयनिमज्जनात् ततःशतगुणंपुण्यंबहिःकूपोदकेकृतम् २० कूपात्सहस्रगुणितंफलंवापीनिषेकतः
ततोयुतगुणंपुण्यंतडागस्नानतोभवेत् २१ ततोदशगुणंपुण्यंनिर्झरेषुनिमज्जनात् ततोधिकतरंपुण्यंनदीस्नानस्य
कार्तिके २२ नद्यादशगुणंप्रोक्तंतीर्थस्नानेखगोत्तम ततोदशगुणंपुण्यंनद्योर्यत्रचसंगमः २३ नदीत्रयस्यसंयोगेपु
ण्यस्यांतोनविद्यते सिंधुःकृष्णाचवेणीचयमुनाचसरस्वती २४ गोदावरीविपाशाचनर्मदातमसामही कावेरीशर
यूक्षिप्रातथाचर्मण्वतीनदी २५ वितस्तावेदिकाशोणोवेत्रवत्यपराजिता गंडकीगोमतीपूर्णाब्रह्मपुत्रासरोवरम्
२६ वाग्मतीचशतद्रुश्चतथाबदरिकाश्रमः दुर्लभाःकार्तिकेत्वेतेतीर्थान्यथनिबोधमे २७ सर्वेभ्यश्चस्थलेभ्यश्च
आर्यावर्तंतुपुण्यदम् कोल्हापुरंततःश्रेष्ठाततःकांचीद्वयंस्मृतम् २८ अनंतसेनवसतिर्वराहक्षेत्रमेवच चक्रक्षे
त्रंततःपुण्यंमुक्तिक्षेत्रंततोधिकम् २९ अवंतिकाततःश्रेष्ठाततोबदरिकाश्रमः अयोध्याचततःश्रेष्ठागंगाद्वारंत-
तोधिकम् ३० ततःकनखलंतीर्थंततोमधुपुरीवरा एकोपिकार्तिकोमासोमथुरायमुनाजले ३१ यैःस्नातस्तेतुवै
कुंठेबहुकालंवसंतिहि राधादामोदरस्तत्रस्वयंस्नातस्तुकार्तिके ३२ अतोमधुपुरीश्रेष्ठायमुनाचविशेषतः द्वाराव
तीततःश्रेष्ठाप्रत्यहंस्नातिकेशवः ३३ षोडशस्त्रीसहस्रेणसार्द्धंयादवसंयुतः द्वारकायांमृत्तिकायास्तिलकोयेनम
स्तके ३४

सरोवरंनारायणसरोवरंवा. २६ २७ कांचिद्वयंशिवकांचिविष्णुकांचितीर्थे २८ वराहक्षेत्रं व्यंकटस्थां
लं २९ ३० ३१ ३२ ३३ गोपीचंदनमाहात्म्यमाह द्वारकायामिति ३४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३५ विंध्याचलनिवासिनीस्थलं ३६ तीर्थराजेप्रयागराजे ३७ ३८ ३९ ४० ४१ काशिप्रशंसामाह ततइति
४२ ४३ तस्यांगंगायां पंचनदंतीर्थे पंचनदमाहात्म्यं अरुणंप्रतिसूर्यउवाच मयातत्रतपस्तप्तंप्रस्वेदात्किरणानदी गभस्तीशाद॰
धोभागेगंगयासहसंगता धूतपापापितत्रैवचंद्रांशकसमुद्भवा रुद्रांशकसमुद्भूतास्वयंभागीरथीस्थिता विष्णोरंशसमुद्भूतायमुनायत्रसंग

धार्यतेसोनरोज्ञेयोजीवन्मुक्तोनसंशयः द्वारकास्नानमाहात्म्यंनवक्तुंशक्यतेमया ३५ गोविंदार्पितचित्तानांजायतेपु
ण्यभास्करा ततोभागीरथीश्रेष्ठायत्रविंध्येनसंगता ३६ तस्माद्दशगुणंपुण्यंतीर्थराजेत्रजायते कलौदशसहस्रा
तेविष्णुस्त्यक्ष्यतिमेदिनीम् ३७ तदर्द्धंजान्हवीतोयंनदर्धंदेवतागणाः यावत्तिष्ठतिगंगात्रतावत्तीर्थानिसंतिच ३८
स्वस्वस्थानेनृणांपापंतावद्देवहरंतिच यदैवगंगानष्टास्यात्कोवातत्सापमाहरेत् ३९ विचार्यैवंस्कतीर्थानिगमिष्यंति
धरातले तस्मान्मुनीश्वराःसर्वेयावत्तिष्ठतिजान्हवी ४० तावच्चक्रियतांधर्मस्ततोभूमौनिलीयताम् समाधिंगृत्स्यस्क
ह्दांयावत्कृतयुगंभवेत् ४१ अन्यथाकलिकालेनभ्रंशनीयोभवेत्सुधीः ततःश्रेष्ठतराकाशीयस्यानाशोनजायते
४२ यदाश्रयेणगंगापिसर्वपापंव्यपोहति काशिकायानैवनाशोब्रह्मण्यपिमृतौसति ४३ यद्दर्शनार्थंगंगापिजा
ताचोत्तरवाहिनी तस्यांपंचनदंतीर्थंत्रिषुलोकेषुविश्रुतम् ४४ आगतेकार्तिकेमासिरौरवेनरकंगताः आक्रोशंते
तुपितरोवंशेस्माकंभविष्यति ४५ कश्चिद्भाग्यवतांश्रेष्ठोगत्वापंचनदेशुभे अस्माकंतर्पणंकुर्यान्नरकार्णवतारकम्
४६

ता ब्रह्मांशसंभवायत्रदृश्यतेतुसरस्वती तीर्थंपंचनदंनामभूमावेकंविराजते सर्वतीर्थानिगच्छंतितत्तत्तीर्थंदिनेखलु यात्रा॰
र्थंकाशिकास्थानिनयांतिकापिसार्थे तानिसर्वाणिचायांतिस्नातुंपंचनदेशुभे मणिकर्ण्यपिचायातिपुर्यादीनांचकाकथा दुर्लभोमानुषो॰
देहोदुर्लभाकाशिकापुरी तत्रापिकार्तिकेमासिपंचगांगंसुदुर्लभमिति ४४ ४५ ४६ ४७ ४७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

४७ ४८ अत्रसर्वत्रपंचनदशब्देन काशिस्थपंचगंगातीर्थं ग्राह्यं नतु कावेरीतटस्थमिति ४९ कार्तिकेकावेरीस्नानमाहात्म्यमाह

तीर्थराजादितीर्थानिप्राप्तेकार्तिकमासके स्नानार्थंपंचगंगंतुसमायांतिनसंशयः ४७ कृत्वातुलक्षपापानिस्नात्वापंच-
नदेशुभे बिंदुमाधवमभ्यर्च्यविलयंयांतितत्क्षणात् ४८ यैःस्नातंकार्तिकेमासिसकृत्पंचनदेशुभे सर्वतीर्थकृतात्
स्नानात्फलंकोटिगुणंभवेत् ४९ ब्रह्मोवाच कार्तिकेमासिकावेर्य्यांयःस्नानंकर्तुमिच्छति तावतावैविमुक्ताघो
विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ५० कावेर्य्याश्चैवमाहात्म्यंकोवदेत्परमुत्तमम् अत्रतेवर्णयिष्यामिइतिहासंपुरातनम् ५१
कावेर्य्याविषयेब्रह्मन्सावधानमनाःशृणु गौतम्याउत्तरेतीरेविष्णुपादाब्जसंभवा ५२ गंगात्रैलोक्यपापघ्नीवर्ततेलो-
कपूजिता सागंगाचिंतयामासकदाचित्पापशंकिता ५३ सर्वलोकाःसमागत्यमयिपापंत्यजंतिहि तत्पापंतुकथंगच्छे-
दितिचिंतापरातदा ५४ अगच्छंगामकैलासंगिरिजावल्लभंभवं तत्रदृष्ट्वामहारुद्रंप्रोवाचहरिपादजा ५५ गंगोवाच
महारुद्रनमस्तेस्तुत्वांप्रष्टुमहमागता सर्वेलोकाःसमागत्यमयिपापंत्यजंतिहि ५६ तत्पापंतुमयासोढुंनशक्यंपार्व-
तीपते येनोपायेनतत्पापंनागच्छेन्ममतद्वद ५७ एवंगंगावचःश्रुत्वाप्रत्याहपरमेश्वरः रुद्रउवाच पापनिर्हरणायादौ
पद्मनाभांघ्रिपंकजात् ५८ प्रादुर्भूतासित्वंदेवीकिमर्थंतप्यतेत्वया पापप्रहाराधिपत्यंकल्पितंतवविष्णुना ५९
तथापिपापनिर्हारेउपायंतेब्रवीम्यहम् कवेश्चतनयादेवीकावेरीसरितांवरा ६० सर्वोत्कृष्टाचसर्वेषांहरेर्बलवशात्तु
सा सर्वपापप्रहरणेसामर्थ्यंतत्रवर्तते ६१ कार्तिकेमासिकावेर्य्यांयःस्नानंकुरुतेनरः सतुपापविनिर्मुक्तोया-
तिविष्णोःपरंपदम् ६२

ब्रह्मोवाचेत्यादिनां ५० ५१ ५२ ५३ ५४ भवंशिवम्

५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० तत्रतस्यां ६१ ६२ ६२ ६२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

६३ ६४ ६५ ६६ ६७ तुलास्नानं तुलासंक्रांतिप्रवेशकालमारभ्य दृश्चिकार्कप्रवेशकालपर्यंतंस्नानं ६८ ६९
अन्यतीर्थक्षेत्रस्थित पुरुषस्यकावेरीस्नानजंपुण्यप्राप्त्युपायमाह इतिहासमिति ७० अथ कार्तिकस्नाने उत्तमादिकाललक्षणमाह रात्रि

तस्मात्त्वंगच्छदेवित्वंततोपापाद्विमोक्ष्यसे इत्युक्तासानदागच्छत्कावेरींपापहारिणीम् ६३ तज्जलस्पर्शमात्रेण
कार्तिकेविष्णुपादजा निर्धूतपातकागंगाजगामस्वनिकेतनम् ६४ कार्तिकेप्रतिवर्षेतुगंगात्रैलोक्यपावनी स्नातुं
भक्त्यासमायातिकावेरींपापहारिणीम् ६५ तज्जलस्पर्शमात्रेणकार्तिकेविष्णुपादजा निर्धूतपातकागंगाजगामस्व
निकेतनम् ६६ कार्तिकेप्रतिवर्षेतुगंगात्रैलोक्यपावनी स्नातुंभक्त्यासमायातिकावेरींपुण्यदांशुभां ६७ तस्मात्त्व
स्तुलास्नानंकावेर्य्यांशस्यतेबुधैः यःकावेर्यांतुलास्नानंभक्त्यातुकुरुतेमुने ६८ विमुक्तदुरितःसद्यस्ततोयातिपरांग
तिम् तस्मात्स्नानंतुकावेर्यांकार्तिकेमासिशस्यते ६९ इतिहासमिमंश्रुत्वाकार्तिकव्रततत्परः सकावेरीस्नानफलं
प्राप्नोतिचपरांगतिम् ७० रात्रिशेषेभवेत्स्नानमुत्तमंविष्णुतुष्टिकृत् सूर्योदयेमध्यमस्याद्यावन्नास्तातुकृत्तिका
७१ तावदेवभवेत्स्नानमन्यथातन्नकार्तिकम् स्नानंस्त्रीभिर्विधातव्यंगृहीत्वाज्ञांधवस्यच ७२ अपृष्ट्वापत्युःकृतंध
र्म्यंभर्तारंतन्नक्षयंनयेत् स्त्रीणांनास्त्यपरोधर्मोभर्तारंप्रोज्झ्यकश्चन ७३ कुर्यात्सहस्रपापानिभर्त्राज्ञायासमाचरेत्
सैषाधर्मवतीलोकेनजायेतव्रतादिना ७४ दरिद्रःपतितोमूर्खोदीनोपियदिचेत्पतिः तादृशःशरणंस्त्रीणांतस्मात्तंनि
त्यंव्रजेत् ७५ कलौवत्समनुष्याणांशैथिल्यंस्नानकर्मणि तथापिकथयिष्यामिस्नानंकार्तिकमाघयोः ७६ यस्यह
स्तौचपादौचवाङ्मनश्चसुसंयतं विद्यातपश्चकीर्तिश्चसतीर्थफलभाङ्नरः ७७

शेषइति ७१ धवस्यस्वभर्तुः ७२
प्रोज्झ्यत्यक्त्वा ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ६९ ६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

७८ ७९ स्नानभेदानाह स्नानमिति ८० मेघांबुभास्करं मेघांबु मेघधाराजलं तत्र स्नानं भास्करं सूर्यतापोद्भवं ८० ८१ ८२
८३ ८४ पुराप्रभंजनोनामनृपः मृगयायांगुल्मांतरे स्थितां वत्सं पाययंतीं मृगीं विव्याध तदामृगीउवाच हेनृपतनयस्य स्तनंप्रयच्छंतीत्व-
याहता अतस्त्वं व्याघ्ररूपत्वमाप्नुहि तदाशापेनत्रस्तोराजाप्रांजलिः सन्नुवाच हेमृगी व्याघ्ररूपंभुक्त्वा मानुषंकदाप्राप्स्यामि तद्रूद मृग्युवाच
हेनृप कार्तिके पुष्करे यदानंद्यासह तवसंवादो भविष्यति तदामुक्तोभविष्यसि एवमुक्त्वा सामृता नृपोपिवर्षशतं व्याघ्ररूपेणवनेपरिभ्रमन्

अश्रद्दधानः पापात्मानास्तिकश्छिन्नमानसः हेतुवादीचपंचैतेनतीर्थफलभागिनः ७८ प्रातरुत्थाययोविप्रस्ती
र्थस्नायीसदाभवेत् सर्वपापविनिर्मुक्तः परंब्रह्माधिगच्छति ७९ स्नानंचतुर्विधंप्रोक्तंस्नानविद्भिर्मनीषिभिः वाय
व्यंवारुणंदिव्यंब्राह्मंचेतितथास्मृतम् ८० वायव्यंगोरजःस्नानंवारुणंसागरादिषु ब्राह्मंब्राह्मणमंत्रोक्तंदिव्यंमेघां
बुभास्करम् ८१ स्नानानांचैवसर्वेषांविशिष्टंतत्रवारुणं ब्राह्मणःक्षत्रियोवैश्योमंत्रवत्स्नानमाचरेत् ८२ तूष्णीमेव
हिशूद्रस्यस्त्रीणांचैवतथास्मृतम् बालाचतरुणीवृद्धानरनारीनपुंसकाः ८३ पापैःसर्वैःप्रमुच्यंतेस्नानात्का
र्तिकमाघयोः स्नानाद्वैकार्तिकेलोकाःप्राप्नुवंतीप्सितफलम् ८४ पुष्करेतीर्थवर्येतुनंदायाःसंगमेपुरा प्रभंजन-
श्चमुक्तोभून्नदैवव्याघ्रजन्मतः ८५

कदामुक्तिर्भविष्यतीति चिंतयन् एकदा नंदानामकींगांदृष्ट्वा
खादितुमारेभे तदा नंदाअनेकविधसत्यप्रतिज्ञांकृत्वा वत्सं पाययित्वा पुनः व्याघ्रसमीपमागत्य अनेकविधधर्मभाषणेनोपदेशंचकार
तदाव्याघ्रउवाच हेनंदे अहं पूर्वं मृग्याशप्तः व्याघ्ररूपोजातः परंत्वद्यत्वत्संपर्कोपदेशेनजातस्मरणः पुनर्नृपत्वमापन्नः नाहंव्याघ्रः ए
तस्मिन्नंतरेधर्मस्तत्रागत्य नंदामुवाच हेनंदे त्वंनंदानामसरस्वतीनदी भविष्यसि किंचऊर्जेपुष्करे मासमात्रंस्नानंकुरु ततोमुक्तिर्भविष्यति
इत्युक्त्वांतर्हितः प्रभंजनोपि वसिष्ठोपदेशेन कार्तिकसेवनान्मुक्तिंप्रापेति ८५ ९ ९ ९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

८६ इतिकार्तिकमाहात्म्यटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ४ ७५ अथकार्तिकव्रतिनामाह्निकंपरिपृच्छति नारदउवाच १ स्तोत्रैः
प्रातःस्मरणाख्यैः तथाचसनत्कुमारसंहितायां ब्रह्मामुरारिस्त्रिपुरांतकारी भानुः शशी भूमिसुतोबुधश्च गुरुश्चशुक्रः शनिराहुकेतवः कुर्वंतुसर्वेमम·
सुप्रभातं पृथ्वीसगंधासरसास्तथापः स्पर्शीचवायुर्ज्वलितंचतेजः नभश्चशब्दंमहतासहैवकुर्वंतिस· भृगुर्वसिष्ठःक्रतुरंगिराश्च मनुः पुलस्त्यः पु
लहश्चगौतमः रैभ्योमरीचिश्च्यावनश्च दक्षः कुर्वंतु· सनत्कुमारः सनकः सनंदनः सनातनोप्यासुरिपिंगलौच सप्तस्वराः सप्तरसातलानिकु

नंदायावचनेनैव कार्तिकेसापरंययौ एवंस्नानविधिः प्रोक्तः किंभूयः श्रोतुमिच्छसि ८६ इतिश्रीचतुःपुराणसा
रसंग्रहेकार्तिकमासमाहात्म्येकार्तिकस्नानविधिनिरूपणंनामचतुर्थोऽध्यायः ४ ७५ नारदउवाच कदा
स्नानंप्रकर्तव्यंकथंस्थेयंदिनावधि आह्निकंतत्समाचक्ष्वविशेषेणपितामह १ ब्रह्मोवाच रात्र्यांतुर्यांश
शेषायामुदतिष्ठेत्सदाव्रती विष्णुंस्तुत्वाबहुस्तोत्रैर्दिनकार्यंविचारयेत् २ ग्रामनैर्ऋत्यदिग्भागेमलोत्सर्गंयथावि
धि ब्रह्मसूत्रंदक्षकर्णेस्थाप्यतत्रउदङ्मुखः ३ अंतर्धायतृणंभूमौशिरःप्रावृत्यवाससा वक्त्रंनियम्यवस्त्रेणास
गःसोदकभाजनः ४ कुर्यान्मूत्रपुरीषेतुरात्रौचेद्दक्षिणामुखः ततउत्थायचागच्छेत्समीपंकलशस्यहि ५ गंध
लेपक्षयकरंमृत्तिकाशौचमाचरेत् एकालिंगेकरेतिस्रउभयंमृद्द्वयंस्मृतम् ६ मूत्रशौचेत्विदंज्ञेयंविष्ठाशौचमतःशृ
णु पंचापानेथवासप्तदशवामकरेतथा ७ उभयोःसप्तदातव्याःपादयोर्मृत्तिकात्रयं एतच्छौचंगृहस्थस्यद्विगुणंब्र
ह्मचारिणः ८ वंतुसर्वे· सप्तार्णवाःसप्तकुलाचलाश्चसप्तर्षयोद्वीपवनानिसप्त भूरादिकृत्वाभुवनानिसप्त कुर्वंतुसर्वे·

इत्थंप्रभातेपरमंपवित्रंपठेत्स्मरेद्यःशृणुयाच्चतद्वत् दुःस्वप्ननाशस्त्विहसुप्रभातंभवेच्चनित्यंभगवत्प्रसादादिति २ दिग्नियमेविकल्पः
पाद्मे प्रागुदीचींव्रजेद्ग्रामाद्बहिरिति ३ असंगः एकाकी ४ ५ ६ ७ ८ ९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ इष्टदेवगृहं स्वोपास्यदेवतामंदिरं तथाचसन-
त्कुमारः गृहीत्वार्चनसामग्रींततोहरिगृहंव्रजेत् तदभावेशिवगेहेदेव्यावा भास्करस्यच अथवातुगणेशस्यस्थानेपिप्पलसन्निधौ गोष्ठेवायन-

थानप्रस्थस्यत्रिगुणंयतीनांचचतुर्गुणम् एतच्छौचंदिवाप्रोक्तंरात्रावर्द्धंसमाचरेत् ९ मार्गस्थस्य
तदर्धंस्यात्स्त्रीशूद्राणांतदर्धकम् शौचकर्मविहीनस्यसमस्तानिष्फलाःक्रियाः १० दंतजिह्वाविशु
द्धिंचततः कुर्याद्दंतद्वितः आयुर्बलंयशोवर्चःप्रजाःपशुवसूनिच ११ ब्रह्मप्रज्ञांचमेधांचत्वन्नोदेहिवन-
स्पते दंतकाष्ठंतुगृह्णीयाद्द्वादशांगुलसम्मितम् १२ क्षीरवृक्षस्यनग्राह्यंकार्पासस्यतथैवच कंटकस्य
चवृक्षस्यदग्धवृक्षस्यचैवहि १३ सद्यासनंमृदुतरंदंतधावनमादितः उपवासेनवम्यांचषष्ठ्यांश्राद्धदि
नेरवौ १४ ग्रहणेप्रतिपद्दर्शेनकुर्याद्दंतधावनम् कुर्याद्द्वादशगंडूषाननुक्तेदंतधावने १५ दंतान्विशो-
ध्यविधिवत्मुखंसमार्ज्यवारिणा ललाटेचोर्ध्वपुंड्रंतुधृत्वाचाचम्यवारिणा १६ देवालयेनदीतीरेराजमा
र्गेविशेषतः दत्वाचाकाशदीपंतुतुलसीसन्निधावथ १७ गृहीत्वार्चनसामग्रीमिष्टदेवगृहंव्रजेत् ततोगाये
त्नृत्येनपूजांकृत्वातुबुद्धिमान् १८ पठित्वाविष्णुनामानिकुर्य्यान्नीराजनंहरेः नाडिद्वयावशिष्टायांरात्र्यां
गच्छेज्जलाशयम् १९

दीतीरेगत्वापूजांसमाचरेदिति नृत्येत सविधिनृत्यंकुर्यादथवा तांडवेनापिनृत्यंति-
कार्तिके विष्णुसन्निधौ यद्वातद्वापिगायंति यांतिते वैष्णवंपदमिति १८ १९ ५ ५ ५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

उक्तविधिनापूर्वं चतुर्थाध्यायोक्तविधिना तिलकंयथोक्तं ऊर्ध्वपुंड्रं कार्यं तद्विधिमाह ब्राह्मे ऊर्ध्वपुंड्रप्रमाणंचनरस्यांगुलिभेदनं तत्तस्थानेषु मंत्रांश्चकथ
यामिफलानिच पर्वताग्रेनदीतीरेविष्णुक्षेत्रेविशेषतः गोमत्यांद्वारकायांच मृत्स्नापुण्यप्रदामला सिंधुतीरेतुवल्मीकेतुलसीमूलमृत्तिका एता-
मृदःसदाग्राह्यावर्जनीयान्यमृत्तिका अंगुष्ठःपुष्टिदः प्रोक्तः तर्जन्यायुर्विवर्द्धिनी अनामिका कामदाच मुक्तिदाचप्रदेशिनी एतैरंगुलिभेदैश्चकार
येन्ननखैःस्पृशेत् श्यामःशांतिकरःप्रोक्तः रक्तोवश्यकरस्तथा ऐश्वर्यंपीतमित्याहुर्वैष्णवंश्वेतमुच्यते वर्तिदीपाकृतिर्वापिवेणुपत्राकृतिस्तथा
पद्मस्यमुकुलाकारं कुमुदस्ययथाभवेत् मत्स्यकूर्माकृतिर्वापिशंखाकारमतःपरम् नवांगुलंमध्यमाहुरष्टांगुलमतःपरम् षट्सप्तपंचभिर्वापि
कुर्याद‌ंगुलसंख्यया ललाटेकेशवंविंद्यान्नाभौनारायणंन्यसेत् माधवंहृदिविन्यस्यगोविंदंकंठकूपके उदरेदक्षिणेपार्श्वेविष्णुरित्यभिधीयते

तत्रोक्तविधिनास्नानंकुर्याद्वैकार्तिकव्रती वस्त्रनिष्पीडनंकृत्वाकुर्याच्चातिलकंतथा २० ततःसंध्यामुपासीतस्व
सूत्रोक्तेनवर्त्मना ततःकार्योजपोदेव्यायावदर्कोदयोभवेत् २१ एतत्प्रोक्तंरात्रिशेषकृत्यंदैनमथोच्यते यास्मिन्
कृतेकार्तिकोयंसकलःसफलोभवेत् २२ विष्णोःसहस्रनामाद्यंसंध्यांतेचपठेत्ततः देवालयेसमागत्यपुनः
पूजनमारभेत् २३ नृत्यगानादिकार्येषुप्रहरांदिवसंनयेत् ततःपुराणश्रवणंयामार्धंसम्यगाचरेत् २४ तत्पार्श्वेबाहुम

ध्येचसंस्मरेन्मधुसूदनं त्रिविक्रमंकर्णमूलेवामकुक्षौतुवामनं श्रीधरंबाहुकेवामेहृषीकेशंतुकंधरम् अधरेपद्मनाभंतुत्रिकेदामोदरंन्यसेत्
द्वादशैतानिनामानि वासुदेवंचमूर्धनि दंडाकारंसुशोभंचमध्येसच्छिद्रमंदिरं अच्छिद्रमुर्द्धपुंड्रंतुयेकुर्वंतिद्विजाधमाः बाह्वोर्दशांगुलंप्रोक्तंनवा
ष्टंहृदिविन्यसेत् नाभ्यादौसप्तषट्कंवाभालेनासादिकेशवं ततःहोमंततःदानंततःजाप्यंसुरार्चनं विनाचचोर्ध्वपुंड्रेणविप्रेणयदनुष्ठितं हृचक्रेदक्षिणेबाहौ
शंखमेकंतथाधरे मध्येपद्मद्वयंधार्यंनारायणचतुष्टयं शंखद्वयंवामबाहौचक्रमेकंतथाधरे मध्येगदाद्वयंधार्यंनारायणचतुष्टयं गोपीचंदनपुंड्रंतुस्त्री॰ १९
णांधर्मःसनातनः पुंड्रंविनातुयानारीभर्तुरायुःक्षयंभवेत् तस्मात्सर्वप्रयत्नेनकारयेदूर्ध्वपुंड्रकमिति २० देव्याःगायत्र्याः २१ २२ २३ संध्यांते॰
प्रातःसंध्यांते २४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२५ अतिथिविषये विशेषः वैश्वदेवस्यांतरे पुयत्र्यागच्छति भिक्षुकः चांडालोवाथचोरोवाविष्णुरूपीनसंशयः सायंकालउषःकाले वैश्वदेवस्य
वांतरे अतिथिर्विमुखोयातिसतिदुःखस्यभाजनमिति २६ हविष्यभोजनं हविष्यान्नभोजनंकुर्यात् हविष्यान्नमाह सनत्कुमारसंहितायां हैमंति
कंसिताःस्विन्नंधान्यंमुद्गायनास्तिलाः कलापकंगुनीवारावास्तुकंहिलमोचिका षष्टिकाः कलशाकंचमूलकंकमुकेतरत् कंदःसैंधवसामुद्रेगव्येच
दधिसर्पिषी पयोनुद्धृतसारंचपनसाम्रहरीतकी पिप्पलीजीरकंचैव नारिंगंचैवतिंतिणी कदलीलवलीधात्रीफलान्यगुडमैक्षवं अतैलपक्वंमुनयो
हविष्याणिप्रचक्षतइति आमिषान्नमाह तत्रैव सर्वथैवनभोक्तव्य मामिषान्नंतु कार्तिके दग्धमन्नंद्विपकंच मसूरान्नंसवल्कलम् उद्दालकाःपर्युषित.
मन्नमामिषमुच्यते वृंताकानिपटोलानि तुंबिकाञ्चकलिंगकम् बिंबीफलानित्रपुसंफलंशाकेषुचामिषं दोरकातुलसीचिह्नी छत्राकंपोस्तपत्रकं चक्रवर्ती-

पौराणिकस्यपूजातुतुलसीपूजनं ... कृत्वामाध्यान्हिकंकर्मभुंजीतद्विदलोज्झितम् २५ बलिदानंवैश्वदेवमतिथी
नांसमर्पणम् कृत्वाभुक्तेनुयोमर्त्यःकेवलंचामृतंहितत् २६ यथाशक्तिद्विजा भोज्याःप्रत्यहंवाथपर्वणि हविष्य
भोजनंकुर्यादामिषंपरिवर्जयेत् २७ भक्षयेत्तुलसींवक्त्रशुद्ध्यर्थंतीर्थकारिणा संसारव्यवहारेणदिनशेषंसमाप-
येत् २८ सायंकालेपुनर्गच्छेद्विष्णोर्देवालयंप्रति संध्यांकृत्वाप्रयुंजीततत्रदीपान्यथाबलम् २९ विष्णुप्रणम्यह
रयेकृत्वानीराजनंशुभम् स्तोत्रपाठादिकंकुर्वन् आद्यायामेतुजागरम् ३०

धनगिरिःपत्रशाकेषुचामिषं गृंजरंरक्तमूलंच पलांडुंलशुनंतथा सर्वदैवामिषाणिस्युः कार्तिके सूरणंत्यजेत् पाद्मे प्राण्यंगमामिषंचूर्णंफलेजंबीरमा
मिषं धान्येमसूरिकाःप्रोक्ताअन्नंपर्युषितंतथा अजागोमहिषीक्षीरा ... हरि ... दिचामिषं द्विजक्रीतारसाःसर्वेलवणंभूमिजंतथा ताम्रस्थितंपचगव्यं
जलंपल्वलसंस्थितं आत्मार्थंपाचितंचान्नमामिषंतेच्यतेबुधैरिति २७ मुखशुद्धयेविशेषः दंतोच्छिष्टंशलाकाभिर्निर्हरेन्नैवपीडयेत् हृदयंद्दतसंलग्न
मुच्छिष्टंतच्चुदंतवत् तन्निष्कासनतश्चेत्स्यात्कदाचिद्रुधिरागमः चांद्रायणत्रयंकुर्यात्तस्यसंशुद्धिहेतवेइति २८ २९ ३०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

ऋतौ ईयाद्गच्छेत् ३१ ‍अनृतावपितया कामयमानः यदि भार्यां गच्छेत्तदा दोषभाग्नभवति ३२ ३३ ३४ इतिकार्तिकमाहात्म्य-
टीकायांपंचमोऽध्यायः ५ ६५ अथकार्तिकव्रतिनांकर्तव्यव्र[त]दानधर्मानाह शृण्विति १ २ ३ अलांबुंभाषायांदुधैया चा

यामेतुप्रथमेतीतेनिद्रांकुर्याद्विचक्षणः ब्रह्मचर्यव्रतंकुर्यान्नभार्यामीयादृतौतथा ३१ तयाकामयमानोवाभार्यांग-
च्छेन्नदोषभाक् एवंप्रतिदिनंकुर्यादामासंतुयथाविधि ३२ एवंतुकार्तिकेमासियःकुर्यात्परमंव्रतम् सर्वपापविनिर्मु
क्तोयातिविष्णोःसलोकताम् ३३ रोगापहंपातकनाशकृत्परंसद्बुद्धिदंपुत्रधनादिसाधकम् मुक्तेर्निदानंनहिकार्तिक-
व्रताद्विष्णुप्रियादन्यदिहास्तिभूतले ३४ इतिश्रीचतुःपुराणसारसंग्रहे कार्तिकमासमाहात्म्ये नित्यकर्मकथ
नंनामपंचमोऽध्यायः ५ ६५ ब्रह्मोवाच शृणुनारदवक्ष्यामिकार्तिकस्यव्रतंमहत् यच्छ्रुत्वासर्वपापे-
भ्योमुक्तोमोक्षमवाप्स्यसि १ कार्तिकेमासिसंप्राप्तेनिषिद्धानिचवर्जयेत् तैलाभ्यंगंपरान्नंचतथावैतैलभोजनम्
२ फलानिबहुबीजानिधान्यानिद्विदलान्यपि वर्जयेत्कार्तिकेमासिनात्रकार्याविचारणा ३ अलांबुंगृंजरंचैव
वृंताकंबृहतीफलं [...]न्नंपर्युषितंवापिभिस्सटंचमसूरिकम् ४ पुनर्भोजनमाध्वंचपरान्नंकांस्यभोजनम् नरवंच
र्मचछत्राकंकांजिदुर्गंधमेवच ५ गणान्नंगणिकान्नंचतथावैग्रामयाजिनः शूद्रान्नंशूद्रसंपर्कंसूतकान्नंतथैवच
६ श्राद्धान्नंऋतुशाल्याश्चजातकंनामकंतथा श्लेष्मातकफलंचैववर्जयेत्कार्तिकव्रती ७ निषिद्धेषुचपत्रेषुभोजनं
नैवकारयेत् मधुपालाशकदलीजंबूप्लक्षमकूटिका ८ ६५ ६५ ६५

दुध्याभोपला इतिप्रसिद्धं बृहतीफलं डोरलीफलं भिस्सटं दग्धान्नं भिःसटादग्धिका इत्यमरः ४ माध्वं मधु कांस्यभोजनं कांस्यपा
त्रेभोजनं नरवं नरवलाख्यं गंधद्रव्यं चर्ममसूरिका ५ ६५ श्लेष्मातकं भोकरेइतिप्रसिद्धम् ७ ८ ६५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वनभोजनं उद्यानस्थितधात्रीछायायांभोजनम् ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७

एतस्यत्रेषुभोक्तव्यंपुष्करेनकदाचन कार्तिकेमासिसंप्राप्तेयः कुर्याद्वनभोजनम् ९ सयातिपरमंलोकंविष्णोर्देव
स्यचक्रिणः प्रातःस्नानंतुकर्तव्यंतथैवहरिपूजनम् १० कथायाश्रवणंचैवकार्तिकेशस्यतेमुने गोपीचंदनदानंतु
गोदानंश्रोत्रियायच ११ कर्तव्यंकार्तिकेमासितेनमोक्षमवाप्नुयात् कदलीफलदानंतुदानंधात्रीफलस्यच १२
वस्त्रदानंतथाकुर्याच्छीतार्तायद्विजन्मने शाकादिदानंकुर्वीतचान्नदानंविशेषतः १३ शालग्रामस्यदानंचकर्तव्यं
तुद्विजन्मने पौराणिकाययोदद्यादामान्नंघृतपायसम् १४ सचैश्वर्यमवाप्नोतिशतब्राह्मणभोजनम् कमलैः
पूजयेद्यस्तुकार्तिकेकमलाप्रियं १५ सनुपुण्यमवाप्नोतिनात्रकार्याविचारणा कार्तिकेतुलसीपत्रैर्योभक्त्याविष्णु
मर्पयेत् १६ संसाराब्धिविनिर्मुक्तोयातिविष्णोःपरंपदम् कार्तिकेकेतकीपुष्पैरर्चयेद्गरुडध्वजम् १७पूजितोजन्म
साहस्रंनात्रकार्याविचारणा शंखदानंतुयःकुर्यात्तथाचक्रांकितस्यच १८ तस्यपापानिनश्यंतिदानमात्रान्नसं
शयः गीतापाठंतुयःकुर्यात्कार्तिकेविष्णुवल्लभे १९ तस्यपुण्यफलंवक्तुंनालंवर्षशतैरपि श्रीमद्भागवतस्यापिश्र
वणंयःसमाचरेत् २० सर्वपापविनिर्मुक्तोपरंनिर्वाणमृच्छति एकादश्यांनिराहारमुपवासंकरोतियः २१ पूर्व
जन्मशतात्पापान्मुच्यतेनात्रसंशयः शालग्रामस्यनैवेद्यंकोटियज्ञफलंलभेत् २२ अन्यदेवस्यनैवेद्यंभुक्त्वाचांद्रा
यणंचरेत् पूजाकालेतुदेवस्यघंटानादंकरोतियः २३ हरेस्तृप्तिंपरांयातिमनुजोनात्रसंशयः परान्नंवर्जयेद्यस्तुका
र्तिकेविष्णुतुष्टये २४ दामोदरस्यप्रीतिंससम्यक्प्राप्नोतिमानवः अध्वगंतुपरिश्रांतंकालेचगृहमागतम् २५

चक्रांकितस्य गोमतीचक्रस्य १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

२६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६

योतिथिंपूजयेद्भक्त्याजन्मसाहस्रनाशनम् निंदांकुर्वंतियेमूढा वैष्णवानांमहात्मनां पतंतिपितृभिःसार्द्धंमहारौ·
रवसंज्ञके २६ दृक्षाभागवतान्विप्रान्सन्मुखोनचयातिहि नगृह्णातिहरिस्तस्यपूजांद्वादशवार्षिकीं २७ निंदाभ·
गवतःशृण्वन्तत्परस्यजनस्यच ततोनापैतियःसोपिहरेःप्रियतमोनहि २८ प्रदक्षिणांतुयःकुर्यात्कार्तिकेकेशवस्य
हि पदेपदेश्वमेधस्यफलंप्राप्नोत्यसंशयः २९ दंडप्रणामंयःकुर्यात्कार्तिकेकेशवाग्रतः राजसूयाश्वमेधानांफलंप्रा·
प्नोत्यसंशयः ३० कुटुंबभोजनंचैवकार्तिकेभक्तिसंयुतः कार्योद्विप्रशार्दूलतस्यपुण्यमनंतकम् ३१ परस्त्रीसंगमं
यस्तुकार्तिकेकुरुतेनरः तस्यपापस्यविभ्रांतिर्याबद्वक्तुंनशक्यते ३२ तुलसीमृत्तिकापुंड्रंललाटेयस्यदृश्यते यमस्तं·
नेक्षितुंशक्तःकिमुदूताभयंकराः ३३ शाकंवालवणंवापियत्किंचिद्वाभविष्यति तद्देयंकार्तिकेमासिप्रीत्यर्थंशार्ङ्गध
न्वनः ३४ इत्यादिबहवोधर्माःकार्तिकेविष्णुवल्लभाः यथाशक्त्याप्रकुर्वीतधर्मंदेवस्यतुष्टिदम् ३५ हरिसंतुष्टये·
कार्यस्त्यागोवास्वेष्टवस्तुनः मासांतेद्विजवर्यायदद्यात्तद्व्रतपूर्तये ३६ सर्वव्रतानिचैकत्रसत्यव्रतमथैकतः तस्मा
त्सर्वप्रयत्नेनसत्यंभाषेतसर्वदा ३७ अन्यधर्मेष्वधिकृतिःकुलजातिविभागतः अधिकारीकार्तिकेतुसर्वएवजनो
भवेत् ३८ गोग्रासःकार्तिकेमासिविशेषाद्यैस्तुदीयते तेषांपुण्यफलंवक्तुंनशक्नोतिपितामहः ३९ विष्णुदेवाल·
यंप्रातःसंमार्जयतिकार्तिके तस्यवैकुंठभवनेजायतेसुदृढंगृहम् ४० दद्यात्कार्तिकमासेतुधर्मकाष्ठानिभूरिशः
नतत्पुण्यस्यनाशोस्तिकल्पकोटिशतैरपि ४१ सुधादिलेपयेद्यस्तुकार्तिकेविष्णुमंदिरे चित्रादिकंलिखेद्वापिमो
दतेविष्णुसन्निधौ ४२ देवालयेचार्तीर्थेवाकृतोदुष्टैर्नृपैःकरः तंमोचयंतियेलोकास्तेषांधर्मःसनातनः ४३

३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४२ ४२

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

गभस्तीश्वरस्य काशीस्थो विज्ञेयः ४४ उपांगानि वत्सद्वादशी यमत्रयोदशी नरकचतुर्दशी दीपोत्सवी बलिप्रतिपद् यमद्वितीया कूष्मांडनवमी प्र-
बोधोत्सव तुलसीमंगल द्वादशी वैकुंठचतुर्दशी त्रिपुरीपौर्णिमा व्रतानि अंगानि स्नान दीपजागर व्रतपूजादानादीनि ५५ ४६ शृंगं जीवकनामकं
वनस्पतिविशेषं कूर्चशीर्षो मधुरकः शृंगं ह्रस्वांगजीवका इत्यमरः सौवीरकं बदरीफलं उन्मादिकं उन्मादप्रतिपादकं चरक ४७ ४८ ४९

कार्तिके मासि यो विप्रो गभस्तीश्वरसन्निधौ शतरुद्रीजपं कृत्वा मंत्रसिद्धिः प्रजायते ४४ वाराणस्यां तु यैः स्थित्वा त्रि-
वर्षं कार्तिकव्रतम् सोपांगं सांगं यैर्मर्त्यैः कृतं भक्त्यैकतत्परैः ४५ इहलोके फलं तेषां प्रत्यक्षं जायते किल संपत्त्या-
चैव संतत्या यशोभिर्धर्मबुद्धिभिः ४६ पलांडुं शृंगं मासं च शय्यां सौवीरकं तथा राजिकोन्मादिकं चापि पटान्नं च विवर्ज-
येत् ४७ धात्रीफलं भानुवारे परदेशागमं तथा तीर्थं विना सदैवेह वर्जयेत्कार्तिकव्रती ४८ देववेदद्विजातीनां गुरु-
गोव्रतिनां तथा स्त्रीराजमहतां निंदां वर्जयेत्कार्तिकव्रती ४९ नरकस्य चतुर्दश्यां तैलाभ्यंगं च कारयेत् अन्यत्र का-
र्तिके मासि तैलस्नानं विवर्जयेत् ५० नालिकां मूलकं चैव कूष्मांडं च कपित्थकम् रजस्वलांत्यज म्लेच्छ पतितव्रात्यकैस्त-
था द्विजद्विड्वेदबाह्यैश्च न वदेत्सर्वदा व्रती ५१ एभिर्दृष्टं च काकैश्च सूतिकान्नं च तद्भवेत् द्विपाचितं च दग्धान्नं नै-
वाद्याद्वैष्णवव्रती ५२ क्रमात्कूष्मांड बृहती तरुणी मूलकं तथा श्रीफलं च कलिंगं च फलं धात्रीभवं तथा ५३ नारि-
केलमलाबुं च पटोलं बृहतीफलं चर्मवृंताकचवलीशाकं तुलसिजं तथा ५४ शाकान्येतानि वर्ज्यानि क्रमात्प्र-
तिपदादिषु एवमेव हि माघेपि कुर्यात्तन्नियमान्व्रती ५५ कार्तिकव्रतिनः पुण्यं यथोक्तव्रतकारिणः न समर्थो भवे-
द्वक्तुं ब्रह्मापीह चतुर्मुखः ५६

५० नालिकां कमलनालिकासदृशदंडशाकं विवर्जयेदिति पूर्वेण संबंधः ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६

इतिकार्तिकमाहात्म्यटीकायांषष्ठोऽध्यायः ६ ६ अथकार्तिकव्रतधर्मश्रवणेनात्युत्सुकोनारदः दीपमाहात्म्यंविज्ञातुंब्रह्माणमुवाच
भगवन्निति १ २ नेत्यत्तः ३ नष्टाःनष्टानि ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२

इतिचतुःपुराणसारसंग्रहे कार्तिकमाहात्म्ये कार्तिकव्रतनिरूपणन्नामषष्ठोऽध्यायः ६ ६ नारदउवाच भ
गवन्कृतकृत्योस्मितवपादसमाश्रयात् श्रोतव्यंनेहभूयोमेविद्यतेदेवसत्तम १ तथापिभगवन्किंचित्प्रष्टव्यंमेत्त्वदि
स्थितम् त्वद्वाक्यामृतपीतस्यनमेतृप्तिर्हिजायते २ दीपदानस्यमाहात्म्यंश्रोतुमिच्छामितेप्रभो येनचापिपुरादत्तस्त
द्वदस्वचतुर्मुख ३ ब्रह्मोवाच प्रातःस्नात्वाशुचिर्भूत्वादीपंदद्यात्प्रयत्नतः तेनपापानिनष्टानिस्युस्तमांसीवभगोदये
४ आजन्माद्यत्कृतंपापंस्त्रियावापुरुषेणच तत्सर्वंनाशमायातिकार्तिकेदीपदानतः ५ अत्रतेवर्णयिष्यामिइतिहा
संपुरातनम् श्रवणात्सर्वपापघ्नंदीपदानफलप्रदम् ६ पुराद्रविडदेशेतुब्राह्मणोबुद्धनामकः तस्यभार्याभवद्दुष्टाप्र
नाचाररतामुने ७ तस्याःसंसर्गदोषेणक्षीणायुर्मृतिमाप्तवान् पत्यौमृतेपिसापत्नीअनाचारेविशेषतः ८ रताभूत्स·
हितस्यास्तिलज्जालोकापवादतः स्तनबंधुविहीनासासदाभिक्षान्नभोजना ९ नसंस्कारान्नमल्पंवाभुक्तापर्युषिता
शिनी परपाकरतानित्यंतीर्थयात्रादिवर्जिता १० कथायाःश्रवणंचैवनश्रुतंतुतयाद्विज एकदाब्राह्मणःकश्चित्तीर्थ·
यात्रापरायणः ११ तस्यागृहंसमागच्छद्द्विद्वान्वैकुत्सनामकः अनाचाररतांतांतुदृष्ट्वाब्रह्मर्षिसत्तमः १२ कोपेनरक्त
चक्षुःसनूतामुवाचासतींस्त्रियम् कुत्सउवाच वक्ष्यामिसांप्रतंमूढेमद्वाक्यमवधारय १३ दुःखहेतुमिमंदेहंपूय·
शोणितपूरितम् पंचभूतात्मकंचैवकिंचपुष्णासिदूतिके १४ जलबुद्बुदवद्देहोनाशमायातिनिश्चितम् अनित्यंदेह
माश्रित्यत्वंनित्यंमन्यसेत्त्वहृदि १५

१३ १४ १५ ७ ७

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१६ १७ १८ १९ २० २१ २२ हेविधवे द्यूते द्यूतकर्मणि २३ २४

तस्मादंतस्थितंमोहंत्यजमूढेविचारतः स्मरसर्वोत्तमंदेवंकुरुश्रवणमादरात् १६ कार्तिकेमासिसंप्राप्तेस्नानदाना
दिंकुरु दामोदरस्यप्रीत्यर्थंदीपदानंतथाकुरु १७ लक्षवर्त्यादिकंचैवलक्षपद्मादिकंतथा प्रदक्षिणांतुदेवस्यनमस्का
रंतथैवच १८ धारणंपारणंचैवकुरुभक्त्याहिकार्तिके विधवानांव्रतमिदंसधवानांतथैवच १९ सर्वपापप्रशमनंसर्वो
पद्रवनाशनम् तत्रापिकार्तिकेमासिदीयतांदीपमुत्तमम् २० दीपंहरेःप्रियकरंकार्तिकेमासिनिश्चयम् महापातक
कृद्यापिदीपदानात्प्रमुच्यते २१ पुराकश्चिद्द्विजवरोनाम्नाहारिकरोत्यभूत् अधर्मविषयासक्तःशस्वद्वेश्यारतोद्विजः
२२ पितृवित्तक्षयकरःवंशच्छेदेकुठारकः कदाचित्तेनविधवेद्यूतेपितृधनंमहत् २३ हारितंद्विजशार्दूलततोदुःखीस
चाभवत् कदाचित्साधुसंसर्गात्तीर्थयात्राप्रसंगतः २४ अयोध्यामागतोवत्सेमहापापकरोद्विजः कार्तिकेमासिसं
प्राप्तेश्रीमद्द्विजगृहेसदा २५ द्यूतव्याजेनतेनाशुदीपोदत्तोहरेःपुरः ततःकालांतरेविप्रोमृतोमोक्षमवाप्तवान् २६ म
हापातककृद्यापिगतवानभयंहरिं तत्स्मात्त्वंकार्तिकेमासिदीपदानंतथाकुरु २७ तथान्यान्यपिदानानिकुरुभक्तिसम
न्विता इत्यादिश्याथतांकुत्सोजगामान्यंगृहंद्विजः २८ सापिकुत्सवचःश्रुत्वापश्चात्तापेनसंयुता व्रतंतुकार्तिकेमासि
करिष्यामीतिनिश्चिता २९ पतंगोदयवेलायांकार्तिकेस्नानमंभसि दीपदानंकृतंचैवमासमेकंचकारसा ३० ततः
कालांतरेचैवगतायुर्मृतिमागता दीपदानस्यमाहात्म्यंमहापापकृतापिसा ३१ स्वर्गमार्गंगतासारत्रीकालेमोक्षम
वापह तस्मान्नारदमाहात्म्यंदीपदानस्यकोवदेत् ३२ कार्तिकेदीपदानंतुमहापुण्यफलप्रदं कार्तिकव्रतनिष्ठोयोदी
पदानादिकृन्नरः ३२

२५ २६ २७ २८ २९ पतंगःसूर्यः ३० ३१ ३२ ५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३३ ३४ एवं स्वदीपदान माहात्म्य मुक्त्वा परदीपप्रबोध माहात्म्यं प्रस्तौति ३५ ३६ ३७ ३८ अत्र प्रसिद्धा कथामा
ह सारोद्धारे पुरा इंदुमतीनाम वेश्या पुरस्थानां सदाप्रियाचासीत् एकदासालंकृतासा गृहद्वारमासाद्य रात्रौ प्रहरपर्यंतं स्थिता त्वभूत् तत्रै
कोपिधनिको जारो नागतः तदासाचिंताव्याकुलमानसासती गृहमध्येचागत्य देवस्य दीपं दत्वा स्वप्याप एतस्मिन्नंतरे तैलपानार्थं चैका मूषि-

कार्तिके दीपदानं तु महापुण्यफलप्रदं कार्तिकव्रतनिष्ठोयः दीपदानादिकृन्नरः ३३ दीपदानस्येतिहासं शृण्वत्तेमो
क्षमाप्नुयात् परदीपप्रबोधस्य माहात्म्यं शृणु नारद ३४ स्वस्यापि शक्तिराहित्ये परस्यापि प्रबोधनम् यः कुर्याल्लभ
ते सोपि नात्र कार्या विचारणा ३५ दीपार्थं वर्तिकां तैलपात्रं चायो ददाति हि सहायं वाथ कुरुते ददतां दीपमुत्तमं ३६
स तं मोक्षमवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा कार्तिके दीपदानस्य महिमा को नु वर्णयेत् ३७ स्वस्यापि शक्तिराहित्ये
परदीपं प्रबोधयेत् सोपि तत्फलमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ३८ वेश्या चेंदुमती नाम तस्या गेहे थ मूषिका परदीप
प्रबोधेन मोक्षं पापस्तदुर्लभम् ३९ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन परदीपं प्रबोधयेत् तेन मोक्षमवाप्नोति मूषिकावन्न संशयः
४० परदीपप्रबोधस्य फलमीदृग्विधं मुने साक्षाद्दीपप्रदानस्य माहात्म्यं को नु वर्ण्यते ४१ नारद उवाच
कार्तिके दीपदानस्य माहात्म्यं च मया श्रुतम् परदीपप्रबोधस्य माहात्म्यमपि वै श्रुतं ४२ इदानीं श्रोतुमिच्छामि
व्योमदीपस्य वैभवम् ब्रह्मोवाच आकाशदीपमाहात्म्यं शृणु पुत्र समाहितः ४३ यस्य श्रवणमात्रेण दीपदाने
मतिर्भवेत् संप्राप्ते कार्तिके मासि प्रातः स्नानपरायणः ४४

का तत्रागत्य तैलं पीत्वा पत्तत्पश्चात्मा जाता तदा-
दैवयोगात् तैलपानप्रसंगेन दीपस्य प्रबोधनं जातं देवस्य प्रदक्षिणापि कृता तेन पुण्यप्रभावेन मूषिका देहं विसृज्य मनुष्यजन्म प्राप्य २३
पुत्रपौत्रादि सर्वं भुक्त्वा चांते मोक्षं प्रापेति ३९ ४० ४१ ४२ व्योमदीपस्य आकाशदीपस्य ४३ ४४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ लुब्धकः इतिशे-

आकाशदीपंयोदद्यात्तस्यपुण्यंवदाम्यहम् सर्वलोकाधिपोभूत्वासर्वसंपत्समन्वितः ४५ इहलोकेसुखंभुक्त्वा
चान्तेमोक्षमवाप्नुयात् स्नानदानक्रियापूर्वंहरिमंदिरमस्तके ४६ आकाशदीपोदातव्यः मासमेकंतुकार्तिके
कार्तिकेशक्रपौर्णम्यांविधिनोत्सर्जयेद्व्रतम् ४७ यः करोतिविधानेनकार्तिकेव्योम्निदीपकम् नतस्यपुनरावृत्तिः
कल्पकोटिशतैरपि ४८ अत्रतेवर्णयिष्यामिइतिहासंपुरातनम् यस्यश्रवणमात्रेणव्योमदीपफलंलभेत् ४९
पुरातुनिष्ठुरोनामलुब्धकोलोककंटकः यमुनातीरवासीचकालमृत्युरिवापरः ५० वनेचरन्मृगान्सर्वान्हत्
त्वावृत्तिमकल्पयत् पथिकान्बाधतेनित्यंचोरवृत्त्याधनुर्धरः ५१ कश्चिद्ग्रामंजगामाशुचौर्यार्थंकार्तिकेमुने तस्मि
न्विदर्भनगरेराजासुकृतिनामकः ५२ चंद्रशर्माख्यविप्रस्यवचनात्कार्तिकेसुधीः चकारव्योमदीपंतुहरिमंदिर
मस्तके ५३ दीपंदत्वामहाभक्त्याशृणोच्चकथांनिशि एतस्मिन्नेवकालेतुचौर्यार्थंसमुपागतः ५४ राज्ञादत्तं
व्योमदीपंपश्यन्क्षणमतिष्ठत तदानींदैवयोगेनगृध्रोजवसमन्वितः ५५ शीघ्रमागत्यजग्राहतैलपात्रंसदीप
कम् स्वमुखेनैवसंगृह्यवृक्षाग्रंचसमाश्रयत् ५६ तत्रपीत्वातुतैलंचदीपंस्थाप्यसपक्षिराट् वृक्षाग्रंतुसमास्था
य क्षणमात्रमतिष्ठत ५७ तदानींदैवयोगेनगृहीतुंपक्षिसत्तमम् मार्जारोप्यारुहद्वृक्षंपक्षिणोधिष्ठितंतुय
त् ५८ तदग्रेमुखदीपंचपश्यन्क्षणमतिष्ठत आकाशदीपमाहात्म्यंकथितंचंद्रशर्मणा ५९ राज्ञेसुकृति
नाम्नेचतौवैशुश्रुवतुःक्षणम् खगमार्जारकौतत्रस्वस्वचांचल्यदोषतः ६०

षः ५४ जवोवेगः ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७०

मार्जारोजगृहेतत्रशारवांतरगतंरवगं दैवेनचोदितोवृक्षाच्छिलायांपतितोतदा ६१ भग्नगात्रौमृतौतत्रपक्षिमा
र्जारकौभुवि दिव्यदेहसमायुक्तौयानारूढौदिवंगतौ ६२ ततस्सर्वेलुब्धकोवृक्षाच्चौर्यार्थंसमुपागतः निवृत्तोदुष्टभा
वेनकथांकथयतंमुनिम् ६३ चंद्रशर्माणमाभाष्यइदंवचनमब्रवीत् चंद्रशर्मन्मयादृष्टंचौर्यार्थंत्वागतेनच ६४ राज्ञा
स्कृतिनादत्तंव्यामदीपमनोहरम् तदानींदैवयोगेनरवगःपात्रंप्रगृह्यच ६५ तैलंपीत्वातुतत्पात्रंसदीपंतुमनो
हरम् वृक्षाग्रेस्थापयित्वाचतत्रक्षणमतिष्ठत ६६ मार्जारोप्यागतस्तत्रगृहीतुंपक्षिपुंगवम् दैवेनप्रेरितौतौचउ
भेशारवेसमाश्रिते ६७ तन्मुखात्कथ्यमानांतुकथांशुश्रुवतुःक्षणम् पश्चाच्चाचल्यदोषेणमार्जारेत्यगृहीतवगम्
६८ तौवृक्षात्पतितौमृत्युंप्रापितौक्षणमात्रतः उभौतौदिव्यरूपौचयानारूढौदिवंगतौ ६९ तदाश्चर्यमहंवृक्षात्त्वा
प्रष्टुंसमुपागतः तौकौपुराचमार्जाररवगौतद्वदभोद्विज ७० तिर्यग्योनिसमापन्नौमुक्तौकेनचकर्मणा इतिलुब्धवचः
श्रुत्वाचंद्रशर्माब्रवीत्तदा ७१ शृणुलुब्धप्रवक्ष्यामितयोर्वृत्तांतमंजसा मार्जारोपिपुरापापीतथाश्रीवत्सगोत्रजः ७२
देवशर्माइतिप्रोक्तोदेवद्रव्यापहारकः अहोबलनृसिंहस्यपूजाकर्तृत्वमापसः ७३ तस्मिन्देवालयेप्राप्तंतैलंद्र-
व्यादिकंतथा अपहृत्यचतेनैवकुटुंबंपोषयत्यसौ ७४ आयुर्नीत्वैवमेवासौततःपंचत्वमागतः तस्मात्सपापात्कालसू
त्रंमहारौरवरौरवम् ७५ निरुच्छ्वासंतथाप्राप्यअसिपत्रवनंक्रमात् छिद्यमानोमहाकायैर्यमदूतैर्भयंकरैः ७६
अनुभूयचतान्सर्वान्ब्रह्मराक्षसतांगतः ततस्तुश्वानयोनौचचांडालोभूत्कुकर्मकः ७७ एवंजन्मशतंप्राप्यभूमौमा
र्जारतांगतः आकाशदीपमाहात्म्यंश्रुत्वेदानींतुदैवतः ७८ लुब्धवचः लुब्धकवचः ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७
७८

२.५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ स्कनंदःस्कक्रुतिनामकः ८६ ८७

निर्मुक्ताखिलपापस्तत्र गमद्धरिमंदिरम् गृध्रोयंतुपुराविप्रःमिथिलेवेदपारगः ७९ शर्यातिरितिविख्यातोनाम्ना
लोकेमहाप्रभुः दासीसंगंचकारासौवेश्यासंगंतथैवच ८० तेनदोषेणमहतापंचत्वमगमत्तदा कुंभीपाकेमहाघोरे
स्थित्वायुगचतुष्टयम् ८१ कर्मशेषेणभूमौचगृध्रत्वमगमत्तदा दैवेनचोदितोगृध्रोतैलपानार्थमागतः ८२ दत्वाचा
काशदीपंचश्रुत्वाचैवहरेःकथां विध्वस्ताखिलपापस्तुजगामहरिमंदिरम् ८३ इत्येतत्सर्वमाख्यातंलुब्धगच्छयथा
स्तरवम् व्याधोप्यस्यवचःश्रुत्वागत्वाचैवस्वमंदिरम् ८४ व्रतंचाकाशदीपस्यचकारविधिवन्मुने आयुःशेषंतदानीत्वा
जगामहरिमंदिरम् ८५ स्कनंदोपिमहाराजाआश्चर्यंसमुपागतः चकारविधिनामासंचंद्रशर्मोक्तमार्गतः ८६ प्रा
तःस्नात्वाशुचिर्भूत्वाकार्तिकेमासिवैनृपः कोमलैस्तुलसीपत्रैःसमभ्यर्च्यजनार्दनम् ८७ रात्रौदद्याद्व्योमदीपं
मंत्रेणानेनवैनृप दामोदरायविश्वायविश्वरूपधरायच ८८ नमस्कृत्वाप्रदास्यामिव्योमदीपंहरिप्रियम् निर्विघ्नं
कुरुदेवेशयावन्मासंसमाप्यते ८९ व्रतेनानेनदेवेशत्वयिभक्तिःप्रवर्द्धतु इतिमंत्रेणराजासौदीपदानंचकारह ९०
ब्राह्मेमुहूर्तेचपुन व्योमदीपंददातिहि विष्णोःपूजाकृताप्रातःप्रातःस्नानंचकारह ९१ उत्सर्गस्यविधिंकृत्वाव्यो
म्नदीपंसमाप्यच ब्राह्मणान्भोजयित्वाचव्रतंविष्णोःसमर्पयत् ९२ तेनपुण्यप्रभावेनसराजामुनिसत्तम शर
दाशतसाहस्रमिहभोगान्मनोहरान् ९३ सपुत्रपौत्रस्वजनैर्बुभुजेसहभार्यया ततश्चांतेद्विजवरविमानंसुम-
नोहरम् ९४ स्त्रीभिःसहसमारुह्यमोक्षमार्गंगतोमुने चतुर्भुजःपीतवासाःशंखचक्रगदाधरः ९५

८८ ८९ ९० ९१ उत्सर्गस्य एषोत्सर्गस्य ९२ ९३ द्विजवर नारद ९४ ९५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

९६ मनुजैरितिशेषः ९७ ९८ अथाकाशदीपस्यवैभवं वक्तुं पुनरितिहासांतरमाह अथेति ९९ १०० १०१ २ ३
अआदिकरंडेषु अभ्रक कागद कान्चाना मन्यतमनिर्मितेषु कुरंडेषु लोकेकंदिलइतिख्यातेषु ४ ५ वापौर्णिमातः लोलया लक्ष्म्या १०६ अन्य
दितिशेषः १०७ अत्र प्रसिद्धाकथा सनत्कुमारसंहितायां पुराविंध्याद्रौ हेलिकोनाम द्विजवर्यः आसीत् तस्यचित्रभानुमनोजवाख्यौ द्वौ पुत्रौ ध॰

विष्णुलोकेविष्णुरिवप्रोच्यमानःसदामरैः क्रीडयामासराजासौयथाकामंमहामनाः ९६ तस्मात्तुकार्तिकेमासि मानुष्यंप्राप्यदुर्लभम् आकाशदीपोदातव्योविधानेनहरेःप्रियः ९७ दास्यंतियेकार्तिकमासिमर्त्याः व्योमप्रदीपंहरितुष्टयेत्र पश्यंतितेनैवकदापिदेवंयमंमहाक्रूरमुखंमुनींद्र ९८ अथान्यच्चप्रवक्ष्यामिव्योमदीपस्यवैभवं वालखिल्यैःपुराप्रोक्तंतच्छृणुष्वद्विजोत्तम ९९ वालखिल्याऊचुः कृष्णादिमासक्रमतःकार्तिकस्यादिमासतः आकाशदीपदानंतुकुर्वंतुऋषिसत्तमाः १०० तुलायांतिलतैलेनसायंसंध्यासमागमे आकाशदीपंयोदद्यान्मासमेकंनिरंतरम् १ सश्रीकायश्रीपतयेश्रियानसवियुज्यते आकाशदीपवंशस्तुविंशद्धस्तोत्तमोभवेत् १०२ मध्यमोनवहस्तःस्यात्कनिष्ठःपंचहस्तकः यथादूरस्थितैर्लोकैर्दृश्यतेतत्तथाचरेत् ३ तथाआदिकरंडेषुदीपदानंविशिष्यते वंशस्यनवमांशेनलंबाकार्यापताकिका ४ मयूरपिच्छमुष्टिंवाकलशंचोपरिन्यसेत् विष्णुप्रीतिकरोदीपःपितृुद्धारस्य॰कारकः॰५ एकादश्यास्तुलार्काद्वादीपदानमतोपिवा दामोदरायनभसितुलायांलोलयासह ६ प्रदीपंतेप्रयच्छामिनमोनंतायवेधसे आकाशदीपसदृशंपितुरुद्धारकंनहि ७ हेलिकस्यचद्वौपुत्रौतत्रैकस्तुपिशाचकः

र्मपरायणावपिदैवेनद्यूतवेश्यारतौ अभूतांतेन व्यसनेन पितृद्रव्ये व्ययी भूते चौर्यंचक्रतुः तत्रापिलोकैर्ज्ञातौ नदातं देशंत्यक्त्वाघोरंवनंययतुःत
स्मिन्वने एका भिल्लकन्या ननानी नामकी तौतरुणौ द्विजपुत्रौ दृष्ट्वा स्वगृहेस्थापितवती पितृ द्रव्यंच समर्पितवती साननानी पितृनिमित्तं॰

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दीपदानंचक्रे एकदातयास्वपितुः श्राद्धेपरमान्नेन द्वौ भ्रातरौ भोजितौ तत्रमनोजवः अतिभोजन दोषेण मृत्युंप्राप्य तामिस्त्रनरके निक्षिप्तोपि ननान्द्राः दीपदान साहाय्यकरण पुण्ययोगान्निर्गतः सन् पिशाचयोनिं प्राप्तः सपिशाचः तत्रैव निवसन् ननान्दी देहमाससाद तदाननान्दीवस्त्रालंकारान्त्य क्त्वा नग्नाबभ्राम तदा चित्रभानुः तांगृहीत्वाकाश्यांगत्वा आकाशदीपदानपुण्येनमनोजवाख्यं भ्रातरं पिशाचयोनितः मुक्तमकरोत् तदासः ननान्द्राः पुत्रोऽभूत् तत स्त्रयः स्वस्वेनकाशीवासंकृत्वा मोक्षमवाप्नुवन्निति १०८ १०९ ११० ११ १२ कूटागारे धान्य

व्योमदीपपुण्यदानान्मोक्षंप्रापस्कदुर्लभम् ८ नमःपितृभ्यः प्रेतेभ्योनमोधर्मायविष्णवे नमोयमायरुद्रायकां तारपतयेनमः ९ मंत्रेणानेनयेमर्त्याः पितृभ्यः खेतुदीपकं प्रयच्छंतिगतायेस्युर्नरकेयातितेपिवै ११० उत्तमांग- तिंगच्छंतिदीपदानंमयेरितम् लक्ष्मीसंततिसिद्ध्यर्थमारोग्यायप्रदीपयेत् ११ कार्तिकेकृष्णपक्षेतु द्वादश्या- दिषुपंचसु तिथीषूक्तः पूर्वरात्रेनृणांनीराजनोविधिः १२ ब्रह्मविष्णुशिवादीनांभवनेषुविशेषतः कूटागारेषु- चैत्येषुसभासुचनदीषुच १३ प्राकारोद्यानवापीषुप्रतोलीनिष्कुटेषुच मंदुरासुविविक्तासुहस्तिशालासुचैव- हि १४ प्रदोषसमयेदीपान्दद्याद्वैवंमनोहरान् कृतंयैः कार्तिकेमासिदीपदानंविधानतः ११५ दृश्यंतेयेरत्नभा जस्तेनएवप्रकीर्तिताः दीपदानासमर्थश्चेत्परदीपंतुरक्षयेत् १६ योवेदाभ्यासिनेदद्याद्दीपार्थंतैलमादरात् कोवा तस्यफलंवक्तुंभुवितिष्ठतिमानवः १७ दीपान्दद्याद्बहुविधान्कार्तिकेविष्णुसन्निधौ कार्तिकेमासिसंप्राप्तेग गनेस्वच्छतारके ११८

राशिगृहे स्यान्निकायः पुंजराशीतूत्करः कूटमस्त्रियामित्यमरः अथवा मायानिश्चलयं त्रेषु कैतवानृतराशिषु आयोधने शैलशृंगे शीरांगे कूटमास्त्रियामित्यमरः चैत्येषु यज्ञायतनेषु १३ प्रतोलीग्रामाभ्यंतरमार्गः निष्कुटेषु गृहा रामेषु गृहारामास्तु निष्कुटा इत्यमरः मंदुरासु अश्वशालासु १४ १५ १६ १७ बहुविधान् घृततैलादिना कृतान् ११८ ६७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

१९ २० २१ दीपमितिशेषः २२ २३ पंचनदे पंचनदक्षेत्रे काशीस्थे दक्षिणदेशे कावेरीतटस्थितकुंभकोणनिकटस्थे
चा २४ १२५ २६ पांचालदेशेसिंहविक्रमराज्ञः नगरे हरिकरो नामद्विजः २७ अयोध्यायांकार्तिके हरेर्मंदिरे द्यूतप्रसंगेन

रात्रौलक्ष्मीः समायातिद्रष्टुंभुवनकौतुकम् यत्रयत्रचदीपान्सापश्यत्याब्धिसमुद्भवा ११९ तत्रतत्ररतिंकुर्यान्नांध-
कारेकदाचन तस्माद्दीपःस्थापनीयःकार्तिकेमासिवैसदा १२० लक्ष्मीरूपार्थिनाप्रोक्तंदीपदानविशेषतः देवा
लयेनदीतीरेराजमार्गेविशेषतः २१ निद्रास्थलेदीपदातातस्यश्रीःसर्वतोमुखी दुर्बलस्यालयंवीक्ष्यदीपशून्य
तुयोददेत् २२ विप्रस्यवान्यवर्णस्यविष्णुलोकेमहीयते कीटकंटकसंकीर्णेदुर्गमेविषमस्थले २३ कुर्याद्योदी
पदानानिनरकंसनगच्छति दद्याद्रात्रौपंचनदेदीपंयोविधिपूर्वकम् २४ तस्यवंशेप्रजायंतेबालकाः कुलदीप-
काः पितृपक्षेन्नदानेनज्येष्ठाषाढेचवारिणा १२५ कार्तिकेतत्फलंतेषांपरदीपप्रबोधनात् बोधनात्परदीपस्य
वैष्णवानांचसेवनात् २६ कार्तिकेफलमाप्नोतिराजसूयाश्वमेधयोः पुराहरिकरोनामद्विजःपापरतःसदा २७
कृतंद्यूतप्रसंगेनदीपदानंहिकार्तिके तेनपुण्यप्रभावेनस्वर्गंप्रापद्विजोत्तमः २८ आकाशदीपदानेनपुराधर्म
नंदनः विमानवरमारुह्यविष्णुलोकंययौनृपः २९ यःकुर्यात्कार्तिकेविष्णोःपुरःकर्पूरदीपकम् प्रबोधिन्यां
विशेषेणतस्यपुण्यंवदाम्यहम् १३० कुलेतस्यप्रसूतायेपुरुषास्तेहरिप्रियाः क्रीडित्वासुचिरंकालमंतेमुक्तिंव्रजं-
तिच ३१ दीपकोज्वलतेयस्यदिवारात्रौहरेर्गृहे एकादश्यांविशेषेणसयातिहरिमंदिरम् ३२ लुब्धकोपिचतु
र्दश्यांदीपंदत्वाशिवालये भक्त्याविनापरेलिंगेशिवलोकंजगामसः ३३ ६९ ६७

दीपः कृतः २८ विदर्भदेशेधर्मनंदनोनृपः १२९ १३० ३१ ३२ १३३

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१३४ इतिकार्त्तिकमाहात्म्यटीकायांसप्तमोऽध्यायः ७ ७ अथतुलसीमाहात्म्यं नारदउवाच १ २ ३ ४ ५

गोपः कश्चिदमावास्यांदीपंप्रज्वाल्यशार्ङ्गिणः सुहृर्जयजयेत्युक्त्वासचराजेश्वरोभवत् १३४ इतिश्रीचतुःपुराण
सारसंग्रहेकार्त्तिकमासमाहात्म्येदीपदानमाहात्म्यवर्णनंनामसप्तमोऽध्यायः ७ ७ नारदउवाच
भूयःकथयतृप्तिर्हिनास्तिमेकमलासन त्वद्वागमृतपानेनतृषाभूयःप्रवर्त्तते १ ब्रह्मोवाच प्रातःस्नात्वाशुचि
र्भूत्वाकार्त्तिकेविष्णुतत्परः देवंदामोदरंपूज्यकोमलैस्तुलसीदलैः २ सतुमोक्षमवाप्नोतिनात्रकार्याविचारणा
भक्त्याविरहितोयस्तुस्वर्णादिभिरर्चयेत् ३ तस्यपूजांनगृण्हातिनात्रकार्याविचारणा सर्वेषामपिवर्णानांभ-
क्तिरेषापरास्मृता ४ भक्त्याविरहितंकर्मनविष्णोःप्रियकारणम् भक्त्यासंपूजितोनित्यंतुलस्यास्तुदलार्थतः ५
स्वयंप्रत्यक्षमायातिभगवान्हरिरीश्वरः विष्णुदासःपुराभक्त्यातुलसीपूजनेनच विष्णुलोकंगतःशीघ्रंचोलोगो-
णत्वमागतः ६ तुलस्याःशृणुमाहात्म्यंपापघ्नंपुण्यवर्द्धनम् यत्पुराविष्णुनाप्रोक्तंरमायैतद्वदाम्यहम् ७ संप्रा
प्तेकार्त्तिकेमासितुलस्याःपूजनंहरेः येकुर्वंतिनराभक्त्यातेयांतिपरमंपदम् ८ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनतुलस्याःकोम
लैर्दलैः पूजनीयोमहाभक्त्यासर्वक्लेशविनाशनः ९ रोपितातुलसीयावत्कुरुतेमूलविस्तरम् तावद्युगसह
स्राणिब्रह्मलोकेमहीयते १० तुलसीपत्रसंयुक्तजलेस्नानंचरेद्यदि सर्वपापविनिर्मुक्तोमोदतेविष्णुमंदिरे ११
वृंदावनंचकुरुतेरोपणार्थंमहामुने तावतेवविमुक्ताघोब्रह्मभूयायकल्पते १२ तुलसीकाननंब्रह्मन्गृहेयस्याव
तिष्ठति तद्गृहंतीर्थभूतंतुनयांतियमकिंकराः १३

विष्णुदासः ब्राह्मणः चोलनृपः इयंकथासवि-
स्तरतोग्रेवक्ष्यते ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

१४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२

सर्वपापहरंपुण्यंकामदंतुलसीवनम् रोपयंतिनराः श्रेष्ठास्तेनपश्यंतिभास्करीम् १४ तुलसीकाष्ठसंयुक्तंगंधंयोधा
रयेन्नरः तद्देहंनस्पृशेत्पापंक्रियमाणंतथैवच १५ तुलसीविपिनच्छायायत्रचैवभवेद्द्विज तत्रश्राद्धंप्रकर्तव्यंपितॄणां
तृप्तिहेतवे १६ यन्मुखेतुलसीपत्रंकर्णेशिरसिदृश्यते यमस्तंनेक्षितुंशक्तोकिमुदूताभयंकराः १७ तुलस्यामा-
हिमायस्तुशृणुयान्नित्यमादृतः सर्वपापविमुक्तात्माब्रह्मलोकंसगच्छति १८ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरात
नम् तुलस्याविषयेब्रह्मन् श्रवणात्पापनाशनं १९ पुराकाश्मीरदेशेतुब्राह्मणौसंबभूवतुः हरिमेधाःसुमेधा
ख्यौविष्णुभक्तिपरायणौ २० सर्वभूतदयायुक्तौसर्वतत्वार्थवेदिनौ कदाचित्तौद्विजवरौतीर्थयात्रापरायणौ २१
गच्छंतावेकतोविप्रौकांतारेश्रमविह्वलौ तुलसीकाननंतत्रददर्शतुररिंदमौ २२ तयोःसुमेधास्तद्दृष्ट्वातुलसीका
ननंमहत् प्रदक्षिणीकृत्यतदाववंदेभक्तिसंयुतः २३ दृष्ट्वैतद्धरिमेधास्तुउवाचपरयामुदा ज्ञात्वातुलस्यामाहा
त्म्यंतत्फलंचपुनःपुनः २४ हरिमेधाउवाच किमर्थंविप्रदेवेषुतीर्थेषुचव्रतेषुच स्थितेषुविप्रमुख्येषुप्रणामं
कृतवानसि २५ सुमेधाउवाच शृणुविप्रमहाभागसाधुवाक्यमुदीरितम् आतपोबाधतेऽत्रावांगत्वास्मि
न्वटसन्निधौ २६ तस्यच्छायांसमाश्रित्यतेवक्ष्यामियथार्थतः एवमुक्तःसुमेधास्तुहरिमेधेनसंयुतः २७ वटंज
गामधर्मज्ञोमहत्कोटरसंयुतम् तत्रविश्राम्यसोविप्रःहरिमेधमुवाचह २८ श्रूयतांविप्रशार्दूलतुलस्याःसूत्तमां
कथाम् परमेशप्रसादेनसंजातायापयोनिधौ २९ पुरादुर्वाससःशापाद्गतैश्वर्येपुरंदरे ममंथुःक्षीरजलधिंब्र
ह्माद्याःससुरासुराः ३० २७

२३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३०

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ऐरावतः कल्पतरुः चंद्रमा कमला तथा उच्चैःश्रवाः कौस्तुभश्च तथा धन्वंतरिर्हरिः ३१ हरीतक्यादयश्चापि दिव्या-
श्चौषधयस्तथा अजायन्त द्विजश्रेष्ठ लोकश्रेयोविधायकाः ३२ ततः पीयूषकलशमजरामरदायकम् कराभ्यां कल-
शं विष्णुः धारयन्सुतलं परम् ३३ अवेक्ष्य मनसा सद्यः परां निर्वृत्तिमापह तस्मिन्पीयूषकलशे ह्यानंदास्त्रोद्बिं-
दवः ३४ अपतंस्तुलसी सद्यः समजायत मंडला सर्वलक्षणसंपन्ना सर्वाभरणभूषिता ३५ ततोऽसन्नातथा लक्ष्मीं
तुलसीं च ददुर्हरेः देवा ब्रह्मादयस्ते हि द्विज गृहे भगवान्हरिः ततो नीचप्रियकरा तुलसी जगतां पतेः ३७ सा तु देवग-
णैः सर्वैः विष्णुवत् पूज्यते प्रिया नारायणो जगन्नाता तुलसी तस्य वल्लभा ३८ तस्मात्तस्या नमस्कारः मया विप्रकृ-
तस्ततः इत्येवं वदतस्तस्य सुमेधस्य महात्मनः ३९ आराददृश्यत महत् विमानं सूर्यवर्चसम् तदानीं वटवृ-
क्षस्तु पपात पुरतो मुने ४० तथैव तस्माद्वृक्षाच्च पुरुषौ द्वौ विनिर्गतौ द्योतयंतौ दिशः सर्वास्तेजसा सूर्यसन्नि-
भौ ४१ प्रणामं चक्रतुस्तौ हि हरिमेधसुमेधयोः हरिमेधसुमेधौ तौ तौ दृष्ट्वा भयविह्वलौ ४२ ऊचतुर्विस्म-
याविष्टौ तावुभौ देवसन्निभौ हरिमेधसुमेधावूचतुः युवां कौ देवसंकाशौ भवंतौ सर्वमंगलौ ४३ मंदारमा-
लां तरुणां धारयंतौ तथामरौ नमस्कार्यौ तथा चाभ्यां पूज्यौ चस्करस्वरूपिणौ ४४ इत्युक्तौ ब्राह्मणाभ्यां तौ ऊच-
तुर्वृक्षनिर्गतौ युवामेव पिता माता आवयोश्च तथा गुरुः ४५ बंध्वादयस्तथा चावां यूयमेव न संशयः ज्येष्ठ उवाच
अहं तु देवलोकस्य आस्तीको नाम नामतः ४६ अप्सरोगणसंवीतः कदाचिन्नंदनं वनम् क्रीडार्थमगमन्नद्रौ वि-
षयासक्तचेतनः ४७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रेभिरेस्यालिंगितवत्यः ४८ तपतः तपश्चर्याङ्कुर्वतःरोमशस्योपरिइतिशेषः ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५

रेभिरेदेववनितायथाकामंमयासह मुक्तामल्लिकमाल्यानिनिपेतुस्तानियोषिताम् ४८ तपतोरोमशस्यैवतद्द्
क्ष्वाकुपितोमुनिः योषिद्भर्तापराधंमेयासांवैपरतंत्रता ४९ अयमेवदुराचारःशापार्हइतिचाब्रवीत् त्वंब्रह्म
राक्षसोभूत्वावटवृक्षेचरेतिमाम् ५० प्रसादितोमयासोथविशापमपिदत्तवान् तुलसीपत्रमाहात्म्यंविष्णोर्ना
मतथाद्विज ५१ यदाशृणोषिसद्यस्त्वंविमुक्तियास्यसीपराम् इतिशप्तस्तुमुनिनाचिरकालंसुदुःखितः ५२
वसाम्यत्रवटेदैवाज्ज्ञातादर्शनतोध्रुवम् मुक्तिर्जाताविप्रशापाद्द्वितीयस्यकथांशृणु ५३ अयंमुनिवरःपूर्वंगु
रुशुश्रूषणेरतः गुरोराज्ञामनादृत्यब्रह्मराक्षसतांगतः ५४ युष्मत्प्रसादादधुनाब्रह्मशापाद्विमोचितः तीर्थ
यात्राफलंचैवयुवाभ्यामिहसाधितम् ५५ उत्तरोत्तरपुण्यानिवर्धतीवदिनेदिने इत्युक्त्वातौमुनिवरौप्रणम्य
चपुनःपुनः ५६ तावनुज्ञाप्यभौधामजग्मतुःपरयामुदा ततस्तौतीर्थयात्रार्थंपरमौमुनिपुंगवौ ५७ शंसंतौतु
लसीपुण्यांजग्मतुर्मुनिपुंगवौ एवंनारदमाहात्म्यंतुलस्याःकोनुवर्णयेत् ५८ तस्मान्नारदमासेस्मिन्कार्तिके
हरितुष्टिदे कर्तव्यातुलसीपूजानात्रकार्याविचारणा ५९ एवमंगव्रतान्येवप्रोक्तानिमुनिसत्तम उपांगानिप्र
वक्ष्यामिवालखिल्योदितानिच ६० इतिश्रीचतुःपुराणसारसंग्रहेकार्तिकमासमाहात्म्येतुलसीमाहात्म्य
वर्णनंनामाष्टमोऽध्यायः ८ ७ वालखिल्याऊचुः कार्तिकस्यासितपक्षेद्वादशीवत्ससंज्ञिता गो
धूलिकालसंयुक्ताद्वादशीवत्सपूजने १

५६ ५७ ५८ ५९ व्रतानीतिशेषः ६० इतिश्री २८
कार्तिकमासमाहात्म्यटीकायांअष्टमोऽध्यायः ८ ७ अथवत्सद्वादशीविधानमाह कार्तिकस्येति १ ७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वटेवटवृक्षछायायां २ युधिष्ठिरेनिसंबोधनंकृष्णोक्तिः सचसंवादः भविष्योत्तरोक्तोवालखिल्येरत्नोक्तइति ३ शकुनावलोकन-
माह दिनांतइति ४ ५ ६ ७ ८ पंचदीपेषु विशेषतोशुभाशुभनिरीक्षणमाह पक्षमिति आ

वत्सपूजावटेचैवकर्तव्याप्रथमेहनि सवत्सांतुल्यवर्णांचशालिनींगोपयस्विनीं चंदनादिभिरालिप्यपुष्पमालाभिर
र्चयेत् २ तद्दिनेतैलपक्वंचस्थालीपक्वंयुधिष्ठिर गोक्षीरंगोघृतंचैवदधिक्षीरंचवर्जयेत् ३ दिनांतेसूर्यबिंबार्धादुभ
यत्रघटीदलं ततोनीराजनंकार्य्यंनिरीक्षेच्चशुभाशुभम् ४ नानादीपान्प्रकल्प्यादौस्वर्णपात्रादिसंस्थितान्
नीराजयेद्दीपपूर्वंनिरीक्षेतशुभाशुभम् ५ लापयित्वासर्वदीपानुत्तराभिमुखान्न्यसेत् मुख्यादीपानवप्रोक्ता
अन्यानपिचकल्पयेत् ६ज्वालाचेद्दक्षिणासंस्थासतेजस्काशिखान्विता स्थिराचेत्सौख्यदाप्रोक्ताविपरीतातुदुः
खदा ७ कार्तिकेकृष्णपक्षेतुद्वादश्यादिषुपंचसु तिथिषूक्तःपूर्वरात्रेनृणांनीराजनोविधिः ८ पक्षंसंसूचय-
न्त्यादौद्वितीयोमासमेककम् तृतीयेऋतवेप्रोक्ताचतुर्थेत्वयनंतथा ९ वर्षंतुपंचमेदीपेशुभाशुभंविनिर्णयेत् सू
र्यांशसंभवादीपाअंधकारविनाशकाः १०त्रिकालेमांदीपयंतुदिशंतुचशुभाशुभं अभिमंत्र्यचमंत्रेणततोनीराजये-
त्क्रमात् ११ आदौदेवांस्ततोविप्रान्हस्तिनश्चतुरंगमान् ज्येष्ठान्श्रेष्ठान्जघन्यांश्चमातृमुख्याश्चयोषितः १२ ततोनी
राजितान्दीपान्स्वस्वस्थानेषुविन्यसेत् रूक्षैर्लक्ष्मीविनाशःस्यात्श्वेतैरन्नक्षयोभवेत् अतिरक्तेषुयुद्धानिमृत्युः
कृष्णशिखेषुच १३

दौप्रथमदीपं ९ दीपाभिमंत्रणेमंत्रः सूर्यांशसंभवाइति १० ११ १२ १३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अत्रप्रसिद्धाकथा सनत्कुमारसंहितायां पुरा हृषीकेशोनाम आभीरः अष्टसहस्त्रगवां पालकः आसीत्तस्य एकांगीनामकन्याजाता पुत्राभावे पुत्रोत्सवो दानधर्मादिकं अतीवचकार तेनपुत्रोजातः तदातत्पुरोहितः दुंदुभिनामकः काणः लोभी तत्रागत्य लोभेच्छया अयं मूलजात इतिमि थ्यैवावदत् तदाभीतः पिताकन्यामवदत् हे एकांगी नयेमंबालकंशीघ्रंमुखे दत्वाघृतंमधु क्षिपस्वतूर्णंगंगायामस्माकंस्कारचद्वृद्धये तदा एकांगीत मादाय दययामहावृक्षस्यकोटरे आस्थापयत् वारंवारंसमागत्यदिवसेषुनिशास्वच तस्मैपयः पाययित्वापुनर्यातिस्वकंगृहं जातोसोवर्षमात्रेणक लभाषीसबालकः एकांग्यपिचसंजातायौवनाक्रांतदेहिका एकदादुंदुभिः पुरोहितः एकांगींकामवासनयाप्रार्थयत् तदासाधिक्कारंकृतवती तेन द्वेषेणदुंदुभिः तत्पितरमुवाच हेहृषीकेश इयंतवकन्यायवनैःसहक्रीडंती मयादृष्टा यवनाद्बालकोजातः सचकोटरेस्थापितः गत्वापश्य अहो

एकांगीनामगोपालातयैतच्चव्रतंकृतम् धनधान्यसमायुक्ताजातावर्षत्रयेणसा १४ तस्माद्गोपूजनंकार्यंद्वाद श्यांकार्तिकस्यतु एतद्गोव्रतमाहात्म्यंश्रुत्वाकुर्वंतियेनराः १५ तेगोव्रतप्रभावेननगोभिर्विच्युताभुवि गोपराधः कृतोयःस्यात्सव्रताद्विलयंव्रजेत् १६ वालखिल्याऊचुः कृष्णपक्षेचतुर्दश्यांमासिचाश्वयुजेतथा दीपोत्सव समीपेतुव्रतमेतत्समाचरेत् १७

नवकुलंनष्टं अस्यास्त्याग एवउचितः अन्यथा बहिष्कारो भवेत् एवंश्रुत्वाहृ षीकेशः पुरोहितोक्तप्रकारेण एकांगींतत्सुतंच वृषस्यपृष्ठेबध्वावनेअत्यजत् सवृषोपिदैवयोगेन तामादायहरिद्वारंययौ बंधश्च शिथिलतांप्राप्तः तदा एकांगीतत्रकुटिंबध्वा तृणविक्रयंकृत्वा तेनद्रव्येण भ्रातरंवृषभंचपुष्णाति कार्तिकेमासे आगते स्नानार्थं देशदेशतः लोकाः आययुः ते दृष्ट्वांगोपालिकांज्ञात्वा दानार्थमानीताःगावः रक्षणायददुः अनयापिगवांसेवा भूयसी आरब्धातः वैष्णवैः तयाच द्वादश्यां गोपूजाकृता एवंवर्षत्रयम करोत् तत्रदैवयोगात्तृहृषीकेशःपुरोहितेनदुंदुभिनासहआगतः तत्रस्वकन्यांदृष्ट्वाऽतिविस्मितोभूत्वा तयाज्ञातवृत्तांतः तस्याःविवाहमकरोत् दुंदुभिश्च धिक्कृतः सापिशापंददौ अद्यप्रभृतिकाणेविश्वासकारकाः तेअवश्यंविलयंयांति इतिशप्त्वा बालकंपित्रेदत्वा गोव्रतमुपदिश्य भर्त्रासहस्वयंजगामेति २९

१४ १५ १६ १७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथत्रयोदशीविधानमाह प्रातरिति १८ १९ यमदीपंबहिर्दद्यादितिवापाठः २० हेमनकस्येतिहासः सनत्कुमारसंहितायांवि
शेषतः वर्णितोऽस्ति २१ एकदेतिशेषः २२ २३ सःपुरुषःसमानेयःआनीतव्यः नोऽस्माकंउत्सवे अपमृत्यौप्राप्तेपि २४ मंत्रमाह

प्रातःस्नात्वात्रयोदश्यांकृत्वावैदंतधावनं त्रिरात्रनियमंकृत्वागोविंदेभक्तितत्परः १८ कार्यएतद्व्रतस्यांतेतत्रयागोच
र्द्दनोत्सवः त्रिमुहूर्ताधिकाग्राह्यापरवेधोनदोषभाक् १९ आश्विनस्यासितेपक्षेत्रयोदश्यांनिशामुखे यमदीपंबलिं
दद्यादपमृत्युर्विनश्यति २० पुराहेमनकस्यैवबालकश्चापमृत्युतः मुक्तोभूदाश्विनेकृष्णात्रयोदश्यांदयावशात्
२१ दूताऊचुः ययानजीविताद्भ्रश्येदीदृशोत्तुमहोत्सवे ततोपायंब्रूहियमकृपांकृत्वास्मदग्रतः २२ यमउ
वाच आश्विनस्यासितेपक्षेत्रयोदश्यानिशामुखे प्रतिवर्षंतुयोदद्याद्गृहद्वारेस्वदीपकम् २३ मंत्रेणानेनभोदू
ताःसमानेयस्सनोत्सवे प्राप्तेपमृत्यावपिचशासनंक्रियतांमम २४ मृत्युनापाशदंडाभ्यांकालेनचमयासह त्र
योदश्यांदीपदानात्सूर्यजःप्रीयतामिति २५ मंत्रेणानेनयोदीपंद्वारदेशेप्रयच्छति उत्सवेचापमृत्योश्चभयं
तस्यनजायते २६ वालखिल्याऊचुः पूर्वविद्धचतुर्दश्यामाश्विनस्यासितेतरे पक्षेप्रत्यूषसमयेस्नानंकुर्या
त्प्रयत्नतः २७ अरुणोदयतोन्यत्ररिक्तायांस्नातियोनरः तस्याब्दिकभवोधर्मोनश्यत्येवनसंशयः २८ तथाकृष्णच
तुर्दश्यामाश्विनेर्कोदयेस्फुराः यामिन्याःपश्चिमेयामेतैलाभ्यंगोविशिष्यते २९ यदाचतुर्दशीनस्याद्विदिनेचाह्निसू
र्द्दये दिनद्वयेभवेच्चापितदापूर्वैवगृह्यते ३० बलात्काराद्दुराद्वापिशिष्टत्वान्नकरोतिचेत् तैलाभ्यंगंचतुर्दश्यां
रौरवंनरकंव्रजेत् ३१ तैलेलक्ष्मीजलेगंगादीपावल्याश्चतुर्दशी प्रातःस्नानंहियःकुर्याद्यमलोकंनपश्यति ३२

मृत्युनाइति २५ २६ अथचतुर्दशीविधानमाह पूर्वविद्धचतुर्दश्यामिति २७ २८ २९ ३० ३१ ३२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

प्रपुन्नाडं टाकलाइतिख्यातं प्रपुन्नाडस्त्वेडगजोदद्रुघ्नश्चक्रमर्दकः पद्माट उरणाख्यश्चेत्यमरः ३३ त्रिवारंमंत्रपठनंकृत्वा स्नानमध्ये॰
स्नानजलमध्ये भ्रामयेत् एवंपुनर्द्विः मंत्रपठनंनववारमित्यर्थः मंत्रमाह सीताइति सीता हलरचितारेखातस्याः लोष्टंमृत्तिकापिंडः तेनसमायुक्तंसी
तालांगलपद्धतिरित्यमरः लोष्टानिलेष्टवःपुंसीत्यमरः ३४ ३५ श्वानबलिमाह स्नात्वेति ३६ स्नानांगतर्पणंस्वस्वशाखाप्रसिद्धं ३७
अथयमतर्पणमंत्रानाह ॐयमायनमः इत्यादि ३८ ३९ ४० ४१ यमतर्पणंतुपूर्वमेवोक्तं भीष्मतर्पणं चाग्रेभीष्मपंचकव्रतेकथयि

अपामार्गमथोतुंबीप्रपुन्नाडमथापरम् भ्रामयेत्स्नानमध्येतुनरकस्यक्षयायवै ३३ वारत्रयंत्रिवारंचपठित्वा
मंत्रमुत्तमम् सीतालोष्टसमायुक्तसकंटकदलान्वितम् ३४ हरपापमपामार्गभ्राम्यमाणःपुनःपुनः अपामार्गप्र॰
पुन्नाडंभ्रामयेच्छिरसोपरि ३५ स्नात्वार्द्रवाससादद्याद्दीपकंमृत्युपुत्रयोः श्वनकौश्यामशबलौभ्रातरौयमसे॰
वकौ तुष्टौस्यातांचतुर्दश्यांदीपदानेनमृत्युजौ ३६ इष्टबंधुजनैःसार्द्धमेतत्स्नानंसमाचरेत् स्नानांगतर्पणं
कृत्वायमसंतर्पयेत्ततः ३७ यमायधर्मराजायमृत्यवेचांतकायच वैवस्वतायकालायसर्वभूतक्षयायच ३८
औदुंबरायदध्नायनीलायपरमेष्ठिने वृकोदरायचित्रायचित्रगुप्तायतेनमः ३९ चतुर्दशैतेमंत्राःस्युःप्रत्येकं
चनमोन्विताः एकैकेनतिलैर्मिश्रान्दद्यात्त्रीनुदकांजलीन् ४० यज्ञोपवीतिनाकार्यंप्राचीनावीतिनाथवा देव
त्वंचपितृत्वंचयमस्यास्तिद्विरूपता ४१ जीवत्पितापिकुर्वीततर्पणंयमभीष्मयोः

ष्यति नरकायनरकासुरायदीपःप्रदातव्यः अत्रविशेषःसारोद्धारे पुरासौवीरदेशेतुवेश्याभूद्द्विजनप्रिया नाम्नालीलावतीपुण्या हरिभक्तिप
रायणा कदाचित्सासमायातावसिष्ठस्याश्रमंमुदा चतुर्दशीमहात्म्यंसापप्रच्छविनयान्विता वसिष्ठउवाच एवंव्रतंत्रयोदश्यांकृत्वारात्रौवि ३०
धूदये स्नातव्यंतिलतैलेननरैर्नरकभीरुभिः नारकीतिचसाप्रोक्तातिथिर्लोकेषुविश्रुता पूर्वंचराहदेवाच्चजातोनरकनामकः धरण्यांसतुपापात्मा

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

देवान्सर्वान्विजिगायच ऐश्वर्यंचैवदेवानांहृतवान्पापचेतनः तदानींदेवताःसर्वेकृष्णंशरणमाययुः तैःप्रार्थितस्सश्रीकृष्णोवधार्थंनरकस्यच ज
गामयत्रपापात्मानरकोधरणीसुतः सामात्यंनरकंहत्वा चतुर्दश्यांतुकार्तिके सर्वोत्तमस्तदाकृष्णश्चतुर्दश्यावरंददौ येकरिष्यंतिचाभ्यंगंवस्त्रदा
नादिकंचयत् तेषांयशश्वकीर्तिंचपुत्रैश्वर्यंददाम्यहम् इतितस्यैवरान्दत्वाप्रसिद्धासाततोभुवि तस्मिन्दिनेमहालक्ष्मीस्तैलेसन्निहितायतः वि
ष्णुपादाब्जसंभूतागंगालोकमलापहा तस्मिन्नुष्णोदकेदेवीसन्निधानंप्रकुर्वति विधूदयेत्रयोदश्यांभवेद्यदिचतुर्दशी नरकीतिचसाप्रोक्ताप्यस्यां

नरकायप्रदातव्योदीपःसंपूज्यदेवताः ४२ अत्रैवलक्ष्मीकामस्याविधिःस्नानेमयोच्यते इषेभूतेचदर्शेचका-
र्तिकेप्रथमेदिने ४३ यदास्नानितदाभ्यंगस्नानंकुर्याद्विधूदये ऊर्जेशुक्लद्वितीयायांनियोचस्वातियुग्मगे ४४
मानवोमंगलस्नायीनैवलक्ष्म्यावियुज्यते दीपैर्नीराजनादत्रशैषादीपावलिःस्मृता ४५ इंदुक्षयेपिसंक्रांतौरवौपा-
तेदिनक्षये अत्राभ्यंगोनदोषायप्रातःपापापनुत्तये ४६ माषपत्रस्यशाकंवैभुक्त्वातस्मिन्दिनेनरः प्रेताख्यायां
चतुर्दश्यांसर्वपापैःप्रमुच्यते ४७ इषासितचतुर्दश्यामिंदुक्षयतिथावपि दर्शादौस्वातिसंयुक्तेतदादीपावलि-
र्भवेत् ४८ कुर्यात्सलग्नमेतच्चदीपोत्सवदिनत्रयम् महाराजोबलिःप्रोक्तस्तुष्टेनहरिणातथा ४९ वरंयाचस्वभ
द्रंतेयद्यन्मनसिवर्तते इतिविष्णुवचःश्रुत्वाबलिर्वचनमब्रवीत् ५० आत्मार्थंकिंयाचनीयंसर्वंदत्तंमयातथालो-
कार्थंयाचयिष्यामिशक्तश्चेद्देहितच्चमे ५१

नरयसितेतरे व्यतीपातेचवैधृत्यांमातापित्रोर्दिनेपिचानारकीचतुर्दशीचेत्स्यात्स्नातव्यं
तिलतैलतः स्नातव्यंतिलतैलेन नारीभिश्चनरैरपि यतिभिर्विधवाभिश्चनिष्कामैर्वाविधानतः कार्यमभ्यंजनंतत्रचान्यथानिरयंव्रजेदिति ४२
लक्ष्मीकामस्यस्नानकालमाह ४३ ४४ ४५ ४६ माषपत्रस्यशाकंमाषपर्णीशाकंमहाराष्ट्रभाषायांरानउडीदइतिख्यातंहयपुच्छीतु
कांबोजीमाषपर्णीमहासहाइत्यमरः ४७ दीपोत्सवीदिनत्रयमाह इषेति ४८ ४९ ५० ५१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

५२ ५३ इयंस्त्रीलक्ष्मीः ५४ ५५ दीपावलिः दीपानांपंक्तिः ५६ ५७ ५८ ५९ ६० महारात्रिरि

मयाद्यतेधरादत्ता वामनच्छद्मरूपिणे त्रिभिःपदैस्त्रिदिवसैः साचाक्रांतायतस्त्वया ५२ तस्मादेतद्बलेराज्यम
स्तुघस्रत्रयेहरे मद्राज्येयेदीपदानंभुविकुर्वंतिमानवाः ५३ तेषांगृहेतवस्त्रीयसदातिष्ठतुसुस्थिरा ममराज्ये
गृहेयेषामंधकारःपतिष्यति ५४ लक्ष्मीसंतानांधकारः सदापततुतद्गृहे चतुर्दश्यांचयेदीपान्नरकायददंतिच
५५ तेषांपितृगणाःसर्वेनरकेनवसंतिच बलिराज्यंसमासाद्ययैर्नदीपावलिःकृता ५६ तेषांगृहेकथंदीपाःप्र
ज्वलिष्यंतिकेशव बलिराज्येतुयेलोकाःशोकानुत्साहकारिणः ५७ तेषांगृहेसदाशोकःपतेदितिनसंशयः चतु
र्दशीत्रयेराज्यंबलेरस्त्वितियाचयेत् ५८ पुरावामनरूपेणप्रार्थयित्वाधरामिमां ददावनित्ययेंद्रायबलिंपाताल
वासिनं ५९ कृत्वादैत्यपतेरित्थंहरिणातद्दिनत्रयम् तस्मान्महोत्सवंचात्रसर्वथैवहिकारयेत् ६० महारात्रिःस
मुत्पन्नाचतुर्दश्यांमुनीश्वराः अनस्तदुत्सवःकार्यः शक्तिपूजापरायणैः ६१ बलिराज्यसमासाद्ययक्षगंधर्वकिं
नराः औषध्यश्चपिशाचाश्चमंत्राश्चमणयस्तथा ६२ सर्वएवप्रहृष्यंतिनृत्यंतिचनिशामुखे तत्तन्मंत्राश्चसिद्ध्यं
तिबलिराज्येनसंशयः ६३ बलिराज्यंसमासाद्ययथालोकाःसुहर्षिताः तथातद्दिनमध्येतुलोकाःस्युर्हर्षिताः
भृशम् ६४ तुलासंस्थेसहस्रांशौप्रदोषेभूतदर्शयोः उल्काहस्तानराःकुर्युःपितॄणांमार्गदर्शनम् ६५ नरक
स्थास्तुयेप्रेतास्तेमार्गंतुप्रयान्त्सदा पश्यंत्येवनसंदेहःकार्योत्रमुनिपुंगवैः ६६ आश्विनेमासिभूतादितिथयःकी
र्तितास्त्रयः दीपदानादिकार्येषुग्राह्यायामध्यान्हकालिकाः ६७

ति महारात्रिनामकीदेवीयामलतंत्र प्रसिद्धा ६१ ६२ ६३ ६४ उल्काहस्ताःतेजःपुंजहस्ताः ६५ ६६ ६७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

६८ अथदीपोत्सवीविधानप्रसंगमाह कौमोदिनीति द्विजाः वालखिल्याः कौमोदिनीशब्दार्थमाह पाद्मे विष्णुनाचस्वयंवत्सतुष्टेनबलि
येपुनः उपकारकरंदत्तमस्कराणांमहोत्सवं तदाप्रभृतिसेनानीःप्रवृत्ताकौमुदीसदा कुशब्देनमहीज्ञेयामुदहर्षेततोद्वयम् धातुज्ञैर्निगमज्ञैश्चतेनेषा
कौमुदीस्मृता कौमोदंतेजनायस्मान्नानाभावैःपरस्परम् हृष्टास्तुष्टाःसुखापन्नास्तेनैषाकौमुदीस्मृता कुमुदानिबलेर्यस्माद्दीयंनेतेनषण्मुख अर्थी

यदिस्युःसंगचाद्योगेताश्चतिथयस्त्रयः दीपदानादिकार्येषुकर्तव्याःपूर्वसंयुताः ६८ ऋषयऊचुः कौमोदिन्या
स्तमाहात्म्यंप्रष्टुमिच्छामहेद्विजाः तस्मिन्दिनेतुकिंभोज्यंकस्यपूजातुकारयेत् ६९ किमर्थंक्रियतेसातुतस्याःकादेव
ताभवेत् किंचतत्रभवेद्देयंकिन्नदेयंविशेषतः ७० प्रहर्षःकोत्रनिर्दिष्टःक्रीडाकात्रप्रकीर्तिता दीपाचस्याःफलं
सर्वंवदतुऋषिसत्तमाः ७१ वालखिल्याऊचुः ततःप्रभातसमयेत्वमायांतुमुनीश्वराः स्नात्वादेवान्पितॄन्भ
क्त्यासंपूज्याथप्रणम्यच ७२ कृत्वातुपार्वणश्राद्धंदधिक्षीरघृतादिभिः दिवातत्रनभोक्तव्यमृतेबालातुराज्ज-
नात् ७३ ततःप्रदोषसमयेपूजयेदिंदिराश्रुभाम् कुर्यान्नानाविधैर्वस्त्रैःस्वच्छं लक्ष्म्याश्चमंडपे ७४ नानापुष्पैः
पल्लवैश्चचित्रैश्चापिविचित्रितम् तत्रसंपूजयेल्लक्ष्मीदेवांश्चापिप्रपूजयेत् ७५ संपूज्यादेवनार्योपिबहुभिश्चोपचा
रकैः पादसंवाहनंकुर्याल्लक्ष्म्यादीनांतुभक्तितः ७६ अस्मिन्नहनिसर्वोपिविष्णुनामोचिताःपुरा बलिकारागृहा
द्देवैर्लक्ष्मीश्चापिविमोचिता ७७ लक्ष्म्यासार्द्धंततोदेवाजग्मुःक्षीरोदधौपुनः प्रसुप्ताबहुकालंतेसुखंतस्मान्मुनी
श्वराः ७८ स्वनीयाःसूत्रगर्भाःपर्यंकाश्चसतूलिकाः दुग्धफेनोपमैर्वस्त्रैरास्तृताश्चयथादिशम् ७९

य पार्थिवैः पुत्रतेनैषा कौमुदीस्मृता ६९ ७० ७१ ७२ ७३ इंदिरांलक्ष्मीं ७४ ७५
देवनार्यः सरस्वती कालीगौर्याद्याः ७६ ७७ ७८ कथंभूताः पर्यंकाः सूत्रगर्भाः ७९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

८० अथलक्ष्मीप्रबोधोत्सवप्रसंगमाह अतइत्यादिना ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८

लक्ष्मीर्दैत्यभयान्मुक्तासूकरवंसूनांबुजोदरे ८० अतोत्रविधिव
स्थापयेत्तान्सूकरान्लक्ष्मींवेदघोषसमन्वितः
त्कार्यातुष्ट्यैतुसूकरवसूनिका तदन्हिपद्मशय्यायांः पद्मासौख्यविवृद्धये ८१ कुर्यात्तस्यगृहंमुक्तातस्याका
पिनव्रजेत् नकुर्वंतिनराइत्थंलक्ष्म्यायेसूकरवसूनिकाम् ८२ धनचिंताविहीनास्तेकथंरात्रौस्वपंतिहि तस्मात्सर्व
प्रयत्नेनलक्ष्मींसंपूजयेन्नरः ८३ सतुदारिद्र्यनिर्मुक्तःस्वजातौस्यात्प्रतिष्ठितः जातिपत्रलवंगैलालकर्पूरसमन्वि
तम् ८४ पाचयित्वागव्यदुग्धंसितांदत्वायथोचितां लड्डुकांस्तस्यकुर्वीततांश्चलक्ष्मींसमर्पयेत् ८५ अन्यच्चतुर्वि
धंभक्ष्यंयांलक्ष्मीःप्रीयतामिति अप्रबुद्धेहरौपूर्वंस्त्रीभिर्लक्ष्मींप्रबोधयेत् ८६ प्रबोधसमयेलक्ष्मींबोधयित्वा
भुनक्तिया पुमान्वावत्सरंयावत्लक्ष्मीस्तंनैवमुंचति ८७ अभयंप्राप्यविप्रेभ्योविष्णुभीताःसुरद्विषः सुप्तोक्षी
रोदधौज्ञात्वालक्ष्मीःपद्माश्रितास्तथा ८८ त्वंज्योतिःश्रीरविश्चंद्रोविद्युत्सौवर्णतारकाः सर्वेषांज्योतिषांज्योतिर्दीप
ज्योतिःस्थितेनमः ८९ यालक्ष्मीर्दिवसेपुण्येदीपावल्यांचभूतले गवांगोष्ठेतुकार्तिक्यांसालक्ष्मीर्वरदामम ९०
दीपदानंततःकुर्यात्प्रदोषेचततोल्मुकं भ्रामयेत्स्वस्यशिरसिसर्वारिष्टनिवारणं ९१ दीपवृक्षास्तथाकार्याःशक्त्या
देवगृहादिषु चतुष्पथेश्मशानेचनदीपर्वतवेश्मसु ९२ वृक्षमूलेषुगोष्ठेषुचत्वरेषुगृहेषुच वस्त्रैःपुष्पैःशोभितव्या
राजमार्गस्यभूमयः ९३ सर्वंपुरमलंकृत्यप्रदोषेतदनंतरम् ब्राह्मणान्भोजयित्वादौसंभोज्यचबुभुक्षितान् ९४
अलंकृतेनभोक्तव्यंनववस्त्रोपशोभिना ततोपरान्हसमयेघोषयेन्नगरंनृपः ९५

दीपोत्सवीप्रार्थना त्वंज्योतिरिति द्वाभ्यां ८९ ९० उल्मुकंप्रज्वलत्काष्ठं ९१ ९२ ९३ ९४ ९५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

९६ शुभाशुभं पश्येदिति तत्रावलोकनप्रकारमाह बालरुष्टौ राजशोकस्तेषां तुष्टौ नृपे सुखं बालयुद्धे राजयुद्धं रोदने राज्यनाशनं यष्टिकादिकृ
ता नृत्यमन्यदारोहंति बालकाः तदा राज्ञो जयो वाच्यः परराष्ट्रविमर्दनं लिंगं धृत्वा क्रीडने तु व्यभिचारो महान् भवेत् अन्नं यदा गोपयंति दुर्भिक्षं तत्र चादि
शेत् एवं बालकृतां चेष्टां बुध्वा चास्य फलं वदेत् ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ सुखरात्रिका कर्तव्या इति शेषः अत्र विशेषः ब्राह्मे
नारद उवाच येन स्त्रियः सुरूपाः स्युः सुभगाः सुप्रजास्तथा पतिव्रतपरा ब्रह्मंस्तद्व्रतं ब्रूहि मे प्रभो श्रीब्रह्मोवाच श्रूयतां ब्राह्मणश्रेष्ठ सुखरात्रि
शुभं व्रतं यन्मया कस्यचिन्नोक्तं रहस्यं शिवशर्मदं ऊर्जे मासि चतुर्दश्यां कृष्णायां व्रतमुत्तमं यस्याचरणमात्रेण स्त्रियः सौभाग्यवर्द्धनाः श्रियासार्द्ध

अद्य राज्यं बलेर्लोकाः यथेच्छं क्रीड्यतामिति यथेच्छं क्रीड्यतां बाला इत्याज्ञाप्य नृपेण तु ९६ तेभ्यो दद्यात्क्रीड-
नकं ततः पश्येच्छुभाशुभम् बलिराज्ये प्रकर्तव्यं यद्यन्मनसि वर्तते ९७ जीवहिंसा सुरापानमगम्यागमनं तथा
चौर्यं विश्वासघातश्च पंचैतानि मुनीश्वराः ९८ बलिराज्ये तु नरकद्वाराण्युक्तानि संत्यजेत् ततोऽर्द्धरात्रसमये स्वयं रा
जा व्रजेत्पुरम् ९९ अवलोकयितुं रम्यं पद्भ्यामेव शनैः शनैः बलिराज्यप्रमोदं च दृष्ट्वा स्वगृहमाव्रजेत् १०० एवं ग
ते निशीथे च जने निद्रार्द्धलोचने एवं नगरनारीभिः शूर्पडिंडिमवादनैः १०१ निष्कास्यते प्रहृष्टाभिरलक्ष्मीः स्वगृ
हांगणात् दंडैकरजनीयोगे दर्शः स्यात्तु परेऽहनि १०२ तदा विहाय पूर्वेद्युः परेऽह्नि सुखरात्रिका ये वैष्णवा वैष्णवा
श्च बलिराज्योत्सवं नराः १०३

जगद्योनिः शेते विष्णुः सुखान्वितः तस्यां रात्रौ जनैस्तस्मात्संप्रोक्ता जनसुप्तिका तस्यां धातुमयैर्व
र्णैर्भगवत्पंचरंगकैः निजालये जीवदात्रीं लिखित्वा सुखरात्रिकां ब्रह्मविष्णुशिवादीनां मूर्तिं च विलिखेत्ततः सौभाग्यहेतवे भर्तुरनुज्ञां प्रतिगृह्य
च व्रतार्थं कल्पयेत्तस्याः पूजोपकरणानि च ततः सुगंधद्रव्येण गात्रमुद्वर्त्य यत्नतः स्त्रीभिः सुखोदकं स्नानं कर्तव्यं द्विजसत्तम स्नात्वा वस्त्रं मनो-
हारि परिधाय यथाविधि सुखरात्र्याः प्रतिष्ठां कारयित्वा द्विजन्मना पूजनीया विधानेन गंधपुष्पाक्षतादिभिः स्त्रीभिः सखीसंयुताभिः सुख

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

राऽयादि देवताः सुखरात्री गृहस्यायादेवता लिखितामया पूजाग्रण्हातुमद्दत्तांताः प्रयच्छंतुमेसुखं सुखरात्रिनमस्तुभ्यंजीवदात्रेसुखप्रदे शि
चप्रियेगृह्णाणेमां पूजांवैरक्षबालकान् रूपंदेहिजयंदेहिविद्यांदेहिसुखंधनम् मनान्प्रयच्छमेकामान्समस्तान्सुखमादरात् इतिसंप्रार्थ्यतांदेवीं
गीतवादित्रनिःस्वनैः लक्ष्मीपूजाततःकार्याधवयुक्तिभिरादरात् त्रिभिःपूजोपहारेणमंत्रैरेभिर्हरिप्रियां जयदेविजगन्मातर्विष्णोर्वक्षसिसंस्थिते
रमेनमोस्तुतेमंत्रसौभाग्यंदेहिनिश्चलं जागर्तियोमहालक्ष्मी दीपमालासुभूतले हरिवक्षःस्थितारम्यासादेवीवरदास्तुमे इतिस्तुत्वाभगवतींमहा

नकुर्वंतिवृथा तेषांधर्माःस्युर्नात्रसंशयः रात्रौजागरणंकुर्यात्पुराणपठनादिभिः १०४ द्यूतेनवाहरेरग्रेगीतया
वातथैवच १०५ इतिश्रीचतुःपुराणसारसंग्रहे कार्तिकमासमाहात्म्ये वत्सद्वादशीयमत्रयोदशीनरकचतु
र्दशीदीपावलीकृत्यवर्णनंनाम नवमोऽध्यायः ९ ब्रह्मोवाच प्रतिपद्युभये भ्यंगंकृत्वानीराशनंततः
सुवेषःसत्कथागीतैर्दानैश्चादिवसंनयेत् १ शंकरस्तुपुराद्यूतंससर्जसुमनोहरम् कार्तिकेशुक्लपक्षेतुप्रथमे
हनिसत्यवत् २ बलिराज्यदिनस्यापिमाहात्म्यंशृणुतत्वतः स्नातव्यंतिलतैलेननरैर्नारीभिरेवच ३ यदिमो-
हान्नकुर्वीतसयातियमसादनं पुराकृतयुगस्यादौदानवेंद्रोबलिर्महान् ४ तेनदत्तावामनायभूमिःस्वमस्त
कान्विता तदानींभगवान्साक्षात्तुष्टोबलिमुवाचह ५ कार्तिकेमासिशुक्लायांप्रतिपद्यांयतोभवान् भूमिंमेदत्त
वान्भक्त्यातेनतुष्टोस्मितेनघ ६ वरंददामितेराजन्इत्युक्त्वादाद्वरंतदा त्वन्नाम्नैवभवेद्राजन्कार्तिकीप्रतिपत्तिथिः ७

लक्ष्मींसुखप्रदां भर्त्रासहक्रीडनीयंदीपावल्यांजयेच्छया द्यूतंपत्याश्रितंस्त्रीभिरित्याहपुरुषोत्तमः इत्थंविधानेनपतिव्रतायाकरोतिलक्ष्मींसु
खरात्रिकाख्यं व्रतंसपुत्राधनधान्ययुक्तासभर्तृकासाभवतीहसत्यमिति १०३ १०४ १०५ इतिकार्तिकमाहात्म्यटीकायांनवमोऽध्यायः
९ ब्रह्म अथद्यूतप्रतिपदाबलिराज्यप्राप्तिप्रसंगमाह प्रतिपदिति १ २ ३ ४ ५ ६ ७

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

८ प्रतिपद्वेधनिर्णयमाह प्रतिपदिति ९ १० ११ १२ १३ १४ मूर्तिंकुर्यादित्यत्र कामूर्तिः कीदृशीवेत्यपेक्षायामाह ब्राह्मे
ब्रह्मोवाच अस्मिन्दिनेन्यदपियत् कृत्यंवेदविदांवर तत्सर्वंसंप्रवक्ष्यामिशृणुभागवतोत्तम ततोबलेर्गृहद्वारेस्थाप्योगोमयमूर्तिभृत् मुनेश्रीबाल
गोपालतथागोवर्द्धनोमहान् बलिराजस्यराज्येथद्वारपालोभवप्रभो स्वबालकपालनार्थेत्वंगोवर्द्धनगोपते इतिसंस्थाप्यगोपालंगोवर्द्धनसमन्वितम्

एतस्यांयेकारिष्यंतितैलस्नानादिकार्चनम् तदक्षयंभवेद्राजन्नात्रकार्याविचारणा ८ तदाप्रभृतिलोकेस्मिन्प्रसिद्धा
प्रतिपत्तिथिः प्रतिपत्पूर्वविद्धानोकर्तव्यातुकथंचन ९ तत्राभ्यंगंनकुर्वीतअन्यथामृतिमाप्नुयात् प्रतिपद्यायदाद
र्शोमुहूर्तप्रमितंभवेत् १० मांगल्यंतद्दिनेचेत्स्यात्वित्तादितस्यनश्यति बलेश्चप्रतिपच्चैतद्यादिविद्धंभविष्यति ११
तस्यांयदिसचार्तिक्यंनारीमोहात्करिष्यति नारीणांतत्रवैधव्यंप्रजानांमरणंध्रुवम् १२ अविद्धाप्रतिपच्चेत्स्यात्मु
हूर्तमपरेहनि उत्सवादिककृत्येषुसैवप्रोक्तामनीषिभिः १३ प्रतिपत्स्वल्पमात्रापियदिनस्यात्परेहनि पूर्वविद्धा-
तदाकार्याकृतानोदोषभाग्भवेत् १४ तद्दिनेगृहमध्येतुकुर्यान्मूर्तिंतदांगणे गोमयेनचतत्रापिदर्भंतत्पुरतःक्षि
पेत् १५ आर्तिक्यंतत्रसंस्थाप्यएवंकुर्याद्विधानतः अभ्यंगंयेनकुर्वंतितस्यांतुमुनिपुंगव १६ नमांगल्यंभवे
त्तेषांयावत्स्याद्वत्सरंध्रुवम् योयादृशेनरूपेणतस्यांतिष्ठेच्छुभेदिने १७ आवर्षंतद्भवेत्तस्यतस्मान्मंगलमाचरे
त् यदीच्छेत्स्वशुभान्भोगान्भोक्तुंदिव्यान्मनोहरान् १८ कुरुदीपोत्सवंरम्यंत्रयोदश्यादिकेषुच शंकरश्चभ
वानीचक्रीडयाद्यूतमास्थिते १९ गौर्याजित्वापुराशंभुर्नग्नोद्यूतेविसर्जितः अतोयंशंकरोदुःखीगौरीनित्यंसुखस्थि
ता २०

प्रतिष्ठापूर्वकंध्यानंभक्त्यासंपूजयेन्मुने गोपालमूर्तेविश्वेश शक्रोत्सवविभेदक गोवर्द्धनकृतच्छत्र पीडांमेहरगोकुले
इतिसंपूज्य भक्ष्यभोज्यैः बांधवादीन्भोजयित्वा स्वयंभुंजीतेति १५ १६ १७ १८ १९ २० ५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२१ गोवर्द्धनपूजाप्रसंगमाह भवान्याइति २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ अथ

यूतंनिषिद्धंसर्वत्रहित्वाप्रतिपदंबुधाः प्रथमंविजयोयस्यतस्यसंवत्सरंस्करवम् २१ भवान्याभ्यर्थितालक्ष्मीर्धेनु रूपेणसंस्थिता प्रातर्गोवर्द्धनःपूज्योद्यूतंरात्रौसमाचरेत् २२ भूषणीयास्तदागावोवर्ज्यावहनदोहनात् गोवर्द्धन-धराधारगोकुलत्राणकारक २३ विष्णुबाहुकृतोच्छ्रायगवांकोटिप्रदोभव यालक्ष्मीर्लोकपालानांधेनुरूपेणसंस्थिता २४ घृतंवहतियज्ञार्थेममपापंव्यपोहतु अग्रतःसंतुमेगावोगावोमेसंतुपृष्ठतः २५ गावोमेहृदयेसंतुगवांमध्येवसाम्यहम् इतिगोवर्द्धनपूजा सद्भावेनैवसंतोष्यदेवान्सत्पुरुषान्नरान् २६ इतरेषामन्नपानैर्वाक्यदानेनपंडितान् वस्त्रैस्तांबूलधूपैश्चपुष्पकर्पूरकुंकुमैः २७ भक्ष्यैरुच्चावचैर्भोज्यैरंतःपुरनिवासिनः ग्राम्यैर्वृषभदानैश्चसामंतान्नृपतिर्धनैः २८ पदातिजनसंघांश्चग्रैवेयैःकटकैःशुभैः स्वनामांकैश्चतान्राजातोषयेत्सज्जनान्पृथक् २९ यथार्थंतोषयित्वातुततोबल्लान्नरांस्तथा वृषभान्महिषांश्चैवयुध्यमानान्परैःसह ३० राजानश्चापियोधांश्चपदातीन्समलंकृतान् मंचारूढःस्वयंपश्येत्नटनर्तकचारणान् ३१ युद्धापयेद्वासयेच्चगोमहिष्यादिकंचयत् वत्सानाकर्षयेद्भोभिरुक्तिप्रत्युक्तिवादनात् ३२ ततोपरान्हसमयेपूर्वस्यां दिशिसुव्रत मार्गपालींप्रबध्नीतदुर्गस्तंभेथपादपे ३३ कुशकाशमयींदिव्यांलंबकैर्बहुभिःप्रिये वीक्षयित्वागजानश्वान्मार्गपाल्यास्तलेनयेत् ३४ गावोवृषांश्चमहिषान्महिषीर्घटकोत्कटान् कृतहोमैर्द्विजेंद्रैस्तुबध्नीयान्मार्गपालिकां ३५ नमस्कारंततःकुर्यान्मंत्रेणानेनसुव्रत मार्गपालेनमस्तुभ्यंसर्वलोकसुखप्रदे तलेतवसुखेनाश्वागजागावश्चसंतुमे ३६ ३४

युद्धक्रीडादर्शनप्रसंगमाह यथार्थमिति ३० ३१ ३२ अथमार्गपालीविधानमाह ततइति ३३ ३४ ३५ ३६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३७ अथबलिपूजाप्रसंगमाह कृत्वेति ३८ पंचरंगैः कर्तव्यतामाह जिह्वाताल्वक्षिणी प्रांते करयोः पादयोस्तले रक्तवर्णेनास्य केशाः कृष्णोने
वसमालिखेत् सर्वांगंपीतवर्णेन शस्त्राद्यंनीलवर्णतः वस्त्राद्यंश्वेतवर्णेन यथाशोभंप्रकल्पयेत् सर्वाभरणशोभाढ्यं द्विभुजंनृपचिह्नितम्

मार्गपालीतलेपुत्र यांतिगावोमहावृषाः राजानोराजपुत्राश्च ब्राह्मणाश्च विशेषतः ३७ मार्गपालींसमुल्लंघ्यनीरु
जः स्युर्विनोहिते कृत्वैतत्सर्वमेवेह रात्रौदैत्यपतेर्बलेः ३८ पूजांकुर्यात्ततः साक्षाद्भूमौमंडलकेकृते बलिमालि
ख्यदैत्येंद्रं वर्णकैः पंचरंगकैः ३९ सर्वाभरणसंपूर्णं विंध्यावलिसमन्वितं कूष्मांडमयजंभोरुमधुदानवसंवृतं
४० संपूर्णंकृष्टवदनं किरीटोत्कटकुंडलम् द्विभुजंदैत्यराजानंकारयित्वास्वकेपुनः ४१ गृहस्यमध्येशालायां
विशालायांततोर्चयेत् मातृभ्रातृजनैःसार्द्धंसंतुष्टोबंधुभिःसह ४२ कमलैःकुमुदैःपुष्पैःकल्हारैःरक्तकोत्पलैः गंध
पुष्पान्ननैवेद्यैःसक्षीरैर्गुडपायसैः ४३ मद्यमांससुरालेह्यचोष्यभक्ष्योपहारकैः मंत्रेणानेनराजेंद्रःसमंत्रीसपुरो
हितः ४४ पूजांकरिष्यनेद्योवैसौख्यंस्यात्तस्यवत्सरम् बलिराजनमस्तुभ्यंविरोचनसुतप्रभो ४५ भविष्येंद्रसुरा
रातेपूजेयंप्रतिगृह्यताम् एवंपूजाविधानेनरात्रौजागरणंततः ४६ कारयेद्दैक्षणंरात्रौनटनृत्यकथानकैः लोकै
श्चापिगृहस्यांतेसपर्यांशुक्लतंदुलैः ४७ संस्थाप्यबलिराजानंफलैःपुष्पैःप्रपूजयेत् बलिमुद्दिश्यवैतत्रकार्यंस
र्वंचसुव्रत ४८ यानियान्यक्षयाण्याहुर्मुनयस्तत्वदर्शिनः यदत्रदीयतेदानंस्वल्पंचायदिवाबहु ४९ तदक्षयंभवे
त्सर्वंविष्णोःप्रीतिकरंशुभम् रात्रौयेनकरिष्यंतिनवपूजांबलेनराः ५०

लोकोलिखेद्गृहस्यांतः शय्यायांशुक्लतंदुलैरिति ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ नृपकृत्यं
मुक्त्वा जनकृत्यमाह लोकैरिति ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

५१ उपकारकं महोत्सवं अहोरात्रस्य विशेषणं ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ अथगोक्रीडनप्र॰

तेषांचश्रोत्रियोधर्मः सर्वस्त्वामुपतिष्ठतु विष्णुनाचस्वयंवत्सतुष्टेनबलयेपुनः ५१ उपकारकरंदत्तमस्मराणांम
होत्सवम् एकमेवमहोरात्रंवर्षेवर्षेचकार्तिके ५२ दत्तंदानवराजस्यआदर्शमिवभूतले यःकरोतिनृपोराज्येत
स्यव्याधिभयंकुतः ५३ सुभिक्षंक्षेममारोग्यंतस्यसंपदनुत्तमा नीरुजश्चजनाःसर्वेसर्वोपद्रववर्जिताः ५४
कौमुदीक्रियतेयस्माद्भावंकर्तुंमहीतले योयादृशेनभावेनतिष्ठत्यस्यांचसुव्रत ५५ हर्षदुःखादिभावेनतस्यव
र्षंप्रयातिहि रुदितेरोदितंवर्षंमत्हृष्टेतुप्रहर्षितम् ५६ भुक्तौभोग्यंभवेद्वर्षंस्वस्थेस्वस्थंभविष्यति वैष्णवीदानवी
चेयंतिथिःप्रोक्ताचकार्तिके ५७ दीपोत्सवंजनितसर्वजनप्रमोदंकुर्वंतियेशुभतयाबलिराजपूजाम् दानोप-
भोगसुखबुद्धिमतांकुलानांहर्षंप्रयातिसकलंप्रमुदाचवर्षं ५८ बलिपूजांविधायैवंपश्चाद्गोक्रीडनंचरेत् गवां
क्रीडादिनेयत्ररात्रौदृश्येतचंद्रमाः ५९ सोमोराजापशून्हंतिसुरभीपूजकांस्तथा प्रतिपद्दर्शसंयोगेक्रीडनंतुग-
वांमतम् ६० परविद्धासुकुर्यात्पुत्रदारधनक्षयः अलंकार्यास्तदागावोगोग्रासादिभिरर्चिताः ६१ गीतवा
दित्रनिर्घोषैर्नयेन्नगरबाह्यतः आनीयचततःपश्चात्कुर्यान्नीराजनेविधिम् ६२ अथचेत्प्रातिपत्स्वल्पानारीनीराज
नंचरेत् द्वितीयायांततःकुर्यात्सायंमंगलमालिकाः ६३ एवंनीराजनंकृत्वासर्वपापैःप्रमुच्यते प्रतिपत्पूर्वविद्धेवयष्टि
काकर्षणेभवेत् ६४ कुशकाशमयींकुर्याद्यष्टिकांसुदृढांनवां देवद्वारेनृपद्वारेऽथवानेयाचतुष्पथे ६५ तामेकतोराजपु
त्राहीनवर्णास्तथैकतः गृहीत्वाकर्षयेयुस्तेयथासारंमुहुर्मुहुः ६६

संगमाह बलिपूजामिति ५९ परविद्धायामनिष्टफ-
लमाह सोमइत्यादिना ६० ६१ ६२ ६३ अथयष्टिकाकर्षणेनजयाजयज्ञानप्रसंगमाह प्रतिपदिति ६४ ६५ ६६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

६७ ६८ ६९ इतिकार्तिकमाहात्म्यटीकायांदशमोऽध्यायः १० ७ नारदउवाच १ अथयमद्वितीयाविधानमाह यदी-
ति यमद्वितीयाख्यायाः प्रयोजनं वक्तुमन्यासामप्याह पाद्मे स्कंदे नास्तितिथयो नूनंद्वितीयायाश्चविश्रुताः मासैश्चतुर्भिश्चततः प्रावृट्कालेसुखा
वहाः प्रथमाश्रावणेमासितथाभाद्रपदेपरा तृतीयाऽश्वयुजेमासिचतुर्थीकार्तिकेभवेत् कलुषाश्रावणेमासितथाभाद्रपदेऽमला अश्विनेप्रेत-
संचाराकार्तिकेयाम्यकामता पुरावृत्रवधेवृत्तेप्राप्तराज्येपुरंदरे ब्रह्महत्यापनोदार्थमश्वमेधःप्रकीर्तितः क्रोधादिंद्रेणवज्रेण ब्रह्महत्यानिषू-
दिता षड्विधासास्थितोक्षिप्तावृक्षतोयमहीतले नार्याभ्रूणहरेवन्हौसाचविभज्ययथाक्रमं तस्यापश्रवणात्पूर्वेद्वितीयायादिनेनघ नारीवृक्षनदी

समसंख्याद्वयोःकार्यासर्वेपिबलवत्तराः जयोत्रहीनजातीनांजयोराज्ञस्तुवत्सरम् ६७ उभयोःपृष्ठतःकार्या
रेखासाकर्षकोपरि रेखांतेयोनयेत्तस्यजयोभवतिनान्यथा ६८ जयचिन्हमिदंराजानिदधीतप्रयत्नतः ६९
इतिश्रीचतुःपुराणसारसंग्रहेकार्तिकमासमाहात्म्येकार्तिकशुक्लप्रतिपदामाहात्म्यवर्णनंनामदशमोऽध्या
यः १० ७ नारदउवाच भगवन्श्रोतुमिच्छामित्वामहंविनयान्वितः तद्व्रतंब्रूहिमेमर्त्योमृत्युंयेननपश्य
ति १ ब्रह्मोवाच यदिपृच्छसिविप्रेंद्रव्रतानामुत्तमंव्रतम् व्रतंयमद्वितीयाख्यंशृणुत्वंमृत्युनाशनम् २

भूमिवन्हिभ्रूणहनस्तया कलुषीभवनंजातात्यतोऽर्थकलुषास्मृता मधुकैटभयोरक्तेपुराममृत्तुमेदिनी अष्टांगुलापवित्रासानारीणांतुरजो
मलं नद्यःप्रावृणमलाःसर्वावन्हेरूर्ध्वंमषीमलः निर्यासमलिनोवृक्षाःसंगाद्भ्रूणहनोमलाः कलुषानिचरंत्यस्यांतेनैषाकलुषामता देवर्षिपि
तृधर्माणांनिंदकानास्तिकाःशठाः तेषांसावाङ्मलात्पूता द्वितीयातेननिर्मला अनध्यायेषुशास्त्राणिपाठयंतिपठंतिच सांख्यकास्तार्किकाः
श्रौतास्तेषांशब्दापशब्दजात् मलात्पूताद्वितीयायां ततोर्थेनिर्मलाचसा कृष्णस्यजन्मनावत्सत्रैलोक्यंपावितंभवेत् नभस्येतेननिर्दिष्टानिर्मला
सातिथिर्बुधैः अग्निष्वात्ताबर्हिषदआज्यपाःसोमपास्तथा पितॄन्पितामहान्प्रेतसंचाराप्रेतसंचरा प्रेतास्तुपितरःप्रोक्तास्तेषांतस्यांतुसं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

चरः पुत्रपौत्रैस्तु दौहित्रैः स्वधामंत्रैस्तु पूजिताः श्राद्धदानमखैस्तृप्ता यांत्यतः प्रेतसंचरा महालयेतु प्रेतानां संचारो भुवि दृश्यते तेनैषा प्रेतसंचा
राकीर्तिताशिखिवाहन यमस्य क्रियते पूजा यतोऽस्यां पावकेनरैः तेनैषा याम्यका प्रोक्ता सत्यं सत्यं मयोदितम् सनत्कुमारसंहितायां अस्यां
निजगृहेदेवि न भोक्तव्यं कदाचन ये भुंजंते दुराचारा नरके ते पतंति च श्रावणे तु पितृव्यस्य कन्याहस्तेन भोजनम् मातुलस्य कृताहस्ता द्रोक्तव्यं

कार्तिके मासि शुक्लायां द्वितीयायां मुनीश्वर कर्तव्यं तद्विधानेन सर्वमृत्युनिवारणम् ३ ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय द्वितीयायां मु
नीश्वर मनसा चिंतयेदात्महितं नैवाहितं स्मरेत् ४ प्रातः स्नानं ततः कुर्याद्दंतधावनपूर्वकं ततः शुक्लांबरधरः शुक्ल
माल्यानुलेपनः ५ कृतनित्यक्रियो हृष्टः कुंडलांगदभूषितः औदुंबरतरुं गत्वा कृत्वा मंडलमुत्तमम् ६ पद्ममष्टदलं कृ
त्वा तस्मिन्नौदुंबरे शुभे विधिं विष्णुं चरुद्रं च वरदां च सरस्वतीम् ७ वीणापुस्तकसंयुक्तां पूजयेत्स्वस्थमानसः चंदनागरुक
स्तूरीकुंकुमैर्द्विजसत्तम ८ पुष्पैर्धूपैश्च नैवेद्यैर्नारिकेलफलादिभिः ततो मृत्युविनाशार्थं सालंकारां पयस्विनीं ९ विप्राय
वेदविदुषे गां दद्याच्च सवत्सकां अपमृत्युविनाशार्थं संसारार्णवतारकां १० हे विप्र त्वामिमां सौम्यां धेनुं संप्रददाम्यहं इ
ति मंत्रेण गां दद्याद्विप्राय ब्रह्मवादिने ११ तदलाभे तु विप्राय भक्त्या दद्यादुपानहौ ततः पूजां समाप्याथ भक्तिमान्पुरु
षोत्तमे १२ ज्ञातिश्रेष्ठान्वयोवृद्धान्सम्यग्भक्त्याभिवादयेत् नानाविधैः फलै रम्यैस्तर्पयेत्स्वजनानपि १३ ततः सोदर
संपन्ना भगिनी या भवेन्मुने तस्या गृहं समागत्य सम्यग्भक्त्याभिवादयेत् १४

भाद्रमासके पितुर्भ्रातुः स्वसुः कन्ये आश्विने तु तयोः क्रमात् अवश्यं कार्तिके मासि भोक्तव्यं भगिनी करादिति २ ३ ४ ५
६ ७ ८ ९ १० ११ गोदानाभावे ब्राह्मे कार्तिक माहात्म्ये विशेषः तदलाभे चोदकुंभं सहिरण्यं सदक्षिणं औदुं- ३६
बरविधानेन संप्रदद्याद्द्विजन्मन इति १२ १३ १४ ५ ५ ५ ३५.

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३

भगिनीकभगेभद्रेत्वदंघ्रिसरसीरुहम् श्रेयसेयनमस्कर्तुंमागतोस्मितवालयम् १५ इत्युक्त्वाभगिनींतांतुविष्णु
बुद्ध्याभिवादयेत् नदातुभगिनीश्रुत्वाभ्रातुर्वचनमुत्तमम् १६ भगिन्याभ्रातरंवाक्यंवक्तव्यंप्रतिनारद अद्यभ्रा
तरहंभ्रातस्त्वत्तोधन्यास्मिमंगला १७ भोक्तव्यंतेद्यमद्गेहेस्वायुषेकुलदीपक कार्तिकेशुक्लपक्षस्याद्वितीयायां
सहोदर १८ यमोयमुनयापूर्वंभोजितःस्वगृहेर्चितः अस्मिन्दिनेयमेनापिनारकीयाश्चमोचिताः १९ अपिबद्धाः
कर्मपाशैःस्वेच्छयापर्यटंतिते स्वस्रोर्नरोवेश्मनियोनभुंक्तेयमद्वितीयादिनमत्रलब्ध्वा तंपापिनंप्राप्यवयंसहृष्टाः
प्रभक्षयामोद्यचभक्ष्यहीनाः २० इतिपापारटंतीहब्रह्महत्यादयस्तथा तस्माद्भ्रातर्मद्गृहेतुभोजनंकुरुकार्तिके
२१ शुक्लायांतुद्वितीयायांविश्रुतायांजगत्त्रये अस्यांनिजगृहेपुत्रभुज्यतेनबुधैरपि २२ इत्युक्तःसतथेत्युक्त्वा-
भगिनींपूजयेद्व्रती प्रहर्षात्कमहाभागवस्त्रालंकारभूषणैः २३ अग्रजामभिवंद्याथआशिषंचप्रगृह्यच सर्वाभ-
गिन्यःसंतोष्यावस्त्रालंकारदानतः २४ अभावेस्वस्यतुस्वसुः पितृव्याःस्वपितुःस्वसा तस्यागृहंसमागत्यकु
र्याद्भोजनमादरात् २५ एवंयःकुरुतेपुत्राद्वितीयांयमनामिकां अपमृत्युविनिर्मुक्तःपुत्रपौत्रादिभिर्वृतः २६ इहभु
क्त्वातुविपुलान्भोगानन्यान्ययेप्सितान् अंतेमोक्षमवाप्नोतिनान्यथामद्वचोभवेत् २७ व्रतान्येतानिसर्वाणिदाना
निविविधानिच गृहस्थस्यैवयुज्यंतेतस्माद्गार्हस्थमाश्रयेत् २८ कथांयमद्वितीयायाःव्रतस्यःशृणुयान्नरः तस्यस
र्वाणिपापानिनश्यंतीत्याहमाधवः २९ सूतउवाच कार्तिकेचद्वितीयायांपूर्वाण्हेयममर्चयेत् भानुजायांनरःस्ना-
त्वायमलोकंनपश्यति ३०

२४ २५ २६ २७ २८ २९ भानुजायांयमुनायां ३०

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४०

कार्तिकेशुक्लपक्षेतुद्वितीयायांतुशौनक यमोयमुनयापूर्वंभोजितःस्वगृहेर्चितः ३१ द्वितीयायांमहोत्सर्गोना
रकीयास्वतर्पिताः पापेभ्योविप्रमुक्तास्तेमुक्ताःसर्वेनिबंधनात् ३२ अत्राशितास्चसंतुष्टाःस्थिताःसर्वेयदृच्छया
तेषांमहोत्सवोवृत्तोयमराष्ट्रसुखावहः ३३ अतोयमद्वितीयेयंत्रिषुलोकेषुविश्रुता तस्मान्निजगृहेविप्रनभोक्तव्यं
ततोबुधैः ३४ स्नेहेनभगिनीहस्ताद्भोक्तव्यंबलवर्द्धनं ऊर्जेशुक्लद्वितीयायांपूजितस्तर्पितोयमः ३५ महिषासन
मारूढोदंडमुद्गरभृत्प्रभुः वेष्टितःकिंकरैर्हृष्टैस्तस्मैयाम्यात्मनेनमः ३६ यैर्भगिन्यःसुवासिन्योवस्त्रदानादितो·
षिताः नतेषांवत्सरंयावत्कलहोनरिपोर्भयं ३७ धन्यंयशस्यमायुष्यंधर्मकामार्थसाधनम् व्याख्यातंसकलपु
त्रसरहस्यंमयानघ ३८ यस्यांतिथौयमुनयायमराजदेवःसंभोजितःप्रतितिथौस्वसृसौहृदेन तस्मात्स्वसुःकरत
लादिहयोभुनक्तिप्राप्नोतिवित्तशुभसंपदमुत्तमांसः ३९ सूतउवाच अत्रविशेषःसंप्रोक्तोवालखिल्यैर्मह
र्षिभिः तदहंसंप्रवक्ष्यामिशृणुध्वंमुनिसत्तमाः ४० वालखिल्याऊचुः कार्तिकस्यसितेपक्षेद्वितीयायमसं
ज्ञिता तत्रापराह्णेकर्तव्यंसर्वथैवयमार्चनम् ४१ प्रत्यहंयमुनागत्ययमंसंप्रार्थयत्पुरा भ्रातर्ममगृहेयाहिभो
जनार्थंगणावृतः ४२ अद्यश्वोवापरश्वोवाप्रत्यहंवदतेयमः कार्यव्याकुलचित्तानामवकाशोनजायते ४३ तदे
कदायमुनयाबलात्कारान्निमंत्रितः सगतःकार्तिकेमासिद्वितीयायांमुनीश्वराः ४४ नारकीयजनान्मुक्त्वागणैःस
हरवेःसुतः कृतातिथ्योयमुनयानानापाकाःकृताःखग ४५ कृताभ्यंगोयमुनयातैलैर्गंधमनोहरैः उद्वर्तनंला·
पयित्वास्नापितःसूर्यनंदनः ४६

४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६

३७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ततोलंकारकंदत्त्वंनानावस्त्राणिचंदनम् माल्यानिचप्रदत्तानिमंचोपरिउपाविशत् ४७ पक्वान्नानिविचित्राणि
कृत्वासास्वर्णभाजने यमायाभोजयद्देवीयमुनाप्रीतमानसा ४८ भुक्त्वायमोपिभगिनीमलंकारैःसमर्चयत् नाना
वस्त्रैस्ततःप्राहवरंवरयभामिनि ४९ इतितद्वचनंश्रुत्वायमुनावाक्यमब्रवीत् यमुनोवाच प्रतिवर्षंसमागच्छ
भोजनार्थंतुमद्गृहे ५० अद्यसर्वेमोचनीयाःपापिनोनरकाद्यम येद्यैवभगिनीहस्तात्करिष्यंतिचभोजनम् ५१
तेषांसौख्यंप्रदेहित्वमेतदेववृणोम्यहम् यमउवाच यमुनायांतुयःस्नात्वासंतर्प्यपितृदेवताः ५२ भुंक्तेचभ
गिनीगेहेभगिनींपूजयेदपि कदाचिदपिमद्द्वारंनसपश्यतिभानुजे ५३ वीरेशैशानदिग्भागेयमतीर्थंप्रकीर्तितम्
तत्रस्नात्वाचविधिवत्संतर्प्यपितृदेवताः ५४ पठेद्देतानिनामानित्रामध्यान्हेनरोत्तमः सूर्यस्याभिमुखोमौनीहृ
तचित्तःस्थिरासनः ५५ यमोनिहंतापितृधर्मराजोवैवस्वतोदंडधरश्चकालः भूताधिपोदत्तकृतानुसारीकृतांतमे
तद्दशभिर्जपंति ५६ ततोयमेश्वरंपूज्य भगिनीगृहमाव्रजेत् मंत्रेणानेनचतयाभोजितःपूर्णमादरात् ५७ भ्रात
स्तवानुजाताहंभुंक्ष्वभक्तमिदंशुभम् प्रीतयेयमराजस्ययमुनायाविशेषतः ५८ ततःसंतोष्यभगिनींवस्त्रालंकार
णादिभिः स्वप्नेपियमलोकस्यभविष्यतिनदर्शनम् ५९ नृपैःकारागृहेयेचस्थापितामम्मवासरे अवश्यंतेप्रेष
णीयाभोजनार्थंस्वसुर्गृहे ६० विमोक्तव्यामयापापानरकेभ्योद्यवासरे येद्यबंदींकरिष्यंतितेताड्याममसर्वथा
६१ कनीयसीस्वसानास्तितदाज्येष्ठागृहंव्रजेत् तदभावेसपत्नायाःपितृव्यास्तदभावतः ६२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६७ ६८ ६९ ७०

तदभावेमातृष्वसामातुलस्यात्मजातथा सापत्नगोत्रसंबंधैःकल्पयेद्यथवाक्रमम् ६३ सर्वाभावेमाननीयाभगि
नीकाचिदेवहि गोनद्याद्यथवातस्याऽभावेसतिकारयेत् ६४ तदभावेप्यरण्यादिकल्पयित्वासहोदरां ऽस्यांनि
जगृहेदेविनभोक्तव्यंकदाचन ६५ येभुंजंतेदुराचारानरकेतेपतंतिच एवमुक्त्वाधर्मराजोययौसंयमिनींततः ६६
तस्माद्दषिवराः सर्वेकार्तिकव्रतकारिणः भुंजंतिभगिनीहस्तात्सत्यंसत्यंनसंशयः ६७ यमद्वितीयांयःप्राप्य
भगिनीगृहभोजनम् नकुर्याद्वर्षजंपुण्यंनश्यतीतिरवेःश्रुतिः ६८ यातुभोजयतेनारीभ्रातरंभ्रातृकेतिथौ अ-
र्चयेच्चापितांबूलैर्नसावैधव्यमाप्नुयात् ६९ भ्रातुरायुःक्षयोनूनंनभवेत्तत्रकर्हिचित् अपरान्हव्यापिनीसाद्वि
तीयाभ्रातृभोजने ७० अज्ञानाद्यदिवामोहान्नभुक्तंभगिनीगृहे प्रवासिनाद्यभावाद्वाज्वरितेनाथबंदिना ७१
एतदाख्यानकंश्रुत्वाभोजनस्यफलंभवेत् कार्तिकेतुविशेषेणधात्रीछायांसमाश्रितः ७२ भोजनंकुरुतेयस्तुसवै-
कुंठमवाप्नुयात् ७३ इतिश्रीचतुःपुराणसारसंग्रहेकार्तिकमासमाहात्म्येयमद्वितीयामाहात्म्यवर्णननामैका
दशोऽध्यायः ११ ७९ शौनकउवाच कार्तिकस्यचमाहात्म्यमहत्पुण्यफलप्रदम् कदाधात्रीसमुत्प
न्नाकथंसाख्यातिमागता १ कस्मादियंपवित्राचकस्मात्पापप्रणाशिनी आमर्दकीकृताकेनकथयस्वात्रविस्तरा
त् २ सूतउवाच कथयामिद्विजश्रेष्ठयथाचेयंहिपुण्यदा ऊर्जशुक्लचतुर्दश्यांधात्रीपूजांसमाचरेत् ३

७१ ७२ ७३ इतिकार्तिकमाहात्म्यटीकायामेकादशोऽध्यायः ११ ७९ अथधात्रीछायाभोजनमाहात्म्यश्रवणे
नात्युत्सुकोमुनिः तद्विशेषमाहात्म्यंपरिपृच्छति शौनकउवाच १ आसमंतात्पापंमर्दयतीतिआमर्दकी २ ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

४ ५ अष्टोत्तरंशतंयथाभवति तथा ६ ७ द्वयादिविशेषः भवतीतिचशेषः ८ कथामितिशेषः ९ १० देवाधिदेवेशः

आमर्दकीमहावृक्षः सर्वपापप्रणाशनः वैकुंठाख्यचतुर्दश्यांधात्रीछायांगतोनरः ४ पूजयेत्तत्रदेवेशंराधयास
हितंहरिम् प्रदक्षिणांततः कुर्याच्छतमष्टोत्तरंतथा ५ सुवर्णरजतैर्वापिफलैरामलकैस्तथा शतमष्टोत्तरंकुर्यादे
कैकेनप्रदक्षिणां ६ साष्टांगंप्रणतोभूत्वाप्रार्थयेत्परमेश्वरम् धात्रीछायांसमाश्रित्यशृणुयाच्चकथामिमाम् ७
ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्यथाशक्त्याचदक्षिणाम् ब्राह्मणेषुचतुष्टेषुतुष्टोमोक्षप्रदोहरिः ८ अत्रतेकथयिष्यामि
महापुण्यफलप्रदाम् आमर्दकीफलंवक्तुंब्रह्माचापिनपार्यते ९ एकार्णवेपुराजातेनष्टेस्थावरजंगमे नष्टेदेवासुर
गणेप्रणष्टोरगराक्षसे १० तत्रदेवाधिदेवेशःपरमात्मासनातनः जजापब्रह्मपरममात्मनःपरमाव्ययम् ११ ततो
स्यब्रह्मजप्तःनिगमच्छ्वसितात्मनः तद्दर्शनानुरागेणनेत्राभ्यामगमज्जलम् १२ प्रेमाश्रुभरनिर्भिन्नःभूमौबिंदुः
पपातसः तस्माद्बिंदोःसमुत्पन्नःस्वयंधात्रीनगोमहान् १३ शाखाप्रशाखाबहुलोफलभारेणपीडितः सर्वेषा-
मेववृक्षाणामादिरोहःप्रकीर्तितः १४ ब्रह्मातमसृजत्पूर्वंतत्पश्चाच्चासृजत्प्रजाः देवदानवगंधर्वयक्षराक्षसपन्न
गान् १५ असृजत्भगवान्देवोमानुषांश्चतथामलान् आजग्मुस्तत्रदेवास्तेयत्रधात्री हरिप्रिया १६ तांदृष्ट्वाते
महाभागाःपरमंविस्मयंगताः नजानीमइमंवृक्षंचिंतयंतोमुहुर्मुहुः १७ एवंचिंतयतांतेषांवागुवाचाशरीरि-
णी आमर्दकीनगोत्येषप्रवरोवैष्णवोयतः १८ अस्यवैस्मरणादेवलभेद्गोदानजंफलम् दर्शनाद्द्विगुणंपुण्यं
त्रिगुणंभक्षणात्तथा १९

ब्रह्मा ब्रह्मब्रह्मरूपंमाहाविष्णुं ११ १२ धात्रीनगः धात्रिवृक्षः
१३ पीडितः अतिभारेणनम्रइत्यर्थः आदिरोहः आदिवृक्षः १४ १५ १६ १७ १८ १९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

२० स्कंधो मूलाच्छाखावधिभागः अल्लीप्रकांडः स्कंधः स्यान्मूलाच्छाखावधिस्तरोरित्यमरः २१ सवितारः द्वादशसूर्याः प्रशाखासु
इंद्रादिलोकपालाः पर्णेपुत्रयस्त्रिंशत्कोटयः देवताः पुष्पेषु मरुतः मरुद्गणाः २२ प्रजानांपतयः दक्षादयः २३ २४ २५

तस्मात्सर्वप्रयत्नेनसेव्याच्चामर्दकीसदा सर्वपापहराप्रोक्ता वैष्णवीपापनाशिनी २० तस्यामूलेस्थितोविष्णुस्त
दूर्ध्वेचपितामहः स्कंधेचभगवान्रुद्रः संस्थितःपरमेश्वरः २१ शाखासुसवितारश्चप्रशाखासुचदेवताः पर्णे
पुदेवताःसंतिपुष्पेषुमरुतस्तथा २२ प्रजानांपतयःसर्वफलेष्वेचव्यवस्थिताः सर्वदेवमयीत्येषाधात्रीचैकथिता
मया २३ अतःसापूजनीयाचसर्वकामार्थसिद्धये एकदानारदोयोगीब्रह्मणःपुरतःस्थितः २४ नमस्कृत्वाजग
न्नाथंपप्रच्छातीवविस्मितः श्रीनारदउवाच यथाप्रियस्तुतुलसीकाननंसर्वदाहरेः २५ तथाधात्रीवनंमासे
कार्तिकेश्रीहरिप्रियम् ब्रह्मोवाच धात्रीवनेहरेःपूजाधात्रीछायासुभोजनम् २६ कार्तिकेमासियःकुर्यात्त
स्यपापंविनश्यति तीर्थानिमुनयोदेवायज्ञाःसर्वेपिकार्तिके २७ नित्यंधात्रींसमाश्रित्यतिष्ठंत्यर्केतुलास्थिते यत्किं
चित्कुरुतेपुण्यंधात्रीछायासुमानवः २८ तत्कोटिगुणितंभूयान्नात्रकार्याविचारणा अत्रैवोदाहरंतीममितिहा
संपुरातनम् २९ अयोध्यानगरेकश्चिद्वैश्यश्चासीद्द्विजोत्तम पुत्रदारविहीनश्चदैवाद्दारिद्र्यपीडितः ३० भिक्षया
चोदराग्निंसशमयामासनारद कदाचिद्वणिजोवैश्योयथाचेत्क्षुत्प्रपीडितः ३१ भिक्षान्नचणकान्गृह्यधात्रीछा
यामगात्किल तत्रतान्भक्षयामासकार्तिकेमासिनारद ३२ केचिद्दुर्वारितास्तेषुचणकास्तत्रनारद वैश्येनतेनद
त्ताहिक्षुत्क्षामायद्विजातये ३३ तेनपुण्यप्रभावेनराजासीद्धनिकःक्षितौ तस्माद्दानंप्रकर्तव्यंकार्तिकेमासिसर्वदा ३४

२६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ तत्रधात्रीछायायां ३३ ३४ ६२

३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४

धात्रीवनेमुनिश्रेष्ठसर्वकामार्थसिद्धये धात्रीछायांसमाश्रित्यकार्तिकेचहरेः कथाम् ३५ यःशृणोतिसपापेभ्यो
मुच्यतेद्विजसूनुवत् नारदउवाच कोभूद्द्विजसुतोब्रह्मन्किंपापंकृतवान्पुरा ३६ तस्यजाताकथंमुक्तिरेतद्वि
स्तरतोवद ब्रह्मोवाच पुराद्विजवरश्चासीत्कावेर्याउत्तरेतटे ३७ देवशर्मेतिविख्यातोवेदवेदांगपारगः तस्य
पुत्रोदुराचारस्तमाहचपिताहितम् ३८ इदानींकार्तिकोमासःवर्ततेहरिवल्लभः तत्रस्नानंचदानंचव्रतानिनियमान्कु
रु ३९ तुलसीपुष्पसहितांकुरुपूजांहरेःसुत दीपदानंचविविधंनमस्कारंप्रदक्षिणाम् ४० एवंपितुर्वचःश्रुत्वा
पुत्रःक्रोधसमन्वितः पितरंप्राहदुष्टात्माचलदोष्ठोविनिंदयन् ४१ पुत्रउवाच नकरिष्याम्यहंतातकार्तिकेपुण्य
संग्रहम् इतिपुत्रवचःश्रुत्वासक्रोधःप्राहतंसुतम् ४२ मूषकोभवदुर्बुद्धेवनेवृक्षस्यकोटरे इतिशापभयाद्भीतो
नत्वापितरमब्रवीत् ४३ दुर्योनेर्ममुक्तिःस्यात्कथंतद्वदमेगुरो इतिप्रसादितोविप्रःप्राहनिष्कृतिकारणम् ४४
यदोर्ज्जव्रतजंपुण्यंशृणोषिहरिवल्लभम् तदातेभवितामुक्तिस्तत्कथाश्रवणात्सुत ४५ सपित्राचैवमुक्तस्तत्
क्षणान्मूषकोऽभवत् बहुवर्षसहस्राणिगह्वरेविपिनेवसन् ४६ एकदाकार्तिकेमासिविश्वामित्रःसशिष्यकः
स्नात्वानद्यांहरिंचार्च्यधात्रीछायांसमाश्रितः ४७ कथयामासमाहात्म्यंशिष्येभ्यश्चोर्ज्जसंभवम् तदाकश्चिद्दुरा
चारोव्याधोगान्मृगयांचरन् ४८ इक्ष्वाकऋषिगणान्हंतुंकृतेच्छःप्राणिघातकः तेषांदर्शनमात्रेणसुबुद्धिरभवत्त
दा ४९ अथोवाचद्विजान्नत्वाभवद्भिःक्रियतेत्रकिम् तेनैवमुक्तोविप्रेंद्रोविश्वामित्रस्तमब्रवीत् ५०

४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६०

विश्वामित्रउवाच सर्वेषामेवमासानांकार्तिकश्रेष्ठउच्यते यस्मिन्यत्क्रियतेकर्मवर्धतेवटबीजवत् ५१ कार्तिके
मासियःकुर्यात्स्नानंदानंचपूजनम् विप्राणांभोजनंचैवतदक्षय्यफलंभवेत् ५२ व्याधप्रयुक्तमाकर्ण्यधर्मंचऋषि
णाद्विजः मोषकंदेहमुत्सृज्यदिव्यदेहोभवत्तदा ५३ विश्वामित्रंप्रणम्याथस्ववृत्तांतंनिवेद्यच अनुज्ञातोयऋषि
णाविमानस्थोदिवंययौ ५४ विस्मितोगाधिपुत्रस्तव्याधश्चैवविशेषतः व्याधोप्यूर्जव्रतंकृत्वाजगामहरिमंदिरम्
५५ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनकार्तिकेकेशवाग्रतः धात्रीछायांसमाश्रित्यकथाश्रवणमाचरेत् ५६ मूषकोपिचदुर्यो
नेर्मुक्तऊर्जकथाश्रुतेः श्रृणुयाच्छ्रावयेद्योवामुक्तिभागीनसंशयः ५७ धात्रीछायांसमाश्रित्यवनभोजनमाचरेत् आ
दौकृत्वानयास्नानमुदकेवनसंस्थिते ५८ कृत्वाकर्माणिनित्यानिमाधवंपूजयेत्ततः धात्रीछायांसमाश्रित्यहरौभक्ति
समन्वितः ५९ श्रृणुयाच्चकथांदिव्यांमासमाहात्म्यशंसनीं ततस्तुब्राह्मणान्भक्त्याभोजयेद्ब्रह्मवित्तमान् ६०
ततोभुंजीतविप्रेंद्रस्वयंहरिमनुस्मरन् एवंकृतेव्रतेविप्रकार्तिकेहरिवल्लभे ६१ यत्पापंनश्यतेपुत्रसावधानमनाःश्रृ
णु हरेर्नार्पितभोगाच्चभोजनेसूर्यदर्शनात् ६२ रजस्वलावाक्श्रवणपापात्भोजनकेतया भोजनावसरेचान्यस्पर्श
दोषस्तुयद्भवेत् ६३ निषिद्धभोजनात्तस्माद्भोजनेचान्नदूषणात् शब्दस्यापितथात्यागात्पुण्यकालेहरिप्रिये ६४ एते
यत्साधितंपापंतत्सर्वंनश्यतिध्रुवम् तस्मात्सर्वप्रयत्नेनधात्र्यांभोजनमाचरेत् ६५ कार्तिकेमासियोविप्रोधात्रीमा·
लांतुयोवहेत् तथैवतुलसीमालांतस्यपुण्यमनंतकम् ६६ धात्रीछायांसमाश्रित्यदीपमालार्पणंनरः करिष्यतिवि
शेषेणतस्यपुण्यमनंतकम् ६७

६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ श्रंतेवैकुंठं

राधादामोदरौपूज्यौतुलस्यधोविशेषतः तुलस्यभावेकर्तव्यापूजाधात्रीतलेशुभा ६८ धात्रीछायातलेयेनसकृद्दु
क्तंतुकार्तिके दंपतीभोजनंदत्तमन्नदोषात्प्रमुच्यते ६९ संपूर्णकार्तिकेयस्तुसंपूज्यामलकींशुभाम् राधादामोद
रप्रीत्यैभोजनीयौचदंपती पश्चात्स्वयंतुभुंजीतनश्रीस्तस्यक्षयंव्रजेत् ७० यःकश्चिद्वैष्णवोलोकेधत्तेधात्रीफलंमुने
प्रियोभवतिदेवानांमनुष्याणांचकाकथा ७१ धात्रीफलविलिप्तांगोधात्रीफलसमन्वितः धात्रीफलकृताहारोनरोनारा
यणोभवेत् ७२ धात्रीफलानियोनित्यंवहतेकरसंपुटे तस्यनारायणोदेवोवरमिष्टंप्रयच्छति ७३ श्रीकामःसर्वदा
स्नानंकुर्यादामलकैर्नरः तुष्यत्यामलकैर्विष्णुरेकादश्यांविशेषतः ७४ नवम्यांदर्शसप्तम्यांसंक्रांतौरविवासरे चंद्र
सूर्योपरागेचस्नानमामलकैस्त्यजेत् ७५ धात्रीछायांसमाश्रित्यकुर्यात्पिंडंतुयोनरः प्रयांतिपितरोमुक्तिंप्रसादान्
माधवस्यतु ७६ मूर्ध्निपाणौमुखेचैवबाह्वोःकंठेतुयोनरः धत्तेधात्रीफलंवत्सधात्रीफलविभूषितः ७७ यावल्लुठ
तिकंठस्थाधात्रीमालानरस्यहि तावत्तस्यशरीरेतुप्रीत्यालुंठतिकेशवः ७८ धात्रीफलंचतुलसीमृत्तिकाद्वारकोद्भ
वा सफलंजीवितंतस्यत्रितयंयस्यवेश्मनि ७९ यावद्दिनानिवहतेधात्रीमालांकलौनरः तावद्युगसहस्राणिवैकुं
ठेवसतिर्भवेत् ८० मालायुग्मंवहेद्यस्तुधात्रीतुलसिसंभवम् योनरःकंठदेशेतुकल्पकोटिदिवंवसेत् ८१ धा
त्रीछायांगतोयस्तुद्वादश्यांपूजयेद्धरिम् तत्रैवभोजनंयस्तुब्राह्मणानांचकारयेत् ८२ स्वयंचतत्रभुक्तेयःसूपभक्ष्या
दिकंतया नतस्यपुनरावृत्तिःकल्पकोटिशतैरपि ८३ तुलस्याश्चैवधात्र्याश्चफलैःपत्रैर्हरिंयजेत् तुलसीधात्रीयुक्ताहि
सिक्तेसान्निचकार्तिके ८४

यातीत्यर्थः ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

धर्मदत्तकथां चाग्रे विस्तरेणवक्ष्यति ८५ ८६ ८७ ८८ अथवनभोजनविधानमाह समाइति ८९ ९० ९१

विलयंयांतिपापानिब्रह्महत्यादिकानिच धर्मदत्तोद्विजःपूर्वंयथामुक्तिमवापह ८५ नारदउवाच कार्तिकेमा·
सिसासेव्यापूजनीयासदानरैः चातुर्मास्येनसेव्यासाइत्युक्तंभवतापुरा ८६ तस्मात्सर्वमशेषेणकथयस्वममाग्रतः
ब्रह्मोवाच कार्तिकेमासिविप्रर्षेशुक्लायांदशमीशुभा ८७ तद्दिनारभ्यसासेव्यादेवेपित्र्येचकर्मणि दशम्या
रभ्यतसत्रैःफलकैर्मधुसूदनम् ८८ पूजयंतिनरायेवैतेवैवैकुंठगामिनः समासेकार्तिकव्रतेवनभोजनमाच·
रेत् ८९ दशम्यांवाथद्वादश्यांपौर्णमास्यामथापिवा पंचम्यांवामहाभागवनभोजनमाचरेत् ९० सर्वोपस्कर
संयुक्तःवृद्धबालैश्चसंयुतः वनंप्रवेशयेद्धीमान्धात्रीवृक्षैःसुशोभितम् ९१ चूतैर्बकैस्तथाश्वत्थैःपिचुमंदैः
कदंबकैः न्यग्रोधतिंतिणीवृक्षैःसमंतात्परिशोभितम् ९२ तत्रगत्वामहाप्राज्ञपुण्याहंकारयेत्पुरा वास्तुपी
ठंतथापूज्यधात्रीमूलेतुकारयेत् ९३ वेदिकांचतुरस्रांचहस्तमात्रायतांशुभाम् तथोपवेदिकांकृत्वावेदिकाग्ने
महामते ९४ उपवेशायदेवस्यत्वलंकार्यंतुधातुभिः वेदिकापश्चिमेभागेकारयेत्कुंडमंडपम् ९५ मेखलात्रय
संयुक्तंपिप्पलच्छदसंयुतम् हस्तमात्रायतंसौम्यएवंकुंडंतुकारयेत् ९६ पश्चात्स्नात्वाततोजस्त्वादेवपूजांसमाच
रेत् पश्चादग्निंसमाधायहोमंकुर्याद्यथाविधि ९७ पायसाज्यगुडस्रूपपालाशसमिधातथा ग्रहाणांवास्कंदे
वेभ्योचरुंकृत्वाप्रयत्नतः ९८ धात्रीशांतिस्तथाकांतिर्मायाप्रकृतिरेवच विष्णुपत्नीमहालक्ष्मीरमामाकमलात
था ९९ इंदिरालोकमाताचकल्याणीकमलातथा सावित्रीचजगद्धात्रीगायत्रीसुधृतिस्तथा १००

९२ ९३ ९४ ९५ पिप्पलच्छदसंयुतंयोनिसहितं हेसौम्यनारद ९६ ९७ ९८ अथधात्रीनामानि धात्रीति ९९ १००

१०१ २ ३ ४ १०५ बलिप्रदानमंत्रानाह सूपेत्यादिना ६ ७ ८ ९ ११० अथपूर्णाहुत्यादिक्रु

अंतत्त्वाविश्वरूपात्वस्कंद्रूपात्ययाब्धिसंभवा प्रधानदेवताभिस्करक्षाहोमंसमारभेत् १०१ संसृष्टेतिचमंत्रेणऋष
भंमेतिमंत्रतः अपूपंगुडसूपाभ्यांसंयुतंजुहुयाद्बुधिः २ अष्टोत्तरशतंहुत्वामूलमंत्रेणपायसम् ततोग्रहादिदे·
वांस्तथयथासंख्येनहोमयेत् ३ धात्रीहोमेमहापाज्ञरक्षाहोमेतुपायसम् ततःस्विष्टकृतंहुत्वाबलिदानंसमाच
रेत् ४ इंद्रादिलोकपालांश्चरक्षापूज्याप्रयत्नतः धात्रीवृक्षस्यसर्वत्रवेदिकासंयुतस्यच १०५ सूपेनगुडमिश्रे·
णबलिंपश्चान्निवेदयेत् देवीधात्रिनमस्तुभ्यंगृहाणबलिमुत्तमम् ६ मिश्रितंगुडसूपाभ्यांसर्वमंगलदायिनि
पुत्रान्देहिमहाप्राज्ञान्यशोदेहिशुभप्रदम् ७ प्रज्ञांमेधांचसौभाग्यंविष्णुभक्तिंचदेहिमे नीरोगंकुरुमेनित्यं
निष्पापंकुरुसर्वदा ८ वर्चस्कंकुरुमांदेवि धनवंतंतथाकुरु इतितांप्रार्थयेद्देवींप्रादक्षिण्याद्बलिंन्यसेत् ९ ब·
लिप्रदानकालेतुयेकुर्वंतिप्रदक्षिणम् तेयांतिविष्णुसालोक्यंपितृभिःसार्द्धमेवच ११० ततःपूर्णाहुतिंकृत्वाहो
मशेषंसमापयेत् धात्रीवृक्षस्यमूलस्थंमंदस्मितरमापतिम् ११ तेयांतिविष्णुसायुज्यंयेपश्यंतीहचक्षुषा वैश्व
देवंततःकृत्वापूजयेद्वनदेवताः १२ गंधाक्षतांस्ततोदत्वाविप्रेभ्यःपद्मसंभव ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्स्वयंभुंजी
तबंधुभिः १३ गृहंप्रवेशयेत्पश्चात्वृद्धान्बालादिकैःसह ब्रह्मचारीभवेद्रात्रौक्षितिशायीभवेत्ततः १४ मा
सस्यैश्चैवमीलित्वास्वयंवाकारयेद्बुधः सर्वपापविमुक्त्यर्थंवनभोजनमुत्तमम् ११५ कृत्वैवंसकलंकर्मकृष्णा
यचसमर्पयेत् अश्वमेधसहस्रस्यराजसूयशतस्यच ११६ स्यमाह ततइति १११ ११२

११३ ११४ ११५ अथवनभोजनकर्मणःफलश्रुतिमाह कृत्वेति ११६ ६१

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथधात्रीस्नानफलमाह स्नानादित्यादिना ११७ १८ १९ १२० २१ २२ २३
२४ १२५ १२६ अथधात्रीस्पर्शफलमाह संस्पृशन्निति १२७ १२८ अथधात्रीवृक्षरोपण-

यत्फलंसमवाप्नोतितत्फलंवनभोजने अतोधात्रीमहाभागपवित्रापापनाशनी १७ धात्रीचैवनृणांधात्रीधा
त्रीचकुरुतेक्रियाम् ददात्यायुःपयःपानात्स्नानाद्धर्मसंचयम् १८ अलक्ष्मीनाशनंस्नानमात्रैर्निर्वाणमाप्नुया
त् विघ्नानिनैवजायंतेधात्रीस्नानेननैवनृणाम् १९ तस्मात्त्वंकुरुविप्रेंद्रधात्रीस्नानंहियत्नतः प्रयास्यसिहरेर्द्धाम-
देवत्वमाप्यनारद १२० यत्रयत्रमुनिश्रेष्ठधात्रीस्नानंसमाचरेत् तीर्थेवापिगृहेवापितत्रतत्रहरिःस्थितः १२१ धा
त्रीस्नानेनविप्रर्षेयस्यास्थीनिकलेवरे प्रक्षाल्यंतेमुनिश्रेष्ठनसगर्भगृहंवसेत् २२ धात्रीजलेनविप्रेंद्रयेषांकेशाश्च
रंजिताः तेनराःकेशवंयांतिनाशयित्वाकलेर्मलम् २३ धात्रीफलंमहापुण्यंस्नानंपुण्यतमंस्मृतम् पुण्यात्पुण्य
तरंवत्सभक्षणेमुनिसत्तम २४ नगंगानगयाकाशीनवेणीनचपुष्करं एकैवहियथापुण्याधात्रीमाधववासरे १२५
धात्रीस्नानंहरेर्नामतथैवैकादशीकृत गयाश्राद्धंतथावत्ससमानिमुनयोविदुः २६ संस्पृशन्यस्तुवैधात्रीमहन्यह
निमानवः मुच्यतेपातकैःसर्वैर्मनोवाक्कायसंभवैः २७ धात्रीफलैरमावास्यासप्तमीनवमीषुच रविवारेचसंक्रां
तौनस्नायान्मुनिसत्तम २८ यस्मिन्गृहेमुनिवरधात्रीतिष्ठतिसर्वदा तस्मिन्गृहेनगच्छंतिप्रेतकूष्मांडराक्षसाः
१२९ धात्रीफलकृतांमालांकंठस्थांयोवहेन्नहि सवैष्णवोनविज्ञेयोविष्णोर्भक्तिपरोयदि १३० नत्याज्यातुल
सीमालाधात्रीमालाविशेषतः तथापद्माक्षमालापिधर्मकामार्थमीप्सुभिः १३१

फलमाह यस्मिन्निति १२९ अथधात्रीफलधारणमाहात्म्यमाह धात्रीफलकृतामिति १३० १३१ ५२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१३२ १३३ १३४ १३५ इतिश्रीकार्तिकमाहात्म्यटीकायां द्वादशोऽध्यायः १२ ॥ छ ॥ अथकार्तिकमाहात्म्यंच-
कृष्णमितिहासंप्रस्तौति श्रियइति एकदेतिशेषः १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ कारुण्यतामाह हानाथ-

यावद्दिनानिवहतेधात्रीमालांकलौनरः तावद्युगसहस्राणिवैकुंठेचसतिर्भवेत् १३२ सर्वदेवमयीधात्रीवासुदेवम
नःप्रिया आरोपणीयासेव्याचपूजनीयासदानरैः ३३ एतत्तेसर्वमाख्यातंधात्रीमाहात्म्यमुत्तमम् श्रोतव्यंचसदाभ
क्तैश्चतुर्वर्गफलप्रदम् ३४ धात्रीछायासमाश्रित्यकार्तिकेन्नंभुनक्तियः अन्नसंसर्गजंपापमावर्षंतस्यनश्यति १३५
इतिश्रीचतुःपुराणसारसंग्रहेकार्तिकमासमाहात्म्येधात्रीमाहात्म्यवर्णनंनामद्वादशोऽध्यायः १२ ॥ छ ॥ सूतउ
वाच श्रियःपतिमथामंत्र्यगतेदेवर्षिसत्तमे हर्षोत्फुल्लाननासत्यावासुदेवमथाब्रवीत् १ सत्यभामाउवाच धन्या
स्मिकृतकृत्यास्मिसफलंजीवितंमम दानंव्रतंतपोवापिकिंतुपूर्वंकृतंमया २ येनाहंमर्त्यजादेवतचार्धांगहराऽभवं
भवांतरेचकिंशीलाकाचाहंकस्यकन्यका ३ तचाहंवल्लभाजातानद्वंद्वस्वममाखिलं श्रीकृष्णउवाच शृणुष्वैकम-
नाःकांतेयथात्वंपूर्वजन्मनि ४ पुण्यव्रतंकृतवतीतत्सर्वंकथयामिते आसीत्कृतयुगस्यांतेमायापुर्यांद्विजोत्तमः ५
आत्रेयोदेवशर्मेतिवेदवेदांगपारगः तस्यातिवयसश्चासीन्नाम्नागुणवतीसुता ६ अपुत्रःस स्वशिष्यायचंद्रनाम्नेददौ-
सुतां तमेवपुत्रवन्मेनेसचतंपितृवद्वशी ७ तौकदाचिद्वनंयातौकुशेध्महरणार्थिनौ निहतौरक्षसातौचकृतांतसमरूपि
णा ८ स्वल्पपुण्यप्रभावेनविष्णुलोकंगतावुभौ ततोगुणवतीश्रुत्वारक्षसानिहतावुभौ ९ पितृभर्तृजदुःखार्ताकारुण्यंपर्य
देवयत् सागृहोपस्करान्सर्वान्विक्रीयाशुभकर्मतत् १० हापितस्त्यक्त्वा गतस्त्वं क्वमयाविना बालाहंकिंकरोम्यद्यत्वनाथाभवतोर्विना
कोनुमामास्थितांगेहे भोजनाच्छादनादिभिः अकिंचित्कुशलांस्नेहात्सालयेत्पतिदूषितां हतभाग्याहतसुखाहताशाहतजीविता शरणंकंप्रयाम्यद्ययो
मेदुःखंप्रमार्जति १०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

तयोश्चक्रेयथाशक्तिपारलौकींततःक्रियां तस्मिन्नेवपुरेचक्रेवासंसामृतजीविनी ११ व्रतद्वयंतयासम्यगाजन्म-
मरणात्कृतं एकादशीव्रतंसम्यक्सेवनंकार्तिकस्यच १२ इत्यंगुणवतीसम्यक्भक्त्यव्रतिनीत्यभूत् कदाचि
त्सरुजासाथकृशांगीज्वरपीडिता १३ स्नातुंगंगांगताकांतेकथंचिच्छनकैस्तदा यावज्जलांतरंगताकंपिताशी
तपीडिता १४ तावत्साविह्वलाऽपश्यद्विमानंयातमंबरात् अथसाताद्विमानस्थावैकुंठभुवनंययौ १५ कार्ति
कव्रतपुण्येनमत्सान्निध्यंगताभवत् अथब्रह्मादिदेवानांयदाप्रार्थनयाभुवम् १६ आगताहंगणाःसर्वेयाता-
स्तेपिमयासह एतेहियादवाःसर्वेमद्गणाएवभामिनि १७ पितातेदेवशर्माभूत्सत्राजिदभिधोत्ययं यश्चंद्रना-
मासोक्रूरस्त्वंसागुणवतीशुभा १८ कार्तिकव्रतपुण्येनबहुमत्प्रीतिदायिनी मद्द्वारियत्त्वयापूर्वंतुलसीवाटिका
कृता १९ तस्मादयंकल्पवृक्षस्तवांगणगतःशुभे आजन्ममरणात्पूर्वंयत्कृतंकार्तिकव्रतम् २० कदाचिदपि-
तेनत्वंमद्वियोगंनयास्यसि सत्योवाच मासानांतुकथंनामसमासःकार्तिकोवरः २१ कथंतेदेवदेवेशका
रणंतत्रकथ्यताम् श्रीकृष्णउवाच साधुपृष्टंत्वयाकांतेशृणुष्वैकाग्रमानसा २२ पृथोर्वैन्यस्यसंवादंमहर्षे-
र्नारदस्यच एवमेवपुरापृष्टोनारदःपृथुनाब्रवीत् २३ नारदउवाच शंखनामाभवत्पूर्वंमकरःसागरात्मजः
इंद्रादिलोकपालानामधिकारान्जहारह २४ स्वर्णाद्रिगुहादुर्गस्थितास्त्रिदशादयः तद्दीक्षायांबभूवुस्तेतदा
दैत्योविचारयत् २५ हृताधिकारास्त्रिदशामयायद्यपिनिर्जिताः लक्ष्यंतेबलयुक्तास्तेकरणीयंमयाऽत्रकिम् २६

२७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६

ज्ञानंनत्तुमयादेवावेदमंत्रबलान्विताः तान्हरिष्येततः सर्वेबलहीनाभवंतिवै २७ इतिमत्वाततोदैत्योविष्णुमा
लक्ष्यनिद्रितम् सत्यलोकाज्जहाराशुवेदानादिस्वयंभुवः २८ नीतास्तेनतेवेदास्तद्भयात्तेनिराक्रमन् तोयानिधि-
विशुर्यज्ञमंत्रबीजसमन्विताः २९ तान्मार्गमाणः शंखोपिसमुद्रांतर्गतोभ्रमन् नददर्शतदादैत्यः क्वचिदेकत्रसंस्थि
तान् ३० अथदेवैस्ततोविष्णुर्बोधितस्तानुवाचह विष्णुरुवाच वरदोहंसुरगणागीतवाद्यादिमंगलैः ३१
ऊर्जस्यशुक्लेकादश्यांभवद्भिःप्रतिबोधितः अतस्त्वेषातिथिर्मान्यासातीवप्रीतिदाममम ३२ वेदाःशंखहृताःसर्वे
तिष्ठन्त्युदकसंस्थिताः तानानयाम्यहंदेवाहत्वासागरनंदनं ३३ अद्यप्रभृतिवेदास्तेमंत्रबीजसमन्विताः प्रत्य-
ब्दंकार्तिकेमासिविश्रमंत्वप्सुसर्वदा ३४ कालेस्मिन्येप्रकुर्वंतिप्रातःस्नानंनरोत्तमाः तेसर्वेयज्ञावभृथैःस्नाता
स्युर्नसंशयः ३५ अद्यप्रभृत्यहमपिभवामिजलमध्यगः भवंतोपिमयासार्द्धमायांतुसमुनीश्वराः ३६ कार्तिक
व्रतिनाचेंद्ररक्षाकार्यात्वयासदा इत्युक्त्वाभगवान्विष्णुः शफरीतुल्यरूपधृक् खात्पपातांजलौविंध्यवासिनःक
स्यपश्यतः ३७ हत्वाशंखासुरंविष्णुर्बदरीवनमागमत् तत्राहूयऋषीन्सर्वानिदमाज्ञापयत्प्रभुः ३८ विष्णु
रुवाच जलांतरविशीर्णास्तेयूयंवेदान्समार्गथ आनयध्वंचत्वरितास्सागरस्यजलांतरात् ३९ तावत्प्रयागंतिष्ठामि
देवतागणसंयुतः नारदउवाच ततस्तैस्सर्वमुनिभिस्तपोबलसमन्वितैः ४० उद्धृतास्तेसबीजास्तेवेदायज्ञस
मन्विताः तेषुयावन्मितंयेनलब्धंतावद्धितस्यतत् ४१ सस एवऋषिर्जातस्ततःप्रभृतिपार्थिव अथसर्वेपिसंगम्य
प्रयागंमुनयोययुः ४२

३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२

विष्णवेसविधात्रेतेलब्धान्वेदानन्यवेदयन् लब्ध्वावेदान्समग्रांस्तुब्रह्माहर्षसमन्वितः ४३ अयजद्वाजिमेधेनदेव
र्षिगणसंयुतः यज्ञांतेदेवताःसर्वेविज्ञप्तिंचक्रुरंजसा ४४ देवाऊचुः देवदेवजगन्नाथविज्ञप्तिंशृणुनःप्रभो हर्ष
कालोयमस्माकंतस्मात्त्वंवरदोभव ४५ स्थानेऽस्मिन्द्रुहिणोवेदान्नष्टान्प्रापपुनस्त्वयं यज्ञभागान्वयंप्राप्तास्त्वत्प्र
सादाद्रमापते ४६ स्थानमेतद्विनःश्रेष्ठंपृथिव्यांपुण्यवर्धनम् भुक्तिमुक्तिप्रदंचास्तुप्रसादाद्भवतःसदा ४७ कालो
प्ययंमहापुण्योब्रह्मघ्नादिविशुद्धिकृत् दत्ताक्षयकरंचास्तुवरमेवंददस्वनः ४८ विष्णुरुवाच ममाप्येतद्धृतं
देवायद्भवद्भिरुदाहृतम् तथास्तुस्थलमंत्वेतद्ब्रह्मक्षेत्रमितिप्रथम् ४९ सूर्यवंशोद्भवोराजागंगामत्रनयिष्यति
सासूर्यकन्ययाचात्रकालिंद्यायोगमेष्यति ५० यूयंचसर्वेब्रह्माद्यानिवसंतुमयासह तीर्थराजेतिविख्यातंतीर्थ
मेतद्भविष्यति ५१ सर्वपापानिनश्यंतितीर्थराजस्यदर्शनात् सूर्येमकरगेप्राप्तेस्नायिनांपापनाशनः ५२ कालो
प्येषमहापुण्यफलदोस्तुसदानृणाम् सालोक्यादिफलंस्नानेमाघेमकरगेरवौ ५३ नारदउवाच एवंदेवान्
देवदेवस्तदुक्त्वातत्रैवांतर्धानमागात्सवेधाः देवाःसर्वेप्यंशकैस्तत्रतिष्ठंश्चांतर्धानंप्रापुरिंद्रादयस्ते ५४ का
र्तिकेतुलसीमूलेयोर्चयेद्धरिमीश्वरम् भुंक्तेहनिखिलान्भोगानंतेविष्णुपुरंव्रजेत् ५५ इतिश्रीपाद्मादिचतुःपु
राणसारसंग्रहेकार्तिकमासमाहात्म्येसत्यभामापूर्वजन्मवृत्तांतकथनपूर्वकप्रयागतीर्थप्रसंगवर्णनंनाम-
त्रयोदशोऽध्यायः १३ ॥ पृथुरुवाच यत्त्वयाकथितंब्रह्मन्व्रतमूर्जस्यविस्तरात् तत्रयातुलसीमूलेवि
ष्णोःपूजात्वयोदिता १ ५३ ५४ ५५ इतिकार्तिकमाहात्म्यटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः १३ ॥ अथतुलसीमाहात्म्यंवक्तु-
मितिहासंप्रस्तौति यत्त्वयेति १ ५४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

तेनाहं ३ मिच्छामि माहात्म्यं तुलसीभवम् कथं सातिप्रिया तस्य देवदेवस्य शार्ङ्गिणः २ कथमेषा समुत्पन्ना
कस्मिन्स्थाने च नारद एवं ब्रूहि समासेन सर्वज्ञोसि मतो मम ३ नारद उवाच शृणु राजन्नवहितो माहात्म्यं तुलसी
भवम् सेतिहासं पुरावृत्तं तत्सर्वं कथयामि ते ४ पुरा शक्रः शिवं द्रष्टुमगात्कैलासपर्वतम् सर्वदेवैः परिवृतो ह्य
प्सरोगणसेवितः ५ यावद्गतः शिवगृहं तावत्तत्र स दृष्टवान् पुरुषं भीमकर्माणं दंष्ट्राननविभीषणम् ६ स पृष्टस्त्वे
न कस्त्वं भोः क्व गतो जगदीश्वरः एवं पुनः पुनः पृष्टः स तदा नोक्तवान्नृप ७ ततः क्रुद्धो वज्रपाणिस्तं निर्भर्त्स्य वचो
ब्रवीत् रे मया पृच्छ्यमानोपि नोत्तरं दत्तवानसि ८ अतस्त्वां हन्मि वज्रेण कस्ते त्राताऽस्ति दुर्मते इत्युदीर्य ततो वज्री
वज्रेणाभ्यहनद्दृढम् ९ तेनास्य कंठो नीलत्वमगाद्वज्रं च भस्मताम् ततो रुद्रः प्रजज्वाल तेजसा प्रदहन्निव १० दृष्ट्वा
बृहस्पतिस्तूर्णं कृतांजलिपुटोभवत् इंद्रं च दंडवद्भूमौ कृत्वास्तोतुं प्रचक्रमे ११ बृहस्पतिरुवाच नमो देवाधिप
तये त्र्यंबकाय कपर्दिने त्रिपुरघ्नाय शर्वाय नमोंऽधकनिषूदिने १२ विरूपायातिरूपाय बहुरूपाय शंभवे यज्ञवि
ध्वंसकर्त्रे च यज्ञानां फलदायिने १३ कालांतकाय कालाय कालभोगिधराय च नमो ब्रह्मशिरोहंत्रे ब्राह्मणाय नमो
नमः १४ नारद उवाच एवं स्तुतस्तदा शंभुर्धिषणेन जगाद तम् संहरन्नयनज्वालां त्रिलोकीदहनक्षमाम्
१५ वरं वरय भो ब्रह्मन् प्रीतः स्तुत्यानया तव इंद्रस्य जीवदानेन जीवेति त्वं प्रथां व्रज १६ बृहस्पतिरुवाच यदि
तुष्टोसि देव त्वं पाहींद्रं शरणागतम् अग्निरेष शमं यातु भालनेत्रसमुद्भवः १७ ६९ ६९

कृत्वा कारयित्वेत्यर्थः ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ ६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अथजलंधरोत्पत्तिप्रसंगमाह ईश्वरउवाचेति १८ सिंधुगंगायाः सिंधुनामनद्याः १९ २० २१ २२ २३ २४ कूर्चे॰

ईश्वरउवाच पुनःप्रवेशमायातिभालनेत्रेकथंशिखी एनंत्यक्ष्याम्यहंदूरेयथेंद्रंनैवपीडयेत् १८ नारदउ॰
वाच इत्युक्त्वातंकरेधृत्वाप्राक्षिपल्लवणार्णवे सोपतत्सिंधुगंगायाःसागरस्यचसंगमे १९ तावत्सबालरूपत्व॰
मगात्तत्ररुरोदच रुदतस्तस्यशब्देनप्राकंपधरणीमुहुः २० स्वर्गाद्याःसत्यलोकांतास्तत्स्वनाद्बधिरीकृताः श्रुत्वा
ब्रह्मापयौतत्रकिमेतदितिविस्मितः २१ तावत्समुद्रस्योत्संगेतंबालंसददर्शह दृष्ट्वाब्रह्माणमायांतंसमुद्रोपि
कृतांजलिः २२ प्रणम्याशिरसाबालंतस्योत्संगेन्यवेशयत् भोब्रह्मन्सिंधुगंगायांजातोयंममपुत्रकः २३ जा
तकर्मादिसंस्कारान्कुरुष्वाद्यजगद्गुरो नारदउवाच इत्थंवदतिपाथोधौसबालःसागरात्मजः २४ ब्रह्मा
णमग्रहीत्कूर्चेविधुन्वंस्तंमुहुर्मुहुः धुन्वतस्तस्यकूर्चेतुनेत्राभ्यामगमज्जलं २५ कथंचिन्मुक्तकूर्चोथब्रह्माप्रोवा
चसागरम् ब्रह्मोवाच नेत्राभ्यांविधृतंयस्मादनेनैतज्जलंमम २६ तस्माज्जलंधरइतिख्यातोनाम्नाभविष्य
ति अनेनैवैशतरुणःसर्वशास्त्रास्त्रपारगः २७ अवध्यःसर्वभूतानांविनारुद्रंभविष्यति यतएषसमुद्भूतस्तत्रैवां
तंगमिष्यति २८ नारदउवाच इत्युक्त्वाशुक्रमाहूयराज्येनचाभ्यषेचयत् आमंत्र्यसरितांनाथंब्रह्मांतर्धान
मागमत् २९ अथतद्दर्शनोत्फुल्लनयनःसागरस्तदा कालनेमिसुतांवृंदांतद्भार्यार्थमयाचत ३० तेकालनेमि॰
प्रमुखास्ततोसुरास्तस्मैसुतांतांप्रददुःप्रहर्षिताः सचापितांप्राप्यसुहृद्वरांवशां शशासगांशुक्रसहायवान्बली ३१
इतिश्रीचतुःपुराणसारसंग्रहेकार्तिकमासमाहात्म्येजलंधरोत्पत्तिवर्णनंनामचतुर्दशोऽध्यायः १४ ७

श्मश्रौ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ इतिकार्तिकमाहात्म्यटीकायांचतुर्दशोऽध्यायः १४

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नखर्वः अखर्वः मौलिर्यस्य उच्चमुकुट इत्यर्थः अखर्वाः

अथजलंधरस्यदिग्विजयप्रसंगमाह यइति १ २ ३ ४

येदेवैर्निर्जिताःपूर्वंदैत्याःपातालसंस्थिताः तेपिभूमंडलंयातानिर्भयास्तमुपाश्रिताः १ कदाचिच्छि
नारदउवाच
नाशिरसंराहुंदृष्ट्वासदैत्यराट् पप्रच्छभार्गवंतत्रतच्छिरच्छेदकारणम् २ सशशंससमुद्रस्यमथनंदेवकारितम् रत्ना
पहरणंचैवदैत्यानांचपराभवम् ३ सश्रुत्वाक्रोधरक्ताक्षःस्वपितुर्मथनंतदा दूतंसंप्रेषयामासघस्मरंशक्रसन्निधौ ४
दूतस्त्रिविष्टपंगत्वासुधर्मांप्राविशद्द्रुतम् जगादाखर्वमौलिस्तं देवेंद्रंवाक्यमद्भुतम् ५ घस्मरउवाच जलंधरो
ब्धितनयःसर्वदैत्यजनेश्वरः दूतोऽहंप्रेषितस्तेनसयदाहश्रृणुष्वतत् ६ कस्मात्त्वयाममपितामथितःसागरोद्रिणा
नीतानिसर्वरत्नानितानिशीघ्रंप्रयच्छमे ७ इतिदूतवचःश्रुत्वाविस्मितस्त्रिदशाधिपः उवाचघस्मरंरोद्रंभयघोषसमन्वि
तः ८ इंद्रउवाच श्रृणुदूतमयापूर्वंमथितःसागरोयथा अद्रयोमद्भयात्त्रस्ताःस्वकुक्षिस्थाःकृतास्तथा ९ अ
न्येपिमद्द्विषस्तेनरक्षितादितिजाःपुरा तस्मात्तत्तत्प्रजातंतुमयाप्यपहृतंकिल १० शंखोप्येवंपुरादेवानांद्विषत्साग
रात्मजः ममानुजेननिहतःप्रविष्टःसागरोदरम् ११ तद्गच्छकथयस्वास्यसर्वंमथनकारणम् नारदउवाच इत्थं
विसर्जितोदूतस्तदेंद्रेणागमद्ध्रुवं १२ तदिदंवचनंसर्वंदैत्यायाकथयत्तदा तन्निशम्यतदादैत्योरोषात्प्रस्फुरिताधरः
१३ दैत्यसेनासमायुक्तोययौयोद्धुंत्रिविष्टपम् ततोयुद्धंमहान्जातःदेवदानवसंक्षयः १४ तत्रयुद्धेमृतान्दैत्यान्
भार्गवस्तूदतिष्ठयत् विद्यया ऽमृतजीविन्यामंत्रितैस्तोयबिंदुभिः १५ देवानपितथायुद्धेतत्राजीवयदंगिराः दि
व्यौषधीःसमानीयद्रोणाद्रेःसपुनःपुनः १६ दृष्ट्वादेवांस्तथायुद्धेपुनरेवसमुत्थितान् जलधरःक्रोधवशोभार्गवं
वाक्यमब्रवीत् १७ बालुखर्वाः अखर्वेषुमौलिरिवमौलिः शिरोमणिः अत्युच्चदेहवानित्यर्थः खर्वोन्हस्वश्चनामतइत्यमरः ५ ६ ७ ८ ९ १०

यमानुजेनविष्णुना ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

१८ १९ २० २१ २२ शक्रचेष्टितं कैलासे चक्रेण भीमपुरुषहननादि २३ २४ २५ २६
२७ इतिकार्तिकमाहात्म्यटीकायां पंचदशोऽध्यायः १५ ७ नारदउवाच १ २ भुजंगारियानाय गरुडवाहनाय·

जलंधरउवाच मयायुद्धेहतादेवाउत्तिष्ठंतिकथंपुनः तवसंजीविनीविद्यानैवान्यत्रेतिविश्रुतम् १८ शुक्रउवा
च दिव्यौषधीःसमानीयद्रोणाद्रेरंगिराःसुरान् जीवयत्येषतच्छीघ्रंद्रोणाद्रिंत्वमपाहर १९ नारदउवाच इत्युक्तः
सतुदैत्येंद्रोनीत्वाद्रोणाचलंतदा प्राक्षिपत्सागरेतूर्णंपुनरागान्महाहवं २० अथदेवान्हतान्दृष्ट्वाद्रोणाद्रिमगमद्गुरुः ना
पश्यन्गिरींद्रंतुनददर्शसुरार्चितः २१ ज्ञात्वादैत्यहृतंद्रोणंधिषणोभयविह्वलः आगत्यदूराद्व्याजह्रेवासाकुलितविग्र
हः २२ पलायध्वंमहादेवानायंजेतुक्षमोयतः रुद्रांशसंभवोह्येष स्मरध्वंशक्रचेष्टितं २३ श्रुत्वातद्वचनंदेवाभयवि
ह्वलितास्तदा दैत्येनवध्यमानास्तेपलायंतेदिशोदश २४ देवान्विद्रावितान्दृष्ट्वादैत्यैःसागरनंदनः शंखभेरीजय
रवैःप्रविवेशामरावतीम् २५ प्रविष्टेनगरींदैत्येदेवाःशक्रपुरोगमाः सुवर्णाद्रिगुहांप्राप्तान्यवसन्दैत्यतापिताः २६ त
तश्चसर्वेष्वसुरोधिकारेष्विंद्रादिकानांविनिवेशयत्तदा शुंभादिकान्दैत्यवरान्पृथक्पृथक्स्वयंसुवर्णाद्रिगुहामगात्पु
नः २७ इतिश्रीचतुःपुराणसारसंग्रहेकार्तिकमासमाहात्म्येजलंधरोपाख्यानेजलंधरविजयप्राप्तिर्नामपंचदशोऽध्या
यः१५ ७ नारदउवाच पुनर्दैत्यंसमायांतंदृष्ट्वादेवाःसवासवाः भयप्रकंपिताःसर्वेविष्णुंस्तोतुंप्रचक्रमुः १ नमोम
त्स्यकूर्मादिनानास्वरूपैःसदाभक्तकार्योद्यतायार्तिहंत्रे विधात्रादिसर्गस्थितिध्वंसकर्त्रेगदाशंखपद्मारिहस्तायतेस्तु २
रमावल्लभाया सुराणांनिहंत्रेभुजंगारियानायपीतांबराय मखादिक्रियापाककर्त्रेविकर्त्रेशरण्यायतस्मैनताःस्मो
नताःस्मः ३

३ ७ ७ ७ ७ ७

दैत्येन संतापिता ये अमर्त्याः देवास्तेषां दुःखएवाचलः पर्वतः तस्यध्वंसने छेदने दंभोलिर्वज्रंतस्मै ४ ५ ६ ७ ८

नमोदैत्यसंतापितामर्त्यदुःखाचलध्वंसदंभोलयेविष्णवेते भुजंगेशतल्पेशयायार्कचंद्रद्विनेत्रायतस्मैनतास्मोन
तास्मः ४ नारदउवाच संकष्टनाशननामस्तोत्रमेतत्पठेन्नरः सकदाचिन्नसंकष्टैःपीड्यते कृपयाहरेः ५ इ
तिदेवास्तुतिंयावत्कुर्वंतिदनुजद्विषः तावत्कराणामापत्तिर्विज्ञाताविष्णुनातदा ६ सहसोत्थायदैत्यारिःसक्रोधः
खिन्नमानसः आरूढोगरुडवेगाल्लक्ष्मींवचनमब्रवीत् ७ श्रीभगवानुवाच जलंधरेणतेभ्रात्रादेवानांकदनं
कृतम् तैराहूतोगमिष्यामियुद्धायाद्यत्वरान्वितः ८ श्रीरुवाच अहंतेवल्लभानाथभक्त्याचयदिसर्वदा तत्क
थंतेममभ्रातायुद्धेवध्यःकृपानिधे ९ श्रीभगवानुवाच रुद्रांशसंभवत्वाच्चब्रह्मणोवचनादपि प्रीत्याचतवनैवा
यंममवध्योजलंधरः १० नारदउवाच इत्युक्त्वागरुडारूढःशंखचक्रगदासिभृत् विष्णुर्वेगाद्ययौयोद्धुंयत्रदे
वाःस्तुवंतितेन ११ अथारुणानुजात्युग्रपक्षवातप्रपीडिताः वात्याविमर्दितादैत्याबभ्रमुःखेयथाघनाः १२ ततो
जलंधरोदृष्ट्वादैत्यान्वात्याप्रपीडितान् उद्वृत्तनयनःक्रोधात्ततोविष्णुंसमभ्ययात् १३ ततःसमभवद्युद्धंविष्णुदै
त्येंद्रयोर्महत् आकाशंकुर्वतोबाणैस्तदानिरवकाशवत् १४ विष्णुर्दैत्यस्यबाणौघैर्ध्वजंछत्रंधनुर्हयान् चिच्छे
दतंचहृदयेबाणेनैकेनताडयत् १५ ततोदैत्यःसमुत्पत्यगदापाणिस्त्वरान्वितः आहत्यगरुडंमूर्ध्निपातयामासभू
तले १६ विष्णुर्गदांस्वखड्गेनचिच्छेदप्रहसन्निव तावत्सतद्धृदयेविष्णुंजघानदृढमुष्टिना १७ ततस्तौबाहुयुद्धेन
युयुधातेमहाबलौ बाहुभिर्मुष्टिभिश्चैवजानुभिर्नादयन्महीं १८ एवंतौसुचिरंयुद्धंकृत्वाविष्णुःप्रतापवान् उवाचदैत्य-
राजानंमेघगंभीरनिःस्वनः १९

९ १० ११ अरुणानुजोगरुडः १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९

२० भावुकभगिनीभर्त्तः २१ २२ २३ २४ शेषादीन् संकर्षणादीन् २५ २६ २७ २८ २९

विष्णुरुवाच वरंवरयदैत्येंद्र प्रीतोस्मितवविक्रमात् अदेयमपितेदद्मियत्तेमनसिवर्ततते २० जलंधरउवाच
यदिभावुकतुष्टोसिवरमेनंददस्वमे मद्भगिन्यासहाद्यत्वंमद्गृहेसगणोवस २१ नारदउवाच तथेत्युक्त्वासभगवान्स
र्वदेवगणैःसह तदाजलंधरपुरमगमद्रमयासह २२ जलंधरस्तुदेवानामधिकारेषुदानवान् स्थापयित्वामहाबाहुः
पुनरागान्महीतलम् २३ देवगंधर्वसिद्धेषुयत्किंचिद्रत्नसंयुतम् तदात्मवशगंकृत्वातिष्ठत्सागरनंदनः २४ पातालभु
वनेदैत्यंनिशुंभंसमहाबलम् स्थापयित्वासशेषादीनानयद्भूतलंबली २५ देवगंधर्वसिद्धाद्यान्सर्पराक्षसमानुषा
न् स्वपुरेनागरान्कृत्वासशासभुवनत्रयम् २६ एवंजलंधरःकृत्वादेवान्स्ववशवर्त्तिनः धर्मेणपालयामासप्रजाः
पुत्रानिवौरसान् २७ नकश्चिद्व्याधितोनैवदुःखीनैवकृशस्तथा नदीनोदृश्यतेतस्मिन्धर्माद्राज्यंप्रशासति २८
एवंमहींशासतिदानवेंद्रेधर्मेणसम्यक्कदिदृक्षयाहम् कदाचिदागामथतस्यलक्ष्मींविलोकितुंश्रीरमणंचसेवि॰
तुम् २९ इतिश्रीचतुःपुराणसारसंग्रहेकार्तिकमासमाहात्म्येजलंधरसभायांनारदागमननामषोडशोऽध्या
यः १६ ६९ नारदउवाच समाप्रोचाचविधिवत्संपूज्यचतुभक्तिमान् संप्रहस्यतदावाक्यंस्नेहपूर्वंच
वैनृप १ कुतश्चागम्यतेब्रह्मन्किंचिद्दृष्टंत्वयाप्रभो यदर्थमिहचायातस्तदाज्ञापयमांमुने २ नारदउवाच ग
तःकैलासशिखरंदैत्येंद्राहंयदृच्छया तत्रोमयासमासीनंदृष्टवानस्मिशंकरम् ३ योजनायुतविस्तीर्णेकल्पवृक्ष॰
महावने कामधेनुशताकीर्णेचिंतामणिसुदीपिते ४

इतिश्रीकार्त्तिकमाहात्म्यटीकायांषोडशोऽध्यायः १६ ६९ नारदउवाच समामिति १ २ ३ ४

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४

तद्दृष्ट्वामहदाश्चर्यंविस्मयोमेभवत्तदा क्वापीदृशीभवेदृद्धिस्त्रैलोक्येवानवेतिच ५ तदातवापिदैत्येंद्रसमृद्धिः संस्मृ
तामया तद्विलोकनकामोस्मित्वत्सान्निध्यमिहागतः ६ त्वत्समृद्धिमिमांपश्यन्स्त्रीरत्नरहितांध्रुवम् तर्कयामिशि
वादन्यात्रिलोक्यांनसमृद्धिमान् ७ अप्सरोनागकन्याद्यायद्यपित्वद्गृहेस्थिताः तथापितानपार्वत्यारूपेणसदृशा·
ध्रुवम् ८ यस्यालावण्यजलधौनिमग्नश्चतुराननः स्वधैर्यममुचत्पूर्वंतयाकान्योपमीयते ९ वीतरागोपिहियया
मदनारिःस्वलीलया सौंदर्यगहनेभ्रामिशफरीरूपयापुरा १० यस्याःपुनःपुनःपश्यन्रूपंधातापिसर्जने ससर्जा
प्सरसस्तासांतत्समैकापिनाभवत् ११ अतस्त्रीरत्नसंभोक्तुःसमृद्धिस्तस्यसावरा तथानतवदैत्येंद्रसर्वरत्नाधि
पस्यच १२ एवमुक्त्वातमामंत्र्यगतेसतिसदैत्यराट् तद्रूपश्रवणादासीदनंगज्वरपीडितः १३ अथसंप्रेषयामा
ससदूतंसिंहिकासुतं त्र्यंबकायापिचतदाविष्णुमायाविमोहितः १४ कैलासमगमद्राहुःकुर्वन्शुक्लेंदुवर्च·
सम् कार्ष्ण्येनकृष्णपक्षेंदुवर्चसंस्वांगजेनतं १५ निवेदितस्तदेशायनंदिनाप्रविवेशसः त्र्यंबकभ्रूलतासंज्ञा
प्रेरितोवाक्यमब्रवीत् १६ राहुरुवाच देवपन्नगसेव्यस्यत्रैलोक्याधिपतेःप्रभोः सर्वरत्नेश्वरस्यत्वमाज्ञां
शृणुवृषध्वज १७ स्मशानवासिनोनित्यमास्थिभारवहस्यच दिगंबरस्यतेभार्याकथंहैमवतीशुभा १८
अहंरत्नाधिनाथोस्मिसाचस्त्रीरत्नसंज्ञिका तस्मान्ममैवसायोग्यानैवभिक्षाशिनस्तव १९ नारदउवाच
वदत्येवंतदाराहौभ्रूमध्याच्छूलपाणिनः अभवत्पुरुषोरौद्रस्तीव्राशनिसमस्वनः २०

१५ १६ १७ १८ १९ अथकीर्तिमुखोत्पत्तिप्रसंगमाह वदतीति २० ७९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३०

सिंहास्यः प्रलल्लजिह्वः सज्वलन्नयनोमहान् ऊर्ध्वकेशः शुष्कतनुर्नृसिंहइवचापरः २१ सतंरवादितुमायांतं दृष्ट्वा
राहुर्भयातुरः अधावतसवेगेनबहिः सचदधारतम् २२ सचराहुर्महाबाहोमेघगंभीरयागिरा उवाचदेवदेवत्वंपा
हिमांशरणागतम् २३ ब्राह्मणंमांमहादेवरवादितुंसमुपागतः महादेववचः श्रुत्वाब्राह्मणस्यतदाब्रवीत् २४
नैवासौवध्यतामेतिदूतोयपरवान्यतः मुंचेतिपुरुषः श्रुत्वाराहुंतत्याज्यसोंबरे २५ राहुंत्यक्त्वाथपुरुषस्तदारुद्र
व्यजिज्ञपत् पुरुषउवाच क्षुधामांबाधतेत्यंतं क्षुत्क्षामश्चास्मिसर्वथा २६ किंभक्षयामिदेवेशतदाज्ञापय
मांप्रभो ईश्वरउवाच भक्षयस्वात्मनः शीघ्रंमांसंत्वंहस्तपादयोः २७ नारदउवाच सशिवेनैवमाज्ञप्तश्च
खादपुरुषः स्वकम् हस्तपादोद्भवंमांसंशिरःशेषोयथाभवत् २८ दृष्ट्वाशिरोवशेषंतंसुप्रसन्नस्तदाशिवः उवा
चभीमकर्माणंपुरुषंजातविस्मयः २९ ईश्वरउवाच त्वंकीर्तिमुखसंज्ञोहिभवमद्द्वारिगः सदा त्वदर्चायेनकुर्व
तिनैवतेमेप्रियंकराः ३० नारदउवाच तदाप्रभृतिदेवस्यद्वारिकीर्तिमुखः स्थितः नार्चयंतीहयेपूर्वंतेषामर्चावृ
थाभवेत् ३१ राहुर्विमुक्तोयस्तेनसोपितद्बर्बरस्थले अतः सबर्बरोद्भूतइतिभूमौप्रथांगतः ३२ ततः सराहुः पुन
रेवजातमात्मानमस्मिन्निति मन्यमानः समेत्यसर्वंकथयांबभूवजलंधरायैवविचेष्टितंतत् ३३ इतिश्रीचतुःपु
राणसारसंग्रहे कार्तिकमासमाहात्म्येजलंधरोपाख्यानेदूतवाक्यकथनंनामसप्तदशोऽध्यायः १७ ६७
नारदउवाच जलंधरस्तुतच्छ्रुत्वाकोपाकुलितविग्रहः निर्जगामाशुदैत्यानांकोटिभिः परिवारितः १

३१ बर्बरस्थलेभारंगौषधीस्थले अंगारवल्लीबालेयशाकबर्बरवर्द्धका इत्यमरः ३२ ३३ इतिका॰टी॰सप्तदशोऽध्यायः १७ ६७ १

४८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० चक्रनिर्मितावशेषेण ११

गच्छतोस्याग्रतःशक्रोराहुर्दृष्टिपथेभवत् मुकुटश्चापतद्भूमौवेगात्मरस्खलितुस्तदा २ दैत्यसैन्याद्वृतैस्तस्यविमा
नानांशतैस्तदा व्यराजतनभःपूर्णंप्रावृषीवयथाघनैः ३ तस्योद्योगंतदादृष्ट्वादेवाःशक्रपुरोगमाः अलक्षितास्त-
दाजग्मुःशूलिनंतंव्यजिज्ञपुः ४ देवाऊचुः नजानासिकथंस्वामिन्देवापत्तिमिमांविभो तदस्मद्रक्षणार्थाय
जहिसागरनंदनम् ५ नारदउवाच इतिदेववचःश्रुत्वामहस्यवृषभध्वजः महाविष्णुंसमाहूयवचनंचेदमब्रवी
त् ६ ईश्वरउवाच जलंधरःकथंविष्णोनहतःसंगरेत्वया तद्गृहंचापियातोसित्यक्त्वावैकुंठमात्मनः ७ वि-
ष्णुरुवाच तवांशसंभवत्वाच्च भ्रातृत्वाच्चतथाश्रियः नमयानिहतःसंख्येत्वमेनंजहिदानवम् ८ ईश्वरउवाच
नायमेभिर्महातेजाःशस्त्रास्त्रैर्वध्यतेमया देवैःसहस्वतेजोंशंशस्त्रार्थंदीयतांमम ९ नारदउवाच अथविष्णु
मुखादेवाःस्वतेजांसिददुस्तदा तान्यैक्यमागतानीशोदृष्ट्वास्वंचामुचन्महः १० तेनाकरोन्महादेवोमहसांशस्त्रमुत्त
मम् चक्रंसुदर्शनंनामज्वालामालातिभीषणम् ११ ततःशेषेणचतदाचक्रंचकृतवान्हरिः तावज्जलंधरोदृ-
ष्टःकैलासतलभूमिषु १२ हस्त्यश्वरथपत्तीनांकोटिभिःपरिवारितः तंदृष्ट्वालक्षिताजग्मुर्देवाःसर्वेयथागताः १३
गणाश्चसमसज्जंतयुद्धायातित्वरान्विताः नंदीभवक्त्रसेनानीमुखाःसर्वेशिवाज्ञया १४ अवतेरुर्गणावेगात्कैला
साद्युद्धदुर्मदाः ततःसमभवद्युद्धंकैलासोपत्यकाभुवि १५ प्रमथाधिपदैत्यानांघोरशस्त्रास्त्रसंकुलं भेरीमृदंग
शंखौघनिःस्वनैर्वीरहर्षणैः १६ गजाश्वरथशब्दैश्चनादिताभूर्व्यकंपत शक्तितोमरबाणौघमुसलप्रासपट्टि-
शैः १७

१२ १३ १४ अद्रेरधःसंनिहिताभूमिरुपत्यकेत्युच्यते १५ १६ १७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

१८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७

व्यराजतनभःपूर्णमुल्काभिरिवसंवृतम् निहतैरथनागाश्वपत्तिभिर्भूर्व्यराजत १८ वज्राहताचलशिरः शक-
लैरिवसंवृता प्रमथाहतदैत्यौघैर्दैत्याहतगणैस्तथा १९ वसासृङ्मांसपंकाढ्याभूरगम्याभवत्तदा प्रमथा
हतदैत्यौघान्भार्गवःसमजीवयत् २० युद्धेपुनःपुनस्तत्रमृतसंजीविनीबलात् तंदृष्ट्वाव्याकुलीभूतागणाः
सर्वेभयान्विताः २१ शशंसुर्देवदेवायतत्सर्वंशुक्रचेष्टितम् अथरुद्रमुखात्कृत्याबभूवातीवभीषणा २२
तालजंघादरीवक्रास्तनापीडितभूरुहा सायुद्धभूमिमासाद्यभक्षयंतीमहासुरान् २३ भार्गवंस्वभगेधृत्वा
जगामांतर्हितानभः विधृतंभार्गवंदृष्ट्वादैत्यसैन्यगणास्तदा २४ अम्लानवदनाहर्षान्निजघ्नुर्युद्धदुर्मदाः अ
थाभज्यतदैत्यानांसेनागणभयार्दिता २५ वायुवेगेनाहतेवप्रकीर्णातृणसंततिः भग्नांगणभयात्सेनांदृष्ट्वा
मर्षयुताययुः २६ निशुंभशुंभौसेनान्यौकालनेमिश्चवीर्यवान् अयस्तेवारयामासुर्गणसेनांमहाबलाः २७
मुंचंतः शरवर्षाणिप्रावृषीवबलाहकाः ततोदैत्यशरौघास्तेशलभानामिवव्रजाः २८ रुरुधुःखंदिशः सर्वागण
सेनामकंपयन् गणाःशरशतैर्भिन्नारुधिरासारवर्षिणः २९ वसंतेकिंशुकाभासानप्राज्ञायतकिंचन पतिताः
पात्यमानाश्चभिन्नाश्छिन्नास्तदागणाः ३० त्यक्त्वासंग्रामभूमिंतेसर्वेपिविमुखाभवन् ३१ ततःप्रभग्नंस्वबलंवि
लोक्यशैलादिलंबोदरकार्तिकेयाः त्वरान्वितादैत्यवरान्प्रसह्यनिवारयामासुरमर्षिणस्ते ३२ इतिश्रीचतुःपुरा
णसारसंग्रहेकार्तिकमासमाहात्म्येजलंधरोपाख्यानेरुद्रसेनापराभवोनामाष्टादशोऽध्यायः १८ ७९

व्रजाः समूहाः २८ २९ ३० ३१ इतिश्रीकार्तिकमासमाहात्म्येऽष्टादशोऽध्यायः १८ ७९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नारदउवाच तेगणाधिपतीन्दृष्ट्वानंदीभमुखषण्मुखान् अमर्षादभ्यधावंतः द्वंद्वयुद्धायदानवाः १ नंदि
नंकालनेमिश्चशुंभोलंबोदरंतथा निशुंभः षण्मुखंवेगादभ्यधावतदंशितः २ निशुंभः कार्तिकेयस्यमयूरंप
चभिः शरैः हृदिविव्याधयोगेनमूर्छितः सपपातच ३ ततः शक्तिधरः शक्तिंयावज्जग्राहरोषितः तावन्निशुंभोवे
गेनस्वशक्त्यातमपातयत् ४ नंदीश्वरः शरव्रातैः कालनेमिमवध्यत सप्तभिश्चहयान्केतुंत्रिभिःसारथिमच्छि
नत् ५ कालनेमिस्ततःक्रुद्धोधनुश्चिच्छेदनंदिनः तदपास्यसशूलेनतंवक्षस्यहनद्बली ६ सशूलभिन्नहृद
योहताश्वोहतसारथिः अद्रेःशिखरमामुच्यशैलादिंसोप्यपातयत् ७ अथशुंभोगणेशश्वरथमूषकवाहनो
युध्यमानौशरव्रातैः परस्परमविध्यताम् ८ गणेशस्ततदाशुंभंहृदिविव्याधपत्रिणा सारथिंचत्रिभिर्बा
णैःपातयामासभूतले ९ ततोतिक्रुद्धःशुंभोपिबाणषट्यागणाधिपम् मूषकंचत्रिभिर्विध्याननादजलदस्वनः
१० मूषकःशरभिन्नांगश्चचालदृढवेदनः लंबोदरश्चपतितःपदातिरभवन्नृप ११ ततोलंबोदरःशुंभंहत्वापर
शुनाहृदि अपातयत्तदाभूमौमूषकंचारुहत्पुनः १२ कालनेमिर्निशुंभश्चाप्युभौलंबोदरंशरैः युगपज्जघ्नतुः
क्रोधात्तोत्रैरिवमहाद्विपम् १३ तंपीड्यमानमालोक्यवीरभद्रोमहाबलः अभ्यधावनवेगेनभूतकोटियुत
स्तदा १४ कूष्मांडभैरवाश्चापिवेतालायोगिनीगणाः पिशाचयोगिनीसंघागणाश्चापितमन्वयुः १५ ततःकिल
किलाशब्दैःसिंहनादैःसघर्घरैः भेरीतालमृदंगैश्चपृथिवीसमकंपत १६ ततोभूतान्यधावंतभक्षयंतिस्मदानवान्
उत्पतंत्यापतंतिस्मनन्दृतुश्वरणांगणे १७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७

नंदीचकार्त्तिकेयश्चसमाश्वस्यत्वरान्वितौ निजघ्नतूरणेदैत्यान्निरंतरशरव्रजैः १८ छिन्नभिन्नाहतैर्दैत्यैःपतितै
र्भक्षितैस्तदा व्याकुलासाभवत्सेनाविषण्णवदनातदा १९ प्रविध्वस्तांतदासेनांदृष्ट्वासागरनंदनः रथेनाग्नि
पताकेनगणानभिययौबली २० हस्त्यश्वरथसंह्रादाःशंखभेरिस्वनास्तथा अभवन्सिंहनादाश्चसेनयोरुभ
योस्तदा २१ जलंधरशरव्रातैर्नीहारपटलैरिव द्यावापृथिव्योरच्छिन्नमंतरंसमपद्यत २२ गणेशंपंचभि
र्विद्ध्वाशैलादिंनवभिःशरैः वीरभद्रंचविंशत्याननादजलदस्वनः २३ कार्त्तिकेयस्तदादैत्यंशक्त्याविव्याधसत्व
रः युयुधेशक्तिनिर्भिन्नःकिंचिद्व्याकुलमानसः २४ ततःक्रोधपरीताक्षःकार्त्तिकेयंजलंधरः गदयाताडया
मासस्सचभूमितलेपतत् २५ तथैवनंदिनंवेगादपातयतभूतले ततोगणेश्वरःक्रुद्धोगदांपरशुनाहनत् २६
वीरभद्रस्त्रिभिर्बाणैर्हृदिविव्याधदानवम् सप्तभिश्चहयान्केतुंधनुश्छत्रंचचिच्छिदे २७ ततोतिक्रुद्धोदैत्ये
न्द्रःशक्तिमुग्रमस्यदारुणाम् गणेशंपातयामासरथंचान्यमथारुहत् २८ अभ्ययादथवेगेनवीरभद्ररुषान्वितः
ततस्तौसूर्यसंकाशौयुयुधातेपरस्परम् २९ वीरभद्रःपुनस्तस्यहयान्बाणैरपातयत् धनुश्चिच्छेददैत्येंद्रः
पुप्लुवेपरिघायुधः ३० सवीरभद्रंत्वरयाभिगम्यजघानदैत्यःपरिघेणमूर्ध्नि सचापिवीरःप्रविभिन्नमूर्धाप
पातभूमौरुधिरंसमुद्गिरन् ३१ इतिश्रीचतुःपुराणसारसंग्रहेकार्त्तिकमासमाहात्म्येजलंधरोपाख्यानेवी
रभद्रपतनंनामैकोनविंशोऽध्यायः १९ ६९ ६९ ६९ ६९

५०

२८ २९ ३० ३१ इतिश्रीकार्त्तिकमासमाहात्म्यटीकायां एकोनविंशोऽध्यायः १९ ६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

नारदउवाच पतितंवीरभद्रंतुदृष्ट्वारुद्रगणाभयात् अगमंस्तेरणंहित्वाक्रोशमानामहेश्वरं १ अथको
लाहलंश्रुत्वागणानांचंद्रशेखरः अभ्ययाद्वृषभारूढः संग्रामंप्रहसन्निव २ रुद्रमायांतमालोक्यसिंहना-
दैर्गणाःपुनः निवृत्ताःसंगरेदैत्यान्निजघ्नुःशरवृष्टिभिः ३ दैत्याश्चभीषणंदृष्ट्वासर्वेचैवविदुद्रुवुः कार्त्तिकत्र
निंदृष्ट्वापातकानीवतद्भयात् ४ अथजलंधरोदैत्यान्निवृत्तान्प्रेक्ष्यसंगरे रोषादधावच्चंडीशंमुंचन्बाणा
न्सहस्रशः ५ शुंभोनिशुंभोश्वमुखोकालनेमिर्बलाहकः खड्गरोमाप्रचंडश्चघस्मराद्याःशिवंययुः ६
बाणांधकारसंच्छन्नंदृष्ट्वागणबलंशिवः बाणजालमथाच्छिंद्यस्वबाणौरावृणोन्नभः ७ दैत्यांश्चबाणवात्या
भिःपीडितानकरोत्तदा प्रचंडबाणजालौघैरपातयतभूतले ८ खड्गरोम्णःशिरःकायात्तदापरशुनाच्छिन-
त् बलाहकस्यचशिरःखट्वांगेनाकरोद्द्विधा ९ बध्वाचघस्मरंदैत्यंपाशेनाभ्यहनद्भुवि वृषभेणहताःकेचित्
केचिद्बाणैर्निपातिताः १० नशेकुरसुराःस्थातुंगजाःसिंहार्दिताइव ततःक्रोधपरीतात्मावेगाद्रुद्रंजलंध
रः ११ आह्वयामाससमरेतीव्राशनिसमस्वनः जलंधरउवाच युध्यस्वचमयासार्द्धंकिमेभिर्निहतैस्तव १२
यच्चकिंचिद्बलंतेस्तितद्दर्शयजटाधर इत्युक्त्वाबाणसप्तत्याजघानवृषभध्वजं १३ तान्प्राप्तान्निशितैर्बाणैश्चि
च्छेदप्रहसन्निव ततोहयान्ध्वजंछत्रंधनुश्चिच्छेदशक्तिभिः सच्छिन्नधन्वाविरथोगदामुद्यम्यवेगवान्
अभ्यधावच्छिवस्तावद्गदांबाणैर्द्विधाच्छिनत् १५ तथापिमुष्टिमुद्यम्यययौरुद्रंजिघांसया तावच्छिवेनबा
णौघैःक्रोशमात्रमपाकृतः १६

११ १२ १३ १४ १५ १६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

१७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६

ततोजलंधरोदैत्योमत्वारुद्रंबलाधिकम् ससर्जमायांगांधर्वीमद्भुतांरुद्रमोहिनीं १७ ततोजगुश्चननृतुर्गंधर्वा
प्सरसांगणाः तालवेणुमृदंगाद्यान्वादयंतिस्मचापरे १८ तंदृष्ट्वामहदाश्चर्यंरुद्रोनादविमोहितः पतितान्यपिश
स्त्राणिकरेभ्योनविवेदसः १९ एकाग्रीभूतमालोक्यरुद्रंदैत्योजलंधरः कामार्तःसजगामाशुयत्रगौरीस्थिता·
भवत् २० युद्धेशुंभनिशुंभाख्यौस्थापयित्वामहाबलौ दशदोर्दंडपंचास्यस्त्रिनेत्रश्चजटाधरः २१ महावृषभ·
मारूढःसबभूवजलंधरः अथोरुद्रंसमायांतमालोक्यभववल्लभा २२ अभ्यायथौसखीमध्यात्तद्दर्शनपथेभव
त् यावद्ददर्शचार्वंगींपार्वतींदनुजेश्वरः २३ तावत्सवीर्यंमुमुचेजडांगश्चाभवत्तदा अथज्ञात्वातदागौरीदानवं
भयविह्वला २४ जगामांतर्हितावेगात्सातदोत्तरमानसे तामदृष्ट्वाततोदैत्यःक्षणाद्विद्युल्लतामिव २५ जवे
नागात्पुनर्युद्धंयत्रदेवोवृषध्वजः पार्वत्यपिभयाद्विष्णुंसस्मारमनसातदा २६ तावद्ददर्शतंदेवंसूपविष्टंसमीपः
गम् पार्वत्युवाच विष्णोजलंधरोदैत्यःकृतवान्परमाद्भुतं २७ तत्किन्नविदितंतेस्तिचेष्टितंतस्यदुर्मतेः विष्णु
रुवाच तेनैवदर्शितःपंथावयमप्यन्वयामहे २८ नान्यथासभवेद्वध्यःपातिव्रत्यसुरक्षितः नारदउवाच जगा
मविष्णुरित्युक्त्वापुनर्जालंधरंपुरम् २९ अथरुद्रश्चगंधर्वानुगतःसंगरेस्थितः अंतर्धानंगतांमायांदृष्ट्वासबुबुधेत·
दा ३० ततोभवोविस्मितमानसःपुनर्जगामयुद्धायजलंधरंरुषा सचापिदैत्यःपुनरागतंशिवंदृष्ट्वाशरौघैःसमवाकिर
द्रणे ३१ इतिश्रीचतुःपु·सारसं·कार्तिकमासमा·जलंधरोपा·शिवजलंधरयुद्धवर्णनंनामविंशोऽध्यायः २० ५१

२७ २८ २९ ३० ३१ इतिकार्तिकमाहात्म्यटीकायांविंशोऽध्यायः २० ५

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ वृंदामोहनाय विष्णुमाया प्रदर्शनप्रसंग माह ततइत्यादिना

नारदउवाच विष्णुर्जलंधरंगत्वातद्दैत्यपुरभेदनम् पातिव्रत्यस्यभंगायवृंदायाश्चाकरोन्मतिम् १ अथवृं
दारकादेवीस्वप्नमध्येददर्शह भर्तारंमहिषारूढंतैलाभ्यक्तंदिगंबरम् २ कृष्णप्रसूनभूषाढ्यंक्रव्यादगणसेवि
तम् दक्षिणाशागतंमुंडंतमसाप्यावृतंतदा ३ स्वपुरंसागरेमग्नंसहसैवात्मनासह ततःप्रबुद्धासाबालातत्स्व
प्नंप्रविचिन्वती ४ ददर्शोदितमादित्यंसच्छिद्रंनिष्प्रभंमुहुः तदनिष्टमितिज्ञात्वारुदतीभयविह्वला ५ कुत्रचि
न्नालभच्छर्मगोपुराट्टालभूमिषु ततःसखीद्वययुतानगरोद्यानमागमत् ६ तत्रापिसाभ्रमद्बालानालभत्कुत्रचि
त्सुखम् वनाद्वनांतरंयातानैववेदात्मनस्तदा ७ ततःसाभ्रमतीबालाददर्शातीवभीषणौ राक्षसौसिंहवद
नौदंष्ट्राननविभीषणौ ८ तौदृष्ट्वाविह्वलातीवपलायनपराभवत् ददर्शतापसंशांतंसशिष्यंमौनमास्थितम्
९ ततस्तत्कंठमावृत्यनिजांबाहुलतांभयात् मुनेमांरक्षशरणमागतास्मीत्यभाषत १० मुनिस्तांविह्वलांदृ
ष्ट्वाराक्षसानुगतांतदा हुंकारेणैवतौघोरौचकारविमुखौरुषा ११ तौहुंकारभयत्रस्तौदृष्ट्वाचविमुखौगतौ
प्रणम्यदंडवद्भूमौवृंदावचनमब्रवीत् १२ वृंदोवाच रक्षिताहंत्वयाघोराद्भयादस्मात्कृपानिधे किंचिद्वि
ज्ञप्तुमिच्छामिकृपयातन्निशामय १३ जलंधरोहिमद्भर्तारुद्रंयोद्धुंगतःप्रभो सतत्रास्तेकथंयुद्धेतन्मेकथय
सुव्रत १४ नारदउवाच मुनिस्तद्वाक्यमाकर्ण्यकृपयोर्ध्वमवैक्षत तावत्कपीसमायातौप्रणम्यचाग्र
तःस्थितौ १५ ततस्तद्भ्रूलतासंज्ञानियुक्तौगगनंगतौ गत्वाक्षणार्द्धादागत्यप्रपातामग्रतःस्थितौ १६

९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६

शिरःकबंधेहस्तौचदृष्ट्वाब्धितनयस्यसा पपातमूर्छिताभूमौभर्तृव्यसनदुःखिता १७ कमंडलूदकैःसिक्का
मुनिनाश्वासितानदा स्वभर्तृभालेस्वाभालंकृत्वादीनारुरोदह १८ वृंदोवाच यःपुरास्करवसंवादैविनोदय॰
सिमांप्रभो सकथंनवदस्यद्यवल्लभांमामनागसाम् १९ येनदेवाःसगंधर्वानिर्जिताविष्णुनासह सकथंताप॰
सेनाद्यत्रैलोक्यविजयीहतः २० नारदउवाच रुदित्वेतितदावृंदातंमुनिंवाक्यमब्रवीत् वृंदोवाच
कृपानिधेमुनिश्रेष्ठजीवयैनंममप्रियं २१ त्वमेवास्यपुनेशक्तोजीवनायमतोमम नारदउवाच इतितद्वाक्यमा
कर्ण्यप्रहसन्मुनिरब्रवीत् २२ मुनिरुवाच नायंजीवयितुंशक्तोरुद्रेणनिहतोयुधि तथापित्वत्कृपाविष्ट
एनंसंजीवयाम्यहम् २३ नारदउवाच इत्युक्त्वांतर्दधेविप्रस्तावत्सागरनंदनः वृंदामालिंग्यतद्वक्त्रंचुचुंब
प्रीतमानसः २४ अथवृंदापिभर्तारंदृष्ट्वाहर्षितमानसा रेमेतद्वनमध्यस्थातद्युक्ताबहुवासरम् २५ कदाचि॰
त्सुरतस्यांतेदृष्ट्वाविष्णुंतमेवच निर्भर्त्स्यक्रोधसंयुक्तावृंदावचनमब्रवीत् २६ वृंदोवाच धिक्त्वदीयंहरे
शीलंपरदाराभिगामिनः ज्ञातोसित्वंमयासम्यक्मायाप्रच्छन्नतापसः २७ यौत्वयामायया ह्यस्थौस्वकीयौद॰
र्शितौमम तावेवराक्षसौभूत्वाभार्यांतवहरिष्यतः २८ त्वंचापिभार्यादुःखार्तोवनेकपिसहायवान् भ्रमसर्पेश्व
रेणायंयस्तेशिष्यत्वमागतः २९ इत्युक्त्वासातदावृंदाप्राविशद्धव्यवाहनं विष्णुनावार्यमाणापितस्यामासक्तमा
नसः ३० ततोहरिस्तामनुसंस्मरन्मुहुर्वृंदाचितोभस्मरजोवगुंठितः नतत्रैवतस्थौसुरसिद्धसंघैःप्रबोध्यमानोपि॰
ययौनशांतिम् ३१

२७ २८ २९ ३० ३१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

इतिकार्तिकमाहात्म्यटीकायामेकविंशोऽध्यायः २१ ७ १ २ ३ ४ ५ ६

इतिश्रीचतुःपुराणसारसंग्रहेकार्तिकमासमाहात्म्येजलंधरोपाख्यानेवृंदाग्निप्रवेशवर्णनंनामैकविंशोऽध्यायः
२१ ७ नारदउवाच ततोजलंधरोदृष्ट्वारुद्रमद्भुतविक्रमं चकारमाययागौरीं त्र्यंबकंमोहयन्निव
१ रथोपरिस्थितांबद्धांरुदंतींपार्वतींशिवः निशुंभप्रमुखाद्यैश्चवध्यमानांददर्शसः २ गौरींतथाविधांदृष्ट्वा
शिवोप्युद्विग्नमानसः अवाङ्मुखः स्थितस्तूष्णींविस्मृत्यस्वपराक्रमम् ३ ततोजलंधरोवेगात्त्रिभिर्विव्याधसाय
कैः आपुंखमग्नैस्तंरुद्रंशिरस्युरसिचोदरे ४ ततोजज्ञेसतांमायांविष्णुनाचप्रबोधितः रौद्ररूपधरोजातोज्वा-
लामालातिभीषणः ५ तस्यातीवमहारौद्रंरूपंदृष्ट्वामहासुराः नशेकुःसंमुखेस्थातुंभेजिरेतेदिशोदश ६
ततःशापंददौरुद्रस्तयोःशुंभनिशुंभयोः ममयुद्धादपक्रांतौगौर्यावध्यौभविष्यथः ७ पुनर्जलंधरोवेगाद्ववर्षनि
शितैःशरैः बाणांधकारैःसंछन्नंतदाभूमितलंमहत् ८ यावद्रुद्रश्चचिच्छेदतस्यबाणगणंजवात् तावत्सपरिघे
णाशुजघानवृषभंबली ९ वृषस्तेनप्रहारेणपरावृत्तोरणांगणात् रुद्रेणाकृष्यमाणोपिननस्थौरणभूमिषु १०
ततःपरमसंक्रुद्धोरुद्रोरौद्रवपुर्धरः चक्रंसुदर्शनंवेगाच्चिक्षेपादित्यवर्चसम् ११ प्रदहद्रोदसीवेगात्सपपातवसु
धातले जहारतःच्छिरःकायान्महद्दायतलोचनम् १२ रथात्कायःपपातास्यनादयन्वसुधातलम् तेजश्चनिर्गतं
देहात्तद्रुद्रेलयमागमत् १३ वृंदादेहोद्भवंतेजस्तद्गौर्यांविलयंगतम् अथब्रह्मादयोदेवाहर्षादुत्फुल्ललोचनाः
१४ प्रणम्यशिरसारुद्रंशशंसुर्विष्णुचेष्टितं देवाऊचुः महादेवत्वयादेवारक्षिताःशत्रुजाद्भयात् १५

७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५

किंचिदन्यत्समुद्भूतंतत्रकिंकरवामहे वृंदालावण्यसंभ्रांतोविष्णुस्तिष्ठतिमोहितः १६ ईश्वरउवाच गृच्छध्वंश
रणंदेवाविष्णोर्मोहापनुत्तये शरण्यांमोहिनींमायांसावःकार्यंकरिष्यति १७ नारदउवाच इत्युक्त्वांतर्दधेदेवः
सर्वभूतगणैस्तदा देवाश्चतुष्टुवुर्मूलप्रकृतिंभक्तवत्सलाम् १८ देवाऊचुः यदुद्भवाःसत्वरजस्तमोगुणाःसर्गस्थि
तिध्वंसनिदानकारिणः यदिच्छयाविश्वमिदंभवाभवौतनोतिमूलप्रकृतिंनताःस्मताम् १९ याहित्रयोविंशतिभेद
शब्दिताजगत्यशेषेसमधिष्ठितापरा यद्रूपकर्माणिजडास्त्रयोपिदेवानविदुःप्रकृतिंनताःस्मताम् २० यद्भक्ति
युक्ताःपुरुषास्तुनित्यंदारिद्र्यभीमोहपराभवादीन् नप्राप्नुवंत्येवहिभक्तवत्सलांसदैवमूलप्रकृतिंनताःस्मताम् २१
नारदउवाच स्तोत्रमेतत्त्रिसंध्यंयःपठेदेकाग्रमानसः दारिद्र्यमोहदुःखानिनकदाचित्स्पृशंतितम् २२ इत्थंस्तु
वंतस्तेदेवास्तेजोमंडलमास्थितम् ददृशुर्गगनेतत्रज्वालाव्याप्तदिगंतरम् २३ तन्मध्याद्भारतींसर्वेशुश्रुवुर्व्योमचा
रिणीम् शक्तिरुवाच अहमेवत्रिधाभिन्नातिष्ठामित्रिविधैर्गुणैः २४ गौरीलक्ष्मीस्वराख्येतिरजःसत्वतमोगुणैः
तत्रगच्छतताःकार्यंविधास्यंतिचवःस्फुराः २५ नारदउवाच शृण्वतामितितांवाचमंतर्धानमगान्महः देवानांवि
स्मयोत्फुल्लनेत्राणांतत्तदानृप २६ ततःसर्वेपितेदेवागत्वातद्वाक्यनोदिताः गौरींलक्ष्मींस्वरांचैवप्रणेमुर्भक्तितत्पराः
२७ ततस्तास्तान्सुरान्दृष्ट्वाप्रणतान्भक्तवत्सलाः बीजानिप्रददुस्तेभ्योवाक्यान्यूचुश्चभूमिप २८ देव्यऊचुः
इमानितत्रबीजानिविष्णुर्यत्रावतिष्ठते निर्वपध्वंततःकार्यंभवतांसिद्धिमेष्यति २९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३० इतिकार्तिकमाहात्म्यटीकायां द्वाविंशोऽध्यायः २२ ७ अथतुलसीमाहात्म्यंवक्तुं तुलस्याद्युत्पत्तिप्रसंगमाह क्षिप्तेभ्यइति

नारदउवाच ततस्तुहृष्टाःसुरसिद्धसंघाःप्रगृह्यबीजानिविचिक्षिपुस्ते वृंदान्वितोभूमितलेसयत्रविष्णुःसदा तिष्ठतिसौख्यहीनः ३० इतिश्रीचतुःपुराणसारसंग्रहे कार्तिकमासमाहात्म्येजलंधरमुक्तिकथनंनाम द्वाविंशो ऽध्यायः २२ ७ नारदउवाच क्षिप्तेभ्यस्तत्रबीजेभ्योवनस्पत्यस्त्रयोभवन् धात्रीचमालतीचैवतु लसीचनृपोत्तम १ धात्र्युद्भवास्मृताधात्रीमाभवामालतीस्मृता गौरीभवाचतुलसीतमःसत्वरजोगुणाः २ स्त्रीरूपिण्योवनस्पत्यौदृष्ट्वाविष्णुस्तदानृप उत्तस्थौसंभ्रमाद्वृंदारूपातिशयविभ्रमः ३ दृक्षायाचयतोमोहा त्कामासक्तेनचेतसा तंचापितुलसीधात्र्यौरागेणैवव्यलोकताम् ४ यच्चलक्ष्म्यापुराबीजमीर्ष्ययैवसमर्पितं तस्मात्तदुद्भवानारीतस्मिन्नीर्ष्यापराभवत् ५ अतःसाबर्बरीत्याख्यामवाप्याथविगर्हिताम् धात्रीतुलस्यौतद्रा गात्तस्यप्रीतिप्रदेसदा ६ ततोविस्मृतदुःखोसौविष्णुस्ताभ्यांसहैवतु वैकुंठमगमद्धृष्टः सर्वदेवनमस्कृतः ७ कार्तिकोद्यापनेविष्णोस्तस्मात्पूजाविधीयते तुलसीमूलदेशेस्यप्रीतिदासायतःस्मृता ८ तुलसीकाननंराजन् गृहेयस्यावतिष्ठते तद्गृहंतीर्थरूपंतुनायांतियमकिंकराः ९ सर्वपापहरंनित्यंकामदंतुलसीवनम् रोपयंतिनराः श्रेष्ठास्तेनपश्यंतिभास्करीम् १० दर्शनंनर्मदायास्तुगंगास्नानंतथैवच तुलसीवनसंसर्गःसममेतत्त्रयंस्मृतम् ११ रोपणात्पालनात्सेकाद्दर्शनात्स्पर्शनान्नृणाम् तुलसीदहतेपापंवाङ्मनःकायसंचितम् १२ तुलसीमंज रीभिर्यःकुर्याद्धरिहरार्चनम् नसगर्भगृहंयातिमुक्तिभागीनसंशयः १३ पुष्करागद्यानितीर्थानिगंगाद्याःसरितस्तथा वासुदेवादयोदेवावसंतितुलसीदले १४ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ इतिकार्तिकमा·

तुलसीमञ्जरीयुक्तोयस्तुप्राणान्विमुंचति यमोपिनेक्षितुंशक्तोयुक्तंपापशतैरपि १५ विष्णोःसायुज्यमाप्नोतिस
त्यसत्यंनृपोत्तम तुलसीकाष्ठजंयस्तुचंदनंधारयेन्नरः १६ तद्देहंनस्पृशेत्पापंक्रियमाणमपीहयत् तुलसीविपिन
छायायत्रयत्रभवेन्नृप १७ तत्रश्राद्धंप्रकर्तव्यंपितॄणांदत्तमक्षयम् धात्रीफलविमिश्रैश्चतुलसीपत्रमिश्रितैः १८
जलैःस्नातिनरस्तस्यगंगास्नानफलंस्मृतम् देवार्चनंनरःकुर्याद्धात्रीपत्रैःफलैस्तथा १९ स्ववर्णमणिमुक्तौघैरर्चनस्या
प्नुयात्फलम् तीर्थानिमुनयोदेवायज्ञाःसर्वेपिकार्तिके २० नित्यंधात्रींसमाश्रित्यतिष्ठंत्यर्केतुलास्थिते द्वादश्यां
तुलसीपत्रंधात्रीपत्रंतुकार्तिके २१ लुनातियोनरोगच्छेन्निरयानतिगर्हितान् धात्रीतुलस्योर्माहात्म्यमपिदेवश्चतु
र्मुखः नसमर्थोभवेद्वक्तुंयथादेवस्यशार्ङ्गिणः २२ धात्रीतुलस्युद्भवकारणंयःशृणोतियःश्रावयतेचभक्त्या
विधूतपाप्मासहपूर्वजैःस्वैःस्वर्गंव्रजत्यग्र्यविमानसंस्थैः २३ इतिश्रीचतुःपुराणसारसंग्रहेकार्तिकमासमा
हात्म्येधात्रीतुलस्युत्पत्तिवर्णनंनामत्रयोविंशोऽध्यायः २३ ६९ पृथुरुवाच यदूर्जव्रतिनःपुंसःफलमह
दुदाहृतम् तत्पुनर्ब्रूहिमाहात्म्यंकेनचीर्णमिदंशुभम् १ नारदउवाच आसीत्सह्याद्रिविषयेकरवीरपुरे
पुरा ब्राह्मणोधर्मवित्कश्चिद्धर्मदत्तेतिविश्रुतः २ विष्णुव्रतकरःसम्यक्विष्णुपूजारतःसदा कदाचित्कार्तिके
मासिहरिजागरणायसः ३ रात्र्यांतुर्यावशेषायांजगामहरिमंदिरम् हरिपूजोपकरणान्यगृह्यव्रजतातदा ४
तेनदृष्टा समायाताराक्षसीभीमदर्शना तांदृष्ट्वाभयवित्रस्तःकंपितावयवस्तदा ५

समाहात्म्यटीकायांत्रयोविंशोऽध्यायः २३ ६९ १ २ ३ ४ ५·

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५

पूजोपकरणैः सर्वैः पयोभिश्चाह्नद्वयात् संस्पृश्य तद्धरेर्नाम तुलसीयुक्तवारिणा ६ सोऽहं नश्यात कं यस्मात्तस्मा
त्तस्याद्यगाल्लयम् अथ संस्मृत्य सा पूर्वजन्मकर्मविपाकजाम् ७ स्वां दशाम ब्रवीद्विप्रं दंडवत्प्रणम्य सा क-
लहोवाच पूर्वकर्मविपाकेन दशामेतां गतास्म्यहम् ८ तत्कथं नु पुनर्विप्र प्रयास्याम्युत्तमां गतिम् नारद उवाच
तां दृष्ट्वा प्रणतां सम्यग्वदमानां स्वकर्म तत् ९ अतीव विस्मितो विप्रस्तदा वचनमब्रवीत् धर्मदत्त उवाच केन क
र्मविपाकेन त्वं दशामीदृशीं गता १० कुत्र त्या का च किंशीला तत्सर्वं कथयस्व मे कलहोवाच सौराष्ट्रनगरे ब्रह्मन्
भिक्षुर्नामाभवद्द्विजः ११ तस्याहं गृहिणी पूर्वं कलहाख्यातिनिष्ठुरा न कदाचिन्मया भर्तुर्वचसापि शुभं कृतम् १२
नार्पितं तस्य मिष्टान्नं भर्तुर्वंचनशीलया कलहप्रियया नित्यं मया तोद्विग्नमनाः यदा १३ परिणेतुं यदान्यां स मतिं चक्रे प-
तिर्मम ततो गरं समादाय प्राणास्त्यक्ता मया द्विज १४ अथ बध्वा च ध्यमानां मां निन्युर्यमकिंकराः यमश्च मां तदा
दृष्ट्वा चित्रगुप्तमपृच्छत १५ यम उवाच अनया किं कृतं कर्म चित्रगुप्त विलोकय प्राप्नोत्वेषा च तत्कर्म शुभं वा यदि
वाऽशुभम् १६ कलहोवाच चित्रगुप्तस्तदा वाक्यं भर्त्सयन्मामुवाच सः चित्रगुप्त उवाच अनयानुकृतं कर्म
शुभं किंचिन्न विद्यते १७ मिष्टान्नं भुंजमानेयं न भर्तारं तदर्पितम् अतश्च वल्गुलीयोन्यां स्वाधिष्ठादा न तिष्ठतु १८
भर्तुर्द्वेषात्तदा प्येषा नित्यं कलहकारिणी विष्टादां सूकरीयोनिं तस्मात्तिष्ठत्वियं हरे १९ पाकभांडे सदा भुंक्ते भुंक्ते वै
कायतस्ततः तस्मादेषा बिडाल्यस्तु स्वजातापत्यभक्षिणी २० भर्तारमपि चोद्दिश्य त्वात्मघातः कृतोऽनया त
स्मात्प्रेतशरीरेऽपि तिष्ठत्वेकाति निंदिता २१

१६ १७ १८ १९ २० २१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

२२ २३ सत्याद्रिशिखरे ब्रह्मणोयज्ञेस्वराशापाद्देवाः नदीरूपाअभवन् तत्र कृष्णा कृष्णतनुः साक्षाद्वेणादेवोमहेश्वरः तत्संगमप्रभावं

अतश्चैषामरुद्देशंप्रापितव्याभटैरियम् तत्रप्रेतशरीरस्याचिरंतिष्ठत्वियंततः २२ ऊर्ध्वयोनित्रयंचैषाभुनक्तकर्मका
रिणी कलहोवाच साहंपंचशताब्दानिप्रेतदेहास्थिताकिल २३ क्षुत्तृड्भ्यांपीडिताविश्यशरीरंवणिजस्यच
आयातादक्षिणंदेशंकृष्णावेण्योश्चसंगमम् २४ तत्तीरंसंश्रितायावत्तावत्तस्यशरीरतः शिवविष्णुगणैर्दूरमपकृ
ष्टाबलादहम् २५ ततःक्षुत्क्षामयादृष्टोमयाहित्वंद्विजोत्तम त्वद्धस्ततुलसीवारिसंसर्गगतपापया २६ तत्कृतंकु
रुविप्रेंद्रकथंमुक्तिमियाम्यहम् योनित्रयादग्रभवादस्माच्चप्रेतदेहतः २७ इत्थंविचिंत्यकलहावचनंद्विजाग्रणी
स्तत्कर्मपाकभयविस्मयदुःखयुक्तः यद्ग्लानिदर्शनकृपाचलचित्तवृत्तिर्ध्यात्वाचिरंसवचनंनिजगाददुःखात् २८
इतिश्रीचतुःपुराणसारसंग्रहेकार्तिकमासमाहात्म्येधर्मदत्तेतिहासकथनंनामचतुर्विंशोऽध्यायः २४ ७
धर्मदत्तउवाच विलयंयांतिपापानितीर्थैर्दानव्रतादिभिः प्रेतदेहस्थितायास्तेतेषुनैवाधिकारिता १ त्वद्ग्ला
निदर्शनादस्मात्खिन्नंचममममानसं नवैनिर्वृत्तिमायातित्वामनुद्धृत्यदुःखिताम् २ तस्मादाजन्मजनितंयन्मया
कार्तिकव्रतम् तत्पुण्यस्यार्द्धभागेनसद्गतिंत्वमवाप्नुहि ३ नारदउवाच इत्युक्त्वाधर्मदत्तोसौयावत्तामभ्यषे
चयत् तुलसीमिश्रतोयेनश्रावयन्द्वादशाक्षरम् ४ तावत्प्रेतत्वनिर्मुक्ताज्वलदग्निशिखोपमा दिव्यरूपधराजा
तालावण्येनयथेंदिरा ५ ततःसादंडवद्भूमौप्रणनामाथतंद्विजम् उवाचसातदावाक्यैर्हर्षगद्गदभाषिणी ६
कलहोवाच त्वत्प्रसादाद्द्विजश्रेष्ठविमुक्तानिरयादहं पापाब्धौमज्जमानायास्त्वंनौभूतोसिमेध्रुवं ७

तुनालंवक्तुंचतुर्मुखइति २४
२५ २६ २७ २८ इतिकार्तिकमाहात्म्यटीकायांचतुर्विंशोऽध्यायः २४ ७ १ २ ३ ४ ५ ६ नौर्नौकारूपः ७

८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७

नारदउवाच इत्थंसावदतीविप्रंददर्शायांतमंबरात् विमानंभास्वरंयुक्तंविष्णुरूपधरैर्गणैः ८ अथसातद्विमा
नाग्र्यद्वास्याभ्यामवरोपिता पुण्यशीलसुशीलाभ्यामप्सरोगणसेविता ९ तद्विमानंतदापश्यद्धर्मदत्तःसविस्मयः
पपातदंडवद्भूमौदृष्ट्वातौविष्णुरूपिणौ १० पुण्यशीलसुशीलौचतमुत्थाप्यानतंद्विजम् समभ्यनंदतुर्वाक्यमूचतु
र्धर्मसंयुतम् ११ गणावूचतुः साधुसाधुद्विजश्रेष्ठयस्त्वंविष्णुरतःसदा दीनानुकंपीसर्वज्ञोविष्णुव्रतपरायणः
१२ आबाल्यात्त्वच्छुभंत्वेतद्यत्त्वयाकार्तिकव्रतम् कृतंतस्यार्द्धदानेनपुण्यंद्वैगुण्यमागमत् १३ जन्मांतरशतोद्भूतं
पापंताद्विलयंगतम् स्नानैरेवनतंपापंयदस्याःपूर्वकर्मजम् १४ हरिजागरणाद्यैश्चविमानमिदमास्थिता वैकुंठं
नीयतेसाधोनानाभोगयुतात्वियम् १५ दीपदानभवैःपुण्यैस्तेजःसारूप्यमास्थिता तुलसीपूजनाद्यैश्चकार्तिकव्रत
कैःशुभैः १६ विष्णुसान्निध्यगाजातात्वयादत्तैःकृपानिधे त्वमप्यस्यभवस्यांतेभार्याभ्यांसहयास्यसि १७ वै
कुंठभुवनंविष्णोःसान्निध्यंचसरूपताम् तेधन्याःकृतकृत्यास्तेतेषांचसफलोभवः १८ यैर्भक्त्याराधितोविष्णु
र्धर्मदत्तयथात्वया सम्यगाराधितोविष्णुःकिंनयच्छतिदेहिनां १९ औत्तानचरणिर्येनध्रुवत्वेस्थापितःपुरा य
न्नामस्मरणादेवदेहिनोयांतिसद्गतिं २० ग्राहग्रहीतोनागेंद्रोयन्नामस्मरणात्पुरा विमुक्तःसन्निधिंप्राप्तोजातोयजय
संज्ञकः २१ यत्तस्त्वयार्चितोविष्णुस्तत्सान्निध्यंप्रयास्यसि बहून्यब्दसहस्राणिभार्याद्वययुतस्ततः २२ ततःपुण्य
क्षयेजातेपदायास्यसिभूतलम् सूर्यवंशोद्भवोराजाविख्यातस्त्वंभविष्यसि २३ नाम्नादशरथस्तत्रभार्याद्वययुतः
पुनः तृतीययानयाचापियातेपुण्यार्द्धभागिनी २४

१८ १९ २० २१ २२ २३ २४

२५ २६ २७ इतिकार्तिकमाहात्म्यटीकायांपंचविंशोऽध्यायः २५ ६५ अथभक्तिमाहात्म्यंवक्तुमितिहासं

तत्रापितवसान्निध्यंविष्णुर्यास्यतिभूतले आत्मानंतवपुत्रत्वेप्रकल्प्यामरकार्यकृत् २५ तवजन्मव्रतादस्माद्विष्णु
संतुष्टिकारकात् नयज्ञानचदानानिनतीर्थान्यधिकानिवै २६ धन्योसिविप्राग्र्ययतस्त्वयैतद्व्रतंकृतंतुष्टिकरंजगद्गु
रोः यदर्धभागात्सफलामुरारेःप्रणीयतेस्माभिरियंसलोकता म् २७ इतिश्रीचतुःपुराणसारसंग्रहेकार्ति
कमासमाहात्म्येधर्मदत्तोपाख्यानेकलहामोक्षकथनंनामपंचविंशोऽध्यायः २५ ६५ नारदउवाच
इत्थंतद्वचनंश्रुत्वाधर्मदत्तःसविस्मयः प्रणम्यदंडवद्भूमौवाक्यमेतदुवाचह १ धर्मदत्तउवाच आराधयं
तिसर्वेपिविष्णुंभक्तार्तिनाशनम् यज्ञैर्दानैर्व्रतैस्तीर्थैस्तपोभिश्चयथाविधि २ विष्णुप्रीतिकरंतेषांकिंचित्सान्नि
ध्यकारकम् यत्कृत्वातानिचीर्णानिसर्वाण्यपिभवंतिहि ३ गणावूचतुः साधुपृष्टंत्वयाविप्रशृणुष्वैकाग्रमान
सः सेतिहासकथांपुण्यांकथ्यमानांपुराभवाम् ४ कांचिपुर्यांपुराचोलश्चक्रवर्तीनृपोभवत् यस्याख्ययैवचतेदे
शाश्चोलाइतिप्रथांगताः ५ यस्मिञ्छासतिभूचक्रंदरिद्रोवापिदुःखितः पापबुद्धिःसरुग्वापिनैवकश्चिद्भवेन्नरः
६ यस्याप्युन्नतयज्ञस्यताम्रपर्ण्यास्तटावुभौ स्वर्णयूपैःशोभाढ्यावास्तांचैत्ररथोपमौ ७ सकदाचिद्गतोराजा
त्वनंतशयनंद्विज यत्रासौजगतांनाथोयोगनिद्रामुपाश्रितः ८ तत्रश्रीरमणंदेवंसंपूज्यविधिवन्नृपः मणिमुक्ता
फलैर्दिव्यैःस्वर्णपुष्पैश्चशोभनैः ९ प्रणम्यदंडवद्भूमावुपविष्टःसतत्रवै तावद्ब्राह्मणमायान्तमपश्यद्देवसन्निधौ
१० देवार्चनार्थंपाणौतुतुलस्युदकधारिणम् स्वपुरीवासिनंतत्रविष्णुदासाह्वयंद्विजम् ११

प्रस्तौति इत्थमित्यादिना १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१२ १३ १४ वराकोसिदरिद्रोसि कपर्दिकातुल्योसिवा १५ १६ १७ १८ १९ २० २१

सतत्राभ्येत्यविप्रर्षिर्देवदेवमपूजयत् विष्णुसूक्तेनसंस्नाप्यतुलसीमंजरीदलैः १२ तुलसीपूजयातस्यरत्नपूः
जांपुराकृताम् आच्छादितांसमालोक्यराजाक्रुद्धोऽब्रवीदिदम् १३ चोलउवाच माणिक्यस्वर्णपूजात्रशोभा
ढ्यायाकृतामया विष्णुदासकथंसेयमाच्छन्नातुलसीदलैः १४ विष्णुभक्तिंनजानासिवराकोसिमतोमम यत्त्वि
मामतिशोभाढ्यांपूजामाच्छादयस्यहो १५ इतितद्वचनंश्रुत्वासक्रोधःसद्विजोत्तमः राज्ञोगौरवमुल्लंघ्यजगादव
चनंतदा १६ विष्णुदासउवाच राजन्भक्तिंनजानासिगर्वितोसिनृपश्रिया कियद्विष्णुव्रतंपूर्वंत्वयाचीर्णंवद
स्वतत् १७ गणावूचतुः तद्ब्राह्मणवचःश्रुत्वाप्रहस्यसनृपोत्तमः विष्णुदासंतदागर्वादुवाचवचनंद्विजम् १८
राजोवाच इत्थंचेद्दर्पसेविप्रविष्णुभक्त्यातिगर्वितः भक्तिस्तेकियतीविष्णोर्दरिद्रस्याधनस्यच १९ यज्ञदानादिकंनै
वविष्णोस्तुष्टिकरंकृतम् नापिदेवालयंपूर्वंकृतंविप्रत्वयाक्वचित् २० ईदृशस्यापितेगर्वएषतिष्ठतिभक्तितः न
चैवंतुवचोमेद्यसर्वेश्रृण्वन्तोद्विजातयः २१ साक्षात्कारमहंविष्णोरेवचादोगमिष्यति पश्यंतुसर्वेपिततोभक्तिंज्ञास्य
तिचावयोः २२ गणावूचतुः इत्युक्त्वासनृपोगच्छन्निजराजगृहंतदा आरभद्वैष्णवंसत्रंकृत्वाचार्यंतुमुद्गलम्
२३ ऋषिसंघसमाजुष्टंबह्वन्नंबहुदक्षिणम् यच्चब्रह्मकृतंपूर्वंगयाक्षेत्रेसमृद्धिमत् २४ विष्णुदासोपितत्रैवतस्थौ
देवालयेव्रती यथोक्तनियमान्कुर्वन्विष्णोस्तुष्टिकरान्सदा २५ माघोर्जयोर्व्रतंसम्यक्तुलसीवनपालनम् एकाद
श्यांहरेर्जाप्यंद्वादशाक्षरविद्यया २६ उपचारैःषोडशभिर्नृत्यगीतादिमंगलैः नित्यंविष्णोस्तथापूजांव्रतान्येतानिसोक
रोत् २७ २२ २३ २४ २५ २६ २७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२८ २९ ३० इतिश्रीकार्तिकमाहात्म्यटीकायांषड्विंशोऽध्यायः २६ ५ १ २ २ ४

नित्यंसंस्मरणंविष्णोर्गच्छन्भुविस्वपन्नपि सर्वभूतस्थितंविष्णुमपश्यत्समदर्शनः २८ माघकार्तिकयोर्नित्यंविशे
षनियमानपि अकरोद्विष्णुतुष्ट्यर्थंसोद्यापनविधिंतथा २९ एवंसमाराधयतोःश्रियःपतिंतयोश्चचोलेश्वरविष्णु॰
दासयोः अगाद्धिकालःसुमहान्व्रतस्थयोस्तंभिष्ठसर्वेंद्रियकर्मणोस्तदा ३० इतिश्रीचतुःपुराणसारसंग्रहेका
र्तिकमासमाहात्म्येचोलराजविष्णुदासब्राह्मणविवादकथनंनामषड्विंशोऽध्यायः २६ ५ नारदउवाच
कदाचिद्विष्णुदासोथकृत्वानित्यविधिंद्विज सपाकमकरोत्तावद्धरत्कोप्यलक्षितः १ तमदृष्ट्वाप्यसौपाकंपुनर्नैवा
करोत्तदा सायंकालार्चनस्यासौव्रतभंगभयाद्द्विजः २ द्वितीयेन्हिपुनःपाकंकृत्वायावत्सविष्णवे उपहारार्पणंकर्तुं
गतःकोप्यहरत्पुनः ३ एवंसप्तदिनंतस्यपाकंकोप्यहरन्नृप ततःसविस्मयश्चाथमनस्येवमधारयत् ४ अहोनि॰
त्यंसमभ्येत्यकःपाकंहरतेमम क्षेत्रसंन्यासिनःस्थानंनत्याज्यंममसर्वथा ५ पुनःपाकंविधायान्नंभुज्यतेयदिचेन्म॰
या सायंकालार्चनंचैवपरित्याज्यंकथंभवेत् ६ यदिपाकंविधायैवभोक्तव्यंतुमयाननत्र अनिवेद्यहरौसर्वंवैष्ण
वैर्नैवभुज्यते ७ उपोषितोहंसप्ताहंतिष्ठाम्यत्रव्रतास्थितः अद्यसंरक्षणंसम्यक्पाकस्यात्रकरोम्यहम् ८ इतिपा
कंविधायासौतत्रैवालक्षितःस्थितः तावद्ददर्शचांडालंपाकान्नहरणेस्थितम् ९ क्षुत्क्षामंदीनवदनमस्थिचर्मावि
शेषितम् तमालोक्यद्विजाग्र्योभूत्कृपयान्वितमानसः १० विलोक्यान्नहरंविप्रस्तिष्ठतिष्ठेत्यभाषत कथमश्ना
सितद्रूक्षंघृतमेतद्गृहाणभोः ११ ५ ५ ५ ५

५ ६ ७ ८ ९ १० ११ ५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२४ २५ २६ २७ २ ३० ३१ ३२ इतिकार्तिक

तस्माद्दानैर्नैर्यज्ञैश्चनैवविष्णुःप्रसीदति भक्तिरेवपरंतस्यनिदानंदर्शनेविभोः २४ गणाऊचतुः इत्युक्त्वा
भागिनेयंत्वमभिषिंचनृपासने आबाल्याद्दीक्षितोयज्ञेत्वपुत्रत्वमगाद्यतः २५ तस्मादद्यापितद्देशेसदारा-
ज्याशभागिनः स्वस्त्रेयाएवजायंतेतत्कृतावधिवर्तिनः २६ यज्ञवाटंततोभ्येत्ययज्ञकुंडाग्रतःस्थितः त्रिरुक्त्वैर्व्या
जहाराशुविष्णुंसंबोधयंस्तदा २७ विष्णोभक्तिंस्थिरांदेहिमनोवाक्कायकर्मभिः इत्युक्त्वासोपतद्वन्हौसर्वेषांवै
चपश्यताम् २८ मुद्गलस्तुतदाक्रोधाच्छिखामुत्पाटयंस्तकाम् ततस्त्वद्यापितद्गोत्रेमुद्गलाविशिखा
तावदाविर्भवद्विष्णुःकुंडाग्नौभक्तवत्सलः तमालिंग्यविमानाग्र्यंसमारोह्ययदच्युतः ३० तमालिंग्याल्म
दत्वावैकुंठमंदिरम् तेनैवसहदेवेशोजगामत्रिदशैर्वृतः ३१ नारदउवाच योविष्णुदासःसतुपुण्यशीलो
ल भूपःसतुशीलनामा एतावुभौतत्समरूपभाजौद्वास्थौकृतौतेनरमामिधेयेण ३२ इतिश्रीचतुःपुराणस
रसंग्रहेकार्तिकमासमाहात्म्येचोलविष्णुदासमुक्तिकथनंनामसप्तविंशोऽध्यायः २७ ६९ धर्मदत्तउ
वाच जयश्चविजयश्चैवविष्णोर्द्वाःस्थौश्रुतौमया किंतुताभ्यांपुराचीर्णंतस्मात्तद्रूपधारिणौ १ गणा
ऊचतुः तृणबिंदोस्तुकन्यायांदेवहूत्यापुराद्विज कर्दमस्यतुदस्येवपुत्रौद्वौसंबभूवतुः २ ज्येष्ठो
द्विजयश्चैवनामतः तस्यामेवाभवत्पश्चात्कापिलोयोगधर्मवित् ३ जयश्चविजयश्चैवविष्णु
स्त्विष्टेन्द्रियग्रामौधर्मशीलौबभूवतुः ४ नित्यमष्टाक्षरीजाप्यौविष्णुव्रतकरावुभौ साक्षात्क
त्यार्चनेसदा ५
त्म्यटीकायांसप्तविंशोऽध्यायः २७ ६९ १ २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१२ १३ १४ १५ १६ १७ २ २ ४

मासस्त्र·४
का·मा०८
अ·२६

ाघकार्तिकयोर्नित्यंविशे
तयोश्चचोलेश्वरविष्णु·
पुराणसारसंग्रहेका

इत्यंवदंतंविप्राग्र्यमायांतंसविलोक्यच वेगादधावत्तद्भीत्यामूर्च्छितश्चपपातह १२ भीतंसं
लंसद्विजाग्रणीः वेगादभ्येत्यकृपयास्ववस्त्रांतैरवीजयत् १३ अथोत्थितंतमेवासौविष्णुदासोव्यलोकयत् स
क्षान्नारायणंदेवंशंखचक्रगदाधरम् १४ तंदृष्ट्वासात्विकैर्भावैरावृतोद्विजसत्तमः स्तोतुंचैवनमस्कर्तुंतदानाशेवा
नभूवसः १५ अथशक्रादयोदेवास्तत्रैवाभ्याययुस्तदा गंधर्वाप्सरसश्चापिजगुश्चननृतुर्मुदा १६ विमानशतैं
संकीर्णंदेवर्षिशतसंकुलम् गीतवादित्रनिर्घोषस्थानंतदभवत्तदा १७ ततोविष्णुःसमालिंग्यस्वभक्तंभ्रहीनि·
घतम् सारूप्यमात्मनोदत्वानयद्वैकुंठमंदिरम् १८ विमानवरसंस्थंतंगच्छंतंविष्णुसन्निधिम् दीर्ययदिचेन्म·
नृपतिर्विष्णुदासंददर्शसः १९ वैकुंठभुवनंयातंविष्णुदासंविलोक्यसः स्वगुरुंमुद्गलंवेगादाहूयैरौसर्ववैष्ण
वीत् २० चोलउवाच यत्स्पर्द्धयामयाचैवयज्ञदानादिकंकृतम् सविष्णुरूपधृग्विप्रोयातिवैकुंठमोदर
२१ दीक्षितेनमयासम्यक्सत्रेऽस्मिन्वैष्णवेत्वया हुतमग्नौकृताविप्रादानाद्यैःपूर्णमानसाः २२ नैवाद्यापिस
मेदेवःप्रसन्नोजायतेध्रुवम् विष्णुदासस्यभक्त्यैवसाक्षात्कारंददौहरिः २३ ६ ६

५७

२० २१ २२ ६ ६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथ मासस्तबके मार्गशीर्षमासमाहात्म्यप्रारंभः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथ मार्गशीर्षमाहात्म्यविषयानुक्रमणिका·

अ॰	विषय·
१	ब्रह्मणापृष्टोश्रीविष्णुः मार्गशीर्षप्रशंसावर्णनपूर्वकगोपकन्याकृतव्रतनिरूपणं श्लो· २३
२	स्नानविधिः वर्णपरत्वेपुंड्रधारणनिर्णयः ब्राह्मणादीनां द्वादशादितिलकधारणे अंगनिर्देशः प्रत्येकांगेषु देवतानिर्देश कथनं पुंड्रलक्षणं श्लोकाः ३८
३	पुंड्रभेदजिज्ञासुं ब्रह्माणं प्रतिविष्णुः गोपीचंदन माहात्म्यवर्णन पूर्वक शंखचक्र पद्मादिधारणनिर्णयं शंखादिधारणे महाफलप्राप्तिंचाह· श्लोकाः ६७
४	पश्चात्सधात्रीतुलसीमालाधारणमाहात्म्यं ततो पूजाविधानंचाह श्लो· ४९
५	ततः पंचमेध्यायेक्षीरस्नानमाहात्म्यं पंचामृतस्नान माहात्म्यं शंखोदक स्नानमाहात्म्यं शंखस्थतीर्थोदकेन मार्जनादिकरणे फलंचाह· श्लोकाः ३६
६	घंटानादमाहात्म्यं घंटापूजनविधानं तत्फलंचाह ततः चंदनमाहात्म्यं श्लो॰ ४४
७	विष्णुपूजने योग्यायोग्य पुष्पाणि प्रत्येक पुष्पाणां उत्तरोत्तरं पुण्याधिक्य वर्णनं श्लो॰ २९
८	तुलसी माहात्म्यं धूपदीप माहात्म्यं नीराजन माहात्म्यंचाह श्लो॰ ५१
९	नैवेद्यभेदनिरूपणं श्लोकाः ३३
१०	नैवेद्यानंतर कर्मनिरूपणं ततोजपलक्षणं ततोप्रदक्षिणानिर्णयं ततो दामोदरं मंत्राराधनं ततः प्रणामादि लक्षणंचाह श्लो· ४५
११	एकादशीव्रतमाहात्म्य दशमीवेधत्यागः वीरबाहु भरद्वाजसंवादेन नृपस्यपूर्वजन्मवृत्तांतकथनं श्लोकाः ९८
१२	देवशर्मा शूद्रं प्रति एकादशीव्रतविधानंअखंडैकादशीलक्षणं तथैकादशीव्रतोद्यापनंचाह· श्लोकाः ६७
१३	जागरणलक्षणं तन्माहात्म्यं महोत्सवनिरूपणंचाह श्लोक· १०२
१४	विष्णुरूपीब्राह्मणदंपत्यपूजनप्रतिपादनपूर्वकं कृष्णनाम स्मरण माहात्म्यं श्लो॰ ६६
१५	श्रीकृष्णास्य ध्यानवर्णनपूर्वकं श्रीमद्भागवतश्रवणमाहात्म्यप्रतिपादनं श्लो॰ ५९
१६	मार्गशीर्षमासे मथुरावासमाहात्म्यं तथा तस्मिन्नेवमासे पुष्करे वासमाहात्म्यंचाह श्लो॰ ६

इति मार्गशीर्षमाहात्म्यविषयानुक्रमणिकासमाप्ता·

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

श्रीगणेशायनमः देवकीनंदनंकृष्णंजगदानंदकारकम् भुक्तिमुक्तिप्रदंदेवंमाधवंभक्तवत्सलम् १ सूतउवाच
श्वेतद्वीपेस्करवासीनंदेवदेवंरमापतिम् चतुर्वक्त्रोनमस्कृत्यपप्रच्छपितरंतदा २ ब्रह्मोवाच हृषीकेशजगन्नाथःपु-
ण्यश्रवणकीर्तन पृच्छेयद्ब्रूहिदेवेशसर्वज्ञसकलेश्वर ३ मासानांमार्गशीर्षोहमित्युक्तंभवतापुरा तस्यमासस्यमा-
हात्म्यंज्ञातुमिच्छामितत्वतः ४ कोदेवस्तस्यकिंदानंकथंस्नानंविधीयते पुरुषैश्चात्रकिंकार्यंकर्तव्यंकिंरमापते ५
वक्तव्यंकिंतथापूजाध्यानमंत्रादिकंचयत् तत्रयत्क्रियतेकर्मतत्सर्वंब्रूहिमेच्युत ६ श्रीभगवानुवाच साधुपृष्टंम-
हाभागसर्वलोकोपकारिणा यस्मिन्कृतेकृतंसर्वमिष्टापूर्तादिकंचयत् ७ सर्वयज्ञेषुयत्पुण्यंसर्वतीर्थेषुयत्फलम्
तत्फलंसमवाप्नोतिमार्गशीर्षेकृतेकृत ८ तुलापुरुषदानाद्यैर्यत्फलंलभतेनरः तत्फलंप्राप्यतेपुत्रमाहात्म्यश्रवणा
त्किल ९ यज्ञाध्ययनदानाद्यैःसर्वतीर्थावगाहनैः सन्यासेनचयोगेननाहंवश्योऽभवंनृणाम् १० स्नानेनदाने-
नचपूजनेनध्यानेनमौनेनजपादिभिश्च वश्योऽथवामार्गशिरेचमासितथानचान्येषुचगुल्यमुक्तम् ११ अन्यैर्धर्मादि
भिःकृत्वागोपितंमार्गशीर्षकम् मत्सप्तैःकारणंमत्वादेवैःस्वर्गनिवासिभिः १२ येकेचित्पुण्यकर्माणोममभक्तिपराय-
णाः एभिरवश्यंकर्तव्योमार्गशीर्षोमदापनः १३ मार्गशीर्षंनकुर्वंतियेनराभारताजिरे पापरूपाश्चतेज्ञेयाःकलिका
लविमोहिताः १४ अष्टस्वपिचमासेषुयत्फलंलभतेनरः तत्फलंप्राप्यतेवत्समाघेमकरगेरवौ १५ माघाच्छतगुणं
पुण्यंवैशाखेमासिलभ्यते तस्माच्छतगुणंपुण्यंतुलासंस्थेदिवाकरे १६ तस्मात्कोटिगुणंपुण्यंवृश्चिकस्थेदिवाकरे
मार्गशीर्षोधिकस्तस्मात्सर्वदाचममप्रियः १७ उषस्युत्थाययोमर्त्यःस्नानंविधिवदाचरेत् तुष्टोऽहंतस्ययच्छामि
आत्मानमपिपुत्रक १८ अत्राप्युदाहरंतीदंशृणुपुत्रकथांतरम् नंदगोपोमहात्मावैरव्यातोयोभूतलेऽभवत् १९
टीप १ वहिर्भूतसाधनरूपंकर्मकिंकार्यं २ आत्मसाधनभूतंकर्मकिंकर्तव्यम्.

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यत्रवृंदावनेरम्येगोपकन्याःसहस्रशः तासांचित्तंत्वमद्रूपेलग्नमासीत्पुरोऽनघ २० तासांबुद्धिर्मयादत्तामार्गशी
र्षावगाहने ततस्ताभिःकृतस्नानप्रातःकालेयथाविधि २१ पूजाकृताहविष्यान्नंभुक्तंताभिःकृतानतिः एवंकृतेन
विधिनाप्रसन्नोऽहंततोनघ २२ वरोदत्तोमयातासांवैतासांतुष्टोऽन्वैकिल तस्मान्नरैस्तुकर्तव्योमार्गशीर्षेयथाविधि
२३ इतिश्रीस्कंदपुराणेब्रह्मविष्णुसंवादेमार्गशीर्षमाहात्म्येप्रथमोऽध्यायः १ ७ ब्रह्मोवाच त्वयो
क्तोविधिसंयुक्तोमार्गशीर्षोमदापनः कोविधिस्तस्यदेवेशसर्वंमेब्रूहिकेशव १ श्रीभगवानुवाच रात्रावंतेसमुत्था
यउपस्पृश्ययथाविधि नमस्कृत्वागुरुंस्वीयंसंस्मरन्मामतंद्रितः २ सहस्रनामभिस्तुत्वाकीर्तयेद्वाग्यतःशुचिः बहि
र्ग्रामात्समुत्सृज्यमलमूत्रंयथाविधिः ३ शौचंकृत्वायथान्यायमाचम्यप्रयतःशुचिः दंतधावनपूर्वंचस्नानंकृत्वाय
थाविधि ४ आदायतुलसीमूलमृदंतत्पत्रसंयुताम् मूलमंत्रेणाभिमंत्र्यगायत्र्यावामहामते ५ मंत्रेणैवानुलिप्तां
गःस्नायाद्वाघमर्षणम् अनुधृतैरुधृतैर्वाजलैःस्नानंविधीयते ६ तीर्थप्रकल्पयेद्विद्वान्मंत्रेणानेनमंत्रवित् ॐ
नमोनारायणायेतिमूलमंत्रउदाहृतः ७ दर्भपाणिस्तुविधिनाचाचांतःपुरतःशुचिः चतुर्हस्तंसमायुक्तंचतुरस्रंस-
मंततः ८ प्रकल्प्यावाहयेद्गंगामेभिर्मंत्रैर्विचक्षणः विष्णुपादप्रसूतासिवैष्णवीविष्णुदेवता ९ त्राहिनस्त्वेनमस्त-
स्मादाजन्ममरणांतिकम् तिस्रःकोट्योर्धकोटीचतीर्थानांवायुरब्रवीत् १० दिविभुव्यंतरिक्षेचतानितेसंतिजाह्नवी
नंदिनीत्येवतेनामदेवेषुनलिनीतिच ११ दक्षपुत्रीचविहगाविश्वगायोगिनामता विद्याधरास्तुप्रसन्नातथालोकप्र
साधिनी १२ क्षेमाचजाह्नवीचैवशांताशांतिप्रदायिनी एतानिपुण्यनामानिस्नानकालेसदापठेत् १३ सदासन्नि
हितातत्रगंगात्रिपथगामिनी सप्तवाराभिजप्तेनकरसंपुटयोजितम् १४ मूर्ध्निकृतांजलिर्भूयस्त्रिचतुःपंचसप्तवा स्ना
नंकुर्यान्मृदातद्वामंत्र्यानुविधानतः १५ अश्वक्रांतेरथक्रांतेविष्णुक्रांतेवसुंधरे मृत्तिकेहरमेपापंयन्मयादुष्कृतंकृतं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

१६ उद्धृतासिवराहेणकृष्णेनशतबाहुना नमस्तेसर्वभूतानांप्रभवारणिसुव्रते १७ एवंस्नात्वाततःपश्चादाचम्यच
विधानतः उत्थायवाससीशुक्लेकूलेवैपरिधायच १८ आचम्यतर्पयेद्देवान्पितॄंश्चैवऋषींस्तथा निष्पीड्यवस्त्रमाच
म्यधौतवस्त्रोऽविचेष्टितः १९ विमलांमृत्तिकांरम्यामादायद्विजसत्तम मंत्रेणैवाभिमंत्र्याथललाटादिषुवैष्णवः २०
धारयेदूर्ध्वपुंड्राणियथासंख्यमतंद्रितः ब्रह्मन्द्वादशपुंड्राणिब्राह्मणःसततंवहेत् २१ चत्वारिभूभृतांपुत्रपुंड्रा:
णिद्वेविशांस्मरेत् एकपुंड्रश्चनारीणांशूद्राणांचविधीयते २२ ललाटउदरेचैववक्षेवेकंठकूबरे कुक्षौबाह्वोःकर्णे
योश्चपृष्ठेत्रिकेचवैशिरः २३ तिलकाद्वादशप्रोक्ताब्राह्मणस्यसदानघ ललाटेहृदिबाह्वोश्चक्षात्रःपुंड्राणिधारयेत्
२४ ललाटेहृदयेवैश्योभालेवैशूद्रयोषिताम् ललाटेकेशवंध्यायेन्नारायणमथोदरे २५ वक्षस्थलेमाधवंश्च
गोविंदंकंठकूबरे विष्णुंचदक्षिणेकुक्षौबाह्वोश्चमधुसूदनम् २६ त्रिविक्रमंकर्णरंध्रेवामनंवामपार्श्वके श्रीधरंवा
मबाहौचहृषीकेशंचकर्णके २७ पृष्ठेतुपद्मनाभःस्यात्त्रिकेदामोदरंन्यसेत् तत्प्रक्षालनतोयेनवासुदेवंतुमूर्धनि
२८ एवंकार्यंब्राह्मणस्यक्षत्रियस्योपधारयेत् ललाटेकेशवंध्यायेद्धृदयेमाधवंतथा २९ बाह्वोश्चउभयोर्वत्सस्म
रेद्वैमधुसूदनम् क्षत्रियस्यविधिःप्रोक्तोवैश्यकृत्यंनिशामय ३० ललाटेकेशवंध्यायेद्धृदयेमाधवंतथा योषिच्छू
द्रोस्मरेद्देवंकेशवंभालदेशके ३१ अनेनविधिनाकुर्यात्पुंड्राणिममतुष्टये श्यामंशांतिकरंप्रोक्तंरक्तंवश्यकरंतथा ३२
श्रीकरंपीतमित्याहुःश्वेतंमोक्षकरंशुभम् एकांतिनोमहाभागाःसर्वलोकहितेरताः ३३ सांतरालंप्रकुर्वंतिपुंड्रंह:
रिपदाकृतिम् मध्येच्छिद्रेणसंयुक्तमेतद्धिहरिमंदिरम् ३४ ऊर्ध्वंसौम्यमृजुंसौक्ष्म्यंसुपार्श्वंसुमनोहरम् निरंत

टीप- १ कूलेइत्यत्र नद्यांतडागेवास्नानंचेत्तदा तटे गृहेयदिस्नानं तदास्नानभूमिसकाशाद्बहिस्थले २ पृष्ठवंशाधरे त्रिकमित्य
मरः त्रिभिरस्थिभिर्घटितेस्थाने·

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

र:लंयः कुर्यादूर्ध्वपुंड्रंद्विजाधमः ३५ सहितत्रस्थितंलक्ष्म्यासहमांचव्यपोहति अच्छिद्रमूर्ध्वपुंड्रंतुयेकुर्वंतिद्विजा-
धमाः ३६ तैर्ललाटेशुनःपादंनिक्षिप्तंवैनसंशयः नास्मिंश्छिद्रान्वितंपुंड्रंमहाच्छिद्रंशुभान्वितम् ३७ धारयेद्ब्राह्मणो-
नित्यंहरिसालोक्यसिद्धये ३८ इतिश्रीस्कंदपुराणेमार्गशीर्षमाहात्म्येद्वितीयोऽध्यायः २ छ छ
ब्रह्मोवाच पुंड्रंकतिविधंकार्यंप्रब्रूहिममकेशव पुंड्राणांश्रवणेऽतीवकौतुकंममजायते १ श्रीभगवानुवाच
शृणुपुत्रप्रवक्ष्यामिपुंड्रंचविविधंस्मृतम् तुलसीमृत्स्नयासार्द्धंगोपीचंदनमेवच २ हरिचंदनतःकार्यंपुंड्रंतत्रापिलक्ष-
णैः गोपीचंदनमाहात्म्यंनिबोधगदतोमम ३ श्रीकृष्णतुलसीमूलमृदमादायभक्तिमान् धारयेदूर्ध्वपुंड्राणिहरि-
स्तत्रप्रसीदति ४ योमृत्तिकांद्वारवतीसमुद्भवांकरेसमादायललाटपट्टे करोतिनित्यंपुरुषोर्ध्वपुंड्रंक्रियाफलंकोटि
गुणंतदाभवेत् ५ क्रियाविहीनंयदिकर्महीनंश्रद्धाविहीनंयदिकालवर्जितम् कृत्वाललाटेयदिगोपिचंदनंप्राप्नोतितत्क-
र्मफलंसदाव्ययम् ६ गोपीचंदनसंभवंसुरुचिरंकृत्वाललाटेद्विजोनित्यंधारयतेयदिप्रतिदिनंरात्रौदिवासर्वदा यत्पु-
ण्यंकुरुजांगलेरविग्रहेमाघेप्रयागेतथा तत्प्राप्नोतितथाधिकंममगृहेसंतिष्ठतेदेववत् ७ यस्मिन्गृहेतिष्ठतिगोपिचंदनं
भक्त्याललाटेमनुजोबिभर्तिचेत् तस्मिन्गृहेऽहंनिवसामिसर्वदाश्रियान्वितःकंसनिहाचतुर्मुख ८ योधारयेद्द्वार
वतीसमुद्भवंपुण्यंपवित्रंकलिकल्मषापहम् नित्यंललाटेमममंत्रयुक्तंयमंनपश्यत्यपिपापसंयुतम् ९ यस्यांतुका
लेसतुगोपिचंदनंबाह्वोर्ललाटेहृदिमस्तकेच प्रयातिलोकेकमलापतेर्ममगोबालघातीयदिब्रह्महास्यात् १० ग्रहा
नपीडंतिनरक्षसांगणायक्षःपिशाचोरगभूतनायकाः ललाटपट्टेस्फुतगोपिचंदनंसंतिष्ठतेयस्यममप्रभावात् ११ ऊर्ध्वो
पुंड्रमृजुसौम्यंललाटेयस्यदीप्यते सचांडालोपिशुद्धात्मापूज्यएवनसंशयः १२ अशुचिर्वाप्यनाचारोमहापापसमा-
चरेत् अस्नातोयःक्रियाःकुर्यादशुचिःपापसंयुतः १३ गोपीचंदनसंपर्कात्पूज्यएवनसंशयः अशुचिर्वाप्यनाचारो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

महापापंसमाचरेत् १४ शकचिरेधभवेन्नित्यमूर्ध्वपुंड्रांकितोनरः मत्प्रियार्थेशकभार्यंवारक्षार्थंचतुरानन १५ मत्पूजा
होमकेचैवसायंप्रातःसमाहितः मद्भक्तोधारयेन्नित्यमूर्ध्वपुंड्रंभयापहम् १६ ऊर्ध्वपुंड्रधरोमर्त्योगृहेयस्यान्नमश्नुते
तदाविंशत्कुलंतस्यनरकादुद्धराम्यहम् १७ वीक्ष्यादर्शतलेवापियोविदध्यात्प्रयत्नतः ऊर्ध्वपुंड्रंमहाभागसयातिपर
मांगतिम् १८ अनामिकाशांतिदोक्तामध्यमायुःकरीभवेत् अंगुष्ठःपुष्टिदःप्रोक्तस्तर्जनीमोक्षदायिनी १९ गो
पीचंदनखंडंतुयोददातिचवैष्णवे कुलमष्टोत्तरंतेनपावितंवैभवेच्छत २० यज्ञोदानंतपोहोमःस्वाध्यायःपितृत
र्पणम् व्यर्थंभवतितत्सर्वंमूर्ध्वपुंड्रंविनाकृतम् २१ यच्छरीरंमनुष्याणामूर्ध्वपुंड्रंविनाकृतम् तन्मुखंनैवपश्यामिस्मशा
नसदृशंहितत् २२ ऊर्ध्वपुंड्रंतुयःकुर्यान्मत्स्यकूर्मादिधारणम् कुर्याद्विष्णुःप्रसादार्थंमहाविष्णोरतिप्रियम् २३ य
स्तुनःकलिकालेतुमत्पुरीसंभवांमृदम् मत्स्यकूर्मांकितंचिन्हंगृहीत्वाकुरुतेनरः २४ देहेतस्यप्रस्थितंमांजानीहित्रिद
शाधिपम् तस्यमेनान्तरंकिंचित्कर्तव्यंश्रेयमिच्छता २५ ममावतारचिन्हानिदृश्यंतेयस्यविग्रहे मर्त्योमर्त्योनविज्ञेयःस
नूनंमामकीतनुः २६ पापंस्कृतंतद्रूपंतुजायतेतस्यदेहिनः ममायुधानिदृश्यंतेलिखितानिकलौयुगे २७ उभाभ्या
मपिचिन्हाभ्यांयोंकितोमत्स्यमुद्रया कूर्मयापिस्वयंतेजोधिक्षिप्तस्यविग्रहे २८ शंखंचपद्मंचयथारथांगंमत्स्यं
चकूर्मंरचितंस्वदेहे करोतिनित्यंसकृतस्यवृद्धिंपापक्षयंजन्मशतार्जितस्य २९ नारायणायुधैर्नित्यंचिन्हितोयस्य
विग्रहः पापकोटिप्रयुक्तस्यतस्यकिंकुरुतेयमः ३० शंखोद्धारेचयत्प्रोक्तंवसतांकोटिजन्मभिः तत्फलंलभतेशंखंप्र
त्यहंदक्षिणेभुजे ३१ यत्फलंपुष्करेप्रोक्तंपुंडरीकाक्षदर्शनात् शंखोपरिकृतेपद्मेतत्फलंकोटिसंमितम् ३२ वामेभुजे
गदायस्यलिखितादृश्यतेकलौ गदाधरोगयापुण्यंप्रत्यहंतस्ययच्छति ३३ यच्चानंदपुरेप्रोक्तंचक्रस्वामीसमीपतः
गदाचक्रेचलिखितेतत्फलंलिंगदर्शने ३४ ममायुधांकितंदेहंगोपीचंदनमृत्स्नया प्रयागादिषुतीर्थेषुसगत्वाकिंक

रिष्यति ३५ यदायदाप्रपश्येतदेहंशंखादिचिह्नितम् तदातदाप्रपन्नोऽहंपापंनश्यद्दहामिवै ३६ तिष्ठतेय-
स्यदेहेतुअहोरात्रंदिनेदिने शंखचक्रगदापद्मालिखितंसमहात्मकः ३७ नारायणायुधैर्युक्तंकृत्वात्मानंकलौ
युगे पुण्यंकर्मप्रकुरुतेमेरुतुल्यंनसंशयः ३८ शंखायुधांकितोभक्त्यायःश्राद्धंकुरुतेकृत विधिहीनंतुसंपूर्णं
पितॄणांदत्तमक्षय ३९ यथाग्निर्दहतेकाष्ठंवायुनाप्रेषितोभृशम् तथादह्यतिपापानिहृष्टामेआयुधानिवै ४०
ममायुधांकितामुद्राअष्टाक्षरसमन्विताम् शंखादिरायुधैर्युक्तांस्वर्णरौप्यमयामपि ४१ धत्तेभागवतोयस्तुक
लिकालेविशेषतः प्रह्लादस्यसमोज्ञेयोनान्यथाममवल्लभः ४२ यस्यनारायणीमुद्रादेहेशंखादिचिह्नितं धात्री-
फलैःकृतामालातुलसीकाष्ठसंभवा ४३ द्वादशाक्षरमंत्रैस्तुनित्युक्तानिकलेवरे आयुधानिचविप्रस्यमत्समःस
वैष्णवः ४४ शंखांकिततनुर्विप्रोभुंक्तेचैयस्यवेश्मनि तदन्नस्वयमश्नामिपितृभिःसहपुत्रक ४५ कृष्णायुधा
किंतंदृष्ट्वासन्मानंनकरोतियः द्वादशाब्दार्जितंपुण्यंवाष्कलेयायगच्छति ४६ कृष्णायुधांकितोयस्तुश्मशानेम्रि
यतेयदि प्रयागेयागतिःप्रोक्तासागतिस्तस्यमानद ४७ ममायुधैःकलौनित्यंमंडितोयस्यविग्रहः तत्राश्रमप्रकु
र्वन्तिविबुधावासवादयः ४८ यःकरोतिचमेपूजांममशस्त्रांकितोनरः अपराधसहस्राणिपापंतस्यहराम्य-
हम् ४९ कृत्वाकाष्ठमयंबिंबंममशस्त्रैःकृचिह्नितम् योवैअंकयतेदेहंतस्समोनास्तिवैष्णवः ५० अष्टाक्ष
रांकितामुद्रायस्यधातुमयीकरे शंखपद्मादिभिर्युक्तापूज्यतेलोकरास्करैः ५१ धृतानारायणीमुद्राप्रह्लादेनपु
राकरे विभीषणेनबलिनाध्रुवेणचशुकेनच ५२ मांधात्राऽम्बरीषेणमार्कंडेयमुखैर्द्विजैः शंखादिचिह्नितैःश
स्त्रैर्देहंकृत्वाचमानद ५३ एवमाराध्यमांप्राप्तसमीहितफलंमहत् गोपीचंदनमृत्स्नायालिखितोयस्यविग्रहः
५४ शंखचक्रादिपद्मांकैर्देहतस्यचसाम्यहम् सौवर्णरजतंताम्रकांस्यमायसमेवच ५५ एवंकृदर्शनंचक्र

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कार्यानविचक्षणैः उपवीतादिवद्धार्याः शंखचक्रगदाःसदा ५६ ब्राह्मणैस्तुविशेषेणवैष्णवैस्तुविशेषतः उप-
वीतशिखावद्धिचक्रलांछनसंयुतम् ५७ चक्रलांछनहीनस्यविप्रस्यविफलंभवेत् ममचक्रांकितंदेहंपवित्रमितिवै
श्रुतिः ५८ चक्रांकितायदातव्यंहव्यंकव्यंविचक्षणैः ममचक्रांककवचमभेद्यंदेवदानवैः ५९ अजेयः
सर्वभूतानांशत्रूणांरक्षसामपि ममचक्रांककवचंशरीरेयस्यतिष्ठति ६० नाशुभंविद्यतेतस्यगृहपुत्रादिकस्यहि
दक्षिणेचभुजेविप्रोबिभृयाद्वैसुदर्शनम् ६१ सव्येचशंखंबिभृयादितिवेदविदोविदुः तत्तन्मंत्रेणमंत्रज्ञःप्रति
ष्ठाप्यपृथक्पृथक् ६२ ललाटेचगदाधार्यामूर्ध्निचापंशरस्तथा नंदकंचैवहृन्मध्येशंखचक्रेभुजद्वयम् ६३ त-
स्मात्सर्वप्रयत्नेनचक्रादीन्धारयेत्सदा धारणानंतरंभूयात्तन्मचैवहिद्विजोत्तम ६४ पुत्रमित्रकलत्रादिर्यःकश्चिन्
मत्परिग्रहः सहदेहेनसर्वोसौविप्रप्रीत्यैतथार्पितः ६५ पश्चात्स्वधर्ममास्थायातिष्ठेदाजीवनंमम भक्त्याचाव्य
भिचारिण्यासर्वदाक्षमनोरथः ६६ शंखचक्रांकितंदक्षायेनिंदंतिनराधमाः अवलोक्यमुखंतेषामादित्यमवलोकये
त् ६७ इतिश्रीस्कंदपुराणेमार्गशीर्षमाहात्म्येतृतीयोऽध्यायः ३ ॥ ब्रह्मोवाच नवचक्रांकितंदृष्ट्वा
त्वात्मानमथदीक्षितः पद्माक्षतुलसीमालाफलंप्रब्रूहिकेशव १ श्रीभगवानुवाच तुलसीकाष्ठसंभूतांयोमा-
लांवहतेद्विजः अप्यशौचोप्यनाचारोमामेवैतिनसंशयः २ धात्रीफलकृतामालातुलसीकाष्ठसंभवा दृश्यतेयस्य
देहेतुसवैभागवतोनरः ३ तुलसीदलजांमालांकंठस्थांवहतेतुयः पदेपदेश्वमेधानांदशानांलभतेफलम् ४
तुलसीकाष्ठसंभूतांयोमालांवहतेनरः फलंयच्छाम्यहंवत्सप्रत्यहंद्वारकोद्भवम् ५ निवेद्यभक्त्यामांमालांतु
लसीकाष्ठसंभवाम् वहतेयोनरोभक्त्यातस्यनास्तीतिपातकम् ६ सदाप्रीतमनास्तस्यचाहंप्राणवरोहिसः तु
लसीकाष्ठसंभूतंशिरसःकाष्ठभूषणम् ७ बाह्वोःकरेचमर्त्यस्यदेहेयस्यसमेप्रियः तुलसीकाष्ठमालाभिर्भू-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

षितः पुण्यमाचरेत् ८ पितॄणांदेवतानांच पुण्यंकोटिगुणंभवेत् तुलसीकाष्ठमालांतुप्रेतराजस्यदूतकाः ९
दृष्ट्वा नश्यंति दूरेण वातोद्धूतंयथादलम् यद्गृहे तुलसीकाष्ठपत्रंशुष्कमथार्द्रकम् १० तद्गृहे तु भवेन्नैव पापंवै
संगतेकलौ तुलसीकाष्ठमालाभिर्भूषितोभ्रमतेभुवि ११ दुःस्वप्नंदुर्निमित्तंचनभयंशत्रुजंक्वचित् धारयंति
नयेमालांकौतुकात्पापबुद्धयः १२ नरकान्ननिवर्तंते दग्धाःकोपाग्निनामम तस्मात्कार्याप्रयत्नेन माला तुलसि-
संभवा १३ पद्माक्षनिर्मिताभक्त्याफलैर्धात्र्याःसुपुण्यदा तदूर्ध्वपुंड्रशंखाद्यैर्युक्तस्तुलसिभूषणैः १४ सं
ध्योपास्त्यादिकं कुर्यात्कुशपाणिर्हिमांस्मरन् कृतसंध्यादिकोभक्तस्ततःसंपूजयेच्चमाम् १५ गुरुश्चैवतन्नवर्ते
तस्यादौगत्वानमेद्गुरुम् किंचिद्दत्वोपायनंचदंडवत्प्रणमेन्मुदा १६ आचम्यैकाग्रमनसा पूजामंडपमाविशेत् उ-
पविश्यासनेरम्ये कृष्णाजिनकुशोत्तरे १७ सम्यक्पद्मासनासीनोभूतशुद्धिंसमाचरेत् प्राणायामत्रयंकृत्वा
मंत्रेणचजितेंद्रियः १८ उदङ्मुखस्ततःकृत्वाल्हसंकजमनुत्तमम् पिंडकाशुतस्यकुर्वीतविज्ञानरचिताशुधि
१९ तत्कर्णिकायांवक्ष्याब्जशोषाविंबान्यनुक्रमात् गयंत्रयात्मकंसर्वंचिंतयेद्वैष्णवोनरः २० नानारत्नमयंपीठंतथा
मुपरिविन्यसेत् तस्मिन्मृदुश्लक्ष्णतरंबालार्कसदृशद्युतिम् २१ अष्टैश्वर्यदलंपद्मंशंखचक्रगदाधरम् पद्म
पत्रविशालाक्षंसर्वलक्षणलक्षितम् २२ श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कंपीतवस्त्रान्वितंचमाम् विचित्राभरणैर्युक्तंदिव्य-
मंडनमंडितम् २३ दिव्यचंदनलिप्तांगंदिव्यपुष्पोपशोभितम् कोटिबालार्कसदृशंकांतंदिव्यश्रियासह २४
सर्वलक्षणलक्षिण्यासमाश्लिष्टतनुंशिवम् एवंध्यात्वाजपेन्मंत्रंसमाहितमनाःशुचिः २५ सहस्रंशतवारंवाय-
थाशक्तिजपेन्मनुम् मनसैवार्चनंकृत्वाततोविधिवदाचरेत् २६ संप्रदायानुरोधेनशंखंस्थाप्यमग्रतः दूर्वांकु
रैश्चपुष्पैश्चगंधोदेनचपूरितम् २७ दक्षिणेगंधपुष्पाणांपात्रंस्थाप्यंचदेशिकैः वामभागेन्यसेत्कुंभंवस्त्रपूतसु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वासितम् २८ पुरतोममघंटांचदिक्षुदीपान्नियोजयेत् अन्यत्सर्वसाधनंचयथास्थानेचविन्यसेत् २९ अर्घ्यं
पाद्याचमनीयमधुपर्कस्यकारणात् विन्यसेत्पुरतोमत्स्यंचत्वारिपात्रकाणिवै ३० सिद्धार्थाक्षतपुष्पाणिकुशाग्रं
तिलचंदनम् फलंयवाश्चतुर्वत्स अर्घ्यपात्रेविनिक्षिपेत् ३१ दूर्वाविष्णुपर्णीश्यामापद्मंचैवचतुर्मुख पाद्य
पात्रेन्यसेत्सुत्रदेशिकोममतुष्टये ३२ कंकोलंचलवंगंचफलंमालतिसंभवम् कुर्यादेभिश्चयान्वयान्पात्रेआचा
मनीयके ३३ गव्यंपयोदधिमधुघृतंखंडसमन्वितम् मधुपर्कस्यपात्रेवैदद्याद्भक्त्यार्चकः ३४ उक्तानांद्रव्य
जातीनामलाभेपत्रपुष्पयोः नतद्भावनयाकुर्यात्सर्वदाविधिकोविदैः ३५ करन्यासंततःकुर्यादंगन्यासंतथैवच
पंचांगंवाषडंगंवाविन्यसेत्संप्रदायतः ३६ ममानुस्मरणकार्यमात्मानमहर्निशंस्मरेत् पूजारंभेचतुर्वत्समंगलंतु
पठेन्नरः ३७ अथसपूजयेच्छंखंपांचजन्यंममप्रियम् यस्यसंपूजनाद्वत्सआनंदःपरमोमम ३८ शंखस्य
पूजनेवत्समंत्रानेतानुदीरयेत् त्वंपुरासागरोत्पन्नोविष्णुनाविधृतःकरे ३९ निर्मितःसर्वदेवैश्चपांचजन्यनमो
स्तुते तवनादेनजीमूताविनश्यंतिसुरासुराः ४० शशांकायुतदीप्ताभपांचजन्यनमोस्तुते गर्भादेचारिनारीणां
विलीयंतेसहस्रधा ४१ तवनादेनपातालेपांचजन्यनमोस्तुते दर्शनेनैवशंखस्यकिंपुनःस्पर्शनेकृतम् ४२
विलयंयांतिपापानिहिमवद्भास्करोदये नत्वाशंखंकरेधृत्वामंत्रैरभिरुक्तवैष्णवः ४३ यःस्नापयतिमांभ
क्त्यातस्यपुण्यमनंतकम् सुवासितेनतैलेनकुर्यादभ्यंजनंततः ४४ कस्तूरीचंदनेनैवकुर्यादुद्वर्तनादिकम्
सुगंधादिसितैस्तोयैःस्नाप्यमंत्रयुतैःशुभैः ४५ अर्घ्यंदत्वाततोमंत्रपाद्यमाचमनीयकम् मधुपर्कंततोद
द्यात्पायसापूपमिश्रितम् ४६ सकर्पूरंतांबूलंचभक्त्याचैवनिवेदयेत् सुरभीणिचपुष्पाणिभक्त्यासम्यक्निनि
वेदयेत् ४७ धूपदशांगमष्टांगदीपंचसुमनोहरम् परिणीयप्रणम्याथस्तुत्वास्तुतिभिरादरात् ४८ शाययि॰

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्वातुपर्यंकेमंगलार्घ्यंनिवेदयेत् ४९ इतिश्रीस्कंदपुराणेमार्गशीर्षमाहात्म्येचतुर्थोध्यायः ४ ७
ब्रह्मोवाच पंचामृतस्यस्नपनाद्यत्फलंलभतेहरेः शंखोदकेनयत्किंचित्तन्मेब्रूह्यजिताच्युत १ श्रीभगवानु
वाच क्षीरस्नानंप्रकुर्वंतियेनराममूर्द्धनि शताश्वमेधजंपुण्यंबिंदुनाबिंदुनासमम् २ क्षीराद्दशगुणंपुण्यं
घृतेनैवदशोत्तरम् गंधपुष्पोदकंमंत्रंसर्वोत्कृष्टंप्रशस्यते ३ द्वादश्यांपंचदश्यांवागव्येनपयसासमम्
स्नापनेदेवशार्दूलमहापातकनाशनम् ४ दध्यादीनांविकाराणांक्षीरतःसंभवोयथा तथैवाशेषकामानां
क्षीरेणस्नपतोमम ५ क्षीरस्नानेनसौभाग्यंदध्नामिष्टान्नभोजनम् घृतेनस्नापयेद्योमांनरोममपुरंव्रजेत्
६ स्नानंशर्करयायस्तुकारयेन्मार्गशीर्षके सराजाजायतेलोकेपुरस्वर्गादिहागतः ७ गजाश्वरथसंपूर्णंस
राज्यंलभतेभुवि कारयेन्मार्गशीर्षे वैयः क्षीरस्नापनंमम ८ स्वर्गलोकंसजयतिचंद्ररुद्रेंद्रमारुतान् क्षीर-
स्नानपरश्रेष्ठमार्गशीर्षेचपुत्रक ९ क्षीरस्नपनमाहात्म्यंवर्चस्वंपुष्टिवर्धनम् दौर्भाग्यंविलयंयातिक्षीरस्नाने
नमेसुत १० स्नापयेन्मार्गशीर्षेमांयोवैपंचामृतेनतु सनशोच्योभवेज्जंतुर्बंधूनांभुविमानव ११ कपिलाक्षीरमा
दाययःस्नापयतिमांसुत कपिलाशतमूल्यस्यफलंप्राप्नोतिमानवः १२ शंखतीर्थोदकंकृत्वायःस्नापयति
देशिकः बिंदुनापिसहोमासेस्वकुलंतारयेद्धिसः १३ कापिलंक्षीरमादायशंखेकृत्वाचमानद यःस्नापय-
तिमांभक्त्यासर्वतीर्थफलंलभेत् १४ शंखाष्टकेनयःस्नानंकारयेन्मार्गशीर्षके भक्त्याभागवतःश्रेष्ठोम
मलोकेमहीयते १५ शंखषोडशकेनाथयःस्नापयतिमांसुत सपापमुक्तःसुचिरंस्वर्गलोकेमहीयते १६
चतुर्विंशतिसंख्याकैःशंखैर्यःस्नापयेच्चमाम् इंद्रलोकेचिरंस्थित्वासराजाभुविजायते १७ शंखाष्टोत्तरशते
नैवस्नापयेन्मार्गशीर्षके शंखेशंखेसुवर्णस्यफलंप्राप्नोतिमानवः १८ मार्गशीर्षेभक्तिमान्यःशंखपंचशतै

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

र्हिमाम् स्नापयेल्लितरस्तस्यस्वर्गेतावत्प्रतिष्ठिताः १९ अष्टोत्तरसहस्रंतु शंखस्नानंतुयश्चरेत् सगणोमुक्तिमा
प्नोतियावदाभूतसंप्लवम् २० नित्यसंस्नापयेद्योमांशंखेनकरसत्तम गंगास्नानफलंप्राप्यनित्यंनंदतिदेववत्
न् २१ शंखेतोयंसमादाययःस्नापयतिमांसकृत नमोनारायणेत्युक्त्वामुच्यतेसर्वकिल्बिषैः २२ कृत्वापादो
दकंशंखेवैष्णवानांमहात्मनाम् योददातितिलोन्मिश्रंचांद्रायणफलंलभेत् २३ नाद्यंतडागजंवापिवापी
कूपादिकंचयत् गांगेयंजायतेसर्वंजलंशंखकृतंचयत् २४ गृहीत्वाममपादांबुशंखेकृत्वातुवैष्णवः योवहे
च्छिरसानित्यंसमुनिस्तपतांवरः २५ त्रैलोक्येयानितीर्थानिममचैवाज्ञयाकृत शंखेतानिवसंतीहतस्माच्छं
खोवरःस्मृतः २६ त्वंपुरासागरोत्पन्नःपादयोर्मनवःस्मृताः तांबुशंखंकरेधृत्वामंत्रैरेतैस्तुवैष्णवः २७ यःस्ना
पयतिमांशीर्षेतुष्टस्तस्यभवाम्यहम् तेषामुच्चारपूर्वंतुस्नापयेन्मामतंद्रितः २८ तस्यपुण्यस्यसंख्यांवैकर्तुंनैव
शक्ताःसुराः पुरतोममदेवेशसपुष्पःसजलाक्षतः २९ शंखस्त्वभ्यर्चितस्तिष्ठेत्तस्यश्रीःसर्वतोमुखी थिलपनेन
संपूर्णंशंखंकृत्वातुमांभजेत् ३० तदामेपरमाप्रीतिर्भवेद्वैतस्यवार्षिकी शंखंकृत्वातुपानीयंसपुष्पंसजला
क्षतम् ३१ अर्घ्यंददातियोमांवैतस्यपुण्यमनंतकम् अर्घ्यंकृत्वास्वयंशंखेयःकरोतिप्रदक्षिणाम् ३२ प्र·
दक्षिणीकृतातेनसप्तद्वीपावसुंधरा भ्रामयित्वाचमेमूर्ध्निमंदिरेशंखवारिणा ३३ प्रोक्षयेद्वैष्णवायस्तुना
शुभंतद्गृहेभवेत् निदाघेनकृमस्तस्यनारकंनभयंक्वचित् ३४ यस्यपादोदकंशंखेकृत्वमूर्धानमालभेत् ग्रह·
रक्षांसिकूष्मांडाःपिशाचोरगदानवाः ३५ दृष्ट्वाशंखोदकंमूर्ध्निविद्रवंतिदिशोदश वादित्रैर्निनदैरुच्चैर्गीतवादि
त्रनिःस्वनैः यःस्नापयतिमांभक्त्याजीवन्मुक्तोभवेद्द्विजः ३६ इतिश्रीस्कंदपुराणेमार्गशीर्षमाहात्म्येपंच·
मोऽध्यायः ५ ७ ब्रह्मोवाच घंटानादस्यमाहात्म्यंचंदनस्यतथाच्युत यत्फलंलभतेस्वामिंस्तत्स·

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वं ब्रूहि तत्त्वतः १ श्रीभगवानुवाच स्नानार्चनक्रियाकाले घंटानादं करोति यः पुरतो मम देवेश तस्य पुण्यफ
लं शृणु २ वर्षकोटिसहस्राणि वर्षकोटिशतानि च वसते मामके लोके अप्सरोगणसेवितः ३ सर्ववाद्यमयी घंटा
सर्वदेवमयी यतः तस्मात्सर्वप्रयत्नेन घंटानादं तु कारयेत् ४ सर्ववाद्यमयी घंटा सर्वदा मम वल्लभा वादनाल्ल
भते पुण्यं यज्ञकोटिशतोद्भवम् ५ घंटानादः सदा कार्यः पूजाकाले विशेषतः मन्वंतरसहस्राणि मन्वंतरशतानि च
६ प्रीतो भवामि सततं घंटानादेन पुत्रक भेरीशंखनिनादेन घंटानादान्वितेन च ७ मृदंगशंखवेणुयुतं पणवेन स-
मन्वितम् अर्चनं मम देवेश सततं मोक्षदं नृणाम् ८ यत्र तिष्ठति पुरतो घंटानादान्विता मम अर्चिता वैष्णवैर्यत्र त
त्र मां विद्धि पुत्रक ९ वैनतेयांकिता घंटा सकृद्दर्शनयुता यथा ममाग्रे स्थापयेद्यस्तु तस्य पापं हराम्यहम् १० मदी-
यार्चनवेलायां घंटानादं करोति यः नश्यंति तस्य पापानि शतजन्मार्जितान्यपि ११ स्वापकाले प्रकुर्वीत घंटानादं तु
भक्तितः ममैवार्चनवेलायां फलं कोटिगुणोद्भवम् १२ ये मामर्चंति देवेशं सुपर्णोपरिसंस्थितम् शंखचक्रगदा-
युक्तं सपद्मं च श्रिया युतम् १३ किं करिष्यंति ते तीर्थैर्देवतानां च दर्शनैः किं यज्ञैः किं व्रतैर्वापि किं दानैः किमुपोषणैः
१४ मूर्तिर्नारायणी यत्र मामकी गरुडोपरि स्थापयित्वा कलौ यांति कल्पकोटिपदं मम १५ ममाग्रे स्थापयेद्यस्तु
प्रासादेऽथ गृहे यथा तीर्थकोटिसहस्राणि तत्र तिष्ठंति देवता १६ यस्तु पूजयते धन्यो गरुडोपरिसंस्थितम्
एकादश्यां तथा रात्रौ वासना संयुतो मम १७ कृत्वा गीतं च नृत्यं च तारयेन्नरकात्पितॄन् पुनश्च कथयिष्यामि शृ-
णु घंटामहस्कृत १८ मम नामांकिता घंटा पुरतो यत्र तिष्ठति अर्चिता वैष्णवैर्यत्र तत्र मां विद्धि पुत्रक १९ यत्र वाद्य
यते घंटा वैनतेयविचिह्निता धूपनीराजने स्नाने पूजाकाले विलेपने २० ममाग्रे मर्त्यहं वत्स प्रत्यकं लभते फलम्
मखायुतं गोयुतं च चांद्रायणशतोद्भवम् २१ विधिबाह्यात्कृता पूजा सफला जायते नृणाम् घंटानादेन तुष्टोऽहं मय

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

च्छामिस्वकंपदम् २२ नागारिचिह्निताघंटारव्यायोगेनसमन्विता वादनात्कुरुतेनाशंजन्मकोटिभयस्यवै २३
गरुडेनांकितांघंटांदृष्ट्वाहंमर्त्यहंमुदा प्रीतिंकरोमिदेवेशलक्ष्मीप्राप्यययाऽधनः २४ घंटादंडस्यशिरसिस्कंध
कंस्थापयेत्तुयः मत्प्रियचननेयंवास्थापितंभुवनत्रयम् २५ घंटानादंसचक्रंचमृतकालेशृणोतियः पापकोटियु
तस्यापिनश्यतियमकिंकराः २६ सर्वदोषाःप्रणश्यंतिघंटानादेनवैकृत देवतानांसरुद्राणांपितॄणांमुत्सवोभ
वेत् २७ अभावेवैनतेयस्यचक्रस्यापिनसंशयः घंटानादेनभक्तानांप्रसादंप्रकरोम्यहम् २८ गृहेयस्मिन्प्र-
वेन्नित्यंघंटानागारिसंयुता सर्पाणांनभयंतत्रनाग्निविद्युत्समुद्भवम् २९ यस्यघंटागृहेनास्तिशंखोनुपुरतोमम
कथंभागवतोज्ञेयःकथंभवतिवल्लभः ३० चंदनस्यप्रवक्ष्यामिमाहात्म्यंतवपुत्रक यस्मिन्कृतेभवेत्प्रीतिर्म-
माल्यंतंनसंशयः ३१ सचंदनंसकुंकुमंकर्पूरागरुमिश्रितम् मृगनाभिसमायुक्तंजातीफलसमन्वितम् ३२
तुलसीचंदनोपेतंममाल्यंतस्करवावहम् योददातिहिमांनित्यंतुलसीकाष्ठसंभवम् ३३ युगानिवसतेस्वर्गेत्य
नतानिनरोत्तम महाविष्णोःकलौभक्त्यादत्वातुलसिचंदनम् ३४ योर्चयेन्मालतीपुष्पैर्नभूयस्तनपोभवेत्
तुलसीकाष्ठसंभूतंचंदनंयच्छतेमम ३५ दहाग्निपानकंसर्वंपूर्वजन्मशतैःकृतम् सर्वेषामेवदेवानांतुलसी-
काष्ठचंदनम् ३६ पितॄणांचविशेषेणसदाभीष्टंयथामम श्रीखंडंचंदनंतावत्श्रेष्ठंकृष्णागरुतथा ३७ या
वन्नदृश्यतेपुण्यंतुलसीकाष्ठचंदनम् तावत्कस्तूरिकामोदःकर्पूरस्यस्वगंधिनः ३८ कलौयच्छंतियेमर्त्यातु-
लसीकाष्ठचंदनम् मार्गशीर्षेकृतेमासेतेकृतार्थानसंशयः ३९ योहिभागवतोभूत्वाकलौतुलसिचंदनम् ना-
र्पयेदृसहोमासेनासौभागवतोनरः ४० कुंकुमागरुश्रीखंडकर्दमैर्ममविग्रहम् आलिंपेदृसहोमासेकल्प-
कोटिवसेद्दिवि ४१ कर्पूरागरुमिश्रेणचंदनेनानुलिंपयेत् मृगदर्पविशेषेणअभीष्टंचसदामम ४२ विलेपयति

८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

योमांवैशंखेकृत्वातुचंदनम् मार्गशीर्षेतदाप्रीतिंकरोतिशतवार्षिकीम् ५३ तुलसीदलेनवामर्त्यंलक्षेणसमु
सेवते मार्गशीर्षेसदाभक्त्यासलभेद्वांछितंफलम् ५४ इतिश्रीस्कंदपुराणेमार्गशीर्षमाहात्म्येषष्ठोऽध्यायः
६ ॥ ब्रह्मोवाच माहात्म्यंवददेवेशपुष्पजातिसमुद्भवम् येनयेनचपुष्पेणयत्फलंलभतेनरः १ श्री
भगवानुवाच शृणुपुत्रप्रवक्ष्यामिमाहात्म्यंपुष्पसंभवम् येनपुष्पेणमेप्रीतिर्भवेत्सम्यङ्नसंशयः २ मल्लिका
मालतीचैवयूथिकाचातिमुक्तका पाटलाकरवीरंचजयंतीविजयातथा ३ कुब्जकस्तबकश्चैवकर्णिकारंकुरंट
कः चंपकश्चातकःकुंदोबाणकर्चूरमल्लिका ४ अशोकस्तिलकश्चैवतथैवापूरयूथिकः शमीपुष्पंप्रकाशस्तुश
स्तोमेपूजनेस्मृत ५ केतकीपत्रपुष्पंचभृंगराजस्तथैवच तुलसीपत्रपुष्पंचसद्यःप्रीतिकरंमम ६ पद्मान्यंबुसमु
त्थानिरक्तनीलोत्पलेतथा सितोत्पलंसहोमासेममात्यंतंहिवल्लभम् ७ तान्येवचप्रशस्तानिकुसुमानिचमेस्मृ
त आनिस्युर्वर्णयुक्तानिरसगंधयुतानिच ८ निर्गंधान्यपिशस्तानिकुसुमानिमतानिमे सुरभीणितथान्यानि
वर्जयित्वातुकेतकीम् ९ बाणंचचंपकाशोकंकरवीरंचयूथिका पारिभद्रंपाटलाचबकुलंगिरिशालिंच १० बिल्व
पत्रंशमीपत्रंपत्रंभृंगिरजस्यच तमालामलकीपत्रंशस्तंमेपूजनेस्मृत ११ पुष्पैररण्यसंभूतैः पत्रैर्वागिरिसंभवैः
अपर्युषितनिश्छिद्रैःप्रोक्षितैर्जंतुवर्जितैः १२ अथारामोद्भवैर्वापिपुष्पैःसंपूजयेत्तुमाम् पुष्पजातिविशेषेणभवे
त्पुण्यंविशेषतः १३ तपःशीलगुणोपेतपात्रेवेदस्यपारगे दशदत्त्वासुवर्णानियत्फलंलभतेनरः १४ तत्फलंलभ
तेमर्त्यःसहेकुसुमदानतः द्रोणपुष्पेतथैकस्मिन्मह्यंचविनिवेदिते १५ दशदत्त्वासुवर्णानिफलंतदधिकंसु
त पुष्पात्पुष्पांतरेभेदोयथासीत्तंनिबोधमे १६ द्रोणपुष्पसहस्रेभ्यःखादिरंतुविशिष्यते खादिरात्पुष्पसा
हस्राद्धकपुष्पंविशिष्यते १७ शमीपुष्पसहस्रेभ्योबिल्वपुष्पंविशिष्यते बिल्वपुष्पसहस्रेभ्योबकपुष्पंवि-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शिष्यते १८ वकपुष्पसहस्रेभ्योनंद्यावर्तंविशिष्यते नंद्यावर्तसहस्राद्धि करवीरंविशिष्यते १९ करवीरसहस्रस्य
कुस्कमंश्वेतमुत्तमम् करवीरश्वेतपुष्पात् पलाशंश्वेतमुत्तमम् २० मालतीपुष्पसाहस्रात्संध्यापुष्पंविशिष्यते
पलाशस्यसहस्राणिमालतीपुष्पमुत्तमम् २१ मालतीपुष्पसाहस्रात्त्रिसंध्याश्वेतमुत्तमम् त्रिसंध्याश्वेतसा
हस्राज्जातिपुष्पंविशिष्यते २२ त्रिसंध्यारक्तसाहस्रात्त्रिसंध्याश्वेतमुत्तमम् सर्वासांपुष्पजातीनांजातीपुष्पमि
होत्तमम् २३ जातीपुष्पसहस्रेणयच्छेन्मालांसुशोभनाम् मह्यंयोविधिवद्द्यात्तस्यपुण्यफलंशृणु २४ क-
ल्पकोटिसहस्राणिकल्पकोटिशतानिच मत्पुरेवसतेनित्यममतुल्यपराक्रमः २५ येषांसंतिचपुष्पाणिप्रश-
स्तानिममार्चने तेषांपत्राणिशस्तानितदभावेफलानिच २६ एतैःपत्रैश्चपुष्पैश्चफलैश्चापितथाहिमाम् अर्च-
न्दशसुवर्णस्यप्रत्येकंफलमाप्नुयात् २७ एताभिःपुष्पजातीभिःसहोमासेर्चयंतिच भक्तिंददामितेषांवैतुष्टः
सन्नात्रसंशयः २८ धनंपुत्रांस्तथादारान्यत्किंचिद्वांछितंहिसः तत्तद्ददामिविप्रेंद्रपुष्पैरेभिःप्रतोषितः २९
इतिश्रीस्कंदपुराणेमार्गशीर्षमाहात्म्येसप्तमोऽध्यायः ७ ७ ब्रह्मोवाच श्रीमत्तुलसिमाहात्म्यंय-
थावद्वर्ण्यतेप्रभो यस्याःसन्निधिमात्रेणप्रीतिर्भवतिमेधिका १ श्रीभगवानुवाच मणिकांचनपुष्पाणित-
थामुक्तामयानिच तुलसीपत्रदानस्यकलांनार्हंतिषोडशीम् २ तुलसीमंजरीभिर्यःकुर्याद्धिममपूजनम् नसग-
र्भगृहान्यायान्मुक्तिभागीभवेन्नरः ३ आरोप्यतुलसींवत्सपूजयेत्तद्दलैश्चमाम् दिविसंमोदमानास्तेश्वेतद्वीपे
चमेगृहे ४ श्रीमत्तुलस्यार्चयतेसकृद्यैमांपत्रैःसुगंधैर्विमलैरखंडितैः यत्तस्यपापंपटसंस्थितंतदानिरीक्षयेद्वा
परिमार्जयेद्यमः ५ तुलसीनयेषांममपूजनार्थेसंपादितैकादशपुण्यवासरे धिग्योवनंजीवितमर्थसंततिस्तेषां
सर्वनेहचहश्यतेपरम् ६ लिंगमभ्यर्चितंदृष्ट्वासहोमासेचमामकम् तुलसीपत्रनिकरैर्मुच्यतेब्रह्महत्यया ७ ९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नित्यमभ्यर्चयेद्योवैतुलस्यापरमेश्वरम् महापापानिनश्यंतिकिंपुनश्चोपपातकम् ८ वर्ज्यंपर्युषितंपुष्पंवर्ज्यंप-
र्युषितंजलम् नवर्ज्यंतुलसीपत्रंनवर्ज्यंजाह्नवीजलम् ९ तावद्गर्जंतिपुण्यानिमहांतिनितरांसकृत यावन्नप्राप्यतेपु-
ण्यातुलसीममवल्लभा १० सकृदभ्यर्चयेद्योमांबिल्वपत्रेणमानवः मुक्तिभागीनिरातंकोममपार्श्वगतोभवेत् ११
बिल्वपत्राच्छमीपत्राज्जालिपुष्पात्सरोरुहात् वल्लभंतुलसीपत्रंकौस्तुभादधिकंमम १२ अभिन्नपत्रातुलसी
त्वयामंजरिसंयुता क्षीरोदार्णवसंभूतापद्मानेयंसदामम १३ अ कृष्णाप्यथवाकृष्णातुलसीममवल्लभा
सितावाप्यसितावापिद्वादशीममवल्लभा १४ गृहीत्वातुलसीपत्रंभक्त्यायोमांसमर्चयेत् अर्चितंतेनसकलंसदे
वासुरमानुषम् १५ तावद्गर्जंतिरत्नानिकौस्तुभादीन्यनंतशः यावन्नप्राप्यतेकृष्णातुलसीकृष्णमंजरी १६ कृष्णां
कृष्णातुलस्याहियोभक्त्यापूजयेन्नरः सयातिभुवनंशंभ्भ्रंयत्रविष्णुःश्रियासह १७ ममार्चनार्थंभिक्षूणांयच्छं
तितुलसीदलम् अन्येषामपिभक्तानांयांतितेपदमव्ययम् १८ तुलसीकृष्णगौराया तयायोमांसमर्चयेत्
नरोयातितनुंत्यक्त्वावैष्णवींशाश्वतींगतिम् १९ ब्रह्मोवाच धूपदानस्यमाहात्म्यंदीपस्यापिचकेशव यत्फ-
लंलभतेमर्त्यस्तन्मेब्रूहियथार्थतः २० श्रीभगवानुवाच शृणुपुत्रप्रवक्ष्यामिधूपदानस्यपरफलम् दीपदान-
स्यमाहात्म्यंममप्रीतिकरंपरम् २१ अगरुंचसकर्पूरंदिव्यचंदनसौरभम् दत्वामाघेसहोमासेकुलानांतारये-
च्छतम् २२ कृष्णागरुसमुत्थेनधूपेनचममालयम् धूपयेद्वैष्णवोयस्तुसमुक्तोनरकार्णवात् २३ माहिषगु
ग्गुलयस्तुआज्ययुक्तंसशर्करम् धूपंददातियोवैमांतस्येच्छांप्रदद्माम्यहम् २४ गुग्गुलोहंत्यशेषाणिन्यरिष्टा-
णिचधूपितः कामान्नानाविधांश्चैवत्वगरुःसंप्रयच्छति २५ देहंगेहंपुनात्येवधूपस्त्वगरुसंभवः नाशयेद्यक्षरक्षां
सिधूपःसर्वरसोद्भवः २६ धूपंदशांगंयदिचेत्करोतिमासेसहेमेऽत्यतिवल्लभेच ददातिकामानतिदुर्लभानपिबलं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

स्वपुष्टिंस्कृतदानभक्तिम् २७ मुस्ताधूपोमानुषाणांप्रियत्वंमांगल्यकंवश्यकरंगुडस्यवै कुर्यात्सहोमासिममाग्रतो
योविहायपापानिममांशमाप्नुयात् २८ नभयंविद्यतेतस्यदिव्यंभौमांतरिक्षजम् ममधूपावशेषेणयस्यांगंपरिमा॰
र्जितम् २९ नचापद्द्दियतेतस्यभवंतिसंपदोखिलाः धूपेकृतेसहोमासेममाग्रेश्रद्धयान्वितः ३० धूपःसरूपताध
त्तेधूपःपावनमुत्तमम् वनस्पतिरसोदिव्यःपरमःपावनःशुचिः ३१ अतःपरंप्रवक्ष्यामिदीपमाहात्म्यमुत्तमम्
यस्मिन्कृतेनरोयातिवैकुंठनात्रसंशयः ३२ बहुवर्तिसमायुक्तघृतपूरसमन्वितम् कुर्यादारातिकंयोवैक॰
ल्पकोटिदिवंवसेत् ३३ नीराजनंतुयःपश्येत्सहोमासेममाग्रतः आरार्तिकंद्विजश्रेष्ठप्रविशेन्मामनंतकम् ३४
मंत्रहीनंक्रियाहीनंयत्कृतंपूजनंमम सर्वसंपूर्णतामेतिकृतेनीराजनेसुत ३५ यःकरोतिसहोमासेकर्पूरेण
चदीपकम् अश्वमेधमवाप्नोतिकुलंचैवसमुद्धरेत् ३६ ममाग्रेवैद्विजानांचदीपंदद्यात्ततुष्यये मेधावीज्ञानसं
पन्नश्चक्षुष्मान्जायतेनरः ३७ घृतेनवाथतैलेनदीपंयोज्वालयेन्नरः सहोमासेममाग्रेचतस्यपुण्यफलंशृणु
३८ विहायसकलंपापंसहस्रादित्यसन्निभः ज्योतिष्मताविमानेनममलोकेमहीयते ३९ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनदी
पंदद्याद्विचक्षणः तंचदत्वानिहिंसेद्यःसपतेन्नरकेध्रुवम् ४० दीपंयोवैहरेत्सापीलोभाद्वाद्विजोत्तम तद्दीपह
रणात्सोपिमूकोंधश्चप्रजायते ४१ इतिश्रीस्कंदपुराणेमार्गशीर्षमासमाहात्म्येविष्णुब्रह्मसंवादेअष्टमो
ऽध्यायः ८ ७ ब्रह्मोवाच नैवेद्यस्यविधिंब्रूहिदेवमेतत्वतःप्रभो अन्नंकतिविधंचैवव्यंजनादीन्यशे॰
षतः १ श्रीभगवानुवाच साधुपृष्टंत्वयावत्समम्प्रीतिकरंपरम् वक्ष्यामितेऽन्नपानादिव्यंजनादीन्यशेषतः
२ आदौहिरण्मयंपात्रंतदभावेचराजतम् तदभावेचपालाशंविस्तीर्णंबहुसुंदरम् ३ कचोलाःशतशःकार्याः
पात्रेवैपरितोनघ तन्मध्येव्यंजनादेयानानाफलमयाःशुभाः ४ पायसंचेंदुसंकाशंपात्रेवैशर्करायुतम् भक्तं

१ दीपखंडनंकुर्यात्॰

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कुमुदसंकाशंमुद्गान्काचप्रभान्शुभान् ५ नानाव्यंजनसंरुद्धांस्त्रिभिःपंक्तिभिरेवच निंबूरसेणचार्द्रेणफलमूलयुतेनच
६ वैरुताश्चतदाकार्याःशतशोभोजनेमम द्राक्षास्तुमिश्रिताश्चूतकरमर्दकृताःशुभाः ७ मरीचंपिप्पलीसाद्र्कैलाचार्द्र
कसंयुताः क्वथिकावटिकाःकार्याःशतशोभोजनेमम ८ प्रलेहनास्तथाकार्याःकचोलशतसंकुलाः नानाकुसुमसमोद्भु
ताःसहस्रिमेप्रियाः ९ मंडकावर्तुलारम्याःसमाःसर्वत्रबिंदुवत् सितयासहितेनाथदुग्धेनक्वथितेनच १० मधुवर्णेन
गव्येनयुक्तेनस्मिन्स्मभोजने कचोलस्थप्रभेवत्सास्थितंकांचनसप्रभम् ११ घृतस्थवासितंप्रीत्यादेयंहिममभोजने तत्र
गोधूममानेणचंद्रकेणहिचोज्ज्वलम् १२ सोबाल्हिकाःपूरिकास्तुशतच्छिद्राःस्थवेष्टिताः पूरिकाश्चतथाक्षीरप्रकारास्त
प्रकारयेत् १३ मणयःसूत्रसंज्ञाश्चमालतीकुसुमादयः पर्पटावर्वरारम्यामाषकूष्मांडसंभवाः १४ वटकानवधारम्याःकु
र्यान्मासेसहेमम द्विधाजातीमरीचैश्चपूरिकाद्रेणवेशुभाः १५ युक्तेनलवणेनातिशस्तुतैलेनपूरिताः कुंकुमाभाः
स्नेहहीनाःसस्नताइवदुर्जनाः १६ दधिदुग्धयुताःकेचिच्चिंचणीचूतसंभवाः द्राक्षारसयुताःकेचित्तथान्येक्वथिकायु
ताः १७ राजिकाजलमध्यस्थास्तथान्येसितयासह रसैश्चतुर्विधैश्चान्यैर्वटकानवधामताः १८ वज्रप्रभातुकणिका
चारुबीजस्थपाचकैः शकलैर्नारिकेलस्यलवंगशतसंयुताः १९ घृतक्षीरसिताद्यास्ताःकटाहेस्थप्रलोडिताः लब्धा
सितादिकुसररम्यास्निग्धाश्चफेनिकाः २० पराकिकास्थवेपघ्ना:कृताश्चद्रेणपोलिकाः मोदकास्तत्रवैकार्याश्चारुबी
जभवाःपरे २१ सितयासहिताःकार्याश्चान्येदुग्धेननिर्मयेत् नारिकेलफलैश्चान्येवृक्षानिर्यासनिर्मिताः २२ बदामे-
श्चशुभाश्चान्येतिलैश्चकणबीजकैः ईदृशान्मोदकांश्चान्यांस्तुसूर्यर्यममकारयेत् २३ अर्शोघ्नमोचनीकंदंतथार्द्रकर-
मर्दकम् नारिंगंचिंचणींकंचकंकोलफलमेवच २४ दशारंत्रिपुरीजातशुभंनिंबफलंबिसम् तिंदूफलंलवंगंचश्री
फलंतिलकंलुती २५ वल्कलंवंशकारीरंतथाकायफलंबलम् द्राक्षाफलंचूतफलंरम्यंकदंकिनीफलम् २६ धात्री

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

फलंशाक्तिभवंफलमंबाडवंतथा रंभाफलंपिप्पलीचमरीचाम्लमनोहरा: २७ शल्कसर्षपतैलेनलवणेनस्रुवेधितम्
तथारजिकयाविद्धंत्रिभिर्वर्षैर्घटेस्थितम् २८ एवंविधानिजातानिव्यंजनानिचमानद कर्तव्यानिसहोमासेममप्री
तिकराणिवै २९ एतादृशेभोजनेचेदसामर्थ्यंभवेद्यदि एवंकार्यंतदातेनसंक्षेपेणशृणुष्वमे ३० लड्डुकमेकंघृत
पूरमेकंफेनद्वयंकोकरसत्रयंच घृतप्लुतंमंडकषोडशानावटाष्टदायीनरकंनपश्येत् ३१ अर्धाढकस्याचिरपर्युषित
वदभ्रः खंडस्यषोडशपलानिशशिप्रभस्य सर्पिःपलंमधुपलंमरिचंद्विकर्षंस्यात्पलार्द्धद्विपलंचपलंचलुणाम् ३२
श्लक्ष्णपटेललनयामृदुपाणिघृष्टंकर्पूरधूलिधवलीकृतभांडसंस्था एषाशिखरिणीप्रकरोतियोवैकामानददा
मिसकलान्मनुजस्यतस्य ३३ इतिश्रीस्कंदपुराणेमार्गशीर्षमाहात्म्येविष्णुब्रह्मसंवादेनवमोध्यायः ९
६८ ब्रह्मोवाच नैवेद्यानंतरंतातकिंकर्तव्यंनृभिःप्रभो यत्कर्तव्यंसहोमासेतत्सर्वंब्रूहितत्वतः १ श्रीभ
गवानुवाच अथभुक्तवतेप्रीत्याजलैःकर्पूरवासितैः आचमनंचतांबूलंचंदनैःकरमार्जनम् २ पुष्पांजलिंततःकु
र्यात्भक्त्यादर्शंप्रदर्शयेत् नीराजनंततःकार्यंकर्पूरंविभवेसति ३ मदर्थंमुकुटादीनिभूषणानिविचक्षणः ततःप
श्चान्महाभागप्रकल्प्यछत्रचामरे ४ प्रसादसुमुखंध्यात्वाश्यामसुंदरविग्रहम् जपेदष्टोत्तरशतंस्तुवीतस्तुतिभिः
प्रभुम् ५ शंखरौप्यमयीमालाकांचनीचविशेषतः पद्माक्षैश्चैवस्फटिकैर्विद्रुमैर्मणिमौक्तिकैः ६ रचितेदाक्षकेमाला
तथैवांगुलिपर्वभिः पुत्रजीवमयीमालाशस्तावैजपकर्मणि ७ नचक्रमन्नचहसन्नपार्श्वमवलोकयन् नपदाम्रदमा
क्रम्यकरप्राप्तशिरस्तथा ८ नोत्तिष्ठन्नमनुंविद्वान्नजपेद्व्यग्रमानसः जपकालेनभाषेतव्रतहोमार्चनादिषु ९
गृहेष्वेकगुणंजाप्यंगोष्ठेदशगुणंभवेत् नदीतीरेशतंविद्यादग्न्यागारेदशाधिकम् १० तीर्थादिषुसहस्रंस्यादनं ११
तंममसन्निधौ एवंकृत्वासहोमासेयःकुर्यात्प्रदक्षिणाम् ११ सप्तद्वीपवतीपुण्यंलभतेसपदेपदे पठन्नामस-

हस्तंतुह्यथवानामकेवलम् १२ एकाप्रदक्षिणाभक्त्यादहेत्पापंसदाह्निकम् प्रदक्षिणीकृतातेनसप्तद्वीपावसुंधरा
१३ दिनसप्तोद्भवंपापघ्नंतितिस्रःप्रदक्षिणाः तत्क्षणान्नाशयत्येवपापंदेहदशाह्निकम् १४ कृताःप्रदक्षिणायेन
एकविंशतिभक्तितः भ्रूणहत्यादिपापानिनाशमायांतितत्क्षणात् १५ अष्टोत्तरशतंयेनकृताभक्त्याप्रदक्षिणाः
तेनेष्टंक्रतुभिःसर्वैःसमाप्तवरदक्षिणैः १६ प्रदक्षिणीकृतातेनतावद्द्वारंवसुंधरा मातुःप्रदक्षिणास्त्वद्धृतुधात्रीप्र
दक्षिणाः १७ शालिग्रामशिलायाश्चसममेतत्त्रयंस्मृतम् एकश्चदंडपातश्चसहस्रप्रदक्षिणाः १८ सममेतद्द्वयं-
नोवादंडपातोविशिष्यते प्रदक्षिणेदंडपातंयःकरोतिसदामम १९ सहोमासेविशेषेणआकल्पंसवसेदिह कल्पा
दनंतरंतातचक्रवर्तीप्रजायते २० चिरायुर्धनवान्भोगीदानवान्धर्मवत्सलः सहस्रनामपठनात्पापंनश्येत्त्रिधा
कृतम् २१ अथकिंबहुनोक्तेनशृणुगुह्यंवमेसुत दामोदरेतिनाम्नावैभवत्प्रीतिर्ममाऽतुला २२ गुणसंबंधिनेना
मकृतमात्रायशोदया यदाम्नादधिभांडस्यस्फोटनंगोकुलेकृतम् २३ यशोदयातदागाढंबद्धोदाम्नात्युलूखले
ततःप्रभृतिमेनामकृतंदामोदरेतिच २४ नमोदामोदरायेतिजपेद्यःसुसमाहितः सूर्योदयेशुचिर्भूत्वाग्निसह
स्रांदिनेदिने २५ साङ्गलक्षत्रयंयावत्ततउद्यापयेद्बुधः तर्पणंहवनंचैवब्रह्मभोज्यंदशांशतः २६ एवंयःकुरुते
भक्त्यातस्ययत्स्यामिवांछितम् धनधान्यंतथादारान्पुत्रांश्चान्यच्चवांछितम् २७ त्रिःसत्येनमयाचोक्तंश्रद्ध-
स्वत्वंमहामते मंत्रराजमिमंपुत्रकृपयामेप्रकाशितम् २८ दामोदरायेतिपठन्नित्यंकुर्यात्प्रदक्षिणाम् दंडपातंत
थापुत्रअष्टांगेनसमन्वितम् २९ पद्भ्यांकराभ्यांजानुभ्यामुरसाशिरसानतया मनसावचसादृष्ट्याप्रणामोऽष्टांग
उच्यते ३० शिरोमत्पादयोःकृत्वाबाहुभ्यांचपरस्परम् प्रपन्नंपाहिमामीशभीतंमृत्युग्रहार्णवात् ३१ पश्चाच्छे-
षांमयादत्तांशिरस्याधायसादरम् एवंकृत्वाततोवत्सममपूजांप्रवर्तयेत् ३२ मंत्रहीनंक्रियाहीनंभक्तिहीनंज-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रु·ज्यो·र्ण नार्दन यत्पूजितं मयादेवपरिपूर्णंतदस्तुमे ३३ मृदंगवाद्येनसमंघण्टवेनसुसंयुतम् एवंकार्यंसदाहोमासेनृ·
धर्मस्कंध त्यपुण्यप्रदंनृणाम् ३४ गीतवाद्यंचनृत्यंचतथापुस्तकवाचनम् पूजाकालेचतुर्वत्स सर्वदाममचप्रियम्
३५७ ३५ गीतवाद्याद्यभावेचममनामसहस्रकम् स्तवराजंतथापुत्रगजेंद्रस्यचमोक्षणम् ३६ अनुस्मृतिश्च
गीताचस्तवनंपंचधामनम् पंचस्तवमहाभागममप्रीतिकरंपरम् ३७ पादोदकंपिबेद्योवैशालग्रामसमुद्भवं
पंचगव्यसहस्रैस्तुप्राशितैःकिंप्रयोजनम् ३८ शालग्रामशिलातोयंयःपिबेद्बिंदुनासमम् मातुःस्तन्यंपुनर्नैव·
सपिबेन्मुक्तिमान्नरः ३९ अशौचेनैवविज्ञातसूतकेमृतकेपिच येषांपादोदकंमूर्ध्निप्राशनंयैः प्रकुर्वते ४० अं
तकालेपियस्येददीयतेपादयोर्जलम् सोपिसद्गतिमाप्नोतिसदाचारबहिष्कृतः ४१ सोपिपूतोभवत्याशुस
द्यःपादांबुधारणात् चांद्रायणात्पादकृच्छ्राद्अधिकंपादयोर्जलम् ४२ अपेयंपिबतेयस्तु भुक्तेयस्त्वाप्यभो·
जनम् अगम्यागमनंयोवैपापाचारश्चयोनरः ४३ अगरुकुंकुमंवापिकर्पूरंस्यानुलेपनम् मूमपादांबुसंस्पृष्टं
तद्वैपावनपावनम् ४४ हरिपूतंतुयत्तोयंभवेद्वैविप्रसत्तम तद्वैपापहरंनृणांकिंपुनःपादयोर्जलम् ४५ इ·
तिश्रीस्कंदपुराणेमार्गशीर्षमाहात्म्येब्रह्मविष्णुसंवादेदशमोऽध्यायः १० छ ब्रह्मोवाच ए
कादश्याश्चमाहात्म्यंउद्यापनंचविधानकम् सर्वंब्रूहिममस्वामिन्कृपयाभूतभावन १ श्रीभगवानुवाच
शृणुष्वद्विजशार्दूलकथांपापप्रणाशिनीम् यांश्रुत्वायातिविलयंपापंब्रह्मवधादिकम् २ कांपिल्यनगरेराजा
वीरबाहुरितिस्मृतः सत्यवादीजितक्रोधोब्रह्मज्ञोममतत्परः ३ भाववान्सदयाशीलोरूपवान्बलवत्तरः भ
क्तोभागवतेनृणांसदाममकथारुचिः ४ सदाममकथासक्तःसदाजागरणप्रियः दाताविद्वान्क्षमाशीलो १२
विक्रमीविजितेंद्रियः ५ विजयीरणशीलश्चवकृत्याचधनदोपमः पुत्रवान्पशुवांश्चैवस्वदारनिरतस्तथा ६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तस्यभार्याकांतिमतीरूपेणाप्रतिमाभुवि पतिव्रतामहासाध्वीममभक्तिरतासदा ७ तयासहविशालाक्षोबुभु
जेमेदिनींयुवा मुक्तेकर्मामहाबाहोनान्यंजानातिदैवतम् ८ एकस्मिन्दिवसेपुत्रभारद्वाजोमहामुनिः समाग
तोगृहेतस्यवीरबाहोर्महात्मनः ९ दृष्ट्वासमागतोदूरात्भारद्वाजमहामुनिम् स्वागतंकारयामासदत्वार्घ्यंवि
धिवत्तदा १० आसनंकल्पयामासस्वयमेवमहीपतिः प्रणम्यपरयाभक्त्यातस्योमुनिवराग्रतः ११ राजोवा
च अद्यमेसफलंजन्मअद्यमेसफलंदिनम् अद्यमेसफलंराज्यमद्यमेसफलंगृहम् १२ प्रसन्नोममधिम
र्मप्रसन्नात्माजनार्दनः यत्त्वंसमागतोद्यद्यगृहेयोगिवरस्तथा १३ मुक्तोहंपापकोट्याद्ययत्त्वयाहंनिरीक्षितः
राज्यंलक्ष्मीर्गजाश्वाश्चमयातुभ्यंनिवेदिताः १४ वैष्णवोसिमुनिश्रेष्ठनास्त्यदेयंमयातव मेरुतुल्यंभवेत्सर्वं
वैष्णवस्यवराटिका १५ नयातिहिगृहेयस्यवैष्णवोयंद्विजोत्तमः तद्दिनंविफलंतस्यकथितंब्राह्मणेमम
१६ विष्णुभक्ताश्चयेकेचित्सर्ववर्णाद्विजानयः कथितंममगार्ग्येणगौतमेनसमंतुना १७ येत्वभक्ताहृषीके
शेपिशाचास्तेहिमानवाः महापातककलिमास्तेयेभुंजंतिहरेर्दिने १८ शिवव्रतसहस्रैश्चसौरब्राह्मैश्चकोटिभिः
यत्फलंकविभिःप्रोक्तंवासरैकेनतद्धरेः १९ गर्वमुद्वहतेतावत्तिथिब्राह्मीचकेसरी यावन्नायातिविप्रेंद्रद्वाद
शीचममप्रिया २० तावत्प्रभावस्ताराणांयावन्नोदयतेशशी तिथिस्तथाचविप्रेंद्रयावन्नायातिद्वादशी २१
नारदेनपुराप्रोक्तंवसिष्ठेनममाग्रतः त्वंवेत्तासर्वधर्माणांवैष्णवानांमहामुने २२ भारद्वाजउवाच साधुपृ
ष्टंमहाभागयत्त्वंभक्तोसिवैष्णवः साचप्रजामहीधन्यायत्त्वंरक्षसिभूमिप २३ तास्मिन्राष्ट्रेनवास्तव्यंयत्ररा-
जानवैष्णवः वरंवासोवनेतीर्थेनतुराष्ट्रेत्ववैष्णवे २४ यत्रभागवतोराजासंप्रशास्तिचमेदिनीम् वैकुंठमितिमंत
व्यंतद्राष्ट्रंपापवर्जितम् २५ चक्षुर्हीनोयथादेहोपतिहीनायथास्त्रियः द्वादशीदशमीयुक्तातथाराष्ट्रमवैष्ण

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वम् २६ दानहीनोयथासज्ञाब्राह्मणोरसविक्रयी द्वादशीदशमीयुक्तातथाराष्ट्रमवैष्णवम् २७ दंतहीनोय
थाहस्तीपक्षहीनोयथाखगः द्वादशीदशमीयुक्तातथाराष्ट्रमवैष्णवम् २८ प्रतिग्रहार्थंवेदादिदंभार्थंसकृतंत-
था द्वादशीदशमीयुक्तातथाराष्ट्रमवैष्णवम् २९ दर्भहीनायथासंध्यायथाश्राद्धमदक्षिणम् द्वादशीदशमीयु
क्तातथाराष्ट्रमवैष्णवम् ३० सशिरवंचयथाशूद्रंकपिलाक्षीरपायिनम् द्वादशीदशमीयुक्तातथाराष्ट्रमवैष्णवं
३१ ब्राह्मणीगामिनंशूद्रंहेमघ्नंधर्मदूषकम् द्वादशीदशमीयुक्तातथाराष्ट्रमवैष्णवम् ३२ हरिसूर्यादिदृक्षा
णाययाच्छेदनरोत्तम द्वादशीदशमीयुक्तातथारा॰ ३३ यथाहुतिर्मंत्रहीनामृतवत्सापयोयथा द्वादशीदश
मीयुक्तातथाराष्ट्रमवैष्णवम् ३४ सकेशाविधवायद्वद्गतंस्नानविवर्जितम् द्वादशीदशमीयुक्तातथाराष्ट्रमवै-
ष्णवम् ३५ सराजाप्रोच्यतेसद्भिर्योभक्तोमधुसूदने तद्राष्ट्रंवर्धतेनित्यंस्करवीभवतिसाप्रजा ३६ दृष्टिर्मेस
फलाराजन्यत्वयाहनिरीक्षितः अद्यमेसफलावाणीजल्पतयात्वयासह ३७ दूरमेवहिगंतव्यंश्रूयतेयत्रवै
ष्णवः दर्शनात्तुभवेत्पुण्यंतीर्थस्नानसमुद्भवम् ३८ सत्वराजन्मयापृष्टोविष्णुभक्तिरतःशुचिः स्वस्तितेस्तुग-
मिष्यामिस्करवीभवनराधिप ३९ एतस्मिन्नंतरेराजाकांतिमत्यानमस्कृतः भारद्वाजोमुनिःश्रेष्ठः प्रवरःसर्व-
योगिनाम् ४० अवैधव्यंवरारोहेभक्ताभवस्वभर्तरि निश्चलाकेशवेभक्तिःसदाभवतुतेशुभे ४१ एतस्मिन्न
न्तरेराजाभारद्वाजंमहामुनिम् उवाचप्रीणयन्वाचामेघनादगभीरया ४२ राजोवाच विपुलामेकथंलक्ष्मीः
किंकृतंपूर्वजन्मनि सर्वंब्रूहिमुनिश्रेष्ठकृपायदिममोपरि ४३ एतन्मयाकथंप्राप्तंराज्यंनिहतकंटकम् पुत्रोवै
गुणवान्श्रेष्ठःप्रियाचसुमनोहरा ४४ मच्चित्तामद्गतप्राणाचिंतयंतीजनार्दनम् कोहंमुनेकथंचैषाकिंचधर्मोमया
कृतः ४५ किंचानयापिचार्वंग्याममपत्न्याकृतंमुने केनपुण्येनमेलक्ष्मीर्मृत्युलोकेसुदुर्लभा ४६ अशेषाभूमि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

पालयैवर्ततेयस्यमेवशो विक्रमंचाप्रतिहतंशरीरारोग्यतातथा ४७ ममापिविपुलंतेजोनकश्चित्सहतेमुने इ
च्छामेद्यप्रतिज्ञातुंयथात्वेयमुनिंदिता ४८ मयापिसुकृतंविप्रकिंकृतंपूर्वजन्मनि इतिपृष्टोनरेंद्रेणपूर्वजन्मविचे
ष्टितम् ४९ सपत्न्याश्चेष्टितंचैवसंपदांचैवकारणम् योगस्थःसुचिरंकालंतयाविंदंतमानसे ५० विज्ञातमेतन्नृ
पतेपूर्वजन्मविचेष्टितम् तवपत्न्याश्चराजर्षेशृणुष्वकथयाम्यहम् ५१ भरद्वाजउवाच शृणुभूपालसत्कु-
लयस्येदंकर्मणःफलम् त्वमासीःशूद्रजातीयोजीवहिंसापरायणः ५२ नास्तिकोदुष्टचारित्रःपरदारप्रधर्षकः
कृतघ्नोदुर्विनीतश्चसत्कष्टाचारविवर्जितः ५३ याइयंभवतोभार्यापूर्वमप्यायतेक्षणा कर्मणामनसावाचानान्य
दस्यास्त्वयाविना ५४ पतिव्रतामहाभागाभजमानानिरंतरम् भावंनकुरुतेदुष्टंतवोपरिनृपासति ५५ स
र्वैभिस्त्वंपरित्यक्तोबंधुभिःपापकर्मकृत् क्षयंजगामचार्थोयःसंचितस्तवपूर्वजैः ५६ नष्टद्रव्येफलाकांक्षी
त्वमासीर्जगतीपते पूर्वकर्मविपाकेनकृषिश्चाधिफलागता ५७ ततोवित्तेपरिक्षीणेपरित्यक्तश्चबांधवैः क्षी
यमाणापिसाध्वीयंनात्यजत्त्वांनभामिनी ५८ त्वंभग्नःसर्वकामेभ्योगतवान्निर्जनेवने हत्वाजीवाननेकांश्च
कारात्मविपोषणम् ५९ एवंप्रवृत्तस्यतवसहपत्न्यामहान्नृप गतानिबहुवर्षाणिपापवृत्त्यामहीपते ६० अ
न्यस्मिन्वत्सरेराजन्मार्गभ्रष्टोमहामुनिः नदिशांविदिशांवेत्तिदेवशर्माद्विजोत्तमः ६१ क्षुत्तृषापीडितोत्यर्थंम
ध्याह्नगेदिवाकरे पतितोवनमध्येतुमार्गभ्रष्टोमहीपते ६२ दयाजाताचतेभूपदृष्ट्वादुःखेनपीडितम् ब्राह्मणंद्रु
तमज्ञातंगृहीत्वातुकरेणवै ६३ उत्थाप्यपतितंभूमौत्वयोक्तंहितदानृप प्रसादंकुरुविप्रर्षेऽत्रागच्छत्वंममाश्र-
मम् ६४ जलपूर्णंतडागंचपद्मिनीखंडमंडितम् वृक्षैर्मनोहरैर्युक्तंफलैःपुष्पैर्मनोरमैः ६५ स्नात्वात्रसुशीत
लेतोयेकृत्वाकर्मचनैत्यकम् विश्रांतोवृक्षमूलेभूद्देवशर्माद्विजोत्तमः ६६ साष्टांगंमुनयेकृत्वानमस्कारंसहस्त्रि

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

या शूद्रस्तुपरयाभक्त्याप्रोवाचमुनिसन्निधौ ६७ आवयोस्तरणार्थायअतिथिस्त्वंसमागतः त्वरवेनकुरुवि
श्रामंमयासंरक्षितःस्वयम् ६८ उत्तिष्ठत्वंद्विजश्रेष्ठप्रसादंकर्तुमर्हसि लब्धसंज्ञस्तदाविप्रःश्रुत्वाशूद्रस्यभाषि
तम् ६९ करेजग्राहशूद्रंतंगतोयत्रजलाशयः उपविष्टोमहाबाहोछायामाश्रित्यतत्तटे ७० स्नानंचकारविधिव
त्पूजयामासकेशवम् तर्पयित्वापितॄन्देवान्पपौनीरंसुशीतलम् ७१ शूद्रउवाच दर्शनात्तवविप्रर्षेजा
तःपापस्यसंक्षयः प्रायःफलानिस्वादूनिप्रयच्छामिद्विजातये ७२ मृदूनिरससुक्तानिसुपक्वानिप्रियाणि
च ब्राह्मणउवाच त्वामहंनैवजानामित्वज्जातिंकथयस्वमे नाज्ञातस्यापिहिभोक्तव्यंब्राह्मणस्यापिपुत्रक
७३ शूद्रउवाच शूद्रोहंद्विजशार्दूलनकार्यःसंशयस्त्वया आत्मजैर्दुर्जनैर्विप्रपरित्यक्तःस्वबंधुभिः ७४
तयोःसंवदतोरेवंशूद्रपत्न्याफलानिच दत्तानितस्मैविप्रायतेनभुक्तानितानिवै ७५ अभूत्प्रीतमनाविप्रः
पीत्वानीरंसुशीतलम् सुखंसंप्राप्यसमुनिर्विश्रांतस्तरुमूलके ७६ सचशूद्रःसपत्नीकोभुक्त्वान्नंपुनरागतः
स्वागतंतेमुनिश्रेष्ठकुतस्त्वमिहचागतः ७७ शून्याटवींद्विजश्रेष्ठदुष्टसत्वभयाकुलाम् निर्मनुष्यांदुःखयुक्तांदि
वारात्रभयानकाम् ७८ ब्राह्मणउवाच ब्राह्मणोहंमहाभागप्रयागगमनंप्रति अहमज्ञातमार्गेणप्रवि
ष्टोदारुणेवने ७९ ममपुण्यप्रभावेनजातोसिवरबांधवः जीवितंमेत्वयादत्तंब्रूहिकिंकरवाणिते ८० भवा
नपिकुतःप्राप्तोनिर्मनुष्येवनेखलु कोभवान्कारणंकिंचित्कथयस्वममाग्रतः ८१ शूद्रउवाच विद
र्भनगरीराज्ञाभीमसेनेनरक्षिता वासोमममहाराज्येशूद्रोहंपापलंपटः ८२ स्वकर्मविहितोधर्मोमयात्यक्तो
द्विजोत्तम त्यक्तोहंबंधुवर्गेणततोहंवनमागतः ८३ कृत्वाजीववधंनित्यंजीवेहंभार्ययासह सांप्रतंपातका
त्सम्यक्निर्विण्णोस्मिमहामुने ८४ कुरुष्वानुग्रहंकिंचित्पापयुक्तस्यमेप्रभो ममपुण्यविभागेन आगत-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्त्वंद्विजोत्तम् ८५ नपश्यामियथासौरिंपत्न्यासहमहामुने उपदेशप्रभावेनप्रसादंकर्तुमर्हसि ८६ नान्य-
दिच्छाम्यहंकिंचिन्मुक्त्वादेवजनार्दनम् कुरुष्वानुग्रहंमेद्यप्रसादमृषिसत्तम ८७ भारद्वाजउवाच इतितेन
समापृष्टोदेवशर्माद्विजाग्रणीः शूद्रेणपरयाभक्त्याप्रहसन्वाक्यमब्रवीत् ८८ इतिश्रीस्कंदपुराणेमार्गशी
र्षमाहात्म्येविष्णुब्रह्मसंवादेएकादशीमाहात्म्यानंनाम एकादशोऽध्यायः ११ ७ देवशर्मोवाच न
वेदृशीमतिर्जातासहसाकेशवोपरि एतस्मात्तेगतपापंपूर्वजन्मशतोद्भवम् १ विनाव्रतैर्विनातीर्थैर्मुक्तस्त्वंपाप
कोटिभिः ममातिथ्येनभक्त्याच्चजातंनवहरेःपदम् २ नेनपुण्यप्रभावेनमतिर्जातातवेदृशी ध्यात्वासंचिंत्य
मनसाज्ञातंपूर्वविचेष्टितम् ३ पूर्वजन्मनिविप्रस्त्वमवस्याधर्मतत्परः सदाध्ययनशीलश्च कुशीलश्चसदाव्रती
४ एकातुद्वादशीविष्णोःकृतादशमिसंयुता तत्पापस्यप्रभावेनसमस्तंसुकृतंगतम् ५ सर्वंतद्विफलं
जातंयथाशूद्रापतिर्द्विजः बहुवर्षसहस्राणिप्राप्तानरकयातना ६ तस्मादेवत्वयासर्वंकृतंदुष्टंचिरंबहु कृ
तातुदशमीमिश्रातिथिर्विष्णोर्महात्मनः ७ तेनशूद्रोभवान्जातःपापंतवमतिस्तथा धर्मेनरमतेचित्तंदशमी-
वेधदूषितम् ८ विदर्भनगरेवत्सम्ब्यास्तितेपुत्रिकासुतः कृतंतेनाविधानोक्तंहरेरेकादशीव्रतम् ९ प्रदत्तंतेनत-
त्पुण्यमखंडैकादशीव्रतम् धर्मोपरिमतिर्जातातनःपापस्यसंक्षयः १० तेनपुण्यप्रभावेनएकादश्याव्रतेनच
दशमीवेधजंपापंयमेनपरिमार्जितम् ११ इहजन्मनियत्पापंजन्मायुतकृतानिच मार्जितानियमेनैवपापा
नितवसांप्रतम् १२ तयोर्विवदतोरेवंविष्वक्सेनःसमागतः वर्णांतरस्यागतंतेतुष्टस्तेहंजनार्दनः १३ विप्रस्या
तिथ्यहेतुत्वाज्जातःपापस्यसंक्षयः परदत्तेनपुण्येनएकादश्याव्रतेनच १४ दशमीवेधजपापंतवशूद्रलयंगतं
व्रतंकृत्वाददौपुण्यंदौहित्रस्तेनतारितः १५ पत्न्यासहमहाभागवैनतेयंसमारुह इत्युक्त्वादेवदेवेनविमाने

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्थापितस्तदा १६ स्वर्गगतः सपत्नीकः शूद्रत्वेनन्नृपोत्तम देवशर्मातुधिप्रोवैतीर्थराजंययौपुनः १७ एतत्तेस
र्वमाख्यातंयत्वयापरिपृच्छितम् अखंडैकादशीपुण्यात्प्राप्तमातिथ्यकारणात् १८ राजोवाच ब्रह्मन्न·
खंडैकादश्याविधिंसम्यक्समादिश विष्णोःसंप्रीणनार्थायप्रसादंकर्तुमर्हसि १९ ऋषिरुवाच शृणुष्व
नृपशार्दूल एकादश्याविधिंशुभम् पुरासीद्भगवान्विष्णुर्नारदाययदुक्तवान् २० तत्तेहंसंप्रवक्ष्यामिउद्यापनः
विधिंशुभम् मार्गशीर्षादिमासेषु द्वादशीषुनरोत्तम २१ व्रतंशुभमिदंकार्यमखंडैकादशीव्रतम् दशम्यां
चैवनक्तंच एकादश्यामुपोषणम् २२ द्वादश्यामेकभक्तंचअखंडाइतिकथ्यते दिवसस्याष्टमेभागेमंदीभूते
दिवाकरे २३ तद्दिनक्तंविजानीयान्ननक्तंनिशिभोजनम् कांस्यमांसमसूरांश्चचणकान्कोद्रवांस्तथा २४
शाकमधुपरान्नंचपुनर्भोजनमैथुने विष्णुभक्तोनरोवापिदशम्यांदशवर्जयेत् २५ दशम्याविधिरुक्तोयमेका
दश्यास्तथाशृणु असकृज्जलपानंचहिंसाशौचमसत्यताम् २६ तांबूलंदंतकाष्ठंचदिवाशयनमैथुनम् द्यूतं·
क्रीडांनिशिस्वापः पतितैःसहभाषणम् २७ एकादश्यांदशैतानिविष्णुभक्तस्तुवर्जयेत् अद्यमेरक्षोस्कंदं
नास्तिभोजनंनास्तिकेशव २८ प्रीत्यर्थंतवदेवेशनियमस्त्वादिवानिशि २९ स्कंदादियस्त्ववैवक्तव्यंभोजनंच
चमैथुनम् दंतांतरविलग्नानांक्षमस्वपुरुषोत्तम् ३० उपावृत्तःसपापेभ्योयस्तुवासोगुणैःसह उपवासः
सविज्ञेयोनशरीरस्यशोषणम् ३१ पूर्वोक्तानिदशैतानिपरान्नंचतथामधु द्वादश्यांविष्णुभक्तोवैवर्जयेन्म
र्दनादिकम् ३२ अद्यमेद्वादशीपुण्यापवित्रापापनाशिनी पारणंचकरिष्यामिप्रसीदगरुडध्वज ३३ विष्णोः
संतोषणार्थाययोमयानियमःकृतः अथाहंभोजयिष्यामित्वत्प्रसादाद्द्विजोत्तम ३४ अनेनविधिनाकुर्या·
द्यावद्वर्षसमाप्यते संपूर्णेतुततोवर्षेकुर्यादुद्यापनंबुधः ३५ आदौमध्येतथाचांतेव्रतस्योद्यापनंस्मृतम्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

उद्यापनंनकुर्याद्यः कुष्ठीचांधश्चजायते ३६ तस्मादुद्यापनंकुर्याद्यथाविभवसारतः क्रियतेशुक्लपक्षेचमासेमा
र्गशिरेशुभे ३७ आमंत्र्यद्वादशमितान्ब्राह्मणान्विधिकोविदान् त्रयोदशंसपत्नीकमाचार्यंविधिकोविदम्
३८ यजमानःशुचिःस्नात्वाश्रद्धायुक्तोजितेंद्रियः पादशौचार्घवस्त्राणिआचार्यादींस्ततोर्चयेत् ३९ आचार्यस्तु
ततःकृत्वामंडलंवर्णकैःशुभैः चक्राब्जसर्वतोभद्रंश्वेतवस्त्रेणवेष्टितम् ४० जलपूर्णंचकुंभंतुपंचरत्नसमन्वितं
पंचपल्लवसंयुक्तंकर्पूरागरुवासितम् ४१ वेष्टितंरक्तवस्त्रेणताम्रपात्रेणसंयुतम् वेष्टितंपुष्पमालाभिर्मंड-
लोपरिविन्यसेत् ४२ तस्योपरिन्यसेद्देवंलक्ष्मीनारायणंनृप सौवर्णप्रतिमाकार्या कर्षमेकप्रमाणतः ४३
वाहनायुधसंयुक्तंप्रमाणंचतुरंगुलम् नोवाशक्त्याप्रकुर्वीतवित्तशाठ्यंविवर्जयेत् ४४ ततःसंस्थापयेन्मूर्तिं
मंडलेद्वादशैवहि मासानामधिपाःपूज्यात्र्यखंडव्रतहेतवे ४५ मंडलात्पूर्वदिग्भागेशंखंसंस्थापयेच्छुभम्
त्वंपुरासागरोत्पन्नःपांचजन्यनमोस्तुते ४६ ततस्तुस्थंडिलकार्यंमंडलादुत्तरांदिशम् संकल्प्यहवनंकार्यंमंत्रै
र्वेदोक्तवैष्णवैः ४७ स्वस्थानेस्थापितंविष्णुंस्थापयेत्पंचकैर्हरिम् पूजयेत्पुरुषसूक्तेनमंत्रैःपौराणिकैःशुभैः
४८ नैवेद्यार्थंचवैकार्यामोदकाबहवोपिच धूपदीपोपहाराणिकृत्वानीराजनंततः ४९ यक्षकर्दमेनसंपूज्यततः
कुर्यात्प्रदक्षिणाम् स्वस्तिवाचनकैर्विप्रैर्नमस्कारंततोनृप ५० ततस्तुब्राह्मणैःकुर्यात्आचार्यःक्रमशोजपं रूपंस्व
पावमानीयमंडलैर्ब्राह्मणंभुवि ५१ तेजोसिशुक्रजंवाचंब्रह्मसामादनंतरम् पवित्रंसर्वसूक्तस्यविष्णोर्हमांसिसं
हिताम् ५२ जपांतेकलशेविष्णुंसोपायमुपरिन्यसेत् दिवसस्योदयेचैवहोमंकुर्यादनुक्रमम् ५३ संस्थाप्य
प्रथमंपात्रंपूजयित्वाविधानतः स्तवनंचततोहोमःकर्तव्यश्चरुपूर्वकः ५४ स्वगृह्योक्तविधानेनाजिनसूत्रक्रिया
परः चरुद्वयंचकुर्वीतपायसंवैष्णवंचरुम् ५५ जुहुयात्पुरुषसूक्तेनचरोराहुतयोदश तयाचरुगृहीतेनघृत

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

युक्ताचवाहुतिः प्रादेशमात्रपालाशसमिधाश्चघृतप्लुता इदंविष्णुरितिमंत्रेणहोतव्याकर्मशुद्धये ५७ शतमेकंतु-
जुहुयाद्द्विगुणाश्चतिलाहुतीः कृतेचवैष्णवेहोमेगृहयज्ञंसमारभेत् ५८ समिद्भिश्चरुहोमंचतिलहोमंक्रमेण
तु उभयोःस्वस्तिकंवाच्यततःपूजांसमाचरेत् ५९ ऋत्विजानांततोदद्याद्धेनूर्व्यागृहदक्षिणाः देवस्यतुष्टयेदद्या
च्चब्राह्मणायथाविधि ६० गावःपयस्विनीर्दद्याद्वृषभंचसुशोभनम् ब्राह्मणानांततोदद्याच्चसोदशपदानिच
६१ आचार्यंतुसपत्नीकंवस्त्रैश्चपरिधापयेत् तोषयित्वामहादानैस्तैःसार्धंचसमर्पयेत् ६२ पंचविंशतिकुंभां
श्चसोदकान्वस्त्रवेष्टितान् ब्राह्मणानांततोदद्यात्कृतेपारणकेनिशि ६३ भूमिदानंचदातव्यंबंधूनामिष्टभोजनं
पूर्णपात्रंततोदद्यादाचार्यायसदक्षिणम् ६४ पूर्णपात्रप्रदानेनकार्यंसंपूरितंभवेत् उपवासव्रतंचैवस्नानंतीर्थ
फलंभवेत् ६५ विप्रैःसंभाषितंतस्यसंपूर्णंतद्भवेत्फलम् वित्तशक्तिर्गृहेनास्तिकृतंचैकादशीव्रतम् ६६ स्वश
क्त्याचैवकर्तव्यंतथाचोद्यापनादिकम् एतत्तेसर्वमाख्यातमखंडैकादशीव्रतम् ६७ इतिश्रीस्कंदपुराणेमा-
र्गशीर्षमाहात्म्येविष्णुब्रह्मसंवादेअखंडैकादशीव्रतकथनंनाम द्वादशोऽध्यायः १२ छ श्रीभगवा-
नुवाच शृणुपुत्रप्रवक्ष्यामिजागरस्यचलक्षणम् येनविज्ञानमात्रेणसुलभोहंसदाकलौ १ गीतंवाद्यंचनृत्यंच
पुराणपठनंतथा धूपंदीपंचनैवेद्यपुष्पगंधानुलेपनम् २ फलार्पणंचश्राद्धंचदानमिंद्रियसंयमम् सत्यान्वितं
विनिद्रंचमुदमभजनान्वितम् ३ साश्चर्यंचैवसोत्साहंपापालस्यादिवर्जनम् प्रदक्षिणासमायुक्तंनमस्कारपु
रःसरम् ४ नीराजनसमायुक्तमतिप्रीतेनचेतसा यामेयामेमहाभागकुर्यादारार्तिकंमम ५ षड्विंशद्गुणसंयुक्त
मेकादश्यांचजागरम् यःकरोतिनरोभक्त्यानपुनर्जायतेभुवि ६ यएवंकुरुतेभक्त्यावित्तशाठ्यविवर्जितः जाग
रंपरयाभक्त्यासलीनोजायतेमयि ७ दृष्टाःकलिभुजंगेनस्वपंतेयेदिनेमम कुर्वंतिजागरंनैवमायापाशाधि-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मोहिताः ८ प्राप्यैकादशीयेषांकलौजागरणंविना नैवनिश्चलसंदेहोयस्माज्जीवितमध्रुवं ९ उद्धृतंनेत्रयुग्मंचदत्वापि
स्वदयेपदम् कृतंयेनैवपश्यन्तिपापिनोममजागरम् १० अभावेवाचकस्याथगीतंनृत्यंचकारयेत् वाचकेसतिदेवेशपु
राणंप्रथमंपठेत् ११ अश्वमेधसहस्रस्यवाजपेयशतस्यच पुण्यंकोटिगुणंपुत्रममजागरणेकृते १२ पितृपक्षेमातृ
पक्षेभार्यापक्षेचमानद कुलानुद्धरतेचैतान्ममजागरणेकृते १३ उपोषणादिनविघ्नेप्रारब्धेजागरेसति विहायस्था
नतत्राहशापंदत्वाध्वजाम्यहम् १४ अविद्धवासरेयेमेनकुर्वन्तिहिजागरम् तेषांमध्येपदस्पृष्टः सन्नृत्यंवैप्रकरोम्य
हम् १५ यावद्दिनानिकुरुतेजागरंममसन्निधौ युगायुतानितावन्तिवसन्तेममवेश्मनि १६ नृगवापिंडदानेनतृप्ती
येषकुर्भिर्मखैः पूर्वजामुक्तिमायान्तियथैकादशिजागरात् १७ यःकुर्य्याज्जागरेपूजांकुरुक्रमेममवासरे पुष्पेपुष्पे
श्वमेधस्यफलमाप्नोतिमानवः १८ यःकुर्याद्दीपदानंचरात्रौजागरणेमम निमिषेनिमिषेपुत्रलभतेगोयुतंफलम्
१९ योदद्याज्जागरेपुत्रहविष्यान्नसमुद्भवम् नैवेद्यंलभतेपुण्यंशालिशैलसमुद्भवम् २० पक्वान्नानिचयोदद्या
त्फलानिविविधानिच जागरेमेचतुर्वक्त्रलभतेगोशतंफलम् २१ कर्पूरेणचताम्बूलंददातिममजागरे मद्भक्तोमत्प्र
सादेनसप्तद्वीपाधिपोभवेत् २२ जागरेममदेवेशयःकुर्यात्पुष्पमंडपम् सपुष्पकविमानेनक्रीडतेममसद्मनि
२३ मेजागरेतुयोधूपंसकर्पूरंसगुग्गुलम् ददातिदहतेपापंजन्मलक्षसमुद्भवम् २४ स्नापयेज्जागरेयोमांदधि
क्षीरघृताम्बुकैः भोगानीहलभेत्सोवैप्यन्तेचपरमांगतिम् २५ दिव्याम्बराणियोदद्यात्फलानिविविधानिच सविरंव
सतेस्वर्गेतंतुसंख्यासमानिवै २६ दद्यादाभरणंयोमेहेमजंरत्नसंभवम् सप्तकल्पानिवसतेसोत्संगेमस्त्रियोमम
२७ घृतेनदीपकंयोमेगव्येनचविशेषतः ज्वालयेज्जागरेरात्रौनिमिषेगोयुतंफलम् २८ जागरेमेचतुर्वक्त्रकर्पूरे
णचदीपकम् योज्वालयेतनीराजंकपिलादानजंफलम् २९ यःपुनःकुरुतेदीपगीतंनृत्यंचपूजनम् नतरकेतुश

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

तैः पुण्यंप्रनेर्दानशतैरपि ३० स्वयंयःकुरुतेगीतंविलज्जोनृत्यतेयदि सलभेन्निमिषार्द्धेनकोटियज्ञकृतंफलम् ३१ नि-
वारयन्तियोगीतं नृत्यंजागरणेमम षष्टियुगसहस्राणिपच्यन्तेरौरवादिषु ३२ नृत्यमानस्यमर्त्यस्ययेकेचिन्निकटेगताः
विमुक्ताधर्मराजेनमुक्तायांतिचतत्पदम् ३३ नृत्यमानस्यमर्त्यस्यउपहासंकरोतियः जागरेयांतिनिरयंयावदिं-
द्राश्चतुर्दश ३४ जागरेममयःकुर्याद्भक्त्यापुस्तकवाचनम् श्लोकसंख्यायुगान्येवसवसेन्ममसन्निधौ ३५ मद्द
क्षिणाप्रदानेनयत्फलंकथितंबुधैः नतत्कोटिमखैःपुण्यंयुगसंख्यैरवाप्यते ३६ दीपमालांममाग्रेवैयःकुर्या-
ज्जागरेकृत विमानकोटिसंयुक्तमाकल्पंवसतेदिवि ३७ ममबालचरित्राणिजागरेपठतेहियः युगकोटिसहस्राणि
श्वेतद्वीपेवसेन्नरः ३८ तस्माज्जागरणंकार्यंपक्षयोःशुक्लकृष्णयोः योगीतंपठतेरात्रौममनामसहस्रकम् ३९
वेदोक्तानांपुराणानांजागरात्पुण्यमाप्नुयात् धेनुदानंतुयःकुर्याज्जागरेममपुत्रक ४० लभतेनात्रसंदेहःसप्तद्वीपव-
तीफलम् सर्वेषामेवपुण्यानांमहत्पुण्यंमहीतले ४१ द्वादशीजागरंपुत्रप्रसिद्धंभुवनत्रये जागरंयेचकुर्वंतिकर्म-
णामनसागिरा ४२ नतेषांपुनरावृत्तिर्ममलोकात्कथंचन प्रोत्साहयित्वालोकान्यःकुरुतेजागरंनिशि ४३ प्राप्नो
तिचकृतार्थत्वंसत्यमेव्याहृतंकृत समानिताःककुत्स्थेनराज्ञोजागरकारिणः ४४ स्वशक्त्याचैवदानेनग्रामराज्या
दुर्लभम् येकेचिद्गायकाविप्रावाद्यकानर्तकाश्चये ४५ नर्तकीसहितायांतिममलोकेसनातने दुर्योनियुगतैः
सर्वैःकृत्वाजागरणंमम ४६ संप्राप्तापृथिवीसर्वंकार्मुकेपुनिसत्तम निष्कामामुक्तिमापन्नाःश्वपचाद्याश्चजा
गरात् ४७ विवेकोनास्तिवर्णानांममजागरकारिणाम् नकलौपावनंध्यानंनकलौजान्हवीजलं ४८ नकलौ
पावनंजाप्यमुक्त्वैकंजागरंमम द्वादशीदिवसेप्राप्तेयेकुर्वंतिहिजागरम् ४९ तेधन्यास्तेकृतार्थावैकलिकालेन
संशयः माभूयान्मानुषेलोकेद्वादशीविमुखोनरः ५० अतीतान्यागतान्यपिपातयेन्नरकेहिसः वरमेकोयुगे

युक्तः किंजातैर्बहुभिः सुतैः ५१ द्वादशीजागरात्सर्वांस्तारयेद्योहिपूर्वजान् माहात्म्यंपठतेभक्त्यामयोक्तंजाग
रोद्भवम् ५२ द्वादशीसंभवंपुत्रकुलानांतारयेच्छतम् अगम्यागमनेपापमभक्ष्यस्यापिभक्षणे ५३ पापंविल-
यमायातिकृतेजागरणेसुत अज्ञानाद्यत्कृतंपापंज्ञात्वायत्पातकंकृतम् ५४ सर्वंतन्मार्जितंपापमिहजन्मनियत्कृ
तं सिद्ध्यंतिसर्वकार्याणिमनसाचिंतितान्यपि ५५ द्वादश्यांवैचतुर्वक्त्ररात्रौजागरणेकृते द्वादशीजागरेणैवमु
क्तिंगच्छंतिमानवाः ५६ नतत्पुण्यंकुरुक्षेत्रेप्रयागेवसतांकलौ माहात्म्यंवसतांपुंसांयत्पुण्यंद्वादशीषुच ५७
नाश्वमेधसहस्रैस्तुनचतीर्थावगाहनात् यत्फलंप्राप्यतेपुत्रद्वादशीजागरेकृते ५८ पठेद्वाशृणुयाद्वापिमाहा-
त्म्यंद्वादशीभवम् सर्वपापविशुद्धात्मासलभेच्छाश्वतींगतिम् ५९ सर्वदुष्टाःसमास्तस्यसौम्यस्तस्यसदाग्रहाः
संततेर्विनियोगास्तु द्वादशीयस्यकारणम् ६० ममकीर्तिरुचिर्नित्यंनविपद्येतकर्हिचित् रणेराजकुलेचैवसर्वदा
विजयीभवेत् ६१ धर्मोपरिमतिर्नित्यंभक्तिर्मयिसुनिर्मला पातकैर्नैवलिप्येतद्वादशीभक्तितोनरम् ६२ प्रेतत्वं
नैवतस्यास्तिकृतेजागरणेमम एकादशींविनातस्यपरलोकगतिर्नहि ६३ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनकलौकार्यंहिमद्-
दिनम् ततःप्रभातेद्वादश्यांकार्योमत्स्योत्सवोबुधैः ६४ मार्गशीर्षेशुक्लपक्षेयथाविध्युपचारतः अथमार्गशि
रेमासिदशम्यांनियतात्मवान् ६५ कृत्वादेवार्चनंधीमान्नाग्निकार्यंयथाविधि शुचिवासाःप्रसन्नात्माहव्य
मन्नंसुसंस्कृतम् ६६ वर्जयेद्दंतकाष्ठंतुततश्चाचम्ययत्नतः स्पृष्ट्वाकाशानिसर्वाणिध्यात्वावैमांगदाधरम् ६७
शंखचक्रगदापाणिंकिरीटंपीतवाससम् प्रसन्नवदनांभोजंसर्वलक्षणलक्षितम् ६८ ध्यात्वापुनर्जलंहस्तेगृही
त्वाभानुमध्यगम् ध्यात्वार्घ्यंदापयेत्तत्रकरतोयेनमानवः ६९ एवमुच्चारयेद्वाचंतस्मिन्कालेचतुर्मुख एकादश्यां-
निराहारःस्थित्वाहनिपरेत्वहम् ७० भोक्ष्यामिपुंडरीकाक्षशरणंमेभवाच्युत एवमुक्त्वाततोरात्रौमममूर्तेश्चसन्नि

धौ ७१ जपेन्नारायणायेतिस्त्वयंतत्रविधानतः ततःप्रभातेविमलेनदींगत्वासमुद्रगाम् ७२ इतरंवातडागंवागृहे
वानियतात्मवान् आनीयमृत्तिकांशुद्धांमंत्रेणानेनमानवः ७३ वंदयेद्देवदेवेशंनदाशुद्धोभवेन्नरः धारणंपोष-
णंत्वत्तोभूतानांदेविसर्वदा ७४ तेनसत्येनमेपापंयावन्मोचयसुव्रते ब्रह्मांडोदरतीर्थानिकरैःस्पृष्टानिदेवतैः
७५ तेनेमांमृत्तिकांस्पृष्ट्वावरंप्रति त्वयोद्धृताम् त्वयिनित्यंरसाःसर्वेस्थितावरुणसर्वदा ७६ तेनमांमृत्ति
कांप्लाव्यपूतांकुरुष्वमाचिरम् एवंमृदं तथातोयंप्रसाद्यात्मानमालभेत् ७७ निष्कल्याशेषमृदयापिंडमालिप्य
वैजले तस्मिन्नरःसदासम्यग्वक्तुत्सुपचारतः ७८ स्नात्वाचावश्यकंकृत्वापुनर्स्वगृहंव्रजेत् तत्राराध्यमहा
योगिन्देवंनारायणंहरिम् ७९ केशवायनमःपादौकटिंदामोदरायच जानुयुग्मंनृसिंहायउरःश्रीवत्सधारि
णे ८० कंठंकौस्तुभनाभायवक्षःश्रीपतयेतथा त्रैलोक्यविजयायेतिबाहुंसर्वात्मनेशिरः ८१ रथांगधारिणेच
क्रंकरायेतिचवारिज गंभीरायेतिचगदामंभोजंशांतमूर्तये ८२ एवमभ्यर्च्यदेवेशंदेवंनारायणंप्रभुम् पुनस्त-
स्याग्रतःकुंभांश्चतुरःस्थापयेद्बुधः ८३ जलपूर्णान्समाल्यांश्चसितचंदनलेपितान् चूतपल्लवसंयुक्तान्सित
वस्त्रावगुंठितान् ८४ छादितांस्ताम्रपात्रैश्चतिलपूर्णैःसकांचनैः चत्वारस्तेसमुद्राश्चकलशाःसंप्रकीर्तिताः ८५
तेषांमध्येशुभंपीठंस्थापयेद्वस्त्रगर्भितम् तस्मिन्स्वर्णंरौप्यंवाताम्रंवादारवंतथा ८६ अलाभेसर्वपात्राणां
पालाशंपात्रमिष्यते तोयपूर्णंचतत्कृत्वातस्मिन्पात्रेततोन्यसेत् ८७ सौवर्णंमत्स्यरूपंचकृत्वादेवंजनार्दनं
देवदेवांगसंयुक्तंश्रुतिस्मृतिविभूषितम् ८८ तत्रानेकविधैर्भक्ष्यैःफलैःपुष्पैश्चशोभितम् गंधैर्धूपैश्चवस्त्रैश्च
अर्चयित्वायथाविधि ८९ रसातलगतावेदायथादेवत्वयोद्धृताः मत्स्यरूपेणतद्वन्मांभवाद्धुद्धरकेशव ९० १८
एवमुच्चार्यतस्याग्रेजागरंतत्रकारयेत् यथाविभवसारेणप्रभातेविमलेतथा ९१ चतुर्णांब्राह्मणानांचचतुरोदा

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पयेद्दूदान् पूर्वेचबह्वृचेदद्याच्छांदोग्येदक्षिणंतथा ९२ यजुःशाखान्विते दद्यात्सौम्येमंघटमुत्तमम् उत्तरं
कामतोदद्याद्देषएवविधिःस्मृतः ९३ ऋग्वेदःप्रीयतांपूर्वेसामवेदस्तुदक्षिणे यजुर्वेदःपश्चिमतोह्यथर्वः
श्चोत्तरेणतु ९४ अनेनक्रमयोगेणप्रीयतामितिवाचयेत् मत्स्यरूपंतुसौवर्णमाचार्यायनिवेदयेत् ९५
गंधधूपैस्तुवस्त्रैस्तुसंपूज्यविधिवत्क्रमात् यास्त्विमंसरहस्यंचमंत्रेणैवोपपादयेत् ९६ विधानंविधिवत्कृत्वादा-
ताकोटिगुणोत्तरे प्रतिपद्यगुरुंयस्तुमोहाद्विप्रतिपद्यते ९७ सकोटिजन्मनरकेपच्यतेपुरुषाधमः विधानस्यप्र
दातायोगुरुरित्युच्यतेबुधैः ९८ एवंदत्वाविधानेनद्वादश्यांमासमर्चयेत् विप्राणांभोजनंदद्याद्यथाशक्त्याचद
क्षिणाम् ९९ भुंजीतसहितोविप्रैर्वाग्यतःसंयतेंद्रियः अनेनविधिनायस्तुकुर्यान्मत्स्योत्सवंनरः १०० तस्यपु
ण्यफलंचाग्र्यंशृणुसत्यवतांवर आयुश्चब्रह्मणातुल्यंलभेद्यदिमहाव्रतः १०१ तदावेत्ययस्यधर्मस्यफलंकथ्य
यितुंभवेत यइमंश्रावयेद्भक्त्याद्वादशीकल्पमुत्तमम् शृणोतिवासपापैस्तुसर्वैरेवविमुच्यते १०२ इतिश्रीस्कंदपु०मार्ग०
मा०विष्णुचतुर्मुखसंवादेमत्स्योत्सवकथनंनामत्रयोदशोऽध्यायः १३ छ श्रीभगवानुवाच येत्वयावैकृताःप्र-
श्नाःपूर्वंप्रश्नविदांवर तान्वर्णयिष्येक्रमशोनिशामयस्वनिश्चितम् १ सहोमासेचदेवोवैकीर्तियुक्तोहिकेशवः
तस्यपूजाचकर्तव्यायथापूर्वंप्रभाषिता २ ब्राह्मणंकेशवंकृत्वातत्पत्नींचैवकीर्तिंते दंपतीविधिवत्पूज्यौवस्त्राभ-
रणधेनुभिः ३ दंपतीपूजितौवत्सपूजितोहंनसंशयः तस्मादवश्यंसंपूज्यौदंपतीममपुष्टिदौ ४ दानंचविधि
वत्कार्यंममपुष्टिकरंपरम् गोदानंभूमिदानंचस्वर्णदानंविशेषतः ५ वस्त्रदानंततःशय्यातथालंकरणानिच सा
न्नदानंप्रकर्तव्यंममसंतोषकारकम् ६ सर्वेषामेवदानानांविशेषंचाधिकंस्मृतम् वसुंधरातथाधेनुर्विद्यादानंत-
थैवच ७ दत्तेदानत्रिकेवत्सभवेत्प्रीतिर्ममातुला तस्मान्नरैस्तुकर्तव्यंसहोमासेत्रिकंशुभम् ८ स्नानस्यचविधिं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

सम्यक्पुरैवोक्तोमयानघ पूजास्नानंचदानंचविधिरेषनसंशयः ९ मार्गशीर्षसमग्रंतु एकभुक्तेनयःक्षिपेत् भो
जयेद्योद्विजान्भक्त्यासमुच्येद्व्याधिकिल्बिषैः १० कृषिभागीबहुधनोबहुधान्यश्चजायते किमत्रबहुनोक्तेनश्रृ
णुगुह्यपरमम ११ हुतभुग्ब्राह्मणश्चैववदनंममानद ब्राह्मणाख्यंमुखंश्रेष्ठंनतथाहव्यवाहनः १२ ब्राह्मणा
ख्येमुखेपुत्रहुतंकोटिगुणंभवेत् अग्न्याख्यंब्राह्मणाधीनंस्वतंत्राब्राह्मणाःकिल १३ सशर्करंसर्पिर्युतंपायसं
शशिसन्निभम् होतव्यंब्राह्मणमुखेममतुष्टिकरंस्मृत १४ शुभमंडकमोदककोकरसंयुतफेनकयाघृतपूरयुत
म् यजथिप्रमुखेममतुष्टिकरंयदिइच्छसिदारसुतादिसुखम् १५ कुमुदेनसमप्रभसौरभदंशुभ्रभक्तयुक्तमथ·
मुद्गयुतम् सुरभीकृतपुष्कलसर्पिसमंकुरुविप्रमुखेहवनंहिसहे १६ पयसासहसर्पिषाक्वथितंबहुकारिकचा
कुरुफलैःसितया सहहीरकरंफलनागरयायुतशारकसंस्कृतशुभ्रकरम् १७ व्यंजनानिचशुभ्राणिमनोज्ञानिप्रि
याणिच कर्तव्यानिसहोमासेब्राह्मणार्थंचतुर्मुख १८ प्रियस्यकरणंकार्यमन्यत्तेषांप्रियंचयत् कृत्वैवभोज·
येद्विप्रान्श्रद्धयापरयासुत १९ रसस्वादुन्नपूर्वंहिभुंजतेवैयथायथा तथातथाममप्रीतिर्जायतेचसुदुर्लभा
२० तस्मात्तात्वातथाकार्यंयथातुष्यंतिब्राह्मणाः तुष्टैस्तैश्चाप्यहंतुष्टोभवामीहनसंशयः २१ श्रद्धस्वल्पंचतु
र्वल्कनतेमिथ्याब्रवीम्यहम् एतद्गुह्यंमयाप्रोक्तंश्रेयोर्थंतवमानद २२ आक्रोशयंतियदितेअथवाप्रहरंतिचेत्
तथापितेनमस्यावैममप्रीत्याहमानद २३ एवंकार्यंसदापुत्रमार्गशीर्षेविशेषतः यदुक्तंभवताब्रह्मन्भोक्तव्यंकिं
शृणुष्वतत् २४ भोक्तव्यंममचोच्छिष्टंममभक्तिपरायणैः पवित्रकरणंपुत्रपापिनामपिमुक्तिदम् २५ ममाशनस्य
शेषंचयोभुनक्तिदिनेदिने शिक्थेशिक्थेभवेत्पुण्यंचांद्रायणशतोद्भवम् २६ अवशिष्टंयथोच्छिष्टंभक्तानांभोज·
नंद्वयम् नान्यद्वैभोजनंतेषांभुक्त्वाचांद्रायणंचरेत् २७ अनर्पयित्वायोभुंक्तेअन्नपानादिकंचयत् श्वानविष्ठास

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मंचान्नंपानंचमदिरासमम् २८ तस्मान्ममार्पयेत्पुत्रअन्नपानादिचौषधम् भक्षयेत्परयाभक्त्याअशुचेः शुचिकार
णम् २९ तीर्थयज्ञादिक फलं कलिदोषविनाशनम् ममोच्छिष्टं स्कगतिः दमपिदुष्कृतकर्मणाम् ३० अन्येषांदेवता-
नांचनगृण्हीयात्त्वभक्षितम् अभक्तानांचपक्वान्नं भुक्त्वाचनरकंव्रजेत् ३१ वक्तव्यमेवयत्प्रोक्तंतच्छृणुष्वसमाहितः
कथयिष्येतवप्रीत्याअपिगुह्यतरंमम ३२ ममनामभवक्तव्यंसहैवचविशेषतः कृष्णकृष्णेतिवक्तव्यंममप्री
तिकरंपरम् ३३ प्रतिज्ञैषाचमेपुत्रनजानंतिसुरासुराः मनसाकर्मणावाचायोमेशरणमागतः ३४ सर्वोत्कृष्ट
चवैकुंठमस्त्रियांकमलामपि कृष्णकृष्णेतिकृष्णेतियोमांस्मरतिनित्यशः ३५ जलंभित्त्वायथापद्मंनरकादुद्ध
राम्यहम् ३६ विनोदेनापिदंभेनमौढ्याल्लोभाच्छलादपि योमांभजतिसोवश्यंमद्भक्तोनावसीदति ३७ येवै
पठंति कृष्णेति मरणेपर्युपस्थिते यदिपापयुताः पुत्रनपश्यंतियमंक्वचित् ३८ पूर्वेवयसिपापानिकृतान्यपि
चकृत्स्नशः अंतकालेचकृष्णेतिस्मृत्वामामेत्यसंशयः ३९ नमः कृष्णायमहतेविवशोपिवदेद्यदि ध्रुवंपद
मवाप्नोतिमरणेपर्युपस्थिते ४० श्रीकृष्णेतिकृतोच्चारःप्राणैर्यदिवियुज्यते दूरस्थःपश्यतिचतस्वर्गतमंत
नायकः ४१ स्मशानेयदिरथ्यायांकृष्णकृष्णेतिजल्पति म्रियतेयदिचेत्पुत्रमामेवैतिनसंशयः ४२ दर्श
नान्ममभक्तानांमृत्युमाप्नोतियः क्वचित् विनामत्स्मरणात्पुत्रमुक्तिमेतिसमानवः ४३ पापानलस्यदीप्तस्य
भयमाकुरुपुत्रक श्रीकृष्णनाममेघोत्थैःसिच्यसेनीरबिंदुभिः ४४ कलिकालभुजंगस्यतीक्ष्णदंष्ट्रस्यकिं
भयम् श्रीकृष्णनामदारूत्थवह्निदग्धःसनश्यति ४५ पापपावकदग्धानांकर्मचेष्टावियोगिनाम् भेषजं
नास्तिमर्त्यानांश्रीकृष्णस्मरणंविना ४६ मृत्युकालेऽपिमर्त्यानांपापिनांदत्तमिच्छताम् पापिनांनास्तिपाथे
यंश्रीकृष्ण स्मरणंविना ४७ तत्रपुत्रगयाकाशीपुष्करकुरुजांगलम् प्रत्यहंमंदिरेयस्यकृष्णकृष्णेतिकीर्त

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नम् ४८ जीवितंजन्मसाफल्यंमुखंतस्यैवसार्थकम् सततंरसनायस्यकृष्णकृष्णेतिजल्पति ४९ स
कृदुच्चरितंयेनहरिरित्यक्षरद्वयम् बद्धःपरिकरस्तेनमोक्षायगमनंप्रति ५० नाम्नोस्ययावतीशक्तिःपापनिर्दह
नेमम तावत्कर्तुंनशक्नोतिपातकंपातकीजनः ५१ नापविद्धंभवेत्तस्यशरीरंनैवमानसम् नपापंनचवैक्ल-
व्यंकृष्णकृष्णेतिकीर्तनात् ५२ श्रीकृष्णेतिवचःपथ्यंनपठेद्यःकलौनरः पापमर्त्यैवनभवेत्कलौतस्यैवमान-
से ५३ श्रीकृष्णेतिमजल्पंतंदक्षिणाशापतिर्नरम् श्रुत्वापमार्जतेपापंतस्यजन्मशतार्जितम् ५४ चांद्राय
णशतैःपापंपराकाणांसहस्रकैः यन्नोपयातितद्यातिकृष्णकृष्णेतिकीर्तनात् ५५ नामभिर्नामकोटी
भिस्तोषोममभवेत्क्वचित् श्रीकृष्णेतिकृताच्चारप्रीतिरेवाधिकाधिका ५६ चंद्रसूर्योपरागेत्ककोटियत्फ-
लंस्मृतम् तत्फलंसमवाप्नोतिकृष्णकृष्णेतिकीर्तनात् ५७ गुरुदाराभिगमनंहेमस्तेयादिपातकम् श्रीकृ-
ष्णकीर्तनाद्यातिघर्मतमोहिमंयथा ५८ युक्तोयदिमहापापैःपेयादिगमनादिभिः मुच्यतेचांतकालेपिसकृ
त्श्रीकृष्णकीर्तने ५९ अविशुद्धमनायस्त्कविनाप्याचारवर्तनात् प्रेतत्वंसोपिनाप्नोतिअंतेश्रीकृष्णकीर्तना
त् ६० मूकाभवतिसाजिह्वासतीयातुरसातलम् नसाचेत्कलिकालेयाश्रीकृष्णगुणवादिनी ६१ स्वचक्रे
परचक्रेयावद्याजिह्वाप्रयत्नतः कुरुतेयाकलौपुत्रश्रीकृष्णगुणकीर्तनम् ६२ पापवल्लीमुखेतस्याजिह्वारूपे
णकीर्त्यते यानवक्तिदिवारात्रौश्रीकृष्णगुणकीर्तनम् ६३ पतिताशनखंडतुसाजिह्वारोगरूपिणी श्रीकृष्ण
कृष्णकृष्णेतिश्रीकृष्णेतिनजल्पति ६४ श्रीकृष्णनाममाहात्म्यंप्रातरुत्थाययःपठेत् तस्याहंश्रेयसादाना
भवाम्येतन्नसंशयः ६५ श्रीकृष्णनाममाहात्म्यंत्रिसंध्यंहिपठेत्तुयः सर्वान्कामानवाप्नोतिसमृतःपरमांगति २०
६६ इतिश्रीस्कंदपुराणेमार्गशीर्षमाहात्म्येश्रीविष्णुचतुर्मुखसंवादेश्रीकृष्णनामवर्णननामचतुर्दशोऽ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ध्यायः २५   ॐ   श्रीभगवानुवाच   शृणुध्यानंचतुर्वक्त्रवक्ष्यामिप्रीतिमांस्तव   श्रुतेनैवचसौभाग्यं
लभतेमानवोभुवि १ अथश्रीमदुद्यानसंवीतहैमस्थलोद्भासिरत्नस्फुरन्मंडपांतः लसत्कल्पवृक्षाद्यउद्दीप्र-
रत्नस्थलाधिष्ठिताभोजपीठाधिरूढम् २ महानीलनीलाभमत्यंतबालंगुडास्निग्धवक्त्रांतविध्वस्तकेशम् अलि
व्रातपर्याकुलोत्फुल्लपद्मप्रमुग्धाननंश्रीमदिंदीवराक्षम् ३ चलत्कुंडलोल्लासितंफुल्लगल्लस्फनासंस्फशोणाधरंसु
स्मितास्यम् अनेकोल्लसत्कंठभूषालसंतंवहंतंनखंपौंडरीकस्कनेत्रम् ४ समुद्भूसरोरस्थलंधेनुधूल्यास्फुपुष्टां
गमष्टापदाकल्पदीप्तम् कटीरस्थलेचारुजंघोरुयुग्मेपिनद्धे क्वणत्किंकिणीजालदोम्ना ५ हसत्तंलसद्बंधुजीव
प्रसूनप्रभापाणिपादांबुजोदारकांत्या करेदक्षिणेपायसंवामहस्तेदधानंनवंरुद्धहैय्यंगवीनम् ६ महीभार
भूतामराराति यूथानंतःपूतनादीन्निहंतुंप्रवृत्तम् प्रभुंगोपिकागोपवृंदेनवीनंस्फुरेंद्रादिदिभिर्वंदितंदेवदेवम् ७
प्रभुंपूजयित्वात्वनुस्मृत्यकृष्णंभुजंगेंद्रवज्रादिदिभिर्भक्तिनम्राः सिताभोजहैय्यंगवीनेप्सुद्माविमिश्रेणदोग्धेन
स प्रीणयेत्तम् ८ इतिमानरेवार्च्चयेदच्युतंयोनरःप्रत्यहंशम्बदास्तिक्ययुक्तः लभेत्सोचिरेणैवलक्ष्मींसमग्रामि
हप्रेत्यरुद्धपरंधामभूयात् ९ मंत्रेश्वोक्तःपुराप्युक्तआदौलोकमनोहरः अप्रयोग्यायनदातव्योमंत्रराजस्त्वया-
क्रुतन १०. यत्नेनगोपनीयंचरहस्यंशीघ्रसिद्धिदम् ११ अलसंमलिनंक्लिष्टंदंभमोहसमन्वितम् दरिद्रंरागिणंजु
हुरागिणंभोगलालसम् १२ असूयामत्सरग्रस्तंशठंपरुषवादिनम् अन्यायेनापिबहुलपिशुनंदुष्टमानसम्
१३ बह्वाशिनंक्रूरचेष्टमग्रण्यंचदुरात्मनाम् कृपणंपापिनंरौद्रमाश्रितानांभयंकरम् १४ एवमादिगुणैर्युक्तं
शिष्यंनैवपरिग्रहेत् गृण्हीयाद्यदितद्दोषःप्राप्नोगुरुमुपस्पृशेत् १५ आमात्यदोषोराजानंजायादोषःपतिंयथा
तथाशिष्यकृतोदोषोगुरुंप्राप्नोत्यसंशयम् १६ तस्माच्छिष्यंगुरुर्नित्यंपरीक्ष्यैवपरिग्रहेत् कायेनमनसावा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

चागुरुशुश्रूषणेरतम् १७ अस्यैववृत्तिमाश्रित्ययुक्तंमोक्षकृतोद्यमम् ब्रह्मचर्यरतंनित्यंदृढव्रतमकल्मषम्
१८ प्रसन्नहृदयंशश्वद्धर्मशास्त्रविमलाशयम् परोपकारनिरतंपरार्थविगतस्पृहम् १९ स्वचित्तवित्तदेहैस्तप
रितोषकरंगुरोः आश्रितानांतथापुत्रपरितोषकरंशुचिम् २० ईदृग्विधायशिष्यायमंत्रंदद्यात्तुनान्यथा य-
द्यन्यथावदेत्तस्मिन्देवताशापआपतेत् २१ शृणुपुत्रप्रवक्ष्यामिगुरोरपिचलक्षणम् एभिस्तुलक्षणैर्युक्तोगु
रुरेवभवेन्नृणाम् २२ प्रसन्नचेताःप्रसन्नात्माविमन्युश्चाकल्पहृन्नृणाम् साधुर्महान्सदालोकेसगुरुःपरिकीर्तितः
२३ ममव्रतकरोनित्यंवैष्णवानांसुसंमतः मदाश्रयकथासक्तोममोत्सवरतःसदा २४ कृपासिंधुःसुपू-
र्णार्थःसर्वसत्वोपकारकः निस्पृहःसर्वतःसिद्धःसर्वविद्याविशारदः २५ सर्वसंशयसंछेत्तानलसोगुरुरीदृ-
शः ब्राह्मणःसर्वकालज्ञोकुर्यात्सर्वेष्वनुग्रहम् २६ पूर्वोक्तलक्षणैर्युक्तःशिष्यईदृग्विधोगुरोः गृण्हीयात्सुव्रत
मंत्रंमार्गशीर्षेमदायने २७ वैष्णवानांव्रतानांचकुर्यात्स्वीकरणंबुधः मत्प्रियंशृणुयाच्छश्वच्छ्रीमद्भागवतंपरं
२८ श्रीमद्भागवतंनामपुराणंलोकविश्रुतम् शृणुयाच्छ्रद्धयायुक्तोमनःसंतोषकारणम् २९ नित्यंभागवतंयस्तु
पुराणंपठतेनरः प्रत्यक्षरंभवेत्तस्यकापिलादानजंफलम् ३० श्लोकार्द्धंश्लोकपादंवानित्यंभागवतोद्भवम्
पठतःशृणुयाद्यस्तुगोसहस्रफलंलभेत् ३१ यःपठेत्प्रयतोनित्यंश्लोकंभागवतंसुत अष्टादशपुराणानां
फलमाप्नोतिमानवः ३२ नित्यंममकथायत्रतत्रतिष्ठंतिवैष्णवाः कलिबाह्यानरास्तेवैयेर्चयंतिसदाहिमाम्
३३ वैष्णवानांतुशास्त्राणियेर्चयंतिगृहेनराः सर्वपापविनिर्मुक्ताभवंतिसुरवंदिताः ३४ येर्चयंतिगृहेनित्यं
शास्त्रंभागवतंकलौ आस्फोटयंतिविघ्नानितेषांप्रीतोभवाम्यहम् ३५ यावद्दिनानिहेपुत्रशास्त्रंभागवतंगृहे
तावत्पिबंतिपितरःक्षीरंसर्पिर्मधूदकम् ३६ यच्छंतिवैष्णवेभक्त्याशास्त्रंभागवतंहिये कल्पकोटिसहस्रा

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

णिममलोकेवसंतिते ३७ येर्च्चयंतिसदागेहेशास्त्रंभागवतंनराः प्रीणितास्तैश्चविबुधायावदाभूतसंप्लवम्
३८ श्लोकार्धंश्लोकपादंवावरंभागवतंगृहे शतशोथसहस्रैश्चकिमन्यैःशास्त्रसंग्रहैः ३९ नयस्यतिष्ठतेशास्त्रं
गृहेभागवतंकलौ नतस्यपुनरावृत्तिर्याम्यपाशात्कदाचन ४० कथंसवैष्णवोज्ञेयःशास्त्रंभागवतंकलौ गृहेनति
ष्ठतेयेषांश्वपचादधिकाहिते ४१ सर्वस्वेनापिलोकेशकर्तव्यःशास्त्रसंग्रहः वैष्णवैस्तुसदाभक्त्यातुष्ट्यर्थंमम
पुत्रक ४२ यत्रयत्रभवेत्पुण्यंशास्त्रंभागवतंकलौ तत्रतत्रसदैवाहंभवामित्रिदशैःसह ४३ तत्रसर्वाणितीर्था
निनदीनदसरांसिच यज्ञाःसप्तपुरीनित्यंपुण्याःसर्वेशिलोच्चयाः ४४ श्रोतव्यंममशास्त्रंहियशोधर्मजयार्थि
ना पापक्षयार्थंलोकेशमोक्षार्थंधर्मबुद्धिना ४५ श्रीमद्भागवतंपुण्यमायुरारोग्यपुष्टिदम् पठतःशृण्वतो
वापिसर्वपापैःप्रमुच्यते ४६ नशृण्वंतिनलभ्यंतिश्रीमद्भागवतंपरम् सत्यंसत्यंहिलोकेशतेषांस्वामीसदाय-
मः ४७ नगच्छंतियदामर्त्याःश्रोतुंभागवतंसुत एकादश्यांविशेषेणनास्तिपापतरंततः ४८ श्लोकंभागव
तंचापिश्लोकार्द्धंपादमेववा लिखितंतिष्ठतेयस्यगृहेतस्यवसाम्यहम् ४९ सर्वाश्रमाभिगमनंसर्वतीर्था
वगाहनम् नान्यथापावनंनृणांश्रीमद्भागवतंयथा ५० यत्रयत्रचतुर्वक्त्रश्रीमद्भागवतंभवेत् गच्छामितत्रत-
त्राहंगौर्यथासुतवत्सला ५१ मत्कथावाचकंनित्यंमत्कथाश्रवणेरतम् मत्कथाप्रीतिमनसंनाहंत्यक्ष्यामितं
नरम् ५२ श्रीमद्भागवतंपुण्यंदृष्ट्वानोत्तिष्ठतेहियः सांवत्सरंतस्यपुण्यंविलयंयातिपुत्रक ५३ श्रीमद्भागवतंदृ
ष्ट्वाप्रत्युत्थानाभिवादनैः सन्मानयेततंदृष्ट्वाभवेत्प्रीतिर्ममातुला ५४ दृष्ट्वाभागवतंदूरात्प्रक्रमेत्संमुखंहियः
पदेपदेश्वमेधस्यफलमाप्नोत्यसंशयम् ५५ उत्थायप्रणमेद्योवैश्रीमद्भागवतंनरः धनंपुत्रांस्तथादारान्भक्तिंच
प्रददाम्यहम् ५६ महाराजोपचारैस्तुश्रीमद्भागवतंसुत शृण्वंतियेनराभक्त्यातेषांवश्योभवाम्यहम् ५७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ममोत्सवेषुसर्वेषुन्मादौभागवतंपरम् समर्चयंतिभक्त्यायेममाभेदेनस्कन्नत ५८ वस्त्रालंकरणैःपुष्पैर्धूपदी
पोपहारकैः वशीकृतोहंदवत्ससात्स्त्रियःसत्पतिर्यथा ५९ इतिश्रीस्कंदपुराणेमार्गशीर्षमाहात्म्येश्रीविष्णु
चतुर्मुखसंवादेपंचदशोऽध्यायः १५ ॥ ब्रह्मोवाच कस्मिन्तीर्थेहिदेवेशमार्गशीर्षोऽधिकः
स्मृतः किंफलंचभवेत्तस्मिन्नेतत्सर्वंवद त्वंभो १ श्रीभगवानुवाच. मथुरेतिस्कविख्यात मास्तिक्षेत्रं
परंमम सरम्याचप्रशस्ताच्चजन्मभूमिःप्रियाःमम २ पदेपदेतीर्थफलंमथुरायांचतुर्मुख यत्रतत्रनरःस्ना
तोमुच्यतेघोरकिल्बिषात् ३ सर्वधर्मविहीनानांपुरुषाणांदुरात्मनाम् नरकार्तिहरापुत्रमथुरापापनाशिनी
४ कृतघ्नश्चस्करापश्चचौरोभग्नव्रतस्तथा मथुरांप्राप्यमनुजोमुच्यतेघोरपातकात् ५ सूर्योदयेतमोनश्ये
यथावज्रभयान्नगाः नाक्ष्यंदृष्ट्वायथासर्पामेघावातहतायथा ६ तत्त्वज्ञानाद्यथादुःखंहरिंदृष्ट्वायथागजाः
तथापापानिनश्यंतिमथुरादर्शनात्स्कत ७ श्रद्धयाभक्तियुक्तस्तुदृष्ट्वामधुपुरींनरः ब्रह्महापिविशुद्ध्येत किंपु
नस्त्वन्यपातकी ८ मथुरांस्नातुकामस्यगच्छतस्तुपदेपदे निराशानिपतंतेद्यपापानिचशरीरतः ९ अनुषंगे
णगच्छतिवाणिज्येनापिसेवया मथुरास्नानमात्रेणपापस्यस्कादिवंव्रजेत् १० नामापिगृण्हतामस्यसदैवत्वं
नसंशयः सदाकृतयुगंतत्रसदाचैवोत्तरायणम् ११ यःशृणोतिचतुर्वक्त्रमाथुरंममर्मदिरम् अन्येनोच्चरिते
नैवसोपिपापात्प्रमुच्यते १२ त्रिरात्रमपियेतत्रवसंतिमनुजाःस्कत तेषांपुनंतिसंदृष्ट्वास्पृष्ट्वाश्चरणरेणवः १३
यथातृणसमूहंतुज्वालयंतिस्फुलिंगकाः तथामहांतिपापानिदहतेमथुरापुरी १४ स्नानेनसर्वतीर्थानां
यःस्यात्स्कृतसंचयः ततोधिकतरंप्रोक्तामथुरासर्वमंडले १५ चतुर्णामपिवेदानांपुण्यमध्ययनाद्भवेत्
तत्पुण्यंजायतेतत्रमथुरास्मरतांनृणाम् १६ अन्यत्रहिकृतंपापंतीर्थमासाद्यनश्यति तीर्थेषुयत्कृतंपापं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वज्रलेपो भविष्यति १७ मथुरायां कृतं पापं मथुरायां प्रणश्यति धर्मार्थकाममोक्षाख्यं स्थित्वा तत्र लभेन्नरः १८
अन्यत्र दशभिर्वर्षैः प्रारब्धं भुज्यते हि यत् किल्बिषं च चतुर्वक्त्र मथुरे दशभिर्दिनैः १९ दिविनैव च न पाताले नांतरिक्षे न
मानुषे समं तु मथुरायां हि प्रियं मम सदैव हि २० सर्वेषामेव तीर्थानां माथुरं परमं महत् बालक्रीडनरूपाणि कृता
नि सह गोपकैः २१ त्रिंशद्वर्षसहस्राणि त्रिंशद्वर्षशतानि च यत्फलं भारते वर्षे तत्फलं मथुरां स्मरन् २२ सन्नि
हत्यां तु यत्पुण्यं राहुग्रस्ते दिवाकरे ततोधिकं लभेत्पुत्र मथुरायां दिने दिने २३ पूर्णे वर्षसहस्रे तु तीर्थराजे तु यत्फ
लम् तत्फलं लभते पुत्र मथुरायां सकृद्दिने २४ पूर्णे वर्षसहस्रे तु वाराणस्यां च यत्फलम् तत्फलं लभते पुत्र म
थुरायां सकृद्दिने २५ गोदावरीद्वारकयोर्नरो यः क्षेत्रे कुरूणां क्षितिद्वारके यः षण्मासकान्साधयते गयायां सम
भवन्नो दिनमेकमाथुरम् २६ न द्वारका काशि गया न माया गदाधरो यस्य समं न तीर्थम् संतर्पिता यद्यमुनाजलेन
वांछंति नो वै पितृपिंडदानम् २७ मथुरायां प्रकुर्वंति पुरी साधारणे हशम् ये नरास्तेपि विज्ञेयाः पापराशिभिर
न्विताः २८ न दृष्टा मथुरा येन दिदृक्षा यस्य जायते यत्र तत्र मृतस्यापि मथुरा जन्म जायते २९ भूमेरजांसि गणये
त्कालेनापि चतुर्मुख मथुराजानि तीर्थानि तेषां संख्या न विद्यते ३० कुरु भो कुरु भो वासं मथुराख्यां पुरीं प्रति वसा
मि सततं तस्यां गोपकन्याभिरावृतः ३१ रेरे संसारमग्ना यच्छिक्षामेकां ततः शृणु यदीच्छसि स्फुरं सांद्रं वासं कुर्या
श्रुतां पुरीम् ३२ अहो लोको महानंधो नेत्रयुक्तो न पश्यति माथुरे विद्यमानेपि संसृतिं भजते सदा ३३ मानुषीं यो
निमतुलां लब्ध्वा भाग्यस्य योग्यता वृथैवायुर्गतं तेषां न दृष्टा मथुरापुरी ३४ अहो मतेः स्फुटं दौर्बल्यमहो भाग्यविरोधि
दम् अहो मोहस्य महिमा मथुरा नैव सेव्यते ३५ मथुरां तु परित्यज्य योन्यत्र कुरुते मतिम् मूढो भ्रमति संसारे मोहि
तो मम मायया ३६ मथुरामपि संप्राप्य योन्यत्र कुरुते स्पृहाम् दुर्बुद्धेस्तस्य किं ज्ञानं सोऽज्ञानेन विजृंभितः ३७ मा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

आपित्रापरित्यक्तायेत्यक्तानिजबंधुभिः येषांक्कापिगतिर्नास्तितेषांममपुरीगतिः ३८ पापराशिभराक्रांतायेदारि
द्यपराजिताः येषांक्कापिगतिर्नास्तितेषांममपुरीगतिः ३९ सारात्सारतरंस्थानंगुह्याद्गुह्यतरंपरम् गतिमन्वेषमा
णानांमथुरापरमागतिः ४० नतत्पुण्यैर्नतद्यानैर्नतपोभिर्नतुस्तवैः नलभ्यंविविधैर्योगैर्लभ्यंमदनुभावतः ४१
मयियेषांस्थिराभक्तिर्भूयसीयेषुमत्कृपा तेषामेवहिधन्यानांमथुरायांभवेद्गतिः ४२ यैर्योगैर्योगयुक्तस्यब्र
ह्मज्ञस्यमनीषिणः सागतिस्त्यजतःप्राणान्मथुरायांनरस्यच ४३ काश्यादिपुर्योयदिसंतिलोकेतासांतुमध्ये
मथुरैवधन्या याजन्ममौंजीव्रतमुक्तिदानैर्नृणांचतुर्धाविदधातिमुक्तिम् ४४ नयोगैर्यागनिर्लभ्यामन्वंतरशतै
रपि अन्यत्रहेलयामात्रलभंतेयत्प्रसादतः ४५ नपापेभ्योभयंयत्रनभयंयत्रवैयमात् नगर्भवासभीर्यत्रनक्ले
शंकोनसंश्रयेत् ४६ मथुरायांचयत्पुण्यंतस्यपुण्यफलंशृणु मथुरायांसमासाद्यमथुरायांमृताहिये ४७ अ
पिकीटपतंगाद्याजायंतेतेचतुर्भुजाः कूलास्पतंतियेवृक्षास्तेपियांतिपरांगतिम् मूकाजडांधबधिरास्तेयानिय
मवर्जिताः ४८ कलौनैवमृतायेचममलोकंप्रजंतिते सर्पदष्टाःपशुहताःपावकांबुविनाशिताः ४९ लब्ध्वाप्य
मृत्यवोयैस्तुमाथुरेममलोकगाः सत्यसत्यमुनिश्रेष्ठब्रुवेशपथपूर्वकम् ५० सर्वाभीष्टप्रदेनान्यमथुरायाःसमंद्यः
चित् त्रिवर्गदाकामिनांयामुमुक्षूणांचमुक्तिदा ५१ भक्तिस्याभक्तिदांकस्तांमथुरांनाश्रयेद्बुधः एतादृशीमधुपु
रीकर्तव्यामार्गशीर्षके ५२ तस्याभावेपुष्करंहिकर्तव्यंविधिपूर्वकम् ज्येष्ठंहिब्रह्मणःकुंडंमध्यंकुंडंचवैष्णवं
५३ कनिष्ठंरुद्रदैवत्यमितिजानीहिबुद्धिमन् एषुस्नानंचदानंचश्राद्धंचविधिपूर्वकम् ५४ पूजाचमहतीका
र्याममप्रीतिकराकृत पूर्णायांतुभवेत्पुत्रसहोमासेषुपुत्रक ५५ धरादानंचकर्तव्यंपूर्णायांविधिपूर्वकम्
सहोमासेहिपूर्णायांसप्तदानंचकारयेत् ५६ ब्रह्मभोज्यंहिकर्तव्यंयथाविभवसारतः पूर्णायामेवकर्तव्यउत्से

वोव्रतपूर्तये ५७ यादृशीमथुरापुन्नसहोमासेममप्रिया नतथातीर्थराजाद्यातदभावेचपुष्करम् ५८ पुष्करेमथु
रायांवैपूर्णाकार्याविचक्षणैः यत्रकुत्रापिवाकार्याविधियुक्ताचपूर्णिमा ५९ स्नानंदानंतथापूजांपूर्णायांनकरोति
यः षष्टिवर्षसहस्राणिपच्यतेरौरवादिषु ६० तस्मात्सर्वप्रयत्नेनमान्यापूर्णाविचक्षणैः मार्गशीर्षेणसंयुक्ताऽनन्-
तफलदायिनी ६१ यथामेकथितंवत्समार्गशीर्षंममप्रियम् करोतियोनरोभक्त्यातस्यपुण्यफलंशृणु ६२ तीर्थेषु
तेषुयत्पुण्यंयत्पुण्यंव्रतकोटिभिः सर्वयज्ञेषुयत्पुण्यंतत्पुण्यंसमवाप्नुयात् ६३ अपुत्रोलभतेपुत्रंनिर्धनोधनमेव
च विद्यार्थीचतथाविद्यांरूपार्थीरूपमाप्नुयात् ६४ ब्राह्मणोब्रह्मवर्चस्वीक्षत्रियोविजयीभवेत् वैश्योनिधिप
तित्वंचशूद्रःशुद्ध्येतपातकात् ६५ यद्दुर्लभंचदुःप्राप्यंत्रिषुलोकेषुमानद तत्सर्वंप्राप्नुयान्मर्त्यःसहोमासेनसंश
यः ६६ यद्यप्येतेषुकामेषुसक्तायेमानवाःकृत तुष्टाध्यतेचतुर्वर्गकनकामाहोंमहीभुज ६७ एकदुर्लभाहिमद्भ-
क्तिर्ममवश्यकराशुभा साचैसंप्राप्यतेपुत्रसहोमासेकृतेतथा ६८ ममप्रीतिकरंमासंसर्वदाममवल्लभम् स-
र्वंसंप्राप्यतेपुत्रमत्प्रसादाच्चतुर्मुख ६९ इतिश्रीस्कंदपुराणेमार्गशीर्षमाहात्म्येश्रीविष्णुचतुर्मुखसंवादे
षोडशोऽध्यायः १६ सर्वश्लोकसंख्या ८५६ इतिश्रीज्योतिर्वित्कुलावतंसत्र्यंबकरामात्मजहरिकृष्णवि
निर्मितेबृहज्ज्योतिषार्णवेऽश्वमेधधर्मस्कंधेचतुर्थेमासस्तबकेमार्गशीर्षमाहात्म्यंनवमम् ९ श्रीरस्तु

यह मार्गशीर्षमाहात्म्य मुंबईमें ५० श्रीधरशिवलालकेमज्ञाप्युक्तज्ञानसागर छापखानामें छाप्यो सं० १९४५ शा० १८१० स० १८८९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इतिमासस्तबके मार्गशीर्षमाहात्म्यसमाप्त

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथमासस्तबकेपौषमासमाहात्म्य प्रारंभः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

चमनीयकम् १४ सुगंधद्रव्यैः संमिश्रं लेपनं कारयेत्तवै कस्तूरीतिलकेनैव देवं संशोभयेत्ततः १५ माल्यादीनि सुगंधीनि मालत्यादीनि वै प्रभो मयाहृतानि पूजार्थं पुष्पाणि प्रतिगृह्यताम् १६ इति मंत्रेण पुष्पाणि निवेद्य प्रभावि
ष्णवे दशांगं गुग्गुलं धूपं दीपं चैव यथाविधि नानापक्वान्नसंयुक्तं नैवेद्यं विष्णवेर्पयेत् शृणु शौनक वक्ष्यामि नैवे
द्यं रुचिकारकम् १८ भक्तमन्नं तथा सूपं रोटिकां कारयेद्बुधः मंडकाश्च तथा कार्याः शष्कुल्यापूपसंयुताः १९ मोद
का मोतिचूराख्याः शर्करादिविमिश्रिताः संयावं पूरिकाः कार्या भक्ष्यं वै घृतपाचितम् २० नानाविधान्यनेकानि पाय
सानि प्रकारयेत् शाकाश्च बहुशः कार्या हिंगुजीरादिसंयुताः २१ सफलाश्च सपत्राश्च विष्णोः प्रीतिकराः सदा
कदलीफलशाकं च तथा देवफलं प्रियम् २२ तुंबीफलं तथा देयं कारलीफलमेव च अलाबु शीतलं तद्वदार्द्रकं पल्व
लं तथा २३ अन्याश्च फलशाका वै करणीयाः प्रयत्नतः पत्रशाकास्तथा कार्याः सर्वाश्चैव प्रयत्नतः २४ तथा
सर्वाणि लेह्यानि कारयेच्च प्रयत्नतः वटका विविधाः कार्या विष्णुप्रीतिकरा मुने २५ कुंडलाकृतिकाः कार्या वट
कास्तैलपाचिताः अपूपाकृतिकाः कार्यास्तथा वै चतुलामताः २६ तद्वत्कोरवटाः कार्या अन्ये दध्नातु पाचिताः
कूष्मांडवटकाश्चैव अन्ये नानाविधास्तथा २७ दधि दुग्धं तथाज्यं च नवनीतमथो मधु शर्करा च तथा देया विष्ण
वे तिशुभ्रासिता २८ एते पदार्थाः सौवर्णपात्रे कृत्वा प्रयत्नतः विष्णोरग्रे तुलः कृत्वा पात्रं नैवेद्यसंयुतम् २९
शंखोदकेन गायत्र्या तदन्नं परिषेचयेत् प्राणादिपंचकैर्मंत्रै नैवेद्यं विष्णवेर्पयेत् ३० नैवेद्यांते त्वाचमनमुद्वर्तन
मतः परम् इदं फलं मया देव स्थापितं पुरतस्तव तेन मे सफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनि जन्मनि ३१ इति मंत्रेण वेद
यं नारिकेलफलादिकम् तांबूलं दक्षिणां दत्वा ततः कुर्यात्प्रदक्षिणाम् ३२ द्वादशाक्षरमंत्रेण यथाशक्ति जप
स्तथा नीराजनं ततो देयं कर्पूरादिसमन्वितम् ३३ मंत्रपुष्पं ततो दद्याद्गीतवादित्रमंगलैः निर्माल्यग्रहणप

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अवाप्समापनमनः परम् ३४ एवंयोविधिनादेवंपौषेपूजांसमाचरेत् महापुण्यंचवैतस्यनकिंचिद्दुर्लभंफलम्
३५ विष्णुपूजासमोनास्तिपौषेधर्मः सनातनः ३६ पौषेयस्तुस्कवर्णपूजनरतोदेवेशवसंस्तूयते गंगाद्याःसरि
तस्तथाक्रतुफलंतत्रैवसंस्थीयते धन्यः सोपिनरोत्तमस्त्रिभुवनेनान्यस्ततोवैपुमान् कस्तस्मात्परधर्मसेवन
विधिः श्रीविष्णुपूजांविना ३७ इतिश्रीस्कंदपुराणेपौषमाहात्म्येविष्णुपूजाप्रशंसनंनामसप्तमोऽध्यायः ७
७ सूतउवाच श्रृणुशौनकवक्ष्यामिपौषेयोवनभोजनम् करोतितस्यसफलंयावदब्दकृतंफलम्
१ पौषमासेतुसंप्राप्तेअकृत्वावनभोजनम् निराशाःसर्वगीर्वाणाः शापंदत्वाव्रजंतिते २ नानाधर्माःसमाची-
र्णाअकृतवनभोजनम् सर्वेतेनिष्फलास्तस्मात्कार्यंचैववनभोजनम् ३ पौषमासेतुसंप्राप्तेयेनधात्रीनपूजिता
तथाचैवनवनभुक् तत्सर्वंविनश्यति ४ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् द्राविडेषुपुराकश्चिन्माल्यवा
न्नामभूपतिः ५ श्रुतिस्मृतिपुराणज्ञोधर्मज्ञश्चार्थसाधकः नानादानेषुविख्यातोयथाकर्णइवापरः ६ नाना-
धर्माःकृतास्तेनह्यसंख्यातायथामुने यावंतोवर्षधाराश्चयावंतःसिकताभुवि ७ कदाप्येषांप्रमाणंस्यान्नतुद्रा
ताःकृतस्यच एवंसंवसतस्तस्यगृहेमाल्यवतोमुने ८ पुत्रहीनस्यराज्ञस्तुल्योदासीन्यमभूत्सदा एकदावैगृहेत-
स्यदुर्वासाऋषिरागमत् ९ तमागतमभिप्रेत्यद्रुतमुत्थायनृपोत्तमः स्वागतंवोमुनिश्रेष्ठकुशलंतवदर्शनात् १० इ-
त्युक्त्वादंडवद्भूमौनत्वापूजांचकारह पूजाविधिंतस्यगृत्यदुर्वासावाक्यमब्रवीत् ११ स्वस्तितेस्तुनृपश्रेष्ठगंतुमिच्छा
मिपांडवान् मुनेर्वचनमाकर्ण्यमाल्यवानिदमब्रवीत् १२ माल्यवानुवाच उषित्वाद्यगृहेब्रह्मन्श्वःप्रभातेपितु
र्मम श्राद्धाहोवर्ततेतस्माद्भुक्त्वात्वंगंतुमर्हसि १३ मुनिरुवाच अपुत्रस्यतवगृहेनग्राह्यमुदकंमया किंपुन-
र्भोजनंचैवअतोगच्छामिसत्वरम् १४ इत्युक्त्वावचनंगंतुमियेषमुनिसत्तमः गंतुंकृतमतिंविप्रंराजानिःश्वसितोब्रवी

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तु १५ राजोवाच कर्मणाकेनमद्देहेनभुंक्तेवैभ्रवाहशाः तत्कर्मकथ्यतांविप्रयेनधन्योभवाम्यहम् १६ भव
द्विधागृहायस्यविमुखायांतिवैमुने कष्टाहानिर्भवेत्तस्यब्राह्मणोविमुखोयतः १७ धिग्गृहंममराज्यंवैधिक्कुलं
ममजन्मधिक् धिगिदंबहुलद्रव्यंधिगैश्वर्यंयशोमम १८ हाहाहाहामयादेवकिंकृतंपूर्वजन्मनि अस्मिन्नेवभवे-
किंचिद्दुष्कर्मतुकृतंमया १९ तेनकर्मविपाकेनब्राह्मणोविमुखोमम विलप्यबहुधात्वेवंब्राह्मणाग्रेततोपतत् २०
कथंभवाद्दृशैर्ब्रह्मन्ननुग्राह्योभवाम्यहम् तत्कथ्यतांमहाभागकृत्वानुग्रहमेवहि २१ इत्युक्त्वाराजशार्दूलःप्रगृह्य
चरणौमुनेः पादयोःपतितंदृष्ट्वाशोकसंविग्नमानसम् २२ राजानंमुनिशार्दूलःस्पृष्ट्वाहस्तेनचाब्रवीत् मुनिरु
वाच माकंचनशुचोराजन्पूर्वजन्मनिवैत्वया २३ नानाधर्माःसमाचीर्णानकृतंधात्रिपूजनम् द्विजन्मानोम-
हाराजधात्रीछायानभोजिताः २४ तेनकर्मविपाकेनविष्णुक्षोभस्त्वयोपरि क्षोभितेत्वयिमहाविष्णौकथंकर्मफ
लंत्वच २५ अतएवमहाराजभवेस्मिन्त्वंहिव्यग्रजः अग्रजस्यगृहेनूनंव्यर्थोभ्रात्यंनमादृशैः २६ इतःपरंमहा
राजकुरुधात्रीव्रतंमहत् तेनत्वंपुण्यतामेत्यत्वनुगृह्येनमादृशैः २७ विधिंतेकथयिष्यामिपौषेधात्र्याःप्रपूज
ने सम्प्राप्तेपौषमासेतुप्रत्यहंवाथपर्वणि २८ सहस्रंब्राह्मणानांतुत्रिशतंवाथवाशतम् शतार्धंभोजयेद्धीमान्
सपत्नीकान्स्वलंकृतान् २९ दीपदानंतदादेयंवस्त्रदानंतथैवच वायनानिचदेयानिब्राह्मणेभ्योविधानतः ३०
गृहीत्वाचाशिषःपश्चात्ब्राह्मणान्प्रार्थयेत्ततः कुमाराद्यामुनिश्रेष्ठाव्रतेस्मिन्सन्निधौमम ३१ न्यूनंसंपूर्ण
तामेतुब्राह्मणानांप्रसादतः एवंसंप्रार्थयेद्विप्रान्विष्णुंसंप्रार्थयेद्यथा ३२ धात्रीछायांसमाश्रित्यमयाविष्णोः
र्हियत्कृतं संपूर्णंपूर्णतायैवत्वयातदनुमोदताम् ३३ इतिसंप्राप्यदेवेशंप्रहृष्टेनांतरात्मना सपत्नीकस्ततोरा-
जन्स्वयंभुंजीतवाग्यतः ३४ सूतउवाच इत्यादिश्यसराजानंदुर्वासाःप्रययौततः सोपिराजातथाचक्रेपौषे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तुवनभोजनम् ३५ धात्रीछायांसमाश्रित्यविष्णुपूजनमाचरत् कर्मणातेनस ब्रह्मन्त्वचिरात्पुत्रवानभूत् ३६
देवताऋषयःसर्वेतद्दृष्ट्वंप्रशशंसिरे सर्वेधर्मास्वसफलास्तत्कर्मसफलंत्वभूत् ३७ देवताऋषयःसर्वेतद्दृष्ट्वेत्थव-
सन्सदा इत्येतत्कथितंब्रह्मन्नारायणमनोर्विधिः ३८ अनेनविधिनायस्तुपौषमासेसमाचरेत् पुत्रादिसकला
स्तस्यसफलाश्चमनोरथाः ३९ भवंतिचांतेसायुज्यंविष्णुलोकेमहीयते माहात्म्यश्रवणादेवतत्फलंसमवाप्यते
४० आरामधात्र्याशनमेतदुक्तंनानेनतुल्यंव्रतमस्तिलोके सुपुण्यदंस्वस्त्ययनंनचैवमहत्त्वयोगात्कथितंहिशौ
नक ४१ इतिश्रीस्कंदपुराणेपौषमाहात्म्येधात्रीवनभोजनविधिर्नामअष्टमोऽध्यायः ८ ७ ७
शौनकउवाच जन्मनाभुविधन्योसिसूतसूतमहामुने यथात्वद्वदनांभोजमसूताभूरिसूक्तयः १ अस्माभिस्त्व
त्समोलोकेवक्तानान्योविलोकितः सर्वेवयंधन्यतमास्त्वत्सान्निध्याद्धिसूतज २ पौषमासंसमुद्दिश्यकथायाःक-
थितास्त्वया तासांश्रवणमात्रेणतत्फलंलभतेनरः ३ किंपुनर्व्रतचीर्णेननरःप्राप्नोतिसूतज धन्यास्तेभारतेवर्षे
पौषेयैःसेवितोनरैः ४ तस्मात्कथयसूतान्येपौषधर्माःसनातनाः यान्श्रुत्वामुच्यतेजंतुर्विष्णुलोकंव्रजेद्ध्रुवं
५ सूतउवाच शृणुशौनकवक्ष्यामिवस्त्रदानविधिंतव यस्याचरणमात्रेणविष्णुलोकंव्रजेद्ध्रुवम् ६
वस्त्रदानसमोधर्मोनभूतोनभविष्यति तस्मात्सर्वप्रयत्नेनवस्त्रदानंसमाचरेत् ७ वस्त्रदानेनतुपुराइंद्रद्यु-
म्नस्यभूपतेः नाभूवन्नरकाब्रह्मन्पीडांकर्तुंयमालये ८ शौनकउवाच इंद्रद्युम्नेतिविख्यातोयासौराजा
बभूवह कुत्रवैवसतिस्तस्यकस्माज्जातःसभूमिपः ९ कथंतेनकृतंदानंपौषेवस्त्रस्यसूतज एतदाख्याहिस
कलंपृच्छतोमेनुपूर्वशः १० सूतउवाच अंतर्वेद्यांपुराराजापिप्पलाख्योबभूवह इंद्रद्युम्नेतिविख्यातःपुत्र १०
स्तस्यमहात्मनः ११ सराजासहपुत्रेणपालयामासवैप्रजाम् महींपालयतस्तस्यव्रतधर्माःसमेधिताः १२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पुत्रंराज्येस्थापयित्वाकालेपंचत्वमेयिवान् तस्यपुत्रोप्यधर्मात्मानास्तिकियांपारलौकिकीम् १३ लोकाग्रहेणनत्
सर्वंचकारनृपतेःसुतः अतिक्रूरोमहावादीस्त्रीसंगोनिष्क्रियःसदा १४ शठोधूर्तोसत्यवादीस्वधर्मेषुपराङ्मु
खः कदापिनश्रुतातेनधर्मवार्तामहामुने १५ एकदानिर्गतोगेहात्यमुनामार्गेर्वाहि स्नानमकुर्वतोलोका
न्ददर्शतत्रवैनृपः १६ केचित्पुराणपठनंतथाशृण्वंतिचापरे विष्णुपूजारताःकेचिन्नामस्मरणतत्पराः १७
तत्रैकंब्राह्मणंराजाददर्शकृतमज्जनम् चीरेणहीनंवेपतंदयायुक्तोबभूवसः १८ उपवस्त्रंधृतंसूक्ष्मंनिष्कास्य
ब्राह्मणेर्पयत् तेनवस्त्रेणविप्रोसौसत्यशीतोबभूवह १९ राजाचस्वगृहंगत्वाआचरत्पूर्ववत्स्वकम् ततः
स्वल्पेनकालेनराजापंचत्वमेयिवान् २० यमदूतैस्तथाबद्धोयमगेहंगतोभवत् यमंविज्ञापयामासुरानीतो
यंमहाधमः २१ यमेनाज्ञापितादूताःकुंभीपाकेनिपात्यताम् तेधर्मवचनंश्रुत्वानिन्युरेनंचतत्रवै २२ कुंभी
पाकेमहाघोरेचिक्षिपुर्राजसत्तमं सोपिक्रूरोमहादुष्टोकुंभीपाकोतिदारुणः २३ राजसंसर्गमात्रेणशीतलो
तिबभूवह दृष्ट्वाश्चर्यंतुतेदूताःकथयामासतुर्यमम् २४ यमोपिविस्मयाविष्टःसमीपेचानयत्तदा अपृच्छ
च्चित्रगुप्तंचकिमनेनकृतंपुरा २५ यमस्यचाज्ञयाचित्रगुप्तोवैशोधयत्तदा तथास्यपुण्यमुल्पंचवस्त्रदानकृ
तंभुवि २६ वासोदानस्यपुण्येनकुंभीपाकोनबाध्यते तस्मान्नयतमन्यत्रइतिभृत्यान्यमोब्रवीत् २७ तदा
तेयमदूतास्तंरौरवेभृशदारुणे पातयामासुरव्यग्रास्तस्मैसोपिनबाध्यते २८ तथान्येनरकेक्षिप्तःकोप्येनं
नहिबाधते तदातेनरकाव्यर्थादृष्ट्वाचिंतापरायणाः २९ किमनेनकृतंपूर्वमित्येवंचिंतयद्यमः अकस्मान्ना
रदस्तत्रत्वागतोदिव्यदर्शनः ३० अतिक्रूरमुखंयंदृष्ट्वातंनारदोब्रवीत् नारदउवाच किंधर्मत्वंविष
ण्णोसिकस्माच्चिंतापरायणः ३१ नचेद्गुप्तंचतेकार्यंकथयस्वममाग्रतः यमउवाच अधुनायमहाबाहो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मर्त्यलोकादुपागतः ३२ महाक्रूरोपिचांडालो नरकान्प्रतिपातितः नएनंनरकानैवबाधंतेभृशदारुणाः ३३ वि-
चारयमहाबाहोकिमस्यसुकृतंस्थितम् इत्याकर्ण्यवचस्तस्यनारदोदिव्यदर्शनः ३४ अब्रवीद्धर्मराजानंतस्यध-
र्ममनुत्तमम् नारदउवाच नकृतोयदिधर्मोवैतथाप्येनमहात्मना ३५ महान्धर्मःसमाचीर्णःपौषेपुण्यप्र-
देयम् कर्मणानरकास्तेननबाध्यंतेस्यकर्मिणः ३६ पौषेचैलसमंदानंनभूतंनभविष्यति चैलस्यपौषमासेतुये-
नदानंकृतंयम ३७ तस्यान्यधर्माचरणंकृताकृतमितीर्यते तस्मादस्यनबाध्यंतेइमेतेनरकापम ३८ पश्यैनं
विष्णुदूताश्चप्राप्तानेतुहिवैष्णवे कथयित्वायमस्त्वेवंप्रययौनारदस्ततः ३९ विष्णुदूतान्धर्मराजोविमानेन-
समागतान् दृष्टवान्तेतुतंनिन्युर्विमानेनपरंपदम् ४० तदासविस्मयाविष्टःस्वदूतान्प्रत्यवोचत यमउवा-
च अहोअधर्मिणामेवंवस्त्रदानेनयागतिः ४१ तस्माद्वस्त्रयाकृतंयेनतस्मात्कोन्यःपरःपुमान् अद्यप्रभृति
लोकेषुचैलदानंतुपौषके ४२ येनदत्तंमहाविष्णोःप्रीत्यैतन्नविलोक्यताम् इत्येवंशास्यभृत्यान्वैयमोगात्स्वगृ-
हंततः ४३ सूतउवाच ततःप्रभृतिलोकेषुएतद्धर्मोमहानभूत् तस्माद्यःपौषमासेतुवस्त्रदानंचरंतिच ४४
यमालयस्थानरकानतेषांदुःखदायकाः सर्वेषामेवधर्माणांयत्कृत्वाफलमश्नुते ४५ तत्फलंपौषमासेतुवस्त्र-
दानेनमारिष इत्येतत्कथितंब्रह्मन्यथात्वंपृष्टवानसि ४६ माहात्म्यश्रवणादस्ययतत्फलंप्राप्यतेनरैः नरकान्न
श्यतेनैवमाहात्म्यश्रवणान्मुने ४७ नवस्त्रदानेनसमोमहानभूद्धर्मोस्त्विलो॰ कुमयासुनेश्रुतः तस्मात्प्रशंसंति
हिचैलदानंपौषेसुरवंतेनसमश्नुतेदिवि ४८ इतिश्रीस्कंदपुराणेपौषमाहात्म्येवस्त्रदानप्रशंसनंनामनवमो-
ऽध्यायः ९ ॥ सूतउवाच शृणुशौनकवक्ष्यामिकांस्यदानंकरोतियः पौषमासिप्रयत्नेनतस्य
वंशक्षयोनहि १ पुरातुविष्णुनाकंसनामावैदानवोहतः तस्मैवरप्रदोभूत्वालोकानांहितकाम्यया २

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कांस्यपात्रस्यदानेनलोकानांचिंतयद्धितम् तस्मादवश्यंकांस्यस्यपौषेदानंसमाचरेत् ३ शौनकउवाच कुत्स
नामाभवत्कोसौकस्माद्दैविष्णुनाहृतः कथंसतस्मैवरदोलोकानांचिंतयद्धितम् ४ कांस्यपात्रस्यदानेनतस्मादारत्वा
हिसूतज एकदाभगवान्विष्णुर्लक्ष्म्यायुक्तोभवत्सुखम् ५ तदासास्वामिनंदृष्ट्वालक्ष्मीप्रोवाचसत्वरम् ल-
क्ष्मीरुवाच भगवन्सर्वधर्मेषुकोधर्मःश्रेष्ठएवच ६ प्रसन्नोस्यंतकेनत्वंस्तुतिःकेनचाक्षया तत्कथ्यतांमहा
भागकृपांकृत्वाममोपरि ७ श्रीभगवानुवाच शृणुदेवित्वयापृष्टंयथावत्कथयामिते त्वांविनाह्यरकायांतुए
कदाहंव्यवस्थितः ८ कार्यार्थंयाद्दैवैस्तत्रस्थधर्मायाशक्तविस्मिते अकस्माद्ब्राह्मणस्तत्रकश्चिदागत्यमांब्रवीत्
९ ब्राह्मणउवाच याचकोहंमहाभागत्वत्सकाशमिहागतः धर्मसंस्थापनार्थायसंभवस्तेधृतोहरे १० धर्म-
तोसिनत्कथयवदभोद्विज ज्ञात्वापश्चात्करिष्यामिदेवैरपिसुदुष्करम् ११ इतितस्यवचःश्रुत्वाप्रोवाचमनघेतदा ११ श्रीभगवानुवाच येनत्वमिहप्रा
नसम् कथयामासमेदेविसर्वदुःखंत्वरान्वितः १३ ब्राह्मणउवाच भगवन्कुत्सनामावैदैत्योब्रह्मवरोद्धतः
त्रासयन्ब्रह्मवृंदानिमाहिष्मत्यांससंस्थितः १४ तत्रगत्वामहाराजतंदैत्यंजहिकंटकम् येनसर्वेसुखंभाभाव-
सामोत्ह्यकुतोभयाः १५ यस्मात्त्वंहिमहाराजअस्मिन्कार्येमतोसिमे तस्मात्त्वमधुनादेवकुरुकार्यंत्वरान्वितः
१६ इतिविज्ञापितोदेविब्राह्मणेनतदाप्यहम् सुदर्शनंगृहीत्वाचगतोमाहिष्मतींतदा १७ दैत्येनसाकंमेयु
द्धमभूद्वैलोमहर्षणम् नागायुतायुतबलोयुद्धायसमुपस्थितः १८ तदाविंशत्यहान्येवयुद्धंमेदेवितत्रभूत्
पराजयोजयोवापिनैवतत्रप्रदृश्यते १९ तदाहंचिंतयायुक्तःकथमेनंनिपातये इतिचिंतयतस्तत्रब्राह्मणःप्र
त्युपस्थितः २० कांस्यधातुमयंमत्स्यंदत्वामुद्गरमब्रवीत् देवशर्मोवाच देवदेवममव्यग्रोगृहीत्वामुद्गरंम

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

म २१ एतच्छ्रुत्वेणत्वंशीघ्रंजह्येनमविचारयन् अयंवैमुद्गरोघोरःकालानलसमप्रभः २२ ब्रह्मदत्तमुद्गरोयं
व्यर्थोनैवभविष्यति कालेस्मिन्भगवन्मृत्योःसमयोपिह्युपस्थितः २३ इत्युक्तोमोकुमारेभेतदादैत्यउवाचमां
कुत्सउवाच अनेनमुद्गरेणैवदेवत्वंहसिमारवल्लु २४ कस्यासौमुद्गरोदेवकथंप्राप्तोस्तिवैत्वया वेद्म्यहंका
रणंसर्वंजहित्वमविचारयन् २५ इत्युक्ताकुत्सदैत्योमातदाहविस्मयान्वितः पृष्टवान्दैत्यवधायकस्यायंमुद्गरो
मम २६ तदासमामुद्गरस्यकारणंकथयद्भुतम् माहिष्मत्यांपुराकश्चित्प्रातःस्नायीशिवाभिधः २७ सनित्यं
सर्वकार्याणित्यक्त्वाप्रोत्थाह्निमज्जनम् करोतिपश्चात्सततंगृहकार्याणियानिच २८ रात्रौसएकदादेवचंद्रज्यो
त्स्नाभ्रमेणवै अरुणोदयंमन्यमानःस्नानार्थंचगतोनदीम् २९ तदार्धरात्रिसमयेकृतंस्नानंमहात्मना जपंक
र्तुंनदीतीरेनिषसादशिवाभिधः ३० समूहोभूतनाथस्यअकस्मादागतस्तदा तंदृष्ट्वाब्राह्मणस्त्रस्तःकिमेतदिति
चिंतयत् ३१ यावत्समीपंनप्राप्ताभूतसंघाइमेमया तावत्पलायनपरोजपस्तर्हिच्युतोभवेत् ३२ इत्यालोच्यदृ
ढीभूत्वाजपएवतदाकरोत् समीपप्राप्तिभूतानांपुनर्व्यग्रोबभूवह ३३ तदातंवरुणःप्राप्तोदत्वामुद्गरमब्रवीत्
वरुणउवाच मृत्येनंमुद्गरंब्रह्मन्दैत्यानामंतकंपरम् ३४ भूमौकदापिनत्वेनंस्थापयस्वस्वकक्षके नित्यं
धारयदैत्यानामंतकस्त्वंभविष्यसि ३५ भूतप्रेतपिशाचाश्चदृष्ट्वागच्छंतिदूरतः इत्युक्त्वावरुणोराजाजगा
मनिलयंस्वकम् ३६ गृहीत्वाधारयत्कक्षेशिवशर्माभिधस्तदा भूतप्रेत[illegible]चाश्चसर्वेतेदूरतोगताः ३७
कक्षेसमुद्गरंधृत्वाशिवशर्माभ्रमत्तदा कदापिस्थापितंनैवभूमौतेनमहात्मना ३८ तंदृष्ट्वाव्यथिताःसर्वेभू
तसंघाश्चसंधिभौ अंतरंप्रेक्षयामासुर्मुद्गरस्यविनाशने ३९ बहुकालोगतस्तत्रनैवमुद्गरपातभूत् एकदा
सनदीतीरेशिवशर्मासमागतः ४० प्रातरेवहिस्नानार्थंकृत्वाभूमौसमुद्गरम् जलंविवेशतत्राहगृहीत्वामु १२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

दूरंततः ४१ यावत्पलायनपरोभूत्वातावत्सदृष्टवान् पृष्ठतोमेतदागत्यहुंकारान्वैविसृष्टयत् ४२ ज्वालयाचप्र-
तप्तोहतन्मुखोत्थितयातदा दृष्ट्वाहंतस्यतत्कर्मभीतःसत्यज्यमुद्गरम् ४३ गृहीत्वामुद्गरंसोपिप्रत्यवोचत्तदाचमां
अनेनमुद्गरेणैवभगवांस्त्वांहनिष्यति ४४ इत्युक्त्वाब्राह्मणःपश्चाद्गतोवैस्वाश्रमंप्रति ततःप्रभृतितेनैवभूमौन-
स्थापितंसदा ४५ पश्चात्स्वल्पेनकालेनशिवशर्मामृतिंगतः संप्राप्तोमुद्गरोदेवपुत्रेणदेवशर्मणा ४६ इतितेमु-
द्गरस्यैवकारणंकथितंमया इतःपरंकारणेनजहित्वमांविचारय ४७ इत्युक्त्वातेनदैत्येनशिरोमेपुरतःकृतम्
पश्चादहंशिरस्तस्यमुद्गरेणसमाहरम् ४८ पश्चाद्दिव्यवपुःप्राप्यमामुवाचसपूरुषः दिव्यपुरुषउवाच शा
पेनास्करताप्राप्तःसोहंवैमोचितस्त्वया ४९ कृतार्थोहंकृतार्थोहंकृतार्थोहंनसंशयः त्वत्पदेगंतुकामोहंत्वयातद्
नुमोचनम् ५० इत्युक्त्वामांपरिक्रम्यगंतुकामंतदाब्रुवम् ५१ श्रीभगवानुवाच गच्छत्वंमत्पदेदिव्येपुन-
र्जन्मविवर्जिते इतःप्रभृतिलोकेषुकीर्तिस्तेसुस्थिराभवेत् ५२ मुद्गरेणतुकांस्येनशिरोहंतेसमाहरम् तस्मा
त्कांस्यमयंपात्रंकृत्वायोदानमाचरेत् ५३ पौषमासिपूर्णिमायांहेम्नावैसर्पिषासह नतेषांभूतबाधास्यात्हृशु
द्धिश्चजायते ५४ सूर्यचंद्रमसौयावत्संततिस्तावदक्षया इतिदत्वावरंतस्मैगतोमुक्तिपदेनघे ५५ माहिष्मती-
ब्राह्मणानांतदाप्रभृतिनिर्भया इत्येतत्कथितंदेविसत्तेतःस्थिरकारणम् ५६ सूतउवाच इत्येतत्कथयित्वा
तुविष्णुक्रांतरथोभवत् वरदोभगवान्कुत्सदैत्यवर्योयथाभवत् ५७ तत्सर्वंकथितंतुभ्यंगुह्यमेतन्नसंशयः
तस्मात्पौषस्यपूर्णायांविष्णुप्रीत्यैस्करवायच ५८ कुर्वंतितेनरानैवदुःखंपश्यंतिशौनक कांस्यदानसमंदानंन-
भूतंनभविष्यति ५९ संततेःकारणंगुह्यंत्वयैवकथितंमम श्रद्दधानस्यतेनूनंगुह्यमेतत्प्रकाशितम् ६० फल
दवाजपेयस्यकिमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ६१ पौषेशौनककांस्यदानफलदंनान्यंमयालोकितं वापीकूपतडागकुंडर

चनायोगेनयत्स्यात्फलम् श्रीविष्ण्वादिसुरार्चनेनविधिनाप्रोक्तंफलंसूरिभिस्तत्सर्वंकिलपौषमासव्रतिनः कांस्य
प्रदानाद्भवेत् ६२ इतिश्रीस्कंदपुराणेपौषमाहात्म्येकांस्य पात्रदानप्रशंसननामदशमोऽध्यायः १० ७
शौनकउवाच कथयस्वान्यानियमान्पौषेमासिफलप्रदान् यान्कृत्वाभगवांस्तुष्येन्मोक्षप्राप्तिश्चजायते १ सू
तउवाच शृणुशौनकपौषेतुमौनधर्मोमहानभूत् यत्कृत्वामुच्यतेजंतुर्जन्मसंसारबंधनात् २ तत्तेहंसंप्रवक्ष्या
मियथाविध्यनुसारतः सहमासस्यपूर्णायाकृत्वास्नानादिकंतथा ३ संकल्पनियतोभूत्वापश्चान्मौनंसमाचरे
त् देवेशपौषमासेहियावन्मासविधिर्भवेत् ४ तावन्मौनंकरिष्यामित्वप्रशनेप्रीतयेतव इतिकृत्वातुसंकल्पंप
श्चान्मौनंतुभोजनम् ५ आचरेत्सेतुपर्यंतंकार्यंमौनंयथाविधि यावद्भोजनपर्यंतंनचवाणींविसर्जयेत् ६ अं
गानिचालयेन्नैवनैवालस्यंविसर्जयेत् विसर्जयेन्नफूत्कारान्मस्तकंनविकल्पयेत् ७ नैवकुर्याच्चहुंकारान्मौ
नहानिर्यतोभवेत् धृतमौनन्नरोयस्तुहुंहुंवदातिमोहितः ८ मौनंभंगमनुप्राप्यरौरवेजायतेकृमिः तस्मान्मौनं
प्रयत्नेनबुधैःकार्यंसदामुने ९ समाप्तिमौननियमेउद्यापनविधिंचरेत् शुचौदेशेसमुल्लिप्यरंगवल्ल्यादिभिर्युते
१० तिलराशौतुसंस्थाप्यसौवर्णंकलशंशुभम् तस्मिन्देवंतुसंस्थाप्यकेशवंभक्तिसंयुतः ११ पूजयेत्सर्वदेवेश
षोडशैरुपचारकैः प्रभातेविमलेस्नात्वाग्निंचस्थापयेत्ततः १२ अश्वत्थकाष्ठैःसाज्यैश्चअष्टोत्तरशताहुतीः इ
दंविष्णुर्विचक्रमेमंत्रेणहोमंकुर्याद्विचक्षणः १३ आचार्यंपूजयेत्पश्चाद्वस्त्रदानादिभिरादरात् प्रासादेवैष्णवेगत्वावि
ष्णुंसंपूज्यभक्तितः १४ घंटांतत्रप्रबध्नीयात्प्रणम्याथक्षमापयेत् देवदेवेशदेवेशत्वत्प्रसादाज्जनार्दन १५ कृत
मेतन्मयामौनंपरिपूर्णंतदस्तुमे इतिसंप्रार्थ्यदेवेशंवाङ्मौनंविसृजेत्ततः १६ सूतउवाच एवंतेकथितंब्रह्म
न्वाङ्मौनव्रतमुत्तमम् सर्वार्थकामदन्नृणांधन्यंस्वर्गफलप्रदम् १७ इदंमयातेभिहितंभृगूद्वहमौनव्रतंकरव

१ टीप॰ सेतुपर्यंतं मासव्रतपर्यंतं

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तुष्टिदंनृणाम् कामप्रदंसर्वसुखप्रदंच पुत्रप्रदंस्वस्त्ययनंचसौख्यदम् १८ इतिश्रीस्कंदपुराणेपौ
षमासमाहात्म्येमौनव्रतकथनंनाम एकादशोऽध्यायः ११ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ९ ९
सूतउवाच शृणुशौनकवक्ष्यामिपौषादित्येतुयत्फलम् प्रातःस्नानभवंपुण्यंतदिहैकमनाःशृणु १ पौ
षेभानौतुसंप्राप्तेसरस्वत्याश्वसंगमे प्रातर्वहियःस्नातिसनगच्छेद्यमालयम् २ पौषादित्येसरस्वत्याःसं
गमेस्नातियोनरः निरयान्नैवप्राप्नोतियथासत्यध्वजःपुरा ३ शौनकउवाच कोसौसत्यध्वजोनाम-
किंकृतंतेनवैपुरा कथंनप्राप्तोनिरयान् एतदाख्याहिमेमुने ४ सूतउवाच द्राविडेषुपुराकश्चित्सत्यध्व
जनृपोऽभवत् राजधर्मेषुनिष्णातोदेवब्राह्मणपूजकः ५ दानधर्मपरोनित्यंप्रजापोषणतत्परः ब्रह्मण्यः
सत्यसंधश्चयथाह्यौशीनरोनृपः ६ एवंविधःसनृपतिःकुंडिनेनगरेवसत् सुशीलानामतस्यासीत्प-
त्नीपतिपरायणा ७ तयासहवसंस्तत्रकरोतिराज्यमुत्तमम् कस्यचित्त्वथकालस्यमृगयार्थंवनंगतः ८
मृगाननुगतोयातानितश्चेतश्चधावति नप्राप्तावैमृगायावत्तावदस्तंगतोरविः ९ आलोकयामासततदाव
सतिंसनृपोत्तमः आश्रमंदृष्टवांस्तत्रद्विजवर्यस्यमेधसः १० नाम्नाकृषीवलस्याथसर्वसत्वनिषेवितम्
नानारण्यगणव्रातैर्नानावृक्षैश्चशोभितम् ११ सतदाश्रममागत्यकृषीवलमपश्यत ननामदंडवद्भूमौदा-
सोहमितिसोब्रवीत् १२ स्वदेशपालकंदृष्ट्वा द्विजोहर्षसमन्वितः आतिथ्यमकरोत्तस्मैतांनिशांसोपित-
स्थिवान् १३ ततःप्रभातेसंप्राप्तेस्वशिष्यैःमुनिपुंगवः स्नानार्थमुद्यमंकृत्वाराजानमिदमब्रवीत् १४
कृषीवलउवाच कृत्वाहमज्जनंयावत्त्वागमिष्येनृपोत्तम स्थितोभवत्वमत्रैवपश्चाद्गच्छयथासुख
म् १५ नोचेत्त्वमपिराजेंद्रस्नातुंगच्छयदीच्छसि इतिवाक्यंमुनेःश्रुत्वाराजाचाथतमब्रवीत् १६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सत्यध्वजउवाच महाशीतेप्रातरेवकिमर्थंक्रियतेत्वया स्नानमद्यमहाराजकः कालोद्यउपागतः
१७ कृषीवलउवाच पौषादित्येद्यसंप्राप्तेमुनिभिस्तत्वदर्शिभिः पुण्यकालस्तुकथितःसरस्वत्यां
स्तुमज्जने १८ अतोमहाराजमयाएभिःसहकृतोद्यमः त्वमप्यागच्छनृपतेस्नानेनाप्स्यस्यनुत्तमान्
१९ ततःसत्यध्वजोराजाहर्षनिर्भरमानसः ऋषिभिःसहितोगत्वाप्यवगाह्यदद्रौधनम् २० आमंत्र्यऋ
षिमुख्यांसप्रययौनगरंनृपः ततःप्रभृतिप्रत्यब्दंपौषादित्येऽवगाहनम् २१ लोकानामपिसर्वेषामुपदेशंच॰
कारसः ततःकालांतरेणैवराजापंचत्वमागतः २२ एतस्मिन्नंतरेयाम्यैर्दूतैर्नीतोयमालये तस्यराज्ञोदर्श॰
नेननरकस्थाश्चप्राणिनः २३ सुखंप्रपेदिरेसर्वेनरकास्तान्नबाधिरे दृष्ट्वातत्कर्मतेसर्वेयमदूताविसिस्मि
रे २४ आगत्यधर्मराजानंतदासर्वेसमूचिरे यमदूताऊचुः एतावंतमहाराजसर्वेपातकिनोजनाः
२५ आक्रोशंचक्रिरेसर्वेयातनाभिःप्रबाधिताः अधुनासुखमापुस्तेअस्यराज्ञोनुदर्शनात् २६ इतिवाक्यं॰
समाकर्ण्यधर्मराजोतिविस्मितः कारणंचिंतयामासप्राणिनासुखहेतुकः २७ एतस्मिन्नंतरेतत्रनारदोमु
निसत्तमः त्रिलोकंनृपर्यटन्ब्रह्मन्कृतांतंसमुपस्थितः २८ व्यग्रंधर्मंविलोक्याथनारदोवाक्यमब्रवीत्
नारदउवाच किंत्वंचिंतयसेकालकिंतेकार्यमुपस्थितम् २९ ब्रूहिमेनिश्चयेनैवतवचिंतांहराम्यहम्
यमउवाच दूतैर्नृलोकादानीतश्चाधुनायंनृपोत्तमः ३० वीक्षितानारकीयाश्चत्वनेनसुखिनःकृताः किमे
तत्कारणमितिचिंतयामिमहामुने ३१ एतस्मिन्नंतरेप्राप्तोभवान्पारप्रदर्शनः तदत्रकारणंसर्वंकथ्यतांमुनिपुं
गव ३२ नारदउवाच शृणुधर्मंमयादृष्टंध्यानेनास्यप्रयोजनम् तत्सर्वंकथयामित्वांकृतांतशृणुयत्नतः
३३ राज्ञानेनकृतंलोकेपौषादित्येतुमज्जनम् प्रातरेवमहाराजसरस्वत्यास्तुसंगमे ३४ तेनपुण्यप्रभावेन

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्वयंनिष्पापभूपतिः नारकीयांस्तुनिष्पापान्दर्शनेनैवतेऽग्रतः ३५ चकारयममेसर्वंकारणंतेनिवेदितम् इ
त्याभाष्यमुनिर्धर्मंतत्रैवांतरधीयत ३६ सूतउवाच तदासविस्मयाविष्टोधर्मराजोमहामुने दूतान्वैशि
क्षयामासपौषादित्येतुमज्जनम् ३७ कुर्वंतितान्नास्पृशध्वमितरेषांभयंमहत् इतितेकथितंसर्वंसत्यध्वजकि
चेष्टितम् ३८ यथावैनारकीयान्योमोचयामासपुण्यतः ४९ इतिश्रीपौषमाहात्म्येपौषादित्यमहिमाक
थनंनामद्वादशोऽध्यायः १२ छ सूतउवाच अन्यच्छृणुमहाबाहोपौषस्नानेनयत्फलम् तत्तुभ्यं
वच्मिविप्रेंद्रयेनाजगरमोचितः १ शौनकउवाच कोसावजगरोनामकेनवैमोचितोभवत् किंकृतंतेन
वैपूर्वंकथमुक्तिंसमेयिवान् २ एतत्कथयमेसर्वंचेष्टिततस्यसूतज त्वयासकथ्यमानंनश्रोतुमेधावतेमनः ३
सूतउवाच सम्यक्पृष्टंत्वयासाधोलोकानामुपकारकम् यदाचरन्नरोलोकेदुर्गतिंनैवविंदति ४ वंगदे
शेपुराकश्चिद्द्रमिलोनामब्राम्हणः आसीदतीवधर्मात्मावेदवेदांगपारगः ५ सर्वक्रियासुनिष्णातोदेव
तातिथिपूजकः परिवारेणसंयुक्तस्ताम्रपर्ण्यास्तटेगतः ६ दिवसेदिवसेकृत्वा ताम्रपर्ण्यास्तटेक्रियाः
आगत्याश्रमपश्चात्स्वकर्मक्रियकृद्बभूत् ७ एवंकृत्वासधर्मात्मानिवसद्बहुवासरम् कदाचित्पौषमा
सेतुसम्प्राप्तेमुनिपुंगवः ८ ताम्रपर्ण्यास्तटंप्राप्यस्नानाद्युद्योगतत्परः जातोदृष्टंतदातेनकन्यकाद्वयमुत्तम
म् ९ धर्मपूगानाचरंतंकौतूहलसमन्वितः तदाहकन्यकेतेतुद्रुमिलोद्विजसत्तमः १० द्रुमिलउवाच
भोकन्येकिंप्रवर्तेनयुवाभ्यांप्रातरेवहि कोविधिःकथ्यतांतन्मज्ञातुमेपरमंमनः ११ कन्येऊचतुः पौषे
मासेतुसंप्राप्तेआवाभ्यांप्रातरेवतु गोविंदस्यप्रीत्यर्थंकुर्वस्योमज्जनादिकम् १२ अस्मिन्दानादिकंकृ
त्वानरोदुर्गतिंनाप्नुयात् अस्माभिःक्रियतेचैवपौषकृत्यंद्विजोत्तम १३ द्रुमिलउवाच उच्यताक

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

न्यकेमत्थं पौषधर्मान् सविस्तरान् युवांकेदेवकन्येवानागगंधर्वकन्यके १४ कन्येऊचतुः शंखचूडइ
तिख्यातोनागानामुत्तमोभवत् तस्यकन्येवयंविहितेनेदमुपदेशितम् १५ तद्वत्तमुपकुर्वीतेत्वयापिक्रिय
तांमुने मानौधनेतुसंप्राप्तेप्रातरेवहिमज्जनं १६ दीपदानंप्रकर्तव्यंदुर्गत्यादिनिवारणम् दुर्गतिंमोचयि
त्वाचसर्पराजस्यकस्यचित् १७ स्वगृहेगच्छताब्रह्मन् सोपितेकथयिष्यति इत्युक्त्वाकन्यकेविप्रततोन्त
र्हितेतदा १८ द्रुमिलोपिसधर्मात्मातत्रैवत्रिदिनंवसन् प्रत्यहंमज्जनंकृत्वापौषधर्मांश्चकारह १९
तृतीयेदिवसेप्राप्तेप्रातःकृत्वातुमज्जनम् द्रुमिलःस्वगृहंगच्छन् मार्गमध्येददर्शह २० साङ्ग्योजनदेहेन
पतितोजगरोमहान् मार्गरोधंतदादृष्ट्वाब्राह्मणेनमहात्मना २१ गमनार्थंजलंप्रास्यकमण्डलुगंतदा ज
लेनस्पृष्टमात्रेणत्यक्त्वातद्रूपदुर्धरम् २२ गंधर्वदेहंसंप्राप्यद्रुमिलंवाक्यमब्रवीत् २३ गंधर्वउवाच
धन्योहंकृतकृत्योहंत्वयाब्राह्मणसत्तम तारितोस्मिह्यहंब्रह्मन्नमस्तेस्तुमहामुने २४ इतोगच्छामिगं
धर्वलोकंमेज्ञातुमर्हसि द्रुमिलउवाच कोभवान्केनकर्मणाकथंप्राप्तोदशामिमाम् २५ कथंमुक्तोघो
ररूपात्विस्मयोमेमहानभूत् तत्कथ्यतांमहाभागरहोनयदिमन्यसे २६ गंधर्वउवाच शृणुमत्त्व
महाभागयथावृत्तंपुराभवत् पूर्वजन्मन्यहमभूत्गंधर्वोनामदेवलः २७ रूपवान्गुणसंपन्नोनृत्यगानेन
गर्वितः कदाचित्तत्रसंप्राप्तोष्टावक्रोमहामुनिः २८ दृष्ट्वारूपंतदातस्यत्वहंहसन्मुनिपुंगवम् दृष्ट्वामां
तादृशंसोपिकोपाच्चलितलोचनः २९ अभवद्गधर्मात्मावेपमानस्ततोब्रवीत् अष्टावक्रउवाच यस्त्व
यात्र कृतंहास्यंतेनगंधर्वकंटक ३० दोषेणतत्वंतोयाहियोनिमाजगरींप्रति इत्युक्त्वामांसमुनिराड्गमना
योपचक्रमे ३१ ततोहंभयसंत्रस्तःपादौजग्राहतन्मुनेः प्रार्थयामासतंविप्रंशापांतायमहामते ३२ ततो

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ब्रवीत्स धर्मात्मा शापांतं यच्छृणुष्वतत् अष्टावक्रउवाच गच्छगंधर्वकावेर्यास्तटेरण्यमनुत्तमम् ३३ नत्रत्वं
योनिमाश्रित्यचरिष्यसिवनेशुभे कदाचिद्द्रुमिलोनामब्राह्मणोत्वागमिष्यति ३४ तस्यमार्गनिरोधंत्वंकरिष्य
सिनसंशयः ततस्त्वंबोपरित्यबुप्रोक्षयिष्यतिसद्विजः ३५ तेनत्वंपौषमासस्यफलंप्राप्स्यसिशोभनम् तदाकु
रूपंतुविहायदुष्टंस्वीयंस्वरूपंभजसेमहाभुज ३६ अनुग्रहान्मेत्वथपौषस्नानात्स्मृतिश्चतस्याद्रुमिलस्समा
गमात् ३७ द्रुमिलैतन्मयासर्वंकारणंकथितंतव मुनिप्रसादाद्द्यतेप्राप्तंसर्वंसुशोभनं ३७ स्वपदंगन्तुमिच्छा
मित्वनुज्ञांदातुमर्हसि सूतउवाच इत्याकर्ण्यवचस्तस्यद्रुमिलोमुनिसत्तमः ३८ विस्मयाविष्टमनसापो
षकृत्येप्रहर्षितः ददौचाज्ञांतदातस्यस्वगृहंगंतुमुद्यतः ३९ सोपिब्रह्मप्रसादेनपौषस्नानफलेनच वरंविमा
नमारुह्यगांधर्वंलोकमीयिवान् ४० द्रुमिलोपितमालोक्यचागतःस्वगृहंप्रति वंगदेशस्यराजानंसमाहूय
तदाब्रवीत् ४१ राजापिविस्मयाविष्टःस्वपुर्यांचोपदिष्टवान् अद्यप्रभृतिभोलोकाःसर्वयज्ञसमन्विताः ४२
पौषमासेतुसंप्राप्तेदीपदानंचमज्जनम् प्रातरेवप्रकुर्वंतुप्राप्तेभानौतुकार्मुके ४३ इतिलोकान्समादिश्य
व्रतंसोपिचकारह तत्कालप्रभृतिसर्वेलोकाहर्षसमन्विताः ४४ अंतःपुरेणसहितोविष्णुलोकंगतोनृ
पः सूतउवाच एतद्राजगुरःसर्वंकथितंतेमहामुने ४५ पौषस्नानफलेनैवमुक्तिलोकंयथागतः
४६ इतिश्रीस्कंदपुराणेपौषमासमाहात्म्येप्रातःस्नानमहिमावर्णनंनामत्रयोदशोऽध्यायः १३

सूतउवाच अन्यच्छृणुत्वंब्रह्मन्पौषपूर्णांतुयत्कृतम् येनकृत्येनसंप्राप्तोविष्णुलोकंतुवैश्यजः
१ शौनकउवाच कोसौवैश्यत्वयाप्रोक्तोपूर्णायांतेनकिंकृतम् कथंप्राप्तोविष्णुलोकंतद्वदस्वम
माधुना २ सूतउवाच माहिष्मत्यांपुराचासीच्छिवशर्मेतिनामतः वैश्योधनसमृद्धोपिवणिक्कृत्ये

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पुत्तसरः ३ लोभाविष्टेनचित्तेनवाणिज्यंचचकारसः इतश्चेतश्चवस्थानिन्येन्यायतोऽन्यायतोधनम् ४ संगृही
त्वापुनस्तस्यवृद्ध्यर्थंयत्नवानभूत् कदाचिद्द्रव्यलुब्धेनब्राह्मणानैवभोजिताः ५ गवांचयवसंनैवदत्तंतेना·
तिपापिना स्वगृहेपरिवारेभ्यःसमर्थोपिनदत्तवान् ६ एवंधनार्जनेतेननीतःकालोमहामुने गच्छन्तिष्ठन्·
स्वपन्भुंजन्द्रव्यमेवानुचिंतयन् ७ कदाचिद्दैवयोगेनचोरैर्नीतंतुतद्धनम् अदृष्ट्वा दृष्टिजंद्रव्यमन्यनिक्षेप
णेगतः ८ तेनाप्यदृष्ट्वादुःखेनहाहाशब्दंचकारसः किंकरोमिक्वगच्छामिकथंजीवाम्यतःपरम् ९ इति·
दुःखेनमहताशिवशर्मासवैश्यजः उन्मत्तजडवत्ब्रह्मन्विचचारावनीमिमाम् १० कदाचिद्दैवयोगेनगंगाप्र
तिसमागतः तत्रदृष्ट्वासमूहंचलोकानांधर्मचारिणाम् ११ व्यापारंचचकारासौपुनर्वृत्त्यर्थमानसः पूर्व
कृतिंसमाश्रित्यधनक्षेपार्थमुद्यतः १२ वृत्तयोवक्रुधाचक्रेनधनंप्राप्तवान्यदा तदास्वदेहत्यागायनिश्चि
त्यसतद्गतः १३ कंठेबध्वासपाषाणंजलेमर्तुंसमुद्यतः एतस्मिन्नंतरेतत्रचंद्रशर्मामहामुनिः १४ आग·
तस्तत्रतंदृष्ट्वादेहपातेसमुद्यतम् तदासविस्मयाविष्टोवृत्तांतसमपृच्छत १५ कोभवान्कथमात्मानंगं
गायांक्षिप्यतेप्रभो किंतेदुःखंतुसंजातंत्यात्मपावकरोषिकिम् १६ आत्महत्यामहादुःखमात्महत्याकु
लक्षयः आत्महंतुर्नलोकोस्तिइहामुत्रकथंचन १७ अतस्त्वंब्रूहिमेसर्वंतवदुःखंहराम्यहम् इत्यृषेर्वा
क्यमाकर्ण्यकथयित्वास्वकर्मतत् १८ त्वंगतिस्त्वंमतिर्मेद्यपितामातागुरुःसखा रूपदश्चात्मरूपस्त्वं
त्वांविनानास्तिमेगतिः १९ मुनेपाहिमहाबाहोमुनेपाहिनमोस्तुते लक्ष्मीप्राप्तिकरंब्रूहियेनाहंधनवान्भवे
२० लक्ष्मीयोगविहीनोहंजीवितुंनैवमुत्सहे सूतउवाच वैश्यपुत्रस्यतत्ज्ञात्वादुःखितसमहामु·
निः २१ उपायंकथयामासपूर्णिमायाव्रतस्यच तेनपुण्येनसंजातोधनाढ्योबुद्धिसंयुतः २२ दुर्बुद्धिस्त्यग

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ता तस्यधर्मबुद्धिरभूत्तदा चकारप्रतिवर्षेसौपूर्णिमाख्यंव्रतंशुभम् २३ कांस्यपात्रप्रदानेनसर्वान्का-
मानवाप्नुयात् कांस्यपात्रसमंदानंनभूतंनभविष्यति २४ एतत्तेकथितंब्रह्मन्पौर्णिमाव्रतमुत्तमम् क-
थांश्रुत्वानरोभक्त्याव्रतस्यास्यफलंलभेत् २५ इतिश्रीस्कंदपुराणेपौषमासमाहात्म्येपौर्णिमामहिमा
कथनंनामचतुर्दशोऽध्यायः १४ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ शौनकउवाच चंद्रशर्मा
मुनिःप्राहपौर्णिमायांव्रतंशुभम् तन्मेवदमहाप्राज्ञयथावद्विधिपूर्वकम् १ सूतउवाच शैर्यंप्रतिम-
हाबाहोचंद्रशर्मानुयद्वदत् तदहंसंप्रवक्ष्यामिपौर्णिमायाव्रतंशुभम् २ संप्राप्तेपौषमासेतुपूर्णायांप्रात
रेवहि स्नानंकृत्वानरैःसम्यक्कुनित्यनैमित्तिकोविधिः ३ स्ववर्णप्रतिमाकार्याशिशुमारस्यवैमुने त्रिंश
त्पलमितंकार्यंकांस्यपात्रंसुशोभनम् ४ कृत्वाघृतेनतत्पूर्णंदेवंसंस्थाप्यतत्रवै उपचारैःषोडशभिर्मंत्रेणा-
नेनपूजयेत् ५ शिशुमारनमस्तेस्तुसर्वशक्तियुतप्रभो उत्पत्तिस्थितिनाशानांहेतुभूतःसनातनः ६ मंत्रेणा
नेनसंपूज्यप्रार्थयित्वाततःपरम् प्रार्थनामंत्रः ७ नमस्तेदेवदेवेशनमस्तेगरुडध्वज नमस्तेपुंडरीकाक्षत्रा
हिमांशरणागतम् ८ इतिप्रार्थ्यततोदेवंघृतपात्रसमन्वितम् दक्षिणाफलसंयुक्तंदानंदद्याद्द्विजन्मने ९
दानमंत्रः अग्निनेत्रनमस्तुभ्यंनमस्तेत्वमरप्रिय तवदानेनसंतुष्टोसंपूर्णाःस्युर्मनोरथाः १० इतिमंत्रेणदे
वस्यदानंदद्यात्ततोनरः ब्राह्मणान्पायसान्नेनयथाशक्त्यातुभोजयेत् ११ सूतउवाच यस्त्वेवंवृ
तेयथाशक्त्याव्रतंनरः सदीर्घायुःसुखीपुत्रीविजयीधनवान्भवेत् १२ अंतेपदमवाप्नोतिदुःष्प्रापंदेवैःसुरासु
रैः एतत्तेकथितंब्रह्मन्शिशुमारव्रतंशुभम् १३ अनेनव्रतराजेनशिवशर्मासवैश्यजः लोकांतरेपुनर्भूमौ
नंदनामाभवन्मुने १४ व्रतस्यास्यप्रभावेनभगवान्पुत्रतामगात् वासुदेवोभगवतीपुत्रीभूतेजनार्दने १५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

किंतस्यदुर्लभतरं इहलोकेपरत्रच तस्माच्चैवधर्मकर्तव्यंसर्वकामेप्सुभिर्नरैः १६ सूतउवाच इतितेपौष
मासस्यमाहात्म्यंकथितंमया शृण्वतांपुण्यदं भक्त्यानान्यदेवंविमोचनम् १७ शृणुयाच्छ्रावयेद्वापिसयाति
परमांगतिम् श्रुत्वाकथामिमांपुण्यांवाचकंनैवपूजयेत् १८ दरिद्रीदुःखभागीचमूकत्वंजन्मजन्मनि प्रा·
प्नोत्येवनसंदेहतिस्मात्तंपूजयेत्सुधीः १९ पौषधर्मान्स्वशक्त्यायोनाचरेद्यदिमानवः तदामाहात्म्यश्रवणा·
द्धर्माणांफलमाप्नुयात् २० श्रवणेनास्यबहवोस्वर्गलोकंतुभेजिरे हरिश्चंद्रोरंतिदेवोमांधातासगरोरघुः २१
खट्वांगोनहुषश्चापितथालर्कादयोनृपाः तस्मात्पौषस्यमाहात्म्यंश्रोतव्यंचसदानरैः २२ अस्यश्रवणमात्रे·
णसर्वपापैःप्रमुच्यते सर्वेषामेवतीर्थानामभिषेकफलंलभेत् २३ इतिश्रीस्कंदपुराणेपौषमासमाहा·
त्म्यंकथनंनामपंचदशोऽध्यायः १५ श्रीकृष्णार्पणमस्तु इतिश्रीज्योतिर्वित्कुलावतंस·
व्यंकटरामात्मजहरिकृष्णविनिर्मितेबृहज्ज्योतिषार्णवेअष्टमेधर्मस्कंधेचतुर्थेमासस्तवकेपौषमासमाहा·
त्म्यंदशमंसमाप्तम् १० श्रीगोपालकृष्णोजयति श्रीरस्तुशुभम् श्रीशुभमस्तु

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यह पौष मास माहात्म्य मुंबई में पंडित श्रीधर शिवलाल
जीके मन्त्रायुक्तज्ञानसागर छापखाना मे छाप्यो
मिति फाल्गुन कृष्णा १४ संवत् १९४५
शके १८१० तारीख ३१ मा
हे मार्च सन १८८९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इतिमासस्तबके पौषमास माहात्म्य समाप्त

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथमासस्तवके फाल्गुनमासमाहात्म्य प्रारभ्यते·

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अथ फाल्गुनमासमाहात्म्यविषयानुक्रमणिका·

अध्याय — विषय

१ शौनकप्रश्नेनसूतस्यकथारंभः दुःखितजनानुद्धर्तुं वरुणासह नारदस्यवैकुंठगमनं तत्रनारदविष्णुसंवादे सर्वदुःखोपशांत्यैकुंभसंक्रांतौफल्गुस्नानप्रतिपादनं· श्लोकाः ४०
२ फाल्गुनेफल्गुस्नानकिमर्थमितिप्रश्नेगयासुरकथारंभः तत्रगयासुरप्रपीडितदेवकृतविष्णुस्तवर्न ततः विष्णोर्वचनेनइंद्रस्यगयासुरंप्रतिगमनंतत्रेंद्रस्यपलायनंततः गयासुरसेनापतिनालोहदंष्ट्रेणसहदेवानां महायुद्धं ५८
३ ततोगयासुरेणसहविष्णोर्महायुद्धं तत्रगंडकीशिलारूपीविष्णोरनेकस्वरूपोत्पत्तिः ततःगयासुरकृत विष्णुस्तवनं विष्णोर्वरदानेनगयापुरनिर्माणं पुनःपुनः नद्युत्पत्तिः फल्गुनद्युत्पत्तिः अक्षय्यवटप्रशंसा· श्लो० ६१
४ गयायांवटरूपेणब्रह्मणःस्थितेः कारणंगयाक्षेत्रस्यत्रिसंध्यातीर्थमहिमा· श्लो० ५७
५ फाल्गुनेफल्गुस्नानमहिमा· श्लो०५२
६ स्नानविधिकथनंतत्र कपिंजलपिशंजलकथाविश्वामित्रवसिष्ठयोर्विरोधः श्लो० ५६
७ फाल्गुनेदानविधिस्तत्फलंच· श्लो०४९
८ फाल्गुनमाहात्म्यंप्रकाशयितुंभुविद्विजरूपेणनारदस्यपरिभ्रमणंतदाफल्गुस्नानादिनालोकेनिरोगेसतियमस्याशिवाराधनं तदानारदंहंतुंशिवेनत्रिशूलंप्रेषितुंत्रिशूलभयान्नारदस्यवैकुंठगमनं ततोशिवक्रोधशांत्यर्थं शिवारूपेण शिवंप्रतिविष्णोर्गमनं ततः फल्गोरंतस्तोयत्मकःशिवस्य शापः शिवस्त्वंदिगंबरोभवेतिफल्गोः शाप० श्लो०६७
९ फल्गुफाल्गुनमाहात्म्येनष्टेपुनः नारदस्यकैलासगमनं तत्रनारदवाक्येनतुंबरोःपाक्षिरूपेणस्थितिः ततःशिवभयाच्छुकरूपस्यतुंबरोः सत्यवत्योदरेप्रवेशः सएवशुकयोगींद्रः श्लो०४६
१० मनःशुद्ध्यर्थंनारदोपदेशतः पृथोःफल्गुतीरेफाल्गुनव्रताचरणं· श्लो· १०७
११ फाल्गुनमाहात्म्यगुप्तकरणेकारणं लंबकर्णदैत्यवरदानं तेनराहोः संयोगः श्लो० ३३
१२ राहोर्वचनेन ब्रह्माणं हंतुंलंबकर्णस्यसत्यलोकगमनं श्लो०३५
१३ लंबकर्णभयात्ब्रह्मादीनांजलमध्येनिवासः ३
१४ अनेकविधदानानि राधागोपालयोर्धात्रीमूलेपूजा· श्लो० २९
१५ देवकृत विष्णुस्तोत्र स्तोत्रानुष्ठानंच· श्लो·२८
१६ लंबकर्णदै[illegible]शार्थं मायातपोवननिर्माणं तत्रकपिंजल[illegible]र्षेर्निवासः श्लो· ३१
१७ कपिंजलभार्याहरणनिमित्तेन लंबकर्णस्यनाशः तत्सैन्यनाशश्च· श्लो०२८
१८ यमवचनेनफाल्गुनमाहात्म्यगुप्तकरणार्थमायास्त्रीणां निर्माणं· श्लो २८
१९ फाल्गुनव्रतेनजाबालेःपिशाचयोनि सकाशा

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मुक्तिः श्लोकाः २५

२० भद्रायां होलिकादीपने ग्रामनाशः तत्र नृसिंह भूपकथा· श्लो० २६

२१ होलिकाव्रतकथनार्थं होलाकराख्यानं होलाकरकन्योत्पत्तिः श्लो० २८

२२ होलाकरदिग्जयः श्लो० ३०

२३ हुताशनीदेव्युत्पत्तिः ततःस्वभगरूपाभवेनिशुकशापः शिवरात्रिनामप्रयोजनव्रतपूजाचन्शिवस्यचंडगणोत्पत्तिः श्लो० १००

२४ होलिकाविवाहः ततस्तस्यात्यागः वनेनारद-होलिकासमागमः नारदोपदेशतः होलिकानप्रकरणं· श्लो० ३३

२५ होलाकरदैत्यदूतस्य वैकुंठगमनं· श्लो० ३०

२६ होलाकरसैन्यवधः होलासुरस्ययुद्धार्थंवैकुंठगमनं तत्रहोलाकरस्यवधेजातेतत्शीर्षेनपोनिष्ठितायाः होलिकायाः करेपतितं· ततो· होलिकायाः विष्णुनासहयुद्धं· श्लो० ६०

२७ पराजितायाः होलिकायाः स्मरणाच्छिवप्रादुर्भावः ततोवरप्राप्तिःफाल्गुनपौर्णमास्यां हुताशनेहोलिकादेहदहनं· माघपौर्णिमासारभ्यफाल्गुनपौर्णिमापर्यंतनृपाराचौरूत्यं होलिकादीपनेभूस्नानं होलिकाप्रतिमाकरणं· श्लो· ३२

२८ होलिकापूजामंत्रादिकथनं· श्लो० २४

२९ होलिकापरेह्नि भस्मवंदनविधानंगोपीगीतमाहात्म्य धूलिचंदनाकरणेदोषः तद्दिनेदेशांतरगमनेनमरणकथाच· श्लो० ३१

३० विरूपनृपकथा· श्लो० २९

३१ फाल्गुनकृष्णपक्षेधूलीव्रतपंचकं स्कदर्शननृपकथा· श्लो० २९

३२ सुदर्शनगालवसंवादे विष्णुस्तवनं· श्लो० ३३

३३ फाल्गुनपौर्णिमायांत्र्यग्निव्रतंतद्विधिश्च· ३३

३४ धूलिव्रतसांगतार्थं अवभृथस्नानविधिः तत्रपापीलक्षणा सोमदत्तविप्रकथा श्लो· ३१

३५ धूलिव्रतनिर्दोषशांत्यर्थंगणपतिव्रतं ३३

३६ फाल्गुनशुक्लषष्ठीमारभ्यदशाह्निकव्रतं तद्विधिः पंचोपासकानांपंचायतनपूजाविधिः ३२

३७ नटनृत्यावलोकनविधिः म[illegible]नृपकथा· श्लोकाः ४६

३८ होलिकाव्रतविधानंतद्व्रतेतज्जारदोषान्वियत्तिः श्लोकाः ३४

३९ अष्टादशपुराणश्रवणमहिमाकथनं स्कबुद्धबुधकथानकं· श्लो० २९

इतिफाल्गुनमासमाहात्म्यानुक्रमणिका·

इतिफाल्गुनमासमाहात्म्यानुक्रमणिका समाप्ता·

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

श्रीगणेशायनमः शौनकउवाच साधुसाधुमहाप्राज्ञसर्वज्ञवदतांवर त्वत्प्रसादेनदेवेशसर्वलोकोपकारकं १ श्रुतंमा-
घस्यमाहात्म्यंमकरस्थेदिवाकरे प्रयागेसमनुप्राप्तेनालंतृप्तिर्ममप्रभो २ अतोहंश्रोतुमिच्छामिमाहात्म्यंफाल्गुनस्यच सूतउवा
च साधुपृष्टंमहाभागप्राणिनांहितकारकं ३ नालंवर्णयितुंशक्योमहिमाफाल्गुनस्यच यस्माच्छिवेनप्रच्छन्नोममानुग्रहमिच्छ
ता ४ गतेबहुतिथेकालेदेवाल्लब्धंशफकेनच शफकान्मयाश्रुतंकिंचित्परमयापिगोपितं ५ तवभक्त्यावशीभूतःकथयिष्याम्य
तोनघ शौनकउवाच सूतसूतमहाभागसर्वमासान्विहायवै ६ कस्मात्गोपितवान्शंभुःप्रेतराजकृपावशः पुनःकथित
वान्कस्मात्कथंलब्धंशफकेनच ७ एतत्सर्वंसमासेनसेतिहासेनवापुनः कथयस्वविदांश्रेष्ठयदितेस्यात्कृपामयि ८ सूतउ०
पुराकलियुगेघोरेवर्त्तमानेजनार्दने स्वेच्छयाब्रह्मतनुजोनारदस्तुंबरोःसह ९ मृत्युलोकंसमासाद्यभ्रममाणइतस्ततः द
दर्शजनसंघाताःशोकसंविग्नमानसाः १० अनपत्यामृतापत्याअपत्यकलहाकुलाः मृतस्त्रीकाबहुस्त्रीकानिःस्त्रीकाःस्त्री
जितास्तथा ११ पाकलापतयश्चान्येभृत्याधीनास्तथापरे क्षिप्रापस्माररोगार्ताःकुष्ठाष्टादशभिर्वृताः एतादृशान्जनान्वी
क्ष्यतुंबरुःप्राहनारदम् १२ तुंबरुरुवाच सचेत्कृपार्द्रहृदयःकरिष्यतिजगत्कृपां भविष्यतितदासर्वंयत्नेमनसिवर्तते १३
एवंतुंबरुवाक्यांतेदुःखसंविग्नमानसः वैकुंठंप्रययौक्षिप्रंनारदोगगनाध्वना १४ ददर्शवैष्णवंधामशंखचक्रगदाधरं पीतां
बरपरीधानंवनमालाविभूषितं १५ श्रीवत्सांकितवक्षःश्रीनिवासंपक्षिवाहनं तुलसीकोमलदलमालाभूषितकंधरं १६ कि
रीटकुंडलधरंवैजयंत्यालसद्गलं चतुर्भुजंघनश्यामंपुंडरीकनिभेक्षणं १७ सेवितंलोकपालाद्यैर्गीतंचित्ररथादिभिः स्तुतं
तुभिःसांगैश्चवेदैर्विग्रहधारिभिः १८ गंधर्वाप्सरसैर्यक्षैःकिन्नरैरथचारणैः ऋषिभिर्बहुभिश्चान्यैःकपिलाद्यैर्महात्मभि
१९ प्रणम्यदंडवद्भूमौकृतांजलिरभाषत जयनित्यपरानंदजगद्योनेपरात्पर २० नमस्तेभूतभव्येशछंदसांपतयेनमः तुभ्यं
नमस्त्रयीमूर्तेगुणातीतायतेनमः २१ गोलोकवासिनेतुभ्यंगोपालायनमोनमः भक्तार्तिनाशिनेतुभ्यंदुःखदावाग्निनाशि

द २२ स्तुत्वैवंदेवदेवेशंमाधवंकरुणानिधिं तूष्णींबभूवधर्मात्मानारदोवदतांवर २३ तंदृष्ट्वाशोकसंविग्नंनतपारं-
विदुषांवरं प्रहस्योवाचभगवान्सर्वभूताशयस्थितः २४ किमर्थंम्लानवदनःकस्माच्चिंतासमागता निस्पृहस्यतवा-
प्यद्य अहोचित्राविधेर्गतिः २५ एवंपितामहवचःश्रुत्वोवाचपुनर्वचः नारदउवाच नमेचिंतानमेदुःखंत्वत्प्रसादेनकेश
व २६ परंदृष्टंमयातातमर्त्यलोकेस्वपीडनं शूलैःप्रमेहातिसारैस्त्रिदोषैश्चज्वरैर्युताः २७ एवंरोगैश्चबहुभिःपीडिता
भृशदुःखिताः तथाकाणाश्चबधिराःकुब्जाःश्चांधाश्चपंगवः २८ महारोगहताश्चान्येदरिद्रानित्यसेवकाः ऋणग्र-
स्ताश्चहीनांगा स्तथैवान्येप्रवासिनः २९ बुभुक्षिताःपतिष्यंतेभ्रमंतश्चइतस्ततः अनावृष्ट्यातिवृष्ट्याचशलभैर्मूषकैः
शुकैः ३० पीडिताःपरचक्रेणस्वचक्रेणतथापुनः तथैववनितादृष्टाःश्चाविष्योमृतवत्सकाः ३१ एकापत्यास्त्वपत्या-
श्चऋतुहीनाःसदार्तवाः आधिभिर्व्याधिभिश्चान्यैर्जगत्सर्वंस्वदुःखितम् एवंबहुविधंदृष्ट्वादुःखसंविग्नमानसः ३२
तस्यदुःखेनदेवेशदुःखितोहंनसंशयः तस्यक्लेशविनाशार्थमागतोस्मितवांतिके ३३ सर्वस्यार्तिहरोनित्यंयतस्त्वंक्ले
शनाशनः पोषकःसर्वलोकस्यस्वयंपालयिताविभुः ३४ नारदीयंवचःश्रुत्वाहृष्टोवैपरमःपुमान् उवाचमधुरंवाक्यं
नारदप्रतिचादरात् ३५ श्रीभगवानुवाच शृणुनारदभद्रंतेसर्वलोकोपकारकं फाल्गुनेचस्नानमाहात्म्यंकुंभसंस्थे
दिवाकरे ३६ स्नानंदानंजपोहोमस्तर्पणंद्विजपूजनं गदाधरस्यदेवस्यपूजनंचयथोदितं ३७ सर्वदुःखोपशमनंमहा
पातकनाशनम् यःकरोतिनरोभक्त्यासर्वपापात्प्रमुच्यते ३८ प्राप्नोतिपरमसौख्यंइहलोकेपरत्रच भुक्त्वाचविविधा
न्भोगानंतेसायुज्यमाप्नुयात् ३९ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेतपस्यमाहात्म्येप्रथमोऽध्यायः १ ५९ नारदउ०
किमर्थंफाल्गुनेमासिफल्गुस्नानंमहाफलं गदाधरस्यदेवस्याकिमर्थंतत्रपूजनं १ केनेदंतुपुराचीर्णंकथयस्वेतिहास-
तः श्रीभगवानुवाच शृणुष्वावहितोब्रह्मन्इतिहासंपुरातनं २ अप्रकाश्यमनिर्वाच्यंकथयामिसमासतः तवस्तु

ज्यो र्ला.
धर्मस्कंध
५०५

तिवशीभूतोध्यानेनब्रह्मनंदन ३ पुरागयासुरोदैत्यस्तपस्तेपेसुदारुणं शंभुप्रवरानमरानजयत्सकलानपि ४ अव
ध्यः सर्वभूतानामजेयास्त्रिदशैरपि जित्वाचसकलान्देवान्लोकपालान्ग्रहानपि ५ स्वभृत्यान्स्थापयामासअधिका
रेद्विवौकसां स्वयमग्निः स्वयंवायुः सूर्यचंद्रमसौस्वयम् ६ स्वयमिंद्रस्ववरुणः कुबेरोग्रहतारकाः एवंतेनजिताः सर्वेअम
राः क्षीरशायिनं ७ ऋषिभिः सहिताजग्मुः केशवंक्लेशनाशनं योगमायासमाक्रांतं द्रक्ष्येचेंद्रपुरोगमाः ८ नालंप्रबोधि
तुंशक्ताभृशमुद्विग्नमानसाः मिथोविचारयामासुः कपिलाद्यामहर्षयः ९ स्तुतिप्रियोदेवदेवः श्रुतोदृष्टोप्यनेकधा इति
कृत्वामतिंदेवाविष्णुस्तोतुंप्रचक्रमुः १० देवाऊचुः जयनित्यपरानंदविश्वयोनेजगत्पते गुणातीतनिराभासजयब्र
ह्मेंद्रपूजित ११ क्षीराब्धिशायिनेतुभ्यंनमस्तेदनुजांतक नमस्तेजगतामीशसर्वक्लेशनिषूदन १२ पाहिपाहिजगद्वि
श्वंपीडितंदनुजाधिपैः त्वदन्योनास्तिनस्त्राताअतस्त्वांशरणंगताः १३ नमस्तेस्तुहृषीकेशजगत्पालकचाव्यय चि
त्स्वरूपनिजावासयोगिहृत्पद्मसंस्थित १४ नमः सहस्रशीर्षायसहस्राक्षायतेनमः सहस्रबाहवेतुभ्यंनमस्तेय
ज्ञसाधन १५ यज्ञाययज्ञरूपाययज्ञानांफलदायिने तुभ्यंसहस्रपादायनमस्तेविश्वपालक १६ सुदर्शनेननः पाहि
पाहिशार्ङ्गेणमाधव आमणेनचपद्मस्यत्राहिदानवजाद्भयात् इतिसंस्तूयमानानांदेवानांदुःखकर्शिनां १७ आविरासी
त्परानंदः स्तवेनानेनतोषितः उवाचसुप्रसन्नात्माकिमर्थमिहचागताः १८ किमर्थंम्लानवदनाः कारणंब्रूतसत्वरम् ।
देवाऊचुः त्रिकालज्ञोसिभगवन्सर्वज्ञास्यसितत्वतः १९ परंब्रुवामः सकलंआज्ञयातवकेशव गयासुरोमहादैत्यस्त्रै
लोक्येपरमेश्वर २० राजानोविजिताः सर्वेयक्षरक्षांसिदानवाः देवाअपिमहेंद्राद्याजितास्थानाद्बहिष्कृताः २१ देवदै
त्यमनुष्याणांस्वर्गपातालवासिनां अधिकारेषुविन्यस्ताः स्वकीयाएवसर्वशः २२ किंपुनर्बहुनोक्तेनजीवशेषाः समा
गताः उत्पत्तिस्थितिसंहारान्यः करोतिस्वलीलया २३ शयालुत्वात्त्वविभोअस्माकमिहकागतिः निद्रयाव्याकुला

र्वैसमुद्राः सरितस्तथान्यैर्मंत्रविस्तरैः अभिमंत्र्यजलंसर्वमभिलोड्यपुनः पुनः १२ तिलामलककल्केनमर्दयित्वानिजंवपुः
स्मृत्वातुदेशकालादिकारिष्येस्नपनंविभोः १३ गयागदाधरप्रीत्यैफाल्गुनस्यगतस्मयः आपोहिष्ठेतिसूक्तेनकनिक्रदितिं
वापुनः १४ तथैवान्यैःस्वगृह्योक्तैःस्नानसूक्तैर्विचक्षणः मंत्रैःपौराणिकैश्चान्यैःस्नात्वार्घ्यंप्रविदापयेत् १५ नमस्तेगय
संहर्त्रेनमस्तेफाल्गुनप्रिय नमस्तेस्तुगदापाणेगृहाणार्घ्यंनमोस्तुते १६ कृत्वास्नानंचविधिवद्धौतवस्त्रोप्यान्वि
तः त्रिपुंड्रधारणंकृत्वापूजयित्वाविधुंमुदा १७ एवंविधयःस्नपनंकरोतिश्रीफाल्गुनेमासिसमागतेच प्राप्नोतिराज्यं
विविधांश्चभोगान्फल्गोःप्रसादात्सकलाघमुक्तः १८ नारदउवाच किमर्थंभगवान्ब्रह्मा मासेजलसमाश्रितः
कस्मात्फाल्गुनमासंतुतपस्येतिवदंतिच एतत्कथयमेतातरूपधारिनिषूदन श्रीभगवानुवाच एकार्णवेहिभगवा
न्यदाशेतेदलांतरे २० न्यग्रोधस्यतदाब्रह्मानाभिपद्माद्विनिस्सृतः कोहंकिमर्थमुत्पन्नोनजानेकरवाणिकिं २१ पृच्छा
मिकंकंगच्छामिसुप्तेतस्मिन्जनार्दने इतिचिंतापरोब्रह्माशुश्रावाकाशजांगिरं २२ तपस्येतिजलेस्थित्वादिशश्चस·
मलोकयत् नापश्यदपरंकिंचित्तथैवचचकारसः २३ माससमात्रंजलेस्थित्वाध्यात्वादेवंगदाधरं जपन्नष्टाक्षरमनुंदिवा
रात्रमतंद्रितः २४ ततःप्रसन्नोभगवान्वरान्दातुमुपागतः ब्रह्माणंतमुवाचाथकुरुसृष्टिमनेकधा २५ चैत्रेमासिज
गद्ब्रह्माससर्जप्रथमेहनि अतस्तुफाल्गुनेमासिपवित्रंसकलंपयः २६ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनप्रातःस्नानंविधीयते त
पस्यइतितन्नामत्रिषुलोकेषुविश्रुतम् २७ यस्मिन्मासिकृतंयज्ञतपोदानसुरार्चनं मासेभ्यश्चैवसर्वेभ्यस्तदनंतगुणं
भवेत् २८ अत्रेदंवर्णयिष्यामिइतिहासपुरातनम् द्राविडेविषयेपूर्वंकुंजरोनामभूपतिः २९ तस्यराज्येवणिक्श्रेष्ठौ-
पिशंजलकपिंजलौ समौद्रव्येणवयसाविद्ययापिगुणेनच ३० कीर्त्यादिकंयदाज्ञातंपरस्परविरोधिनौ परस्परादिच्छ-
मानौगुरुत्वंयेनकेनवा ३१ इत्येवंस्पर्धमानौतौनालभंतौयदोन्नतिं तदानींपरलोकेचचक्रतुर्मतिमुज्वलां ३२ तदाक

पिंजलोनामवसिष्ठमस्यपश्यत प्रणम्यशिरसाभूमौकृतांजलिरभाषत ३३ कपिंजलउवाच पृच्छामित्वांद्विजश्रेष्ठसर्वधर्म
विदांवर केनोपायेनपूतोहंयास्यामिपरमंपदं ३४ वसिष्ठउवाच स्नानंदानंजपोहोमस्तर्पणंद्विजभोजनं पूजनंतीर्थया
त्राचयास्यस्येनैःपरंपदं ३५ अहिंसासत्यमक्रोधमस्तेयमलोभता एतैर्हियुक्तोयदिचेदकापट्यमदंभता ३६ वसिष्ठो
दीरितंश्रुत्वाचक्रेस्नानादिकंतदा दत्वादानान्यनेकानिजप्त्वामंत्रांस्त्वनेकशः ३७ हुत्वायज्ञैश्चविविधैर्देवर्षिपितृमानवा-
न् संतर्प्यभोजयित्वाथद्विजान्संपूज्यदेवताः ३८ कृत्वातीर्थान्यनेकानिक्षेत्राणिविविधानिच एवंकृतवतस्तस्यबहुका
लोव्यतिक्रमत् ३९ पिशंजलोपितज्ज्ञात्वाईर्ष्याव्याकुलमानसः कथामीनिविचार्यैवंवसिष्ठादधिकोस्तिकः ४० तमद्य
शरणंयामिइतिचिंतातुरोयदा पूर्वार्जितेनतपसानारदंसमपश्यत ४१ नामामृतसमायुक्तंयस्यैवमुखपंकजम् प्रण
म्याकथयत्सर्वमाशयंतस्यनिष्कृतिं ४२ क्षणंविचार्यमनसितमुवाचद्विजर्षभः ज्ञातंमेवणिजश्रेष्ठतवदुःखस्यकारणं
४३ विश्वामित्रमितोयाहिसतेसौख्यंविधास्यति उक्तैवान्तर्हितेब्रह्मनंदनेतुपिशंजलः ४४ विश्वामित्रंसमासाद्य-
प्रणम्योवाचभक्तिमान् पिशंजलउवाच अहंपिशंजलोनामसवसंपद्युतोपिसन् ४५ कुलेममसमुत्पन्नःकपिंज
लइतिश्रुतः तेनसाकंविरोधेनत्यक्तंसौख्यंहिलोकजं ४६ तत्रापिसावसिष्ठेनकृतश्चातेममाधिकः अतस्त्वांशरणंया-
तोऽनाथोमयिकृपांकुरु ४७ ततःकृपार्द्रहृदयोबभाषेथपिशंजलं॥ विश्वामित्रउवाच कपिंजलायमुनिनावसिष्ठेन-
कृपावता ४८ उपदिष्टंतुयत्किंचित्तेनाविशिष्टधनादिकं जपहोमादिकंसर्वंतीर्थयात्रानिषेचणं ४९ परंतेकथयिष्यामि-
यत्क्षोप्यंभुवनत्रये फाल्गुनेमासिसंप्राप्तेस्नानदानादिकंचयत् ५० फलोवाचान्यतीर्थेषातदनंतगुणंभवेत् इतितद्व
चनंश्रुत्वाचकारस्नानमुत्तमं ५१ दत्वादानान्यनेकानिप्राप्यतासंभवानिच एवंमासंकृतवतोविमानंदिव्यमागतं
५२ सेवितंअप्सरोभिश्चविष्णुदूतैःसमंततः विमानवरमारुह्यगुरुंनत्वायथाविधि ५३ कपिंजलंवसिष्ठंचअभिवद्य-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दिवंययौ कपिंजलोपिस्वंदेहमग्नौहुत्वादिवंययौ ५४ तदादिविग्रहोजातोविश्वामित्रवसिष्ठयोः इतितेकथितंविप्रमा
हात्म्यंफाल्गुनस्यच ५५ नातःपरतरंकिंचित्किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ५५ इतिश्रीभविष्यपुराणेफाल्गुनमाहात्म्येषष्ठो-
ऽध्यायः ६ ६२ नारदउवाच कानिदानानिमासेस्मिन्कस्मैवादीयतामिति किंफललभतेमर्त्यस्तत्सर्वंकथयस्व
मे १ श्रीभगवानुवाच शय्यादानंभूमिदानंगृहदानमतःपरं तिलदानंचगोदानंतिलधेनुघृतादिकं २ धेनवश्च
वृषोत्सर्गऊर्णोपानहवाससी अन्नंपयस्तथाक्षीरंधान्यानिविविधानिच ३ शय्यांसालंकृतांकृत्वाछत्रस्तंभादि-
संयुतां सपत्नीकंद्विजंपूज्यध्रुवानमुपचारकैः ४ नानालंकरणैर्वस्त्रैःपक्वान्नैर्विविधैरपि तांबूलंदक्षिणांदद्यात्भोज-
येद्द्विजपुंगवान् ५ एवंयःकुरुतेराजन्सइहामुत्रमानवः भुंक्तेचविविधान्भोगानंतेसायुज्यमाप्नुयात् ६ दुःखंचस्त्रीवि-
रहोत्पन्नंस्वप्नेपिसनपश्यति तथैवभूमिदानंचश्रोत्रियायकुटुंबिने ७ वरवृत्तिकरंदेयंसवृषंबहुदक्षिणं स्वर्णलांग-
लसंयुक्तंतथैवकृषिसाधनैः ८ योदद्याद्द्विजवर्यायतस्याक्षय्यपदंभवेत् पुनर्नस्पृशतेभूमिंनात्रकार्याविचारणा ९
गृहदानंप्रवक्ष्यामिदानानामुत्तमोत्तमं तीर्थेक्षेत्रेप्रदातव्यंपारंपर्यस्थितायच १० गृहंनिर्माप्यदृढंसर्वलक्षणसंयु-
तं द्वारद्वययुतंगोभिर्युक्तंदासीसमन्वितं ११ धान्यैर्वस्त्रैःपाकपात्रैरन्यैश्चबहुभिर्युतं सजलपुष्पवृक्षैश्चचतुष्काभ्यां
विराजितं १२ येयेचास्त्युपयोग्यावैतैस्तैरापूर्यसर्वतः एवंसुशोभितंकृत्वावस्त्रेणपरिवेष्टयेत् १३ ब्राह्मणायप्रदात-
व्यंश्रोत्रियायकुटुंबिने बहुपुत्रवतेदेयंबहुकालनिवासिने १४ तस्यस्वास्थ्यंप्रकर्तव्यंप्रशक्तेनाब्दमात्रकम् एवंददा-
तियोदानंसवैद्रूपदमश्नुते १५ कश्यपाद्येसमुत्पन्नाहविषापरमामताः पितृकर्मसुसर्वेषुतिलाएवमताःस्मृताः १६
अभावेसर्वद्रव्याणांतिलाश्चात्रप्रशस्तास्सर्वतः प्रस्थंतिलानांपात्रेणस्वर्णेनसमन्वितं १७ योददातिफाल्गुनेमासेद्विजाय-
वेदवादिने शक्त्यभावेप्रदातव्यंतिलपात्रंसदक्षिणं १८ सयातिब्रह्मसदनंयावत्तिलसहस्रकं गवामंगेषुतिष्ठंति-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

भुवनानिचतुर्दश १९ अतोनास्तिसमंदानंगोदानस्यमहीतले गोदानस्यविधिंवच्मिसंक्षेपेणकथंचन २० गवांताम्राव·
राप्रोक्तातस्याः श्वेताऽधिकामता तस्याश्चषड्गुणाकृष्णायदिसाचपयस्विनी २१ तस्यादुग्धंयदिपिबेच्छूद्रश्चांडालतांव्र
जेत् दानंतस्यास्तुयोदद्यात्तृणभूमिसमन्विते २२ स्वर्णशृंगीरौप्यशफाताम्रपृष्ठीचचामरा माणिक्यनयनानासामौ
क्तिकागलघंटिका २३ ललाटेस्वर्णतिलकाशृंगमध्यप्रवालका पादनूपुरशोभाढ्यापंचरत्नविराजिता २४ कांस्यदोह
नसंयुक्तावस्त्रयुग्मेनवेष्टिता तथैवभूषयेद्वत्सगंधमाल्यैः प्रपूजयेत् २५ ब्राह्मणपूजयेद्भक्त्यासाग्निकंसपरिग्रहम्
वेदशास्त्रप्रवक्तारंधर्मशास्त्रार्थकोविदं २६ शिरोग्रीवाकर्णकंठअंगुलीकाबाहुषु दत्वास्कभूषणान्सचान्वस्त्राणिवि
विधानिच २७ छत्रोपानहदंडास्तथामान्कलशैस्तथा नीरदानेनदानेनब्रह्मलोकोप्यधःकृतः २८ गोलोकंवैसमास
द्यमोदतेकृष्णसन्निधौ तिलधेनुंस्वर्णधेनुंजलधेनुघृताभिधां २९ मधुधेनुंधान्यधेनुंगुडधेनुंरसाभिधां रत्नधेनुंतथास
प्तधातुनामपिगास्तथा ३० तथैवभूषितांकृत्वाभूषितायद्विजन्मने योददातिद्विजश्रेष्ठसोपिगोलोकमाविशेत् ३१
मासेस्मिन्फाल्गुनेरम्येनीलंयोवृषमुत्सृजेत् ताम्रावत्सतरीनद्वत्सालंकारायथाविधि ३२ दानानिचतदंगानिदातव्या
निद्विजन्मने वृषोत्सर्गस्यपुण्येनशिवसामीप्यभाग्भवेत् ३३ फाल्गुनेसमनुप्राप्तेऊर्णादानंद्विजातये प्रातःस्नानकृते
नित्यसाग्निकायविशेषतः ३४ विष्णुलोकमवाप्नोतियावत्यातनुसंख्यया उपानहौतुयोदद्यात्सोषितेचद्विजन्मने ३५
नासौगच्छतिपादेनकदाचिदपिचाध्वनि भुक्त्वेचविविधान्भोगानंतेशिवपदंव्रजेत् ३६ वस्त्रदानेनसततवसूनास्था
नमालभेत् दातव्यंसर्ववर्णेभ्योब्राह्मणेभ्योविशेषतः ३७ अकिंचनेभ्यऋत्विग्भ्यः सर्वसौख्याप्तयेसदा नग्नत्वम·
वाप्नोतिवस्त्रदानप्रभावतः ३८ अन्नंचर्विद्रसंस्वादुप्राणिनांजीवनंपरं दातव्यंसर्वजंतूनांभुक्तिमुक्तिप्रदायकं ३९ अन्न
दानात्परंदानंनभूतंननिरीक्षितं इहैवसकलान्भोगान्भुक्त्वाब्रह्मसनातनम् ४० अन्नदानपरोयस्तुनैवान्नंभुंजतेपुनः

नोसिस्वाधिकारोवैष्णवे ३६ इतिवैवस्वतंवाक्यंश्रुत्वाक्रोधसमन्वितः त्रिशूलंयोजयामासनारदस्यजिघांसया ३७ शि
वहस्तात्त्रिर्मुक्तस्त्रिशूलोनारदंययौ त्रिशूलमागतंदृष्ट्वामुनिर्विकलमानसः ३८ ब्रह्मलोकंपययौतूर्णंदृष्टशूलोभयातुरः
ब्रह्मार्पितंसमालोक्यनसशाकनिवारितुं ३९ त्रिशूलतेजसातप्ताब्रह्मलोकनिवासिनः जग्मुःप्राणभयात्सर्वेयत्रब्रह्मजना
र्दनः ४० वैकुंठेचसुखासीनंसत्रिशूलोमुनीश्वरः तदाकोलाहलोजातोवैकुंठेविष्णुमंदिरे ४१ सिंहासनेप्रचलितोवैकुं
ठोदेवकीसुतः ददर्शतमिमंपौत्रंसत्रिशूलंभयाकुलम् ४२ पृष्टवान्किमिदंब्रह्मन्सर्वमाचष्टनारद फल्गुस्नानस्यमा
हात्म्यंश्रुत्वागंगारुषाकुला ४३ हस्तेत्रिशूलमादायशिवाभूत्वाशिवंययौ उवाचपरुषंवाक्यंशंभुंक्रोधारुणेक्षणं ४४
गंगोवाच केयंफल्गुरितिख्याताकथंजाताममाधिका सर्वासामहमेवास्मिगुरुर्नान्याममाधिका ४५ यतोजगद्गु
रोस्त्वद्यसर्वदाशिरसिस्थिता शपेनांयदिमेप्रीतिर्नोचेद्यामियथागतम् ४६ श्रुत्वागंगोदितंवाक्यंशास्त्रतःपरमेश्वरः
गंगाप्रीतिधियाफल्गुंसशापसकलेश्वरः ४७ फल्गूरपिययौ[illegible]नाशिवांतिकम् दृष्ट्वाफल्गुंभूतनाथउवाच
मद्गर्विता ४८ यतस्त्वकृपयाविष्णोःसर्वासामवमन्यसे नदीनापूर्व[illegible]तानांगंगादीनायथासुरव ४९ अतस्त्वंभव
न्त्युक्तेतिसर्वदाममवाक्यतः उद्धारयंतियेतोयंतेनरादुःखभागिनः ५० फाल्गुनंचशशापाथयमानुग्रहवांछया त्वयि
पौरजनाःसर्वेव्यभिचारादिकाःक्रियाः ५१ मुख्यावाद्यान्यनेकानितथादुर्भाषणान्यपि अकर्मकारिणःसर्वेवर्णसंक
रकारिणः ५२ भवंतिनात्रसंदेहोमद्यपाइवसर्वदा ततःक्रुद्धाचसाफल्गुःशंभोरपिशशापह ५३ कारणेनविनाश
पंस्त्वोजितेनत्वयायतः अतोदिगंबरोभूत्वास्मशानेविचरिष्यसि ५४ रुंडमालाधरोनित्यंपिशाचैःपरिवारितः ए
तस्मिन्नंतरेविष्णुःशिवरूपधरःशिवं ५५ दृष्ट्वाकोपपरीतांगंसांत्वयामाससादरम् विष्णुरुवाच किमसाम
यिकंशंभोप्रलयंकर्तुमुद्यतः ५६ त्वयिकोपसमाविष्टेइदंभवतिभस्मसात् नायंतेकोपसमयःक्षमस्वकरुणानिधे ५७

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इतिप्रसादितःशंभुः करुणाब्धिर्महेश्वरः उवाचपरमात्माचकस्मात्त्वमिहचागतः ५८ श्रीभगवानुवाच त्रिशूल-
मुपसंहृत्यनारदजीवयप्रभो मासोभवतुपुण्योयंचरःफल्गोश्चदीयतां ५९ शिवउवाच यदिच्छसिजगन्नाथनार
दचचिरायुषं तवैवनामघोषस्यविरामोमास्तुसर्वदा ६० यतोनामामृतेनैवचप्रमरोप्यमरोभवेत् यदितस्यविरामःस्या-
त्त्रिशूलस्त्वांहनिष्यति ६१ नैकवासःसदाकार्योनैवान्यत्कर्मकारयेत् देशेवापिपुरेवापियत्रनिष्ठतिमानवः ६२ उद्यो
गरहितस्तत्रचानर्थोजायतेसदा अतःसर्वप्रयत्नेनसर्वज्ञःसुखमिच्छता ६३ ज्ञातान्युज्ञापिसाफल्गुरंतस्तोषामवि
ष्यति प्रोद्घाटयित्वास्नानार्थंपुनःपूर्ववदाचरेत् ६४ नोचेत्कीटाकुलंसर्वंजलंभवतिनान्यथा न्युब्जापित्वंसदा
मर्त्येपूर्ववत्फलदाभव ६५ नपस्येयन्मयाप्रोक्तंत्वयितन्नैवदोषभाक् येनकुर्वंतिमनुजास्तेसदादुःखभागिनः ६६
इतितेकथितंसर्वंफल्गोःशापस्यकारणं ६७ इतिभविष्यपुराणेफा[ल्गु]नमासमाहात्म्येअष्टमोऽध्यायः ८ ९
सूतउवाच ततःप्रभृतिभोविप्राःशिवोजातोदिगंबरः न्युब्जाभवत्तदाफल्गुःफाल्गुनोभूच्चदारुणः १ गतेबहुतिथे-
कालेलुप्तंसर्वंमहत्फलम् फल्गोर्वाफाल्गुनस्यापिसर्वाघौघविनाशनं २ जनाःपातकिनोजाताःशोकदुःखसमन्विताः
पुनस्तान्नारदोदृष्ट्वामनसैवंव्यचारयत् ३ पुरैकदाकृतंकर्मफलंतस्यभुनज्म्यहं चिचिंत्यैवंययौतूर्णंकैलासशिव-
मंदिरं ४ ध्यानस्थितंशिवंदृष्ट्वापार्वतीप्रययौमुदा पार्वत्यापूजितोब्रह्मनंदनःखिन्नमानसः ५ नोचेकिंचित्तदाशै
लतनयोवाचनारदम् कस्मात्खिन्नोसिभगवान्काचिंताकुत्रवाभयं ६ गिरिजागिरमाकर्ण्यउवाचकरुणंवचः शृणु
त्वंगिरिजेनूनंममदुःखस्यकारणम् ७ नास्तितेसदृशानारीनदृष्टानश्रुतामया वंचितासिशिवेनत्वमतोदुःखतरोस्म्य
हम् ८ पार्वत्युवाच कथंतेनवंचिताहंशिवेनप्रीतिमिच्छती नारदउवाच सर्वविद्यानिधिःशंभुर्मंत्रतंत्रविशा- १३
रदः ९ व्रतदानान्यनेकानिसर्वंजानातितत्वतः तेषांप्रभावान्नकदाविनाशस्तपिनाकिनः १० नवेचभविताशो-
जगिरी

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

रः
यतः खिद्यासि सांप्रतं ब्रूहितत्क्षुद्रवचनेमातर्निश्चयाद्धाम्यसिसांप्रतं ११ इत्युक्त्वानारदोदेवीं ययौस्वभुवनंपुनः गतेतस्मिन्मुनौदे
वी हिमवंतंनगेश्वरम् १२ शिवंध्यात्वाययौतूर्णंतपस्तप्तुंसुदारुणं वानाशीशनवर्षाणिहिशतानिचतोयभुक् १३ शीतोष्ण
वातन्नानांसहनानिरहंकृती एवंकुर्वती तीव्रंतपःपरमदारुणम् १४ दशवर्षसहस्राणिस्थितावैकासनेसती ततः
प्रसन्नोभगवान्पार्वत्यंतिकमाययौ १५ दृष्ट्वातथाविधांतांतुवल्मीकच्छन्नविग्रहाम् यथाघनघनच्छन्नमार्तंडमिवभा
स्करम् १६ करैर्निष्कासयामासशंभुःप्रीतिपुरःसरं प्रक्षाल्यसर्वगात्राणिआलिंग्यचपुनःपुनः १७ उवाचप्रीतिवात्स
ल्यात्कस्मात्तपसिसांप्रतं किंतेन्यूनंत्रिलोकेषुईप्सितंतेस्तिकिंपुनः १८ किमर्थंदुष्करंतातंतपःकेवल्यदंत्वया अतीव
रयतेभद्रवरंचित्तेभविष्यति १९ प्रीतोदास्यामिसकलमदेयमपिकस्यचित् इतिशंभुमुखोद्गीर्णंश्रुत्वावाक्यंतदासती
२० याचयामासदेवेशंनारदोक्तंयथातया ततःसचिंतयामासकेनेयंवंचितासती २१ ओमित्युच्यभगवांस्तस्यास्तपसि
मोहितः तयासाकंजगामाशुनिर्जनंस्थानमीक्षयन् २२ नारदोपिचसंचिंत्यप्रोवाचेतितुंबरुं तुंबरोमद्वाक्येनपक्षि
रूपधरोभव २३ गच्छत्वंशिवपार्श्वेतुतद्वाक्यंशृणुसादरं परगूढतयाकार्यंनोचेद्भस्मीभविष्यसि २४ गृहीत्वाज्ञांययौ
तूर्णंशुककरूपधरःक्षणात् अन्विष्यमाणःसाशिवांपार्वतींपापनाशिनीम् २५ भ्रमताददृशेतेनाशिवःशिवगतिप्रदः वि
मृश्यमाणःसशिवोददर्शहिमवद्गुहाम् २६ विविक्तांगाढतमसारत्नाचार्यादिवर्जितां प्रविश्यतेनचयसातांदृष्ट्वात्र्यंब
कोपिसः २७ अंकेगृहीत्वागिरिजांकथयामाससादरं सर्वेमंत्राश्चयंत्राणिस्तोत्राणिविविधानिच २८ पुराणानिच
सर्वाणियानिगौणानिसर्वदा तानिसर्वाणिकथयन्प्रियायैभगवान्शिवः २९ शुकोपिश्रुतवान्सर्वंहर्षेणोत्फुल्ल-
लोचनः विसस्मारनिजंवृत्तमुच्चैर्गर्जितमाकरोत् ३० शिवोपिचकितोभूत्वाकोसित्वमितिचाब्रवीत् शुकोपिभय-
भीतःसन्गह्वराद्गंतुमुद्यतः ३१ शिवोपिभययौतावत्शुकंहंतुंबलाद्विभुः पलायनपरोजातोयत्रयत्रपलायितः ३२

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तत्रतत्रशिवोगच्छन् वधायकृतनिश्चयः गच्छन्स्वर्गेचपाताले नप्रापशरणंक्वचित् ३३ तदाभूलोकमागत्यसस्मारहृदि
नारदं नारदोपिययौतस्मिन्यावन्नहतवान्शिवः ३४ शुकंप्रोवाचतरसानारदोजीविताशया नारदउवाच त्वमल्वं-
वाडवंदेहंयोषितायाः कलेवरं ३५ विशसूक्ष्मेणरूपेणानोचेच्छंभुर्वधिष्यति इतितद्वचनंश्रुत्वाद्विजाश्रममथाविशत्
३६ आश्रमादाश्रमंगत्वाव्यासाश्रममथाविशत् व्यासपत्नीततोदृष्ट्वाशुकमारह्रसितन्मुखे ३७ विवेशसूक्ष्मरूपेणनज्ञातं
येनकेनवा दृष्टःशिवेनतत्सर्वंतत्रचस्थितवान्शिवः ३८ स्त्रीवधोबहुधानिंद्यतस्मात्तांनैवचाहनत् मार्गंप्रतीक्षतस्त-
स्यद्वादशाब्दमतिक्रमत् ३९ उदरस्थोजपन्सूक्तंरुद्रंचाथत्र्यंबकं ततस्तुष्टोहिभगवान्सर्वज्ञोलोकवंदितः ४० माभै
षीतिवदन्वत्सनिर्गच्छजठरानिलात् भविताशुकयोगींद्रःप्रसिद्धोजगतीतले ४१ इतितद्गिरमाकर्ण्यनिर्गतःशुकरू
पधृक् प्रणम्यशिरसादेवंकृतांजलिरभाषत ४२ शुकउवाच देवलोकोपकारार्थंवंचितोसिमयाधुना तत्क्षम-
स्वापराधंमेयदित्वंकरुणानिधिः ४३ उक्त्वैवांतर्दधेदेवःशिवःशर्वोमहेश्वरः शुकोव्यासात्मजोजातोद्वादशाब्दाद्वि-
निर्गतः ४४ नारदेनसमागम्यगोप्यंसर्वंप्रकाशितं तदादिफाल्गुनस्यास्यमहिमापूर्वविश्रुतः इतितेकथितंसर्वंपुनरुत्प-
त्तिकारणम् ४५ इतिश्रीभविष्यपु०फा०माहात्म्येनवमोऽध्यायः ९ ध्र श्रीशुकउवाच शूलीचापिययौत
त्रयत्रसापार्वतीस्थिता तयासहययौतूर्णंकैलासंस्थानमात्मनः १ एकदानारदोब्रह्मन्वसुधायांपरिभ्रमत् भ्रम
तादृष्टोतेनपृथुःशोकातुरोभृशं २ त्यक्तराज्यंकलिभयात्तंपृथुंमुनिरब्रवीत् नारदउवाच किमर्थंम्लानवदनःपृ-
थोत्वमधार्मिक ३ पृथुरुवाच ब्रह्मपुत्रनमेदुःखशब्दोवात्वत्प्रसादतः परंकलिजितश्चाहमतःकिंकरवाण्यहो
४ राज्यंसर्वंपरित्यक्तंतपसेकृतनिश्चयः नारदउवाच ज्ञात्वैवाहंसमायातस्तवभक्त्याऽस्तुतोषितः ५ उपायंकथयि
ष्यामिकिंतपेर्वहुभिर्नृप कुरुष्वफाल्गुनस्नानंसर्वसंकटहारकं ६ सर्वपापप्रशमनंविष्णुनागोपितंपुरा पृथुरुवाच

१४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

९९ इतिश्रीभविष्योत्तरपुराणेतपस्यमाहात्म्येत्रयोविंशोऽध्यायः २३ ऋषयऊचुः कथंनाशितवान्शंभुर्हो-
लिकांजनपीडकां सूतउवाच ततस्तेमुनयःसर्वेस्तुत्वानत्वासदाशिवम् १ होलिकाचरितंसर्वंकथयामासशंकरादरात्
दैत्यकाचिन्महाघोराहोलिकानामविश्रुता २ अनेकभगसंयुक्तादिग्वस्त्राचभयानका तयाभूमंडलंसर्वंसर्वकर्मबहिष्कृ-
तं ३ नशक्तास्तद्वधेकेपिब्रह्मोपेंद्रादिनिर्जराः कथंतुमर्त्यलोकास्तेतदग्रेजीवितुंक्षमाः ४ राजानोराजपुत्राश्चयुद्धेधृत्वा
स्वयोनिषु भस्मत्वंप्रापितानूनंब्रह्मदत्तवरोद्धता ५ तयानिपीडिताःसर्वेवयंत्वांशरणंगताः त्राहिनोदेवदेवेशसना-
थास्त्वयिसंस्थिते ६ श्रीशिवउवाच ज्ञातंऋषिगणाःसर्वंतयायच्चरितंपरं अधुनानाशयिष्यामिहोलिकांवरगर्वि-
तां ७ इत्युक्त्वावृषमारुह्यत्रिनेत्रोहोलिकांतिकं ययौतस्याजपरंशंहोलिकानिधनेच्छया ८ ततःसांतर्हिताजाताय-
योहोलाशंकरंरयात् उवाचतंमहादैत्यकन्याहृतवरक्षमां ९ अनपत्योथदनुजतथेतिप्रतिजज्ञिवान् नंशशापशिवः
कोपाद्विष्णुस्त्वांनाशयिष्यति १० सोपिकन्यांबृहन्नाम्नींहोलिकानामविश्रुतां दत्तवान्पंचशीर्षायदानवेश्वरवराशि-
ने ११ साहोलिकाव्यवायेतुरतान्यैर्दैत्यबालकैः जातेषड्रुतिथेकालेकदाचित्समयेस्मरः १२ दृष्टवान्सोपितत्कर्मता-
डयामासतांस्त्रियम् ताडयित्वाबहुतरंखरमारोप्यहोलिकां १३ गोमयैस्ताडयामाससर्वैःपौरजनैःसह चतुष्पथभ-
वांधूलिंचवर्षमस्तकेतया १४ करोष्ठपुटजंशब्दंचकुस्तेमनुजानृप एवंविभत्संतस्यास्तुकारयित्वा[illegible]दा १५ त्यक्त-
वान्समहारण्येययौनागरिकैर्गृहं होलाशंकरेणनकिंचित्नज्ञातंनरपुंगव १६ नययौसापितुर्गेहं[illegible]रयावृता
नगस्यविवरेगुप्तावसत्तत्क्रमआचरत् १७ मार्गेयेपथिकायांतिपरस्त्रीपुरुषादयः बलात्तान्स्वगृहंनीत्वाइतिसाकृत्स-
माकरोत् १८ पुरुषेभ्यश्चसाभोगंस्त्रीणांभगविदारणं पशूनांभक्षणंनित्यंनित्यंचक्रेत्विदंत्रयम् १९ कदाचिद्दैवयोगे-
नतेनमार्गेणचानघ अहमभ्यागतोराजंतत्रादृष्टोययोचरन् २० अन्यजन्मार्जितेनैवसुकृतेनाहिदर्शनं नूनंभवतिसा-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

धूनांदर्शनात्गतकल्मषः २१ नरोभवनिचात्रास्तिप्रमाणंवेदशास्त्रयोः गंगातापंहरिःपापंदैन्यंकल्पतरुस्तथा २२ पापं
तापंचदैन्यंचहन्तिसाधुसमागमः सूतउवाच दर्शनान्नारदमुनेस्तस्यावैमुनिपुंगवाः २३ धर्मरतिस्तुसंजाताप्रणनाममुनिं
निंविभुं उवाचवचनंदीनंहोलिकागतकल्मषा २४ होलिकोवाच भोमुनेऽद्यधुनांमत्यंतारयस्वजगत्पते पातकानामनेकानांपुंजोहंकेवलंमुने २५ एवंतयाबहुविधंस्तुतोदेवर्षिसत्तमः उवाचवचनंतांतुजातात्वं ... ता: २६ गिरेःपृष्ठेहिमवतोगच्छत्वंशिवमर्चय शिवपंचाक्षरींविद्यादत्त्वान्नारदोमुनिः २७ लब्ध्वातस्मात्परां ... सा जगामहिमाचलं नारदउवाच मयाकृतोपदेशासात्यकरोदुष्करंतपः २८ होलासुरोपित्रिदिवेभुक्त्वाभोगाननेकशः स्थितस्तावन्महाविष्णुस्तन्नाशोद्यममाकरोत् २९ द्वारस्थंधिजयारव्यंचवेषंदत्वासुरस्यच ऊचेत्वंगच्छदैत्याग्रेवक्तव्यंतसुरांतकम् ३० किमास्तित्रिदिवेदैत्यवैकुंठंगच्छसांप्रतम् तत्रास्तिजलजादेवीरूपयौवनशालिनी ३१ हननतस्तुभर्तारंराज्यंकुरुतयासह एवमाज्ञाप्यतंदूतंप्रेषयामासदानव ३२ क्षणाद्दूतोययौतूर्णंरथान्होलासुरांतिकं प्रणम्याविधिवत्तस्मैउवाचमधुरंवचः ३३ इतिश्रीभविष्यपुराणेतपस्यमाहात्म्येचतुर्विंशोऽध्यायः २४ छ दूतउवाच
दैत्येश्वरमहाबाहोवैकुंठादागतोस्म्यहं पर्यटन्बहुलंदेशममरैस्त्वंनिराकृतः १ अस्माकंकुलदीपस्त्वमतस्त्वांशरणंगतः महाबलमहाबुद्धेवैकुंठेहरिवल्लभा २ वर्ततेब्धिसुतानाथविधिनापिननिर्मिता नैवतादृक्क्वचिद्रूपंभूतंभव्यंजगत्पते ३ तांविनातवनोभातिराज्यंत्रिभुवनस्यच सालक्ष्मीर्यदितेगेहेनास्तिदैत्येंद्रकुत्सिता ४ तावल्लक्ष्मीर्नवैभातिनिःसत्वाइवजंतवः तदानिःकंटकंराज्यंयदासौनिहतोहरिः ५ तदातद्गिरमाकर्ण्यक्रोधप्रस्फुरिताधरः शिववचनसस्मारकालचक्रेणमोहितः ६ उवाचवैष्णवंदूतंसदैत्योहर्षपूरितः दैत्यउवाच वैष्णवत्वंममगृहेवसदूतयथासुखम् ७ इतिविश्वास्यतंदूतंपंचवक्त्रंजगामह भोःपंचवक्त्रस्त्वबलैर्बहुभिःपरिवारितः ८ वैकुंठंगच्छसहसानि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

हत्वजगदीश्वरम् आनयस्वजवात्तस्मामादेशान्ममानद ९ तस्यादेशात्संचवक्त्रः स्वसेनांचतुरंगिणीं चकारसिद्धांवै-
कुंठसदूतस्त्वरयाययौ १० सदैत्यः सुकृतीमन्येसशरीरोपिगच्छति वैकुंठनिलयंराजन्गतास्फारिवदृश्यते ११ दृष्टवान्
रमयासार्द्धंभगवंतंजनार्दनं प्रोवाचउद्धतंराजन्त्यजएतादृशींस्त्रियं १२ यदिजीवितुमिच्छास्तितर्हिगच्छइतोद्रुतम्
दानवंकथायेष्यामिमयासनिहतोहरिः १३ नोचेत्त्वामधुनाहन्मिक्षणमात्रेणनिश्चितं श्रीभगवानुवाच होलासु
रेणप्रहितोबलवान्बलसंयुतः १४ मांहत्वाजलजांनेतुमुद्यतः किंकरोमिते पंचवक्त्रोपिजलजांयाचद्धर्षितुमुद्यतः १५
तावच्चक्रेणभगवानपातयततच्छिरः ततोहाहाकृतंसर्वंदैत्यसैन्यंदुरात्मनः १६ योद्धुमभ्याययौविष्णुंभिंडिपालै
श्चपट्टिशैः युगपत्सैनिकाः सर्वेववर्षुः शरसंहतीः १७ पक्षींद्रः क्षोभमापन्नः पातयामासदानवान् कांश्चिच्चंचुप्रहारेण
पक्षक्षेपैस्तथापरान् १८ नखैर्विदारयामास भक्षयामासचापरान् एवंतस्यबलंसर्वंपक्षिराजेनघातितं १९ केचित्ते
लुर्दिनिस्कृतायेयुर्होलास्फारंद्रुतम् आचख्युर्दैत्यराजायजातयत्संगरेहरेः २० दैत्याऊचुः वयंत्वदाज्ञयादेवगताश्च
हरिसन्निधौ उक्तंत्वंगच्छभगवन्त्यक्त्वाएतादृशींस्त्रियम् २१ निशम्यतेनवालिनाचक्रेणनिहतोरुषा सगतास्फःपपा
तोर्व्यांपंचवक्त्रोमहाबली २२ वयमप्यतिकुद्धास्तंयुगपद्धंतुमुद्यताः एतस्मिन्समयेस्वामिन्महापक्षीसमागतः २३
पक्षिपातेनहिबलं अस्माकंनिहतंक्षणात् अस्माभिस्तस्यपुरतः स्थातुंनाथनशक्यते २४ आगतावयंशुभिष्यामः स्व
स्थानंदानवोत्तम जामातुःपंचवक्त्रस्यनिःशेषस्यबलस्यच २५ श्रुत्वाताभ्यांचनिधनंसभूमौनिपपातह हावत्सहापंच
शिरः क्वगतोसिमयाविना २६ एवंशुशोचबहुलंपुनर्भूमौपपातह इतिशोकातुरेदैत्येपुत्राः प्रकृतिभिर्युताः २७ ययु
श्चसांत्वयांचक्रुः शोकव्याप्तंमहासुरं चक्रुश्चशपथान्पुत्राः पितुरग्रेनरोत्तमाः २८ शोकंत्यजमहाबाहोहनिष्यामोहरिंक्ष
णात् पश्यास्माकंतुसामर्थ्यंसर्वलोकभयंकरं २९ अहत्वादुष्टचारिंतंहरिंदानवकंटकं यमाग्रेतुनवाग्रेचैवव्रजामः पित्र-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

हागतिं ३० इतिश्रीभविष्यपुराणेतपस्यमाहात्म्येपंचविंशोऽध्यायः २५ ६९ नारदउवाच एवंबहुविधं
पुत्रैःसामात्यैःसांत्वितःप्रभुः चकारकोपमतुलंजिघृक्षन्निवरोदसी १ चचर्वदूशनैर्जिह्वांज्वालाव्याप्तदिगंतरः गृहीत्वा
पितुराज्ञांनेसिद्धांकृत्वास्ववाहिनीं २ विनद्यशंखनादोच्चैर्वादयामासकानकान् अनेकानिचवाद्यानिविचित्राणिमहान्त्य
पि ३ दैत्यास्तेवादयामासुर्घोषव्याप्तदिगंतराः सघोषस्तादिवंभित्वावैकुंठंचजगामह ४ भगवानपितांसेनांसन्नद्धां
चाकरोन्नृप निर्गतादानवास्तूर्णंत्याजग्मुर्विष्णुसन्निधौ ५ ववर्षुःसायकांस्तीक्ष्णान्प्रावृट्कालेघ [illegible] केचिच्चचि
क्षिपुःशक्तीर्भिंडिपालानथापरे ६ केचित्खड्गप्रहारैस्तैर्युगपद्धंतुमुद्यताः तेषांप्रहारान्विविधान्वार्यजगदीश्वरः
७ ववर्षस्वशरान्दिव्यान्तेत्रस्ताश्चमहासुराः केचिद्दूरादिशःपेतुःकेचिन्निपतिताभुवि ८ पलायमानस्वबलंवि
लोक्यामर्षमुद्वहन् होलस्यज्येष्ठस्तत्त्वनुजोयथौयुद्धायतंहरिं ९ हरिस्तक्रोधमापन्नस्तद्वक्त्रान्निर्गतःपुमान् पिंगाक्षो
मूर्तिधवलःसाक्षाच्छिवइवापरः १० बृहद्रथंददौतस्यभगवान्जगदीश्वरः ययौसदानवंयोद्धुंबलवीर्यमदोद्धतं ११
अभवत्प्रथमंयुद्धंमुनिविस्मयकारकं विव्याधपंचबाणैस्तंदानवंदेवकंटकं १२ एकेनमुकुटंछित्वाहतांश्चाश्वाःप
रेणच चिच्छेदैकेनचध्वजमपरेणापिसारथिम् १३ कार्मुकंछेदयामासकरस्थंदानवस्यच सच्छिन्नधन्वाविरथोहताश्वो
हतसारथिः १४ गदांगृहीत्वावेगेनाक्षिप्तातस्यरथोपरि गदापातेनदैत्यस्यरथःसारथिनासह १५ गतस्तुचूर्णतांनू
नमवन्यांवैष्णवोपतत् अग्निदग्धोभवत्खड्गःसकोशस्तमतांव्रजन् १६ नदासवैष्णवःशूरोस्थातिक्रुद्धोबभूवह
गदांचिच्छेदतद्धस्तात्कुठारेणतदाबली १७ गदांहिभिन्नामालोक्ययोजयामासतोमरं कुठारंछेदयामाससत्रिशूलंचज
गृहे १८ त्रिशूलेनहतोदैत्यःपपातधरणीतले गतासुश्छिन्नभिन्नश्चज्ञात्वातस्यानुजोबली १९ वीरसेनोमहाक्रूरः २७

+ तवाग्रे हरिंअहत्वा यदिवनागमस्तर्हि यमाग्रेपितृहागतिं व्रजामः इत्यन्वयः पितृघ्नः अगतिं दुर्गतिं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कोपादरुणलोचनः शक्रशोचसक्षणंदैत्योययौयुद्धायसत्वरः २० तिष्ठतिष्ठेतिप्रलपन्ययौतस्यांतिकंरयात् त्रीन्शरा-
न्योजयामाससत्रिशूलंचजगृहे २१ त्रिशूलेनहतोदैत्योपपातधरणीतले गतास्कन्धोऽभिन्नश्चज्ञात्वातस्यानुजोबली
२२ पुनःप्रापमहावीर्यश्चेतनामात्तकार्मुकः स्वर्णपुंखंचकुंतांतस्यशरंदूतमिवास्थितं २३ योजयामासचतुरोनत्वाश्रीजग
दीश्वरम् क्षणद्युतिसमोबाणोनलक्ष्योदानवेनच २४ जहारतच्छीर्षंसर्वेषांपश्यतांनृप पपातधरणीपृष्ठेवज्राहृ
तइवाचलः २५ ततोहाहाकृतंसर्वंदैत्यसैन्यंदिशोदश निर्गतंचैत्यशक्तास्तेसैनिकावैष्णवंप्रति २६ होलंनिवेद-
यामासक्रः पुत्रसंहननादिकं श्रुत्वाशक्रशोचनिपतन्कराभ्यांताडयन्महीम् २७ मूर्छामवाप्यमहतींसावधानःक्षणाद
भूत् स्मृतिः प्रकृतिश्रेष्ठोययौतस्यांतिकंरयात् २८ पुनश्चकारहिपणंयेनस्वनिधनंभवेत् सिद्धांचकारमहतीम्स्व-
सेनांचतुरंगिणीम् २९ एकादशाक्षौहिणीकामध्येभातिमहास्करः ययौचैकुंठभुवनंमृत्युनाकर्षितोयथा ३० ददर्शपुं
डरीकाक्षंचवर्षशतसायकान् ययौसवैष्णवःतूर्णंकुठारेणाहिचिच्छिदे ३१ स्वर्णपुंखंशरंत्यक्त्वाछेदयामासकार्मुकं
छिन्नधन्वाबलीदैत्योधनुरादायचापरं ३२ स्वशरंयोजयामासपरस्यप्राणहारकं वैष्णवोन्यपतन्मोवज्राहतइवाचलः ३३
तंदृष्ट्वापक्षिराड्योद्धुंनिर्ययौदानवंरयात् पक्षीचंचूप्रहारेणचूर्णयामासतद्रथम् ३४ धनुश्चिच्छेदनरवरैः पक्षपातैर्महारथा
त् छिन्नधन्वाहताश्वश्चविरथोहतसारथिः ३५ बाहुयुद्धेनयुयुधेतेनोच्चैरनिवारिणा बलिनातेनदैत्येनपक्षिराजःस्तपक्ष
काः ३६ उत्पाटयित्वासहसानिक्षिप्तागिरिकंदरे मुहूर्ताद्वैष्णवःप्राप्यचेतनामात्तकार्मुकः ३७ क्रुद्धोययौयुद्धायतदैत्येंदी
पाग्नौशलभोयथा गदायुद्धंपुनस्तेनकृतवान्दनुजेश्वरः ३८ बाहुयुद्धंचकृतवान्देवविस्मयकारकम् पद्मामादाय
तंदैत्यंस्त्यक्तवान्वायुमंडले ३९ एवंक्रूरबलंतेननिहतंदानवेनच तंदृष्ट्वानिर्ययौयोद्धुंस्वयंश्रीजगदीश्वरः ४० युयु
धेतेनदैत्येनवर्षाणामयुतंनृप दैत्योयदाप्यवध्योभूत्तदासजगदीश्वरः ४१ निर्मायमहतींमायांवैष्णवींलोकमोहिनीं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

हरिरूपाद्यनेकाश्वसर्वतः पुरुष स्थिताः ४२ तदाभवद्व्याकुलात्मासंपश्यन् सर्वतोहरिं शरान्ववर्षुः सर्वैतैनसमर्थोनि
वारितुं ४३ तदाचक्रेणाचिच्छेदशिरस्तस्यनराधिप होलिकायत्रन्यवसत्तपस्तप्तुंसुदारुणं ४४ अंजलौन्यपतत्तस्या
दानवस्यशिरोनृप ध्यानंविसृज्यसाकन्याज्ञात्वाशीर्षंपितुस्तदा ४५ शुशोचकरुणंदीनाहातातक्वगतोसिमां दीनां
त्यक्त्वात्रमहतीशोकदावेस्करांतक ४६ देवासुराणांनिर्जेताघातितः केनसांप्रतं एवंविलप्यबहुलंदुःखव्याकुलमानसा
४७ पपातधरणीपृष्ठेवज्राहतइवाचलः गतामूर्छांमुहूर्तेनमनस्येवंविचारयत् ४८ येनमेनिहतस्तातस्तंहनिष्कामि
सांप्रतं करेगृहीत्वातच्छीर्षंययावन्वेषतीसती ४९ पितरंचपतिंभ्रातॄनूगतासूनवलोकयत् तेषामग्रेहरिंदृष्ट्वादेवता-
परिचारितं ५० गंधर्वैस्तूयमानंचशक्राद्यैश्चनमस्कृतं एवमानंदमग्नंतंदृष्ट्वानादंचकारह ५१ तेननादेनसंत्रस्ताः शक्रा
द्यादेवतागणाः पेलुर्दशदिशोभीतानकेचिदवशेषिताः ५२ हरिमेकाकिनंज्ञात्वारूपंदंष्ट्रसुविस्तृतं हरिंभक्षितुमुद्युक्ता
यावत्साभिमुखंययौ ५३ हरिः कौमोदकीतावत्क्षिप्तवांस्तन्निरोधने आगतांतद्गदांज्ञात्वामुखेसाजगृहेरयात् ५४
मुखेगृहीतापिगदावेगाद्दैत्यानराधिप निनायपृष्ठतोवेगाच्छतयोजनमायतं ५५ पुनर्ययौहोलिकापिगृहीत्वाताल
पादपं चिक्षेपवेगात्तंवृक्षंविष्णुमूर्धनिकोपतः ५६ तावच्चक्रेणवैच्छित्वापातयामासभूतले पुनःसाजगृहेस्थूलानुपला
न्गिरिसंभवान् ५७ ववर्षभगवन्मूर्ध्निगिरिश्रृंगेयथाघनः न्यवारयद्वैचक्रेणभगवान्जगदीश्वरः ५८ एवंसमभवद्यु-
द्धंदिव्यवर्षसहस्रकं हरिहोलिकयोस्तत्रत्यद्भुतंनृपसत्तम ५९ त्रस्तास्तेखेचरास्तत्रपेलुःसर्वादिशोदश अद्भुतंहिमहद्यु
द्धंवरदानप्रभावतः ६० इतिश्रीभविष्यपुराणेतपस्यमाहात्म्येषड्विंशोध्यायः २६ ७ नारदउवाच एवंबहुति
थकालंकृतंयुद्धंतयासह चक्रप्रहाराभिहतांपातयामासभूतले १ तदासस्मारसाहोलात्वात्मनःकुलदैवतं विभूति
धवलंशांतमक्षमालाधरंविभुम् २ भोःसांबशिवशर्वेतिउच्चैःशब्दंप्रकुर्वती तदाकर्ण्यहरिःसोपिकरुणापूर्णमानसः

२८

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३ यथातयास्मृतस्मिंश्चित्तेतद्वत्सोभूच्छिवःस्वयं शिवस्यत्हृदयंविष्णुर्विष्णोश्चत्हृदयंशिवः ४ तयोर्नभेदःकिंचिद्धिभेदबु
द्धिर्विनश्यति श्रीभगवानुवाच नेत्रेउन्मीलयाशुत्वंयभद्रेस्मरसित्वहं ५ स्वयंशिवोहंवैसाक्षादागतस्तवचिंतना
तू एवंतद्गिरमाकर्ण्यहोलिकाविस्मयंगता ६ उन्मील्यनेत्रेसहसापश्यतिस्मशिवस्वयं उत्थातुंनैवशक्तासाप्रणनाम-
मुहुर्मुहुः ७ उवाचकरुणंदीनाह्योलिकादीनवत्सलं नाथनाथकृपासिंधोत्राहिमांशरणागतां ८ मामुद्धरविरूपाक्षकृ
पानाथविभूषण एवंस्तुत्वातुतंशर्वंतूष्णीमासचहोलिका ९ नारदउवाच चक्रेणछिन्नगात्रांतांहस्ताभ्यांभक्तवत्सलः
अंकमारोप्यवेगेनमार्जयामासतन्मुखं १० उवाचकरुणासिंधुर्होलिकांदीनवत्सलः शिवउवाच वरंयाचयभद्रंतेहोलि
केह्योलकन्यके ११ तपसाचरितेनैवविक्रमेणतथापिच तुष्टोहंतवदास्यामियथाभिलषितंध्रुवम् १२ होलिकोवाच
यदितुष्टोसिदेवेशजगदीशजगत्पते मयापूर्वंतुयत्सर्वंकृतंकर्मसुदुष्करं १३ व्यभिचारात्मकंसर्वंतेनाप्याचरितेनवै त
दाप्रभृतिलोकेस्मिन्वाममार्गस्यभूषणं १४ कुर्वंतियेनरालोकेस्थिरामातेषुसर्वदा भर्त्तारुतेनचैवास्तुमुक्तिरस्तुममम-
प्रभो १५ श्रीशिवउवाच यथामनसिकल्याणीवर्ततेतत्तथाखलु भविष्यतिनसंदेहोममवाक्येनसर्वथा १६ नार
दउवाच एवंलब्ध्वावरंतस्मात्त्यक्त्वाजराक्षसींतनुं देवतारूपमास्थायशिवसान्निध्यमभ्यगात् १७ तस्याःकलेवरंशंभुः
क्षिप्तवान्वैहुताशने तद्भस्मसर्वेषुगात्रेषुलेपंकृत्वापरेह्वनि १८ पूर्णमास्यांफाल्गुनस्यप्रदोषेभगवान्हरः ददाहह्योलिका-
देहंशुभाभिर्नरपुंगव १९ तदाप्रभृतिलोकेस्मिन्होलिकाव्रतमुत्तमम् आविर्भूतंनरश्रेष्ठविश्वस्यसुखदायकं २० मुन
यऊचुः साधुसाधुमहाभागहोलिकायाव्रतंशुभम् उक्तंचतद्विधिंब्रूहिकृपांकृत्वाजगद्धितं २१ सूतउवाच माघ
स्यपौर्णमास्यास्तुयावत्फाल्गुनपौर्णिमा तदाग्रामाधिपतिनामीलयित्वाजनैःसमं २२ शुभानांचैवदारूणांकार्यंचौर्यंनिशा
सुच व्यभिचारोपिकर्तव्योहोलिकाप्रीतयेतदा २३ करपृष्ठोद्भवंजनिताभगस्मरणपूर्वका मासेमुहुःप्रकर्तव्यागर्जनाहो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

लिकामुदे २४ एवंकृत्वापौर्णमास्यांप्रदोषेनरपुंगव पुराद्बहिर्नृपतिना पौराश्चस्वगृहाद्बहिः २५ संमार्जनंकारयित्वालेपनं-
चततःपरं स्वस्तिकानिविचित्राणिकृत्वापौरैरितस्ततः २६ शुभाभिरभितश्चाय दारुभिश्चोरकर्मणा तस्योपरिचितांकृत्वा
वर्तुलांसुमनोहरां २७ ग्रामाधिपतिनाकार्यापुरद्वारभितान्नृप गृहाधिपतिनाकार्यागृहद्वारप्रमाणिका २८ शक्त्यभावेस्व
मानाचतदर्धाधीमिशङ्कितः शक्तौशाठ्यंनकर्तव्यमन्यथाहुतभुग्भयं २९ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनहोलिकांरचयेच्छुभां हो-
लिकाप्रतिमांकृत्वास्वर्णांवाराजतींतथा ३० तस्यालाभेताम्रमयींवित्तशाठ्यंनकारयेत् पूजयेत्प्रतिमांतत्रचितायांनिक्षि
पेत्ततः ३१ एरंडैरिक्षुदंडैश्चकारयेद्भूषितान्नृप प्रत्यब्दंपूर्णिमास्यांतुतपस्येकारयेत्सुधीः ३२ इतिश्रीभविष्यपुरा-
णेतपस्यमाहात्म्येसप्तविंशोऽध्यायः २७ ६५ पृथुरुवाच पूजनंकेनमंत्रेणकर्तव्यंमुनिपुंगव तत्सर्वंममब्रूह्याच
क्ष्वकृपांकृत्वाजनोपरि १ नारदउवाच स्नानंकृत्वानदीतीरेहोलिकासन्निधिंव्रजेत् उपविश्यासनेविद्वान्देशका
लौतुसंस्मरेत् २ आत्मनःसर्वकामार्थसिद्धयेश्रीविवृद्धये अग्निबाधानिरासार्थंहोलिकाप्रीतयेतथा ३ वार्षिकस्य
पूजनंकुर्वेयथावैगोमयाचले तेनमेहोलिकादेवीप्रीयतांशुभदायिनी ४ सप्तहस्तांचतुःशृंगांसप्तजिह्वांद्विशीर्षकां
त्रिपदांन्हस्वचदनांसुखासीनांशुचिस्मितां ५ मेषारूढांजटाबद्धांजिह्वाललनभीषणां तप्तकाञ्चनसंकाशांहोलि
कांहृदिचिंतये ६ ध्यानं आगच्छदेविकल्याणिवृषारूढेजगन्मये यावत्पूजासमाप्स्येनतावत्त्वंसन्निधौभव ७
आवाहनं आसनंहोमसंयुक्तंस्थापितंतेपुरःशुभम् स्वीकुरुष्वमहाकालीहुताशनिनमोस्तुते ८ आसनं अग्नि
रूपधरेतुभ्यंनमस्तेविश्वरूपिणी होलिकेदेविकल्याणीपाद्यंगृह्णनमोस्तुते ९ पाद्यं अक्षतापुष्पसंयुक्तंपूगीफ
लसमन्वितं अर्घ्यंगृहाणदेवेशीहुताशनिनमोस्तुते १० अर्घ्यं कमंडलुंशुभताम्रंचशीतलोदकपूरितं आचम्य
देवदेवेशिप्रीत्यर्थंप्रतिगृह्यतां ११ आचमनीयं पंचामृतंमयानीतं॰ पंचामृतस्नानं॰ गंगासरस्वतीकृष्णारेवाता

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

पीपयोष्णिकाः ताभ्यः स्नानार्थमानीतं गृहाण विमलं जलं १२ स्नानं प्रसीद देवदेवेशि प्रसीद करुणानिधे नमस्तेऽस्तु
ह्यरूपिण्ये वस्त्रयुग्मं गृहाण भोः १३ वस्त्रं० हरिद्राकुंकुमं चैव० हरिद्राकुंकुमं० श्रीखंडचंदनं दिव्यं० चंदनं० अक्षता
श्च सुरश्रेष्ठे० अक्षतान् मल्लिकाशतपत्राणि जातीपुष्पाणि चैव हि पंचकं बिल्वसंयुक्तं पुष्पं गृण्ह नमोस्तु ते १४ पुष्पं० वन
स्पतिरसोद्भूतो० धूपं० साज्यं च वर्ति० दीपं० अपूपं घृतसंयुक्तं नानाभक्ष्यसमन्वितं नैवेद्यं तेमया दत्तं गृहाण परमेश्वरि
१५ नैवेद्यं० इदं फलं मया० फलं० पूगीफलं मह० पूगीफलं० हिरण्यगर्भ० दक्षिणा० नीराजनदीप नमस्ते देवि कल्या
णि नमस्ते करुणानिधे नमस्ते होलिके देवि रुद्रस्य प्रियवादिनी १६ मंत्रपुष्पं० होलिके होलतनये पूजां त्वं कुरु मे शु
भे स्वस्थानं गच्छ भवति रक्ष मामग्निजाद्भयात् १७ गुडोद्भवान् च शिकांश्च गृह्णाण परमेश्वरी दश्चिकोत्थानमेवाधा भव
तुत्वत्प्रसादतः १८ पश्चात्प्रदक्षिणां कुर्यात् होलिकायै समंततः करपृष्ठोष्टसंयुक्तो भगस्मरणपूर्वकः १९ उच्चैर्नादः प्र
कर्तव्यः स्वस्वशक्त्यनुसारतः होलिकाप्रीतये तत्र विप्राणां पूजनं स्मृतं २० भूयसीं दक्षिणां दद्याद्विप्राणां भोजनं तथा
भोजनं तु सुवासिन्यै हरिद्राकुंकुमं तथा २१ एवं पूजाविधिः प्रोक्तो हुताशिन्या नरोत्तम एवं कृते न भवति नराणामग्निजं भ
यम् २२ बहुसौख्यमवाप्नोति शिवसायुज्यमाप्नुयात् तत्र जागरणं कार्यं सर्वैर्नागरिकैः सम २३ महान्कोलाहलः का
र्यो भगः स्मरणपूर्वकः २४ इति श्रीभविष्यपुराणे तपस्यमा० अष्टाविंशोऽध्यायः २८ ६९ नारद उवाच एवं
कृत्वा पौर्णमास्यां विधिं राजन् प्रयत्नतः प्रातः स्नानं तु विधिवत् कृत्वा चोत्तरपूजनं १ कारयेद्विधिवत्तस्य ततो भस्माभि
मंत्रणं होलिके त्वं महामाये वाममार्गप्रदे शिवे २ तवांगभस्मसंस्पर्शात् पापं गच्छतु मे सदा एवं संप्रार्थ्य मनसा त्वंगे वि
नियोजयेत् ३ पुनर्भस्म गृहीत्वा वै पादांगुष्ठाच्छिरः प्रति लेपयेत्तु प्रयत्नेन सर्वरोगोपशांतये ४ भूर्तिहस्तमिते वस्त्रे जीर्णे के
शयुतां च हेत् तस्मिन् ग्रंथिद्वयं कृत्वा मणिबंधं तु बध्नीयात् ५ ग्रामनाथं पुरस्कृत्य वाद्यघोषसमन्वितं प्रतिगेहं ततो गच्छेन

त्रस्थान्बालकान्मुदा ६ चतुष्पथंसमानीयस्कृद्दुंदुभिवादनं जयंयंत्रैर्वैणवैश्चतथाचमोद्भवैरपि ७ परस्परंततोभस्मनिक्षि
पेन्मस्तकोपरि जलयंत्रैस्तथासिंचेद्गीतहास्यविनोदतः ८ मार्गेदृष्टान्जनान्कार्यसक्तानानीययत्नतः तेषामुपरिभस्मांबुनि-
क्षिपेद्धास्यपूर्वकं ९ एवंसर्वजनैःसार्द्धंग्रामनाथःसमाचरेत् ततोगच्छेत्पुरद्वारेनानाकौतूहलान्वितः १० परस्परंततोयुद्धंला
पयेद्बुद्धिपूर्वकम् ततोमध्यान्हसमयेजलक्रीडांसमारभेत् ११ ततोमाध्यान्हिकंकुर्याद्गोपीगीतंपठेत्ततः गोविंदोगोपिना
थश्चगोपालोगोधनप्रियः १२ गोचारिपदद्दाताचगोवर्द्धनधरोहरिः गोपीचंदनलिप्तांगोभक्तसंसिद्धिदायकः १३ गीतापाठर
तानंददायकोगोधनप्रियः द्वादशैतानिनामानियःपठेच्छृणुयादपि १४ तस्यवित्तर्द्धिविभवैर्धनदारादिसंपदः भवंत्येव-
नसंदेहोयःपठेत्सततंनरः १५ विद्याकामोभवेद्विद्वान्धनार्थीधनमाप्नुयात् पुत्रार्थीलभतेपुत्रंयशोर्थीलभतेयशः १६
कन्यार्थीचाप्नुयात्कन्यांदारार्थीचाप्नुयात्स्त्रियं सहस्रावर्तनान्मर्त्योलभतेवांछितंफलम् १७ लिखित्वापुस्तकंचास्य
पूजयेद्योनिरंतरं नाग्निचोरभयंतत्रविष्णुभक्तिःस्थिराभवेत् १८ अयुतावर्तनान्मर्त्योराजानंवशमानयेत् भूर्जपत्रेलिखित्वे
दंत्वष्टगंधैर्स्वगृहे १९ भूतप्रेतपिशाचादिबाधातत्रनजायते बहुनात्रकिमुक्तेनभुक्तिंमुक्तिंसविंदति २० एवंस्तोत्रंपठि
त्वातुपुनःस्नानंसमाचरेत् ततोमाध्यान्हिकंकृत्वास्वस्ववेश्मनिचव्रजेत् २१ देवतापूजनंकृत्वाभोजनंद्विजसाक्षिकं कद
न्नैनैवभक्ष्येत्ततस्तांबूलचर्वणं २२ एवंहिफाल्गुनेमासिद्वितीयदिवसेव्रतं नकरोतिनरोमूढोरौरवंनरकंव्रजेत् २३ तस्मिन्
दिनेनगंतव्यंकेनापिकुत्रचित्क्वचित् यदिगच्छतिचेन्मर्त्योमृत्युमाप्नोतिनिश्चितं २४ नारदोक्तमितिश्रुत्वाराजावचनमब्रवीत्
यदमेकृपयाब्रह्मन्कोमृतस्तद्दिनेगतः २५ एनंमेसंशयंछिंधिसर्वज्ञोसिमहामते नारदउवाच आसीद्वंगालविषयेनगरं
दुर्मदाभिधं २६ तस्मिन्राजाशूरसेनःप्रजापालनतत्परः दानशूरोवदान्यश्चशत्रुसंहारकारकः २७ तस्यपत्नीसुशीले
निरूपौदार्यगुणान्विता तस्यपुत्रोमंदबुद्धिर्विरूपइतिविश्रुतः २८ प्रधानास्तस्यचत्वारोनीतिशास्त्रविशारदाः एवंराजाब-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नास्यसकलंवित्तंगृहदारादिकंतस्मिन्शासति भूचक्रे जनोनंदयुतोभवत् पूर्णिमायांपूजयित्वाहोलिकामपरेहनि
वनंगतः १२ वनाद्गनात्‌धनंगतः ३० इतिश्रीभविष्यपुराणेतपस्यमाहात्म्येएकोनत्रिंशोध्यायः २९ ६९
नेर्दंडयक्षणनामसःशहेतोःकार्यार्थेकुत्रचागतः विरूपोपिकुतोब्रह्मन्निषिद्धदिवसेगतः १ नारदउवाच
एवंपृष्टस्तुमुनिर्निर्विरूपस्यकथानकं शृणुष्वावहितोराजन्हितायजगतोपिच २ शूरसेनस्यवैराज्ञः कदाचिच्छ
स्मृतः १६ द्रककर्नाटसौराष्ट्रराजानोमिलितायुः ३ तानागतान्समाकर्ण्यविरूपस्तसमादिशत् गणका-
रस्तथास्कमुहूर्तंविचारयन् ४ नृपस्यासितपक्षेतुनंदायामविलंबितम् त्र्याहुस्तेगणकाराजन्नाद्यैवराज
भ्र विजयोभवितानूनंनात्रकार्याविचारणा तत्रैकोगणकोधीमान्राजानंवाक्यमब्रवीत् ६ अयंमुहूर्तो
राजन्नतेर्दत्तोमयानहि यदिस्वकल्याणमिच्छुतर्हिमेवचनंशृणु ७ पुरातुजान्हवीतीरेराजासीद्गालवाभिधः त
स्यदुर्व्यसनंचासीन्मृगयायांनराधिप ८ कदाचिद्दैवयोगेनराजादुर्घटकर्मणा तपस्यासितपक्षेतुनंदायांमृगयांग
तः ९ बहुसैन्यसमायुक्तोमृगयोपस्करैर्युतः ग्रामसिंहैःसमायुक्तोल्याग्निशस्त्रधरैस्तथा १० चतुरंगचमूमध्येशु
शुभेसमहीपतिः वनंप्रविश्यगहनंमृगान्हत्वाप्यनेकशः ११ तरक्षून्गवयान्व्याघ्रान्रुरून्सिंहाननेकशः हतान्
हतान्मृगान्राजास्वग्रामेप्रेषयत्तदा १२ अष्टापदंनाममृगंमृत्युदूतमिवास्थितं निकटेदृष्टवान्राजातंहंतुंसमनोद
धे १३ अष्टापदस्तुराजानंतरसाहतवान्बली अष्टापदहतंभूपंदृष्ट्वातेसैनिकाःक्षणात् १४ पलायनपराजाता
श्चतुरंगबलंमहत् दशदिक्षुततोराजन्भयभीतमभूत्तदा १५ ततोऽमात्याःसर्वसैन्यमिलितानगरंययुः वृत्तांतंरा
जपुत्रायकथयामासुरंजसा १६ पितुःक्रियांततश्चक्रेराजपुत्रोतिभक्तितः शोकंकृत्वाराजपत्नीपतिनासहगतिंय-
यौ १७ वृद्धगणकउवाच एतस्मात्कारणाद्राजन्नगंतव्यंकदाचन इतिद्विजस्यवचनंश्रुत्वासंशयमागतः १८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

पुत्रमाहूयतद्वाक्यंश्रावयामाससादरं दुराग्रहीविरूपोसौनिर्भर्त्स्योद्विजपुंगवम् १९ सर्वेमूढास्त्वमेकोसिस्कज्ञःकिंव
दसेखल अतःपरंमावदत्वंगच्छस्वभवनंप्रति २० विप्रावमानिनंपुत्रंराजावचनमब्रवीत् तंविरूपंनगच्छस्वहंतुंशत्रु
ममाज्ञया २१ द्विजनिर्भर्त्सनामेवंमाकुरुष्वकथंचन गतश्रीर्गणकान्द्वेष्टिगतायुश्चचिकित्सकान् २२ गतश्रीश्च
गतायुश्चब्राह्मणान्द्वेष्टिपुत्रक पितुर्वचनमाकर्ण्यविरूपोप्यवदत्तदा २३ अहमद्यैवगच्छामिकृत्वाशत्रुवधंपुनः
आगमिष्यामिराजेंद्रपश्यमेपौरुषंमहत् २४ ततोप्येनंद्विजंराष्ट्राद्बहिर्निष्काशयाम्यहम् एवंप्रवादिनंपुत्रंराजावच
नमब्रवीत् २५ ब्राह्मणस्यावमानात्तेजयोनैवभविष्यति एवंब्रुवंतंराजानंविरूपोप्यवदत्खलः २६ नवापिबुद्धिनाशो
स्तिवयसोतिक्रमान्नृप अहंत्वद्यैवगच्छामिशत्रून्हंतुंनसंशयः २७ विरूपस्यवचःश्रुत्वातूष्णीमासन्नृपस्तदा स
ज्यसैन्योमहावीरान्निग्रहीतुंरणाययौ २८ कृत्वातुतुमुलंपश्चात्पंचत्वमगमत्ततः एतस्मात्कारणाद्राजन्सावर्ज्यास
[illegible]भिः २९ इतिश्रीभविष्यपुराणफाल्गुनमाहात्म्येत्रिंशोऽध्यायः ३० छ पृथुरुवाच पुनस्त्वंवदविप्रें
द्रत्य[illegible]पव्रतानिच तपस्यासितपक्षेयानंदानामापिकीर्तय १ नारदउवाच वदामितवराजेंद्रसर्वमेतदशेषतः
त्वातुपुनः[illegible]सितेपक्षेप्रतिपत्कारिसंयुता २ पातादिदोषादधिकागमनेवर्जयेत्सदा ३ तपस्यासितपक्षेतुकार्याहिव्रतपं
अंनैवभक्षेतत्त[illegible]कथितंपूर्वमेवनराधिप ४ तस्याकरणदोषास्तुकथ्यंतेवैमयाधुना विभूतिलेपनाभावात्कुष्टरोगो
दिनेनगंतव्यंकेनापि[illegible]निराजेंद्रगार्दभीयोनिमाविशन् एतदर्थंमहाराजकथांपौराणिकींशृणु ६ रेवातीरेपुराकश्चिद्
वदमेकृपयाब्रह्मन्कोमृत[illegible]नामराजन्सर्वविद्याविशारदः ७ पंचयज्ञरतोनित्यंदेवतातिथिपूजकः अध्यात्मविद्या
दुर्मदाभिधं २६ तस्मिन्राजा[illegible]ज्ञानमदांधेनतपस्येमासिस्कव्रत पूर्णिमांप्राप्यराजेंद्रहोलिकापूजनंनृप ९ नकृतं
निरूपौदार्यगुणान्विता तस्यपुत्रा[illegible]रपृष्ठोष्टसंयोगध्वनिर्नैवकृतस्तथा १० रात्रौजागरणंचापिनकृतंमंदबुद्धिना ते

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नाश्यसकलंवित्तंगृहदारादिकंतथा ११ नष्टंतुहोलिकाक्षोभात्परंदारिद्र्यमाप्तवान् तदादुःखवशाद्वैश्योगृहंत्यक्त्वा
वनंगतः १२ वनाद्वनांतरंगच्छन्मुनेराश्रममाविशत् गालवस्यतुराजेंद्रपर्णकुट्यांसमाविशत् १३ पादौप्रगृह्यसमु
नेर्दंडवत्प्रणनामसः ध्यानंविसृज्यसमुनिःपुरतस्तमपश्यत १४ पृष्टवान्समुनिःपश्चात्कोभवान्कुतआगतः
एवंपृष्टस्तुमुनिनावैश्योवचनमब्रवीत् १५ माहिष्मतीनामपुरीरेवातीरस्थभूषिता तत्रस्थोहंधनीवैश्यःसुदर्शनइति
स्मृतः १६ कदाचिद्दैवयोगेननष्टंबहुधनंमम सदाचाररतोनित्यंसत्यधर्मपरायणः १७ सर्वव्रतकरश्चाहंब्रह्मविद्याक
रस्तथा इदानींकेनदोषेणदारिद्र्यंसमुपागतं १८ देहेकुष्ठसमुत्पत्तिर्जातामेमुनिसत्तम कुत्रापिनलभेशर्ममनसो
भ्रमएवच १९ जातस्तदानींतुममउपायाबहवःकृताः कुष्ठादिरोगनाशार्थंतथादारिद्र्यशांतये २० उपायानिष्फला-
विप्रजातामेदैवयोगतः तदामयागृहंत्यक्तमरण्यंसमुपागतः २१ दारिद्र्यरोगभीत्यातुमरणंचिंतयाम्यहं व्याघ्रादि
हिंसकाःसर्वेमानहिंसंतिभोमुने २२ इदानींत्वत्सकाशेहंप्राप्तोस्मिकरुणांबुधे अत्रापिमहदाश्चर्यंमयादृष्टंतवाश्रमे
२३ सिंहव्याघ्राश्चनरसागजागावःसरीसृपाः बिडालानकुलाश्चैवमूषकामंडुकास्तथा २४ क्रीडंतित्यक्तवैराश्चअोर-
साबांधवोयथा प्रमोदंगमिताःसर्वेत्वहंदुःखीतवाग्रतः २५ एतस्यकारणंब्रह्मन्कृपयाचवदाधुना एवंवैश्यवचःश्रुत्वा
ध्यानस्तिमितलोचनः २६ गालवोविस्मयाविष्टोवैश्यंवचनमब्रवीत् त्वयाज्ञानमदांधेनतपस्येव्रतपंचकम् २७ नकृतं
हेलयातेनदारिद्र्यंपतितंत्वयि कुष्ठादिरोगसंभूतिर्देहेजातातवाधुना २८ एवमुक्त्वागालवस्तुतूष्णीमासनृपोत्तम
२९ इतिश्रीभविष्यपुराणेफाल्गुनमाहात्म्येएकत्रिंशोऽध्यायः ३१ ६९ नारदउवाच श्रुत्वातुवाक्यंमुनि
पुंगवस्यसुदर्शनोतीवविस्मयान्वितोभूत् पप्रच्छदारिद्र्यविनाशकृत्परंभूयोमुनिंक्लेशविनाशहेतवे १ सुदर्शनउ
वाच महाराज ऋषिश्रेष्ठसर्वकल्याणसाधक दारिद्र्यरोगनाशार्थंहोलिकाक्षोभशांतये २ ब्रूहिमेपरमेशान

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्युपायंक्लेशनाशनं ऋषिरुवाच वैश्यतंमेश्रृणुवचोदेहशुद्ध्यर्थमेवच ३ सर्वपापविनाशायप्रायश्चित्तंगृहाण
भोः पूर्वजन्मनियत्पापंव्याधिरूपेणदृश्यते ४ यथादारिद्र्यरूपेणदृश्यतेयत्ततात्वया सुदर्शनउवाच प्रायश्चि-
त्तंदिशमुनेदेहशुद्ध्यर्थमेवच ५ कृतेनयेनदारिद्र्यंलयंकुष्टगदोव्रजेत् गालवउवाच अनुतापसमायुक्तः पू
र्वंभूयास्ततःपरम् ६ वेदशास्त्रसमायुक्तान्कामलोभविवर्जितान् निर्मत्सरान्द्विजान्शुद्धान्विष्णुभक्तिपुरस्कृ-
तान् ७ महाभागवतान्शांतान्विष्णुमुद्रांकितांस्तथा दृष्ट्वाचार्यान्वैश्यपतेविचारयवदंतिते ८ वैश्यउवा
च वैष्णवानालक्षणंमेकथयस्वमुनेधुना तानहंशरणंगच्छेप्रायश्चित्तार्थमेवच ९ गालवउवाच विष्णुस्तुतिं
येसततंपठंतिहरेर्गुणान्कर्णपुटैःपिबंति करैस्तुनित्यंतुलसीदलैर्येकुर्वंतिपूजांसततंहिविष्णोः १० सुदर्शनउवा
च ब्रूहिमेभगवन्विष्णोःस्तुतिंपापहरांपराम् गालवउवाच ॐनमोभगवतेतुभ्यंविष्णवेप्रभविष्णवे अ-
हंत्वांशरणंयामिपापमेनुदसर्वदा ज्ञानप्रदायसाक्षाद्दिदात्रेतुभ्यंनमोनमः १२ भूयान्मनःकृष्णपदारविंदेजिह्वाच
तेदिव्यकथानुवर्णने नेत्रेममास्तांप्रतिमेक्षणेसदाश्रोत्रेकथायांतुपदेसुतीर्थे १३ घ्राणंतुतत्पादसरोजसौरभेतद्भुक्त
गंधादिविलेपनेत्वक् स्यातांचहस्तौतवमंदिरेविभोसंमार्जनादौममनित्यदेव १४ वाणीतवाद्भुतकथागणरंजितास्या
न्मूर्धाचमेस्यात्तववंदनेऽनिशं कामश्चमेस्यात्तवसत्कथायांबुद्धिश्चमेस्यात्तववेदनेऽनिशं १५ दिनानिमेस्युस्त
वसत्कथोदयैरुद्गीयमानैर्मुनिभिर्गृहागतैः हीनप्रसंगस्तुनमेभवेत्क्षणंकदानिमेषार्धमथापिविष्णो १६ नपारमे-
ष्ठ्यंनचसार्वभौमंनचापवर्गंस्पृहयामिविष्णो त्वत्पादसेवांचसदैवकामयेप्रार्थ्यांश्रियाब्रह्मभवादिभिःसुरैः १७
हेकृष्णविष्णोमधुकैटभारेब्रह्मादिभिर्वंदितवंदनीय संसारकूपेपतितंसुरेशकरावलंबंजगदीशदेहि १८ संसा
रसर्पदष्टंमांविषयौघविषाविलं विषान्मोचयमांनाथसंजीवयकृपांबुधे १९ गुणाधीशगुणातीतगुणत्रयवि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वर्जित भवपोतकृपापूर गुणाभावनतेनमः २० निर्मायनिरहंकार भक्तानांमुक्तिदायक शेषशायिन्रमानाथत्वाम्-
हंशरणंगतः २१ उपेंद्रमत्स्यकूर्मादिप्रवतारप्रवर्त्तक स्वमायानिर्जितजनत्वाहंशरणं गतः २२ प्रह्लादभक्तवच
नात्त्वंभाविर्भूतभूतिद हिरण्यकशिपोर्हंतस्त्वाहंशरणागतः २३ पापोहंपापकर्माहंपापात्मापापसंभवः त्राहि-
मांपापशमनत्वाहंशरणंगतः २४ ममापराधोनास्त्येवत्वाहमितिवादिनः शरणागतसंत्यागात्पापंतवभविष्यति
२५ त्वदिस्थितोसिसर्वेषांबुद्धिदातात्वमेवच सद्बुद्धिंदेहिमेविष्णोपापद्रुमकुठारक २६ पापदावाग्निमध्येहं प-
तितोस्मिजनार्दन पाहिमांकरुणासिंधोदासानांहितकारक २७ अनेकजन्मानिमयायत्कृतंदुरितंविभो तत्वनाश
यदेवेशशरणंतेगतोस्म्यहम् २८ एवंस्तुवंतियेनित्यंविद्धितान्वैष्णवान्शुभान् अंतर्निष्ठारतान्विद्धि इतरेदांभि
काःस्मृताः २९ नारदउवाच येपठंतिस्तवंनित्यंवैष्णवावैष्णवाश्चापि उभयोश्चोभयंप्राप्यंऐहिकामुष्मिकंसु
खम् ३० सकामोलभतेभोगान्निष्कामोमोक्षमाप्नुयात् शैवाःसौराश्चगाणेशाःशाक्ताश्चापिनराधिप ३१ आर्ता
जिज्ञासवोभक्ताज्ञानिनोत्थ्यर्थकामुकाः चतुर्विधाःस्वकीयानिफलानिविविधानिच ३२ लभंतेतान्निराजेंद्रभक्तियु
क्तानसंशयः तस्माद्भक्तिंपरांविद्धिपुमर्थपरिसाधने ३३ इतिश्रीभविष्यपुराणेतपस्यमाहात्म्येद्वात्रिंशोऽध्या
यः ३२ ६७ नारदउवाच सुदर्शनंगालवस्तुपुनःप्रोवाचभूपते गच्छत्वंवैष्णवान्वैश्यप्रायश्चित्तविधिंकुरु
१ तेनकृत्वादेहशुद्धिंकुरुष्वव्रतपंचकं ममावकाशोनास्त्यत्रतपश्चर्यांतरादिह २ श्रुत्वागालववाक्यंतुवैश्योगाद्वै-
ष्णवान्प्रति तेभ्यःस्वकीयाचरणंश्रावयित्वासुदर्शनः ३ शुद्ध्यर्थंप्रार्थयत्तेहिब्रूपुस्तंनिष्कृतिंपरां विप्राज्ञयातदा-
चक्रेप्रायश्चित्तविधिंतथा ४ तपस्यपंचकंचापिगतोदारिद्र्यकुष्ठको इहभुक्त्वाखिलान्भोगान्पुत्रपौत्रसमन्वितः
५ कीर्तिंचविपुलांप्राप्यविष्णोःसायुज्यतांगतः नारदउवाच अयंतेकथितोराजन्नितिहासःपुरातनः ६ एनंसंकीर्त

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

येन्नित्यंमृणुयाद्वासमाहितः दारिद्र्यकुष्टरोगादिनाशोभवतितत्क्षणात् ७ एतस्मात्कारणाद्राजन्सर्वैर्जपव्रतादिकं
कार्यमात्महितंयद्वत्तपस्यव्रतपंचकम् ८ पृथुरुवाच सर्वव्रतेभ्यस्तपसस्तपस्येपंचकंहितं यत्त्वयोक्तंद्विजश्रेष्ठ तन्मेवि
स्तारतोवद ९ नारदउवाच फाल्गुनेपौर्णमास्यांतुकार्यमग्निव्रतंद्विजैः विधिंतस्यप्रवक्ष्यामिशृणुष्वावहितोनृप १० अ
ग्निमूर्तिंपुराध्यायेन्माम्नातुवरदांशुभाम् तांमूर्तिंहोलिकादेविद्वारदेशेक्षिपेततः ११ उपचारैःषोडशभिःपूजयित्वा
व्रतीपुनः तिष्ठेद्यावच्चार्धदेहोहोलिकायास्तुप्रज्वलेत् १२ प्रदक्षिणात्रयंकृत्वापरिवारयुतस्तथा करपृष्ठोष्ठजनिता
न्शब्दानुच्चांस्तुकारयेत् १३ रात्रौजागरणंकुर्याद्भगोच्चारणगायनैः एवमग्निव्रतंकार्यमादित्यस्योदयावधि १४ शूद्रैस्त
थावर्णबाह्यैः कार्यमग्निव्रतंनृप ततःकार्यंप्रयत्नेनद्वितीयदिवसेजनैः १५ भस्मव्रतंभूतिकरंविधिंतुप्रवदामिते सू
र्योदयेसमुत्थायप्रणमेच्चदिवाकरं १६ होलिकायाश्चितादेशमागत्यजलकुंभकैः दुग्धकुंभैस्तथाराजन्भस्मधूलिंतु
सेचयेत् १७ तद्भस्मसर्वगात्रेषुलेपयेन्मंत्रपूर्वकं होलिकादेहसंभूतसर्वभूतविनाशन १८ मदीयदेहजान्रोगान्भ
स्मनाशयनाशय इतिमंत्रंसमुच्चार्यशिखामारभ्यपादतः १९ एवंभस्मव्रतंकार्यंसर्वैरपिजनैःसदा तृतीयदिवसे-
राजन्धूलिकाव्रतमाचरेत् २० होलिकाभूमिसंभूतांधूलिंगृह्यस्वशक्तितः तथाचतुष्पथगतांखरैःखुरविदारिताम्
२१ प्रगृह्योत्साहसंयुक्तोऽन्योन्यंशिरसिक्षिपेत् ढक्कादुंदुभिशब्दाश्चमुरवशब्दास्तथैवच २२ एवंधूलिव्रतंराजन्च-
तुर्थेगोमयव्रतं विधिंतस्यप्रवक्ष्यामिमहिषीणांगवामपि २३ खरोष्ट्रगर्दभानांचपुरीषंगृह्ययत्नतः अंगानिलेपयि
त्वातुमुरवशब्दपुरःसरं २४ एवंव्रतंगोमयस्यचत्वारिपंचमेहनि कर्दमस्यव्रतंकार्यंविधिंतस्यवदामिते २५ गोमूत्रो-
द्भवपंकंतुप्रगृह्यनृपसत्तम तथास्वमहिषीमूत्रखराजामूत्रसंयुतां २६ मृदंप्रगृह्यएतस्मिन्स्थानेऐक्यंतुकारयेत् तेन
सर्वैस्तुसर्वांगेलेपयेदुत्सवान्वितैः २७ करपृष्ठोष्ठशब्दांश्चढक्कादुंदुभिनिःस्वनान् भगोच्चारणपूर्वंतुकारयेद्विपुनःपुनः ३३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२८ एवंव्रतानांपंचानांविधिस्तेपरिकीर्तितः पंचाह्निकोयंयज्ञस्तेकथितोराजसत्तम २९ यज्ञेत्ववभृथस्नानंप्रोच्य
तेतेमयाधुना विधिंतस्यापिराजेंद्रविस्तरेणवदामिते ३० ग्रामाद्बहिः पूर्वदिशिदक्षिणेपश्चिमोत्तरे चतुर्णांतुदि
शांमध्येयादिक्समतराभवेत् ३१ दिशितस्यांवापिकांतुकारयेद्दुयथाविधि तस्यामवभृथस्नानंकार्यंसर्वजनैः
सदा ३२ व्रतपंचकसाफल्यंतेनसंजायतेनृप ३३ इतिश्रीभवि० फाल्गुनमा० त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ३३ ७
पृथुरुवाच यात्वयाकथितावापीकीदृशीसावदस्वमे नारदउवाच वाप्याःस्वरूपंवक्ष्यामिशृणुतापनाशनं
१ अष्टास्त्रांचतुरस्त्रांवाषडस्त्रांवानृपोत्तम विस्तारतश्चतुर्हस्तांगंभीरांतावतीमपि २ चर्मयंत्रोद्धृतजलैः पूरयि
त्वाप्रयत्नतः तन्मध्येनिक्षिपेन्मृत्स्नांनानास्थानगतांनृप ३ अश्वशालास्थितांचैवगजशालास्थितांतथा निक्षि
प्यतस्यांसततंपूजयेत्तांप्रयत्नतः ४ षोडशैरुपचारैस्तुप्रविशेद्द्विजपूर्वकं इमंमंत्रंसमुच्चार्यस्नानसंकल्पपूर्वकं
५ सर्वतीर्थोत्तमात्वांहिस्फोटकादिभयापहे तपस्येतापसंजनैर्वंदितासिनमोस्तुते ६ करपृष्ठोष्ठसंयुक्तान् भा
गस्मरणपूर्वकान् कारयेद्दिविधान् शब्दान् एवमावभृथंचरेत् ७ कृतेत्ववभृथेराजन् पंचकंसफलंभवेत् अकृ
त्वावभृथस्नानंदेहेरोगसमुद्भवः ८ भवत्येवनुराजेंद्र कृतेतुव्रतपंचके अत्रतेकथयिष्यामि इतिहासंपुरातनम्
९ पुराचर्मण्वतीतीरेनगरंरुद्राह्वयं तत्रासीद्ब्राह्मणःकश्चित्सोमदत्तइतिश्रुतः १० धनवान्ज्ञानसंपन्नोवेद
शास्त्रार्थतत्वविन् भार्यारूपवतीतस्यचित्तज्ञातन्मनोहरा ११ सुशीलशीलनामानौद्वौपुत्रौतस्यसुव्रतौ विद्वांसौता
वपिउभावेकचित्तौजनप्रियौ १२ कदाचित्फाल्गुनेमासिहोलिकायामहोत्सवं सर्वेजनाःप्रकुर्वंतोयथाविधिनृपो
त्तम १३ पुत्राभ्यांसोमदत्तेनहोलिकापंचकव्रतं यथाविधिकृतंराजन् तदानींदैवयोगतः १४ देहज्वरसमुत्पत्तिःसो
मदत्तस्यचाभवत् ततोवभृथवेलायांस्नानार्थंमीलिताजनाः १५ आगताःसोमदत्तस्यगृहेतेव्रतिनोजनाः एहिए

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ह्रीतिजल्पंतोभगोच्चारणपूर्वकं १६ करपृष्ठोष्ठसंयोगात्कुर्वंतोविविधान्रवान् तेषांकोलाहलंश्रुत्वासोमदत्तोज्वरा
न्वितः १७ तैसार्द्धंनोजगामाथज्वरितोस्मीतिचावदत् ततदावभृथस्नानंकर्तुंतत्पुत्रसंयुताः १८ गतास्तदातीर्थे
तटेमंत्रपूर्वंप्रचक्रमुः समाप्यावभृथस्नानंगतोमासस्ततःफाल्गुनः १९ तन्मासाभ्यंतरेराजन्सोमदत्तोभगान्वितः रोमे
रोमेस्फोटकाश्चसंजाताबहवस्तथा २० तस्योपशमनार्थायउपायाबहवःकृताः तथापिस्फोटशमनंनैवजातंनृपोत्त
म २१ रोगोपशमनार्थायदेवताराधनंकृतं तथापिरोगनाशस्तुनैवजातःकथंचन २२ तदात्रासंसमापन्नोगृहंत्यक्त्वा
वनंगतः वमाह्नांतरंगच्छन्वसिष्ठस्याश्रमययौ २३ साष्टांगंप्रणनामाथतथैवपतितोल्पभूत् ध्यानंविसृज्यब्रह्मर्षि
र्नेत्रेउन्मील्यदृष्टवान् २४ सोमदत्तमुवाचाथवसिष्ठःकरुणान्वितः किमर्थमागतस्त्वंहिदशामेतांकुतोगतः २५ एवंपृ
ष्टोवसिष्ठेनसोमदत्तोब्रवीत्तदा ब्रह्मन्रोगाभिभूतोहंत्वत्सकाशमिहागतः २६ इहजन्मनिपूर्वेवायत्कृतंदुष्कृतंमया
तेनमेरोगसंप्राप्तिः संजातिबहुदुःखदा २७ तद्दुष्कृतंनजानामितदर्थमिहचागतः त्वंतुसर्वंविजानासिउपायंदुष्कृतं
तथा २८ मह्यंकथयविप्रेंद्रपापरोगविनाशनं उपायमितिसंश्रुत्यवसिष्ठस्त्विदमब्रवीत् २९ वसिष्ठउवाच जनैःस
वैःप्रार्थितेनत्वयात्वज्ञानतःकृतः पंचकावभृथस्नानस्त्यागस्तेनेदृशीगतिः ज्ञाताहितवविप्रेंद्रतस्योपायमतःशृणु
३० इतिश्रीभ॰विष्युपुराणेतपस्यमा॰चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ३४ ॥ पृथुरुवाच कउपायोमुनेतेनकथितस्तच्च
मेवद नारदउवाच सोमदत्तंवसिष्ठस्तुप्रोवाचवचनंतदा १ फाल्गुनस्यासितेपक्षेचतुर्थ्यांगणनायकं पूजयस्वार्क
पुष्पैश्चशमीदूर्वांकुरैस्तथा २ कृत्वामूर्तिंगणेशस्यस्वर्णरौप्यमयींतथा अथवामृन्मयींकुर्याद्वित्तशाठ्यंनकारयेत्
३ उपचारैःषोडशभिः पूजयित्वागजाननं एकैकनाममंत्रेणह्युपचारान्समर्पयेत् ४ प्रथमंगणनाथायनामानिक
थयाम्यहम् भक्तसंकटनाशायमहाविघ्नौघनाशिने ५ विघ्नारण्यकुठारायगजवक्त्रायतेनमः एकमुखोद्विमुखश्चैव-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विकटोविघ्ननाशनः ६ अमोघसिद्धिरमृतोभक्तचिंताहरःकविः ब्रह्मांडमंडपस्तंभः शंडादंडविराजितः ७ ब्रह्माधि
ष्णुमहेशानामधिकारप्रदःशिवः योगिहृत्पद्मवासायतुभ्यंनित्यंनमोनमः ८ मोदकापूपलड्डुकैः पक्वान्नैर्विविधैरपि
पायसैःपंचखाद्यैश्चनैवेद्यंतुसमर्पयेत् ९ ततोदूर्वांकुरान्गृह्यएकविंशतिसंख्यया एकैकनाम्नाएकैकामस्तकेतुसमर्प-
येत् १० ज्ञानप्रदोज्ञानगम्योज्ञानदोज्ञाननाशकः ज्ञानदीपप्रकाशेनयोगिहृत्पद्मवासकृत् ११ ज्ञानामृतप्रदश्चैवभक्ता
नांभक्तिवर्धनः मुक्तानांमुक्तिदश्चैवसिद्धानांसिद्धिदःस्मृतः १२ साधकानांसाधकश्चरसज्ञानांरसप्रदः प्रत्यवायसमेता
नांप्रत्यवायहरस्तथा १३ दीनानांदैन्यहरणोबद्धानांमुक्तिदःस्मृतः चतुर्वेदविदाचार्यश्चतुर्वर्गफलप्रदः १४ पंचकावभृ
थस्नानप्रयागस्नानफलप्रदः ततोनीराजनंकुर्यान्मंत्रपुष्पंनिवेदयेत् १५ प्रदक्षिणानमस्कारान्कृत्वापूजांपुनःपठेत्
विविधानिचस्तोत्राणिमनुमेकाक्षरंजपेत् १६ एवंचतुर्थीव्रतकंएकविंशतिसंख्यया भक्त्यात्वयानुकर्तव्यंकार्यसिद्धिर्भ
विष्यति १७ एतद्धिपरमंगोप्यंप्रीत्यातेकथितंमया त्वयानुयस्यकस्यापिवक्तव्यंनकदाचन १८ भक्तिहीनायदुष्टायवं-
चकायशठायच परदोषप्रवक्त्रेचनवक्तव्यंकदाचन १९ एवमुक्तोवसिष्ठेनसोमदत्तस्तदानृप प्रदक्षिणीकृत्यगुरुंप्रणि
पत्यगृहंययौ २० पश्चाद्विचार्यसिद्ध्यर्थंक्षेत्रंकिंक्षिप्रसिद्धिदं विचार्यसर्वक्षेत्राणिमृत्युलोकगतानिच २१ तेभ्योधिक
तरंक्षेत्रंमविमुक्तंययौततः ढुंढिराजस्यनिकटेव्रतंचक्रेमुनीरितम् २२ यथोक्तंमुनिनातेनतुष्टोभूद्विघ्ननाशकः सोमदत्त
स्यपुरतःस्वरूपंप्रकटीकरोत् २३ चतुर्भुजंशूर्पकर्णंशंडादंडविराजितं कोटिसूर्यप्रतीकाशंकोटिचंद्रांशनिर्मलं २४
एवंविधंतदारूपंदृष्ट्वासोविस्मयान्वितः तुष्टावपरयाभक्त्यागद्यपद्यैरनेकशः २५ बद्धांजलिःपुरस्तिष्ठन्निदमुच्चैर्जगादह
व्रतत्यागीमदन्योनदुराचारीतथैवच २६ सापराधोपिशरणमिदानींतेसमागतः बहुनात्रकिमुक्तेनयदिच्छसितथाकुरु
२७ एवंस्तुतस्तदादेवः सोमदत्तेनधीमता वरंब्रूहिवरंब्रूहिवरंब्रूहीतिचाब्रवीत् २८ इतिदेवस्यवाक्यांतेसोमदत्तोब्रवीत्त

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

दा सर्वेषांत्वद्वतस्त्वंहित्वद्वतंवेत्सिवानघा २९ वरंब्रूहिकिमर्थंमांयांचयायोजयिष्यसि ततोदेवोऽब्रवीद्दिप्रंपूर्णंतेचा
स्तुवांछितं ३० इत्युक्त्वागणनाथोपितत्रैवांतरधीयत सोमदत्तोदोषमुक्तःस्वगृहंप्रत्यपद्यत ३१ भगंदरःकुष्ठरोगोन्य
न्येदेहसमुद्भवाः तेसर्वेसोमदत्तस्यदेहात्स्वस्थानगाऽभवन् ३२ नारदउवाच एतस्मात्कारणाद्राजन्हीनांगंनव्रतंच
रेत् व्रतेंगहीनेविहितेहीनांगोजायतेनरः ३३ तस्मात्साङ्गव्रतंकुर्यान्सोमदत्तोयथान्यथा ३४ इतिश्रीभ॰पु॰तप
स्यमा॰पंचत्रिंशोऽध्यायः ३५ ॥ सूतउवाच इतिहासमिमंश्रुत्वापुनःप्रोवाचभूपतिः ब्रूहिनारदभक्तायफाल्गु
नस्यकथामृतम् १ नारदउवाच अतःपरंतुराजेंद्रकथयामिकथांतरं फाल्गुनस्यसितेपक्षेषष्ठ्यांकुर्याद्दशान्हिकं २
व्रतंकार्यंतुसर्वैश्चस्वस्वशक्त्यनुसारतः गाणेशैश्चापिशैवैश्चसौरैशाक्तैश्चवैष्णवैः ३ गणेशभक्तैःसततंप्रत्यहंविघ्नतर्प
णं मोदकापूपलड्डुकैरेकविंशतिसंख्यया ४ कर्तव्यंतुतथाशैवैःपूर्त्यर्थंविप्रतर्पणं पक्वान्नैर्विविधैश्चैवरात्रौपूजाशिवस्य
च ५ पूर्वोक्तविधिनाकार्यंबिल्वपत्रार्पणंतथा पंचाक्षरिमंत्रजपोध्यात्वादेवंचनामभिः ६ नामानिकथयिष्यामिमंत्र
रूपाणिसुव्रत विरूपाक्षःशंकरश्चस्वयंभूर्मृत्युनाशनः ७ गंगाधरोनीलकंठोद्विजराजविभूषणः त्रिनेत्रोभूतनाथश्चापि
नाकीवृषवाहनः ८ विशेषार्घ्यंततोदद्याद्देवशाक्तैश्चपूजनं कार्यंपूर्वोक्तविधिनात्रिसंध्यांमंत्रपूर्वकं ९ सौभाग्यद्र
व्याभरणैश्चंपकाशोकपुष्पकैः सततंपूजयेद्देवींततोमंत्रजपःस्मृतः १० नमोदेव्यैमहादेव्यैशिवायैसततंनमः नमः
प्रकृत्यैभद्रायैनियताःप्रणताःस्मता ११ जयंतीमंगलाकालीभद्रकालीकपालिनी दुर्गाक्षमाशिवाधात्रीस्वाहास्वधान
मोस्तुते १२ एतयोक्तजपःकार्योत्त्यष्टोत्तरशतंनृप पूजाकांडोक्तविधिनासर्वांपूजांतुकारयेत् १३ त्रयोदशभ्यायिमे
भ्योदीयतांवायनानिच तावन्मितान्ब्राह्मणांस्तुपक्वान्नैर्भोजयेन्नृप १४ पीतंदीपकपुष्पाणित्रयोदशस्तनामभिः स
मर्पयेज्जगन्मात्रेनामानिकथयाम्यहं १५ विद्याप्रदाविभवदाविघ्नमंगलकारिणी करुणापूर्णहृदयाशारदाभक्तव-

३५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्सला १६ एवंशाक्तैः शक्तिपूजाकार्याभक्त्यानराधिप एवंसौरैः सूर्यपूजाकार्याभक्त्यानुपूर्ववत् १७ विशेषमत्रवक्ष्या-
मिमंत्रंतत्रविधानतः अष्टचत्वारिंशतिकानर्घ्यान्दद्यात्तुमंत्रतः १८ एहिसूर्यसहस्रांशोतेजोराशिजगत्पते करवीरैर्हृद
शभिर्भक्त्यासूर्यंप्रपूजयेत् १९ तावन्मितैर्नामभिस्तुनामानिकथयाम्यहं मित्रोरविस्तथासूर्योभानुरादित्यएवच २०
प्रभाकरस्तिमिरहादिक्पतिश्चविभावसुः लोकचक्षुःकर्मसाक्षीसर्वधर्मप्रवर्तकः २१ एतैस्तुनामभिःसूर्यंपूजयेत्सा
धकोत्तमः ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्संख्ययाद्वादशोत्तमान् २२ तिलतंडुलसंमिश्रैःपक्वान्नैर्विविधैरपि ततोमंत्रजपं
कुर्याद्द्वादर्शेभक्तितत्परः २३ अतःपरंवैष्णवैस्तुपूजनंभक्तिपूर्वकं पूर्वोक्तविधिनाकार्यंविशेषस्तत्रचोच्यते २४ पंचा-
मृतैःपूजयित्वाकोमलैस्तुलसीदलैः चतुर्विंशैर्नामभिस्तु प्रणवाद्यैर्नमोंतकैः २५ भक्त्यासमर्पयेद्राजन्नामानिकथया
मिते केशवायनमस्तुभ्यंनमोनारायणायच २६ माधवायनमस्तुभ्यंगोविंदायनमोनमः विष्णवेचनमस्तुभ्यंमधु
सूदनवामन २७ त्रिविक्रमहृषीकेशदेवकीनंदवर्धन रथांगपाणेलोकेशसर्वदृक्वासवानुज २८ विश्वकर्ताविश्व
भोक्ताविश्वात्माविश्ववर्धनः त्रिलोकेशोभक्तिगम्योकर्ताहर्ताजगत्पतिः २९ सामगानरतःसौम्यःसर्वप्रहरणायुधः
एवंविष्णुंपूजयित्वाब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ३० परमान्नैस्तुपक्वान्नैश्चतुर्विंशतिसंख्यया एवंविष्णुव्रतंकुर्याद्भवेत्पूर्ण
मनोरथाः ३१ व्रतांतेपंचभिश्चापिरात्रौजागरणंनृप यथोक्तविधिनाकार्यंविधिंतेकथयाम्यहम् ३२ इतिश्रीभ०पु०
तपस्यमा० षट्त्रिंशोऽध्यायः ३६ ६७ पृथुरुवाच येनयेनप्रकर्तव्यंयथाजागरणंमुने तंविधिंश्रोतुमिच्छा
मित्वत्तोब्रह्मविदांवर १ नारदउवाच गणेशभक्तैःकर्तव्यंगणेशगुणकीर्तनैः स्वस्वदेवस्यवेषाणांधारिणोनट
नर्तकान् २ संपूजयेच्चवस्त्राद्यैर्भूषणैर्विविधैरपि पंचानांनैवभेदोस्तिभेदबुद्धिःपतत्यधः ३ एतस्मात्कारणात्सर्वै-
र्विष्णो [illegible]वानुकीर्तनैः अवतारचरित्राणिरूपाणिविविधानिच ४ मत्स्यःकूर्मोवराहश्चनारसिंहोथवामनः जा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मत्स्यस्तथारामोहलधारीतथैवच ५ बौद्धः कल्कीदशैवैते कृष्णस्तु भगवान्स्वयं एतेषामवताराणां येयेस्युरूप-
धारिणः ६ पुरुषास्तांस्तु पश्येत यतोविष्णुमयंजगत् दैवतैःपंचभिर्विष्णोः स्वरूपंकथ्यते बुधैः ७ अतःसर्वैरपिज-
नैः कर्तव्यंविष्णुपूजनम् रात्रौजागरणंकार्यंस्वस्वोपासनयान्वितैः ८ विलोकनीयास्तद्वेषानटान्नृत्यंविलोकयेत् दि
वातुपूजयेत्कृष्णंराधयासहितंनृप ९ माहात्म्यश्रवणान्मे फाल्गुनस्याति भक्तितः माहात्म्यश्रवणेनैव पुराणोक्तं
फलंलभेत् १० विनोदोत्थनृतंचौर्यं फलकाष्ठतृणादिना तत्सर्वंविलयंयाति पुराणश्रवणादिना ११ हुताशिन्याः
समुद्दिश्य यदानीतंगृहेजनैः ब्राह्मणैःसहभोक्तव्यमुद्दिश्यचैव होलिकां १२ ज्ञानतोज्ञानतोवापिचौर्येणापहृतं
जनैः पंचकेतैर्नभोक्तव्यं भुक्त्वादुःखमवाप्नुयात् १३ पंचकेतुप्रकर्तव्यंगीतहास्यविनोदनं नटनाट्यैश्चविविधैःकु
शब्दैरेवसर्वशः १४ अवतारादिचरितंनटेभ्यः कारयेद्बुधः एवंनिशामतिक्रम्य प्रभातेविमलेसति १५ तद्भस्मलेपनं
कार्यंसर्वैर्नागरिकैर्जनैः सिंचनंपयसाकार्यंतथापंचामृतेनच १६ ततस्तुश्वपचंस्पृष्ट्वा तैलाभ्यंगंसमाचरेत् तैला
भ्यंगमकुर्वाणोनरकंप्रतिपद्यते १७ गोमयेनोपलिप्याथस्नानंसाकंसमाचरेत् एवंकृतेनसंदेहः कालिजित्वंभविष्य
सि १८ नारदोक्तंवचःश्रुत्वापृथुःपरमहर्षितः संपूज्यनारदंभक्त्याजग्मतुस्तौयथागतं १९ पृथुर्नारदवाक्येनच-
कारव्रतमुत्तमं एतद्व्रतप्रभावेणकलिदोषंसुदारुणम् २० निर्धूयसकलंराज्यमकरोद्वसुधातले सर्वशोकविनिर्मु-
क्तोत्थपापपरमस्करवम् २१ एवमेवप्रकर्तव्यंशूद्रविट्क्षत्रियैर्द्विजैः अन्यथादुःखभागीस्यात्दूरदानाच्छिवस्यच
२२ अत्रार्थेकथयिष्यामिइतिहासंपुरातनं पुरामगधदेशेषुमागधोनामभूपतिः २३ तस्यभार्याविशालासीत्सर्वदा
कलहप्रिया नभर्तृसेवनंचक्रेनशृणोतितदीरितं २४ तदात्वन्यांचोपयेमेसापितेनादृशीभवत् नाम्नयोद्भर्तृवचनंन-
चक्रेसेवनंपतेः २५ एवंदुःखाभिभूतस्यपुत्रहीनस्यभूपतेः नासीत्सुतोनेकयत्नैःस्त्रीभ्यांविरहितोऽभवत् २६ चकारभो

स्म ॥ फ६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गपत्नीभिस्ताभिः क्रीडतिनित्यशः तत्रापिदुःखंसंप्राप्तंयांचसंभुक्तवान्पृथक् २७ शत्रुभिश्चहृतंराज्यंमंत्रिभिश्चहृतं
धनम् भार्याभिश्चहृतंसर्वंनिर्धनःसबभूवह २८ एकाकीनिर्जनेरण्येबभ्रामसइतस्ततः केनमेदुःखनिर्मुक्तिरितिचिं
तयतेमुहुः २९ क्षुधयातृषयाक्रांतोवृक्षमूलमुपाविशत् तंदृष्ट्वाशुकबालास्तुक्षुधितंचिंतयान्वितं ३० फलान्यानी
यपक्वानिददौनजगृहुःस्वयं ऊचुस्तवचनंतातंस्मरधर्मंसनातनम् ३१ द्विवारात्रौसमायातंयोभुंक्तेह्यतिथिंविना
पापमेवाशिनंतेनकृतंपुण्यंविनाशितम् ३२ वृक्षस्कंधंसमारुह्यउवाचवचनंशुकः भोभोःपुत्राःसवाऽस्मायुर्योभुंक्ते
ह्यतिथिंविना ३३ यस्त्वंवृक्षेभुक्तिहीनस्त्वांविनाममबालकाः नभक्षयंतिस्वंदुःखंनिवेदयकृपांकुरु ३४ नृपउ
वाच नभक्षयामिवैकिंचित्प्राणागच्छंतुवैस्फुरवम् दुःखाभिभूतःसततंप्राणान्दातुंसमागतः ३५ शुकस्तु
चिंतयाविष्टोजगामगहनंवनम् नबभक्षशुकःकिंचित्स्थाप्यनीडेतुवैस्फुरवम् ३६ भ्रमनाद्ददृशेतेनसरएकंवना
तरे तत्रहंसैःसमानीयफलमूलानिकंदकान् ३७ नचातिथिंशुकंदृष्ट्वानैराहूतोनचागतः किंतेदुःखंसमाख्या
हितेनसर्वंनिवेदितम् ३८ एतस्मिन्नंतरेतत्रभरद्वाजःसमागतः तस्सर्वंकथयामासऽप्राणिपत्यसमाविधेः
३९ भरद्वाजंशुकोत्थ्यषवृक्षमूलमुपागतः सर्वेह्युपोषितास्तत्रनृपदुःखादलीवन्त ४० भरद्वाजउवाच
सचासीत्पूर्वजननेदेवदत्तोद्विजोत्तमः विद्वानपिहिमान्यश्चनचकारहुताशिनीम् ४१ नशंखशब्दंकृतवान्नभ
स्मगोमयजंतथा स्नानंनकृतवान्सर्वंनदायांफाल्गुनस्यच ४२ तेनदोषेणतज्जन्मक्षांत्रंदुःखान्यनेकशः यौवे
फाल्गुनजान्धर्मान्नकरोतिसदुःखभाक् ४३ फाल्गुनेमासितांबूलस्तेनदत्तोद्विजन्मने तेनपुण्येनसंप्राप्तोराज्य
...चेदय ४४ धर्मान्कारयसंपूर्णांस्तेनसंततिवर्धनम् श्रुत्वाशुकश्चहंसाश्चनृपेणसहभोजिताः ४५ज
...रहंसर्वेस्फुरविनःफाल्गुनव्रतात् ४६ इतिश्रीभविष्यपुराणेतपस्यमाहात्म्येसप्तत्रिंशोऽध्यायः ३७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

मदृष्यऋषयऊचुः श्रुतंमासस्यमाहात्म्यंस्नानदानजपादिकम् अधुनाश्रोतुमिच्छामोव्रतंपापप्रणाशनम् १
धारिणःव्यभिचाराद्वाजातिभ्रंशात्तथैवच पातकेभ्यस्तथान्येभ्योमुच्यतेयत्कृतेसति २ सूतउवाच साधुपृष्टं
दृक्कृतभागाः सर्वलोकोपकारकम् होलिकाख्यंव्रतंदिव्यंफाल्गुन्यांतत्समाचरेत् ३ सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोके
महीयते ऋषयऊचुः सूतकेनविधानेनकर्तव्यंहोलिकाव्रतम् ४ एतत्सर्वंश्रोतुमिच्छामः सेतिहासंसविस्त
रम् सूतउवाच कुरुक्षेत्रेपुराविप्राः कुरुपांडवसैनिकैः ५ कृतंयुद्धंमहाघोरंदेवदैत्यभयंकरम् एकदाकु
रुसैन्येनजितंपांडुबलंमहत् ६ तस्मिन्युद्धायप्रययौसुभद्रानन्दनोबली अभिमन्युरितिख्यातोमहाबलपराक्र
मः ७ हतेषुकुरुमुख्येषुपतितःकालनोदितः पतितेर्जुनजेतस्मिन्ततोहाहाकृतंबलम् ८ हाहाकारोमहाना
सीत्पांडुपुत्रःसमागतः कृष्णोपिप्रययौतत्रशोकसंविग्नमानसः ९ सर्वेमिलित्वाशोचंतोनवैसांत्वयितुंक्षमाः
इतिशोकाकुलेजातेपांडुसैन्येमहानिशि सत्यलोकात्समागत्यनारदोभगवानृषिः १० नारदउवाच भग
वन्देवदेवेशअनंतकालपपालक ११ कालस्यापिचकालस्त्वंकिमर्थंशोचसेप्रभो गुरुपुत्रस्त्वयानीतोबहुकालंयमालया
त् १२ पीतोदधिभिःसहसालीलयास्माधरोधृतः त्रैलोक्यंदर्शितंवक्त्रेकिमर्थंशोचसेप्रभो १३ नारदस्यवचःश्रुत्वाभ
गवान्प्राहतत्वतः नाहंसमर्थःकस्यापिभाविनःपरिमार्जितुं १४ नाहंशिवोनाब्जयोनिर्नदेवोनचभास्करः भवितव्यप्र
तीकारंकर्तुंकोन्योस्तिचक्षमः १५ वंचकाःसर्वविश्वस्याविपवेधसंभावयं कर्तुंचैवान्यथाकर्तुंनसमर्थाःकदाचन १६
अवश्यंकर्मभोक्तव्यंदेवैर्दैत्यैश्चमानवैः कर्मणांपूर्वजातानांनभोगेनविनाक्षयः १७ भगवद्वाक्यमाकर्ण्यऋषिःखेदे
नसंयुतः विनम्रवदनोदेवंभीमसेनोजगादह १८ भीमउवाच भगवन्सर्वधर्मज्ञनानृतंतवभाषितम् भवता
गोकुलेपूर्वंजारकर्मकृतंसदा १९ स्तेयंभ्रंशकरंवापितथान्यान्यपिसर्वशः कृतानिसर्वकर्माणिनायकातेगतिर्भवे

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तू २० श्रीभगवानुवाच साधु पृष्टं महाभाग लोकानुग्रहकारकं गोकुले वसता पूर्वं कृतं सर्वं सुदारुणं २१ परं
नगणयांचक्रे द्वोहमिति वैधिया कस्मिंश्चित्समये भीम गोपैश्च परिवारितः २२ यमुनातीरमासाद्य पारं गंतुं समु-
त्सुकः नमार्गं लेभिरे सर्वे जलपूर्णा महानदी २३ एतस्मिन्नंतरे तत्र दुर्वासाः समुपागतः उवाच पुंडरीकाक्ष एहि त्वं
मम पृष्ठतः २४ इत्युक्त्वा यमुनातीरे आगत्योवाच प्रांजलिः अहं षष्टिसहस्राणां भोक्ता चान्नस्य नित्यदा २५ उ-
पोषितश्चेन्मे मातर्देहि मार्गं च सूर्यजे दुर्वासोदीरितं श्रुत्वा ह्यभागारविनंदिनी २६ जगाम परतीरं समाप्रोवाच हि द्वि-
जर्षभः कुरुष्व शपथं विष्णो तव मार्गं प्रदास्यति २७ मुनिवाक्यं समाकर्ण्य शपथं कृतवानिति यद्यहं ब्रह्मचर्येण
वसामि सततं यदि २८ सर्वभूतेषु चासश्चेद्देहि मार्गं यमस्वसः इत्याद्यनेकशपथान्कृत्वापि रविनंदिनी २९ नमा-
र्गं प्रददौ मह्यं नदा हं दुःखितो भृशं त्यक्तुं प्राणान्मतिं चक्रे तावद्द्वैपायनो ययौ ३० पृष्टो हं तेन किमिति करिष्यसि ज-
नार्दन मया तद्देतदाख्यायि स्वदुःखस्यैव कारणम् ३१ ततः सोकथयन्मह्यं होलिकाया व्रतं शुभम् कार्यं तेन
प्रभावेण जातो हं वीतकल्मषः ३२ प्रभासं द्रष्टुकामेन याचिता सा मया सरित् ददौ मार्गं तदा मह्यं होलिका[illegible]प्र-
भावतः ३३ एतदाख्यातवान्देवं व्रतं द्वैपायनो मुनिः जगाम स्वाश्रमं व्यासः कृष्णः स्वभवनं गतः ३४ इति श्रीभ-
विष्यपुराणे तपस्य माहात्म्ये अष्टत्रिंशोऽध्यायः ३८ ७॥ ऋषय ऊचुः कथय स्वप्रसादेन पुराणस्य फल-
श्रुतिम् सूत उवाच एकदा ब्रह्मणा पूर्वं पृष्टो देवो वृषध्वजः १ पुण्यानामपि सर्वेषामल्पायासं महत्फलम् शि-
व उवाच कृते ज्ञानेन लभ्यं त त्रेतायां जपतः किल २ द्वापरे चैव तो लभ्यं पुराणश्रवणात्कलौ कलौ नास्त्येव नास्त्ये-
व पुराणश्रवणं विना ३ अष्टादश पुराणानां मोक्षः स्याच्छ्रवणेन वै अष्टादशमिता वृत्त्या एकस्यापि हि मोक्षता ४
[illegible]श्रवणं नैव कर्तव्यं भूतिमिच्छता श्रुतस्यापि पुराणस्य श्लोकं श्लोकार्धमेव च ५ श्रोतव्यं तत्र चेद्भक्तिस्तदन्यं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ प्रियम् एकेनह्रीयतेदोषोद्वितीयेनाहिहैनकं ६ तृतीयहरतेदुःखंचतुर्थेनास्थिरारमा पंचषष्ठादिश्रवणात्पुत्रपौत्र
प्रपौत्रवान् ७ पशून्संपत्तिमाप्नोतिवस्त्रधारश्चवान्नरः सर्वतोरोगनिर्मुक्तोरुद्रादित्यत्रयोदशात् ८ मनुपंचदशह्युष्ट
श्रवणाच्चक्रवर्तिता देवत्वंलभतेमर्त्यःश्चवात्सप्तदशस्यच ९ अष्टादशपुराणोक्तविष्णोःप्रियतरोभवेत् श्रवणा-
ल्लभतेमोक्षंपुराणोपपुराणतः १० तुलायांस्थापितंपुण्यंपुराणस्यविरंचिना अन्यत्रतीर्थदानानांव्रतयागादिना
तथा ११ पुराणस्यमभूद्भूरिहक्ष्वाश्चर्यसमन्वितः १२ तदाप्रख्यातिमकरोत्पुराणेपुण्यमाधिकम् अत्रार्थेकथ
यिष्यामिइतिहासंपुरातनम् १३ रुबुद्धबुद्धनामानौब्राह्मणौसंबभूवतुः कापिलेविदुषांश्रेष्ठौतीर्थयात्रांप्रचक्र
तुः १४ एकदावदमानौतुकस्मात्स्याद्गतिरुत्तमा केचिदूचुस्तीर्थयात्रादानानिद्विजपूजनम् १५ इष्टापूर्तानिक-
र्माणिपुराणश्रवणंपरे बुद्धश्चकारतत्सर्वंस्वस्यकल्याणहेतवे १६ रुबुद्धस्तुपुराणानिश्रुतवान्नियमेनच कालि-
ननिधनंप्राप्यविष्णुलोकंसमाविशत् १७ बुद्धेनस्वर्गाद्दृष्टस्तुविष्णुलोकंगतोइति प्रोवाचवचनंबुद्धोवैकुंठमानया
शर्व १८ रुबुद्धउवाच अहदूतपराधीनोममबुद्धिःपरार्थके दूताऊचुः ददस्वत्वंपुराणस्यश्रुतस्यतुवि-
भागशः १९ तेनवैकुंठवासस्यादन्यैःस्वर्गगतिःखलु दत्वाफलंपुराणस्यउभौवैकुंठमीयतुः २० ऋषयऊचुः
वदमासस्यमाहात्म्यंपुराणस्यश्रुतेफलम् सूतउवाच सार्धमर्द्धंतदर्धंवापुराणंयेनवैश्रुतम् २१ सर्वपापविनि
र्मुक्तोविष्णुलोकंसगच्छति एकतःसर्वदानानितीर्थान्यायतनानिच २२ पुराणश्रवणस्यास्यकलांनार्हंतिषोडशी
म् नारदउवाच श्रुत्वापुराणंराजेंद्रपूजयेच्चसरस्वतीम् २३ वस्त्रालंकरणैश्चैवकंचुक्याद्यैस्तुशक्तितः सप-
त्नीकंद्विजपूज्यव्यासरूपिणमीश्वरम् २४ पादप्रक्षालनंकार्यंवस्त्रालंकारभूषितम् पुष्पमालास्रग्गंधाद्यैर्द्र
व्यैर्व्यासंप्रपूजयेत् २५ मांगल्यैर्विविधैर्वाद्यैर्नानामुखवासनैः स्वशक्त्यादक्षिणांदद्यात्पुराणोक्तफलंलभे- ३८

Nepal Sanskrit University, Balmiki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथश्रीमासस्तवके पुरुषोत्तममासमाहात्म्यसटीकप्रारभ्यते

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

दृश्रवणात्पुत्रपौत्र
मनुपञ्चदशाहृयष्ट
रेत् श्रवणाः
यागादिना
ार्थेकथ
ंप्रचक्र
क·
काले·
ठमानया
स्यातुवि·
ऊचुः
सर्वेपापविनि
र्हिनिषोडशी
क्तितः सप·
कगंधाद्यैर्ह
कफलंलभे·

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

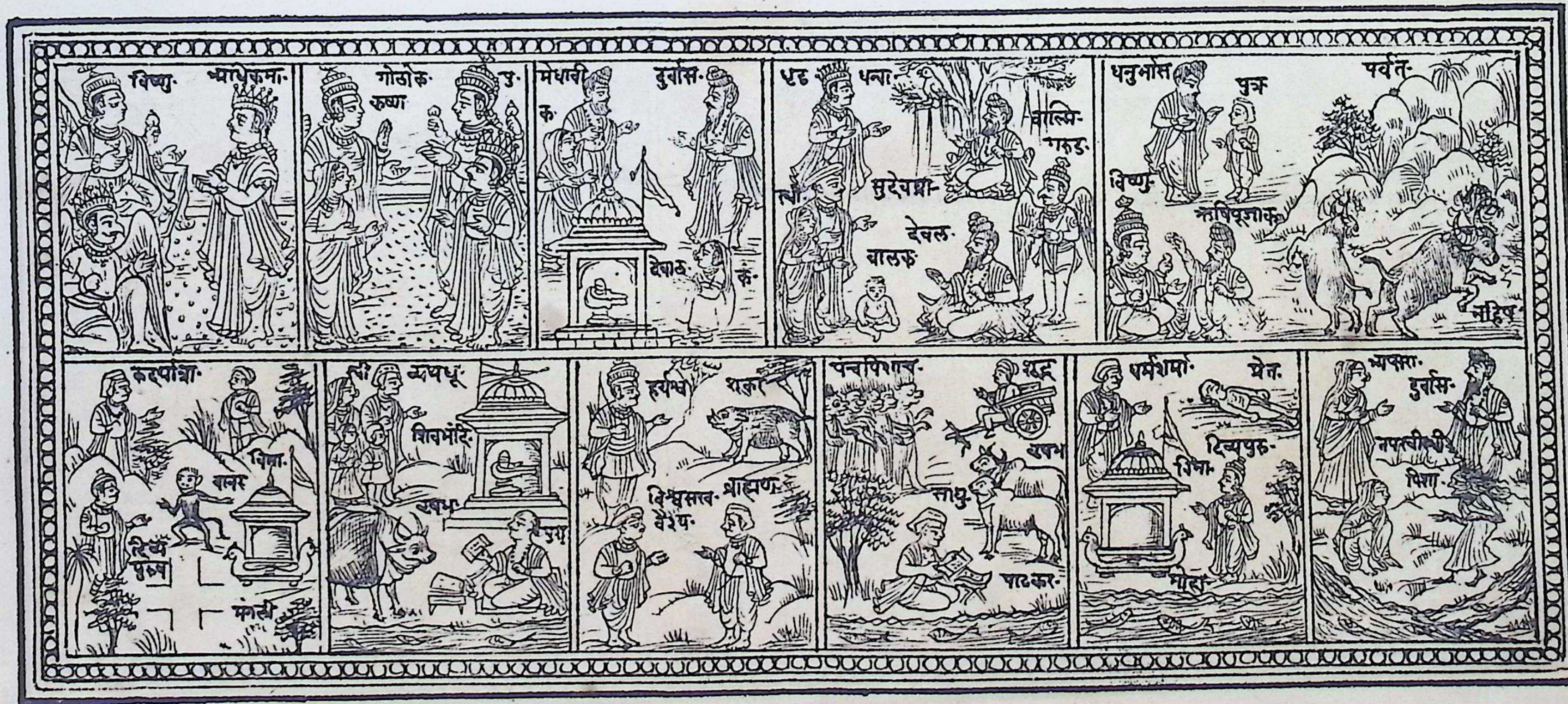

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

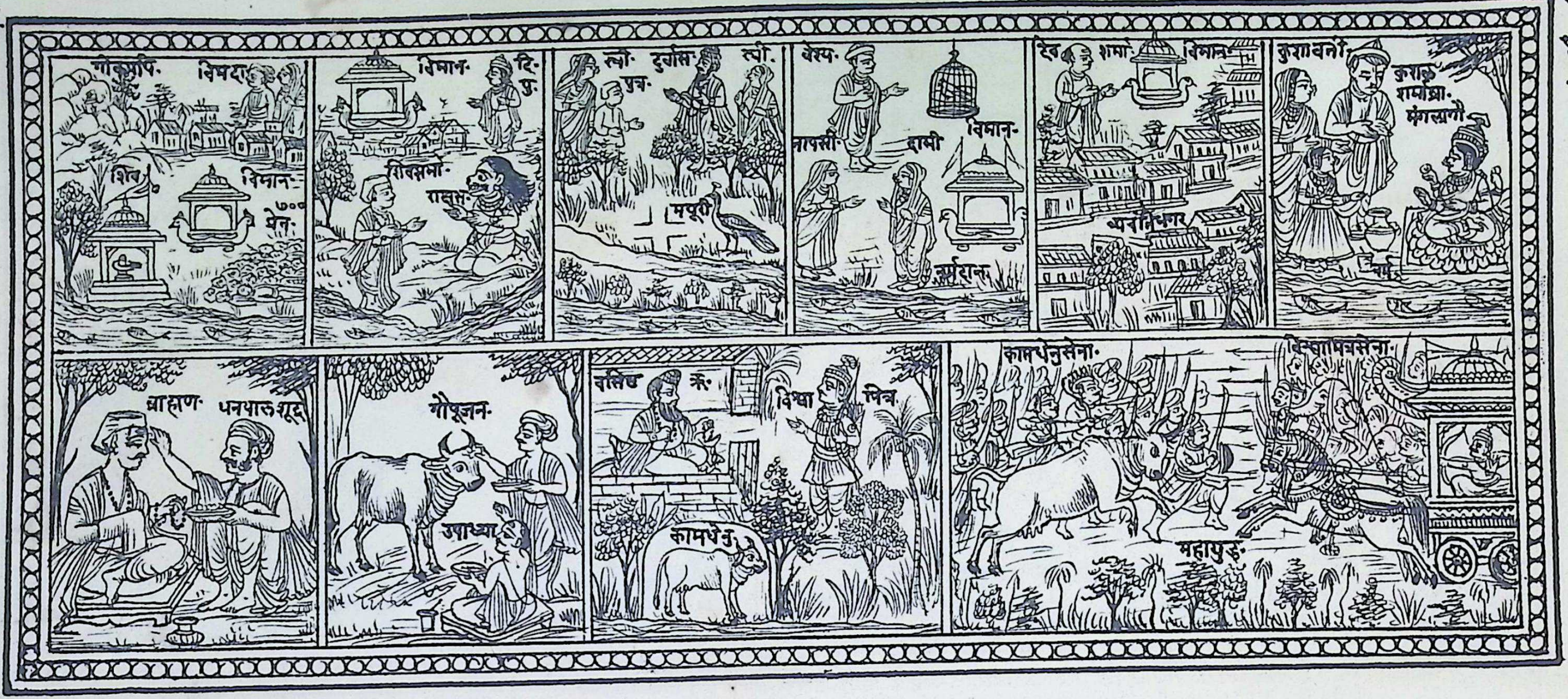

२

Nepal Sanskrit University, Balmiki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

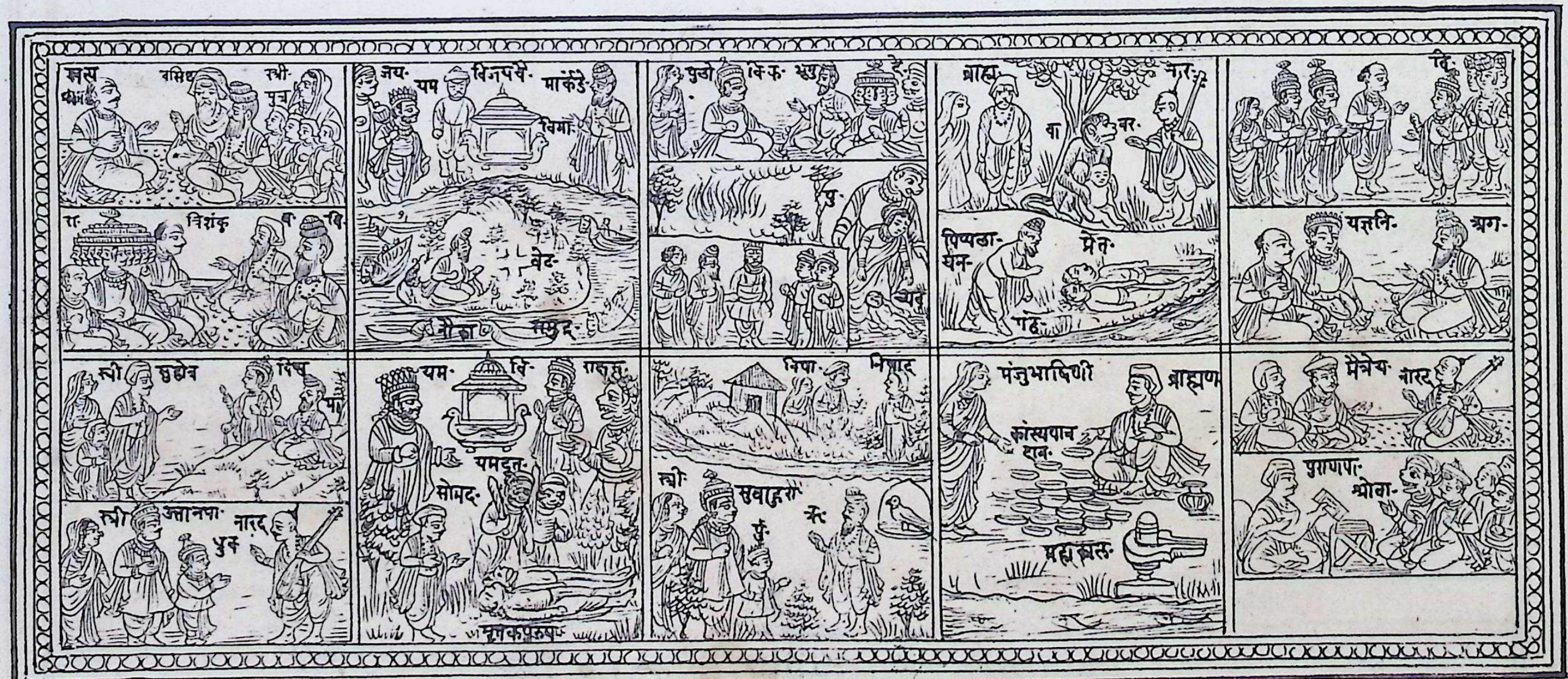

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथ पुरुषोत्तममासमाहात्म्यानुक्रमणिका॰

अध्याय॰	विषयाः
१	मलमासमाहात्म्यजिज्ञासुभिः शौनकादिभिः पृष्टः सूतः लक्ष्मीविष्णुसंवादप्रस्तावेन संक्षेपतो मलमासव्रतनिरूपणंचकार॰ श्लो॰ ४९
२	विष्णुः लक्ष्मींप्रति अधिकमासप्रशंसामाह॰ श्लोकाः ३५
३	अधिमासादिषु सेव्यानि पुण्यकर्माण्याह॰ श्लोकाः ६३
४	निषिद्धकर्माणिचाह॰ श्लोकाः ४४
५	पुरुषोत्तममासे करणीयव्रतनियमकथनं तत्र चित्रबाहुनृपेतिहासं खड्वांगनृपेतिहासकथनंच॰ श्लोकाः ६५
६	पुरुषोत्तममासव्रतविधिकथनंपूर्वकं नित्यपूजाविधिकथनम्॰ श्लोकाः ९६
७	आह्निकधर्मकथनं॰ श्लोकाः ८९
८	पुरुषोत्तममासे मेनकाव्रतनिरूपणपूर्वकं मंडनेतिहासं वीरवैश्येतिहासकथनंचाह श्लोकाः ८२
९	मलमासस्य पुरुषोत्तममासनामप्राप्तिकारणनिरूपणं॰ श्लोकाः ६३
१०	मलमासव्रतस्यानादरणेन दुःखंभवतीति वक्तुं॰ श्रीकृष्णः पांडवान्प्रति द्रौपदीपूर्ववृत्तांतमाह॰ श्लोकाः ७७
११	नारायणः नारदंप्रति दृढधन्वोपाख्यानं स्कंदेवोपाख्यानंचाह॰ श्लो॰ १४२
१२	स्नानमहिमप्रसंगेन शाखामृगेतिहासकथनपूर्वकं पंचपर्वानगंतवेधृतिमाहात्म्यं व्यग्रधुब्राह्मणेतिहासंचाह॰ श्लो॰ ३७
१३	व्यतीपातव्रतमाहात्म्यं विश्वसरववैश्येतिहासकथनंचाह॰ श्लो॰ ५१
१४	अमापूर्णापर्वद्वयमाहात्म्यं श्लो॰ २८
१५	द्वादशीपर्वमाहात्म्यं पंचपिशाचबलिवर्दद्वयमुक्तिकथनंचाह॰ श्लो॰ ७४
१६	पुरुषोत्तममासे स्नानमाहात्म्यं तत्राप्सरेतिहासं सप्तशतप्रेतमुक्तिकथनं धर्मशर्मेतिहासं सोमशर्मेतिहासं वैश्यपुत्रेतिहासंचाह॰ श्लोकाः ९१
१७	नामस्मरणमाहात्म्यं मासोपवासकथनं तत्र वेश्याब्राह्मण्योरितिहासंचाह॰ श्लो॰ ५१
१८	पुरुषोत्तममासे एकभुक्तव्रतं मौनव्रतंवेरा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शर्मेतिहासंचाह॰ श्लो॰ ४८
१९ एकांतरोपवासव्रतं तत्प्रसंगेन कुशलशर्मा धनपालशूद्रेतिहासकथनं द्विजसेवामाहात्म्यंचाह॰ श्लोकाः ४४
२० गोपूजाविधानं गोमाहात्म्यं गोदानंचाह॰ श्लोकाः ६४
२१ विश्वामित्रवसिष्ठवादप्रवृत्तौ विश्वामित्रतपोवनगमनवर्णनं॰ श्लो॰ ९६
२२ पुरुषोत्तममासव्रतेन गायत्रीपुरश्चरणेन च विश्वामित्रस्य ब्रह्मर्षित्वप्राप्तिं त्रिशंकोः स्वर्गप्राप्तित्व वर्णनंचाह॰ श्लो॰ ८५
२३ पुरुषोत्तममासव्रत सेवनेन च्यवनऋषेः स्वरूपप्राप्तिवर्णनं॰ श्लो॰ ७८
२४ पुरुषोत्तममासव्रत सेवनेन वटु वेदवती मुक्तिकथनं॰ पिप्पलादोत्पत्ति प्रसंगंचाह॰ श्लोकाः ९५
२५ पुरुषोत्तममासव्रतेन प्रह्लादस्य पार्षदत्वप्राप्तिवर्णनं॰ श्लो॰ ८०
२६ कुपात्रदानप्रसंगेन सोमदत्तेतिहासकथनं श्लोकाः ९०
२७ सत्पात्रदान प्रसंगेन हिंसक निषादस्य भवांतरे नृपत्वप्राप्तिवर्णनं॰ दुष्प्रतिग्रह दोषेण द्विजस्य शुकपक्षीजन्मप्राप्तिवर्णनं॰ श्लो॰ ९२
२८ स्त्रीधर्मनिरूपणं॰ श्लो॰ १०३
२९ कांस्यपात्र दानमाहात्म्यं प्रियकरेतिहास कथनंचाह॰ श्लो॰ ४४
३० पुरुषोत्तममासव्रतोद्यापनकथनं तत्प्रसंगेन मैत्रेय द्विजेतिहास कथनंचाह॰ श्लोकाः १०८
३१ मासमाहात्म्यश्रवण फलनिरूपणपूर्वकं देवरात विष्णुशर्मणोरितिहासवर्णनमाह॰ श्लोकाः ५१

इत्यनुक्रमणिकासमाप्ता॰

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रीगणेशायनमः इहखलुभगवान् ज्ञानानंदाद्यनंतगुण परिपूर्णः परमकारुणिकः श्रीवेदव्यासः सकलपुरुषार्थसाधन प्रकाशकस्यानंत वे-
दमहार्णवस्य तत्वज्ञानार्थमष्टादश महापुराणान्यष्टादशोप पुराणानिच चकार तत्रच कलियुग महाभुजगदष्टानां पापकारिणां स्वधर्म
विमुखानां योग्यप्राणिनां संसृतिदुःखनिवारणपूर्वकं स्वरूपानंदाविर्भाव लक्षण मोक्षसुख प्राप्तये निखिलवेदार्थसारभूतं श्रीपुरुषोत्त
मपास माहात्म्य प्रतिपादकं प्रकरणं कथामयं सरइवपृथिव्यांप्रतिष्ठापयामास अत्रहि कर्मज्ञानभक्ति वैराग्यादयोविषयास्तत्तत्प्रसंगे
नसंक्षिप्यनिरूपिताः तत्रग्रंथा ऽवशेषप्रत्यूह व्यूह व्यपोहायाभिमतदेवतानमस्कार लक्षणं मंगलमाचरणीयमित्यन्याञ्ज्योगणिकानु
पशिक्षयन्स्वयमाचरति नारायणमिति अत्रनारायणपदेनांतर्यामिजलशायि श्रीकृष्णग्रहणात् तदुक्तं नारोजीवसमूहः स्यादयनंतस्यवा

श्रीगणेशायनमः नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमम् देवींसरस्वतींव्यासंततोजयमुदीरयेत् १ यास्वर्गेबृ
हद्स्वंनाक्रपतेरग्रेसदापठ्यते पातालेपिचकंबलाश्वतरतोऽनंतेनयाश्रूयते ऋष्यग्रेबदरीवनेप्रतिदिनंसूतेनयात
न्यतेशेषापुण्यकथायथामतिहरिप्रीत्यैमयाकथ्यते २ तेनेमित्यंतर्यामिनोग्रहणं तथा आपोनारायणइतिप्रोक्ता आपो

वैनरसूनवः अयनंतस्यताः पूर्वंतेननारायणःस्मृतइतिजलशायिनोग्रहणं इतरयोस्तुप्रसिद्धं यथाहिश्रीभागवते ताविमौवैभगवतोह
रेरंशाविहागतौ भारव्ययायचभुवः कृष्णौयदुकुरूद्वहौ तंत्रेच अर्जुनेतुनरोवेशः कृष्णोनारायणः स्वयमिति नरपदेनाहिरण्यगर्भव्यष्टिजीवं
मुन्यर्जुनानांग्रहणं नरोऽजेमनुजेऽर्जुने इतिमेदिनी· नरोत्तमं नॄन्उत्तमयति श्रवणादिनाश्रेष्ठत्वंगमयतीतिनरोत्तमोव्यासः तत्संप्रदाय प्रवर्त
कत्वात्तंचनमस्कृत्य· देवींसरस्वतीं तदुपदेशाद्यां सरस्वतींवाचं देवींद्योतनात्मिकांचनमस्कृत्य· व्यासमितिपाठे नरोत्तममितिमत्येकंसंबंध·
नीयंजयत्यनेनाविद्यांतत्कार्यसंसारंचेतिजयोग्रंथस्तमुदीरयेत् इतिशिक्षा· जयशब्देनेतिहासपुराणादीनांग्रहणमिति· १ अथकथापठनं·
नित्यमेवकर्तव्यमितिसदृष्टांतंदर्शयति यास्वर्गइति बृहद्स्वना तन्नामकऋषिणा ऋष्यग्रे व्यासाग्रे सूतेन रोमहर्षणेन साकथा तन्मते वि- ४

Nepal Sanskrit University, Balmiki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्तार्यते ननुगुर्वग्रेशिष्येण कथंकथाकथनमितिसंशये शिष्यज्ञानदार्ढ्यायगुर्वग्रेकथनमितिनसंशयइति २ ३ शौनकाद्याः शौनकः आद्यो मुख्योयेषु एषुकेषित्यपेक्षायामाह बृहन्नारदोक्ताधिकमासमाहात्म्ये असितोदेवलः पैलः सुमंतुः पिप्पलायनः सुमतिः कश्यपश्चैवजाबालि भृगुरंगिराः वामदेवः सुतीक्ष्णश्चशरभंगश्च पर्वतः आपस्तंबोऽथमांडव्योऽगस्त्यः कात्यायनस्तथा रथीतरोऋभुश्चैवकपिलोरैभ्यएवच गौतमोमुद्गलश्चैवकौशिकोगालवः क्रतुः अत्रिर्बभ्रुस्त्रितःशक्तिर्बुधोबौद्धायनोवसुः कौंडिन्यःपृथुहारीतोधूम्रशंकुश्चसंकृतिः शनिर्विभांडकःपंकोगर्गःकाणादएवच जमदग्निर्भरद्वाजोधूम्रपोमौनभार्गवः कर्कशोऽथजातूकर्ण्यश्च...

असारेस्मिन्भवांभोधौसारमेतत्त्रयंस्मृतं गंगास्नानंहरिकथाश्रवणंविष्णुसेचनम् ३ व्यासउवाच एकदाऋषयःसर्वेशौनकाद्यास्तपस्विनः नैमिषारण्यमाजग्मुर्मुनयःसत्रकाम्यया ४ विशालायांरतायेच हरिद्वारनिवासिनः सशिष्यास्तेसमागम्यपरोपकृतिशीलिनं ५

नग्नार्तआमलकप्रियः ऊर्ध्वबाहुरूर्ध्वपादएकपादश्चदुर्धरः उग्रशीलोजलाशीचपिंगलोऽत्रिऋभुस्तथा शांडीरःकरुणःकालःकैवल्यश्चकलाधरः श्वेतबाहूरोमपादःकद्रुःकालाग्निरुग्रगः श्वेताश्वतरएवाद्यःशरभंगःपृथुश्रवाः एतेसशिष्याब्रह्मिष्ठावेदवेदांगपारगाः लोकानुग्रहकर्तारःपरोपकृतिशीलिनः परप्रियरतानित्यंश्रौतस्मार्तपरायणाः नैमिषारण्यमासाद्यसत्रंकर्तुंसमुद्यताइति ४ अत्रोपकारविषयेविशेषः पुराणसंहितायां परेषामुपकारंयोव्रतैर्दानैस्तथार्जवैः तीर्थाटनैःकथालापैर्जपैर्होमैर्दयादिभिः उपासनैश्चदेवानामाचारैर्मुनिनिर्मितैः करोतिसभवेन्नूनंप्रकुर्वाणोहरिप्रियः एतान्दशपदार्थान्योविष्णुप्रीत्यर्थमादिशेत् कर्तारोमुक्तिभाजस्युःप्रेरकोपिदशांशभाक् नमस्कारप्रियोभानुर्जलधाराप्रियःशिवः उपकारप्रियोविष्णुःसर्वेषांद्विजभोजनं तस्मात्परोपकारार्थंव्यासेनामितबुद्धिना न्यस्यवेदंचतुर्धाकोज्ञात्वामंदमतीन्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

द्विजान् पुराणानांतुसंदोहंलोकोपकृतिहेतवे चतुर्लक्षश्लोकसंख्यंचकारोच्चैर्हरिप्रियं व्यासोक्तमक्षरंचैकं पुनातिभुवनत्रयमिति ५
कुतस्तदेवागतमित्यत्राह‌ बृहन्नारदीये एकदातस्यशिष्योथव्यासस्यकरुणात्मनः तीर्थयात्रामथोद्दिश्यगेहात्सूतोविनिर्गतः त-
दापौराणिकश्चित्तेधृत्वाबदरीकाश्रमं जगामतीर्थयात्रायैप्रीणयन्कथयाहरिं पुष्कराद्यानितीर्थानिगंगाद्याःसरितस्तथा वगाह्यविधिवत्त
त्रश्राद्धंकृत्वायजन्हरिं दानंदत्वायथाशक्त्याततःस्वैरंजगामसः दिनैःकतिपयैःसूतोनैमिषेदृष्टवान्मुनीन् तान्सशिष्यान्नमस्कर्तुं सं-
सारार्णवतारकान् सूतःप्रहर्षितःप्रागाद्यत्रासंस्तेमुनीश्वराः ततःसूतंसमायातंरक्तवल्कलधारणं प्रसन्नवदनंशांतंपरमार्थविशारदं
अशेषगुणसंपन्न मशेषानंदसंप्लुतं उर्ध्वपुंड्रधरंश्रीमन्नाममुद्राविराजितं शंखचक्रधरंदिव्यंगोपीचंदनमृत्स्नया लसत्स्वच्छतुलसीमालंज
टामुकुटमंडितं जपंतंपरमंमंत्रंहरेःशरणमद्भुतं सर्वशास्त्रार्थसारज्ञंसर्वलोकहितेरतं जितेंद्रियंजितक्रोधंजीवन्मुक्तंजगद्गुरुं व्यासप्र

तदेवचागतंप्रोचुर्व्यासशिष्यमकल्मषम् ऋषयऊचुः सूतसूतमहाभागभाग्ययानसिसांप्रतं ६ पारा
शर्यवचोहार्दत्वंवेदकृपयागुरोः वदशीघ्रंकथासारंभवरोगरसायनम् ७

सादसंपन्नंव्यासचाद्विगतप्रभं तंदृष्ट्वासहसोत्थायनैमिषेयामहर्षयः श्रोतुंकामाःसमावव्रुर्विचित्राविविधाःकथाः ततःसूतो-
विनीतात्मासर्वान्ऋषिवरान्मुदा बद्धांजलिपुटोभूत्वाननामदंडवन्मुहुः ततोऋषिगणाःसर्वेनैमिषारण्यवासिनः मधुपर्कंनि
वेद्यादौगांदत्वाचपयस्विनीम् शुभासनंसमादायसूतंतत्रोपवेश्यच प्रणिपत्यसुखासीनंसर्वेप्रोचुर्मुनीश्वराः सूतसूतचिरंजी
वमहाभागवतोभवान् अस्माभिस्त्वासनंतेद्यकल्पितंसुमनोहरम् अत्रास्यतांमहाभागश्रोतोसीत्यवदन्द्विजाः इत्युक्त्वासूपवि
ष्टेषुसर्वेषुचतपस्विषु तपोवृद्धिंततः पृष्ट्वासर्वान्मुनिगणान्मुदा स्वकीयमासनंभेजेविनयाद्रोमहर्षणिः सुखासीनंततस्तंतुविश्रां ५
तमुपलक्ष्यच श्रोतुकामाःकथाःपुण्या इदंवचनमब्रुवन्निति ६ ६ ६ ६ ६

८ ९ १० साधुसमागमइति साधुसमागमप्रशंसामाह पुराणसंहितोक्तमाहात्म्ये साधूनां दर्शनं पुण्यंतीर्थीभूताहिसाधवः तीर्थंपुनाति
कालेनसद्यःसाधुसमागमः नत्यम्मयानितीर्थानिनदेवामृच्छिलामयाः तेपुनंत्युरुकालेन दर्शनादेवसाधवः सत्संगाद्भवतीहिसाधूताखला-
नांसाधूनां नहिखलसंगमात्खलत्वं आमोदंकुसुमभवंमृदेवधत्तेमृद्गंधंनहिकुसुमानिधारयंति सत्संगकल्पद्रुममूलवासीयस्तस्यकिंमुक्तिनिधेः

त्वत्तःश्रुतानिसर्वाणिव्रतानिविविधानिच मासानांदुरितघ्नानिसर्वसौख्यप्रदानिच ८ नश्रुतंमलमासस्यव्रतंसर्वा
घनाशनम् कार्याणिविहितानीहकानिनोऽविहितानिच ९ कोदेवःपूजनीयोत्रकिंदानंकोविधिःस्मृतः तत्सर्वं
ब्रूहिनःसूत कृष्णद्वैपायनेरितं १० तएवदिवसाधन्यायत्रसाधुसमागमः सूतउवाच शृण्वंतुमुनयःसर्वेमदुक्तंसुम
नोहरम् ११ पुष्कराद्यानितीर्थानिभ्रमित्वासुचिरंबहु गंगातीरंसमासाद्यदेवर्षिगणसेवितम् १२ राज्ञापृष्टंशुकेनो
क्तंश्रीमद्भागवतंपरम् शुकप्रसादात्तच्छ्रुत्वादृष्ट्वाराज्ञोविमोक्षणम् १३ अत्राहमागतोविप्रान्सत्रोद्यमपरायणान्
द्रष्टुकामःकृतार्थोहंजातोदीक्षितदर्शनात् १४ शृण्वंतुसुप्रयत्नेनकथयामिकथानकम् पुरुषोत्तममासस्यमाहात्म्यं
भक्तिवर्धनम् १५ कथितंनारदेनैवस्कंदायपरिपृच्छते युधिष्ठिरायकथितंकृष्णेनसुमहात्मना १६ निवृत्तेभारतेयु
द्धेविरक्तायमहात्मने नारायणेनकथितंनारदायस्वकेस्थले १७ विष्णुनाकथितंलक्ष्म्यैवैकुंठेसर्वसादितः पुरुषो
त्तममासेपिनृणांभक्तिविधायकः १८ अत्रस्नानेनदानेनस्वर्गलोकेमहीयते पुरुषोत्तममासस्यकालोयंवर्ततेऽन
घाः १९

प्रयासः सुधाशयस्थांपरित्यज्यदक्षः कथंपिबेत्क्षारजलंसुरवार्यौति ११ अद्यानियमुनागंगाका-
शिसेतुबंधबदरीवनसिद्धक्षेत्रादीनिवृहन्नारदोक्तानि १२ १३ १४ १५ १६ स्वकेस्थले बदरिकाश्रमे
१७ १८ १९ ६२ ६२ ६२ ६२ ६२

अधिमासस्यपुरुषोत्तमसंज्ञांश्रुत्वाविस्मितः शौनकः ईश्वरस्यपुरुषोत्तमत्वंदर्शयति द्वाविमाविति क्षरश्चाक्षरश्चेति द्वाविमौपुरुषौलोकेप्रसिद्धौ
तावेवाह तत्राक्षरः पुरुषोनाम सर्वाणिभूतानि ब्रह्मादिस्थानगतानि शरीराणि अविवेकिलोकस्य शरीरेष्वेव पुरुषत्वप्रसिद्धेः कुतःशिलाराशिःपर्व
तइवदेहेषुक्षयत्स्वपि निर्विकारतयातिष्ठतीतिकूटस्थः चेतनाभोक्तासतु अक्षरः पुरुषइत्युच्यतेविवेकिभिः यदर्थमेतौ लक्षितौतदाह उत्तम इति
एताभ्यां क्षराक्षराभ्यां अन्योविलक्षणस्तूत्तमः पुरुषः वैलक्षण्यमेवाह परमश्चासावात्मेतिचोदोल्हतः उक्तःश्रुतिभिः आत्मत्वेनक्षरादचेतनाद्वि
लक्षणः परमत्वेनाक्षरात् चेतनात् भोक्तुः विलक्षणइत्यर्थः परमात्मत्वमेवदर्शयति योलोकत्रयमिति यईश्वरः ईशनशीलः अव्ययश्चनिर्विका

देशकालोचितंचैतत्पुराणंश्रूयतामिह शौनकउवाच द्वाविमौपुरुषौलोकेक्षरश्चाक्षरएवच २० क्षरःसर्वाणिभूता
निकूटस्थोक्षरउच्यते उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः २१ योलोकत्रयमाविश्यबिभर्त्यव्ययईश्वरः सकथं
मासरूपः स्यात् परिच्छिन्नतयाव्ययः २२ संदेहोनमहान्साधोत्दृदिस्थस्तमपाकुरु सूतउवाच सत्यमुक्तमिदं
साधोमामोहाब्धौमनःक्षिप २३ कालात्मासर्वभूतात्मासूर्यस्त्रयीमयः स्मृतः राशिद्वादशगोनित्यंनृणामायुःक्षि
णोतिसः २४ मेषादिराशिसंत्यक्तः समासः पुरुषोत्तमः सर्वराशिपरिच्छिन्नास्तानतिक्रम्ययःस्थितः २५ तस्मात्काला
त्मकोमासः पुरुषोत्तमइष्यते अत्रस्नानंगयातुल्यंतडागेपिभवेन्नृणाम् २६ रएवसन् योलोकत्रयंकृत्स्नमाविश्यबिभर्ति

पालयति गीतासुच यस्मात्क्षरमतीतोहमक्षरादपिचोत्तमः अतोस्मिन्लोकेवेदेच प्रथितः पुरुषोत्तमइति २० २१ परिच्छिन्नतया पृथक्
रूपतया २२ अपाकुरु दूरीकुरु २३ त्रयीमयः वेदत्रयकर्मप्रतिपादकः २४ यः मेषादिराशिसंत्यक्तः मेषादिराशिप्रवेशकाल
रहितः संक्रमरहितइत्यर्थः संक्रमोपूर्वराशिंपरित्यज्याऽन्यराशौक्रमेणगमनं सर्वेमासाः राशिपरिच्छिन्नाःस्वस्वराशिसंक्रमभेदाभिन्नाः अयंतुतान ६
तिक्रम्यस्थितइति २५ तस्मात्सर्वद्वादशमासात्मककालावयवेभ्योऽधिकत्वात्स्वयंकालात्मकः मासः इष्यते कथ्यते २६ ६२

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२७ तन्माहात्म्यंवक्तुमितिहासंमस्तीति पुरेति २८ २९ ३० सेतिहाससमन्वितं इतिहासेन सहित.. ष्टलिंगानांप्रादुर्भावत्वात् का
नादयः तैःसहितंउद्यापनंच ३१ ३२ ३३ सर्वाःक्रियाः वक्ष्यमाणाः ३४ देवकार्यंपुरुषोत्तमातिरिक्तान्य ३३ ३४ ३५
गबलि नारायणबलि गयाश्राद्धादिकाम्यंतीर्थयात्रा अधिमासस्नानोद्देशातिरिक्ततीर्थयात्राव्रतंच तीर्थनिमित्तंव्र. मनंचौर्यं कामक्रोधलोभमो

मेरुदानसमंपुण्यंगुंजास्वर्णप्रदानतः त्रिंशन्मासकृतंपापंमासेकेनलयंव्रजेत् २७ पुरावै ळमासेस्नानादिव्रतेनविन-
जनार्दनम् कृतांजलिपुटोभूत्वापप्रच्छकमलालया २८ लक्ष्मीरुवाच देवकेनविधानेनव्रतेनत
नेतवसान्निध्यंतन्मेब्रूहिसविस्तरम् २९ विष्णुरुवाच संतिव्रतान्यनेकानिममप्रीतिकराणिच १ श्रीविष्णुरुवा
मसीतिकरणंपरम् ३० लक्ष्मीरुवाच मलमासःकथंज्ञेयोविधानंतत्रकिंस्मृतम् सर्वंकथयदेवेशव्रतंदानंचपूजनं
३१ उद्यापनंचविधिवत्सेतिहाससमन्वितम् विष्णुरुवाच शृणुप्रियेमहाभागेवक्ष्यामिहितकाम्यया मनुष्याणां
हिसर्वेषांमलमासव्रतंशुभम् ३२ संक्रांतिरहितोमासोऽधिमासःप्रोच्यतेबुधैः मलमासोधिमासश्चपुरुषोत्तममा
सकः ३३ विसंक्रमोर्कमासश्चपर्यायैःसनिगद्यते मलिम्लुचेतिसंप्राप्तेक्रियाःसर्वाःपरित्यजेत् ३४ देवकार्यंपितृका
र्यंतीर्थयात्राव्रतादिकम् क्षौरंमौंजीविवाहोचव्रतंकाम्योपवासिकं ३५ मलिम्लुचेसदात्याज्यंगृहस्थैश्चविशेषतः
तस्मिन्शुभंनकुर्वीतस्नानदानार्चनंविना ३६ ससर्वेभ्योधिकत्वाच्चस्मृतोऽधिमासकोबुधैः पुरुषोत्तमप्रियत्वाच्चपु
रुषोत्तमसंज्ञकः ३७ मलमित्युच्यतेपापंमकरोमार्जनेस्मृतः सुमर्थत्वेसकारश्चततोयंमलमासकः ३८ गर्भेचार्धुषि-
केमृतेश्राद्धकर्मणिमासिके सपिंडीकरणेनित्येनाधिमासंविवर्जयेत् ३९ तीर्थेष्वयंविधि रित्यादिनातीर्थयात्रोद्देशेनयद्व्रतं आदि

शब्देनमुंडनमपि ३५ ३६ अथाधिमासस्य पर्यायनाम्नामर्थमाह सइति सर्वेभ्योद्वादशेभ्यः स्वार्थेकःप्रत्ययः ३७ ३८ गर्भेगर्भमासगणा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नायांपुंसवनादिषु वार्धुषिके वृद्धिजीवनव्यापारकर्ते कुसीदकोवार्धुषिकोवृद्ध्याजीवश्चवार्धुषिरित्यमरः ३९ कुत्रचित्काम्यकर्मणोपिम॰
लमासेमवृत्तिमाह प्रवृत्तिमासादितिस्पष्टार्थः ४० अथमलमासव्रतस्य प्रारंभावसानकालप्रमाणमाह शुक्लइतित्रिभिः ४१ ४२ चिर॰
तिर्नामयस्याआदेर्नियमोगृहीतः तदआदिकंतद्दिने भस्यंस्वयंभुंजीतवाग्यतइतिवक्ष्यमाणवचनात् नतुस्नानदीपदानादिनियमानामेकभु॰
क्तिनक्तमौनादिव्रतानांचत्यागः सर्वदर्शेषुद्विवारंभोजनस्यनिषेधेकिम् पुनरधिकस्यदर्शेइतिवक्तव्यम् ४३ ४४ नियमत्यागेविशेषमाह य॰

प्रवृत्तमलमासात्प्राक्यत्काम्यमसमापितं आगतेमलमासेपितत्समाप्यमसंशयम् ४० शुक्लप्रतिपदारभ्ययाव
त्स्यात्सितृतोषिणी तावद्व्रतंप्रकर्तव्यंश्रीहरिप्रीतयेरमे ४१ कार्तिकादिषुमासेषुव्रतारंभोऽखिलंदुतः समाप्तिरपि
पूर्णायांव्रतस्यकमलालये ४२ अधिमासव्रतस्यास्यउक्ताद्यतिथितःकिल प्रारंभस्तस्मृतोविद्भिरमायांविरतिःस्मृता
४३ एवंत्रिंशद्दिनंकुर्याद्व्रतंविष्णुजनप्रियं ततश्चोद्यापनंकुर्याच्चतुर्दश्युत्तरेदले ४४ यस्यान्नस्यकृतोयेननियमःप्र॰
थमेदिने तदेवान्नंहिभोक्तव्यंभूतायामेवभामिनि ४५ रात्रौजागरणंप्रोक्तंवित्तशाठ्यंविवर्जयेत् अथप्रभातेदर्शस्य
स्नात्वाचैवयथाविधि ४६ ततोनित्यंप्रकुर्वीतपूर्ववत्कमलासने ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्यास्वयंभुंजी[illegible]
नदानव्रतंकुर्याद्वक्ष्यमाणक्रमेणच नवधाभक्तिसंयुक्तोपूजयेद्विष्णुमव्ययम् ४८

प्रयंरुत्न माविरुप विभर्ति
स्यान्नस्येतिस्पष्टार्थं परिच्छिन्नतया पृथक्॰
आत्मनियमग्रहणंतूद्यापनविषयपरंनव्रतविसर्जनपरं अमायांविरतिःस्मृताइति एवंत्रिंशद्दिनंकुर्याद्व्रतमितिचवचनः मेषादिराशिप्रवेशकाल॰
४७ नवधाभक्तिलक्षणमाह पुराणसंहितोक्तमाहात्म्ये भक्तिर्हिनवधाप्रोक्तातद्भेदान्वर्णयामिवः नवस्वेकाकमभेदभिन्नाः अयंवुतान॰
ध्यते श्रवणंकीर्तनंविष्णोःस्मरणंपादसेवनं अर्चनंवंदनंदास्यंसख्यमात्मनिवेदनं श्रीविष्णोःश्रवणेपरिक्षितिरभूद्वैयास्यते २८ ६२
स्मरणेवयांघ्रिभजनेलक्ष्मीः पृथुःपूजने अक्रूरोत्वभिवंदने कपिपतिर्दास्येच सख्येर्जुनः सर्वस्वात्मनिवेदनेबलिरभू[illegible]

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

नोटिलिंगानांप्रादुर्भावत्वात् का
सहंसहंसाभविमानसंस्थः हंसस्याभेचाभायस्यतद्विमानंच हंसाभविमानं हंसैः शुद्धैर्विष्णुदूतैः सहितंभहंसंत ३३ ३४ ३५
संस्थः ४९ इतिश्रीपुरुषोत्तममासमाहात्म्यटीकायांप्रथमोऽध्यायः १ ५ विष्णुरुवाचेति १ मनंचौर्यं कामक्रोधलोभमो
लमासे स्नानादिव्रतेनेनविन-

एवंव्रतंयः पुरुषोत्तमस्य मासस्यमर्त्यःप्रकरोतिभक्त्या सहंसहंसाभविमानसंस्थोप्रयातिवि
४९ इतिश्रीसप्तपुराणसारोद्धारे पुरुषोत्तममासमाहात्म्ये संक्षेपतोव्रतनिरूपणंनामप्रथः१ श्रीविष्णुरुवा
विष्णुरुवाच शृणुदेवि महाभागे सर्वलोकस्यहेतवे अदत्तंनैवलभ्येत दत्तंचैवोपतिष्ठति यस्माधिःआगृहस्य
स्यपतिवशाविनाशिनी १ तयादानविहीनंतुजंतोर्जन्मनिरर्थकम् स्वयंदातास्वयंभोक्तायोददातिद्विजातये २
नान्योदाताभोक्तान्योइहलोकेपरत्रच अधिमासेतुसंप्राप्ते मामुद्दिश्यव्रतंचरेत् ३ स्नानंदानंजपोहोमः स्वाध्या
यःपितृतर्पणम् देवार्चनंतथाविप्रान्येर्चयंतिनराइह ४ अक्षय्यंतद्भवेत्सर्वं मामुद्दिश्यचयत्कृतम् तेषांदास्या-
म्यहंकांते स्वल्पंदत्तंत्वनंतकं ५ नदीनांचयथागंगासरसांसागरोयथा पर्वतानांयथामेरुस्तथाश्रेष्ठव्रतेष्विदं ६
नक्षत्राणांयथाचंद्रो ग्रहाणांचरविर्यथा पशूनांचयथाधेनुस्तथाश्रेष्ठंव्रतेष्विदम् ७ पतिव्रतासुनारीषु यथाचारुंध
तीवरा योगिषुचयथाभर्गोव्रतेष्वेतत्तथाव्रतम् ८ विविधानिचपापानि मनोवाक्कायजानिच सद्योयांतिलयंदेविमल
मासनिषेवणात् ९ मद्यपानरतस्वर्णस्तेयीचगुरुतल्पगः त्यक्तधर्मोभिकभ्रष्टब्रह्महापरदारगः १० कृतघ्नश्चद
याहीनोनिंदकोजंतुहिंसकः संध्यास्नानपरिभ्रष्टोऽनृतवादीगरप्रदः ११ एतेचान्येचबहवोमलमासनिषेवणात्
सद्योनिर्धूतपापाःस्युर्यांतितेमत्सलोकतां १२ वंध्योनकार्योसहसामलमासोविचक्षणैः येषांशून्योगतोमासोपुरुषोत्त
मसंज्ञकः १३
५ ६ ७ भर्गःशिवः ८ ९ गुरुतल्पगःमातृगामी १० गरंविषम् ११ १२ १३

१४ १५ १६ १७ १८ ऊर्जे कार्तिके स्वर्णाद्रिः स्वर्णपर्वतः तन्मानमुक्तं पाद्मे उत्तमः पलसाहस्रोमध्यमः पंचभिः शतैः तदर्धे
नाधमस्तद्वदल्पवित्तोपि शक्तितः अल्पवित्तः पलादूर्ध्वंकुर्यादिति १९ २० २१ २२ २३ २४ २५

इहामुत्रसुखंतेषांनास्तिपद्मालयेध्रुवम् सूर्यचंद्रोपरागेचयत्पुण्यंगोप्रदानतः १४ तत्पुण्यंकोटिगुणितंमल
मासेन्नदानतः माघस्नानेनयत्पुण्यंप्रयागेर्केमृगस्थिते १५ प्रातःस्नानेनतत्पुण्यंप्राप्यतेत्वधिमासके हरिस्थिते
सुराचार्येवर्षंगोदावगाहनात् १६ तत्पुण्यंमलमासेषुप्राप्यतेविष्णुपूजनात् मायापुर्यांघटस्थेज्येनित्यंगंगांबुसेव
नात् १७ तत्पुण्यंमलमासेनविष्णोर्नैवेद्यभक्षणात् अर्धोदयेपुष्करारव्येतुलापुरुषदानतः १८ तत्पुण्यंप्राप्यते-
नूनंकांस्यपात्रप्रदानतः काश्यांपंचनदेतीर्थेऊर्जेस्वर्णाद्रिदानतः तत्फलंलभतेचात्रगुंजामात्रसुवर्णदः १९ य-
थोक्तव्रतिनंदृष्ट्वामासेश्रीपुरुषोत्तमे यमदूताःपलायंतेसिंहंदृष्ट्वायथागजाः २० एतन्मासव्रतंलक्ष्मिश्रेष्ठंक्रतुश-
तादपि क्रतून्कृत्वाऽप्नुयात्स्वर्गंगोलोकंपौरुषोत्तमे २१ पृथिव्यांयानितीर्थानिक्षेत्राणिसर्वदेवताः तद्देहेतानि-
तिष्ठंतियःकुर्यात्पुरुषोत्तमं २२ दुःस्वप्नंचैवदारिद्र्यंदुष्कृतंत्रिविधंचयत् तत्सर्वंविलयंयातिकृतेश्रीपुरुषोत्तमे २३
पुरुषोत्तमसेवायान्निखिलंहरिसेवकं विघ्नादृष्टांतिशकाद्याःपुरुषोत्तमप्रीतये २४ पुरुषोत्तमस्य[illegible]यत्रयत्रवसं-
तिव भूतप्रेतपिशाचाद्यानतिष्ठंतितदग्रतः २५ एवंयोविधिनाकुर्यात्पुरुषोत्तमसेवनं सहस्रवदने [illegible]कृत्स्न माघ[illegible]र्तिं
जसा २६ मधुर्वामाधवोवापिशुक्रोवाश्रावणःशुचिः नभस्योवाथवान्यश्चयस्तुसंक्रांतिवर्जि[illegible] परिच्छिन्नतया पृथक्-
मासःस्यात्सरस्तुशुक्रश्चउच्यते सर्वेष्वधिकमासेषुअयमेवविधिःस्मृतः २८ मेषादिराशिप्रवेशकाल-
भेदभिन्नाः अयंवुतान-

२६ मधुश्चैत्रः माधवोवैशाखः शुक्रोज्येष्ठः शुचिराषाढः नभस्योभाद्रपदः अन्यः आश्विनः २७ [illegible]ध्यते २६ ६१

२९ ईषः आश्विनः तत्रा शोकव्रतस्यमहत्फलप्रतिपादनात् वैशाखाधिकेच भृगुकच्छनिकटेनर्मदायांरावणकृतकोटिलिंगानांप्रादुर्भावत्वात् का
र्तिकस्यतुक्षयमाससंभवत्वात् दुर्लभत्वमितिसिद्धं ३० ३१ मेनकाव्रतमष्टमाध्यायेवक्ष्यमाणं ३२ सत्तमे हेलक्ष्मि ३३ ३४ ३५
अत्रविहितानां वेदशास्त्र पुराणप्रतिपादित नित्यनैमित्तिकादि कर्मणामाचरणंकार्यंनिषिद्धं अभक्ष्याभक्ष्यं अगम्यागमनंचौर्यं कामक्रोधलोभमो
हेर्षादिकंवर्जयेत् अन्यमासकृतपापं अन्येषु चैत्रादि द्वादशेषु सार्द्ध द्विवारं पर्यावर्तनेन त्रिंशन्मासेषु कृतंयत्पापंतत् मलमासे स्नानादिव्रतेनविन-

लक्ष्मीरुवाच किंसमानफलादेवसर्वेमासामलिम्लुचाः विशेषोवाथकस्यापितद्वदस्वमेप्रभो २९ श्रीविष्णुरुवा
च समानफलदादेविसर्वेमासामलिम्लुचाः विशेषफलदास्त्वेते इषवैशाखकार्तिकाः ३० त्रिष्वेतेष्वधिमासेषुयैः कृ
तेषुकृतंप्रिये तदनंतफलंप्रोक्तमतोस्त्येतस्तुदुर्लभाः ३१ अशक्तेनापिचैकाहंमेनकाव्रतमाचरेत् अधिमासेशुक्लकृ
ष्णतृतीयायांप्रयत्नतः ३२ ब्राह्मणक्षत्रियविशांस्त्रीशूद्राणांचसत्तमे सर्वदुःखोपशमनंसंसारोच्छेदकारणं ३३ अथ
वातुलसीसेवाशून्यलिंगप्रपूजनम् गंगास्नानमवाप्नोतिसर्वतीर्थफलंभवेत् ३४ अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयश-
तानिच तावद्युगसहस्राणिविष्णुलोकेवसतेनहि ३५ विहिताचरणंकार्यंनिषिद्धंपरिवर्जयेत् अन्यमासकृतंपापंम
लमासेविनश्यति ३६ इतिश्रीसप्तपुराणसारोद्धारेश्रीपुरुषोत्तममासमाहात्म्येमलमासप्रशंसनंनामद्वितीयोध्या-
यः २ छ लक्ष्मीरुवाच सेव्यानियानिकर्माणिसतांस्वर्गप्रदानिच पुण्यरूपाणितानीहममाचक्ष्वजनार्द
न १

श्यतीति ३६ इतिमलमासमाहात्म्यटीकायांद्वितीयोऽध्यायः २ छ छ अथपूर्वाध्यायां
ते श्रीविष्णुनाविहिताचरणं कार्यंनिषिद्धं परिवर्जयेदिति प्रतिज्ञातं तत्रकानि विहितानीति जिज्ञासायां लक्ष्मी प्रश्नं सेव्यानीति इहास्मि
न्समये १ छ छ श्रीसीतारामचंद्रोजयति छ छ छ

त्रिविधं कायिक वाचिक मानसिक भेदेन तत्राप्येकैकं त्रिविधं सत्वरजतम प्रभेदेनेति इहास्मिंल्लोके अमुत्र परलोके इहजन्मनि जन्मांतरे चेत्यर्थः २ दम
बाह्येंद्रियनिग्रहः शमः मनोनिग्रहः नित्यानित्यविचारणा नित्यवस्त्वेकं ब्रह्म तद्व्यतिरिक्तं सर्वमनित्यमिति नित्यानित्यविवेकः ३ स्वाध्यायः वेदा-

विष्णुरुवाच शृणु देवि प्रवक्ष्यामि संक्षेपेण तवाऽनघे त्रिविधं चापि सत्कर्म येनेहाऽमुत्र शं लभेत् २ दमः शमो दम
ध्यानं नित्यानित्यविचारणा सर्वभूतकृपत्वं च मानसं तप ईरितं ३ जपस्त्वप्रियवक्तृत्वं स्वाध्यायः सत्यभाषणम् शा-
स्त्रादिपठनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते ४ कृच्छ्राद्याचरणं विष्णोरर्चनं तीर्थसेवनम् यत्तादिकरणं चैव स्मृतं शारीरकं तपः
५ तपः शौर्यं च वाणिज्यं सेवनं तीर्थसेवनम् द्विजादीनां हितं कर्म सर्वेषां कीर्तनं हरेः ६ एवंविधानि कर्माणि स्वर्गमो
क्षप्रदानि च तानि संक्षेपतो मत्तः शृणु त्रैलोक्यवंदिते ७ परवादेषु ये मूकाः परस्त्रीषु नपुंसकाः परद्रव्येषु येऽन्धास्ते
पागं गा पदे पदे ८ स्ववर्णाचारनिरतो ब्रह्मचर्यपरायणः पंचयज्ञपरो नित्यं प्रतिग्रहपराङ्मुखः ९ सत्संगनिरतो नित्यं
वापीकूपकरो नरः तीर्थसेवी दयायुक्तो मल्लोके वसते चिरम् १० पितृभक्तिरता ये च देवब्राह्मणपूजकाः अनाथरक्षि
णो ये च मम लोके वसंति ते ११ कृतीर्थमरणं प्राप्ताः सन्मुखं च हता हताः हिमालयं प्रविष्टाश्च मम लोके वसंति ते १२
गोनार्थं द्विजदेवार्थं स्वाम्यर्थं ये मृता नराः तीर्थराजोज्झितप्राणा मम लोके वसंति ते १३ एकादशीव्रतपरः पात्रे दानप्रदः
शुचिः आत्मवत्सर्वभूतेषु मल्लोके वसते चिरम् १४ गोप्रदो वैष्णवे लोके सूर्यलोकेऽश्वदानतः वृषदः शिवलोके च कल्प
मेकं वसेन्नरः १५ यमस्य यातनां नैव पश्यति महिषीप्रदः गजप्रदो नरो याति शक्रलोकं स्करवेन च १६ शिबिकादानतो
मर्त्यः सोमलोकं हि गच्छति दासीदोऽप्सरसां लोके शक्रलोके रथप्रदः १७

ध्ययनं ४ ५ द्विजादीनां ब्रह्मक्ष ९
त्रवैश्यानां सर्वेषां सर्ववर्णानाम् ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ जपमंत्रमाह गोवर्धनधरमिति २६ २७ २८

अन्नदोब्रह्मणोलोकेकल्पमेकंवसेन्नरः भूमिदोसूर्यलोकेच इंद्रलोकेस्वर्णदः १८ नाक्षत्रेधान्यदोदिव्यशताब्देवस
तेनरः गायत्रीजपसंभिष्टोब्राह्मणोमोक्षमालभेत् १९ संक्षेपतोरुयंबुजपत्रनेत्रेप्रोक्तास्त्वयामेत्रिविधाहिधर्माः स
मानतांयांतिनतेऽधिमासव्रतस्यपुण्येनममप्रियस्य २० तस्मात्सर्वप्रयत्नेनसंसेव्यः पुरुषोत्तमः सर्वसाधनतःश्रेष्ठः
सर्वार्थफलदायकः २१ वित्तशाठ्यमकुर्वाणोदानंदद्याद्द्विजातये विद्यमानेधनेशाठ्यंकुर्वाणोरौरवंव्रजेत् २२ दिने
दिनेद्विजेंद्रायदत्वाभोजनमुत्तमम् दिवसस्याष्टमेभागेव्रतीभोजनमाचरेत् २३ धन्यास्तेपुरुषालोकेयेनित्यंपुरुषोत्त
मम् अर्चयंतिविधानेनभक्त्याप्रेमपुरःसरम् २४ इंद्रद्युम्नःशतद्युम्नोयौवनाश्वोभगीरथः पुरुषोत्तममाराध्यययुर्भ
गवदंतिकम् २५ गोवर्धनधरंवंदेगोपालंगोपरूपिणम् गोकुलोत्सवमीशानंगोविंदंगोपिकाप्रियम् २६ कौंडिन्ये
नपुराप्रोक्तमिमंमंत्रंपुनःपुनः जपन्मासंनयेद्भक्त्यापुरुषोत्तममाप्नुयात् २७ ध्यायेन्नवघनश्यामंद्विभुजंमुरलीधरम्
लसत्पीतपटंरम्यंसराधंपुरुषोत्तमम् २८ ध्यायंध्यायंनयेन्मासंपूजयन्पुरुषोत्तमं एवंयःकुरुतेभक्त्यास्वाभीष्टंस
र्वमाप्नुयात् २९ उपवासेननक्तेनत्स्यैकभक्तेनवानृप एकस्यनियमंकृत्वादानंदद्याद्दिनेदिने ३० दानंदद्यादपूपानां
दक्षिणापात्रसंयुतम् मलमासावमानंहिनकर्तव्यंकदाचन ३१ हरिश्चंद्रेणदेवेशिमलमासोवमानितः तेनपापप्र
भावेनगोवाड्जातोत्यजगृहे ३२ द्रौपद्याचैकदादेव्यामलमासोवमानितः तेनपापेनवैराटगेहेदासीसभर्तृका ३३
दमयंत्यैकदादेविमलमासोवमानितः तेनपापेनचलनंपुष्करोतीचपीडयत् ३४ सीतयाचैकदादेविमलमासोवमा
नितः तेनपापप्रभावेनलंकायासमचीक्लृपत् ३५ २९ ३० मलमासावमानफलमाह मलमासावमानमिति ३१ ३२ ३३ ३४
३५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ दानान्याह यदिति ४४ ४५

एवमादित्ययात्नेयंमलमासावमानने दुःखमेवभवेन्नूनंस्करवंस्वप्नेपिदुर्लभम् ३६ माहात्म्यंशृणुदेवेशिमलमासस्य·
मत्प्रिये येचमासाःससंक्रांतास्तेषांस्वामीरविःस्मृतः ३७ मलमासेषुसर्वेषुस्वयंदेवोजनार्दनः तमुद्दिश्यकृतंयच्च
स्वल्पंवायदिवाबहु ३८ हुतंदत्तंतपस्तप्तंतदक्षय्यकरंभवेत् स्नानंव्रतंयथाशक्तिकुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ३९ एकभ
क्तेननक्तेनतथैवायाचितेनच उपवासेनकुर्वीतमलमासव्रतंनरः ४० दानेवापिव्रतेवापियस्यशक्तिर्नविद्यते शरीरशो·
षणंतेनकर्तव्यंतीर्थसेवनम् ४१ सर्वथानास्तिसामर्थ्यंतैःकार्यंद्विजसेवनम् साधूनांसेवनंकार्यंसर्वतीर्थफलप्रदं
४२ शृणुस्कंदरिवक्ष्यामिलोकानुग्रहहेतवे प्रविधानंतुदानानांफलानिममस्मासके ४३ योवैमलिम्लुचेमासिहिरण्यं·
शक्तिमात्रकं ददातिद्विजमुख्यायसप्राप्नोतिसमीहितं ४४ सुवर्णंहिसुवर्णायसुवर्णमिवमंदिरे सुवर्णायचयो·
दद्यात्नचशोच्यःकदाचन ४५ सुवर्णेसाद्विजेदत्तेवन्हिस्तुष्यतिदैवतैः तस्मिंस्तुष्टेभवेद्दैविदारिद्र्यंनैवजन्मनि ४६ गो
दानेनभवेल्लोकोगवांलोमाभिसंख्यया कल्पांतंब्रह्मणोलोकोभवेत्पापप्रणाशनम् ४७ नित्यंदानंसदादेयंहिरण्यादि
मलिम्लुचे तेनदानप्रभावेनब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ४८ रजतंश्रद्धयोपेतोद्विजेयोवितरत्यणु पितरस्तस्यसंतुष्टाभ·
वंतिनिखिलेष्टदाः ४९ ताम्रंवाताम्रपात्रंवायोददातिमलिम्लुचे श्रीरुद्रःसर्वदस्तस्यरुद्राणीसहितोभवेत् ५० पद्म
रागादिरत्नानांदानाद्भवतिभूपतिः मुक्तादानंविशेषेणभुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ५१ वस्त्रदश्चंद्रसालोक्य·माविकंपापना
शनम् ओर्णिकंचमहामूल्यंवस्त्रंदत्तंभयापहं ५२ यथाकालोपभोगायवस्त्राद्यमुपकारकम् तद्दानंविविधान्लोकान्द
दात्येवनसंशयः ५३ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३

५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ बृगकथानक श्रीम॰

धान्यदानंमहादानंसदादेयंद्विजातये प्रीतयेवासुदेवस्यममसर्वार्थसाधनम् ५४ जलार्थिनेजलंदेयंनरपुण्यमक्षयं
भवेत् उपानद्धाद्यदानेनयममार्गस्सुखावहम् ५५ घृतदानप्रभावेनसूर्यलोकमवाप्नुयात् सपत्नीकंद्विजंपूज्यवस्त्रा
भरणकंतुयः ५६ प्रदद्यान्मानवोभक्त्याकृतकृत्योभवेन्नरः सप्तधान्यप्रदानेनसप्तर्षिलोकमाप्नुयात् ५७ व्रीहयश्च
यवाश्चैवगोधूमाश्चप्रियंगवः मुद्गामाषास्तिलाश्चैवसप्तधान्यंप्रकीर्तितम् ५८ सहेमतिलदानेनसर्वाभीष्टमवाप्नुयात्
मोदकान्घृतकर्पूरसितास्वाद्यविनिर्मितात् ५९ मधुराज्यविशिष्टांस्तुबालानजनमोदकान् नानावस्तुसमुद्भूतान्
मोदकान्सुमनोहरान् ६० द्विजातिभ्यःप्रदत्वातुममलोकेमहीयते दानेनधनधान्यानिस्वश्चतुर्वर्गसमागमः ६१ दानेन
पापनाशश्चरोगनाशश्चदानतः दानेनवांछितावाप्तिर्दानात्सुत्रप्रपौत्रकाः ६२ तस्माद्दानंसदादेयंमलमासेविशेषतः
पात्रापात्रंविचार्याद्दौब्राह्मणायनिवेदयेत् ६३ ब्रह्मस्वंनैवगृण्हीयात्स्वल्पंवायदिवाबहु कुलंसमूलंदहतिब्रह्मस्वा
रणिपावकः ६४ ब्राह्मणार्थोस्यपहृतोहर्तारंपातयत्यधः अजानन्तमपित्येनंनृगंब्राह्मणगौरिव ६५ इतिश्रीसप्त
पुराणसारोद्धारेश्रीपुरुषोत्तममासमाहात्म्येपुण्यकर्मदानधर्मनिरूपणंनामतृतीयोऽध्यायः ३ ६५ ६५
श्रीलक्ष्मीरुवाच निषिद्धानिचकर्माणिममाचक्ष्वसुरेश्वर तत्कृतेयागतिश्चैवपरलोकेचतांवद १ श्रीविष्णुरुवाच
त्रिविधानिचकर्माणिनिषिद्धानिपराणिच तान्यहंसंप्रवक्ष्यामिमनोवाक्कायजानिच २ मनसायत्कृतंपापंमानसंतद्धि
कीर्तितम् वाचाकृतंवाचिकंस्यात्कायजंकायिकंस्मृतम् ३ परद्रव्यापहारेच्छापरानिष्टविचिंतनं श्रुतिवाक्येष्व
विश्वासस्त्रिविधमानसंस्मृतम् ४ द्रागचतेप्रसिद्धं ६५ इतिटीकायांतृतीयोध्यायः ३ ६५ १ २ ३ ४

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

५ ६ तामिस्रः आद्यः प्रथमोयेषु तेके इत्याह स्कांदे तामिस्रंलोहशंकुंच माहानिरयशाल्मलं रौरवं कुड्मलं पूतीमृत्तिकंकालसूत्रकं संघा- तंलोहितोदंच सविशंसंप्रतापनं महानिरयकाकोलं संजीवनमहापथम् आवीचिमंधतामिस्रंकुंभीपाकंतथैवच असिपत्रवनंघोरंतपनं नमसा-

मत्यक्षंचापरोक्षंवापरदोषानुकीर्तनम् असत्प्रलापमनृतंत्रिविधंवाचिकंस्मृतम् ५ अगम्यागमनंस्तेयंवृथाप्राणि- विहिंसनम् त्रिविधंकायिकंज्ञेयंतस्मादेतत्त्रयंत्यजेत् ६ तामिस्राद्याश्चबहवोनरकाश्चकुयोनयः व्याधयोनिर्मितादेः विभोगार्थंपापकर्मिणाम् ७ परोत्कर्षासहायेचपरानिष्टविचिंतकाः विविधान्नरकान्भुक्त्वादरिद्रोजायतेनरः ८ परो- त्साहद्विषायेचपरदाराभिलाषिणः तेयैनिरयभोगांतेजायंतेभुविदुःखिताः ९ मिथ्याप्रवादिनोयेचपरपैशून्यवादिनः रौरवंनिरयंभुक्त्वाजायंतेहीनयोनिषु १० ब्रह्महारौरवेघोरेआकल्पंपीड्यतेनरः तदंतेमानुषलोकेक्षयरोगीहजायते ११ क्षत्रियघ्नोहिमनुजोतामिस्रेपरिपच्यते ततःकर्मक्षयाद्भूमौभवेद्दुष्टव्रणान्वितः १२ वैश्यहाकालसूत्राख्येपीड्य- तेबहुवत्सरम् ग्रहणीगदसंयुक्तोपश्चादिहप्रजायते १३ शूद्रघ्नोमानवोदेविपीड्यतेसंप्रतापने शिशुघ्नस्त्वंधता- मिस्रेगनाघ्नःपूतिमृत्तिके १४ कुंभीपाकाख्यनरकेगोघ्नस्तुपरिपच्यते साधारणपशुघ्नश्चलोहशंकुंप्रपद्यते १५ ब्रह्म- स्वहारिणोयेत्वदेवद्रव्यापहारिणः असिपत्रवनेघोरेपच्यंतेतेशरच्छतम् १६ एवंहिपापकर्माणोपच्यंतेनरकेचिरम् इहलोकेप्रजायंते दरिद्रामयसंयुताः १७ पुत्रपौत्रादिदुःखार्तापुनःपापपरायणाः दासीवेश्यारतोमर्त्योरेतःकूपेक्षिप- च्यते १८ विधवागमनात्कल्पंशाल्मलंनरकंव्रजेत् परदाररतोमर्त्योनानानिरयदुःखभाक् १९

लुकम् रेतःकूपमस्त्रग्वृष्टिः शृंखलायंत्रपीडनम् गिरिपातोंगभेदश्च तप्ततैलेषुपातनम् लोहस्तंभालिंगनंच छेदनंहस्तपादयोः एतेचा- न्येचबहवो नरकाश्चकुयोनयइति ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

७

मातास्विति मात्रादीनांभेदानाह स्कांदे वर्णोत्तमोगुरुर्भूयोज्येष्ठोभ्राताचमातुलः पितृव्योवंशपूज्यश्चपित्रोश्चभागिनीपतिः इत्येतेपितरोज्ञेयाये
षांपत्न्यस्तुमातरः तास्वयेरमतेमूढो मातृगामीसउच्यते पच्यंतेरौरवंघोरंयावच्चंद्रार्कतारकाः यदास्मिन्मानवेलोकेजायतेकर्मभागतः षंडोनामा
मयग्रस्तोनिर्धनोबहुदुःखभाक् अनुजःशिष्यभृत्यश्चहीनवर्णश्चमित्रजः एतेपुत्रसमाज्ञेयायेषांपत्न्यःस्नुषास्मृताः स्वकन्यामित्रकन्याचसमदुहि

मातास्वचस्वकन्यासुस्नुषासुभगिनीषुच रमतेयस्तुमूढात्मारौरवादिषुपच्यते २० एवंस्त्रीणामपिज्ञेयंविविधंकर्म
जंफलम् मद्यपानरतायेचमांसभोजनतत्पराः २१ तेसर्वेनिरयंयांति भवंतिभुविदुःखिताः येशास्त्रविधिमुत्सृज्यवर्तंते
मूढबुद्धयः २२ ननिर्गमोभवेत्तेषांनिरयाद्बहुराशिजे पापिनोयेदुराचारायेचलोकबहिष्कृताः २३ तेषांनकुर्यात्संसर्गः
कृतश्चेत्तत्समोभवेत् अभोज्यंनैवभोक्तव्यमनुक्तंनसमाचरेत् २४ तदहंसंप्रवक्ष्यामिशृणुसंक्षेपतःप्रिये अपक्वःप
चयेन्मांसंमृतवत्सापयस्तथा २५ रजस्वलादिभिःस्पृष्टंचान्नंनीचाहृतंजलम् सेवनाद्धिनरोयातिनिरयंपरमार्तिदम्
२६ कपिलाक्षीरपानेनब्रह्मपत्रेषुभोजनात् शूद्रस्तुनिरयंयातिशालिग्रामशिलार्चनात् २७ ताम्रपात्रेस्थितंदुग्धंगुडे
नमिश्रितंदधि कांस्यपात्रस्थितंतोयंसमंस्यात्सुरयाप्रिये २८ राजमाषामसूराश्चसूपरवल्वाटकास्तथा बहुवाश्चक
लायाश्चकुलित्थाचणकास्तथा २९ पुण्येमासेविशेषेणनसेव्याःपापभीरुभिः वृंताकंमूलकंतैलंदूषिकान्नंतथाऽमिषं
३० दुर्नामकंपरान्नंचतथापर्युषितंप्रिये जंबीरंचैवपालांडुंपुण्येच्छुःसर्वदात्यजेत् ३१

तरःस्मृताः तास्वयोरमतेमूढोक
न्यागामीसउच्यते तामिस्रंत्वंधतामिस्रेकुंभिपाकेचरौरवे कृतागमनदोषेणक्रमेणपरिपच्यते सवर्णामित्रभार्याचपूर्वोक्तादशपितृजा स-
होदरासगोत्राचभगिन्यस्तुचतुर्दश एतासुरमतेयस्तुनरःपापपरायणः भगिनीगःसविज्ञेयःकुंभिपाकादिभोगभाक् अन्यातुपरनारीस्यात्-
परस्यांयोरमतेनरः परदारःसविज्ञेयःनानानिरयभोगिनइति २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१

३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ शाकलेतिहासमाह पाद्मे पुरामधुवने शाकलिर्नामब्राह्मणः आसीत् त-
स्यविमला सुशीलाइति भार्याद्वयं उभे शुभाचारयुते पतिप्रियहितेरते आसातां एकदासुशीला जलार्थं यमुनायांगता तत्रस्नानार्थं लोकानां
कोलाहलं दृष्ट्वा-नम्रतयापतिं प्रोवाच अद्यकिंदिवसंपुण्यं लोकः यमुनायांयाति शाकलिरुवाच हेभद्रे अद्यश्री पुरुषोत्तममासः प्राप्तः अ

प्रजानांपीडनेनैवराजाग्योनीचसेवया पतिवाक्योल्लंघनेननारीनिरयमाप्नुयात् ३२ दिवानमदनः सेव्यो नित्यंचैवपरि
त्यजेत् रसानांविक्रयोनैवकार्योऽशूद्रंविना ऽखिलैः ३३ अस्मिन्मासेचकल्याणिनासच्छास्त्राण्युदाहरेत् नस्वपेत्पर
शय्यायांनालपेद्वितथंक्वचित् ३४ परापवादान्नब्रूयान्नकथंचित्कदाचन परान्नंचनभुंजीतनकुर्वीतपरक्रियाम् ३५ एका
न्नेननरोयस्तुमलमासंनिषेवते चतुर्भुजोनरोभूत्वासयातिपरमांगतिम् ३६ पुनर्ग्रामाः पुनर्वित्तं पुनः पुत्राः पुनर्गृहम्
पुनः शुभाशुभंकर्मनशरीरंपुनःपुनः ३७ तद्रक्षितंतुधर्मार्थंधर्मोज्ञानार्थमेवहि ज्ञानेनफलभोमोक्षस्तस्माद्धर्मंस
माचरेत् ३८ चलंवित्तंचलंचित्तंचलंसंसारजंसुखम् एवंज्ञात्वाविरक्तः सन्धर्माभ्यासपरोभवेत् ३९ गोभूहिरण्य
दानानांयत्फलंलभतेनरः तत्फलसमवाप्नोति दीपदोनात्रसंशयः ४० दीपदः कांतिमाप्नोतिदीपदोधनमुत्तमम् दी
पदोज्ञानमाप्नोतिदीपदोमोक्षमव्ययम् ४१ दीपविध्वंसनेपुण्यंसर्वंनश्यतियत्कृतम् तस्मानेनदीपदानेनचमह

त्फलमिति दीपमाहात्म्यंश्रुत्वा सुशीलोवाच हेभर्तः दीपदानेममापिउत्साहो वर्तते तवाज्ञाचेत्तदासउवाच हेदेवि अहंप्रसन्नोस्मि त्वं-
स्नानं दीपंचयत्नतः कुरुइतिभर्तुराज्ञांगृहीत्वा सुशीलया व्रतमारब्धंतदाविमला विमनासती सपत्नीद्वेषभावेनगृहकार्यंनकरोति किंचाखंड
दीपस्यविघ्नंचकथंभवेदितिचिंतयित्वा सुशीलाभर्तान्वबहिर्गते सति गृहद्वारंविधाय दीपंशमयामास सुशीलागृहमागत्य नष्टंदीपमालो १२
क्य दुःखितासती दीपंप्रबोधयामास द्वितीयेदिवसे दुष्टाफूत्कारेणप्रशाम्यति कदाचित्तैलंहरेत् एवंनित्यंविघ्नं करोति सुशीलाविमलायाः

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कल्पं ज्ञात्वापि शकभाशकभंनोक्तं भर्तृदेवप्रसादाभ्यांउत्तमंभ्रनं पालितं ब्राह्मणाः भोजिताश्च विमलायाः दीपदानाशतयोगेन पुत्रत्रयंनष्टंअंध
त्वंचप्राप्ता स्वल्पकालेनमृत्युंप्राप्ता॰ त्रिंशत्सहस्राब्दं रौरवेपतिता ततोपापशेषेण ग्रामशूकरीव्याली शृगाली वल्गुली गृहगोधाचक्रमेण भू
त्वा तेनिषादकुले गळितकुष्टरोगयुक्ताजाता॰एवंतयाविमलया दीपप्रशमनात्फलंप्राप्ता दुःखवियोगेनसकृशीलासद्गतिं गताइति ४२ परंवि-
ष्णुलोकंप्रापेतिशेषः यथामार्जारकः अत्रप्रसिद्धेतिहासमाह पुरासरस्वतीतीरे सुशर्माब्राह्मणः मलमासेविष्णुंसंपूज्य दीपंसंपाद्ययनूमा
संनिन्ये एकदाएकादशीदिनेअर्धरात्रे मूषकार्थं मार्जारः दीपकस्थले चागतः मंदतेजसि दीपे तैलपानार्थं मूषके चागते मूषकार्थं मार्जारः

शाकलस्ययथाभार्याविमलादुःखमापह ४२ दीपप्रबोधनेबुद्धिंयोददातिमलिम्लुचे सर्वपापविनिर्मुक्तोपरंमा
र्जारकोयथा ४३ एवंनिषिद्धकर्माणिमलमासेविवर्जयेत् वाल्मीकिनायेनियमाः प्रोक्तास्तान्वैसमाचरेत् ४४
इतिश्रीसप्तपुराणसारोद्धारेश्रीपुरुषोत्तममासमाहात्म्येनिषिद्धकर्मनिरूपणंनामचतुर्थोऽध्यायः ४ ६९
वाल्मीकिरुवाच पुरुषोत्तममासेयेनियमाःपरिकीर्तिताः तान्शृणुष्वमयाराजन्कथ्यमानान्समासतः १ ह-
विष्यान्नंचभुंजीतप्रयतः पुरुषोत्तमे गोधूमाःशालयःसर्वाःसितामुद्गायवास्तिलाः २ कलापकंचनीवारावास्तूकं
हिलमोचकाः आर्द्रकंकालशाकंचमूलंकंदंचकर्कटी ३

उद्यतः तस्यपादप्रहारेण दीपः संवर्धितः प्रातःकेनचित्कारणेन मार्जारः ममारततः विमानमारुह्य दीपप्रबोधपुण्येन विष्णुलोकंजगाम
ति ४३ ४४ इतिपुरुषोत्तममासमाहात्म्यटीकायांचतुर्थोध्यायः ४ ६९ अथपुरुषोत्तममासनियमानाह॰ तत्रैकदाधृढध-
न्वानृपंप्रतिपुरुषोत्तममासप्रसंगेन तद्व्रतिनो नियमान् वर्णयति वाल्मीकिः पुरुषोत्तममासेइति १ हविष्यान्नंगोधूमादितिलाःसिताः २ कलापकंलो
केकावळीलाकधान्यंवा नीवाराः देवतंडुलाः वास्तूकंलोकेवाकुवतशाकं हीलमोचिका जलब्राह्मी कालशाकंशरपुंखा कर्कटीकाकडी ३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अनुस्थतसारंपयः ४ नागरं शंठिं क्रमुकं पूगीफलं लवली हरपारेवडी धात्रीफलानि प्रसिद्धानि अगुडं अैक्षवं गुडरहितं इक्षुपदार्थं शर्करा॰
मिश्रिसंज्ञकं ५ ६ सर्वामिषाणि वक्ष्यमाणानि मांसं प्रसिद्धं क्षत्रियादिभक्ष्यविषयं क्षौद्रं मधु सौवीरं बदरीफलं कांजिं वा राजमाषं चवला रु

रंभासैंधवसामुद्रेलवणेदधिसर्पिषी पयोऽनुस्धृतसारंचपनसाम्रेहरीतकी ४ पिप्पलीजीरकंचैव नागरंचैवचिंचिणी
क्रमुकंलवलीधात्रीफलान्यगुडमैक्षवं ५ अतैलपक्वंमुनयोहविष्यंप्रवदंतिच हविष्यभोजनंनॄणामुपवाससमंवि
दुः ६ सर्वामिषाणिमांसंचक्षौद्रंसौवीरकंतथा राजमाषादिकंचैवराजिकामादकंतथा ७ द्विदलंतिलतैलंचतथान्नं
शल्यदूषितं भावदुष्टंक्रियादुष्टंशब्ददुष्टंचवर्जयेत् ८ परान्नंचपरद्रोहंपरदारागमंतथा तीर्थंविनाप्रयाणंचपरदेशं
परित्यजेत् ९ देववेदद्विजानांचगुरुगोव्रतिनांतथा स्त्रीराजमहतांनिंदांवर्जयेत्पुरुषोत्तमे १० प्राण्यंगमामिषंचूर्णंफ
लेजंबीरमामिषम् धान्येमसूरिकाप्रोक्ताअन्नंपर्युषितंतथा ११ अजागोमहिषीदुग्धादन्यदुग्धादिचामिषं द्विजक्री
तारसाःसर्वेलवणंभूमिजंतथा १२ ताम्रपात्रस्थितंगव्यंजलंचर्मणिसंस्थितम् आत्मार्थंपाचितंचान्नमामिषंतद्बुधैःस्मृ
तम् १३ ब्रह्मचर्यमधःशय्यांपत्रावल्यांचभोजनम् चतुर्थकालेभुक्तिंचप्रकुर्यात्पुरुषोत्तमे १४ रजस्वलांत्यजम्लेच्छ
पतितैर्व्रात्यकैःसह द्विजद्विड्वेदबाह्यैश्चनवदेत्पुरुषोत्तमे १५ एभिर्दृष्टंचकाकैश्चसूतकान्नंचयद्भवेत् द्विःपाचितंच
दग्धान्नंनैवाद्यात्पुरुषोत्तमे १६ पलांडुलशुनंमुस्तांछत्राकंगृंजनंतथा नालिकंमूलकंशिग्रुंवर्जयेत्पुरुषोत्तमे १७

ष्यामुदान्नंचा मादकंभृंगा ७ शल्यदूषितं शल्यं अस्थिखर्परादि भावदुष्टंयथालशुणंश्वेतचंताकंदूरतः अंडभ्रमः क्रियादुष्टंपनसादि ८ ९
१० ११ भूमिजं लवणं बागडक्षारादि १२ १३ १४ १५ १६ मुस्ता मोथा छत्राकं महाराष्ट्रभाषायां अा
लबे इतिप्रसिद्धं नालिकं नाडिशाकं शिग्रुं शेवगाइति प्रसिद्धम् १७ ५ ५ ५ ५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

मेतुसंप्राप्ते मानवैः पुण्यकर्मभिः आसामान्यतमं सेव्या वृतं तत्र समाचरेत् गंगादीनामलाभे च तडागे स्नानमाचरेत् तदभावे च वाप्यां वा कूपोद्धृतजलेन वा प्रातः स्नानं नरैः कार्यं यत्र कुत्र जलाशये इति २ आध्यांतं संध्यावंदनं कर्म कृत्वा पुरुषोत्तमं पूज्य पश्चान्माध्याह्निकं नि-

ततो जलाशयं गच्छेत् स्नात्वा तत्र यथाविधि २ अध्यांतं कर्म निर्वर्त्य ततः स्वगृहमाविशेत् एकांते विमले स्थाने मंडपं तत्र कारयेत् ३ गोमयेनोपलिप्ते च रंगमाल्योपशोभिते वितानतोरणयुते नियतो वाग्यतः शुचिः ४ वृत्तं वा चतुरस्रं वा मंडलं गोमयेन तु विधायाष्टदलं कुर्यात्तंडुलैर्व्रतसिद्धये ५ कुंकुमेन च द्रव्येण केवलं चंदनेन वा धान्यराशिस्तत्र कार्यः कलशं तत्र विन्यसेत् ६ सौवर्णं राजतं ताम्रं मृन्मयं चानवद्दृढम् अव्रणं कलशं कुर्वंस्तथा वस्त्रादिवेष्टितम् ७ तत्रोदकं समापूर्य शुद्धं तीर्थाहृतं शिवम् पंचपल्लवसंयुक्तं पंचरत्नसमन्वितम् ८ कलशस्य मुखे विष्णुमित्यादिमंत्रलिंगकैः तीर्थानि देवतास्तत्र नियोज्य च ततः परम् ९ ततः संपूज्य कलशमुपचारैः समंत्रकैः तस्योपरि न्यसेत्पात्रं ताम्रं पीतांबरावृतम् १० तस्योपरि न्यसेद्धैमं राधयासहितं हरिम् राधयासहितः कार्यः सौवर्णः पुरुषोत्तमः ११ पलमात्रसुवर्णेन तदर्धार्द्धेन वा पुनः तदर्द्धेन तदर्द्धेन वित्तशाठ्यविवर्जितः १२ वा मूर्तिं स्थापयेत्तत्र त्वया सह मम मानधे ततः कुर्याच्च संकल्पं व्रती नियतमानसः १३ शुक्लप्रतिपदारभ्य यावत्स्यात्सितॄतीयिणी तावद्व्रतं चरामीति स्त्रीहरेः प्रीतये तव १४ उपवासस्य नक्तस्य चैकभक्तस्य भामिनि स्नानदानार्चनादेश्च कृत्वैकं निश्चयं हृदि १५ व्रतेनानेन देवेश प्रसन्नो मे सदा भव एवंविधं तु संकल्पमादौ कुर्याद्व्रती नरः १६

त्यं कुर्यादिति तत्र पुरुषोत्तमनित्यपूजाक्रममाह एकांते इत्यादिना ३ ४ ५ ६ आदिशब्देन कौशेयं रक्तसूत्रं वा तेन वेष्टितं ७ ८ ९ १० ११ पलप्रमाणं चतुःकर्षैः पलं प्रोक्तं कर्षः स्याद्दशमाषक इति पुनःशब्देन दशार्द्धं पंचमाषकः १२ वा अथवा नित्यपूजनात्मिकां मूर्तिं १३ १४ १५ १६

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अभ्युत्तारणविषये विशेषो बृहन्नारदोक्तमाहात्म्ये अनलोत्तारणं कृत्वा प्रतिमायास्ततः परं प्राणप्रतिष्ठांकुर्वीतत्वन्यथाधातुरेवसा प्रति-
मायाः कपोलौ द्वौ स्पृष्ट्वा दक्षिणपाणिना प्राणप्रतिष्ठांकुर्वीततस्यांदेवस्यवैहरेः अकृतायांप्रतिष्ठायां प्राणानांप्रतिमास्वत्र यथापूर्वंतया-
भावः स्वर्णादीनांन देवता अन्येषामपिदेवानां प्रतिमास्वपिपार्थिव प्राणप्रतिष्ठा कर्तव्यातस्यांदेवत्वसिद्धये पुरुषोत्तमबीजेन तद्विष्णोरि
त्यनेनवा तथैवत्हृदयेंगुष्ठंदत्वाशम्घच्च मंत्रवित् एभिर्मंत्रैः प्रतिष्ठांतुत्हृदयेपिसमाचरेत् अस्यैः प्राणाः प्रतिष्ठंतु अस्यैः प्राणाः क्षरंतुच अ-

ततोभ्युत्तारणंकार्यंततः प्राणनिवेशनम् कृत्वाततश्चदेवेशंध्यायेच्छ्रीपुरुषोत्तमम् १७ श्रीवत्सवक्षसंशांतंनी-
लोत्पलदलछविं त्रिभंगललितंध्यायेत्सराधंपुरुषोत्तमम् १८ देशकालौसमुल्लिख्यानियतोवाग्यतः शुचिः षोडशै
रुपचारैश्च पूजयेत्पुरुषोत्तमम् १९ आगच्छदेवदेवेशश्रीकृष्णपुरुषोत्तम राधयासहितश्चात्र गृहाणपूजनंमम २०
श्रीराधिकासहितपुरुषोत्तमायनमः आवाहयामि इत्यावाहन नानारत्नसमायुक्तंकार्तस्वरविभूषितं आसनंदेवदे
वेशगृहाणपुरुषोत्तम २१ इत्यासनं गंगादिसर्वतीर्थेभ्योमयाप्रार्थनयाहृतं तोयमेतत्सुखस्पर्शंपाद्यार्थंप्रतिगृह्य
ताम् २२ इतिपाद्यं नंदगोपगृहेजातोगोपिकानंदहेतवे गृहाणार्घ्यंमयादत्तंराधयासहितोहरे २३ इत्यर्घ्यं गं
गाजलसमानीतंसुवर्णकलशेस्थितम् आचम्यतांहृषीकेशपुराणपुरुषोत्तम २४ इत्याचमनं स्नापनंपयसादु-
ध्नाघृतेनमधुनातथा सितयागांगकेनाथसूक्तेनपौरुषेणच २५

स्यैदेवत्वसंस्थायैस्वाहेति यजुरीरयन् मूलमंत्रैरंगमंत्रैर्वैदिकैरित्यनेनच प्राणप्रतिष्ठां सर्वत्र प्रतिमासु समाचरेत् अथवानाममंत्रैश्चच
तुर्थ्यंतैः प्रयत्नतः स्वाहांतैश्चप्रकुर्वीततत्तद्देवाननुस्मरन् एवंप्राणान्प्रतिष्ठाप्य ध्यायेच्छ्रीपुरुषोत्तममिति १७ १८ समुल्लिख्यसम्यगु
च्चार्येत्यर्थः १९ समंत्रकं आवाहनादि पूजाक्रममाह आगच्छेत्यादिना २० कार्तस्वरं सुवर्णं तेनविभूषितं २१ २२ २३ २४ २५ | १७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

धातरिपितृरूपे २६ २७ २८ २९ ३० ३१ श्रीखंडं चंदनमिश्रितं गंदमनकचूर्णं ३२ ३३ ३४ अंगपू

कार्यंमेसिद्धिमायातुपूजितेत्वयिधातरि पंचामृतैर्मयानीतैराधिकासहितोहरे २६ पयोदधिघृतंगव्यंमाक्षिकंशर्क
रातथा गृहाणेमानिद्रव्याणिराधिकानंददायक २७ इतिपंचामृतस्नानं योगेश्वरायदेवायगोवर्द्धनधरायच यज्ञानां
पतयेनाथगोविंदायनमोनमः २८ गंगाजलसमंशीतंनदीतीर्थसुसंभवम् स्नानंदत्तंमयाकृष्णगृह्यतांनंदनंदन २९
इतिपुनःस्नानं पीतांबरयुगंदेवसर्वकामार्थसिद्धये मयानिवेदितंभक्त्यागृहाणस्मरसत्तम ३० इतिवस्त्रंआचमनं
दामोदरनमस्तेस्तुत्राहिमांभवसागरात् ब्रह्मसूत्रंसोत्तरीयंगृहाणपुरुषोत्तम ३१ इत्युपवीतंआचमनं श्रीखंडचंदनं
दिव्यंगंधाढ्यंसुमनोहरं विलेपनंस्मरश्रेष्ठप्रीत्यर्थंप्रतिगृह्यताम् ३२ इतिचंदनम् अक्षतास्तुस्मरश्रेष्ठकुंकुमाक्ताःसुशो
भिताः मयानिवेदिताभक्त्यागृहाणपुरुषोत्तम ३३ इत्यक्षतान् माल्यादीनिसुगंधीनिमालत्यादीनिवैप्रभो मयाहृतानिपू
जार्थंपुष्पाणिप्रतिगृह्यतां ३४ इतिपुष्पाणि ततोंगपूजा नंदात्मजोयशोदायास्तनयःकेशिसूदनः भूभारोत्तारकश्चैवचत्व
नंतोविष्णुरूपधृक् ३५ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्चश्रीकंठःसकलास्त्रधृक् वाचस्पतिःकेशवश्चसर्वात्मेतिचनामतः ३६ पादौगु
ल्फौतथाजानूजघनेचकटीतथा मेढ्रंनाभिंचहृदयंकंठंबाहूमुखंतथा ३७ नेत्रेशीरश्चसर्वांगंविश्वरूपिणमर्चयेत् पुष्पाण्या
दायक्रमशश्चतुर्थ्यंतैर्जगत्पतिम् ३८ प्रत्यंगपूजांकृत्वातुपुनश्चकेशवादिभिः चतुर्विंशतिमंत्रैश्चचतुर्थ्यंतैश्चनामभिः ३९
पुष्पमादायप्रत्येकंपूजयेत्पुरुषोत्तमम् ४० इत्यंगपूजा वनस्पतिरसोदिव्योगंधाढ्योगंधउत्तमः आघ्रेयःसर्वदेवानांधूपोयंप्रति
गृह्यतां ४१ इतिधूपं जनार्थेनामानि ३५ ३६ अंगपूजाक्रममाह नंदात्मजायनमः पादौपूजयामि यशोदातनयायनमः गुल्फौपूजयामि इ
त्यादिसर्वत्रयोज्यं ३७ ३८ पुनःकेशवायनमः एवंकेशवादिचतुर्विंशतिनामभिः पुष्पाणिसमर्पयामि ३९ ४० ४१ ४२ ४३

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ नाममंत्रः केशवादिचतुर्विं

त्वंज्योतिः सर्वदेवानांतेजसांतेजउत्तमम् आत्मज्योतिः परंधामदीपोयंप्रतिगृह्यतां ४२ इतिदीपं नैवेद्यंगृह्यतांदेवभ
क्तिमेत्यचलांकुरु ईप्सितंमेवरंदेहिपरत्रचपरांगतिम् ४३ इतिनैवेद्यं मध्येपानीयंउत्तरापोशनं गंगाजलसमानीतंसुवर्णक
लशोस्थितं आचम्यतांहृषीकेशत्रैलोक्यव्याधिनाशन ४४ इत्याचमनं इदंफलंमयादेवस्थापितंपुरतस्तव तेनमेसफलावाप्ति
र्भवेज्जन्मनिजन्मनि ४५ इतिश्रीफलं गंधकर्पूरसंयुक्तंकस्तूर्यादिकसंयुतं करोद्वर्तनकंदेवगृहाणपरमेश्वर ४६ इतिकरोद्वर्त
नम् पूगीफलसमायुक्तंसकर्पूरंमनोहरं भक्त्यादत्तंमयादेवतांबूलंप्रतिगृह्यतां ४७ इतितांबूलं हिरण्यगर्भगर्भस्थंहेमबी
जंविभावसोः अनंतपुण्यफलदमतः शांतिंप्रयच्छमे ४८ इतिदक्षिणा शारदेंदीवरश्यामंत्रिभंगललिताकृतिं नीराजयामि
देवेशंराधयासहितंहरिम् ४९ इतिनीराजनं रक्षरक्षजगन्नाथरक्षत्रैलोक्यरक्षक भक्तानुग्रहकर्तात्वंप्रदक्षिणंगृहाणमे
५० इतिप्रदक्षिणा यज्ञेश्वरायदेवायतथायज्ञोद्भवायच यज्ञानांपतयेनाथगोविंदायनमोनमः ५१ इतिमंत्रपुष्पं विश्वे
श्वरायविश्वायतथाविश्वोद्भवायच विश्वस्यपतयेतुभ्यंगोविंदायनमोनमः ५२ इतिनमस्कारः मंत्रहीनेतिमंत्रेण क्षमाप्यपु
रुषोत्तमं स्वाहांतैर्नाममंत्रैश्चतिलहोमोदिनेदिने ५३ पूजनांतेऽक्षतापुष्पफलसौवर्णामिश्रितं अर्घ्यंदद्याद्द्वतीभक्त्यामं
त्रेणानेनसुव्रते ५४ ताम्रपात्रस्थितंतोयंचंदनाक्षतपुष्पकं अर्घ्यंदद्यात्सपत्नीकोप्रहृष्टेनांतरात्मना ५५ पुरुषोत्तमगोविं
दगंधपुष्पाक्षतान्वितं गृहाणार्घ्यंमयादत्तंरमयासहकेशव ५६ देवदेवमहाभागप्रणतार्तिहराच्युत गृहाणार्घ्यंमया॰
दत्तंसर्वकामप्रदोभव ५७ कृतांजलिपुटोमूलास्तुत्वानानाविधैःस्तवैः तर्पणंवैष्णवंकार्यंपश्चाद्द्वादशनामभिः ५८

शतिनाममंत्रैः ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ वैष्णवंतर्पणंवक्ष्यमाणगोविंदादिनामभिस्तर्पयाम् ५८ ५९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

गोविंदंतर्पयामि एवंसर्वत्र ५९ ६० ६१ ६२ ६३ अथाखंडितदीपस्यमाहात्म्यमाह बृहन्नारदीये वेदोक्तानिचकर्माणि दानानिविधिवि-
धानिच पुरुषोत्तमदीपस्य कलांनार्हंतिषोडशीं तीर्थानिसकलान्येव शास्त्राणिसकलानिच पुरुषोत्तमदी० योगोज्ञानंतथासांख्यंतंत्राणिसकलान्यपि
पुरुषोत्तमदी० कृच्छ्रचांद्रायणादीनिव्रतानिनिखिलान्यपि पुरुषोत्तमदी० वेदाभ्यासोगयाश्राद्धंगोमतीतटसेवनं पुरुषोत्तमदी० उपरागसहस्रा-

गोविंदंगोपतिंविष्णुंधिष्ण्येशंमधुसूदनं कृष्णंकामप्रदंकांतंकमलावल्लभंहरिं ५९ केशवंकंसदमनंतर्पयामिपृथक्पृ-
थक् मयाद्यदेवदेवेशयत्कृतंपूजनंतव ६० तत्सर्वंपूर्णतांयातुत्वत्प्रसादेनकेशव एवंसंप्रार्थ्यदेवेशंततोब्राह्मणपूजनं ६१
ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्त्रयस्त्रिंशत्सपत्निकान् एकैकस्मैप्रदातव्यंकांस्यपात्रंसमोदकं ६२ स्मर्तव्योद्विजरूपेणतत्पत्नीं
त्वामनुस्मरन् पूजयेच्चफलैर्भोज्यैर्वस्त्रालंकारचंदनैः ६३ दीपःकार्यस्त्वखंडश्चयावन्मासंचसर्पिषा पुरुषोत्तमस्यप्रीत्यर्थंस
र्वार्थफलसिद्धये ६४ यस्यस्मृत्येतिमंत्रेणनमस्कृत्यजनार्दनम् द्विजाशीर्वचनंगृह्यस्वयंभुंजीतवाग्यतः ६५ एवंनित्यंप्रकु
र्वीतमासमात्रमतंद्रितः ततश्चोद्यापनंकार्यंव्रतसंपूर्णहेतवे ६६ श्रीविष्णुरुवाच शृणुदेविप्रवक्ष्यामिपूजायाःफल
मुत्तमम् सर्वयज्ञेषुयत्पुण्यंसर्वतीर्थेषुयत्फलं ६७ तुलापुरुषदानेनयत्फलंलभतेनरः तत्सर्वंसमवाप्नोतिमलमासेप्रदर्च
नात् ६८ पयःस्नानंप्रकुर्वंतियेनरामममूर्द्धनि शताश्वमेधजंपुण्यंबिंदुनाबिंदुनास्मृतं ६९ क्षीरस्नानेनसौभाग्यंदध्ना
मिष्टान्नभोजनम् घृतेनस्नापयेद्योमांनरोममपुरंव्रजेत् ७०

णिव्यतीपातशतानिच पुरुषोत्तमदीप० कुर्यादिक्षे
त्रवर्षाणिदंडकादिवनानिच पुरुषोत्तमदी० एतद्दुर्ध्यानमंत्रस्तना देयंयस्यकस्यचित् धनधान्यपशुव्रातपुत्रपौत्रयशस्करं वंध्यावंध्यत्व
शमनमवैधव्यकरंस्त्रियः राज्यदंराज्यभ्रष्टस्यचिंतितार्थकरंनृणाम् कन्याविंदेतभर्तारंगुणिनंचिरजीविनं कांतार्थीलभतेकांतांसुशीलांचप-
तिव्रतां विद्यार्थीलभतेविद्यांसुसिद्धिंसिद्धिकामुकः तस्माद्दीपःप्रकर्तव्योमासेश्रीपुरुषोत्तमे इति ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७०

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ प्रशस्तानिकानीत्यपेक्षायामाह स्कांदोक्तमाहात्म्ये शृणुदेविप्रवक्ष्यामिमाहात्म्यंकुसुमो द्भवं बिल्वपत्रैःशमीपत्रैर्भृंगराजस्यपत्रकैः धात्रीतमालपत्रैश्चशस्तंमत्पूजनंप्रिये तमालपत्रंतेजपत्रं आर्द्रं शाकादिसंस्कारादौनिक्षिप्यतेनत् परंतु फ ल्कंनग्राह्यं द्रोणपुष्पसहस्रेण खदिरंतुविशेषतः द्रोणपुष्पंकुंभा इतिप्रसिद्धं खदिरंखैरवृक्षपुष्पं खदिरेणसहस्रेणशमीपुष्पसमंभवेत् शमीपुष्पस हस्रेभ्योबिल्वपुष्पंप्रशस्यते बिल्वपुष्पसहस्रेभ्योबकपुष्पंविशेषतः बकपुष्पंबकुलपुष्पं बकपुष्पसहस्रेभ्योनद्यावर्तंविशिष्यते नद्यावर्तंनपुष्पवि

स्नानंशर्करयायस्तुकारयेन्मलमासके सराजाजायतेलोकेपुनःस्वर्गादिहच्युतः ७१ कारयेन्मधुनास्नानंभक्त्यावैमलमा सके गजाश्वस्थसंकीर्णंसराज्यंलभतेभुवि ७२ स्नापयेन्मलमासेयेमांवैपंचामृतेनतु नजातुजननीगर्भंप्रविशंतिचतेनराः ७३ शंखेतीर्थोदकंकृत्वायःस्नापयतिमांनरः बिंदुनाप्यधिकेमासिस्वकुलंतारयेद्धि सः ७४ स्नानार्चनक्रियाकालेघंटानादंक रोतियः पुरतोममदेवेशितस्यपुण्यफलंशृणु ७५ वर्षकोटिसहस्राणिवर्षकोटिशतानिच सवसेन्मामकेलोकेप्यप्सरोगणसे विते ७६ योददातिचमांनित्यंतुलसीकाष्ठचंदनं नतस्यपुनरावृत्तिर्ममलोकात्सुरेश्वरि ७७ सकुंकुमंचदनंचकर्पूरागरुवासितं मृगनाभिसमायुक्तंममप्रीतिकरंपरम् ७८ पुष्पैःकाननसंभूतैःपत्रैर्वागिरिसंभवैः अथारामोद्भवैःपत्रैः पुष्पैःसंपूजयेच्चमाम् ७९ येषांसंतिचपुष्पाणिप्रशस्तानिमदर्चने तेषांपत्राणिशस्तानितदभावेफलानिच ८०

शेषं नद्यावर्तसहस्रेभ्यःकरवीरंविशिष्यते करवीरस्यकुसुमात्पालाशंपुष्पमुत्तमं पालाशाच्चसहस्राद्धिकुशपुष्पंविशिष्यते कुशपुष्पसहस्राद्धिवनमालाप्रशस्यते कुशपुष्पंदर्भपुष्पं वनमाला सहस्राद्धिचंपकंपुष्पमुत्तमं चांपेयकशताद्धिविवरंपुष्पमशीकजं अशोकपुष्पसाहस्रात्सेवतीकुसुमंवरं सेवतीपुष्पसाहस्रात्कुब्जकंपुष्पमुत्तमं कुब्ज कंकांटेसेवतीपुष्पं कुब्जपुष्पसहस्राद्धिमालतीपुष्पमुत्तमं मालतीपुष्पंचमेलीपुष्पमितिप्रसिद्धं मालतीपुष्पसाहस्रात्त्रिसंध्यंपुष्पमुत्तमं त्रिसंध्य पुष्पं त्रिकालंसूर्याभिमुखंभवति तत्सूर्यमुखीपुष्पमितिप्रसिद्धं त्रिसंध्याच्चसहस्राणिकुंदपुष्पंविशिष्यते कुंदपुष्पं कागडाइतिभाषायांप्रसिद्धं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कुंदपुष्पसहस्राद्धिजातिपुष्पंविशिष्यते जातिपुष्पंजाईइतिप्रसिद्धं जातिपुष्पसहस्रेणयः करोतिममार्चनं कल्पकोटिसहस्राणि ममलोकेमहीयतेइति ८० तुलसीदलमाहात्म्यंतुसर्वग्रंथेषुप्रसिद्धंग्रंथविस्तारभयान्नात्रोच्यते ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ अन्नंचतुर्विधं लेह्यपेयचोष्यखाद्यभेदेनविज्ञेयं नानाभेदसमन्वितमित्यत्र तत्प्रकारानाह स्कांदोक्तमाहात्म्ये नैवेद्यस्यचमाहात्म्यंविधानंशृणुभामिनि आदौहिरण्मयंपात्रंतदभावेपिराजतं तदभावेतुपालाशंविस्तीर्णंबहुसुंदरं कचोलाःशतशःकुर्यात्पात्रेचैवपरितोनवाः कचोलाःनूतनलघुमृण्मिकापात्राणिद्रोणानिवा तन्मध्येव्यंजनादेया नानाफलमयाःशुभाः पायसंचंद्रसंकाशंपात्रेशर्करयायुतं भक्तंकुमुदवर्णाभंमुद्गान्काचमभान्

इमानिपुष्पाणिवराणिदेविमत्पूजनेन्यानिबहूनिसंति नार्हंतिसाम्यंतुलसीदलस्यपुष्पस्यचातीवममप्रियस्य ८१
कृष्णागरुसमुत्थेनधूपेनचममालयं धूपयेन्मानवोयस्तुसमुक्तोनरकार्णवात् ८२ अगरुंचसकर्पूरंदिव्यचंदनसौरभं द
त्वामामधिकेमासिकुलानांतारयेच्छतम् ८३ माहिषंगुग्गुलंयस्तुसर्पिषासितयायुतं धूपंददातियोवैमांतस्येवेष्टंददाम्यहम्
८४ दशांगधूपतोदेवीममलोकेवसेन्नरः बहुवर्तिसमायुक्तंघृतकर्पूरसंयुतं ८५ कुर्यादारार्तिकंयस्तुकल्पकोटिदिवंवसेत्
नैवेद्यस्यचमाहात्म्यंपात्रस्यशृणुभामिनी ८६ आदौहिरण्मयंपात्रंतदभावेपिराजतं तदभावेचपालाशंविस्तीर्णंबहुसुं
दरं ८७ कचोलाशतशःकार्यापात्रेचैपरितोनवा नानाव्यंजनसन्नद्धास्त्रिभिःपंक्तिभिरेवच ८८ अन्नंचतुर्विधंकृत्वा
नानाभेदसमन्वितम्

शुभान् निंबूरसेनचार्द्रेणफलमूलयुतेनच वैकृताश्चतथाकार्याः शतशोभोजनेमम वैकृताः अथाणु लोणचें आचार इतिभाषात्रयेणविख्यातः द्राक्षातुमिश्रिताचूत करमर्दकृताःशुभाः करमर्दः करवंदइतिख्यातः मरीचिपिप्पलीन्चार्द्रकैलाचार्द्रकसंयुताः आर्द्राश्चते एलाश्चेतिसमासः आर्द्रकं प्रसिद्धं क्वथिकानंदिकाकार्याभोजनेभूरिशोमम मंडका वर्तुलारम्याःसगाःसर्वत्रबिंबवत् मंडका गोधूमसूक्ष्मपिष्टसंभूताः लोकेमांडाइति प्रसिद्धाःतेकथंभूता वक्ष्यमाणसिता दुग्धादि सहिताः सितयासहितेनाथदुग्धेनक्वथितेनच मधुच

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

र्णेनगव्येनयुक्तेतस्मिन्शुभ्रानने घृतंस्ववासितंप्रीत्याप्रदेयंभोजनेमम ततोगोधूमसात्रेयाचंद्रकेणाहिचोज्ज्वलं सौचालिकापूरिकास्तुशतछि॰
द्राःसुवेष्टिकाः पूरिकाश्चतथाक्षीरप्रकारास्तुप्रकाशयेत् पुनःपूरिकाग्रहणंतत्रदुग्धपूरिकाग्राह्यामणयस्तंतुसंधाश्चमालतीकुसुमादयः तं
तुसंधासेवया इतिख्यातं पर्पराचतुर्लारम्यामाषकूष्मांडसंयुताः वटकानवधारम्याकुर्यान्मासेऽधिकेमम स्निधाजानिमरीचैश्चपूरितार्द्रणते॰
शुभ्राः युक्तेनलवणेनापिशुद्धतैलेनपाचिताः कुंकुमाभाश्लेहहीनासक्षत्तादुर्जनाइव दधिदुग्धयुताःकेचिच्चिंचिणीचूतसंयुताःराजिकाजलमध्य॰
स्थास्तथान्येसितयासह रसैश्चतुरभिश्चैवटकानवधामनाः बन्नमभानुकणिका चारुबीजैश्चखारिकैः शकलैर्नारिकेलस्यलवंगशतसंयुताः घृत
क्षीरसिताढ्यास्ताकदाहेतुमलोडिताः बध्वासितातुकृशरंरम्यासूत्रैकफेणिका घारिकिकातुवेपक्वा कृताश्चंद्रणद्योतिताः मोदकास्तत्रवैकार्याश्च्या
रुबीजभवाःपरे सितयासहिताःकार्या अन्येदुग्धेननिर्ममेत् नारिकेलपलैश्चान्येवृक्षनिर्यासनिर्मिताः बदामैश्चशुभैश्चान्योस्तिलैश्चकणवीरकैः ईदृ

समर्पयेन्मांनैवेद्यंवित्तशाठ्यविवर्जितः ८९ भोजनानंतरंदेयमद्भिःकर्पूरवासितैः मध्यमाचमनंमध्येपानीयंकर॰
मार्जनम् ९० फलंतांबूलसहितंदक्षिणांकनकान्वितां पुष्पांजलिंततःकुर्याद्भक्त्यादर्शमदर्शयेत् ९१

शान्मोदकांश्चान्यान्तुष्ट्यर्थंममकारयेत् आर्षोध्रीसूरणंकंदंतथार्द्रकरमर्दकं नारिंगंचिंचिणीकंदंकंकोलफलमेवच दशारंत्रिपुरीजा॰
तंशुभनिंबुफलंविषं दशारंतुरैयाइति प्रसिद्धंफलशाकं त्रिपुरीनाम्नाइपत्रशाकं टिंटीफलं लवंगंचश्रीफलंतिलकंस्तुतिं टिंटीफलं केरा तिलकंतिल
कवृक्षपुष्पं लुतिं रहद्दुधी॰ वल्कलं वंशकलिरंतथाकापित्थकफलं वल्कलंदालचिनी द्राक्षाफलंचूतफलंरम्यंकंटकिनीफलं कंटकिनीफलं वृंताकफ॰
लं धात्रीफलंशुक्तिभवंफलमंबाडवंतथा शुक्तिभवं कांजीतिप्रसिद्धंआम्लंवा॰ रंभाफलंपिप्पलीचमरीचाश्चमनोहराः शुद्धसर्षपतैलेन लवणेन
सुवेधितं तथाराजिकयाविद्धंनिभिर्वर्षैर्घटेस्थितं एवंविधानिकार्याणियथालाभमशक्तकः नैवेद्यंकारयेद्विविवित्तशाठ्यविवर्जितइति ८९ २०
नैवेद्यसमर्पणानंतरंकृत्यमाह भोजनानंतरमित्यादिना करमार्जनंचंदनेनेति शेषः ९० ९१ ,६७ ६७ ६७

९२ ९३ ९४ वक्ष्यमाणप्रकारेणैकोनत्रिंशाऽध्याये वक्ष्यमाणविधिना ९५ ९६ ९७ इति पुरुषोत्तममाहात्म्यटीकायां षष्ठोऽध्या-
यः ६ ७ अथास्मिन्नध्याये आह्निकं वक्ष्यति विष्णुरुवाचेत्यादिना ब्राह्मे मुहूर्ते उपांत्ये मुहूर्ते १ २ ३ ४ वामे वामहस्ते त्रिः उभयोः करयो

नीराजनं पुनः कार्यं कर्पूरं विभवे सति समर्प्य मुकुटादीनि भूषणं छत्रचामरे ९२ प्रसादस्कमुखं ध्यात्वा कुर्याच्चैव प्रदक्षि
णाम् नमस्कारं ततः कुर्यात्साष्टांगं व्रतकृन्नरः ९३ जपेदष्टोत्तरशतं द्वादशाक्षरमंत्रकं एवमर्च्चनं कृत्वा शृणुयाद्वैष्णवीं क
थाम् ९४ वक्ष्यमाणप्रकारेण कांस्यदानं समाचरेत् ब्राह्मणेभ्यस्ततो देवि भोजनं पायसान्वितम् ९५ समोदकं स्वादुरसं
दद्यात्सघृतशर्करम् एवं त्रिंशद्दिनं कुर्याद्व्रतं केशवतुष्टिदं ९६ पंचरात्रमशक्तेन त्रिरात्रमथवा प्रिये तत्राप्यशक्तस्त्वेकाह
मलमासव्रतं चरेत् ९७ इति श्रीसप्तपुराणसारोद्धारे श्रीपुरुषोत्तममासमाहात्म्ये नित्यपूजाविधिकथनं नाम षष्ठो-
ऽध्यायः ६ ७ विष्णुरुवाच ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय परं ब्रह्म विचिंतयेत् ततो व्रजेन्नैर्ऋताशां वृहत्तोदकभाज
नः १ ग्रामाद्दूरतरं गच्छेत्पुरुषोत्तमसेवकः दिवासंध्यासु कर्णस्थब्रह्मसूत्र उदङ्मुखः २ अंतर्धाय तृणैर्भूमिं शिरः प्रावृत्य
वाससा वक्त्रं नियम्य यत्नेन नोष्ठीवन्नोच्छ्वसेदपि ३ कुर्यान्मूत्रपुरीषे च रात्रौ चेद्दक्षिणामुखः गृहीतशिश्नस्त्वोत्थाय गृहीत
शुचिमृत्तिकः ४ गंधलेपक्षयकरं शौचं कुर्यादतंद्रितः एका लिंगे गुदे पंच त्रिर्वामे दश चोभयोः ५ द्विसप्त पादयोश्चैव
गार्हस्थ्य शौचमुच्यते कृत्वा शौचं तु प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च मृज्जलैः ६ तीर्थे शौचं न कुर्वीत कुर्वीतोद्धृतवारिणा अरत्नि
द्वयसंचारं त्यक्त्वा कुर्यादनुद्धृते ७ पुनः पंच पंच ५ द्विसप्त चतुर्दश ६ तीर्थे जले शौचं गुदप्रक्षालनादि न कुर्यात् उद्धृतवारिणा कु
र्यात् अनुद्धृतजले यत्र पात्राभावे उद्धृतजलं न तत्र अनुद्धृते लघुखातोदके अरत्निद्वयसंचारं हस्तद्वयपरिमितां भूमिं लघुखातोदकात्त्य
क्त्वा शौचं कुर्यात् जलस्थानसमीपे लेपा विष्ठादिकं यथा न यते तथा कर्तव्यमित्यर्थः ७ ८ ८ ८

शौचार्थजलग्रहणानंतरं तद्गुरुस्थानस्यजलंनिष्कासयेत् अन्यथाशौचार्थेजलंगृहीत्वा यावच्छोधनंनकृतंतावत्तज्जलपानादिषुअशुद्धंस्यात्

पश्चात्तच्छोधयेत्तीर्थमशुद्धमन्यथाहितत् एवंशौचंप्रकुर्वीतपुरुषोत्तमसद्व्रती ८ ततःषोडशगंडूषान्प्रकुर्याद्द्वादशैववा मूत्रोत्सर्गेतुगंडूषानष्टौचाथचतुरोगृहीत ९ उत्थायनेत्रेप्रक्षाल्यदंतकाष्ठंसमाहरेत् इमंमंत्रंसमुच्चार्यदंतधावनमाचरेत् १० आयुर्बलंयशोवर्चःप्रजाःपशुवसूनिच ब्रह्मप्रज्ञांचमेधांचत्वन्नोदेहिवनस्पते ११ अपामार्गंबादरंवाद्वादशांगुलमव्रणं कनिष्ठांगुलिवत्स्थूलंपर्वार्द्धकृतकूर्चकम् १२ प्रतिपद्दर्शषष्ठीषु नवम्यां द्वादशगंडूषैर्निषिद्धंभानुवासरे आचम्यप्रयतःसम्यक्प्रातःस्नानंसमाचरेत् १३ स्नानादनंतरंतावत्तर्पयेत्तीर्थदेवताः समुद्रगानदीस्नानमुत्तमंपरिकीर्तितम् १४ वापीकूपतडागेषुमध्यमंकथितंबुधैः गृहेस्नानंतुसामान्यंगृहस्थस्यप्रकीर्तितम् १५ ततश्चवाससीशुद्धेशुक्लेचपरिधायच उत्तरीयंसदाधार्यंब्राह्मणेनविजानता १६ उपविश्यशुचौदेशेप्राङ्मुखोवाउदङ्मुखः भूत्वाबद्धशिखःकुर्यादंतर्जानुभुजद्वयम् १७ सपवित्रेणहस्तेनकुर्यादाचमनक्रियाम् नोच्छिष्टंतत्पवित्रंतुभुक्तोच्छिष्टंतुवर्जयेत् १८ आचम्यतिलकंकुर्याद्गोपीचंदनमृत्स्नया ऊर्ध्वपुंड्रमृजुसौम्यंदंडाकारंप्रकल्पयेत् १९ ऊर्ध्वपुंड्रंत्रिपुंड्रंवामध्येछिद्रंप्रकल्पयेत् निवसत्यूर्ध्वपुंड्रेतुश्रियासहहरिःस्वयम् २० त्रिपुंड्रेधूर्जटिःसाक्षादुमयासहसर्वदा विनाछिद्रंतुतत्पुंड्रंशुनःपादंसमंविदुः २१ श्वेतंज्ञानकरंप्रोक्तंरक्तंवश्यकरंनृणां पीतंसर्वर्द्धिदंप्रोक्तमन्यत्तुपरिवर्जयेत् २२ शंखचक्रादिकंकार्यंगोपीचंदनमृत्स्नया सर्वपापक्षयकरंपूजांगंपरिकीर्तितम् २३ शंखचक्रादिचिन्हानिदृश्यंतेयस्यविग्रहे मर्त्यो॰ मर्त्योनविज्ञेयःसनित्यंभगवत्तनुः २४

त॰ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ भुक्तोच्छिष्टंपवित्रंवर्जयेत् सपवित्रहस्ते नभोजनेकृतेतत्पवित्रंवर्जयेदित्यर्थः १८ ऋजुंसरलं १९ २० २१ पुंड्रचंदनस्यवर्णफलमाह श्वेतमिति २२ २३ २४

२५ २६ २७ सावित्रैः सौरैः अनघैः पूतैः २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५

पापंस्कृतरूपंतुजायतेतस्यदेहिनः शंखचक्रादिचिन्हानियोधारयतिनित्यशः २५ नारायणायुधैर्नित्यंचिन्हितो
यस्यविग्रहः पापकोटियुतस्यापि तस्यकिंकुरुतेयमः २६ प्राणायामंततःकृत्वासंध्यावंदनमाचरेत् पूर्वसंध्यांस
नक्षत्रामुपासीतयथाविधि २७ गायत्रीमभ्यसेत्तावद्यावदादित्यदर्शनम् सावित्रैरनघैर्मंत्रैरुपस्थायकृतांजलिः
२८ आत्मपादौतथाभूमौसंध्याकालेऽभिवादयेत् यस्यस्मृत्येतिमंत्रेणयदूनंपरिपूरयेत् २९ यस्तुसंध्यामुपासीत-
श्रद्धयाविधिवद्द्विजः नतस्यकिंचिद्दुःप्रापंत्रिषुलोकेषुविद्यते ३० दिवसस्यादिमेभागेकृत्यमेतदुदीरितम् ततोधिक
निमित्तंवैविष्णुपूजनमाचरेत् ३१ ततोमाध्यान्हिकींसंध्यांतिलतर्पणमाचरेत् ततःपंचमहायज्ञान्कुर्याद्भूतबलिंततः
३२ काकस्यचशुनश्चैवबलिंदत्वैवमुञ्चरन् ततआचम्यविधिवत्श्रद्धयाप्रीतमानसः ३३ द्वारावलोकनंकुर्यादतिथि
ग्रहणायच गोदोहकालमात्रंतुभाग्यात्प्राप्तोतिथिर्यदि ३४ आदौसत्कृत्यवचसादेववत्पूजयेत्सुधीः तोषयेत्परयाभ
क्त्यायथाशक्त्यन्नपानतः ३५ भिक्षांचभिक्षवेदद्याद्विधिवद्ब्रह्मचारिणे आकल्पितान्नादुद्धृत्यसर्वव्यंजनसंयुतात्
३६ यतिश्चब्रह्मचारीचपक्वान्नस्वामिनावुभौ तयोरन्नमदत्वैवभुक्त्वाचांद्रायणंचरेत् ३७ यतिहस्तेजलंदद्याद्भैक्षंदद्यात्पु
नर्जलम् तद्भैक्ष्यंमेरुणातुल्यंतज्जलंसागरोपमम् ३८ सत्कृत्यभिक्षवेभिक्षांयःप्रयच्छतिमानवः गोप्रदानसमंपुण्य
मित्याहभगवान्यमः ३९ ततश्चभोजनंकुर्यात्प्राङ्मुखोमौनमास्थितः प्रशस्तशुद्धपात्रेचभुंजीतान्नमकुत्सयन्
४० नैकवासाःसमश्नीयात्त्वासनेनैनिजभाजने स्वयमासनमारुह्यस्वस्थचित्तःप्रसन्नधीः ४१

३६ ३७ ३८ सत्कृत्य सत्कारंकृत्वा भवतीति शेषः ३९ ४० ४१ ६२ ६२

धर्म० नि० ७०ध ७२

कांस्यपात्रेभोजनंतु पुरुषोत्तममासविषयः अन्यत्रनिषेध दर्शनात् अस्यनिर्णयस्तु पूर्वंमया आन्हिकस्तबके भोजनपात्रनिर्णयेविशेष- मासस्त० ४
तोवर्णितोद्रष्टव्यइति ४२ भोक्तव्यमितिसामान्यतो कथनं ननु परिसेचनानंतरं भोजनमितिक्रमदर्शनं अग्रेचबलिदानस्योक्तत्वात् ४३ पुरु० मा० १३ अ० ७

एकएवतुयोभुंक्तेस्वकीयेकांस्यभाजने चत्वारितस्यवर्द्धंते आयुःप्रज्ञायशोबलम् ४२ सत्यंत्वर्तेनेतिमंत्रेणजलमादाय
पाणिना परिषिच्यचभोक्तव्यंसघृतंव्यंजनान्वितं ४३ भोजनात्किंचिदन्नाग्र्यमादायैवंसमुच्चरेत् नमोभूपतयेपूर्वंभुव
नपतयेनमः ४४ भूतानांपतयेपश्चाद्धर्मायचततोबलिम् दत्वाचचित्रगुप्तायभूतेभ्यइदमुच्चरेत् ४५ यत्रक्वचन
संस्थानांक्षुत्तृषोपहतात्मनां भूतानांतृप्तयेक्षय्यमिदमस्तुयथासुखम् ४६ प्राणायापानसंज्ञायव्यानायचततः
परम् उदानायततोब्रूयात्समानायततःपरम् ४७ प्रणवंपूर्वमुच्चार्यस्वाहाचांतेघृतप्लुतम् पंचकृत्वोग्रसेदन्नंजि
ह्वयानतुदर्शयेत् ४८ ततश्चतन्मनाभूत्वाभुंजीतमधुरंपुरः लवणाम्लौतथामध्येकटुतिक्तौततःपरम् ४९ प्रागद्र-
वंपुरुषोश्नीयान्मध्येतुकठिनाशनम् अंतेपुनर्द्रवाशीतुबलारोग्येनमुंचति ५० अष्टौग्रासामुनेर्भक्ष्याःषोडशारण्यवा
सिनः द्वात्रिंशच्चगृहस्थस्याप्यमितंब्रह्मचारिणः ५१ नाद्याच्छाकमविलब्धंतुभक्ष्यंभोज्यादिकंद्विजः अभोज्यंप्रा
हुराहारशुष्कपर्युषितंतथा ५२ सर्वंसशेषमश्नीयात्घृतपायसवर्जितम् अग्रांगुलीषुतच्छेषंनिधायभोजनोत्तरं
५३ जलपूर्णांजलिंकृत्वापीत्वाचैवतदर्द्धकम् अग्रांगुलिस्थितंशेषंभूमौधृत्वांजलेर्जलम् ५४ शेषंनिषिंचेत्तत्रैव
पठन्मंत्रमिमंबुधः अन्यथापापभाक्विप्रःप्रायश्चित्तेनशुद्ध्यति ५५ रौरवेपूयनिलयेपद्मार्बुदनिवासिनाम् अ-
र्थिनामुदकंदत्तमक्षय्यमुपतिष्ठतु ५६ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ भोजनेपदार्थाशनक्रममाह ततइत्यादिना ४९ २२
५० ५१ ५२ उत्तरापोशनविधिमाह अग्रांगुलीष्विति ५३ ५४ ५५ ५६ ५७

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७

निषिच्यानेनमंत्रेणकुर्याद्दंतविशोधनम् आचम्यपात्रमुत्सार्यकिंचिद्द्राक्षेणपाणिना ५७ ततःपरंसमुत्थायबहिःस्थि
त्वासमाहितः शोधयेन्मुखहस्तौचमृदाशुद्धजलेनच ५८ कृत्वाषोडशगंडूषान्शुद्धोभूत्वाशुचासनः इमौमंत्रौपठेन्नैव
पाणिनोदरमालभेत् ५९ अगस्त्यंकुंभकर्णंचशनिंचवडवानलं आहारपरिपाकार्थंस्मरद्भीमंचपंचमम् ६० आतापीभा
रितोयेनवातापीचनिपातितः समुद्रःशोषितोयेनसमेऽगस्त्यःप्रसीदतु ६१ ततःश्रीकृष्णदेवस्यकुर्वीतस्मरणंमुदा
भूयोप्याचम्यकर्तव्यंततस्तांबूलभक्षणम् ६२ सुखोपविष्टःश्रीकृष्णंपरंब्रह्मविचारयेत् सच्छास्त्रादिविनोदेनसन्मा
र्गाद्यविरोधिना ६३ ततश्चाध्यात्मविद्यायाःकुर्वीतश्रवणंसुधीः सर्वथावृत्तिहीनोपिमुहूर्तंस्वस्थमानसः ६४ श्रुत्वा
धर्मंविजानातिश्रुत्वापापंपरित्यजेत् श्रुत्वानिवर्ततेमोहःश्रुत्वाज्ञानामृतंलभेत् ६५ नीचोपिश्रवणेनाशुश्रेष्ठत्वंप्रतिप
द्यते श्रेष्ठोपिनीचतांयातिरहितःश्रवणेनच ६६ व्यवहारंततःकुर्याद्बहिर्गत्वायथासुखम् श्रीकृष्णंमनसाध्यायेत्स
र्वार्थसिद्धिदायकं ६७ सूर्येस्तशिखरंप्राप्तेतीर्थेगत्वाऽथवागृहे सायंसंध्यामुपासीतधौताङ्घ्रिःसपवित्रकः ६८ यः
प्रमादान्नकुर्वीतसायंसंध्यांद्विजाधमः सगोवधमवाप्नोतिमृतेरौरवमाप्नुयात् ६९ कदाचित्कालेलोपेपिसंकटेवापथि
स्थितः आनिशीथात्प्रकुर्वीतसायंसंध्यांद्विजोत्तमः ७० यस्त्रिसंध्यमुपासीतब्राह्मणःश्रद्धयान्वितः तत्तेजोवर्धतेस्य
तंघृतेनैवहुताशनः ७१ सादित्यांपश्चिमांसंध्यामर्द्धास्तमितभास्करां प्राणानायम्यसंप्रोक्ष्यमंत्रेणाब्देवतेनतु ७२
सायमग्निश्चमेत्युक्त्वाप्रातःसूर्येत्यपःपिबेत् प्रत्यङ्मुखोपविष्टस्तुवाग्यतःसुसमाहितः ७३ प्रणवव्याहृतियुतां
गायत्रींतुजपेत्ततः अक्षसूत्रंसमादायसम्यगातारकोदयात् ७४

६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

७५ ७६ ७७ उपधानंउच्छीर्षं उपधीयते आरोप्यते शिरो ऽत्रउपधाने उपधानंतूपबर्हइत्यमरः ७८ ७९ ८० ८१
८२ ८३ ८४ ८५ ८६ अदत्तंचौर्यंतस्य आदानंग्रहणंतस्माद्विरामं ८७ देहिभिर्जीवैः देहपरमैः देहतत्परैः

वारुणीभिस्तदादित्यमुपस्थायप्रदक्षिणं कुर्वन्दिशोनमस्कुर्याद्दिगीशांश्चपृथक्पृथक् ७५ उपास्यपश्चिमांसं-
ध्यांहुत्वाग्निमश्नीयात्ततः भृत्यःपरिवृतोभृत्यानातितृप्तोथसंविशेत् ७६ सायंप्रातर्वैश्वदेवः कर्तव्योबलिकर्मच अ-
नश्नतापिसततमन्यथाकिल्बिषीभवेत् ७७ कृतपादादिशौचस्तुभुक्त्वासायंततोगृही गच्छेच्छय्यांततोमृद्वीमु-
पधानसमन्विताम् ७८ स्वगृहेप्राक्शिराःशेतेश्वाशुरेदक्षिणाशिराः प्रवासेपश्चिमशिरानकदाचिदुदक्शिराः ७९
रात्रिसूक्तंजपेत्स्मृत्वादेवांश्चसुखशायिनः नमस्कृत्वाव्ययंविष्णुंसमाधिस्थःस्वपेन्निशि ८० अगस्त्योमाधवश्चैव
मुचुकुंदोमहाबलः कपिलोमुनिरास्तीकःपंचैतेसुखशायिनः ८१ मांगल्यंपूर्णकुंभंचशिरःस्थानेनिधायच वैदिकैर्गा-
रुडैर्मंत्रैरक्षांकृत्वास्वपेत्ततः ८२ ऋतुकालाभिगामीस्यात्स्वदारनिरतःसदा पर्ववर्जंव्रजेदेनांतद्व्रतीरतिकाम्यया
८३ प्रदोषपश्चिमौयामौवेदाभ्यासेनतौनयेत् यामद्वयंशयानस्तुब्रह्मभूयायकल्पते ८४ एतत्सर्वमशेषेणकृत्य-
जातंदिनेदिने कर्तव्यंगृहिभिःसम्यक्गृहस्थाश्रमलक्षणम् ८५ अहिंसासत्यवचनंसर्वभूतानुकंपनम् शमो
दानंयथाशक्तिगार्हस्थ्योधर्मउच्यते ८६ परदारेष्वसंसर्गोधर्मस्त्रीपरिरक्षणं अदत्तादानविरमोमधुमांसविवर्ज-
नम् ८७ एषःपंचविधोधर्मोबहुशाखःसुखोदयः देहिभिर्देहपरमैःकर्तव्योदेहसंभवः ८८ अशेषवेदोदितस-
च्चरित्रमेतद्गृहस्थाश्रमलक्षणंहि उक्तंसमासेनचलक्षणेनतुभ्यंप्रियेलोकहितायसम्यक् ८९

२३

८८ ८९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इतिश्रीपुरुषोत्तममाहात्म्यटीकायांसप्तमोऽध्यायः।७ ६९ अथमेनकाव्रतप्रसंगमाह १ २ ३ देवस्यशिवस्यसमक्षंममातामेनका

इतिश्रीसप्तपुराणसारोद्धारेश्रीपुरुषोत्तममासमाहात्म्ये आह्निकधर्मकथनंनामसप्तमोऽध्यायः ७ ६९ लक्ष्मीरुवाच
मलमासव्रतस्याथयथाशक्त्याकृतस्यच यत्फलंजायतेदेवत देवकथयस्वमे १ विष्णुरुवाच अत्रार्थेकथयिष्यामि
इतिहासंपुरातनम् अरुंधत्याश्चपार्वत्याः संवादमतिसुंदरम् २ अरुंधत्युवाच सर्वेष्वपिहिमासेषुव्रतानिकथितानिमे
अधिमासेचसंप्राप्तेकिंकार्यंगौरितद्वद ३ पार्वत्युवाच शृणुसाध्विपुरावृत्तमधिमासव्रतंमतिं समक्षंममदेवस्यमातामां
चयथाब्रवीत् ४ एकदामेनयामात्रास्नेहाद्वात्सल्यभावतः मामुक्तंपुत्रिमत्तस्त्वमुत्पन्नाचस्फलोचने ५ ख्याताऽसिजग-
तांमध्येत्वयाख्यातंचराचरम् ममचातिप्रियाकिंतुमयालभ्यंनतेतिकम् ६ अहंमहांतरेख्यातात्वंतुविख्यातेरउमे एको
पियत्रनामापिनवेत्तिकमलानने ७ यत्रतत्रस्थितावापित्वंब्रह्मादिभिरीड्यसे मासापक्षाश्चपर्वाणिदिनानितवसुंदरि ८
व्रतैर्व्याप्तानिव्रतिभिरेवंत्वंपूज्यसेनरैः अप्येकपुष्पंमेमूर्ध्निनचाध्यारोपयेज्जनः ९ पंचषष्ट्यधिकंवर्षेदिनानांचशतत्रयम्
मद्व्रियार्द्धघटीनास्तिभाग्यंयोग्यजगत्त्रये १० पार्वत्युवाच अरुंधतियदामात्राएवंस्नेहेनचार्जिता भर्तुःसमीपेवात्सल्या
द्दीनोदेनावभाषणात् ११ स्मितंकृत्वामयातत्रमेनाप्रोक्तागुणार्थिनी उमाउवाच मेनकेमातरेवत्वंकस्माद्दूषेत्समर्षणं
१२ मलमासेपिमांकोपिनहिपूजयतिक्वचित् अन्याश्चापिक्रियाःसर्वानिवर्ततेस्वधार्मिके १३ तस्मादत्वाहंमेनेत्वांपूजयि-
ष्यामिसुव्रते इत्युवाचाधिकेमासिव्रतंचाधिकृतंमया १४ अरुंधत्युवाच शिवप्रियेममलंवैव्रतंमेब्रूहिपार्वति नासौनिरर्थे
कोमासोममात्रनियमःकथं १५ पार्वत्युवा॰ यदायदाधिमासःस्यादसंक्रांतोमुनिप्रिये तदातदाव्रतंकार्यंतथ्यंतत्तेवदाम्यहम् १६

मां ४ हेपुत्रि हेसुलोचने मत्तः त्वंउत्पन्ना ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ अत्यमर्षपांअतिक्रोधनम् १२ १३ १४ १५ १६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

१७ १८ ब्रह्मवृक्षंपालाशवृक्षं तच्छायायां स्मरफलंलोके मीढलइतिख्यातं मधूच्छिष्टं मैणइतिख्याते स्वसे हेभगिनि १९ पतिपुत्र
समन्विता हिमालय गंधमादन सहिता गौरीपंचकसंयुक्ता गजस्कंधसमारूढा मेनका २० द्विजैःप्रतिष्ठाप्य ब्राह्मण द्वारा प्राणप्रतिष्ठाकारयि

अयंमासोमयादत्तोमेनायाःख्यातिकारणात् मासस्यादौतृतीयायांसितायांशुभ्रवस्त्रधृक् १७ नारीवाथनरोवापिगृ
ण्हीयान्नियमव्रतम् गुरोरादेशमासाद्यपूर्वाण्हेसंयतेंद्रियः १८ ब्रह्मवृक्षासनेस्थाप्यपंचस्मरफलानिच मधुच्छिष्टेनक
र्तव्यामेनातदुपरिस्वसे १९ गजस्कंधसमारूढापतिपुत्रसमन्विता गौरीपंचकसंयुक्तासर्वाभरणभूषिता २० प्रतिष्ठाप्य
द्विजैस्तांचपूजयेन्ममातरम् विधिनावस्त्रपुष्पाद्यैर्धूपैर्दीपनिवेदनैः २१ नीराजनैश्चदीपैश्चयथाप्रातेररुंधति एवंतुसक
लंमासंपूजयेद्दीपकंदहेत् २२ एकभुक्तंचकर्तव्यंयावन्मासःसमाप्यते अथारंभेविसर्गेच अशक्त्यावापिकारयेत् २३ मासा
तेमेनकाख्यांचहैमींकृत्वाप्रपूज्यच दद्याद्विप्रायविधिवन्मातरंचार्चयेत्स्वयम् २४ वस्त्रपल्लवतांबूलैःकुंकुमैःफलपुष्पकैः ख
र्जूरैःकंचुकैश्चापिपूजयेद्विप्रपंचकम् २५ भोजयेच्चसपत्नीकान्स्वशक्त्यापरिधापयेत् एवंकृत्वाविधानेनव्रतंचैवमलिम्लुचे
२६ सुखसौभाग्यसंतानंनारीप्राप्नोत्यरुंधति ममानंदकरंह्येतत्कर्तव्यंव्रतमुत्तमम् २७ विष्णुरुवाच अथान्यच्चप्र॰
वक्ष्यामिमलमासव्रतंमहत् यच्छ्रुत्वामानवोभक्त्यामुच्यतेयोनिसंकटात् २८ वीरबाहुर्नृपःपूर्वमासीद्भूमितलेऽखिले दा
तायज्वासुरूपश्चसुभगोजनवल्लभः २९ तस्यभार्यासुरूपाचनाम्नाख्यातायशोमती धनयौवनगर्विष्ठासाभिमानवतीस॰
ती ३० तस्यभूमिपतेराशीन्मंडनःसचिवःसदा तस्यभार्यागुणवतीसतीकुलशिरोमणिः ३१ वीरबाहुःसुखंभुंक्तेयशोमत्या
समन्वितः सचिवेन्यस्यभूभारंसंसारफलमल्पधीः ३२ साराज्ञेपिचनोकिंचित्कुरुतेचतथाल्पकं नदानंनव्रतंवापिनदेवद्वि
जसेवनम् ३३ त्वामातरंमेनकां २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० मंडनः मंडननामकः ३१ ३२ ३३

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३४ मंडनप्रिया गुणवती ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४

तयोःपुत्रद्वयंजातंकालेनबहुनाप्रिये रूबाहुःशतबाहुश्चरूपयौवनसंयुतौ ३४ एकदामलमासेतुसंप्राप्तेमंडनप्रिया
जगामराजभवनंसेवायांचयशोमतीम् ३५ साददर्शराजभवनंधनरत्नविभूषितं दासदासीजनाकीर्णंसदास्वर्गपुरोपमम्
३६ विमृश्यतद्धृदिपुण्यस्यप्रोक्तंतस्याखिलंफलम् भुज्यतेसहसख्यावैकेवलंनार्ज्यतेपुनः ३७ इतिसंचिंत्यसुचिरंपरोप-
कृतिहेतवे यशोमतींगुणवतीप्राहसाहसिकंवचः ३८ ध्यात्वामनसिसद्भावंसखीरूपंविलोक्यच गुणवत्युवाच य
शोमतिशृणुष्वेदंवचनंममभामिनि ३९ अधिमासव्रतंदेविकुरुष्वविधिपूर्वकम् तदवज्ञायवचनंयशोमत्यपिभामिनी ४०
उवाचसस्मितंवाक्यंशृणुमेवचनंसखि यत्प्रजाभिःकृतंपुण्यंतीर्थयात्राव्रतादिकम् ४१ राजातद्दशभागीस्यात्तद्योगादह
मप्यथ किंचतेनविशालाक्षिस्वशरीरविशोषणात् ४२ तपसाब्रह्मचर्येणदत्तमेवोपभुज्यते इत्युक्त्वागृहकार्याणिकारया-
मासभामिनी ४३ संतोष्यवचनैःसानुविससर्जयशोमतीम् व्रतंचक्रेगुणवतीविधिवन्मलमासके ४४ व्रतलोपेनदेवेशिय
शोमत्याःसुतौमृतौ परमज्वरपीडार्तौरूपयौवनधरौप्रिये ४५ तद्दुःखदुःखिताराज्ञीविललापाकुलेक्षणा लुलुठेभूतले
त्यंतंशोकसंविग्नमानसा ४६ राजापिविललापार्तःसर्वलोकसमन्वितः प्रबोधितोबहुविधोमंडनाख्येनधीमता ४७ अ
ज्ञानात्कृतत्दृदयोनबुबोधतथापिसः मलमासव्रतावज्ञाकृताजातंफलंतयोः ४८ तदिदंसहसाजातंदुःखोद्वेगसमाकु
लम् मंडनस्यप्रिया श्रुत्वाशोकतप्तासमागता ४९ उभेरुरुदतुःसख्यौपुत्रशोकाकुलेक्षणौ धारयामासरन्यायादा
स्यस्ताःसुविलोचनाः ५० विलापांतेयशोमत्यागुणवत्यामुखंशुभम् कुंकुमांजनसिंदूरसत्कृतांबूलविभूषितं ५१

४५ ४६ ४७ ४८ इदंपुत्रमरणफलं ४९ उभेगुणवती यशोमतीसख्यौ ५० ५१ ६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

मंडनंकुंकुमांजनसिंदूरादिधारणं अकारिकृतवती ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२

ददर्शोवाचकिमिदमकालेऽकारिमंडनं धनमाभरणंवस्त्रंसख्येवंतवनोचितम् ५२ उत्तिष्ठोत्तिष्ठगच्छत्वंगृहंगुणवतीस्वं
कम् अभाग्यादेवचास्यंतंदुःखमेवोपभुज्यते ५३ साप्युशप्रेषितानाकांतंप्रत्युवाचगृहंगता नजानेप्राणनाथाहंसख्यासप्रे
षिताग्रहम् ५४ महादुःखेपिपतितातद्विचारयवैप्रभो मंडनःप्राहतांपत्नींनकिंचिदपिक्षामिनि ५५ प्रातर्गच्छप्रिये·
भद्रंमनिबोधयतांसखीम् अहंनरपतेःपार्श्वेगच्छामिजनसंसदि ५६ श्रीविष्णुरुवाच इतिसंमंत्र्यतौदंपतीप्रतिजग्म
तुः उभयोःसन्निधौप्राप्तौपुत्रशोकापनुत्तये ५७ राज्ञीतथाविधंदृष्ट्वागुणवत्यामुखंशुभम् कोपाकुलाजगादेदंदासीच·
क्रेणाभूपतिम् ५८ राज्ञीप्रेमवशाद्राजातथागत्यनिरीक्ष्यच नदिदंनिखिलंसम्यगितिमत्वाचुकोपसः ५९ मंडनंबंधया
मासगुणवत्यासमंतदा सर्वंग्रहगतंद्रव्यमानयामाससत्वरम् ६० कारागृहगतौकृत्वादंपतीतौरुषान्वितः नृपतिर्दयिता
युक्तःपुनःपुनरतर्जयत् ६१ मंडनःस्वांप्रियांप्राहप्रियेकिमिदमागतं नजानेकर्मणःकस्यविपाकोयमुपस्थितः ६२ गुणव·
त्युवाच देवसेवकवर्गस्यस्वाम्यायत्तंचजीवितम् कोपतःकोपनस्यास्यकाकथाक्रियतेवृथा ६३ आवयोर्दुःखमुद्धिंवार
यिष्यतिकेवलम् विष्णुर्विश्वंभराभारधारणैकधुरंधरः ६४ श्रीविष्णुरुवाच इत्युक्त्वापतिताभूमौलोहश्रृंखलयान्विता
मंडनोपिचनिःश्वासपरमोविरतश्वसः ६५ अत्रांतरेश्रीपतिनातज्ज्ञात्वातंदुःखबंधनम् स्वप्नेसमेत्यकथितंराज्ञेराज्ञे चसत्वरम्
६६ हरिरुवाच अहोनयुक्तंकृतवानसित्वंवीरबाहुक मुंचमुंचात्विमौराजन्दंपतीयौत्वयाधृतौ ६७ अधिमासव्रतफलं
जातमुक्षयमेतयोः प्राग्भवेपिनिर्धनयोर्मामुद्दिश्यकृतंचयत् ६८ कुंकुमांजनसिंदूरस्रक्तांबूलदलादिकम् प्रक्षा· २५
लितेपिवदनेनयातिचिलयंस्वयम् ६९ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७०

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ वीरवैश्यविषये प्रसिद्धेतिहासमाह पाद्मोक्तमाहात्म्ये विष्णुरुवा
च शृणु देवि प्रवक्ष्यामि महालक्ष्मीकथानकं सर्वपापप्रशमनं सर्वदुःखनिबर्हणम् आसीत्पुरा कृतयुगे रुक्मतिर्नाम भूपतिः सोमवंशोद्भवः श्रीमा
न् सप्तद्वीपैकराट्स्वयं धर्मात्मा सर्वसंपन्नो हरिभक्तिपरायणः तस्य भार्या महाभागा सर्वलक्षणसंयुता पतिव्रता रुक्मवती तावुभौ चरतो व्रतम् अ

ततो न दोषो नृपतेर्गुणवत्याः प्रियस्य च न कृतं तव पत्न्या च तद्व्रतं मे सुदुर्लभं ७० पुत्रशोकाकुला दीना तेन जाता विशांप
ते तच्छ्रुत्वा सहसोत्थाय वीरबाहुर्नृपस्तदा ७१ स्वमवृत्तं विचिन्त्याशु पत्न्यै सर्वं न्यवेदयत् राजपत्न्यापि कथितं मया पित्त
प्रमीदृशम् ७२ लब्धं विलोकितं चैव सख्या प्रक्षालितं मुखम् कारागृहं तदागत्य नृपतिः प्रियया सह ७३ स्वयं प्रक्षाल
यामास गुणवत्या मुखाम्बुजम् यावद्दर्शयते पत्न्यै तावद्देव विभूषिता ७४ पूर्ववद्ददृशे सापि लज्जिनौ तौ स्वचेतसि ततः
प्रमुदितं सर्वं राजामात्यजनादिकम् ७५ विमोच्य बन्धनाद्राजा वस्त्रादिभिरपूजयत् कृताञ्जलिपुटः स्थित्वा क्षमाप्य च पुनः
पुनः ७६ पुनरेवागते काले मलमासव्रतं शुभम् सर्वे चकुर्यथाशास्त्रं लोकाश्च श्रीपतिप्रियम् ७७ तद्व्रतस्य प्रभावेन जा
तास्ते सुखभागिनः तदाप्रभृति विख्यातं व्रतमेतद् भूद्भुवि ७८ सुखदं सर्वलोकानां दुःखदारिद्र्यनाशनम् पुत्रपौत्र-
धिदं लोके धनधान्यविवर्धनम् ७९ वीरनाम्ना पुरा वैश्यो महापापरतः सदा

धिमासाभिधं नित्यं प्रभौ जातिस्मरौ परौ अ-
न्नदानरतौ नित्यं जलदानपरायणौ तडागारामप्रासादान् असंख्यातान् वितेनतुः आययौ बहुभिः शिष्यैर्द्रष्टुकामो ऽङ्गिराः कृतः संदृश्य सहसोत्था
य पूजयित्वाब्रवीद्वचः राजोवाच भगवन् कृतकृत्योस्मि भवदागमनेन च मम पुत्राश्च दाराश्च संपत्त्वयि समर्पिता मम कार्यं च शातात्मन् ब्र-
हि त्वं तेकरवाणि किम् विनयावनतं भूतं निरीक्ष्य स मुनीश्वरः स्पृशन् करेण राजानं प्रत्युवाचातिहर्षितः त्वामद्याचारनिरतं सर्वसंपत्समन्वि
तं नित्यं व्रतपरां भार्यां ह दृष्ट्वा नेप्रीतिमानहं कथमेतद्धितेलब्धं यथावद्वक्तुमर्हसि रुक्मतिरुवाच शृणुष्व भगवन् सर्वं यत्पृच्छसि वदामि तत्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

आश्चर्यभूतंस्कमहदावयोश्चरितंविभो अहमासीत्सुराष्ट्रेवैश्योनाम्नावीरइतिश्रुतः महापातकसंसर्गीविप्रद्रव्यापहारकः कुमार्गनिरतोनित्यंस
र्वलोकाहितेरतः सर्वैर्बंधुजनैर्मुक्तोदुःखाद्वनमुपागतः मृगमांसाशनोनित्यंतथापार्गनिरोधकः एकदाक्षुत्सरिश्रांतोदुःखितोतिपिपासितः जी
र्णदेवालयंपश्यन्श्रीविष्णोर्विजनेवने सरसितत्समीपस्थेजलंपीत्वाक्षणंस्थितः अथयेमागतासाध्वीममपत्न्यातिदुःखिना बंधुवर्गपरित्य
क्ताभ्रमंतीविजनेवने इमांदुःखवतींदृष्ट्वाजातामेविपुलाधिणा मयादत्तंजलंचास्यैमहद्धनफलंतया मामुवाचवनेचेयंममदुःखेनदुःखिता
सुष्टुमत्युवाच त्वामिन्किमर्थमद्यापिपापंकर्तुमिहोद्यते ज्ञानेनाज्ञानतोवापिपापंकुर्वंतियेनराः स्वकर्मक्षयपर्यंतंतिष्ठंतिनरकेखलु किमर्थंपा
पकर्माणिकुर्वंतिहिपुनःपुनः किंत्वार्यनियतान्धर्मान्प्रवक्ष्यामिहितावहान् महापातकयुक्ताश्चयुक्तावासर्वपातकैः अंतकालेचसंप्राप्तेवि-

व्रतपुण्येनसंजातोस्कमतिर्नामभूपतिः ८० सूतउवाच पुरुषोत्तममासस्यतस्माद्व्रतंसमाचरेत् शौनकउवाच
मलमासस्यचकथंपुरुषोत्तमनामकम् ८१ तन्मेविस्तरतोब्रूहिरोमहर्षणनंदन तववाक्यामृतेनैवतृप्तिर्नैवप्रजाय
ते ८२ इतिश्रीसप्तपुराणसा॰ श्रीपुरु॰ मासमा॰ मेनकाव्रतनिरूपणपूर्वकमंडनेतिहासकथननामाष्टमोऽध्यायः ८

ष्णोर्नामगृणंतिये यतीनांविष्णुभक्तानांपरिचर्यापरायणाः मुहूर्तंवामुहूर्तार्द्धंतिष्ठंतिहरिमंदिरे उपलेपनकर्तारःसन्मार्जनपरायणाः ऐहिका
मुष्मिकफलंतेषांभवतिनिश्चितं मलमासव्रतंचापिश्रुतंमेबहुविस्तरं तत्कुरुष्वमहाभागयदिश्रेयोभिवांछसि एवमाभाषितंश्रुत्वानिश्चयो·
भूत्स्कस्यावहः ततःपूर्वोक्तसद्धर्माःकृतामेशक्तितोमुने एवंबहुतिथेकालेजातंपंचत्वमावयोः तेनव्रतप्रभावेनजातोजातिस्मरोभुवि पूर्वज
न्मार्जितंसर्वमेहिकंचलयंगतं पापंहिदुःखदंसर्वंमलमासव्रतादरात् तस्मात्त्वातप्रभावोहंतदारभ्यमहामुने चराभिव्रतमेतत्तुयावदाजीवना·
वधि विष्णुरुवाच तदाचरणमात्रेणसराष्ट्रोराजनायकः वैकुंठमगमद्देविपुण्यकोट्यापिदुर्लभं तस्माद्भागवतैःसर्वैरनुष्ठेयोधिमासकः विष्णु २६
तुष्टिकरोनित्यंवांछितार्थप्रदायकइति ८० ८१ ८२ इतिपुरुषोत्तममाहात्म्यटीकायामष्टमोऽध्यायः ८ ५ ५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथमलमासस्यपुरुषोत्तममासनामप्राप्तिप्रसंगमाह सूतउवाचेत्यादिना यावदध्यायसमाप्ति १ २ मधुश्चैत्रः ३ ४ ५ ६ ७

सूतउवाच मलमासस्ययन्नामपुरुषोत्तमसंज्ञकं नारदाख्यपुराणोक्तंयेनासीत्तन्निबोधमे १ एकदानारदोगच्छन्नरनारायणा
श्रमम् नत्वास्तुत्वेश्वरंपश्चात्पप्रच्छविनयान्वितः २ संतिमध्वादयोमासाः सेश्वरास्तेश्रुतामया तन्मध्येनश्रुतोमासःपुरुषोत्तमसं
ज्ञकः ३ पुरुषोत्तमस्तुकोमासोयत्स्वामीपुरुषोत्तमः स्वरूपंतस्यमासस्यसविधानंवदप्रभो ४ श्रीनारायणउवाच शृणु
नारदवक्ष्यामियदुक्तंहरिणापुरा राज्ञेयुधिष्ठिरायैवचैकदाकाम्यकेवने ५ दुःखितान्पांडवान्दृष्ट्वा प्राजगामहरिःस्वयम्
तदातेपूजनंचक्रुर्वन्यमूलफलैर्हरिः ६ ततोर्जुनस्यश्रीकृष्णंनामंनामंपुनःपुनः तंतथाकृतवान्प्रश्नंययापृच्छतियंभवान् ७
श्रुत्वेवभगवान्दध्यौमुहूर्त्तंचततोब्रवीत् श्रीकृष्णउवाच अपूर्वोयंकृतःप्रश्नोऋषीणामपिदुर्घटः ८ तथापिवक्ष्येमित्रत्वा
द्भक्तत्वाच्चतवार्जुन मध्वादयश्चयेमासालवपक्षाश्चनाडिकाः ९ यामास्त्रियामऋतवोमुहूर्तान्ययनेउभे हायनंचयुगान्येव
परार्द्धान्ताःपरेचये १० नतेषांकश्चिदप्यस्तित्वपूज्यःस्वामिवर्जितः स्वस्वामियोगमाहात्म्यात्सर्वेसौभाग्यशालिनः ११ अधिमा
सःसमुत्पन्नःकदाचित्पांडुनंदन नमूचुःसकलालोकाअसहायंजुगुप्सितम् १२ अनर्होमलमासोयंरविसंक्रमवर्जितः अ
स्पृश्योमलरूपत्वाच्छुभेकर्मणिगर्हितः १३ श्रुत्वेतद्वचनंलोकात्निरुद्योगोहतप्रभः चिंताग्रस्तोतिखिन्नात्मामुमूर्षुरभवत्ततः
१४ पश्चाद्वैर्यंसमालंब्यवैकुंठंप्राप्तवानसौ तत्रगत्वाधिमासोवैमांतुष्टावकृताञ्जलिः १५ अधिमासउवाच अयिनाथ
कृपानिधेहरेनकथंरक्षसिमामिहागतम् कृपणंप्रबलैर्निराकृतंमलमासेत्यभिधांविधायमे १६ शुभकर्मणिवर्जितंहिमां
निरधीशंमलिनंसदैवतैः वदमांशरणागतंकथंनतथाद्यावसिदीनवत्सल १७

८ ९ १० ११ कदाचित्सौरचांद्रगमनंन्यूनाधिक्यभावेन १२ १३ १४ १५ १६ १७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

१८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३०

इतिविज्ञाप्यभूमानंपुनराहनिरीश्वरः किन्नजानासिभगवान्निर्भाग्यस्यममव्यथाम् १८ तथापिवच्मिहेनाथदुःखजालमसं
वृत ताद्दशंनैवकस्यापिनश्रुतंनावलोकितम् १९ क्षणालवामुहूर्ताश्चपक्षामासादिवानिशम् स्वामिनामधिकारैस्तेमोदते-
निर्भयाःसदा २० नमेनामनमेस्वामीनहिकश्चिन्ममाश्रयः तस्मान्निराकृतःसर्वैःसाधिदैवैःसुकर्मणः २१ तस्माद्विनष्टुमिच्छा
मिनाहंजीवितुमुत्सहे पुनःपुनःपामरेणनवक्तव्यंप्रभुर्भवान् २२ इत्युक्त्वामलमासोयंविररामविधेःसुतः श्रीकृष्णउवाच
शृणुतत्त्वस्यवृत्तांतंप्रवक्ष्यामितवाग्रतः २३ नेत्रकोणसमादिष्टस्तदानींहरिणार्जुनः विजयामासपक्षेणतंमासंमूर्छितंरुगः
२४ विलपंतंवेपमानंकृपयाहरिरब्रवीत् श्रीविष्णुरुवाच उत्तिष्ठोत्तिष्ठभद्रंतेविषादंवत्समाकुरु २५ त्वद्दुःखंदुर्निवार्यंमेप्रति
भातिनिरीश्वर इत्युक्त्वाक्षणंध्यात्वातदुपायंयथावदत् २६ श्रीविष्णुरुवाच वत्सागच्छमयासार्द्धंगोलोकंयोगिदुर्लभम्
यत्रास्तेभगवान्कृष्णः पुरुषोत्तमईश्वरः २७ गोपिकावृंदमध्यस्थोद्विभुजोमुरलीधरः नवीननीरदश्यामोरक्तपंकजलोचनः
२८ शारदीयपार्वणेंदुशोभातिरोचनाननः कोटिकंदर्पलावण्यलीलाधाममनोहरः २९ पीतांबरधरःस्रग्वीवनमालाविभूषि
तः चंदनोक्षितसर्वांगोकस्तूरीकुंकुमान्वितः ३० श्रीवत्सकौस्तुभप्रेमभूषणोभक्तवत्सलः सद्रत्नसाररचितकिरीटकुंडलो
ज्वलः ३१ रत्नसिंहासनारूढः पार्षदैःपरिवेष्टितः सएवपरमंब्रह्मपुराणपुरुषोत्तमः ३२ स्वेच्छामयःसर्वबीजंसर्वाधारःप
रात्परः निरीहोनिर्विकारश्चपरिपूर्णतमःप्रभुः ३३ प्रकृतेःपरईशानोनिर्गुणोनित्यविग्रहः गच्छावस्तत्रत्वद्दुःखंश्रीकृष्णोव्य
पनेष्यति ३४ श्रीनारायणउवाच इत्युक्त्वातंकरेकृत्वागोलोकंगतवान्हरिः त्रिकोटियोजनायामंविस्तीर्णंमंडलाकृति ३५
तदधोदक्षिणेसव्येपंचाशत्कोटिविस्तरान् वैकुंठःशिवलोकश्चतत्समःसुमनोहरः ३६

३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६

३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९

कोटियोजनविस्तीर्णो वैकुंठोमंडलाकृतिः सव्येनशिवलोकश्चकोटियोजनविस्तृतः ३७ गोलोकाभ्यंतरेज्योतिरतीवसुम-
नोहरम् ध्यायंतेयोगिनःशश्वत्योगेनज्ञानचक्षुषा ३८ तदेवानंदजनकंनिराकारंपरात्परम् तज्ज्योतिरंतरेरूपंअतीवसुमनोह
रम् ३९ कोटिकंदर्पसौंदर्यंद्विभुजंमुरलीधरम् रत्नसिंहासनस्थंचपरमात्मस्वरूपकम् ४० नत्वोवाचरमानाथोबद्धांजलि
पुटःपुरः उपविश्यततोविष्णुः श्रीकृष्णचरणांबुजे ४१ नामयामासतंमासंवेपमानंतदग्रतः तदापप्रच्छश्रीकृष्णः कोयं
कस्मादिहागतः ४२ कस्माद्रुदतिगोलोकेनकश्चिद्दुःखमश्नुते तस्मादयंकथंविष्णोर्मदग्रेदुःखतःस्थितः ४३ श्रीविष्णुरु
वाच वृंदावनकलानाथश्रीकृष्णमुरलीधर श्रूयतामधिमासोयंदुःखवान्भितवाग्रतः ४४ तस्मादहमिहायातोगृहीत्वाप्रभुनि
रीश्वरम् दुःखदावानलंतीव्रंएतदीयंनिराकुरु ४५ स्नानंदानंशुभंकर्मकर्तव्यंनेशवर्जिते एवंतिरस्कृतःसर्वैर्वनस्पतिलतादि-
भिः ४६ मासैर्द्वादशभिश्चैवकलाकाष्ठालवादिभिः अयनैर्हायनैश्चैवस्वामिगर्वसमन्वितः ४७ अतस्तामाश्रितोनूनंकरेकृ
त्वानिराश्रयम् मदर्थमपिकर्तव्यमेतद्दुःखनिवारणम् ४८ श्रीपूर्णपुरुषोत्तमउवाच समीचीनंकृतंविष्णोयदत्रागतवा
नुभवान् मलमासंकरेकृत्वालोकेकीर्तिमवाप्स्यसि ४९ यस्त्वयोरीकृतोजीवःसमयैवोररीकृतः अतएनंकरिष्यामिसर्वोप
रिमयासमम् ५० गुणैःकीर्त्यानुभावेनषड्गुणैश्चपराक्रमैः भक्तानांवरदानेनगुणैरन्यैश्चमामकैः ५१ अहमेतैर्यथालोकेप्रथि-
तःपुरुषोत्तमः तथायमपिलोकेषुप्रथितःपुरुषोत्तमः ५२ अहमेवास्यसंजातःस्वामीचमधुसूदन सर्वेमासाःसकामाश्चनिष्का
मोयंमयाकृतः ५३ अकामःसर्वकामोवायोऽधिमासंप्रपूजयेत् कर्माणिभस्मसात्कृत्वामामेवैष्यत्यसंशयः ५४ तपोयोगादि
कष्टेनयत्पदंनैवप्राप्यते पुरुषोत्तमस्यभक्तास्तुमासमात्रेणतत्पदम् ५५

५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५

५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ इतिपुरुषोत्तममासमाहात्म्यटीकायांनवमोऽध्यायः ९ ७९ अथमलमासस्यानादर

पुरुषोत्तमेनिमन्नामतदप्यस्मैसमर्पितम् अतस्तद्भक्तसंकल्पाःपूरणीयामयैवहि ५६ पुरुषोत्तममासाद्यवर्षेवर्षेतृतीयके
नाचरिष्यंतियेधर्मंकुंभीपाकेपतंतिते ५७ जायंतेदुर्भगादुष्टापरभाग्योपजीविनः तिरस्कुर्वंतियेमासंतेषांस्वप्नेसुखंनहि
५८ तस्मात्सर्वात्मनासर्वैःस्नानपूजाजपादिकम् विशेषेणप्रकर्तव्यंदानंशक्त्यनुसारतः ५९ अतस्त्वमाधिमासस्यचिंतांत्य-
क्त्वारमापते गच्छवैकुंठमतुलंगृहीत्वापुरुषोत्तमम् ६० श्रीनारायणउवाच अथश्रीरुक्मिणीनाथोवैकुंठंगतवान्मुदा तत्र
गत्वाधिमासंतंवासयामासनारद ६१ सतत्रवसतिंप्राप्यमोदमानोभवत्तदा मासानामधिपोभूत्वारमतेविष्णुनासह ६२
द्वादशेष्वपिमासेषुमलमासंवरंप्रभुः विधायमनसातुष्टोबभूवप्रकृतिप्रियः ६३ इतिश्रीसप्तपुराणसारोद्धारेश्रीपुरु॰मा॰
मलमासवरप्रदानकथनंनामनवमोऽध्यायः ९ ७९ श्रीनारायणउवाच एवंश्रीमलमासस्यवरदानमहोत्सवं सं
श्राव्यपांडवानाहकृपयाभगवान्पुनः १ श्रीकृष्णउवाच जानेहंराजशार्दूल तपोवनमुपागतैः भवद्भिर्दुःखसंमग्नैर्नादृतः
पुरुषोत्तमः २ इंद्रकीलंगतवतिबीभत्सौरणशालिनि तद्वियोगपरिक्लिष्टैर्नज्ञातःपुरुषोत्तमः ३ अदृष्टयादृशंपुंसांतादृशं
भासनेसदा अथापरंप्रवक्ष्यामिभवतांदुःखकारणम् ४ पांचालीयंमहाभागापूर्वजन्मनिसुंदरि मेधावीद्विजमुख्यस्यपुत्री
जातासुमध्यमा ५ रूपलावण्यललितासंजातादशवार्षिकी चातुर्यगुणसंपन्नापितुरेकैवपुत्रिका ६ तन्मातास्वर्गतापूर्वं
लालितापुत्रवत्सदा सानित्यंस्वसखीसौख्यंपृष्ट्वाचिंतयतीमुहुः ७ यथाऽस्यांभर्तृजनितंपुत्रपौत्रादिजंतथा सौख्यंहिव
र्ततेतद्वन्ममाप्येवंकदाभवेत् ८ ममभाग्यंकथंसुखंभर्ताकोपिनवांछति पंडितोपिपितामूढोमातामेस्वर्गतिंगता ९ २८

णेनदुःखंभवतीतिवक्तुमितिहासंप्रस्तौति श्रीनारायणउवाच १ २ बीभत्सौअर्जुने पांचालीद्रौपदी ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

५ दांतः इंद्रियजितः ६ वाग्मी गद्यचतुरः षड्वर्गाः कामक्रोधलोभमोहमदमात्सर्याः ८ ९ १० ११ १२ कासारं सरोवरं १३

विदर्भराजतनयासुषुवेचतुरः सुतान् चित्रवाक्चित्रवाहश्च मणिमान्चित्रकुंडलः ५ पुत्रीं चारुमतीं नाम सर्वे ते गुणशालिनः दृढधन्वा गुणैः ख्यातः शांतो दांतः सुरूपवान् ६ वेदवेदांतविद्वाग्मी धनुर्विद्याविशारदः शूरो निर्जितषड्वर्गः शत्रुसंघविदारणः ७ एकदा निशि सुप्तस्य चिंतासीत्तस्य भूपतेः अहोयं वैभवः केन पुण्येन महता भवत् ८ न मया च तपस्तप्तं न दत्तं न हुतं क्वचित् एवं चिंतयतस्तस्य रजनी विरतिं गता ९ ततः प्रातः समुत्थाय कृत्वा चाह्निकमात्मनः दानं दत्वाश्वमारुह्य मृगयां कर्तुमाययौ १० कश्चिन्मृगो हतोरण्ये बाणेन दृढधन्वना धनाद्वनांतरं यातो बाणमादाय सत्वरम् ११ शोणितस्रुतिमार्गेण राजाप्यनुययौ मृगं मृगः कुत्रापि संलीनो राजा बभ्राम तद्वनम् १२ तृषाक्रांतः स कासारं ददर्श सागरोपमम् तत्र स्नात्वा सुपीत्वासौ पानीयं तीरमागतः १३ ततो ददर्श न्यग्रोधं घनच्छायं महातरुं तज्जटायां निबध्याश्वं निषसाद महीपतिः १४ तत्रागमत्खगः कश्चिद्वाणीं मानुषिमीरयन् शुकः पपाठ स श्लोकमेकमेव पुनः पुनः १५ संबोध्य दृढधन्वानमेकाकिनमुपस्थितम् १६ विद्यमानातुलसुखमालोक्यातीव भूतले न चिंतयसि तत्त्वं त्वं तत्कथं पारमेष्यसि १७ वारंवारमिदं पद्यं पपाठ नृपतेः पुरः श्रुत्वा तस्य वचो राजा मुमुदे मुमुहेपि च १८ किमेतदुक्तवान्कीर एकपद्यं पुनः पुनः किं वानायं भवेत्कृष्णद्वैपायनसुतः परः १९ विस्तारं तमिवोद्धर्तुं कृपयामास समागतः इति चिंतयतस्तस्य नत्से नास समुपागता २० कीर स्त्वदर्शनं प्राप्तो बोधयित्वा नराधिपम् राजा स्वपुरमागत्य कीरवाक्यमनुस्मरन् २१ वाक्यमानोपि नावोचद्दिनिद्रस्त्यक्तभोजनः स्वभार्ययानुनीतोपि न किंचिदवदन्नृपः २२ अथ चिंतातुरस्यास्य गृहं वाल्मीकिराययौ राज्ञा संपूजितो वोचत्तं दृढधन्वानमादरात् २३ चिंतातुरः कथं राजन्वद सर्वं मनोगतम् दृढधन्वोवाच भवदीयपदांभोजकृपया मे सुखं सदा २४

न्यग्रोधं वटवृक्षम् १४ १५ १६ १७ १८ कीरः शुकः १९ २० २१ २२ २३ २४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

२५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७

परंत्वेकोस्तिसंदेहोवन्यकीरमुखोद्गतः कदाचिन्मृगयासक्तंमांसंबोध्यावदच्चसः २५ विद्यमानातुलसुखमालोक्यातीवभू
तले नचिंतयसितत्वंत्वंतत्कथंपारमेष्यसि २६ इतिवाचःशुकेनोक्ताआकर्ण्याहंसुविस्मितः नतज्ज्ञानाम्यहंब्रह्मन्तत्संदेहं
निराकुरु २७ समृद्धिरतुलाब्रह्मन्केनपुण्येनमेधुना वाल्मीकिरुवाच शृणुभूपतिशार्दूलप्राग्जन्मचरितंतव २८ पुराज
न्मनिराजेंद्रभवान्द्रविडदेशजः द्विजःकश्चित्सुदेवाख्यस्ताम्रपर्णीतटेवसन् २९ धार्मिकःसत्यवादीचस्वकर्मनिरतःशुचिः
गौतमीतिचतस्यस्त्रीधर्मयुक्तापतिव्रता ३० एवंधर्मपरायुक्तस्यनजातासंततिर्यदा तदास्वकांतांप्रोवाचविषण्णोगद्गदाक्षरं
३१ अयिसुंदरिसंसारेसुखंनास्तिसुतांसरं नलालितोमयापुत्रोवेदार्थोनप्रबोधितः ३२ नोद्वाहश्चकृतस्तस्यवृथाजन्मग
तंमम अपुत्रस्यगतिर्नास्तिसद्योमेमृत्युरस्तुवा ३३ इतिचिंताकुलःपत्न्याबोधितोसौद्विजोत्तमः ताम्रपर्णीतटेगत्वात्येकांतेचा
करोत्तपः ३४ शुष्कपर्णजलाहारश्चैवाब्दसहस्रकम् तदातत्तपसातुष्टोआजगामहरिःस्वयम् ३५ ततस्तुष्टावतंदेवंश्री
कृष्णंभक्तवत्सलम् बद्धांजलिपुटोभूत्वासुदेवोगद्गदाक्षरः ३६ नमस्तेदेवदेवेशत्रैलोक्याभयदप्रभो सर्वेश्वरनमस्तेस्तु
त्वामहंशरणंगतः ३७ यदिप्रीतोसिहेनाथदीनबंधोदयानिधे सत्पुत्रंदेहिमेविष्णोपुराणपुरुषोत्तम ३८ श्रीहरिरुवाच
अदेयमपितेसर्वंदास्येपुत्रंविनाद्विज त्वदीयभालफलकेवर्णाःसर्वेमयेक्षिताः ३९ सप्तजन्मसुतेपुत्रसुखंधात्रानानिर्मितम् इ
त्याकर्ण्यहरेर्वाक्यंवज्रनिर्घातनिष्ठुरम् ४० सपपातमहीपृष्ठेछिन्नमूलइवद्रुमः पतिंपतितमालोक्यप्रमदात्यंतदुःखिता ४१
पश्यंतीत्वामिनपुत्रस्पृहाशून्यमरूरुदत् तयोर्भाषणमाकर्ण्यतीव्रशोकसमन्वितम् ४२ वैनतेयोऽवदद्विष्णुंक्षोभसंजा
तवेपथुः गरुडउवाच शोकसागरसमग्नांब्राह्मणींवीक्ष्यहेहरे ४३

३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३

३१

६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ काननंवनं ६९ ७० ७१

इत्युदीर्यगतोब्रह्मलोकंदेवलकोमुनिः स्कदेवःसहगौतम्यापपातधरणीतले ६२ विललापचिरंभूमौदेवल कवचःस्मरन्
अथसागौतमीपुत्रंस्वांकमारोप्यधैर्यतः ६३ चुचुंबवदनंप्रेम्णापश्चाद्दीनिमृवाचसा गौतम्युवाच द्विजराजनकर्तव्याप्रीतिः
भाव्येषुवस्तुषु ६४ नाभाव्यंभविताकुत्रभाव्यमेवभविष्यति किंनुनोदुःखमापन्नानलरामयुधिष्ठिराः ६५ अतउत्तिष्ठहेना
थहरिर्मजसनातनम् शरण्यंसर्वजीवानांनिर्वाणपददायकम् ६६ वाल्मीकिरुवाच इतिताःशीतलावाचः समाकर्ण्यप्रि
यामुखात् स्कदेवोधैर्यमालंब्यहरौचित्तमधारयत् ६७ निःश्वस्यदीनवदनोथ...तानि...ति इतिनिश्चित्यमनसाप्रयुष्याः
दार्थवनंययौ ६८ एवंकृतवतस्तस्यकियान्कालोगतः क्रमात् समित्कुशफलाद्यर्थं...वामपृष्ठ्ठा...ननंययौ ६९ स्कदेवोमन
साध्यायन्हरेःपादसरोरुहम् तस्मिन्नेवदिनेगच्छत्वापीमनुःस्कद्वक्तः ७० प्रवि... ...विलंघ्य...वयस्यैः...सहवारिणि
जलयंत्रैःक्षिपन्वारिबालकेषुस्मयन्मुहुः ७१ जलेक्रीडांमुहुःकुर्वन्प्रीष्मेमोदमुपाय...णसंविष्टस्ततः...बालेषु...पुनः तने
श्वरम् ७२ अगाधवारिणिस्थितिष्ठन्बालकैरुपमर्दितः सपलायनमन्विच्छन्स्कत्... ...वदिशोदश विधिना...
नियम्यश्वासमात्मनः ममज्जनाधतोयेसौवंचय न्नात्मनःसखीन् ७४ तत्रापि... ...इतिब्रुवन् ... सहसा
मृतिमापन्नःकुमारोऽगाधवारिणि ७५ जलादनिर्गतंवीक्ष्यसर्वेचकितमानसाः ... ...मस्ते हा कृत्वाप्रधाविताः
७६ गौतम्यैकथयामासुर्दुःखच्छोकपरायणाः वज्रपातोपमांवार्तां...लानामनति... ...श्रुत्वाभूमौपपाताशुगौतमी
पुत्रवत्सला एतस्मिन्नेवसमयेवनाद्विप्रःसमाययौ ७८ निशम्यपुत्रमरणंत्वेष्टवावा...तैदुर्वि तवउत्थायतौ...पदंपत्नीवा
पिकांगतौ ७९

७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८

४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५

तथैवब्राह्मणंनेत्रक्षरद्बाष्पकलाकुलम् दीनबंधोदयासिंधोदयाद्यकगताप्रभो ४४ अहोब्रह्मण्यदेवत्वंस्वधर्मःकगतो
ऽधुना त्वद्भक्तस्यचतुर्द्धाऽपिमुक्तिःकरतलेस्थिता ४५ तर्हिविप्रस्यस्वेच्छापूरणेकःपरिश्रमः गर्भमर्पयतःपुंसात्वंकुशोकःप
रिश्रमः ४६ यददृष्टगतंपुंसस्तदेवभविताध्रुवम् इतिलोकेप्रथाजातात्वद्भक्तिर्विलयंगता ४७ इतिगरुडवचोनिशम्याविष्णु
र्वचनमुवाचखगंसुधोपमानम् अयिखगवरपुत्रमेकमस्मैवितरमनोगतमाशुवैनतेय ४८ वाल्मीकिरुवाच इत्थंवचनम
हाराजश्शृणुष्ववचनंमम सुपर्णःकेशवादेशादिदमाहद्विजेश्वरम् ४९ गरुडउवाच समजन्मसुतः...
त्वः हरिणोक्तोद्विजश्रेष्ठतत्तथैवतवाधुना ५० तथापिस्वामिनाज्ञप्तः कृपयादधिनेसुतं मदंशसंभूतःपुत्रोभाविजन्मग, न
५१ परंतज्जनितंदुःखंयुवयोर्भविताध्रुवम् दंपत्योःपश्यतोःसद्योदत्वावरमनुत्तमम् ५२ अपर्णीतहरिःसद्यःस्वयोनिजनि
केतनम् सुदेवोपिसपत्नीकोययौनिजनिकेतनम् ५३ कियत्कालक्रमेणास्यकुमारःस्यम ३५ तदासुदेवोद्यानंदाज्जात
कर्मचकारह ५४ द्विजेभ्यस्स्वबृहद्दानंददौपश्चात्द्विजोत्तमः नामचास्याकरोद्धीमान्शुकइत्यदभ्नंविहल्लभम् ५५ सुपर्णेनयतो
दत्तःशुकदेवस्ततस्मृतः द्विजत्वंप्राप्यतत्पुत्रोविद्यांसर्वामुवेयिवान् ५६ वाल्मीकिरुवाच एकदादेवलोभ्यागात्सुदेवस
दनेमुनिः तमालोक्यसुदेवोसौननामदंडवन्मुदा ५७ चरणेपतितंदृष्ट्वाकुमारंदेवलोब्रवीत् भोभोसुदेवधन्योसितुष्टस्तेभ
गवान्हरिः ५८ यतस्त्वंप्राप्तवान्पुत्रंदुर्लभंसुंदरंवरम् एतादृशःसुतःक्वापिकस्याप्यनवलोकितः ५९ परंत्वेकोमहान्दो
षोयेनसर्वंवृथाकृतम् इत्युक्त्वामौलिमाधुन्वन्विनिश्श्वस्याब्रवीन्मुनिः ६० सुदेवतनयोयंतेद्वादशेहायनेजले मृत्युमेष्य
तितस्मात्त्वंशोकंमाकुरुमानसे ६१ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२

८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९०

मृतंपुत्रंसमालिंग्यस्वांकेकृत्वाकलेवरम् सरुदन्विलपन्नेवगद्गदाक्षरमूचिवान् ८० कृदेवउवाच वदपुत्रकमांवाणींनत्वं
गंतुमिहार्हसि वत्साद्ध्यतिसन्निभंवेदाध्ययनहेतवे ८१ तूर्णमुत्तिष्ठहेपुत्रकथंकमोसिसांप्रतम् त्वांविहायनगच्छामिगृहे
किंमेप्रयोजनम् ८२ नमयाचरितंगर्ह्यंब्रह्महत्यापिनोकृता केनकर्मविपाकेनपुत्रोमेनिधनंगतः ८३ अहोधातःकिमेताव
त्फलंलब्धांत्वयामहत् लोचनंममदीनस्यवृद्धस्यकृष्णानिर्दय ८४ कुत्राहंशोधयामाद्यपुत्रंप्रकृतिसुंदरं द्रक्ष्यतेनवान-
नंकुत्रपुत्रचारुस्फलोचनम् ८५ पर्जन्यःस्रवतेवारिसूतेधान्यंवसुंधरा गिरयोरत्नजातानिमुक्तासारंपयोनिधिः ८६ नतं-
देशंप्रपश्यामियत्रपुत्रंमृतंलभेत् अननुज्ञाप्यपितरौनकदापिभवान्गतः ८७ आवामपृष्ट्वाकिंदीर्घमार्गंयातोसिपुत्रक
शतधादीर्यतेनोद्यत्वायसंत्हृदयंमम ८८ शठोमदन्योभवितानकोपियोदेवकीसूनुवचोविलंघ्य पुत्रेदुराशांकृतवानभा-
ग्योलभेनकोदृष्टविनष्टवस्तु ८९ दृढधन्वासराजर्षिःश्रुत्वामाक्रंदमात्मनः अत्याश्चर्येणसंविष्टस्तदाहमुनिराट्पुनः ९०
वाल्मीकिरुवाच एवंविलपतस्तस्यविप्रस्यजगतीपते अकालजलदोऽभ्यागाद्गर्जयंश्चदिशोदश ९१ यावन्मासंववर्षैवम
हीपूर्णजलाभवत् नासौविज्ञातवान्किंचित्पुत्रशोकाग्नितापितः ९२ नपपौबुभुजेनैवपुत्रपुत्रइतिब्रुवन् एवंविलपतस्तस्यमा
सायोविगतस्तदा ९३ श्रीकृष्णवल्लभोमासःसोभवत्पुरुषोत्तमः अज्ञानतोपितस्यासीत्पुरुषोत्तमसेवनम् ९४ तेनात्यंतःप्र
सन्नःसन्प्रादुरासीद्धरिःस्वयम् ततोदृष्ट्वाहरिंविप्रोसपत्नीकःकृताञ्जलिः ९५ दंडवच्छ्रीहरिंनत्वासंस्थितःश्रीहरेःपुरः
भगवानपितुष्टःसन्कृपयामुनिमब्रवीत् ९६ श्रीहरिरुवाच भोभोःकृदेवधन्योसिभाग्यवान्सांप्रतंभवान् त्वद्भाग्यंवर्णि
तुंकोवासमर्थोभुवनत्रये ९७

९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

९८ पुत्रशोकदूरीकरणार्थेइतिहासांतरमाह नवेति ९९ १०० १ २ ३ ४ ५ ६ ७ तांविष्णुमूर्तिं

शृणुवत्सप्रवक्ष्येऽहंयत्तेभाविनपोधन द्वादशाब्दसहस्रायुःपुत्रस्तेभविताद्विज ९८ तवपुत्रकस्त्वंहस्वादेवाद्यासस्पृहा
द्विज अत्रतेकथयिष्यामिइतिहासंपुरातनम् ९९ पुरामुनीश्वरःकश्चिद्धनुर्नामामहामनाः अमरपुत्रमन्विच्छन्तपस्तेपेसु
दारुणम् १०० सहस्राब्देगतेकालेदेवास्तमब्रुवन्मुनिं चरंवरयभद्रंतेयत्तेमनसिवांछितम् १ इतिदेववचःश्रुत्वासवव्रेद्ध
मरंसुतम् तमूचुर्निर्जराःसर्वेनैवंभूतोस्तिभूतले २ पुनराहमुनिर्देवान्निमित्तायुर्भवत्विति सुराःप्रोचुर्निमित्तंकिंवदसो·
प्यवदन्मुनिः ३ असौमहान्गिरिर्यावत्तावदायुर्विधीयतां एवमस्त्विितिसंपाद्यसेंद्रादेवादिवंययुः ४ धनुःशर्मासुतंले
भेकालेनाल्पेनतादृशं प्राप्तेतुषोडशेवर्षेपुत्रंप्राहमुनीश्वरः ५ हेवत्समुनयःसर्वेनावज्ञेयाःकदाचन शिक्षितोपितथापुत्रः
सोद्वेगानकरोन्मुनीन् ६ निमित्तायुर्बलान्मत्तोब्राह्मणानवमन्यत कदाचिन्महिषोनामामुनिर्विष्णुमपूजयत् ७
तदानींससमागत्यत मादायत्वरान्वितः चिक्षेपनिजचांचल्यात्कूपेपूर्णजलेहसन् ८ ततःक्रोधसमाविष्टःकालरुद्रइवाप
रःशशापधनुषःपुत्रमद्यैवम्रियतामयम् ९ तमृतंपुत्रमालक्ष्यदध्यौमनसिकारणम् निमित्तायुरयंदेवैःकृतोयंधनुषःसु
तः ११० इतिचिंतापरेणाशुनिःश्वासःप्रकटीकृतः महिषाःकोटिशोजाता स्तैर्गिरिःशकलीकृतः ११ तदानीमृतिमापन्नोमु
निपुत्रोतिदुर्मदः धनुःशर्मातिदुःखेनविलप्यबहुधामुहुः १२ प्रविवेशतदावन्हिंगृह्यपुत्रकलेवरम् एवंहत्वामपुत्रायेनसुरवं·
यांतिकुत्रचित् १३ सुदेववैनतेयेनयोदत्तस्तनयस्तव तेनत्वंपुत्रवान्लोकेस्पृहणीयोभविष्यसि १४ गार्हस्थ्यमतुलंभुक्त्वा
सहपुत्रेणसर्वदा ततस्त्वंब्रह्मणोलोकंगत्वातत्रमहत्सुखम् १५ दिव्यान्दशवर्षसाहस्रंभुक्त्वागंतासिभूतले ततोराजाचक्रव·
र्तीसंभविष्यसिद्विजोत्तम ११६ १०८ ९ ११० ११ १२ १३ १४ ११५ ११६

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१७ १८ १९ १२० २१ २२ २३ २४ त्रिषवर्णं त्रिकालम् १२५ २६ १२७

दृढधन्वेतिविख्यातःसमृद्धबलवाहनः संवत्सराणामयुतंराज्यंभोक्ष्यसिपार्थिव १७ गौतमीयंतवांगार्धानाम्नाचगुणसुं
दरी चत्वारस्तेसुताभाव्याकन्यैकाचद्विजोत्तम १८ कृतार्थोहंधरापीठेइत्यज्ञेनविमोहितः अथतेतनयोविप्रशुकोभूत्वातदा
वने १९ वटवृक्षंसमाश्रित्यत्वामेवबोधयिष्यति वैराग्योत्पादनंपद्यंपठन्वैचमुहुर्मुहुः १२० श्रुत्वावाक्यंशुकप्रोक्तंदुर्मनागृह
मेष्यसि अथचिंतार्णवेमग्नंत्यक्त्वाविषयजंसुखम् २१ वाल्मीकिस्त्वांसमागत्यबोधयिष्यतिभूसुर तद्वाक्यैश्छिन्नसंदेह
स्त्यक्त्वालिंगंहरेःपदम् २२ गमिष्यसिसपत्नीकःपुनरावृत्तिवर्जितम् द्विजराजकृतंयत्तेनैनतदन्यःकरिष्यति २३ नतद्धेत्ति
भवान्नूनंयेनाहंतुष्टिमाप्तवान् अयंममप्रियोमासःप्रयातःपुरुषोत्तमः २४ तत्सेवातेसमजनिशोकमग्नस्यसास्त्रियः मास
मात्रंनिराहारव्रतंत्रिषवर्णंसदा १२५ कृतंस्नानंचतेनैवसंप्राप्तंस्त्वेप्सितंतव एवमुक्त्वाहरिःशीघ्रंजगामस्वंनिकेतनम् २६
सपत्नीकःसुदेवस्तुविचारमकरोत्तदा अजाननोममैवासीत्पुरुषोत्तमसेवनम् २७ तदेवसफलंजातंयेनपुत्रोमृतोत्थितः
इत्येवंविस्मयाविष्टस्तंमासंसमपूजयत् २८ कर्ममार्गस्पृहांत्यक्त्वाभक्तिमार्गैकसस्पृहः भुक्त्वाथविषयान्सर्वान्सहस्रा
ब्दमहर्निशं २९ जगामपरमंलोकंसपत्नीकोद्विजोत्तमः तत्रत्यंसुखमासाद्यसपत्नीकोभवंगतः १३० वाल्मीकिरुवाच
सएवदृढधन्वात्वंप्रथितःपृथिवीपतिः पुरुषोत्तममासस्यसेवनात्सकलर्द्धिभाक् ३१ महिषीयंपुराराजन्गौतमीपतिदेव
ता एतत्तेसर्वमाख्यातंपृष्टवानसियन्मम ३२ शुकस्तुतवभूपालपूर्वजन्मनियःसुतः शुकदेवइतिख्यातोहरिणायोनुजी
वितः ३३ द्वादशाब्दसहस्रायुर्भुक्त्वावैकुंठमेयिवान् सएवारण्यसरसितटस्थवटमाश्रितः ३४ त्वामेवागतमालोक्यचिंतयामा
सकीरजः नबोधयामिचेद्रूपममापिबंधनंभवेत् १३५ २८ २९ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ १३५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३६ ३७ ३८ ३९ १४० ४१ १४२ इतिपुरुषोत्तममाहात्म्यटीकायांएकादशोऽध्यायः ११ ॥ अथदृढधन्वनोमुक्ति
कथनपूर्वकंपंचपर्वमाहात्म्यप्रस्तावंवर्णयत्यस्मिन्नध्याये १ २ ३ ४ ५ ६ ७ यथेतिशाखामृगः वानरः अत्रप्रसिद्धाकथा

पुन्नाम्नोनरकाद्यस्तुत्रायतेपितरंसुतः इतिश्रुत्यर्थबोधोपिस्याद्वैयाद्यान्यथाममम ३६ तस्मादुपकरिष्यामिपितरंपूर्वजन्मनः अवधार्यवचश्चेत्यंकीरजोऽजीगदन्नृप ३७ विद्यमानमतुलसुखमालोक्यातीवभूतले नचिंतयसितत्त्वंत्वंतत्कथंपारमेष्यसि ३८ दृढधन्वाउवाच अजानतोपिमेब्रह्मन्पुत्रशोकाकुलचेतसः पूर्वजन्मनिसंजातंगतस्थपुरुषोत्तमः ३९ तस्याप्येतत्फलंजातंकिंपुनःश्रद्धयाकृते तस्मात्तद्भूतमाहात्म्यंवदविस्तरतोमुने १४० एवंराज्ञासंपृष्टोवाल्मीकिर्मुनिपुंगवः कथयित्वासमग्रंवैमासमाहात्म्यमादितः ४१ तत्रस्वसजगामाशस्वरयूंपापनाशिनीम् आसीमान्तमनुव्रज्यराजाप्यागतवान्गृहम् १४२ इतिश्रीसप्तपुराणसारोद्धारेपुरु॰मा॰ दृढधन्वोपाख्यानेएकादशोऽध्यायः ११ ॥ श्रीनारायणउ॰ वाल्मीकिनिर्गतेराजादृढधन्वास्वकंगृहम् आगत्यस्वप्रियामाहसुंदरींगुणसुंदरीं १ दृढधन्वोवाच अयिसुंदरिसंसारेऽत्यसारेकिंसुरवंनृणाम् कृमिविट्भस्मसंज्ञान्तेदेहेमेकिंप्रयोजनम् २ अध्रुवेणशरीरेणध्रुवमर्जयितुंवने गमिष्यामिवरारोहेसंस्मरन्पुरुषोत्तमम् ३ तदाकर्ण्यप्रियाप्राहसाध्वीसागुणसुंदरी अहमप्यागमिष्यामित्वयैवसहभूपते ४ तच्छ्रुत्वानृपतिःपत्न्यासहैववनमाययौ हिमाचलसमीपेचगंगामासाद्यदंपती ५ त्रिकालंचक्रतुःस्नानंसंप्राप्तेपुरुषोत्तमे तपस्तेपेसपत्नीकःसंस्मरन्पुरुषोत्तमम् ६ एवंकृतवतस्तस्यसंपूर्णेपुरुषोत्तमे दिव्यंविमानमारुह्यजग्मतुर्हरिमंदिरम् ७ यथाशाखामृगःपूर्वंपंचाहस्नानमात्रतः बृहन्नारदोक्तमाहात्म्ये नारदंप्रतिनारायणउवाच कश्चित्केरलदेशीयोद्विजःपरमलोलुपः नित्यंधनचयेदक्षःसरघेवधनप्रियः लोकेकदर्यइत्याख्यांगतस्तेनैवकर्मणा चित्रशर्मापुरानामतस्यासीत्त्पित्रृकल्पितम् इष्टापूर्तेन

१ सरघा मधुमक्षिका॰

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

हिक्कृतं पोष्यवर्गेणपोषितः सर्वंभूमिगतंचक्रेधनमन्यायसंचितम् चचारधनलोभेनमूढधीर्भूतलेसदा लोकधिक्कारसंदग्धोबभ्रामोद्विग्नमानसः तन्मित्रंवाटिकानाथःकश्चिदासीद्द्विजेश्वरः सतंनिवेदयामाससदुःखंसंरुदन्मुहुः तिरस्कुर्वंतिमांनित्यंपुरभेदनवासिनः अतस्तत्रमयास्थातुंनशक्यं पुटभेदने इत्येवंवदतस्तस्यकदर्यस्यद्विजन्मनः अतिदीनतरांवाचमाकर्ण्यकृपयाप्लुतः मालाकारःप्रपन्नंतंदीनंमत्वाऽकरोद्दयां हेकदर्यत्वमत्रै ववाटिकायांवसाधुना मालाकारवचःश्रुत्वाकदर्यःसर्वनागरैः तिरस्कृतःसतद्वाटीमध्युवाससमुदायुतः नित्यंतन्निकटस्थायीतदात्तापरिपालकः तेनवाटिपतिस्तस्मिन्विश्वासमकरोद्दृढम् अतिविश्वस्तचित्तेनतस्मिन्सवाटिकापतिः तमेवाचीकरद्द्विप्रंस्वकल्पंवाटिकापतिं ततःसर्वात्मभावेनममाय मितिनिश्चयात् विहायवाटिकाचिंतांसिषेवेराजमंदिरम् पराधीनतयाचासौवाटिकांनजगामह तत्फलानिकदर्यस्तुजघासनिर्भरंमुदा अक्रीणताव सिष्टानिलोभेनातीवदुर्बलः अगृण्हाद्द्रविणंतज्जंसर्वंस्वयमशंकितः यदापृच्छद्वनाधीशस्तदग्रेऽवीवदन्मुधा ग्राममग्रामंचनगरंयान्त्ययान्तंचभैक्षकं घासंघासंदिवारात्रौपरिचर्यामितेवनं तथाप्यस्यफलान्यासमासंगच्छंतिपक्षिणः पश्यान्तोपयाकेचिन्नाशिताःखचराभृशं तेषांमासानिपक्वाणिप नितानीहसर्वतः तद्दृष्ट्वानीवविश्वस्यजगामवाटिकापतिः एवंप्रवर्तमानस्यजग्मुर्वर्षाणिदुर्मतेः सप्ताशीतिकदर्यस्यजराजर्जरितस्ततः ममारमूढधीस्त त्रैवापचन्हिदारुणी नामुकंक्षीयतेपापमितिचेदविदोऽवदन् तस्माद्धाहामकुर्वाणोपापद्वयसमन्वितः फलचौर्यकृतंपापंविश्वासघातजंपरम् प्रेतत्वं प्रापतेनायंजलान्नवर्जितेवने प्रेतयोनिगतंदुःखमनुभूयततःपरम् फलचौर्यसमुद्भूतंकपियोनिमजीगमत् दिव्येकालंजरेशैलेजंबुखंडमनोहरे स्वधीन लजलच्छायेफलपुष्पसमन्विते तत्रासीद्देवराजेननिर्मितंकुंडमुत्तमम् मृगतीर्थमितिख्यातंसुराणामपिदुर्लभम् तत्रायंप्रथमंजन्मकापेयंलब्धवान्द्वि जः नारदउवाच अस्मुत्तमेमृगेतीर्थेमहापापीसवानरः आवासंकथमकरोत्तद्वदस्वदयानिधे नारायणउवाच पुराचित्रकुंडलनाम्नाकश्चिद्वैश्यः तारकानाम्नीतत्पत्नी तावुभौपुरुषोत्तममासव्रतंकृत्वा तदुद्यापनदिने ब्राह्मणेभ्योबहुदानादिकंचक्रतुः तत्रायंकदर्यः अभासदानः धनलोभेनपुरुषो त्तममासंयजमानंच प्रशंसयामास तदातुष्टोयजमानः तस्मैधनमदात् एवंपुरुषोत्तममासस्तवनेनायंकपिः मृगतीर्थंप्राप किंतुरामस्य वरदानमप्य स्ति यत्रयत्रवानरावसंति तत्रतत्र पुष्पफलान्विताः घनच्छायावृक्षाः उत्तमजलान्विताभवंतु अतःरामप्रभावेनवानरानांस्थलानंदः परंतुस्वकदुःखं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

भ्राक्तनवशंतस्माद्सौवानरः तस्मिन्वनेक्षुत्तृषापीडितः व्यचरत् तस्यजन्मतः वक्रेव्रणरोगः आसीत् तेनफलानिलुनीय मुरवसमीपेनीत्वा तत्याजपीड
या एकत्रस्थानुंचनसमर्थः जीवनात्मृत्युंवरंमन्यमानः एवंनित्यं निराहारेण तिष्ठतोदैवयोगात् पुरुषोत्तममासः अगमत् तस्यकृष्णपक्षेपंचम्यांश्लथ
दिंद्रियजर्जरः सवानरः वृक्षाद्वृक्षांतरंगच्छन्सन् कुंडमध्येअपतत् तदाशिथिलप्राणः कुंडशांतमुपाश्रित्य लुंठतः चतुर्दिनानिगतानि पंचमदिने मध्यं
दिनगतेरवौ तोयक्लिन्नवपुः मृगतीर्थेव्यस्कः पपात ततोपुण्यशीलसुशीलकौविष्णुदूतौ दिव्यदेहधरंतंकदर्य इदंविमानं आरुहेत्यूचतुः हेक

सर्वपापविनिर्मुक्तो गोलोकंसजगामह ८ अतःश्रेष्ठतमोमासः सर्वेभ्यः पुरुषोत्तमः अह्नोमूढानसेवंते मासंश्रीपुरुषोत्त
मं ९ नेधन्याकृतकृत्यास्तेतेषांचसफलोभवः पुरुषोत्तममासंयेसेवंतेविधिपूर्वकम् १० सूतउवाच इत्याकर्ण्यमुनिर्धि
मानारायणवचोमृतम् पुनराहातितृप्तोसौनामनामपुनःपुनः ११ नारदउवाच सर्वेभ्यः साधनेभ्योऽयमासःश्रीपुरु
षोत्तमः वरीयान्निश्चितोमेद्यश्रुत्वामाहात्म्यमुत्तमम् १२ अतःपरंनकिंचिन्मेश्रोतव्यमवशिष्यते इत्युक्त्वाचिरतोविप्रा
नारदोमुनिसत्तमः १३ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनचाधिमासव्रतंचरेत् अधिमासेपिपर्वाणि पंचैवपुण्यदानिच १४ रमायैकथि
तान्येवविष्णुनाप्रभविष्णुना श्रीलक्ष्मीरुवाच मलिम्लुचेहृषीकेश पुराणपुरुषोत्तम १५ पंचपर्वकृतंनॄणांकिंफ
लंस्याद्वदाधुना श्रीविष्णुरुवाच शृणुदेविप्रवक्ष्यामिपर्वाणितुयथाक्रमम् १६ वैधृतिश्चव्यतीपातोराकाचैवकुहू
स्तथा द्वादशीपंचपर्वाणिपरश्रेष्ठान्यनुक्रमात् १७ तुष्यामिवैधृतौचाहं व्यतिपातेतुधर्मराट् पितामहःपौर्णमास्यां पित
रोमादिनेशक्षमे १८

दर्य अज्ञानात्पुरुषोत्तमेमासे तवतीव्रंतपः संजातंतदाह मृगतीर्थेपंचाहंस्नानं फलानांदानंउपोषणंचेति त
च्छ्रुत्वात्हृष्टः सः तीर्थदेवान् सर्वगुल्मलतातरून् नमस्कृत्य विमानं प्रदक्षिणीकृत्य विमानमारुह्य सर्वदेवेषुपश्यत्सु सत्सुगोलोकंजगामेति ८
९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ राकापौर्णिमा कुहूरमावास्या १७ १८ ६९ ६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पंचपर्वप्रशंसामाह पुराणसंहितोक्तमाहात्म्ये पंचपर्वव्रतंयैस्तु कृतंभावेनचारुणा बद्धः परिकरस्तैस्तुस्वर्गायगमनंप्रति आदौवैधृतिनामपर्वकमलेपा
पौघविध्वंसनंसर्वार्थप्रदमत्रतेनिगदितंरूपप्रदंपुत्रदम् नूनंदेविसपत्नियोगहरणंभूषाद्यनेकार्थदं सद्बुद्धिप्रदमादरान्निजगृहे कुर्वंतितेषांरमे द्वैतीयंव्य
तिपातनामकमुमेऽनंतार्थदंभूतले पर्वास्तीबहुपुण्यदंयदिकृतंदानैर्जनैः स्वल्पकम् अत्राप्यस्तिचतारतम्यमथवैधृत्यादियोगोद्भवंतस्मात्तन्नियतंश्वर
रेंद्रुविजनोसर्वार्थसौख्यप्रदम् राकापर्वसुखप्रदंनिगदितंपूर्वैरमेपुण्यदंश्रीमत्पुत्रकलत्रबंधुगेहहयगोहस्तिप्रदंचैनृणाम् लावण्यप्रदमाधुरादिसुखकृद्धैमा

सर्वदेवमयोहंवैद्वादश्यांकमलालये पंचपर्वसमंदेविव्रतंनास्तीहभूतले १९ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनपंचपर्वव्रतंचरेत् प्रत्यब्दं
प्रतिमासंवातस्यस्वर्गोनदुर्लभः २० श्रीलक्ष्मीरुवाच वैधृतेकिंप्रदेयंस्यात्द्रव्यंविधिव्रतंचमे केनपूर्वंकृतंपर्वचतद्वद
स्वजनार्दन २१ श्रीविष्णुरुवाच वैधृतौस्नानहोमाभ्यांदानेनकमलालये अहंविष्णुर्मनुष्याणांवांछितार्थंददाम्यहम्
२२ वैधृतौयत्प्रदत्तंहिधनंधान्यंफलादिकम् तिलाःसर्पिःपयश्चैवतेषामंतोनविद्यते २३ वैधृतौचाक्षयंपुण्यंसंक्रांत्याधि
कमुच्यते निमिषेनिमिषेकांतेवर्धतेनात्रसंशयः २४ वैधृतान्सकलान्देविप्रतिमासंव्रतंचरेत् मलमासेविशेषेणमत्प्रिये
चारुहासिनि २५ तस्यपुण्यप्रभावेणप्रह्लादोदैत्यनायकः इंद्रत्वंप्राप्तवान्कांतेत्रिषुलोकेषुविश्रुतम् २६ अन्यायादेवताः
सर्वाश्चैधृतेर्दानयोगतः देवत्वमुपपन्नास्ते सर्वत्रपूजिताऽभवन् २७ तद्व्रतीसमाप्नोतिकुलेमहतिपूज्यताम् मधुनासि
तयानारीकेलैर्द्वादशभिस्तथा २८

निकानामिव तस्मादब्धिसुतेसमाचरशुभंराकाव्रतंसर्वथा चातुर्थंकिलपर्वशास्त्रजनि
तंदर्शाख्ययुक्तंशुभे पूर्वेषांसुखदायकंपितृमखेमुख्यंचश्रौतंतथा तस्मिन्दर्शविधौकृतेचविधिनापुंभिःसभार्यैर्मुदा जायंतेद्वदयंशरक्षण
परायुत्राश्वतेपाशुभाः श्रीमद्वादशिकाव्रतंशुभफलंपापौघविध्वंसनम् सर्वेषामपिपर्वणांनिगदितंश्रेष्ठंचविष्णोःप्रियं यस्कृतास्तुविनोभवंतिमनु-
जाधन्यैर्धनैःसंयुता श्चांतेयांतिपरंपदंचत्यतुलंदानंप्रदत्वार्थिनेद्धति १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वैधृतौमध्वादिना सहितं षोडशकं पूगपत्रं पूगानि च पत्राणि च पूगपत्राणि तेषां समाहारः पूगपत्रं षोडश पूगीफलतांबूलानि यः दद्यात् सः षोडशाब्दमा पर्व्वित्तफलं षडाधिक्यं षडब्दप्रायश्चित्ताधिक्यफलं संख्यया दानसंख्ययातन्दानफलं जायते इति २९ ३० ३१ क्रमुकेन पूगीफलेन ३२ ३३ क्षौद्रं मधु ३४ व्यग्रधूब्राह्मणस्येतिहासमाह पुराणसंहितोक्तमाहात्म्ये पुरा अवंतिनगरे दीक्षितकुले व्यग्रधूनामतः ब्राह्मणः आसीत् तस्य कोविदानामकी भार्या पतिव्रता महाकालेश्वरपूजनतत्परा आसीत् व्यग्रधूरपि क्षिप्रायां स्नानं कृत्वा तीरे प्रयोगादीन् कथयन् कणयाचनतत्परः आसीत् तस्य एकपुत्रः कन्या चैका जाता एकदा कोविदा व्यग्रधूमुवाच हे स्वामिन् पुत्रस्य उपनयनकालोस्ति कन्यापि पंचवर्षात्मिका जाता कार्यद्वयं स

पूगपत्रं षोडशकं यो दद्याद्वैधृतौ नरः षोडशाब्दं षडाधिक्यं संख्यया जायते हितत् २९ एकेनाचरितेनापि वैधृतौ नम- लिम्लुचे पूर्वोक्तं सकलं पुण्यं जायते नात्र संशयः ३० वैधृतौ पर्वणि प्राप्ते स्वर्णं दद्याद्द्विजातये तस्य पुण्यप्रभावेन सर्वसौ ख्यमवाप्नुयात् ३१ मोदकान् यो ददात्येव दक्षिणाभिः समन्वितान् यज्ञोपवीतसंयुक्तांश्च क्रमुकेन समन्वितान् ३२ ते नरा अथ नार्यश्च पुण्यरूपा न संशयः कुसंस्कारो भवेद्येषां तेषां दाने मतिर्भवेत् ३३ कार्पासं लवणं क्षौद्रं वस्त्रं धान्यं धनादिकं बहुफलप्रदं तस्माद्वैधृतौ यः प्रयच्छति ३४ ब्राह्मणो व्यग्रधूर्नाम्ना वैधृतौ दानयोगतः

मायातं द्रव्यं विना कथं भवेत् नि र्धनस्य गृहस्थाश्रममध्ये जीवितं व्यर्थं अतः हे पति द्रव्यं आर्जय व्यापारे वसते लक्ष्मीः सेवया न च भिक्षया व्यग्रधूरुवाच नहट्टोस्ति मया देशोनास्ति मे यजमानकः न विद्या चास्ति मे भार्ये कथं द्रव्यमुपार्जये एवं भर्तृवचः श्रुत्वा कोविदा प्राह हे स्वामिन् एवं चेत्तर्हि मम पितृगृहे गत्वा क्रूरान् पितृभ्रातृन् विहाय एकांते मम मातरं प्रति धनं याचस्व एवं वदतोस्तयोः रात्रिः गता प्रातः गमनसमये ज्ञातिभोजननिमंत्रणमागतं तदा सायंकाले भोजनार्थं गतः तत्रैनं विहाय सर्वे भोजनं चक्रुः त्वमप्येवं कुर्विति ते सर्वे चोचुः तदा यं भुक्त्वा दुर्मनाः गृहं चागत्य भार्यायै वृत्तांतं कथयित्वा प्रियां प्रोवाच प्रिये सोऽहं प्रातर्गंतुम् उत्सुकः देहि मे मार्गमध्ये हि दिने कस्य च वेतनं दिनद्वयस्य मार्गोस्ति पंथानं कथं निर्गमामि तदा भार्या अन्यतो गृहात् पिष्टं याचयित्वा भर्त्रे ददौ सोपि ३६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

तद्गृहीत्वा गच्छन् पंचयोजनदूरे नदीतटस्थिते कस्मिन्ग्रामे सायंकाले वसतिंचक्रे जलमात्रंप्राशयित्वा श्रांतः भुक्तिंनचाचरत् तत्रब्राह्ममुहूर्ते ग्राम
स्थस्त्रियः मलमासे अरुणोदये नद्यांस्नानार्थंकोलाहलंचक्रुः तासांशब्दंश्रुत्वाऽयंव्यग्रधूःशीघ्रंनद्यांस्नात्वा संध्यावंदनंकृत्वा तीरेभूविपन्नितां ताम्र
मुद्रांगृहीत्वा गमनसमये कथांकथयंतं पौराणिकंदृष्ट्वा श्रोतुंमनोदधे तत्रस्नानदानादि महिमां पंचपर्वमाहात्म्यंच श्रुत्वा मनसिचिंतयामास अ
होकणप्रियंमांधिक् मयापुण्यलेशोपिनकृतः देवोद्देशेनघृतमपि नात्वरितं ममशिवंकथंभवेत् हे पौराणिक त्वत्कथामृतपानेन मेनिर्मलाबुद्धिर्जा
ता तवबोधसमंदातव्यं मन्निकटेनास्ति परंतु कृपयाकिंचित्गृण्हामि चेदहंददामि पौराणिकउवाच हेद्विज शक्त्यादानंदद्यात् द्रव्याभावेकथा-
श्रवणासिद्धये तत्सेवांगृहकार्याणिवा कुर्यात् इतिश्रुत्वा व्यग्रधूः लब्धंताम्रमुद्रासमन्वितं पिष्टंद्विजेंद्रायदत्वा तद्दिनेक्षुधाक्रांतः श्वशुरसद्मनिगः
त्वा भुक्त्वापीत्वासुखंकृत्वास्थितः द्वितीयेन्हिगंतुंमनोदधे तदाश्वश्रागुप्तंधनंदत्तंतत् शालकेनज्ञातं अयंग्रामः गृहीत्वागच्छति तत्कपटेनगृण्हामि

ताम्रखंडस्यैवमुक्ताफलभारमवाप्तवान् ३५

इत्येवंनिश्चित्य नदीतीरेस्नातुकामे ग्रामेतोयेमग्नप्रति वस्त्रमंद्रव्यंगृहीतवान् व्यग्रधूः मार्गे रजनींउषित्वा नष्टंधनंचिंतयन् स्वगोण्यां आमल-
कीफलानि क्षिप्त्वा सहर्षंगृहमागतः तत्पत्नीदूरादेवधनंगृहीत्वा सोआगत इति पतिं दृष्ट्वा तद्भोजनार्थं वणिक्गृहेगत्वा प्रोवाच अद्यअपेक्षितप-
दार्थानिप्रयच्छ तन्मौल्यधनंश्वः दास्यामि संशयंमाकुरु इत्युक्त्वागृहमागत्य पाकंकृत्वा परमान्नेन पतिंभोजयामास सचभुक्त्वा भयातुरः ग्राममध्ये-
गतः अतःपरं मदीयालज्जाकथं स्थास्यति धात्रीफलानांगोणीमया आनीता द्रव्यलेशोनास्ति गोणीविश्वास तयाभार्ययाऽन्नंसमर्पितं वैश्यवर्या-
यअन्नंकिंदास्यति अतएवशिवंप्रार्थये इतिनिश्चित्य शिवमंदिरेगत्वाजातवेपथुः शिवंतुष्टाव अयिशंकर शर्वसर्वगप्रपातोस्मि तवपादपंकजम्
ममचित्तसमुद्भवंविभो व्यसनंशीघ्रमपाकुरुप्रभो नभयंभवतोपितस्यवै भवयस्मैकृदृशंप्रयच्छति भजनायगुणार्णवाधुनाधनहीनंपरिपालयस्व
मां इत्यादिस्तुवतस्तस्यआकाशवाक् प्रोवाच हेद्विज दुःखंत्यज गृहंगच्छ तवगोणिस्थामलकानिगजकुंभोद्भव मुक्ताफलानिजातानि वैश्यतोस्व-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्यदानस्येदंफलं इत्युक्त्वांतर्दधे व्यग्रधूश्चगृहंगत्वा गोपीं पश्यन् प्रसन्नोऽभवत् भार्यामुक्ताफलं वैश्यायार्पयत् वैश्योपितन्मौल्यंगृहीत्वा प
रमानंदंप्राप व्यग्रधूरपिपुत्रोपवीतं कन्यादानं विविधयज्ञांश्च कृतवान् एवंवैधृतिदानफलमाहुरिति ३५ ३६ ३७ इतिपुरुषोत्तममाहात्म्यटी
कायांद्वादशोऽध्यायः १२ ७ अथव्यतीपातव्रतदानप्रसंगमाह १ २ सूर्यचंद्रयोगादुत्पन्नस्तत्रकारणमाह पुराणसंहितायां यदाबृ

तस्माद्दानंप्रयत्नेन वैधृतौकार्यमुत्तमम् कृष्णार्पणंविधायैवशिवप्रीत्यर्थमेववा ३६ योददातियथाशक्त्यादानंत-
स्यफलंबहु सहस्रगुणसंख्याकं पुण्यंस्याद्वैधृतौधनं ३७ इतिश्रीसप्तपुराणसारोद्धारेश्रीपु॰मा॰ पंचपर्वकथायां
वैधृतिपर्वमाहात्म्यकथनंनामद्वादशोऽध्यायः १२ ७ लक्ष्मीरुवाच व्यतीपातेचकिंदेयंकोवातत्राधिपःस्मृ
तः केनपूर्वंकृतंपर्वतत्सर्वंवदमेऽच्युत १ श्रीविष्णुरुवाच शृणुभद्रेप्रवक्ष्यामिव्यतीपातेचयत्फलं सदावैयोग
राजोयंख्यातःसूर्यसमप्रभः २ धर्मस्तद्धर्मतांप्राप्तोव्यतीपातप्रभावतः सूर्याचंद्रमसोर्योगादुत्पन्नःसपुराकिल ३ पू
र्वंपुराणेवाराहेविस्तरात्कथितंमया अधुनात्वशक्तोमिबद्धवक्तुंपथाफलं ४ प्रीणातिधर्मराजोयमत्रदानेनसुंदरि
कुरुक्षेत्रेरवौग्रस्तेदानंदत्वाद्विजोत्तमे ५ व्यतीपातेतथादत्तंमाससंख्याविवर्द्धते चक्रतीर्थेतथाकाश्यांमरणेयत्फलंल-
भेत् ६ तत्फलादधिकंप्रोक्तंव्यतीपातेतुदानतः एकतःसर्वदानानिसर्वपर्वस्तुनित्यशः ७ एकतस्तुषमात्रंतुपातेहेमस
दाक्षिणम् सर्वदानाधिकंपुण्यंव्यतीपातप्रभावतः ८ प्रतिमासंविवर्द्धेतसंख्यातेभ्यःशताधिका तस्मिन्तपःप्रभावेनऋ
षयःस्वर्गवासिनः ९

हस्पतेर्भार्यांतारांजग्राहशीतगुः मित्रत्वात्प्राहतंसूर्यः त्यजभार्यांबृहस्पतेःचक्रेचंद्रोनतद्वाक्यंहितंशिक्षापितंयदि रुष्टस्त
दाकिलादित्योदीप्तदृष्ट्याव्यदेक्षत तावत्सोमोपिरुष्टोस्यततोन्योन्यमवेक्षतां उभयोर्दृष्टिसंयोगात्क्रुद्धयोःसोमसूर्ययोः उद्यतास्योभवद्घोरः पुरुषःपिं ३७
गलेक्षणः व्यतीपातइतिख्यातः क्रोधपाताद्यतोऽभवत् इति ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१० ११ १२ १३ १४ १५ विषुवेमेषतुलयोः १६ सोमग्रहे सोमग्रहणे १७ व्यतीपातस्यषष्टिघटिकात्मकफ

तत्रदत्तेनतृप्यन्तिसदाभुंजंतिपूर्वजाः धान्यंदत्तंव्यतीपातेहिरण्यंवाद्विजेश्वरौ १० अनंतफलदंसर्वमग्निहोत्रफलंयथा भाद्रपदेऽमावास्यायांगंगायांयत्फलंस्मृतम् ११ तत्फलंचाधिकंप्रोक्तंव्यतीपातेद्विजार्पितं व्यतीपातोमहायोगस्त्रिषुलोकेषु विश्रुतः १२ धन्यास्तेमानवालोकेयैर्दत्तंतत्रश्रद्धया तिलपात्रंतत्रपदंप्राणांतेऽहंसमर्पयेत् १३ मलिम्लुचेव्यतीपातेएकस्मिन्नपियत्कृते स्नानदानादिकंदेविवक्तुंकेनैवशक्यते १४ स्वल्पेप्यस्मिन्कृतेपुण्येव्यतीपातेमलिम्लुचे पुण्यानामप्यनेकानांफलंभवतिनिश्चितं १५ दर्शेशतगुणंदानंतच्छतघ्नंदिनक्षये शतघ्नंतच्चसंक्रांतौशतघ्नंविषुवेतथा १६ युगादौतच्छतगुणमयनेतच्छताधिकम् सोमग्रहेशतगुणंतच्छतंतुरविग्रहे १७ असंख्येयंव्यतीपातेदानंदानविदोविदुः उत्पत्तौलक्षगुणितंभ्रमणेकोटिरुच्यते १८ अर्बुदंपतनेप्रोक्तमक्षय्यंपतितेफलम् द्वाविंशतिःस्मृतोत्पत्तौभ्रमणेचैकविंशतिः १९ दशपातस्यपतनेपतितेसप्तनाडिका गणयित्वाव्यतीपातकालंयोर्चयतेनरः २० सर्वपापहरोतस्यभवतीत्यनुशीलय यथार्च्यतेव्यतीपातःसविधिःश्रूयतामिति २१ शुभेव्यतीपातदिनेऽवगाहयेद्यः पंचगव्येनमहानदीजले उपावसेद्धपवमानजापकोजपेच्चमंत्रंव्यतिपाततेनमः २२ छादितेताम्रपात्रेणशर्करापूरितेघटे कांचनाक्षप्रतिष्ठायाहेममष्टभुजंनरम् २३ गंधपुष्पाक्षतैर्धूपदीपवस्त्रनिवेदनैः भक्ष्यैर्भोज्यैःफलैश्चित्रैर्मार्गादिषुसमर्चयेत् २४ नमस्तेस्तुव्यतीपातसोमसूर्यस्तनप्रभो यद्दानादिकृतंकिंचित्तद्दानंतमिहास्तुमे २५ इत्युक्त्वापंचरत्नाढ्यंकुसुमाक्षतमंडलं मक्षिप्यतत्क्षणादेवसर्वपापक्षयोभवेत् २६ व्यतीपातव्रतस्यास्यविधानंशृणुतत्वतः व्यतीपातदिनेयस्मिन्नारभेद्व्रतमुत्तमम् २७

लविशेषमाह उत्पत्ताविति उत्पत्तौ आरंभे १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

शरावं मृत्तिकापात्रं २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ अत्र प्रसिद्धेतिहासमाह पुराणसंहितोक्तमाहात्म्ये पुराकुशध्वजोनामनृपः स्वल्प-
सैन्येनसंयुतः मृगयांचरन्वने दग्धपृष्ठकटिग्रीवमुखं शूकरंदृष्ट्वा कृपयातमुवाच हेशूकर केनकर्मणा इमांदशां त्वंप्राप्तः तद्ब्रूहि शूकरउवाच हेरा
जन् पुराअहंविश्वसखोनामवैश्यः सदैवपापकर्मरतः सन् स्वल्पोपिधर्मः नकृतः बहूनामाशाभंगश्चकृतः एकदाकश्चिद्द्विजः व्यतीपातदिने ममगृहमा
गत्य मांयाचते तदाहं नकिंचित्तंदत्तवान् निष्ठुरवचोभिः तिरस्कृतश्च तदा द्विजउवाच हेवैश्य व्यतीपातदिने किंचिद्दत्तं मेरुतुल्यंभवति तच्चत्वं अन्या
जन्मनिप्राप्स्यसे तदामयाअतितिरस्कृतः सन् पुनरुवाच हेवैश्य यथा आशाममांगानि दह्यते तथैव तव चांगानि अग्निना दहंतु निर्जलेचने शूकर

तिलैः पूर्णंशरावंचसगुंडंगुरवेऽर्पयेत् शंखचक्रगदापाणिंपद्महस्तंहिरण्मयम् २८ वस्त्रयुग्मेनसंवेष्ट्य पूजयेद्गरुडध्व
जम् गोक्षीरेणैवसंपूर्णं कांस्यभाजनमुत्तमम् २९ स्थापयेद्देवदेवस्य स्थानंतत्रैवकल्पयेत् शय्यायाःसन्निधौतत्रस्था-
प्यदेवमनुस्मरन् ३० लक्ष्म्यासहान्वितंविष्णुंभक्त्यासंपूजयेद्गुरुः वैदिकेनैवमंत्रेणजातिपुष्पैःसमर्चयेत् ३१ पायसा-
न्नेननैवेद्यंशर्करासंयुतेनच दत्वापुष्पांजलिंकृत्वा पुनःप्रार्थनमारभेत् ३२ व्यतीपातदिनेदेवतुभ्यंयद्यत्समर्पितं घृतो
पदेशाद्विप्राय ब्राह्मणायविशेषतः ३३ भूमिर्वाथसुवर्णंवादक्षिणात्रविधीयते ब्राह्मणान्भोजयित्वातुव्रतमेतत्समा
पयेत् ३४ पुराविश्वसखोवैश्योआशाभंगेनशूकरः पातव्रतस्य पुण्येन दिव्यदेहोदिवंययौ ३५

जन्मप्राप्नुहि तदामया प्रसादितः विप्रः शूकरेतव जातिस्मरणं भविष्यतीत्युक्त्वाजगाम अतः हेराजन् तेनाहं शूकरोजातः येनममुक्तिः स्यात्तद्वदामि त्व
याव्यतीपात व्रतं पुराकृतं तस्यकिंचित्फलं देहि येनमुक्तिर्भवेन्मम इदंव्रतंत्वयाराजन् गृहीतं त्वन्यजन्मनि स्वर्गापवर्गदंनृणां तत्फलंकिंचिदर्पय एवमुक्तो
नृपः शूकराय व्यतीपातपर्वव्रत फलंददौ तेनशूकरः निष्पापः सन् दिव्यवपुर्धृत्वा विमानमारुह्य सर्वेषु व्यतीपातवैभवं दर्शयन् स्वर्गंजगाम हर्यश्वो-
पिविस्मितःसन् आमरणांतं व्यतीपात व्रतंदानंचकुर्वन् अंतेविष्णुपदंप्राप्नोति ३५ ॰ ॰ ॰ ३८

३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ इतिश्रीपुरुषोत्तममाहात्म्यटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः १३ ६९ पूर्णादर्शयोर्माहात्म्यप्रसंगमाह विष्णुरुवाचेति १ स्थावरंगृहक्षेत्रभूम्यादि जंगमंगोरथाश्वगजादि २ ३ माघादिपौर्णिमादेवतामाह माघ्यामिति ४ तुर्इतिपुनः आ-

तस्माद्यःकुरुतेभक्त्याव्यतीपातव्रतंशुभम् सर्वपापविनिर्मुक्तोविष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ३६ पुत्रकामातुयानारीतयाकार्यंचसर्वथा आयुरारोग्यसंपन्नोविष्णुभक्तोभवेत्सुतः ३७ दरिद्रोवायकुरुतेसमाप्नोतिमहाधनम् प्रतिष्ठाजायतेतस्यचात्रलोकेपरत्रच ३८ कुरूपाणांरूपदंचभक्तिहीनस्यभक्तिदम् भोगेच्छावर्ततेयस्यतस्यभोगसुखावहं ३९ विप्रोभवतिसद्विद्योरणशूरस्यक्षत्रियः भ्रष्टराज्योलभेद्राज्यंवैश्यस्याद्धनसंयुतः ४० सर्वेतेमुक्तिगंतारोशूद्रःकृषिफलंलभेत् विष्णुदैवतमित्युक्तंव्यतीपातव्रतंबुधैः ४१ इतिश्रीसप्त पु० सारोद्धारे श्रीपुरु० मा० पंचपर्वकथायांव्यतीपातपर्वव्रतनिरूपणंनामत्रयोदशोऽध्यायः १३ ६९ विष्णुरुवाच पूर्णमास्याःफलंवक्ष्येब्रह्मणःप्राप्तिहेतवे प्रीतेब्रह्मणिसुप्रीताःसर्वेपितृदिवौकसः १ स्नानंकृत्वाद्विजातिभ्यःप्रदातव्यंसुवर्णकम् यद्यदिष्टतमंवस्तुस्थावरंजंगमंतथा २ यद्व्रतंपूर्णमास्यांतुसर्वेतृप्यंतिदेवताः पौर्णिमायांविदुःप्राज्ञा देवानांकेवलोविधिः ३ अस्मिन्दिनेदेवाःपितरोदैवेकर्मण्यमादिने माघ्यांतुमाधवोदेवोफाल्गुन्यांरजनीकरः ४ चैत्र्यांतुदेवोत्थानंदोवैशाख्यांपितृदेवताः ज्येष्ठ्यांतुब्रह्मासावित्रीआषाढ्यांतुविशेषतः ५ मार्ग्यांदेवाश्चपितरोमनुष्या यक्षकिन्नराः देवीभवानीपौष्यांतुप्रीताभवतिसर्वदा ६ पैत्रिकंमुनिभिःप्रोक्तममावास्यादिनंयथा दिनंतथापौर्णमासंदैविकंपरिकीर्तितम् ७ पर्वभिस्तुकृतैरन्यैर्बहुभिःकिंप्रयोजनं यद्येकवासरोमर्त्यःश्रद्धयापरिसेव्यते ८

षाढ्यांब्रह्मासावित्री श्रावण्यांदेवाः प्रौष्ठपद्यां पितरः आश्विन्यांमनुष्याः कार्तिक्यांयक्षाः मार्ग्यांकिन्नरः पौष्यांभवानीदेवी इतिक्रमः ६ ७ ८ ६९ ६९ ६९ ६९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

९ १० ११ १२ १३ बहुला कृष्णपक्षीया १४ १५ क्षुधायाक्षामाः कृशाः कंबलवस्त्रं वन्हिंवा अन्नंचेति शेषः तद्ददितिउत्तरेण

यावज्जीवंमर्त्यलोकेस्नानदानादिभिः कृतैः स्नानेकेनपौर्णिमायांदिनंभवतिसार्थकं ९ ऋणान्मुक्तोनरोदैवात्पैतृ
कादृर्शकेदिने स्नानंकर्तुंनशक्तोयोप्रत्यहंचस्मरेश्वरि १० तेनकार्यंपौर्णिमास्यांस्नानंवैपितृतर्पणम् पौर्णिमायाःफ
लंसर्वंकथितंसकलंप्रिये ११ अमावास्याफलंतेहिपितृणांप्रीतिवर्धनम् पर्वाणामुत्तमंपर्ववक्ष्येसंक्षेपनस्तव १२ य॰
च्छ्रुत्वासर्वपापेभ्योमुच्यतेनात्रसंशयः अमावास्यासमंदेविनास्तिपर्वजगत्त्रये १३ मासांतेबहुलासापिपितृणांमुक्ति
दायिनी त्रयोदशगुणादानदर्शेतावद्दिनानिच १४ वर्धतेमत्यहंसत्यंनात्रकार्याविचारणा मासिमासित्वमावास्या-
दिनेप्राप्तेनराधमः १५ योहिदद्यान्नपिंडांस्तुनसपुत्रोपितानसः शीतार्तायद्ददिच्छंतिक्षुधाक्षामायथानराः १६ तद्व
दिच्छंतिपितरोसंप्राप्तेचेंदुसंक्षये निर्वपंतिचयेश्राद्धंप्रतीताःपुत्रकाःप्रिये १७ इंदुक्षयेमासिमासिब्रह्महाजायतेहि
सः योनकुर्यान्नमासांतेपितृणांपिंडपातनम् १८ सदावांछंतिस्कप्रीतापुत्रपौत्रपशूंस्तथा वनस्पतिगतेसोमेनकुर्या॰
त्पितृतर्पणम् १९ तंमासंपितरस्तस्यकुर्वंतोवायुभोजनम् तस्यविघ्नंप्रयच्छंतिक्षुधितास्तृषितास्तथा २० तेसंततिं
नाशयंतिसंपदोभवनानिच तस्माद्दमायांकर्तव्यंस्नानदानजपादिकम् २१ मलिम्लुचेविशेषेणमहापुण्यप्रदंस्मृतं
किंबहूक्तेनदेवेशिनरैःकार्यंमहाव्रतम् २२ यस्यांश्राद्धेनदानेनपितृलोकेवसेन्नरः दर्शश्राद्धसमंनास्तिपावनंभुव
नत्रये २३ तेधन्याश्चास्त्रियःप्रोक्ताःश्राद्धार्थपाककारकाः तेधन्यापुरुषाज्ञेयादर्शेपितृन्यजंतिये २४

संबंधः निर्वपंतिकुर्वंति प्रतीताः विख्याताः १७ १८ सोमेचंद्रमसिवनस्पतिगते ओषधिमध्ये निवासेकृते दर्शे इत्यर्थः
यद्दतिशेषः १९ २० २१ २२ २३ २४ ६५ ६५ ६५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

२५ २६ २७ २८ इतिपुरुषोत्तममाहात्म्यटीकायांचतुर्दशोऽध्यायः १४ ६५ पर्वचतुष्टयमाहात्म्यश्रवणेनात्युत्सुकाल-
क्ष्मीर्द्वादशीपर्वमाहात्म्यंपरिपृच्छति द्वादश्याव्रतमिति विशदंसंशयरहितं १ २ ३ ४ ५ यथाश्राद्धप्रकरणेउक्तंतथा ६

श्राद्धंकुर्वंतियत्नेनतेषांपुत्रादिसंपदः पुत्रनाशोनतेषांस्यात्कृतानांदूषणंनहि २५ धननाशोनतेषांस्यात्पितृदोषोन
विद्यते अमावास्यामहापर्वप्रोक्तंकांतेमुनीश्वरैः २६ सोमवारेणतत्त्वस्यात्तदापुण्यमनंतकं अमावास्यातुसोमेनस-
प्तमीभानुनासह २७ चतुर्थीभूमिपुत्रेणसोमपुत्रेणचाष्टमी चतस्त्रस्तिथयस्त्वेताःसूर्यग्रहणसन्निभाः २८ इति
श्रीसप्तपु० सारोद्धारेश्रीपुरुषोत्तममा० पंचपर्वकथायामसंपूर्णापर्वद्वयमाहात्म्यकथनंनामचतुर्दशोऽध्यायः १४
६५ श्रीलक्ष्मीरुवाच द्वादश्याव्रतमिहनाथमेसमग्रंकिंकार्यंवदविशदंविशेषरम्यं केनेदंकृतमखिलंजगत्पवित्रं
किंप्राप्तंफलमतुलंजनेनतेन १ श्रीविष्णुरुवाच शृणुदेविप्रवक्ष्यामिद्वादशीपर्वजंफलम् मलमासेविशेषेणभाषि
तंमुनिभिःपुरा २ पर्वाणामुत्तमंपर्वसर्वसंपत्प्रदायकं यत्कृत्वासर्वपापेभ्योमुच्यतेनात्रसंशयः ३ संक्षेपतोदानफलंश्रु
त्वाकृत्वाप्रमुच्यते सर्वतीर्थानिनार्हंतिद्वादश्याःषोडशींकलां ४ तावद्गर्जंतितीर्थानितावद्यज्ञक्रियाऽखिलाः याव
न्नश्रूयतेपुण्याद्वादशीपापनाशिनी ५ उपोष्यैकादशींशुद्धांपारणेद्वादशीदिने धात्रीमूलेपिंडदानंकरोतिपुरुषोयथा
६ कृतायज्ञाःसदातेनगयायांपितृपक्षके अहोस्कधन्यास्तेलोके येषांबुद्धिर्हरेर्दिने ७ तुलसीपत्रमिश्रान्नंमाक्षिकापाद
मात्रकं द्वादश्याश्चदिनंप्राप्यतर्पणंकुरुतेप्रिये ८ जलंतदमृतीभूयपितॄणामुपतिष्ठति दिनमेकंहरेर्यस्तुनकरोत्युक्षवा
हनं ९ तस्यक्षेत्रेऽखिलंधान्यमक्षय्यंजायतेनृणां द्वादशीदिनमेकंतुवाहनंनकरोतिच १०

७ ८ उक्षवाहनं हलादिषुवृषभवा
हनं ९ वाहनंशकटादिषुयोजनं प्रत्यक्षंवाआरोहणं वक्ष्यमाणश्लोके मार्गस्य संबंधात् १० ६५ ६५ ६५

अनेन पूर्वोक्तेन द्वादशीत्यागेन मार्गे व्रजेत् गच्छेत् मार्गे द्वादशीं विहाय गच्छेदित्यर्थः अत्र किं अत्र द्वादश्यां च पथभवहने किंदूषण फलमिति वि

किमनेनव्रजेन्मार्गेनात्रकार्याविचारणा हरेस्तुदिवसेप्राप्तेभूमिदानंकरोतियः तस्यपुण्यप्रभावेनवैकुंठेवसतेध्रुवम्
११ हरेस्तद्दिवसेप्राप्तेदत्तंवस्त्रंद्विजातये तेषांवासोष्टकल्पंचैचंद्रस्यभुवनंप्रति १२ माधवस्यदिनेप्राप्तेकपिलांयः
प्रयच्छति उद्धृतास्तेनपितरःसत्यंसत्यंवरानने १३ मुकुंददिवसेप्राप्तेविद्यादानंकरोतियः सचिरंवसतेस्वर्गेपुनराव-
र्तिदुर्लभम् १४ उपानहौघृतंवस्त्रंयोददातिद्विजातये द्वादश्यांद्वादशीनाथोददातिसर्वमीप्सितम् १५ पादुकेरत्न-
खचितेकारितेकनकादिभिः योयच्छतिस्त्रियाविप्रायवैकुंठेवसतेचिरम् १६ पट्टकूलंचकार्पासंकौशेयंतृणसंभवम् औ
र्णिकंभोजकंदत्वास्वर्गेलोकेमहीयते १७ घृतंगव्यंमाहिषंचददातिद्वादशीदिने वैकुंठेवसतेदिव्यंघृतबिंदूव्दसं
ख्यया १८ केनाप्युपायतोदेवि घृतंदेयंमलिम्लुचे द्वादश्यांशुक्लपक्षेतुकृष्णेचापिविशेषतः १९ घृतदानंफलंवक्तु-
मयाशक्तिर्नसुंदरि यत्घृतंदेवभोज्यंस्यात्घृतंसर्वरसोत्तमम् २० द्वादश्यांतुदशप्रस्थसंख्याकंघृतमुत्तमम् द्वाद-
श्यामधिकेमासेद्वादशीशस्यतुष्टये २१ ददातितस्यकिंकार्यंद्वादशाब्दव्रतैरपि द्वादशाहमखैर्योगैःफलंतुल्यंभवे
त्प्रिये २२ अल्पस्यापिहिदानेनघृतस्यवरवर्णिनि यथाशक्तिप्रदत्तस्यवित्तशाठ्यंविनाजनैः २३ फलंसर्वेप्सितंकर
मैहिकामुष्मिकोद्भवम् भोज्यंसम्यक्ददात्येवकुमान्नामापिसुंदरि २४ योददातिघृतंविप्रेद्वादश्यांतुमलिम्लुचे घृ
तधेनुसहस्रैस्तुदत्तंविप्रेस्तुतत्फलम् २५ तत्फलंलभतेनूनंयथावैघृतकंबले पापकोटिसहस्राणिपापकोटिशता
निच २६ चारणानकार्या पुराणज्योतिषयोर्द्वादश्यां प्रयाणस्यनिषेधाच्च पुराणेपि तस्यदानस्य सद्इतिशेषः ११ १२ १३

१४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ ६१

५०

२७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७

संक्षयंयांतिदेवेशिघृतदानप्रभावतः गव्यंकोटिगुणंप्रोक्तंमाहिषंलक्षमात्रकम् २७ कपिलंतुघृतंदत्तमनंतंद्वादशीदिने
कांस्यपात्रेणसंयुक्तमनंतफलदंपुनः २८ मलमासेसमायातेवस्त्ररंगेणसंयुतम् ददातितस्यगेहेत्वंस्कस्थिराभवसुंदरि
२९ कुलानितारितान्येवपूर्वेषांसंभवैस्त्वयम् आवयोःस्वर्णसंभूतप्रतिमादक्षिणायुता ३० घृतंदत्वाधिकेमासिद्वादश्यां
किमुशोचसे भयंत्यजमहाबुद्ध्येयमस्येत्यब्रवीन्मनुः ३१ मलमाससमोमासोनातिथिर्द्वादशीसमा नान्नदानात्समंदानं
नदेवःपुरुषोत्तमात् ३२ द्वादश्यामन्नदानंयेकुर्वंतिचक्रमध्यमे तेनैवतारिताःसर्वेनरकान्पूर्वजाःकिल ३३ अन्नदःपु
रुषोलोकेप्राणदःकथ्यतेबुधैः अन्नमाश्रित्यतिष्ठंतिजीवाब्रह्मांडगोलके ३४ चैत्रवैशाखयोर्नीरमिंधनंपौषमाघयोःस्व
कालपुण्यफलदमन्नंसर्वत्रसर्वदा ३५ उपरागसहस्राणिव्यतीपाताऽयुतानिच अमालक्षंतुद्वादश्याःकलांनार्हंतिषोड
शीम् ३६ द्वादश्यांयत्सकृद्दत्तमक्षय्यंतद्भवेदिह तस्माद्द्वादशिकायांतुदेयमेवनसंशयः ३७ पिष्टलवणखंडंचाद्दिदलेनस
मन्वितं घृतव्यंजनयुक्तंचदत्वाभुंजंतियेजनाः ३८ तेषांनास्तिमहाकष्टंगर्भवाससमुद्भवम् अंबरीषोयथागर्भेनगतःकृपया
मम ३९ अवतारादशैवैतेत्यंबरीषार्थमादरात् गृहीताःकमलेनूनंद्वादशीव्रतहेतवे ४० द्वादश्यामक्षयंदानंद्वादश्याम
क्षयोजपः द्वादश्यामक्षयोहोमोद्वादश्यांसर्वमक्षयम् ४१ ऋषिभिर्देवगंधर्वैःशिवेनब्रह्मणामया इंद्रेणापिमहापर्व
निर्धारितमिदंमहत् ४२ तिथीनामधिपाःसर्वेब्रह्मणानिर्जराःकृताः यच्छंतितेफलंनित्यंद्वादश्यांफलदोत्यहं ४३
नगंगानगयानाहक्याहशीद्वादशीतिथिः तिथीनामुत्तमाज्ञेयास्नानदानादिकर्मसु ४४ निधीनामधिपोजातःकुबेरोद्वाद
शीव्रतात् इंद्रत्वंदेवराट्प्राप्तोप्रजासंयमनोयमः ४५

३८ ३९ ४० ४१ ४२ निर्जराःदेवाः ४३ ४४ ४५

४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६

तेधन्याःकृतकृत्यास्तेतैःप्राप्तंजन्मनःफलम् सर्वार्थोधिगतस्तैस्तुयैःकृतंद्वादशीव्रतम् ४७ कलायामपिद्वादश्यामन्नदानंकरोतियः सौभाग्यंवर्द्धतेतस्यतथायुर्वर्द्धतेध्रुवम् ४८ पापकोटिसहस्राणिपापकोटिशतानिच विलयंयान्ति-
देवेशिमलमासेतिथौमम ४९ मासस्नानसहस्रैस्तुप्रयागेयत्फलंभवेत् तत्फलंलभतेदेविद्वादश्यांचमलिम्लुचे ५० समा
नीयकुरुक्षेत्रेकपिलाशतदानतः रवौग्रस्तेफलंयच्चतत्फलंद्वादशीदिने ५१ तदन्नंमेरुतांयातिकिंपुनर्मलमासके सक
र्पूरंचतांबूलंद्वादश्यांयःप्रयच्छति ५२ यावत्कर्पूरकणिकापत्रसंख्याचयावती तावत्कल्पाणिवसतिपितृभिःपरिवा-
रितः ५३ विष्णुलोकेमुदायुक्तस्तूयमानस्तुयोगिभिः असंक्रान्तेचान्नदानंयैःकृतंद्वादशीदिने ५४ मादेविद्वारकायाहि
प्रयागकाशिकामपि इहैवकुरुमद्भक्त्याद्वादश्यांद्वादशीव्रतम् ५५ नकरोतिनरोमोहात्दानंवैद्वादशीदिने दुःखदारि
द्र्यरोगाणामास्पदंजायतेहिसः ५६ एकादश्यांकथांश्रुत्वाद्वादश्यांप्रेमसंयुतः व्यासंनपूजयेदन्नैःसपिशाचत्वमाप्नु
यात् ५७ कथांश्रुत्वाहरिदिनेद्वादश्यांप्रेमनिर्भरः व्यासंसपूज्यविधिवद्दत्वान्नंमुच्यतेपुनः ५८ तस्माद्व्यासाय
दातव्यमन्नंवैद्वादशीदिने व्यासोनारायणःसाक्षाद्यस्यवाक्यामृतेनच ५९ पुनर्जन्मभवेन्नैवमुच्यतेसर्वबंधनात्
पत्रपुष्पफलंचैवघृतंक्षीरंपयोमधु ६० अन्नंधनंतथावस्त्रंगांचशय्यादिसंग्रहम् गृहंक्षेत्रंचतांबूलंपात्राणिवि
विधानिच ६१ दत्वाव्यासायनंदंतिमानवानंदनेवने सएवगुरुराख्यातोयेनजाड्यंत्वहृदिस्थितम् ६२ दूरीकृत
कथापानंपाययित्वानृणांयतः सत्पात्रदानतोदेविमहापुण्यमवाप्यते ६३ ६४ ६५

५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५

७१ ७२ भारसंख्यामाह चतुःकर्षैःपलंप्रोक्तं कर्षःस्याद्दशमासिकः तुलापलशतंप्राहुर्भारःस्याद्विंशतिस्तुलाइति शतभारघृतदानंमहाधनिक
विषयः ७३ ७४ इतिपुरुषोत्तममाहात्म्यटीकायांपंचदशोऽध्यायः १५ ६५ अथास्मिन्नध्यायेस्नानमाहात्म्यंनिरूपयति लक्ष्मीरुवाचेति

प्रदद्याद्वस्त्रयुग्मंचह्युपवीतंतथाघृतं उपानहौचदेवेशिद्वादश्यांमलमासके ७१ द्वादस्यामधिमासस्यफलंवक्तुंशतैरपि
कृतंदानस्यकमलेवक्तुंकेनापिभूतले ७२ द्वादश्यांहस्तयोगेनविष्णोःप्रीत्यर्थमादृतः शतभाराज्यदोदेविमहाराज्याधिकार-
वान् भवेदत्रनसंदेहोसत्यंसत्यंवदाम्यहम् ७३ इत्येतत्कथितंदेविद्वादशीमहिमानकम् मलमासस्यसुभगेश्रुतंसर्वार्थ-
साधकम् ७४ इतिश्रीसाम्रपुराणसा० श्रीपुरु० मा० पंचपर्वकथायांद्वादशीपर्वमाहात्म्यकथनंनामपंचदशोऽध्या-
यः १५ ६६ श्रीलक्ष्मीरुवाच भगवन्देवदेवेशभक्तानुग्रहकारक अधिमासेस्नानफलंवदमेसर्वमादरात् १
श्रीविष्णुरुवाच शृणुसुंदरिवक्ष्यामिस्नानस्यफलमुत्तमम् सर्वतीर्थेषुसुस्नातोऽधिमासेस्नातियोनरः २ वरदास्त-
स्यसर्वेस्युर्देवानास्त्यत्रसंशयः यमलोकंनपश्यंतिस्नाता मासिमलिम्लुचे ३ यःस्नात्यनुदितेसूर्येचाधिमासिजलेऽ
मले तस्यवैदशमासस्यफलंस्नानस्यजायते ४ विष्णुपादोदकस्नानंमलमासेर्थकामदं तस्मात्सर्वप्रयत्नेनतत्स्ना
नंभुविदुर्लभम् ५ प्रयागेचाधिकेमासेस्नात्वादृष्ट्वाचमाधवम् प्रयातिसर्वपापानिदग्ध्वाममसलोकताम् ६ अपि
पापसहस्राणिकुर्वन्मर्त्योमलिम्लुचे पूर्वपापविशुद्धात्मास्नानमात्रेणजायते ७ सरस्वत्यांकृतंस्नानंयदिमर्त्यैर्मलि
म्लुचे तेषांजन्मसहस्राणांपापंयातिसहस्रधा ८ पितरस्तर्पितास्तेनपायसैर्मधुसर्पिषा येनस्नानंकृतंमासिमुत्स्य
र्थमधिकेप्लवे ९ कुरुक्षेत्रादितीर्थेषुनित्यस्नानेनयत्फलम् तत्फलंसमवाप्नोतिमन्मासस्नानयोगतः १०

प्रश्नपूर्वकं १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ६५ ६६

धर्मशर्मेतिस्पष्टार्थः अत्रप्रसिद्धेतिहासमाह पाद्मे पुरादक्षिणदेशेगौतमीतटेप्रतिष्ठाननगरे धर्मशर्मानामाद्विजः आसीत् स्वधर्ममाचरतस्तस्य-
कदाचिद्दैवयोगेनमलमासोआगतस्तदा द्विजेन मनसिचिंतितं अहंकिंकरोमि वृद्धभावान्प्रथानित्यशः स्नानंकर्तुंनशक्यं परंदिनत्रयंस्नास्ये इ
तिबुद्ध्यानिश्चित्य अंतिमदिनत्रयेविधिनास्नानमारब्धं एवंदिनद्वयंस्नानंतेनकृतं तृतीयदिने अरुणोदये सर्वसंभारान्गृहीत्वा गौतमींप्रतिस्नानां
र्थमागच्छतो मार्गेभीमदर्शनं एकंप्रेतंदृष्ट्वा त्वंकोसीत्युवाच प्रेतउवाच हेद्विजेंद्र तवदर्शनेन ममकिंचित्ज्ञानमागतं मयापूर्वं चौर्यं परदारासेवनं

धर्मशर्माद्विजःपूर्वंगोदावर्यांदिनत्रयं स्नानंकृत्वाधिकेमासिददौप्रेतायतत्फलम् ११ प्रेतोमुक्तिंतदैवापतस्मात्
स्नानंसमाचरेत् स्नानाद्विप्रसहस्राणांभोजनस्यफलंलभेत् १२ गवांकोटिप्रदानस्यग्रहणेचंद्रसूर्ययोः अधिकेतद
वाप्नोतिस्नात्वाविमलवारिणि १३ देवादेवत्वमापन्नामन्मासस्नानयोगतः ऋषयोनिर्मलाजातास्तथादेवर्षयोऽपरे
१४ नकरोतिनरःस्नानंमन्मासेमूढचेतनः संसारनरकाद्घोरान्मुच्यतेनकदाचन १५ नस्नातिमलमासेवैयोनरोमम
तुष्टये तस्यजन्मवृथालोकेभुवोभारायकेवलम् १६ दंभेनापिकृतंस्नानंमन्मासेमुक्तिदायकम् संसर्गेणापिसवनंकृ
त्वामर्त्योदिवंव्रजेत् १७ भूधराःसरितोवृक्षानैवभारायभूतले परंभारायसोस्नातिविनास्नानंमलिम्लुचे १८ सर्वतीर्थ
मयंस्नानंमन्मासेजायतेध्रुवम् महेश्वरादिदेवानांसदासंतोषकारकम् १९ कर्तुंकृत्वामुनीनांयेप्रत्यासत्तिमखंडितां
कामयंतेऽधिमासेतेकुत्रचित्स्नान्तुसर्वदा २०

मद्यपानादिकंचातिकृतं तेनपापेनबहुयातनाश्चभुक्ताः परंतुअद्यापि ममपाप-
स्यांतोनदृश्यते अथवापापस्यांतोदृश्यते यतस्त्वंदर्शनंगतः अतः ममोपरिदयांकुरु इत्युक्तोब्राह्मणःजलमादाय मलिम्लुचदिनत्रयेयत्कृतंस्नानं
तस्यपुण्यंतस्मैदत्तवान् तत्पुण्यप्राप्तिमात्रेण सप्रेतःदिव्यरूपःसन् द्विजंनत्वाविमानमारुह्य स्वर्गंजगामेति ११ १२ १३ १४ १५ १६
१७ १८ १९ कुत्रचिदित्यनेन मलमासेस्नानार्थंतीर्थक्षेत्रादिषुगमनाशक्तो यत्रकुत्रजलाशये तन्निमित्तंस्नानंकर्तव्यमित्याशयः २०

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२१ २२ २३ अत्राप्सराविषयेकथानकमाह पाद्मे इंद्रलोकेस्मितविलासिनीनामाप्सरा सैकदास्वसखीभिः सहक्रीडनार्थंस्वर्ग-
लोकात्कुरुक्षेत्र मुपागता तत्रक्रचिरंक्रीडिता हस्तेपुष्पमालांधृत्वा स्वसखीःप्रत्याह हेसखि येसमोभर्त्तान यस्यकंठेमालांसमर्प्यकरवमाप्नुयां
एवंअतिकामाक्रांतेनचेतसा वदंत्यांसत्यां तत्रातिकोपनोदुर्वासाऋषिरागतः तदातया अविचार्य ऋषिकंठेकामभावेन मालासमर्पिता तदैवक्रोध
भावेन दुर्वासाउवाच हेदुष्टेत्वं पिशाचीव ममांगेस्पृष्टासि तस्मात्पिशाची सत्वरंभव ततःसारुदतीपादौगृहीत्वा उवाच हेऋषे अजानंत्याम
या अपराधः कृतः अतोमयिअनुग्रहंकुरुष्व अपराधशतेनापिपंडिताः स्त्रियंनहंति दीनवत्सलाः दयामेवकुर्वंति इत्युक्तोदुर्वासाउवाच हेअस

विनावन्हिंविनायज्ञमिष्टापूर्त्तिंविनाप्रिये वांछंतिस्वर्गंतेस्नातुप्रातस्तोयेमलिम्लुचे २१ गोभूमितिलवासांसिस्व-
र्णधेन्वन्नकानिच अदत्वेच्छंतियेनाकंस्नातुतेऽधिकमासके २२ ग्रामादिकंचयत्पापंज्ञानाज्ञानकृतंचयत् स्नानमा
त्रेणनश्येत्तु मासिप्राप्तेमलाधिके २३ स्नानादप्सरसाप्राप्तं फलंदुर्गतिनाशनम् मासेमलिम्लुचेदेवि महीसागरसं
गमे २४ नातःपरतरंकिंचित्पवित्रंपापनाशनम् नातःपरंव्रतंकिंचिन्नातःपरतरंमहत् २५ एतदेवपरंपथ्यंसद्यो
दुरितनाशनम् मयातुभ्यंसमाख्यातंलोकानांहितकाम्यया २६

रे मद्वचनात् पिशाची त्वंभविष्यसि परंतुचतुर्युगस
हस्रांते गुर्जरदेशे कुमारीक्षेत्रे महीसागरसंगमे काचित्तपस्विनी तत्रतपः कर्तुं मलमासे आयास्यति एवंस्नानदीपार्चनोपवासनक्तमौनाया
चितादिव्रतादिना तपःकुर्वत्यास्तस्याः अष्टोत्तराधिकशतंमलमासाः महीसागरसंगमेगमिष्यंति कदाचिद्दैवयोगेनमलमासस्यकृष्णद्वादश्यां
तन्निकटेत्वंयास्यसि तस्याःसंदर्शनादेव तवज्ञानंउत्पत्स्यते शकुंतवाणींविदिष्यसि हेमातःममोपरिकृपांकुरु जंतोःनित्यंमृत्युःवरंपैशाच्यंक्षणमपि
माभवेत् एवंतववचःश्रुत्वासातापसी एकस्यैवाधिमासस्यतत्फलंप्रदास्यति तेनमुक्तशापासती पारंएष्यसीति सैवाप्सरामलमासप्रभावतः शापान्मु
क्तासतीस्वरूपंप्रापेति २४ २५ २६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

शिवपुर्यामिति श्रीकृष्णउवाच मरुसिंधौतुनगरीवर्ततेबहुविस्तरा नाम्नाशिवपुरीख्याताशिवस्यातिप्रियासदा गोकर्णस्यगिरेःपार्श्वेप्रासादाव
लभूषिता बह्वाश्चर्यवतीरम्यारम्यचत्वरशोभिता तस्यामासीत्सदाचारः शूद्रःकश्चिद्गृहाग्रही नाम्नापिविप्रदासोसौकर्मणापितथाविधः तस्यप
त्नीविप्रदासीसानाम्नाशुभलक्षणा मलमासेतुशूद्रेण सभार्येण द्विजाज्ञया स्नातुमारब्धमाब्धेननित्यंदानपरेणच गोकर्णगिरिमूलेतु सार
णेश्वरसन्निधौ गोकर्णावर्ततेगंगासर्वपापप्रणाशिनी तस्यांनद्यांशुभवंद्यायांस्नानंकृतवतःसदा विप्रदासस्यशूद्रस्यसभार्यस्यवरानने शिवपू
जयतोनित्यंसमासःपूर्णतांगतः विधायोद्यापनंसर्वान् द्विजान्सपरितोष्यच समाप्यैवंविसृज्यैतान्यावदायातिमंदिरम् तावन्मार्गेमहारौद्रान्प्रेता
न्देविददर्शसः तान्दृष्ट्वातस्यपत्नीचत्रस्तानेत्रेनिमील्यच लतागृहंप्रविश्याथशिवंसंस्मृतवत्यपि तस्थौस्वस्थःसशूद्रस्तुकेयूयमितिचाब्र

शिवपुर्यांपुराशूद्रोस्नानपुण्यंददौयदा शतानिसप्तप्रेतानांमुक्तानिक्षणमात्रतः २७ तस्माद्यत्नेनकर्तव्यंस्नानं
मासिमलिम्लुचे वर्ततेन्यान्यपिशुभेमहाश्चर्याणिसुंदरि २८ भूयएवप्रवक्ष्यामिशृणुसर्वांगसुंदरि मलिम्लुचकृत
स्नानफलमद्भुतकारणम् २९ सौराष्ट्रेऽकुजनेदेशेवृक्षच्छायाविवर्जिते तृणधान्याशनोपेतेगवाविकसमाकुले ३० त
त्रास्तिपट्टनंदिव्यंप्रभासमितिनामतः तत्रासीद्ब्राह्मणःकश्चित्सोमशर्मागुणान्वितः ३१

वीत् तौनत्वाप्रेतराजस्तुनाम्नायन्हिशिखांगजः उवाचवचनंसाधुसाधुशूद्रवरोत्तम अस्माकंभाग्ययोगेनविधिनात्वंप्रदर्शितः तवदर्शनमा
त्रेणसर्वेषांनोत्यघंगतं किंचित्स्नानंसमायात मतस्त्वांप्रार्थयामहे निंद्याहारावयंसर्वेनिंद्यकर्मकराःसदा अनेकविधपापानांकर्तारोस्करवसंधु
ताःशतानिसप्तसंख्याकाभ्रमंतोमरुमंडले तृषाक्षुधातुराःसर्वेकर्मपाशैःसुयंत्रिताः वर्तामहेमहाभागकुरुष्वास्मासुवैदयां मोचयास्मान्महापा
पात्साधवोदीनवत्सलाः इत्युक्तेवचनेसाध्विः तेनप्रेतेनसादरं मलिम्लुचकृतस्नानसप्तकस्यफलंददौ सर्वेभ्योमुक्तयेदत्ते तस्मिन्तत्क्षणमेवते प्रेत
भावंपरित्यज्य दिव्यभावमुपागताः विमानान्यास्थिताःसर्वे स्वर्गंजग्मुरनुत्तममिति २७ २८ २९ ३० ३१

३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२

वेदशास्त्रकृताभ्यासः सदाचारपरायणः इष्टापूर्तप्रकर्ताचदत्तंदानमनेकधा ३२ स्नातास्चबहवोमाघा अधिकाबहवः कृ-
ताः कदाचित्तस्यविप्रस्यस्नानंगतवतःशुभे ३३ सरस्वत्यास्तुसंयोगेसमुद्रस्यचशोभने मार्गेकश्चित्घोररूपोराक्षसोदर्श
नंययौ ३४ महाकायोमहावीर्योक्षुधापीडितविग्रहः तंदृष्ट्वाब्राह्मणःसोथश्रीनृसिंहंस्मरन्स्थितः ३५ राक्षसोविस्मयावि
ष्टोग्रहीतुंतंतुनाशक्नत् जाज्वल्यमानंतपसादृष्ट्वाग्निमिवदारुणम् ३६ उवाचवचनंचापिविवेकगतदुर्मतिः विप्रेंद्र त्वमध्र
ष्योसितेजसाग्निरिवज्वलन् ३७ बहुपापकृतोमेद्यभवान्साधुःसमागतः असाधुराक्षसस्तेपिभवद्दर्शनसंगमः ३८ मांमोच
यदयासिंधोदीनबंधोचदुर्गतेः इतिवाक्यंसमाकर्ण्यराक्षसस्यचसद्विजः ३९ तर्कयामासमनसिधर्मतत्त्वंदयानिधिः यद्य
हंभर्त्सयिष्यामिगमिष्यत्ययमन्यतः ४० परामन्यांबहुविधांहिंसांदुष्टःकरिष्यति यद्येनंमोचयिष्यामितन्मेधर्मोमहानयं
४१ भविष्यतिदयारूपोबहूपकृतिकारकः विचार्येत्थंजलंकृत्वाकर्णिकायाःकरेशुचि ४२ मलिम्लुचेकृतस्नानादेकवारं
द्विजोददौ तस्मैपापिष्ठरूपायस्वपुण्यंपुण्यभोगवान् ४३ तत्पुण्येनतुसद्योसौदिव्यरूपधरोबभौ द्विजोपरिसुरैर्मुक्तापु-
ष्पवृष्टिःपपातह ४४ देवानीतंविमानाग्र्यमारुह्यासौस्फुरत्तमः नत्वास्तुत्वातुतंविप्रंजगामत्रिदशालयम् ४५ तस्मान्मः
नुष्यमासाद्यतत्स्नानमधिकेचरेत् तस्याःमृतंकराभ्रष्टंप्रमादात्स्वगतंप्रिये ४६ मलमासेस्नानपुण्यंवदामिशृणुसादरम् य
स्यश्रवणमात्रेणस्नानंगंगासमंभवेत् ४७ मलमासस्तुदेवेशिसर्वेष्वपियुगेषुच विख्यातोस्तिनसंदेहःकालरूपीनसंश-
यः ४८ युगेयुगेचकर्तव्यंप्रातःस्नानंदिनेदिने मलमासेविशेषेणस्नानंनैवोष्णवारिणा ४९ यथामाघेरटंत्यापत्तथैवास्मि
न्मलिम्लुचे केधन्यास्नासुमज्जंतिवयंतांश्चपुनीमहे ५० ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५०

५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ अत्रविशेषः पुराणसंहिता

अत्रतेकथयिष्यामिस्नानपुण्येकथानकम् महाकष्टहरंनृणांनारीणांकष्टनाशनम् ५१ त्रिपुरासुरसंहारेनारदेनविनिर्मितम्
जैनमार्गप्रवृत्ताश्चतत्रस्थायेजनास्तदा ५२ त्रिपुरस्यैवदेशेतुजैनमार्गप्रसारितः नारदेनविनाशायत्रिपुरस्यस्वधर्मिणः ५३
देवकर्मपरोनित्यंमुनिवत्त्रिपुरासुरः वेदोक्तेनविधानेनचाग्निहोत्रंजुहोतिसः ५४ संध्यास्नानपरोनित्यंजपहोमपरोसु
रः पापबुद्धिःकथंतस्ययथाकालमवाप्नुयात् ५५ देवादीन्पीडयामासवरदानेनदर्पितः तदादेवैःस्तुतःशूलीतत्राग
त्याब्रवीत्स्वयम् ५६ पृथिवीरथमास्थायधनुःकृत्वाचपार्वतम् विष्णुंशरंविधायाहंलक्ष्मीकृत्यपुरत्रय ५७ समका
लंविधिष्यामिब्रह्मसारथिमाश्रितः एवंकृत्वाहतोदैत्यस्त्रिपुरोदुःखदायकः ५८ पुण्यमार्गोद्यदादैत्योनारदेनैवभ्रंशि
तः जैनमार्गरतोवेदमार्गाद्भ्रष्टोऽसुरोऽभवत् ५९ वेदमार्गंपरित्यज्ययोन्यमार्गमुपासते त्रिपुरासुरवत्तस्यनाशोभव
तिसान्वयः ६० ज्वलितेत्रिपुरेदैत्येलोकेनिर्भयतांगते जैन्यमार्गप्रवृत्तिस्तुनगतानारदेरिता ६१ एकस्मिन्नगरेभूमौग्
लुकीदशयोजने वैश्यस्त्रीजैनमार्गस्थाबभूवपतिनासह ६२ तस्यास्तुगर्भसंभूतिःशूलयोगेभवत्ततः गर्भस्यपंचमे
मासेपतिस्तस्यामृतोध्रुवम् ६३ मृतेभर्तरिवैधव्यंतयाप्राप्तंस्वमध्यया वृषोत्सर्गक्रियानैवकृताजैन्येऽनुसक्तया ६४
केशानांवपनंनैवकृतंप्रेतेसभर्तरि तयात्वेकादशाद्यंचनकृतंजैनमार्गया ६५ प्रेतोबभूवतत्स्वामीनिर्जनेमरुमंडले
तस्यास्तुदशमेमासेपुत्रोत्पत्तिर्बभूवह ६६ नकृतंजातकर्मादिवेदधर्मोनचगृहे पंचवर्षात्मकोबालोयदाजातस्तदारमे ६७

यां मृतेभर्तरियानारीनकेशान्वपतिपुनः मंडूकीजायतेसातुमृताकर्दमदूषिता तत्क्लेशगलितंतोयंभूत्वारुधिरमुल्बणम् पत्युर्मुखेपतत्येवतस्मात्
केशान्नधारयेत् इतिकेशधारणेदोषेसत्यपिजैनमार्गरतत्वात्केशवपनंनकृतवती ६५ ६७ ६७ ६२ ६९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

६८ वीथिषु मार्गेषु ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ केकिनायिका मयूरस्त्रीमध्ये मुख्या ७८

संगनिर्विप्रपुत्राणांरमतांतस्यचाभवत् तैःसार्द्धंक्रीडतस्तस्याविप्रबालैर्निरंतरम् ६८ वर्षाणित्रीणिबालस्यरमद्भिस्तीर्थ-
वीथिषु एकदारमतांतेषांगतानांचसरित्तटे ६९ तैःसार्द्धंवैश्यबालोपिरमयामाससादरम् मलमासःसमायातःसर्वपाप
प्रणाशनम् ७० तत्रस्नानंकृतंबालैर्विप्राणांभूरिवर्चसाम् नकृतंजैन्यधर्मत्वाद्वैश्यपुत्रेणाबिभ्यतः ७१ मात्रानिवारि-
तोबालःशीतलोदककर्मणि हठात्कारेणतैःस्नानंकारितोसौवणिक्सुतः ७२ रोरूयमाणोबहुधामातृशासनतत्परः बाला
न्निर्भर्त्स्यबहुधानगतस्तैःसहगृहम् ७३ सरित्तीरेमहाकुंजेनीलिनोमातृभीतितः गच्छंतंस्वगृहेमाताताडयिष्यतिमांध्रु
वम् ७४ जैनमार्गमतिक्रम्यनद्यांस्नानंकृतंमया गतेषुतेषुबालेषुस्वेस्वेसद्मनिमाचिरम् ७५ वैश्यपुत्रःसरित्तीरेकुंजेगो
प्यतयास्थितः नदीतीरेमहत्कुंडंविश्वकर्मविनिर्मितम् ७६ रचितंमणिभिःसम्यक्कालेभग्नंक्वचित्क्वचित् जलंस्वच्छ
तरंतस्मिन्नमृतेनसमंरसे ७७ तत्रदूरात्समायातिस्नानार्थंकेकिनायिका पिच्छान्विकीर्यवेगेनमयूरीकृतकेकिका
७८ प्रक्षाल्यांगंचसकलंपापौकुंडगतंपयः अधिमासस्यसप्तम्यांहस्तर्क्षेरविवासरे ७९ साहृष्टावैश्यपुत्रेणमयूरीकृ
तमज्जना तदासैवाप्सरोरूपंप्राप्तंकुंडप्रसादतः ८० अतीवसुंदरांगीसादृष्टावैश्यसुतेनच आश्चर्यकलितस्तत्रवैश्य
पुत्रउवाचताम् ८१ कथंप्राप्तंत्वयारूपमस्मात्कुंडविनिर्गमात् आदौदृष्टामयूरीत्वंकथंजातावराप्सरा ८२ रक्तांबरधराप
क्वबिंबोष्ठीदीर्घनासिका सौभाग्यमतुलंकस्मात्त्वयाप्राप्तंवदस्वमे ८३

७९ ८० ८१ ८२ ८३ विप्रशापस्यकारणमाह पुराणसंहितायां पुरादुर्वासाऋषिः गण्डकीतीरेतपश्च
चार तत्रअधिकमासोआगतः एकदातत्तपोभंगार्थं इंद्रप्रेषिताअप्सराऋषिंमोहयितुं मयूरवत्नृत्यं आरब्धवतीसती कुपितोदुर्वासा हे दुष्टे मयूरनृत्यं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

यतोमत्पुरः आरब्धं अतः मयूररूपेण भूमौविचरस्वेति तांशशाप तदाभीताऽप्सरा ऋषिंप्रतिशापस्यांतंप्रार्थयामास दुर्वासाउवाच हेभद्रेगलुकी-
तीरतः दूरेशोभनाख्य नदीतीरेविश्वकर्मविनिर्मितेकुंडे अधिकमासंप्रत्यहंस्नानमाचर तेनपुनः अप्सरास्वरूपंप्राप्स्यसि इत्युक्तासाऽप्सरा मयू
रतांप्राप्ता सावैश्यसूनुनादृष्टाततोशापान्मुक्तासतीस्वर्गमापेति ८४ कुंडजन्यंमयूरीमोक्षादिकं ८५ विवादमाह वैश्यभार्योवाच त्वयावि-
मुक्तंचदबालसांप्रतंव्रतंफलंतस्यविशेषतोमुदा स्नानेनमुक्तायदिजंतवोभयं तदाहिमच्छादयएवकिंनते तथापिसत्यंयदिनेत्रमागतंनवेत्तिचेः

श्रीभगवानुवाच इत्थंपृष्टायदासोस्मितमुखकमलाकौतुकाविष्टचित्तं वैश्यंप्रोवाचबालंशृणुममचरितंमास्त्व
चिंतातवात्र शापाद्धिमस्यजाताकृतबहुतपसः केकियोनौचपूर्वं मोक्षोपायोपितेनममरचितइहातेत्रशापान्निवृत्ता
८४ वैश्यबालोगृहेगत्वामातरंप्रणिपत्यच साश्चर्यंकथयामासकुंडजन्यंसविस्तरम् ८५ तच्छ्रुत्वाविस्मिताबाला
विवादंकृतवान्मुदा पुत्रेणसाकंचयदाकाशवाण्यभवत्तदा ८६ सत्यंवदतिबालोयंनानृतंतद्गुणिकुप्रिये रुतोक्त
वचनंतथ्यंमत्वाकुरुस्वतत्प्रिये ८७ एवमाकाशवाण्यासाजैनमार्गानुसारिणी बोधितावैश्यभार्यासावेदमार्गानुसा
रिणी ८८ बभूवजैनमार्गंचविहायाधिकसेवितं विप्रमाहूयशास्त्रज्ञंगुरुंकृत्वाविधानतः ८९ तदाजयाव्रतंचक्रेपुरुषोत्त
मसंज्ञकम् कालेनमुक्तिमापन्नापुरुषोत्तमपूजनात् ९०

मांवदकौतुकंस्फुट जैन्येनतुल्योनचवर्ततेधुनायथाप्वय
मास्तिनहिंसनंतनोः आत्मानदीसंयमतोयपूर्णासत्यावहाशीलतटादयोर्मिः तत्राभिषेकंकुरुपांडुपुत्रानवारिणाशुद्ध्यतिचांतरात्मा अने-
नवाक्येनचबालबोधिता पुराचतातेन तवैवसादरम् ततोरताहंसकलंविहायचैस्नानादिकंकर्मचजैनमार्गम् विप्रानवंध्याबहुजीवहिंसका
कुक्षिंभरा होमकराः पशूनाम् पुष्पाणिदूर्वाश्चितयेचदर्भान् फलानिचिन्वंतिविनापराधम् गतेचदीपेकिमुतैलदानैर्मृतेचनातेकिमुतोयदानम्
शिलाच्चयारामइहप्रसारितंकूपोदकंस्यान्नसुखायसूनो इति ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१

९१ इतिपुरुषोत्तममासमाहात्म्यटीकायांषोडशोऽध्यायः १६ ६९ स्नानकरणाशक्तौहरिनामस्मरणंकर्तव्यमित्युपदिशन् तन्माहात्म्यं

नहिपुरुषोत्तमपरंव्रतमन्यद्विलासिनि श्रद्धयाकुरुतेयोवैसमुक्तःस्यान्नसंशयः ९१ इतिश्रीसप्तपुराणसारोद्धारेश्री
पुरुषोत्तममा० धर्मशर्माऽप्सराशूद्रसोमशर्मावैश्यपुत्रेतिहासपंचकसहितंस्नानमाहात्म्यनिरूपणंनामषोडशोऽध्या
यः १६ ६९ श्रीलक्ष्मीरुवाच भगवन्भवनाघौघनाशकंस्नानमीरितम् मलमासेत्वशक्तानांस्नानादौकिंफ
लंनृणाम् १ कृतेनैकेनतेनमुक्ताभवंतिवदसांप्रतम् श्रीविष्णुरुवाच शृणुसाध्विप्रवक्ष्यामिलोकानुग्रहकारकम् २
नराणांचैवनारीणांसर्वेषामात्मनःप्रिये सर्वदासर्वदानोत्थफलदंसर्वकामिकम् ३ यज्ञादिफलदंसर्वंकथयामिसना
तनम् रहस्यंकर्मराजाख्यंनैष्कर्म्यफलदायकम् ४ अपिकर्मफलौघानांदाहकंभवतारकम् अशक्तानांविशेषेणमल
मासेविशेषतः ५ हरेर्नामहरेर्नामकीर्तनंकथितंबुधैः कृष्णकृष्णेतिकृष्णेतिस्वपन्जाग्रन्तथानिशि ६ जपन्नितिक
लौनित्यंकृष्णरूपोभवेन्नरः कृष्णकृष्णेतिकृष्णेतिप्रत्यहंवक्तिचेकलौ ७ नित्यंयज्ञायुतंपुण्यंतीर्थकोटिफलंलभेत्
स्नात्वागायंतिगोमत्यांकृष्णंकलिमलापहम् ८ नतेषांविषयेदूतागच्छंतियमकिंकराः म्लेच्छतुल्यस्वभावास्तेयेन
भक्तामममानघे ९ संकीर्णयोनयःपूतायेभक्तामममानिनि पठंतिगीतामप्येमेतेपिमुक्तानसंशयः १० स्त्रीराजबालघा
तीचयेचविश्वासघातकाः मातृगामीसुरापीचत्याज्यतायीविनिंदकः ११ मातृहापितृहागोघ्नोभ्रूणहागुरुतल्पगः
एतेचान्येचपापिष्ठामहापापरताश्चये १२ सर्वपापैःप्रमुच्यंतेकृष्णरामेतिकीर्तनात् नास्तिनास्तिमहाभागेयुगेहिक
लिनासमम् १३ स्मरणात्कीर्तनाद्यत्रप्राप्यतेपदमव्ययम् किंवेदैःश्रद्धयाधीतैर्व्याख्यातैरपिकृत्स्नशः १४

निरूप यत्यस्मिन्नध्याये १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४

१५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७

धर्मशास्त्रादिभिश्चैवयोगशास्त्रैश्चकिंभवेत् सेतिहासैः पुराणैश्च व्रतदानजपादिभिः १५ सप्तद्वीपादिभूदानैर्दानैश्चा-
न्यैश्चकृत्स्नशः गजाश्वरथदानैश्चदेवालयप्रतिष्ठया १६ सेवितैः क्षेत्रतीर्थाद्यैस्तपोभिर्विविधैश्चकिम् सर्वेश्वरस्यकृ
ष्णस्यस्मृतिर्मेयस्यजायते १७ कलौदोषनिधौकातेगुणस्त्वेकोमहान्भुवि कीर्तनादेवकृष्णस्यमुक्तबंधः परंव्रजेत् १८
हरेर्नामैवनामैवनामैवममजीवनम् स्मरंतिस्मारयंत्येवमन्नामानिमलिम्लुचे १९ हरिनामपरायेचघोरेकलियुगेरमे
शिवपूजाकरायेचशिवनामपरायणाः २० तएवकृतकृत्याश्चनकलिर्बाधतेहितान् घोरेकलियुगेप्राप्तेसर्वकर्मबहि
ष्कृते २१ हरिकीर्तनमेवात्रसंपूर्णफलदायकं सकृन्नारायणेत्युक्त्वापुमान्कल्पशतैरपि २२ गंगादिसर्वतीर्थेषुस्ना-
तोभवतिमानवः सर्वेषांवेदशास्त्राणांसारंगोविंदकीर्तनम् २३ गोविंदस्मरणादन्यत्साधनंनैवविद्यते गणिकैकापु-
राकांतेशुकंप्रापन्नृपात्मजात् २४ तंशुकंवदरामेतिपाठयामासनित्यशः शुकाध्यापनयोगेनरामसंस्मारसानदा २५
तेनाध्यापनयोगेनमुमोचभवबंधनात् येनसाक्षादुच्चारितंरामनामससुमुक्तिभाक् २६ तथैवविष्णुस्मरणंसर्वपात
कनाशनम् अजामिलोमहापापीमुक्तोसौभवबंधनात् २७ नारायणेतिपुत्रस्यनाममात्रेणसर्वथा हरिरेवपरंधामहरि
रेवपरंपदम् २८ हरिरेवपरंसारंतस्मात्तन्नामकीर्तनम् श्रीविष्णुरुवाच शृणुक्षीरोदतनयेसर्वदानंददायिनि २९
तपसांचैवसर्वेषांयत्तपःपरमव्ययम् यदाचरंतिमनुजा गच्छंतिपदमव्ययम् ३० तदहंसंप्रवक्ष्यामिलोकानुग्रहहेत
वे अन्नंहिप्राणिनांप्राणा अन्नेलोकाः प्रतिष्ठिताः ३१ अन्नंवीर्यंबलंनामसर्वदेवमयंतथा तद्दत्तंयेनवैपुंसानदत्तंकिंशशिस्वसः
३२

२८ अथोपवासरूपंतपः प्रतिपादनार्थेअन्नप्रशंसामाह शृण्वित्यादिना २९ ३० ३१ ३२

५७

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३३ ३४ ३५ उपवासं दिवसभेदानाह मासोपवासमिति ३६ ३७ ३८ ३९ ४० नृखंजिका नृखुरखंजिकागति

तेनात्मसुखसिद्धौ तु सत्कृतं सर्वभोगतः तदन्नं येन संत्यक्तं तावद्यावन्ममप्रिये ३३ तेन सांसारिकं सर्वं किल त्यक्तं मुमुक्षुणा
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन मासेधिकसमाह्वये ३४ उपवासव्रतं कुर्यात्सर्वकामफलाप्तये मासोपवासं वा कुर्यात्पक्षे तूह्युपवासकं
३५ षड्रात्रं वा त्रिरात्रं वा व्रतमेकांतरं तु वा एकं वाप्युपवासं तु शक्तितस्तत्समाचरेत् ३६ नरो वा यदि वा नारी कुमारी वा कुमा
रकः तरुणो वाथ वृद्धो वा विधवा तु विशेषतः ३७ एकेनाप्युपवासेन कृतकृत्यो भवेदिह अत्र ते कथयिष्यामि कथां पौरा-
णिकीं शुभाम् ३८ अस्ति श्रीनर्मदातीरे पुरी माहिष्मती किल तत्र काचिन्महाभागा ब्राह्मणी त्वभवत्पुरा ३९ नाम्ना सा
तापसी ख्याता कर्मणा चापि तत्समा तपश्चचार विपुलं मलमासोपवासिनी ४० तस्याः कदाचित्समये सखी काचित्तु रीय-
जा कर्मकर्त्री समाख्याता कुष्ठयुक्ता नृखंजिका ४१ अभवत्सा मुमूर्षुर्वै ज्ञाता तत्समयेन तथा सोक्ता विप्रसहचरी मत्यै किं
चित्तपोर्चय ४२ येनाहं सुसुखं भुक्त्वा संसृतेः पारमाप्नुयां दयापरासि भूदेवि सख्यं ते सार्थकं कुरु ४३ इत्युक्ता सा तदा
सख्या तापसी करुणापरा ददावेकोपवासस्य मलमासव्रतस्य वै ४४ कर अर्घ्य सलिलं हस्ते दत्तमात्रे दिवस्तले विमानं मह
दायातं दिव्यभोगसमन्वितम् ४५ तत्रारूढा तु तद्यानं तापसीं स्वसखीं प्रियम् नत्वा बहुविधैर्वाक्यैर्जगाम त्रिदशालयम्
४६ बहुकालं महाभोगान्भुक्त्वा चैव भुवस्तले काशिनाथकृतात्वं च लब्ध्वा तत्रापि शंबक ४७ भुक्त्वा देहविसृष्टौ तु पुनः शं
करलोकगा लोकानुग्रहणार्थाय काश्यां चंद्रेश्वरी पुनः ४८ वर्तते द्यापि विबुधैर्वंद्या लोकैस्तु पूजिता मलमासदिनैकस्य फ
लं प्रामा सखीकरात् ४९ काश्यां स्थास्यति सा शुद्धी यावदा चंद्रतारकम् तस्मादेकोपवासो वै कर्तव्यः शुभमिच्छता ५०

विकलालंगडीति विख्याता खंजके खोडरवोरा विनिरभसः ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

५१ इतिश्रीपुरुषोत्तममाहात्म्यटीकायांसप्तदशोऽध्यायः १७ ८२ अथोपवासाशक्तस्य मौनव्रतप्रसंगमाहास्मिन्नध्याये १ २ ३

परत्रेहचसंसारभीरूणांचारुहासिनि ५१ इतिश्रीसप्तपुराणसारोद्धारेश्रीपुरु०मा० नामस्मरणमाहात्म्योपवासफल
कथननामसप्तदशोऽध्यायः १७ ८२ श्रीलक्ष्मीरुवाच भगवन्ब्रूहिमेसर्वंमलमासस्ययत्फलम् उपवासस्य
सामर्थ्यंयेषांनास्तिमलिम्लुचे १ किंकर्तव्यंवरैस्तैस्तु कथंपापक्षयोभवेत् तद्दस्वसकरश्रेष्ठकृपांकृत्वाममोपरि २ श्री
विष्णुरुवाच शृणुदेविप्रवक्ष्यामिव्रतंपापप्रणाशनं येषामुपोषणेश[illegible]किंचिच्चभक्षणे ३ तैरेकभुक्तंकर्तव्यंहवि
ष्यान्नेननित्यशः तथामौनंचकर्तव्यमनंतफलमीप्सुभिः ४ उपवासेनयत्प्रोक्तंतत्पुण्यंमौनभोजने मौनेनसर्वपापेभ्योनरो
मुच्येदसंशयम् ५ मौनाद्भवतिसौभाग्यंमौनाद्रूपंप्रजायते मौनात्प्रवर्धतेकीर्तिस्तस्मान्मौनंसमाचरेत् ६ मौनात्कलहहा
निःस्यान्मौनादायुःप्रवर्द्धते मौनाच्चैवाप्यतेसौख्यंतस्मान्मौनंसमाचरेत् ७ त्रिषुमौनंसदाकार्यंस्नानेहोमेचभोजने मौ
नेनयत्फलंदेवित्रिषुस्थानेषुतच्छृणु ८ स्नानेनप्राप्यतेतेजोजुह्वतःश्रियमुत्तमाम् भुंजानोलभतेचायुस्तस्मान्मौनंसमाच
रेत् ९ एतेषुत्यज्यतोमौनंपुरुषस्याल्पमेधसः आयुःश्रेयःश्रियंयातितस्मान्मौनंसमाचरेत् १० स्नानेनवरुणस्तेजोजुह्वतो
ऽग्निःश्रियंहरेत् भुंजानोमृत्युरायुष्यंतस्मान्मौनंसमाचरेत् ११ श्रीलक्ष्मीरुवाच मौनंकतिविधंप्रोक्तंकियंतंकालमेव
च एतत्सर्वंसविस्तारंब्रूहिमेवदतांवर १२ श्रीविष्णुरुवाच मौनंतुद्विविधंप्रोक्तंपापघ्नंममतुष्टिदम् प्रथमंभोजनां
तेचप्राणाहुत्यंतमेवच १३ प्रथमंपूर्णफलदंकिंचिन्न्यूनंद्वितीयकम् मौनाच्छीलमवाप्नोतिसर्वपापैःप्रमुच्यते १४ यः
करोतिनरोमासेमौनमक्षय्यमश्नुते प्रायश्चित्तंपरंत्वेतन्महापातकनाशनम् १५

४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७

यंयंकामयतेकामंतंतंप्राप्नोतिमानवः नारदेनपुरामौनात्प्राप्तंज्ञानमतींद्रियम् १६ सत्संगात्मकृपालोकान्मौनव्रतप्र
भावतः संत्यज्यदासिपुत्रत्वंब्राह्मणत्वमुपागतः १७ मलापकर्षकेमासेस्नानंतेनदिनत्रयम् कुरुक्षेत्रेततोजातोब्राह्म-
णोमानसःकृतः १८ सर्वंफलंचमौनेननिधिनक्षत्रयोस्कृतं इष्टापूर्तफलंतस्यमलमासेतुमौनतः १९ मासानांमलमासो
यंश्रेष्ठःसर्वाधिकःस्मृतः किंस्याच्चतीर्थयात्राभिःक्लेशात्यंतप्रदायिभिः २० एकतोमलमासोयमेकतोद्वादशाब्दिकम् स-
मानमत्रमभवेत्किंपुनर्मौनभोजनात् २१ एकतःसर्वदानानिमलमासस्तथैकतः तुलयातोलितेदेविनसमानिमलिम्लुचे
२२ धन्योवैमानवोलोकेयःस्नातिमलमासिके ततोधन्यतमःसोपिदीपदःपुरुषोत्तमे २३ मौनव्रतीततोधन्यःस्नानेवैभो
जनार्चने आजन्मतःकृतात्पापान्मुच्यतेनात्रसंशयः २४ व्याजेनापिकृतंदेविव्रतंवैपुरुषोत्तमे तस्यदर्शनमात्रेणपुना-
तिसकलंजगत् २५ मलिम्लुचेकृतंयैस्तुमद्भक्त्यामौनभोजनम् स्वर्गमोक्षफलावाप्तिस्तस्यसिद्धिर्नसंशयः २६ उपवासे
नयत्पुण्यंजायतेशतवत्सरान् तत्पुण्यंलभतेदेविमौनेनैकेनमानवैः २७ अत्रापिकथयिष्येहमितिहासंपुरातनम् यच्छ्रु
त्वासर्वपापेभ्योमुच्यतेनात्रसंशयः २८ पुरावंतीविषयेब्राह्मणःसंशितव्रतः वेदशर्मेतिनाम्नावैख्यातःसूर्यइवापरः
२९ स्वाध्यायनिरतःशांतस्तपसादग्धकिल्बिषः निरीहोनिरहंकारोनिर्ममोविजितेंद्रियः ३० तस्येत्थंवर्तमानस्यस्वधर्म
निरतस्यच मलमासःसमायातःकदाचित्कालपर्यये ३१ मनसाचिंतयामाससद्विजःकिंकरोम्यहं शरीरेनास्तिसामर्थ्य
मुपवासस्यमेधुना ३२ कृत्वायदुपवासस्यसम्यक्फलमवाप्नुयात् इतिचिंतयतस्तस्यनिद्रयापहृतस्यच ३३ स्वप्नमध्ये
समागत्यकथितंमौनभोजनम् स्वल्कानिद्रांसमुत्थायआनंदाश्रुकुलेक्षणः ३४

२८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५

समौनमशनंचक्रेयावन्मासः समाप्यते मासांतेदर्शदिवसेप्राप्तश्चोद्यापनंकृतम् ३५ तस्यानुग्रहकामार्थमागतः पुरुषो
त्तमः वरेणछंदयामाससवव्रेवरमुत्तमम् ३६ भुविभक्तिंपरांचैवप्रेम्णाभक्तजनस्यच तज्जन्मनिपरंसौख्यंचक्रवर्तित्व
दुर्लभम् ३७ नानाविधवभोगांश्चमहादानविधायिनाम् द्विजानांनित्यसेवाचमनोवाक्कायकर्मभिः ३८ दीनेष्वनुग्रहंचैव
परदुःखनियंत्रिता आरोग्यताशरीरस्यस्वजनस्याऽवियोगता ३९ धनंधान्यंगृहेक्षेत्रेशरीरारोग्यतातथा स्वदेहेनतुवैकुंठ
दर्शनंसुरदुर्लभम् ४० एवंनानाविधान्भोगान्वरामत्तोहिचार्थिताः दत्तामयास्कमनसाव्रतेनपरितोषिणा ४१ अंतर्धानम
तश्चक्रेतंद्विजंपरितोष्यवै मय्यतर्धानमापन्नेनेनभुक्तंसुखंबहु ४२ इष्टंबहुविधैर्यज्ञैःपूर्तंबहुविधंकृतम् नानादानानि
दत्तानिसुहृदःसुखिनःकृताः ४३ तदिच्छयानुकालेनविमानंप्रेषितंमया नानाभोगैःसमाकीर्णकाम्यमानंसुरैरपि ४४
उपविश्यविमानंवैवैकुंठंप्रतिनिर्ययौ आगच्छतस्तस्यादिविपूजांचक्रुर्दिवौकसः ४५ इंद्रस्तमाहसंपूज्यदेहिमेकिंचिद्दासि
तम् मौनव्रतदिनैकस्यफलंकृत्वाकृपांमयि ४६ तेनदत्तंफलंतस्मैदिनैकस्यदयालुना तत्प्रभावात्सुरेंद्रेणदुष्टोवृत्रोनि
षूदितः ४७ सविप्रोद्यापिवैकुंठवसनेबहुसौख्यभाक् एवंध्यात्वाधिकेमौनव्रतोकिंलभतेनवै ४८ इतिश्रीसप्त
पुराणसारोद्धारेश्रीपुरुषोत्तममासमाहात्म्येमौनव्रतनिरूपणंनामाष्टादशोऽध्यायः १८ ॥ श्रीलक्ष्मीरुवाच
श्रीकृष्णात्हदयानंददेवदेवदयानिधे पुनःकथयतस्मिन्वैचीर्णेत्वेकांतरेव्रते १ किंफलंजायतेकेनचीर्णंप्राप्ताचकादशा
श्रीविष्णुरुवाच शृणुधर्मप्रियेदेविमलिम्लुचकृतेनयत् २ ॥ ॥ ॥ ५१

४६ ४७ ४८ इतिपुरुषोत्तममाहात्म्यटीकायामष्टादशोऽध्यायः १८ ॥ एकांतरोपवासव्रतमाह १ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३ ४ ५ भृगुकच्छाख्यंलोकेभरूचइतिविख्यातं ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४

एकांतरोपवासेनफलंदैवंनदुर्लभम् पुराऽमरगिरौदेशोविंध्यपर्वतसंभवा ३ वर्त्ततेनिम्नगादिव्यासिद्धचारणसेविता
शिवहस्तसमुद्भूतासाक्षाच्छिवइवापरा ४ स्मरणादपिसर्वेषांपापपंकजभेदिनी नर्मदानामविख्याताऋषिसंघनिषेवि-
ता ५ तस्यास्तीरेपरेरम्येनानानरुविभूषिते नगरंभृगुकच्छाख्यंसर्वदेवैःसमाश्रितम् ६ तत्रासीद्ब्राह्मणःकश्चित्भृगुवं
शसमुद्भवः ज्योतिर्वित्सत्यवादीचसदाचारपरायणः ७ नाम्नाकुशलशर्मासौभार्यातस्यकुशावती तस्यपाल्यतोधर्मजा
तापुत्रीयशस्विनी ८ नाम्नामेधावतीसाध्वीरूपिणीश्रीरिवापरा कस्मैचिद्द्विजमुख्यायदत्तासाप्राप्तयौवना ९ केनचित्का
लयोगेनदैवयोगेनसासती वैधव्यमगमत्स्त्रीणांदुःखदंमरणादपि १० तयाविचारितंपश्चादाचरामितथाव्रतम् नयेनजा
यतेदुःखंसंसारभ्रमणोद्भवम् ११ इतिनिश्चित्यमनसिपित्रोक्तंव्रतमुत्तमम् एकांतरोपवासाख्यंसर्वदुःखनिवारणम्
१२ तयातस्मिन्समायातेऽधिकेमासितपोधिकम् प्रातःस्नात्वानर्मदायांप्रारब्धंव्रतमुत्तमम् १३ त्वयायुतमासंपूज्य
ब्राह्मणानधिपूज्यच भूशायिन्यास्तुवचसाहविर्भोजनशीलया १४ करुणापरयाजंतोर्नित्यंब्राह्मणसेवया स्वर्णदा
नपरयोपानदानवदान्यया १५ उद्यापनविधिंसर्वंसदाकुर्वाणयाभृशम् तस्याएवंप्रकुर्वत्याबह्वोधिगताःसमाः १६ मा-
सामलिम्लुचाश्चैवसदाश्रद्धासमायुताः कस्यचित्त्वथकालस्यपर्यायेसाकृशासती १७ जह्नौप्राणान्जलेष्वेवसदाशंकरकिं
करैः नीताशंभुपुरंदिव्यंदेव्याश्चात्यंतवल्लभा १८ तत्रभोगान्बहून्भुक्त्वाकालेनगिरिजातनौ लीनालोकसुखार्थायपुनर्वा
राणशीपुरी १९ जातादेवीविशालाक्षीदर्शनात्स्मरणादपि नंदनात्पूजनाद्वापिसर्वकामप्रदायिनी २०

१५ १६ १७ १८ पुनःयावाराणशीपुरीतस्यांविशालाक्षीनाम्नाजाताइत्युत्तरेणान्वयः १९ २०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

२१ अथनक्तव्रतमाह नक्तव्रतस्येति २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० विराटदेशस्यव
र्णनं तस्मिन्देशेमहाद्रेरनुसरधाख्यस्यसमीपतः महापुराख्यंनगरंवर्ततेदेवदुर्लभम् यत्रदेवीरेणुकाख्यारामस्यजननीशुभा यत्रश्रीगोतमीगं

आरोग्यदायिनीचापिमोक्षदादेवतामयी एवंप्रभावंमन्मासंपुण्यकंपुण्यसेवितम् २१ नक्तव्रतस्याचरणात्फलमेतत्प्रकी
र्तितम् नक्तव्रतेनापितत्रतत्सखीसापिकोमला २२ गताकैलासमचलंमलमासप्रभावतः सापिकाश्यांसमुद्भूतागौरी·
मंगलपूर्विका २३ लोकानांमंगलंदत्तेदत्तेमोक्षंसुमंगलम् गौरीशंकरसंयोगात्गौरीशंकररूपतः २४ एवंज्ञात्वानरैर्देवि
नारीभिर्वापिबालकैः वृद्धैश्चयुवभिःकार्यंमलिनेस्नानमुत्तमम् २५ मन्मासप्रभवंपुण्यंवक्तुंशक्यंनवेधसा चतुर्भिर्व
दनैर्देविपंचभिर्वाशिवेनच २६ नमयाशेषसंज्ञेनसहस्रैर्वदनैरपि किंबहूक्तेनदेवेशिमलमासोतिनाशनः २७ श्रीलक्ष्मी
रुवाच भगवन्भजनासक्तंमानसंममसांप्रतम् मलिम्लुचेमहामासेनितरांतवचल्लभे २८ यद्ब्राह्मणसेवायाःफलंकिंस्या
द्दयानिधे तत्सेवयाकस्यपुनःसंजातंसम्यगीहितम् २९ श्रीविष्णुरुवाच शृणुस्कंदरिवक्ष्यामिद्विजसेवामहोदयम्
इतिहासमहापुण्यंदुःखदारिद्र्यनाशनम् ३० अस्तिदेशोविराटाख्योमहाधनजनावृतः तत्रासीत्पादजोवर्णोमहाशूद्रइती
रितः ३१ नाम्नातुधनपालाख्यःस्वधर्मपरिपालकः सर्वभावेनविप्राणांसेवांसकुरुतेसदा ३२ दासेषुविद्यमानेषुस्वस्यगर्वंवि
हायच पादप्रक्षालनंचक्रेद्विजांगणनिषेचनं ३३ मार्जयित्वापिसंस्कारंचित्रस्वस्तिकभूषणं वस्त्रप्रक्षालनंकर्मधिकयक्क
यमेवच ३४ पादसंवाहनंचैवस्नानंचाभ्यंगपूर्वकं विप्रस्त्रीणांचयःसेवांस्वस्त्रीद्वाराचकारह ३५ धनेनापिस्वकीयेन
विप्रकार्याणिसर्वदा चकारकपटंत्यक्त्वापूर्वपुण्यप्रभावतः ३६

गावृद्धापोप्यानदींगता यत्रदेवाश्वऋषयोयत्र·

साक्षान्महेश्वरइत्यादि ३१ धनपालाख्यस्थले धनदासेतिवापाठः ३२ ३३ ३४ ३५ ३६

३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ एवमुक्तलक्षणानांद्विजानांइति तत्रद्विजलक्षणमाह पाद्मे लक्ष्मीरुवाच कीदृशोब्राह्मणःप्रोक्तःकथंपू
ज्योमलिम्लुचे किंफलंलभतेमर्त्यःपूजनाच्चद्विजन्मनः विष्णुरुवाच देवोमुनिर्द्विजोराजावैश्यःशूद्रोनिषादकः पशुर्म्लेच्छोथचांडालोविप्रोदशविधःस्मृतः
भिक्षाश्यध्यापकश्चैवसंतुष्टोविजितेंद्रियः वेदशास्त्रार्थतत्वज्ञोविप्रोदेवःप्रकीर्तितः अकृष्टफलमूलाशीवनवासरतःसदा कुरुतेहरहःकर्मसविप्रऋषिरुच्यते
तपःसत्यमहिंसाचषट्कर्माणिदिनेदिने नत्रवेलाकाललोपश्चसवैब्राह्मणउच्यते अश्ववाहनतत्वज्ञःसंग्रामेनचभीःक्वचित् आरंभेनीतिमान्शूरःक्षत्रियोसौप्र-
कीर्तितः लोहकर्मणिनिष्णातःपरस्त्रीणांप्रतिपालकः कृषिवाणिज्यकर्ताचसविप्रोवैश्यउच्यते स्नेहलाक्षातिलानीलीक्षारंक्षीरंघृतंमधु मद्यादिविक्रयीवि

मलमासेविशेषेणस्नानदानदयापरः सजातोदैवयोगेनकुष्ठीकुत्सितदेहवान् ३७ तस्यपत्नीचरंभाक्षीनाम्नामानवती
शुभा धनदासस्यशूद्रस्यचिंतामनसिजायते ३८ एवंचिंतयतस्तस्यकदाचित्कालपर्यये सिद्धेनागत्यकथितंत्वस्तेमृत्यु
र्भविष्यति ३९ सदारस्यद्विजानांतुप्रसादात्त्वंसभार्यया स्वर्गगमिष्यसिक्षिप्रंविमानवरमास्थितः ४० इतिश्रुत्वावचस्त
स्यधनंतेनत्रिधाकृतम् दत्तःपुत्रायएकोंशःपुत्रीभ्यामपरोर्पितः ४१ तृतीयोद्विजसात्कृत्वातीर्थेगत्वार्पितस्तया धन
कोटिंविभज्यैवंकृतकृत्यस्ततोभवत् ४२ एवंद्विजानांशुश्रूषाइहलोकेपरत्रच सर्वकामप्रदामोक्षसाधिकाशूद्रजेष्व
पि ४३

प्रःसशूद्रःपरिकीर्तितः स्तेयप्रियोऽदयोलुब्धोदांभिकोलोकवंचकः हिंस्रकर्माभिकामश्चविप्रोमार्जारउच्यते भक्ष्याभक्ष्यसमो
यस्तुसमोदारान्ययोरपि कृत्याकृत्यंनजानातिकृतघ्नोब्राह्मणःस्मृतः वापीकूपतडागानांक्षेत्राणांचविनाशकः स्नानसंध्याविहीनश्चसविप्रोम्लेच्छ
उच्यते क्रूरोलुब्धःप्रमादीचपरद्रव्यापहारकः निर्दयःसर्वभूतेषुविप्रश्चांडालउच्यते इतिहासपुराणज्ञंशांतंदांतमलोलुपं तद्भक्तिं कुर्वतांनृणांगंगास्ना
नंदिनेदिने पुराणधर्मकथनैर्यःसमुद्धरतेनरं संसारसागरेमग्नं हरिरेवनसंशयः एवंविधंद्विजवरंमलमासेतुयोर्चयेत् चंदनाक्षतपुष्पैश्चधूपदी
पोपहारकैः नैवेद्यैर्विविधैर्भक्ष्यैस्तांबूलादिविलेपनैः पूजयेत्सत्यहंविप्रंसर्वशास्त्रार्थपारगंइत्यादि ४३ ६५ ६५

५४ इतिपुरुषोत्तममाहात्म्यटीकायामेकोनविंशोऽध्यायः १९ ॥ गोमाहात्म्यप्रसंगमाह १ २ ३ ४ ५ ६ ७

एवंकुर्वंतिसद्भक्त्िमलमासेतुयेनराः नारीवामुच्यतेपापात्नगर्भंप्रविशंतिते ५५ इतिश्रीसप्तपुराणसारोद्धारेश्रीपु
रुषोत्तममाहात्म्येएकांतरोपवासव्रतनक्तव्रतद्विजसेवामाहात्म्यवर्णनंनामेकोनविंशोऽध्यायः १९ ॥ श्रीलक्ष्मी
रुवाच भगवन्योगिनांश्रेष्ठसर्वधर्माःश्रुतामया अधुनाश्रोतुमिच्छामिगवांपूजनमुत्तमम् १ कथमेषापवित्रागौःकु
थंपूज्याचकिंफलम् तत्सर्वंब्रूहिमेदेवमलमासफलाप्तये २ श्रीविष्णुरुवाच शृणुदेविप्रवक्ष्यामिप्रथमपूजनगवां
गवामंगेषुतिष्ठंतिभुवनानिचतुर्दश ३ गावःपवित्रमतुलंगावोमंगलमुच्यते गावोभूमिश्चभूतानिस्थावराणिचराणिच
४ नीराजयंतियोगांनित्यंगवांपुच्छेनभाग्यवान् अलक्ष्मीःकलहोरोगस्तदंगाद्यातिदूरतः ५ गोमयंयमुनासाक्षात्गोमू
त्रंनर्मदाशुभा क्षीरंगंगासमंयासांकिंपवित्रमतःपरम् ६ गोभिर्विप्रैश्चदेवैश्चसतीभिःसत्यवादिभिः अलुब्धैर्दानशी
लैश्चसप्तभिर्धार्यतेमही ७ वेदाःशास्त्राणिधर्माश्चपुराणानीतिहासकम् आब्रह्मस्तंभपर्यंतंगोषुतिष्ठंतिनित्यशः ८
नान्यत्पश्यामिलोकेस्मिन्पावनंहिमलिम्लुचे विप्रागावश्चदानंचपरोपकरणंतथा ९ गावःपवित्राःश्रेष्ठाश्चपावनाजगदु
त्तमाः दधिदुग्धघृतैर्यासामिहयज्ञःप्रवर्तते १० तेनयज्ञमशेषंहिगोमूलंसंप्रचक्षते गावोधिकास्तपस्विभ्यःसदासर्वेभ्य
एवच ११ गोभिस्तुल्यंनपश्यामिधनंकिंचिदिहोच्यते कीर्तनंश्रवणंदानंदर्शनंचापिस्कंदरि १२ स्पर्शनंपूजनंचैवमार्जनंच
प्रदक्षिणम् गवांप्रपश्यतेदेविसर्वपापहरंपरम् १३ ब्राह्मणाश्चैवगावश्चकुलमेकंद्विधाकृतम् एकत्रमंत्रास्तिष्ठंतिहविरे
कत्रतिष्ठति १४ गावोलक्ष्म्याःसदामूलंगोषुमंत्रोनविद्यते स्वाहास्वधावषट्कारा गोषुनित्यंप्रतिष्ठिताः १५ अग्न्यागारा
णिविप्राणांदेवतायतनानिच पूज्यंतेशकृतायासांकिंपवित्रमतःपरं १६ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ दानयोग्यगवां लक्षण स्वशीलामिति २७

गावोयज्ञस्यनेत्रेवैगावोयज्ञस्यवैमुखम् अमृतंत्वक्षयंदिव्यंक्षीरंगावोवहंतिच १७ अमृतंचैवगोक्षीरमित्युवाचप्र
जापतिः अमृतायतनंचैताः सर्वलोकनमस्कृताः १८ योगंतुवांछतिस्वर्गेगोपूजांसकरोतिवै अधिमासेविशेषेणस
भक्त्यायवसादिना १९ प्रदक्षिणीकृतागावोयेनमासेमलिम्लुचे प्रदक्षिणीकृतातेनसशैलासवनावनिः २० आदित्य
दुहितागौर्हिपृथ्वीयंपरिकीर्त्तिता श्रेयोर्थेसर्वलोकानामुत्सन्नाक्रतुसिद्धये २१ गोभ्योयज्ञाःप्रवर्त्तंतेगोभ्योयज्ञाःसमु-
त्थिताः गोभ्योवेदाःसमुत्तीर्णाःसषडंगपदक्रमाः २२ तृणानिखादंतिवसंत्यरण्येपिबंतितोयान्यपरिग्रहाणि दुह्यंति
वाह्यंतिपुनंतिविश्वंगवांरसैर्जीवतिजीवलोकः २३ स्पृष्टाश्चगावःशमयंतिपापंदत्ताश्चगावस्त्रिदिवंनयंति संरक्षिताश्चो
पनयंतिवित्तंगोभिर्नतुल्यंधनमस्तिकिंचित् २४ सायत्रचास्तातिददातिलक्ष्मींपापापहामित्रविवर्धनाच सएवनित्यं
परिभुज्यतेचगोभिर्नराणामिहसिद्धतंत्रः २५ तृणानिशुष्कानिवनेचरित्वापीत्वास्वतोयान्यमृतंस्रवंति यद्गोमयाद्याश्चपु-
नंतिलोकान्गोभिर्नतुल्यंभुवनेषुदेवि २६ स्वशीलांलक्षणवतींयुवतींवत्ससंयुताम् बहुदुग्धवतींस्निग्धांधेनुंदद्याद्विचक्ष
णः २७ एकवर्णांबहुवर्णांवासवत्सांचपयस्विनीम् पुष्टांगींप्रेमशीलांचप्रदद्याद्ब्राह्मणायगाम् २८ कृशांचमृतवत्सांच-
वंध्यांरोगजरान्विताम् हीनांगामधिकांगांचनदद्याद्ब्राह्मणायगाम् २९ एकशृंगींचलद्भृंगांस्फुटितांक्षींगलत्खुराम् त्रिस्त
नींपुष्पिनांदुष्टांनदद्याद्ब्राह्मणायगाम् ३० अस्पस्तनींविदुग्धांचत्यतिश्रांतांतथैवच बव्हाहारांस्वल्पदुग्धांशृंगोत्क्षेप-
णतत्पराम् ३१ अमेध्यभक्षणांधेनुंनदद्याद्ब्राह्मणायगाम् शृंगहीनांतथावस्त्रालंकारादिविवर्जिताम् ३२

२८ दानायोग्यगामाह कृशामित्यादिना २९ पुष्पितांगर्भवतीम् ३० ३१ ३२ ६९ ६९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३३ ३४ गोदानेअनेकविधनिर्णयमाह गौरिति ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६
गोप्रार्थनामाह यालक्ष्मीः सर्वभूतानांयाचदेवे व्यवस्थिताः धेनुरूपेण सादेवीममपापंव्यपोहतु विष्णोर्वक्षसियालक्ष्मीःस्वाहाचैवविभावसो

योदद्यान्नोपयुक्तार्थांजीर्णांधेनुंचनिष्फलां तमसंप्रविशेद्दाताद्विजंक्लेशेनयोजयेत् ३३ होमार्थमग्निहोत्रस्ययोगांद
द्याद्गुणान्विताम् सकलपूर्णापृथिवीतेनदत्तानसंशयः ३४ गौरेकस्यैवदातव्याश्रोत्रियस्यविशेषतः साहितारयतेपूर्वा
न्सप्तसप्तत्रिसप्तच ३५ एकात्येकस्यदातव्याबहूनांनकदाचन साविक्रीताविभक्ताचदहत्यासप्तमंकुलम् ३६ सा·
गौर्न्यायार्जितादत्ताकृत्स्नंसंतारयेत्कुलम् अन्यायेनार्जिताधेनुर्नस्याःफलप्रदायिनी ३७ विधिवत्तुयदादत्तासत्पात्रेगौःसदक्षि
णा तदातारयतेजंतून्कुलानामयुतैःशतैः ३८ अपात्रेसातुगौर्दत्तादातारंनरकंनयेत् कुलैकविंशतियुतंगृहीतारंतुपातये
त् ३९ गीताधेनुर्हिरण्यंचपात्रेदत्तमनंतकम् तुलापुरुषदानंचपददानंतिलास्तथा ४० देशकालौविचार्याथपात्रंवित्तंस्वकं
तथा गोदानंचततोदेयंविप्रानाहूयचांतिके ४१ श्रीफलंचकरेधृत्वाकृत्वाधेनोःप्रदक्षिणां नमस्कृत्यचतद्धामपादेस्थाप्यंफ
लंहितत् ४२ देशकालौसमुच्चार्यगणेशंपूजयेत्ततः संकल्पंचततःकुर्याद्दातुदानंमहाजनः ४३ आदौसंपूजयेद्धेनुंप्रार्थये
च्चततःपरम् संपूज्यविधिवद्विप्रंततोदानंसदक्षिणम् ४४ मयाचब्रह्मणापूर्वंशिवेनचमहर्षिभिः विचार्यगोगुणान्नित्यं
प्रार्थनेयंकृतापरा ४५ पुनःश्रीफलमादायकरेधृत्वासदक्षिणम् सहपत्न्यासपुत्रेणप्रार्थयेद्धेनुमुत्तमां ४६ यालक्ष्मीत्या
दिनागावं प्रार्थयित्वाततःपरम् स्वधायापितृमुख्यानांसाधेनुर्वरदास्तुमे गावोममाग्रतःसंतुगावोमेसंतुपृष्ठतः गावोमेहृदयेसं
तुगवांमध्येवसाम्यहम् पंचगावःसमुत्पन्नामथ्यमानेमहोदधौ तासांमध्येतुयानंदातस्यैधेन्वैनमोनमः याधेनुःकश्यपस्यासीद्द्वैर्वार्गौ
तमस्यच सास्तुकामप्रदादेवीममेहचपरत्रच याधेनुर्जमदग्नेश्चवसिष्ठस्यचयास्मृता विश्वामित्रस्ययाधेनुःसामेपापंव्यपोहतु इत्येवंमा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

र्थयित्वानुततःपूजांसमारभेदिति गोपूजामंत्रानाह आगच्छवरदेदेविगोलोकात्पापनाशिनि तवास्यांसंततोमातःसान्निध्यंक्रियतांक्षणं
इत्यावाहनं प्रसन्ननेत्रांचितसर्वगात्रांपात्रींपयोब्धेश्चसुवत्सयुक्तां सुवर्णरूपांचितपादशृंगींतांकामधेनुंमनसास्मरामि इतिध्यानं यद
नंतशिरोरत्नभूतंभूमंडलंहिगोः त्वदासनंतदेवाहंरचयामिसदानघे इत्यासनं पाद्यंगृहाणदेवेशिसर्वदेवनमस्कृते त्वदंघ्रिस्पर्शनेनेदंज
लंगांगंभवेदिति इतिपाद्यं इदमर्घ्यंमयादेवि गंधपुष्पादिमिश्रितं श्रीकृत्यंदंकामदुघेपूरयास्मान्मनोरथान् इत्यर्घ्यं गंगाजलेनशु
द्धेनकुरुपानंमहेश्वरि तृषार्तानांपितॄणांमेतृषादोषंनिवारय इत्याचमनं एवंगंधाक्षतपुष्पाणिसमर्प्य अंगपूजांकुर्यात् शृंगमूलेगवांनि
त्यंब्रह्मविष्णूसमाश्रितौ शृंगाग्रेसर्वतीर्थानिस्थावराणिचराणिच शिरोमध्येमहादेवःस्थितस्तंपूजयेन्मुदा ललाटाग्रेस्थितादेवीनासा-
वंशेचषण्मुखः कंबलाश्वतरौनागौ नासापुटसमाश्रितौ कर्णयोरश्विनौदेवौचक्षुषोःशशिभास्करौ दंतेषुवायवःसर्वेजिह्वायांवरुणास्थि

तः सरस्वतीचहुंकारेयमयक्षौचगंडयोः मासपक्षौचगंडयोरितिवापाठः संध्येद्वेओष्ठयोश्चैवग्रीवायामिंद्रसंस्थितः रक्षांसिकुक्षिदेशेषु
साध्याश्चोरसिसंस्थिताः चतुष्पात्सकलोधर्मःस्वयंजंघासुसंस्थिताः खुरमध्येतुगंधर्वाःखुराग्रेषुचपन्नगाः खुराणांपश्चिमेभागेगणा
स्त्वप्सरसांस्थिताः रुद्राश्चैकादशेपृष्ठेवसवःसर्वसंधिषु श्रोणीतटस्थापितरःसोमोलांगूलमाश्रितः आदित्यरश्मयोबालेपिंडीभूयव्य
वस्थिताः हुताशनःस्वयंसर्पिः ब्राह्मणागुल्फसंस्थिताः त्रयस्त्रिंशच्चदेवानांकोट्योरोमसुसंस्थिताः हृदयेपृथिवीज्ञेयासशैलवनकानना
चत्वारःसागराःपूर्णा येगवांस्तुःपयोधराः ब्रह्मांडमुदरंज्ञेयंगवांनैवात्रसंशयः साक्षाद्गंगाचगोमूत्रेगोमयेयमुनास्थिता क्षीरेसरस्वतीप्रोक्ता
नर्मदादधिसंस्थिता रोमकूपेषुतीर्थानिसर्वाणीत्युपधार्यच एभिर्मंत्रैश्चविधिवदंगानिपूजयेत्क्रमात् इत्यंगपूजा वनस्पतिरसोद्भूतोगं-
धाढ्योगंधउत्तमः आघ्रेयःसर्वदेवानांधूपोयंप्रतिगृह्यतां इतिधूपम् दीपंभक्त्याप्रयच्छामिकामधेन्वैघृतोद्भवं त्राहिमांनिरयाद्घोराद्दी

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

पज्योतिर्नमोस्तुते इतिदीपं नैवेद्यंगृह्यतांदेविभक्तिंमेह्यचलांकुरु ईप्सितंमेवरंदेहिपरत्रेहपरांगतिं इतिनैवेद्यं पूगीफलंमहद्दिव्यंनागवल्लीदलैर्युतम् क्रमुकेनसमायुक्तंतांबूलंप्रतिगृह्यतां इतितांबूलं हिरण्यगर्भगर्भस्थंहेमबीजंविभावसोः अनंतपुण्यफलदमतःशांतिंप्रयच्छमे इतिदक्षिणाम् नीराजनंप्रयच्छामितुभ्यंदेव्यैपरात्मने पंचवर्तिसमोपेतंत्रैलोक्यतिमिरापहम् इतिनीराजनं मंत्रपुष्पांजलिमिमं तुभ्यंदेव्यैसनातने प्रयच्छविपुला

अथांगपूजाकर्तव्याधेनोर्भक्तिमतारमे पृथगंगेषुदेवानांस्थानानिक्रमतोर्चयेत् ४८ येषांपूजनमात्रेणसद्योमुच्येतपातकात् ततोनिर्मलतोयेनधेनुपुच्छेहितर्पणम् ४९ कर्तव्यंविधिनादेविनुष्टाश्स्यूर्येनपूर्वजाः तर्पणानंतरंविप्रंसंपूज्यविधिवत्तया ५० नामगोत्रंसमुच्चार्यततोगोदानमाचरेत् इमांतुभ्यंप्रदास्यामिधेनुंत्रैलोक्यमातरम् ५१ स्वर्णशृंगांरौप्यखुरांताम्रपृष्ठोपशोभितां कांस्योपदोहनांकंठघंटाभरणभूषितां ५२ रक्तवस्त्रेणसंवीतांमालेकनकमंडिताम् रक्तनेत्रींसवत्सांचसर्वावयवसुंदराम् ५३ गृहाणपरयाप्रीत्याप्रीयतामनयाहरिः इत्युक्त्वादक्षिणेपाणौसजलंपुच्छमर्पयेत् ५४ स्वकर्णेनिक्षिपेत्पश्चात्गृहीत्वातुलसीदलं ताम्रपात्रेघृतंकृत्वामध्येपुच्छंनिधायच ५५ सकुशंसतिलंवारिगृहीत्वादानमाचरेत् अनेनैवतुमंत्रेणपात्रहस्तेजलंक्षिपेत् ५६ पात्रंवामनसिध्यात्वातोयमप्सुविनिक्षिपेत् उद्दिश्यवासुदेवंचप्रीयतामितिचाब्रवीत् ५७ अथदानमंत्रः यज्ञसाधनभूतायाविश्वस्याघौघनाशिनी विश्वरूपधरोदेवःप्रीयतामनयागवा ५८

भूक्तोगानंतेमुक्तिंददस्वमे इतिमंत्रपुष्पं नमोधेन्वैमहामायेयज्ञसंततिकारके हविर्धानिदेववत्सेत्वामहंशरणंगतः इतिप्रार्थना नमस्तेसर्वपापघ्नेनमस्तेमुक्तिदायिनि नमस्तेसर्वकल्याणिनमस्तेदेववल्लभे त्वद्दानात्पातकंनष्टंइष्टमोक्षैकसाधनं महाधर्मंप्रयच्छाशुक्षयेनसौख्यंलभाम्यहं इतिक्षमाप्येतिपूजाक्रमः ४७ देवानांस्थानानिपूर्वश्लोकव्याख्यायामुक्तानि ४८ तर्पणंगोत्रोच्चारपूर्वकपित्रादिनित्यतर्पणक्रमेण देवर्षिपितृतर्पणमित्यर्थः ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८

५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ इतिपुरुषोत्तममाहात्म्यटीकायांविंशोऽध्यायः २० ७ अथगोमाहात्म्यप्रसंगेनविश्वामित्रवसि

दक्षिणांचततोदद्याद्द्विगुणांधेनुमूल्यतः वित्तशाठ्यंनकुर्वीतस्वर्णंवाशक्तिमात्रकम् ५९ अनुव्रज्यततोधेनुंब्राह्मणेनसमन्वितः
तृणंदद्यान्मासमात्रंविमायान्नंचतद्दिने ६० अनेनविधिनाधेनुंयोविप्रायप्रयच्छति सर्वकामसमृद्धात्माविष्णुलोकेमहीयते ६१
सर्वेषामपिपापानांज्ञातानामविजानतां प्रायश्चित्तमिदंप्रोक्तमृषिभिस्तत्वदर्शिभिः ६२ गावःस्वर्गस्यसोपानंगावोधन्याःस
नातनाः गावःस्वरभयोनित्यंगावोगुग्गुलसन्निभाः ६३ गावःप्रतिष्ठाभूतानांगावःस्वस्त्ययनंमहत् लोकाःकामदुघाःप्राप्ता
गोदानादनघैश्चिरं ६४ इतिश्रीसप्तपुराणसारोद्धारेश्रीपुरु०माहात्म्येगोपूजनगोदानमाहात्म्यकथनंनामविंशोऽध्यायः
२० ७ सूतउवाच वसिष्ठस्ययदैश्वर्यकामधेनोःप्रसादतः दृष्ट्वाऽतिलज्जितोजातोविश्वामित्रःप्रतापवान् १ त
स्याश्चैवापमानेनपराजयमवाप्तवान् ततस्तस्यानुग्रहेणमलमासव्रतेनच २ त्रिशंकुमनयत्स्वर्गंब्रह्मर्षित्वमवाप्तवान्
ऋषयऊचुः विश्वामित्रोनृपःपूर्वंब्रह्मर्षित्वमवापह ३ तत्सर्वंविस्तरेणैवब्रूहित्वंसूतनंदन सूतउवाच शृण्वंतुऋ
षयःसर्वेकथांपापप्रणाशिनीम् ४ नारदेनपुराप्रोक्तास्कंदायपरिपृच्छते पुरासत्ययुगेविप्रानारदोदिव्यदर्शनः ५ पर्यट
न्वसुधामेकोकैलासमुपजग्मिवान् स्कंधोमासहितंदेवंननामभक्तितत्परः ६ तत्रचायमभूत्प्रश्नोयन्मांपृच्छथसत्तमाः
नारदउवाच शृणुस्कंदप्रवक्ष्यामिकथामेतांमनोरमाम् ७ यथासीत्कौशिकोविप्रोविश्वामित्रोमहीपतिः पुरात्रेतायुग
स्यादौगाधिर्नाममहीपतिः ८ तस्यपुत्रोमहातेजाविश्वामित्रोजितेश्वरः कर्णकुब्जपुरेरम्येकौशिकानांमहत्तरः ९

ष्ठवादप्ररत्यादिकथाप्रसंगमाह यत् ऐश्वर्यआसीत् तदैश्वर्यमितिशेषः १ तस्याःकामधेन्वाः तस्याःकामधेनुरूपायाःश्रीगायत्र्याः २
३ ४ ५ ६ ७ ८ जितेश्वरःजीताःईश्वराःअखिलभूमंडलराजानोयेन ९ ७ ७ ७

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१० अनेकपशून् व्याघ्रवराहमृगशशशल्लुकशलभमहिषरूरुखड्गमातंगचमरिसिंहादीन् ११ बहुशोभासमन्वितम् शालतालतमालाम्रक
दंबखर्जूरपनसबकुलामलकादिवृक्षैः फलपुष्पवृक्षैश्चशोभितं १२ कुशलप्रश्नमाह स्कांदे नचास्तिकुशलंराजन् अथांगेषुमहीपते अमात्यान्सुवि
नीतास्त्वंरक्षस्यात्मसमन्वितान् चारैःपश्यसिलोकांस्त्वंचारैर्वेत्सिशुभाशुभम् तस्करेभ्यःखलेभ्यस्त्वंसदारक्षसिवैप्रजाम् षडांशंगृह्यसेलोकाद्दंड्यादंडे
नवैत्रसन् बालान्वृद्धांस्त्रियोविप्रान्विभज्यांस्तेभुनक्तिहि मातरंपितरंवृद्धंनत्वाकार्यंकरोषिकिमिति १३ १४ १५ १६ राजवचनमाह स्कां

धनुर्वेदस्यतत्वज्ञोवेदवेदांगपारगः एकस्मिन्दिवसेराजामृगलिप्सुर्महातपाः १० सेनयासहितःशूरोमहारण्यंविवेशह तत्रा
ऽनेकपशून्हत्वामध्यान्हसमयेतदा ११ वसिष्ठस्याश्रमंप्राप्तोबहुशोभासमान्वितम् दृष्ट्वानत्वामुनिःश्रेष्ठंनिषसादतदाज्ञया १२
कृत्वाकुशलसंप्रश्नंगंतुकामंनृपोत्तमम् तदावसिष्ठोमेधाविराजानंवाक्यमब्रवीत् १३ आतिथ्यसमयेप्राप्तमातिथ्यायवृ-
णोम्यहम् भुक्त्वापीत्वाक्षणंस्थित्वापश्चाद्व्रजमहीपते १४ अतिथिंगृहमापन्नंयोनपूजयतेनरः पुष्पैःपत्रैःफलैरन्नैस्तस्य-
जन्मनिरर्थकम् १५ तस्माद्भुक्त्वानृपश्रेष्ठगम्यतांयदिरोचते प्रार्थयामिमहीपालप्रार्थनानविहन्यताम् १६ एतन्मुनिवचःश्रु-
त्वाराजावचनमब्रवीत् ससैन्यस्यसामात्यस्यत्वद्यातिथ्येनास्तिशक्तिते १७ श्रुत्वानरपतेर्वाक्यंमहद्गर्वेणसंयुतम् मुनि
र्विहस्यमनसापुनःप्रोचेनराधिपम् १८ निमंत्रयेत्वांराजेंद्रससैन्यंसपरिग्रहम् दिनानिदशकंकिंचिन्नीवारान्भुज्यतामि
ति १९ राजन्सेनांसमादायशीघ्रमागम्यतामिति यावच्चतुर्विधंभोज्यंशीघ्रंसंपादयामहे २० कौशिकोबाढमित्युक्त्वा
शीघ्रमेवागतोवनं मुनेःपरिक्षामादातुंतपसोहितपोनिधेः २१

दे अक्षोहिणीनांदशकंसैन्यंमत्साईमागतं मयाविरहितास्यात्तुक्षणमेकंन
शक्यते पुत्रपौत्रांस्तथामात्यान्सेवकान्सुहृदांस्तथा त्यक्त्वायश्चात्मभोजीस्यात्सयातिनरकंध्रुवं तस्मादेकाकिनाविद्वान्मयाभोक्तुंनशक्यते नीवारभो
जिनोयूयंफलमूलाशनाद्विजाः तेषांनृपतयोगेहेभवंत्यतिथयःकथं देत्वाज्ञांतेनविप्रेंद्रससैन्यस्यनशक्तिते इति १७ १८ १९ २० २१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

२२ २३ २४ पुरवर्णनं स्कांदे यस्मिन्नेव हि दृश्यंते भोगाः सर्वे मनोरमाः गेहे गेहे रम्याणि वनान्युपवनानि च वाप्यो वैडूर्यसोपानाः पद्मो
त्पलसुगंधिनीः शय्यासनानि हैमानि मृदूत्तरच्छदानि च गेहे गेहे समानानि राजतुल्यानि सर्वशः मुक्तादामविलंबीनि वितनानि सहस्रशः तूर्याघतीवर
म्याणि संगीतध्वनितानि च सर्वैः ऋतुगणा यत्र राजंते वेश्म वेश्मनि स्वर्वेश्या चारुसर्वांग्यो रूपेणातिमनोहराः सुरवासेन वैश्यासां करभिः क्रियते गृहे परि
खा पुष्करपुता रम्या यत्रैव राजते स्फाटिकं गोपुरं यत्र रम्यं वैडूर्यशोभितम् सप्तावरणशोभाढ्यं जलयंत्रविराजितम् गेहे गेहे वनोद्यानं पारिजातोपशो

गते नृपतिशार्दूले वसिष्ठो मनसा स्मरन् विश्वकर्मा तदागत्य कृतांजलिरभाषत २२ किं कार्यं कथ्यतां विद्वन् धन्योऽनुगृही
तोऽस्म्यहम् सर्वकार्यं कृतं विद्धि यद्भवद्भिर्नियुज्यते २३ वसिष्ठश्चाब्रवीत्तूर्णं नगरं क्रियतामिति सार्वभौमस्य नृपतेर्योग्यं सर्वं
पुरोत्तमं २४ विश्वकर्मा ततश्चक्रे पुरं शक्रपुरोपमम् उत्तमां तां पुरीं दृष्ट्वा देवानामपि दुर्लभाम् २५ प्रेषयामास वै शिष्यं नृपस्या
नयनाय वै ससैन्यं नृपमानीय वासयामास तत्पुरे २६ भक्ष्यैर्भोज्यैस्तथा लेह्यैश्चोष्यैश्च विविधैर्नृपः भोजितोऽपरया भक्त्या
भोजनैर्भुवि दुर्लभैः २७ नंदिनी सौरभेयी या भोज्यानि विविधानि च ददाति मुनिनाज्ञप्ता प्रत्यहं नूतनान्यलं २८ दिनानि दश
कं सर्वे नृपोपचारपूजिताः मेनिरे स्वःकरं सर्वं न भूतं न भविष्यति २९ एकादशे दिने प्राप्ते विश्वामित्रो महीपतिः पप्रच्छ सेव-
कान् सर्वान् भोजनं क्वानुपच्यते ३० ते सेवकाः समाकर्ण्य प्रोचुः प्रांजलयो नृपम् सूदा अपि न दृश्यंते धूम्रोऽपि हि न दृश्यते ३१ ए
का पर्णकुटीमध्ये धेनुस्तिष्ठति पिंगला सा ददाति हि मनसा चिंतितं सफलं द्रुमा ३२ नो दृष्टा न श्रुता कापि धेनुः सर्वांगसुंदरी

भितं न तादृक् कौशिकपुरी न कौबेरी न वारुणी न वा भोगवती रम्या स्पर्धया तपसो बलात् इति २५ २६ २७ २८ नृपोपचारानाह राजार्हैः
र्भक्ष्यभोज्यैश्च ययुस्ते परमां मुदम् राज्ञा स्वपत्निया दृश्यां शय्यायां भोगसंयुतः नादृश्या सपरो लोकः सामात्यश्चोत्तमाधमाः इति २९ ३० ३१
३२ चारथास्यं मनसेप्सितानि भोज्यानि या ददाति रूपोत्तम देवाकरा पांय क्षणां मनुष्याणां चर दृसाम् गेहे दृष्टा श्रुता चापि धेनुः कामफलप्रदा सा

ददातीहतत्सर्वंगजाश्वानांचभोजनम् वस्त्राणिभूषणान्येवददातिमनसेप्सितं तस्मात्सर्वप्रयत्नेनप्रेक्षणार्हामहीपते सएवजगतीनाथोधेनुर्य- सासस्त-४
स्यास्तिमंदिरे अन्येसर्वेमहीपाला नाममात्रैकधारकाः नैतादृशोमुनिःक्वापिनदृष्टोनचसंश्रुतः तपसासफलाःसर्वेभवंत्येवमनोरमाः नैतादृक्क्वचनरो- पुरु-मा-१३

एकायस्यगृहेतिष्ठेत्सएवजगतीपतिः ३३ तेषांवाक्यंतदाकर्ण्यसम्भ्रांतोनृपतीश्वरः नंदिन्याग्रहणेचित्तंकृत्वायःक्षीणमंग- अ-२१
लः ३४ मुनेःपार्श्वमुपागम्यराजावचनमब्रवीत् विश्वामित्रउवाच यांचाविगर्हिताराज्ञामितिवेदानुशासनं ३५ तथापिया
चेविप्रेंद्रधेनुंकामफलप्रदाम् राज्ञोवचनमाकर्ण्यवसिष्ठोवाक्यमब्रवीत् ३६ होमधेनुंनवैदातुंक्षमोस्मिजगतीपते धेनुरेषा
परेषांचमुनीनांकर्मसाधिनी ३७ तस्माद्द्विजमहीपालयदिकल्याणमिच्छसि धेनुग्रहणलोभेनकार्तवीर्योमृतिंगतः ३८ प्रो
वाचवचनंवेगात्प्रोत्फुल्लनयनोनृपः बलादहंगृहीष्यामितदात्वंकिंकरिष्यसि ३९ तस्माद्देहिद्विजश्रेष्ठनोचेन्नेष्याम्यहंबला
त् राज्ञोवचनमाकर्ण्यकृत्वाहास्यमुनीश्वरः ४० प्रोवाचनत्वयानेतुंशक्यंवज्रभृतास्वयम् बलान्नेतुयदाशक्या विलंबःक्रियते
कथं ४१ मत्तोनैवभयंकिंचित्क्षमावंतोवयंयतः विश्वामित्रस्तदारुष्टोधेन्वाग्रहणमादिशत् ४२ वध्वातांरससंयुक्तांनेतुंतेसेव-
कैर्यदा नीयमानातदाधेनुःकोपादरुणलोचना ४३ मुनेःपार्श्वमुपागम्यनंदिनीवाक्यमब्रवीत् कथंसहससिमांविद्वन्त्वत्कुत्योप्या
स्मिनप्रभो ४४ दृष्ट्वाधेनुंसाश्रुनेत्रांमुनिर्वाक्यमथाब्रवीत् क्षमावंतोवयंमातःक्षमामांबाधतेध्रुवम् ४५ अयंहिबलवान्रा
जाबलात्वान्नयतिध्रुवम् विनात्वयावयंमात भविष्यामोऽतिदुःखिताः ४६ इत्युक्तासाश्रुनेत्रंतंस्थितंप्रोवाचनंदिनी विषा
दःक्रियतेकस्माज्जितक्रोधोभवान्स्फुटः ४७ आत्मानंमोचयिष्यामिभवत्सेवाकरीसदा भविष्यामिनसंदेहोसदात्वत्पार्श्ववर्-
तिनी ४८

लोकेधेनुर्नैतादृशीक्वचित् नैतादृश्यस्त्रियोरम्यानेदृशाःपरिचारकाःइति ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ५५
शेवकानितिशेषः ४२ तेसेवकाः नेतुमुद्युक्ताः अभवन्इतिशेषः ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ६९ ६९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

४९ ५० ५१ ५२ ५३ निर्जघ्नुरित्यत्रविशेषः एकैकस्मिन्दशदशधेनांर्यद्धामहाबलाः परिवव्रुः विशालाक्षाः छिंदिभिंदीतिवादिनः गजंगृही

ईदृशानांनृपेंद्राणांयदिलक्षंसमाव्रजेत् तथापिग्रहीतुंशक्यानभवामिकदाचन ४९ विलोकयमुनिश्रेष्ठनिहनिष्यामितेरिपून्
इत्युक्तवतितांधेनुंजगृहूराजसेवकाः ५० गताग्रहीतातैःसार्द्धयोजनार्द्धंविचक्षणा वसिष्ठस्याश्रमेमाभूद्रक्तधारात्वरखंडिता
५१ विचार्यैवंगनादूरंयुक्ताराजन्यसेवकैः मार्गेगच्छन्तिसाधेनुःक्रोधसंरक्तलोचना ५२ ससर्जयोद्धान्रोमभ्यःश्रृंगेभ्योपि
सहस्रशः निःश्वसेभ्यःखुराग्रेभ्यः पुच्छाग्रेभ्यश्चवालधेः ५३ विनिसृतामहायोद्धाःप्रगृहीतशरासनाः निर्जघ्नुःक्रोधताम्रा-
क्षा राजसैन्यंचतुर्विधम् ५४ हत्वाराज्ञोदशाक्षोणिमितसैन्यमहाबला समागत्याग्रतस्तस्थौमुनेस्तस्यमहात्मनः ५५ निह-
तवीरान्सकलान्महाबलान्रेजेनिघोराकिलसौरभेयी विनष्टदर्पोपिबलेनराजावसिष्ठनाशायमनोदधार ५६ विश्वामित्रोव
सिष्ठस्यपार्श्वमागत्यसत्वरः प्रोवाचातीवदुष्टात्माहंतुकामोमुनीश्वरम् ५७ विश्वामित्रउवाच विप्राधममयासार्द्धंकुरुयुद्धं
महत्तरम् शस्त्रास्त्रविदुषासार्द्धंशस्त्रास्त्रविदुषोत्यसि ५८ श्रुत्वामहीपतेर्वाक्यंवसिष्ठोवाक्यमब्रवीत् वसिष्ठउवाच
वयंहिब्राह्मणास्तातक्षमावंतस्तपस्विनः ५९ ब्राह्मणानांक्षमारूपक्षत्रियाणांबलंतथा वैश्यानांतुधनरूपशूद्राणांकर्मकौ
शलम् ६० युद्धंवदनिराजानःप्रार्थितोनृपसत्तमः धेन्वाविनिहतंसैन्यंममकिंतत्रदूषणम् ६१ युद्धश्रद्धास्तितेभूपयदियुद्धं
ददामिते पालाशोब्रह्मदंडोयंस्थापितोद्यधरातले ६२ छेत्तुंशक्त्यस्तिचेद्भूपछेद्यतांयदिरोचते जयोपराजयोत्रैवभविष्यतिन
संशयः ६३ छिन्नेदंडेजितोसित्वंनोच्छिन्नेस्तिपराजयः वसिष्ठवचनंश्रुत्वाविश्वामित्रोतिगर्वितः ६४

त्वाचरणेगजस्योपरिविक्षिपुः अश्वंअश्वोपरितदास्यंदनोपरिवैरथम् रथिनःस्यंदिनःशूराःक्षणेननिधनंगताः पक्षिनायोगिनीच्छंदेयोनिरंध्रसमु
द्भवैरिति ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ब्रह्मदंडंद्विधाकर्तुमनश्चक्रेविनष्टधीः शस्त्राण्यस्त्राणिमुमुचेब्रह्मदंडजिघांसया ६५ भस्मसात्तानिसर्वाणिकृतानि
ब्रह्मतेजसा शस्त्रास्त्रहीनोनृपतिःविषण्णोविगतप्रभः ६६ व्रीडितोनीवनमास्योनिश्चक्रामतपोवनं धिग्बलंक्षत्रियबलंब्रा
ह्मणस्यमहद्बलम् ६७ तापसैकेनविप्रेणनिर्जिताक्षत्रियारणे तपसाराध्यधातारंब्राह्मणत्वंवृणोम्यहम् ६८ इत्युक्त्वास्त्रा
णिसंत्यज्यतद्युवैगंधमादने गत्वाचाराधयत्कंवैपरमेणसमाधिना ६९ तपसातापितैर्देवैःप्रार्थितश्चपितामहः जगाममुनि॰
भिःसार्द्धंपर्वतंगंधमादनम् ७० तत्रदृष्ट्वानृपंधाताप्रसन्नोवाक्यमब्रवीत् वरंवरयराजेंद्रवरयन्मनसेच्छसि ७१ धातुर्व
चनमाकर्ण्यविश्वामित्रउवाचतं सिद्धयःसंतुमेसर्वाब्रह्मतेजसमन्विताः ७२ धिग्बलंक्षत्रियबलंब्राह्मणस्यमहद्बलम्
तस्माद्वृणोमिब्रह्मत्वंयदिदास्यसिमेपितः ७३ जितक्रोधेनब्रह्मत्वंराजन्नूदातुंहिशक्यते तस्माद्व्रजवसिष्ठत्वंसदास्यति
प्रसादितः ७४ इत्युक्त्वानृपतिंवरंददौविधाताराजर्षिस्त्रिभुवनवंदितस्कतोचे ब्रह्मत्वंनहिममपाणिपद्मसंस्थमित्युक्त्वा
मुनिसहितस्तिरोदधेसः ७५ अंतर्हितेविदधतिविश्वामित्रोतिदुर्मनाः मनसाचिंतयामासमिथ्यैवाचरितंतपः ७६ यस्पृ
हयानपस्तप्तंसएवोक्तोस्वयंभुवा ब्रह्मत्वदाताविप्रर्षिःसएवास्तिनचापरः ७७ किंकरोमिमुनेःपार्श्वंगमिष्यामिमहात्मनः
त्यक्त्वामानंचदर्पंचगच्छाम्येवतदंतिकम् ७८ विचार्यैवंनृपश्चित्तेवसिष्ठस्यांतिकोययौ नत्वांघ्रिंप्रणिपातेनविश्वामित्रोब्र
वीद्वचः ७९ तपसातोषितोधातासर्वसिद्धिप्रदोभवत् ब्रह्मत्वमेकमादिष्टंभवतेतिमुनीश्वरः ८० ब्रह्मत्वंदेहिमेब्रह्मन्तपो॰
मेसफलंकुरु इतिराज्ञोवचःश्रुत्वावसिष्ठोवाक्यमब्रवीत् ८१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अत्रविशेषःस्कांदे ब्रह्मत्वंतपसानैवलभ्यतेहिकथंचन तपसालभ्यतेसर्वंत्रैलोक्यंसचराचरम् ब्रह्मत्वंलभ्यतेचेद्वैतपसान्नृपसत्तम भवंतिब्रह्मणाः सर्वेक्षत्रियाद्याापराजनाः राजर्षित्वमनुप्राप्यतपसानात्रसंशयः वसिष्ठतनयाःप्रोचुः शतंहास्यविचक्षणाः तपःसिद्धिमवाप्नोतिराज्यंपूर्वंजनार्जि

ब्रह्मत्वंदुर्लभंतातजन्मनातपसानहि तस्माद्गच्छमहीपालकुरुराज्यंयथेप्सितम् ८२ तच्छ्रुत्वानिःश्वसन्क्रुद्धोगुप्त
रूपेणतत्सुतान् शतंवैघातयामासवसिष्ठंहंतुमुद्यतः ८३ सलीनोवृक्षखंडेषुमुनिंमुद्वीक्षयन्नृपः वसिष्ठस्यवधाकां
क्षीमार्जारीमूषकंयथा ८४ तस्यांरात्रौवसिष्ठोपिमूत्रोत्सर्गायनिःसृतः चंद्रज्योत्स्नासमालक्ष्यशिष्यान्प्रतिवचोऽब्र-
वीत् ८५ उत्तिष्ठंत्विहभोशिष्या श्चंद्रज्योत्स्नांहिपश्यत निर्मलादृश्यतेत्सत्तंविश्वामित्रतपोयथा ८६ इत्याकर्ण्यमु
नेर्वाक्यंविश्वामित्रोमहातपाः आत्मानंगर्हयामासधिगिदंस्कमहत्तपः ८७ मयानिपातिताःपुत्रा मुनेरस्यशतंपुरा त-
थापिमेतपस्तौतितिजितक्रोधोऽतिधार्मिकः ८८ इत्युक्त्वाखड्गमुत्सृज्यववंदेमुनिसत्तमं पापोहंपापपूर्णोस्मित्राहिमां
शरणागतम् ८९ ब्रह्मत्वकांक्षिणासाधोमयादुष्टेनघातिताः तवपुत्रास्तथाक्रोधस्त्वच्चेतसिनाभवत् ९० विश्वा-
मित्रोस्म्यहंपापस्त्वद्घातार्थमागतः त्वत्कृतास्तुतिर्मेद्यत्तपसस्तेहितर्पितः ९१ मांशाप्त्वमुनिश्रेष्ठशापार्होत्स्मि-
सांप्रतम् ब्रह्मत्वकांक्षयात्वद्यअस्त्वमपिहापितम् ९२ इत्युक्त्वान्यपतत्पादौसाश्रुनेत्रोमहातपाः तंविलोक्यवसि
ष्ठोपिकृपापूर्णइवाभवत् ९३ वसिष्ठस्तमुवाचाथब्रह्मत्वंप्राप्स्यसेनृप आराधयविशेषेणगायत्रींवेदमातरम् ९४
वर्षायुतानामंतेत्वंब्रह्मत्वंप्राप्स्यसिध्रुवं मदीयंवाक्यमादायगच्छस्वत्वंहिमालयं ९५

तं द्वयोःसुरवंसदाभुंक्ष्व ब्रह्मत्वमप
हंकुरु ऊर्णाद्दूर्णंसदासूतेसूत्रंकार्पासमेवहि ब्रह्मसूत्रंतुकार्पासंजायतेतूर्णसंभवम् वृथासंतापितोत्स्यात्मा ब्रह्मत्वपरिलिप्सयाइति ८२
गुप्तरूपेणाकिमिदंराक्षसदेहसंचारेण तत्सुतान्वसिष्ठपुत्रान् ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५
९६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

इतिश्रीपुरुषोत्तममाहात्म्यटीकायामेकविंशोऽध्यायः २१ छ १ २ ३ ४ उद्वाहयत् विवाहमकरोत् प्रजाहाहाकारमाह रा॰
ज्ञानरक्षितोलोक स्तदानष्टो भवेत्क्षणात् नचैवंचकुरन्येचैनकरिष्यंतिचापरे यथाकुमारेणकृतंराजकर्मविगर्हितं तथान्येपिकरिष्यंतिकुमा॰

इत्युक्तोमुनिवचसाऽतिरुष्टदेहापापात्मापरमुपनीतयाप्रविष्टः संत्यस्कासभवनमतीवमोहयुक्तःस्वांक्षार्यासु
तसहितामरण्यवासे ९६ इतिश्रीसप्तपुराणसारोद्धारेश्रीपुरुषोत्तममासमाहात्म्येविश्वामित्रवसिष्ठवादप्रवृ
त्तौविश्वामित्रतपोवनगमनवर्णनं नामैकविंशोऽध्यायः २१ छ नारदउवाच शृणुस्कंदप्रवक्ष्यामिक
थांतस्यमहात्मनः यथात्रिशंकुश्चांडालःपापिष्ठःस्वर्गमेयिवान् १ पुराकृतयुगेराजामांधातृतनयोमहान् अनरण्य
इतिख्यातस्तस्यसत्यव्रतःसुतः २ सत्रिशंकुत्वमापन्नोराज्ञःकोपीतथागुरोः एकस्मिन्दिवसेसत्यव्रतोत्यंतपराक्रमी
३ ददर्शविचरन्स्वीयेपत्तनेचारुलोचनाम् वेदिकायांसमासीनांवैश्यवर्यस्यकस्यचित् ४ गंधर्वेणविवाहेनस्वयमुद्वा
हयद्बलात् प्रजाहाहेतिचुक्रुशु र्नृपोप्यत्यंतकोपितः ५ तत्याजतनयंज्येष्ठमेकमेवविचक्षणः दूरंगच्छदुराचारनगरा
न्मेनिजालयात् ६ प्रजापीडनकृत्पापंनपुत्रेनास्तिमत्कृती नवारितोवसिष्ठेनशास्त्रज्ञोनृपनंदनः ७ पप्रच्छपितरंपु॰
त्रःक्ववसामिमहीपते चांडालैःसहदुष्टात्मन्वसत्यक्तेमहीभुजा ८ तत्याकुमारोनृपतिंचांडालवसतिंगतः नवारि॰
तोवसिष्ठेनराजानातिविचक्षणः ९ अविचारान्नरपतेर्वसिष्ठस्याविचारतः परित्यागात्कुमारस्यनावर्षत्पाकशासनः
१० यदाद्वादशवर्षाणितदानष्टाभवन्प्रजाः एकस्मिन्नेवसमयेविश्वामित्रस्यवैसुताः ११ चत्वारोवेदविद्वांसःक्षु॰
धयातिप्रपीडिताः विश्वामित्रेगतेदूरंतपसेतिमहात्मनि १२ गायत्र्याराधनार्थायब्रह्मत्वपरिलिप्सया प्रोचुःप्रांजल
यःसर्वेमातरंमतिबालकाः १३ गातिचलोकटाइति ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्यजत्यर्थेविचक्षणइत्यत्रविशेषवाक्यमाह स्कांदे विक्रीयतनयंमाताजीव्यतांयदिरोचते मरिष्यामोव्ययासर्वेक्षुधयातिप्रपीडिताः अर्थेनकुरुतेकार्यमि
यंपौराणनीश्रुतिः त्यजेदेकंकुलस्यार्थेग्रामस्यार्थेकुलंत्यजेत् ग्रामंजनपदस्यार्थेत्यात्मार्थेपृथिवींत्यजेत् तस्माद्विक्रीयतनयान्मातर्जीवयथासुखं अन्यथा
निधनंयास्येगमिष्यामस्त्वयासमं अयोध्यायांमहात्मानोधान्यवंतोमहत्तराः गृण्हंतिमनुजाःसर्वेदासार्थंसमुपागतान् तस्माद्विक्रीयमांमातःपूर्वंभक्षस्य
पूर्वजं पश्चाद्विक्रीयतान्सर्वान्नोचेद्दूषीतिवासवइति १४ १५ १६ १७ सफलत्वंविशिनष्टि स्कांदे मात्रर्थेयोपित्रर्थेचेविक्रीणातिसुतस्तनुसयाति

विक्रीयतनयंजीवयावदागमनंपितुः सर्वनाशेसमुत्पन्नेत्यजत्यर्द्धंविचक्षणः १४ श्रुत्वावेदनिधेर्वाक्यंमातावचनमब्र
वीत् पितृहीनान्कथंबालान्विक्रियामिदुराशया १५ विक्रीतेतनयेनातोमांशपेन्नात्रसंशयः वेदनिधिरुवाच नकरि
ष्यतिवैकोपंपितामेत्यंतकोपनः १६ आगत्यतपसोंतेमांमोचयिष्यतिविक्रयात् सर्वेयदामरिष्यामस्तदाकोरक्षयिष्यति
१७ पशवन्मांगलेबध्वाविक्रीयस्वयथासुखम् भविष्यतिननेदोषोजन्ममेसफलंभवेत् १८ तस्माद्विक्रीयमांमातःसोदरा
न्मेद्यपोषय श्रुत्वापुत्रस्यवचनंपुत्राणांजीवनेच्छया १९ जगामशीघ्रंसाकेतेधनधान्यसमागमे गलेबध्वातुतनयंविक्रीया
र्थंसुदुर्बला २० साश्रुनेत्रस्तनैर्युक्तासुक्षामैःक्षुधयान्वितैः नीयमानास्तान्बालास्त्वयसत्यव्रतेनसा २१ ज्ञात्वातांब्राह्म
णींबालान्क्षुधयापरिपीडितान् नत्वापप्रच्छतांयांतींविनयाद्राजनंदनः २२ कासिकस्यासिमातस्त्वंकथयस्वयथातथं गलेब-
ध्वासुतंज्येष्ठंविक्रिणासिकथंनिजं २३ वैष्णवंधामपुनरावृत्तिवर्जितं पुन्नाम्नोनरकाद्यस्मात्त्रायतेपितरंसुतः तस्मात्पुत्रइतिप्रोक्तः
स्वयमेवस्वयंभुवा जीवंतंतारयेद्दुःखात्सपुत्रःश्रेष्ठउच्यते तस्माद्विक्रीयमांमातःसोदरान्मेद्यपोषय विक्रीतोहंतथामातःपुनःप्राप्स्यामिदर्शनं
इति १८ १९ २० २१ २२ निजंस्वीयं अहोपुत्राभवंतिसततंवल्लभामातृणांशुभे अहंपुत्रोस्मिन्नृपतेरनरण्यमहीपतेः निष्कासितोस्मि
नगरात्बहिस्तिष्ठामिसांप्रतं कारणंमेभवत्यामेयदिस्याच्छ्रवणक्षमं कथयत्वंपुरोमातःमत्वामांसौरसोप्युतेइति २३ ७५ ६५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

२४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५

ब्राह्मण्युवाच सत्यव्रतश्शृणुष्वाद्यवृत्तांतंसर्वमादितः विश्वामित्रोमहातेजाममभर्ताप्रतापवान् २४ वसिष्ठस्या·
श्रमेयातोमृगेप्स्कः पृतनासुतः आतिथ्यंकृतवान्सोपिबहुमानपुरःसरम् २५ वैभवंचमुनेर्दृष्ट्वाराज्ञान्वेर्ष्यापरायणः वनं
जगामतपसेब्रह्मत्वपरिलिप्सया २६ त्यक्त्वावनेमांतनयैःसमेतांतपःकरोत्येवसुदुश्चरंमुनिः गतेमुनौभोसस्कृतातपो·
ग्रंश्रुत्वास्थिताहंवहुवत्सराणि २७ वन्यैःफलैर्वृत्तिकराप्रशस्तैस्तथाविधाश्चासस्कारवैर्विहीना तथास्थितायाऽनरण्य
सूनोर्जातात्यनावृष्टिनिरंतरासा २८ क्षुधातुराजीवितकांक्षयाहंज्येष्ठस्कृतंकेतुमिहागतास्मि २९ नारदउवाच श्रु
त्वातस्यास्तुवचनंप्रोवाचनृपनंदनः सत्यव्रतउवाच माविषादमिमंमात निशाम्यनिवेदितम् ३० राज्ञानिष्कासित
श्चापिनम्रोसत्यव्रतोस्म्यहम् वसामिनगराभ्यासेपुष्कलानासमीपतः ३१ नमेऽन्नंविद्यतेकिंचित्राज्यभ्रष्टोस्मिसांप्रतं
मांसाशीमृगयासक्तोचरामिगहनेवने ३२ मोचयत्वंस्कृतंशीघ्रंगलेबद्धंशुचिस्मिते भरिष्येहंयथाशक्त्यायावदागमनं
मुनेः ३३ मुनेरागमनात्सम्यायथेष्ठंगम्यतांगृहे इत्युक्त्वामोचयामासगलेबद्धंद्विजार्भकम् ३४ मोदितोनृपपुत्रेणगले
बद्धोमुनेऽर्भकः तदाप्रभृतिलोकेस्मिन्गालवत्वंगतोर्भकः ३५ विश्वामित्रस्कृतान्भार्यांगृहमानीयमाधवीम् विधि
वत्पूजयामासदानमानेनरूपवतः ३६ इत्थंपूजयतस्तस्य व्यतीयुःसमवेसमाः तोयाभावाद्धतानाशंजीवाःस्थलजलौकः
सः ३७ प्रत्यहंमृगयायातिमृगान्हत्वावनेचरान् संस्कृतेनैवमांसेनभोजयामासतान्द्विजान् ३८ एकस्मिन्दिवसेमांसं
नलब्धंद्विजसूनुना तदाचरंतींददृशेगुरोर्धेनुंपयोधराम् ३९ एषाधेनुर्ममगुरोर्वसिष्ठस्यमहात्मनः एतस्याःकिलमांसेन
भरिष्येतान्मुनेःस्कृतान् ४०

३६ ३७ ३८ ३९ ४०

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ हेमुनिश्रेष्ठब्रह्मदंडहतः अहंचांडालोस्मि त्व
त्पाणौकथंस्पृशामि मयादैवबलेन विगर्हितंकर्मकृतं तच्छृणु यदाद्वादशवर्षाणि अनावृष्टिरभवत्तदाफलपुष्पधान्यहीनंभूतलमासीत् सर्वेपशु

निहत्यतांवनेमांसंगृहीत्वागृहमागमत् भोजयामासतान्विप्रान्स्वयंचबुभुजेनृपः ४१ विज्ञातार्थोवसिष्ठस्तंशशा
पातीवकोपितः चांडालकर्मयोगेनचांडालोभवस्वधुना ४२ इत्युक्तमात्रोमुनिनासद्यश्चांडालतांगतः राजचिह्नैर्विरहितो
चिंतापापदुरत्ययाम् ४३ चिंतायुक्तोपितनयान्पोषयामासवैमुनेः एतस्मिन्नेवसमयेविश्वामित्रोमहातपाः ४४ चंद्रमात
रमाराध्यब्रह्मलब्ध्वागतोनृपः लब्ध्वावरंमहातेजाविधितुल्योभवत्तदा ४५ विचिन्वन्तनयान्भार्यांसाकेतउपजग्मि
वान् मलिम्लुचस्यप्रथमेदिवसेमुनिसत्तमः ४६ विलोक्यतनयान्भार्यांविश्वामित्रोऽतिहर्षितः पप्रच्छसवृत्तांतंसाकेता-
गमनंप्रति ४७ श्रुत्वामुनिःप्रसन्नात्माब्रह्मदंडंदुरत्ययम् दूरीकर्तुंमनश्चक्रेतपसातस्यकिल्बिषम् ४८ एतस्मिन्नेवसमयेत्रि
शंकुर्नृपसत्तमः मांसमादायवेगेनस्वगृहंसमुपागतः ४९ दृष्ट्वागतंमुनिश्रेष्ठंदूरतःप्रणनामच गतप्रभोपिचांडालोराहु-
ग्रस्तइवांशुमान् ५० आगतंनृपतेःपुत्रंप्रोवाचमुनिसत्तमः धन्योसिनृपशार्दूलसफलंजीवितंतव ५१ परिष्वजचमांभू
पमाविचारयकिंचन श्रुत्वातस्यमुनेर्वाक्यंत्रिशंकुर्वाक्यमब्रवीत् ५२ कथंस्पृशामिचरणौचांडालोस्मिमुनीश्वर

पक्ष्यादयः मृतप्रायाः भूतलेभ्रमंति एतस्मिन्समयेविश्वामित्रभार्यासत्यवतीज्येष्ठंगलेबध्वाविक्रेतुं अन्यैस्त्रिभिः पुत्रैः समेताअयोध्यायांचांडा
लगृहसमीपेमयादृष्टा तदामयाविचारितं यः क्षत्रियः दुःखात्ब्राह्मणंनमोचयेत् सजीवन्मृतः नरकंचयाति इतिविचार्यमयोक्तं हेमातःएनंबद्धंपु
त्रंमुंच अहंराजपुत्रः त्यक्तनृपासनोस्मि मन्निकटे अन्नंनास्ति मांसंभक्षयामि तस्मात्यूयंमांसंभक्षथ विचारंमाकुर्याःदुर्भिक्षेमांसेनापि कलेवररक्ष
णेनदूषणं इत्युक्त्वासामत्कास्मिन् पर्णकुटीमध्येनिवासंकृतवती अहंचदिवारात्रौतान्रक्षयामि पिशितान्नैःभरामिच एवंनिवसतांतेषांसप्तवर्षा-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

ष्यगमन् अष्टमेवर्षेमयाएकदिने अतीवभ्रमणेकृतेपि मांसंनोलब्धं तदाअरण्यान्क्षुधातुरः जलेप्सुः अहंनिवृत्तः अहंक्षुधितानांद्विजन्मनांवदनं
कथंद्रक्ष्यामीतिचिंतयन् किंचयेषांगृहे ब्राह्मणाः क्षुधितास्तिष्ठंति तेषांनिरयवास इतिच तस्मात्कलेवरंत्यक्षे इतिविचार्यशिरश्छेदार्थंयावच्छस्त्रंकरो
गृण्हामि तावत्तादूरेचरंतीम् वसिष्ठधेनुपुष्टांदृष्ट्वा मनस्यचिंतयं एनांनिहन्मिपूर्वंकुपितोवसिष्ठःशापंदास्यति नहन्मिचेत्तदाक्षुधिताःब्राह्मणाः
शपेयुः तस्माद्धन्मीतिनिश्चित्य दैवनोदितः तांधेनुंहत्वा मांसमानीय सत्यवतीकरे समर्पितं साच सर्वान्संभोज्य स्वयंबुभुजे अहंतुन्नभुक्तवान् वसि

इत्युक्त्वाकथयामास सर्ववृत्तांतमादितः ५३ दृष्ट्वासाश्रुंनरपतिस्कृतंसाश्रुनेत्रांश्चबालान्भार्यांदृष्ट्वाभुवनविदितं
याजयिष्येश्वमेधम् ५४ नारदउवाच विश्वामित्रवचःश्रुत्वात्रिशंकुर्वाक्यमब्रवीत् चांडालस्यकथंचाश्वमेधेवैयो-
ग्यताभवेत् ५५ निवर्ततेकथंशापादत्यंतंगुरुणारुषा श्रुत्वात्रिशंकोर्वचनंमुनिःप्रोवाचसस्मितम् ५६ राजपुत्रशृणु
ष्वाद्यकथयामिमहत्तरम् ब्रतपापौघशामनंब्रह्मशापनिकृंतनम् ५७ नातःपरतरंदानंनातःपरतरामखाः नातःपर
तरोयोगोतीर्थस्नानंनचाधिकम् ५८ मलिम्लुचस्यादिवसःप्रथमोपरिवर्तते कुरुस्नानमयासार्द्धं शापमुक्तोभविष्यसि
५९ ध्मातध्मातयथालोहंमलंत्यजतिभूपते दिनेदिनेनरस्नानंपरित्यजतिपातकम् ६० मलिम्लुचेकुरुस्नानंशापान्मु
क्तोभविष्यसि पूर्वाकृतिवयोरूपोराजतुल्योभविष्यसि ६१ छोपिपादन्यासज्ञानेन मत्संनिकटमागत्योवाच हेदुष्ट परदाराभिहर

णात् गुरोर्दोग्ध्रीवधेनच पितुश्चापरितोषेण त्रिशंकुर्भवदुर्मते चांडालसदृशाकारा प्रासश्चांडालतांभवान् एवंशापंदत्वा मुनौयाते चांडालदेहंदृ-
ष्ट्वा अतिदुर्मनाःसन् देहंत्यक्तुमुद्युक्तः परंतु यदिदेहंत्यजामि तर्हिब्राह्मणाः अत्यंतदुःखिनाः भवेयुः तेनिर्दये दुर्भिक्षकाले कथंवर्तेयुः तस्मात् वि-
श्वामित्रेस्वगृहंयाते तस्मैपुत्रान्समर्प्यकलेवरंत्यक्षे एवंविचार्यकलेवरंधारितं अतः हेविश्वामित्र तनयान्भार्यांचगृहाणदेहंत्यजामि तवपादयोःस्पर्शार्हो ५९
नैवास्मि इत्युक्त्वाअश्रुपरीताक्षः दूरतएवननामेति भुवनविदितं अश्वमेधंत्रिशंकोःशुद्ध्यर्थंयाजयिष्ये कारयामीति ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९
६० ६१

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ परदाराभिहरणात् परस्त्रीहरणात् ७२ ७३ ७४ पूर्वोक्तक
स्मिनपरदाराहरणदोषस्यनिराकरणंकरोति वैश्यसुतामिति तथाच स्कांदे अनुल्लंघितमर्यादा याचस्यात्कुलनंदिनी कन्यैवतांपुरात्तेया परिवोढुर्नदूषणं
अनुल्लंघितमर्यादांज्ञात्वैवनृपनंदनः जहारकन्यांधिप्रर्षेतत्रशंकाभवेत्कथं अनुल्लंघितमर्यादा अकृतसप्तपदीक्रमणा रत्नभोजी सदाराजाकथ्यतेभुः

नविचारस्त्वयाकार्यः सत्यंतेब्र्याहृतंमया मलिम्लुचोद्भवंपुण्यंकथितुंनैवशक्यते ६२ इत्युक्तोविधिनासर्वंचक्रेस्नानंमही
पतिः पूर्णेमलिम्लुचेजातेदिव्यायुधसमन्वितः ६३ दिव्यभूषांबरधरोद्वितीयइवभास्करः दृष्ट्वाशापविनिर्मुक्तंराहुमुक्तंनि-
शाकरम् ६४ परिरेभेत्रिशंकुंतंविश्वामित्रोमहातपाः एतस्मिन्नेवकालेतुरावणोमाययास्वयम् ६५ निजघानमहारण्येष्वनर
ण्यंमहाभुजम् युद्धंकृत्वामहातेजा दिनानामेकविंशतिः ६६ हत्वानृपंततोराज्यंस्वाधीनमकरोद्यदा सत्यव्रतंपुरस्कृत्य
विश्वामित्रोमुनिस्तदा ६७ रावणांतिकमागत्यवचनंचेदमब्रवीत् राज्यंदेहिमहाराजतत्पुत्रायकुलोचितं ६८ संभाराःक्रि
यतांशीघ्रंराज्यंदातुंसमंत्रिणः कुलोचितंमयादत्तंराज्यमेतत्त्रिशंकवे ६९ रावणस्यवचःश्रुत्वाविधिंचक्रेमुनिस्तदा सिंहा
सनेनृपंस्थाप्यस्वयंपूजितुमुद्यतः ७० तावद्वसिष्ठोपौलस्त्यंवाक्यमेतदुवाचह नराज्यार्होऽस्तिरक्षेशस्त्रिशंकोयंकुमद्धीः
७१ परदाराभिहरणाद्गुरोर्दोग्ध्रीवधेनच पितुश्चापरितोषेणत्रिशंकुत्वमुपागतः ७२ मयाशप्तःपुरैवायंचांडालत्वमुपागतः
कथमर्हत्यसौराज्यंसाकेतानांयशःकरं ७३ वसिष्ठवचनात्सद्यःसंदिग्धोरावणोयदा विश्वामित्रस्तदोवाचवाक्यंरोषसमन्वितः
७४ नायंशंकुयुतोराजन्नाज्ञानाद्भाषितोत्थ्यसि ज्ञात्वावैश्यसुतांरम्यांजहारनृपनंदनः ७५ ब्राह्मणार्थंहतागौश्चतत्रशंका
भवेत्कथम् विमानवैः रत्नभूतार्हापाकन्या तत्रशंका भवेत्कथमिति ७५ ब्राह्मणार्थमित्यत्रविशेषः दशधर्मगतेनैवहताधेनुर्महात्मना
ब्राह्मणार्थंयदाविद्वन् तत्रशंकाभवेत्कथं बद्धौचमातापितरौ साध्वीभार्यासुतःशिशुः गुरुंप्रपन्नंविप्रंचयोनत्तेयात्सब्रह्महा एतेत्यकार्यकृतेनभ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तेष्यामनुरब्रवीत् तस्मादनेनविप्रार्थेहताधेनुर्गुरोर्यदा नत्रिशंकुर्हिविप्रर्षेर्विचारयययोर्वितं स्वद्रव्यंपितृद्रव्यंचमातृद्रव्यंगुरोः सदा तदापत्कस्व
द्रव्यंस्यादितिवेदविदोविदुः तस्मादनेननिहताब्राह्मणार्थेगुरोश्चगौः ब्राह्मणार्थेगवार्थेवाविकर्मकुरुतेनृपः सत्कर्मतस्परिज्ञेयं इतिवेदविदोविदुः
ब्राह्मणार्थेहताधेनू राजपुत्रेणसर्वथा नतत्रशंकुर्विप्रेंद्रपुण्यंगोःसर्वसंमितमिति निष्कासितोपुराराज्ञानकथंवारितस्त्वया सिंहासनस्थंराजानंकु
र्वाणंकिल्बिषंकुधीः नवारयंतियेसभ्यास्तेसर्वेपापभागिनइति ७६ त्वयाअज्ञानाद्यदाशप्तइतिशेषःतदासइति स्कांदे शप्तोज्ञानात्त्वयाधिमरा॰

यदाऽज्ञानात्परित्यक्तोराजासोराजनंदनः ७६ तदाप्रभृतिपर्जन्योनववर्षधरातले त्वयाज्ञानाद्यदाशिष्यश्चांडालत्वमवा
पसः ७७ प्रायश्चित्तंकृतंविद्धिनृराजपुत्रेणधीमता स्नातोमलिम्लुचोऽनेनब्रह्मशापनिकृंतनः ७८ पौलस्त्योपितदास्नु
त्वास्नातंमलिम्लुचंनृपम् नत्वाददौमहद्राज्यंप्रीतःस्फीतंजनावृतम् ७९ दृष्ट्वासंस्थापितंराज्येरावणेनदुरात्मना व-
सिष्ठोमनसाकिंचिद्दुर्मनाइवलक्षितः ८० रावणःप्रत्युवाचाथवसिष्ठमुनिपुंगवम् नविस्मयस्त्वयाकार्योमासंमलिम्लुचंप्र
ति ८१ ब्रह्मशापाद्विनिर्मुक्तोजातोऽसौमुनिपुंगव मातृहापितृहाबंधुभ्रातृहागुरुघातकः ८२ एतत्पापंज्वलंतीहम
लमुक्स्नानमात्रतः शृणुविद्वन्प्रवक्ष्यामिममवृत्तंपुरातनम् ८३ तच्छ्रुत्वागतसंदेहोभविष्यसिद्विजोत्तम॰

अपुत्रोनिमंदया पुत्रेशिष्येतथाबालेब्राह्मणेयोषितितिनृपे अपराधशतेनापिहितंतेषुसमाचरेत् इति ७७ ७८ पौलस्त्योरावणः नृपंत्रिशंकुं
स्फीतंसमृद्धं ७९ ८० ८१ ८२ ८३ पूर्ववृत्तांतंकिमित्यपेक्षायामाह स्कांदे पुरासत्ययुगेजयकनाम्नावैश्यःअहं धान्यरसपशुकाष्ठकृषिकु
शीदतिलसर्षपतैलयंत्रादिव्यापारेणातीवधनंसंपादितं तथापिलोभाविष्टचित्तेनैकदानौकासुबहुभांडानिगृहीत्वा अर्णवंगतः तत्रद्वादशवर्षाणिव्यापा
रंकृतवान् तेनषष्टिकोटिमितंस्वर्णमयाउपार्जितं शतंतरंडाः संपूर्णाः यदागृहंनिवृत्तः तदाकश्चित् द्विजः वृद्धः ममपार्श्वमागत्य शतंस्वर्णकन्या- ६०
दानार्थंदीयतामिति मांअयाचत आहच तदास्यवित्तस्यधनेनसहवियोगोभविष्यति तस्मात्त्वंधनंयच्छ तवश्रेयोभविष्यति उपार्जितवित्तस्य॰

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विंशांशंयः देवद्विजार्थेनार्पयेत् तदानेनचित्तेनवियोगः भवेन्नात्रसंदेहः तच्छ्रुत्वा अहंकिंचिन्नोचिवान् तदाविप्रेगतेरुष्टाः ममसेवकाः मेनिर्भ-
र्त्सनांचक्रिरे ततः तद्ब्राह्मणस्य अन्वेषणंभूरिकृतंसनप्राप्तः अहंपश्चात्तापंगतोस्मि ततः शतनौकाभिः सहगृहागमनसमये अर्णवमध्येमासचतुष्ट-
यंजातंएकदा अकस्मात् महावायूत्पातेन ममतरंडस्यकूपस्थंभोभग्नः तेनसर्वेसेवकाः अहंच भग्नाशोजातः तरंडस्य शतखंडा अभवन् तदामहा
र्णवे एकांफलकांसंस्थितस्य वायुनाभ्रममाणस्यममएकविंशतिदिनानिजातानि नष्टसंज्ञोहं दैवात् समुद्रस्येकंद्वीपंउपसादितः जीवितशेषः सा
मुद्रद्वीपमासाद्य सूर्यरश्मिभिः तापितः तदालब्धसंज्ञः समुद्रफलकायतः मंदंमंदंमहत्तरे द्वीपेनत्लान्वेषणार्थंभ्रममाणेन मयाएकसरोवरंदृष्टं तत्रा
मृतोपमंजलंपीतंस्वस्थचित्तः सन् निद्रांप्राप्तः तदाबकदाल्भ्योमुनिः तस्मिन्महातीर्थे स्नानार्थंचागतः तत्रसुप्तंमांदृष्ट्वा अत्रमनुष्यागमनं कुतइति
तर्कयन् निद्राभंगेदोषइतिविचार्य वारुणमंत्रान्पठन् स्नानंकृतवान् तदातन्मंत्रपाठश्रवणेन प्रबुद्धोहं बकदाल्भ्यंमुनिंदृष्ट्वा तत्पार्श्वमागत्य दंडव
न्नत्वा कृतांजलिः सन् अग्रेसंस्थितः तदामुनिः त्वंकोसि कुतइहागतः सर्वंकथयेतिमांपप्रच्छ तदा अशेषतः मयाकथितं स्ववृत्तांतंआकर्ण्य मु
निः प्रोवाच हेवैश्य विषादंमाकुरु यदाविप्रेणशतस्वर्णयाचितं तदात्वया नैवदत्तं उतनिर्भर्त्सितः विप्रः विश्वसन्स्वगृहंगतः तवापराधात् सागरे
नौभग्ना अन्येतरंडाः सर्वेबंधुनासमंस्वभवनंगताः विजयाख्योतवभ्राता तवनाशंश्रुत्वा उद्विग्नः सन् शीघ्रंसर्वधनदानंकृत्वा गृहान्निर्गतः सगं
धमादनेगत्वा तपः करिष्यति अधिकमासशतंस्नानंकृत्वा मार्कंडेयप्रसंगेन पार्षदत्वंप्राप्य हरेः सार्द्धंक्रीडिष्यति इतिबकदाल्भ्यवचः श्रुत्वा त-
स्यांघ्रिपंकजंनत्वा प्रार्थनांकृतवानस्मि हेबकदाल्भ्य यथामार्कंडेयप्रसंगेन ममानुजोविजयः मोक्षंप्राप्तः तथातवानुग्रहेण ममापिमोक्षोभवेदे
व मनुग्रहाण तदाप्रीतोमुनिर्मांप्राह हेजयवैश्य त्वमपिमलिम्लुचशतोद्भवंपुण्यं अर्जय तेनधर्मराजगृहे तवबंधुनासह समागमो भवितानात्रसं
देहः तवोपार्जितंद्रव्यंविजयेन सत्पात्रेभ्यः समर्पितं तेनपुण्येनत्तवैतत् द्वीपप्राप्तिर्जाता अनाशनात्त्वयाचीर्णंपुण्यंक्रतुशतोद्भवं मलिम्लुचशतं
स्नाहिमयासह महत्सरे पार्षदत्वंहरेः शीघ्रंप्राप्स्यसेनात्रसंशयः श्रुत्वातस्यमुनेर्वाक्यं स्थितोद्वीपेसमुक्तिदे सार्द्धद्विशतवर्षैस्तेशतंस्नातामलि
म्लुचाः बकदाल्भ्ययोगेनस्नातोहं भक्तिसंयुतः आयुःशेषेमृतिंप्राप्तो गतोसौचयमांतिकम् तस्मिन्नेवक्षणे प्राप्तोविजयोपिममानुजः ततःयमे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नपूजितौ द्वौवैकुंठे जयविजयनामानौ पार्षदप्रवरौजातौ ततः कुमारशापतः हिरण्यकशिपुहिरण्याक्षौजातौ तौनृसिंहवराहरूपिणाहतौ पुनरेवे
हलोक विश्रुतः कुंभकर्णः संजातः सः मेसहोदरः विजयः अहंच वैश्यजन्मनिमलिम्लुचशतघ्नकर्ता तस्मात् हेवसिष्ठ मलिम्लुचसदृशंविष्णुसाधनं
पापमोचकंच अन्यन्न त्रिशंकेनयदामलिम्लुचः स्नातः तदासर्वपातकान्मुक्तोजातः तस्माद्येनंत्रिशंकुंराज्येनिवेशय अस्यराजसूयाश्वमेधभाक्

इत्युक्त्वापूर्ववृत्तांतंकथयामासचादितः ८४ लब्ध्वाराज्यंमहेंद्राद्द्विजानिचरकराद्राजपुत्रोविरेजेविश्वामित्रप्रसादाद्दि
नकरकुलजस्तेजसासत्समानः पश्चान्नत्वागुरुंस्वंस्वकुलवरभुवंपालयामासराज्यंयज्ञैरिष्वासदेहः स्वरपतिसदनंप्रा
पराजात्रिशंकुः ८५ इतिश्रीसप्तपुराणसारोद्धारेश्रीपुरुषोत्तममासमा॰ त्रिशंकुस्वर्गप्राप्तिकथनंनाम द्वाविंशोऽध्या
यः २२ ७९ स्कंदउवाच त्रिशंकोश्चरितंदिव्यंविश्वामित्रस्यधीमतः चरितंत्रिदशैःपूज्यंश्रुतंयुष्मत्प्रसादतः १
च्यवनोपिकथंरूपप्राप्तवान्मुनिसत्तमः मलिम्लुचप्रसादेनकथयस्वविशेषतः २ नारदउवाच पुरासत्ययुगेब्रह्म
न्पुलोमानामदानवः विश्वकर्मसुतांदिव्यांरूपयौवनशालिनीम् ३ क्रीडंतींविपिनेबालांपुलोमांसखिभिर्वृताम्
दृष्ट्वाययाचेस्थपतिंदेहिकन्यांमहामते ४ पुलोम्नोवाक्यमाकर्ण्यविश्वकर्माततोब्रवीत् पृष्ट्वापितामहंदास्येमया
दातुंनशक्यते ५ गतेपुलोम्निदैत्येंद्रे भृगुर्विप्रर्षिसत्तमः दृष्ट्वापुलोमांस्कंदतींमन्मथस्यवशंगतः ६ विश्वकर्माणमाग
त्यकन्यांयाचेस्मरातुरः स्थपतेदेहिमांकन्यांनोचेच्छापंददाम्यहम् ७ भृगोर्वचनमाकर्ण्यस्थपतिर्वाक्यमब्रवीत् पुलोम्नाया
चितश्चास्मिकन्यांदातुंनशक्यते ८

पुत्रोभविता इत्युक्त्वामुनिशार्दूलंराज्यंदत्वात्रिशंकवे गतस्त्रिलोकेलंकायांरावणोराक्षसैःसमभिनि
८४ स्वंस्वकीयंगुरुंविश्वामित्रंस्वकुलवरभुवं कुलगुरुंवसिष्ठं यज्ञैः अश्वमेधयज्ञैः ८५ इतिपुरु॰ मा॰ टीकायां द्वाविंशोऽध्यायः २२ ७९
१ २ ३ पुलोमानाम्नींविश्वकर्मसुतांस्थपतिंविश्वकर्माणं ४ पुलोम्नः दानवस्य ५ ६ ७ ८ ७९ ७९

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

९ १० दास्येदास्यति ११ १२ १३ १४ १५ १६ अग्निप्रश्ने विशेषः स्कांदे पप्रच्छकुंडमध्यस्थंज्वलंतमनलंकुधीः कस्येयंचारु
सर्वांगीकथ्यतांत्रिदशेश्वर भृगोर्भार्यायदैवेयंहरिष्येनात्रसंशयः नहरिष्येद्विजाग्र्यस्यत्वन्यस्ययदिभामिनि पृष्टेसत्यंहिनोब्रूतेसयातिनरकंध्रुवं

गत्वापृच्छामिब्रह्माणंमयाच्यायुवयोःसमं कथयिष्यतियद्ब्रह्मातत्करिष्येध्रुवंवचः ९ भृगुर्निशम्यतद्वाक्यंद्रुहिणां
तिकमागमत् नारदस्यमुखेनापिविज्ञप्तिंकृतवान्सुधीः १० ब्रह्माविज्ञप्तिमाकर्ण्यनारदवाक्यमब्रवीत् दास्येपुलो
मांविप्रर्षेभृगवेलोकसुंदरीं ११ श्रुत्वातदाहृष्टमनाःस्वतपोवनमाविशत् विश्वकर्माऽपिचतथापप्रच्छचपितामहम्
१२ पुलोम्नायाचितश्चास्मिभृगुणाजगतीपते कस्मैददामिसुदतींतद्वदस्वचसत्वरम् १३ भृगवेदीयतांकन्यामि-
त्युवाचपितामहः भृगवेप्रददौकन्यांविश्वाकर्मामुदान्वितः १४ तच्छ्रुत्वादानवोतस्या हरणायमनोदधे यदीत्येका
किनींद्रक्ष्येपुलोमामंबुजेक्षणां १५ हरिष्येत्रनसंदेहोसमक्षंह्रियतेकथम् दृष्ट्वैकदापुलोमांतांभृगोराश्रममध्यगां
१६ अग्निंकुंडस्थितंदृष्ट्वाज्ञात्वाभार्यांभृगोरिति पुलोमादानवःक्रुद्धोमृगराजोमृगीमिव १७ रुदंतींतातनातेतिप्रा
त्रेतिकरुणंसती नीयमानाबलाद्बालात्रातारंनाधिगच्छति १८ नीयमानांस्वजननींनिशम्यातिरुषान्वितः तस्याद
रगतःशीघ्रंच्यवनत्वमुपागमत् १९ उदरान्निःसृतोबालःप्रज्वलत्पंचमासिकः तत्तेजसाविनिर्दग्धोदानवेंद्रोमहाब-
लः २० भस्मीभूतःपतद्भूमौपुलोमादानवस्तदा पुलोमाप्यथितंबालंविलोक्यातिरुरोदह २१ निशम्यरुदितंसाध्व्या
ब्रह्मालोकपितामहः शीघ्रमागत्यससुतांस्नुषामाश्वासयत्तदा २२

मौनमालंब्यतिष्ठेत तस्यपापंतथाविधम्
नान्यंकथयदेवानामग्रणीस्त्वंसदामतः धर्मसंकटमापन्नोजातवेदा महातपाः भृगोरियंकृताचारापुलोम्नोकथयत्तदेति १७
१८ १९ २० पुलोमादानवः पुलोमाभृगुभार्या २१ २२ ६९ ६९ ६९

२३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३

च्यवितोयस्ततोबालोच्यवनाख्योनिरास्थिकः भविष्यत्यतिरूपाढ्योमलिम्लुचनिषेवनात् २३ एवंकथयतस्तत्रभृगुः
स्नात्वासमागतः तदापत्नीस्ववृत्तांतंयथाऽऽसीद्धरणादिकम् २४ वन्हिनाकथितंचैवकथयित्वारुरोदह अश्रुपाता
त्समुत्पन्नानाम्नाकोशवत्तीनदी २५ श्रुत्वाभृगुस्तदासर्वंशशापाग्निंरुषान्वितः सर्वभक्षोभवस्त्वाद्यवन्हेमच्छापतःस-
दा २६ वन्हिस्तद्वाक्यमाकर्ण्यक्रोधात्प्रोवाचतंप्रति पृष्टेनकथितंसत्यंदूषणंतत्रकिंकृतम् २७ मिथ्याशप्तोसिविप्रेंद्र-
नशपामिगुरुंद्विजम् सर्वदेवमुखंभूत्वासर्वभक्षोभवामिकिम् २८ इत्युक्त्वामुनिवरसन्निधौचवन्हिःसजन्हौत्रिभुवनतो
निजंस्वरूपम् शांतोग्निःसकलमुनिग्रहाग्निहोत्रात्नोभोक्तृक्वचिदपिमनस्यकारकश्चित् २९ कृतेनभार्ययासाकंभृगुः
स्वाश्रममावसत् वन्हिनाशेसमुत्पन्नेलोकाःप्रव्यथिताभृशम् ३० ब्रह्मणोंतिकमागम्यप्रोचुर्दुःखंस्वकीयकम् ब्रह्मास-
स्मारमनसादेवदेवंहुताशनम् ३१ स्मृतमात्रोतिसहसासंप्राप्तोहुताशनः तमाश्वास्यतदाब्रह्माहेवन्हेकोपमाकु
रु ३२ अंतर्धानंगतेत्वंहिसर्वमंतरधीयत सर्वभक्ष्योपिभृगुणायदिशप्तोसिसाम्प्रतम् ३३ तथापिकथयिष्यामिव्र-
तमेकंमहीतले अधिमासेकुरुस्नानंसर्वदेवगणैर्वृतः ३४ यत्राशक्रसर्वभक्षोपिपवित्रस्त्वंभविष्यति वादमुक्त्वाततोवन्हिः
सद्यःप्रादुर्बभूवह ३५ सर्वदेवगणैःसार्द्धंकृत्वास्नानंमलिम्लुचे दृष्ट्वावन्हिंजगत्सर्वंहृष्टंस्थावरजंगमम् ३६ हृष्टादेव
गणाःसर्वेभृगुश्चेतसिलज्जितः च्यवनोपिमहातेजामांसमेदोकृतिस्थिरम् ३७ जातमात्रस्तपस्तेपेब्रह्मचारीजितेंद्रियः
वर्षाणामयुतंसार्द्धंतपस्तप्तमहत्तरम् ३८ पिपीलिकावृतोदेहोवाल्मीकइवदृश्यते तृणैरावेष्टितोमूर्ध्निपार्श्वगुल्मल-
तावृतः ३९

३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१

६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४

रूपंसमवयेप्राप्तेत्रयोत्याश्रममागताः समानावयवान्सर्वान्सर्वलक्षणलक्षितान् ६३ दृष्ट्वाचिंतयतीबालासुकन्यासाप
तिव्रता कथंजानामिभर्तारंसमानाकृतयस्त्रयः ६४ विचार्यैवंतयासाध्वीप्रोवाचवचनंतदा नमस्करोमिरूपाढ्यौशुल्य-
कानामधीश्वरौ ६५ नाहंजानामिभर्तारमन्येपितृसमाःखलु तस्मात्त्वंकथ्यतांमह्यंभर्तारंमेप्रदर्शय ६६ नासत्यदस्रौत
च्छ्रुत्वाप्रोवाचवचनंतदा वरंवरयस्कस्योणिवरंयन्मनसेप्सितम् ६७ तयोर्वचनमाकर्ण्यसुकन्यावाक्यमब्रवीत् भर्तारंदीयतां
मह्यंसदैवस्थिरयौवनम् ६८ अश्विनीकुमारावूचतुः इमंतुवचनंसाध्विरूपयौवनशोभितं एवंदृष्ट्वातुतंबालाभर्तारं
सुमनोहरम् ६९ सुकन्यापूजयन्कांतंबहुमानपुरःसरम् भिषग्वरौजगामाशुच्यवनाशिषसंयुतौ ७० च्यवनोपिस्वसौंद
र्यसर्वसिद्धिसमन्वितः बुभुजेविषयान्सर्वान्भार्ययासमशीतलम् ७१ एतत्तेसर्वमाख्यातंयत्पृष्टोहंत्वयापुरा च्यवन-
स्यसुरूपाप्तिरधिमासप्रभावतः ७२ च्यवनस्यरुरुःपुत्रः शुनकस्तस्यचात्मजः शुनकस्यात्मजाःसर्वेशौनकाद्यामहर्षयः
७३ अश्वमेधंयदाचक्रेशर्यातिर्नृपसत्तमः तस्मिन्यज्ञेमुनिर्भागंनासत्यायददौमुदा ७४ तदाशक्रोऽतिकोपेनहंतुंवज्रं
समाददे सवज्रंस्तंभयामासभुजमिंद्रस्यभार्गवः ७५ च्यवनोपिस्तुतःसर्वैर्मोचयामासवासवम् यज्ञभागभुजौदेवौ
कृतौशक्रेणसादरम् ७६ देवदुंदुभयोनेदुर्निपेतुःपुष्पवृष्टयः पूर्णेश्वमेधेतेसर्वेस्वस्वमाश्रममाययुः ७७ एतद्ः॥थिन
मशेषतोमुनींद्रा यत्पृष्टःसदसिसुरेंद्रमानभंगः भागाप्तोर्भिषजमधीशयोःकृतायां विख्याताच्य वनमुनेश्चकीर्तिरेषा
७८ इतिश्रीसप्तपुराणसारोद्धारेश्रीपु० मा० अधिकमासस्नानयोगेनच्यवनऋषेःस्वरूपप्राप्तिवर्णनंनामत्रयोविंशोऽ
ध्यायः २३ ७५ ७६ ७७ ७८ इतिश्रीपुरुषोत्तममाहात्म्यटीकायांत्रयोविंशोऽध्यायः २३

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

हेसूत १ प्रापतन् इतिशेषः २ ३ वेदध्वनिनामक ऋषिः ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० तेनबटुना ११ १२ १३
१५ नानाविधंचिंतनमाह स्कांदेदृष्ट्वालोकाअपिमांसर्वे गर्हिष्यंतिच नित्यदा ममोदरंकथंजातंनजानेकेन हेतुना नस्पृष्टोस्तिममैवांगेस्वप्नेपिसु
दृढःपुमान् कथंत्वक्षाम्यहंदेहं व्याधिर्नोचेन्महत्तरं तदापृच्छामिभिषजंभेषजंमेसुखप्रदं विचार्यैवंतदाबाला पुनर्धैर्यंसमादधे यदिपश्यतिमांक्व

१८॥

शौनकउवाच त्वयातुपंचमेऽध्यायेपुरावैकथितंमम अधिमासप्रसादेनबटुर्मुक्तोमहाभयात् १ बटुःकस्यसुतोब्रह्मन्क
थंप्रेतत्वमागतः अधिमासप्रसादेनकथंमुक्तिंचकथ्यताम् २ सूतउवाच शृण्वंतुऋषयःसर्वेकथांपौराणिकींशुभाम्
कथितानारदेनैवस्कंदायपरिपृच्छते ३ पुरात्रेतायुगेविप्रोवेदध्वनिस्सुतोबटुः शांडिल्यगोत्रसंभूतोब्रह्मज्ञोमहातपाः ४
भगिनीतस्याविख्यातानाम्नावेदवतीशुभा कर्मयोगेनसाबालावैधव्यत्वमुपागता ५ भ्रातुःपार्श्वेस्थितासाध्वीतपस्तप
तिदुस्तरम् ब्रह्मचारीबटुःशश्वदूर्ध्वरेतामहातपाः ६ दैवात्कदाचिच्चबटुर्ज्वरेणातीवपीडितः तदाचस्रवलितरेतोपरिधानेसु
कोमले ७ प्रातर्वेदवतीस्नातुंगंगायांनिर्गतायदा बटुस्तांप्रत्युवाचाथभगिनींभावसंयुतः ८ वस्त्रंमदीयंभगिनीज्वरस्वेदयु
तं शुचिः प्रक्षाल्यकार्यंविधिनामयास्नातुंनशक्यते ९ इत्युक्तावसनंगृह्यगतासावरवर्णिनी ऋतुस्नानशुभाचाराषोडश्य
निसुमध्यमा १० अजानंतीतदाबालादत्तंतेनाप्यजानता परिधायाऽशुचिर्वस्त्रंसस्नौदैवविमोहिता ११ वस्त्रलग्नमहद्रेत
स्तस्यायोनिमुपास्पृशत् जलार्द्रंरुधिरंदृष्ट्वाप्रविष्टंतद्वरांगके १२ प्रविष्टमात्रंसुश्रोणीदधौगर्भंरविप्रभं मनसाचिंतयद्बालाविधि
नाकिमिदंकृतं १३ मयानालोकितःस्वप्नेनकदाचिन्नरर्षभः कथंमेविकृतिर्जाताकुलदूषणकारिणी १४ नानाविधंचिंतयंती
गूढारहसिसंस्थिता दशमेमासिसंप्राप्तेनिशीथेनिजमंदिरे १५ श्चिन्महोदरसमन्वितां निंदिताहंभविष्यामिवृद्धानांपुरतः सदारोग-
श्चेद्दशमासेनसंप्यग्विज्ञायतेमया गर्भवत्कुरुतेनित्यंश्यामौजातौममस्तनौ गर्भश्चेन्मुक्तिमायातिदशमासान्नसंशयः विचार्यैवंतदाबालादुः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

२५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ एवमिति पापिनां पुण्यशीलानां
चगतिंप्रोवाचेत्युक्तं तत्रकीदृशींगतिं प्रोवाचेत्यत्र स्कांदे यमउवाच शृणुष्वद्विजशार्दूलकथयामिसमासतः दंडार्हाश्चैरवार्हामे भवंतिमनुजायथा अग्नि-

स्वल्पस्तुतेगमिष्यामित्वगृहंत्वत्प्रसादतः इत्युक्त्वात्वगृहंयातोदुष्टोदेवरथोद्विजः २५ विष्णुरुवाच तोऽजीवयित्वाज-
लदानतस्तुनारायणस्याश्रममाजगाम स्वर्गापवर्गप्रदमीश्वरंमांजहौशरीरंत्वद्दितान्निधाय २६ अथागतास्प्रियेतत्रयमदूता
भयदारुणाः गृहीत्वासोमदत्तंतंनिन्युःसूर्यसुतांतिकम् २७ भीमरूपंयमंदृष्ट्वासोमदत्तोऽब्रवीत्तदा सोमदत्तउवाच य-
त्पृच्छामिसुरश्रेष्ठतद्वदस्वजनांतकृत् २८ पापिनोयेदुराचारादेवब्राह्मणनिंदकाः त्वदीयमीदृशंरूपंतेपश्यंतिनराधमाः २९
सदाचाररतायेचकरुणासूकरपूजकाः पश्यंतितेसौम्यरूपंवदंत्येवंमहाजनाः ३० मयानुनकृतंपापंस्वल्पंवाबहुलंप्रभो भीषणं
क्रूरमत्युग्ररूपंतेदृष्टवान्कथम् ३१ यमउवाच सत्यमुक्तंत्वयाविप्रनासत्यंविद्यतेक्वचित् सुशीलोसिविपापोसिसर्वंजाना-
म्यहंद्विज ३२ त्वयायच्चरितंपापंसहसातच्छृणुष्वमे गच्छतातपसेरण्यंतृषार्तोब्राह्मणोत्वया ३३ जीवयित्वांबुदानेनमू-
र्छितोमरणोन्मुखो तयोरेकस्त्वनाचारपरःपातककृत्नरः ३४ नित्यंकरोतिपापानितिष्ठत्यद्यापिभूतले इदमेवत्वयापापंकृतं
मत्तानतोद्विज ३५ अतस्त्वमपिविप्रेंद्रजलमात्रप्रदानतः कुपात्रेनरकेतावत्तिष्ठयावत्समर्त्यगः ३६ श्रुत्वासूर्यसुतस्यैवंवचनं
भयविह्वलः ब्राह्मणःसोमदत्तारव्योयमंवचनमब्रवीत् ३७ सोमदत्तउवाच पापेनाल्पीयसादेवईदृशंदुःखमश्नुते ज्ञात्वापा-
पानिकुर्वंतिगतिस्तेषांचकावद ३८ एवंविप्रवचःश्रुत्वायमस्तस्मैसधिस्मरात् सोगरदश्चैवरुतघ्नोनास्तिकःशठः स्वर्णस्तेयीसु-
राक्षीचसमेदंड्योनसंशयः वेदार्थनिंदकोयस्तुतथाविश्वासघातकः परदाररतोयस्तुसमेदं हिंसकोऽसत्यवादीचरसविक्रयकृद्विजः परद्रोहकरोनित्यंस-
मेदं कूटसाक्ष्यप्रदोयश्चवृथाद्वेषपरायणः द्विजदेवस्वहारीचसमेदं भेदकृच्छिवविष्णोश्चशिशुघ्नोगुरुदारगः दासीप्रियोनरोयश्चसमेदं मद्यस्पृशाने

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

बृ.ज्यो.ए
धर्मस्कंध
६२२

मासस्त.४
पुरु.मा.१३
अ.२६

योवन्हिंब्राह्मणंस्करामिंयति अभक्ष्यभक्षकोयश्चसमेदं॰ पूर्वपंचमहायज्ञाद्योश्नात्यन्नंद्विजाधमः फलंमूलंपयोवापिसमेदं॰ परद्रव्याभिलाषीचपर
चौरपरायणः वृद्धापमानदोयश्चसमेदं॰ धर्मपत्नींपरित्यज्यकुलीनांशीलसंयुतां अन्यांसंगृह्यतेयस्तु समेदं॰ निरापराधांभगिनींमातरंदुहितांस्नुषां
परित्यजतियोमूढःसमेदं॰ रतिंकरोत्यमायांयोश्राद्धेत्ययश्चपर्वणि योश्नात्ययाज्ञियंमांसंसमेदं॰ दानविघ्नकरोयश्चतीर्थोपल्यचकारकः दुःप्रतिग्र
हकृन्नित्यंसमेदं॰ जयंत्यांशिवरात्र्यांचयोनरोहरिवासरे नकरोत्युपवासंहिसमेदं॰ नस्नातःकार्तिकोयेन माघमासोथमाधवः नकृतावैष्णवीभ
क्तिःसमेदं॰ नाधिमासव्रतंयेनकृतंविष्णोरतिप्रदं सस्यान्नेनार्पितंवित्तंसमेदं॰ कुपात्रदानदोयश्चद्यूतकर्मरतश्चयः अशास्त्रविहिताचारीसमेदं॰
अधुनाशृणुविप्रेंद्रमत्तः पूजांलभंतिये तानहंसंप्रवक्ष्यामिकृतकृत्योभविष्यसि स्वाचारनिरतोयश्चविष्णुभक्तिपरोनिशं तीर्थस्नानरतोयस्तुम
त्तःसन्मानमर्हति गुरुवाक्यरतोनित्यंब्रह्मचर्यपरायणः मितभाषीहविष्याशीमत्तःसन्मानमर्हति अमायांश्राद्धदोनित्यंअग्निहोत्रपरायणः विष्णुपा-

पापिनांपुण्यशीलानांगतिंप्रोवाचतत्ववे ३९ तदाब्रुवत्यर्कस्तेआविर्भूतंशतार्कभं विमानंसहसातत्रत्वप्सरा
दिनिषेवितम् ४० दृष्ट्वातत्सहसोत्थाययमस्त्वपश्यदासनात् पूजयामासतंभक्त्यापुरुषंसूर्यसन्निभम् ४१

दोदकस्नायीमत्तःस॰ सत्पात्रदानदोनित्यंपरस्त्रीषुपराङ्मुखः पंचयज्ञपरोनित्यंमत्तःस॰ऊर्जादिपुण्यमासेषुमलमासेविशेषतः विष्णुव्रतंकृतंयेनमत्तःस॰
जान्हवीजलमादायसेतुबंधेश्वरंशिवं यःस्नापयतिविप्रेंद्रमत्तःस॰ काश्यांपंचनदेतीर्थेयःस्नातःकार्तिकेनरः विधिनाश्रद्धयानित्यंमत्तःस॰ रेवायांमाधवे
मासेमेषसंस्थेदिवाकरे सुस्नातोविधिनायोसौमत्तःस॰ त्रिवेण्यांमकरस्थेर्केमाघमासिजितेंद्रियः विधिनाश्रद्धयानित्यंमत्तःस॰यमुनायांसहोमासिवृश्चि
कोपगतेरवौ यस्तत्रविधिनास्नातोमत्तःस॰ कृष्णायामधिकेमासिब्रह्मचर्यान्वितोन्वहं भक्त्यास्नातोनरोयस्तुमत्तःस॰ हेमंतेचैवचीराणिजलदानंतुमाधवे वर्षासुस-
द्मनरम्यंमत्तःस॰ मनसापिनगृह्णातिपरस्वंपरमार्तिदं स्वशक्त्यादीयतेतेभ्योमत्तःस॰ श्रद्धयापूजितोयेनदेवोमाधवकेशवो महादानानिदत्तानिमत्तःस॰ हव्ये ७२
नतर्पितादेवाःकव्येनपितरोऽखिलाः स्वादन्नैर्ब्राह्मणायेनमत्तःस॰ पतिव्रतानुयानारीपतिशुश्रूषणेरता पतिंविनानजानातिमत्तःसन्मानमर्हति इति ३९ ४०
४१

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ वसामीति विविधानिपापानि कानि तान्याह·
स्कांदे कृतानितुभ्यंपापानिराजेंद्रकथयाम्यहं ब्राह्मणानांद्दृतंवित्तं लोभेनमहतान्नृप वृत्त्योपत्हतास्तेषांबहवस्तर्जितामया अप्राप्तयौवनाकु
न्याबह्वीभुक्तामयाबलात् दिवानिशंसुरापानात्दुर्वृत्तेनकृतंमया नाराधितोमयाविष्णुःसर्वार्तिनाशनो हरिः भेदितानितडागानिबहवश्छेदितादुमाः नद

तंपूजयित्वाविधिनार्कपुत्रः समागतस्त्वात्मपदेनिविष्टः एवंसमस्तैरमरैश्चपूजितोविमानगोविष्णुपदंजगाम ५२ विष्णु
रुवाच विस्मितःसोमदत्ताख्योब्राह्मणोयममब्रवीत् कोयंदेवेशपुण्यात्मागतःकुत्रचतद्वद ५३ यमउवाच शृणुष्वद्विज·
शार्दूलकथयामिसमासतः सुकीर्तिरितिविख्यातोराजापरमधार्मिकः ५४ सकदाचिद्वनंयातोमृगयासक्तमानसः अश्वा·
रूढोददर्शाग्रेमृगंपरमसुंदरम् ५५ तेनराज्ञामृगोविद्धोमार्गणेनदृढेनच बाणप्रहारसंयुक्तःसवनेऽदर्शनंययौ ५६ समग्रं
तुबलंत्यक्त्वासराजानुजगामतं सदैवसददर्शाग्रेराक्षसंभीमविक्रमम् ५७ धनुषायोजितोबाणःतद्वधार्थंसुकीर्तिना तं
दृष्ट्वाभयसंत्रस्तःत्राहित्राहीतिचाब्रवीत् ५८ वधार्होहंनतेराजन्हतोहंस्वेनकर्मणा यद्यन्मयाकृतंकर्मतस्येदंभुज्यते·
फलम् ५९ इत्याकर्ण्यवचस्तस्यसुकीर्तिरवनीपतिः धनुषायोजितंबाणंतूणीरेप्राक्षिपत्पुनः ५० सविस्मयोत्फुल्लविलो
चनस्तुतंराक्षसंप्राहविशालदेहं त्वंकोसिपापेनचकेनरक्षस्त्वदस्वशीघ्रंमरणागतोसि ५१ विष्णुरुवाच श्रुत्वैवंराजवचनं
रक्षःप्राहकृतांजलिः अहंपूर्वंभवद्राजानाम्नादेवांतकोनृपः ५२ वसामिकांचन्यांवत्यांकर्णाटविषयेनघ मयाकुबुद्धिनातत्र
पापानिविविधानिच ५३ तंविप्रमुखेभ्योवित्तंस्वल्पमपिनृप ऋषीणामाश्रमस्थानिचौर्यवृत्त्याफलानिच त्हनानिनृपशार्दूलदैवोपहतचेतसा
धर्मोपदेशकर्तारोगरदानेननाशिताः प्रजापीडाकृतास्यर्थंप्राणिनोबहवोहताः नकृतंचमयाश्राद्धंमातापित्रोस्तुतुष्टिदं नकृतंजाह्नवीस्नानंनकृ
तंतिलतर्पणम् नटवेश्याचारणेभ्योवसुदत्तंमयानृप अर्पितंबहुलंवित्तंधर्मभ्रष्टेद्विजेयथा एवंविधस्यमेराजन्गतमायुर्वृथाखिलमिति ५३

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ किंचिदितिस्पष्टार्थः अन्यथामयाकर्मकृतंतथा योनिमवाप्तवानिति यदुक्तंतत्र येनकर्मणायांयो·
निमवाप्तवान् तामाह स्कांदे ब्रह्मस्वहरणाद्राजन्जातोहंनीलगर्दभः जातोहंसूकरोग्रामे परस्त्रीमुखचुंबनात् वायसत्वंहिसंप्राप्तमशुच्यन्नस्यभोजना
त् गरदानेनसंप्राप्तमुरगत्वंमहावने गजत्वंमद्यपानाच्च कपित्वंद्विजवंचनात् कुपात्रदानतोराजन्जातोहंकृकलासकः बहुधान्यस्यहरणात्जातोहंमू
षकोगिरौ घातकत्वंहिसंप्राप्तंजलस्थयचिभेदनात् जातोहंसारमेयोत्र यत्तीयपिशिताशनात् प्रजापीडनतःप्राप्तमुलूकत्वंवनेमम प्रासादभंजनाद्रा
जन्वृश्चिकत्वंगतोस्म्यहं एवंबहुविधाःप्राप्तायोनयोद्यकृतामयेति ६० सुकृतमिति अत्रविशेषःस्कांदे विप्रेभ्योनमयादत्तंजलमन्नंफ·

कृतानिचततःपश्चान्मृत्युकालोत्युपस्थितः तदायमभटाउग्राभीषणाःपाशपाणयः ५४ चंडदंडकरानिन्युर्बध्वामां
यमसन्निधौ मांदृष्ट्वाचित्रगुप्तस्तुयमंप्राहकृतांजलिः ५५ यावंतिसंतिपापानिक्षुद्राणिचमहांत्यपि कृतान्यने
नसर्वाणिनपुण्यंतिलमात्रकम् ५६ एवंश्रुत्वाचित्रगुप्तस्यवाक्यंदृष्ट्वाग्रेमाक्रोधरक्तांतनेत्रः दंतैर्दंतान्खादयन् का
श्यपेयोदूतानाहेनंभृशंताडयध्वं ५७ यमस्यवचनंश्रुत्वादूतानिर्दयमानसाः ताडयामासुरव्यग्रामुद्गरैर्लोहयष्टिभिः
५८ ततोमांदक्षिणद्वारिसर्वेषुनिरयेषुच निक्षिप्यबहुवर्षाणितदंतेयमदूतकाः ५९ किंचित्पापावशेषेणनानायो
निषुविक्षुपुः सोहंयथाकृतंकर्मतथायोनिमवाप्तवान् ६० नमयासुकृतंकिंचित्कृतंराजर्षिसत्तम अतोनप्राप्यते
सौख्यंभुज्यतेपापजंफलम् ६१

लानिच अतोनप्राप्यतेराजन्जलमन्नंफलंप्रियम् यावत्खनतिपातालंभ्रमत्याकाशमं
डलम् आधावत्सकलांपृथ्वीनादत्तमुपतिष्ठति श्वःकार्यमद्यकुर्वीतपूर्वाण्हेवापराण्हिकं नहिप्रतीक्षतेमृत्युः कृतंवास्यनवाकृतं नकाल
स्याप्रियःकश्चिदप्रियोवानविद्यते आयुष्येकर्मणिक्षीणेप्रसह्यहरतेजनम् यथाधेनुसहस्त्रेषुवत्सोविंदतिमातरम् तथापूर्वकृतंक·
र्मकर्तारमनुगच्छतीति ६१ ६१ ६१ ६१ ६१ ६१ ६१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कीरोशुकः ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ निरघः निष्पापः ८० ८१ ८२ ८२ ८३

अनेनलब्धंकिलभूपनित्यंनैवान्यथाकेवलमन्नदानात् स्मृत्वेतिकीरोवदतीतिनित्यंदत्तंद्विजेभ्योनचलभ्यतेनत् ७२ अ-
तःपरंप्रवक्ष्यामिभविष्यंतनुजस्यते दशवर्षसहस्राणिप्रदिष्टमायुरस्यवै ७३ त्वत्तोधिकतरंराज्यंधर्मेणैवप्रशास्यते दुहिता
मागधेशस्यनाम्नाचंद्रवतीशुभा ७४ पत्नींतांप्राप्यतस्यांचपुत्रानुत्पादयिष्यति सुशीलान्गुणसंपन्नान्शक्रतुल्यपराक्र
मान् ७५ इक्ष्वाकुर्विधान्यज्ञान्संतर्प्यचहुताशनम् राज्यभारंसुतेन्यस्यगंतावैशाश्वतंपदम् ७६ इत्युक्तंहिनरव्या
घ्रभविष्यतनुजस्यते वर्षेस्मिन्वर्ततेराजन्मासःसंक्रांतिवर्जितः ७७ प्रीतयेवासुदेवस्यपूर्वोक्तविधिनाचर श्रेयस्त
दुद्भवराजन्शकायास्मैप्रदीयताम् ७८ तेनायंनिरघोभूत्वापदंयास्यत्यनामयं त्वमपिश्रद्धयावत्सयावज्जीवंव्रतंचर
७९ व्रतप्रभावान्निरघोविष्णुलोकमवाप्स्यसि स्वस्त्यस्तुतेगमिष्यामिस्वाश्रमंमुनिसेवितम् ८० इत्युक्त्वानृपशार्दूलंव-
सिष्ठःस्वाश्रमंययौ विष्णुरुवाच वसिष्ठस्याज्ञयाराजासुबाहुर्व्रतमुत्तमम् ८१ चकाराधिकमासस्यश्रेयस्तज्जनितंप्रि
ये शुकायप्रददौराजादयार्द्रीकृतमानसः ८२ तदैवसपरित्यज्यपूर्वदेहंद्विजोत्तमः दिव्यदेहधरोभूत्वाममलोकंगतःप्रि
ये ८३ तद्दृष्ट्वाविस्मितोराजाव्रतेभक्तिंपरांदधौ प्राप्तेथषोडशेवर्षेगुणसिंधौमहोन्नते ८४ राज्यभारंसुतेन्यस्यसुबाहु
स्तपसेवनम् गत्वाराधयामासतत्रमांभक्तियोगतः ८५ मत्पदपरमंलेभेत्यक्त्वेमंपांचभौतिकम् तत्सुतोपिविशाला
क्षिकृत्वाराज्यमकंटकम् ८६ दशवर्षसहस्रांतेशाश्वतंमत्पदंगतः निषादेनापिदेवेशिपदंप्राप्तमनामयम् ८७ सत्पात्रदा
नतस्तस्माद्द्विरदानंसुपात्रकम् पात्रापात्रंविचार्यादौततोदानंसमाचरेत् ८८

गुणसिंधौ गुणसिंधुनामकेपुत्रे ८४ ८५ ८६ ८७ सत्पात्रदानतइतिचास्यपूर्वश्लोकेनसंबंधः ८८ ७ ७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

८९ ९० ९१ ९२ इतिश्रीपुरुषोत्तममाहात्म्येसप्तविंशोऽध्यायः २७ ॥ अथास्मिन्नध्यायेस्त्रीधर्मान्निरूपयति तत्रसाधारणतः स

महादानेविशेषेणकुर्यात्पात्रविचारणं कुलपूज्योपिसंत्याज्योदुर्वृत्तश्चेद्द्विजःप्रिये ८९ स्नेहेनवाथलोभेनतस्मैदानं-
ददातियः रौरवंनरकंयातियावदाभूतसंप्लवम् ९० नाधिमासात्परंकिंचिद्व्रतंपापप्रणाशनम् पात्रदानसमंपुण्यंतदन्य
त्तिजगत्त्रये ९१ पतिव्रताऽपियानारीपतिभक्तिपरायणा अधिमासव्रतेनैवयातिविष्णोःपरपदम् ९२ इतिश्रीसत्त-
पुराणसारोद्धारेपुरुषोत्तममासमाहात्म्येसत्पात्रदानफलनिरूपणंनामसप्तविंशोऽध्यायः २७ ॥ सूतउवा
च स्त्रीधर्मान्संप्रवक्ष्यामियेनसास्वर्गमाप्नुयात् पतिव्रतातुयानारीपतिवाक्यपरायणा १ भर्त्रनुगामिनीसाध्वी
स्वर्लोकेवसतिंलभेत् पतिवाक्योल्लङ्घनेननारीनिरयमाप्नुयात् २ ऋषयऊचुः स्तुतापतिव्रतानारीत्वयापूर्वंतपो
निधे तल्लक्षणानिसर्वाणिसमासेनवदस्वमे ३ सूतउवाच चोदितोनारदेनेत्थंपुरातनमुनिःस्वयं पतिव्रतायाःस
र्वाणिलक्षणान्याहसूकरः ४ श्रीनारायणउवाच शृणुनारदवक्ष्यामिसतीनांव्रतमुत्तमम् कुरूपोवाकुवृत्तोवाऽ
सुस्वभावोऽथवैपतिः ५ रोगान्वितःपिशाचोवाक्रोधनोवाऽपिमद्यपः वृद्धोवाप्यविदग्धोवामूकोंधोबधिरोऽपिवा ६
रौद्रोवाथदरिद्रोवाकदर्यःकुत्सितोऽपिवा कातरःकितवोवापिललनालंपटोपिवा ७ सततंदेववत्पूज्यःसाध्व्यावाक्का
यकर्मभिः नजातुविषमंभर्तुःस्त्रियाकार्यंकथंचन ८ बालयावायुवत्यावावृद्धयावाऽपियोषिता नस्वतंत्रेणकर्तव्यंकिंचि
त्कार्यंगृहेष्वपि ९ अहंकारंविहायाथकामक्रोधौचसर्वदा मनसोरंजनंपत्युःकार्यंनान्यस्यकुत्रचित् १० सकामंवीक्षि
ताऽप्यन्यैःप्रियवाक्यैःप्रलोभिता स्पृष्टावाजनसंमर्देनविकारमुपैतिया ११ ॥ ॥ ॥

वस्त्रीधर्माः १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४

यावंतोरोमकूपाःस्युः स्त्रीणांगात्रेषुनिर्मिताः तावद्वर्षसहस्राणिनाकंताःपर्युपासते १२ पुरुषंसेवनेनान्यंमनोवाक्कायकर्म-
भिः लोभितापिपरेणार्थैःसासतीलोकभूषणा १३ अन्येनप्रार्थितावापिबलेनविधृताऽपिवा वस्त्राद्यैर्वासिताऽपिनैवा-
न्यंभजतेसती १४ वीक्षितावीक्षितेनान्यैर्हासिताहसत्यपि भाषिताभाषितेनैवसासाध्वीसाधुलक्षणा १५ रूपयौवन
संपन्नागीतेनृत्येऽतिकोविदा स्वानुरूपंनरंदृष्ट्वानयातिविकृतिंसती १६ सुरूपंतरुणंरम्यंकामिनीनांचवल्लभं यानेच्छति
परंकांतंविज्ञेयासामहासती १७ देवोमनुष्योगंधर्वःसतीनांनपरःप्रियः अप्रियंनैवकर्तव्यंपत्युःपत्न्याकदाचन१८ भुंक्तेभुं-
क्तेयथापत्यौदुःखितेदुःखिताचया मुदितेमुदिताऽत्यर्थंप्रोषितेमलिनांबरा १९ सुप्तेपत्यौचयाशेतेपूर्वमेवप्रबुध्यति प्र-
विशेद्धव्यवाहंयावन्होयातेभर्तरिपंचतां २० नान्यंकामयतेचित्तेसाविज्ञेयापतिव्रता भक्तिंश्वशुरयोःकुर्यात्पत्युश्चापिविशेषतः
२१ धर्मकार्येनुकूलत्वमर्थकार्येऽपिसंचये गृहोपस्करसंस्कारेसक्तायाप्रतिवासरम् २२ क्षेत्राद्वनाद्वाग्रामाद्वाभर्तारंगृ-
हमागतम् प्रत्युत्थायाभिनंदेतआसनेनोदकेनच २३ प्रसन्नवदनानित्यंकालेभोजनदायिनी भुंक्षयंतंतुभर्तारंनवदेद-
प्रियंक्वचित् २४ आसनेभोजनेदानेसन्मानेप्रियभाषणे दक्षयासर्वदाभाव्यंभार्ययागृहमुख्यया २५ गृहव्ययनिमि-
त्तंचयद्द्रव्यंप्रभुणार्पितम् निर्वृत्यगृहकार्यंसाकिंचिद्बुद्ध्यावशेषयेत् २६ त्यागार्थमर्पितेद्रव्येलोभात्किंचिन्नधारयेत्
भर्तुराज्ञांविनानैवस्वबंधुभ्योदिशेद्धनम् २७ अन्यालापमसंतोषंपरव्यापारसंकथाः अतिहासातिरोषंचक्रोधंचपरिव-
र्जयेत् २८ यच्चभर्तानपिबतियच्चभर्तानखादति यच्चभर्तानचाश्नातिसर्वंतद्वर्जयेत्सती २९ तैलाभ्यंगंतथास्नानंशरी-
रोद्वर्तनंक्रियाम् मार्जनंचैवदंतानांकुर्यात्सातिमुदेसती ३०

२५ २६ २७ २८ २९ ३०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अथरजस्वलाधर्मानाह ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ यावत्नस्नातातावत्नशुद्ध्यति ३६ अन्यपुरुषदर्शनेनतादृशरूपस्यभावसंता
नंभवेदतोन्यंनपश्येदिति ब्रह्मकूर्चंदर्शपिंजूलगतंतोयं ३७ ३८ अथगर्भिणीस्त्रीधर्मानाह गर्भिणीति ३९ ४० ४१

त्रेताप्रभृतिनारीणांमासिमास्यार्तवंमुने तद्दादिनत्रयंत्यक्त्वाशुद्धास्याद्गृहकर्मणि ३१ प्रथमेहनिचांडालीद्वितीये
ब्रह्मघातिनी तृतीयेरजकीप्रोक्ताचतुर्थेऽहनिशुद्ध्यति ३२ स्नानशौचंतथागानरोदनंहसनंतथा यानमभ्यंजनंनारी
द्यूतंचैवानुलेपनम् ३३ दिवास्वप्नंविशेषेणतथावैदंतधावनम् मैथुनंमानसंवापिवाचिकंदेवतार्चनम् ३४ वर्जयेच्च
नमस्कारंदेवतानांरजस्वला रजस्वलायाःसंस्पर्शंसंभाषांचतयासह ३५ त्रिरात्रंस्वमुखंनैवदर्शयेच्चरजस्वला स्ववाक्यं
श्रावयेन्नैवयावत्स्नातानशुद्ध्यति ३६ स्नात्वाऽन्यपुरुषंनारीनपश्येच्चरजस्वला ईक्षेतभास्करंदेवंब्रह्मकूर्चंततःपि
बेत् ३७ केवलपंचगव्यंचक्षीरंवात्मविशुद्धये यथोपदेशं[illegible]नावर्तयेतवरांगना ३८ गर्भिणीचेद्भवेन्नारीतदानि
यमतत्परा अलंकृतास्नतयाताभर्तुःप्रियहितेरता ३९ तिष्ठे[illegible]सन्नवदनास्वधर्मनिरताशुचिः कृतरक्षासुभूषाचवा
स्तुपूजनतत्परा ४० कुस्त्रीभिर्नाभिभाषेतशूर्पवातंचवर्जयेत् मृतवत्सादिसंसर्गंपरपाकंचसुंदरी ४१ नवीभत्सं
किंचिदीक्षेन्नरौद्रांश्शृणुयात्कथाम् गुरुंवात्युष्णमाहारमजीर्णंनसमाचरेत् ४२ अनेनविधिनासाध्वीशोभनंपु
त्रमाप्नुयात् अन्यथागर्भपतनंस्तंभनंवाप्रपद्यते ४३ हीनांनिजगुणैरन्यांसपत्नींनैवगर्हयेत् ईर्ष्यारागसमुद्भूते
विद्यमानेपिमत्सरे ४४ अप्रियंनैवकर्तव्यंसपत्नीभिःपरस्परम् नगायेद्बन्यनामानिनकुर्यादन्यवर्णनम् ४५ नवे
सेद्दूरतःपत्युःस्थेयंवल्लभसन्निधौ निर्दिष्टेचमहीभागेवल्लभाभिमुखावसेत् ४६ नावलोक्यादिशःस्वैरंनावलोक्यः
परोजनः विलासैरवलोकंस्यात्सख्युराननपंकजं ४७ ४२ ४३ साधारणधर्माः ४४ ४५ ४६ ४७

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथप्रोषितभर्तृकास्त्रीधर्मानाह प्रस्थानाभिमुखइति ५५ ५६ ५७
४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४

कथ्यमानाकथाभर्त्राश्रोतव्यासादरंस्त्रिया पत्युःसंभाषणस्याग्रेनान्यंसंभाषयेत्स्वयम् ४८ आहूतासत्वरंगच्छेद्रति
स्थानंरतोत्सुका पत्यौगायतिसोत्साहंश्रोतव्यंहृष्टचेतसा ४९ गायंतंचपतिंदृष्ट्वाभवेदानंदनिर्भरा भर्तुःसमीपेन-
स्थेयंसोद्वेगव्यग्रचित्तया ५० कलहोनविधातव्यःकलियोग्येपियत्स्त्रिया भर्त्सितानिंदिताऽप्यथताडिताऽपिपतिव्र
ता ५१ व्यथितापिभयंत्यक्त्वाकंठगृहीतवल्लभम् उच्चैर्नरोदनंकुर्यान्नैवाक्रोशेच्चतंप्रति ५२ पलायनंनकर्तव्यंनिजगेहा
द्बहिःस्त्रिया उत्सवादिषुबंधूनांसदनंयदिगच्छति ५३ लब्ध्वानुज्ञांतदापत्युर्गच्छेदध्यक्षरक्षिता नवसेत्सुचिरंतत्रप्र·
त्यागच्छेद्गृहंसती ५४ प्रस्थानाभिमुखेपत्यौनासन्मंगलभाषिणी नवार्योसौनिषेधात्स्यान्नकार्यंरोदनंतदा ५५ अरु
वोद्वर्तनंनित्यंपत्यौदेशांतरगते वधूर्जीवनरक्षार्थंकर्मकुर्यादनिंदितं ५६ श्वश्रूश्वशुरयोःपार्श्वेनिद्राकार्यानचान्यतः
प्रत्यहंपतिवार्ताचतयान्वेष्याप्रयत्नतः ५७ दूताःप्रस्थापनीयाश्चपत्युःक्षेमोपलब्धये देवतानांप्रसिद्धानांकर्तव्यमुपया
चनम् ५८ एवमादिविधातव्यंसत्याप्रोषितकांतया अंगप्रक्षालनमंगान[illegible]लिनांबरधारणं ५९ तिलकांजनहीनत्वंगंध·
माल्यविवर्जनम् नखरोम्णामसंस्कारोदशनानाममार्जनम् ६० उच्चैर्हासपरैर्नर्मपरचेष्टाविचिंतनम् स्वेच्छापर्यटनंचै
वपरपुंसांगमर्दनम् ६१ अटनंचैकवस्त्रेणनिर्लज्जत्वंयथागतिः इत्यादिदोषाःकथितायोषितांनित्यदुःखदाः ६२ निर्वृ
त्यगृहकार्याणिहरिद्रालेपनैस्ततः प्रक्षाल्यशकचितोयेनकुर्यान्मंडनमुज्ज्वलम् ६३ समीपंप्रेयसोगच्छेद्धृष्टाप्रसन्नमुखपं
कजा अनेननारीवृत्तेनमनोवाग्देहसंयुता ६४ आहूतागृहकार्याणित्यक्त्वागच्छेच्चसत्वरं किमर्थंव्याहृतास्वामिन्·
सुप्रसादोविधीयतां ६५ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ पुनःसाधारणधर्माः ६३ ६४ ६५ ६६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

६६ ६७ ६८ ६९ वर्धिनीमृत्तिकाजलपात्रंदृषदंपाषाणं ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५

मान्चिरंतिष्ठतेद्वारिनद्वारमुपसेवयेत् स्वामिनादापितंकिंचित्कस्मैचिन्नददात्स्वपि ६६ सेवयेद्भर्तुरुच्छिष्टमिष्टमन्नंफला
दिकम् महाप्रसादइत्युक्त्वामोदमानानिरंतरम् ६७ सुखसुप्तंसुखासीनंरममाणंयदृच्छया आतुरेष्वपिकार्येषुपतिं
नोत्थापयेत्क्वचित् ६८ नैकाकिनीक्वचिद्गच्छेत्ननग्नास्नानमाचरेत् भर्तृविद्वेषणींनारींसाध्वीनोभाषयेत्क्वचित् ६९
नोलूखलेनमुसलेनवर्द्धिन्यांदृषदापि नयंत्रकेऽपिदेहल्यांसतीचोपविशेत्क्वचित् ७० तीर्थस्नानार्थिनीनारीपतिपादो
दकंपिबेत् शंकरादपिविष्णोर्वापतिरेवाधिकःस्त्रियः ७१ व्रतोपवासनियमंपतिमुल्लंघ्ययाचरेत् आयुष्यंहरतेभर्तुर्मृ
तानरकमृच्छति ७२ उक्ताप्रत्युत्तरंदद्यान्नारीक्रोधेनतत्परा सरमाजायतेग्रामे सृगालीनिर्जलेवने ७३ स्त्रीणांहिपरम-
श्चैकोनियमःसमुदाहृतः अभ्यर्च्यभर्तुश्चरणौनोक्तव्यंचसदास्त्रिया ७४ याभर्तारंसमुत्सृज्यरहश्चरतिकेवलम्
ग्रामीचासूकरीभूयात्वल्गुलीवाचविड्भुजा ७५ याहुंकृत्वाऽप्रियंब्रूतेसामूकाजायतेखलु यासपत्नींसदेर्ष्येतदुर्भगा
साऽन्यजन्मनि ७६ याभर्तारंपरित्यज्यमिष्टमश्नातिकेवलम् उलूकीजायतेक्रूरावृक्षकोटरशायिनी ७७ दृष्टिंविलु
म्पभर्तुर्याकंचिदन्यंसमीक्षते काणावाविमुखीचापिकुरूपाचैवजायते ७८ बाह्यादागतमालोक्यत्वरिताचजलास-
नैः तांबूलैर्व्यजनैश्चैवपादसंवाहनादिभिः ७९ अतिप्रियतरैर्वाक्यैर्भर्तारंयासुसेवते पतिव्रताशिरोरत्नंसानारी-
कथिताबुधैः ८० भर्तादेवोगुरुर्भर्ताधर्मतीर्थव्रतानिच तस्मात्सर्वंपरित्यज्यपतिमेकंसमर्चयेत् ८१ जीवहीनोयथा
देहःक्षणादशुचितांव्रजेत् भर्तृहीनातथायोषित्सुस्नाताप्यशुचिःसदा ८२ अमंगलेभ्यःसर्वेभ्योविधवात्यस्यमंगला वि
धवादर्शनात्सिद्धिर्जातुक्वापिनजायते ८३

७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ अथविधवास्त्रीधर्माः ८२ ८३

७९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५

विहायमातरंचैकामाशीर्वादप्रदायिनीं अन्याशिषमपिप्राप्तस्त्यजेदाशीविषोपमां ८४ कन्याविवाहसमयेवाच
येयुरितिद्विजाः भर्तुःसहचरीभूयाज्जीवतोऽजीवतोऽपिवा ८५ तस्माद्भर्तानुयातव्योदेहवच्छाययास्त्वया एवंसत्या
सत्यास्थेयंभक्त्यापत्यनुकूलया ८६ व्यालग्राहीयथाव्यालंबिलादुद्धरतेबलात् एवमुत्क्राम्यदूतेभ्यःपतिंस्वर्गंनयेत्स
ती ८७ यमदूताःपलायंतेसतीमालोक्यदूरतः अपिदुष्कृतकर्माणमुत्सृज्यपतितंपतिम् ८८ यावत्त्वलोमसंख्या-
स्तितावत्कोट्ययुतानिच भर्त्रास्वर्गसुखंभुंक्तेरममाणापतिव्रता ८९ शीलभंगेनदुर्वृत्ताःपातयंतिकुलत्रयम् पितुः
कुलंतथापत्युरिहामुत्रचदुःखिताः ९० अनुयातिनभर्तारंयदिदैवात्कथंचन तत्रापिशीलंसंरक्ष्यंशीलभंगात्पतत्य
धः ९१ तद्वैगुण्यात्सितास्वर्गात्पतिःपतनिनान्यथा विधवाकबरीबंधोभर्तृबंधायजायते ९२ शिरसोवपनंकार्यंत
स्माद्विधवयासदा एकाहारःसदाकार्योनद्वितीयःकदाचन ९३ पर्यंकशायिनीनारीविधवापातयेत्पतिम् तस्मा
द्भूशयनंकार्यंपतिसौख्यसमीहया ९४ नैवांगोद्वर्तनंकार्यंनताम्बूलस्यभक्षणम् गंधद्रव्यस्यसंभोगोनैवकार्यस्तया
क्वचित् ९५ तर्पणंप्रत्यहंकार्यंभर्तुःकुशतिलोदकैः तत्पितुस्तत्पितुश्चापिनामगोत्रादिपूर्वकम् ९६ श्वेतवस्त्रंस-
दाधार्यमन्यथारौरवंव्रजेत् इत्येवंनियमैर्युक्ताविधवापिपतिव्रता ९७ श्रीनारायणउवाच नैतादृशंदैवतमस्तिकिं
चित्सर्वेषुलोकेषुसदैवतेषु यदापतिस्तुष्यतिसर्वकामाल्लभ्यात्सकामंकुपितश्चहन्यात् ९८ तस्मादपत्यंविधवाश्च
भोगाःशय्यासनान्यद्भुतभोजनानि वस्त्राणिमाल्यानितथैवगंधाःस्वर्गेचलोकेविविधाचकीर्तिः ९९ पत्योगतेनुया-
नारीगृहेनिघ्नतिसूनवे स्नुषाधीनातुसानारीशक्नीचपरवेश्मनि १००

९६ ९७ ९८ ९९ १००

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

१०१ १०२ १०३ इतिश्रीपुरुषोत्तममाहात्म्यटीकायांअष्टाविंशोऽध्यायः २८ ५९ अथकांस्यपात्रदानमाहात्म्यंप्रस्तौति सूतउवा-
चेत्यादिना १ अव्यक्तंगुप्तम् २ एतत्पौरुषोत्तमम् ३ ४ श्रीपुरुषोत्तमं पुरुषोत्तमस्वरूपंध्यायन् ततोतत्व्रतपूर्णताकारकंदा

मितंपितादादात्येवमितंभ्रातामितंसुतः अमितस्यप्रदातारंभर्तारंकानुनप्रजेत् १०१ भर्तुःशुश्रूषणंस्त्रीणांभुक्ति
मुक्तिप्रदायकम् यस्मैतुष्यतिवैभर्तासभगासैवकथ्यते १०२ यारंजयतिभर्तारंसारंजयतिकेशवम् स्त्रीणामेषप
रोधर्मोभर्तारंसेवयेत्सदा १०३ इतिश्रीसप्तपुराणसारोद्धारेश्रीपुरुषोत्तममासमाहात्म्येस्त्रीधर्मनिरूपणंनामाष्टा
विंशोऽध्यायः २८ ५७ सूतउवाच कांस्यपात्रस्यदानंवैमलमासेविशिष्यते नारायणेनकथितंनारदायवि
पृच्छते १ नारदउवाच सर्वदानाधिकंकांस्यसंपुटंपरिकीर्तितम् एतत्कारणमव्यक्तंवदमेवृद्रीपते २ श्री
नारायणउवाच एकदैतद्व्रतंब्रह्मन्सच्चीकरद्रमापुरा तदापृच्छन्महादेवंकिंदेयंदानमुत्तमम् ३ येनसंपूर्णतायाः
निव्रतंमेपौरुषोत्तमं तन्मेवदद्यासिंधोसर्वेषांहितहेतवे ४ तच्छ्रुत्वामनसिध्यायन्ध्यायंश्रीपुरुषोत्तमम् उमामजो
गदच्छंभुः सर्वलोकहितैषिणीम् ५ श्रीमहादेवउवाच नशक्यंकिंचिदेवास्तिदानंश्रीपुरुषोत्तमे व्रतपूर्णविधिंकर्तु
मपर्णेयदिचेच्छसि ६ यद्यद्दानंगिरिसुतेत्युत्तमंपरिकीर्तितम् श्रीकृष्णवल्लभेमासितत्सर्वंगौणतांगतम् ७ तस्मा
देतादृशंदानंनैवास्तिक्वापिसुंदरि येनतेव्रतसंपूर्तिर्भवेच्छ्रीपुरुषोत्तमे ८ पुरुषोत्तममासेस्मिन्व्रतसंपूर्णहेतवे
ब्रह्माडसंपुटाकारंतदर्हंदेयमगने ९ नशक्यंतत्तुकेनापिदातुंक्वापिवरानने तस्मादेतत्प्रतिनिधिंकृत्वाकांस्यस्य·
संपुटम् १० तन्मध्येपूरयित्वैवापूपांस्त्रिंशन्मितान्मुदा सप्ततंतुभिरावृत्यसंपूज्यविधिवत्प्रिये ११ नंवकिंकथनीयमितिध्या
यन् ५ हेअपर्णेहेपार्वति छंदसिवेदे ६ ७ ८ अर्हंयोग्यं ९ ब्रह्मांडदानफलदायकंकांस्यसंपुटदानमित्यनआह नशक्यमिति १० ११

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

१२ १३ १४ मुनिर्नारदः इतिहासांतरमाह विष्णुनेति १५ १६ पूर्वं त्रिंशत्कांस्यसंपुटदानप्रसंगमुक्त्वा समर्थस्यप्रत्यहं त्रयस्त्रिंशत्कांस्यपात्रदा-
नप्रसंगमाह एकैकस्मैइति १७ अर्द्धोदये अर्द्धोदयाख्यपर्वविशेषे १८ अथप्रत्यहमेकैककांस्यपात्रदानप्रसंगमाह त्रिंशदिति १९ पूर्वंप्रियंकरस्यभा
र्या मंजुभाषिणी नाम्नी या आसीत् सा मलमासे प्रत्यहं कांस्यपात्रदानेन शर्मसंस्कृतं प्राप अत्रप्रसिद्धा कथा पुराणसंहितायां पुरामालवदेशेउज्जयिनी नगरे
धर्मवल्लभोनामनृपः स्वधर्मेण प्रजा रंजयामास तन्नगरे प्रियंकरोनामकश्चिद्दास्यकरः अनपत्यः आसीत् एकदा प्रियंकरभार्या मंजुभाषिणी क्षिप्रायां-

देयंविप्रायविदुषेव्रतसंपूर्णहेतवे एवंत्रिंशन्मितान्येवदेयानिसतिवैभवे १२ इत्याकर्ण्यवचोरम्यंधूर्जटेरुपकारकम्
अब्रवीत्तवदुमारद्दृष्टासर्वलोकहितैषिणी १३ त्रिंशत्कांस्यानिविद्वद्भ्यः संपुटानिव्यतीर्यसा पूर्णंव्रतविधिंकृत्वाप्रमुमोदातीव
नारद १४ सूतउवाच इत्याकर्ण्यमुनिर्विप्राः परंहर्षमवापह विष्णुनाकथितंलक्ष्म्यैरत्तच्छृणुध्वंद्विजोत्तमाः १५ पूजांतेश्र
द्धयेविष्णुंततोब्राह्मणपूजनम् ब्राह्मणान्भोजयेत्तश्चात्रयस्त्रिंशत्सपत्निकान् १६ एकैकस्मिन्प्रदातव्यंकांस्यपात्रंसमोदकं
तेभ्योआशीर्गृहीत्वातुस्वयंभुंजीतवाग्यतः १७ सूतउवाच अर्द्धोदयेपुष्कराख्येतुलापुरुषदानतः तत्पुण्यंप्राप्यतेनूनंकांस्य
पात्रप्रदानतः १८ त्रिंशन्मासकृतंपापंमासेकेनलयंव्रजेत् कांस्यपात्रंघृतयुतंप्रत्यहंयःप्रयच्छति १९ प्रियंकरस्यभार्या-
प्रियाऽऽसीत्सामंजुभाषिणी

स्नात्वा समागतान् पौरान्दृष्ट्वा सस्मितं प्रोवाच मंजुभाषिण्युवाच हेपौराः पूजनपात्रहस्ताः यूयंक्कुतगाः किमर्थंत
त्कथय पौराऊचुः रेरेमूढेकिंनजानासि अयंपुरुषोत्तममासः यत्रस्नानार्चनकांस्यादिदानेनचवैकुंठप्राप्तिर्भवति तच्छ्रुत्वा मंजुभाषिणीगृहमागत्य पतिमु-
वाच हेकांत आवाभ्यां किमपिसुकृतं नकृतं सदापराधीनतयाकालोगमितः मलमासेस्मिन् दानादिकर्मापि नकृतं प्रियंकरउवाच हेकांते किमेवंलप्य
से अहंसर्वंजानामि किंकरोमि सर्वंद्रव्यवशं तद्द्रव्यंप्राप्यतेपुण्यैः पुण्यंद्रव्यंविना नहि तयोरेवंप्रवदतोरात्रिःप्रहरत्रयंगता ततःप्रियंकरःस्वस्वामिगृहे-
अश्वशालायां अश्वबंधनार्थंकीलखननेप्रयासंकृतवान् तदाभूमिगतंकांस्यपात्रंविनिर्गतं तत्कांस्यपात्रंतेनदानार्थंरक्षितं तद्भार्याचस्वामिनीवस्त्राणां

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

क्षालनार्थंगता तत्रमार्गस्थितो ताम्रसंभवंढबुकः प्राप्तः ततः वस्त्रक्षालनं कृत्वा सत्वरं गृहमागत्यस्वामिनः करे ढबुकं समर्पयामासस्वामिनाच कांस्यपात्रं
पत्न्यैदर्शितं ततःढबुकं कांस्यपात्रं चैकीकृत्य त्विनेधिचारं चक्रतुः हेस्त्रि स्वस्व द्रव्यनयास्वामि द्रोहः कथं कार्यः आवांभावाबंधेनउदरार्थं स्थितो यत्किंचित्प्रा-
प्यते स्माभिस्तत्तेवैवचन संशयः तस्मादेतद्द्रूयं बालेगृहीत्वा स्वामिनोंतिके गच्छावोयेन तुष्येतसस त्यप्रियईश्वरः इतिनिश्चित्यस्वामिन्यग्रेगत्वा भगवन्नेतद्द्रूयं
प्राप्तमावाभ्यांगृह्यतामिति वणिक्जनोपिढबुकं कांस्यपात्रस्थं दृष्ट्वा तोप्रति आह एतत्तवैवेत्युक्त्वा पुनरर्पयामास तत्प्रभृतितो अतीवविश्वास पात्रतांगतो
स्वस्थानंचागतो ततः प्रातः मंजुभाषिणी क्षिप्रायांस्नानार्थंगंतुं पतिं प्रार्थितवती पतिश्च इदं कांस्यपात्रं ढबुकंचगृहीत्वा गच्छत्वं कत्तावकमिदं स्वस्पंद्र
व्यंविप्रोगृहीष्यति येनकेनाप्युपायेन स्नात्वा दत्वैहि मेतिकं इतिभर्त्रा प्रेषितासा क्षिप्रायांस्नात्वा महाकालं समभ्यर्च्य स्तुत्वा पौराणिकाय ढबुकं कांस्यपा

मलमासेन्वहं कांस्यं दानेनापस्कृतं शकृत्तम् २० त्रयस्त्रिंशदपूपांश्च कांस्यपात्र समन्वितान् प्रदद्याद्द्विजवर्येभ्यः नु घृतशर्क
रयासह २१ अधिमासेतुसंप्राप्ते पापमुक्त्यैजनार्दनम् उद्दिश्यापूपदानेन घृतेन सहरुक्मकम् २२ विष्णुप्रीत्यैप्रदद्या-
च्चपृथ्वीदानफलंलभेत् त्रयस्त्रिंशदपूपांश्चदानाद्धोम्श्चदिनेदिने २३

त्रंदत्वा कथांश्रुत्वा गृहमागत्याहं कृतकृत्यास्मीत्येवंपतिमः
भाषत एवंमासपर्यंतं व्रतंकर्तुं उद्योगं कृतवती परंतु द्वितीयेदिवसे दातुं कांस्यपात्रं नविद्यते तेनव्याकुलचित्ता रात्रौ स्वमंदिरे सुष्वाप तदाशिव प्रेरितोनंदी
सूक्ष्मरूपेण गृहं प्रविश्य किंचिद्द्रव्यं निचिक्षिपे तदामंजुभाषिणीस्वामिवत् संबंधनार्थं यदागता तदात्र द्रव्यं दृष्ट्वा गृहीत्वा भर्त्रेप्रापच्छत् प्रियंकरोपिवृ
त्तांतकथनपूर्वकं तद्द्रव्यं वणिजःपुरःक्षिप्तं वणिक्जनोपि तद्द्रव्येनममेतिविचार्यपुनस्तस्मैसमर्प्य प्रोवाच स्वव्यापारतयाप्राप्तममृतं तद्द्रव्यं विदुः प्रियंकरस्त्व-
भार्यस्त्वंगृहीत्वेदं धनंमुदा कुरुपुण्यादिकंकर्मव्यापारंचतथाकुरु एवंवचनंश्रुत्वा धनंप्रगृह्य मौल्येनत्रिंशत्कांस्यपात्राणि गृहीत्वा प्रत्यहंकांस्यपात्रदा
नंस्नानादिकंच मासपर्यंतं मंजुभाषिणी व्रतंचकार तेनपुत्रादिसंपत्तिं प्राप्यांतेतौ मुक्तिंगताविति २० अशक्तस्यैककांस्यपात्रस्थितत्रयस्त्रिंशदपूपदान-
माह त्रयस्त्रिंशदिति २१ २२ अथशक्तिमतोदानप्रसंगमाह कांस्यपात्रेत्रयस्त्रिंशदपूपान्सुवर्णगुडसंयुक्तान् निधाय दिनेदिनेप्रदद्यादिति २३ ८१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

दानसमयेमंत्रमाह अधिमासेत्विति २४ २५ २६ २७ अपूपपूरित कांस्यपात्रदानप्रसंगमुक्तान्नपूरितकांस्यदानमाह गृहाणेति २८

स्रुवर्णगुडसंयुक्तान् कांस्यपात्रेनिधायच अधिमासेतुसंप्राप्ते शक्रसूर्यादिदैवते २४ नरकोत्तारणायैवमया दानंप्रदीयते त्रयस्त्रिंशदपूपांश्च घृतशर्करयासह २५ सदक्षिणामयानुभ्यं कांस्यपात्रेण दापिताः दातादिवाकरोदेवो गृहीतात्वदि वाकरः दानेनानेनधिप्रेंद्रसूर्योमेप्रियतामिति २६ प्रीयतांदेवदेवेशब्रह्मशंभुजनार्दनाः तेषांप्रसादात्सकलामममसंतुमनो रथाः २७ गृहाणपरमान्नेनकांस्यपात्रंप्रपूरितं सघृतंगुडसंयुक्तंप्रीतोभवदिवाकर २८ त्वयादत्तमिदंपात्रंपरमान्नेनपू रितम् सघृतंप्रतिगृण्हामिप्रीयतांमेदिवाकरः २९ द्वादश्यामलमासस्यक्षयेपातेशक्रेन्हिवा दुर्बलेनापिकर्तव्यंत्रय स्त्रिंशदपूपकम् ३० मलमासेतुसंप्राप्ते एकस्मिंश्चशुभेदिने निष्किंचनेनदातव्यंघृतशर्करयासह ३१ मासानांमलमासो यंमलिनःपापसंभवः तस्यपापस्यशांत्यर्थमन्नदानंकरोतियः ३२ यावंतिचैवछिद्राणिअपूपादिषुभोद्विजाः तावद्वर्षस हस्राणिस्वर्गलोकेमहीयते ३३ मोदकेनयुतंकांस्यपात्रंगोधूमपूरितं सदक्षिणंब्राह्मणायप्रदद्याद्विधिनानरः ३४ दा नकालेइमंमंत्रमुच्चरेदंबुजेक्षणे मयायदर्जितंपापंज्ञानतोज्ञानतोपिच ३५ तस्यपापस्यशांत्यर्थंकांस्यपात्रंददाम्यहम् दानेनानेनमेदेवपरमात्माजनार्दनः ३६ प्रसादात्तवविप्रेंद्रप्रसन्नोस्तुदयानिधिः एवमुच्चार्यविप्रायदातव्यंकांस्यभाज नम् ३७ माघमासेनाम्रपात्रंस्रुवर्णतिलसंयुतं दत्वायातिस्वर्गलोकंपितृभिःसहितोनरः ३८ जलप्रदस्तुवैशाखेका र्तिकेदीपदानतः नरःस्वर्गपुरंयातिगंधर्वगणसंयुतः ३९ कांस्यप्रदोधिकेमासेममलोकेमहीयते मुनयोतःप्रशंसंतिकां स्यपात्रंविसंक्रमे ४०

अतिदुर्बलेन कांस्यपात्रंविनाप्यपूपदानंकर्तव्यमित्याह द्वादश्यामित्यादिना २९ ३०

३१ ३२ ३३ धान्यपूरितकांस्यदानमाह ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४०

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

४१ अतिसमर्थविषयमाह हेप्रिये लक्ष्मि मलमासे प्रत्यहं त्रयस्त्रिंश ब्राह्मणेभ्यः पृथक्पृथक् एकैकं कांस्यपात्रंचकारात् अपूपादिपूरितं दद्या
दिति ४२ मंत्रः ४३ चत्वारिंशन्माषात्मकंपलप्रमाणं ४४ इतिपुरुषोत्तममासमाहात्म्यटीकायामेकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ ॥ अथ

तिलपात्रंवरंमाघेवैशाखेप्रवरंजले कार्तिकेप्रवरोदीपः कांस्यपात्रंविसंक्रमे ४१ त्रयस्त्रिंशत्संख्यकेभ्योब्राह्मणेभ्यो
पृथक्पृथक् एकैकंकांस्यपात्रंचप्रदद्यात्सत्यहंप्रिये ४२ कांस्येब्रह्माशिवोलक्ष्मीःकांस्यमेवविभावसुः कांस्यंविष्णुम
यंयस्माद्दतः शांतिंप्रयच्छमे ४३ घृतांतेकांस्यपात्रंवाचतुःषष्टिपलैर्युतम् सवत्सांगांचवैदद्यात्तस्यपुण्यमनंतकम् ४४
इतिश्रीसप्तपुराणसारोद्धारेश्रीपुरुषोत्तममासमाहात्म्येकांस्यदानप्रसंगवर्णनंनामैकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ ॥
सूतउवाच उद्यापनविधानंवैप्रवक्ष्यामिविशेषतः यदुक्तंदृढधन्वानपुरावाल्मीकिनामुदा १ दृढधन्वोवाच अथसम्य
ग्वद ब्रह्मन्नुद्यापनविधिंमुने पुरुषोत्तममासीयव्रतीनांकृपयानृणाम् २ वाल्मीकिरुवाच समासतःप्रवक्ष्यामिमा
सेश्रीपुरुषोत्तमे उद्यापनविधिंसम्यग्व्रतसंपूर्णहेतवे ३ कृष्णपक्षेचतुर्दश्यांनवम्यांपुरुषोत्तमे अष्टम्यांवाथकर्तव्यमुद्या
पनमुदीरितम् ४ यथालब्धोपचारेणमासेऽस्मिन्पुरुषोत्तमे पुण्येऽस्मिन्प्रातरुत्थायकृत्वापूर्वाण्हिकाःक्रियाः ५ समाहि
तमनाभूत्वात्रिंशद्विप्रान्निमंत्रयेत् सपत्नीकान्सदाचारान्विष्णुभक्तिपरायणान् ६ यथाशक्त्यथवासप्तपंचवित्तानु
सारतः ततोमध्यान्हसमयेद्रोणमानेनभूपते ७ तदर्धेनतदर्धेनेनिजशक्त्यानुसारतः पंचधान्येनकुर्वीतसर्वतोभद्रमुत्त
मम् ८ चत्वारःकलशास्थाप्याहैमावाराजताःशुभाः ताम्रावामृन्मयाशुद्धाअव्रणामंडलोपरि ९ चतुर्दिक्षुचतुर्व्यूहप्री
तयेश्रीफलान्विताः सहस्त्रवेष्टितानागवल्लीदलसमन्विताः १० मलमासव्रतोद्यापनविधानमाह सूतउवाचेत्यादिना १ २ ३
उदीरितंवक्ष्यमाणप्रकारेणकथितं ४ ५ ६ द्रोणमानंआढकचतुष्टयात्मकं आढकमानंतोला २१३ मा॰४ द्वादशशेरात्मकोद्रोणोभवति ७
८ ९ १०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

११ १२ १३ जपार्थिना यजमानेन चतुर्व्यूहदेवता मंत्रजपार्थमित्यर्थः हस्तमुद्रा पवित्रीति प्रसिद्धा आदिशब्देनासन मालाकंक-
णादिकमपिग्राह्यम् १४ प्रायश्चित्तं हेमाद्रि संकल्पपूर्वकं प्रायश्चित्तगोदानं दशविधस्नानं १५ पूर्वोक्तविधिना षष्ठाऽध्यायोक्तविधि

वासुदेवं हलधरं प्रद्युम्नं देवमुत्तमम् अनिरुद्धं चतुर्थे वै स्थापयेत्कलशेषु च ११ पुरुषोत्तममवतारं भे स्थापितं पुरुषो
त्तमम् सराधं देवदेवेशं कलशेन समन्वितम् १२ तत आनीय तन्मध्ये मंडलोपरि विन्यसेत् आचार्यं वैष्णवं कृत्वा
वेदवेदांगपारगम् १३ विप्राश्चत्वार एवात्र वरणीया जपार्थिना द्वे द्वे वस्त्रे च दातव्ये हस्तमुद्रादिसंयुते १४ आचार्यस
मलंकृत्य वस्त्रभूषादिभिर्मुदा ततो देहविशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तं समाचरेत् १५ ततः पूर्वोक्तविधिना पूजा कार्या सहाति
या चतुर्व्यूहजपः कार्यो वृतैर्विप्रैश्चतुर्विधः १६ चतुर्दिक्षु प्रकर्तव्या दीपाश्चत्वार उद्धृताः अर्घ्यदानं ततः कार्यं नारिके
लादिभिः क्रमात् १७ पंचरत्नसमायुक्तं जानुभ्यां सक्तभूतलः स्वपाणिपुटमध्यस्थैर्यथालब्धैः फलैः शुभैः १८ श्र
द्धाभक्तिसमायुक्तः सपत्नीको मुदान्वितः अर्घ्यं दद्यात्प्रहृष्टेन मनसा श्रीहरिं स्मरन् १९ अर्घ्यमंत्रः देवदेव नमस्तुभ्यं
पुराणपुरुषोत्तम गृहाणार्घ्यं मया दत्तं राधया सहितो हरे २० अर्घ्यं दत्वा हरिं भक्त्या नत्वा श्रीपुरुषोत्तमम् चतुर्थ्यंतैः
नाममंत्रैस्तिलहोमं च कारयेत् २१ ततस्तद्दशांशेन तन्मंत्रैः कार्यं तर्पणमार्जने नीराजयेत्ततो देवं ध्यानपुष्पांजलिं ततः २२ नमस्का
रं ततः कुर्यात्साष्टांगं गृहिणीयुतः पूर्णपात्रं ततो दद्यात्कुम्भपोसहिरण्यकम् २३ आचार्याय ततो दद्याद्दक्षिणां विपुलां मुदा-
आचार्यं तोषयेद्भक्त्या वस्त्रै राभरणैरपि २४ सपत्नीकं ततो दद्यादृत्विग्भ्यो दक्षिणां पराम् घृतपात्रं तिलपात्रं धेनुदानं त
थैव च २५ उमामहेश्वरं दद्याद्दंपत्योः परिधापकम् पदमष्टविधं दद्यादुपानद्युगलं तथा २६ ना १६ १७ १८ १९

२० नाममंत्रैः वासुदेवाय नमः संकर्षणाय नमः प्रद्युम्नाय नमः अनिरुद्धाय नम इति २१ २२ २३ २४ २५ २६

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

श्रीमद्भागवतमिति अत्रविशेषो बृहन्नारदोक्तमाहात्म्ये श्रीमद्भागवतं साक्षाद्भगवद्रूपमद्भुतं योदद्याद्वैष्णवायैव पंडितायद्विजन्मने सकोटिकुलमु
द्धृत्यत्वप्सरोगणसेवितः विमानमधिरुह्येतिगोलोकं योगिदुर्लभं महादानानियान्यष्टौ छंदोदानानियानिच श्रीमद्भागवतदानस्यकलांनार्हंतिषोड
शीमिति पूर्वाध्यायोक्तकांस्यपात्रदानादत्रविशेषप्रकारांतरमाह कांस्यानीति २७ २८ २९ प्रत्येकसंपुटस्यतौल्यमानमाह सार्द्धप्रस्थद्वयमिति
प्रस्थमानं द्विसप्ततिरौप्यभारात्मकंनिर्धनस्यतुनैवंनियमइत्याह निर्धनेनेति ३० अपूपकरणाशक्तौतत्सामग्रीदातव्येत्याह अथवेति ३१ ३२

श्रीमद्भागवतंदद्याद्भक्त्याश्चवैष्णवायच कांस्यानिसंपुटान्येवत्रिंशद्देयानिसर्वथा २७ त्रिंशत्त्रिंशदपूपैश्चमध्येसंपू
रितानिच मत्स्यपूपंतुयावंतिच्छिद्राणिपृथिवीपते २८ तावद्वर्षसहस्राणिवैकुंठेवसतेनरः ततःप्रयातिगोलोकं
निर्गुणंयोगिदुर्लभम् २९ सार्द्धप्रस्थद्वयकांस्यसंपुटंपरिकीर्तितम् निर्धनेनयथाशक्त्याकार्याणिव्रतपूर्तये ३०
अथवापूपसामग्रीमपक्वांसफलांपराम् तत्राधायप्रदेयानिपुरुषोत्तमप्रीतये ३१ निमंत्रितानांविप्राणांसस्त्रीकाणांनरा
धिप संकल्पंचप्रकुर्वीतपुरुषोत्तमसन्निधौ ३२ अथप्रार्थना श्रीकृष्णजगदाधारजगदानंददायक ऐहिकामुष्मिकान्
कामान्निखिलान्पूरयाशकमे ३३ इतिसंप्रार्थ्यदेवेशंभोजयेद्ब्राह्मणान्मुदा संपूज्यविधिवद्भक्त्यासभार्यान्घृतपायसैः
३४

३३ घृतपायसैरिति घृतपायससाहचर्येण अन्येषामपिग्रहणं बृहन्नारदोक्तमाहात्म्ये भविष्येचसपत्नीकान्द्विजान्भ
क्त्याभोजयेद्घृतपायसैः भोजनस्यतु संकल्पमाचरेद्विधिनाव्रती द्राक्षाभिः कदलीभिश्च चूतैश्चपनसैरपि कपित्थैर्नारिकेलैश्चनारिंगैर्दाडिमीफलैः कू
ष्मांडैर्बृहतीबीजैश्चशृंगवेरसमूलकैः घृतपाचितपक्वान्नैःशष्कुलीभिश्चमाषकैर्वटैः शर्कराघृतपूरैश्चफाणितैःखंडमंडकैः उर्वारुकर्कटीशाकैरार्द्रकैश्चसनिंबकैः
अन्यैश्चविविधैःशाकै राम्नैःपक्वैः पृथक्पृथक्चतुर्द्धाभोजनैरेवषड्रसैःसहसंगतैः वासितान्गोरसांस्तत्र परिवेश्यमृदुब्रुवन् इदंस्वादुमुदाभोज्यं भवद
र्थंप्रकल्पितं यान्यतांरोचतेब्रह्मन्यन्मयापाचितंप्रभो धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मिपावितंममंमंदिरं विसर्जयेत्ततोविप्रान्दत्वातांबूलदक्षिणेइति ३४ ८३

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तांबूलपदार्थानाह बृहन्नारदीये एलालवंगकर्पूरजातिपत्रीजातिजानि च कस्तूरीमुरमांसीच चूर्णं चरवादिरं शुभम् एतैश्चमिलितं देयंतांबूलंभगवत्प्रिय
मिति ३५ वैणवीः दंशपात्राणि अलंकृत्यसौभाग्यपदार्थैः संपूर्य ३६ यस्यस्मृत्याचनामोक्त्यातपःपूजाक्रियादिषु न्यूनंसंपूर्णतांयातिसद्योवंदे
तमच्युतमिति भूतेभ्यः गोश्वानकीटपतंगदीनमनुष्येभ्यइति ३७ ३८ ३९ उपहारंपूजितसामग्री ४० एवंबृहन्नारदीयोक्तमुद्यापनंवि-

भोजयित्वामुदाविप्रान्दद्यात्तांबूलदक्षिणाः परितोष्यसपत्नीकान्हस्तेदद्याच्चमोदकान् ३५ पत्नीभ्योवैणवीर्दद्या
दलंकृत्यविधानतः आसीमांतमनुव्रज्यब्राह्मणांस्तान्विसर्जयेत् ३६ यस्यस्मृत्येतिमंत्रेणनमस्कृत्यजनार्दनम् अन्नं
विभज्यभूतेभ्योयथाभागमकुत्सयन् ३७ भुंजीतस्वजनैःसार्द्धंमिथ्यावादविवर्जितः दर्शस्यदिवसेप्राप्तेकुर्याज्जागरणं
निशि ३८ राधिकासहितंहैमंपूजयेत्पुरुषोत्तमम् पूजांतेचनमस्कृत्यसपत्नीकोमुदान्वितः ३९ व्रतीविसर्जयेद्देवंसरा
धंपुरुषोत्तमम् आचार्यायततोदद्यादुपहारंसमूर्तिकम् ४० सूतउवाच उद्यापनेप्रवक्ष्यामिमतांतरमतःपरम् वि
ष्णुनाकथितंलक्ष्म्यैतच्छृणुध्वंद्विजोत्तमाः ४१ विष्णुरुवाच उद्यापनविधिंदेविकथ्यमानंमयाशृणु कृष्णपक्षेच
तुर्दश्यांनित्यंतावत्समाचरेत् ४२ सर्वोपस्करसंयुक्तोव्रतीपूजागृहंविशेत् नित्यपूजांप्रकुर्वीतकुर्यात्संकल्पकंततः
४३ शुक्लप्रतिपदारभ्ययन्मयाचरितंव्रतम् अधिमासस्यदेवेशविधिनाप्रीतयेनव ४४ उद्यापनंकरिष्येहंतस्याद्यम
धुसूदन निर्मायपंचभिर्धान्यैःसर्वतोभद्रमंडलम् ४५ शोभितंवनमालाभिर्वितानध्वजराजितम् बहुदीपसमाकीर्णं
किंकिणीचरशोभितं ४६ दर्पणैश्चामरैश्चैवकलशैश्चसमावृतं कदलीस्तंभशोभाढ्यंचतुरस्रंसुमंगलम् ४७ धानंनिरूप्येदानीं

स्कांदीयंविष्णुप्रोक्तंनिरूपयतिसूतउवाचेत्यादिना अत्रमतद्वयेपिफलतात्पर्यमेकमेवद्वयोरन्यतमेनकर्तव्यमित्यर्थः ४१ नित्यंस्वकीयान्हिकम्
४२ नित्यपूजांप्रत्यहंयथापूजनंक्रियते तथापूजांप्रकुर्वीततत‌ःअनंतरं ४३ सकल्पमाह शुक्लेतिसार्द्धेन ४४ ४५ ४६ ४७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ एवमुक्तप्रकारेण चतुर्कुंभस्थदेवतापूजनंनिरूप्य मतांतरमाह एवमिति एवंद्वादशकुंभेषुजनार्दनंवापूज
येत् अत्रविशेषः स्कांदे मंडलंसप्तधान्येनसर्वतोभद्रसंज्ञकं त्रिंशत्संख्याघटास्तत्रस्थाप्यतोयप्रपूरिताः सवस्त्राःसफलाश्चैवमध्येस्वर्णमयःशु
भः ताम्रमयोमृण्मयोवाघटस्तत्रयजेद्धरिम् विभवेसतिकर्तव्योमासेमासेप्रयत्नतः नोचेद्द्वादशेमासिकर्तव्योयंविधिक्रमः आयुष्यमस्थिरंमत्वा

तन्मध्येस्थापयेत्कुंभंजलयुक्तंततः परम् लक्ष्मीनारायणंदेवंपूर्णपात्रोपरिन्यसेत् ४८ पूर्वादिषुचतुर्दिक्षुकलशान्जल
पूरितान् पंचपल्लवसंयुक्तान्पंचरत्नसमन्वितान् ४९ स्थापयेद्व्रणांस्तत्ररक्तसूत्रैश्चवेष्टितान् कुंडंतत्रप्रकुर्वीतस्थंडि
लंवासलक्षणम् ५० संस्थाप्यविधिनातत्रपावकंचततोग्रहान् साधिप्रत्यधिदेवत्यानीशान्यांस्थापयेद्व्रती ५१
ग्रहाणांपूजनंकुर्याच्छौनकोक्तविधानतः ततस्त्वावाहयेदिंद्रंकलशेपूर्वदिक्स्थिते ५२ त्रातारमिंद्रमितिमंत्रेणदक्षिणेचयमं
तथा पश्चिमेवरुणंदेवंकुबेरमुत्तरेतथा ५३ एवंद्वादशकुंभेषुपूजयेद्वाजनार्दनम् एवंसर्वंप्रकर्तव्यंकास्थितेपरमासने ५४
ममपूजांप्रकुर्वीतपूर्वोक्तविधिनानरः स्त्रीपुंसोर्भूषणानीहसूक्ष्माणिवसनानिच ५५ तथाभोजनपात्राणिचतीमत्यं
समर्पयेत् कर्मकृत्वाज्यभागांतंततोहोमंसमाचरेत् ५६ सिताज्यपायसान्नेनकेवलेनघृतेनवा अष्टोत्तरसहस्रंवाशतम
ष्टोत्तरंनरः ५७ तद्विष्णोरितिमंत्रेणद्वादशाक्षरकेनवा पूर्णाहुतिविधानेनसर्वकर्मसमाचरेत् ५८ सप्तप्रदक्षिणांकृत्वा
स्तुत्वादानानिदापयेत् मासेमासेप्रकारयेत् त्रिंशद्भिर्हायनैःपूर्णंसर्वैमासाभवंतिहि ५४ ममेतिविष्णूक्तिः ५५ ५६ ५७

तद्विष्णोरितिवैदिकोमंत्रः द्वादशाक्षरोतांत्रिकोवैदिकश्च ॐनमोभगवतेवासुदेवायेति ५८ दानानिकानिइत्यपेक्षायामाह पाद्मोक्तमाहात्म्ये स्व
र्णरजतंक्षौमंवस्त्रमाविकमौर्णिकं पयस्विनीसवत्सागौर्नानोपस्करसंयुता कंबलाजिनरत्नानिवासांसिविविधानिच दंपतीपरिधानंचपदमष्टविधंत ८४
था तिलपात्रंघृतपात्रंजलपात्रमुपानहौ मुखावलोकनार्थंवैकांस्यपात्रंससर्पिषम् शालग्रामममूर्तिदानंछत्रदानंतथैवच सवस्त्रंवंशपात्रंचपादुकां

चकमंडलुम् कुंडलंमुद्रिकायुक्तंदेयंचविदुषेतया सप्तधान्यस्यदानानिह्युपवीतस्यचैवहि तांबूलस्यफलानांचदानंतत्रसमाचरेत् स्तुलेत्यत्र वि-
ष्णुस्तोत्रमाह तत्रैवपूर्ववत्पूजनंकृत्वा स्तोत्रमेतदुदीरयेत् नमःपुरुषोत्तमाख्यनमस्तेविश्वभावन नमस्तेस्तुहृषीकेशमहापुरुषपूर्वज येनेदमखि
लंजातंयत्रसर्वंप्रतिष्ठितम् लयमेष्यतियत्रैवतंप्रपन्नोस्मिकेशवं परेशपरमानंदपरात्परतरःप्रभुः चिद्रूपश्चित्परिज्ञेयःसमेकृष्णःप्रसीदतु कृष्णंकमल
पत्राक्षंरामंरघुकुलोद्भवं नृसिंहंवामनंविष्णुंस्मरन्यातिपरांगतिं वासुदेवंवराहंचकंसकेशिनिषूदनं पुराणपुरुषंयज्ञपुरुषंप्रणतोस्म्यहं अनादिनिधनं-
देवंशंखचक्रगदाधरम् त्रिविक्रमंहलधरंप्रणतोस्मिसनातनं यइदंकीर्तयेन्नित्यंस्तोत्रंपापामुत्तमोत्तमं सर्वपापविनिर्मुक्तोविष्णुलोकेमहीयते इति
स्तुत्वाततोविष्णुंब्राह्मणांश्चप्रपूजयेदिति शय्यादानमितितल्लक्षणमाह स्कांदीयमाहात्म्ये ततःशय्यांसमानीयसारदारुमयींदृढां दंतपत्राचितांरम्यां

शय्यादानंसविधिनाकर्तव्यंव्रतपूर्तये ५९ तथैवकुर्याद्गोदानंपूर्वोक्तविधिनानरः गोदानानंतरंदेविसपत्नीकान्द्वि
जोत्तमान् ६० भोजयेद्विविधान्नैश्चपायसाज्यसितादिभिः कलशस्थैश्चपानीयैःप्रकुर्यादभिषेचनम् ६१ आचार्या
यैवतत्सर्वंप्रदद्याद्व्रतिनाध्रुवम् दिवसस्याष्टमेभागेस्वयंभुंजीतवाग्यतः ६२ ५ ६ ५

दिव्यपट्टैरलंकृताम् सहतूलीप्रतिच्छन्नांशुभगंडोपधानिकाम् प्रच्छादनपटीयुक्तांधूपगंधादिवासिताम् तांबूलंकुंकुमाक्षोदकर्पूरा
गरुचंदनम् दीपकोपानहच्छत्रचामरासनभोजनम् पार्श्वेषुस्थापयेद्भक्त्यासप्तधान्यानिचैवहि शय्यामेवंविधांकृत्वासर्वोपस्करसंयुताम्
तस्यांसंस्थापयेन्मूर्तिं मदीयांप्रतिमांप्रिये ततःसंप्रार्थयेद्देविप्रबद्धकरसंपुटैः देवदेवजगन्नाथदामोदरदयानिधे त्वामहंप्रमयायुक्तंवरशय्या
सनेस्थितम् आचार्यायप्रदास्यामिव्रतसंपूर्णहेतवे त्वद्दानेनरमाकांतममसंतुमनोरथाः एवंसंप्रार्थ्यमामादौविधिनाचार्यमर्चयेत् तु
भ्यंदास्यामिविप्रेंद्रवरशय्यासनंप्रभो प्रतिगृह्यद्विजश्रेष्ठमद्व्रतंसफलंकुरु इत्युच्चार्यव्रतीतस्यप्रक्षेप्यसकुशंजलमिति ५९ गोदा
नमाहात्म्यंविंशतितमेऽध्याये पूर्वंप्रतिपादितंतेनविधिना ६० ६१ ६२ ५ ६ ५

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

६३ नियमइति नियमत्यागस्यविधानमाह बृहन्नारदोक्तमाहात्म्ये दृढधन्वानंप्रतिवाल्मीकिरुवाच अशेषपापनाशार्थंप्रीतयेगरुडध्वज गृहीत
नियमत्यागश्चोच्यतेविधिपूर्वकः नक्तभोजीनरोराजन्ब्राह्मणान्भोजयेन्नृप अयाचितेव्रतेचैवस्वर्णदानंसमाचरेत् अमावास्यामनशनोप्रदद्यात्गांसद-
क्षिणां धात्रीस्नायीनरोयस्तुदधिवाक्षीरमेवच फलानांनियमेराजन्फलदानंसमाचरेत् तैलस्थानेघृतंदेयंघृतस्थानेपयस्तथा धान्यानांनियमेराज-
न्गोधूमान्शालितंदुलान् भूमौचशयनेराजन्सतूलींसपरिच्छदां सुखदांचात्मनोयस्यत्वंतर्यामीप्रियोजनः पंचभोजीनरोयस्तुभोजनंघृतशर्करं
मौनेघंटांत्तिलांश्चैवसहिरण्यान्प्रदापयेत् दंपत्योर्भोजनंचैवसस्नेहंचसुभोजनं नखकेशधरोराजन्आदर्शंदापयेद्बुधः उपानहौप्रदातव्येउपा
नहविवर्जनात् लवणस्यपरित्यागेदातव्याविविधारसाः दीपदानेनरोदद्यात्साज्ययुक्तंचदीपकम् दीपंचसघृतंताम्रंकांचनींवर्तिसंयुतं पलमात्र

यस्यान्नस्यकृतोयेननियमःप्रथमेदिने तदेवान्नंहिभोक्तव्यंभूतायामेवभामिनि ६३ फलाहारस्यवान्यस्य
त्युपवासस्यवाप्रिये नियमोयत्कृतोयेनकार्यस्तेनसएवहि ६४ रात्रौजागरणंकार्यमशक्तस्तुयथासुखं वित्तशाठ्यं
नकुर्वीतनकुर्याच्छक्तितोऽधिकं ६५ अथप्रभातेसंजातेस्नात्वानित्यंसमाचरेत् भास्कराभिमुखोभूत्वाअर्चयेन्मंडलहरेः ६६

प्रदेयंस्याद्व्रतसंपूर्णहेतवे एकांतरोपवासेनकुंभानष्टौप्रदापयेत् सवस्त्रान्कांचनोपेतान् मृण्मयानथकांचनान् मासांतेमोदकांस्त्रिंशच्छत्रोपानहं
संयुतान् अनड्वांश्चैवदातव्योधौरेयस्तुधुरक्षमः सर्वेषामप्यलाभेतुयथोक्तकरणंविना द्विजवाक्यंस्मृतंराजन्संपूर्णव्रतसिद्धिदमिति ६४
जागरणमिति जागरणेविशेषःपाद्मे रात्रौजागरणंकार्यंपुराणश्रवणेनच गीततालमृदंगाद्यैस्तूर्यवाद्यैरनेकधा जितेंद्रियोवशीशुद्धोपाखंडालाप
वर्जितः अर्घ्यंदद्याच्चंद्रमसेश्रद्धाभक्तियुतोव्रती कृतांजलिपुटोभूत्वाप्रार्थयेत्तदनंतरम् तिष्ठन्पूर्वमुखोभूत्वापश्यन्निंदुंचसत्तमः नमःशुक्लांशवेतु
भ्यंद्विजराजायतेनमः रोहिणीपतयेतुभ्यंपुरुषोत्तमतेनमइति पुरुषोत्तमहंमेयन्मयापूर्वसंचितं पूजितस्त्वंवसिष्ठेनविश्वामित्रेणजन्हुना नाम्नावा-
विष्णुमंत्रेणयथासंख्याजपेनच प्रीयतांमेरमाकांतदेहिमेवांछितंफलमिति यथाशक्तितपश्चकर्तव्यइति ६५ हरेःसूर्यस्य ६६ ६७ ८७

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७
७८ ७९ ८० कौशिकस्यात्मज इति अत्रप्रसिद्धा कथा नृपराजे युधिष्ठिरं प्रति मार्कंडेय उवाच शृणु धर्मभृतां श्रेष्ठ कौशिको

ताम्रपात्रेतनस्तोयंकृत्वासाक्षतपुष्पकम् अर्घ्यंदद्याद्धरीमत्युमंत्रैरेभिः पृथक्पृथक् ६७ पद्मनाभगदापाणेदा
मोदरवरप्रद गृहाणार्घ्यंमयादत्तंसूर्यमंडलगाच्युत ६८ पुरुषोत्तमकंसारेकालीयदमनप्रभो गृहाणार्घ्यंमयाद
त्तंसूर्यमंडलगाच्युत ६९ एवमर्घ्यत्रयंदत्वाकांस्यपात्रत्रयंततः प्रीतयेधर्मराजस्यपितॄणांभास्करस्यच ७० एक
मेकंप्रदातव्यंब्राह्मणेभ्यः पृथक्पृथक् ततःसंप्रार्थयेद्देवंसूर्यमंडलगंप्रभुम् ७१ मयायद्देवदेवेशमलमासव्रतं
कृतम् ब्रह्मचर्यादिनियमैःसहितंप्रीतयेतव ७२ तत्सर्वमक्षयंभूयात्मत्प्रसादात्तवकेशव एवंप्रसाद्यदेवेशंपुराण
त्तमथार्चयेत् ७३ ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्यास्वयंभुंजीतवाग्यतः उद्यापनंविनादेविव्रतंभवतिनिष्फलम् ७४ सू
तउवाच एवमेवपुराप्रोक्तंमार्कंडेयेनधीमता युधिष्ठिरायतत्रत्यंविशेषंप्रवदाम्यहम् ७५ युधिष्ठिरउवाच अधि-
मासस्यमाहात्म्यमार्कंडेयमुनेवद जपयज्ञादिकंपुण्यमुद्यापनविधिंचनः ७६ मार्कंडेयउवाच मलमासस्त्कमासा
नांमलिनःपापसंभवः तस्यपापविशुद्ध्यर्थंमलमासव्रतंकुरु ७७ प्रतिपत्तिथिमारभ्यत्वमावास्यावधिर्भवेत् स्नानंदानं
व्रतंकुर्यात्पूर्वोक्तविधिनानृप ७८ उपोष्यचचतुर्दश्यांसर्वपापैःप्रमुच्यते दरिद्रेणव्यतीपातेप्यथवाद्वादशीदिने ७९ पौर्ण
मास्यांचतुर्दश्यांनवम्यांवानृपोत्तम अष्टम्यांवाथकर्तव्यंव्रतंशोकविनाशनम् ८० यथालाभोपचारेणसमर्थःपूर्णमाचरेत्

नामवैद्विजः महातपध्यानरतःसत्यसंधोजितेंद्रियः विष्णुभक्तःसदाविप्रोवेदधर्मपरायणः तस्यसूनुर्महाक्रूरो द्विजोमैत्रेयनामकः कामांधः

स्वजनन्नासीत्साधुद्वेषकरोधमः एकदाहयमारुह्यप्रयातोनागरंप्रति व्यवसायिस्वरूपेणसौराष्ट्रंनगरोत्तमम् स्वस्त्रैश्चसहितोविप्रवधंकृ
त्वास्वहस्ततः शस्त्रास्त्रकर्मभिर्घोरैर्धनंचल्हनचान्बहु हाहाकारोमहान्जातोविप्रवंशकुलाधमः तत्पापंचमहच्छ्रुत्वाचागतैर्यमकिं
करैः ताडितोमुद्गरैर्घोरैःकृमिकुंडेनिपातितः एतन्नारदवाक्याच्चकौशिकेनततःश्रुतं लांछनंब्रह्महत्यानांतत्कुलेमुनिसत्तम तत्पापपरिहा
रार्थंव्रतंनेदंसमाचरेत् ब्रह्महत्यासुरापानंस्तेयंगुर्वंगनागमम् कोटिजन्मार्जितंपापंतत्क्षणाद्व्रतयोगतः प्रणश्यतिनसंदेहोमलमा-

कौशिकस्यात्मजःपूर्वंमैत्रेयोब्राह्मणाधमः ८१ मलमासव्रतोत्पन्नपुण्यग्रहणयोगतः ब्रह्महत्यादोषमुक्तो
दिव्यदेहमवाप्तवान् ८२ तस्माद्व्रतंमासमेकंकुर्याद्वानैर्विचित्रकैः अंतेभूतदिनेप्राप्तेउपोष्यस्तुसमाहितः ८३
कृत्वानित्यविधिंपश्चाद्गृहीत्वानियमंततः त्रिंशद्ब्राह्मणाश्रितानुत्ततोविप्रान्निमंत्रयेत् ८४ ततोमध्याह्नवेला
यांकृत्वामाध्यान्हिकीःक्रियाः उत्तमंमंडपंकृत्वातूर्यनादसमन्वितम् ८५ तन्मध्येसर्वतोभद्रंतन्मध्येकुंभमुत्त
मम् पंचरत्नादिसहितंतत्रदेवंप्रपूजयेत् ८६ षोडशैरुपचारैश्चस्वस्तिवाचनपूर्वकम् ततस्त्रिंशच्चनामानिपूजये
च्चयथाविधि ८७ जिष्णुंविष्णुंमहाविष्णुंहरिंकृष्णमधोक्षजम् केशवंमाधवंराममच्युतंपुरुषोत्तमम् ८८
गोविंदंवामनंश्रीशंश्रीकृष्णंविश्वसाक्षिणम् नारायणंमधुरिपुमनिरुद्धंत्रिविक्रमम् ८९ ७ ७

सस्यकौशिक तस्मात्कुरुत्वंविप्रेंद्रब्रह्महत्यांतरिष्यसि मार्कंडेयउवाच तच्छ्रुत्वाकौशिकोवाक्यंनारदस्यमहात्मनः मलमासव्रतंचक्रे
पुण्यंतद्व्रतसंभवम् दत्तंत्रिवार्षिकंतत्रकौशिकेनसुतायतत् दिव्यदेहस्तदाजातोव्रतस्यास्यप्रभावतः निष्पापश्चतदाहृष्टोमैत्रेयःकौशिकः
नचेति ८१ भूतदिनेचतुर्दशदिने ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ नामानिवक्ष्यमाणानिसंतितैरितिशेषः ८७ नामान्याहचतुर्भिः ८८ ८९ ८६

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

वासुदेवंजगद्योनिंशेषतल्पगतंतथा संकर्षणंचप्रद्युम्नंदैत्यारिंविश्वतोमुखम् ९० जनार्दनंधराधारंश्री-
धरंचसमर्चयेत् कुंभस्थितेकांस्यपात्रेपूजयेच्चजनार्दनम् ९१ पीतेनवस्त्रयुग्मेनत्युपवीतेनचैवहि आवाहनादि
पुष्पांतंपूजयेच्चयथाविधि ९२ ताम्रपात्रस्थिततोयंचंदनाक्षतपुष्पकैः अर्घ्यंदद्यात्सपत्नीकोनारिंगादिफलैर्यु
तम् ९३ पंचरत्नसमायुक्तंजानुनीस्थाप्यभूतले आरोप्यभालेहस्तौचश्रद्धाभक्तिसमन्वितः ९४ अधिमासेतुसंप्रा
प्तेशुभेसूर्यादिदैवते देवदेवमहादेवप्रलयोत्पत्तिकारक ९५ गृहाणार्घ्यंमयादत्तंकृपांकृत्वाममोपरि स्वयंभुवे
नमस्तुभ्यंब्रह्मणेमिततेजसे ९६ नमोस्तुतेश्रियानंतब्राह्मणानांदयांकुरु एवंस्तुत्वाजगन्नाथंगंधपुष्पोपहार-
कैः९७ पूजयित्वाजगन्नाथंचतुर्षुप्रहरेषुच तथाजागरणंकुर्यात्कीर्तनश्रवणादिभिः ९८ ततःप्रभातसमयेत्वं
मावास्यादिनेनृप विष्णुंचपूजयेद्भक्त्यापश्चाद्धोमंसमाचरेत् ९९ समिन्तिलाज्यचरुणापायसेनहुतेनृप अतो-
देवेतिषट्केनअयुतंवासहस्रकम् १०० पूर्णाहुतिंततःकृत्वाहोमशेषंसमापयेत् गुरोःपूजांततःकुर्याद्वस्त्रध
न्यादिसप्तकैः १०१ प्रदद्याद्धेनुनासार्द्धंप्रतिमांचतयानृप त्रयस्त्रिंशदपूपांश्चकांस्यपात्रसमन्वितान् १०२ प्रद
द्याद्गुरवेराजन्घृतशर्करयासह ब्राह्मणान्पूजयेत्पश्चाद्वस्त्रालंकारचंदनैः १०३ ऋत्विग्भ्योवाससीदद्यात्त्रयस्त्रिं
शच्चकुंभकान् कांस्यपात्रसमायुक्तानपूपान्घृतसंयुतान् १०४ वटकैःसहराजेंद्रयथाशक्त्याचदक्षिणां ब्राह्मणान्भो-
जयेत्पश्चाद्भक्ष्यभोज्यफलादिभिः १०५

१०१ १०२ १०३ १०४ भक्ष्यभोज्यफलादिभिरिति फलादीनि पूर्वंचतुस्त्रिंशच्छ्लोकव्या
ख्यायांप्रोक्तानि १०५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

१०६ १०७ १०८ इतिश्रीपुरुषोत्तममासमाहात्म्यटीकायांत्रिंशोऽध्यायः ३० ६५ अथास्मिन्नध्यायेमाहात्म्यश्र

विसर्जयेत्ततोविप्रान्दत्वातांबूलदक्षिणे असंक्रांतंव्रतंनारीयाकरोतिहरिप्रियम् १०६ दारिद्र्यंपुत्रशोकंच
वैधव्यंनभवेत्कदा एवंविधापिपुरुषोयदिकुर्यान्मलिम्लुचे १०७ एतत्तेकथितंपार्थगुह्याद्गुह्यतरंपरम् वा
जपेयायुतफलंश्रोतावक्तालभेद्ध्रुवम् १०८ इतिश्रीसप्तपुराणसारोद्धारेश्रीपुरुषोत्तममासमाहात्म्येपुरु-
षोत्तममासव्रतोद्यापनविधिकथनंनामत्रिंशोऽध्यायः ३० ६५ सूतउवाच एवंयःकुरुतेभ-
क्त्यास्वाभीष्टंसर्वमाप्नुयात् गुह्याद्गुह्यतरंचैतन्नवाच्यंयस्यकस्यचित् १ श्रोतव्यमेतत्सततंपुराणमभीष्ट
दंपावनमादरेण श्लोकैकमात्रश्रवणेनपुंसामघानिसर्वाणिनिहंतिविप्राः २ गंगादिसर्वतीर्थेषुमज्जतोयत्फ
लंभवेत् तत्फलंशृण्वतस्तस्यमाहात्म्यंमुनिसत्तमाः ३ इलांप्रदक्षिणीकुर्वन्यत्पुण्यंलभतेनरः तत्पुण्यंशृ
ण्वतस्तस्यमाहात्म्यंपौरुषोत्तमम् ४ ब्राह्मणोब्रह्मवर्चस्वीक्षत्रियोवसुधाधिपः वैश्योधनपतिर्भूयाच्छू
द्रःसत्तमतांलभेत् ५ येन्येकिरातहूणाद्याःपशुचर्यापरायणाः तेसर्वेमुक्तिमायांतिश्रुत्वामाहात्म्यमुत्त
मम् ६ पुरुषोत्तममाहात्म्यंलेखयित्वाद्विजन्मने संपूज्यवस्त्रभूषाभिर्विधिनायःप्रयच्छति ७ कुलत्र
यंसमुद्धृत्यगोलोकंयातिदुर्लभम् लिखित्वाधारयेद्यस्तुगृहेमाहात्म्यमुत्तमम् ८ तद्गृहेसर्वतीर्थानिनिवि
संतिनिरंतरम् लक्ष्मीरुवाच प्रसादात्तवदेवेशश्रुतंव्रतफलंमहत् ९

वणफलंप्रतिपादयति सूतउवाचेत्या-

दिना १ अघानिपापानि २ ३ इलांपृथिवीम् ४ ५ ६ ७ ८ ९

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

माहात्म्यमितिशेषः १० ११ १२ १३ १४ १५ देवरात इतिस्पष्टार्थः अत्रप्रसिद्धांकथा
माह स्कांदोक्तमाहात्म्ये अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् आसीत्किरातनगरे ब्राह्मणोज्ञानदुर्बलः दरिद्रोरसविक्रेता देव
धर्मपराङ्मुखः संध्यास्नानपरिभ्रष्टो वेश्यावृत्तिपरायणः देवरात इति ख्यातो विश्वस्तघ्नतवंचकः कदाचिद्दैवयोगेनप्रतिष्ठानमु
पागतः दृष्ट्वाशिवालयंतत्ररम्यंसाधुजनावृतम् मार्गश्रमार्दितोविप्रोरात्रौतत्रैवसंस्थितः तस्मिन्शिवालयेनित्यंपुराणार्थीद्विजो

अधुनाश्रोतुमिच्छामित्वत्कथाश्रवणोद्भवम् विष्णुरुवाच शृणुप्रियेप्रवक्ष्यामियच्चत्वंश्रोतुमिच्छ-
सि १० मत्कथाश्रवणात्सद्योनिष्पापोजायतेनरः पापमतिंपरित्यज्यस्कमतिंलभतेध्रुवम् ११ राजसू
येनयत्पुण्यमग्निष्टोमशतेनच तत्पुण्यंलभतेनूनंमत्कथाश्रवणान्नरः १२ सर्वतीर्थावगाहेनगवामयु
तदानतः यत्फललभतेनूनंमत्कथाश्रवणाद्भवेत् १३ अष्टांगयोगतोदेवियांगतिंलभतेध्रुवम् तांग
तिंसमवाप्नोतिमत्कथाश्रवणान्नरः १४ काश्यांमरणमात्रेणयांगतिंप्राप्यतेनरः मत्कथाश्रवणेनापि
गतिंतामेवप्राप्यते १५ देवरातःपुराविप्रोसर्वधर्मपराङ्मुखः मासमाहात्म्यश्रवणान्निष्पापोमत्पदं
ययौ १६

त्तमः पूजयित्वाशिवंभक्त्यापुराणंपापनाशनम् समाचष्टतितत्रस्थान्निष्कामोवैष्णवोत्तमः देवरातस्तदैकां
तेज्वरेणातिप्रपीडितः संस्थितोमासपर्यंतमप्रातान्याश्रयोद्विजः शृणोतिसततंतत्रकथांपापप्रणाशिनीम् मासांतरेणसहसासद्वि
जोनिधनंगतः तदायमभटैरुग्रैर्बध्वापाशैःसुदारुणैः नीयमानंतुतंदृष्ट्वायमलोकेभयप्रदे तदामदाज्ञयादूता मामकाः कमलास

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ने निर्भत्सयित्वा दूतांस्तान् छित्वा पाशांश्च दारुणान् देवरातं समारोप्य विमाने परमाद्भुते आनीतोपस्पदे दिव्ये पुनरावृत्तिवर्जिते मास
मात्रं विशालाक्षि कथाश्रवणपुण्यत इति १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३
२४ २५ शृद्भुतिकश्चिद्भूते निंदनात् निंदाकरणात् राक्षसोजातः ततः विष्णुशर्मब्राह्मणस्यानुग्रहेण तदुक्तकथायाः श्र·

अतः पुराणश्रवणं सदा कार्यं मनीषिभिः पुराणश्रवणादेव जायते निर्मला मतिः १७ बुद्ध्या निर्मलया·
नूनं मयि भक्तिर्हि जायते मद्भक्त्या प्राप्यते नूनं मदीयं परमं पदम् १८ मत्कथाश्रवणं कुर्यात्सर्वकालं सु
रवेप्सुभिः सततं श्रवणेऽशक्तः पुण्यमासदिनेषु च १९ तत्राप्यशक्तो मनुजोऽधिमासे भक्त्या पुराणश्र·
वणं प्रकुर्यात् शृण्वः कृतो येन सरोजनेत्रे स रौरवाख्यं निरयं प्रयाति २० मलमासस्य माहात्म्यं शृण्व·
ति ये नराः शुचि पुत्रपौत्रादिकं तेषां सौख्यं भवति सर्वदा २१ एकाध्यायमपि श्रुत्वा भक्तिभावेन मानवः
सर्वतीर्थेषु सुस्नातो जातोऽत्यत्र न संशयः २२ मलमासे विशेषेण प्रत्यहं श्रवणं बुधैः कर्तव्यं सर्वथा भ
क्त्या त्रिंशन्मासात्मकफलम् २३ प्राप्नुवंति महात्मानो नात्र कार्या विचारणा मलमासो गतो येषां श्रवणे
न विना ऽनघे २४ त्रिलोकस्थो मलः सर्वस्तेषां पतति मस्तके तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कथाश्रवणमाचरेत् २५

वणयोगतः राक्षसत्वात् विनिर्मुक्तः वैकुंठंगतवानित्युत्तरेणान्वयः अत्र प्रसिद्धमितिहासमाह पुराणसंहितायां लक्ष्मीं प्रति विष्णुरु·
वाच अस्ति भरतखंडे नर्मदानाम नदी तत्तीरे शेमुषीनामपुरं तत्र मणिमान्नामकः ब्रह्मण्यः शरण्यः राजा आसीत् तत्पुरे सकुटुंबकः कश्चि·

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

वेदाध्ययनतत्परः शिवपूजकः विष्णुशर्माब्राह्मणः आसीत् सैकदा यात्रोद्देशेनैकाकी गृहान्निर्गतः तीर्थानिकुर्वन् स्वेच्छया प्रभासक्षेत्र-
मागत्य सोमनाथं संपूज्य विधिना श्राद्धंचकृत्वा दरिद्रत्वयोगात् ब्राह्मणभोजनकरणे तस्यनिकटे द्रव्यं नासीत् तदातीवमनसि चिंतयामास त-
देवकश्चिद्वैश्यपुत्रः विष्णुशर्माणमाह वैश्यपुत्रउवाच हेविप्र शृणुमद्वाक्यं किमर्थंत्वमवानसि चिंतातुरंचपश्यामि मानसंतवसांप्रतम् विष्णु
शर्मोवाच निःस्वोस्मिविद्ययायुक्तः श्रद्धास्तिविप्रभोजने विनाद्रव्यंकथंसास्यात्तस्माच्चिंतातुरोस्म्यहम् विद्यातोपिधनंचात्रश्रेष्ठंज्ञातंमयाधुना
धनार्थंचप्रयत्नोवैकर्तव्योनात्रसंशयः वैश्यपुत्रउवाच हेद्विज अहमपि त्वत्सदृशःनिर्धनोस्मि धनार्जनार्थंस्वगृहान्निर्गतः रत्नादीनांपरि
क्षायांममज्ञानमस्ति परंतुसंगतिर्नास्ति एतस्मिन्नंतरेतत्रकश्चिद्वैश्यः आगत्य विष्णुशर्माणंवैश्यपुत्रंचाह अस्माकंस्वामीकुबेरसदृशः धनीअस्ति
सयात्रिनावमारूढोरत्नद्वीपंप्रतिगंतुम् तस्यैवापेक्षितश्चासीत्रत्नादीनांपरिक्षकः विद्यावान्ब्राह्मणःकश्चिदपेक्ष्योस्तिस्वसंगृहे तदर्थमाग

शूद्रः कश्चिद्राक्षसोभूत्कथाश्रवणनिंदनात्·

तोस्म्यद्ययुवांदृष्ट्वाप्रसादरम् यदिवांधनलिप्साचेत्तर्ह्यागंतव्यमेवहि मत्स्वामीदास्यतेद्रव्यंयथान्यायंपणेनहि तौविच[illegible]पगतौशीघ्रंय·
त्रास्तेधनपालकः धनपालसमंतौचनौकावेगात्समाश्रितौ वाताधीनतयानौकागच्छतिप्रत्यहंद्रुतम् स.मुद्रजलकल्लोलैर्हन्यमानाइतस्ततः
सर्वेस्मरंतिदेवेशंपरमात्मानमव्ययम् एकस्तत्रसमायातःपर्वतोयोजनायतः तत्तीरेसंस्थितानौकाप्रातःकालोभवत्तदा नौकांतःकेचिदुत्तीर्णाः
पर्वतंद्रष्टुमुत्सुकाः विष्णुशर्माप्तदोत्तीर्णोगृहीतुंपुष्पसंचयम् पुनर्नावंसमारूढालोकाःसर्वेस्वपर्वतात् विष्णुशर्मापुष्पार्थंदूरंगतः तत्रमार्ग-
भ्रष्टोजातः ततःभ्रमन्तीरमागत्य तांनौकामदृष्ट्वाभृशंरुरोद अहोममस्मरणंकेनापिनकृतमित्यादिविलप्य सर्वंकालकृतंमत्वा तृषार्तःस
न् निर्झरणंगत्वा पानार्थंजलंयावदग्रहीत्तावदेकोराक्षसःतत्रागत्योवाच भोविप्र एतद्विषजलंमापिब किंचत्वदर्शनात् ममदुष्टाद्गीर्गता·

अतः उत्तमजलं दर्शयामीत्युक्त्वा तेनसाकंसरोवरंजगाम तत्रविष्णुशर्मास्नानसंध्यावंदनं देवपूजनंश्रीमद्भागवतपूजनंकृत्वा जलंपीत्वा वि-
ष्णुंतुष्टाव तदाप्रसन्नोविष्णुः द्विजसमीपेनारदंप्रेषयामास तदानारदः द्विजसमीपमागत्य हेद्विजेंद्र त्वंगृहंप्राप्स्यसि चिंतांमाकुरु इत्युवा
च द्विजश्चनारदंदृष्ट्वा प्रोवाच हेनारद तवदर्शनं देवानामपिदुर्लभंमन्ये तन्मेजातंकिंभाग्यं किंच परलोके परोपकारकंवचनं वदामि हेनारद अ
नेनराक्षसेन विषात् मेप्राणाः रक्षिताः राक्षसत्वात् भक्षणमपिनकृतं अतः उपकार इयंजातं उत्तमंजलंचदर्शितं अतएनंदयांकर्तुमर्हसि य-
थायंराक्षसंदेहंत्यक्त्वा मानुषोभवेत् केनकर्मणाराक्षसत्वंप्राप्तइतिचवद नारदउवाच पुरायंवैराटनगरे बालिशोनामशूद्रः कदाचिद्दैवयोगे
नबलात्कारेण स्वकुटुंबेन शुक्लेश्वरसमीपेचंदनायां स्नानार्थंआनीतः तत्रैकोब्राह्मणः शुक्लेश्वरस्य मंडपमध्ये पुरुषोत्तम मास माहात्म्यक
थांजनसमूहे चक्रे तत्रायंशूद्रः श्रवणार्थमागत्य क्षणंस्थित्वा कथांनिंदामकरोत् शूद्रउवाच अरेविप्रजनान् कथंवंचनंकरोषि कथालापे

विष्णुशर्माप्रसादेनकथाश्रवणयोगतः २६

नचौरधत् धनंकथंगृण्हासि हेद्विजाधम द्वादशमासेषु त्रयोदशमासंवृथाब्रूषे अहोलोका अपिबालिशाः वंचकवाक्यविश्वासेन कष्टार्जि
तधनस्यनानादानप्रसंगेनव्ययंव्यर्थंकुर्वंति उपविश्यासनेभव्ये कथामात्रेण केवलैः स्वकुटुंबंप्रपुष्णासि कृष्यर्थेनश्रमस्तव अस्माकंकिंग
तंचात्र नाहंदद्मिकपर्दिकां एवंवदतिशूद्रेवैजनाः सर्वेसमुत्थिताः स्वंस्वंवेश्मगताः सर्वेगतः पौराणिकोपिच शुक्लेश्वरगणश्चैकोधृत्वाशू
द्रंपथिस्थितम् घातयित्वात्रिशूलेन शापोदत्तः शिवाज्ञया भूत्वाशूद्रोनजानीषे विष्णोर्माहात्म्यमुत्तमम् निंदसेचपुनस्तद्वैतस्माद्रक्षोभवा-
धुना क्षणमात्रंश्रुताविष्णोः कथातेनदुरात्मना तस्मादनुग्रहः कालेनारदात्तेभविष्यति इत्युक्त्वांतर्दधेतत्र शुक्लेश्वरगणस्तदा सोयंका- ८९
लःसमायातः सत्संगेन शुभोनृणाम् रक्षःशृणु वचोमह्यमद्यप्रभृतिचादृतः इमंनयद्विजंमत्स्यास्कंधेकृत्वात्वपर्वतात् शीघ्रंग्रामेद्विजंस्थापय

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ततोग्रेवैशारवः पुरुषोत्तममासः भाविता तत्रविष्णुशर्ममुखात् तन्माहात्म्यंमासपर्यंतंसंश्रुत्य नंदना तटसंस्थितं शुक्लेश्वरंनत्वा मुक्तोभविष्यसि
इत्युक्त्वा नारदोंतर्दधे राक्षसः विष्णुशर्माणंसंपूज्य अमौल्य रत्नानि अर्पयामास ततः सत्वरं द्विजंस्वस्कंधे आदाय अंतरिक्षमार्गेण तर्णं तद्गृहंपाय
पाययामास ततः राक्षसः द्विजंप्रणिपत्य ममोद्धारं कुरु इत्याह विष्णुशर्मोवाच रेमहाबुद्धे त्वंनिर्मले पिप्पलवृक्षेतिष्ठ अहं पुस्तकंगृहीत्वा प्रातः

राक्षसत्वाद्विनिर्मुक्तोवैकुंठंगतवान्तदा तस्माद्विदानकर्तव्याकथायाःश्रवणस्यच २७ तन्मासेयत्कृतंपुण्यं
तद्दानस्यायकल्पते पुष्पंपत्रंफलंतोयंहेमवस्त्रघृतादिकम् २८ पुरुषोत्तममासस्यमाहात्म्यंविष्णुवल्लभम् द्वा
दश्यामपिश्रोतव्यमखंडव्रतहेतवे २९ तुलस्यश्वत्थगोयस्तुकुर्याद्व्यासस्यपूजनम् सतीर्त्वानरकंघोरंयातिब्र-
ह्मसनातनम् ३० वाचकंतोषयेद्भक्त्यावस्त्रैराभरणैःशुभैः संतुष्टोवाचकोयस्यसप्राप्नोतिशुभंफलम् ३१ यः-
श्रावयति माहात्म्यंमलमाससमुद्भवम् वेदव्यासःसविज्ञेयोनात्रकार्याविचारणा ३२ पुराणसंहितावक्ताहरिरि
त्यभिधीयते पुराणवाचकेदत्तंतदानन्त्यायकल्पते ३३ इत्येतद्वर्णितंदेवि मलमासकथानकम् यस्यश्रवणमात्रे-
ण कृतार्थोजायतेजनः ३४

नेकथानकंकथयिष्ये एवमुक्त्वाविप्रः धनंगृहीत्वा कुटुंबमेलनंकृत्वा राक्ष-
साय कथांश्रावयामास राक्षसोपि पिप्पलमध्यगः कथांश्रुत्वा राक्षसयोनितः मुक्तोऽभवत् ततःदिव्यालंकार भूषितः दिव्यवपुः विमानमा
रुह्य शिवं पूजयित्वा सर्वेषांपश्यतांवैकुंठंजगामेति २६ २७ २८ द्वादश्यामित्यनेनान्यद्वादशीषु यथाकथाश्रवणं पठनंच नकुर्वंति तद्वि
नेरोमहर्षणसुतस्य मरणयोगात्तथात्रपुरुषोत्तममासे नायंनिषेधः मासपर्यंतंश्रवणाभावे द्वादश्यामपीतिनिश्चयत्वसूचनात् २९ ३० ३१
३२ ३३ ३४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

३५ ३६ सएवइतिहासः कृष्णद्वैपायनेनेतिशेषः मुनिभ्यः शौनकादिभ्यः ३७ ३८ ३९

सूतउवाच इतिश्रीकृष्णनाथेनलक्ष्म्यैवृत्तंनिवेदितम् प्रसन्नहृदयालक्ष्मीः कृष्णोक्तंतच्चकारह ३५
लक्ष्मीकेशवसंवादोह्ययमेवचशंभुना स्कंदायकथितस्तेनभृगवेपरमर्षये ३६ भृगुणाऋषिवर्याय
कृष्णद्वैपायनायच सएवकथितोमह्यंमुनिभ्यःकथितोमया ३७ यएतच्छृणुयान्नित्यंशृणोत्यधिक
मासकम् सर्वपापविशुद्धात्माविष्णुलोकंसगच्छति ३८ माहात्म्यपुस्तकंयस्यगृहेतिष्ठतिपूजितम्
भूतप्रेतपिशाचादिभयंतस्यनजायते ३९ शाकिनीडाकिनीचैवपूतनाभैरवादयः पलायंतेग्रहाः
सर्वेमाहात्म्यस्यास्यपूजनात् ४० व्याघ्रसर्पभुजगाश्चतस्कराब्रह्मराक्षसाः उपघाताश्चयेचान्ये
नकुर्वंतिचपीडनम् ४१ पृष्टंयन्मुनयोमत्तोभवद्भिर्वीतकल्मषैः कथितंतत्समासेनमयाव्यासप्र-
सादतः ४२ यूयंतुसर्वेसर्वज्ञामत्प्रतिष्ठाकृताद्विजः अहंधन्यतमोलोकेजातोस्मिकथयाहरेः ४३ व्या
सपूजांचयेकुर्युर्भावेनैवसपुस्तकम् वासोहिरण्यरत्नाद्यैस्तेयांतिपरमंपदम् ४४ येश्राव्यंतिकथा
मिमांहरिमुखात्संनिःसृतांपावनींपापघ्नींसुखदायिनींसुजनवत्दृश्यादिदात्रींपराम्

४० ४१ वीतकल्मषैः गतपापैः ४२ ४३ ४४ चयंसमूहम् ४५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

४६ ४७ ४८ सूतसूनुः रोमहर्षण पुत्रः उग्रश्रवाः सूतः इत्यमितिव्यासोक्तिः ४९ ५० ५१

तेयास्यंति विहाय पातकचयं मोक्षं जनाः सर्वदा भुक्त्वा सर्वसुखं महीतलगतं स्थित्वा विमानोत्तमे ४५
व्यासउवाच मासोत्तमस्यमहिमानमनंतपुण्यंश्रुत्वा सुविस्मितधियो मुनयश्च सर्वे ऊचुश्च सूतत
नयं विनयेन विष्वक्सेनांघ्रिसेवनविधौ निपुणानि तांत ४६ ऋषयऊचुः सूतसूतचिरंजीवकी
र्तिस्तेचास्तु पावनी त्वन्मुखामृतपानेन कृतार्थाः स्मो वयं भृशम् ४७ विष्टरश्रवसएव पवित्रा यावदे
व वितता भुवि कीर्तिः तावदत्र मुनिवर्य समाजे श्रीहरेर्वद कथां कमनीयाम् ४८ इत्थं द्विजाशीर्वच
नं प्रगृह्य प्रदक्षिणीकृत्य द्विजान्समग्रान् नत्वा गमद्देवनदीं स्वकीयं कृत्यं विधातुं स च सूतसूनुः ४९
अन्योन्यमूचुर्निमिषालयस्था वरिष्ठमाहात्म्यमिदं पुराणम् मासस्य दिव्यं पुरुषोत्तमस्य समीहिता
र्थार्पणकल्पवृक्षम् ५० इत्युक्त्वा मुनयः सर्वे संपूज्य विविधार्हणैः सूतनम्यगताः सर्वे विमलाः स्वं
स्वमाश्रमम् ५१ इतिश्रीसप्तपुराणसारोद्धारे श्रीपुरुषोत्तममासमाहात्म्ये माहात्म्यश्रवणफल
कथनं नामैकत्रिंशोऽध्यायः ३१

इतिश्री सप्तपुराणसारोद्धारे श्रीपुरुषोत्तममासमाहात्म्ये माहात्म्यश्रवणफलस्य टीकायां एकत्रिंशोऽध्यायः ३१ श्रीयदुकुलोजयति ०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पाद्मं पद्मपुराणोक्तं मलमासमाहात्म्यं द्विविधं स्कांदं एकत्रिंशदध्यायात्मकं द्वितीयं षड्विंशदध्यायात्मकं १ २ सप्तमहात्म्यानि-
मिलित्वा द्विशताध्यायानि भवंति तानि अनेकविधकथायुक्तानि तेषामध्यायानां सारांशं सप्तपुराणसारोद्धारेतिनामकम् ३ ४
संपूर्णैरितिहासैः कुत्रचित् विस्तरभिया ग्रंथविस्तारभयेन देशसूचकैः मुख्यनामनिर्देशकैरितिहासैः यथा प्रियंकरस्य भार्या पिया ऽऽ सो-

अथ ग्रंथालंकारः पुराणसंहितोक्तं वै मलमासमहात्मकम् पाद्मंचद्विविधं स्कांदं भविष्योत्तरजं
तथा १ तथा बृहन्नारदीयं कालिकोक्तं तथैव च एवं सप्त माहात्म्यानि विलोक्य बहुविस्तरात्
२ द्विशताध्याययुक्तानि नानाविचित्रकथानि च तेषां सारांशमादाय सारोद्धारेतिसंज्ञकम् ३
मथितं हि मया सम्यक् आर्षवाक्येन संशयः एकत्रिंशैस्तथाऽध्यायैरितिहासैः समन्वितम् ४ संपू
र्णैर्विस्तरभिया कुत्रचिद्देशसूचकैः माहात्म्यमधिमासस्य हरिकृष्णेन धीमता ५ पंडितानां हिता
यैव पदार्थज्ञापनाय च सर्वपदार्थज्ञानाय कृतमेतन्न संशयः ६ अन्यथा कृतकार्यास्ते प्राङ्निबं
धैर्भवंतु वै कुत्रचित्स्खलितं चेत्स्यात् क्षंतव्यं मम साहसम् ७ ५ ५ ५

त्सा मंजुभाषिणी मलमासे ऽन्वहं कांस्यदानेनापकृतं शकभमिति ५ एतन्माहात्म्यं सर्वपदार्थानां सर्वपुराणोक्तेतिहासा-
नां दानव्रतयोग्यपदार्थानां च ज्ञानाय कृतं न तु स्वबुद्धिकौशल्यदर्शनार्थं ६ येषां अस्मिन्सारोद्धाराख्ये माहात्म्ये वक्तुमिच्छा नास्ति ते प्राक् ९१
निबंधैः पूर्वोक्तपुराणसंहितायुक्तमाहात्म्यैः कृतकार्या भवंतु ७ इतिपुरुषोत्तममाहात्म्यं त्रयोदशमं संपूर्णं १३ ५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इति श्रीज्योतिर्वित्कुलावतंसत्र्यंबकरामात्मजहरिकृष्णविनिर्मिते बृहज्ज्योतिषार्णवे अष्ट
मे धर्मस्कंधे चतुर्थे मासस्तबके पुरुषोत्तममासमाहात्म्यनिरूपणंनामत्रयो
दशं माहात्म्यं १३ संपूर्णं सर्वश्लोकसंख्या २२१५ श्रीरस्तु

यह पुस्तक मुंबईमे पं० श्रीधरशिवलालजीके ज्ञानसागर छापखानामें छाप्यो· संवत् १९४५ शके १८११ मिति आश्विन शुक्ल १०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इतिश्रीमासस्तबकेपुरुषोत्तममाहात्म्यंसमाप्तं.

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

निति चेदत आहुः । अहो तर्हि तमालापयाकारय । ओमिति गच्छंतमिव तं पुनराहुः । याऽस्मान्वंचयित्वा एकाकिनी सेवते तां श्रियमृते तमेवालापय । सा तदेकनिष्ठा कथं परिहर्तुं शक्यत इति चेदत आहुः । स्त्रियां जातावेकवचनम् । अस्मासु स्त्रीषु मध्ये किं सैवैकनिष्ठा, न तु वयमित्यर्थः । पाठांतरे तु क्षौद्रं मधु तद्वन्मधुरालापमात्रं यस्य तमकामदमरतिप्रदं श्रियमृते वयं कस्माद्भजामः । किंत्वनादृताऽपि सती पुनः पुनः सैव भजतु यतोऽस्मादृश्यो मानिन्यः स्त्रिय एकनिष्ठा एकत्रैव स्वसंमानसिद्धौ निष्ठा यासामिति ॥ २४ ॥ २९ ॥ तासां कृष्णे एवंभूतो भावो नातिचित्रमित्याह । श्रुतमात्रोऽपीति ॥ उरुभिर्गायैर्गीतैः उरुधागीतो वा यैः कैश्चिदपि गीतैः कथाभिः कथंचिदपि गीतो

इतीदृशेन भावेन कृष्णे योगेश्वरेश्वरे ॥ क्रियमाणेन माधव्यो लेभिरे परमां गतिम् ॥ २५ ॥ श्रुतमात्रोऽपि यः स्त्रीणां प्रसह्याकर्षते मनः ॥ उरुगायोरुगीतो वा पश्यन्तीनां कुतः पुनः ॥ २६ ॥ याः सम्पर्यचरन्प्रेम्णा पादसंवाहनादिभिः ॥ जगद्गुरुं भर्तृबुद्ध्या तासां किं वर्ण्यते तपः ॥ २७ ॥ एवं वेदोदितं धर्ममनुतिष्ठन्सतां गतिः ॥ गृहं धर्मार्थकामानां मुहुश्चादर्शयत्पदम् ॥ २८ ॥ आस्थितस्य परं धर्मं कृष्णस्य गृहमेधिनाम् ॥ आसन्षोडशसाहस्रं महिष्यश्च शताधिकम् ॥ २९ ॥ तासां स्त्रीरत्नभूतानामष्टौ याः प्रागुदाहृताः ॥ रुक्मिणीप्रमुखा राजंस्तत्पुत्राश्चानुपूर्वशः ॥ ३० ॥ एकैकस्यां दश दश कृष्णोऽजीजनदात्मजान् ॥ यावन्त्य आत्मनो भार्या अमोघगतिरीश्वरः ॥ ३१ ॥ तेषामुद्दामवीर्याणामष्टादश महारथः ॥ आसन्नुदारयशसस्तेषां नामानि मे शृणु ॥ ३२ ॥ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च दीप्तिमान्भानुरेव च ॥ साम्बो मधुर्बृहद्भानुश्चित्रभानुर्वृकोऽरुणः ॥ ३३ ॥ पुष्करो वेदबाहुश्च श्रुतदेवः सुनन्दनः ॥ चित्रबाहुर्विरूपश्च कविर्न्यग्रोध एव च ॥ ३४ ॥ एतेषामपि राजेन्द्र तनुजानां मधुद्विषः ॥ प्रद्युम्न आसीत्प्रथमः पितृवद्रुक्मिणीसुतः ॥ ३५ ॥ स रुक्मिणो दुहितरमुपयेमे महारथः ॥ तस्मात्सुतोऽनिरुद्धोऽभून्नागायुतबलान्वितः ॥ ३६ ॥ स चापि रुक्मिणः पौत्रीं दौहित्रो जगृहे ततः ॥ वज्रस्तस्याभवद्यस्तु मौसलादवशेषितः ॥ ३७ ॥ प्रतिबाहुरभूत्तस्मात्सुबाहुस्तस्य चात्मजः ॥ सुबाहोः शान्तसेनोऽभूच्छतसेनस्तु तत्सुतः ॥ ३८ ॥ न ह्येतस्मिन्कुले जाता अधना अबहुप्रजाः ॥ अल्पायुषोऽल्पवीर्याश्च अब्रह्मण्याश्च जज्ञिरे ॥ ३९ ॥ यदुवंशप्रसूतानां पुंसां विख्यातकर्मणाम् ॥ संख्या न शक्यते कर्तुमपि वर्षायुतैर्नृप ॥ ४० ॥ तिस्रः कोट्यः सहस्राणामष्टाशीति शतानि च ॥ आसन्यदुकुलाचार्याः कुमाराणामिति श्रुतम् ॥ ४१ ॥ संख्यानं यादवानां कः करिष्यति महात्मनाम् ॥ यत्रायुतानामयुतलक्षेणास्ते स आहुकः ॥ ४२ ॥ देवासुराहवहता दैतेया ये सुदारुणाः ॥ ते चोत्पन्ना मनुष्येषु प्रजा दृप्ता बबाधिरे ॥ ४३ ॥

वेत्यर्थः ॥ २६ ॥ २७ ॥ पदं स्थानम् ॥ २८ ॥ २९ ॥ या रुक्मिणीप्रमुखा अष्टावुदाहृताः प्राक् ॥ ३० ॥ एवमष्टोत्तरशताधिकषोडशसहस्रमहिषीणां पुत्रा लक्षमेकमशीत्युत्तरैकषष्टिसहस्राणि च भवंति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ अनिरुद्धश्चेति । अतः पुत्राणां मध्ये सप्तदशैव महारथा ज्ञेयाः । अथवा अनिरुद्धनामाऽपि कश्चित्पुत्र एवेति ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ सहस्राणामपरिमितानां कुमाराणामित्यन्वयः ॥ ४१ ॥ यदा प्रत्येकं बहूनध्यापयतामाचार्याणामियं संख्या तदपि श्रुतमात्रं, न तु सम्यग् ज्ञायते, तदा कुमाराणामेवं संख्यानं कर्तुं न शक्यते, कुतः पुनः सर्वयादवानामिति ॥ ४२ ॥ ते चोत्पन्ना इति । प्रत्येकं बहुभी रूपैरिति ज्ञेयम् ॥ ४३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६६ ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे टीकायामेकोननवतितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥ ॥ ध्र ॥ ॥ 'चरमे तु पुनः प्रोक्ता कृष्णलीलासमासतः ॥ यदुवंशप्रसूतानामानन्त्यं च सकारणम् ॥ १ ॥' श्रीकृष्णविभूतिं समासेन दर्शयति । सुखं स्वपुर्यामिति ॥ सर्वसम्पदादिविशिष्टायाम् । श्रियः पतिः । षोडशसहस्रपत्नीनामेकवल्लभः संस्तासां गेहेषु रेमे इत्यन्वयः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ गेहविशेषणं प्रोत्फुल्लेत्यादिश्लोकेन ॥ ६ ॥ तथा ह्रदिनीषु चाम्भो विगाह्य विजहार । महानुदयो वैभवं यस्य सः । योषितां कुचकुंकुमैर्लिप्ताङ्गः यतस्ताभिः परिरब्धः ॥ ७ ॥ सूतमागधवन्दिभिश्चोपगीयमानः ॥ ८ ॥ ९ ॥ ताः क्लिन्नवस्त्राः अतएव विवृतोरुकुचप्रदेशाः । उद्धृतानि विस्रस्तानि बृहत्कबरेभ्यः प्रसूनानि

हत्वा नृपानधर्मिष्ठान्घातयित्वाऽर्जुनादिभिः ॥ अञ्जसा वर्तयामास धर्मं धर्मसुतादिभिः ॥ ६६ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे उत्तरार्धे द्विजकुमारानयनं नामैकोननवतितमोऽध्यायः ॥८९॥ ॥ ध्र ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ सुखं स्वपुर्यां निवसन्द्वारकायां श्रियः पतिः ॥ सर्वसम्पत्समृद्धायां जुष्टायां वृष्णिपुङ्गवैः ॥ १ ॥ स्त्रीभिश्चोत्तमवेषाभिर्नवयौवनकान्तिभिः ॥ कन्दुकादिभिर्हर्म्येषु क्रीडन्तीभिस्तडिद्द्युभिः ॥ २ ॥ नित्यं सङ्कुलमार्गायां मदच्युद्भिर्मतङ्गजैः ॥ स्वलङ्कृतैर्भटैरश्वै रथैश्च कनकोज्ज्वलैः ॥ ३ ॥ उद्यानोपवनाढ्यायां पुष्पितद्रुमराजिषु ॥ निर्विशद्भृङ्गविहगैर्नादितायां समन्ततः ॥ ४ ॥ रेमे षोडशसाहस्रपत्नीनामेकवल्लभः ॥ तावद्विचित्ररूपोऽसौ तद्गेहेषु महर्द्धिषु ॥ ५ ॥ प्रोत्फुल्लोत्पलकह्लारकुमुदाम्भोजरेणुभिः ॥ वासितामलतोयेषु कूजद्द्विजकुलेषु च ॥ ६ ॥ विजहार विगाह्याम्भो ह्रदिनीषु महोदयः ॥ कुचकुङ्कुमलिप्ताङ्गः परिरब्धश्च योषिताम् ॥ ७ ॥ उपगीयमानो गन्धर्वैर्मृदङ्गपणवानकान् ॥ वादयद्भिर्मुदा वीणां सूतमागधवन्दिभिः ॥ ८ ॥ सिच्यमानोऽच्युतस्ताभिर्हसन्तीभिः स्म रेचकैः ॥ प्रतिसिञ्चन्विचिक्रीडे यक्षीभिर्यक्षराडिव ॥ ९ ॥ ताः क्लिन्नवस्त्रविवृतोरुकुचप्रदेशाः सिञ्चन्त्य उद्धृतबृहत्कबरप्रसूनाः ॥ कान्तं स्म रेचकजिहीरषयोपगुह्य जातस्मरोत्सवलसद्वदना विरेजुः ॥ १० ॥ कृष्णस्तु तत्स्तनविषज्जितकुङ्कुमस्रक् क्रीडाभिषङ्गधुतकुन्तलवृन्दबन्धः ॥ सिञ्चन्मुहुर्युवतिभिः प्रतिषिच्यमानो रेमे करेणुभिरिवेभपतिः परीतः ॥ ११ ॥ नटानां नर्तकीनां च गीतवाद्योपजीविनाम् ॥ क्रीडालङ्कारवासांसि कृष्णोऽदात्तस्य च स्त्रियः ॥ १२ ॥ कृष्णस्यैवं विहरतो गत्यालापे क्षितस्मितैः ॥ नर्मक्ष्वेलिपरिष्वङ्गैः स्त्रीणां किल हृताधियः ॥ १३ ॥ ऊचुर्मुकुन्दैकधियो गिर उन्मत्तवज्जडम् ॥ चिन्तयन्त्योऽरविन्दाक्षं तानि मे गदतः शृणु ॥ १४ ॥ महिष्य ऊचुः ॥ कुररि विलपसि त्वं वीतनिद्रा न शेषे स्वपिति जगति रात्र्यामीश्वरो गुप्तबोधः ॥ वयमिव सखि कच्चिद्गाढनिर्भिन्नचेता नलिननयनहासोदारलीलेक्षितेन ॥ १५ ॥

यासां ताः । जातेन स्मरेण य उत्सवस्तेन लसन्ति वदनानि यासां ताः ॥ १० ॥ तासां स्तनेभ्यो विषज्जितकुंकुमा स्रग्यस्य । क्रीडाया अभिषङ्गेणाभिनिवेशेन धुतः कम्पितः कुन्तलवृन्दबन्धो यस्य सः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ मुकुन्दैकधियः समाहिता इव क्षणमगिरः सत्यः पुनस्तमेवेशं चिन्तयन्त्यो जडं यथा भवति तथा यानि वाक्यानि ऊचुस्तानि मे मत्तो गदतः शृण्विस्यर्थः ॥ १४ ॥ ईश्वरः श्रीकृष्णः स्वपिति । त्वं तु निद्राभंगं कुर्वती विलपसि, न शेषे न स्वपिषि, तदनुचितमित्यर्थः । अथवा नापराधस्तवापीत्याशयेनाहुः ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नलिननयनस्य भगवतो हासेन सहितमुदारं यल्लीलेक्षितं तेन कच्चिद्गाढं निर्विद्धचेतास्त्वमिति ॥ १९ ॥ नक्तं रात्रावदृष्टबंधुः सती रोरवीषि । किंवा नैतावदपितु वयमिव स्पृहयसे ॥ १६ ॥ अलब्धनिद्रः सदा निष्टनसे क्रोशसि । किंवा अस्माभिः प्राप्तां दशां त्वमपि गतोऽसि । अहो कष्टं यथा वयं संभोगेन मुकुंदापहृतकुचकुंकुमादि-लांछनास्तथा त्वमपि यतोऽपहृतश्रीकौस्तुभादिलांछनो लक्ष्यसे ॥ १७ ॥ मुकुंदगदितानि रहस्यानि विस्मृत्य तदेकचिंतया कच्चित्त्वं क्षीणोऽसि । वयमिव स्थगितगीस्तनुवाक् । हे इंदो नस्तथैवोपलक्ष्यसे ॥ १८ ॥ अप्रियाचरणं विना स्मरोदीरणेन व्यथाजननं मलयानिल तवानुचितमित्यर्थः ॥ १९ ॥ मेघेति । आतपार्तिहरणादिसाम्यात्त्वं यादवेंद्रस्य नूनं दयितः सखाऽसि अतो भवांस्तं ध्यायति । ध्याने लिंगान्याहुः अत्युत्कंठ इत्यादि । अहो किमिति त्वया तेन सख्यं कृतं यतो दुःखदस्तत्प्रसंग इति ॥ २० ॥ हे कोकिल मे

नेत्रे निमीलयसि नक्तमदृष्टबन्धुस्त्वं रोरवीषि करुणं बत चक्रवाकि ॥ दास्यङ्गता वयमिवाच्युतपादजुष्टां किंवा स्रजं स्पृहयसे कव-रेण वोढुम् ॥ १६ ॥ भो भोः सदा निष्टनसे उदन्वन्नलब्धनिद्रोऽधिगतप्रजागरः ॥ किंवा मुकुन्दापहृतात्मलाञ्छनः प्राप्तां दशां त्वं च गतो दुरत्ययाम् ॥ १७ ॥ त्वं यक्ष्मणा बलवताऽसि गृहीत इन्दो क्षीणस्तमो न निजदीधितिभिः क्षिणोषि ॥ कच्चिन्मुकुन्दगदिता-नि यथा वयं त्वं विस्मृत्य भो स्थगितगीरुपलक्ष्यसे नः ॥ १८ ॥ किन्त्वाचरितमस्माभिर्मलयानिल तेऽप्रियम् ॥ गोविन्दापाङ्गनिर्भिन्ने हृदीरयसि नः स्मरम् ॥ १९ ॥ मेघ श्रीमंस्त्वमसि दयितो यादवेन्द्रस्य नूनं श्रीवत्साङ्कं वयमिव भवान्ध्यायति प्रेमबद्धः ॥ अत्यु-त्कण्ठः शबलहृदयोऽस्मद्विधो बाष्पधाराः स्मृत्वा स्मृत्वा विसृजसि मुहुर्दुःखदस्तत्प्रसङ्गः ॥ २० ॥ प्रियरावपदानि भाषसेऽमृतसञ्जीवि-कयाऽनया गिरा ॥ करवाणि किमद्य ते प्रियं वद मे वल्गितकण्ठ कोकिल ॥ २१ ॥ न चलसि न वदस्युदारबुद्धे क्षितिधर चिन्तयसे महान्तमर्थम् ॥ अपि बत वसुदेवनन्दनाङ्घ्रिं वयमिव कामयसे स्तनैर्विधर्तुम् ॥ २२ ॥ शुष्यद्ध्रदाः करशिता बत सिन्धुपत्न्यः सम्प्रत्यपास्तकमलश्रिय इष्टभर्तुः ॥ यद्वद्वयं यदुपतेः प्रणयावलोकमप्राप्य मुष्टहृदयाः पुरुकर्शिताः स्म ॥ २३ ॥ हंस स्वागतमा-स्यतां पिब पयो ब्रूह्यंग शौरेः कथां दूतं त्वां नु विदाम कच्चिदजितः स्वस्त्यास्त उक्तं पुरा ॥ किंवा नश्चलसौहृदः स्मरति तं कस्माद्भजामो वयं क्षौद्रालापय कामदं श्रियमृते सैवैकनिष्ठा स्त्रियाम् ॥ २४ ॥

प्रियरावस्य प्रियंवदस्य श्रीकृष्णस्य पदानीव पदानि शब्दांस्त्वं भाषसे । मृतान्संजीवयतीति तथा तयाऽनया कोमलया गिरा वल्गितकंठ रमणीयकंठ मे कथय किं तव प्रियं करवाणीति ॥ २१ ॥ हे क्षितिधर त्वं न वदसि न चलसि अतो नूनं महांतमर्थं चिंतयसे । बत तर्हि अपि किं यथा स्तनैर्विधर्तुं वयं कामयामहे तथा त्वं स्तनतुल्यैः शृंगैर्वोढुं कामयसे । ओमिति चेत्तर्हि तवाप्यस्मदवस्था भविष्यतीति भावः ॥ २२ ॥ भोः सिंधुपत्न्यो नद्यः संप्रति ग्रीष्मे सिंधुर्मेघद्वारा अमृतवृष्ट्या युष्मान्नानंदयति । बत अहो कष्टम् । अतः शुष्यंतो ह्रदा यासां ताः अपगतकमलशोभाः कृशाश्च वयं यथा प्रियतमस्य भर्तुर्यदुपतेः । स्म प्रसिद्धम् ॥ २३ ॥ तदैव दैवादागतं हंसं दूतं कल्पयित्वाऽऽहुः । हंसेति ॥ हे क्षौद्र क्षुद्रस्य दूत कस्मात्तं वयं भजामः । कामार्थमाह्वयति युष्मा-नोऽस्मान्प्रति पुरा रहस्युक्तं किंवा चलसौहृदः स्मरति । स्मृत्वैव मां प्रस्थापितवानिति चेदत आहुः ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

निति चेदत आहुः। अहो तर्हि तमालापयाकारय। ओमिति गच्छंतमिव तं पुनराहुः। याऽस्मान्वंचयित्वा एकाकिनी सेवते तां श्रियमृते तमेवालापय। सा तदेकनिष्ठा कथं परिहर्तुं शक्यत इति चेदत आहुः। स्त्रियां जातावेकवचनम्। अस्मासु स्त्रीषु मध्ये किं सैवैकनिष्ठा, न तु वयमित्यर्थः। पाठांतरे तु क्षौद्रं मधु तद्वन्मधुरालापमात्रं यस्य तमकामदमरतिप्रदं श्रियमृते वयं कस्माद्भजामः। किंत्वनादृताऽपि सती पुनः पुनः सैव भजतु यतोऽस्मादृश्यो मानिन्यः स्त्रिय एकनिष्ठा एकत्रैव स्वसंमानसिद्धौ निष्ठा यासामिति ॥ २४ ॥ २५ ॥ तासां कृष्णे एवंभूतो भावो नातिचित्रमित्याह। श्रुतमात्रोऽपीति ॥ उरुभिर्गायैर्गीतैः उरुधागीतो वा यैः कैश्चिदपि गीतैः कथाभिः कथंचिदपि गीतो

इतीदृशेन भावेन कृष्णे योगेश्वरेश्वरे ॥ क्रियमाणेन माधव्यो लेभिरे परमां गतिम् ॥ २५ ॥ श्रुतमात्रोऽपि यः स्त्रीणां प्रसह्याकर्षते मनः ॥ उरुगायोरुगीतो वा पश्यन्तीनां कुतः पुनः ॥ २६ ॥ याः सम्पर्यचरन्प्रेम्णा पादसंवाहनादिभिः ॥ जगद्गुरुं भर्तृबुद्ध्या तासां किं वर्ण्यते तपः ॥ २७ ॥ एवं वेदोदितं धर्ममनुतिष्ठन्सतां गतिः ॥ गृहं धर्मार्थकामानां मुहुश्चादर्शयत्पदम् ॥ २८ ॥ आस्थितस्य परं धर्मं कृष्णस्य गृहमेधिनाम् ॥ आसन्षोडशसाहस्रं महिष्यश्च शताधिकम् ॥ २९ ॥ तासां स्त्रीरत्नभूतानामष्टौ याः प्रागुदाहृताः ॥ रुक्मिणीप्रमुखा राजंस्तत्पुत्राश्चानुपूर्वशः ॥ ३० ॥ एकैकस्यां दश दश कृष्णोऽजीजनदात्मजान् ॥ यावन्त्य आत्मनो भार्या अमोघगतिरीश्वरः ॥ ३१ ॥ तेषामुद्दामवीर्याणामष्टादश महारथाः ॥ आसन्नुदारयशसस्तेषां नामानि मे शृणु ॥ ३२ ॥ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च दीप्तिमान्भानुरेव च ॥ साम्बो मधुर्बृहद्भानुश्चित्रभानुर्वृकोऽरुणः ॥ ३३ ॥ पुष्करो वेदबहुश्च श्रुतदेवः सुनन्दनः ॥ चित्रबाहुर्विरूपश्च कविर्न्यग्रोध एव च ॥ ३४ ॥ एतेषामपि राजेन्द्र तनुजानां मधुद्विषः ॥ प्रद्युम्न आसीत्प्रथमः पितृवद्रुक्मिणीसुतः ॥ ३५ ॥ स रुक्मिणो दुहितरमुपयेमे महारथः ॥ तस्मात्सुतोऽनिरुद्धोऽभून्नागायुतबलान्वितः ॥ ३६ ॥ स चापि रुक्मिणः पौत्रीं दौहित्रो जगृहे ततः ॥ वज्रस्तस्याभवद्यस्तु मौसलादवशेषितः ॥ ३७ ॥ प्रतिबाहुरभूत्तस्मात्सुबाहुस्तस्य चात्मजः ॥ सुबाहोः शान्तसेनोऽभूच्छतसेनस्तु तत्सुतः ॥ ३८ ॥ न ह्येतस्मिन्कुले जाता अधना अबहुप्रजाः ॥ अल्पायुषोऽल्पवीर्याश्च अब्रह्मण्याश्च जज्ञिरे ॥ ३९ ॥ यदुवंशप्रसूतानां पुंसां विख्यातकर्मणाम् ॥ संख्या न शक्यते कर्तुमपि वर्षायुतैर्नृप ॥ ४० ॥ तिस्रः कोट्यः सहस्राणामष्टाशीति शतानि च ॥ आसन्यदुकुलाचार्याः कुमाराणामिति श्रुतम् ॥ ४१ ॥ संख्यानं यादवानां कः करिष्यति महात्मनाम् ॥ यत्रायुतानामयुतलक्षेणास्ते स आहुकः ॥ ४२ ॥ देवासुराहवहता दैतेया ये सुदारुणाः ॥ ते चोत्पन्ना मनुष्येषु प्रजा दृप्ता बबाधिरे ॥ ४३ ॥

वेत्यर्थः ॥ २६ ॥ २७ ॥ पदं स्थानम् ॥ २८ ॥ २९ ॥ या रुक्मिणीप्रमुखा अष्टावुदाहृताः प्राक् ॥ ३० ॥ एवमष्टोत्तरशताधिकषोडशसहस्रमहिषीणां पुत्रा लक्षमेकमशीत्युत्तरैकषष्टिसहस्राणि च भवंति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ अनिरुद्धश्चेति। अतः पुत्राणां मध्ये सप्तदशैव महारथा ज्ञेयाः। अथवा अनिरुद्धनामाऽपि कश्चित्पुत्र एवेति ॥ ३३ ॥ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ सहस्राणामपरिमितानां कुमाराणामित्यन्वयः ॥ ४१ ॥ यदा प्रत्येकं बहूनध्यापयतामाचार्याणामियं संख्या तदपि श्रुतमात्रं, न तु सम्यग् ज्ञायते, तदा कुमाराणामेवं संख्यानं कर्तुं न शक्यते, कुतः पुनः सर्वयादवानामिति ॥ ४२ ॥ ते चोत्पन्ना इति। प्रत्येकं बहुभी रूपैरिति ज्ञेयम् ॥ ४३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

हतकल्मष इति । अग्निप्रवेशेन ब्राह्मणविलापश्रवणपातकात्पूता भवेयमित्यर्थः । अहतकल्मष इति वा ॥ ३० ॥ ३१ ॥ न श्रद्दध्महे न संप्रतीमः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ एवं प्रौढिवादैर्विश्रंभितो विश्वासं प्रापितः । निशामयन् शृण्वन् ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ब्राह्मणोपेक्षकत्वेन कृष्णावज्ञया महेश्वरं नमस्कृत्य ॥ ३७ ॥ न्यरुणदावृतवान् । तदेवाह । तिर्यगूर्ध्वमिति ॥ ३८ ॥ अदर्शनमापेदे देहोऽपि नावशिष्ट इत्यर्थः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ यस्य प्रजाः । तत्त्र ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ प्रत्युक्तो वारितः ।

अहं प्रजां वां भगवन्रक्षिष्ये दीनयोरिह ॥ अनिस्तीर्णप्रतिज्ञोऽग्निं प्रवेक्ष्ये हतकल्मषः ॥ ३० ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ सङ्कर्षणो वासुदे-
वः प्रद्युम्नो धन्विनां वरः ॥ अनिरुद्धोऽप्रतिरथो न त्रातुं शक्नुवन्ति यत् ॥ ३१ ॥ तत्कथं नु भवान्कर्म दुष्करं जगदीश्वरैः ॥ चिकी-
र्षसि त्वं बालिश्यात्तन्न श्रद्दध्महे वयम् ॥ ३२ ॥ अर्जुन उवाच ॥ नाहं सङ्कर्षणो ब्रह्मन्न कृष्णः कार्ष्णिरेव च ॥ अहं वा अर्जुनो
नाम गाण्डीवं यस्य वै धनुः ॥ ३३ ॥ माऽवमंस्था मम ब्रह्मन्वीर्यं त्र्यम्बकतोषणम् ॥ मृत्युं विजित्य प्रधने आनेष्ये ते प्रजां प्रभो ॥ ३४ ॥
एवं विश्रम्भितो विप्रः फाल्गुनेन परंतप ॥ जगाम स्वगृहं प्रीतः पार्थवीर्यं निशामयन् ॥ ३५ ॥ प्रसूतिकाल आसन्ने
भार्याया द्विजसत्तमः ॥ पाहि पाहि प्रजां मृत्योरित्याहार्जुनमातुरः ॥ ३६ ॥ स उपस्पृश्य शुच्यम्भो नमस्कृत्य महेश्वरम् ॥ दिव्या-
न्यस्त्राणि संस्मृत्य सज्यं गाण्डीवमाददे ॥ ३७ ॥ न्यरुणत्सूतिकागारं शरैर्नानाऽस्त्रयोजितैः ॥ तिर्यगूर्ध्वमधः पार्थश्चकार शरपञ्ज-
रम् ॥ ३८ ॥ ततः कुमारः सञ्जातो विप्रपत्न्या रुदन्मुहुः ॥ सद्योऽदर्शनमापेदे सशरीरो विहायसा ॥ ३९ ॥ तदाह विप्रो विजयं
विनिन्दन्कृष्णसंनिधौ ॥ मौढ्यं पश्यत मे योऽहं श्रद्दधे क्लीबकत्थनम् ॥ ४० ॥ न प्रद्युम्नो नानिरुद्धो न रामो न च केशवः ॥ यस्य
शेकुः परित्रातुं कोऽन्यस्तदवितेश्वरः ॥ ४१ ॥ धिगर्जुनं मृषावादं धिगात्मश्लाघिनो धनुः ॥ दैवोपसृष्टं यो मौढ्यादानिनीषति दुर्म-
तिः ॥ ४२ ॥ एवं शपति विप्रर्षौ विद्यामास्थाय फाल्गुनः ॥ ययौ संयमनीमाशु यत्रास्ते भगवान्यमः ॥ ४३ ॥ विप्रापत्यमचक्षा-
णस्तत ऐन्द्रीमगात्पुरीम् ॥ आग्नेयीं नैर्ऋतीं सौम्यां वायव्यां वारुणीमथ ॥ रसातलं नाकपृष्ठं धिष्ण्यान्यन्यान्युदायुधः ॥ ४४ ॥
ततोऽलब्धद्विजसुतो ह्यनिस्तीर्णप्रतिश्रुतः ॥ अग्निं विविक्षुः कृष्णेन प्रत्युक्तः प्रतिषेधता ॥ ४५ ॥ दर्शये द्विजसूनूंस्ते माऽवज्ञात्मा-
नमात्मना ॥ ये ते नः कीर्तिं विमलां मनुष्याः स्थापयिष्यन्ति ॥ ४६ ॥ इति सम्भाष्य भगवानर्जुनेन सहेश्वरः ॥ दिव्यं स्वरथमा-
स्थाय प्रतीचीं दिशमाविशत् ॥ ४७ ॥ सप्तद्वीपान्सप्तसिन्धून्सप्तसप्तगिरीनथ ॥ लोकालोकं तथाऽतीत्य विवेश सुमहत्तमः ॥ ४८ ॥
तत्राश्वाः शैब्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकाः ॥ तमसि भ्रष्टगतयो बभूवुर्भरतर्षभ ॥ ४९ ॥ तान्दृष्ट्वा भगवान्कृष्णो महायोगेश्वरेश्वरः ॥
सहस्रादित्यसङ्काशं स्वचक्रं प्राहिणोत्पुरः ॥ ५० ॥

उपपत्तिभिः प्रतिषेधं कुर्वता ॥ ४५ ॥ मावज्ञ माऽवजानीहि । ये निंदंति त एव मनुष्या नः कीर्तिं स्थापयिष्यंति निश्चलां करिष्यन्ति । पाठांतरं तु छंदोभंगभयादागंतुकमिति ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ सप्तसप्तसंख्या गिरयो येषु द्वीपेषु तान् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यद्यथा वक्ता वदिष्यति ॥ ३४ ॥ चित्रैर्भ्रामकैः । सुपेशलैरतिरम्यैः । भिन्नधीर्भ्रंशितमतिः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ किमु वक्तव्यं विश्वेशे त्वयि कृतागस्कः कृतापराध इति ॥ ३९ ॥ अव्याकृतशक्त्युदन्वतो वाङ्मनसागोचरशक्तिसमुद्रस्य । गिरित्रमोक्षं शिवमोचनरूपं चरितम् । संसृतिभिर्नानायोनिसंचारैः ॥ ४० ॥ 'भक्तसंकटमालोक्य कृपापूर्णहृदंबुजः ॥ गिरित्रं चित्रवाक्यात्तु मोक्षयामास केशवः ॥१॥' इति श्रीमद्भागवते दशमस्कंधे उत्तरार्धे टीकायामष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥८८॥ ॥छ॥ ॥ 'नवाशीतितमे देवः को

यद्यसत्यं वचः शम्भोः कथंचिद्दानवर्षभ ॥ तदैनं जह्यसद्वाचं न यद्वक्ताऽनृतं पुनः ॥ ३४ ॥ इत्थं भगवतश्चित्रैर्वचोभिः ससुपेशलैः ॥ भिन्नधीर्विस्मृतः शीर्ष्णि स्वहस्तं कुमतिर्व्यधात् ॥ ३५ ॥ अथापतद्भिन्नशिरा वज्राहत इव क्षणात् ॥ जयशब्दो नमःशब्दः साधुशब्दोऽभवद्दिवि ॥ ३६ ॥ मुमुचुः पुष्पवर्षाणि हते पापे वृकासुरे ॥ देवर्षिपितृगन्धर्वा मोचितः सङ्कटाच्छिवः ॥ ३७ ॥ मुक्तं गिरिशमभ्याह भगवान्पुरुषोत्तमः ॥ अहो देव महादेव पापोऽयं स्वेन पाप्मना ॥ ३८ ॥ हतः को नु महत्स्वीश जन्तुर्वै कृतकिल्बिषः ॥ क्षेमी स्यात्किमु विश्वेशे कृतागस्को जगद्गुरौ ॥ ३९ ॥ य एवमव्याकृतशक्त्युदन्वतः परस्य साक्षात्परमात्मनो हरेः ॥ गरित्रमोक्षं कथयेच्छृणोति वा विमुच्यते संसृतिभिस्तथाऽरिभिः ॥ ४० ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे उत्तरार्धे रुद्रमोक्षणं नामाष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥८८॥ ॥ छ ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ सरस्वत्यास्तटे राजन्नृषयः सत्रमासत ॥ वितर्कः समभूत्तेषां त्रिष्वधीशेषु को महान् ॥ १ ॥ तस्य जिज्ञासया ते वै भृगुं ब्रह्मसुतं नृप ॥ तज्ज्ञप्त्यै प्रेषयामासुः सोऽभ्यगाद्ब्रह्मणः सभाम् ॥ २ ॥ न तस्मै प्रह्वणं स्तोत्रं चक्रे सत्त्वपरीक्षया ॥ तस्मै चुक्रोध भगवान्प्रज्वलन्स्वेन तेजसा ॥ ३ ॥ स आत्मन्युत्थितं मन्युमात्मजायात्मना प्रभुः ॥ अशीशमद्यथावह्निं स्वयोन्या वारिणाऽऽत्मभूः ॥ ४ ॥ ततः कैलासमगमत्स तं देवो महेश्वरः ॥ परिरब्धुं समारेभ उत्थाय भ्रातरं मुदा ॥ ५ ॥ नैच्छत्त्वमस्युत्पथग इति देवश्चुकोप ह ॥ शूलमुद्यम्य तं हन्तुमारेभे तिग्मलोचनः ॥ ६ ॥ पतित्वा पादयोर्देवी सान्त्वयामास तं गिरा ॥ अथो जगाम वैकुण्ठं यत्र देवो जनार्दनः ॥ ७ ॥ शयानं श्रिय उत्सङ्गे पदा वक्षस्यताडयत् ॥ तत उत्थाय भगवान्सह लक्ष्म्या सतां गतिः ॥ ८ ॥ स्वतल्पादवरुह्याथ ननाम शिरसा मुनिम् ॥ आह ते स्वागतं ब्रह्मन्निषीदात्रासने क्षणम् ॥ अजानतामागतान्वः क्षन्तुमर्हथ नः प्रभो ॥ ९ ॥ अतीव कोमलौ तात चरणौ ते महामुने ॥ इत्युक्त्वा विप्रचरणौ मर्दयन्स्वेन पाणिना ॥ १० ॥ पुनीहि सह लोकं मां लोकपालांश्च मद्गतान् ॥ पादोदकेन भवतस्तीर्थानां तीर्थकारिणा ॥ ११ ॥ अद्याहं भगवँल्लक्ष्म्या आसमेकान्तभाजनम् ॥ वत्स्यत्युरसि मे भूतिर्भवत्पादहतांहसः ॥ १२ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं ब्रुवाणे वैकुण्ठे भृगुस्तन्मन्द्रया गिरा ॥ निर्वृतस्तर्पितस्तूष्णीं भक्त्युत्कण्ठोऽश्रुलोचनः ॥ १३ ॥

महानिति संशये ॥ परीक्ष्य विष्णोरुत्कर्षं मुनिभ्योऽवर्णयद्भृगुः ॥ १ ॥' इतिहासांतरमाह । सरस्वत्या इति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ स्वयोन्या स्वस्यैव रूपांतरेणाभिव्यक्तिस्थानेन स्वकार्येणेत्यर्थः । तेन यथा कश्चिद्वह्निं शमयति तथा स्वकार्येण पुत्रेण निमित्तेन क्रोधं शमयामासेत्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ तीर्थकारिणा तीर्थत्वनिमित्तेन ॥ ११ ॥ १२ ॥ तस्य मन्द्रया गम्भीरया गिरा निर्वृतस्तूष्णीं बभूवेति शेषः ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १४ ॥ विस्मिता अपराधातिरेकेऽपि निर्विकारित्वेन । भूयांसं श्रद्दधुः । महत्तमं निश्चितवंतः । यतो यस्मिन् ॥ १५ ॥ वैराग्यं च चतुर्विधमिति पाठ तेच्चातुर्विध्यमेव द्रष्टव्यम् । विषयांस्त्यक्तुमशक्नुवतोऽपि संमानेच्छात्याग आद्यं वैराग्यम् । विषयाणां मध्ये लवणादिव्यतिरेकेणापि वृत्तिर्द्वितीयम् । तथा वृत्तावपि मनसि रागशैथिल्येन बाह्येंद्रियैरेव विषयसेवनं तृतीयम् । तत्राप्यौदासीन्यं चतुर्थम् । यथाऽऽहुः । 'वैराग्यमाद्यं यतमानसंज्ञं क्वचिद्विरागो व्यतिरेकसंज्ञम् ॥ एकेंद्रियाख्यं हृदि रागसौक्ष्म्यं तस्याप्यभावस्तु वशीकृताख्यम्' इति ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ तस्य भगवत एव यद्यपि त्रिविधा आकृतयः । तत्रापि सत्त्वमेव तीर्थसाधनं पुरुषार्थहेतुः ॥ १९ ॥ इत्थं निश्चित्य

पुनश्च सत्रमाव्रज्य मुनीनां ब्रह्मवादिनाम् ॥ स्वानुभूतमशेषेण राजन्भृगुरवर्णयत् ॥ १४ ॥ तन्निशम्याथ मुनयो विस्मिता मुक्तसंशयाः ॥ भूयांसं श्रद्दधुर्विष्णुं यतः शान्तिर्यतोऽभयम् ॥ १५ ॥ धर्मः साक्षाद्यतो ज्ञानं वैराग्यं च तदन्वितम् ॥ ऐश्वर्यं चाष्टधा यस्माद्यशश्चात्ममलापहम् ॥१६॥ मुनीनां न्यस्तदण्डानां शान्तानां समचेतसाम् ॥ अकिञ्चनानां साधूनां यमाहुः परमां गतिम् ॥१७॥ सत्त्वं यस्य प्रिया मूर्तिर्ब्राह्मणास्त्विष्टदेवताः ॥ भजन्त्यनाशिषः शान्ता यं वा निपुणबुद्धयः ॥ १८ ॥ त्रिविधाकृतयस्तस्य राक्षसा असुराः सुराः ॥ गुणिन्या मायया सृष्टाः सत्त्वं तत्तीर्थसाधनम् ॥ १९ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं सारस्वता विप्रा नृणां संशयनुत्तये ॥ पुरुषस्य पदाम्भोजसेवया तद्गतिं गताः ॥ २० ॥ सूत उवाच ॥ इत्येतन्मुनितनयास्यपद्मगन्धपीयूषं भवभयभित्परस्य पुंसः ॥ सुश्लोक्यं श्रवणपुटैः पिबत्यभीक्ष्णं पान्थोऽध्वभ्रमणपरिश्रमं जहाति ॥ २१ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एकदा द्वारवत्यां तु विप्रपत्न्याः कुमारकः ॥ जातमात्रो भुवं स्पृष्ट्वा ममार किल भारत ॥ २२ ॥ विप्रो गृहीत्वा मृतकं राजद्वार्युपधाय सः ॥ इदं प्रोवाच विलपन्नातुरो दीनमानसः ॥ २३ ॥ ब्रह्मद्विषः शठधियो लुब्धस्य विषयात्मनः ॥ क्षत्रबन्धोः कर्मदोषात्पञ्चत्वं मे गतोऽर्भकः ॥ २४ ॥ हिंसाविहारं नृपतिं दुःशीलमजितेन्द्रियम् ॥ प्रजा भजन्त्यः सीदन्ति दरिद्रा नित्यदुःखिताः ॥ २५ ॥ एवं द्वितीयं विप्रर्षिस्तृतीयं त्वेवमेव च ॥ विसृज्य स नृपद्वारि तां गाथां समगायत ॥ २६ ॥ तामर्जुन उपश्रुत्य कर्हिचित्केशवान्तिके ॥ परेते नवमे बाले ब्राह्मणं समभाषत ॥ २७ ॥ किंस्विद्ब्रह्मंस्त्वन्निवासे इह नास्ति धनुर्धरः ॥ राजन्यबन्धुरेते वै ब्राह्मणाः सत्रमासते ॥ २८ ॥ धनदारात्मजापृक्ता यत्र शोचन्ति ब्राह्मणाः ॥ ते वै राजन्यवेषेण नटा जीवन्त्यसुम्भराः ॥ २९ ॥

सरस्वतीतीरवासिनो विप्रा हरिसेवया मुक्तिं प्रापुरिति ॥ २० ॥ व्यासनंदनस्य मुखपंकजादुद्गतं गंधयुक्तपीयूषतुल्यं हरेः प्रशस्तं यशो यः संसारी सेवते स मुक्तो भवतीति ॥ २१ ॥ स चोक्तलक्षणो भगवान् कृष्ण एवेति दर्शयितुमाख्यानांतरमाह । एकदेति ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ ब्रह्मद्विष इत्यादिकां तां गाथां वाक्यम् । मयि न कश्चिद्दोषोऽतो राजदोषेणैव मत्पुत्रा म्रियंत इति वारंवारं चुक्रोशेत्यर्थः ॥ २६ ॥ २७ ॥ ब्रह्मन् किंस्विदिति । किमर्थं वृथा रोदिषि । यतस्त्वन्निवासे धनुर्धरमात्रोऽपि राजन्यबंधुरपि नास्ति ब्रह्मण्यस्य तु का वार्ता एते तु सत्रे याग इव ब्राह्मणा मिलिता भवितुमर्हन्तीत्यर्थः ॥ २८ ॥ तदेवाह । धनदारात्मजापृक्ता यत्रेति ॥ धनादिभिर्वियुक्ताः संतो यत्र येषु जीवत्सु राजन्येषु शोचंति ते जीवन्ति केवलं जीविकां संपादयंति ॥ २९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

हतकल्मप इति । अग्निप्रवेशेन ब्राह्मणविलापश्रवणपातकात्पूता भवेयमित्यर्थः । अहतकल्मप इति वा ॥ ३० ॥ ३१ ॥ न श्रद्दध्महे न संप्रतीमः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ एवं प्रौढिवादैर्विश्रंभितो विश्वासं प्रापितः । निशामयन् शृण्वन् ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ब्राह्मणोपेक्षकत्वेन कृष्णावज्ञया महेश्वरं नमस्कृत्य ॥ ३७ ॥ न्यरुणदावृतवान् । तदेवाह । तिर्यगूर्ध्वमिति ॥ ३८ ॥ अदर्शनमापेदे देहोऽपि नावशिष्ट इत्यर्थः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ यस्य प्रजाः । तत्त्र ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ प्रत्युक्तो वारितः ।

अहं प्रजां वां भगवन्रक्षिष्ये दीनयोरिह ॥ अनिस्तीर्णप्रतिज्ञोऽग्निं प्रवेक्ष्ये हतकल्मषः ॥ ३० ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ सङ्कर्षणो वासुदेवः प्रद्युम्नो धन्विनां वरः ॥ अनिरुद्धोऽप्रतिरथो न त्रातुं शक्नुवन्ति यत् ॥ ३१ ॥ तत्कथं नु भवान्कर्म दुष्करं जगदीश्वरैः ॥ चिकीर्षसि त्वं बालिश्यात्तन्न श्रद्दध्महे वयम् ॥ ३२ ॥ अर्जुन उवाच ॥ नाहं सङ्कर्षणो ब्रह्मन्न कृष्णः कार्ष्णिरेव च ॥ अहं वा अर्जुनो नाम गाण्डीवं यस्य वै धनुः ॥ ३३ ॥ माऽवमंस्था मम ब्रह्मन्वीर्यं त्र्यम्बकतोषणम् ॥ मृत्युं विजित्य प्रधने आनेष्ये ते प्रजां प्रभो ॥ ३४ ॥ एवं विश्रम्भितो विप्रः फाल्गुनेन परंतप ॥ जगाम स्वगृहं प्रीतः पार्थवीर्यं निशामयन् ॥ ३५ ॥ प्रसूतिकाल आसन्ने भार्याया द्विजसत्तमः ॥ पाहि पाहि प्रजां मृत्योरित्याहार्जुनमातुरः ॥ ३६ ॥ स उपस्पृश्य शुच्यम्भो नमस्कृत्य महेश्वरम् ॥ दिव्यान्यस्त्राणि संस्मृत्य सज्यं गाण्डीवमाददे ॥ ३७ ॥ न्यरुणत्सूतिकागारं शरैर्नानाऽस्त्रयोजितैः ॥ तिर्यगूर्ध्वमधः पार्थश्चकार शरपञ्जरम् ॥ ३८ ॥ ततः कुमारः सञ्जातो विप्रपत्न्या रुदन्मुहुः ॥ सद्योऽदर्शनमापेदे सशरीरो विहायसा ॥ ३९ ॥ तदाह विप्रो विजयं विनिन्दन्कृष्णसंनिधौ ॥ मौढ्यं पश्यत मे योऽहं श्रद्दधे क्लीबकत्थनम् ॥ ४० ॥ न प्रद्युम्नो नानिरुद्धो न रामो न च केशवः ॥ यस्य शेकुः परित्रातुं कोऽन्यस्तदवितेश्वरः ॥ ४१ ॥ धिगर्जुनं मृषावादं धिगात्मश्लाघिनो धनुः ॥ दैवोपसृष्टं यो मौढ्यादानिनीषति दुर्मतिः ॥ ४२ ॥ एवं शपति विप्रर्षौ विद्यामास्थाय फाल्गुनः ॥ ययौ संयमनीमाशु यत्रास्ते भगवान्यमः ॥ ४३ ॥ विप्रापत्यमचक्षाणस्तत ऐन्द्रीमगात्पुरीम् ॥ आग्नेयीं नैर्ऋतीं सौम्यां वायव्यां वारुणीमथ ॥ रसातलं नाकपृष्ठं धिष्ण्यान्यन्यान्युदायुधः ॥ ४४ ॥ ततोऽलब्धद्विजसुतो ह्यनिस्तीर्णप्रतिश्रुतः ॥ अग्निं विविक्षुः कृष्णेन प्रत्युक्तः प्रतिषेधता ॥ ४५ ॥ दर्शये द्विजसूनूंस्ते माऽवज्ञात्मानमात्मना ॥ ये ते नः कीर्तिं विमलां मनुष्याः स्थापयिष्यन्ति ॥ ४६ ॥ इति सम्भाष्य भगवानर्जुनेन सहेश्वरः ॥ दिव्यं स्वरथमास्थाय प्रतीचीं दिशमाविशत् ॥ ४७ ॥ सप्तद्वीपान्सप्तसिन्धून्सप्तसप्तगिरीनथ ॥ लोकालोकं तथाऽतीत्य विवेश सुमहत्तमः ॥ ४८ ॥ तत्राश्वाः शैब्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकाः ॥ तमसि भ्रष्टगतयो बभूवुर्भरतर्षभ ॥ ४९ ॥ तान्दृष्ट्वा भगवान्कृष्णो महायोगेश्वरेश्वरः ॥ सहस्रादित्यसङ्काशं स्वचक्रं प्राहिणोत्पुरः ॥ ५० ॥

उपपत्तिभिः प्रतिषेधं कुर्वता ॥ ४५ ॥ मावज्ञ माऽवजानीहि । ये निंदंति त एव मनुष्या नः कीर्तिं स्थापयिष्यंति निश्चलां करिष्यन्ति । पाठांतरं तु छंदोभंगभयादागंतुकमिति ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ सप्तसप्तसंख्या गिरयो येषु द्वीपेषु तान् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विकारा मनइंद्रियभूतरूपाः । षोडशेतींद्रियदेवानामभेदविवक्षया । कंचन यत्किंचिद्विकारोपाधिकं भजन्नुपाध्यनुरूपाणां विभूतीनां स्वरूपं प्राप्नोतीति ॥ ४ ॥ उपद्रष्टा साक्षी सन् । यतः सर्वदृक् सर्वं पश्यति । अतः प्रकृतेः पर इति । अत्रेदं तत्त्वम् 'वस्तुनो गुणसंबंधे रूपद्वयमिहेष्यते ॥ तद्धर्मायोगयोगाभ्यां बिंबवत् प्रतिबिम्बवत् ॥ गुणाः सत्वादयः शांतघोरमूढाः स्वभावतः ॥ विष्णुब्रह्मशिवानां च गुणयंतृस्वरूपिणाम् ॥ नातिभेदो भवेद्भेदो गुणधर्मैरिहांशतः ॥ सत्त्वस्य शांत्या नो जातु विष्णोर्विक्षेपमूढते ॥ रजस्तमोगुणाभ्यां तु भवेतां ब्रह्मरुद्रयोः ॥ गुणोपमर्दतो भूयस्तदंशानां च भिन्नता ॥ अतः समग्रसत्त्वस्य विष्णोर्मोक्षकरी मतिः ॥ अंशतो भूतिहेतुश्च तथाऽऽनंदमयी स्वतः ॥ अंशतस्तारतम्येन ब्रह्मरुद्रादिसेविनाम् ॥ विभूतयो भवंत्येव शनैर्मोक्षोऽप्यनंशतः ॥' इदमेवाभिप्रेत्य तत्र तत्रोच्यते 'श्रेयांसि तत्र खलु सत्त्वतनोर्नृणां स्युः' इति । 'तथा सत्त्वं यस्य प्रिया मूर्तिः' इति तथा 'सत्त्वं तत्तीर्थसाधनम्' इति । तथा 'त्रयाणामेकभावानां यो न पश्यति वै भिदाम्' इति । तथा 'न ते मय्यच्युतेऽजे च भिदामण्वपि चक्षते' इत्यादि । एवं च सति न किंचिदसमं-

ततो विकारा अभवन्षोडशामीषु कंचन ॥ उपधावन्विभूतीनां सर्वासामश्नुते गतिम् ॥ ४ ॥ हरिर्हि निर्गुणः साक्षात्पुरुषः प्रकृतेः परः ॥ स सर्वदृगुपद्रष्टा तं भजन्निर्गुणो भवेत् ॥ ५ ॥ निवृत्तेष्वश्वमेधेषु राजा युष्मत्पितामहः ॥ शृण्वन्भगवतो धर्मानपृच्छदिदमच्युतम् ॥ ६ ॥ स आह भगवांस्तस्मै प्रीतः शुश्रूषवे प्रभुः ॥ नृणां निःश्रेयसार्थाय योऽवतीर्णो यदोः कुले ॥ ७ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ यस्याहमनुगृह्णामि हरिष्ये तद्धनं शनैः ॥ ततोऽधनं त्यजन्त्यस्य स्वजना दुःखदुःखितम् ॥ ८ ॥ स यदा वितथोद्योगो निर्विण्णः स्याद्धनेहया ॥ मत्परैः कृतमैत्रस्य करिष्ये मदनुग्रहम् ॥ ९ ॥ तद्ब्रह्म परमं सूक्ष्मं चिन्मात्रं सदनन्तकम् ॥ अतो मां सुदुराराध्यं हित्वाऽन्यान्भजते जनः ॥ १० ॥ ततस्त आशुतोषेभ्यो लब्धराज्यश्रियोद्धताः ॥ मत्ताः प्रमत्ता वरदान्विस्मरन्त्यवजानते ॥ ११ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ शापप्रसादयोरीशा ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ सद्यः शापप्रसादोऽङ्ग शिवो ब्रह्मा न चाच्युतः ॥ १२ ॥ अत्र चोदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ॥ वृकासुराय गिरिशो वरं दत्त्वाऽऽप सङ्कटम् ॥ १३ ॥ वृको नामासुरः पुत्रः शकुनेः पथि नारदम् ॥ दृष्ट्वाऽऽशुतोषं प्रपच्छ देवेषु त्रिषु दुर्मतिः ॥ १४ ॥ स आह देवं गिरिशमुपाधावाशु सिध्यसि ॥ योऽल्पाभ्यां गुणदोषाभ्यामाशु तुष्यति कुप्यति ॥ १५ ॥ दशास्यबाणयोस्तुष्टः स्तुवतोर्बन्दिनोरिव ॥ ऐश्वर्यमतुलं दत्त्वा तत आप सुसङ्कटम् ॥ १६ ॥

जसम् । तत्तद्भक्तानां तु कलहो मोहमात्रमिति ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ यस्याहमनुगृह्णामीति । अयमर्थः । यो विषयान्परिजिहीर्षुरपि कथंचिद्विद्यमानेषु विषयेषु सज्जते क्लिश्यति च तस्य विषयापहार एवानुग्रह इति । यथाश्रुतत्वे । ध्रुवादीनामैश्वर्यविरोधात् । अथवा प्रथमं विभूतीः कामानुरूपा दत्त्वा शनैर्विषयभोगावसाने तस्य निर्वेदमुत्पाद्य हरिष्यामि परमानुग्रहं कर्तुमिति । तदुक्तं भगवतैव 'न मय्यावेशितधियां कामः कामाय कल्पते' इति । दुःखदुःखितमिति । दुःखादनु पुनर्दुःखितमिव प्रतीयमानमित्यर्थः ॥ ८ ॥ स पुनर्बन्धूनामाग्रहेण धनेहया प्रवृत्तोऽपि मदनुग्रहेण यदा निष्फलोद्यमो निर्विण्णः स्यात्तदा मदनुग्रहमिति ममासाधारणमनुग्रहम् ॥ ९ ॥ तमेवाह । तद्ब्रह्मेति ॥ अतः पश्चादपि मोक्षमरोचयन् । अत्यासक्तो जन इत्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ एतदेवेतिहासेन स्फुटयितुमाह । शापप्रसादयोरिति । ब्रह्मा चेत्यन्वयः ॥ १२ ॥ १३ ॥ शकुनेः पुत्रः ॥ १४ ॥ १५ ॥ सुसंकटमाप कैलासोत्पाटनं पुरपालने च ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ननु यतेर्न किमपि कृत्यमस्ति प्रारब्धमेव सुखोपभोगेनापक्षय्यते अतः किमिति वृथा शप्यते उभयतोऽप्यसुखमिति श्रूयते च " एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य न कर्मणा वर्धते नो
कनीयान्"इत्यादि तत्राह । त्वदवगमीति ॥ हे सगुण षड्गुणैश्वर्ययुक्त त्वदवगमी त्वज्ज्ञानवान्भवदुत्थशुभाशुभयोर्भवतः कर्मफलदातुरीश्वराद्धेतोरुत्थयोराविर्भूतयोः शुभाशुभयोः
 प्राचीनपुण्यापुण्यकर्मणोः फलभूतान् गुणविगुणान्वयान्सुखदुःखसंबंधान्न वेत्ति नानुसंधत्ते । तर्हि तदानीं च देहभृतां देहाभिमानिनां प्रवृत्तिनिवृत्तिकरीर्गिरो विधिनिषेधलक्षणा न वेत्ति । विगतदेहाभिमानतया कार्याकार्यबोधाभावान्न नियुज्यत इत्यर्थः । युक्तं चैतत् । यतः कारणान्मनुजैरन्वहं श्रवणभृतः अनुदिनं श्रवणेन चेतसि धृतस्त्वं तेषामपवर्गगतिरपवर्गरूपा गतिर्भवसि । कथं श्रवणभृतः । अनुयुगं प्रतियुगं या गीतपरंपरा उपदेशसंततिस्तया सत्संप्रदायानुसारेणेत्यर्थः । एतदुक्तं भवति । ये तावत्तत्त्वज्ञानिनो न तेषां कर्माधिकारशंकाऽपि । ये चानवरतं त्वत्कथाश्रवणादिनिष्ठास्तेषामप्यासन्नभवत्पदानां विधिनिषेधबाधः, इतरेषां तु योगच्छन्नेंद्रियलालसानामुभयतोऽप्यसुखमिति ॥ 'अवगमं तव मे दिश माधव स्फुरति यन्न सुखासुखसंगमः ॥ श्रवणवर्णनभावमथापि वा नहि भवामि यथा विधिकिंकरः ॥ २७ ॥ ४० ॥ त्वदवगमी न वेत्ति सुखदुःखेन च विधिनिषेधावित्युक्तं तत्र ननु कथमवगंतुं शक्यते दुरधिगमत्वस्योक्तत्वादित्येवमाशंक्य सत्यमेवमनवगाह्यमहिम्नो वाङ्मनसागोचरत्वादविषयत्वेनैव ज्ञानमिति दर्शयन् "यदूर्ध्वं गार्गि दिवो यदर्वाक् पृथिव्या यदंतरा द्यावापृथिवी इमे यद्भूतं भवच्च भविष्यच्च" इत्यादिश्रुतिप्रतिपादितमपरिमितं महिमानमाह । द्युपतय एवेति ॥ हे भगवंस्ते

त्वदवगमी न वेत्ति भवदुत्थशुभाशुभयोर्गुणविगुणान्वयांस्तर्हि देहभृतां च गिरः ॥ अनुयुगमन्वहं सगुण गीतपरम्परया श्रवणभृतो यतस्त्वमपवर्गगतिर्मनुजैः ॥ ४० ॥ द्युपतय एव ते न ययुरन्तमनन्ततया त्वमपि यदन्तराऽण्डनिचया ननु सावरणाः ॥ ख इव रजांसि वान्ति वयसा सह यच्छ्रुतयस्त्वयि हि फलन्त्यतन्निरसनेन भवन्निधनाः ॥ ४१ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ इत्येतद्ब्रह्मणः पुत्रा आश्रुत्यात्मानुशासनम् ॥ सनन्दनमथानर्चुः सिद्धा ज्ञात्वाऽऽत्मनो गतिम् ॥ ४२ ॥ इत्यशेषसमाम्नायपुराणोपनिषद्रसः ॥ समुद्धृतः पूर्वजातैर्व्योमयानैर्महात्मभिः ॥ ४३ ॥ त्वं चैतद्ब्रह्मदायाद श्रद्धयाऽऽत्मानुशासनम् ॥ धारयंश्चर गां कामं कामानां भर्जनं नृणाम् ॥ ४४ ॥

अंतं द्युपतयः स्वर्गादिलोकपतयो ब्रह्मादयो न ययुर्न प्रापुः । तत्कुतः । यदंतवद्वस्तु तत्किमपि त्वं न भवसि । आस्तां द्युपतयो न ययुरिति यद्यस्मात्त्वमप्यात्मनोऽतं न यासि । कुतस्तर्हि सर्वज्ञता सर्वशक्तिता वाऽत आह । अनंततया अंताभावेन । नहि शशविषाणाज्ञानं सार्वज्ञ्यं तदप्राप्तिर्वा शक्तिवैभवं विहंति । अनंतत्वमेवाह । यदंतरेति ॥ यस्य तवांतरा मध्ये ननु अहो सावरणा उत्तरोत्तरं दशगुणसप्तावरणयुक्ता अंडनिचया ब्रह्मांडसमूहा वांति परिभ्रमंति । वयसा कालचक्रेण खे जरांसीव सह एकदैव न तु पर्यायेण । हि यस्मादेवमतः श्रुतयस्त्वयि फलंति तात्पर्यवृत्त्या पर्यवस्यंति न तु साक्षाद्यदंत्ययमेतावानिति । सगुणस्य गुणानंत्यान्निर्गुणस्य चागोचरत्वात् । कथं तर्ह्यपदार्थे तात्पर्यमिति । तत्र विधिमुखवाक्ये भवेदयं नियमः पदार्थस्यैव वाक्यार्थत्वमिति । निषेधमुखे तु नायं नियम इत्याह । अतन्निरसनेनेति । "अन्यदेव तद्विदितादथो अविदितादधि ॥ अन्यत्र धर्मादन्यत्राधर्मादन्यत्रास्मात्कृताकृतात् ॥ अस्थूलमनणु" इत्यादिप्रकारेण लक्षणया च तत्त्वमसीत्यादयः पर्यवस्यंति । न च वाच्यं निषेधैः शून्यमेव
ज्ञाप्यत इति । यतो भवन्निधनाः । भवति त्वयि निधनं समाप्तिर्यासा तास्तथा । नहि निरवधिर्निषेधः संभवत्यतोऽवधिभूते त्वयि फलंतीत्यर्थः ॥' द्युपतयो विदुरंतमनंत ते न च भवान्न गिरः श्रुतिमौलयः ॥ त्वयि फलंति यतो नम इत्यतो जयजयेति भजे तव तत्पदम् ॥ २८" ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ 'इत्यशेषसमाम्नायपुराणोपनिषद्रसः' इति सर्वश्रुतिपुराणरहस्यतात्पर्यमित्यर्थः ॥ ४३ ॥ ब्रह्मदायादेति । ब्रह्मैव दायमिवायत्नप्राप्यमत्ति सेवत इति तथा । ब्रह्मपुत्रेति वा ॥ ४४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पूर्णः कृतकृत्यः । श्रुतधरः श्रुतमर्थं मनसि धारयन् । वीरव्रतो नैष्ठिकः ॥ ४५ ॥ नम इति । श्रीकृष्णावतारतया नारायणं नमस्यति । उक्तं हि ‘एते चांशकलाः पुंसः कृष्ण-
स्तु भगवान्स्वयम्’ इति ॥ ४६ ॥ साक्षात्पितुरिति । योनिव्यवधानं विना जनकस्य अग्निमथनावसरे कथंचिदरणौ रेतः पतितं ममंथ व्यासस्तदैव तत उत्पन्नः शुक इति हि
वदंति ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ समस्तवेदस्तुत्यर्थं संगृह्यानुस्मारयति । योऽस्योत्प्रेक्षक इति ॥ योऽस्य विश्वस्योत्प्रेक्षकः । एवमनुशायिनां समस्तपुरुषार्थसिद्धये सृष्टिस्थितिप्रल-
यादिप्रापणीयमित्यालोचक इत्यर्थः । अनेन निमित्तत्वमुक्तम् । एवमालोच्यास्यादिमध्यनिधने, आदिर्जन्म मध्यः पालनं निधनमंतः एतेषु कर्मसु यो वर्तते । अनेनोपादान-
त्वमुक्तम् । ननु प्रकृतिपुरुषयोरुपादाननिमित्तत्वे प्रसिद्धे, सत्यम्, तयोरपि तत एवोद्भूतत्वान्मूलकारणं स एवेत्याह । योऽव्यक्तजीवेश्वर इति । प्रवेशनियमने दर्शयति । य इति ॥
पूर्वोक्तप्रकारेणेदं सृष्ट्वा । यदर्थमेतत्सृष्टं तेन ऋषिणा सृष्टे कार्येऽहमिति दर्शनात् ऋषिर्जीवस्तेन सहानुप्रविष्टः पुरः शरीराणि तस्य भोगायतनानि चक्रे ताः पुरः शास्ति तस्य
भोगं ददत्परिपालयति । उपासकस्य च कैवल्यरूपो भवतीत्याह । यं संपद्येति । यं संपद्य प्राप्यानुशयी अन्वनुदंडवत्प्रणामैश्चरणमूले शेते इति तथा स जीवोऽजां कार्यका-

श्रीशुक उवाच ॥ एवं स ऋषिणादिष्टं गृहीत्वा श्रद्धयाऽऽत्मवान् ॥ पूर्णः श्रुतधरो राजन्नाह वीरव्रतो मुनिः ॥ ४५ ॥ नारद
उवाच ॥ नमस्तस्मै भगवते कृष्णायामलकीर्तये ॥ यो धत्ते सर्वभूतानामभवायोशतीः कलाः ॥ ४६ ॥ इत्याद्यमृषिमानम्य
तच्छिष्यांश्च महात्मनः ॥ ततोऽगादाश्रमं साक्षात्पितुर्द्वैपायनस्य मे ॥ ४७ ॥ सभाजितो भगवता कृतासनपरिग्रहः ॥ तस्मै
तद्वर्णयामास नारायणमुखाच्छ्रुतम् ॥ ४८ ॥ इत्येतद्वर्णितं राजन्यन्नः प्रश्नः कृतस्त्वया ॥ यथा ब्रह्मण्यनिर्देश्ये निर्गुणेऽपि श्रुति-
श्चरेत् ॥ ४९ ॥ योऽस्योत्प्रेक्षक आदिमध्यनिधने योऽव्यक्तजीवेश्वरो यः सृष्ट्वेदमनुप्रविश्य ऋषिणा चक्रे पुरः शास्ति ताः ॥ यं
सम्पद्य जहात्यजामनुशयी सुप्तः कुलायं यथा तं कैवल्यनिरस्तयोनिमभयं ध्यायेदजस्रं हरिम् ॥ ५० ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे
दशमस्कन्धे उत्तरार्धे नारदनारायणसंवादे वेदस्तुतिर्नाम सप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ८७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ राजोवाच ॥ देवासुरमनुष्येषु
ये भजन्त्यशिवं शिवम् ॥ प्रायस्ते धनिनो भोजा न तु लक्ष्म्याः पतिं हरिम् ॥ १ ॥ एतद्वेदितुमिच्छामः सन्देहोऽत्र महान्हि नः ॥
विरुद्धशीलयोः प्रभ्वोर्विरुद्धा भजतां गतिः ॥ २ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ शिवः शक्तियुतः शश्वत्त्रिलिङ्गो गुणसंवृतः ॥ वैकारिक-
स्तैजसश्च तामसश्चेत्यहं त्रिधा ॥ ३ ॥

रणरूपामविद्यां त्यजति । ननु ब्रह्मसंपन्नस्यापि जीवस्य तत्संबंधो दृश्यतेऽत आह । सुप्तः कुलायं यथेति । अयं भावः । यथा सुप्तं शरीरमंतमन्ये पश्यंति स तु नात्मानं
तथा पश्यति एवं जीवन्मुक्तमप्यन्ये देहवंतं पश्यंति स तु न किंचित्पश्यतीति । तं हरिमजस्रमनवरतं ध्यायेत् । किमित्यत आह । अभयं न भयं यस्माद्भयनिवर्तकमित्यर्थः ।
कुत एतत् । कैवल्यनिरस्तयोनिं कैवल्येनाप्रच्युतस्वरूपावस्थानेन निरस्ता तिरस्कृता योनिर्मूलकारणं माया येन तम् । ‘सर्वश्रुतिशिरोरत्ननीराजितपदांबुजम् ॥ भोगयोगप्रदं
वंदे माधवं कर्मिनम्रयोः ॥ ५० ॥’ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे उत्तरार्धे टीकायां सप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ८७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ‘अष्टाशीतितमे विष्णुभक्तः कैवल्यमश्नुते ॥
ततोऽर्वाग्देवभक्तस्तु विभूतिमिति वर्ण्यते ॥ १ ॥’ हरिर्भजतां मुक्तिद इत्युक्तमभयं ध्यायेदजस्रं हरिमिति तत्र शंकते । देवासुरेति ॥ अशिवमवधीरितभोगम् । भोजा भोगिनः
लक्ष्म्याः पतिं सर्वभोगयुक्तम् ॥ १ ॥ २ ॥ अन्योन्योपमर्देन तमसस्त्रैविध्यात्त्रिलिंगः । त्रिलिङ्गत्वमाह । वैकारिक इति ॥ अहमहंकार इति ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

विकारा मनइंद्रियभूतरूपाः । षोडशेतींद्रियदेवानामभेदविवक्षया । कंचन यत्किंचिद्विकारोपाधिकं भजन्नुपाध्यनुरूपाणां विभूतीनां स्वरूपं प्राप्नोतीति ॥ ४ ॥ उपद्रष्टा साक्षी सन् । यतः सर्वदृक् सर्वं पश्यति । अतः प्रकृतेः पर इति । अत्रेदं तत्त्वम् 'वस्तुनो गुणसंबंधे रूपद्वयमिहेष्यते ॥ तद्धर्मायोगयोगाभ्यां बिंबवत् प्रतिबिम्बवत् ॥ गुणाः सत्वादयः शांतघोरमूढाः स्वभावतः ॥ विष्णुब्रह्मशिवानां च गुणयंतृस्वरूपिणाम् ॥ नातिभेदो भवेद्भेदो गुणधर्मैरिहांशतः ॥ सत्त्वस्य शांत्या नो जातु विष्णोर्विक्षेपमूढते ॥ रजस्तमोगुणाभ्यां तु भवेतां ब्रह्मरुद्रयोः ॥ गुणोपमर्दतो भूयस्तदंशानां च भिन्नता ॥ अतः समग्रसत्त्वस्य विष्णोर्मोक्षकरी मतिः ॥ अंशतो भूतिहेतुश्च तथाऽऽनंदमयी स्वतः ॥ अंशतस्तारतम्येन ब्रह्मरुद्रादिसेविनाम् ॥ विभूतयो भवंत्येव शनैर्मोक्षोऽप्यनंशतः ॥' इदमेवाभिप्रेत्य तत्र तत्रोच्यते 'श्रेयांसि तत्र खलु सत्त्वतनोर्नृणां स्युः' इति । 'तथा सत्त्वं यस्य प्रिया मूर्तिः' इति तथा 'सत्त्वं तत्तीर्थसाधनम्' इति । तथा 'त्रयाणामेकभावानां यो न पश्यति वै भिदाम्' इति । तथा 'न ते मय्यच्युतेऽजे च भिदामण्वपि चक्षते' इत्यादि । एवं च सति न किंचिदसमं-

ततो विकारा अभवन्षोडशामीषु कंचन ॥ उपधावन्विभूतीनां सर्वासामश्नुते गतिम् ॥ ४ ॥ हरिर्हि निर्गुणः साक्षात्पुरुषः प्रकृतेः परः ॥ स सर्वदृगुपद्रष्टा तं भजन्निर्गुणो भवेत् ॥ ५ ॥ निवृत्तेष्वश्वमेधेषु राजा युष्मत्पितामहः ॥ शृण्वन्भगवतो धर्मानपृच्छदिदमच्युतम् ॥ ६ ॥ स आह भगवांस्तस्मै प्रीतः शुश्रूषवे प्रभुः ॥ नृणां निःश्रेयसार्थाय योऽवतीर्णो यदोः कुले ॥ ७ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ यस्याहमनुगृह्णामि हरिष्ये तद्धनं शनैः ॥ ततोऽधनं त्यजन्त्यस्य स्वजना दुःखदुःखितम् ॥ ८ ॥ स यदा वितथोद्योगो निर्विण्णः स्याद्धनेहया ॥ मत्परैः कृतमैत्रस्य करिष्ये मदनुग्रहम् ॥ ९ ॥ तद्ब्रह्म परमं सूक्ष्मं चिन्मात्रं सदनन्तकम् ॥ अतो मां सुदुराराध्यं हित्वाऽन्यान्भजते जनः ॥ १० ॥ ततस्त आशुतोषेभ्यो लब्धराज्यश्रियोद्धताः ॥ मत्ताः प्रमत्ता वरदान्विस्मरन्त्यवजानते ॥ ११ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ शापप्रसादयोरीशा ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ सद्यः शापप्रसादोऽङ्ग शिवो ब्रह्मा न चाच्युतः ॥ १२ ॥ अत्र चोदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ॥ वृकासुराय गिरिशो वरं दत्त्वाऽऽप सङ्कटम् ॥ १३ ॥ वृको नामासुरः पुत्रः शकुनेः पथि नारदम् ॥ दृष्ट्वाऽऽशुतोषं प्रपच्छ देवेषु त्रिषु दुर्मतिः ॥ १४ ॥ स आह देवं गिरिशमुपाधावाशु सिध्यसि ॥ योऽल्पाभ्यां गुणदोषाभ्यामाशु तुष्यति कुप्यति ॥ १५ ॥ दशास्यबाणयोस्तुष्टः स्तुवतोर्बन्दिनोरिव ॥ ऐश्वर्यमतुलं दत्त्वा तत आप सुसङ्कटम् ॥ १६ ॥

जसम् । तत्तद्भक्तानां तु कलहो मोहमात्रमिति ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ यस्याहमनुगृह्णामीति । अयमर्थः । यो विषयान्परिजिहीर्षुरपि कथंचिद्विद्यमानेषु विषयेषु सज्जते क्लिश्यति च तस्य विषयापहार एवानुग्रह इति । यथाश्रुतत्वे । ध्रुवादीनामैश्वर्यविरोधात् । अथवा प्रथमं विभूतीः कामानुरूपा दत्त्वा शनैर्विषयभोगावसाने तस्य निर्वेदमुत्पाद्य हरिष्यामि परमानुग्रहं कर्तुमिति । तदुक्तं भगवतैव 'न मय्यावेशितधियां कामः कामाय कल्पते' इति । दुःखदुःखितमिति । दुःखादनु पुनर्दुःखितमिव प्रतीयमानमित्यर्थः ॥ ८ ॥ स पुनर्बन्धूनामाग्रहेण धनेहया प्रवृत्तोऽपि मदनुग्रहेण यदा निष्फलोद्यमो निर्विण्णः स्यात्तदा मदनुग्रहमिति ममासाधारणमनुग्रहम् ॥ ९ ॥ तमेवाह । तद्ब्रह्मेति ॥ अतः पश्चादपि मोक्षमरोचयन् । अत्यासक्तो जन इत्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ एतदेवेतिहासेन स्फुटयितुमाह । शापप्रसादयोरिति । ब्रह्मा चेत्यन्वयः ॥ १२ ॥ १३ ॥ शकुनेः पुत्रः ॥ १४ ॥ १५ ॥ सुसंकटमाप कैलासोत्पाटनं पुरपालने च ॥ १६ ॥

ननु 'आम्नायस्य क्रियार्थत्वादानर्थक्यमतदर्थानाम् । तद्भूतानां क्रियार्थेन समन्वयः' इति तत्र तत्र जैमिनिना वेदस्य क्रियापरत्वाभिधानादुपनिषदामपि तदेव युक्तम् । यथोक्तं तंत्रवार्तिककृता । 'एतेन कर्त्रर्थकर्तृप्रतिपादनेनोपनिषदां नैराकांक्ष्यं व्याख्यातम्' इति । न "एकमेवाद्वितीयं ब्रह्म । विज्ञानमानन्दं ब्रह्म । अचक्षुरश्रोत्रम्" इत्येवं तद्विपरीतस्यप्रतिपादनात् । नह्यद्वितीयपरमानंदरूपस्य कर्माङ्गत्वं युज्यते । अननुमतं चैतद्वार्तिककृतः । कथम् 'सर्वत्रैव हि विज्ञानं संस्कारत्वेन गम्यते ॥ परांगं चात्मविज्ञानादन्यत्रेत्यवधार्यताम्, इति तेनैवोक्तत्वात् । एतदर्थमेव मननाय मुनयः पर्यटंतीत्युक्तम् । तत्र तावद्द्वैतस्य सत्यत्वे भवेदप्येवं तदेव तु न संभवतीति प्रश्नोत्तराभ्यां मननेन तत्त्वावधारणप्रकारमाह । सत इदमुत्थितं सदिति चेदिति ॥ इदं विश्वं धर्मि । सदिति साध्यो धर्मः । सत उत्पन्नत्वाद्धेतुः । यद्यत उत्पन्नं तत्तदात्मकमेव दृष्टम् । यथा कनकादुत्पन्नं कुंडलादि तदात्मकं तद्वदिति । तत्र यदि सदभेदः साध्यते तदाऽपादानत्वनिर्देशेनैव भेदप्रतीतेर्विरुद्धो हेतुरित्याह । ननु तर्कहतमिति । ननु नाभेदं साधयामः किंतु तदुत्पन्नत्वेन कुंडलादिवद्भेदं प्रतिषेधयामः । तत्राभेद एव स्यादित्याशंक्यानैकांतिकत्वेन दूषयति । व्यभिचरति क्व चेति । पितृपुत्रादिषु मुद्गरघटप्रध्वंसादिषु च तथादर्शनादिति भावः । ननु तदुत्पन्नत्वं नाम तदुपादानत्वं न तु तन्निमित्तत्वमतो नानैकांतिकत्वमित्याशंक्य दूषयति । क्व च मृषेति ॥ गुणोपादानस्यापि फणिनो न गुणत्वं, किंतु मिथ्यात्वम् । अन्यथा कुंडलादिवदबाधप्रसंगात् । अतः पुनरप्यनैकांतिकत्वमेवेति भावः । ननु न तत्र केवलं गुणमात्रं फणिन उपादानं किंत्वविद्यायुक्तम् । तथाभूतस्यावस्तुत्वाद्युक्तं फणिनो मिथ्यात्वमित्याशंक्य तत्तुल्यमत्रापीति दूषयति । न तथोभययुगिति ॥ अयमर्थः । अत्राप्यविद्यायुक्तस्यैव सत उपादानत्वम् । एवंभूतस्य च न वस्तुतत्त्वम् । अतः सदुपादानत्वमसिद्धमिति न वस्तुसत्वं प्रपंचस्येति । ननु माभूदनेन हेतुना प्रपंचस्य सत्त्वं हेत्वंतरेण तु साधयामः । तथाहि सदिदमर्थक्रियाकारित्वात् । न यदेवं न तदेवं यथा शुक्तिर-

सत इदमुत्थितं सदिति चेन्ननु तर्कहतं व्यभिचरति क्व च क्व च मृषा न तथोभययुक् ॥ व्यवहृतये विकल्प इषितोऽन्धपरम्परया भ्रमयति भारती त उरुवृत्तिभिरुक्थजडान् ॥ ३६ ॥ न यदिदमग्र आस न भविष्यदतो निधनादनु मितमन्तरा त्वयि विभाति मृषैकरसे ॥ अत उपमीयते द्रविणजातिविकल्पपथैर्वितथमनोविलासमृतमित्यवयन्त्यबुधाः ॥ ३७ ॥

जतमिति तत्राह । व्यवहृतये विकल्प इषित इति । व्यवहारायार्थक्रियार्थं विकल्पो भ्रम इषित इष्ट एव । कूटकार्षापणादिनाऽपि क्वचिद्व्यवहारदर्शनात् । नन्वेकत्र सतोऽन्यत्रारोपो भ्रमः प्रसिद्धोऽत्यंतासत्त्वे कथं प्रपंचो भ्रमः स्यात् सत्त्वे वा नाद्वैतसिद्धिः । उक्तं च भट्टैः । 'अध्यस्यते खपुष्पत्वमसत्कथमवस्तुनि ॥ प्रज्ञातगुणसत्ताकमध्यारोप्येत वा न वा' इति नेत्याह । अंधपरंपरयेति । अंधपरंपरया यो विकल्प इत्यन्वयः । अयं भावः । संस्कारजन्यो भ्रमः संस्कारसिद्धये पूर्वप्रतीतिमात्रमपेक्षते, न वस्तुसत्त्वम्, प्रतीतौ सत्यां वस्तुसत्त्वाभावेन ब्रह्मव्यतिरेकादर्शनात् । अतोऽनादित्वात्पूर्वपूर्वभ्रमदृष्टस्योत्तरोत्तर आरोपो भविष्यति । अंधपरंपरान्यायेन व्यवहारः सेत्स्यतीत्यप्रयोजको हेतुरिति । ननु "अक्षय्यं ह वै चातुर्मास्ययाजिनः सुकृतं भवति ॥ अपामसोममृता अभूम" इत्यादिभिः कर्मफलस्य नित्यत्त्वप्रतिपादनादसत्त्वं न घटते, न हि नित्यं वस्त्वसद्भवति । तस्माद्वेदप्रतिपादितत्वाद्द्वैतं सदेवेत्याशंक्याह । भ्रमयतीति । हे भगवंस्ते भारती वेदलक्षणा उरुवृत्तिभिर्बह्वीभिर्गौणलक्षणादिवृत्तिभिरुक्थजडान्कर्मश्रद्धाभराक्रांतमंदमतीन् भ्रमयति मोहयति । अयं भावः । न हि वेदः कर्मफलं नित्यमभिप्रैति, किंतु लक्षणया प्राशस्त्यमात्रं विध्येकवाक्यत्वात् । अन्यथा वाक्यभेदप्रसंगात् । "तद्यथेह कर्मचितो लोकः क्षीयते ॥ एवमेवामुत्र पुण्यचितो लोकः क्षीयते" इतिन्यायोपबृंहितश्रुत्यंतरविरोधाच्च । अतः कर्मजडानामिदं भ्रममात्रमिति । एतेनैव "तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः संभूतः" इत्यादीनामप्यन्यपरत्वं दर्शितं भवति ॥ 'उद्भूतं भवतः सतोऽपि भुवनं सन्नैव सर्पः स्रजः कुर्वत्कार्यमपीह कूटकनकं वेदोऽपि नैवं परः ॥ अद्वैतं तव सत्परं तु परमानंदं पदं तन्मुदा वंदे सुंदरमिंदिरानुत हरे मा मुंच मामानतम् ॥ २३" ॥ ३६ ॥ तदेवं प्रपंचस्य सत्त्वे साधकं नास्तीत्युक्तं, इदानीमसत्त्वे सृष्टिप्रलयश्रुतयः "यतो वा इमानि भूतानि जायंते" इत्याद्यास्तन्मूलं चानुमानं प्रमाणमित्याह । न यदिदमिति ॥ यद्यस्मादिदं विश्वमग्रे सृष्टेः पूर्वं न आस नासीत् ॥ "सदेव सोम्येदमग्र आसीत् ॥ आत्मा वा इदमेक एवाग्र आसीत्" इत्यादि-

'अंतर्यन्ता सर्वलोकस्य गीतः श्रुत्या युक्त्या चैवमेवावसेयः ॥ यः सर्वज्ञः सर्वशक्तिर्नृसिंहः श्रीमंतं तं चेतसैवावलंबे ॥ १७' ॥ ३० ॥ नन्वु यदि च परमात्मनो जीवा जायंते इति नियंतृनियम्यभाव उच्यते तथासति जीवानामनित्यत्वप्रसंगेन प्रतिदिनं कृतनाशाकृताभ्यागमप्रसंगः स्यात् । किंच तदा मोक्षो नाम जीवस्य स्वरूपहानिरेव स्यात् । न चैतद्युक्तम् । स्वप्रकाशानंदात्मनोऽविद्याकृतानर्थनिवृत्तिमात्रस्य मोक्षत्वाभ्युपगमादित्याशंक्योपाधिजन्मनैव जीवानां जन्मोच्यते न स्वतः अघटनादित्याह । न घटत इति ॥

॥३२९॥ तत्र किं प्रकृतेर्जीवरूपेणोद्भवः स्यात्पुरुषस्य वा उभयोर्वा । आद्ये जीवानां जडत्वापत्तिः, द्वितीये पुरुषस्य विकारित्वप्रसंगः । अत एव न तृतीय इत्याशयेनोक्तं प्रकृतिपूरुषयोरुद्भवो न घटत इति श्रुत्याऽजत्वप्रतिपादनादपीत्याह । अजयोरिति । तथाच श्रुतिः "अजामेकां लोहितशुक्लकृष्णां बह्वीं प्रजां जनयंतीं सरूपाम् ॥ अजो ह्येको जुषमाणोऽनुशेते जहात्येनां भुक्तभोगामजोऽन्यः" इति । उभययुजा तु भवंति उभयं च तद्युज्यत इति युक्संबद्धं परस्पराध्यस्तमिति यावत् । तेनासुभृतः प्राणाद्युपाधयो जीवा जायंत इत्यर्थः । जलबुद्बुदवदिति । यथा केवलेन जलेनानिलेन वा जलबुद्बुदा न भवंति किंतु मिलिताभ्यां तद्वत् । तत्र यथाऽनिलो निमित्तं जलमुपादानमेवमत्रापि प्रकृतिर्निमित्तं पुरुष उपादानम् । "तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः संभूतः ॥ सोऽकामयत बहुस्यां प्रजायेयेति ॥ यथाऽग्नेः क्षुद्रा विस्फुलिंगा व्युच्चरंत्येवमेवास्मादात्मनः सर्वे प्राणाः सर्वे लोकाः सर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि सर्व एवात्मानो व्युच्चरंति" इत्यादिश्रुतिषु चेतनाचेतनप्रपंचस्य परमात्मोपादानत्वश्रवणात् । न च विकारित्वं परिणामानंगीकारात् । केचित्पुनः परिणाममंगीकृत्यात्मनो विकारभिया विपरीतं निमित्तोपादानभावमिच्छंति । सर्वथा तावत्प्रकृतिपुरुषैक्याद्भवतीति सिद्धम् । "तदेकमेवाद्वितीयं ब्रह्म ॥ अजामेकामविनाशी वारेऽयमात्मा" इत्यादिश्रुतिबलादुत्पत्तिश्रवणाच्च जीवानामौपाधिकमेव जन्म न वस्तुत इत्युक्तम् । उपाधिलयेन परमात्मनि पुनर्लयश्रवणादपि न वास्तवं जन्मेत्याह ।

न घटत उद्भवः प्रकृतिपूरुषयोरजयोरुभययुजा भवन्त्यसुभृतो जलबुद्बुदवत् ॥ त्वयि त इमे ततो विविधनामगुणैः परमे सरित इवार्णवे मधुनि लिल्युरशेषरसाः ॥ ३१ ॥ नृषु तव मायया भ्रममभीष्ववगत्य भृशं त्वयि सुधियोऽभवे दधति भावमनुप्रभवम् ॥ कथमनुवर्ततां भवभयं तव यद्भ्रुकुटिः सृजति मुहुस्त्रिणेमिरभवच्छरणेषु भयम् ॥ ३२ ॥

त्वयि त इति ॥ त्वयि कारणात्मनि त इमे जीवाः । तत इति । यतो न वास्तवं जन्म तस्माद्विविधनामगुणैरनेकप्रकारकार्योपाधिभिः सह निलिल्युर्लीना बभूवुः । तत्र सुषुप्तिप्रलययोर्मधुन्यशेषरसा इव लीयंते । यथा मधुनि सकलकुसुमरसाविशेषतोऽनुपलक्ष्यमाणा अपि सामान्येनोपलक्ष्यंते एवं स्वापादौ विशेषमात्रलयात्कारणस्य विद्यमानत्वात्सामान्यतो वर्तन्ते । मुक्तौ तु कारणस्यापि लयात्त्वयि परमे निरुपाधौ सरित इवार्णवे लीयंत इति विवेकः । तथाच श्रुतयः "यथा सोम्य मधु मधुकृतो निस्तिष्ठंति नानात्ययानां वृक्षाणां रसान्समवहारमेकतां संगमयंति ॥ ते यथा तत्र न विवेकं लभंते अमुष्याहं वृक्षस्य रसोऽस्म्यमुष्याहं वृक्षस्य रसोऽस्मीत्येवमेव खलु सोम्येमाः सर्वाः प्रजाः सति संपद्य न विदुः सति संपद्यामहे इति । यथा नद्यः स्यंदमानाः समुद्रेऽस्तं गच्छंति नामरूपे विहाय ॥ तथा विद्वान्नामरूपाद्विमुक्तः परात्परं पुरुषमुपैति दिव्यम्" इत्याद्याः ॥' यस्मिन्नुद्यद्विलयमपि यद्भाति विश्वं लयादौ जीवोपेतं गुरुकरुणया केवलात्मावबोधे ॥ अत्यंतांतं व्रजति सहसा सिंधुवत्सिंधुमध्ये मध्ये चित्तं त्रिभुवनगुरुं भावये तं नृसिंहम् ॥ १८' ॥ ३१ ॥ नन्वेवं तावत्परमेश्वराज्जीवा जायंते तद्वशेन च कर्माणि कुर्वन्ति पुनस्तत्र लीयंत इति संसारचक्रे परिभ्रमणमुक्तमिदानीं तन्निवृत्तये । "परीत्य भूतानि परीत्य लोकान्परीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशश्च ॥ उपस्थाय प्रथमजामृतस्यात्मनात्मानमभिसंविवेश" इत्याद्या भगवदनुवृत्तिं विदधतीत्याह । नृषु तव ॥१३५॥
मायेति ॥ नृषु जीवेष्वमीषु तव मायया भ्रममुक्तलक्षणमवगत्य ज्ञात्वा सुधियो भृशं त्वय्यभवे भवनिवर्तके भावं स्वभावमनुवृत्तिं दधति कुर्वन्ति । कीदृशं भ्रमम् । अनुप्रभवं अन्वनुप्रभवो यस्मिंस्तं भ्रमम् । ततः किमत आह । कथमिति । अनुवर्ततामनुवर्तमानानां त्वामेव शरणं भजतां भवभयं संसारभयं कथं भवेत्, न कथंचिदपीत्यर्थः । कुतः । यद्यस्मात्तव भ्रुकुटिभ्रूभंगरूपस्त्रिणेमिस्तिस्रो नेमय इवावच्छेदाः शीतोष्णवर्षाकाला यस्य संवत्सरात्मकस्य कालस्य सः ।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अभवच्छरणेषु न भवान् शरणं रक्षिता येषां तेष्वेव भयं जन्ममरणादिलक्षणं सृजति करोति । अत एवंभूतं संसारमाकलय्य तन्निवृत्तये सुधियस्त्वयि भावं दधतीति । 'संसारचक्रक्रकचैर्विदीर्णमुदीर्णनानाभवतापतप्तम् ॥ कथंचिदापन्नमिह प्रपन्नं त्वमुद्धर श्रीनृहरे नृलोकम् ॥ १९ ' ॥ ३२ ॥ स च भगवति भावो मनोनियमे सति भवति सोऽपि गुरूपसदनादिति गुरूपसदनं विदधति "तद्विज्ञानार्थं स गुरुमेवाभिगच्छेत्समित्पाणिः श्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठम् ॥ आचार्यवान्पुरुषो वेद ॥ नैषा तर्केण मतिरापनेया प्रोक्ताऽन्येनैव सुज्ञानाय प्रेष्ठा " इत्याद्याः श्रुतय इत्याह । विजितहृषीकवायुभिरिति ॥ विजितानि हृषीकाणींद्रियाणि वायुश्च प्राणो यैस्तैरप्यदांतमनस्तुरगमदांतमदमितं मन एव तुरगो दुर्दमत्वसाम्यात्तं ये यंतुं नियंतुं यतंति प्रयतंते । अतिलोलमतिचंचलम् । गुरोश्चरणं समवहायानाश्रित्य ते उपायेषु खिद्यन्ते क्लिश्यंतीत्युपायखिदः संतो व्यसनशतान्विता बहुव्यसनाकुला इह संसारसमुद्रे संति तिष्ठंति दुःखमेव प्राप्नुवंतीत्यर्थः । हे अज अकृतकर्णधरा अस्वीकृतनाविका वणिजो यथा तद्वत् । गुरुणोपदर्शितभगवद्भजनसुखानुभूतौ तु स्वत एव मनो निश्चलं भवति नान्यथेति भावः ॥ 'यदा परानंदगुरो भवत्पदे पदं मनो मे भगवँल्लभेत ॥ तदा निरस्ताखिलसाधनश्रमः श्रयेय सौख्यं भवतः कृपातः ॥ २० ' ॥ ३३ ॥ "परीक्ष्य लोकान्कर्मचितान् ब्राह्मणो निर्वेदमायात् नास्त्यकृतः कृतेन " । "तथा यदा सर्वे प्रमुच्यंते कामा येऽस्य हृदि श्रिताः ॥ अथ मर्त्योऽमृतो भवत्यत्र ब्रह्म समश्नुते " इत्याद्या वैराग्यमंगं विदधतीत्याह । स्वजनसुतेति ॥ आत्मा देहः । धाम गृहम् । असुः प्राणः । स्वजनादिभिः किम् । सर्वरसे सर्वे रसाः सुखानि विद्यंते यस्मिंस्तस्मिंस्त्वयि परमानंदे "एतस्यैवानंदस्यान्यानि भूतानि मात्रामुपजीवंति " इति श्रुतेः । श्रयतस्त्वां सेवमानस्य पुंस आत्मनि सति नृणां तुच्छैरतैः

विजितहृषीकवायुभिरदान्तमनस्तुरङ्गं य इह यतन्ति यन्तुमतिलोलमुपायखिदः ॥ व्यसनशतान्विताः समवहाय गुरोश्चरणं वणिज इवाज सन्त्यकृतकर्णधरा जलधौ ॥ ३३ ॥ स्वजनसुतात्मदारधनधामधरासुरथैस्त्वयि सति किं नृणां श्रयत आत्मनि सर्वरसे ॥ इति सदजानतां मिथुनतो रतये चरतां सुखयति को न्विह स्वविहते स्वनिरस्तभगे ॥ ३४ ॥ भुवि पुरुपुण्यतीर्थसदनान्यृषयो विमदास्त उत भवत्पदाम्बुजहृदोऽघभिदंघ्रिजलाः ॥ दधति सकृन्मनस्त्वयि य आत्मनि नित्यसुखे न पुनरुपासते पुरुषसारहरावसथान् ॥ ३५ ॥

किं क उपयोग इति सत् सत्यं परमार्थसुखमजानतामतएव मिथुनतः स्त्रिया मिथुनीभूय रतये मायासुखाय चरतां प्रवर्तमानानाम् । कर्मणि षष्ठ्यौ । अजानतश्चरतः पुरुषान् को न्वर्थः सुखयत्यानंदयति । न कोपीत्यर्थः । इह संसारे । कथंभूते । स्वविहते स्वत एव नश्वरे । स्वनिरस्तभगे स्वत एव गतसारे । पाठांतरे तु कोन्वित्यस्यैतद्विशेषणद्वयम् । अतस्त्वद्भजनमेवोचितमित्यर्थः ॥ 'भजतो हि भवान्साक्षात्परमानंदचिद्घनः ॥ आत्मैव किमतः कृत्यं तुच्छदारसुतादिभिः ॥ २१ ' ॥ ३४ ॥ एवं गुरूपदेशेन तत्त्वमवगम्य सारासारविवेकेन च सर्वतो निर्विद्य तदेव महत्संगेनोपपत्तिभिः सम्यगवधारयितुं तीर्थसदनानि मुनयः पर्यटंतीति श्रोतव्यो मंतव्य इत्यादिश्रुत्यर्थमाह । भुवि पुरुपुण्यतीर्थसदनानीति । ते उक्तलक्षणा ऋषयो विमदा निरहंकारा यतो भवत्पदांबुजहृदः भवतः पदांबुजं हृदि येषां तेऽतः स्वयमेवाघभिदंघ्रिजलं येषां ते उत अपि तथाविधा अपि पुरूणि बहूनि पुण्यानि तीर्थानि सदनानि च क्षेत्राणि तान्येवोपासते सेवन्ते प्रायस्तत्रैव महत्संगो भवतीति । अथवा पुरु अधिकं भगवद्भजनलक्षणं पुण्यं येषां तानि च तानि तीर्थानि च गुरवो महांत इत्यर्थः । तेषां सदनान्याश्रमान् । यथाहामरसिंहः 'निपानागमयोस्तीर्थमृषिजुष्टे जले गुरौ" इति । न पुनः पुरुषसारहरावसथानुपासते पुरुषाणां सारं विवेकस्थैर्यधैर्यक्षमाशांतिप्रमुखं हरंतीति तथा ते च ते आवसथा गृहास्तान् । न च तेषां गृहादिभवकुत्सितसुखापेक्षेत्याह । दधति सकृन्मनस्त्वयि य आत्मनि नित्यसुख इति । सकृदपि त्वयि ये मनो दधतीति तेऽपि गृहाद्यासक्ता न भवंति किं पुनरेवंभूता इत्यर्थः ॥ 'मुंचन्नंगतदंगसंगमनिशं त्वामेव संचिंतयन्संतः संति यतो यतो गतमदास्तानाश्रमानावसन् ॥ नित्यं तन्मुखपंकजाद्विगलितत्वत्पुण्यगाथामृतस्रोतःसंप्लवसंप्लुतो नरहरे न स्यामहं देहभृत् ॥ २२' ॥ ३५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

ननु 'आम्नायस्य क्रियार्थत्वादानर्थक्यमतदर्थानाम् । तद्भूतानां क्रियार्थेन समन्वयः' इति तत्र तत्र जैमिनिना वेदस्य क्रियापरत्वाभिधानादुपनिषदामपि तदेव युक्तम् । यथोक्तं तंत्रवार्तिककृता । 'एतेन कर्त्रपेक्षकर्तृप्रतिपादनेनोपनिषदां नैराकांक्ष्यं व्याख्यातम्' इति । न "एकमेवाद्वितीयं ब्रह्म । विज्ञानमानन्दं ब्रह्म । अचक्षुरश्रोत्रम्" इत्येवं तद्विपरीतस्य प्रतिपादनात् । नह्यद्वितीयपरमानंदरूपस्य कर्माङ्गत्वं युज्यते । अननुमतं चैतद्वार्तिककृतः । कथम् 'सर्वत्रैव हि विज्ञानं संस्कारत्वेन गम्यते ॥ परांगं चात्मविज्ञानादन्यत्रेत्यवधार्यताम्, इति तेनैवोक्तत्वात् । एतदर्थमेव मननाय मुनयः पर्यटंतीत्युक्तम् । तत्र तावद्द्वैतस्य सत्यत्वे भवेदप्येवं तदेव तु न संभवतीति प्रश्नोत्तराभ्यां मननेन तत्त्वावधारणप्रकारमाह । सत इदमुत्थितं सदिति चेदिति ॥ इदं विश्वं धर्मि । सदिति साध्यो धर्मः । सत उत्पन्नत्वाद्धेतुः । यद्यत उत्पन्नं तत्तदात्मकमेव दृष्टम् । यथा कनकादुत्पन्नं कुंडलादि तदात्मकं तद्वदिति । तत्र यदि सदभेदः साध्यते तदाऽपादानत्वनिर्देशेनैव भेदप्रतीतेर्विरुद्धो हेतुरित्याह । ननु तर्कहतमिति । ननु नाभेदं साधयामः किंतु तदुत्पन्नत्वेन कुंडलादिवद्भेदं प्रतिषेधयामः । तत्राभेद एव स्यादित्याशंक्यानैकांतिकत्वेन दूषयति । व्यभिचरति क्व चेति । पितृपुत्रादिषु मुद्गरघटप्रध्वंसादिषु च तथादर्शनादिति भावः । ननु तदुत्पन्नत्वं नाम तदुपादानत्वं न तु तन्निमित्तत्वमतो नानैकांतिकत्वमित्याशंक्य दूषयति । क्व च मृषेति ॥ गुणोपादानस्यापि फणिनो न गुणत्वं, किंतु मिथ्यात्वम् । अन्यथा कुंडलादिवदबाधप्रसंगात् । अतः पुनरप्यनैकांतिकत्वमेवेति भावः । ननु न तत्र केवलं गुणमात्रं फणिन उपादानं किंत्वविद्यायुक्तम् । तथाभूतस्यावस्तुत्वाद्युक्तं फणिनो मिथ्यात्वमित्याशंक्य तत्तुल्यमत्रापीति दूषयति । न तथोभययुगिति ॥ अयमर्थः । अत्राप्यविद्यायुक्तस्यैव सत उपादानत्वम् । एवंभूतस्य च न वस्तुतत्त्वम् । अतः सदुपादानत्वमसिद्धमिति न वस्तुसत्वं प्रपंचस्येति । ननु माभूदनेन हेतुना प्रपंचस्य सत्त्वं हेत्वंतरेण तु साधयामः । तथाहि सदिदमर्थक्रियाकारित्वात् । न यदेवं न तदेवं यथा शुक्तिर-

सत इदमुत्थितं सदिति चेन्ननु तर्कहतं व्यभिचरति क्व च क्व च मृषा न तथोभययुक् ॥ व्यवहृतये विकल्प इषितोऽन्धपरम्परया भ्रमयति भारती त उरुवृत्तिभिरुक्थजडान् ॥ ३६ ॥ न यदिदमग्र आस न भविष्यदतो निधनादनु मितमन्तरा त्वयि विभाति मृषैकरसे ॥ अत उपमीयते द्रविणजातिविकल्पपथैर्वितथमनोविलासमृतमित्यवयन्त्यबुधाः ॥ ३७ ॥

जतमिति तत्राह । व्यवहृतये विकल्प इषित इति । व्यवहारायार्थक्रियार्थं विकल्पो भ्रम इषित इष्ट एव । कूटकार्षापणादिनाऽपि क्वचिद्व्यवहारदर्शनात् । नन्वेकत्र सतोऽन्यत्रारोपो भ्रमः प्रसिद्धोऽत्यंतासत्त्वे कथं प्रपंचो भ्रमः स्यात् सत्त्वे वा नाद्वैतसिद्धिः । उक्तं च भट्टैः । 'अध्यस्यते खपुष्पत्वमसत्कथमवस्तुनि ॥ प्रज्ञातगुणसत्ताकमध्यारोप्येत वा न वा' इति नेत्याह । अंधपरंपरयेति । अंधपरंपरया यो विकल्प इत्यन्वयः । अयं भावः । संस्कारजन्यो भ्रमः संस्कारसिद्धये पूर्वप्रतीतिमात्रमपेक्षते, न वस्तुसत्वम्, प्रतीतौ सत्यां वस्तुसत्त्वाभावेन ब्रह्मव्यतिरेकादर्शनात् । अतोऽनादित्वात्पूर्वपूर्वभ्रमदृष्टस्योत्तरोत्तर आरोपो भविष्यति । अंधपरंपरान्यायेन व्यवहारः सेत्स्यतीत्यप्रयोजको हेतुरिति । ननु " अक्षय्यं ह वै चातुर्मास्ययाजिनः सुकृतं भवति ॥ अपामसोमममृता अभूम " इत्यादिभिः कर्मफलस्य नित्यत्त्वप्रतिपादनादसत्त्वं न घटते, न हि नित्यं वस्ववसद्भवति । तस्माद्वेदप्रतिपादितत्वाद्द्वैतं सदेवेत्याशंक्याह । भ्रमयतीति । हे भगवंस्ते भारती वेदलक्षणा उरुवृत्तिभिर्बह्वीभिर्गौणलक्षणादिवृत्तिभिरुक्थजडान्कर्मश्रद्धाभराक्रांतमंदमतीन् भ्रमयति मोहयति । अयं भावः । न हि वेदः कर्मफलं नित्यमभिप्रैति, किंतु लक्षणया प्राशस्त्यमात्रं विध्येकवाक्यत्वात् । अन्यथा वाक्यभेदप्रसंगात् । " तद्यथेह कर्मचितो लोकः क्षीयते ॥ एवमेवामुत्र पुण्यचितो लोकः क्षीयते" इतिन्यायोपबृंहितश्रुत्यंतरविरोधाच्च । अतः कर्मजडानामिदं भ्रममात्रमिति । एतेनैव " तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः संभूतः" इत्यादीनामप्यन्यपरत्वं दर्शितं भवति ॥ 'उद्भूतं भवतः सतोऽपि भुवनं सन्नैव सर्पः स्रजः कुर्वत्कार्यमपीह कूटकनकं वेदोऽपि नैवं परः ॥ अद्वैतं तव सत्परं तु परमानंदं पदं तन्मुदा वंदे सुंदरमिंदिरानुत हरे मा मुंच मामानतम् ॥ २३" ॥ ३६ ॥ तदेवं प्रपंचस्य सत्त्वे साधकं नास्तीत्युक्तं, इदानीमसत्त्वे सृष्टिप्रलयश्रुतयः " यतो वा इमानि भूतानि जायंते " इत्याद्यास्तन्मूलं चानुमानं प्रमाणमित्याह । न यदिदमिति ॥ यद्यस्मादिदं विश्वमग्रे सृष्टेः पूर्वं न आस नासीत् ॥ "सदेव सोम्येदमग्र आसीत् ॥ आत्मा वा इदमेक एवाग्र आसीत्" इत्यादि-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

'मिथ्यातर्कसुकर्कशेरितमहावादांधकारांतरभ्राम्यन्मंदमतेरमंदमहिमंस्त्वज्ज्ञानवर्त्मास्फुटम् ॥ श्रीमन्माधव वामन त्रिनयन श्रीशंकर श्रीपते गोविंदेति मुदा वदन्मधुपते मुक्तः कदा स्यामहम् ॥ १२' ॥ २५ ॥ ननु यद्यसन्नोपचते यदि च त्रिगुणमयः पुरुषो न भवति तर्हीदं प्रपंचजातं पुरुषश्च पृथङ् नास्तीत्युक्तं स्यात् कथं तर्हि तयोः सत्त्वेन प्रतीतिरत आह । सदिव मन इति ॥ मनो मनोमात्रविलसितमिदं त्रिवृत्त्रिगुणात्मकं प्रपंचजातमसदेव सदिव विभाति । कथमिति चेत्तत्राह । त्वयीति ॥ त्वय्यधिष्ठाने अधिष्ठानसत्तया सद्वत्प्रतीयत इत्यर्थः । न केवलमिदंकारास्पदं किंत्वामनुजात् । मनुजः पुरुषः अभिविधावाकारः । पुरुषमभिव्याप्येति । पुरुषस्यापि पृथक्सत्त्वप्रतीतिर्मनोमात्रविलसितेत्यर्थः । तथाच श्रुतिः "असतोऽधिमनोऽसृजत ॥ मनः प्रजापतिमसृजत ॥ प्रजापतिः प्रजा असृजत ॥ तद्वा इदं मनस्येव परमं प्रतिष्ठितं यदिदं किंच "इति । नन्वात्मविदामपि विश्वं सदेव स्फुरत्यतः कथमसत्स्यादत आह । सदभिमृशंतीति ॥ आत्मविदस्त्वशेषमिदं भोक्तृभोग्यात्मकं विश्वमात्मतयैव सदभिमृशंति सदिति जानंति । आत्मकार्यत्वान्न पृथगित्यर्थः । तथाहि । यदुपादानकं यत्कार्यं भवति तत्तेनैव रूपेण प्रतीयते उपादीयते चेति लोकाचारेण दर्शयति । नहि विकृतिमिति । कनकस्य विकृतिं कुंडलादिकं कनकार्थिनो न त्यजति । अत्र हेतुः । तदात्मतया कनकरूपत्वेनेत्यर्थः । अतः स्वकृतमिदं विश्वमनुप्रविष्टं च पुरुषरूपमात्मतयैवावसितं निश्चितम् ॥ 'यत्सत्त्वतः सदा भाति जगदेतदसत्स्वतः ॥ सदाभासमसत्यस्मिन्भगवंतं भजाम तम् ॥ १३' ॥ २६ ॥ ननु "सत्यं ज्ञानमनंतं ब्रह्म ॥ नेह नानाऽस्ति किंचन ॥ मृत्योः स मृत्युमाप्नोति य इह नानेव पश्यति" इत्यादिश्रुतिभिरेवंभूतस्य भगवतः प्रतिपादनात्तज्ज्ञानं सुकरमेवेति कृतं भक्त्या अत आह । तव परि ये चरंतीति । तवेति कर्मणि षष्ठी । त्वां ये परिचरंति

सदिव मनस्त्रिवृत्त्वयि विभात्यसदामनुजात्सदभिमृशन्त्यशेषमिदमात्मतयाऽऽत्मविदः ॥ न हि विकृतिं त्यजन्ति कनकस्य तदाऽऽत्मतया स्वकृतमनुप्रविष्टमिदमात्मतयाऽवसितम् ॥ २६ ॥ तव परि ये चरन्त्यखिलसत्त्वनिकेततया त उत पदाऽऽक्रमन्त्यविगणय्य शिरो निर्ऋतेः ॥ परिवयसे पशूनिव गिरा विबुधानपि तांस्त्वयि कृतसौहृदाः खलु पुनन्ति न ये विमुखाः ॥ २७ ॥ त्वमकरणः स्वराडखिलकारकशक्तिधरस्तव बलिमुद्वहन्ति समदन्त्यजयाऽनिमिषाः ॥ वर्षभुजोऽखिलक्षितिपतेरिव विश्वसृजो विदधति यत्र ये त्वधिकृता भवतश्चकिताः ॥ २८ ॥

'छंदसि व्यवहिताश्च'इति यच्छब्देन व्यवधानमदोषः । केन रूपेण । अखिलसत्त्वनिकेततया अखिलानि सत्त्वानि निकेतो यस्य स तथा तस्य भावस्तत्ता तया । सर्वभूतावासतयेत्यर्थः । उत एव अविगणय्य तिरस्कृत्य त एव निर्ऋतेर्मृत्योः शिरो मूर्धानं पदा पादेनाक्रमंति मृत्योर्मूर्ध्नि पदं दधति । ते तरंति मुच्यंत इत्यर्थः । ये पुनर्विमुखा अभक्तास्तान् गिरा वाचा पशूनिव विबुधान्विदुषोऽपि परिवयसे बध्नासि । कुतः । त्वयि कृतसौहृदाः त्वयि कृतं सौहृदं प्रेम यैस्ते खलु निश्चितं पुनंति पवित्रयंति । आत्मानमन्यानपीति शेषः । नेतरे । तथाच श्रुतिः "तस्य वाक्तंतिर्नामानि दामानि ॥ तस्येदं वाचा तंत्या नामभिर्दामभिः सर्वं सितम्" इति । अयमभिप्रायः । सत्यमेवंभूतमात्मानं श्रुतयः प्रतिपादयंति तत्र च यद्यपि वस्तुनोऽपरोक्षत्वादपरोक्षमेव ज्ञानमुत्पद्यते तथाऽप्यसंभावनाविपरीतभावनातिरस्कृतत्वान्मलिनचित्तेषु परोक्षमिव भवतीति नापरोक्षसंसारभ्रमनिवृत्तिसमर्थम् । भगवत्परिचर्यया तु सम्यगमलचित्तानां तत्प्रसादेन लब्धापरोक्षज्ञानानामयत्नत एव करकलितो मोक्ष इति । तथाच श्रुतयः "देहांते देवः परं ब्रह्म तारकं व्याचष्टे ॥ यमेवैष वृणुते तेन लभ्यः ॥ यस्य देवे परा भक्तिः" इत्यादयः ॥ 'तपंतु तापैः प्रपतंतु पर्वतादटंतु तीर्थानि पठंतु चागमान् ॥ यजंतु यागैर्विवदंतु वादैर्हरिं विना नैव मृतिं तरंति ॥ १४' ॥ २७ ॥ ननु यद्यखिलसत्त्वनिकेतत्वेन भवतः सेव्यत्वमुच्यते तर्हि तत्करणसंबंधात्कर्तृत्वभोक्तृत्वे प्रसज्येयातां न वस्तुतस्तथा त्वमिति चेत्तर्हि जीवानामपि तत्तुल्यत्वमिति केन विशेषेण पुनः सेव्यसेवकत्वमितीमामाशंकां परिहरंत्यः "अपाणिपादो जवनो ग्रहीता पश्यत्यचक्षुः स शृणोत्यकर्णः ॥ स वेत्ति वेद्यं न च तस्य वेत्ता तमाहुरग्र्यं पुरुषं पुराणम्" इत्याद्याः श्रुतयः स्तुवंतीत्याह । त्वमकरण इति ॥ करणसंबंधरहित एवाखिलकारकशक्तिधरः अखिलानां प्राणिनां यानि कारकाणींद्रियाणि तेषां शक्तीर्धारयति प्रवर्तयतीति तथा । कुतः । स्वराट् यतः स्वेनैव राजसे दीप्यसे । नहि स्वतःसिद्धज्ञानशक्तेरिंद्रियापेक्षेत्यर्थः । अतस्तव बलिमुद्वहंति पूजां कुर्वन्ति । ॥१३८॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अपि च कुतो न्वियमाशंका स्याद्भगवतो देहाद्युपाधिकृतदोषप्रसंग इति यतोऽविद्याकामकर्मभिः संसरतो जीवस्यापि भगवद्भावं लक्षणया बोधयंत्यस्तं दोषं निषेधयंति । " स यश्चायं पुरुषे ॥ यश्चासावादित्ये ॥ स एकः ॥ तत्त्वमसि " इत्याद्याः श्रुतयः । ननु क्रत्वर्थस्यात्मनः स्तुतिरियमीश्वरत्वेन क्रियते, न तु तस्येश्वरत्वं बोध्यते । नैतद्युज्यते यतस्तत्र " यस्य देवे परा भक्तिर्यथा देवे तथा गुरौ ॥ तस्यैते कथिता ह्यर्थाः प्रकाशंते महात्मनः " इत्याद्याः श्रुतयः कृतावतारस्य भगवतश्चरणभजनमुपायं वदंतीत्याह । स्वकृतपुरेष्विति ॥ स्वकर्मोपार्जितेषु पुरेषु देहेष्वमीषु नरादिषु भोक्तृत्वेन वर्तमानं पुरुषमखिलशक्तिधृतः सर्वशक्त्याश्रयस्य पूर्णस्य तवांशकृतं वदंति अंश इवांशः कृत इव कृतः । त्वद्रूपं वदंतीत्यर्थः । ननु कार्यकारणसंवृतस्य कुत एवंभूतत्वं तत्राह । अबहिरंतरसंवरणमिति । बहिः कार्यमंतरं कारणम् । वस्तुतस्तदावरणशून्यम् । तयोरसत्त्वादित्यर्थः । इत्येवं नृगतिं नुर्जीवस्य गतिं तत्त्वं विविच्य विशोध्य कवयोऽन्यथेदं न प्राप्यत इति जानंतो निगमावपनं निगमोक्तकर्मणामावपनमासमंताद्दुप्यतेऽस्मिन्नित्यावपनं क्षेत्रं सर्वकर्मार्पणविषयमित्यर्थः । यत्रार्पितानि कर्माणि मुक्तिफलं फलंति तं भवतोंऽघ्रिमभवं भवनिवर्तकं विश्वसिताः कृतविश्वासा उपासतेऽर्चनवंदनादिभिः सेवंते । भुवीति मर्त्यलोके इदमेवोचितमिति दर्शयंति ॥ ' त्वदंशस्य ममेशान त्वन्मायाकृतबंधनम् ॥ त्वदंघ्रिसेवामादिश्य परानंद निवर्त्तय ॥ ७ ॥' ॥ २० ॥ भक्तिरल्पसाधनमितिवचनमनुचितमिव मन्वानो भक्तिं गुरूकरोति । दुरवगमेति ॥ भो ईश्वर दुरवगमं दुर्बोधं यदात्मतत्वं तस्य निगमाय ज्ञापनाय तवात्ततनोराविष्कृतमूर्तेश्चरितमहामृताब्धि-

स्वकृतपुरेष्वमीष्वबहिरन्तरसंवरणं तव पुरुषं वदन्त्यखिलशक्तिधृतोंऽशकृतम् ॥ इति नृगतिं विविच्य कवयो निगमावपनं भवत उपासतेऽङ्घ्रिमभवं भुवि विश्वसिताः ॥ २० ॥ दुरवगमात्मतत्त्वनिगमाय तवात्ततनोश्चरितमहामृताब्धिपरिवर्तपरिश्रमणाः ॥ न परिलषन्ति केचिदपवर्गमपीश्वर ते चरणसरोजहंसकुलसङ्गविसृष्टगृहाः ॥ २१ ॥ त्वदनुपथं कुलायमिदमात्मसुहृत्प्रियवच्चरति तथोन्मुखे त्वयि हिते प्रिय आत्मनि च ॥ न बत रमन्त्यहो असदुपासनयात्महनो यदनुशया भ्रमन्त्युरुभये कुशरीरभृतः ॥ २२ ॥

परिवर्तपरिश्रमणाः चरितमेव महामृताब्धिस्तस्मिन्परिवर्तो विगाहस्तेन परिश्रमणाः । परिवर्जनार्थः । श्रमणं श्रमः, गतश्रमा इत्यर्थः । अपवर्गमपि केचिन्न परिलषंति नेच्छंति कुतोऽन्यदिंद्रपदादि । केचिदित्येवंभूता भक्तिरसिका विरला इति दर्शयंति । न केवलमन्यन्नेच्छंति किंतु तेनैव सुखेन पूर्णाः संतः पूर्वसिद्धं गृहादिसुखमप्युपेक्षंत इत्याह । तव चरणसरोजहंसकुलसंगविसृष्टगृहा इति । तव चरणसरोजे हंसा इव रममाणा ये भक्तास्तेषां कुलं तेन संगस्तेन विसृष्टा गृहास्ते तथा । अनेन श्रवणकीर्तने दर्शिते । श्रुतिश्च मुक्तेरप्याधिक्यं भक्तेर्दर्शयति । यथाऽऽह " यं सर्वे देवा नमंति मुमुक्षवो ब्रह्मवादिनश्च" इति व्याख्यातं च सर्वज्ञैर्भाष्यकृद्भिः । मुक्ता अपि लीलया विग्रहं कृत्वा भजंत इति ॥ ' त्वत्कथामृतपाथोधौ विहरंतो महामुदः ॥ कुर्वन्ति कृतिनः केचिच्चतुर्वर्गं तृणोपमम् ॥ ८ ' ॥ २१ ॥ " आराममस्य पश्यंति न तं पश्यति कश्चन ॥ न तं विदाथ य इमा जजानान्यद्युष्माकमंतरं बभूव ॥ नीहारेण प्रावृता जल्प्या चासुतृप उक्थशासश्चरंति " इत्याद्याः श्रुतयोऽनुक्रोशंत्यो जगदात्मनीश्वरे रतिमुपदिशंतीत्याह । त्वदनुपथमिति । त्वदनुवर्तित्वात्त्वत्सेवौपयिकमिदं कुलायं कौ पृथिव्यां लीयत इति कुलायं शरीरमात्मसुहृत्प्रियवत् आत्मा च सुहृच्च प्रियश्च तद्वच्चरति स्वाधीनतया वर्तत इत्यर्थः । तथाऽपि त्वयि उन्मुखे हिते प्रिये आत्मनि च । अप्यर्थे चकारः । एवंभूते सुसेव्येऽपि त्वयि बताहो कष्टं न रमंति न सख्यादिना भजंति । असदुपासनया देहाद्युपलालनेनात्महनः प्रमादिनः । कुतः । यदनुशयाः यस्यामसदुपासनायामनुशयो वासना येषां ते कुशरीरभृतः संत उरुभये संसारे भ्रमंति परिवर्तन्ते । अत आत्महन इति भावः ॥ ' त्वय्यात्मनि जगन्नाथे मन्मनो रमतामिह ॥ कदा ममेदृशं जन्म मानुषं संभविष्यति ॥ ९ ' ॥ २२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इदानीम् "आत्मा वारे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मंतव्यो निदिध्यासितव्यः" इत्याद्याः श्रुतयो ध्यानमंगत्वेनोपदिशंतीत्याह । निभृतमरुन्मनोऽक्षदृढयोगयुज इति ॥ मरुत्प्राणो मनश्चाक्षाणींद्रियाणि च निभृतानि संयमितानि यैस्ते च ते दृढं योगं युंजंति ते दृढयोगयुजस्ते तथाभूता मुनयो हृदि यत्तत्त्वमुपासते तदेवारयोऽपि तव स्मरणाद्ययुः प्रापुः । स्त्रियोऽपि कामत उरगेंद्रभोगभुजदंडविषक्तधियः अहींद्रदेहसदृशयोर्भुजदंडयोर्विषक्ता धीर्यासां ताः परिच्छिन्नदृष्टयः समदृशः सममपरिच्छिन्नं त्वां पश्यंत्यो वयं श्रुत्यभिमानिन्यो देवता अपि ते समा एव कृपाविषयतया । अंघ्रिसरोजसुधाः अंघ्रिसरोजं सुष्ठु धारयंत्यः । अयं भावः । इत्थंभूतस्तव स्मरणानुभावो ये योगिनस्त्वां हृद्यालंबनमुपासते याश्च वयं त्वां समं पश्यामो याश्च स्त्रियः कामतः परिच्छिन्नं ध्यायंति ये च द्वेषेण सर्वानपि तांस्त्वामेव प्रापयतीति ॥ 'चरणस्मरणं प्रेम्णा तव देव सुदुर्लभम् ॥ यथा कथंचिन्नृहरे मम भूयादहर्निशम् ॥ १० ' ॥ २३ ॥ "यतो वाचो निवर्तन्ते अप्राप्य मनसा सह ॥ को अद्धा वेद क इह प्रवोचत् ॥ कुत आजाता कुत इयं विसृष्टिः ॥ अर्वाग्देवा अस्य विसर्जनेनाथा को वेद यत आबभूव ॥ अनेजदेकं मनसो जवीयो नैतद्देवा आप्नुवन् पूर्वमर्शत् ॥ तद्धावतोऽन्यानत्येति तिष्ठत्तस्मिन्नपो मातरिश्वा दधाति" इत्याद्याः श्रुतयो भगवत्तत्त्वं दुर्ज्ञेयं वदंत्यो भक्तिमेवोररीकृत्य स्तुवन्तीत्याह । क इह नु वेदेति ॥ बत अहो भगवन्निह जगत्यग्रसरं पूर्वसिद्धं त्वामवरजन्मलयोऽर्वाचीनोत्पत्तिनाशवान्को नु पुमान्वेद जानाति । ईश्वरस्य पूर्वसिद्धावन्यस्य चार्वाचीनत्वे प्रमाणं वदन् ज्ञानकारणाभावमाह । यत उदगादिति । यतस्त्वत्त ऋषिर्ब्रह्मा उत्पन्नो यं ब्रह्माणमनु उभये आध्यात्मिकाधिदैविका देवगणा उत्पन्नास्ततोऽप्यर्वाचीनाः सर्वे । यदा तु भवान्सर्वमवक्रुष्योपसंहृत्य शयीत तर्हि तदा अनुशायिनां जीवानां ज्ञान-

निभृतमरुन्मनोऽक्षदृढयोगयुजो हृदि यन्मुनय उपासते तदरयोऽपि ययुः स्मरणात् ॥ स्त्रिय उरगेन्द्रभोगभुजदण्डविषक्तधियो वयमपि ते समाः समदृशोऽङ्घ्रिसरोजसुधाः ॥ २३ ॥ क इह नु वेद बतावरजन्मलयोऽग्रसरं यत उदगादृषिर्यमनु देवगणा उभये ॥ तर्हि न सन्न चासदुभयं न च कालजवः किमपि न तत्र शास्त्रमवकृष्य शयीत यदा ॥ २४ ॥ जनिमसतः सतो मृतिमुतात्मनि ये च भिदां विपणमृतं स्मरन्त्युपदिशन्ति त आरुपितैः ॥ त्रिगुणमयः पुमानिति भिदा यदबोधकृता त्वयि न ततः परत्र स भवेदवबोधरसे ॥ २५ ॥

साधनं नास्ति । यतस्तदा । न सत्स्थूलमाकाशादि । न चासत् सूक्ष्मं महदादि । न चोभयं सदसद्भ्यामारब्धं शरीरम् । न च कालजवस्तन्निमित्तभूतं कालवैषम्यम् । एवं सति तत्र तदा न किमपींद्रियप्राणाद्यपि न च ज्ञापकं शास्त्रमपि । अयमभिप्रायः । अर्वाक्सृष्टिगतानां देहाद्युपाधिकृतांतराणां कालवशेन च मलिनसत्त्वानां न तावद्भगवज्ज्ञानसामर्थ्यम् । तथाच श्रुतिः "न तं विदाथ य इमा जजानान्यद्युष्माकमंतरं बभूव" इत्याद्याः । यदा तु प्रलयसमये न बह्वंतरमस्ति तदाऽपि साधनाभावान्न भगवज्ज्ञानसामर्थ्यं अतस्त्वदेकशरणतया श्रवणकीर्तनादिभक्तिरेव सुकरेति । 'क्काहं बुद्ध्यादिसंरुद्धः क्क च भूमन्महस्तव ॥ दीनबंधो दयासिंधो भक्तिं मे नृहरे दिश ॥ ११ ' ॥ २४ ॥ इतोऽपि ज्ञानं न सुशकम्, उपदिशतामपि भ्रमबाहुल्यादित्याह । जनिमसत इति ॥ असतो जगतो जनिमुत्पत्तिं ये वैशेषिकादयो वदंति असत एव ब्रह्मत्वस्योत्पत्तिं ये च पातंजलादयः । सत एवैकविंशतिप्रकारस्य दुःखस्य नाशं मोक्षं वदंति ये नैयायिकाः । उतापि ये च सांख्यादय आत्मनि भिदां भेदं च । ये मीमांसका विपणं कर्म फलव्यवहारमृतं सत्यं स्मरंति वदन्ति ते सर्वे आरुपितैरारोपितैर्भ्रमैरेवोपदिशंति, न तत्त्वदृष्ट्या । "सदेव सोम्येदमग्र आसीत् ॥ ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति ॥ अनीशया शोचति मुह्यमानः ॥ अविद्यायामंतरे वर्तमानाः ॥ स्वयं धीराः पंडितं मन्यमानाः ॥ जंघन्यमानाः परियंति मूढा अंधेनैव नीयमाना यथांऽधाः ॥ एकमेवाद्वितीयं ब्रह्म ॥ एक एव हि भूतात्मा भूते भूते व्यवस्थितः ॥ एकधा बहुधा चैव दृश्यते जलचंद्रवत्" इत्यादिश्रुतिविरोधात् । किंच वस्तुतः पुरुषस्य त्रिगुणमयत्वे सर्वमिदं संगच्छते, न तु तदस्तीत्याह । त्रिगुणमयः पुमानिति भिदा यदबोधकृता त्वयीति । त्रिगुणमयः पुमानित्यनेन हेतुना या भिदा । उपलक्षणमेतद्भिदादि । सा यस्मात्त्वयि विषये अबोधकृता त्वद्विषयाज्ञानविजृंभिता । तर्हि किमज्ञानमस्ति वस्तुतः पुंसि नैवेत्याह । तत अबोधात्परत्र परेऽसंगेऽवबोधरसे ज्ञानघने स अबोधो न भवेन्न संभवतीत्यर्थः ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

'मिथ्यातर्कसुकर्कशेरितमहावादांधकारांतरभ्राम्यन्मंदमतेरमंदमहिमंस्त्वज्ज्ञानवर्त्मास्फुटम् ॥ श्रीमन्माधव वामन त्रिनयन श्रीशंकर श्रीपते गोविंदेति मुदा वदन्मधुपते मुक्तः कदा स्यामहम् ॥ १२' ॥ २५ ॥ ननु यद्यसन्नो·पद्यते यदि च त्रिगुणमयः पुरुषो न भवति तर्हीदं प्रपंचजातं पुरुषश्च पृथङ् नास्तीत्युक्तं स्यात् कथं तर्हि तयोः सत्त्वेन प्रतीतिरत आह । सदिव मन इति ॥ मनो मनोमात्रविलसितमिदं त्रिवृत्त्रिगुणात्मकं प्रपंचजातमसदेव सदिव विभाति । कथमिति चेत्तत्राह । त्वयीति ॥ त्वय्यधिष्ठाने अधिष्ठानसत्तया सद्वत्प्रतीयत इत्यर्थः । न केवलमिदंकारास्पदं किंत्वामनुजात् । मनुजः पुरुषः अभिविधावाकारः । पुरुषमभिव्याप्येति । पुरुषस्यापि पृथक्सत्त्वप्रतीतिर्मनोमात्रविलसितेत्यर्थः । तथाच श्रुतिः "असतोऽधिमनोऽसृजत ॥ मनः प्रजापतिमसृजत ॥ प्रजापतिः प्रजा असृजत ॥ तद्वा इदं मनस्येव परमं प्रतिष्ठितं यदिदं किंच "इति । नन्वात्मविदामपि विश्वं सदेव स्फुरत्यतः कथमसत्स्यादत आह । सदभिमृशंतीति ॥ आत्मविदस्त्वशेषमिदं भोक्तृभोग्यात्मकं विश्वमात्मतयैव सदभिमृशंति सदिति जानंति । आत्मकार्यत्वान्न पृथगित्यर्थः । तथाहि । यदुपादानकं यत्कार्यं भवति तत्तेनैव रूपेण प्रतीयते उपादीयते चेति लोकाचारेण दर्शयति । नहि विकृतिमिति । कनकस्य विकृतिं कुंडलादिकं कनकार्थिनो न त्यजति । अत्र हेतुः । तदात्मतया कनकरूपत्वेनेत्यर्थः । अतः स्वकृतमिदं विश्वमनुप्रविष्टं च पुरुषरूपमात्मतयैवावसितं निश्चितम् ॥ 'यत्सत्त्वतः सदा भाति जगदेतदसत्स्वतः ॥ सदाभासमसत्यस्मिन्भगवंतं भजाम तम् ॥ १३' ॥ २६ ॥ ननु "सत्यं ज्ञानमनंतं ब्रह्म ॥ नेह नानाऽस्ति किंचन ॥ मृत्योः स मृत्युमाप्नोति य इह नानेव पश्यति" इत्यादिश्रुतिभिरेवंभूतस्य भगवतः प्रतिपादनात्तज्ज्ञानं सुकरमेवेति कृतं भक्त्या अत आह । तव परि ये चरंतीति । तवेति कर्मणि षष्ठी । त्वां ये परिचरंति

सदिव मनस्त्रिवृत्त्वयि विभात्यसदामनुजात्सदभिमृशन्त्यशेषमिदमात्मतयाऽऽत्मविदः ॥ न हि विकृतिं त्यजन्ति कनकस्य तदाऽऽत्मतया स्वकृतमनुप्रविष्टमिदमात्मतयाऽवसितम् ॥ २६ ॥ तव परि ये चरन्त्यखिलसत्त्वनिकेततया त उत पदाऽऽक्रमन्त्यविगणय्य शिरो निर्ऋतेः ॥ परिवयसे पशूनिव गिरा विबुधानपि तांस्त्वयि कृतसौहृदाः खलु पुनन्ति न ये विमुखाः ॥ २७ ॥ त्वमकरणः स्वराडखिलकारकशक्तिधरस्तव बलिमुद्वहन्ति समदन्त्यजयाऽनिमिषाः ॥ वर्षभुजोऽखिलक्षितिपतेरिव विश्वसृजो विदधति यत्र ये त्वधिकृता भवतश्चकिताः ॥ २८ ॥

'छंदसि व्यवहिताश्च'इति यच्छब्देन व्यवधानमदोषः । केन रूपेण । अखिलसत्त्वनिकेततया अखिलानि सत्त्वानि निकेतो यस्य स तथा तस्य भावस्तत्ता तया । सर्वभूतावासतयेत्यर्थः । उत एव अविगणय्य तिरस्कृत्य त एव निर्ऋतेर्मृत्योः शिरो मूर्धानं पदा पादेनाक्रमंति मृत्योर्मूर्ध्नि पदं दधति । ते तरंति मुच्यंत इत्यर्थः । ये पुनर्विमुखा अभक्तास्तान् गिरा वाचा पशूनिव विबुधान्विदुषोऽपि परिवयसे बध्नासि । कुतः । त्वयि कृतसौहृदाः त्वयि कृतं सौहृदं प्रेम यैस्ते खलु निश्चितं पुनंति पवित्रयंति । आत्मानमन्यानपीति शेषः । नेतरे । तथाच श्रुतिः "तस्य वाक्तंतिर्नामानि दामानि ॥ तस्येदं वाचा तंत्या नामभिर्दामभिः सर्वं सितम्" इति । अयमभिप्रायः । सत्यमेवंभूतमात्मानं श्रुतयः प्रतिपादयंति तत्र च यद्यपि वस्तुनोऽपरोक्षत्वादपरोक्षमेव ज्ञानमुत्पद्यते तथाऽप्यसंभावनाविपरीतभावनातिरस्कृतत्वान्मलिनचित्तेषु परोक्षमिव भवतीति नापरोक्षसंसारभ्रमनिवृत्तिसमर्थम् । भगवत्परिचर्यया तु सम्यगमलचित्तानां तत्प्रसादेन लब्धापरोक्षज्ञानानामयत्नत एव करकलितो मोक्ष इति । तथाच श्रुतयः "देहांते देवः परं ब्रह्म तारकं व्याचष्टे ॥ यमेवैष वृणुते तेन लभ्यः ॥ यस्य देवे परा भक्तिः" इत्यादयः ॥ 'तपंतु तापैः प्रपतंतु पर्वतादटंतु तीर्थानि पठंतु चागमान् ॥ यजंतु यागैर्विवदंतु वादैर्हरिं विना नैव मृतिं तरंति ॥ १४' ॥ २७ ॥ ननु यद्यखिलसत्त्वनिकेतत्वेन भवतः सेव्यत्वमुच्यते तर्हि तत्करणसंबंधात्कर्तृत्वभोक्तृत्वे प्रसज्येयातां न वस्तुतस्तथा त्वमिति चेत्तर्हि जीवानामपि तत्तुल्यत्वमिति केन विशेषेण पुनः सेव्यसेवकत्वमितीमामाशंकां परिहरंत्यः "अपाणिपादोजवनोग्रहीता पश्यत्यचक्षुः स शृणोत्यकर्णः ॥ स वेत्ति वेद्यं न च तस्य वेत्ता तमाहुरग्र्यं पुरुषं पुराणम्" इत्याद्याः श्रुतयः स्तुवंतीत्याह । त्वमकरण इति ॥ करणसंबंधरहित एवाखिलकारकशक्तिधरः अखिलानां प्राणिनां यानि कारकाणींद्रियाणि तेषां शक्तीर्धारयति प्रवर्तयतीति तथा । कुतः । स्वराट् यतः स्वेनैव राजसे दीप्यसे । नहि स्वतःसिद्धज्ञानशक्तेरिंद्रियापेक्षेत्यर्थः । अतस्तव बलिमुद्वहंति पूजां कुर्वन्ति ।

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

द्यतिमजामुपनीतमृषागुणाम् ॥ न हि भवंतमृते प्रभवंत्यमी निगमगीतगुणार्णवता तव ॥१'॥ १४ ॥ ननु कथं मामेवं प्रतिपादयंति यतः "इंद्रो यातोऽवसितस्य राजा" इत्यादिभि-रिंद्रो यातो जंगमस्यावसितस्य स्थावरस्य च राजेति प्रतिपाद्यते तथा"अग्निर्मूर्धादिवः" इत्यादिभिश्चैवंभूतत्वेनाग्न्यादयः प्रतिपाद्यन्ते तत्राह। बृहदुपलब्धमेतदिति । अयमर्थः ॥ एत-दुपलब्धं दृष्टमिंद्रादिसर्वं बृहद्ब्रह्मत्वमित्येवावयंति जानंति । कथम् । बृहत एवावशेषतयाऽवशिष्यमाणत्वेन । कुतः । यतो बृहतः सर्वस्योदयास्तमयावुत्पत्तिलयौ सर्वोपादान-त्वात् । तर्हि किं विकारित्वं बृहतः । न, अविकृतात् । विवर्ताधिष्ठानत्वेनाविकारादित्यर्थः । वाशब्द उपमार्थः । यथा घटादेर्विकृतेर्मृदि उदयास्तमयौ तद्वत् । "वाचारंभणं विकारो नामधेयं मृत्तिकेत्येव सत्यम् ॥ सर्वं खल्विदं ब्रह्म" इत्यादिभिस्तथा प्रतिपादनादित्यर्थः । अतः कारणादृषयो मंत्रास्तद्द्रष्टारो वा त्वय्येव मनोवचनाचरितं दधुः मनसा आचरितं तात्पर्यं वचनाचरितमभिधानं च धृतवंतः । न पृथग्विकारेष्वित्यर्थः । अत्र निदर्शनम् । कथमयथेति । नृणां भूचराणां यत्र कुत्रापि दत्तानि निक्षिप्तानि पदानि भुवि कथमयथा भवंत्यदत्तानि भवंति । अतो यथा मृत्पाषाणेष्टकादिषु दत्तानि पदानि भुवं न व्यभिचरंति । तथा यत्किमपि विकारजातं वदंतो वेदास्त्वामेव सर्वकारणं परमार्थभूतं प्रतिपादयंतीत्यर्थः ॥ 'द्रुहिणवह्निरवींद्रमुखामरा जगदिदं न भवेत्पृथगुत्थितम् ॥ बहुमुखैरपि मंत्रगणैरजस्त्वमुरुमूर्तिरतो विनिगद्यसे ॥ २' ॥ १५ ॥ त्वमेव सर्वनिगमगोचर इति सतां प्रवृत्त्या द्रढयति । इति तवेति ॥ त्वमेव सर्वकारणत्वेन परमार्थ इति कृत्वा भो त्र्यधिपते त्रिगुणमायामृगीनर्तक सूरयो विवेकिनस्तवाखिललोकमलक्षपणकथामृताब्धिं सक-लजनवृजिननिरसनहेतुं कीर्तिसुधासिंधुमवगाह्य निषेव्य तपांसि तपंतीति तपांसि पापानि दुःखानि वा जहुस्त्यक्तवंतः । त्वदीयकथामात्रेण यदा पापत्यागस्तदा किमु वक्तव्यं

बृहदुपलब्धमेतदवयन्त्यवशेषतया यत उदयास्तमयौ विकृतेर्मृदि वाऽविकृतात् ॥ अत ऋषयो दधुस्त्वयि मनोवचनाचरितं कथम-यथा भवन्ति भुवि दत्तपदानि नृणाम् ॥ १५ ॥ इति तव सूरयस्त्र्यधिपतेऽखिललोकमलक्षपणकथामृताब्धिमवगाह्य तपांसि जहुः ॥ किमुत पुनः स्वधामविधुताशयकालगुणाः परम भजन्ति ये पदमजस्रसुखानुभवम् ॥ १६ ॥ दृतय इव श्वसन्त्यसुभृतो यदि तेऽनुविधा महदहमादयोऽण्डमसृजन्यदनुग्रहतः ॥ पुरुषविधोऽन्वयोऽत्र चरमोऽन्नमयादिषु यः सदसतः परं त्वमथ यदे-ष्ववशेषमृतम् ॥ १७ ॥

ये पुनः स्वधामविधुताशयकालगुणाः । स्वधाम्ना स्वरूपस्फुरणेनैव विधुतास्त्यक्ता आशयगुणा अंतःकरणधर्मा रागादयः कालगुणा जरादयश्च यैस्ते तथा हे परम तवाजस्र-सुखानुभवमखंडानंदानुभवं पदं स्वरूपं भजंति सेवंते तथाभूता दुःखानि त्यजंतीति । तद्यथा "पुष्करपलाश आपो न श्लिष्यंते एवमेवंविदि पापं कर्म न श्लिष्यते ॥ न कर्म-णा लिप्यते पापकेन ॥ तत्सुकृतदुष्कृते विधुनुते ॥ एत ँ्ह वाव न तपति ॥ किम ँ्हसाधु नाकरवम् ॥ किमहं पापमकरवम्" इत्यादिश्रुतेरित्यर्थः ॥ सकलवेदगणेरितसद्गुणस्त्व-मिति सर्वमनीषिजना रताः ॥ त्वयि सुभद्रगुणश्रवणादिभिस्तव पदस्मरणेन गतक्लमाः ॥ ३' ॥ १६ ॥ "असुर्या नाम ते लोका अंधेन तमसावृताः ॥ तांस्ते प्रेत्याभिगच्छंति ये के चात्महनो जनाः ॥" तथा "न चेदवेदीन्महती विनष्टिः ॥ ये तद्विदुरमृतास्ते भवंत्यथेतरे दुःखमेवोपयंति" इत्याद्याः श्रुतयः पूर्वश्लोकोक्तोभयविधभजनहीनान्निंदंति । दृतय इवेति ॥ असुभृतो नरा यदि ते अनुविधा अनुविदधतीत्यनुविधा अनुवर्तिनो भक्ता इति यावत् । तर्हि श्वसंति जीवंति सफलजीवना भवंति । इतरथा दृतय इव भस्त्रा इव, वृथाश्वासा इत्यर्थः । नन्वभक्तानामपि कामादिफलमस्त्येव, न, कार्यकारणानुग्राहकत्वेन जीवनहेतोस्तवाभजने कृतघ्नानां तदपि न सिध्येदित्याशयेनाह । महदहमादय इति ॥ महानहंकारश्चादिर्येषां ते यदनुग्रहतो यस्यानुप्रवेशेन लब्धसामर्थ्याः संतोऽण्डं देहं समष्टिव्यष्टिरूपं सृष्टवंतः । तत्र च पंचापि कोशानन्नमयादीनाविश्य तत्तदाकारः सन्यश्चेतय-न्स त्वं तदाह । पुरुषविध इति । पुरुषस्यान्नमयादेर्विधेव विधा आकारो यस्य स तथा । ननु चिदेकरसस्य कथं तत्तदाकारताऽत आह । अन्वयोऽत्रेति । अत्र एष्वन्नमयादि-ष्वन्वेतीत्यन्वयः । अतस्तत्तदाकारतेति । एवं तर्हि सत्यत्वमसंगत्वं च कथं तत्राह । चरमोऽन्नमयादिषु य इति । अन्नमयादिषूपदिश्यमानेषु यश्चरमो "ब्रह्मपुच्छं प्रतिष्ठा" इति पुच्छ-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

राजन्भगवान्भक्तभक्तिमान् ॥ उषित्वाऽऽदिश्य सन्मार्गं पुनर्द्वारवतीमगात्' इत्यत्र सन्मार्गं सतां स्वतःप्रमाणभूतानामप्रामाण्यकारणरहितानां वेदानां मार्गं ब्रह्मपरत्वमुपदिश्य भगवानगादित्युक्तं तत्र वेदानां ब्रह्मपरत्वमघटमानं मन्वानः पृच्छति । ब्रह्मन्निति ॥ तत्र तावन्मुख्यालक्षणागुणभेदेन त्रिधा शब्दप्रवृत्तिः । मुख्याऽपि रूढियोगभेदेन द्विधा । रूढिश्च स्वरूपेण जात्या गुणेन वा निर्देशार्हे वस्तुनि संज्ञासंज्ञिसंकेतेन प्रवर्तते । यथा डित्थो गौः शुक्ल इति । लक्षणा च तेनैव संकेतेनाभिहितार्थसंबंधिनि । यथा गंगायां घोष इति । गौणी चाभिहितार्थलक्षितगुणयुक्ते तत्सदृशे । यथा सिंहो देवदत्त इति । यथाऽऽहुः । 'अभिधेयाविनाभूतप्रवृत्तिर्लक्षणेष्यते ॥ लक्ष्यमाणगुणैर्योगाद्वृत्तेरिष्टा तु गौणता' इति । योगवृत्तिस्तु एतत्त्रिविधवृत्तिप्रतिपादितपदार्थयोः प्रकृतिप्रत्ययार्थयोर्वा योगेन । यथा पंकजमौपगवः पाचक इत्यादि । तत्र तावद्ब्रह्मणि रूढिवृत्तिर्न संभवतीत्याह । साक्षात्कथं चरंतीति । तत्र हेतुः । अनिर्देश्ये । अनिर्देश्यत्वेऽपि हेतुं वदन्गुणवृत्तिं निराकरोति । निर्गुणे गुणवृत्तय इति । गुणैर्वर्तमानाऽपि निर्गुणे कथं चरंतीत्यर्थः । निर्गुणत्वे च हेतुं वदन् लक्षणां योगं च निराकरोति । सदसतः पर इति । कार्यकारणाभ्यां परस्मिन्नसंगे केनचिदपि संबंधाभावान्न लक्षणायोगवृत्ती संभवत इत्यर्थः । एवं पदार्थत्वायोगादपदार्थस्य च वाक्यार्थत्वायोगान्न श्रुतिगोचरत्वं ब्रह्मण इत्यभिप्रायः ॥ १ ॥ उत्तरमाह । बुद्धींद्रियेति ॥ बुद्ध्यादीनुपाधीन् जनानामनुशायिनां जीवानां मात्राद्यर्थं प्रभुरीश्वरोऽसृजत् । मीयंत इति मात्रा विषयास्तदर्थम् । भवार्थं भवो जन्मलक्षणं कर्म । तत्प्रभृति कर्मकरणार्थमित्यर्थः । आत्मने लोकांतरगामिने आत्मनस्तत्तल्लोकभोगायेत्यर्थः । अकल्पनाय कल्पनानिवृत्तये मुक्तय इत्यर्थः । अर्थधर्मकाममोक्षार्थमिति क्रमेण पदचतुष्टयस्यार्थः । जनानामिति वदन् जीवार्थमीश्वरस्य सृष्ट्यादिषु

श्रीशुक उवाच ॥ बुद्धीन्द्रियमनःप्राणान् जनानामसृजत्प्रभुः ॥ मात्रार्थं च भवार्थं च आत्मनेऽकल्पनाय च ॥ २ ॥ सैषा ह्युपनिषद्ब्राह्मी पूर्वेषां पूर्वजैर्धृता ॥ श्रद्धया धारयेद्यस्तां क्षेमं गच्छेदकिञ्चनः ॥ ३ ॥

प्रवृत्तिरिति दर्शयति । प्रभुरितीश्वरस्योपाधिवश्यताभावेन नित्यमुक्ततां दर्शयति । अयमभिप्रायः । सगुणमेव गुणैरनभिभूतं सर्वज्ञं सर्वशक्तिं सर्वेश्वरं सर्वनियंतारं सर्वोपास्यं सर्वकर्मफलप्रदातारं समस्तकल्याणगुणनिलयं सच्चिदानंदं भगवंतं श्रुतयः प्रतिपादयंति । "यः सर्वज्ञः स सर्ववित् । यस्य ज्ञानमयं तपः । सर्वस्य वशी सर्वस्येशानः । यः पृथिव्यां तिष्ठन्पृथिव्या आंतरः । सोऽकामयत बहु स्याम् । स ऐक्षत तत्तेजोऽसृजत । सत्यं ज्ञानमनंतं ब्रह्म" इत्याद्याः । तथाभूतेश्वरतां तावत्संसारिणो जीवस्य तन्निवृत्तये तत्त्वमसीत्यादिवाक्यानि बोधयंति । तत्र च तत्त्वम्पदयोः सामानाधिकरण्यं प्रतीयते । तच्च प्रकारांतरेणाघटमानं ब्रह्मणि पर्यवसानं गमयति । तथाहि । न तावद्वैश्वदेव्यामिक्षेतिवदुभयोरेकार्थाभिधानेन सामानाधिकरण्यम् । यथोक्तम् 'आमिक्षां देवतायुक्तां वदत्येवैष तद्धितः ॥ आमिक्षापदसान्निध्यात्तस्यैव विषयार्पणम्' इति । कुतः । भिन्नार्थत्वात् । न चाजहत्स्वार्थया निरूढलक्षणया विशेषणविशेष्यभावेन नीलमुत्पलमितिवत् । यथोक्तम् 'स्वबुद्ध्या रज्यते येन विशेष्यं तद्विशेषणम्' इत्यादि । कुतः । विरुद्धार्थत्वेन तदयोगात् । न च जहत्स्वार्थत्वेन संबंधिलक्षणया कुसुमितद्रुमा गंगेतिवत् । कुतः । एकार्थत्वस्य विवक्षितत्त्वात् । अतो जहदजहत्स्वार्थलक्षणया सोऽयं देवदत्त इतिवद्विरुद्धांशत्यागे नानुगतचिदंशेनैकार्थेन सामानाधिकरण्येन निर्गुणे पर्यवसानम् । अस्थूलादिवाक्यानां तु साक्षादुपाधिनिषेधेन तत्पदार्थशोधन उपयोगान्निर्गुण एव पर्यवसानम् । तथा चात्रैवोपक्रमे स्वसृष्टमिदमापीयेत्यादिना विशिष्टमालंबनं वक्ष्यति । अंते च श्रुतयस्त्वयि हि फलंत्यतन्निरसनेन भवन्निधना इत्युपसंहरिष्यंति । उपासदिवाक्यानां तु क्रियार्थप्रवृत्तसृष्ट्याद्यवलंबनेन ज्ञानसाधनविधानेन तत्परत्वमित्येषा दिक् ॥ २ ॥ अत्र चानादिशिष्टपरंपरागतत्वान्न संदेहो युक्त इत्याह । सैषेति ॥ सैषा रोकालंबना ब्राह्मी ब्रह्मपरा । श्रद्धया आदरेण वैतंडिकतर्कानभिनिवेशेन यः श्रवणादिना धारयेत्सः अकिंचनो निरस्तदेहाद्युपाधिः सन् परं पदं प्राप्नुयादिति ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दिव सर्वश्रुत्यर्थनिरूपणेन प्रपंचयितुमितिहासमवतारयति । अत्रेति ॥ नारायणान्वितां नारायणः प्रवक्तृत्वेनान्वितो यस्यां ताम् । गाथामितिहासम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥
दिव सर्वेश्रुत्यर्थ ... तद्ब्रह्म-
८ ॥ ब्रह्मसत्रमिति । यथा यजमाना एव समाना ऋत्विगादिरूपेण यत्र कर्म कुर्वन्ति तत्कर्म सत्रं प्रसिद्धम् । तथा यत्र समाना एव वक्तृश्रोतृभावेन ब्रह्म मीमांसन्ते तद्ब्रह्म-
सत्रम् ॥ ९ ॥ अहो तर्हि मया कथं तन्न ज्ञातमित्यत आह । श्वेतद्वीपमिति ॥ तदीश्वरं तत्रस्थं मामेवानिरुद्धमूर्तिम् ॥ १० ॥ ननु सर्वेज्ञास्ते कस्तत्र वक्ता प्रष्टा वा तत्राह ।
तुल्यश्रुतेति ॥ श्रुतादिभिरविशेषा अरिमित्रोदासीनहीनत्वेन निरुपमकरुणा अतः सर्वे प्रवचनयोग्या अपि केनापि कौतुकेनैकं प्रवक्तारं कृत्वाऽन्ये पप्रच्छुरित्यर्थः ॥ ११ ॥
स्वसृष्टमिति ॥ स्वयं निर्मितमिदं विश्वं प्रलयसमये आपीय संहृत्य शयानं योगेन निद्राणमिव वर्तमानं तदंते प्रलयांते तल्लिङ्गैस्तत्प्रतिपादकैर्वाक्यैः परमीश्वरं सृष्टिसमये प्रथमनि-
श्वासभूताः श्रुतयः प्रबोधयामासुः ॥ १२ ॥ सुश्लोकैः शोभनाः श्लोकाः कीर्तयो येषु तैः पराक्रमैः ॥ १३ ॥ जयजयेति ॥ भो अजित जयजय उत्कर्षमाविष्कुरु । आदरे
वीप्सा । केन व्यापारेण । अगजगदोकसां अगानि स्थावराणि जगंति जंगमानि च ओकांसि शरीराणि येषां जीवानां तेषामजामविद्यां जहि नाशय । किमिति गुणवती

अत्र ते वर्णयिष्यामि गाथां नारायणान्विताम् ॥ नारदस्य च संवादमृषेर्नारायणस्य च ॥ ४ ॥ एकदा नारदो लोकान्पर्यटन्भग-
वत्प्रियः ॥ सनातनमृषिं द्रष्टुं ययौ नारायणाश्रमम् ॥ ५ ॥ यो वै भारतवर्षेऽस्मिन्क्षेमाय स्वस्तये नृणाम् ॥ धर्मज्ञानशमोपेतमा-
कल्पादास्थितस्तपः ॥ ६ ॥ तत्रोपविष्टमृषिभिः कलापग्रामवासिभिः ॥ परीतं प्रणतोऽपृच्छदिदमेव कुरूद्वह ॥ ७ ॥ तस्मै ह्यवोच-
द्भगवानृषीणां शृण्वतामिदम् ॥ यो ब्रह्मवादः पूर्वेषां जनलोकनिवासिनाम् ॥ ८ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ स्वायम्भुवब्रह्मसत्रं जनलो-
केऽभवत्पुरा ॥ तत्रस्थानां मानसानां मुनीनामूर्ध्वरेतसाम् ॥ ९ ॥ श्वेतद्वीपं गतवति त्वयि द्रष्टुं तदीश्वरम् ॥ ब्रह्मवादः सुसंवृत्तः
श्रुतयो यत्र शेरते ॥ तत्र ह्ययमभूत्प्रश्नस्त्वं मां यमनुपृच्छसि ॥ १० ॥ तुल्यश्रुततपःशीलास्तुल्यस्वीयारिमध्यमाः ॥ अपि चक्रुः
प्रवचनमेकं शुश्रूषवोऽपरे ॥ ११ ॥ सनन्दन उवाच ॥ स्वसृष्टमिदमापीय शयानं सह शक्तिभिः ॥ तदन्ते बोधयाञ्चक्रुस्तल्लिङ्गैः
श्रुतयः परम् ॥ १२ ॥ यथा शयानं सम्राजं बन्दिनस्तत्पराक्रमैः ॥ प्रत्यूषेऽभ्येत्य सुश्लोकैर्बोधयन्त्यनुजीविनः ॥ १३ ॥ श्रुतय
ऊचुः ॥ जयजय जह्यजामजित दोषगृभीतगुणां त्वमसि यदात्मना समवरुद्धसमस्तभगः ॥ अगजगदोकसामखिलशक्त्यवबोधक ते
क्वचिदजयात्मना च चरतोऽनुचरेन्निगमः ॥ १४ ॥

हंतव्येत्यत आह । दोषगृभीतगुणां दोषायानंदाद्यावरणाय गृहीता गुणा यया ताम् । 'हृग्रहोर्भश्छंदसि' इति भकारः । इयं हि स्वैरिणीव परप्रतारणाय गुणान् गृह्णात्यतो हंतव्ये-
ति । तर्हि मय्यपि दोषमावहेदिति ममापि तत्र का शक्तिः स्यादत आह । त्वमिति ॥ यद्यस्मात्त्वमात्मना स्वरूपेणैव समवरुद्धसमस्तभगः संप्राप्तसमस्तैश्वर्योऽसि । वशीकृतमा-
यत्वादिति भावः । ननु स्वयमेव ते ज्ञानवैराग्यादिना किं न हन्युरित्यत आह । अखिलशक्त्यवबोधकेति । तेषां त्वमेवांतर्यामी सर्वशक्त्युद्बोधकः । अतो न ते ज्ञानादौ स्वतंत्रा
इति भावः । नन्वहमकुंठज्ञानैश्वर्यादिगुणो जीवानां कर्मज्ञानादिशक्त्यवबोधनेनाविद्याहंतेत्यत्र किं प्रमाणमिति चेदहमेव प्रमाणमित्याह । निगमो वेदः । नन्वेवंभूते मयि कथं
श्रुतीनां प्रवृत्तिस्तत्राह । क्वचिदिति । कदाचित्सृष्ट्यादिसमयेऽजया मायया चरतः क्रीडतो नित्यं चाल्लुप्तभगतया सत्यज्ञानानंतानंदैकरसेनात्मना च चरतो वर्तमानस्य
निगमोऽनुचरेत्प्रतिपादयेत् । कर्मणि षष्ठ्यौ । "यतो वा इमानि भूतानि जायंते ॥ यो ब्रह्माणं विदधाति पूर्वम् ॥ यो वै वेदांश्च प्रहिणोति तस्मै ॥ तं ह देवमात्मबुद्धिप्रकाशं मुमु-
क्षुर्वै शरणमहं प्रपद्ये ॥ य आत्मनि तिष्ठन् सत्यं ज्ञानमनंतं ब्रह्म ॥ यः सर्वज्ञः स सर्ववित्" इत्यादिनिगमकदंबस्त्वामेवंभूतं प्रतिपादयतीत्यर्थः ॥ 'जयजयाजित जह्यगजंगमा-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

द्वतिमजाशुपनीतमृषागुणाम् ॥ न हि भवंतमृते प्रभवंत्यमी निगमगीतगुणार्णवता तव ॥१'॥ १४ ॥ ननु कथं मामेवं प्रतिपादयंति यतः "इंद्रो यातोऽवसितस्य राजा" इत्यादिभिरिंद्रो यातो जंगमस्यावसितस्य स्थावरस्य च राजेति प्रतिपाद्यते तथा "अग्निर्मूर्धा दिवः" इत्यादिभिश्चैवंभूतत्वेनाग्न्यादयः प्रतिपाद्यन्ते तत्राह। बृहदुपलब्धमेतदिति । अयमर्थः ॥ एतदुपलब्धं दृष्टमिंद्रादिसर्वं बृहद्ब्रह्मत्वमित्येवावयंति जानंति । कथम् । बृहत एवावशेषतयाऽवशिष्यमाणत्वेन । कुतः । यतो बृहतः सर्वस्योदयास्तमयावुत्पत्तिलयौ सर्वोपादानत्वात् । तर्हि किं विकारित्वं बृहतः । न, अविकृतात् । विवर्ताधिष्ठानत्वेनाविकारादित्यर्थः । वाशब्द उपमार्थः । यथा घटादेर्विकृतेर्मृदि उदयास्तमयौ तद्वत् । "वाचारंभणं विकारो नामधेयं मृत्तिकेत्येव सत्यम् ॥ सर्वं खल्विदं ब्रह्म" इत्यादिभिस्तथा प्रतिपादनादित्यर्थः । अतः कारणादृषयो मंत्रास्तद्द्रष्टारो वा त्वय्येव मनोवचनाचरितं दधुः मनसा आचरितं तात्पर्यं वचनाचरितमभिधानं च धृतवंतः । न पृथग्विकारेष्वित्यर्थः । अत्र निदर्शनम् । कथमयथेति । नृणां भूचराणां यत्र कुत्रापि दत्तानि निक्षिप्तानि पदानि भुवि कथमयथा भवंत्यदत्तानि भवंति । अतो यथा मृत्पाषाणेष्टकादिषु दत्तानि पदानि भुवं न व्यभिचरंति । तथा यत्किमपि विकारजातं वदंतो वेदास्त्वामेव सर्वकारणं परमार्थभूतं प्रतिपादयंतीत्यर्थः ॥ 'द्रुहिणवह्निरवींद्रमुखामरा जगदिदं न भवेत्पृथगुत्थितम् ॥ बहुमुखैरपि मंत्रगणैरजस्त्वमुरुमूर्तिरतो विनिगद्यसे ॥२' ॥ १५ ॥ त्वमेव सर्वनिगमगोचर इति सतां प्रवृत्त्या द्रढयति । इति तवेति ॥ त्वमेव सर्वकारणत्वेन परमार्थ इति कृत्वा भो त्र्यधिपते त्रिगुणमायामृगीनर्तक सूरयो विवेकिनस्तवाखिललोकमलक्षपणकथामृताब्धिं सकलजनवृजिननिरसनहेतुं कीर्तिसुधासिंधुमवगाह्य निषेव्य तपांसि तपंतीति तपांसि पापानि दुःखानि वा जहुस्त्यक्तवंतः । त्वदीयकथामात्रेण यदा पापत्यागस्तदा किमु वक्तव्यं

बृहदुपलब्धमेतदवयन्त्यवशेषतया यत उदयास्तमयौ विकृतेर्मृदि वाऽविकृतात् ॥ अत ऋषयो दधुस्त्वयि मनोवचनाचरितं कथमयथा भवन्ति भुवि दत्तपदानि नृणाम् ॥ १५ ॥ इति तव सूरयस्त्र्यधिपतेऽखिललोकमलक्षपणकथामृताब्धिमवगाह्य तपांसि जहुः ॥ किमुत पुनः स्वधामविधुताशयकालगुणाः परम भजन्ति ये पदमजस्रसुखानुभवम् ॥ १६ ॥ दृतय इव श्वसन्त्यसुभृतो यदि तेऽनुविधा महदहमादयोऽण्डमसृजन्यदनुग्रहतः ॥ पुरुषविधोऽन्वयोऽत्र चरमोऽन्नमयादिषु यः सदसतः परं त्वमथ यदेष्ववशेषमृतम् ॥ १७ ॥

ये पुनः स्वधामविधुताशयकालगुणाः । स्वधाम्ना स्वरूपस्फुरणेनैव विधुतास्त्यक्ता आशयगुणा अंतःकरणधर्मा रागादयः कालगुणा जरादयश्च यैस्ते तथा हे परम तवाजस्रसुखानुभवमखंडानंदानुभवं पदं स्वरूपं भजंति सेवंते तथाभूता दुःखानि त्यजंतीति । तद्यथा "पुष्करपलाश आपो न श्लिष्यंते एवमेवंविदि पापं कर्म न श्लिष्यते ॥ न कर्मणा लिप्यते पापकेन ॥ तत्सुकृतदुष्कृते विधुनुते ॥ एत ॅह वाव न तपति ॥ किमॅहसाधु नाकरवम् ॥ किमहं पापमकरवम्" इत्यादिश्रुतेरित्यर्थः ॥ सकलवेदगणेरितसद्गुणस्त्वमिति सर्वमनीषिजना रताः ॥ त्वयि सुभद्रगुणश्रवणादिभिस्तव पदस्मरणेन गतक्लमाः ॥ ३' ॥ १६ ॥ "असुर्या नाम ते लोका अंधेन तमसावृताः ॥ तांस्ते प्रेत्याभिगच्छंति ये के चात्महनो जनाः ॥" तथा "न चेदवेदीन्महती विनष्टिः ॥ ये तद्विदुरमृतास्ते भवंत्यथेतरे दुःखमेवोपयंति" इत्याद्याः श्रुतयः पूर्वश्लोकोक्तोभयविधभजनहीनान्निंदंति । दृतय इवेति ॥ असुभृतो नरा यदि ते अनुविधा अनुविदधतीत्यनुविधा अनुवर्तिनो भक्ता इति यावत् । तर्हि श्वसंति जीवंति सफलजीवना भवंति । इतरथा दृतय इव भस्त्रा इव, वृथाश्वासा इत्यर्थः । नन्वभक्तानामपि कामादिफलमस्त्येव, न, कार्यकारणानुग्राहकत्वेन जीवनहेतोस्तवाभजने कृतघ्नानां तदपि न सिध्येदित्याशयेनाह । महदहमादय इति ॥ महानहंकारश्चादिर्येषां ते यदनुग्रहतो यस्यानुप्रवेशेन लब्धसामर्थ्याः संतोऽण्डं देहं समष्टिव्यष्टिरूपं सृष्टवंतः । तत्र च पंचापि कोशानन्नमयादीनाविश्य तत्तदाकारः सन्यश्चेतयसं[?] स त्वं तदाह । पुरुषविध इति । पुरुषस्यान्नमयादेर्विधेव विधा आकारो यस्य स तथा । ननु चिदेकरसस्य कथं तत्तदाकारताऽत आह । अन्वयोऽत्रेति । अत्र एष्वन्नमयादिष्वेतीत्यन्वयः । अतस्तत्तदाकारतेति । एवं तर्हि सत्यत्वमसंगत्वं च कथं तत्राह । चरमोऽन्नमयादिषु य इति । अन्नमयादिषूपदिश्यमानेषु यश्चरमो "ब्रह्मपुच्छं प्रतिष्ठा" इति पुच्छ-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

तच्छांत्यै संसारोपशमाय ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ गृहान् गृहेष्वित्यर्थः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ धुन्वन्परिभ्रमयन् ॥ ३८ ॥ अवनिजे अवनिनिजे प्रक्षालितवान् ॥ ३९ ॥ ४० ॥ फलै-रामलकार्दाभिरर्हणेनोशीरैरतृणविशेषमूलैः सुवासितैः शिवैरमृतवत्स्वादुभिरंबुभिः । सुरभ्या मृदा कस्तूरीप्रमुखया । सपर्यया पूजया । यथोपपन्नयाऽनायासेन संपन्नया । भूतानुपद्रवलब्धत्वात् । सत्त्वविवर्धनं यदंधोऽन्नं तेन च ॥ ४१ ॥ अस्य श्रीकृष्णस्यात्मा मूर्तिस्तस्य निकेतैः स्थानविशेषैर्भूसुरैश्च सर्वतीर्थास्पदपादरेणुभिः कृष्णादिभिर्यः संगमः स मम कुतोऽन्वभूदिति । अनु इति विस्मये । यद्वा आ इति वितर्के नु इति विस्मये ॥ ४२ ॥ उपस्थितः समीप उपविष्टः । भार्या भर्तव्याः स्वजना अपत्यानि च तैः सहितः । श्रीकृष्णस्याङ्घ्रिमभिमृशति संमर्दयतीत्यंघ्र्यभिमर्शनः ॥ ४३ ॥ यर्हीदं प्रविष्टस्तदैव दर्शनं प्राप्त इति स एव सन्मात्रो नाद्यतनीभूतस्त्वमित्यर्थः । यद्वा

योऽवतीर्य यदोर्वंशे नृणां संसरतामिह ॥ यशो वितेने तच्छान्त्यै त्रैलोक्यवृजिनापहम् ॥ ३४ ॥ नमस्तुभ्यं भगवते कृष्णायाकुण्ठ-मेधसे ॥ नारायणाय ऋषये सुशान्तं तप ईयुषे ॥ ३५ ॥ दिनानि कतिचिद्भूमन्गृहान्नो निवस द्विजैः ॥ समेतः पादरजसा पुनीहीदं निमेः कुलम् ॥ ३६ ॥ इत्युपामन्त्रितो राज्ञा भगवाँल्लोकभावनः ॥ उवास कुर्वन्कल्याणं मिथिलानरयोषिताम् ॥ ३७ ॥ श्रुतदे-वोऽच्युतं प्राप्तं स्वगृहान् जनको यथा ॥ नत्वा मुनीन्सुसंहृष्टो धुन्वन्वासो ननर्त ह ॥ ३८ ॥ तृणपीठबृसीष्वेतानानीतेषूपवेश्य सः ॥ स्वागतेनाभिनन्द्याङ्घ्रीन्सभार्योऽवनिजे मुदा ॥ ३९ ॥ तदम्भसा महाभाग आत्मानं सगृहान्वयम् ॥ स्नापयांचक्र उद्धर्षो लब्धसर्वमनोरथः ॥ ४० ॥ फलार्हणोशीरशिवामृताम्बुभिर्मृदा सुरभ्या तुलसीकुशाम्बुजैः ॥ आराधयामास यथोपपन्नया सपर्यया सत्त्वविवर्धनान्धसा ॥ ४१ ॥ स तर्कयामास कुतो ममान्वभूद्गृहान्धकूपे पतितस्य सङ्गमः ॥ यः सर्वतीर्थास्पदपादरेणुभिः कृष्णेन चास्यात्मनिकेतभूसुरैः ॥ ४२ ॥ सूपविष्टान्कृतातिथ्याञ्छ्रुतदेव उपस्थितः ॥ सभार्यस्वजनापत्य उवाचाङ्घ्र्यभिमर्शनः ॥ ४३ ॥

श्रुतदेव उवाच ॥ नाद्य नो दर्शनं प्राप्तः परं परमपूरुषः ॥ यर्हीदं शक्तिभिः सृष्ट्वा प्रविष्टो ह्यात्मसत्तया ॥ ४४ ॥ यथा शयानः पुरुषो मनसैवात्ममायया ॥ सृष्ट्वा लोकं परं स्वाप्नमनुविश्यावभासते ॥ ४५ ॥ शृण्वतां गदतां शश्वदर्चतां त्वाऽभिवन्दताम् ॥ नृणां संवदतामन्तर्हृदि भास्यमलात्मनाम् ॥ ४६ ॥ हृदिस्थोऽप्यतिदूरस्थ कर्मविक्षिप्तचेतसाम् ॥ आत्मशक्तिभिरग्राह्योऽप्य-न्त्युपेतगुणात्मनाम् ॥ ४७ ॥

नोऽस्माकमद्यैव प्राप्त इति न किंतु तदैव प्राप्तो यर्हीदं विश्वं स्वशक्तिभिः सत्त्वादिभिः सृष्ट्वा स्वसत्तयाऽनुप्रविष्टस्त्वम् । त्वद्दर्शनं तु परं केवलमद्यैव प्राप्तम् ॥ ४४ ॥ मायासृ-ष्टिप्रवेशयोरविद्यासृष्टिप्रवेशौ दृष्टांततयाह । यथेति ॥ आत्ममायया स्वाविद्यया । यद्वा आत्मनस्तव माययेति ॥ ४५ ॥ किंच । शृण्वतामिति । नित्यं श्रवणकीर्तनादिपराणा-ममलात्मनामपि हृद्येव त्वं भासि । मम तु लोचनगोचरस्त्वमहो भाग्यमिति भावः ॥ ४६ ॥ ननु सर्वेषां हृदि स्थितः कथं केषांचिदेव हृदि भासि मेघैः सूर्यवज्जीवोपाधिभिरा-वृतत्वादिति यद्युच्यते तर्हि न कस्यापि भयादित्यत आह । हृदिस्थोऽपीति ॥ कर्मभिर्विक्षिप्तं चेतो येषां तेषामात्मशक्तिभिरहंकारादिभिरग्राह्यो व्यवहितोऽप्युपेतगुणः प्राप्तश्र-वणकीर्तनादिसंस्कार आत्मा अंतःकरणं येषां तेषामंति समीपे । अव्यवहितस्त्वमित्यर्थः ॥ ४७ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अमृतं कीर्तिर्यस्य तस्य । व्यासपुत्रैरिति बहुवचनं पूजार्थम् । जगतामघं भिनत्तीति तथा तत् । अलं निःशेषं यथा भवति तथा न कृच्छ्रादिवदिति । तदेवं मोक्षहेतुत्वं पापक्षयहेतुत्वं चोक्तम् । तद्भक्तानां तु सत्कर्णपरं परमसुखावहं कर्णाभरणमिति स्वयं सुखरूपतामाह । किंच भगवति कृतमावेशितं चित्तं येन स तथा भूत्वा तस्य क्षेमधाम कालादिभयरहितं लोकं यातीति ॥५९॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कंधे उत्तरार्धे टीकायां पंचाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥ ॥छ॥ ॥'षडशीतितमे दंभात्सुभद्रामर्जुनोऽहरत् ॥ गत्वा च मिथिलां कृष्णो नृपविप्रावनंदयत् ॥ १ ॥ पित्रोः स्वज्ञानमादिश्य सुभद्रां फाल्गुनाय च ॥ जगाम मिथिलां कृष्णः स्वभक्तप्रियकृत्ततः ॥ २ ॥ देवक्या मृतपुत्रलाभवदर्जुनस्य

सूत उवाच ॥ य इदमनुशृणोति श्रावयेद्वा मुरारेश्चरितममृतकीर्तेर्वर्णितं व्यासपुत्रैः ॥ जगदघभिदलं तद्भक्तसत्कर्णपूरं भगवति कृतचित्तो याति तत्क्षेम धाम ॥ ५९ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कंधे उत्तरार्धे मृताग्रजानयनं नाम पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ब्रह्मन्वेदितुमिच्छामः स्वसारं रामकृष्णयोः ॥ यथोपयेमे विजयो या ममासीत्पितामही ॥ १ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अर्जुनस्तीर्थयात्रायां पर्यटन्नवनीं प्रभुः ॥ गतः प्रभासमश्शृणोन्मातुलेयीं स आत्मनः ॥ २ ॥ दुर्योधनाय रामस्तां दास्यतीति न चापरे ॥ तल्लिप्सुः स यतिर्भूत्वा त्रिदण्डी द्वारकामगात् ॥ ३ ॥ तत्र वै वार्षिकान्मासानवात्सीत्स्वार्थसाधकः ॥ पौरैः सभाजितोऽभीक्ष्णं रामेणाजानता च सः ॥ ४ ॥ एकदा गृहमानीय आतिथ्येन निमन्त्र्य तम् ॥ श्रद्धयोपाहृतं भैक्ष्यं बलेन बुभुजे किल ॥ ५ ॥ सोऽपश्यत्तत्र महतीं कन्यां वीरमनोहराम् ॥ प्रीत्युत्फुल्लेक्षणस्तस्यां भावक्षुब्धं मनो दधे ॥ ६ ॥ साऽपि तं चकमे वीक्ष्य नारीणां हृदयङ्गमम् ॥ हसन्ती व्रीडितापाङ्गी तन्न्यस्तहृदयेक्षणा ॥ ७ ॥ तां परं समनुध्यायन्नन्तरं प्रेप्सुरर्जुनः ॥ न लेभे शं भ्रमच्चित्तः कामेनातिबलीयसा ॥ ८ ॥ महत्यां देवयात्रायां रथस्थां दुर्गनिर्गताम् ॥ जहारानुमतः पित्रोः कृष्णस्य च महारथः ॥ ९ ॥ रथस्थो धनुरादाय शूरांश्चारुन्धतो भटान् ॥ विद्राव्य क्रोशतां स्वानां स्वभागं मृगराडिव ॥ १० ॥ तच्छ्रुत्वा क्षुभितो रामः पर्वणीव महार्णवः ॥ गृहीतपादः कृष्णेन सुहृद्भिश्चान्वशाम्यत ॥ ११ ॥ प्राहिणोत्पारिबर्हाणि वरवध्वोर्मुदा बलः ॥ महाधनोपस्करेभरथाश्वनरयोषितः ॥ १२ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ कृष्णस्यासीद्द्विजश्रेष्ठः श्रुतदेव इति श्रुतः ॥ कृष्णैकभक्त्या पूर्णार्थः शान्तः कविरलम्पटः ॥ १३ ॥ स उवाच विदेहेषु मिथिलायां गृहाश्रमी ॥ अनीहयाऽऽगताहार्यनिर्वर्तितनिजक्रियः ॥ १४ ॥

सुभद्रालाभोऽपि रामप्रातिकूल्याद्दुर्घट इति मन्यमानः प्रसंगात्पृच्छति । ब्रह्मन्निति ॥ १ ॥ २ ॥ कथमशृणोत् । दुर्योधनायेति ॥ अपरे वसुदेवादयो न दास्यंतीति । तल्लिप्सुस्तस्या मातुलेय्या लिप्सुः । रामं वंचयितुं पूज्यतमं त्रिदंडीवेषं विधाय गत इत्याह । स यतिरिति ॥ ३ ॥ स्वार्थसाधकः कन्यां प्रेप्सुः ॥ ४ ॥ तमातिथ्येन निमंत्र्य गृहमानीय बलेन यच्छ्रद्धयोपहृतं परिविष्टं तद्भैक्ष्यं किलार्जुनो बुभुजे इत्यन्वयः ॥ ५ ॥ भावेन रत्यभिप्रायेण क्षुभितं मनो दधे ॥ ६ ॥ व्रीडितापांगी सव्रीडकटाक्षा । तस्मिन्नेव न्यस्तं हृदयमीक्षणं च यया सा ॥ ७ ॥ अंतरं हर्तुमवसरं प्रेप्सुः प्राप्तुमिच्छुः । कामेन भ्रमच्चित्तं यस्य सः । शं रामादिसन्माननिमित्तं सुखम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ आसमन्ताद्रुन्धत आवरणं कुर्वतः ॥ १० ॥ ११ ॥ पारिबर्हाणि वरवध्वोः प्रीतिदेयानि ॥१२॥१३॥ अनीहयाऽनुद्यमेनैवागतं यदाहार्यं भोज्यं तेन निर्वर्तिता निजाः क्रिया येन सः ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

त्रामात्रं शरीरादिनिर्वाहमात्रं भोज्यमुपनमति तं प्रत्यागच्छति ॥ १५ ॥ मिथिलस्य जनकस्य वंश्यो मैथिलः ॥ १६ ॥ प्रभुरेव स्वयं विदेहान्देशान् प्रययौ ॥ १७ ॥ ष्णो व्यासः । रामो भार्गवः । अहं शुकः । एवमादिभिः सह ॥ १८ ॥ १९ ॥ आनर्ताद्यर्णान्तास्तद्देशवर्तिनो नृनार्यः । उदारहासं स्निग्धमीक्षणं यस्मिंस्तत् । दृशिभिर्नेत्रैः ॥ २० ॥ स्ववीक्षणेनैव विनष्टतमिस्रा दृग्येषां तेभ्यः । क्षेममभयमर्थदृशं तत्त्वज्ञानं च ॥ २१ ॥ अभीयुः प्रत्युज्जग्मुः ॥ २२ ॥ प्रीत्योत्फुल्लान्याननान्याशया

यात्रामात्रं त्वहरहर्दैवादुपनमत्युत ॥ नाधिकं तावता तुष्टः क्रियाश्चक्रे यथोचिताः ॥ १५ ॥ तथा तद्राष्ट्रपालोऽङ्ग बहुलाश्व इति श्रुतः ॥ मैथिलो निरहंमान उभावप्यच्युतप्रियौ ॥ १६ ॥ तयोः प्रसन्नो भगवान् दारुकेणाहृतं रथम् ॥ आरुह्य साकं मुनिभिर्विदेहान्प्रययौ प्रभुः ॥ १७ ॥ नारदो वामदेवोऽत्रिः कृष्णो रामोऽसितोऽरुणिः ॥ अहं बृहस्पतिः कण्वो मैत्रेयश्च्यवनादयः ॥ १८ ॥ तत्र तत्र तमायान्तं पौरा जानपदा नृप ॥ उपतस्थुः सार्घहस्ता ग्रहैः सूर्यमिवोदितम् ॥ १९ ॥ आनर्तधन्वकुरुजाङ्गलकङ्कमत्स्यपाञ्चालकुन्तिमधुकेकयकोसलार्णाः ॥ अन्ये च तन्मुखसरोजमुदारहासस्निग्धेक्षणं नृप पपुर्दृशिभिर्नृनार्यः ॥ २० ॥ तेभ्यः स्ववीक्षणविनष्टतमिस्रदृग्भ्यः क्षेमं त्रिलोकगुरुरर्थदृशं च यच्छन् ॥ शृण्वन्दिगन्तधवलं स्वयशोऽशुभघ्नं गीतं सुरैर्नृभिरगाच्छनकैर्विदेहान् ॥ २१ ॥ तेऽच्युतं प्राप्तमाकर्ण्य पौरा जानपदा नृप ॥ अभीयुर्मुदितास्तस्मै गृहीतार्हणपाणयः ॥ २२ ॥ दृष्ट्वा तमुत्तमश्लोकं प्रीत्युत्फुल्लाननाशयाः ॥ कैर्धृताञ्जलिभिर्नेमुः श्रुतपूर्वांस्तथा मुनीन् ॥ २३ ॥ स्वानुग्रहाय सम्प्राप्तं मन्वानौ तं जगद्गुरुम् ॥ मैथिलः श्रुतदेवश्च पादयोः पेततुः प्रभोः ॥ २४ ॥ न्यमन्त्रयेतां दाशार्हमातिथ्येन सह द्विजैः ॥ मैथिलः श्रुतदेवश्च युगपत्संहताञ्जली ॥ २५ ॥ भगवांस्तदभिप्रेत्य द्वयोः प्रियचिकीर्षया ॥ उभयोराविशद्गेहमुभाभ्यां तदलक्षितः ॥ २६ ॥ श्रोतुमप्यसतां दूरान् जनकः स्वगृहागतान् ॥ आनीतेष्वासनाग्र्येषु सुखासीनान्महामनाः ॥ २७ ॥ प्रवृद्धभक्त्या उद्धर्षहृदयास्राविलेक्षणः ॥ नत्वा तदङ्घ्रीन्प्रक्षाल्य तदपो लोकपावनीः ॥ २८ ॥ सकुटुम्बो वहन्मूर्ध्ना पूजयाञ्चक्र ईश्वरान् ॥ गन्धमाल्याम्बराकल्पधूपदीपार्घगोवृषैः ॥ २९ ॥ वाचा मधुरया प्रीणन्निदमाहान्नतर्पितान् ॥ पादावङ्कगतौ विष्णोः संस्पृशन् शनकैर्मुदा ॥ ३० ॥ राजोवाच ॥ भवान्हि सर्वभूतानामात्मा साक्षी स्वदृग्विभो ॥ अथ नस्त्वत्पदाम्भोजं स्मरतां दर्शनं गतः ॥ ३१ ॥ स्ववचस्तदृतं कर्तुमस्मद्दृग्गोचरो भवान् ॥ यदात्थैकान्तभक्तान्मे नानन्तः श्रीरजः प्रियः ॥ ३२ ॥ को नु त्वच्चरणाम्भोजमेवंविद्विसृजेत्पुमान् ॥ निष्किञ्चनानां शान्तानां मुनीनां यस्त्वमात्मदः ॥ ३३ ॥

अंतःकरणानि च येषां ते । कैः शिरोभिः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ तदभिप्रेत्यांगीकृत्य तत्तदोभाभ्यामपि ताभ्यां मद्गृहादन्यस्य गेहं यातीत्यलक्षितोऽविदितः । यद्वा उभाभ्यां रूपाभ्यां तदलक्षितस्ताभ्यामलक्षित इति ॥ २६ ॥ २७ ॥ उद्धर्षमुद्गतहर्षं हृदयं यस्य अस्रैराविले क्लिन्ने ईक्षणे यस्य सः स च स च ॥ २८ ॥ ईश्वरान् ईश्वरं तत्तुल्यांश्चेत्यर्थः ॥ २९ ॥ प्रीणन्प्रीणयन् । संस्पृशन्संमर्दयन् ॥ ३० ॥ आत्मा चेतयिता । साक्षी प्रकाशकः । स्वदृक् स्वप्रकाशकः । अथातः कारणात् ॥ ३१ ॥ अनंतो बंधुरपि, श्रीर्भार्याऽपि, अजः पुत्रोऽपि ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तच्छांत्यै संसारोपशमाय ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ गृहान् गृहेष्वित्यर्थः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ धुन्वन्परिभ्रमयन् ॥ ३८ ॥ अवनिजे अवनिनिजे प्रक्षालितवान् ॥ ३९ ॥ ४० ॥ फलै-रामलकादिभिरर्हणेनोशीरैस्तृर्णविशेषमूलैः सुवासितैः शिवैरमृतवत्स्वादुभिरंबुभिः । सुरभ्या मृदा कस्तूरीप्रमुखया । सपर्यया पूजया । यथोपपन्नयाऽनायासेन संपन्नया । भूतानुपद्रवलब्धत्वात् । सत्त्वविवर्धनं यदंधोऽन्नं तेन च ॥ ४१ ॥ अस्य श्रीकृष्णस्यात्मा मूर्तिस्तस्य निकेतैः स्थानविशेषैर्भूसुरैश्च सर्वतीर्थास्पदपादरेणुभिः कृष्णादिभिर्यः संगमः स मम कुतोऽन्वभूदिति । अनु इति विस्मये । यद्वा आ इति वितर्के नु इति विस्मये ॥ ४२ ॥ उपस्थितः समीप उपविष्टः । भार्या भर्तव्याः स्वजना अपत्यानि च तैः सहितः । श्रीकृष्णस्यांघ्रिमभिमृशति संमर्दयतीत्यंघ्र्यभिमर्शनः ॥ ४३ ॥ यर्हीदं प्रविष्टस्तदैव दर्शनं प्राप्त इति स एव सन्मात्रो नाद्यतनीभूतस्त्वमित्यर्थः । यद्वा

योऽवतीर्य यदोर्वंशे नृणां संसरतामिह ॥ यशो वितेने तच्छान्त्यै त्रैलोक्यवृजिनापहम् ॥ ३४ ॥ नमस्तुभ्यं भगवते कृष्णायाकुण्ठ-
मेधसे ॥ नारायणाय ऋषये सुशान्तं तप ईयुषे ॥ ३५ ॥ दिनानि कतिचिद्भूमन्गृहान्नो निवस द्विजैः ॥ समेतः पादरजसा पुनीहीदं
निमेः कुलम् ॥ ३६ ॥ इत्युपामन्त्रितो राज्ञा भगवाँल्लोकभावनः ॥ उवास कुर्वन्कल्याणं मिथिलानरयोषिताम् ॥ ३७ ॥ श्रुतदे-
वोऽच्युतं प्राप्तं स्वगृहान् जनको यथा ॥ नत्वा मुनीन्सुसंहृष्टो धुन्वन्वासो ननर्त ह ॥ ३८ ॥ तृणपीठबृसीष्वेतानानीतेषूपवेश्य
सः ॥ स्वागतेनाभिनन्द्याङ्घ्रीन्सभार्योऽवनिजे मुदा ॥ ३९ ॥ तदम्भसा महाभाग आत्मानं सगृहान्वयम् ॥ स्नापयाञ्चक्र उद्धर्षो
लब्धसर्वमनोरथः ॥ ४० ॥ फलार्हणोशीरशिवामृताम्बुभिर्मृदा सुरभ्या तुलसीकुशाम्बुजैः ॥ आराधयामास यथोपपन्नया सपर्यया
सत्त्वविवर्धनान्धसा ॥ ४१ ॥ स तर्कयामास कुतो ममान्वभूद्गृहान्धकूपे पतितस्य सङ्गमः ॥ यः सर्वतीर्थास्पदपादरेणुभिः कृष्णेन
चास्यात्मनिकेतभूसुरैः ॥ ४२ ॥ सूपविष्टान्कृतातिथ्याञ्छ्रुतदेव उपस्थितः ॥ सभार्यस्वजनापत्य उवाचाङ्घ्र्यभिमर्शनः ॥ ४३ ॥
श्रुतदेव उवाच ॥ नाद्य नो दर्शनं प्राप्तः परं परमपूरुषः ॥ यर्हीदं शक्तिभिः सृष्ट्वा प्रविष्टो ह्यात्मसत्तया ॥ ४४ ॥ यथा शयानः
पुरुषो मनसैवात्ममायया ॥ सृष्ट्वा लोकं परं स्वाप्नमनुविश्यावभासते ॥ ४५ ॥ शृण्वतां गदतां शश्वदर्चतां त्वाऽभिवन्दताम् ॥
नृणां संवदतामन्तर्हृदि भास्यमलात्मनाम् ॥ ४६ ॥ हृदिस्थोऽप्यतिदूरस्थ कर्मविक्षिप्तचेतसाम् ॥ आत्मशक्तिभिरग्राह्योऽप्य-
न्त्युपेतगुणात्मनाम् ॥ ४७ ॥

नोऽस्मानद्यैव प्राप्त इति न किंतु तदैव प्राप्तो यर्हीदं विश्वं स्वशक्तिभिः सत्वादिभिः सृष्ट्वा स्वसत्तयाऽनुप्रविष्टस्त्वम् । त्वद्दर्शनं तु परं केवलमद्यैव प्राप्तम् ॥ ४४ ॥ मायासृष्टिप्रवेशयोरविद्यासृष्टिप्रवेशौ दृष्टांततयाह । यथेति ॥ आत्ममायया स्वाविद्यया । यद्वा आत्मनस्तव माययेति ॥ ४५ ॥ किंच । शृण्वतामिति । नित्यं श्रवणकीर्तनादिपराणाम मलात्मनामपि हृद्येव त्वं भासि । मम तु लोचनगोचरस्त्वमहो भाग्यमिति भावः ॥ ४६ ॥ ननु सर्वेषां हृदि स्थितः कथं केषांचिदेव हृदि भासि मेघैः सूर्यवज्जीवोपाधिभिरावृतत्वादिति यद्युच्यते तर्हि न कस्यापि भयादित्यत आह । हृदिस्थोऽपीति ॥ कर्मभिर्विक्षिप्तं चेतो येषां तेषामात्मशक्तिभिरहंकारादिभिरग्राह्यो व्यवहितोऽप्युपेतगुणः प्राप्तश्रवणकीर्तनादिसंस्कार आत्मा अंतःकरणं येषां तेषामंति समीपे । अव्यवहितस्त्वमित्यर्थः ॥ ४७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

भूमेर्भारायमाणानां राज्ञामर्थे तेषां निधनार्थं मे मयि किलावतीर्णौ ॥ ३० ॥ हे आद्य यस्यांशः पुरुषस्तस्यांशो माया तस्या अंशा गुणास्तेषां भागेन परमाणुमात्रलेशेन विश्वोत्पत्त्यादयो भवंति । तं त्वा त्वां गतिं शरणं गताऽस्मि ॥ ३१ ॥ आनिन्यथुरानीतवंतौ । पितृस्थानाद्यमसदनात् ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ दैत्यराट् बलिः । कथंभूतौ । विश्वस्यात्मभूतं दैवम् । सान्वयः सपरिवारः ॥ ३५ ॥ सवृंदः सपरिजनः । कथंभूतौ पादाववनिज्य यदंबु ययोरवनेजनोदकमाब्रह्म ब्रह्माणमभिव्याप्य जगत्पुनत्पवित्रयद्वर्तते तौ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ इंद्रसेनो बलिः । प्रेमविभिन्नया प्रेमार्द्रया धिया । बिभ्रद्धारयन् ॥ ३८ ॥ अनंताय शेषाय । बृहते फणैकदेशे विश्वधारणाद्बृहत्तस्मै कृष्णाय

कालविध्वस्तसत्त्वानां राज्ञामुच्छास्त्रवर्तिनाम् ॥ भूमेर्भारायमाणानामवतीर्णौ किलाद्य मे ॥ ३० ॥ यस्यांशांशांशभागेन विश्वोत्पत्तिलयोदयाः ॥ भवन्ति किल विश्वात्मंस्तं त्वाऽद्याहं गतिं गता ॥ ३१ ॥ चिरान्मृतसुतादाने गुरुणा किल चोदितौ ॥ आनिन्यथुः पितृस्थानाद्गुरवे गुरुदक्षिणाम् ॥ ३२ ॥ तथा मे कुरुतं कामं युवां योगेश्वरेश्वरौ ॥ भोजराजहतान्पुत्रान्कामये द्रष्टुमाहृतान् ॥ ३३ ॥ ऋषिरुवाच ॥ एवं सञ्चोदितौ मात्रा रामः कृष्णश्च भारत ॥ सुतलं संविविशतुर्योगमायामुपाश्रितौ ॥ ३४ ॥ तस्मिन्प्रविष्टावुपलभ्य दैत्यराड्विश्वात्मदैवं सुतरां तथाऽऽत्मनः ॥ तद्दर्शनाह्लादपरिप्लुताशयः सद्यः समुत्थाय ननाम सान्वयः ॥ ३५ ॥ तयोः समानीय वरासनं मुदा निविष्टयोस्तत्र महात्मनोस्तयोः ॥ दधार पादाववनिज्य तज्जलं सवृन्द आब्रह्म पुनद्यदम्बु ह ॥ ३६ ॥ समर्हयामास स तौ विभूतिभिर्महार्हवस्त्राभरणानुलेपनैः ॥ ताम्बूलदीपामृतभक्षणादिभिः स्वगोत्रवित्तात्मसमर्पणेन च ॥ ३७ ॥ स इन्द्रसेनो भगवत्पदाम्बुजं बिभ्रन्मुहुः प्रेमविभिन्नया धिया ॥ उवाच हानन्दजलाकुलेक्षणः प्रहृष्टरोमा नृप गद्गदाक्षरम् ॥ ३८ ॥ बलिरुवाच ॥ नमोऽनन्ताय बृहते नमः कृष्णाय वेधसे ॥ सांख्ययोगवितानाय ब्रह्मणे परमात्मने ॥ ३९ ॥ दर्शनं वां हि भूतानां दुष्प्रापं चाप्यदुर्लभम् ॥ रजस्तमःस्वभावानां यन्नः प्राप्तौ यदृच्छया ॥ ४० ॥ दैत्यदानवगन्धर्वाः सिद्धविद्याध्रचारणाः ॥ यक्षरक्षःपिशाचाश्च भूतप्रमथनायकाः ॥ ४१ ॥ विशुद्धसत्त्वधाम्न्यद्धा त्वयि शास्त्रशरीरिणि ॥ नित्यं निबद्धवैरास्ते वयं चान्ये च तादृशाः ॥ ४२ ॥ केचनोद्बद्धवैरेण भक्त्या केचन कामतः ॥ न तथा सत्वसंरब्धाः सन्निकृष्टाः सुरादयः ॥ ४३ ॥ इदमित्थमिति प्रायस्तव योगेश्वरेश्वर ॥ न विदन्त्यपि योगेशा योगमायां कुतो वयम् ॥ ४४ ॥

सदानंदरूपाय च । वेधसे जगद्विधात्रे । सांख्ययोगवितानायेत्यादिपदत्रयमैक्यविवक्षया ॥ ३९ ॥ योगेश्वराणामपि दुर्दर्शौ युवामस्माभिर्दृष्टावित्येतन्नातिचित्रमित्याह । दर्शनमिति ॥ दुष्प्रापमपि युष्मत्कृपया केषांचिददुर्लभं सुलभमपि भवति तदाह । रजस्तमःस्वभावानामिति । नो दर्शनं प्राप्तौ ॥ ४० ॥ अहो विद्विषो वयं सात्त्विकभक्तेभ्योऽपि सभाग्या इत्याह, दैत्येत्यादित्रिभिः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ उद्बद्धवैरेण या भक्तिस्तया । केचनेति चैद्यादयः । कामतो भक्त्या गोप्यादयो यथा सन्निकृष्टास्त्वदात्मतां उपगताः । तथा च सत्त्वसंरब्धाः सत्त्वाविष्टा अपि सुरादयो न सन्निकृष्टा इति ॥ ४३ ॥ ननु सात्त्विकेभ्योऽपि राजसादयः सन्निकृष्टा इति चित्रं तदाह । इदमित्थमिति ॥ इदमिति स्वरूपतः इत्थमिति विशेषतश्च ॥ ४४ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

न स्वतंत्राणामिति । तथा चोक्तम् । ‘यदैते संहता भावा भूतेंद्रियमनोगुणाः ॥ यदायतननिर्माणे न शेकुर्ब्रह्मवित्तम ॥ तदा संहत्य चान्योन्यं भगवच्छक्तिचोदिताः ॥ सदसत्त्वमुपा-
दाय चोभयं ससृजुर्ह्यदः’ इति ॥ तथा । ‘नानात्वात्स्वक्रियाऽनीशाः प्रोचुः प्रांजलयो विभुम्’ इत्यादि । ननु प्राणादीनां क्रियाकारित्वं शक्त्यभावे कुतः स्यादत आह । चेष्टैव चेष्ट-
तामिति । चेष्टमानानामेषां चेष्टैव न तु शक्तिः । यथा वायोः शक्त्या तृणादीनां चलनम् । यथा वा पुरुषस्य शक्त्या शराणां वेग इति ॥ ६ ॥ पारतंत्र्यमेव प्रपंचयति कांति-
रिति पंचभिः । चंद्रस्य कांतिः अग्नेस्तेजः । अर्कस्य प्रभा । ऋक्षविद्युतां सत्ता स्फुरणमात्रेण सत्त्वम् । अर्थतो वस्तुतो भवान् । तथा च श्रुतिः “न तत्र सूर्यो भाति न
चंद्रतारकं नेमा विद्युतो भांतिः कुतोऽयमग्निः ॥ तमेव भांतमनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभाति” इति । स्मृतिश्च ‘यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम् ॥ यच्चंद्रमसि
यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम्’ इति । भूमेर्वृत्तिः प्राणिनामाधारत्वेन वर्तनं गंधश्च भवान् । तवैव शक्तिरित्यर्थः ॥ ७ ॥ किंच हे देव अपां तर्पणं तृप्तिजनकत्वं प्राणनं जीवन-
हेतुत्वं ता आपश्च तासां रसश्च त्वमेव । किंच वायोरोजःसहआदि तवैव शक्तिः ॥ ८ ॥ दिशामुपाधिकृताकाशप्रदेशानामवकाशो दिशश्च त्वम् । खं सामान्याकाशस्तदाश्रयः
स्फोटश्च शब्दतन्मात्रं परावस्था वागित्यर्थः । नादः पश्यंती ओंकारो मध्यमा वर्णश्चाकृतीनां पदार्थानां पृथक्कृतिः पृथक्करणमभिधानं यस्मात्तत्पदम् । वर्णपदाद्यात्मिका वैखरी

कान्तिस्तेजः प्रभा सत्ता चन्द्राग्न्यर्कर्क्षविद्युताम् ॥ यत्स्थैर्यं भूभृतां भूमेर्वृत्तिर्गन्धोऽर्थतो भवान् ॥ ७ ॥ तर्पणं प्राणनमपां देवत्वं
ताश्च तद्रसः ॥ ओजः सहो बलं चेष्टा गतिर्वायोस्तवेश्वर ॥ ८ ॥ दिशां त्वमवकाशोऽसि दिशः खं स्फोट आश्रयः ॥ नादो
वर्णस्त्वमोङ्कार आकृतीनां पृथक्कृतिः ॥ ९ ॥ इंद्रियं त्विन्द्रियाणां त्वं देवाश्च तदनुग्रहः ॥ अवबोधो भवान्बुद्धेर्जीवस्यानुस्मृतिः
सती ॥ १० ॥ भूतानामसि भूतादिरिन्द्रियाणां च तैजसः ॥ वैकारिको विकल्पानां प्रधानमनुशायिनाम् ॥ ११ ॥ नश्वरेष्विह
भावेषु तदसि त्वमनश्वरम् ॥ यथा द्रव्यविकारेषु द्रव्यमात्रं निरूपितम् ॥ १२ ॥ सत्त्वं रजस्तम इति गुणास्तद्वृत्तयश्च याः ॥
त्वय्यद्धा ब्रह्मणि परे कल्पिता योगमायया ॥ १३ ॥ तस्मान्न सन्त्यमी भावा यर्हि त्वयि विकल्पिताः ॥ त्वं चामीषु विकारेषु ह्यन्य-
दाऽव्यावहारिकः ॥ १४ ॥ गुणप्रवाह एतस्मिन्नबुधास्त्वखिलात्मनः ॥ गतिं सूक्ष्मामबोधेन संसरन्तीह कर्मभिः ॥ १५ ॥ यदृच्छया
नृतां प्राप्य सुकल्पामिह दुर्लभाम् ॥ स्वार्थे प्रमत्तस्य वयो गतं त्वन्माययेश्वर ॥ १६ ॥

च त्वमित्यर्थः ॥ ९ ॥ इंद्रियाणामिंद्रियं विषयप्रकाशनशक्तिर्देवाश्चेंद्रियाधिष्ठातारस्तदनुग्रहस्तेषामधिष्ठानशक्तिश्च त्वम् । अवबोधोऽध्यवसायशक्तिः । अनुस्मृतिः प्रतिसं-
धानशक्तिः ॥ १० ॥ भूतानां कारणं भूतादिस्तामसोऽहंकारस्त्वमसि इंद्रियाणां कारणं तैजसो राजसोऽहंकारस्त्वम् । विविधमधिदैवाध्यात्माधिभूतभेदेन विकल्प्यंत इति
विकल्पा देवास्तेषां कारणं वैकारिकः सात्त्विकोऽहंकारश्च त्वम् । अनुशायिनां जीवानां संसारकारणं प्रधानं त्वम् । ॥ ११ ॥ अपिच । नश्वरेषु नाशशीलेष्विहैतेषु भावेषु
यदनश्वरमवशिष्यमाणं रूपं तत्त्वमसि । द्रव्यविकारेषु मृत्सुवर्णादिकार्येषु घटकुंडलादिषु नश्वरेषु च द्रव्यमात्रं मृत्सुवर्णादिमात्रमनश्वरं यथा तद्वत् ॥ १२ ॥ ननु त्रिगु-
णात्मककार्यरूपोऽपि त्वमित्युक्तत्वात्कथमनश्वरत्वं तत्राह । सत्त्वमिति ॥ तद्वृत्तयस्तत्परिणामाश्च महदादयः । अद्धा साक्षात्त्वयि परे ब्रह्मणि कल्पिताः ॥ १३ ॥ तस्मान्न ॥१२१॥
[illegible]तीति । नन्वसतां कथं प्रतीतिरत आह । यर्हीति । यदा विकल्पितास्तदैव प्रतीतिमात्रेण त्वयि संति त्वं चामीषु तदैव कारणतयाऽनुगतः । अन्यदा त्वव्यावहारिको
[illegible]ल्पकस्त्वमेवावशिष्यस इत्यर्थः ॥ १४ ॥ एवं रूपत्वादज्ञाननिबंधनश्च संसार इत्याह । गुणप्रवाह इति । सूक्ष्मां निष्प्रपंचां गतिमबुधा अविद्वांसः । अबुद्धेति वा पाठः ।
[illegible]बोधेन देहाभिमानेन कृतैः कर्मभिः संसरंतीति ॥ १५ ॥ एवं तयोस्तत्त्वं निरूप्य तदप्राप्त्या शोचति । यदृच्छयेति ॥ नृतां मनुष्यताम् । सुकल्पां पटुतरेंद्रियाम् ॥ १६ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

किमिति प्रमत्तोऽसि त्वया बहुभिः पाशैर्निबद्धत्वादित्याह । असावहमिति ॥ देहे अस्य देहस्यान्वयादिषु पुत्रादिषु च ममैवैत इति ॥ १७ ॥ अहो त्वत्पुत्रयोरावयोः कि- मारोप्यते अत आह । युवामिति ॥ भूभारक्षत्रक्षपणार्थमवतीर्णौ तथा ह निश्चितमात्थ कथयसि ॥ १८ ॥ तत्तस्मादरणं शरणमापन्नानां संसृतिभयमपहंतीति तथा तत् । ...तु त्वमतिसुखी वृथा किं निर्विद्यसेऽत आह । एतावतेति ॥ इंद्रियलालसेनेंद्रियार्थतृष्णया । यद्येनेंद्रियलालसेन मर्त्ये शरीरे आत्मदृगात्मबुद्धिरहं त्वयि च परे परमेश्वरेऽप- त्यबुद्धिरस्मि तेनालमलं पर्याप्तमिति ॥ १९ ॥ ननु कुत एतदहं परमेश्वर इति तत्राह । सूतीगृहे इति ॥ नौ आवयोः । अनुयुगं प्रतियुग्मम् । यदा सुतपाः पृश्निरिति युग्मम् । यदा कश्यपोऽदितिश्चेति युग्मम् । अधुना वसुदेवो देवकीति युग्मम् । एवं हि प्रतियुग्ममज एवाहं संजज्ञेऽवतीर्ण इति भवान्नूनं जगाद । नन्वन्योऽसौ चतुर्भुजो देव इति

असावहं ममैवैते देहे चास्यान्वयादिषु ॥ स्नेहपाशैर्निबध्नाति भवान्सर्वमिदं जगत् ॥ १७ ॥ युवां न नः सुतौ साक्षात्प्रधानपुरुषेश्वरौ ॥ भूभारक्षत्रक्षपण अवतीर्णौ तथाऽऽत्थ ह ॥ १८ ॥ तत्ते गतोऽस्म्यरणमद्य पदारविन्दमापन्नसंसृतिभयापहमार्तबन्धो ॥ एतावताऽल- मलमिन्द्रियलालसेन मर्त्यात्मदृक्त्वयि परे यदपत्यबुद्धिः ॥ १९ ॥ सूतीगृहे ननु जगाद भवानजो नौ सञ्जज्ञ इत्यनुयुगं निजधर्म- गुप्त्यै ॥ नानातनूर्गगनवद्विदधज्जहासि को वेद भूम्न उरुगायविभूतिमायाम् ॥ २० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ आकर्ण्येत्थं पितुर्वाक्यं भगवान्सात्वतर्षभः ॥ प्रत्याह प्रश्रयानम्रः प्रहसन् श्लक्ष्णया गिरा ॥ २१ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ वचो वः समवेतार्थं तातैतदुपम- न्महे ॥ यन्नः पुत्रान्समुद्दिश्य तत्त्वग्राम उदाहृतः ॥ २२ ॥ अहं यूयमसावार्य इमे च द्वारकौकसः ॥ सर्वेऽप्येवं यदुश्रेष्ठ विमृश्याः सचराचरम् ॥ २३ ॥ आत्मा ह्येकः स्वयंज्योतिर्नित्योऽन्यो निर्गुणो गुणैः ॥ आत्मसृष्टैस्तत्कृतेषु भूतेषु बहुधेयते ॥ २४ ॥ खं वायुर्ज्योतिरापो भूस्तत्कृतेषु यथाशयम् ॥ आविस्तिरोऽल्पभूर्येको नानात्वं यात्यसावपि ॥ २५ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं भगवता राजन्वसुदेव उदाहृतः ॥ श्रुत्वा विनष्टनानाधीस्तूष्णीं प्रीतमना अभूत् ॥ २६ ॥ अथ तत्र कुरुश्रेष्ठ देवकी सर्वदेवता ॥ श्रुत्वाऽऽनीतं गुरोः पुत्रमात्मजाभ्यां सुविस्मिता ॥ २७ ॥ कृष्णरामौ समाश्राव्य पुत्रान्कंसविहिंसितान् ॥ स्मरन्ती कृपणं प्राह वैक्लव्यादश्रुलोचना ॥ २८ ॥ देवक्युवाच ॥ राम रामाप्रमेयात्मन्कृष्ण योगेश्वरेश्वर ॥ वेदाहं वां विश्वसृजामीश्वरावादिपूरुषौ ॥ २९ ॥

तत्राह । नानातनूरिति । गगनवदसंग एव त्वम् । भूम्नः सर्वगतस्य विभूतिरूपां मायां को वेदेति ॥ २० ॥ २१ ॥ उपमन्महे उपमन्यामहे । समुद्दिश्य विषयीकृत्य । तत्त्वग्राम- स्तत्त्वसमूहः । उदाहृतः सम्यङ्निरूपितः ॥ २२ ॥ इमामेव दृष्टिं सर्वत्र विधत्स्वेत्याह । अहमिति ॥ एवं विमृश्य ब्रह्मत्वेनैवान्वेषणीयाः । किंच सचराचरं जगदपि ॥ २३ ॥ ननु नानाविकारवतां कुतो ब्रह्मत्वमिति चेन्न । ब्रह्मण एवोपाधिधर्मैर्बहुधा प्रतीतेरिति सदृष्टांतमाह द्वाभ्याम् । आत्मा हीति ॥ यथा खादिभूतानि तत्कृतेषु घटादिष्वा- विस्तिरोभावादि यांत्येवमसावात्माऽप्यात्मसृष्टैर्गुणैः कृत्वा तत्कृतेषु देहेषु बहुधा ईयते पुनश्च यथाशयं यथोपाध्याविर्भावतिरोभावादिरूपेण प्रतीयते न वस्तुतः । कुतः । एको बहुधा स्वयंज्योतिर्दृश्यत्वेन नित्योऽनित्यत्वेनानन्योऽन्यत्वेन निर्गुणः सगुणत्वेनेत्यादि बहुधात्वं प्रपंचनीयम् ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ सुविस्मिता सती ॥ २७ ॥ समाश्राव्य संबोध्य ॥ २८ ॥ २९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

भूमेर्भारायमाणानां राज्ञामर्थे तेषां निधनार्थं मे मयि किलावतीर्णौ ॥ ३० ॥ हे आद्य यस्यांशः पुरुषस्तस्यांशो माया तस्या अंशा गुणास्तेषां भागेन परमाणुमात्रलेशेन विश्वोत्पत्त्यादयो भवंति । तं त्वा त्वां गतिं शरणं गताऽस्मि ॥ ३१ ॥ आनिन्यथुरानीतवंतौ । पितृस्थानाद्यमसदनात् ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ दैत्यराट् बलिः । कथंभूतौ । विश्वस्यात्मभूतं दैवम् । सान्वयः सपरिवारः ॥ ३५ ॥ सवृंदः सपरिजनः । कथंभूतौ पादाववनिज्य यदंबु ययोरवनेजनोदकमाब्रह्म ब्रह्माणमभिव्याप्य जगत्पुनत्पवित्रय-द्वर्तते तौ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ इंद्रसेनो बलिः । प्रेमविभिन्नया प्रेमार्द्रया धिया । बिभ्रद्धारयन् ॥ ३८ ॥ अनंताय शेषाय । बृहते फणैकदेशे विश्वधारणाद्बृहत्तस्मै कृष्णाय

कालविध्वस्तसत्त्वानां राज्ञामुच्छास्त्रवर्तिनाम् ॥ भूमेर्भारायमाणानामवतीर्णौ किलाद्य मे ॥ ३० ॥ यस्यांशांशांशभागेन विश्वोत्पत्तिलयोदयाः ॥ भवन्ति किल विश्वात्मंस्तं त्वाऽद्याहं गतिं गता ॥ ३१ ॥ चिरान्मृतसुतादाने गुरुणा किल चोदितौ ॥ आनिन्यथुः पितृस्थानाद्गुरवे गुरुदक्षिणाम् ॥ ३२ ॥ तथा मे कुरुतं कामं युवां योगेश्वरेश्वरौ ॥ भोजराजहतान्पुत्रान्कामये द्रष्टुमाहृतान् ॥ ३३ ॥ ऋषिरुवाच ॥ एवं सञ्चोदितौ मात्रा रामः कृष्णश्च भारत ॥ सुतलं संविविशतुर्योगमायामुपाश्रितौ ॥ ३४ ॥ तस्मिन्प्रविष्टावुपलभ्य दैत्यराड्विश्वात्मदैवं सुतरां तथाऽऽत्मनः ॥ तद्दर्शनाह्लादपरिप्लुताशयः सद्यः समुत्थाय ननाम सान्वयः ॥ ३५ ॥ तयोः समानीय वरासनं मुदा निविष्टयोस्तत्र महात्मनोस्तयोः ॥ दधार पादाववनिज्य तज्जलं सवृन्द आब्रह्म पुनद्यदम्बु ह ॥ ३६ ॥ समर्हयामास स तौ विभूतिभिर्महार्हवस्त्राभरणानुलेपनैः ॥ ताम्बूलदीपामृतभक्षणादिभिः स्वगोत्रवित्तात्मसमर्पणेन च ॥ ३७ ॥ स इन्द्रसेनो भगवत्पदाम्बुजं बिभ्रन्मुहुः प्रेमविभिन्नया धिया ॥ उवाच हानन्दजलाकुलेक्षणः प्रहृष्टरोमा नृप गद्गदाक्षरम् ॥ ३८ ॥ बलिरुवाच ॥ नमोऽनन्ताय बृहते नमः कृष्णाय वेधसे ॥ सांख्ययोगवितानाय ब्रह्मणे परमात्मने ॥ ३९ ॥ दर्शनं वां हि भूतानां दुष्प्रापं चाप्यदुर्लभम् ॥ रजस्तमःस्वभावानां यन्नः प्राप्तौ यदृच्छया ॥ ४० ॥ दैत्यदानवगन्धर्वाः सिद्धविद्याध्रचारणाः ॥ यक्षरक्षःपिशाचाश्च भूतप्रमथनायकाः ॥ ४१ ॥ विशुद्धसत्त्वधाम्न्यद्धा त्वयि शास्त्रशरीरिणि ॥ नित्यं निबद्धवैरास्ते वयं चान्ये च तादृशाः ॥ ४२ ॥ केचनोद्बद्धवैरेण भक्त्या केचन कामतः ॥ न तथा सत्वसंरब्धाः सन्निकृष्टाः सुरादयः ॥ ४३ ॥ इदमित्थमिति प्रायस्तव योगेश्वरेश्वर ॥ न विदन्त्यपि योगेशा योगमायां कुतो वयम् ॥ ४४ ॥

सदानंदरूपाय च । वेधसे जगद्विधात्रे । सांख्ययोगवितानायेत्यादिपदत्रयमैक्यविवक्षया ॥ ३९ ॥ योगेश्वराणामपि दुर्दर्शौ युवामस्माभिर्दृष्टावित्येतन्नातिचित्रमित्याह । दर्शनमिति ॥ दुष्प्रापमपि युष्मत्कृपया केषांचिददुर्लभं सुलभमपि भवति तदाह । रजस्तमःस्वभावानामिति । नो दर्शनं प्राप्तौ ॥ ४० ॥ अहो विद्विषो वयं साच्विकभक्ते-उपक्षेभ्योऽपि सभाग्या इत्याह, दैत्येत्यादित्रिभिः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ उद्बद्धवैरेण या भक्तिस्तया । केचनेति चैद्यादयः । कामतो भक्त्या गोप्यादयो यथा सन्निकृष्टास्त्वदात्मतां संगः त्रिताः । तथा च सत्त्वसंरब्धाः सत्त्वाविष्टा अपि सुरादयो न सन्निकृष्टा इति ॥ ४३ ॥ ननु साच्विकेभ्योऽपि राजसादयः सन्निकृष्टा इति चित्रं तदाह । मेत्थमिति ॥ इदमिति स्वरूपतः इत्थमिति विशेषतश्च ॥ ४४ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४९ ॥ जीवेशौ सर्वजीवानामीशौ ॥ ५० ॥ अनुयज्ञं प्रतियज्ञम् । आम्नातसर्वाङ्गाः प्राकृता ज्योतिष्टोमदर्शपूर्णमासादयस्तेभ्यश्चोदनालिंगादिभिरतिदेशप्राप्तांगा वैकृताः सौरसत्रा-
दयस्तैः सर्वैः । द्रव्यं पुरोडाशादि ज्ञानं मंत्रः क्रिया कर्म तेषामीश्वरम् ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ सस्नुः स्नानं चक्रुः ॥ ५३ ॥ आश्वभ्यः शुनोऽभिवाप्य । अन्नेन पूजयदपूजयत्
॥ ५४ ॥ बंध्वादिचारणांतान्पारिबर्हेण प्रीतिदानेन चापूजयत् । ते च सर्वे प्रययुः ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ प्रयाणे केषांचिद्विशेषमाह धृतराष्ट्र इति द्वाभ्याम् । अनुजो विदुरः ।
पार्थो युधिष्ठिरभीमार्जुनाः । यमौ नकुलसहदेवौ ॥ ५७ ॥ सौहृदेनाक्लिन्नानि चेतांसि येषां ते ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ मनोरथो यज्ञविषयस्तमेव महार्णवम् ॥ ६० ॥ शूराणां बलेन

तस्यर्त्विजो महाराज रत्नकौशेयवाससः ॥ ससदस्या विरेजुस्ते यथा वृत्रहणोऽध्वरे ॥ ४९ ॥ तदा रामश्च कृष्णश्च स्वैः स्वैर्बन्धुभिर-
न्वितौ ॥ रेजतुः स्वसुतैर्दारैर्जीवेशौ स्वविभूतिभिः ॥ ५० ॥ ईजेऽनुयज्ञं विधिना अग्निहोत्रादिलक्षणैः ॥ प्राकृतैर्वैकृतैर्यज्ञैर्द्रव्यज्ञान-
क्रियेश्वरम् ॥ ५१ ॥ अथर्त्विग्भ्योऽददात्काले यथाम्नातं सदक्षिणाः ॥ स्वलंकृतेभ्यो विप्रेभ्यो गोभूकन्या महाधनाः ॥ ५२ ॥
पत्नीसंयाजावभृथ्यैश्चरित्वा ते महर्षयः ॥ सस्नू रामह्रदे विप्रा यजमानपुरःसराः ॥ ५३ ॥ स्नातोऽलङ्कारवासांसि बन्दिभ्योऽदात्तथा
स्त्रियः ॥ ततः स्वलंकृतो वर्णानाश्वभ्योऽन्नेन पूजयत् ॥ ५४ ॥ बन्धून्सदारान्ससुतान्पारिबर्हेण भूयसा ॥ विदर्भकोसलकुरून् काशि-
कैकयसृञ्जयान् ॥ ५५ ॥ सदस्यर्त्विक्सुरगणान्नृभूतपितृचारणान् ॥ श्रीनिकेतमनुज्ञाप्य शंसन्तः प्रययुः क्रतुम् ॥ ५६ ॥ धृतराष्ट्रो-
ऽनुजः पार्था भीष्मो द्रोणः पृथा यमौ ॥ नारदो भगवान् व्यासः सुहृत्सम्बन्धिबान्धवाः ॥ ५७ ॥ बन्धून्परिष्वज्य यदून्सौहृदाऽऽक्लिन्न-
चेतसः ॥ ययुर्विरहकृच्छ्रेण स्वदेशांश्चापरे जनाः ॥ ५८ ॥ नन्दस्तु सह गोपालैर्बृहत्या पूजयाऽर्चितः ॥ कृष्णरामोग्रसेनाद्यैर्न्य-
वात्सीद्बन्धुवत्सलः ॥ ५९ ॥ वसुदेवोञ्जसोत्तीर्य मनोरथमहार्णवम् ॥ सुहृद्वृतः प्रीतमना नन्दमाह करे स्पृशन् ॥ ६० ॥ वसुदेव
उवाच ॥ भ्रातरीशकृतः पाशो नृणां यः स्नेहसंज्ञितः ॥ तं दुस्त्यजमहं मन्ये शूराणामपि योगिनाम् ॥ ६१ ॥ अस्मास्वप्रतिक-
ल्पेयं यत्कृताज्ञेषु सत्तमैः ॥ मैत्र्यर्पिताऽफला वाऽपि न निवर्तेत कर्हिचित् ॥ ६२ ॥ प्रागकल्पाच्च कुशलं भ्रातर्वो नाचराम हि ॥
अधुना श्रीमदान्धाक्षा न पश्यामः पुरः सतः ॥ ६३ ॥ मा राज्यश्रीरभूत्पुंसः श्रेयस्कामस्य मानद ॥ स्वजनानुत बन्धून्वा न पश्यति
यथाऽन्धदृक् ॥ ६४ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं सौहृदशैथिल्यचित्त आनकदुन्दुभिः ॥ रुरोद तत्कृतां मैत्रीं स्मरन्नश्रुविलोचनः ॥ ६५ ॥
नन्दस्तु सख्युः प्रियकृत्प्रेम्णा गोविन्दरामयोः ॥ अद्य श्व 'इति' मासांस्त्रीन्यदुभिर्मानितोऽवसत् ॥ ६६ ॥

योगिनां ज्ञानेनापीत्यर्थः ॥ ६१ ॥ तत्कुतस्तत्राह । अस्मास्विति ॥ कृताज्ञेषु कृतमुपकारमजानत्सु सत्तमैर्भवद्भिरप्रतिकल्पा अनुपमा मैत्रीयमर्पिता अफलाऽपि प्रत्युपकारशू-
न्यापि कर्हिचिच्चित्स्मान्न निवर्तेत तस्मादीश्वरकृतः पाशोऽयं भवतामिति गम्यत इत्यर्थः ॥ ६२ ॥ अफलत्वमेवाह । प्रागिति ॥ हे भ्रातः अकल्पादसामर्थ्याद्वः कुशलं प्रियं न-
उपकाराम न कृतवंतो वयम् । श्रीमदेनांधान्यक्षीणि येषां ते ॥ ६३ ॥ राज्यश्रीर्माभूत् । छांदसोऽडागमः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ अद्यश्च इति । प्रातर्निर्गमेऽद्यैवापराह्णे गम्यतामि-
संगः ह्रो निर्गमे श्वो गम्यतामिति पुनःपुनरेवं मानितः ॥ ६६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 तस्मादीश्वरस्य तवेदं जनसंग्रहमात्रं वयं तु तव संगत्या कृतार्था इत्याहुः, अद्येति षड्भिः । सतां गत्या त्वया संगम्य संगं प्राप्य । यद्यस्मात्त्वं श्रेयसां परोऽवधिः ॥ २१ ॥
॥ २२ ॥ एकस्मिन्नेव स्थाने आरामो येषां तेऽपि । कालं सृष्ट्यादिकारणम् । ईश्वरं नियंतारम् ॥ २३ ॥ एतत्सदृष्टांतमाहुः । यथेति ॥ शयानः स्वप्नान्पश्यन् । गुणतत्त्वदृक्
स्वप्नविषयेषु तत्त्वदृष्टिः । नाममात्रमिंद्रियेण मनसा आभातं सिंहव्याघ्रादिरूपमात्मानं वेद तद्रहितं देवदत्तादिरूपमात्मानं न वेद यथा ॥ २४ ॥ एवं त्वा त्वां नाममात्रेषु
 स्वप्नादितुल्येषु विषयेष्विंद्रियैर्या ईहा प्रवृत्तिः सैव माया तया विभ्रमच्चित्तो न वेद । स्मृतेर्विवेकस्योपप्लुवान्नाशात् ॥ २५ ॥ अघौघस्य मर्षं नाशं करोति यद्गङ्गाख्यं तीर्थं
तस्यास्पदमाश्रयं तेंऽघ्रि सुविपक्वयोगैरपि हृदि कृतं केवलं ननु दृष्टं तस्य तेंऽघ्रिं ददृशिम दृष्टवंतो वयं बहुभिः पुण्यैरतोऽस्मान् भक्ताननुगृहाण । भक्तान् कृत्वाऽनुग्रहं
कुर्वित्यर्थः । ननु किं भक्त्या यथा पूर्वं तप एव तप्यतामिति नेत्याहुः । उत्सिक्ता उद्रिक्ता या भक्तिस्तयोपहत आशयलक्षणो जीवकोशो येषां त एव पूर्वे भवद्गतिमापुर्नान्य

अद्य नो जन्मसाफल्यं विद्यायास्तपसो दृशः ॥ त्वया सङ्गम्य सद्गत्या यदन्तः श्रेयसां परः ॥ २१ ॥ नमस्तस्मै भगवते कृष्णा-
याकुण्ठमेधसे ॥ स्वयोगमाययाछन्नमहिम्ने परमात्मने ॥ २२ ॥ न यं विदन्त्यमी भूपा एकारामाश्च वृष्णयः ॥ मायाजवनिकाछन्न-
मात्मानं कालमीश्वरम् ॥ २३ ॥ यथा शयानः पुरुष आत्मानं गुणतत्त्वदृक् ॥ नाममात्रेन्द्रियाभातं न वेद रहितं परम् ॥ २४ ॥ एवं
त्वा नाममात्रेषु विषयेष्विन्द्रियेहया ॥ मायया विभ्रमच्चित्तो न वेद स्मृत्युपप्लवात् ॥ २५ ॥ तस्याद्य ते ददृशिमाङ्घ्रिमघौघमर्षतीर्थास्प-
दं हृदिकृतं सुविपक्वयोगैः ॥ उत्सिक्तभक्त्युपहताशयजीवकोशा आपुर्भवद्गतिमथोऽनुगृहाण भक्तान् ॥ २६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्य-
नुज्ञाप्य दाशार्हं धृतराष्ट्रं युधिष्ठिरम् ॥ राजर्षे स्वाश्रमान्गन्तुं मुनयो दधिरे मनः ॥ २७ ॥ तद्वीक्ष्य तानुपव्रज्य वसुदेवो महायशाः ॥
प्रणम्य चोपसंगृह्य बभाषेदं सुयन्त्रितः ॥ २८ ॥ वसुदेव उवाच ॥ नमो वः सर्वदेवेभ्य ऋषयः श्रोतुमर्हथ ॥ कर्मणा कर्मनिर्हारो
यथा स्यान्नस्तदुच्यताम् ॥ २९ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ नातिचित्रमिदं विप्रा वसुदेवो बुभुत्सया ॥ कृष्णं मत्वाऽर्भकं यन्नः पृच्छति
श्रेय आत्मनः ॥ ३० ॥ सन्निकर्षोऽत्र मर्त्यानामनादरणकारणम् ॥ गाङ्गं हित्वा यथाऽन्याम्भस्तत्रत्यो याति शुद्धये ॥ ३१ ॥
यस्यानुभूतिः कालेन लयोत्पत्त्यादिनाऽस्य वै ॥ स्वतोऽन्यस्माच्च गुणतो न कुतश्चन रिष्यति ॥ ३२ ॥ तं क्लेशकर्मपरिपाकगुणप्रवा-
हैरव्याहतानुभवमीश्वरमद्वितीयम् ॥ प्राणादिभिः स्वविभवैरुपगूढमन्यो मन्येत सूर्यमिव मेघहिमोपरागैः ॥ ३३ ॥

इति ॥ २६ ॥ २७ ॥ उपसंगृह्य चरणौ पाणिभ्यां धृत्वा । बभाषे इदमिति संधिरार्षः ॥ २८ ॥ सर्वे देवा येषु तेभ्यः । "यावतीर्वै देवतास्ताः सर्वा वेदविदि ब्राह्मणे वस-
न्ति" इति श्रुतेः । येन कर्मणा यथा कृतेन वा कर्मणा निर्हारो निरासो भवति तदुच्यताम् ॥ २९ ॥ श्रीकृष्णं हित्वाऽस्मान्पृच्छतीति विस्मितान्प्रत्याह । नातीति ॥ बुभुत्सया बोद्धु-
मिच्छया ॥ ३० ॥ तत्रत्यो गंगातीरवासी ॥ ३१ ॥ श्रीकृष्णेऽर्भकत्वमानोऽविद्याविजृंभित इत्याह । यस्येति द्वाभ्याम् ॥ अनुभूतिर्ज्ञानं कुतश्चिदपि न रिष्यति न नश्यति ।
नदेवाह कालेन कर्कटिकाफलवत् । अस्य विश्वस्य लयोत्पत्त्यादिनाऽपि । स्वतश्च विद्युदादिवत् । अन्यस्माच्च मुद्गरादेर्घटादिवत् । गुणतो रूपाद्यन्तरोत्पत्तेः पूर्वरूपादिना
दिवत् ॥ ३२ ॥ तमेव कुतश्चिदप्यव्याहतानुभवमत एवेश्वरम् । किंच अद्वितीयं कृष्णमन्यः प्राकृत उपगूढमाच्छन्नं मनुष्यं मन्येत । कैः । क्लेशकर्मादिभिः । तत्र
रागादयश्च तत्पूर्वकाणि कर्माणि च तत्परिपाके सुखदुःखे च सत्वादीनां गुणानां पुनः प्रवाहश्च तैः प्राणादिभिश्च स्वैर्विभवैः स्वकार्यैः । अत्र दृष्टांतः । मेघहिमोपरागैरभ्रतु-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दुभिः स्वविभवैः सूर्यमिवेति ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ चित्तस्योपशम उपशमहेतुः । योगो मोक्षोपायश्च । शनैरात्ममुदमावहतीति तथा सुगमः प्रवृत्त्याश्रयत्वात् । धर्म-
क्षितिजये न्द्यकः । अन्यथा विहिताकरणेन मालिन्यप्रसंगात् ॥ ३६ ॥ ननु "न कर्मणा न प्रजया धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानशुः" इत्यादिना त्यागस्यैव विहितत्वात्कथं कर्म मोक्षोपाय
॥ ४० स्त्याशंक्यादावेव त्यागस्याशक्यत्वादित्याशयेनाहुः । अयमिति सार्धचतुर्भिः ॥ स्वस्त्ययनः स्वस्ति क्षेममीयतेऽनेनेति तथा । श्रद्धया निष्कामतया शुक्लेन शुद्धेनाप्तेन वित्तेन
पुरुष ईश्वर इज्येतेति यदेष पंथाः॥ ३७ ॥ स्वस्त्ययनमाहुः । वित्तैषणामिति ॥ वित्तफलभूतैर्यज्ञैर्दानैश्च वित्तैषणां वित्तेच्छां विसृजेत् । गृहैर्गृहोचितैर्भोगैर्दारसुतैषणां विसृजेत् ।
तदनुभवेनैव तदौत्सुक्यनिवृत्तेः । देहे मृते आत्मनः स्वर्गादिलोकैषणां कालेन क्षयानुसंधानेन विसृजेत् । देव हे वसुदेव । यद्वा देवकालेन देवानामपि मृत्युना । मृत्युहेतुभूतेने-

अथोचुर्मुनयो राजन्नाभाष्यानकदुन्दुभिम् ॥ सर्वेषां शृण्वतां राज्ञां तथैवाच्युतरामयोः ॥ ३४ ॥ कर्मणा कर्मनिर्हार एष साधु निरूपितः ॥ यच्छ्रद्धया यजेद्विष्णुं सर्वयज्ञेश्वरं मखैः ॥ ३५ ॥ चित्तस्योपशमोऽयं वै कविभिः शास्त्रचक्षुषा ॥ दर्शितः सुगमो योगो धर्मश्चात्ममुदावहः ॥ ३६ ॥ अयं स्वस्त्ययनः पन्था द्विजातेर्गृहमेधिनः ॥ यच्छ्रद्धयाऽऽप्तवित्तेन शुक्लेनेज्येत पूरुषः ॥ ३७ ॥ वित्तैषणां यज्ञदानैर्गृहैर्दारसुतैषणाम् ॥ आत्मलोकैषणां देव कालेन विसृजेद्बुधः ॥ ग्रामे त्यक्तैषणाः सर्वे ययुर्धीरास्तपोवनम् ॥ ३८ ॥ ऋणैस्त्रिभिर्द्विजो जातो देवर्षिपितॄणां प्रभो ॥ यज्ञाध्ययनपुत्रैस्तान्यनिस्तीर्य त्यजन्पतेत् ॥ ३९ ॥ त्वं त्वद्य मुक्तो द्वाभ्यां वै ऋषिपित्रोर्महामते ॥ यज्ञैर्देवर्णमुन्मुच्य निर्ऋणोऽशरणो भव ॥ ४० ॥ वसुदेव भवान्नूनं भक्त्या परमया हरिम् ॥ जगतामीश्वरं प्रार्चः स यद्वां पुत्रतां गतः ॥ ४१ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा वसुदेवो महामनाः ॥ तानृषीनृत्विजो वव्रे मूर्ध्नाऽऽनम्य प्रसाद्य च ॥ ४२ ॥ त एनमृषयो राजन्वृता धर्मेण धार्मिकम् ॥ तस्मिन्नयाजयन्क्षेत्रे मखैरुत्तमकल्पकैः ॥ ४३ ॥ तद्दीक्षायां प्रवृत्तायां वृष्णयः पुष्करस्रजः ॥ स्नाताः सुवाससो राजन्राजानः सुष्ठ्वलङ्कृताः ॥ ४४ ॥ तन्महिष्यश्च मुदिता निष्ककण्ठ्यः सुवाससः ॥ दीक्षाशालामुपाजग्मुरालिप्ता वस्तुपाणयः ॥ ४५ ॥ नेदुर्मृदङ्गपटहशङ्खभेर्यानकादयः ॥ ननृतुर्नटनर्तक्यस्तुष्टुवुः सूतमागधाः ॥ जगुः सुकण्ठ्यो गन्धर्व्यः सङ्गीतं सहभर्तृकाः ॥ ४६ ॥ तमभ्यषिञ्चन्विधिवदक्तमभ्यक्तमृत्विजः ॥ पत्नीभिरष्टादशभिः सोमराजमिवोडुभिः ॥ ४७ ॥ ताभिर्दुकूलवलयैर्हारनूपुरकुण्डलैः ॥ स्वलङ्कृताभिर्विबभौ दीक्षितोऽजिनसंवृतः ॥ ४८ ॥

त्यर्थः । अत्राचारं प्रमाणयति । ग्राम इति ॥ ३८ ॥ किंच ऋणैरिति ॥ तथाच श्रुतिः । 'जायमानो वै ब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवाजायते ब्रह्मचर्येण ऋषिभ्यो यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्यः" इत्यादि । तान्यनिस्तीर्य तेषामृणान्यनपाकृत्य । तथाच मनुः । ऋणानि त्रीण्यपाकृत्य मनो मोक्षे निवेशयेत् । अनपाकृत्य मोक्षं तु सेवमानो व्रजत्यधः' इति ॥ ३९ ॥ निर्ऋणो निर्मुक्तऋणः । अशरणो भव गृहात्प्रव्रज ॥ ४० ॥ किंच अविशुद्धचित्तानामयं क्रमस्त्वं तु कृतार्थ एवेत्याहुः । वसुदेवेति ॥ भवान्नूनं निश्चितं परमया प्रेमलक्षणया भक्त्या हरिम् । प्रार्चोऽर्चितवान् । यद्यस्मात् । वां युवयोः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ आलिप्ताः कुंकुमादिभिः । वस्तुपाणयो गृहीतार्हणहस्ताः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ अक्तं नेत्रयोरंजनेन । अभ्यक्तं सर्वांगेषु नवनीतेन ॥ ४७ ॥ ताभिः पत्नीभिः सहितो दीक्षितो विरेजे ॥ ४८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४९ ॥ जीवेशौ सर्वजीवानामीशौ ॥ ९० ॥ अनुयज्ञं प्रतियज्ञम् । आम्नातसर्वाङ्गाः प्राकृता ज्योतिष्टोमदर्शपूर्णमासादयस्तेभ्यश्चोदनालिंगादिभिरतिदेशप्राप्तांगा वैकृताः सौरसत्रादयस्तैः सर्वैः । द्रव्यं पुरोडाशादि ज्ञानं मंत्रः क्रिया कर्म तेषामीश्वरम् ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ सस्नुः स्नानं चक्रुः ॥ ५३ ॥ आश्वभ्यः शुनोऽभिवाप्य । अन्नेन पूजयदपूजयत् ॥ ५४ ॥ बंध्वादिचारणांतान्पारिबर्हेण प्रीतिदानेन चापूजयत् । ते च सर्वे प्रययुः ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ प्रयाणे केषांचिद्विशेषमाह धृतराष्ट्र इति द्वाभ्याम् । अनुजो विदुरः । पार्था युधिष्ठिरभीमार्जुनाः । यमौ नकुलसहदेवौ ॥ ५७ ॥ सौहृदेनाक्लिन्नानि चेतांसि येषां ते ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ मनोरथो यज्ञविषयस्तमेव महार्णवम् ॥ ६० ॥ शूराणां बलेन

तस्यर्त्विजो महाराज रत्नकौशेयवाससः ॥ ससदस्या विरेजुस्ते यथा वृत्रहणोऽध्वरे ॥ ४९ ॥ तदा रामश्च कृष्णश्च स्वैः स्वैर्बन्धुभिरन्वितौ ॥ रेजतुः स्वसुतैर्दारैर्जीवेशौ स्वविभूतिभिः ॥ ५० ॥ ईजेऽनुयज्ञं विधिना अग्निहोत्रादिलक्षणैः ॥ प्राकृतैर्वैकृतैर्यज्ञैर्द्रव्यज्ञानक्रियेश्वरम् ॥ ५१ ॥ अथर्त्विग्भ्योऽददात्काले यथाम्नातं सदक्षिणाः ॥ स्वलंकृतेभ्यो विप्रेभ्यो गोभूकन्या महाधनाः ॥ ५२ ॥ पत्नीसंयाजावभृथ्यैश्चरित्वा ते महर्षयः ॥ सस्नू रामह्रदे विप्रा यजमानपुरःसराः ॥ ५३ ॥ स्नातोऽलङ्कारवासांसि बन्दिभ्योऽदात्तथा स्त्रियः ॥ ततः स्वलंकृतो वर्णानाश्वभ्योऽन्नेन पूजयत् ॥ ५४ ॥ बन्धून्सदारान्ससुतान्पारिबर्हेण भूयसा ॥ विदर्भकोसलकुरून् काशिकैकयसृञ्जयान् ॥ ५५ ॥ सदस्यर्त्विक्सुरगणान्नृभूतपितृचारणान् ॥ श्रीनिकेतमनुज्ञाप्य शंसन्तः प्रययुः क्रतुम् ॥ ५६ ॥ धृतराष्ट्रोऽनुजः पार्था भीष्मो द्रोणः पृथा यमौ ॥ नारदो भगवान् व्यासः सुहृत्सम्बन्धिबान्धवाः ॥ ५७ ॥ बन्धून्परिष्वज्य यदून्सौहृदाऽऽक्लिन्नचेतसः ॥ ययुर्विरहकृच्छ्रेण स्वदेशांश्चापरे जनाः ॥ ५८ ॥ नन्दस्तु सह गोपालैर्बृहत्या पूजयाऽर्चितः ॥ कृष्णरामोग्रसेनाद्यैर्न्यवात्सीद्बन्धुवत्सलः ॥ ५९ ॥ वसुदेवोऽञ्जसोत्तीर्य मनोरथमहार्णवम् ॥ सुहृद्वृतः प्रीतमना नन्दमाह करे स्पृशन् ॥ ६० ॥ वसुदेव उवाच ॥ भ्रातरीशकृतः पाशो नृणां यः स्नेहसंज्ञितः ॥ तं दुस्त्यजमहं मन्ये शूराणामपि योगिनाम् ॥ ६१ ॥ अस्मास्वप्रतिकल्पेयं यत्कृताज्ञेषु सत्तमैः ॥ मैत्र्यर्पिताऽफला वाऽपि न निवर्तेत कर्हिचित् ॥ ६२ ॥ प्रागकल्पाच्च कुशलं भ्रातर्वो नाचराम हि ॥ अधुना श्रीमदान्धाक्षा न पश्यामः पुरः सतः ॥ ६३ ॥ मा राज्यश्रीरभूत्पुंसः श्रेयस्कामस्य मानद ॥ स्वजनानुत बन्धून्वा न पश्यति ययाऽन्धदृक् ॥ ६४ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं सौहृदशैथिल्यचित्त आनकदुन्दुभिः ॥ रुरोद तत्कृतां मैत्रीं स्मरन्नश्रुविलोचनः ॥ ६५ ॥ नन्दस्तु सख्युः प्रियकृत्प्रेम्णा गोविन्दरामयोः ॥ अद्य श्व 'इति' मासांस्त्रीन्यदुभिर्मानितोऽवसत् ॥ ६६ ॥

योगिनां ज्ञानेनापीत्यर्थः ॥ ६१ ॥ तत्कुतस्तत्राह । अस्मास्विति ॥ कृताज्ञेषु कृतमुपकारमजानत्सु सत्तमैर्भवद्भिरप्रतिकल्पा अनुपमा मैत्रीयमर्पिता अफलाऽपि प्रत्युपकारशून्याऽपि कर्हिचिदपि यस्मान्न निवर्तेत तस्मादीश्वरकृतः पाशोऽयं भवतामिति गम्यत इत्यर्थः ॥ ६२ ॥ अफलत्वमेवाह । प्रागिति ॥ हे भ्रातः अकल्पादसामर्थ्याद्वः कुशलं प्रियं न आचराम न कृतवंतो वयम् । श्रीमदेनांधान्यक्षीणि येषां ते ॥ ६३ ॥ राज्यश्रीर्माभूत् । छांदसोऽडागमः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ अद्यश्व इति । प्रातर्निर्गमेऽद्यैवापराह्णे गम्यतामिति निर्गमे श्वो गम्यतामिति पुनःपुनरेवं मानितः ॥ ६६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

क्षितिजये दिग्विजये जितानां राज्ञां कन्या नोऽस्मांस्तेन रुद्धा ज्ञात्वा ततो निर्मुच्य संसृतेर्विमोक्षो यस्मात्तत्पादांबुजमनुस्मरतीर्नः परिणिनायोदवहत् । आप्तकामोऽपि यः ॥ ४० ॥ न वयमिति ॥ साम्राज्यादि न कामयामहे किंतु एतस्य श्रीमत्पादरजो मूर्ध्ना वोढुं कामयामहे इति । ननु तस्य गृहिण्यो यूयं सर्वसंपद्भाजः किमेवं कामयध्वमत आहुः । हे साध्वि । साम्राज्यं सार्वभौमपदम् । स्वाराज्यमैंद्रं पदम् । भौज्यं तदुभयभोगभाक्त्वम् । विविधं राजत इति विराट् तस्य भावो वैराज्यमणिमादिसिद्धिभाक्त्वमित्यर्थः । पारमेष्ठ्यं ब्रह्मपदम् । आनंत्यं मोक्षम् । हरेः पदं तत्सालोक्यादि न तु कामयामह इति यद्वा बह्वृचब्राह्मणोक्तक्रमेण प्रागादिदिक्चतुष्टयाधिपत्यानि साम्राज्यभौज्यस्वाराज्यवैराज्यानि व्याख्येयानि ॥ ४१ ॥ तत्किं तत्पादरज एव काम्यतेऽत आहुः । श्रियः कुचकुंकुमगंधाढ्यमिति । ब्रह्मादिसेव्यया लक्ष्म्याऽपि सेवितत्वादिति भावः ॥ ४२ ॥

महिष्य ऊचुः ॥ भौमं निहत्य सगणं युधि तेन रुद्धा ज्ञात्वाऽथ नः क्षितिजये जितराजकन्याः ॥ निर्मुच्य संसृतिविमोक्षमनुस्मरन्तीः पादाम्बुजं परिणिनाय य आप्तकामः ॥ ४० ॥ न वयं साध्वि साम्राज्यं स्वाराज्यं भौज्यमप्युत ॥ वैराज्यं पारमेष्ठ्यं च आनन्त्यं वा हरेः पदम् ॥ ४१ ॥ कामयामह एतस्य श्रीमत्पादरजः श्रियः ॥ कुचकुंकुमगन्धाढ्यं मूर्ध्ना वोढुं गदाभृतः ॥ ४२ ॥ व्रजस्त्रियो यद्वाञ्छन्ति पुलिन्द्यस्तृणवीरुधः ॥ गावश्चारयतो गोपाः पादस्पर्शं महात्मनः ॥ ४३ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कंधे उत्तरार्धे त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ श्रुत्वा पृथा सुबलपुत्र्यथ याज्ञसेनी माधव्यथ क्षितिपपत्न्य उत स्वगोप्यः ॥ कृष्णेऽखिलात्मनि हरौ प्रणयानुबन्धं सर्वा विसिस्म्युरलमश्रुकलाकुलाक्ष्यः ॥ १ ॥ इति संभाषमाणासु स्त्रीभिः स्त्रीषु नृभिर्नृषु ॥ आययुर्मुनयस्तत्र कृष्णरामदिदृक्षया ॥ २ ॥ द्वैपायनो नारदश्च च्यवनो देवलोऽसितः ॥ विश्वामित्रः शतानन्दो भरद्वाजोऽथ गौतमः ॥ ३ ॥ रामः सशिष्यो भगवान्वसिष्ठो गालवो भृगुः ॥ पुलस्त्यः कश्यपोऽत्रिश्च मार्कण्डेयो बृहस्पतिः ॥ ४ ॥ द्वितस्त्रितश्चैकतश्च ब्रह्मपुत्रास्तथाऽङ्गिराः ॥ अगस्त्यो याज्ञवल्क्यश्च वामदेवादयोऽपरे ॥ ५ ॥ तान्दृष्ट्वा सहसोत्थाय प्रागासीना नृपादयः ॥ पाण्डवाः कृष्णरामौ च प्रणेमुर्विश्ववन्दितान् ॥ ६ ॥ तानानर्चुर्यथा सर्वे सहरामोऽच्युतोऽर्चयत् ॥ स्वागतासनपाद्यार्घ्यमाल्यधूपानुलेपनैः ॥ ७ ॥ उवाच सुखमासीनान्भगवान्धर्मगुप्तनुः ॥ सदसस्तस्य महतो यतवाचोऽनुशृण्वतः ॥ ८ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अहो वयं जन्मभृतो लब्धं कार्त्स्न्येन तत्फलम् ॥ देवानामपि दुष्प्रापं यद्योगेश्वरदर्शनम् ॥ ९ ॥ किं स्वल्पतपसां नृणामर्चायां देवचक्षुषाम् ॥ दर्शनस्पर्शनप्रश्नप्रह्वपादार्चनादिकम् ॥ १० ॥

ननु तर्ह्यतिदुर्लभत्वात्किं तद्वांछयाऽत आहुः । व्रजस्त्रिय इति ॥ यद्यथा गावो गाः महात्मनोऽपि गाश्चारयतः पादस्पर्शं च गोपा यथा वांछंति तद्वत् । तत्पराणां सुलभ इति भावः ॥ ४३ ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कंधे उत्तरार्धे टीकायां त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥ ॥ 'चतुर्भिरधिकाशीतितमे मुनिसमागमे ॥ वसुदेवमखोत्साहबंधुप्रस्थापनादिकम् ॥ १ ॥' सुबलपुत्री गांधारी । माधवी सुभद्रा । क्षितिपानां राज्ञां पत्न्यः । स्वगोप्यः कृष्णभक्ता गोप्यः । विसिस्म्युर्विस्मयं चक्रुः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ उपकः ॥ आनर्चुरर्चितवंतः ॥ ७ ॥ धर्मगोप्त्री तनुर्यस्य स धर्मगुप्तनुः । यता नियता वाग्यस्य तस्य सदसः ॥ ८ ॥ जन्मभृतः सफलजन्मानः । तत्फलं जन्मफलम् । किं तत् संगः गेश्वरदर्शनम् ॥ ९ ॥ किंच युष्माकं दर्शनमेव तावद्देवानामपि दुष्प्रापमस्माकं तु स्पर्शनादिकमपि कथं नु घटितमिति विस्मयेनाह । किमिति ॥ स्वल्पतपसां तीर्थस्नाना-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

शुनां यूथगतं स्वबलिं द्विपारिः सिंह इवेति मे भ्रातुश्चापकुरुतोऽपकारं कुर्वतो विजित्य। श्रियौको लक्ष्मीनिवासः। तस्यांघ्र्यवनेजनत्वं चरणक्षालनकर्तृत्वमनुभवं प्रतिजन्म मेऽस्तु ॥ १२ ॥ सप्तोक्षणो वृषभान्। बलं च वीर्यं च सुतीक्ष्णशृंगाणि चातिशयितानि येषां तान्मे पित्रा कृतान्संपादितान्बलीयसे मां दातुं क्षितिपानां वीर्यस्य बलस्य परीक्षणाय तानतिप्रसिद्धान्वीराणां दुर्मदं घ्नंति ये तांस्तरसा शीघ्रमेव निगृह्य दमयित्वा क्रीडन्ननायासेनैव बबंध। अजतोकानजापत्यानि ॥ १३ ॥ वीर्यमेव शुल्कं देयं यस्यास्ताम्। दासीभिः सह चतुरंगिणीं गजाश्वादिसेनायुक्तां पुरं निन्ये ॥ १४ ॥ हे कृष्णे हे द्रौपदि तस्मिन्नेव चित्तं यस्यास्तां मां अक्षौहिण्या सेनया सह सखीजनैश्च सह ॥ १५ ॥ येन पादसंस्पर्शेनात्मनो मे तत्कैवल्याख्यं श्रेयो भवेत्सः। यद्वा येन कारणेनात्मनो जीवस्य तच्छ्रेयः स एव पुरुषार्थ इति ॥ १६ ॥ राज्ञि हे द्रौपदि यथा मित्रविंदायास्तथैव ममापि चित्तं मुकुंदविषयमासीत्। सुसंमृश्य सुविचार्य पद्महस्तया श्रिया वृतः किलातोऽपि मम चित्तं श्रीमुकुंदे आसेति ॥ १७ ॥ तत्र श्रीकृष्ण-

भद्रोवाच ॥ यो मां स्वयंवर उपेत्य विजित्य भूपान्निन्ये श्वयूथगमिवात्मबलिं द्विपारिः ॥ भ्रातॄंश्च मेऽपकुरुतः स्वपरं श्रियौकस्त-
स्यास्तु मेऽनुभवमङ्घ्र्यवनेजनत्वम् ॥ १२ ॥ सत्योवाच ॥ सप्तोक्षणोऽतिबलवीर्यसुतीक्ष्णशृङ्गान्पित्राकृतान्क्षितिपवीर्यपरीक्षणाय ॥
तान्वीरदुर्मदहनस्तरसा निगृह्य क्रीडन्बबन्ध ह यथा शिशवोऽजतोकान् ॥ १३ ॥ य इत्थं वीर्यशुल्कां मां दासोभिश्चतुरङ्गिणीम् ॥
पथि निर्जित्य राजन्यान्निन्ये तद्दास्यमस्तु मे ॥ १४ ॥ मित्रविन्दोवाच ॥ पिता मे मातुलेयाय स्वयमाहूय दत्तवान् ॥ कृष्णे
कृष्णाय तच्चित्तामक्षौहिण्या सखीजनैः ॥ १५ ॥ अस्य मे पादसंस्पर्शो भवेज्जन्मनि जन्मनि ॥ कर्मभिर्भ्राम्यमाणाया येन
तच्छ्रेय आत्मनः ॥ १६ ॥ लक्ष्मणोवाच ॥ ममापि राज्ञ्यच्युतजन्मकर्म श्रुत्वा मुहुर्नारदगीतमास ह ॥ चित्तं मुकुन्दे किल पद्मह-
स्तया वृतः सुसंमृश्य विहाय लोकपान् ॥ १७ ॥ ज्ञात्वा मम मतं साध्वि पिता दुहितृवत्सलः ॥ बृहत्सेन इति ख्यातस्तत्रो-
पायमचीकरत् ॥ १८ ॥ यथा स्वयंवरे राज्ञि मत्स्यः पार्थेप्सया कृतः ॥ अयं तु बहिराच्छन्नो दृश्यते स जले परम् ॥ १९ ॥
श्रुत्वैतत्सर्वतो भूपा आययुर्मत्पितुः पुरम् ॥ सर्वास्त्रशस्त्रतत्त्वज्ञाः सोपाध्यायाः सहस्रशः ॥ २० ॥ पित्रा सम्पूजिताः सर्वे यथा-
वीर्यं यथावयः ॥ आददुः सशरं चापं वेद्धुं पर्षदि मद्धियः ॥ २१ ॥ आदाय व्यसृजन्केचित्सज्जं कर्तुमनीश्वराः ॥ आकोष्ठं
ज्यां समुत्कृष्य पेतुरेकेऽमुना हताः ॥ २२ ॥ सज्यं कृत्वाऽपरे वीरा मागधाम्बष्ठचेदिपाः ॥ भीमो दुर्योधनः कर्णो नाविन्दंस्त-
दवस्थितिम् ॥ २३ ॥ मत्स्याभासं जले वीक्ष्य ज्ञात्वा च तदवस्थितिम् ॥ पार्थो यत्तोऽसृजद्बाणं नाच्छिनत्पस्पृशे परम् ॥ २४ ॥

मात्प्रावुपायमचीकरत्कारयामास ॥ १८ ॥ यथा राज्ञि तव स्वयंवरे पार्थस्येप्सया आप्तुमिच्छया कृतस्तथा मत्स्यं कारितवान्। पाठांतरे पार्थस्येपुणाऽपाकृतः। तर्हि-
अमप्यर्जुन एव किं नाविध्यत्तत्राह। अयं त्विति। स मत्स्यो बहिरेवाच्छन्नो नांतरतः। स्तंभलग्नयोर्ध्वदृष्ट्या संलक्ष्यतेऽयं तु न तथा किंतु स्तंभमूले निहितकलशजले
संग॰ लं दृश्यतेऽतो दृष्टिरधस्तादुपरि च लक्ष्यमिति श्रीकृष्णव्यतिरेकेण न कस्यापि भेद्य इति भावः ॥ १९ ॥ २० ॥ मत्स्यं वेद्धुम्। पर्षदि संसदि। मद्धियो मय्येव धीर्ये-
ति। अन्यचित्ता न वेद्धुं शक्ता इति भावः ॥ २१ ॥ तदेवाह। आदायेति। अमुना चापेन ॥ २२ ॥ नाविंदंस्तदवस्थितिमिति मागधादीनां क्रियाशक्तिरेव न तु
ऽभिज्ञतेत्यर्थः ॥ २३ ॥ यत्तो यत्नवान्। असृजन्मुमोच। स बाणो मत्स्यं नाच्छिनत्परं केवलं पस्पर्श। ज्ञानवानप्यर्जुनो बलेनापूर्ण इत्यर्थः ॥ २४ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

२ ॥ अभिजिति सर्वार्थसाधके मुहूर्ते ॥ २६ ॥ २७ ॥ भगवत्प्राप्तिहर्षनिर्भरेणात्मानमेवानुवर्णयंत्याह द्वाभ्याम् । तद्रंगमिति । तत्तदा कलौ कलस्वनौ नूपुरौ ययोस्ता-भ्यां पद्भ्यां रंगं प्राविशम् । कनकेनोज्ज्वलां रत्नमालाम् । निवीय प्रावृत्य परिधाय च नीवीबंधेन च कौशिकाग्र्ये उत्तमकौशेयवस्त्रे । सव्रीडो हासो यस्मिंस्तद्वदनं यस्याः सा । कबर्यां धृताः स्रजो यया सा ॥ २८ ॥ उरवः कुंतला यस्मिन् कुंडलयोस्त्विषो ययोस्ते गंडस्थले यस्मिंस्तच्च तच्च । शिशिरः संतापहरो हासो येषु तैः कटाक्षमोक्षै-रपांगमोक्षणविलासैः अनुरक्तं हृदयं यस्याः साऽहम् ॥ २९ ॥ ३० ॥ याज्ञसेनि हे द्रौपदि ईशे श्रीकृष्णे मया वृते सति स्पर्धन्तः स्पर्धमानाः । नन्वेवं परमैश्वर्यं दृष्टवतां कुतः स्पर्धाऽवसरस्तत्राह । हृच्छयातुरा इति । हृच्छयेन कामेनातुरा विवशाः । कामविजृंभिता स्पर्धेति भावः ॥ ३१ ॥ हयरत्नानां चतुष्टयं यस्मिंस्तं रथम् । द्वाभ्यां मामालिंग्य

राजन्येषु निवृत्तेषु भग्नमानेषु मानिषु ॥ भगवान्धनुरादय सज्यं कृत्वाऽथ लीलया ॥ २५ ॥ तस्मिन्सन्धाय विशिखं मत्स्यं वीक्ष्य सकृज्जले ॥ छित्त्वेषुणाऽपातयत्तं सूर्ये चाभिजिति स्थिते ॥ २६ ॥ दिवि दुन्दुभयो नेदुर्जयशब्दयुता भुवि ॥ देवाश्च कुसुमासारान्मुमुचुर्हर्षविह्वलाः ॥ २७ ॥ तद्रङ्गमाविशमहं कलनुपुराभ्यां पद्भ्यां प्रगृह्य कनकोज्ज्वलरत्नमालाम् ॥ नूत्ने निवीय परिधाय च कौशिकाग्र्ये सव्रीडहासवदना कबरीधृतस्रक् ॥ २८ ॥ उन्नीय वक्त्रमुरुकुन्तलकुण्डलत्विड्गण्डस्थलं शिशिरहासकटाक्षमोक्षैः ॥ राज्ञो निरीक्ष्य परितः शनकैर्मुरारेरंसेऽनुरक्तहृदया निदधे स्वमालाम् ॥ २९ ॥ तावन्मृदङ्गपटहाः शङ्खभेर्यानकादयः ॥ निनेदुर्नटनर्तक्यो ननृतुर्गायका जगुः ॥ ३० ॥ एवं वृते भगवति मयेशे नृपयूथपाः ॥ न सेहिरे याज्ञसेनि स्पर्द्धन्तो हृच्छयातुराः ॥ ३१ ॥ मां तावद्रथमारोप्य हयरत्नचतुष्टयम् ॥ शार्ङ्गमुद्यम्य संनद्धस्तस्थावाजौ चतुर्भुजः ॥ ३२ ॥ दारुकश्चोदयामास काञ्चनोपस्करं रथम् ॥ मिषतां भूभुजां राज्ञि मृगाणां मृगराडिव ॥ ३३ ॥ तेऽन्वसज्जन्त राजन्या निषेद्धुं पथि केचन ॥ संयत्ता उद्धृतेष्वासा ग्रामसिंहा यथा हरिम् ॥ ३४ ॥ ते शार्ङ्गच्युतबाणौघैः कृत्तबाह्वङ्घ्रिकन्धराः ॥ निपेतुः प्रधने केचिदेके सन्त्यज्य दुद्रुवुः ॥ ३५ ॥ ततः पुरीं यदुपतिरत्यलंकृतां रविच्छदध्वजपटचित्रतोरणाम् ॥ कुशस्थलीं दिवि भुवि चाभिसंस्तुतां समाविशत्तरणिरिव स्वकेतम् ॥ ३६ ॥ पिता मे पूजयामास सुहृत्सम्बन्धिबान्धवान् ॥ महार्हवासोलङ्कारैः शय्यासनपरिच्छदैः ॥ ३७ ॥ दासीभिः सर्वसम्पद्भिर्भटेभरथवाजिभिः ॥ आयुधानि महार्हाणि ददौ पूर्णस्य भक्तितः ॥ ३८ ॥ आत्मारामस्य तस्येमा वयं वै गृहदासिकाः ॥ सर्वसङ्गनिवृत्त्याऽद्धा तपसा च बभूविम ॥ ३९ ॥

द्वाभ्यां धनुर्बाणौ गृहीत्वा चतुर्भुजस्तस्थौ ॥ ३२ ॥ मृगाणां मिषतां मृगराडिव तदा हरिर्जगामेति शेषो ज्ञातव्यः । दारुकस्यैव वा मृगराजोपमा ॥ ३३ ॥ अन्वसज्जंत पृष्ठतः सक्ता बभूवुः । निषेद्धुं प्रतिबंधं कर्तुं केचन पुरतो गत्वा पथि संयत्ता बभूवुरित्यर्थः । उद्धृतेष्वासा ऊर्ध्वंकृतचापाः । ग्रामसिंहाः श्वानो हरिं सिंहं यथेति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ रविं च्छादयंति ते रविच्छदा ध्वजेषु पटा यस्यां चित्राणि तोरणानि यस्यां सा च सा च तां कुशस्थलीं पुरीं यदुपतिः समाविशत् । स्वकेतनं मंडलमस्ताचलं वा ॥ ३६ ॥ महार्हैर्वासःप्रभृतिभिः सुहृदादीन्पूजयामास ॥ ३७ ॥ दास्यादिभिः सहायुधानि पूर्णायापि ददौ ॥ ३८ ॥ इमा अष्टौ वयं सर्वसंगनिवृत्त्या तपसा स्वधर्मेणाद्धा साक्षात्तस्य गृहदासिका बभूविम ॥ ३९ ॥

क्षितिजये दिग्विजये जितानां राज्ञां कन्या नोऽस्मांस्तेन रुद्धा ज्ञात्वा ततो निर्मुच्य संसृतेर्विमोक्षो यस्मात्तत्पादांबुजमनुस्मरतीर्नः परिणिनायोदवहत् । आप्तकामोऽपि यः ॥ ४० ॥ न वयमिति ॥ साम्राज्यादि न कामयामहे किंतु एतस्य श्रीमत्पादरजो मूर्ध्ना वोढुं कामयामहे इति । ननु तस्य गृहिण्यो यूयं सर्वसंपद्भाजः किमेवं कामयध्वमत आहुः । हे साध्वि । साम्राज्यं सार्वभौमपदम् । स्वाराज्यमैंद्रं पदम् । भौज्यं तदुभयभोगभाक्त्वम् । विविधं राजत इति विराट् तस्य भावो वैराज्यमणिमादिसिद्धिभाक्त्वमित्यर्थः । पारमेष्ठ्यं ब्रह्मपदम् । आनंत्यं मोक्षम् । हरेः पदं तत्सालोक्यादि न तु कामयामह इति यद्वा बह्वृचब्राह्मणोक्तक्रमेण प्रागादिदिक्चतुष्टयाधिपत्यानि साम्राज्यभौज्यस्वाराज्यवैराज्यानि व्याख्येयानि ॥ ४१ ॥ तत्किं तत्पादरज एव काम्यतेऽत आहुः । श्रियः कुचकुंकुमगंधाढ्यमिति । ब्रह्मादिसेव्यया लक्ष्म्याऽपि सेवितत्वादिति भावः ॥ ४२ ॥

महिष्य ऊचुः ॥ भौमं निहत्य सगणं युधि तेन रुद्धा ज्ञात्वाऽथ नः क्षितिजये जितराजकन्याः ॥ निर्मुच्य संसृतिविमोक्षमनुस्मरन्तीः पादाम्बुजं परिणिनाय य आप्तकामः ॥ ४० ॥ न वयं साध्वि साम्राज्यं स्वाराज्यं भौज्यमप्युत ॥ वैराज्यं पारमेष्ठ्यं च आनन्त्यं वा हरेः पदम् ॥ ४१ ॥ कामयामह एतस्य श्रीमत्पादरजः श्रियः ॥ कुचकुंकुमगन्धाढ्यं मूर्ध्ना वोढुं गदाभृतः ॥ ४२ ॥ व्रजस्त्रियो यद्वाञ्छन्ति पुलिन्द्यस्तृणवीरुधः ॥ गावश्चारयतो गोपाः पादस्पर्शं महात्मनः ॥ ४३ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कंधे उत्तरार्धे त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ श्रुत्वा पृथा सुबलपुत्र्यथ याज्ञसेनी माधव्यथ क्षितिपपत्न्य उत स्वगोप्यः ॥ कृष्णेऽखिलात्मनि हरौ प्रणयानुबन्धं सर्वा विसिस्म्युरलमश्रुकलाकुलाक्ष्यः ॥ १ ॥ इति संभाषमाणासु स्त्रीभिः स्त्रीषु नृभिर्नृषु ॥ आययुर्मुनयस्तत्र कृष्णरामदिदृक्षया ॥ २ ॥ द्वैपायनो नारदश्च च्यवनो देवलोऽसितः ॥ विश्वामित्रः शतानन्दो भरद्वाजोऽथ गौतमः ॥ ३ ॥ रामः सशिष्यो भगवान्वसिष्ठो गालवो भृगुः ॥ पुलस्त्यः कश्यपोऽत्रिश्च मार्कण्डेयो बृहस्पतिः ॥ ४ ॥ द्वितस्त्रितश्चैकतश्च ब्रह्मपुत्रास्तथाऽङ्गिराः ॥ अगस्त्यो याज्ञवल्क्यश्च वामदेवादयोऽपरे ॥ ५ ॥ तान्दृष्ट्वा सहसोत्थाय प्रागासीना नृपादयः ॥ पाण्डवाः कृष्णरामौ च प्रणेमुर्विश्ववन्दितान् ॥ ६ ॥ तानानर्चुर्यथा सर्वे सहरामोऽच्युतोऽर्चयत् ॥ स्वागतासनपाद्यार्घ्यमाल्यधूपानुलेपनैः ॥ ७ ॥ उवाच सुखमासीनान्भगवान्धर्मगुप्तनुः ॥ सदसस्तस्य महतो यतवाचोऽनुशृण्वतः ॥ ८ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अहो वयं जन्मभृतो लब्धं कार्त्स्न्येन तत्फलम् ॥ देवानामपि दुष्प्रापं यद्योगेश्वरदर्शनम् ॥ ९ ॥ किं स्वल्पतपसां नृणामर्चायां देवचक्षुषाम् ॥ दर्शनस्पर्शनप्रश्नप्रह्वपादार्चनादिकम् ॥ १० ॥

ननु तर्ह्यतिदुर्लभत्वात्किं तद्वांछयाऽत आहुः । व्रजस्त्रिय इति ॥ यद्यथा गावो गाः महात्मनोऽपि गाश्चारयतः पादस्पर्शं च गोपा यथा वांछंति तद्वत् । तत्पराणां सुलभ इति भावः ॥ ४३ ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कंधे उत्तरार्धे टीकायां त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥ ॥ 'चतुर्भिरधिकाशीतितमे मुनिसमागमे ॥ वसुदेवमखोत्साहबंधुप्रस्थानादिकम् ॥ १ ॥' सुबलपुत्री गांधारी । माधवी सुभद्रा । क्षितिपानां राज्ञां पत्न्यः । स्वगोप्यः कृष्णभक्ता गोप्यः । विसिस्म्युर्विस्मयं चक्रुः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ॥ आनर्चुरर्चितवंतः ॥ ७ ॥ धर्मगोप्त्री तनुर्यस्य स धर्मगुप्तनुः । यता नियता वाग्यस्य तस्य सदसः ॥ ८ ॥ जन्मभृतः सफलजन्मानः । तत्फलं जन्मफलम् । किं तत् योगेश्वरदर्शनम् ॥ ९ ॥ किंच युष्माकं दर्शनमेव तावद्देवानामपि दुष्प्रापमस्माकं तु स्पर्शनादिकमपि कथं नु घटितमिति विस्मयेनाह । किमिति ॥ स्वल्पतपसां तीर्थस्नाना-

उद्धतो हर्षो यस्याः सा अतिसंभ्रम आदरो यस्याः सा । आलयात्कमलवनाद्रूपधारिणी श्रीरिव । स्वर्गस्य तत्र भगवता आनीतत्वात्स्वार्गिणामिव तयो रूपं च बभूवेति भावः ॥ २५ ॥ बुद्ध्या अयमेव वंच इति निश्चयेन । मनसा संकल्पेन ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ यत्र मंदिरे पयःफेननिभा शय्या आस्तरणानीत्यादिसंपदस्तत्र सर्वसंपदां समृद्धीर्विलोक्य तर्कयामासेति चतुर्थेनान्वयः । यत्र च दांता गजदंतमयाः पर्यङ्काः ॥ २९ ॥ यत्रासनानि च मृदून्युपस्तरणानि तुलादिमयानि येषु तानि । यत्र मुक्तादामविलंबवंति द्युमंति च वितानानि ॥ ३० ॥ ३१ ॥ स ब्राह्मणो निर्व्यग्रः सन् स्थिरः सन्नहैतुकीमाकस्मिकीं स्वस्य समृद्धिं तर्कयामास कुत एषा समृद्धिरागतेति ॥ ३२ ॥ निश्चिनोति । नूनमिति ॥ एतन्ममेति एष चासावहं च तस्यैतन्मम । महती विभूतिर्यस्य तस्यावलोकादन्यः ॥ ३३ ॥ ननु स चेदवलोकनमात्रेण महदैश्वर्यं दत्तवांस्तर्हीदं तुभ्यं मया दत्तमिति किं नावोचदत आह । नन्विति ॥ ननु मे सखा समक्षमब्रुवाण एव याचिष्णवे याचकाय भूरि बह्वपि दिशते ददाति । अत्र हेतुः । भूरिभोजः स्वयं तद्देयं पर्जन्यवदीक्षमाण

पतिमागतमाकर्ण्य पत्न्युद्धर्षाऽतिसम्भ्रमा ॥ निश्चक्राम गृहात्तूर्णं रूपिणी श्रीरिवालयात् ॥ २५ ॥ पतिव्रता पतिं दृष्ट्वा प्रेमोत्कण्ठाऽश्रुलोचना ॥ मीलिताक्ष्यनमद्बुद्ध्या मनसा परिषस्वजे ॥ २६ ॥ पत्नीं वीक्ष्य विस्फुरन्तीं देवीं वैमानिकीमिव ॥ दासीनां निष्ककण्ठीनां मध्ये भान्तीं स विस्मितः ॥ २७ ॥ प्रीतः स्वयं तया युक्तः प्रविष्टो निजमन्दिरम् ॥ मणिस्तम्भशतोपेतं महेन्द्रभवनं यथा ॥ २८ ॥ पयःफेननिभाः शय्या दान्ता रुक्मपरिच्छदाः ॥ पर्यङ्का हेमदण्डानि चामरव्यजनानि च ॥ २९ ॥ आसनानि च हैमानि मृदूपस्तरणानि च ॥ मुक्तादामविलम्बीनि वितानानि द्युमन्ति च ॥ ३० ॥ स्वच्छस्फटिककुड्येषु महामारकतेषु च ॥ रत्नदीपान्भ्राजमानाँल्ललनारत्नसंयुतान् ॥ ३१ ॥ विलोक्य ब्राह्मणस्तत्र समृद्धीः सर्वसम्पदाम् ॥ तर्कयामास निर्व्यग्रः स्वसमृद्धिमहैतुकीम् ॥ ३२ ॥ नूनं बतैतन्मम दुर्भगस्य शश्वद्दरिद्रस्य समृद्धिहेतुः ॥ महाविभूतेरवलोकतोऽन्यो नैवोपपद्येत यदूत्तमस्य ॥ ३३ ॥ नन्वब्रुवाणो दिशते समक्षं याचिष्णवे भूर्यपि भूरिभोजः ॥ पर्जन्यवत्तत्स्वयमीक्षमाणो दाशार्हकाणामृषभः सखा मे ॥ ३४ ॥ किञ्चित्करोत्युर्वपि यत्स्वदत्तं सुहृत्कृतं फल्ग्वपि भूरिकारी ॥ मयोपनीतां पृथुकैकमुष्टिं प्रत्यग्रहीत्प्रीतियुतो महात्मा ॥ ३५ ॥ तस्यैव मे सौहृदसख्यमैत्री दास्यं पुनर्जन्मनि जन्मनि स्यात् ॥ महानुभावेन गुणालयेन विषज्जतस्तत्पुरुषप्रसङ्गः ॥ ३६ ॥

इति । अयमर्थः । स्वयं तावद्भूरिभोजो बहुभोज आप्तकामत्वाल्लक्ष्मीपतित्वाच्च अतो यथा पारावारपरिपूरकोऽतिवदान्यः पर्जन्यः कदाचिद्बह्वपि वर्षमल्पमेव च मन्यमानो लज्जयेव समक्षमवर्षन्रात्रौ निद्राणे कर्षके तत्क्षेत्रमाप्लावयत्येवं श्रीकृष्णोऽपि स्वभोगापेक्षया तद्देयमिंद्रादिपदमप्यतितुच्छं मन्वानस्तस्य च भजनं बहु मन्यमानः समक्षमब्रुवाण एव ददातीति ॥ ३४ ॥ तदेवाह । किंचिदिति ॥ उरु बह्वपि स्वदत्तं यत्किंचित्करोऽत्यल्पं मन्यते । सुहृत्कृतं फल्ग्वतितुच्छमपि भूरिकारी बहु मन्यत इत्यर्थः । अत एव मयोपनीतां समीपं नीतां प्रीतियुतः स्वयमेव प्रतिगृहीतवान् ॥ ३५ ॥ श्रीकृष्णस्य भक्तवात्सल्यं दृष्ट्वा तद्भक्तिं प्रार्थयते । तस्येति ॥ सौहृदं प्रेम सख्यं हिताशंसनं च मैत्री उपकारकत्वं च दास्यं सेवकत्वं तत्समाहारैकवचनम् । तस्य तत्संबंधिनो मे मम स्यान्न तु विभूतिः । किंच महानुभावेन तेनैव विषज्जतो विशेषेण संगं प्राप्नुवतस्तद्भक्तेषु प्रकृष्टः संगः स्यादिति ॥ ३६ ॥

निम्नं कूलं नतमुन्नतं च स्थानम् ॥ ३७ ॥ अबूनां संप्लवो व्यामिश्रणं यस्मिन्नेकोदके तस्मिन्वन इत्यर्थः। परिबभ्रिम 'भृञ् भरण इति धातो रूपम्' परि परितो बभ्रिम इडागमश्छांदसः। भारान् धृतवंत इत्यर्थः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ उवाच कृपया श्लोकत्रयीम्। यया वयं कृतार्था इत्याह। अहो इति ॥ आत्मा देहः ॥ ४० ॥ गुरोर्निष्कृतं प्रत्युपकारः। सर्वे अर्था यस्मात्स आत्मा देहस्तस्यार्पणं विनियोगः ॥ ४१ ॥ अयातयामानि यातो यामो यस्य पक्वस्यान्नस्य तद्गतसारं भवति तद्वदन्यदपि गतसारं गौण्या वृत्त्या यातयाममित्युच्यते। अगतसाराणि छंदांसि मत्तोऽधीयमानानि भवंत्वित्यर्थः ॥ ४२ ॥ इत्थंविधान्येवंप्रकाराण्यनेकानि वृत्तानि किं त्वया स्मर्यन्त इति शेषः। फलितमुपसंहरति। गुरोरिति ॥ ४३ ॥ अस्माभिः किमनिर्वृत्तमसंपन्नं येषामस्माकं भवता सहवासोऽभूत् ॥ ४४ ॥ भवतस्तु सर्वमेतद्विडंबनमात्रमित्याह। यस्येति ॥

सूर्यश्चास्तंगतस्तावत्तमसा चावृता दिशः ॥ निम्नं कूलं जनमयं न प्राज्ञायत किंचन ॥ ३७ ॥ वयं भृशं तत्र महानिलाम्बुभिर्निहन्यमाना मुहुरम्बुसम्प्लवे ॥ दिशोऽविदन्तोऽथ परस्परं वने गृहीतहस्ताः परिबभ्रिमातुराः ॥ ३८ ॥ एतद्विदित्वा उदिते रवौ सान्दीपनिर्गुरुः ॥ अन्वेषमाणो नः शिष्यानाचार्योऽपश्यदातुरान् ॥ ३९ ॥ अहो हे पुत्रका यूयमस्मदर्थेऽतिदुःखिताः ॥ आत्मा वै प्राणिनां प्रेष्ठस्तमनादृत्य मत्पराः ॥ ४० ॥ एतदेव हि सच्छिष्यैः कर्तव्यं गुरुनिष्कृतम् ॥ यद्वै विशुद्धभावेन सर्वार्थात्मार्पणं गुरौ ॥ ४१ ॥ तुष्टोऽहं भो द्विजश्रेष्ठाः सत्याः सन्तु मनोरथाः ॥ छन्दांस्ययातयामानि भवन्त्विह परत्र च ॥ ४२ ॥ इत्थंविधान्यनेकानि वसतां गुरुवेश्मसु ॥ गुरोरनुग्रहेणैव पुमान्पूर्णः प्रशान्तये ॥ ४३ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ किमस्माभिरनिर्वृत्तं देवदेव जगद्गुरो ॥ भवता सत्यकामेन येषां वासो गुरावभूत् ॥ ४४ ॥ यस्य छन्दोमयं ब्रह्म देह आवपनं विभो ॥ श्रेयसां तस्य गुरुषु वासोऽत्यन्तविडम्बनम् ॥ ४५ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे उत्तरार्धे श्रीदामचरितेऽशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ ॥छ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ स इत्थं द्विजमुख्येन सह सङ्कथयन्हरिः ॥ सर्वभूतमनोभिज्ञः स्मयमान उवाच तम् ॥ १ ॥ ब्रह्मण्यो ब्राह्मणं कृष्णो भगवान्प्रहसन्प्रियम् ॥ प्रेम्णा निरीक्षणेनैव प्रेक्षन्खलु सतां गतिः ॥ २ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ किमुपायनमानीतं ब्रह्मन्मे भवता गृहात् ॥ अण्वप्युपाहृतं भक्तैः प्रेम्णा भूर्येव मे भवेत् ॥ भूर्यप्यभक्तोपहृतं न मे तोषाय कल्पते ॥ ३ ॥ पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ॥ तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः ॥ ४ ॥ इत्युक्तोऽपि द्विजस्तस्मै व्रीडितः पतये श्रियः ॥ पृथुकप्रसृतिं राजन्न प्रायच्छदवाङ्मुखः ॥ ५ ॥ सर्वभूतात्मदृक्साक्षात्तस्यागमनकारणम् ॥ विज्ञायाचिन्तयन्नायं श्रीकामो माभजत्पुरा ॥ ६ ॥ पत्न्याः पतिव्रतायास्तु सखा प्रियचिकीर्षया ॥ प्राप्तो मामस्य दास्यामि सम्पदोऽमर्त्यदुर्लभाः ॥ ७ ॥ इत्थं विचिन्त्य वसनाच्चीरबद्धान्द्विजन्मनः ॥ स्वयं जहार किमिदमिति पृथुकतण्डुलान् ॥ ८ ॥

छंदोमयं वेदाख्यं ब्रह्म तथा श्रेयसामावपनं तदुद्भवस्थानं देहो मूर्तिर्यस्य तस्य तव ॥ ४५ ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कंधे उत्तरार्धे टीकायामशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ ॥छ॥ ॥'एकाशीतितमे सख्युर्जग्ध्वा पृथुकतंडुलान् ॥ श्रियं निर्मितवानिंद्रदुर्लभां तु तदाश्रमे ॥ १ ॥' संकथयन्मुखगोष्ठीः कुर्वन्। सर्वभूतानां मनसोऽभिज्ञः मदर्थं पृथुकानानीय दातुं लज्जित इति जानन्नित्यर्थः ॥ १ ॥ प्रहसन् क्ष्वेलीं कुर्वन् ॥ २ ॥ लज्जया स्वकथयतस्तामपनुदन्नाह। अण्वपीति द्वाभ्याम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ सर्वभूतानामात्मदृगंतःकरणसाक्षी ॥ ६ ॥ अमर्त्यानां देवानामपि दुर्लभाः ॥ ७ ॥ अतिजीर्णत्वाद्वसनस्य पुनस्तन्मध्ये चीरेण बद्धान् ॥ ८ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अंग हे सखे । मां विश्वं विश्वात्मानं माम् ॥ ९ ॥ इति वदन्नेकां मुष्टिं जग्ध्वा । तत्परेति । अयं भाव. । एतावता पुंस इहामुत्र च मत्कटाक्षविलासभूतानां सर्वसंपदां समृद्धये ऽलम् । अतःपरं द्वितीयमुष्ट्यदनेन मा मामेतदधीनां कुर्विति ॥ १० ॥ त्वत्तोषकारणं तव तोषस्य कारणं यथा भवेत्तथा सर्वसंपत्समृद्धये । यां भक्तस्य समृद्धिं दृष्ट्वा त्वं तुष्येरित्यर्थः ॥ ११ ॥ स्वर्गतं स्वर्गवासिनम् ॥ १२ ॥ श्वोभूते उदिते रवौ । विश्वं भावयतीति विश्वभावस्तेनेति पुरतो भाविनमिंद्रदुर्लभं विभवं सूचयति । स्वसुखेन स्वानंदपूर्णेनेति । दानेऽदीनतां दर्शयति । नंदितो विनयोक्तिभिः ॥ १३ ॥ व्रीडितः स्वचित्तकार्पण्येन लज्जितः । महतः श्रीकृष्णस्य दर्शनेन निर्वृतः सुखं प्राप्तः ॥ १४ ॥ निर्वृतिमेवाह अहो इति चतुर्भिः । यद्यतः लक्ष्मीमुरसि बिभ्रता आश्लिष्टोऽहम् ॥ १५ ॥ पापीयान्नीचः ॥ १६ ॥ १७ ॥ पूजितश्चंदनलेपनादिभिः ॥ १८ ॥ एवं संपूज्यापि धनस्यादाने

नन्वेतदुपनीतं मे परमप्रीणनं सखे ॥ तर्पयन्त्यङ्ग मां विश्वमेते पृथुकतण्डुलाः ॥ ९ ॥ इति मुष्टिं सकृज्जग्ध्वा द्वितीयां जग्धुमाददे ॥ तावच्छ्रीर्जगृहे हस्तं तत्परा परमेष्ठिनः ॥ १० ॥ एतावताऽलं विश्वात्मन्सर्वसम्पत्समृद्धये ॥ अस्मिँल्लोकेऽथवाऽमुष्मिन्पुंसस्त्वत्तोषकारणम् ॥ ११ ॥ ब्राह्मणस्तां तु रजनीमुषित्वाऽच्युतमन्दिरे ॥ भुक्त्वा पीत्वा सुखं मेने आत्मानं स्वर्गतं यथा ॥ १२ ॥ श्वोभूते विश्वभावेन स्वसुखेनाभिवन्दितः ॥ जगाम स्वालयं तात पथ्यनुव्रज्य नन्दितः ॥ १३ ॥ स चालब्ध्वा धनं कृष्णान्न तु याचितवान्स्वयम् ॥ स्वगृहान्व्रीडितोऽगच्छन्महद्दर्शननिर्वृतः ॥ १४ ॥ अहो ब्रह्मण्यदेवस्य दृष्टा ब्रह्मण्यता मया ॥ यद्दरिद्रतमो लक्ष्मीमाश्लिष्टो बिभ्रतोरसि ॥ १५ ॥ क्वाहं दरिद्रः पापीयान्क्व कृष्णः श्रीनिकेतनः ॥ ब्रह्मबन्धुरिति स्माहं बाहुभ्यां परिरम्भितः ॥ १६ ॥ निवासितः प्रियाजुष्टे पर्यङ्के भ्रातरो यथा ॥ महिष्या वीजितः श्रान्तो बालव्यजनहस्तया ॥ १७ ॥ शुश्रूषया परमया पादसंवाहनादिभिः ॥ पूजितो देवदेवेन विप्रदेवेन देववत् ॥ १८ ॥ स्वर्गापवर्गयोः पुंसां रसायां भुवि सम्पदाम् ॥ सर्वासामपि सिद्धीनां मूलं तच्चरणार्चनम् ॥ १९ ॥ अधनोऽयं धनं प्राप्य माद्यन्नुच्चैर्न मां स्मरेत् ॥ इति कारुणिको नूनं धनं मेऽभूरि नाददात् ॥ २० ॥ इति तच्चिन्तयन्नन्तः प्राप्तो निजगृहान्तिकम् ॥ सूर्यानलेन्दुसङ्काशैर्विमानैः सर्वतो वृतम् ॥ २१ ॥ विचित्रोपवनोद्यानैः कूजद्द्विजकुलाकुलैः ॥ प्रोत्फुल्लकुमुदाम्भोजकह्लारोत्पलवारिभिः ॥ २२ ॥ जुष्टं स्वलङ्कृतैः पुम्भिः स्त्रीभिश्च हरिणाक्षिभिः ॥ किमिदं कस्य वा स्थानं कथं तदिदमित्यभूत् ॥ २३ ॥ एवं मीमांसमानं तं नरा नार्योऽमरप्रभाः ॥ प्रत्यगृह्णन्महाभागं गीतवाद्येन भूयसा ॥ २४ ॥

कारणं कल्पयति, स्वर्गापवर्गयोरिति द्वाभ्याम् ॥ १९ ॥ स्वर्गादीनां यद्यपि तस्य चरणार्चनमेव कारणं तथाऽपि कारुणिकत्वादभूर्यपि स्वल्पमपि धनं मह्यं नाददात् ॥ २० ॥ इत्येवं चिंतयन्निजगृहस्यांतिकं तत्प्रांतम् । तस्य विशेषणं सूर्येति ॥ २१ ॥ विचित्रोपवनादिभिर्वृतम् । कथंभूतैः । कूजद्भिर्द्विजकुलैः पक्षिसमूहैराकुलैर्व्याप्तैः । तथा प्रोत्फुल्लानि कुमुदादीनि येषु तानि वारीणि येषु तानि तथा तैः ॥ २२ ॥ किंच जुष्टमिति । हरिणीनामिवाक्षीणि यासां ताभिः । तदैश्वर्यं दृष्ट्वा वितर्कितवांस्तदाह । किमिदमिति ॥ प्रथमं तेजःपुंजं दृष्ट्वा किमिदमिति, पश्चाद्विमानानि दृष्ट्वा कस्य चेति, स्थानं स्वीयमिति ज्ञात्वा कथं तदिदं स्थानमित्येवंरूपमभूदिति ॥ २३ ॥ अमरप्रभास्तत्तुल्यकांतयः प्रत्यगृह्णन्नुपायनादिभिराहतवंतः ॥ २४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

उद्भूतो हर्षो यस्याः सा अतिसंभ्रम आदरो यस्याः सा । आलयात्कमलवनाद्रूपधारिणी श्रीरिव । स्वर्गस्य तत्र भगवता आनीतत्वात्स्वर्गिणामिव तयो रूपं च बभूवेति भावः ॥ २५ ॥ बुद्ध्या अयमेव वंच इति निश्चयेन । मनसा संकल्पेन ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ यत्र मंदिरे पयःफेननिभा शय्या आस्तरणानीत्यादिसंपदस्तत्र सर्वसंपदां समृद्धीर्विलोक्य तर्कयामासेति चतुर्थेनान्वयः । यत्र च दांता गजदंतमयाः पर्यंकाः ॥ २९ ॥ यत्रासनानि च मृदून्युपस्तरणानि तुलादिमयानि येषु तानि । यत्र मुक्तादामविलंबवंति द्युमंति च वितानानि ॥ ३० ॥ ३१ ॥ स ब्राह्मणो निर्व्यग्रः सन् स्थिरः सन्नहैतुकीमाकस्मिकीं स्वस्य समृद्धिं तर्कयामास कुत एषा समृद्धिरागतेति ॥ ३२ ॥ निश्चिनोति । नूनमिति ॥ एतन्ममेति एष चासावहं च तस्यैतन्मम । महती विभूतिर्यस्य तस्यावलोकादन्यः ॥ ३३ ॥ ननु स चेदवलोकनमात्रेण महदैश्वर्यं दत्तवांस्तर्हीदं तुभ्यं मया दत्तमिति किं नावोचदत आह । नन्विति ॥ ननु मे सखा समक्षमब्रुवाण एव याचिष्णवे याचकाय भूरि बह्वपि दिशते ददाति । अत्र हेतुः । भूरिभोजः स्वयं तद्देयं पर्जन्यवदीक्षमाण

पतिमागतमाकर्ण्य पत्न्युद्धर्षाऽतिसम्भ्रमा ॥ निश्चक्राम गृहात्तूर्णं रूपिणी श्रीरिवालयात् ॥ २५ ॥ पतिव्रता पतिं दृष्ट्वा प्रेमोत्कण्ठाऽश्रुलोचना ॥ मीलिताक्ष्यनमद्बुद्ध्या मनसा परिषस्वजे ॥ २६ ॥ पत्नीं वीक्ष्य विस्फुरन्तीं देवीं वैमानिकीमिव ॥ दासीनां निष्ककण्ठीनां मध्ये भान्तीं स विस्मितः ॥ २७ ॥ प्रीतः स्वयं तया युक्तः प्रविष्टो निजमन्दिरम् ॥ मणिस्तम्भशतोपेतं महेन्द्रभवनं यथा ॥ २८ ॥ पयःफेननिभाः शय्या दान्ता रुक्मपरिच्छदाः ॥ पर्यङ्का हेमदण्डानि चामरव्यजनानि च ॥ २९ ॥ आसनानि च हैमानि मृदूपस्तरणानि च ॥ मुक्तादामविलम्बीनि वितानानि द्युमन्ति च ॥ ३० ॥ स्वच्छस्फटिककुड्येषु महामारकतेषु च ॥ रत्नदीपान्भ्राजमानाँल्ललनारत्नसंयुतान् ॥ ३१ ॥ विलोक्य ब्राह्मणस्तत्र समृद्धीः सर्वसम्पदाम् ॥ तर्कयामास निर्व्यग्रः स्वसमृद्धिमहैतुकीम् ॥ ३२ ॥ नूनं बतैतन्मम दुर्भगस्य शश्वद्दरिद्रस्य समृद्धिहेतुः ॥ महाविभूतेरवलोकतोऽन्यो नैवोपपद्येत यदूत्तमस्य ॥ ३३ ॥ नन्वब्रुवाणो दिशते समक्षं याचिष्णवे भूर्यपि भूरिभोजः ॥ पर्जन्यवत्तत्स्वयमीक्षमाणो दाशार्हकाणामृषभः सखा मे ॥ ३४ ॥ किञ्चित्करोत्युर्वपि यत्स्वदत्तं सुहृत्कृतं फल्ग्वपि भूरिकारी ॥ मयोपनीतां पृथुकैकमुष्टिं प्रत्यग्रहीत्प्रीतियुतो महात्मा ॥ ३५ ॥ तस्यैव मे सौहृदसख्यमैत्री दास्यं पुनर्जन्मनि जन्मनि स्यात् ॥ महानुभावेन गुणालयेन विषज्जतस्तत्पुरुषप्रसङ्गः ॥ ३६ ॥

इति । अयमर्थः । स्वयं तावद्भूरिभोजो बहुभोज आप्तकायत्वाल्लक्ष्मीपतित्वाच्च अतो यथा पारावारपरिपूरकोऽतिवदान्यः पर्जन्यः कदाचिद्बह्वपि वर्षमल्पमेव च मन्यमानो लज्जयेव समक्षमवर्षन्रात्रौ निद्राणे कर्षके तत्क्षेत्रमाप्लावयत्येवं श्रीकृष्णोऽपि स्वभोगापेक्षया तद्देयमिंद्रादिपदमप्यतितुच्छं मन्वानस्तस्य च भजनं बहु मन्यमानः समक्षमब्रुवाण एव ददातीति ॥ ३४ ॥ तदेवाह । किंचिदिति ॥ उरु बह्वपि स्वदत्तं यत्किंचित्करोऽत्यल्पं मन्यते । सुहृत्कृतं फल्ग्वतितुच्छमपि भूरिकारी बहु मन्यत इत्यर्थः । अत एव मयोपनीतां समीपं नीतां प्रीतियुतः स्वयमेव प्रतिगृहीतवान् ॥ ३५ ॥ श्रीकृष्णस्य भक्तवात्सल्यं दृष्ट्वा तद्भक्तिं प्रार्थयते । तस्येति ॥ सौहृदं प्रेम सख्यं हिताशंसनं च मैत्री उपकारकत्वं च दास्यं सेवकत्वं तत्समाहारैकवचनम् । तस्य तत्संबंधिनो मे मम स्यान्न तु विभूतिः । किंच महानुभावेन तेनैव विषज्जतो विशेषेण संगं प्राप्नुवतस्तद्भक्तेषु प्रकृष्टः संगः स्यादिति ॥ ३६ ॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ तथाविधा कुचैला । किंच क्षुत्क्षामा यत्किंचित्संपन्नमन्नं तस्मै परिविष्य स्वयं क्षुधाजीर्णा ॥ ७ ॥ पतिव्रता सती । म्लायता शुष्यता वदनेन । सीदमान-भर्तुर्भोगसंपादनाशक्त्याऽवसीदंती । वेपमाना भयेन कंपमाना ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ भोजवृष्ण्यंधकेश्वर इति तत्स्वीकारमात्रेण सर्वे ते दास्यंतीति भावः । नात्यभीष्टान्परि-पाकविरसत्वात् ॥ ११ ॥ १२ ॥ अप्यस्ति किमस्तीति प्रश्नः ॥ १३ ॥ १४ ॥ मह्यं मम ॥ १५ ॥ गुल्मानि रक्षार्थं सैन्यस्थानानि । कक्षाः प्रतोलीः । अतीयायातिक्रम्य

सूत उवाच ॥ विष्णुरातेन संपृष्टो भगवान्बादरायणिः ॥ वासुदेवे भगवति निमग्नहृदयोऽब्रवीत् ॥ ५ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ कृष्ण-स्यासीत्सखा कश्चिद्ब्राह्मणो ब्रह्मवित्तमः ॥ विरक्त इन्द्रियार्थेषु प्रशान्तात्मा जितेन्द्रियः ॥ ६ ॥ यदृच्छयोपपन्नेन वर्तमानो गृहाश्र-मी ॥ तस्य भार्या कुचैलस्य क्षुत्क्षामा च तथाविधा ॥ ७ ॥ पतिव्रता पतिं प्राह म्लायता वदनेन सा ॥ दरिद्रा सीदमाना सा वेपमानाऽभिगम्य च ॥ ८ ॥ ननु ब्रह्मन्भगवतः सखा साक्षाच्छ्रियः पतिः ॥ ब्रह्मण्यश्च शरण्यश्च भगवान्सात्वतर्षभः ॥ ९ ॥ तमुपैहि महाभाग साधूनां च परायणम् ॥ दास्यति द्रविणं भूरि सीदते ते कुटुम्बिने ॥ १० ॥ आस्तेऽधुना द्वारवत्यां भोजवृ-ष्ण्यन्धकेश्वरः ॥ स्मरतः पादकमलमात्मानमपि यच्छति ॥ किं न्वर्थकामान्भजतो नात्यभीष्टाञ्जगद्गुरुः ॥ ११ ॥ स एवं भार्यया विप्रो बहुशः प्रार्थितो मृदु ॥ अयं हि परमो लाभ उत्तमश्लोकदर्शनम् ॥ १२ ॥ इति सञ्चिन्त्य मनसा गमनाय मतिं दधे ॥ अप्यस्त्युपायनं किञ्चिद्गृहे कल्याणि दीयताम् ॥ १३ ॥ याचित्वा चतुरो मुष्टीन्विप्रान्पृथुकतण्डुलान् ॥ चैलखण्डेन तान्बद्ध्वा भर्त्रे प्रादादुपायनम् ॥ १४ ॥ स तानादाय विप्राग्र्यः प्रययौ द्वारकां किल ॥ कृष्णसन्दर्शनं मह्यं कथं स्यादिति चिन्तयन् ॥ १५ ॥ त्रीणि गुल्मान्यतीताय तिस्रः कक्षाश्च सद्विजः ॥ विप्रोऽगम्यान्धकवृष्णीनां गृहेष्वच्युतधर्मिणाम् ॥ १६ ॥ गृहं द्व्यष्टसहस्राणां महिषीणां हरेर्द्विजः ॥ विवेशैकतमं श्रीमद्ब्रह्मानन्दं गतो यथा ॥ १७ ॥ तं विलोक्याच्युतो दूरात्प्रियापर्यङ्कमास्थितः ॥ सहसो-त्थाय चाभ्येत्य दोर्भ्यां पर्यग्रहीन्मुदा ॥ १८ ॥ सख्युः प्रियस्य विप्रर्षेरङ्गसङ्गातिनिर्वृतः ॥ प्रीतो व्यमुञ्चदब्बिन्दून्नेत्राभ्यां पुष्क-रेक्षणः ॥ १९ ॥ अथोपवेश्य पर्यङ्के स्वयं सख्युः समर्हणम् ॥ उपहृत्यावनिज्यास्य पादौ पादावनेजनीः ॥ २० ॥ अग्रही-च्छिरसा राजन्भगवाँल्लोकपावनः ॥ व्यलिम्पद्दिव्यगन्धेन चन्दनागुरुकुङ्कुमैः ॥ २१ ॥ धूपैः सुरभिभिर्मित्रं प्रदीपावलिभिर्मुदा ॥ अर्चित्वाऽऽवेद्य ताम्बूलं गां च स्वागतमब्रवीत् ॥ २२ ॥ कुचैलं मलिनं क्षामं द्विजं धमनिसन्ततम् ॥ देवी पर्यचरत्साक्षा-च्चामरव्यजनेन वै ॥ २३ ॥

जगाम । सद्विजः द्विजैः सहितः । ततश्च अगम्या दुर्गमा येंऽधका वृष्णयश्च तेषां गृहेषु ॥ १६ ॥ तथा हरेर्द्व्यष्टसहस्राणां महिषीणां च ये गृहास्तेषु मध्ये श्रीमदेकतमं गृहं विवेश । तदा च स द्विजो ब्रह्मानंदं गतो यथा तथा बभूवेति शेषः ॥ १७ ॥ पर्यग्रहीत्पर्यरंभत ॥ १८ ॥ अब्बिंदूनानंदाश्रूणि ॥ १९ ॥ समर्हणमुपायनमुपहृत्य समर्प्य । पादावनेजनीरपः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ धमनिभिः शिराभिः संततं व्याप्तम् ॥ २३ ॥

'ऊनाशीतितमे रामो बल्वलं द्विजतुष्टये ॥ निहत्य तीर्थस्नानाद्यैः सूतहत्यामपानुदत् ॥ १ ॥' उपावृत्ते प्राप्ते ॥ १ ॥ २ ॥ भिन्नो विदीर्णोऽञ्जनचय उपमा यस्य तमति-
कृष्णमित्यर्थः । तप्तताम्रवच्छिखाश्मश्रूणि च यस्य तम् । दंष्ट्राभिरुग्रं भ्रुकुटीयुतं मुखं यस्य तम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ अरुणो रुधिरेण दैत्यः । शैलो धातुभिर्यथेति ॥ ६ ॥
॥ ७ ॥ श्रियो धामान्यम्लानानि पंकजानि यस्यां ताम् ॥ ८ ॥ किं तत्सरः । यत इति । आस्रवदुदगात् ॥ ९ ॥ अनुस्रोतेनानुलोमतः पुलहाश्रमं हरिक्षेत्रम् ॥ १० ॥

श्रीशुक उवाच ॥ ततः पर्वण्यपावृत्ते प्रचण्डः पांसुवर्षणः ॥ भीमो वायुरभूद्राजन्पूयगन्धस्तु सर्वशः ॥ १ ॥ ततोऽमेध्यमयं वर्षं
बल्वलेन विनिर्मितम् ॥ अभवद्यज्ञशालायां सोऽन्वदृश्यत शूलधृक् ॥ २ ॥ तं विलोक्य बृहत्कायं भिन्नाञ्जनचयोपमम् ॥ तप्तताम्र-
शिखाश्मश्रुं दंष्ट्रोग्रभ्रुकुटीमुखम् ॥ ३ ॥ सस्मार मुसलं रामः परसैन्यविदारणम् ॥ हलं च दैत्यदमनं ते तूर्णमुपतस्थतुः ॥ ४ ॥
तमाकृष्य हलाग्रेण बल्वलं गगनेचरम् ॥ मुसलेनाहनत्क्रुद्धो मूर्ध्नि ब्रह्मद्रुहं बलः ॥ ५ ॥ सोऽपतद्भुवि निर्भिन्नललाटोऽसृक्समु-
त्सृजन् ॥ मुञ्चन्नार्तस्वरं शैलो यथा वज्रहतोऽरुणः ॥ ६ ॥ संस्तुत्य मुनयो रामं प्रयुज्यावितथाशिषः ॥ अभ्यषिञ्चन्महाभागा वृत्र-
घ्नं विबुधा यथा ॥ ७ ॥ वैजयन्तीं ददुर्मालां श्रीधामाम्लानपङ्कजाम् ॥ रामाय वाससी दिव्ये दिव्यान्याभरणानि च ॥ ८ ॥ अथ
तैरभ्यनुज्ञातः कौशिकीमेत्य ब्राह्मणैः ॥ स्नात्वा सरोवरमगाद्यतः सरयुरास्रवत् ॥ ९ ॥ अनुस्रोतेन सरयूं प्रयागमुपगम्य सः ॥
स्नात्वा सन्तर्प्य देवादीन् जगाम पुलहाश्रमम् ॥ १० ॥ गोमतीं गण्डकीं स्नात्वा विपाशां शोण आप्लुतः ॥ गयां गत्वा पितॄनिष्ट्वा
गङ्गासागरसङ्गमे ॥ ११ ॥ उपस्पृश्य महेन्द्राद्रौ रामं दृष्ट्वाऽभिवाद्य च ॥ सप्तगोदावरीं वेणां पम्पां भीमरथीं ततः ॥ १२ ॥ स्कन्दं
दृष्ट्वा ययौ रामः श्रीशैलं गिरिशालयम् ॥ द्रविडेषु महापुण्यं दृष्ट्वाऽद्रिं वेङ्कटं प्रभुः ॥ १३ ॥ कामकोष्णीं पुरीं काञ्चीं कावेरीं च
सरिद्वराम् ॥ श्रीरङ्गाख्यं महापुण्यं यत्र सन्निहितो हरिः ॥ १४ ॥ ऋषभाद्रिं हरेः क्षेत्रं दक्षिणां मथुरां तथा ॥ सामुद्रं सेतुमगमन्म-
हापातकनाशनम् ॥ १५ ॥ तत्रायुतमदाद्धेनूर्ब्राह्मणेभ्यो हलायुधः ॥ कृतमालां ताम्रपर्णीं मलयं च कुलाचलम् ॥ १६ ॥
तत्रागस्त्यं समासीनं नमस्कृत्याभिवाद्य च ॥ योजितस्तेन चाशीर्भिरनुज्ञातो गतोऽर्णवम् ॥ दक्षिणं तत्र कन्याख्यां
दुर्गां देवीं ददर्श सः ॥ १७ ॥ ततः फाल्गुनमासाद्य पञ्चाप्सरसमुत्तमम् ॥ विष्णुः सन्निहितो यत्र स्नात्वाऽस्पर्शद्गवायुतम् ॥ १८ ॥
ततोऽभिव्रज्य भगवान्केरलांस्तु त्रिगर्तकान् ॥ गोकर्णाख्यं शिवक्षेत्रं सान्निध्यं यत्र धूर्जटेः ॥ १९ ॥ आर्यां द्वैपायनीं
दृष्ट्वा शूर्पारकमगाद्बलः ॥ तापीं पयोष्णीं निर्विन्ध्यामुपस्पृश्याथ दण्डकम् ॥ २० ॥ प्रविश्य रेवामगमद्यत्र माहिष्मती पुरी ॥ ॥१२२॥
मनुतीर्थमुपस्पृश्य प्रभासं पुनरागमत् ॥ २१ ॥

गोमत्यां गंडक्यां विपाशायां च स्नात्वा शोणे च आप्लुतः इष्ट्वा संपूज्य ॥ ११ ॥ १२ ॥ श्रीशैलं श्रीपर्वतम् ॥ १३ ॥ कांचीं पुरीम् ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ दक्षिणमर्णवम् ॥ १७ ॥
फाल्गुनमनंतपुरम् । पंचाप्सरसं सरः । अस्पर्शदस्पृशत् ॥ १८ ॥ केरलादीन्देशान् ॥ १९ ॥ द्वीपमयनं यस्यास्ताम् ॥ २० ॥ २१ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २२ ॥ विनशनं कुरुक्षेत्रम् ॥ २३ ॥ विवक्षुर्वक्तुमिच्छुः । किं वदिष्यतीति भिया तूष्णीमासन्निति ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ अन्यः पराजयो वा । रणः संग्रामः ॥ २७ ॥ अर्थवद्वाक्यम् ॥ २८ ॥ दिष्टं प्राचीनं कर्म । समुपागतः संगतः ॥ २९ ॥ क्रत्वंगं यज्ञमूर्तिम् ॥ ३० ॥ आत्मन्यधिष्ठाने विश्वगं सर्वानुस्यूतं येनैव विदुः पश्यंति तद्विशुद्धं विज्ञानं व्यतरददात् ॥३१॥३२॥३३॥३४॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कंधे उत्तरार्धे टीकायामेकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥ ॥ छ ॥ ॥अथाशीतितमे कृष्णः श्रीदामानं गृहागतम् ॥ संपूज्यापृच्छदर्थेप्सुं गुरुवासकथां मुदा ॥ १ ॥ मुरारिमारको हरिः पुरा चकार शंसताम् ॥ अतःपरं विनैव तन्निजोपकारमाचरत् ॥ २ ॥' रामचरितानि श्रुत्वा पुनर्मुकुंदवी-

श्रुत्वा द्विजैः कथ्यमानं कुरुपाण्डवसंयुगे ॥ सर्वराजन्यनिधनं भारं मेने हृतं भुवः ॥ २२ ॥ स भीमदुर्योधनयोर्गदाभ्यां युद्ध्यतो-र्मृधे ॥ वारयिष्यन्विनशनं जगाम यदुनन्दनः ॥ २३ ॥ युधिष्ठिरस्तु ते दृष्ट्वा यमौ कृष्णार्जुनावपि ॥ अभिवाद्याभवंस्तूष्णीं किं विवक्षुरिहागतः ॥ २४ ॥ गदापाणी उभौ दृष्ट्वा संरब्धौ विजयैषिणौ ॥ मण्डलानि विचित्राणि चरन्ताविदमब्रवीत् ॥ २५ ॥ युवां तुल्यबलौ वीरौ हे राजन्हे वृकोदर ॥ एकं प्राणाधिकं मन्ये उतैकं शिक्षयाधिकम् ॥ २६ ॥ तस्मादेकतरस्येह युवयोः समवीर्य-योः ॥ न लक्ष्यते जयोऽन्यो वा विरमत्वफलो रणः ॥ २७ ॥ न तद्वाक्यं जगृहतुर्बद्धवैरौ नृपार्थवत् ॥ अनुस्मरन्तावन्योन्यं दुरुक्तं दुष्कृतानि च ॥ २८ ॥ दिष्टं तदनुमन्वानो रामो द्वारवतीं ययौ ॥ उग्रसेनादिभिः प्रीतैर्ज्ञातिभिः समुपागतः ॥ २९ ॥ तं पुनर्नैमिषं प्राप्तमृषयोऽयाजयन्मुदा ॥ क्रत्वङ्गं क्रतुभिः सर्वैर्निवृत्ताखिलविग्रहम् ॥ ३० ॥ तेभ्यो विशुद्धविज्ञानं भगवान्व्यतर-द्विभुः ॥ येनैवात्मन्यदो विश्वमात्मानं विश्वगं विदुः ॥ ३१ ॥ स्वपत्न्यावभृथस्नातो ज्ञातिबन्धुसुहृद्वृतः ॥ रेजे स्वज्योत्स्नयेवेन्दुः सुवासाः सुष्ठ्वलङ्कृतः ॥ ३२ ॥ ईदृग्विधान्यसङ्ख्यानि बलस्य बलशालिनः ॥ अनन्तस्याप्रमेयस्य मायामर्त्यस्य सन्ति हि ॥ ३३ ॥ योऽनुस्मरेत रामस्य कर्माण्यद्भुतकर्मणः ॥ सायं प्रातरनन्तस्य विष्णोः स दयितो भवेत् ॥ ३४ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे उत्तरार्धे बलदेवतीर्थयात्रानिरूपणं नामैकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ राजोवाच ॥ भगवन्यानि चान्यानि मुकुन्दस्य महात्मनः ॥ वीर्याण्यनन्तवीर्यस्य श्रोतुमिच्छामहे प्रभो ॥ १ ॥ को नु श्रुत्वा सकृद्ब्रह्मन्नुत्तमश्लोकसत्कथाः ॥ विरमेत विशेषज्ञो विषण्णः काममार्गणैः ॥ २ ॥ सा वाग्यया तस्य गुणान्गृणीते करौ च तत्कर्मकरौ मनश्च ॥ स्मरेद्वसन्तं स्थिरजङ्गमेषु शृणोति तत्पुण्यकथाः स कर्णः ॥ ३ ॥ शिरस्तु तस्योभयलिङ्गमानमेत्तदेव यत्पश्यति तद्धि चक्षुः ॥ अङ्गानि विष्णोरथ तज्जनानां पादोदकं यानि भजन्ति नित्यम् ॥ ४ ॥

र्याणि पृच्छति । भगवन् श्रोतुमिच्छामेत्यन्वयः ॥ १ ॥ उत्तमश्लोकस्य श्रीकृष्णस्य सत्यो मनोहरा विषयवैतृष्ण्यजनिकाः कथाः । विशेषज्ञः सारवित् । विषण्णो विषादं प्राप्तः ॥ २ ॥ कथाश्रवणं स्तुवन् दृष्टांततयाऽन्यार्थानाह । सा वागिति ॥ तावेव करौ यौ तत्कर्मकर्तारौ । तदेव मनो यत्स्थिरजंगमेषु वसंतं स्मरेत् । यस्तस्य पुण्याः कथाः शृणोति स एव कर्णः ॥ ३ ॥ उभयलिंगं स्थिरं जंगमं च तस्यैव लिंगमिति मत्वा आनमेत्तदेव शिरः । तदेव तस्य लिंगमित्येव यत्पश्यति तदेव चक्षुः । तान्येवांगानि यानि पादोदकं भजंतीति ॥ ४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५ ॥ ६ ॥ तथाविधा कुचैला । किंच क्षुत्क्षामा यत्किंचित्संपन्नमन्नं तस्मै परिविष्य स्वयं क्षुधाजीर्णा ॥ ७ ॥ पतिव्रता सती । म्लायता शुष्यता वदनेन । सीदमान-भर्तुर्भोगसंपादनाशक्त्याऽवसीदंती । वेपमाना भयेन कंपमाना ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ भोजवृष्ण्यंधकेश्वर इति तत्स्वीकारमात्रेण सर्वे ते दास्यंतीति भावः । नात्यभीष्टान्परि-पाकविरसत्वात् ॥ ११ ॥ १२ ॥ अप्यस्ति किमस्तीति प्रश्नः ॥ १३ ॥ १४ ॥ मह्यं मम ॥ १५ ॥ गुल्मानि रक्षार्थं सैन्यस्थानानि । कक्षाः प्रतोलीः । अतीयायातिक्रम्य

सूत उवाच ॥ विष्णुरातेन संपृष्टो भगवान्बादरायणिः ॥ वासुदेवे भगवति निमग्नहृदयोऽब्रवीत् ॥ ५ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ कृष्ण-स्यासीत्सखा कश्चिद्ब्राह्मणो ब्रह्मवित्तमः ॥ विरक्त इन्द्रियार्थेषु प्रशान्तात्मा जितेन्द्रियः ॥ ६ ॥ यदृच्छयोपपन्नेन वर्तमानो गृहाश्र-मी ॥ तस्य भार्या कुचैलस्य क्षुत्क्षामा च तथाविधा ॥ ७ ॥ पतिव्रता पतिं प्राह म्लायता वदनेन सा ॥ दरिद्रा सीदमाना सा वेपमानाऽभिगम्य च ॥ ८ ॥ ननु ब्रह्मन्भगवतः सखा साक्षाच्छ्रियः पतिः ॥ ब्रह्मण्यश्च शरण्यश्च भगवान्सात्वतर्षभः ॥ ९ ॥ तमुपैहि महाभाग साधूनां च परायणम् ॥ दास्यति द्रविणं भूरि सीदते ते कुटुम्बिने ॥ १० ॥ आस्तेऽधुना द्वारवत्यां भोजवृ-ष्ण्यन्धकेश्वरः ॥ स्मरतः पादकमलमात्मानमपि यच्छति ॥ किं न्वर्थकामान्भजतो नात्यभीष्टाञ्जगद्गुरुः ॥ ११ ॥ स एवं भार्यया विप्रो बहुशः प्रार्थितो मृदु ॥ अयं हि परमो लाभ उत्तमश्लोकदर्शनम् ॥ १२ ॥ इति सञ्चिन्त्य मनसा गमनाय मतिं दधे ॥ अप्यस्त्युपायनं किञ्चिद्गृहे कल्याणि दीयताम् ॥ १३ ॥ याचित्वा चतुरो मुष्टीन्विप्रान्पृथुकतण्डुलान् ॥ चैलखण्डेन तान्बद्ध्वा भर्त्रे प्रादादुपायनम् ॥ १४ ॥ स तानादाय विप्राग्र्यः प्रययौ द्वारकां किल ॥ कृष्णसन्दर्शनं मह्यं कथं स्यादिति चिन्तयन् ॥ १५ ॥ त्रीणि गुल्मान्यतीताय तिस्रः कक्षाश्च सद्विजः ॥ विप्रोऽगम्यान्धकवृष्णीनां गृहेष्वच्युतधर्मिणाम् ॥ १६ ॥ गृहं द्व्यष्टसहस्राणां महिषीणां हरेर्द्विजः ॥ विवेशैकतमं श्रीमद्ब्रह्मानन्दं गतो यथा ॥ १७ ॥ तं विलोक्याच्युतो दूरात्प्रियापर्यङ्कमास्थितः ॥ सहसो-त्थाय चाभ्येत्य दोर्भ्यां पर्यग्रहीन्मुदा ॥ १८ ॥ सख्युः प्रियस्य विप्रर्षेरङ्गसङ्गातिनिर्वृतः ॥ प्रीतो व्यमुञ्चदब्बिन्दून्नेत्राभ्यां पुष्क-रेक्षणः ॥ १९ ॥ अथोपवेश्य पर्यङ्के स्वयं सख्युः समर्हणम् ॥ उपहृत्यावनिज्यास्य पादौ पादावनेजनीः ॥ २० ॥ अग्रही-च्छिरसा राजन्भगवाँल्लोकपावनः ॥ व्यलिम्पद्दिव्यगन्धेन चन्दनागुरुकुङ्कुमैः ॥ २१ ॥ धूपैः सुरभिभिर्मित्रं प्रदीपावलिभिर्मुदा ॥ अर्चित्वाऽऽवेद्य ताम्बूलं गां च स्वागतमब्रवीत् ॥ २२ ॥ कुचैलं मलिनं क्षामं द्विजं धमनिसन्ततम् ॥ देवी पर्यचरत्साक्षा-च्चामरव्यजनेन वै ॥ २३ ॥

जगाम । सद्विजः द्विजैः सहितः । ततश्च अगम्या दुर्गमा येंऽधका वृष्णयश्च तेषां गृहेषु ॥ १६ ॥ तथा हरेर्द्व्यष्टसहस्राणां महिषीणां च ये गृहास्तेषु मध्ये श्रीमदेकतमं गृहं विवेश । तदा च स द्विजो ब्रह्मानंदं गतो यथा तथा बभूवेति शेषः ॥ १७ ॥ पर्यग्रहीत्पर्यरंभत ॥ १८ ॥ अब्बिंदूनानंदाश्रूणि ॥ १९ ॥ समर्हणमुपायनमुपहृत्य समर्प्य । पादावनेजनीरपः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ धमनिभिः शिराभिः संततं व्याप्तम् ॥ २३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रुक्षैरित्यादिप्रतीत्यभिप्रायेण । तोत्रैरंकुशादिभिः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ एवं श्रीकृष्णो महाबलानपि लीलया जयत्येवेति कृत्वा स कदाचिज्जरासंधादिभिर्निर्जित इति पशुदृष्टीनामीयते । नित्यजये हेतवः । योगेश्वरो भगवान् जगदीश्वर इति ॥ १६ ॥ 'विदूरथांतमामथ्य पूतनादिदनोः कुलम् ॥ कृष्णस्तूपारसन्नाराद्रामोऽहन्सूतवल्वलौ ॥' तत्प्रसंगमाह । श्रुत्वेति ॥ १७ ॥ प्रतिस्रोतं प्रतिलोमम् ॥ १८ ॥ सुदर्शनं तीर्थम् । चक्रं चक्रतीर्थम् ॥ १९ ॥

एवं रुक्षैस्तुदन्वाक्यैः कृष्णं तोत्रैरिव द्विपम् ॥ गदयाऽताडयन्मूर्ध्नि सिंहवद्व्यनदच्च सः ॥ ७ ॥ गदयाऽभिहतोऽप्याजौ न चचाल यदूद्वहः ॥ कृष्णोऽपि तमहन्गुर्व्या कौमोदक्या स्तनान्तरे ॥ ८ ॥ गदानिर्भिन्नहृदय उद्वमन्रुधिरं मुखात् ॥ प्रसार्य केशबाह्वङ्घ्रीन्धरण्यां न्यपतद्व्यसुः ॥ ९ ॥ ततः सूक्ष्मतरं ज्योतिः कृष्णमाविशदद्भुतम् ॥ पश्यतां सर्वभूतानां यथा चैद्यवधे नृप ॥ १० ॥ विदूरथस्तु तद्भ्राता भ्रातृशोकपरिप्लुतः ॥ आगच्छदसिचर्मभ्यामुच्छ्वसंस्तज्जिघांसया ॥ ११ ॥ तस्य चापततः कृष्णश्चक्रेण क्षुरनेमिना ॥ शिरो जहार राजेन्द्र सकिरीटं सकुण्डलम् ॥ १२ ॥ एवं सौभं च शाल्वं च दन्तवक्रं सहानुजम् ॥ हत्वा दुर्विषहानन्यैरीडितः सुरमानवैः ॥ १३ ॥ मुनिभिः सिद्धगन्धर्वैर्विद्याधरमहोरगैः ॥ अप्सरोभिः पितृगणैर्यक्षैः किन्नरचारणैः ॥ १४ ॥ उपगीयमानविजयः कुसुमैरभिवर्षितः ॥ वृतश्च वृष्णिप्रवरैर्विवेशालङ्कृतां पुरीम् ॥ १५ ॥ एवं योगेश्वरः कृष्णो भगवान् जगदीश्वरः ॥ ईयते पशुदृष्टीनां निर्जितो जयतीति सः ॥ १६ ॥ श्रुत्वा युद्धोद्यमं रामः कुरूणां सह पाण्डवैः ॥ तीर्थाभिषेकव्याजेन मध्यस्थः प्रययौ किल ॥ १७ ॥ स्नात्वा प्रभासे सन्तर्प्य देवर्षिपितृमानवान् ॥ सरस्वतीं प्रतिस्रोतं ययौ ब्राह्मणसंवृतः ॥ १८ ॥ पृथूदकं बिन्दुसरस्त्रितकूपं सुदर्शनम् ॥ विशालं ब्रह्मतीर्थं च चक्रं प्राचीं सरस्वतीम् ॥ १९ ॥ यमुनामनु यान्येव गङ्गामनु च भारत ॥ जगाम नैमिषं यत्र ऋषयः सत्रमासते ॥ २० ॥ तमागतमभिप्रेत्य मुनयो दीर्घसत्रिणः ॥ अभिनन्द्य यथान्यायं प्रणम्योत्थाय चार्चयन् ॥ २१ ॥ सोऽर्चितः सपरीवारकृतासनपरिग्रहः ॥ रोमहर्षणमासीनं महर्षेः शिष्यमैक्षत ॥ २२ ॥ अप्रत्युत्थायिनं सूतमकृतप्रह्वणाञ्जलिम् ॥ अध्यासीनं च तान्विप्रांश्चुकोपोद्वीक्ष्य माधवः ॥ २३ ॥ कस्मादसाविमान्विप्रानध्यास्ते प्रतिलोमजः ॥ धर्मपालांस्तथैवास्मान्वधमर्हति दुर्मतिः ॥ २४ ॥ ऋषेर्भगवतो भूत्वा शिष्योऽधीत्य बहूनि च ॥ सेतिहासपुराणानि धर्मशास्त्राणि सर्वशः ॥ २५ ॥ अदान्तस्याविनीतस्य वृथापण्डितमानिनः ॥ न गुणाय भवन्ति स्म नटस्येवाजितात्मनः ॥ २६ ॥ एतदर्थो हि लोकेऽस्मिन्नवतारो मया कृतः ॥ वध्या मे धर्मध्वजिनस्ते हि पातकिनोऽधिकाः ॥ २७ ॥

यमुनामनु यानि तीर्थानि गंगामनु च यानि तानि सर्वाणि गत्वा नैमिषमरण्यं जगाम ॥ २० ॥ अभिप्रेत्य श्रीराम इति ज्ञात्वा ॥ २१ ॥ महर्षेर्व्यासस्य ॥ २२ ॥ सूतं प्रतिलोमजम् । न कृतं प्रह्वणमंजलिश्च येन तम् । अध्यासीनं च तान् तेभ्योऽप्युच्चैरासीनमित्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ अजानन्नध्यास्त इति चेन्नैवमित्याह । ऋषेरिति ॥ २५ ॥ ननु बहुज्ञः कथमेवं कुर्यात्तत्राह । अदांतस्येति ॥ गुणाय यथोचितानुष्ठानाय ॥ २६ ॥ विप्रानध्यास्तामन्यद्वा किंचित्करोतु किं तवेति चेत्तत्राह । एतदर्थं इति ॥ धर्मध्वजिन उत्तमलिंगधारिणः ॥ २७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

दोर्बाहुम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ सख्युः शिशुपालस्य । ईक्षतामस्माकम् । प्रमत्तोऽनवहितः । व्यापादितो निहतः ॥ १७ ॥ अपराजितोऽहमिति मानिनं मानवंतम् । अपुनरावृत्तिं मृत्युम् । तिष्ठेः स्थास्यसि ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ घृणी दयावान् ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ जनिता जनयिता । ईशश्चेच्छक्तश्चेत् ॥ २६ ॥ २७ ॥ स्वबोधः स्वतःसिद्धज्ञानवानपि स्वजनस्नेहतः प्रकृतौ मनुष्यस्वभावे उपप्लुतो निमग्न आस्ते अतिष्ठत् ततस्तत्सर्वमासुरीं मायामबुध्यत् । माययेमिति ज्ञातवान् ॥ २८ ॥ स्वाप्नं स्वप्नप्रपंचं यथा

शाल्वः शौरेस्तु दोः सव्यं सशार्ङ्गं शार्ङ्गधन्वनः ॥ बिभेद न्यपतद्धस्ताच्छार्ङ्गमासीत्तदद्भुतम् ॥ १५ ॥ हाहाकारो महानासीद्भूतानां तत्र पश्यताम् ॥ निनद्य सौभराडुच्चैरिदमाह जनार्दनम् ॥ १६ ॥ यत्त्वया मूढ नः सख्युर्भ्रातुर्भार्या हृतेक्षताम् ॥ प्रमत्तः स सभामध्ये त्वया व्यापादितः सखा ॥ १७ ॥ तं त्वाऽद्य निशितैर्बाणैरपराजितमानिनम् ॥ नयाम्यपुनरावृत्तिं यदि तिष्ठेर्ममाग्रतः ॥ १८ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ वृथा त्वं कत्थसे मन्द न पश्यस्यन्तिकेऽन्तकम् ॥ पौरुषं दर्शयन्ति स्म शूरा न बहुभाषिणः ॥ १९ ॥ इत्युक्त्वा भगवान् शाल्वं गदया भीमवेगया ॥ तताड जत्रौ संरब्धः स चकम्पे वमन्नसृक् ॥ २० ॥ गदायां सन्निवृत्तायां शाल्वस्त्वन्तरधीयत ॥ ततो मुहूर्त आगत्य पुरुषः शिरसाऽच्युतम् ॥ देवक्या प्रहितोऽस्मीति नत्वा प्राह वचो रुदन् ॥ २१ ॥ कृष्ण कृष्ण महाबाहो पिता ते पितृवत्सल ॥ बद्ध्वाऽपनीतः शाल्वेन सौनिकेन यथा पशुः ॥ २२ ॥ निशम्य विप्रियं कृष्णो मानुषीं प्रकृतिं गतः ॥ विमनस्को घृणी स्नेहाद्बभाषे प्राकृतो यथा ॥ २३ ॥ कथं राममसम्भ्रान्तं जित्वाऽजेयं सुरासुरैः ॥ शाल्वेनाल्पीयसा नीतः पिता मे बलवान्विधिः ॥ २४ ॥ इति ब्रुवाणे गोविन्दे सौभराट् प्रत्युपस्थितः ॥ वसुदेवमिवानीय कृष्णं चेदमुवाच सः ॥ २५ ॥ एष ते जनिता तातो यदर्थमिह जीवसि ॥ वधिष्ये वीक्षतस्तेऽमुमीशश्चेत्पाहि बालिश ॥ २६ ॥ एवं निर्भर्त्स्य मायावी खड्गेनानकदुन्दुभेः ॥ उत्कृत्य शिर आदाय खस्थं सौभं समाविशत् ॥ २७ ॥ ततो मुहूर्तं प्रकृतावुपप्लुतः स्वबोध आस्ते स्वजनानुषङ्गतः ॥ महानुभावस्तदबुध्यदासुरीं मायां स शाल्वप्रसृतां मयोदिताम् ॥ २८ ॥ न तत्र दूतं न पितुः कलेवरं प्रबुद्ध आजौ समपश्यदच्युतः ॥ स्वाप्नं यथा चाम्बरचारिणं रिपुं सौभस्थमालोक्य निहन्तुमुद्यतः ॥ २९ ॥ एवं वदन्ति राजर्षे ऋषयः केच नान्विताः ॥ यत्स्ववाचो विरुध्येत नूनं ते न स्मरन्त्युत ॥ ३० ॥ क्व शोकमोहौ स्नेहो वा भयं वा येऽज्ञसम्भवाः ॥ क्व चाखण्डितविज्ञानज्ञानैश्वर्यस्त्वखण्डितः ॥ ३१ ॥

॥ २९ ॥ एवं परमतमुपन्यस्तं निराकरोति । एवमिति ॥ केच केचन । नान्विताः अनन्विताः पूर्वापरानुसंधानरहिताः । तदाह । यत्स्ववाच इति । तन्नानुस्मरंतीत्यर्थः । अयमभिप्रायः । न तावद्राजसूयार्थं रामेण सह गतः श्रीकृष्णः संकर्षणमनुज्ञाप्येति पूर्वमुक्तत्वात् ॥ ३० ॥ असंभावितं चेत्याह । क्व शोकमोहाविति ॥ भयं वा दुर्निमित्तदर्शनकृतं 'नूनं हन्युः पुरीं मम' इति यदुक्तं यच्च हस्ताच्छार्ङ्गं न्यपतदित्युक्तं तद्द्वयं वा क्वेति । अज्ञेषु संभवो येषां ते अखंडितानि विज्ञानज्ञानैश्वर्याणि यस्य सः । तत्र विज्ञानं स्वरूपविषयम् । ज्ञानं बाह्यविषयम् ॥ ३१ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

किंच । यस्य पादसेवया ऊर्जिता पुष्कला या आत्मविद्या तया अनादिश्चासावात्मविपर्ययग्रहश्च अहं कृशः सुखी दुःखीत्यादिलक्षणस्तं हिन्वंति नाशयंति संतः । ऐश्वर्यं पदं च । तस्य सतां गतेः कुतो नु मोह इति । अतो नैतद्वचनं सत्यमित्यर्थः ॥ ३२ ॥ किं तर्हि सत्यं तदाह । तं शस्त्रपूगैरिति ॥ वर्म कवचम् । रुरोज बभंज ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ लयार्कसंनिभं प्रलयकालीनसूर्यसदृशम् ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ देवगणैरीरिता वादिताः । किंच सखीनामिति ॥ ३७ ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कंधे उत्तरार्धे टीकायां सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥ ॥ 'ततोऽष्टसप्ततितमे दंतवक्त्रविदूरथौ ॥ हत्वा हरिः पुरे रेमे रामः सूतं ततोऽवधीत् ॥ १ ॥' सखीनामपचितिं कुर्वन्नित्युक्तं तदेवाह । शिशुपालस्येति ॥ पारोक्ष्यसौहृदं परोक्षे करणीयं सुहृत्कृत्यम् ॥ १ ॥ २ ॥ प्रत्यधात्प्रतिरुरोध ॥ ३ ॥ मुकुंदं प्राह दुर्मद इत्यादेरधिक्षेपपरता स्फुटैव । परमार्थस्तु दुर्मदो गतमदः प्राह । मुकुंदं तृतीये जन्मनि मुक्तिदानार्थमागतम् । अद्येति जन्मत्रयेऽन्विष्यमाणोऽद्य ब्रह्मशापावसाने भवान्मम स्वामी दृष्टिपथं गतः प्राप्तः एतद्दिष्ट्या दिष्ट्या भद्रं भद्रम् । अति-

यत्पादसेवोर्जितयाऽऽत्मविद्यया हिन्वन्त्यनाद्यात्मविपर्ययग्रहम् ॥ लभन्त आत्मीयमनन्तमैश्वरं कुतो नु मोहः परमस्य सद्गतेः ॥ ३२ ॥
तं शस्त्रपूगैः प्रहरन्तमोजसा शाल्वं शरैः शौरिरमोघविक्रमः ॥ विद्ध्वाऽच्छिनद्वर्म धनुः शिरोमणिं सौभं च शत्रोर्गदया रुरोज ह ॥ ३३ ॥
तत्कृष्णहस्तेरितया विचूर्णितं पपात तोये गदया सहस्रधा ॥ विसृज्य तद्भूतलमास्थितो गदामुद्यम्य शाल्वोऽच्युतमभ्यगाद्द्रुतम् ॥ ३४ ॥
आधावतः सगदं तस्य बाहुं भल्लेन छित्त्वाऽथ रथाङ्गमद्भुतम् ॥ वधाय शाल्वस्य लयार्कसन्निभं बिभ्रद्बभौ सार्क इवोदयाचलः ॥ ३५ ॥
जहार तेनैव शिरः सकुण्डलं किरीटयुक्तं पुरुमायिनो हरिः ॥ वज्रेण वृत्रस्य यथा पुरन्दरो बभूव हाहेति वचस्तदा नृणाम् ॥ ३६ ॥
तस्मिन्निपतिते पापे सौभे च गदया हते ॥ नेदुर्दुन्दुभयो राजन्दिवि देवगणेरिताः ॥ सखीनामपचितिं कुर्वन्दन्तवक्त्रो रुषाऽभ्ययात् ॥ ३७ ॥
इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे उत्तरार्धे सौभवधो नाम सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥
शिशुपालस्य शाल्वस्य पौण्ड्रकस्यापि दुर्मतिः ॥ परलोकगतानां च कुर्वन्पारोक्ष्यसौहृदम् ॥ १ ॥ एकः पदातिः संक्रुद्धो गदापाणिः प्रकम्पयन् ॥ पद्भ्यामिमां महाराज महासत्वो व्यदृश्यत ॥ २ ॥ तं तथा यान्तमालोक्य गदामादाय सत्वरः ॥ अवप्लुत्य रथात्कृष्णः सिन्धुं वेलेव प्रत्यधात् ॥ ३ ॥ गदामुद्यम्य कारूषो मुकुन्दं प्राह दुर्मदः ॥ दिष्ट्या दिष्ट्या भवानद्य मम दृष्टिपथं गतः ॥ ४ ॥ त्वं मातुलेयो नः कृष्ण मित्रध्रुङ्मां जिघांससि ॥ अतस्त्वां गदयामन्द हनिष्येवज्रकल्पया ॥ ५ ॥ तर्ह्यानृण्यमुपैम्यज्ञ मित्राणां मित्रवत्सलः ॥ बन्धुरूपमरिं हत्वा व्याधिं देहचरं यथा ॥ ६ ॥

हर्षे वीप्सा ॥ ४ ॥ किंच । हे कृष्ण त्वमस्माकं मातुलेयो बन्धुः एवमपि मित्रध्रुक् मित्राणि घातितवान्मां च जिघांससि तस्मादस्माकं त्वत्तो मृत्युः सनकाद्यनुग्रहप्राप्तो नूनं दुर्वारः अतस्त्वामेतावन्मात्रमहं याचे । किं तदाह । अमंद सर्वसहनसमर्थ । क्षात्रधर्मेण सेवितुं गदया त्वां हनिष्ये प्रहरिष्यामि तामेकवारं सहस्वेति । ननु वज्रतुल्यां त्वद्गदां को वा सहेत नैवमित्याह । अवज्रकल्पया उत्पलमालावदतिकोमलयेत्यर्थः ॥ ५ ॥ नन्वेवं हनने कस्तव पुरुषार्थस्तमाह । तर्हीति ॥ अज्ञ न विद्यते ज्ञो यस्मात् । हे सर्वज्ञेत्यर्थः । परमार्थतः स्वामिनमेतदेहसंबंधेन बंधुरूपमरिं ब्रह्मशापेन शत्रुत्वेन प्रतीतं त्वां हत्वा मित्राणामानृण्यमुपैष्यामि । विशेषेणाधीयते मनसि चिंत्यत इति व्याधिः । देहेंऽतर्यामितया चरतीति तथा तमीश्वरं हत्वा क्षात्रधर्मेणाराध्य । हंतेर्गत्यर्थस्य ज्ञानार्थत्वाज्ज्ञात्वेति वा । तेन यथा पित्रादीनामानृण्यमुपयंति तद्वदिति ॥ ६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रूक्षैरित्यादि प्रतीत्यभिप्रायेण । तोत्रैरंकुशादिभिः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ एवं श्रीकृष्णो महाबलानपि लीलया जयत्येवेति कृत्वा स कदाचिज्जरासंधादिभिर्निर्जित इति पशुदृष्टीनामीयते । नित्यजये हेतवः । योगेश्वरो भगवान् जगदीश्वर इति ॥ १६ ॥ 'विदूरथांतमामथ्य पूतनादिदनोः कुलम् ॥ कृष्णस्तूपारमन्नाराद्रामोऽहन्सूतवल्वलौ ॥' तत्प्रसंगमाह । श्रुत्वेति ॥ १७ ॥ प्रतिस्रोतं प्रतिलोमम् ॥ १८ ॥ सुदर्शनं तीर्थम् । चक्रं चक्रतीर्थम् ॥ १९ ॥

एवं रूक्षैस्तुदन्वाक्यैः कृष्णं तोत्रैरिव द्विपम् ॥ गदयाऽताडयन्मूर्ध्नि सिंहवद्व्यनदच्च सः ॥ ७ ॥ गदयाऽभिहतोऽप्याजौ न चचाल
यदूद्वहः ॥ कृष्णोऽपि तमहन्गुर्व्या कौमोदक्या स्तनान्तरे ॥ ८ ॥ गदानिर्भिन्नहृदय उद्वमन्रुधिरं मुखात् ॥ प्रसार्य केशबाह्वङ्घ्रीन्धरण्यां
न्यपतद्व्यसुः ॥ ९ ॥ ततः सूक्ष्मतरं ज्योतिः कृष्णमाविशदद्भुतम् ॥ पश्यतां सर्वभूतानां यथा चैद्यवधे नृप ॥ १० ॥ विदूरथस्तु तद्भ्राता
भ्रातृशोकपरिप्लुतः ॥ आगच्छदसिचर्मभ्यामुच्छ्वसंस्तज्जिघांसया ॥ ११ ॥ तस्य चापततः कृष्णश्चक्रेण क्षुरनेमिना ॥ शिरो जहार राजे-
न्द्र सकिरीटं सकुण्डलम् ॥ १२ ॥ एवं सौभं च शाल्वं च दन्तवक्रं सहानुजम् ॥ हत्वा दुर्विषहानन्यैरीडितः सुरमानवैः ॥ १३ ॥ मुनि-
भिः सिद्धगन्धर्वैर्विद्याधरमहोरगैः ॥ अप्सरोभिः पितृगणैर्यक्षैः किन्नरचारणैः ॥ १४ ॥ उपगीयमानविजयः कुसुमैरभिवर्षितः ॥ वृतश्च
वृष्णिप्रवरैर्विवेशालङ्कृतां पुरीम् ॥ १५ ॥ एवं योगेश्वरः कृष्णो भगवान् जगदीश्वरः ॥ ईयते पशुदृष्टीनां निर्जितो जयतीति सः ॥ १६ ॥
श्रुत्वा युद्धोद्यमं रामः कुरूणां सह पाण्डवैः ॥ तीर्थाभिषेकव्याजेन मध्यस्थः प्रययौ किल ॥ १७ ॥ स्नात्वा प्रभासे सन्तर्प्य देवर्षिपितृ-
मानवान् ॥ सरस्वतीं प्रतिस्रोतं ययौ ब्राह्मणसंवृतः ॥ १८ ॥ पृथूदकं बिन्दुसरस्त्रितकूपं सुदर्शनम् ॥ विशालं ब्रह्मतीर्थं च चक्रं प्राचीं सर-
स्वतीम् ॥ १९ ॥ यमुनामनु यान्येव गङ्गामनु च भारत ॥ जगाम नैमिषं यत्र ऋषयः सत्रमासते ॥ २० ॥ तमागतमभिप्रेत्य मुनयो दी-
र्घसत्रिणः ॥ अभिनन्द्य यथान्यायं प्रणम्योत्थाय चार्चयन् ॥ २१ ॥ सोऽर्चितः सपरीवारकृतासनपरिग्रहः ॥ रोमहर्षणमासीनं महर्षेः शि-
ष्यमैक्षत ॥ २२ ॥ अप्रत्युत्थायिनं सूतमकृतप्रह्वणाञ्जलिम् ॥ अध्यासीनं च तान्विप्रांश्चुकोपोद्वीक्ष्य माधवः ॥ २३ ॥ कस्मादसाविमा-
न्विप्रानध्यास्ते प्रतिलोमजः ॥ धर्मपालांस्तथैवास्मान्वधमर्हति दुर्मतिः ॥ २४ ॥ ऋषेर्भगवतो भूत्वा शिष्योऽधीत्य बहूनि च ॥ सेति-
हासपुराणानि धर्मशास्त्राणि सर्वशः ॥ २५ ॥ अदान्तस्याविनीतस्य वृथापण्डितमानिनः ॥ न गुणाय भवन्ति स्म नटस्येवाजि-
तात्मनः ॥ २६ ॥ एतदर्थो हि लोकेऽस्मिन्नवतारो मया कृतः ॥ वध्या मे धर्मध्वजिनस्ते हि पातकिनोऽधिकाः ॥ २७ ॥

यमुनामनु यानि तीर्थानि गंगामनु च यानि तानि सर्वाणि गत्वा नैमिषमरण्यं जगाम ॥ २० ॥ अभिप्रेत्य श्रीराम इति ज्ञात्वा ॥ २१ ॥ महर्षेर्व्यासस्य ॥ २२ ॥ सूतं प्रतिलोमजम् । न कृतं प्रह्वणमंजलिश्च येन तम् । अध्यासीनं च तान् तेभ्योऽप्युच्चैरासीनमित्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ अजानन्नध्यास्त इति चेन्नैवमित्याह । ऋषेरिति ॥ २५ ॥ ननु बहुज्ञः कथमेवं कुर्यात्तत्राह । अदांतस्येति ॥ गुणाय यथोचितानुष्ठानाय ॥ २६ ॥ विप्रानध्यास्तामन्यद्वा किंचित्करोतु किं तवेति चेत्तत्राह । एतदर्थ इति ॥ धर्मध्वजिन उत्तमलिंगधारिणः ॥ २७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आसारशर्करा धारासंपातवज्जलोपलाः ॥ ११ ॥ शं सुखं नाभ्यपद्यत ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ तुमुलं व्याकुलम् । लोमहर्षणं रौद्रम् ॥ १६ ॥ नैशं निशि भवं तम उष्णगुः सूर्य इव ॥ १७ ॥ किंच विव्याधेति ॥ स्वर्णमयानि पुंखानि पृष्ठप्रांता येषां तैः । अयो लोहं तन्मयानि मुखान्यग्राणि येषां तैः । ध्वजिनीपालं सेनान्यम् । सन्नतानि निम्नानि पर्वाणि ग्रंथयो येषां तैः ॥ १८ ॥ सैनिकान्भटान् । नेतॄन्सारथीन् ॥ १९ ॥ स्वपरसेनयोर्वर्त्तमानाः सर्वे पूजयामासुः संमानितवंतः ॥ २० ॥ कदाचिद्बहुरूपं कदाचिदेकरूपं क्वचित् दृश्यते क्वचिन्न दृश्यते एवं दुर्विभाव्यं दुर्वितर्क्यमभूत् ॥ २१ ॥ किंच क्वचिदिति ॥ एवं तद्दुरवस्थितमनवस्थितं चाभूत् ॥ २२ ॥ २३ ॥ अग्निवद्दाहकोऽर्कवद्द्युगत्सर्वतः संस्पर्शो येषां तैः । आशीविषवदेकदेशस्पर्शमात्रेण मारकत्वाद्दुरासदैर्दुःसहैः । पीड्यमानं पुरमनीकानि च यस्य सः । परैर्यदुभिरीरितैर्मुक्तैः ॥ २४ ॥ भृशार्दिता अपि स्वं स्वं रणं स्वां स्वां युद्धभूमिम् ॥ २५ ॥ मौर्व्या कार्ष्णायसमय्या । व्याहत्य प्रहृत्य ॥ २६ ॥ अपोवाहान्यतो निनाय ॥ २७ ॥ २८ ॥ मत् मत्तो विना । क्लीबं चित्तं यस्य तेन । त्वया सूतेन ॥ २९ ॥ पितरौ रामकृष्णावभिसंगम्य तत्पार्श्वं गत्वा ताभ्यां पृष्टः स्वयोग्यं किं नु वक्ष्यामीति ॥ ३० ॥

शिला द्रुमाश्चाशनयः सर्पा आसारशर्कराः ॥ प्रचण्डश्चक्रवातोऽभूद्रजसाऽऽच्छादिता दिशः ॥ ११ ॥ इत्यर्द्यमाना सौभेन कृष्णस्य नगरी भृशम् ॥ नाभ्यपद्यत शं राजंस्त्रिपुरेण यथा मही ॥ १२ ॥ प्रद्युम्नो भगवान्वीक्ष्य बाध्यमाना निजाः प्रजाः ॥ मा भैष्टेत्यभ्यधाद्वीरो रथारूढो महायशाः ॥ १३ ॥ सात्यकिश्चारुदेष्णश्च साम्बोऽक्रूरः सहानुजः ॥ हार्दिक्यो भानुविन्दश्च गदश्च शुकसारणौ ॥ १४ ॥ अपरे च महेष्वासा रथयूथपयूथपाः ॥ निर्ययुर्दंशिता गुप्ता रथेभाश्वपदातिभिः ॥ १५ ॥ ततः प्रववृते युद्धं शाल्वानां यदुभिः सह ॥ यथा सुराणां विबुधैस्तुमुलं लोमहर्षणम् ॥ १६ ॥ ताश्च सौभपतेर्माया दिव्यास्त्रै रुक्मिणीसुतः ॥ क्षणेन नाशयामास नैशं तम इवोष्णगुः ॥ १७ ॥ विव्याध पञ्चविंशत्या स्वर्णपुङ्खैरयोमुखैः ॥ शाल्वस्य ध्वजिनीपालं शरैः सन्नतपर्वभिः ॥ १८ ॥ शतेनाताडयच्छाल्वमेकैकेनास्य सैनिकान् ॥ दशभिर्दशभिर्नेतॄन्वाहनानि त्रिभिस्त्रिभिः ॥ १९ ॥ तदद्भुतं महत्कर्म प्रद्युम्नस्य महात्मनः ॥ दृष्ट्वा तं पूजयामासुः सर्वे स्वपरसैनिकाः ॥ २० ॥ बहुरूपैकरूपं तद्दृश्यते न च दृश्यते ॥ मायामयं मयकृतं दुर्विभाव्यं परैरभूत् ॥ २१ ॥ क्वचिद्भूमौ क्वचिद्व्योम्नि गिरिमूर्ध्नि जले क्वचित् ॥ अलातचक्रवद्भ्राम्यत्सौभं तद्दुरवस्थितम् ॥ २२ ॥ यत्रयत्रोपलक्ष्येत स सौभः सहसैनिकः ॥ शाल्वस्ततस्ततोऽमुञ्चच्छरान्सात्वतयूथपाः ॥ २३ ॥ शरैरग्न्यर्कसंस्पर्शैराशीविषदुरासदैः ॥ पीड्यमानपुरानीकः शाल्वोऽमुह्यत्परेरितैः ॥ २४ ॥ शाल्वानीकपशस्त्रौघैर्वृष्णिवीरा भृशार्दिताः ॥ न तत्यजू रणं स्वं स्वं लोकद्वयजिगीषवः ॥ २५ ॥ शाल्वामात्यो द्युमान्नाम प्रद्युम्नं प्राक्प्रपीडितः ॥ आसाद्य गदया मौर्व्या व्याहत्य व्यनदद्बली ॥ २६ ॥ प्रद्युम्नं गदया शीर्णवक्षस्थलमरिन्दमम् ॥ अपोवाह रणात्सूतो धर्मविद्दारुकात्मजः ॥ २७ ॥ लब्धसंज्ञो मुहूर्तेन कार्ष्णिः सारथिमब्रवीत् ॥ अहो असाध्विदं सूत यद्रणान्मेऽपसर्पणम् ॥ २८ ॥ न यदूनां कुले जातः श्रूयते रणविच्युतः ॥ विना मत्क्लीबचित्तेन सूतेन प्राप्तकिल्बिषात् ॥ २९ ॥ किं नु वक्ष्येऽभिसङ्गम्य पितरौ रामकेशवौ ॥ युद्धात्सम्यगपक्रान्तः पृष्टस्तत्रात्मनः क्षमम् ॥ ३० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

देवरान्पतिभ्रातॄन् उत सखीन्सखीनपि। दृतीभिरुदकनोदनचर्मयंत्रैः सेचनपात्रैश्च। मलधियां कामिनाम् ॥ १७ ॥ क्रियाभिरंगक्रियाभिः क्रतुराट् सशरीरो राजसूय इव ॥ ॥ १८ ॥ पत्नीसंयाजो यागविशेषः। अवभृथसंबंधि आवभृथ्यं च। तैश्चरित्वाताननुष्ठायेत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ अहते नूतने। आनर्चार्चितवान् ॥ २२ ॥ २३ ॥ सुराणामिव रुक् कांतिर्येषाम्। मणिकुंडलैः सहिताः स्रगुष्णीपादयो येषां ते कुंडलयुगेनालकवृंदेन च जुष्टा वक्त्रश्रीर्यासां ताः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

ता देवरानुत सखीन्सिषिचुर्दृतीभिः क्लिन्नाम्बरा विवृतगात्रकुचोरुमध्याः ॥ औत्सुक्यमुक्तकबराच्च्यवमानमाल्याः क्षोभं दधुर्मलधियां रुचिरैर्विहारैः ॥ १७॥ स सम्राड्रथमारूढः सदश्वं रुक्ममालिनम् ॥ व्यरोचत स्वपत्नीभिः क्रियाभिः क्रतुराडिव ॥ १८ ॥ पत्नीसंयाजावभृथ्यैश्चरित्वा ते तमृत्विजः ॥ आचान्तं स्नापयाञ्चक्रुर्गङ्गायां सह कृष्णया ॥ १९ ॥ देवदुन्दुभयो नेदुर्नरदुन्दुभिभिः समम् ॥ मुमुचुः पुष्पवर्षाणि देवर्षिपितृमानवाः ॥ २० ॥ सस्नुस्तत्र ततः सर्वे वर्णाश्रमयुता नराः ॥ महापातक्यपि यतः सद्यो मुच्येत किल्बिषात् ॥ २१ ॥ अथ राजाऽहते क्षौमे परिधाय स्वलङ्कृतः ॥ ऋत्विक्सदस्यविप्रादीनानर्चाभरणाम्बरैः ॥ २२ ॥ बन्धुज्ञातिनृपान्मित्रसुहृदोऽन्यांश्च सर्वशः ॥ अभीक्ष्णं पूजयामास नारायणपरो नृपः ॥ २३ ॥ सर्वे जनाः सुररुचो मणिकुण्डलस्रगुष्णीषकञ्चुकदुकूलमहार्घ्यहाराः ॥ नार्यश्च कुण्डलयुगालकवृन्दजुष्टवक्त्रश्रियः कनकमेखलया विरेजुः ॥ २४ ॥ अथर्त्विजो महाशीलाः सदस्या ब्रह्मवादिनः ॥ ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्रा राजानो ये समागताः ॥ २५ ॥ देवर्षिपितृभूतानि लोकपालाः सहानुगाः ॥ पूजितास्तमनुज्ञाप्य स्वधामानि ययुर्नृप ॥ २६ ॥ हरिदासस्य राजर्षे राजसूयमहोदयम् ॥ नैवातृप्यन्प्रशंसन्तः पिबन्मर्त्योऽमृतं यथा ॥ २७ ॥ ततो युधिष्ठिरो राजा सुहृत्संबन्धिबान्धवान् ॥ प्रेम्णा निवासयामास कृष्णं च त्यागकातरः ॥ २८ ॥ भगवानपि तत्राङ्ग न्यवात्सीत्तत्प्रियङ्करः ॥ प्रस्थाप्य यदुवीरांश्च साम्बादींश्च कुशस्थलीम् ॥ २९ ॥ इत्थं राजा धर्मसुतो मनोरथमहार्णवम् ॥ सुदुस्तरं समुत्तीर्य कृष्णेनासीद्गतज्वरः ॥ ३० ॥ एकदाऽन्तःपुरे तस्य वीक्ष्य दुर्योधनः श्रियम् ॥ अतप्यद्राजसूयस्य महित्वं चाच्युतात्मनः ॥ ३१ ॥ यस्मिन्नरेन्द्रदितिजेन्द्रसुरेन्द्रलक्ष्मीर्नाना विभान्ति किल विश्वसृजोपक्लृप्ताः ॥ ताभिः पतीन्द्रुपदराजसुतोपतस्थे यस्यां विषक्तहृदयः कुरुराडतप्यत् ॥ ३२ ॥ यस्मिंस्तदा मधुपतेर्महिषीसहस्रं श्रोणीभरेण शनकैः क्वणदङ्घ्रिशोभम् ॥ मध्येसुचारु कुचकुङ्कुमशोणहारं श्रीमन्मुखं प्रचलकुण्डलकुन्तलाढ्यम् ॥ ३३ ॥ सभायां मयक्लृप्तायां क्वापि धर्मसुतोऽधिराट् ॥ वृतोऽनुजैर्बन्धुभिश्च कृष्णेनापि स्वचक्षुषा ॥ ३४ ॥

गतज्वरो निश्चिंत आसीत् ॥ ३० ॥ अच्युते आत्मा यस्य तस्य ॥ ३१ ॥ नरेंद्रादीनां लक्ष्मीर्लक्ष्म्यो विभूतयो विश्वसृजा मयेनोपक्लृप्ता विरचिताः ताभिः सह कुरुराड् दुर्योधनोऽतप्यत् ॥ ३२ ॥ महिषीसहस्रमिति बहुत्वोपलक्षणम्। क्वणद्भिरंघ्रिभिः शोभा यस्य। मध्येसुचारु सुचारुमध्यमित्यर्थः। कुचकुंकुमैः शोणा हारा यस्य तत्। श्रीमंति मुखानि यस्य तत्। चलैः कुंडलैः कुंतलैश्चाढ्यं संपन्नमशोभतेति शेषः ॥ ३३ ॥ क्वापि कदाचित्स विरेज इति शेषः। स्वस्य चक्षुषा हिताहितज्ञापकेन ॥ ३४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३५ ॥ मानी साहंकारः । किरीटं च माला च विद्येते यस्य सः । न्यविशद्विवेश । क्षिपन् द्वाःस्थादीनधिक्षिन् ॥ ३६ ॥ तत्र स्थले वस्त्रांतमभ्यगृह्णादाकुंचितवान् । कुतः । तस्मिन्स्थले एव भ्रांत्या जलं मत्वा जले चापतत् । कुतः । स्थलवद्भ्रांत्या ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ भुवो भरं भारं जिहीर्षुरिति अद्य संपादितेन कलहबीजेन कुरूणां संहारं करिष्यामीति मत्वेति । किंच यस्य दृशा दृष्टिमात्रेण दुर्योधनो भ्रमति स्म भ्रांतिं प्राप, मयमाया तु निमित्तमात्रम् । स भूभारहरणबीजं दुर्योधनस्य भ्रमं भीमादिहास्येन च तस्य पराभवं विधाय तूष्णीमासीदित्यर्थः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कंधे उत्तरार्धे पंचसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥ ॥ ' ततः षट्सप्ततितमे वृष्णिशाल्वमहामृधे ॥ द्युमद्गदाप्रहारेण रणात्प्रद्युम्ननिर्गमः ॥ १ ॥ संपाद्य धर्मराजस्य राजसूयमहोदयम् ॥ निहत्य सौभराजादीनथोपारमदच्युतः ॥ २ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ प्रत्यहं सकृत्पांसुमुष्टि-

आसीनः काञ्चने साक्षादासने मघवानिव ॥ पारमेष्ठ्यश्रिया जुष्टस्तूयमानश्च बन्दिभिः ॥ ३५ ॥ तत्र दुर्योधनो मानी परीतो भ्रातृभिर्नृप ॥ किरीटमाली न्यविशदसिहस्तः क्षिपन्रुषा ॥ ३६ ॥ स्थलेऽभ्यगृह्णाद्वस्त्रान्तं जलं मत्वा स्थलेऽपतत् ॥ जले च स्थलवद्भ्रान्त्या मयमायाविमोहितः ॥ ३७ ॥ जहास भीमस्तं दृष्ट्वा स्त्रियो नृपतयोऽपरे ॥ निवार्यमाणा अप्यङ्ग राज्ञा कृष्णानुमोदिताः ॥ ३८ ॥ स व्रीडितोऽवाग्वदनो रुषा ज्वलन्निष्क्रम्य तूष्णीं प्रययौ गजाह्वयम् ॥ हाहेति शब्दः सुमहानभूत्सतामजातशत्रुर्विमना इवाभवत् ॥ बभूव तूष्णीं भगवान्भुवो भरं समुज्जिहीर्षुर्भ्रमति स्म यद्दृशा ॥ ३९ ॥ एतत्तेऽभिहितं राजन्यत्पृष्टोऽहमिह त्वया ॥ सुयोधनस्य दौरात्म्यं राजसूये महाक्रतौ ॥ ४० ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे उत्तरार्धे दुर्योधनमानभङ्गो नाम पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अथान्यदपि कृष्णस्य शृणु कर्माद्भुतं नृप ॥ क्रीडानरशरीरस्य यथा सौभपतिर्हतः ॥ १ ॥ शिशुपालसखः शाल्वो रुक्मिण्युद्वाह आगतः ॥ यदुभिर्निर्जितः सङ्ख्ये जरासन्धादयस्तथा ॥ २ ॥ शाल्वः प्रतिज्ञामकरोच्छृण्वतां सर्वभूभुजाम् ॥ अयादवीं क्ष्मां करिष्ये पौरुषं मम पश्यत ॥ ३ ॥ इति मूढः प्रतिज्ञाय देवं पशुपतिं प्रभुम् ॥ आराधयामास नृप पांसुमुष्टिं सकृद्ग्रसन् ॥ ४ ॥ संवत्सरान्ते भगवानाशुतोष उमापतिः ॥ वरेण छन्दयामास शाल्वं शरणमागतम् ॥ ५ ॥ देवासुरमनुष्याणां गन्धर्वोरगरक्षसाम् ॥ अभेद्यं कामगं वव्रे स यानं वृष्णिभीषणम् ॥ ६ ॥ तथेति गिरिशादिष्टो मयः परपुरञ्जयः ॥ पुरं निर्माय शाल्वाय प्रादात्सौभमयस्मयम् ॥ ७ ॥ स लब्ध्वा कामगं यानं तमोधाम दुरासदम् ॥ ययौ द्वारवतीं शाल्वो वैरं वृष्णिकृतं स्मरन् ॥ ८ ॥ निरुध्य सेनया शाल्वो महत्या भरतर्षभ ॥ पुरीं बभञ्जोपवनान्युद्यानानि च सर्वशः ॥ ९ ॥ सगोपुराणि द्वाराणि प्रासादाट्टालतोलिकाः ॥ विहारान्स विमानाग्र्यान्निपेतुः शस्त्रवृष्टयः ॥ १० ॥

मेकां ग्रसन् भक्षयन् ॥ ४ ॥ संवत्सरांत इति आशुतोषोऽपि भगवानुमापतिः श्रीकृष्णविद्विषि शाल्वे वरस्य वैफल्यं मन्यमानो न शीघ्रं प्रादुरभूत् तस्यातिनिर्बन्धमालक्ष्य संवत्सरांते च वरेण च्छंदयामासेच्छां कारितवान्वरं वृणीष्वेत्युवाचेत्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ तथेति प्रतिज्ञाय गिरिशेनादिष्टोऽयस्मयं लोहमयं पुरं सौभसंज्ञं निर्माय रचयित्वा प्रादात् ॥ ७ ॥ तमसोंऽधकारस्य धामाश्रयम् । अन्यैर्दुरासदं दुष्प्राप्यम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ प्रासादा गृहा अट्टलास्तदुपरिगृहास्तोलिकास्तत्पर्यन्तकुड्यानि ताः । विहारान् क्रीडास्थानानि च स बभंज । किंच विमानाग्र्यात्तस्माच्छस्त्रवृष्ट्यादयः पेतुः ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आसारशर्करा धारासंपातवज्जलोपलाः ॥ ११ ॥ शं सुखं नाभ्यपद्यत ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ तुमुलं व्याकुलम् । लोमहर्षणं रौद्रम् ॥ १६ ॥ नैशं निशि भवं तम उष्णगुः सूर्य इव ॥ १७ ॥ किंच विव्याधेति ॥ स्वर्णमयानि पुंखानि पृष्ठप्रांता येषां तैः । अयो लोहं तन्मयानि मुखान्यग्राणि येषां तैः । ध्वजिनीपालं सेनान्यम् । सन्नतानि निम्नानि पर्वाणि ग्रंथयो येषां तैः ॥ १८ ॥ सैनिकान्भटान् । नेतॄन्सारथीन् ॥ १९ ॥ स्वपरसेनयोर्वर्त्तमानाः सर्वे पूजयामासुः संमानितवंतः ॥ २० ॥ कदाचिद्बहुरूपं कदाचिदेकरूपं क्वचित् दृश्यते क्वचिन्न दृश्यते एवं दुर्विभाव्यं दुर्वितर्क्यमभूत् ॥ २१ ॥ किंच क्वचिदिति ॥ एवं तद्दुरवस्थितमनवस्थितं चाभूत् ॥ २२ ॥ २३ ॥ अग्निवद्दाहकोऽर्कवद्युगपत्सर्वतः संस्पर्शो येषां तैः । आशीविषवदेकदेशस्पर्शमात्रेण मारकत्वाद्दुरासदैर्दुःसहैः । पीड्यमानं पुरमनीकानि च यस्य सः । परैर्यदुभिरीरितैर्मुक्तैः ॥ २४ ॥ भृशार्दिता अपि स्वं स्वं रणं स्वां स्वां युद्धभूमिम् ॥ २५ ॥ मौर्व्या कार्ष्णायसमय्या । व्याहत्य प्रहृत्य ॥ २६ ॥ अपोवाहान्यतो निनाय ॥ २७ ॥ २८ ॥ मत् मत्तो विना । क्लीबं चित्तं यस्य तेन । त्वया सूतेन ॥ २९ ॥ पितरौ रामकृष्णावभिसंगम्य तत्पार्श्वं गत्वा ताभ्यां पृष्टः स्वयोग्यं किं नु वक्ष्यामीति ॥ ३० ॥

शिला द्रुमाश्चाशनयः सर्पा आसारशर्कराः ॥ प्रचण्डश्चक्रवातोऽभूद्रजसाऽऽच्छादिता दिशः ॥ ११ ॥ इत्यर्द्यमाना सौभेन कृष्णस्य नगरी भृशम् ॥ नाभ्यपद्यत शं राजंस्त्रिपुरेण यथा मही ॥ १२ ॥ प्रद्युम्नो भगवान्वीक्ष्य बाध्यमाना निजाः प्रजाः ॥ मा भैष्टेत्यभ्यधाद्वीरो रथारूढो महायशाः ॥ १३ ॥ सात्यकिश्चारुदेष्णश्च साम्बोऽक्रूरः सहानुजः ॥ हार्दिक्यो भानुविन्दश्च गदश्च शुकसारणौ ॥ १४ ॥ अपरे च महेष्वासा रथयूथपयूथपाः ॥ निर्ययुर्दंशिता गुप्ता रथेभाश्वपदातिभिः ॥ १५ ॥ ततः प्रववृते युद्धं शाल्वानां यदुभिः सह ॥ यथा सुराणां विबुधैस्तुमुलं लोमहर्षणम् ॥ १६ ॥ ताश्च सौभपतेर्माया दिव्यास्त्रै रुक्मिणीसुतः ॥ क्षणेन नाशयामास नैशं तम इवोष्णगुः ॥ १७ ॥ विव्याध पञ्चविंशत्या स्वर्णपुङ्खैरयोमुखैः ॥ शाल्वस्य ध्वजिनीपालं शरैः सन्नतपर्वभिः ॥ १८ ॥ शतेनाताडयच्छाल्वमेकैकेनास्य सैनिकान् ॥ दशभिर्दशभिर्नेतॄन्वाहनानि त्रिभिस्त्रिभिः ॥ १९ ॥ तदद्भुतं महत्कर्म प्रद्युम्नस्य महात्मनः ॥ दृष्ट्वा तं पूजयामासुः सर्वे स्वपरसैनिकाः ॥ २० ॥ बहुरूपैकरूपं तद्दृश्यते न च दृश्यते ॥ मायामयं मयकृतं दुर्विभाव्यं परैरभूत् ॥ २१ ॥ क्वचिद्भूमौ क्वचिद्व्योम्नि गिरिमूर्ध्नि जले क्वचित् ॥ अलातचक्रवद्भ्राम्यत्सौभं तद्दुरवस्थितम् ॥ २२ ॥ यत्रयत्रोपलक्ष्येत स सौभः सहसैनिकः ॥ शाल्वस्ततस्ततोऽमुञ्चच्छरान्सात्वतयूथपाः ॥ २३ ॥ शरैरग्न्यर्कसंस्पर्शैराशीविषदुरासदैः ॥ पीड्यमानपुरानीकः शाल्वोऽमुह्यत्परेरितैः ॥ २४ ॥ शाल्वानीकपशस्त्रौघैर्वृष्णिवीरा भृशार्दिताः ॥ न तत्यजू रणं स्वं स्वं लोकद्वयजिगीषवः ॥ २५ ॥ शाल्वामात्यो द्युमान्नाम प्रद्युम्नं प्राक्प्रपीडितः ॥ आसाद्य गदया मौर्व्या व्याहत्य व्यनदद्बली ॥ २६ ॥ प्रद्युम्नं गदया शीर्णवक्षःस्थलमरिन्दमम् ॥ अपोवाह रणात्सूतो धर्मविद्दारुकात्मजः ॥ २७ ॥ लब्धसंज्ञो मुहूर्तेन कार्ष्णिः सारथिमब्रवीत् ॥ अहो असाध्विदं सूत यद्रणान्मेऽपसर्पणम् ॥ २८ ॥ न यदूनां कुले जातः श्रूयते रणविच्युतः ॥ विना मत्क्लीबचित्तेन सूतेन प्राप्तकिल्बिषात् ॥ २९ ॥ किं नु वक्ष्येऽभिसङ्गम्य पितरौ रामकेशवौ ॥ युद्धात्सम्यगपक्रान्तः पृष्टस्तत्रात्मनः क्षमम् ॥ ३० ॥

॥११८॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

कुलं ययातिना शप्तमपि किं सद्भिर्बहिष्कृतमपि तु शिरसा धृतम् । किंचास्मदादिकुलवत्किं वृथा पानरतमपि त्वतिनियताचारमित्यर्थः । अहो यदूनामेव तावदीदृशं माहात्म्यम् । यदुकुलवृद्धस्य ययातेः शापो न प्राभूदित्यादि । अयं तु साक्षादीश्वरोऽतः सपर्यामात्रं कथमर्हतीत्यर्थः ॥ ३६ ॥ किंच । ये राजानो दुष्टानुचाटयंति तदर्थं कीकटादिदेशान्प्याश्रयंति एते तु ब्रह्मर्षिसेवितानेव देशानाश्रित्याब्रह्मवर्चसं समुद्रं दुर्गमपि हित्वा हापयित्वेत्यर्थः । बाधंते तथा या दस्यवः प्रजास्ताश्च । अयमर्थः । वेदतदर्थाभियोगो ब्रह्मवर्चसं तद्विरुद्धमब्रह्मवर्चसं सुमुद्रं मुद्राऽत्र लिंगं तत्सहितं समुद्रम् । वेदविरुद्धलिंगधारिणं पाखंडमित्यर्थः । तल्लिंगं त्याजयित्वा बाधंते दंडयंति । कथंभूतम् । दुर्गम् । धर्मवत्प्रतीतेरधर्मतया दुर्ज्ञेयमित्यर्थः । तथा दस्यवो दस्यूनपि प्रजावेषेण वर्तमानान् दंडयति । अतो यदुभ्योऽन्यः को नाम धार्मिकोऽस्तीति । पारुष्यं तूक्तार्थमेव ॥ ३७ ॥

ब्रह्मर्षिसेवितान्देशान्हित्वैतेऽब्रह्मवर्चसम् ॥ समुद्रं दुर्गमाश्रित्य बाधन्ते दस्यवः प्रजाः ॥ ३७ ॥ एवमादीन्यभद्राणि बभाषे नष्टमङ्गलः ॥ नोवाच किंचिद्भगवान्यथा सिंहः शिवारुतम् ॥ ३८ ॥ भगवन्निन्दनं श्रुत्वा दुःसहं तत्सभासदः ॥ कर्णौ पिधाय निर्जग्मुः शपन्तश्चेदिपं रुषा ॥ ३९ ॥ निन्दां भगवतः शृण्वंस्तत्परस्य जनस्य वा ॥ ततो नापैति यः सोऽपि यात्यधः सुकृताच्च्युतः ॥४०॥ ततः पाण्डुसुताः क्रुद्धा मत्स्यकैकयसृञ्जयाः ॥ उदायुधाः समुत्तस्थुः शिशुपालजिघांसवः ॥ ४१ ॥ ततश्चैद्यस्त्वसम्भ्रान्तो जगृहे खड्गचर्मणी ॥ भर्त्सयन्कृष्णपक्षीयान्राज्ञः सदसि भारत ॥ ४२ ॥ तावदुत्थाय भगवान्स्वान्निवार्य स्वयं रुषा ॥ शिरः क्षुरान्तचक्रेण जहारापततो रिपोः ॥ ४३ ॥ शब्दः कोलाहलोऽप्यासीच्छिशुपाले हते महान् ॥ तस्यानुयायिनो भूपा दुद्रुवुर्जीवितैषिणः ॥ ४४ ॥ चैद्यदेहोत्थितं ज्योतिर्वासुदेवमुपाविशत् ॥ पश्यतां सर्वभूतानामुल्केव भुवि खाच्च्युता ॥ ४५ ॥ जन्मत्रयानुगुणितवैरसंरब्धया धिया ॥ ध्यायंस्तन्मयतां यातो भावो हि भवकारणम् ॥ ४६ ॥ ऋत्विग्भ्यः ससदस्येभ्यो दक्षिणां विपुलामदात् ॥ सर्वान्सम्पूज्य विधिवच्चक्रेऽवभृथमेकराट् ॥ ४७ ॥ साधयित्वा क्रतुं राज्ञः कृष्णो योगेश्वरेश्वरः ॥ उवास कतिचिन्मासान्सुहृद्भिरभियाचितः ॥ ४८ ॥ ततोऽनुज्ञाप्य राजानमनिच्छन्तमपीश्वरः ॥ ययौ सभार्यः सामात्यः स्वपुरं देवकीसुतः ॥४९॥ वर्णितं तदुपाख्यानं मया ते बहुविस्तरम् ॥ वैकुण्ठवासिनोर्जन्म विप्रशापात्पुनः पुनः ॥ ५० ॥ राजसूयावभृथ्येन स्नातो राजा युधिष्ठिरः ॥ ब्रह्मक्षत्रसभामध्ये शुशुभे सुरराडिव ॥ ५१ ॥ राज्ञा सभाजिताः सर्वे सुरमानवखेचराः ॥ कृष्णं क्रतुं च शंसन्तः स्वधामानि ययुर्मुदा ॥ ५२ ॥ दुर्योधनमृते पापं कलिं कुरुकुलामयम् ॥ यो न सेहे श्रियं स्फीतां दृष्ट्वा पाण्डुसुतस्य ताम् ॥ ५३ ॥

शिवा फेरुस्तस्या रुतं श्रुत्वा यथा सिंहो न किंचिद्ब्रूते तद्वत् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ तावदुत्थायेत्यस्यायमभिप्रायः । एष मत्पार्षदो मत्तुल्यबलः सर्वानेतान्हन्यादतो मयैव शीघ्रं हंतव्य इति तत्क्षणमेवोत्थाय शिरो जहारेति ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ नन्वेवं निंदकस्य कथं वासुदेवे प्रवेशस्तत्राह । जन्मत्रयेति ॥ जन्मत्रयेऽनुगुणितमनुवर्तितं यद्वैरं तेन संरब्धयाऽऽविष्टया । तन्मयतां तत्स्वरूपतां यातः । पुनः पार्षदो बभूवेत्यर्थः । अत्र हेतुः । भावो हीति ॥ भावो भावना अनुध्यानं भवस्य ध्येयाकारजन्मनः कारणम् । पेशस्कारिध्यानेन कीटादौ तथा दृष्टत्वादित्यर्थः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ सुरा मानवाः खेचराः प्रमथाश्च ॥ ५२ ॥ पापं धर्मद्विषम् । अत्र हेतुः । कालिं कलेरंशम् । अतएव कुरुकुलस्यामयं व्याधिवन्नाशकम् ॥ ५३ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रवेरिवोदयास्तमयादिकर्मभिरित्यर्थः । तथा च श्रुतिः "न कर्मणा वर्धते नो कनीयान्" इति ॥ ४ ॥ नन्वेवमप्यहं परमेश्वरो ममेदं नीचं कर्मायाग्यमिति मनसि कथं न भवेदत आह । न वै त इति ॥ हे अजित तव भक्तानामेव तावदियं नानाधीर्भेदमतिर्नास्ति । यथा पशूनामज्ञानां वैकृता शरीरविषया । तव तु नास्तीति किं पुनर्वक्तव्यमित्यर्थः ॥ ५ ॥ यज्ञिये यज्ञोचिते वसंतादिकाले । युक्तानभियुक्तान् । स युधिष्ठिरः ऋत्विजो होतृप्रमुखान् वव्रे वृतवान् ॥ ६ ॥ तानाह द्वैपायन इति त्रिभिः ॥ ७ ॥ ८ ॥ अकृतव्रणांतानेतानृत्विग्गुपद्रष्टादिभेदेन वव्रे ॥ ९ ॥ अन्ये चोपहूता यज्ञदिदृक्षवस्तत्रेयुरित्यन्वयः ॥ १० ॥ ११ ॥ देवयजनं यज्ञभूमिम् । कृष्ट्वा कर्षणादिभिः संशोध्य ।

न वै तेऽजित भक्तानां ममाहमिति माधव ॥ त्वं तवेति च नानाधीः पशूनामिव वैकृता ॥ ५ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्युक्त्वा यज्ञिये काले वव्रे युक्तान्स ऋत्विजः ॥ कृष्णानुमोदितः पार्थो ब्राह्मणान्ब्रह्मवादिनः ॥ ६ ॥ द्वैपायनो भरद्वाजः सुमन्तुर्गौतमोऽसितः ॥ वसिष्ठश्च्यवनः कण्वो मैत्रेयः कवषस्त्रितः ॥ ७ ॥ विश्वामित्रो वामदेवः सुमतिर्जैमिनिः क्रतुः ॥ पैलः पराशरो गर्गो वैशम्पायन एव च ॥ ८ ॥ अथर्वा कश्यपो धौम्यो रामो भार्गव आसुरिः ॥ वीतिहोत्रो मधुच्छन्दा वीरसेनोऽकृतव्रणः ॥ ९ ॥ उपहूतास्तथा चान्ये द्रोणभीष्मकृपादयः ॥ धृतराष्ट्रः सहसुतो विदुरश्च महामतिः ॥ १० ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा यज्ञदिदृक्षवः ॥ तत्रेयुः सर्वराजानो राज्ञां प्रकृतयो नृप ॥ ११ ॥ ततस्ते देवयजनं ब्राह्मणाः स्वर्णलाङ्गलैः ॥ कृष्ट्वा तत्र यथाऽऽम्नायं दीक्षयाञ्चक्रिरे नृपम् ॥ १२ ॥ हैमाः किलोपकरणा वरुणस्य यथा पुरा ॥ इन्द्रादयो लोकपाला विरिञ्चिभवसंयुताः ॥ १३ ॥ सगणाः सिद्धगन्धर्वा विद्याधरमहोरगाः ॥ मुनयो यक्षरक्षांसि खगकिन्नरचारणाः ॥ १४ ॥ राजानश्च समाहूता राजपत्न्यश्च सर्वशः ॥ राजसूयं समीयुः स्म राज्ञः पाण्डुसुतस्य वै ॥ १५ ॥ मेनिरे कृष्णभक्तस्य सूपपन्नमविस्मिताः ॥ अयाजयन्महाराजं याजका देववर्चसः ॥ राजसूयेन विधिवत्प्राचेतसमिवामराः ॥ १६ ॥ सुत्येऽहन्यवनीपालो याजकान्सदसस्पतीन् ॥ अपूजयन्महाभागान्यथावत्सुसमाहितः ॥ १७ ॥ सदस्याग्र्यार्हणार्हं वै विमृशन्तः सभासदः ॥ नाध्यगच्छन्ननैकान्त्यात्सहदेवस्तदाऽब्रवीत् ॥ १८ ॥ अर्हति ह्यच्युतः श्रैष्ठ्यं भगवान्सात्वतां पतिः ॥ एष वै देवताः सर्वा देशकालधनादयः ॥ १९ ॥ यदात्मकमिदं विश्वं क्रतवश्च यदात्मकाः ॥ अग्निराहुतयो मन्त्राः सांख्यं योगश्च यत्परः ॥ २० ॥ एक एवाद्वितीयोऽसावैतदात्म्यमिदं जगत् ॥ आत्मनात्माश्रयः सभ्याः सृजत्यवति हन्त्यजः ॥ २१ ॥

दीक्षयांचक्रिरे दीक्षासंस्कारयुक्तमकुर्वन् ॥ १२ ॥ उपकरणा उपस्कराः । वरुणस्य राजसूये यथा आसन्निति शेषः । किंच इंद्रादयो देवगणाः ॥ १३ ॥ १४ ये च राजादयः समाहूतास्तत्र समीयुः स्म । ते सर्वे कृष्णभक्तस्य पांडुसुतस्य राज्ञो युधिष्ठिरस्य राजसूयमविस्मिताः संतः सूपपन्नं सुसंपन्नं मेनिरे इत्यन्वयः ॥ १५ ॥ याजका ऋत्विजः ॥ १६ ॥ सुत्येऽहनि सोमाभिषवदिने ॥ १७ ॥ अग्र्यार्हणमग्रपूजा तस्यार्हं योग्यम् । अनैकान्त्यायोग्यानां बहुत्वेनैकस्यानिश्चयात् ॥ १८ ॥ १९ ॥ सांख्यं ज्ञानम् । योग उपासना ॥ २० ॥ ननु सांख्यं केवलपरं, योगः सविशेषणपरः, कथमुभयोरेकपरत्वं तत्राह । एक एवाद्वितीयोऽसावतः सांख्यस्यैतत्परत्वं युक्तम् ।

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सविशेषणभूतस्य सर्वप्रपंचस्य तन्मयत्वात्सविशेषणविषयस्य योगस्यापि युक्तमद्वितीयपरत्वमित्याह । ऐतदात्म्यमिति ॥ एष श्रीकृष्ण आत्मा यस्य तदेतदात्म तस्य भाव
विशेषणभूतस्य सर्वप्रपंचस्य तन्मयत्वात्सविशेषणविषयस्य योगस्यापि युक्तमद्वितीयपरत्वमित्याह । ऐतदात्म्यमिति ॥ एष श्रीकृष्ण आत्मा यस्य तदेतदात्म तस्य भाव ऐतदात्म्यम् । भवितर्येव भावनिर्देशः । "ऐतदात्म्यमिदं सर्वम्" इति श्रुतेः । अत्र हेतुः । आत्मनेति । हे सभ्या आत्माश्रयोऽन्यनिरपेक्षः स्वयमज इदं जगत्सृजत्यवति हंति चेति ॥ २१ ॥ किंच विविधानीति ॥ यस्यावेक्षयाऽनुग्रहेण विविधानि कर्माणि तपोयोगादीनि जनयन् कुर्वन् यचस्मादयं सर्वोऽपि जनो धर्मादिलक्षणं श्रेय ईहते साधयति । कर्माणि तत्फलानि च यदधीनानीत्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥ नन्वात्मना क्रियमाणमर्हणमात्मनः कथं स्यात्तत्राह । सर्वभूतानामात्मभूताय अनन्यदर्शिने निरस्तभेदमतये ॥ २४ ॥ श्रीकृष्णानुभाववित्सहदेव इत्युक्त्वा तूष्णीमभूत् ॥ २५ ॥ द्विजेरितं साधुसाध्विति घोषं श्रुत्वा । हार्दमभिप्रायम् ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ हे सदसस्प-

विविधानीह कर्माणि जनयन्यदवेक्षया ॥ ईहते यदयं सर्वः श्रेयो धर्मादिलक्षणम् ॥ २२ ॥ तस्मात्कृष्णाय महते दीयतां परमार्हणम् ॥ एवं चेत्सर्वभूतानामात्मनश्चार्हणं भवेत् ॥ २३ ॥ सर्वभूतात्मभूताय कृष्णायानन्यदर्शिने ॥ देयं शान्ताय पूर्णाय दत्तस्यानन्त्यमिच्छता ॥ २४ ॥ इत्युक्त्वा सहदेवोऽभूत्तूष्णीं कृष्णानुभाववित् ॥ तच्छ्रुत्वा तुष्टुवुः सर्वे साधुसाध्विति सत्तमाः ॥ २५ ॥ श्रुत्वा द्विजेरितं राजा ज्ञात्वा हार्दं सभासदाम् ॥ समर्हयद्धृषीकेशं प्रीतः प्रणयविह्वलः ॥ २६ ॥ तत्पादाववनिज्यापः शिरसा लोकपावनीः ॥ सभार्यः सानुजामात्यः सकुटुम्बोऽवहन्मुदा ॥ २७ ॥ वासोभिः पीतकौशेयैर्भूषणैश्च महाधनैः ॥ अर्हयित्वाऽश्रुपूर्णाक्षो नाशकत्समवेक्षितुम् ॥ २८ ॥ इत्थं सभाजितं वीक्ष्य सर्वे प्राञ्जलयो जनाः ॥ नमो जयेति नेमुस्तं निपेतुः पुष्पवृष्टयः ॥ २९ ॥ इत्थं निशम्य दमघोषसुतः स्वपीठादुत्थाय कृष्णगुणवर्णनजातमन्युः ॥ उत्क्षिप्य बाहुमिदमाह सदस्यमर्षी संश्रावयन्भगवते परुषाण्यभीतः ॥ ३० ॥ ईशो दुरत्ययः काल इति सत्यवती श्रुतिः ॥ वृद्धानामपि यद्बुद्धिर्बालवाक्यैर्विभिद्यते ॥ ३१ ॥ यूयं पात्रविदां श्रेष्ठा मा मन्यध्वं बालभाषितम् ॥ सदसस्पतयः सर्वे कृष्णो यत्सम्मतोऽर्हणे ॥ ३२ ॥ तपोविद्याव्रतधरान्ज्ञानविध्वस्तकल्मषान् ॥ परमर्षीन्ब्रह्मनिष्ठाँल्लोकपालैश्च पूजितान् ॥ ३३ ॥ सदस्पतीनतिक्रम्य गोपालः कुलपांसनः ॥ यथा काकः पुरोडशं सपर्यां कथमर्हति ॥ ३४ ॥ वर्णाश्रमकुलेपेतः सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ स्वैरवर्ती गुणैर्हीनः सपर्यां कथमर्हति ॥ ३५ ॥ ययातिनैषां हि कुलं शप्तं सद्भिर्बहिष्कृतम् ॥ वृथापानरतं शश्वत्सपर्यां कथमर्हति ॥ ३६ ॥

तयः सर्वे बालस्य भाषितं मा मन्यध्वं मा जानीत मा गृह्णीत । किं तत् । यचतः कृष्णोऽर्हणे अग्रपूजायां संमतस्तत् ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ अस्यैव वास्तवोऽर्थः पूर्ववदुन्नेयः । गोपाल इति । वेदपृथिव्यादिपालक इत्यर्थः । कुत्सितं वेदविपरीतं लपंतीति कुलपाः पाखंडास्तान् अंसते समाघातयतीति तथा सः । अकाकः कं च अकं च काके सुखदुःखे ते न विद्येते यस्य सोऽकाकः आप्तकाम इत्यर्थः । स यथा आप्तकामो देवयोग्यं केवलं पुरोडाशमात्रं नार्हत्यपितु सर्वस्वमपि तथाऽयं श्रीकृष्णोऽपि ब्रह्मर्षियोग्यं सपर्यामात्रं कथमर्हति किंत्वात्मसमर्पणमप्यर्हतीत्यर्थः ॥ ३४ ॥ वर्णाश्रमकुलेभ्योऽपेतो ब्रह्मत्वात् । "अनामगोत्रम्" इति श्रुतेः । अतएवानधिकारित्वात्सर्वैर्धर्मैर्बहिष्कृतः । स्वैरवर्ती परमेश्वरत्वात् । अतएव निर्गुणस्तमआदिरहितः । एवंभूतो जीवानां योग्यं तुच्छं सपर्यामात्रं कथमर्हतीत्यर्थः ॥ ३५ ॥ अपि च कथं वर्णनीयो मादृशैरेषां यदूनां महिमा यस्मादेषां

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

कुलं ययातिना शप्तमपि किं सद्भिर्बहिष्कृतमपि तु शिरसा धृतम् । किंचास्मदादिकुलवत्किं वृथा पानरतमपि त्वतिनियताचारमित्यर्थः । अहो यदूनामेव तावदीदृशं माहात्म्यम् । यदुकुलवृद्धस्य ययातेः शापो न प्राभूदित्यादि । अयं तु साक्षादीश्वरोऽतः सपर्यामात्रं कथमर्हतीत्यर्थः ॥ ३६ ॥ किंच । ये राजानो दुष्टानुच्चाटयंति तदर्थं कीकटादिदेशान-प्याश्रयंति एते तु ब्रह्मर्षिसेवितानेव देशानाश्रित्याब्रह्मवर्चसं समुद्रं दुर्गमपि हित्वा हापयित्वेत्यर्थः । बाधंते तथा या दस्यवः प्रजास्ताश्च । अयमर्थः । वेदतदर्थाभियोगो ब्रह्मवर्चसं तद्विरुद्धमब्रह्मवर्चसं सुमुद्रं मुद्राऽत्र लिंगं तत्सहितं समुद्रम् । वेदविरुद्धलिंगधारिणं पाखंडमित्यर्थः । तल्लिंगं त्याजयित्वा बाधंते दंडयंति । कथंभूतम् । दुर्गम् । धर्मवत्प्रतीतेरधर्मतया दुर्ज्ञेयमित्यर्थः । तथा दस्यवो दस्यूनपि प्रजावेषेण वर्तमानान् दंडयति । अतो यदुभ्योऽन्यः को नाम धार्मिकोऽस्तीति । पारुष्यं तूक्तार्थमेव ॥ ३७ ॥

ब्रह्मर्षिसेवितान्देशान्हित्वैतेऽब्रह्मवर्चसम् ॥ समुद्रं दुर्गमाश्रित्य बाधन्ते दस्यवः प्रजाः ॥ ३७ ॥ एवमादीन्यभद्राणि बभाषे नष्टमङ्गलः ॥ नोवाच किंचिद्भगवान्यथा सिंहः शिवारुतम् ॥ ३८ ॥ भगवन्निन्दनं श्रुत्वा दुःसहं तत्सभासदः ॥ कर्णौ पिधाय निर्जग्मुः शपन्तश्चेदि-पं रुषा ॥ ३९ ॥ निन्दां भगवतः शृण्वंस्तत्परस्य जनस्य वा ॥ ततो नापैति यः सोऽपि यात्यधः सुकृताच्च्युतः ॥ ४० ॥ ततः पाण्डुसुताः क्रुद्धा मत्स्यकैकयसृञ्जयाः ॥ उदायुधाः समुत्तस्थुः शिशुपालजिघांसवः ॥ ४१ ॥ ततश्चैद्यस्त्वसम्भ्रान्तो जगृहे खड्गचर्मणी ॥ भर्त्सय-न्कृष्णपक्षीयान्राज्ञः सदसि भारत ॥ ४२ ॥ तावदुत्थाय भगवान्स्वान्निवार्य स्वयं रुषा ॥ शिरः क्षुरान्तचक्रेण जहारापततो रिपोः ॥ ४३ ॥ शब्दः कोलाहलोऽप्यासीच्छिशुपाले हते महान् ॥ तस्यानुयायिनो भूपा दुद्रुवुर्जीवितैषिणः ॥ ४४ ॥ चैद्यदेहोत्थितं ज्योतिर्वासुदेवमुपा-विशत् ॥ पश्यतां सर्वभूतानामुल्केव भुवि खाच्च्युता ॥ ४५ ॥ जन्मत्रयानुगुणितवैरसंरब्धया धिया ॥ ध्यायंस्तन्मयतां यातो भावो हि भवकारणम् ॥ ४६ ॥ ऋत्विग्भ्यः ससदस्येभ्यो दक्षिणां विपुलामदात् ॥ सर्वान्सम्पूज्य विधिवच्चक्रेऽवभृथमेकराट् ॥ ४७ ॥ साधयित्वा क्रतुं राज्ञः कृष्णो योगेश्वरेश्वरः ॥ उवास कतिचिन्मासान्सुहृद्भिरभियाचितः ॥ ४८ ॥ ततोऽनुज्ञाप्य राजानमनिच्छन्तमपीश्वरः ॥ ययौ सभार्यः सामात्यः स्वपुरं देवकीसुतः ॥४९॥ वर्णितं तदुपाख्यानं मया ते बहुविस्तरम् ॥ वैकुण्ठवासिनोर्जन्म विप्रशापात्पुनः पुनः॥ ५० ॥ राजसूयावभृथ्येन स्नातो राजा युधिष्ठिरः ॥ ब्रह्मक्षत्रसभामध्ये शुशुभे सुरराडिव ॥ ५१ ॥ राज्ञा सभाजिताः सर्वे सुरमानवखेचराः ॥ कृष्णं क्रतुं च शंसन्तः स्वधामानि ययुर्मुदा ॥ ५२ ॥ दुर्योधनमृते पापं कलिं कुरुकुलामयम् ॥ यो न सेहे श्रियं स्फीतां दृष्ट्वा पाण्डुसुतस्य ताम् ॥ ५३ ॥

शिवा फेरुस्तस्या रुतं श्रुत्वा यथा सिंहो न किंचिद्ब्रूते तद्वत् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ तावदुत्थायेत्यस्यायमभिप्रायः । एष मत्पार्षदो मत्तुल्यबलः सर्वाने-तान्हन्यादतो मयैव शीघ्रं हंतव्य इति तत्क्षणमेवोत्थाय शिरो जहारेति ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ नन्वेवं निंदकस्य कथं वासुदेवे प्रवेशस्तत्राह । जन्मत्रयेति ॥ जन्मत्रये-ऽनुगुणितमनुवर्तितं यद्वैरं तेन संरब्धयाऽऽविष्टया । तन्मयतां तत्स्वरूपतां यातः । पुनः पार्षदो बभूवेत्यर्थः । अत्र हेतुः । भावो हीति ॥ भावो भावना अनुध्यानं भवस्य ध्येयाकारजन्मनः कारणम् । पेशस्कारिध्यानेन कीटादौ तथा दृष्टत्वादित्यर्थः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ सुरा मानवाः खेचराः प्रमथाश्च ॥ ५२ ॥ पापं धर्मद्विषम् । अत्र हेतुः । कलिं कलेरंशम् । अतएव कुरुकुलस्यामयं व्याधिवन्नाशकम् ॥ ५३ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

किंच अवस्तु सद्वस्तुतया पश्यंतीत्याहुः । मृगतृष्णामिति ॥ वैकारिकीं सृष्ट्यादिविकारापन्नाम् । अयुक्ता अविवेकिनः ॥ ११ ॥ राज्यस्य योगवियोगयोरनर्थावहत्वमस्मास्वेव दृष्टमित्याहुः । वयमिति द्वाभ्याम् ॥ श्रीमदेन नष्टा दृष्टिर्येषां ते । अरया पृथिव्याः । इतरेतरस्पृधः परस्परं स्पर्धमानाः । पुरः पुरतः । त्वा त्वां मृत्युमविगणय्य । पुरा ये दुर्मदा वयम् ॥ १२ ॥ हे कृष्ण त एव वयमद्य विनष्टदर्पास्ते चरणौ स्मरामः स्मर्तुमाशास्महे । कथंभूताः । भवतस्तन्वा मूर्त्या कालेन श्रियो विचालिता विभ्रंशिताः अतो राज्यच्युतिर्भवदनुग्रह एवेत्यर्थः ॥ १३ ॥ अतएवाथो अनंतरं मृगतृष्णिसदृशं राज्यं शश्वत्पतता प्रतिक्षणं क्षीयमाणेन तथा रुजां रोगाणां भुवा जन्मक्षेत्रेण देहेनोपासितव्यं सेव्यं न स्पृहयामहे प्रेत्य परलोके च क्रियाफलं स्वर्गादिभोगमुपासितव्यं न स्पृहयामहे । कथंभूतम् । कर्णयो रोचनं रुचिजनकमात्रम् । तत्र गतस्य स्पर्धाद्यनपगमेन सुखाभावादित्यर्थः ॥ १४ ॥ यद्येवंभूता यूयं तर्हि मम चरणौ स्मरत ततोऽनायासेन मुक्तिर्भविष्यतीति किं मदपेक्षयेति चेदत आहुः । तं न इति ॥ त्वच्चरणस्मृतिरपि त्वत्प्रसादफलमेवेत्यर्थः

मृगतृष्णां यथा बाला मन्यन्त उदकाशयम् ॥ एवं वैकारिकीं मायामयुक्ता वस्तु चक्षते ॥ ११ ॥ वयं पुरा श्रीमदनष्टदृष्टयो जिगीषयाऽस्या इतरेतरस्पृधः ॥ घ्नन्तः प्रजाः स्वा अतिनिर्घृणाः प्रभो मृत्युं पुरस्त्वाऽविगणय्य दुर्मदाः ॥ १२ ॥ त एव कृष्णाद्य गभीररंहसा दुरन्तवीर्येण विचालिताः श्रियः ॥ कालेन तन्वा भवतोऽनुकम्पया विनष्टदर्पाश्चरणौ स्मराम ते ॥ १३ ॥ अथो न राज्यं मृगतृष्णिरूपितं देहेन शश्वत्पतता रुजां भुवा ॥ उपासितव्यं स्पृहयामहे विभो क्रियाफलं प्रेत्य च कर्णरोचनम् ॥ १४ ॥ तं नः समादिशोपायं येन ते चरणाब्जयोः ॥ स्मृतिर्यथा न विरमेदपि संसरतामिह ॥ १५ ॥ कृष्णाय वासुदेवाय हरये परमात्मने ॥ प्रणतक्लेशनाशाय गोविन्दाय नमो नमः ॥ १६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ संस्तूयमानो भगवान्राजभिर्मुक्तबन्धनैः ॥ तानाह करुणस्तात शरण्यः श्लक्ष्णया गिरा ॥ १७ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अद्यप्रभृति वो भूपा मय्यात्मन्यखिलेश्वरे ॥ सुदृढा जायते भक्तिर्बाढमाशंसितं तथा ॥ १८ ॥ दिष्ट्या व्यवसितं भूपा भवन्त ऋतभाषिणः ॥ श्रियैश्वर्यमदोन्नाहं पश्य उन्मादकं नृणाम् ॥ १९ ॥ हैहयो नहुषो वेनो रावणो नरकोऽपरे ॥ श्रीमदाद्भ्रंशिताः स्थानाद्देवदैत्यनरेश्वराः ॥ २० ॥ भवन्त एतद्विज्ञाय देहाद्युत्पाद्यमन्तवत् ॥ मां यजन्तोऽध्वरैर्युक्ताः प्रजा धर्मेण रक्षथ ॥ २१ ॥ सन्तन्वन्तः प्रजातन्तून्सुखं दुःखं भवाभवौ ॥ प्राप्तं प्राप्तं च सेवन्तो मच्चित्ता विचरिष्यथ ॥ २२ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ श्लक्ष्णया मंजुलया ॥ १७ ॥ यथा भवद्भिराशंसितं तथा बाढं निश्चितं वो मयि भक्तिर्जायते जायतामित्यर्थः ॥ १८ ॥ हे भूपाः मद्भजनमेव कर्तव्यमिति भवद्भिर्व्यवसितं सकल्पितं दिष्ट्या भद्रम् । भवद्भिरुक्तं च सत्यमेवेत्याह । भवंत इति ॥ श्रीश्च ऐश्वर्यं च ताभ्यां मदस्तेनोन्नाहमुद्बंधनं स्वैराचारमित्यर्थः । पश्ये पश्यामि ॥ १९ ॥ तदेवाह । हैहयइति ॥ हैहयः कार्तवीर्यश्चक्रवर्ती नरेश्वरः पितुः कामधेनुहरणात्परशुरामेण सपुत्रो हतः । नहुषो देवेंद्रतां प्राप्य उन्मत्तः शचीसंगाय ब्राह्मणान् शिबिकां वाहयंस्तैरेव ततो भ्रंशितोऽजगरत्वमवाप । वेनोऽप्युन्मत्तो ब्राह्मणानधिक्षिपंस्तैरेव हुंकृतैर्हतः । रावणो राक्षसेश्वरः सीतामभिलषन्राघवेण हतः । नरको दैत्येश्वरोऽदितिकुंडलाद्याहरणान्मयैव हतः । अपरेऽपि श्रीमदात्स्थानाद्भ्रंशिताः ॥ २० ॥ यदुत्पाद्यं देहादि तदंतवत् । एवं विज्ञाय युक्ता अप्रमत्ता रक्षथ रक्षतेत्यर्थः ॥ २१ ॥ प्रजातंतून्पुत्रादिसंततीः । प्राप्तं प्राप्तं समत्वेन सेवमानाः ॥ २२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तं श्लाघते । विष्णव इति । शुक्रेण वार्यमाणोऽपि अतएव विष्णुरिति जानन्नपि ॥ २५ ॥ पतमानेन पतता क्षत्रबंधुना देहेन ब्राह्मणार्थाय विपुलं यशो नेहता नेहमानेनासंपाद-
यता को न्वर्थः, न कोऽपीत्यर्थः ॥ २६ ॥ एवं निश्चित्याह । हे विप्रा इति ॥ २७ ॥ २८ ॥ राजन्यतामेव प्रपंचयति ॥ असाविति ॥ २९ ॥ ३० ॥ यतो मद्भिया समुद्रं
शरणं गतः ॥ ३१ ॥ वयसाऽप्यतुल्यो नातिसत्त्वो नातिबलश्च, न च देहेन मया ? समोऽतोऽर्जुनो योद्धा न भवेत् । भीमस्तु भवेत्, यतो मम तुल्यबलः ॥ ३२ ॥ प्रादाय
दत्त्वेत्यर्थः ॥ ३३ ॥ समेखले युद्धांगणे ॥ ३४ ॥ मंडलानि गदायुद्धगतिभेदान् । सव्यं दक्षिणं च यथा भवति तथा । रंगिणो रंगगतयोर्नटयोरिवेति निर्भयत्वेनोपमा ॥ ३५ ॥

श्रियं जिहीर्षतेन्द्रस्य विष्णवे द्विजरूपिणे ॥ जानन्नपि महीं प्रादाद्वार्यमाणोऽपि दैत्यराट् ॥ २५ ॥ जीवता ब्राह्मणार्थाय को न्वर्थः
क्षत्रबन्धुना ॥ देहेन पतमानेन नेहता विपुलं यशः ॥ २६ ॥ इत्युदारमतिः प्राह कृष्णार्जुनवृकोदरान् ॥ हे विप्रा व्रियतां कामो
ददाम्यात्मशिरोऽपि वः ॥ २७ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ युद्धं नो देहि राजेन्द्र द्वन्द्वशो यदि मन्यसे ॥ युद्धार्थिनो वयं प्राप्ता राजन्या
नान्नकांक्षिणः ॥ २८ ॥ असौ वृकोदरः पार्थस्तस्य भ्राताऽर्जुनो ह्ययम् ॥ अनयोर्मातुलेयं मां कृष्णं जानीहि ते रिपुम् ॥ २९ ॥
एवमावेदितो राजा जहासोच्चैः स्म मागधः ॥ आह चामर्षितो मन्दा युद्धं तर्हि ददामि वः ॥ ३० ॥ न त्वया भीरुणा योत्स्ये
युधि विक्लवचेतसा ॥ मथुरां स्वपुरीं त्यक्त्वा समुद्रं शरणं गतः ॥ ३१ ॥ अयं तु वयसाऽतुल्यो नातिसत्त्वो न मे समः ॥ अर्जुनो
न भवेद्योद्धा भीमस्तुल्यबलो मम ॥ ३२ ॥ इत्युक्त्वा भीमसेनाय प्रादाय महतीं गदाम् ॥ द्वितीयां स्वयमादाय निर्जगाम पुरा-
द्बहिः ॥ ३३ ॥ ततः समेखले वीरौ संयुक्तावितरेतरौ ॥ जघ्नतुर्वज्रकल्पाभ्यां गदाभ्यां रणदुर्मदौ ॥ ३४ ॥ मण्डलानि विचित्राणि
सव्यं दक्षिणमेव च ॥ चरतोः शुशुभे युद्धं नटयोरिव रङ्गिणोः ॥ ३५ ॥ ततश्चटचटाशब्दो वज्रनिष्पेषसन्निभः ॥ गदयोः क्षिप्तयो
राजन्दन्तयोरिव दन्तिनोः ॥ ३६ ॥ ते वै गदे भुजजवेन निपात्यमाने अन्योन्यतोंऽसकटिपादकरोरुजत्रून् ॥ चूर्णीबभूवतुरुपेत्य
यथाऽर्कशाखे संयुध्यतोर्द्विरदयोरिव दीप्तमन्य्वोः ॥ ३७ ॥ इत्थं तयोः प्रहतयोर्गदयोर्नृवीरौ क्रुद्धौ स्वमुष्टिभिरयःस्पर्शैरपिष्टाम् ॥
शब्दस्तयोः प्रहरतोरिभयोरिवासीन्निर्घातवज्रपरुषस्तलताडनोत्थः ॥ ३८ ॥ तयोरेवं प्रहरतोः समशिक्षाबलौजसोः ॥ निर्विशेषम-
भूद्युद्धमक्षीणजवयोर्नृप ॥ ३९ ॥ एवं तयोर्महाराज युध्यतोः सप्तविंशतिः ॥ दिनानि निरगंस्तत्र सुहृद्वन्निशि तिष्ठतोः ॥ ४० ॥
एकदा मातुलेयं वै प्राह राजन्वृकोदरः ॥ न शक्तोऽहं जरासन्धं निर्जेतुं युधि माधव ॥ ४१ ॥ शत्रोर्जन्ममृती विद्वान्जीवितं च
जराकृतम् ॥ पार्थमाप्याययन्स्वेन तेजसाऽचिन्तयद्धरिः ॥ ४२ ॥

चटचटेति गदयोः परस्पराघातशब्दानुकरणम् । वज्रस्य निष्पेषः पातस्तत्सदृशः । युध्यतोर्दन्तिनोर्दन्ताघात शब्द इव शुशुभे ॥ ३६ ॥ अंसकट्यादीनुपेत्य । दीप्तो
मन्युर्ययोस्तयोर्द्विरदयोर्गजयोरर्कशाखाभ्यां समं युध्यतोस्ते यथा चूर्णीभवतस्तद्वत् ॥ ३७ ॥ अपिष्टां चूर्णीचक्रतुः ॥ ३८ ॥ शिक्षा अभ्यासः, बलं सत्त्वं, ओजः
प्रभावः, समानि तानि ययोस्तयोः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ जन्म शकलरूपं मृतिः पुनः शकलीभावस्ते विद्वान् जानन् । जरा नाम राक्षसी तत्कृतम् । अचिंतयत्कथमसौ
शकलीभवेदिति ॥ ४२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विटपं शाखाम् । कारेण विटपं गृहीत्वा हरिर्भीमस्य यथाऽहं विटपं पाटयामि तथा त्वमेनं विपाटयेति संज्ञया संकेतेनारिवधोपायं दर्शयामासेत्यर्थः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ एकैकः पादादिर्ययोस्ते शकले ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ दुर्वृत्तत्वादसौ हतो न तु राज्याभिलाषेणेति दर्शयन्नाह । सहदेवमिति ॥ ४८ ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कंधे उत्तरार्धे टीकायां द्विसप्ततितमोऽध्यायः॥७२॥ ॥ छ ॥ ॥'ततस्त्रिसप्ततितमे मोचयित्वा नृपान्हरिः ॥ राजार्हभोगैः स्वान्देशान्प्रस्थाप्य पुनरागमत्॥१॥अत्युन्नद्धजरासंधवधात्तद्बद्धभूपतीन्॥ विमोक्ष्य कृपया कृष्णो निजरूपमदर्शयत् ॥ २ ॥' ये निर्जिता जरासंधेन निरुद्धाश्च गिरिद्रोण्यां ते ततो निर्गताः संतो घनश्यामं ददृशुरित्युत्तरेणान्वयः ॥ १ ॥ क्षुधा

सञ्चिन्त्यारिवधोपायं भीमस्यामोघदर्शनः ॥ दर्शयामास विटपं पाटयन्निव संज्ञया ॥ ४३ ॥ तद्विज्ञाय महासत्त्वो भीमः प्रहरतां वरः ॥ गृहीत्वा पादयोः शत्रुं पातयामास भूतले ॥ ४४ ॥ एकं पादं पदाक्रम्य दोर्भ्यामन्यं प्रगृह्य सः ॥ गुदतः पाटयामास शाखामिव महागजः ॥ ४५ ॥ एकपादोरुवृषणकटिपृष्ठस्तनांसके ॥ एकबाह्वक्षिभ्रूकर्णे शकले ददृशुः प्रजाः ॥ ४६ ॥ हाहाकारो महानासीन्निहते मगधेश्वरे ॥ पूजयामासतुर्भीमं परिरभ्य जयाच्युतौ ॥ ४७ ॥ सहदेवं तत्तनयं भगवान्भूतभावनः ॥ अभ्यषिञ्चदमेयात्मा मगधानां पतिं प्रभुः ॥ मोचयामास राजन्यान्संरुद्धा मागधेन ये ॥ ४८ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे उत्तरार्धे जरासन्धवधो नाम द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अयुते द्वे शतान्यष्टौ लीलया युधि निर्जिताः ॥ ते निर्गता गिरिद्रोण्यां मलिना मलवाससः ॥ १ ॥ क्षुत्क्षामाः शुष्कवदनाः संरोधपरिकर्शिताः ॥ ददृशुस्ते घनश्यामं पीतकौशेयवाससम् ॥ २ ॥ श्रीवत्साङ्कं चतुर्बाहुं पद्मगर्भारुणेक्षणम् ॥ चारुप्रसन्नवदनं स्फुरन्मकरकुण्डलम् ॥ ३ ॥ पद्महस्तं गदाशङ्खरथाङ्गैरुपलक्षितम् ॥ किरीटहारकटककटिसूत्राङ्गदाचितम् ॥ ४ ॥ भ्राजद्वरमणिग्रीवं निवीतं वनमालया ॥ पिबन्त इव चक्षुर्भ्यां लिहन्त इव जिह्वया ॥ ५ ॥ जिघ्रन्त इव नासाभ्यां रम्भन्त इव बाहुभिः ॥ प्रणेमुर्हतपाप्मानो मूर्धभिः पादयोर्हरेः ॥ ६ ॥ कृष्णसन्दर्शनाह्लादध्वस्तसंरोधनक्लमाः ॥ प्रशशंसुर्हृषीकेशं गीर्भिः प्राञ्जलयो नृपाः ॥ ७ ॥ राजान ऊचुः ॥ नमस्ते देवदेवेश प्रपन्नार्तिहराव्यय ॥ प्रपन्नान्पाहि नः कृष्ण निर्विण्णान्घोरसंसृतेः ॥ ८ ॥ नैनं नाथान्वसूयामो मागधं मधुसूदन ॥ अनुग्रहो यद्भवतो राज्ञां राज्यच्युतिर्विभो ॥ ९ ॥ राज्यैश्वर्यमदोन्नद्धो न श्रेयो विन्दते नृपः ॥ त्वन्मायामोहितो नित्या मन्यते सम्पदोऽचलाः ॥ १० ॥

क्षामाः कृशाः संरोधेन परिकर्शिताः क्लेशिताः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ भ्राजन् भ्राजमानो वरमणिः कौस्तुभो यया सा ग्रीवा यस्य तम् । निवीतं कंठलंबितया व्याप्तम् । पिबंत इवेत्यादीनां हरेः पादयोः प्रणेमुरित्युत्तरेणान्वयः ॥ ५ ॥ रंभंतः परिरंभमाणा इव ॥ ६ ॥ कृष्णदर्शनाह्लादेन ध्वस्तः संरोधनक्लमो येषां ते ॥ ७ ॥ संरोधाद्रक्षितानस्मान् घोरायाः संसृतेरपि पाहि मोचय ॥ ८ ॥ ननु भवंतो जरासंधासूयाविष्टा इहामुत्र भोगासक्ताश्च कथं संसृतेर्मोचनीया इत्याशंक्य संप्रति न वयं तथाभूता इत्याहुः । नैनमित्यष्टभिः ॥ हे नाथ वयमेनं नान्वसूयामः अन्वनुदोषदृष्ट्या न पश्यामः । कुत इत्यत आहुः । अनुग्रह इति । यद्यस्मात् ॥ ९ ॥ एतदेव व्यतिरेकेणोपपादयंति । राज्यैश्वर्येति ॥ राज्यैश्वर्याभ्यां मदस्तेनोन्नद्ध उच्छृंखलो नित्या अचलाश्च संपदो मन्यते । यद्वा । अनित्याः सतीरचलाः शाश्वतीर्मन्यते ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

किंच अवस्तु सद्वस्तुतया पश्यंतीत्याहुः । मृगतृष्णामिति ॥ वैकारिकीं सृष्ट्यादिविकारापन्नाम् । अयुक्ता अविवेकिनः ॥ ११ ॥ राज्यस्य योगवियोगयोरनर्थावहत्वमस्मास्वेव दृष्टमित्याहुः । वयमिति द्वाभ्याम् ॥ श्रीमदेन नष्टा दृष्टिर्येषां ते । अस्या पृथिव्याः । इतरेतरस्पृधः परस्परं स्पर्धमानाः । पुरः पुरतः । त्वा त्वां मृत्युमविगणय्य । पुरा ये दुर्मदा वयम् ॥ १२ ॥ हे कृष्ण त एव वयमद्य विनष्टदर्पास्ते चरणौ स्मरामः स्मर्तुमाशास्महे । कथंभूताः । भवतस्तन्वा मूर्त्या कालेन श्रियो विचालिता विभ्रंशिताः अतो राज्यच्युतिर्भवदनुग्रह एवेत्यर्थः ॥ १३ ॥ अतएवाथो अनंतरं मृगतृष्णिसदृशं राज्यं शश्वत्पतता प्रतिक्षणं क्षीयमाणेन तथा रुजां रोगाणां भुवा जन्मक्षेत्रेण देहेनोपासितव्यं सेव्यं न स्पृहयामहे प्रेत्य परलोके च क्रियाफलं स्वर्गादिभोगमुपासितव्यं न स्पृहयामहे । कथंभूतम् । कर्णयो रोचनं रुचिजनकमात्रम् । तत्र गतस्य स्पर्धाद्यनपगमेन सुखाभावादित्यर्थः ॥ १४ ॥ यद्येवंभूता यूयं तर्हि मम चरणौ स्मरत ततोऽनायासेन मुक्तिर्भविष्यतीति किं मदपेक्षयेति चेदत आहुः । तं न इति ॥ त्वच्चरणस्मृतिरपि त्वत्प्रसादफलमेवेत्यर्थः

मृगतृष्णां यथा बाला मन्यन्त उदकाशयम् ॥ एवं वैकारिकीं मायामयुक्ता वस्तु चक्षते ॥ ११ ॥ वयं पुरा श्रीमदनष्टदृष्टयो जिगीषयाऽस्या इतरेतरस्पृधः ॥ घ्नन्तः प्रजाः स्वा अतिनिर्घृणाः प्रभो मृत्युं पुरस्त्वाऽविगणय्य दुर्मदाः ॥ १२ ॥ त एव कृष्णाद्य गभीररंहसा दुरन्तवीर्येण विचालिताः श्रियः ॥ कालेन तन्वा भवतोऽनुकम्पया विनष्टदर्पाश्चरणौ स्मराम ते ॥ १३ ॥ अथो न राज्यं मृगतृष्णिरूपितं देहेन शश्वत्पतता रुजां भुवा ॥ उपासितव्यं स्पृहयामहे विभो क्रियाफलं प्रेत्य च कर्णरोचनम् ॥ १४ ॥ तं नः समादिशोपायं येन ते चरणाब्जयोः ॥ स्मृतिर्यथा न विरमेदपि संसरतामिह ॥ १५ ॥ कृष्णाय वासुदेवाय हरये परमात्मने ॥ प्रणतक्लेशनाशाय गोविन्दाय नमो नमः ॥ १६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ संस्तूयमानो भगवान्राजभिर्मुक्तबन्धनैः ॥ तानाह करुणस्तात शरण्यः श्लक्ष्णया गिरा ॥ १७ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अद्यप्रभृति वो भूपा मय्यात्मन्यखिलेश्वरे ॥ सुदृढा जायते भक्तिर्बाढमाशंसितं तथा ॥ १८ ॥ दिष्ट्या व्यवसितं भूपा भवन्त ऋतभाषिणः ॥ श्रियैश्वर्यमदोन्नाहं पश्य उन्मादकं नृणाम् ॥ १९ ॥ हैहयो नहुषो वेनो रावणो नरकोऽपरे ॥ श्रीमदाद्भ्रंशिताः स्थानाद्देवदैत्यनरेश्वराः ॥ २० ॥ भवन्त एतद्विज्ञाय देहाद्युत्पाद्यमन्तवत् ॥ मां यजन्तोऽध्वरैर्युक्ताः प्रजा धर्मेण रक्षथ ॥ २१ ॥ सन्तन्वन्तः प्रजातन्तून्सुखं दुःखं भवाभवौ ॥ प्राप्तं प्राप्तं च सेवन्तो मच्चित्ता विचरिष्यथ ॥ २२ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ श्लक्ष्णया मंजुलया ॥ १७ ॥ यथा भवद्भिराशंसितं तथा बाढं निश्चितं वो मयि भक्तिर्जायते जायतामित्यर्थः ॥ १८ ॥ हे भूपाः मद्भजनमेव कर्तव्यमिति भवद्भिर्व्यवसितं संकल्पितं दिष्ट्या भद्रम् । भवद्भिरुक्तं च सत्यमेवेत्याह । भवंत इति ॥ श्रीश्च ऐश्वर्यं च ताभ्यां मदस्तेनोन्नाहमुद्धंधनं स्वैराचारमित्यर्थः । पश्ये पश्यामि ॥ १९ ॥ तदेवाह । हैहयइति ॥ हैहयः कार्तवीर्यश्चक्रवर्ती नरेश्वरः पितुः कामधेनुहरणात्परशुरामेण सपुत्रो हतः । नहुषो देवेंद्रतां प्राप्त उन्मत्तः शचीसंगाय ब्राह्मणान् शिबिकां वाहयंस्तैरेव ततो भ्रंशितोऽजगरत्वमवाप । वेनोऽप्युन्मत्तो ब्राह्मणानधिक्षिपंस्तैरेव हुंकृतैर्हतः । रावणो राक्षसेश्वरः सीतामभिलषन्राघवेण हतः । नरको दैत्येश्वरोऽदितिकुंडलाद्याहरणान्मयैव हतः । अपरेऽपि श्रीमदात्स्थानाद्भ्रंशिताः ॥ २० ॥ यदुत्पाद्यं देहादि तदंतवत् । एवं विज्ञाय युक्ता अप्रमत्ता रक्षथ रक्षतेत्यर्थः ॥ २१ ॥ प्रजातंतून्पुत्रादिसंततीः । प्राप्तं प्राप्तं समत्वेन सेवमानाः ॥ २२ ॥ ॥११४॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रेष्ठो भवानिति ॥ बलिभुजां ब्रह्मादीनां लोकेश्वराणां त्वं श्रेष्ठस्तेऽपि तुभ्यं तवेति । ' तस्मात्प्रायण ... दूनां कुलपांसन कुलदूषण । वस्तुतस्तु
स्त्वा त्वायंतकं न विदंति । अतस्ते असुतृपः असूनेव तर्पयंति न त्वां भजंतीत्यर्थः ॥ ३७ ॥ बलिभुजामपि भवान्श्रेष्ठ इत्यत्र हेतु ... ध्वांक्षः काकः स यथा हविर्मुष्णाति तद्वत् ।
चित्यं परिहरति । त्वं वा इति ॥ फलात्मा परमानंदरूपः । "एतस्यैवानंदस्यान्यानि भूतानि मात्रामुपजीवंति" इति श्रुतेः । सम ... ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ परित्रासेन विकंपितान्यंगानि
श्च मिथोरतयोः अतएव तत्कृतसुखदुःखिनोः । तदाकुलयोरित्यर्थः ॥ ३८ ॥ 'भिक्षुभिः श्लाघिता मुधा ' इत्यस्य परिहारः । त्वां
मुधेत्यस्य परिहारः आत्मेति । यदर्थं सर्वं प्रियं भवति तस्य जगतामात्मनस्तव वरणं न मुधेत्यर्थः । किंच आत्मद इति । ' वे ॥ अद्याहं निशितैर्बाणैर्गोपालस्य
न्नुक्तं दोषद्वयं परिहरति । इतीति । इति ज्ञात्वैव मे मया वृतोऽसीत्यज्ञानपरिहारः । हित्वेत्यदीर्घसमीक्षापरिहारः । भव ... प्रमाणवित् ॥ रथेनैकेन गोविन्दं ति-
ध्वस्ता आशिषो येषां तान्ब्रह्मादीनपि विहाय । कुतोऽन्ये वराका इत्यर्थः ॥ ३९ ॥ स्वाज्ञानं परिहृत्य पुरुषांतरगुणवर्ण ... ष्ठ यदूनां कुलपांसन ॥ २४ ॥ कुत्र
ड्यमिति ॥ सिंहो यथा पशून्विद्राव्य स्वबलिं हरति तथा शार्ङ्गधनुर्विनादेनैव जरासंधादीन्विद्राव्य मां स्वभागं श्रियं ... यावन्न मे हतो बाणैः शयीथा मुञ्च

त्वं वै समस्तपुरुषार्थमयः फलात्मा यद्वाञ्छया सुमतयो विसृजन्ति कृत्स्नम् ॥ तेषां विभो समुचि... ...ां सूतं ध्वजं त्रिभिः ॥ स चान्य-
रतयोः सुखदुःखिनोर्न ॥ ३८ ॥ त्वं न्यस्तदण्डमुनिभिर्गदितानुभाव आत्मात्मदश्च जगतामिति मे वृतो... पुनरन्यद् ...
रितकालवेगध्वस्ताशिषोऽब्जभवनाकपतीन्कुतोऽन्ये ॥ ३९ ॥ जाड्यं वचस्तव गदाग्रज यस्तु भूपा... शार्ङ्गनिनदेन जहर्थ मां
त्वम् ॥ सिंहो यथा स्वबलिमीश पशून्स्वभागं तेभ्यो भयाद्यदुदधिं शरणं प्रपन्नः ॥ ४० ॥ यद्वाञ्छया नृपशिखामणयोऽङ्गवैन्यजाय-
न्तनाहुषगयादय ऐकपत्यम् ॥ राज्यं विसृज्य विविशुर्वनमम्बुजाक्ष सीदन्ति तेऽनुपदवीं त इहास्थिताः किम् ॥ ४१ ॥ काऽन्यं श्रयेत
तव पादसरोजगन्धमाघ्राय सन्मुखरितं जनताऽपवर्गम् ॥ लक्ष्म्या...यं त्वविगणय्य गुणालयस्य मर्त्या सदोरुभयमर्थविविक्तदृष्टिः ॥४२॥
तं त्वाऽनुरूपमभजं जगतामधीशमात्मानमत्र च परत्र च कामपूरम् ॥ स्यान्मे तवांघ्रिररणं सृतिभिर्भ्रमन्त्या यो वै भजन्त-
मुपयात्यनृतापवर्गः ॥ ४३ ॥

न्नः ' इति यद्वचो भाषणं तज्जाड्यं मांद्यम् । न घटत इत्यर्थः ॥ ४० ॥ यच्चान्यत् ' अस्पष्टवर्त्मनाम् ' इत्यादिना अर्थात्त्वां भजंतः सीदंतीत्यवसादनं श्रमावहत्वमुक्तं तदपि मंदमेवे-
त्याह । यद्वांछयेति ॥ यस्य तव भजनवांछया नृपोत्तमाः । अंगो वेनस्य पिता, वैन्यः पृथुः, जायंतो भरतः, नाहुषो ययातिः, गयश्चादिर्येषां ते य एते तव पदवीं मार्गमा-
श्रितास्ते किं सीदंति न सीदंत्येव । अपितु त्वत्पदं प्राप्ता इत्यर्थः । एवं कोपावेशेनावसादनस्य परिहारादस्पष्टवर्त्मनामित्येतदानन्तर्यं विहायात्रोत्कर्षः ॥ ४१ ॥ यच्चोक्तम्
'अथात्मनोऽनुरूपम्' इति तत्राह काऽन्यमिति श्लोकद्वयेन । गुणानामालयस्य तव पादसरोजगंधं जनताया अपवर्गं मोक्षरूपं लक्ष्म्या आलयं तत्सेव्यं सद्भिर्मुखरितं वर्णितमा-
घ्राय तमविगणय्य मर्त्या मरणधर्मिका सदा उरुभयं यस्य तन्मयं का स्त्री श्रयेत सेवेत । अर्थे विविक्ता दृष्टिर्यस्याः सा । गुणालयस्येत्यनेन गुणैर्हीना इति यदुक्तं तदपास्तम्
॥ ४२ ॥ अतस्त्वामेवाहमभजमित्याह । तं त्वेति ॥ किंच प्रार्थयते । स्यादिति ॥ अरणं शरणम् । सृतिभिर्देवतिर्यगादिभिर्जन्मभिः । पाठांतरे त्वर्थवादबहुलकर्मश्रवणैरित्यर्थः ।
कथंभूतस्य तव । यस्त्वमनृतस्य संसारस्यापवर्गो नाशो यस्मात्स भजंतमुपयात्यात्मसात्करोति तस्य तवांघ्रिरिति । भीतस्य हि शरणमेवानुरूपं भजनयोग्यमतस्त्वा-
महमभजमित्यर्थः ॥ ४३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २३ ॥ यादूनां कुलपांसन कुलदूषण। वस्तुतस्तु
क्षः काकः स यथा हविर्भुण्णाति तद्वत्।
॥ ३३ ॥ परित्रासेन विकंपितान्यंगानि

किंच निष्किंचना इति ॥ १४ ॥ आत्मसमं परस्परमनुरूपम्। जन्मैश्वर्याभ्यां सहिता आकृतिः रूपं जातवा
यस्यास्तया ॥ १६ ॥ अथ इदानीमपि ॥ १७ ॥ तर्हि किमित्यानीताऽहमिति चेत्तत्राह। चैद्यशाल्वजरासंधेति ॥ मम मां ॥ अथाहं निशितैर्बाणैर्गोपालस्य
॥ १९ ॥ स्त्रीणामतिदुःसहमौदासीन्यमकामत्वं चाह। उदासीना इति ॥ गेहयोर्देहगेहयोरुदासीना अतएव ज्योतिरक्रियाः ज्यस्याप्रमाणवित् ॥ रथेनैकेन गोविन्दं ति-
आस्महे वर्तामह इति ॥ २० ॥ अविश्लेषाद्धेतोः आत्मानमेव वल्लभामित्येवार्थे इव शब्दः ॥ २१ ॥ २२ ॥ चिंतालक्षणमा तिष्ठ यदूनां कुलपांसन ॥ २४ ॥ कुत्र

निष्किञ्चना वयं शश्वन्निष्किञ्चनजनप्रियाः ॥ तस्मात्प्रायेण न ह्याढ्या मां भजन्ति सुमध्यमे ॥ यावन्न मे हतो बाणैः शयीथा मुञ्च
र्याकृतिर्भवः ॥ तयोर्विवाहो मैत्री च नोत्तमाधमयोः क्वचित् ॥ १५ ॥ वैदर्भ्येतदविज्ञाय हान्द्वाभ्यां सूतं ध्वजं त्रिभिः ॥ स चान्य-
र्हिना भिक्षुभिः श्लाघिता मुधा ॥ १६ ॥ अथात्मनोऽनुरूपं वै भजस्व क्षत्रियर्षभम् ॥ येन त्वमाशिरच्युतः ॥ पुनरन्यदुपादत्त तदप्यच्छि-
चैद्यशाल्वजरासन्धदन्तवक्त्रादयो नृपाः ॥ मम द्विषन्ति वामोरु रुक्मी चापि तवाग्रजः ऽच्छिनद्धरिः ॥ २९ ॥ ततो रथा-
दृप्तानां स्मयनुत्तये ॥ आनीतासि मया भद्रे तेजोपहरता सताम् ॥ १९ ॥ उदासीना वयं नूनं न तिलश्शर्म चेष्ट। आत्म-
लब्ध्यास्महे पूर्णा गेहयोर्ज्योतिरक्रियाः ॥ २० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एतावदुक्त्वा भगवानात्मानं वल्लभमितिवा पमन्यमानामविश्ले-
षात्तद्दर्पघ्न उपारमत् ॥ २१ ॥ इति त्रिलोकेशपतेस्तदात्मनः प्रियस्य देव्यश्रुतपूर्वमप्रियम् ॥ आश्रुत्य भीता हृदि जातवेपथुश्चिन्तां दुरन्तां
रुदती जगाम ह ॥ २२ ॥ पदा सुजातेन नखारुणश्रिया भुवं लिखन्त्यश्रुभिरञ्जनासितैः ॥ आसिञ्चती कुङ्कुमरूषितौ स्तनौ तस्था-
वधोमुख्यतिदुःखरुद्धवाक् ॥ २३ ॥ तस्याः सुदुःखभयशोकविनष्टबुद्धेर्हस्ताच्छ्लथद्वलयतो व्यजनं पपात ॥ देहश्च विक्लवधियः
सहसैव मुह्यन्रम्भेव वायुविहता प्रविकीर्य केशान् ॥ २४ ॥ तद्दृष्ट्वा भगवान्कृष्णः प्रियायाः प्रेमबन्धनम् ॥ हास्यप्रौढिमजानन्त्याः
करुणः सोऽन्वकम्पत ॥ २५ ॥ पर्यङ्कादवरुह्याशु तामुत्थाप्य चतुर्भुजः ॥ केशान्समुह्य तद्वक्त्रं प्रामृजत्पद्मपाणिना ॥ २६ ॥ प्रमृज्या-
श्रुकले नेत्रे स्तनौ चोपहतौ शुचा ॥ आश्लिष्य बाहुना राजन्ननन्यविषयां सतीम् ॥ २७ ॥ सान्त्वयामास सान्त्वज्ञः कृपया कृपणां
प्रभुः ॥ हास्यप्रौढिभ्रमच्चित्तामतदर्हां सतां गतिः २८ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ मा मा वैदर्भ्यसूयेथा जाने त्वां मत्परायणाम् ॥ त्वद्वचः
श्रोतुकामेन क्ष्वेल्याऽऽचरितमङ्गने ॥ २९ ॥

तेन सुकोमलेन पदा ॥ २३ ॥ सुदुःखमप्रियश्रवणात्, भयं त्यागशंकया, शोकोऽनुतापः, तैर्विनष्टा बुद्धिर्यस्यास्तस्याः। श्लथंति पतंति वलयानि यस्माद्धस्तात्। देहश्च पपात। विक्लवा अवशा धीर्यस्यास्तस्याः ॥ २४ ॥ हास्यस्य मौढिं गांभीर्यम् ॥ २५ ॥ चतुर्भुज इति उत्थापनाश्लेषणवक्त्रपरिमार्जनाद्यर्थमाविष्कृतचतुर्भुज इत्यर्थः। समुह्य निबध्य ॥ २६ ॥ अश्रुकले अश्रुभिः शोभिते। शुचा शोकाश्रुभिः ॥ २७ ॥ सांत्वयामासानुनीतवान् ॥ २८ ॥ मा मायम्। त्वद्वचः किं नु वदिष्यसीति श्रोतुकामेन श्रोतुमिच्छता क्ष्वेल्या नर्मणा एवमाचरितमुक्तं, न तत्त्वतः। हे अंगने सुंदरि ॥ २९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रेमसंरंभेण प्रणयकोपेन स्फुरितः कंपितोऽधरो यस्मिंस्तत् । कटाशब्देन कटाक्षास्तैराक्षेपैररुणावपांगौ यस्मिंस्तत् । अतएव सुंदरं कुटिलं भ्रुकुटीतटं यस्मिंस्तत् ॥ ३० ॥ ननु कलहे किं कौतुकं सुखं वाऽत आह । अयं हीति ॥ नर्मैर्नर्मभिः । यामः कालः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ भगवतस्तस्य ऐश्वर्येयुक्तं मुखं सव्रीडेन हासेन रुचिरेण स्निग्धेनापांगेन वीक्षमाणा ॥ ३३ ॥ 'असमत्वं भयं दुर्गाश्रयणं प्रबलैः कलिः ॥ अराजत्वमविज्ञाता लौकिकेहावसादनम् ॥ निष्किंचनत्वं तत्प्रीतिराढ्यानादरणीयता ॥ अनौचित्यं निर्गुणत्वं वृथाश्लाघा च भिक्षुभिः ॥ औदासीन्यमकामत्वं स्वदोषान्षोडशाऽसतः ॥ अज्ञत्वादीर्घदर्शित्वे भैम्या राज्ञां बहून् गुणान् ॥ कृष्णनर्मोदितान् भैष्मी न्यपेधत्तद्गुणस्तवैः' ॥ भगवता स्वनिंदापराणीव यानि वचनान्युक्तानि तानि सर्वोत्कर्षपरतया व्याचक्षणा प्रति भाषते स्म । तत्र यदुक्तं 'कस्मान्नो ववृषेऽसमान्' इति तत्रासाम्यं सत्यमेवेत्याह । नन्वेवमिति ॥ हे अरविंदविलोचन त्र्यधीशस्त्रयाणां ब्रह्मादीनामप्यधीशो नियंता त्वं क्व, क्व चाहं गुणप्रकृतिस्त्रिगुणस्वभावा प्राकृता गुणमयी प्रकृतिर्वा । ननु त्वमेवाधीश्वरी श्रीः सर्वैरुपास्यत्वादिति चेदत आह । अज्ञैः सकामैर्गृहीतौ पादौ यस्याः सा ॥ ३४ ॥ यदुक्तं 'राजभ्यो बिभ्यतः सुभ्रूः समुद्रं शरणं गतान्' इति तत्राह । सत्यमिति ॥ हे उरुक्रमेति भयाभावं दर्शयति । गुणाः शब्दादय एव राजंत इति राजानस्तेभ्यो भयादिवेति

मुखं च प्रेमसरम्भस्फुरिताधरमीक्षितुम् ॥ कटाक्षेपारुणापाङ्गं सुन्दरभ्रुकुटीतटम् ॥ ३० ॥ अयं हि परमो लाभो गृहेषु गृहमेधिनाम् ॥ यन्नर्मैर्नीयते यामः प्रियया भीरु भामिनि ॥ ३१ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ सैवं भगवता राजन्वैदर्भी परिसान्त्विता ॥ ज्ञात्वा तत्परिहासोक्तिं प्रियत्यागभयं जहौ ॥ ३२ ॥ बभाष ऋषभं पुंसां वीक्षन्ती भगवन्मुखम् ॥ सव्रीडहासरुचिरस्निग्धापांगेन भारत ॥ ३३ ॥ रुक्मिण्युवाच ॥ नन्वेवमेतदरविन्दविलोचनाह यद्वै भवान्भगवतोऽसदृशी विभूम्नः ॥ क्व स्वे महिम्न्यभिरतो भगवांस्त्र्यधीशः क्वाहं गुणप्रकृतिरज्ञगृहीतपादा ॥ ३४ ॥ सत्यं भयादिव गुणेभ्य उरुक्रमान्तः शेते समुद्र उपलम्भनमात्र आत्मा ॥ नित्यं कदिन्द्रियगणैः कृतविग्रहस्त्वं त्वत्सेवकैर्नृपपदं विधुतं तमोऽन्धम् ॥ ३५ ॥ त्वत्पादपद्ममकरन्दजुषां मुनीनां वर्त्मास्फुटं नृप[illegible] नु दुर्विभाव्यम् ॥ यस्मादलौकिकमिवेहितमीश्वरस्य भूमंस्तवेहितमथो अनु ये भवन्तम् ॥ ३६ ॥ निष्किञ्चनो ननु भवान्न यतोऽस्ति [illegible] बलिभुजोऽपि हरन्त्यजाद्याः ॥ न त्वा विदन्त्यसुतृपोऽन्तकमाढ्यतान्धाः प्रेष्ठो भवान्बलिभुजामपि तेपि तुभ्यम् [illegible] ॥ पतित्वा पादयोर्भर्तुरुवाच करुणं महाभुज ॥ ३३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ तया [illegible] गृहीतपादः करुणो न्यवर्तत ॥ ३४ ॥ चैलेन [illegible] यदुप्रवीर नलिनीं यथा गजाः ॥ ३५ ॥ [illegible] च्य बद्धं करुणो भगवान्कृष्णमब्रवीत् ॥३६॥ [illegible] हृदो वधः ॥ ३७ ॥ मैवास्मान्साध्व्यसू- [illegible] बन्धुर्वधार्हदोषोऽपि न बन्धोर्वधमर्हति ॥

अंतर्हृदये समुद्रे तद्वदगाधे विषयाकारैरपरिच्छिन्न इत्यर्थः । शेते निश्चलतया प्रकाशते । उपलंभनमात्रश्चैतन्यघन आत्मा । सत्यमित्याह । नित्यमिति ॥ कदिंद्रियगणैः कुत्सितैर्बहिर्मुखैरिंद्रियगणैः । वृत्त्यभिप्रायेण बहुवचनम् । कुत्सित इन्द्रि[illegible] तवाप्रतीतेः । यदुक्तं 'त्यक्तनृपासनान्' इति तदपि युक्तमेवेत्याह । त्वत्सेवकैरिति ॥ नृपाणां पदमासनमंधं गाढं तम एव त[illegible] पुनर्वक्तव्यं त्वया त्यक्तमिति ॥ ३५ ॥ 'अस्पष्टवर्त्मनां पुंसामलोकपथमीयुषाम्' इति यदुक्तं तदपि तथैवेत्याह । त्वत्पादेति ॥ वर्त्मास्फुटमिति । किंच यस्माद्ये भवंतमनुवर्तन्ते तेषामपीहितमलौकिकमिव । अथो अतः किमु वक्तव्यं तवेश्वरस्येहि[illegible] सीदंति योषितः' इत्यस्य परिहारं वक्ष्यति । यद्वांच्छयेति पंचमश्लोके ॥ ३६ ॥ 'निष्किंचना वयं शश्वन्निष्किंचनजनप्रियाः' इत्येतच्छ्लोकोक्तं दोषत्रयं परिहरति । निष्किंचन इति ॥ दरिद्रतालक्षणं निष्किंचनत्वं तु तव न घटत इत्याह । यस्मा[illegible] यस्मै भवते बलिं हरंति तस्य सर्वेश्वरस्य भवतो दरिद्रता न घटत इत्यर्थः । निष्किंचनजनप्रिया इत्यत्र तत्पुरुषेण बहुव्रीहिणा [illegible]

[illegible] यस्यास्तया । गृहीतौ पादौ यस्य सः ॥ ३४ ॥
[illegible] करोत् ॥३५॥ तथाभूतं हतमायमित्युत्तरवाक्येऽप्यनुषंगः
[illegible] पुनः कृष्णमालपति बद्धेति ॥ [illegible]

अ०५४ ॥ ८६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

प्रेष्ठो भवानिति ॥ बलिभुजां ब्रह्मादीनां लोकेश्वराणां त्वं प्रेष्ठस्तेऽपि तुभ्यं तवेति । 'तस्मात्परायण ... ॥ बलिभुजामपि भवान्प्रेष्ठ इत्यत्र हेतु ... । यादूनां कुलपांसन कुलदूषण । वस्तुतस्तु
स्त्वा त्वायंतकं न विदंति । अतस्ते असुतृपः असूनेव तर्पयंति न त्वां भजंतीत्यर्थः ॥ ३७ ॥ बलिभुजामपि भवान्प्रेष्ठ इत्यत्र हेतु ... । यादूनां कुलपांसन कुलदूषण । वस्तुतस्तु
चिन्त्यं परिहरति । त्वं वा इति ॥ फलात्मा परमानंदरूपः । "एतस्यैवानंदस्यान्यानि भूतानि मात्रामुपजीवंति" इति श्रुतेः । सम... ध्वांक्षः काकः स यथा हविर्मुष्णाति तद्वत् ।
श्च मिथोरतयोः अतएव तत्कृतसुखदुःखिनोः । तदाकुलयोरित्यर्थः ॥ ३८ ॥ 'भिक्षुभिः श्लाघिता मुधा' इत्यस्य परिहारः । त्वं ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ परित्रासेन विकंपितान्यंगानि
मुधेत्यस्य परिहारः आत्मेति । यदर्थं सर्वं प्रियं भवति तस्य जगतामात्मनस्तव वरणं न वृथेत्यर्थः । किंच आत्मद इति । 'वे१ ॥ अद्याहं निशितैर्बाणैर्गोपालस्य
नुक्तं दोषद्वयं परिहरति । इतीति । इति ज्ञात्वैव मे मया वृतोऽसीत्यज्ञानपरिहारः । हित्वेत्यदीर्घसमीक्षापरिहारः । भव... यापमाणवित् ॥ रथेनैकेन गोविन्दं ति-
ध्वस्ता आशिषो येषां तान्ब्रह्मादीनपि विहाय । कुतोऽन्ये वराका इत्यर्थः ॥ ३९ ॥ स्वाज्ञानं परिहृत्य पुरुषांतरगुणवर्ण... तेष्ठ यदूनां कुलपांसन ॥ २४ ॥ कुत्र
ड्यमिति ॥ सिंहो यथा पशून्विद्राव्य स्वबलिं हरति तथा शार्ङ्गधनुर्विनादेनैव जरासंधादीन्विद्राव्य मां स्वभागं श्रियं ... ॥ यावन्न मे हतो बाणैः शयीथा मुञ्च

त्वं वै समस्तपुरुषार्थमयः फलात्मा यद्वाञ्छया सुमतयो विसृजन्ति कृत्स्नम् ॥ तेषां विभो समुचि... यां सूतं ध्वजं त्रिभिः ॥ स चुद्न्य-
रतयोः सुखदुःखिनोर्न ॥ ३८ ॥ त्वं न्यस्तदण्डमुनिभिर्गदितानुभाव आत्मात्मदश्च जगतामिति मे वृतो... पुनरन्य...
रितकालवेगध्वस्ताशिषोऽब्जभवनाकपतीन्कुतोऽन्ये ॥ ३९ ॥ जाड्यं वचस्तव गदाग्रज यस्तु भूपा... शार्ङ्गनिनदेन जहर्थ मां
त्वम् ॥ सिंहो यथा स्वबलिमीश पशून्स्वभागं तेभ्यो भयाद्यदुदधिं शरणं प्रपन्नः ॥ ४० ॥ यद्वाञ्छया नृपशिखा...णयोऽङ्गवैन्यजाय-
न्तनाहुषगयादय ऐकपत्यम् ॥ राज्यं विसृज्य विविशुर्वनमम्बुजाक्ष सीदन्ति तेऽनुपदवीं त इहास्थिताः किम् ॥ ४१ ॥ काऽन्यं श्रयेत
तव पादसरोजगन्धमाघ्राय सन्मुखरितं जनताऽपवर्गम् ॥ लक्ष्म्या...यं त्वविगणय्य गुणालयस्य मर्त्या सदोरुभयमर्थविविक्तदृष्टिः ॥४२॥
तं त्वाऽनुरूपमभजं जगतामधीशमात्मानमत्र च परत्र च कामपूरम् ॥ स्यान्मे तवांघ्रिररणं सृतिभिर्भ्रमन्त्या यो वै भजन्त-
मुपयात्यनृतापवर्गः ॥ ४३ ॥

न्नः' इति यद्वचो भाषणं तज्जाड्यं मांद्यम् । न घटत इत्यर्थः ॥ ४० ॥ यच्चान्यत् 'अस्पष्टवर्त्मनाम्' इत्यादिना अर्थात्त्वां भजंतः सीदंतीत्यवसादनं श्रमावहत्वमुक्तं तदपि मंदमेवे-
त्याह । यद्वांछयेति ॥ यस्य तव भजनवांछया नृपोत्तमाः । अंगो वेनस्य पिता, वैन्यः पृथुः, जायंतो भरतः, नाहुषो ययातिः, गयश्चादिर्येषां ते य एते तव पदवीं मार्गमा-
श्रितास्ते किं सीदंति न सीदंत्येव । अपितु त्वत्पदं प्राप्ता इत्यर्थः । एवं कोपावेशेनावसादनस्य परिहारादस्पष्टवर्त्मनामित्येतदानन्तर्यं विहायात्रोत्कर्षः ॥ ४१ ॥ यच्चोक्तम्
'अथात्मनोऽनुरूपम्' इति तत्राह काऽन्यमिति श्लोकद्वयेन । गुणानामालयस्य तव पादसरोजगंधं जनताया अपवर्गं मोक्षरूपं लक्ष्म्या आलयं तत्सेव्यं सद्भिर्मुखरितं वर्णितमा-
घ्राय तमविगणय्य मर्त्या मरणधर्मिका सदा उरुभयं यस्य तन्मयं का स्त्री श्रयेत सेवेत । अर्थे विविक्ता दृष्टिर्यस्याः सा । गुणालयस्येत्यनेन गुणैर्हीना इति यदुक्तं तदपास्तम्
॥ ४२ ॥ अतस्त्वामेवाहमभजमित्याह । तं त्वेति ॥ किंच प्रार्थयते । स्यादिति ॥ अरणं शरणम् । सृतिभिर्देवतिर्यगादिभिर्जन्मभिः । पाठांतरे त्वर्थवादबहुलकर्मश्रवणैरित्यर्थः ।
कथंभूतस्य तव । यस्त्वमनृतस्य संसारस्यापवर्गो नाशो यस्मात्स भजंतमुपयात्यात्मसात्करोति तस्य तवांघ्रिरिति । भीतस्य हि शरणमेवानुरूपं भजनयोग्यमतस्त्वा-
महमभजमित्यर्थः ॥ ४३ ॥

॥ २१ ॥ गोपालस्य वेदपालकस्येति वास्तवोऽर्थः । तथा सुदुर्मतेरिति शोभनाऽनुग्रहवती दुष्टेष्वपि मतिर्यस्य तस्येति ॥ २२ ॥ २३ ॥ यादूनां कुलपांसन कुलदूषण । वस्तुतस्तु यदूनां कुलस्य पते हे अंसन स्वयं च रिपुहननचतुर । अंस समाघात इत्यस्माद्धातोः कर्तरि ल्युट् प्रत्ययो नंद्यादिविहितः ॥ २४ ॥ ध्वांक्षः काकः स यथा हविर्मुष्णाति तद्वत् । वस्तुतस्तु अध्वांक्षवदिति च्छेदः । सहस्राक्षवदित्यर्थः । हे मंद स्थिरेत्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ परित्रासेन विकंपितान्यंगानि

इत्युक्त्वा रथमारुह्य सारथिं प्राह सत्वरः ॥ चोदयाश्वान्यतः कृष्णस्तस्य मे संयुगं भवेत् ॥ २१ ॥ अद्याहं निशितैर्बाणैर्गोपालस्य सुदुर्मतेः ॥ नेष्ये वीर्यमदं येन स्वसा मे प्रसभं हृता ॥ २२ ॥ विकत्थमानः कुमतिरीश्वरस्याप्रमाणवित् ॥ रथेनैकेन गोविन्दं तिष्ठतिष्ठेत्यथाह्वयत् ॥ २३ ॥ धनुर्विकृष्य सुदृढं जघ्ने कृष्णं त्रिभिः शरैः ॥ आह चात्र क्षणं तिष्ठ यदूनां कुलपांसन ॥ २४ ॥ कुत्र यासि स्वसारं मे मुषित्वा ध्वांक्षवद्धविः ॥ हरिष्येऽद्य मदं मन्द मायिनः कूटयोधिनः ॥ २५ ॥ यावन्न मे हतो बाणैः शयीथा मुञ्च दारिकाम् ॥ स्मयन्कृष्णो धनुश्छित्त्वा षड्भिर्विव्याध रुक्मिणम् ॥ २६ ॥ अष्टभिश्चतुरो वाहान्द्वाभ्यां सूतं ध्वजं त्रिभिः ॥ स चान्यद्धनुरादाय कृष्णं विव्याध पञ्चभिः ॥ २७ ॥ तैस्ताडितः शरौघैस्तु चिच्छेद धनुरच्युतः ॥ पुनरन्यदुपादत्त तदप्यच्छिनदव्ययः ॥ २८ ॥ परिघं पट्टिशं शूलं चर्मासी शक्तितोमरौ ॥ यद्यदायुधमादत्त तत्सर्वं सोऽच्छिनद्धरिः ॥ २९ ॥ ततो रथादवप्लुत्य खड्गपाणिर्जिघांसया ॥ कृष्णमभ्यद्रवत्क्रुद्धः पतङ्ग इव पावकम् ॥ ३० ॥ तस्य चापततः खड्गं तिलशश्चर्म चेषुभिः ॥ छित्वाऽसिमाददे तिग्मं रुक्मिणं हन्तुमुद्यतः ॥ ३१ ॥ दृष्ट्वा भ्रातृवधोद्योगं रुक्मिणी भयविह्वला ॥ पतित्वा पादयोर्भर्तुरुवाच करुणं सती ॥ ३२ ॥ योगेश्वराप्रमेयात्मन्देवदेव जगत्पते ॥ हन्तुं नार्हसि कल्याण भ्रातरं मे महाभुज ॥ ३३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ तया परित्रासविकम्पिताङ्गया शुचाऽवशुष्यन्मुखरुद्धकण्ठया ॥ कातर्यविस्रंसितहेममालया गृहीतपादः करुणो न्यवर्तत ॥ ३४ ॥ चैलेन बद्ध्वा तमसाधुकारिणं सश्मश्रुकेशं प्रवपन्व्यरूपयत् ॥ तावन्ममर्दुः परसैन्यमद्भुतं यदुप्रवीरा नलिनीं यथा गजाः ॥ ३५ ॥ कृष्णान्तिकमुपव्रज्य ददृशुस्तत्र रुक्मिणम् ॥ तथाभूतं हतप्रायं दृष्ट्वा सङ्कर्षणो विभुः ॥ विमुच्य बद्धं करुणो भगवान्कृष्णमब्रवीत् ॥ ३६ ॥ असाध्विदं त्वया कृष्ण कृतमस्मज्जुगुप्सितम् ॥ वपनं श्मश्रुकेशानां वैरूप्यं सुहृदो वधः ॥ ३७ ॥ मैवास्मान्साध्व्यसूयेथा भ्रातुर्वैरूप्यचिन्तया ॥ सुखदुःखदो न चान्योऽस्ति यतः स्वकृतभुक्पुमान् ॥ ३८ ॥ बन्धुर्वधार्हदोषोऽपि न बन्धोर्वधमर्हति ॥ त्याज्यः स्वेनैव दोषेण हतः किं हन्यते पुनः ॥ ३९ ॥

यस्यास्तया शुचा शोकेनावशुष्यन्मुखं यस्याः रुद्धः कंठो यस्याः सा च सा च । तथा कातर्येण वैक्लव्येन विस्रंसिता हेममयी माला यस्यास्तया । गृहीतौ पादौ यस्य सः ॥ ३४ ॥ सश्मश्रुकेशं सहितानि स्थाने स्थानेऽवशिष्टानि श्मश्रूणि केशाश्च यथा भवंति तथा । तेनैवासिना प्रवपन्मुंडयन्व्यरूपयद्विरूपमकरोत् ॥३५॥ तथाभूतं हतप्रायमित्युत्तरवाक्येऽप्यनुषंगः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ रुक्मिणीं सांत्वयति । मैवास्मानिति ॥ ३८ ॥ पुनः कृष्णमाक्षिपति बंधुरिति ॥ ३९ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 उपस्पृश्याचम्य ॥ ४४ ॥ प्रवयसो वृद्धाः । भवान्वितामिति । भवस्योपसर्जनत्वं स्त्रीकर्मोचितमुक्तम् ॥ ४५ ॥ नमस्य इति ॥ रुक्मिण्या तदैव दृष्टोऽयं मंत्रः । स्वसंतानयुतां गणे-
शादिसहिताम् । आत्मारामोऽसौ कथं त्वत्पतिर्भवेदिति चेदत आह । तदनुमोदतामिति । भवती श्रीकृष्ण एव वा ॥ ४६ ॥ वासःस्रग्गंधादिभिरंबिकां समपूजयत् ॥ ४७ ॥ तथा
 विप्रस्त्रियोऽपि तैर्द्रव्यैर्लवणादिभिश्च समपूजयदिति ॥ ४८ ॥ शेषां निर्माल्यम् ॥ ४९ ॥ मुनिव्रतं मौनम् । भृत्यां सखीम् ॥ ५० ॥ तां विलोक्य वीरा मुमुहुरिति तृतीयेना-
न्वयः । श्यामामजातरजस्काम् । कुंतलेभ्यः शंकिते इव चपले ईक्षणे यस्यास्ताम् ॥ ५१ ॥ द्विजा एव कुंदानां कुड्मलानि मुकुलानि बिंबफलवद्योऽधरस्तस्य द्युतिभिः शोणा-

आसाद्य देवीसदनं धौतपादकराम्बुजा ॥ उपस्पृश्य शुचिः शान्ता प्रविवेशाम्बिकान्तिकम् ॥ ४४ ॥ तां वै प्रवयसो बालां विधिज्ञा विप्र-
योषितः ॥ भवानीं वन्दयाञ्चक्रुर्भवपत्नीं भवान्विताम् ॥ ४५ ॥ नमस्ये त्वाऽम्बिकेऽभीक्ष्णं स्वसन्तानयुतां शिवाम् ॥ भूयात्पतिर्मे
भगवान्कृष्णस्तदनुमोदताम् ॥ ४६ ॥ अद्भिर्गन्धाक्षतैर्धूपैर्वासःस्रङ्माल्यभूषणैः ॥ नानोपहारबलिभिः प्रदीपावलिभिः पृथक् ॥ ४७ ॥
विप्रस्त्रियः पतिमतीस्तथा तैः समपूजयत् ॥ लवणापूपताम्बूलकण्ठसूत्रफलेक्षुभिः ॥ ४८ ॥ तस्यै स्त्रियस्ताः प्रददुः शेषां युयुजुरा-
शिषः ॥ ताभ्यो देव्यै नमश्चक्रे शेषां च जगृहे वधूः ॥ ४९ ॥ मुनिव्रतमथ त्यक्त्वा निश्चक्रामाम्बिकागृहात् ॥ प्रगृह्य पाणिना भृत्यां
रत्नमुद्रोपशोभिना ॥ ५० ॥ तां देवमायामिव वीरमोहिनीं सुमध्यमां कुण्डलमण्डिताननाम् ॥ श्यामां नितम्बार्पितरत्नमेखलां व्यञ्ज-
त्स्तनीं कुन्तलशङ्कितेक्षणाम् ॥ ५१ ॥ शुचिस्मितां बिम्बफलाधरद्युतिशोणायमानद्विजकुन्दकुड्मलाम् ॥ पदा चलन्तीं कलहंसगा-
मिनीं सिञ्जत्कलानूपुरधामशोभिना ॥ ५२ ॥ विलोक्य वीरा मुमुहुः समागता यशस्विनस्तत्कृतहृच्छयार्दिताः ॥ ५३ ॥ यां वीक्ष्य
ते नृपतयस्तदुदारहाससव्रीडावलोकहृतचेतस उज्झितास्त्राः॥ पेतुः क्षितौ गजरथाश्वगता विमूढा यात्राछलेन हरयेऽर्पयतीं स्वशोभाम् ॥५४॥
सैवं शनैश्चलयती चलपद्मकोशौ प्राप्तिं तदा भगवतः प्रसमीक्षमाणा ॥ उत्सार्य वामकरजैरलकानपाङ्गैः प्राप्तान्ह्रियैक्षत नृपान्ददृशे
ऽच्युतं सा ॥ ५५ ॥ तां राजकन्यां रथमारुरुक्षतीं जहार कृष्णो द्विषतां समीक्षताम् ॥ रथं समारोप्य सुपर्णलक्षणं राजन्यचक्रं परि-
भूय माधवः ॥ ततो ययौ रामपुरोगमैः शनैः सृगालमध्यादिव भागहृद्धरिः ॥ ५६ ॥ तं मानिनः स्वाभिभवं यशःक्षयं परे जरा-
सन्धवशा न सेहिरे ॥ अहो धिगस्मान्यश आत्तधन्वनां गोपैर्हृतं केसरिणां मृगैरिव ॥ ५७ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशम-
स्कन्धे उत्तरार्धे रुक्मिणीहरणं नाम त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ॥ छ ॥ ॥

यमानानि तानि यस्यास्ताम् । कला शोभा तद्युक्तं नूपुरं सिंजच्च तत्कलानूपुरं च तस्य धाम दीप्तिस्तेन शोभितुं शीलमस्य तेन पदा चलंतीम् ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ न केवलं मुमुहुः
पेतुश्चेत्याह । यामिति ॥ यात्रामिषेण हरये स्वलावण्यं समर्पयंतीं यां वीक्ष्य क्षितौ पेतुः सा तान्प्राप्तान् ह्रिया ऐक्षत तदैवाच्युतं च ददर्शेत्युत्तरेणान्वयः ॥ ५४ ॥ चलत्पद्मकोश-
तुल्यौ चरणौ चालयंती ॥ ५५ ॥ सुपर्णलक्षणं गरुडध्वजम् । हरिः सिंहः ॥ ५६ ॥ असहमानानां तेषामाक्रोशमाह । अहो धिगस्मान् यतोऽस्माकं यशो गोपैर्हृतमिति ॥ ५७ ॥
इति श्रीमद्भागवते दशमस्कंधे उत्तरार्धे टीकायां त्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ॥ छ ॥ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

' चतुष्पंचाशत्तमे तु जित्वा राज्ञोऽरिपक्षगान् ॥ रुक्मिणं च विरूप्याथ भैष्म्याः पाणिं पुरेऽग्रहीत् ॥ १ ॥' इतीति अहो धिगस्मानित्येवं वदंतः । सुसंरब्धाः क्रोधाविष्टाः दंशिताः कृतसन्नाहाः । परिक्रान्ताः परिवृताः ! अन्वीयुरन्वधावन् ॥ १ ॥ विस्फूर्ज्य टंकारयित्वा ॥ २ ॥ परेषां शरार्णां बाहुल्ये यादवानामचलत्वे दृष्टांतः । मेघा इति ॥ ३ ॥ ऐक्षदैक्षत ॥ ४ ॥ मास्मभैः मा भयं कुरु । हे वामलोचने वराक्षि । तावकैस्त्वदीयैः कृत्वा ॥ ५ ॥ स चासौ विक्रमश्च तम् ॥ ६ ॥ उष्णीषाणि शिरोऽवतंसवस्त्राणि तत्सहि-

॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति सर्वे सुसंरब्धा वाहानारुह्य दंशिताः ॥ स्वैः स्वैर्बलैः परिक्रान्ता अन्वीयुर्धृतकार्मुकाः ॥ १ ॥ तानापतत आलोक्य यादवानीकयूथपाः ॥ तस्थुस्तत्सम्मुखा राजन्विस्फूर्ज्य स्वधनूंषि ते ॥ २ ॥ अश्वपृष्ठे गजस्कन्धे रथोपस्थे च कोविदाः ॥ मुमुचुः शरवर्षाणि मेघा अद्रिष्वपो यथा ॥ ३ ॥ पत्युर्बलं शरासारैश्छन्नं वीक्ष्य सुमध्यमा ॥ सव्रीडमैक्षत्तद्वक्त्रं भयविह्वललोचना ॥ ४ ॥ प्रहस्य भगवानाह मास्मभैर्वामलोचने ॥ विनङ्क्ष्यत्यधुनैवैतत्तावकैः शात्रवं बलम् ॥ ५ ॥ तेषां तद्विक्रमं वीरा गदसङ्कर्षणादयः ॥ अमृष्यमाणा नाराचैर्जघ्नुर्हयगजान्रथान् ॥ ६ ॥ पेतुः शिरांसि रथिनामश्विनां गजिनां भुवि ॥ सकुण्डलकिरीटानि सोष्णीषाणि च कोटिशः ॥ ७ ॥ हस्ताः सासिगदेष्वासाः करभा ऊरवोऽङ्घ्रयः ॥ अश्वाश्वतरनागोष्ट्रखरमर्त्यशिरांसि च ॥ ८ ॥ हन्यमानबलानीका वृष्णिभिर्जयकाङ्क्षिभिः ॥ राजानो विमुखा जग्मुर्जरासन्धपुरःसराः ॥ ९ ॥ शिशुपालं समभ्येत्य हृतदारमिवातुरम् ॥ नष्टत्विषं गतोत्साहं शुष्यद्वदनमब्रुवन् ॥ १० ॥ भो भोः पुरुषशार्दूल दौर्मनस्यमिदं त्यज ॥ न प्रियाप्रिययोराजन्निष्ठा देहिषु दृश्यते ॥ ११ ॥ यथा दारुमयी योषिन्नृत्यते कुहकेच्छया ॥ एवमीश्वरतन्त्रोऽयमीहते सुखदुःखयोः ॥ १२ ॥ शौरेः सप्तदशाहं वै संयुगानि पराजितः ॥ त्रयोविंशतिभिः सैन्यैर्जिग्य एकमहं परम् ॥ १३ ॥ तथाऽप्यहं न शोचामि न प्रहृष्यामि कर्हिचित् ॥ कालेन दैवयुक्तेन जानन्विद्रावितं जगत् ॥ १४ ॥ अधुनाऽपि वयं सर्वे वीर यूथपयूथपाः ॥ पराजिताः फल्गुतन्त्रैर्यदुभिः कृष्णपालितैः ॥ १५ ॥ रिपवो जिग्युरधुना काल आत्मानुसारिणि ॥ तदा वयं विजेष्यामो यदा कालः प्रदक्षिणः ॥ १६ ॥ एवं प्रबोधितो मित्रैश्चैद्योऽगात्सानुगः पुरम् ॥ हतशेषाः पुनस्तेऽपि ययुः स्वं स्वं पुरं नृपाः ॥ १७ ॥ रुक्मी तु राक्षसोद्वाहं कृष्णद्विडसहन्स्वसुः ॥ पृष्ठतोऽन्वगमत्कृष्णमक्षौहिण्या वृतो बली ॥ १८ ॥ रुक्म्यमर्षी सुसंरब्धः शृण्वतां सर्वभूभुजाम् ॥ प्रतिजज्ञे महाबाहुर्दंशितः सशरासनः ॥ १९ ॥ अहत्वा समरे कृष्णमप्रत्युह्य च रुक्मिणीम् ॥ कुण्डिनं न प्रवेक्ष्यामि सत्यमेतद्ब्रवीमि वः ॥ २० ॥

तानि शिरांसि ॥ ७ ॥ करभाः प्रकोष्ठा ऊरुविशेषणं वा ॥ ८ ॥ ९ ॥ अप्राप्तदारमेव तं हृतदारमिवातुरम् ॥ १० ॥ निष्ठा स्थैर्यम् ॥ ११ ॥ कुहको नर्तयिता तस्येच्छया दुःखेऽपीहमानत्वेन पारवश्यं व्यक्तं दर्शितम् ॥ १२ ॥ अत्र चाहमेव दृष्टांत इत्याह जरासंधः । शौरेरिति ॥ कृष्णात्सकाशात् । एकं संयुगम् । परं केवलमंतिमं वा । जिग्ये जितवानहम् ॥ १३ ॥ दैवमदृष्टं तद्युक्तेन ॥ १४ ॥ फल्गुतंत्रैः स्वल्पसैन्यैः ॥ १५ ॥ प्रदक्षिणोऽनुकूलः स्यात् ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ २१ ॥ गोपालस्य वेदपालकस्येति वास्तवोऽर्थः । तथा सुदुर्मतेरिति शोभनाऽनुग्रहवती दुष्टेष्वपि मतिर्यस्य तस्येति ॥ २२ ॥ २३ ॥ यदूनां कुलपांसन कुलदूषण । वस्तुतस्तु यदूनां कुलस्य पते हे अंसन स्वयं च रिपुहननचतुर । अंस समाघात इत्यस्माद्धातोः कर्तरि ल्युट् प्रत्ययो नंद्यादिविहितः ॥ २४ ॥ ध्वांक्षः काकः स यथा हविर्मुष्णाति तद्वत् । वस्तुतस्तु अध्वांक्षवदिति च्छेदः । सहस्राक्षवदित्यर्थः । हे मंद स्थिरेत्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ परित्रासेन विकंपितान्यंगानि

इत्युक्त्वा रथमारुह्य सारथिं प्राह सत्वरः ॥ चोदयाश्वान्यतः कृष्णस्तस्य मे संयुगं भवेत् ॥ २१ ॥ अद्याहं निशितैर्बाणैर्गोपालस्य सुदुर्मतेः ॥ नेष्ये वीर्यमदं येन स्वसा मे प्रसभं हृता ॥ २२ ॥ विकत्थमानः कुमतिरीश्वरस्याप्रमाणवित् ॥ रथेनैकेन गोविन्दं तिष्ठतिष्ठेत्यथाह्वयत् ॥ २३ ॥ धनुर्विकृष्य सुदृढं जघ्ने कृष्णं त्रिभिः शरैः ॥ आह चात्र क्षणं तिष्ठ यदूनां कुलपांसन ॥ २४ ॥ कुत्र यासि स्वसारं मे मुषित्वा ध्वांक्षवद्धविः ॥ हरिष्येऽद्य मदं मन्द मायिनः कूटयोधिनः ॥ २५ ॥ यावन्न मे हतो बाणैः शयीथा मुञ्च दारिकाम् ॥ स्मयन्कृष्णो धनुश्छित्त्वा षड्भिर्विव्याध रुक्मिणम् ॥ २६ ॥ अष्टभिश्चतुरो वाहान्द्वाभ्यां सूतं ध्वजं त्रिभिः ॥ स चान्यद्धनुराधाय कृष्णं विव्याध पञ्चभिः ॥ २७ ॥ तैस्ताडितः शरौघैस्तु चिच्छेद धनुरच्युतः ॥ पुनरन्यदुपादत्त तदप्यच्छिनदव्ययः ॥ २८ ॥ परिघं पट्टिशं शूलं चर्मासी शक्तितोमरौ ॥ यद्यदायुधमादत्त तत्सर्वं सोऽच्छिनद्धरिः ॥ २९ ॥ ततो रथादवप्लुत्य खड्गपाणिर्जिघांसया ॥ कृष्णमभ्यद्रवत्क्रुद्धः पतङ्ग इव पावकम् ॥ ३० ॥ तस्य चापततः खड्गं तिलशश्चर्म चेषुभिः ॥ छित्वाऽसिमाददे तिग्मं रुक्मिणं हन्तुमुद्यतः ॥ ३१ ॥ दृष्ट्वा भ्रातृवधोद्योगं रुक्मिणी भयविह्वला ॥ पतित्वा पादयोर्भर्तुरुवाच करुणं सती ॥ ३२ ॥ योगेश्वराप्रमेयात्मन्देवदेव जगत्पते ॥ हन्तुं नार्हसि कल्याण भ्रातरं मे महाभुज ॥ ३३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ तया परित्रासविकम्पिताङ्गया शुचाऽवशुष्यन्मुखरुद्धकण्ठया ॥ कातर्यविस्रंसितहेममालया गृहीतपादः करुणो न्यवर्तत ॥ ३४ ॥ चैलेन बद्ध्वा तमसाधुकारिणं सश्मश्रुकेशं प्रवपन्व्यरूपयत् ॥ तावन्ममर्दुः परसैन्यमद्भुतं यदुप्रवीरा नलिनीं यथा गजाः ॥ ३५ ॥ कृष्णान्तिकमुपव्रज्य ददृशुस्तत्र रुक्मिणम् ॥ तथाभूतं हतप्रायं दृष्ट्वा सङ्कर्षणो विभुः ॥ विमुच्य बद्धं करुणो भगवान्कृष्णमब्रवीत् ॥ ३६ ॥ असाध्विदं त्वया कृष्ण कृतमस्मज्जुगुप्सितम् ॥ वपनं श्मश्रुकेशानां वैरूप्यं सुहृदो वधः ॥ ३७ ॥ मैवास्मान्साध्व्यसूयेथा भ्रातुर्वैरूप्यचिन्तया ॥ सुखदुःखदो न चान्योऽस्ति यतः स्वकृतभुक्पुमान् ॥ ३८ ॥ बन्धुर्वधार्हदोषोऽपि न बन्धोर्वधमर्हति ॥ त्याज्यः स्वेनैव दोषेण हतः किं हन्यते पुनः ॥ ३९ ॥

यस्यास्तया शुचा शोकेनावशुष्यन्मुखं यस्याः रुद्धः कंठो यस्याः सा च सा च । तथा कातर्येण वैक्लव्येन विस्रंसिता हेममयी माला यस्यास्तया । गृहीतौ पादौ यस्य सः ॥ ३४ ॥ सश्मश्रुकेशं सहितानि स्थाने स्थानेऽवशिष्टानि श्मश्रूणि केशाश्च यथा भवंति तथा । तेनैवासिना प्रवपन्मुंडयन्व्यरूपयद्विरूपमकरोत् ॥३५॥ तथाभूतं हतप्रायमित्युत्तरवाक्येऽप्यनुषंगः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ रुक्मिणीं सांत्वयति । मैवास्मानिति ॥ ३८ ॥ पुनः कृष्णमाक्षिपति बंधुरिति ॥ ३९ ॥

स्रग्गंधमाल्याभरणैरित्यत्र मत्वर्थो द्रष्टव्यः । यद्वा स्रग्गंधमाल्यान्याबिभ्रतीति तथा तैः । तथा विरजोंऽबरैर्भूषितैश्च स्त्रीपुरुषैर्जुष्टम् । तथा श्रीमद्भिर्गृहैश्च जुष्टम् ॥ ९ ॥ यथान्यायमन्यांश्च । कन्यां प्रति मंगलं वाचयामास ॥ १० ॥ कृतं कौतुकेन विवाहसूत्रेण मंगलं यस्यास्ताम् । अहतं नवीनम् । भूषणोत्तमैश्च भूषिताम् ॥ ११ ॥ वध्वास्तस्याः कन्यायाः । अथर्वविदथर्वणमंत्रवित् ॥ १२ ॥ १३ ॥ अभ्युदये उचितम् ॥ १४ ॥ ततश्चतुरंगसैन्यैः परीतः परिवृतः कुंडिनं भीष्मकस्य पुरं ययौ । मदं च्यवंते इति मदच्युतस्तैः । स्यंदनैः रथैः हेमरचिता माला विद्यंते येषु तैः ॥ १५ ॥ कल्पितं निर्मितं यदन्यनिवेशनं तस्मिन् ॥ १६ ॥ १७ ॥ यदि श्रीकृष्णो हरेदिति शंकिताः । कन्यां साधयितुमित्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

स्रग्गन्धमाल्याभरणैर्विरजोम्बरभूषितैः ॥ जुष्टं स्त्रीपुरुषैः श्रीमद्गृहैरगुरुधूपितैः ॥ ९ ॥ पितॄन्देवान्समभ्यर्च्य विप्रांश्च विधिवन्नृप ॥ भोजयित्वा यथान्यायं वाचयामास मङ्गलम् ॥ १० ॥ सुस्नातां सुदतीं कन्यां कृतकौतुकमंगलाम् ॥ अहतांशुकयुग्मेन भूषितां भूषणोत्तमैः ॥ ११ ॥ चक्रुः सामर्ग्यजुर्मन्त्रैर्वध्वा रक्षां द्विजोत्तमाः ॥ पुरोहितोऽथर्वविद्वै जुहाव ग्रहशान्तये ॥ १२ ॥ हिरण्यरूप्यवासांसि तिलांश्च गुडमिश्रितान् ॥ प्रादाद्धेनूश्च विप्रेभ्यो राजा विधिविदांवरः ॥ १३ ॥ एवं चेदिपती राजा दमघोषः सुताय वै ॥ कारयामास मन्त्रज्ञैः सर्वमभ्युदयोचितम् ॥ १४ ॥ मदच्युद्भिर्गजानीकैः स्यन्दनैर्हेममालिभिः ॥ पत्त्यश्वसंकुलैः सैन्यैः परीतः कुण्डिनं ययौ ॥ १५ ॥ तं वै विदर्भाधिपतिः समभ्येत्याभिपूज्य च ॥ निवेशयामास मुदा कल्पितान्यनिवेशने ॥ १६ ॥ तत्र शाल्वो जरासन्धो दन्तवक्त्रो विदूरथः ॥ आजग्मुश्चैद्यपक्षीयाः पौण्ड्रकाद्याः सहस्रशः ॥ १७ ॥ कृष्णरामद्विषो यत्ताः कन्यां चैद्याय साधितुम् ॥ यद्यागत्य हरेत्कृष्णो रामाद्यैर्यदुभिर्वृतः ॥ १८ ॥ योत्स्यामः संहतास्तेन इति निश्चितमानसाः ॥ आजग्मुर्भूभुजः सर्वे समग्रबलवाहनाः ॥ १९ ॥ श्रुत्वैतद्भगवान्रामो विपक्षीयनृपोद्यमम् ॥ कृष्णं चैकं गतं हर्तुं कन्यां कलहशंकितः ॥ २० ॥ बलेन महता सार्द्धं भ्रातृस्नेहपरिप्लुतः ॥ त्वरितः कुण्डिनं प्रागाद्गजाश्वरथपत्तिभिः ॥ २१ ॥ भीष्मकन्या वरारोहा कांक्षन्त्यागमनं हरेः ॥ प्रत्यापत्तिमपश्यन्ती द्विजस्याचिन्तयत्तदा ॥ २२ ॥ अहो त्रियामान्तरित उद्वाहो मेऽल्पराधसः ॥ नागच्छत्यरविन्दाक्षो नाहं वेद्म्यत्र कारणम् ॥ सोऽपि नावर्ततेऽद्यापि मत्सन्देशहरो द्विजः ॥ २३ ॥ अपि मय्यनवद्यात्मा दृष्ट्वा किंचिज्जुगुप्सितम् ॥ मत्पाणिग्रहणे नूनं नायाति हि कृतोद्यमः ॥ २४ ॥ दुर्भगाया न मे धाता नानुकूलो महेश्वरः ॥ देवी वा विमुखा गौरी रुद्राणी गिरिजा सती ॥ २५ ॥ एवं चिन्तयती बाला गोविन्दहृतमानसा ॥ न्यमीलयत कालज्ञा नेत्रे चाश्रुकलाकुले ॥ २६ ॥ एवं वध्वाः प्रतीक्षन्त्या गोविन्दागमनं नृप ॥ वाम ऊरुर्भुजो नेत्रमस्फुरन्प्रियभाषिणः ॥ २७ ॥

॥ २१ ॥ सूर्योदयात्पूर्वमेवौत्सुक्येन रुक्मिण्यचिंतयदित्याह । भीष्मकन्येति ॥ प्रत्यापत्तिं प्रत्यागमनम् ॥ २२ ॥ त्रियामा रात्रिस्तावन्मात्रेणांतरितः । अल्पराधसो मंदभाग्यायाः ॥ २३ ॥ जुगुप्सितं धाष्टर्यादि । अपीति शंकायाम् । नायाति हि कृतोद्यम इति । अयमर्थः । आदौ कृतोद्यमत्वात्तं न प्रस्थापितवान्, प्रस्थानावसरे च किंचिन्मयि जुगुप्सितं मत्वा प्रत्याचष्ट, अतः सोऽपि द्विजो नूनं नायातीति ॥ २४ ॥ यद्वा । ततो निर्गतोऽपि श्रीकृष्णो मद्दैववैमुख्यात्क्वचित्प्रतिबद्धो भवेदित्याह । दुर्भगाया इति ॥ २५ ॥ कालज्ञा अधुनापि गोविंदागमनकाल इति मन्वाना किंचिदाश्वस्तचित्ता सती चिंतास्तब्धे लोचने निमीलितवतीत्यर्थः ॥ २६ ॥ प्रियभाषिणः प्रियसूचकाः ॥ २७ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रतीहारैर्द्वारपालैः ॥ २७ ॥ आत्यानं श्रीकृष्णम् ॥ २८ ॥ अभिमृशन् शनैः संमर्दयन् ॥ २९ ॥ ३० ॥ स धर्मोऽस्य ब्राह्मणस्याखिलकामदोग्धा भवति । यद्वा स ब्राह्मणोऽस्य विश्वस्याखिलकामधुगिति ॥ ३१ ॥ लोकानाप्नोति लोकाल्लोकांतरं पर्यटति । नैकत्र निर्वृतस्तिष्ठतीत्यर्थः । नाप्नोतीति पाठे सुरेश्वरोऽपि भूत्वा लोकान्नाप्नोत्युत्तमलोकान्प्राप्तोऽप्यप्राप्त इव क्लिश्यतीत्यर्थः । शेते सुखमास्ते इत्यर्थः । तदेवाह सर्वेष्वंगेषु वाक्पाण्यादिषु विज्वरस्तापरहितः ॥ ३२ ॥ स्वलाभः स्वत एव प्राप्तो लाभ आत्मलाभो वा तेन संतुष्टान् पूर्णान्साधून्स्वधर्मेनिष्ठान् ॥ ३३ ॥ यस्य राज्ञो विषये देशे ॥ ३४ ॥ यतः स्थानात् । यदिच्छया यत्कार्येच्छया । दुर्गं समुद्रम् ॥ ३५ ॥ संपृष्टः संप्रश्नः प्रष्टव्योऽर्थो यं सः । परमेष्ठिना परमेश्वरेण । बंधूनामनभिप्रेतं रुक्मिणश्चेष्टितमित्यादि सर्वम् ॥ ३६ ॥ 'रुक्मिण्या स्वयमेकांते लिखित्वा दत्तपत्रिकाम् ॥ मुद्रामुन्मुच्य कृष्णाय प्रेमचिह्नामदर्शयत् ॥ ' ब्राह्मणः श्रीकृष्णानुज्ञया वाचयति । श्रुत्वेति ॥ अयमर्थः । हे अच्युत हे भुवनसुंदरेत्यौत्सुक्यं द्योतयति । क्व तव महिमा क्व चाहं रूपकुलशीलादियुक्तापि तथाऽ-

द्वारकां स समभ्येत्य प्रतीहारैः प्रवेशितः ॥ अपश्यदाद्यं पुरुषमासीनं काञ्चनासने ॥ २७ ॥ दृष्ट्वा ब्रह्मण्यदेवस्तमवरुह्य निजासनात् ॥
उपवेश्यार्हयाञ्चक्रे यथात्मानं दिवौकसः ॥ २८ ॥ तं भुक्तवन्तं विश्रांतमुपगम्य सतां गतिः ॥ पाणिनाऽभिमृशन्पादावव्यग्रस्तमपृ-
च्छत ॥ २९ ॥ कच्चिद्द्विजवरश्रेष्ठ धर्मस्ते वृद्धसम्मतः ॥ वर्तते नातिकृच्छ्रेण सन्तुष्टमनसः सदा ॥ ३० ॥ सन्तुष्टो यर्हि वर्तेत ब्राह्मणो
येनकेनचित् ॥ अहीयमानः स्वाद्धर्मात्स ह्यस्याखिलकामधुक् ॥ ३१ ॥ असन्तुष्टोऽसकृल्लोकानाप्नोत्यपि सुरेश्वरः ॥ अकिञ्चनोऽपि स-
न्तुष्टः शेते सर्वाङ्गविज्वरः ॥ ३२ ॥ विप्रान्स्वलाभसन्तुष्टान्साधून्भूतसुहृत्तमान् ॥ निरहङ्कारिणः शान्तान्नमस्ये शिरसाऽसकृत् ॥ ३३ ॥
कच्चिद्वः कुशलं ब्रह्मन्राजतो यस्य हि प्रजाः ॥ सुखं वसन्ति विषये पाल्यमानाः स मे प्रियः ॥ ३४ ॥ यतस्त्वमागतो दुर्गं निस्तीर्येह
यदिच्छया ॥ सर्वं नो ब्रूह्यगुह्यं चेत्किं कार्यं करवाम ते ॥ ३५ ॥ एवं सम्पृष्टसम्प्रश्नो ब्राह्मणः परमेष्ठिना ॥ लीलागृहीतदेहेन तस्मै सर्व-
मवर्णयत् ॥ ३६ ॥ रुक्मिण्युवाच ॥ श्रुत्वा गुणान्भुवनसुन्दर शृण्वतां ते निर्विश्य कर्णविवरैर्हरतोऽङ्गतापम् ॥ रूपं दृशां दृशिमतामखि-
लार्थलाभं त्वय्यच्युताविशति चित्तमपत्रपं मे ॥ ३७ ॥ का त्वा मुकुन्द महती कुलशीलरूपविद्यावयोद्रविणधामभिरात्मतुल्यम् ॥ धीरा
पतिं कुलवती न वृणीत कन्या काले नृसिंह नरलोकमनोभिरामम् ॥ ३८ ॥ तन्मे भवान्खलु वृतः पतिरङ्ग जायामात्मार्पितश्च भवतोऽत्र
विभो विधेहि ॥ मा वीरभागमभिमर्शतु चैद्य आराद्गोमायुवन्मृगपतेर्बलिमम्बुजाक्ष ॥ ३९ ॥

प्यपगता त्रपा यस्मात्तन्मे चित्तं त्वय्याविशत्यासज्जते । तत्कुतस्तत्राह । शृण्वतां कर्णविवरैरंतः प्रविश्यांगतापम् । अंगेति पृथक् संबोधनं वा । हरतस्तव गुणान् श्रुत्वा तथा दृशिमतां चक्षुष्मतां दृशामखिलार्थलाभात्मकं रूपं च श्रुत्वेति ॥ ३७ ॥ अहो कुलकन्यानामिदमतिधाष्टर्यमिति मा शंकीरित्याह । का त्वेति ॥ हे मुकुंद हे नृसिंह नरश्रेष्ठ का नाम कन्या कुलवती तथा महती पुरुगुणोदारा तथा धीरा धृतिमती त्वा त्वां पतिं न वृणीत । मय्येव केयं दोषशंकेति भावः । कथंभूतम् । कुलशीलादिभिरात्मनेव तुल्यं निरुपममित्यर्थः । द्रविणं द्रव्यसंपत् । धाम प्रभावः । तथा नरलोकस्य मनसामभिरामोऽभिरमणं यस्मात्तम् । किंच काले विवाहावसरे ॥ ३८ ॥ हे विभो तत्तस्मान्मे मया भवान्खलु पतिर्वृतः आत्मा च भवतोऽर्पितोऽतस्त्वमत्रागत्य मां भवतो जायां विधेहि । विपक्षे बाधकं द्योतयंत्याह । मा वीरभागमिति । वीरस्य तव भागं मामाराच्छीघ्रमेत्यागत्य चैद्यो माभिमर्शतु मास्पृशतु । मृगपतेर्बलिं गोमायुवत् । गोमायुः सृगाल इवेति ॥ ३९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अनेकजन्मकृतैः सुकृतैरिदमेव भूयादिति प्रार्थयते । पूर्तेति ॥ पूर्तं कूपादि । इष्टमग्निहोत्रादि । दत्तं हिरण्यादिदानम् । नियमस्तीर्थाटनादिः । व्रतं कृच्छ्रादि ॥ ४० ॥ ननु चैद्याय बंधुभिरर्पितायां त्वयि किमधुना करणीयमित्यपेक्षायामाह । श्वोभाविनीति ॥ हे अजित श्वोभाविनि उद्वहने विवाहे प्रथमं गुप्तोऽलक्षित एवागत्य पश्चात्पृतनापतिभिः परिवृतः संश्चैद्यादिबलं निर्मथ्य प्रसह्य बलाद्वीर्यं प्रभावदर्शनमेव शुल्कं वैवाहिकं देयं यस्यास्तां माम् । अनेन राक्षसविधिनोद्वहेत्युपदेशरहस्यम् ॥ ४१ ॥ ननु भवतु शिशुपालादिबलप्रमथनमंतःपुरमध्यगतायास्तव हरणे त्वद्बंधुवधोऽपि प्रसज्येतेत्यत आह । अंतःपुरेति ॥ पुराद्बहिर्वर्तमानां गिरिजामंबिकाम् । अंबिकागृहादेव मम हरणं सुकरमिति भावः ॥ ४२ ॥ ननु किमनेनानर्थकारिणा निर्बंधेन चैद्योऽपि तावत्प्रख्यातगुणकर्मा योग्य एव वर इति तत्राह । यस्येति ॥ हे अंबुजाक्ष यस्य भवतोऽङ्घ्रिपंकजरजोभिः स्नपनमात्मनस्तमसोऽपहत्यै उमापतिरिव महांतो वांछन्ति तस्य भवतः प्रसादं यर्ह्यहं न लभेय न प्राप्नुयां तर्हि व्रतैरुपवासादिभिः कृशानसून्प्राणान् जह्यां त्यजेयम् । ततः किमित्यत आह । शतजन्मभिरिति ।

पूर्तेष्टदत्तनियमव्रतदेवविप्रगुर्वर्चनादिभिरलं भगवान्परेशः ॥ आराधितो यदि गदाग्रज एत्य पाणिं गृह्णातु मे न दमघोषसुतादयोऽन्ये ॥४०॥ श्वोभाविनि त्वमजितोद्वहने विदर्भान्गुप्तः समेत्य पृतनापतिभिः परीतः ॥ निर्मथ्य चैद्यमगधेन्द्रबलं प्रसह्य मां राक्षसेन विधिनोद्वह वीर्यशुल्काम् ॥ ४१ ॥ अन्तःपुरान्तरचरीमनिहत्य बन्धूंस्त्वामुद्वहे कथमिति प्रवदाम्युपायम् ॥ पूर्वेद्युरस्ति महती कुलदेवियात्रा यस्यां बहिर्नववधूर्गिरिजामुपेयात् ॥ ४२ ॥ यस्याङ्घ्रिपंकजरजःस्नपनं महान्तो वाञ्छन्त्युमापतिरिवात्मतमोपहत्यै ॥ यर्ह्यम्बुजाक्ष न लभेय भवत्प्रसादं जह्यामसून्व्रतकृशान् शतजन्मभिः स्यात् ॥ ४३ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ इत्येते गुह्यसन्देशा यदुदेव मयाहृताः ॥ विमृश्य कर्तुं यच्चात्र क्रियतां तदनन्तरम् ॥ ४४ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे उत्तरार्धे रुक्मिण्युद्वाहे द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥५२॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ वैदर्भ्याः स तु सन्देशं निशम्य यदुनन्दनः ॥ प्रगृह्य पाणिना पाणिं प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ १ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ तथाऽहमपि तच्चित्तो निद्रां च न लभे निशि ॥ वेदाहं रुक्मिणा द्वेषान्ममोद्वाहो निवारितः ॥ २ ॥ तामानयिष्य उन्मथ्य राजन्यापसदान्मृधे ॥ मत्परामनवद्याङ्गीमेधसोऽग्निशिखामिव ॥ ३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ उद्वाहर्क्षं च विज्ञाय रुक्मिण्या मधुसूदनः ॥ रथः संयुज्यतामाशु दारुकेत्याह सारथिम् ॥ ४ ॥ स चाश्वैः शैब्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकैः ॥ युक्तं रथमुपानीय तस्थौ प्राञ्जलिरग्रतः ॥ ५ ॥ आरुह्य स्यन्दनं शौरिर्द्विजमारोप्य तूर्णगैः ॥ आनर्तादेकरात्रेण विदर्भानगमद्धयैः ॥ ६ ॥ राजा स कुण्डिनपतिः पुत्रस्नेहवशं गतः ॥ शिशुपालाय स्वां कन्यां दास्यन्कर्माण्यकारयत् ॥ ७ ॥ पुरं सम्मृष्टसंसिक्तमार्गरथ्याचतुष्पथम् ॥ चित्रध्वजपताकाभिस्तोरणैः समलंकृतम् ॥ ८ ॥

एवमेव वारंवारं जह्यां यावच्छतजन्मभिरपि तव प्रसादः स्यादिति ॥४३॥ अत्र यत्कर्तुं करणीयं तद्विमृश्य क्रियतां तच्चानन्तरमेव क्रियतामिति ॥४४॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कंधे उत्तरार्धे द्विपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५२॥ ॥ छ ॥ ॥'त्रिपंचाशत्तमे गत्वा विदर्भानद्भुतेहितः ॥ रुक्मिणीमहरत्कृष्णो मिषतां द्विषतां बलात् ॥१'॥१॥ निद्राया अलाभे कारणांतरम् । वेदेति । तया अकथितमप्यहं जानामीति ॥ २ ॥ आनयिष्ये आनेष्यामि । राजन्यापसदान्राजसु हीनान् उन्मथ्यानयने दृष्टांतः । एधस इति ॥ ३ ॥ उद्वाहर्क्षमिति । परश्वो रात्रौ विवाहनक्षत्रमिति विज्ञाय तस्यां रात्र्यां प्रस्थाय प्रातर्विदर्भदेशानगमत् । 'श्वोभाविनि त्वमजितोद्वहने विदर्भान् गुप्तः समेत्य' इति रुक्मिणीसंदेशात् ॥ ४ ॥ शैब्येत्यादीनि चत्वार्यश्वनामानि ॥ ५ ॥ ६ ॥ पुत्रस्य रुक्मिणः स्नेहेन तद्वशमनुगच्छतीति तथा । अनेन शिशुपालेऽनभिरुचिं द्योतयति । कर्माणि पुरालंकारपितृदेवार्चनादीनि ॥ ७ ॥ तान्येवाह । पुरमित्यादिचतुर्भिः । संमृष्टाः संसिक्ताश्च मार्गादयो यस्मिंस्तत् । चित्रा ध्वजेषु पताकास्ताभिः समलंकृतमकारयत् ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

स्रग्गंधमाल्याभरणैरित्यत्र मत्वर्थो द्रष्टव्यः । यद्वा स्रग्गंधमाल्यान्याविभ्रतीति तथा तैः । तथा विरजोऽम्बरैर्भूषितैश्च स्त्रीपुरुषैर्जुष्टम् । तथा श्रीमद्भिर्गृहैश्च जुष्टम् ॥ ९ ॥ यथान्यायमन्यांश्च । कन्यां प्रति मंगलं वाचयामास ॥ १० ॥ कृतं कौतुकेन विवाहसूत्रेण मंगलं यस्यास्ताम् । अहतं नवीनम् । भूषणोत्तमैश्च भूषिताम् ॥ ११ ॥ वध्वास्तस्याः कन्यायाः । अथर्वविदथर्वणमंत्रवित् ॥ १२ ॥ १३ ॥ अभ्युदये उचितम् ॥ १४ ॥ ततश्चतुरंगसैन्यैः परीतः परिवृतः कुंडिनं भीष्मकस्य पुरं ययौ । मदं च्यवंते इति मदच्युतस्तैः । स्यंदनैः रथैः हेमरचिता माला विद्यंते येषु तैः ॥ १५ ॥ कल्पितं निर्मितं यदन्यनिवेशनं तस्मिन् ॥ १६ ॥ १७ ॥ यदि श्रीकृष्णो हरेदिति शंकिताः । कन्यां साधयितुमित्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

स्रग्गन्धमाल्याभरणैर्विरजोम्बरभूषितैः ॥ जुष्टं स्त्रीपुरुषैः श्रीमद्गृहैरगुरुधूपितैः ॥ ९ ॥ पितॄन्देवान्समभ्यर्च्य विप्रांश्च विधिवन्नृप ॥ भोजयित्वा यथान्यायं वाचयामास मङ्गलम् ॥ १० ॥ सुस्नातां सुदतीं कन्यां कृतकौतुकमंगलाम् ॥ अहतांशुकयुग्मेन भूषितां भूषणोत्तमैः ॥ ११ ॥ चक्रुः सामर्ग्यजुर्मन्त्रैर्वध्वा रक्षां द्विजोत्तमाः ॥ पुरोहितोऽथर्वविद्वै जुहाव ग्रहशान्तये ॥ १२ ॥ हिरण्यरूप्यवासांसि तिलांश्च गुडमिश्रितान् ॥ प्रादाद्धेनूश्च विप्रेभ्यो राजा विधिविदांवरः ॥ १३ ॥ एवं चेदिपती राजा दमघोषः सुताय वै ॥ कारयामास मन्त्रज्ञैः सर्वमभ्युदयोचितम् ॥ १४ ॥ मदच्युद्भिर्गजानीकैः स्यन्दनैर्हेममालिभिः ॥ पत्त्यश्वसंकुलैः सैन्यैः परीतः कुण्डिनं ययौ ॥ १५ ॥ तं वै विदर्भाधिपतिः समभ्येत्याभिपूज्य च ॥ निवेशयामास मुदा कल्पितान्यनिवेशने ॥ १६ ॥ तत्र शाल्वो जरासन्धो दन्तवक्त्रो विदूरथः ॥ आजग्मुश्चैद्यपक्षीयाः पौण्ड्रकाद्याः सहस्रशः ॥ १७ ॥ कृष्णरामद्विषो यत्ताः कन्यां चैद्याय साधितुम् ॥ यद्यागत्य हरेत्कृष्णो रामाद्यैर्यदुभिर्वृतः ॥ १८ ॥ योत्स्यामः संहतास्तेन इति निश्चितमानसाः ॥ आजग्मुर्भूभुजः सर्वे समग्रबलवाहनाः ॥ १९ ॥ श्रुत्वैतद्भगवान्रामो विपक्षीयनृपोद्यमम् ॥ कृष्णं चैकं गतं हर्तुं कन्यां कलहशंकितः ॥ २० ॥ बलेन महता सार्द्धं भ्रातृस्नेहपरिप्लुतः ॥ त्वरितः कुण्डिनं प्रागाद्गजाश्वरथपत्तिभिः ॥ २१ ॥ भीष्मकन्या वरारोहा कांक्षन्त्यागमनं हरेः ॥ प्रत्यापत्तिमपश्यन्ती द्विजस्याचिन्तयत्तदा ॥ २२ ॥ अहो त्रियामान्तरित उद्वाहो मेऽल्पराधसः ॥ नागच्छत्यरविन्दाक्षो नाहं वेद्म्यत्र कारणम् ॥ सोऽपि नावर्ततेऽद्यापि मत्सन्देशहरो द्विजः ॥ २३ ॥ अपि मय्यनवद्यात्मा दृष्ट्वा किंचिज्जुगुप्सितम् ॥ मत्पाणिग्रहणे नूनं नायाति हि कृतोद्यमः ॥ २४ ॥ दुर्भगाया न मे धाता नानुकूलो महेश्वरः ॥ देवी वा विमुखा गौरी रुद्राणी गिरिजा सती ॥ २५ ॥ एवं चिन्तयती बाला गोविन्दहृतमानसा ॥ न्यमीलयत कालज्ञा नेत्रे चाश्रुकलाकुले ॥ २६ ॥ एवं वध्वाः प्रतीक्षन्त्या गोविन्दागमनं नृप ॥ वाम ऊरुर्भुजो नेत्रमस्फुरन्प्रियभाषिणः ॥ २७ ॥

॥ २१ ॥ सूर्योदयात्पूर्वमेवौत्सुक्येन रुक्मिण्यचिंतयदित्याह । भीष्मकन्येति ॥ प्रत्यापत्तिं प्रत्यागमनम् ॥ २२ ॥ त्रियामा रात्रिस्तावन्मात्रेणांतरितः । अल्पराधसो मंदभाग्यायाः ॥ २३ ॥ जुगुप्सितं धाष्टर्यादि । अपीति शंकायाम् । नायाति हि कृतोद्यम इति । अयमर्थः । आदौ कृतोद्यमत्वात्तं न प्रस्थापितवान्, प्रस्थानावसरे च किंचिन्मयि जुगुप्सितं मत्वा प्रत्याचष्ट, अतः सोऽपि द्विजो नूनं नायातीति ॥ २४ ॥ यद्वा । ततो निर्गतोऽपि श्रीकृष्णो मद्दैववैमुख्यात्क्वचित्प्रतिबद्धो भवेदित्याह । दुर्भगाया इति ॥ २५ ॥ कालज्ञाद्यापि गोविंदागमनकाल इति मन्वाना किंचिदाश्वस्तचित्ता सती चिंतास्तब्धे लोचने निमीलितवतीत्यर्थः ॥ २६ ॥ प्रियभाषिणः प्रियसूचकाः ॥ २७ ॥

मम तु सत्संगमात्पूर्वमेव यो राज्यादिसंगविच्छेदो जातः सोऽयं त्वया महाननुग्रहः कृत इत्याह । मन्य इति ॥ ते त्वया साधुभिर्विवेकिभिस्तपसे वनं प्रवेष्टुमिच्छद्भिः स्वयं त्यक्तुमलभमानैः प्रार्थ्यत इति ॥ ५६ ॥ तदेवं विषयसेवामार्गं भगवत्सेवामार्गं च विविच्य वरान् वृणीष्वेति यदुक्तं तत्रोत्तरमाह । न कामय इति ॥ अकिंचना निवृत्ताभिमानाः । आर्यो विवेकी ॥ ५७ ॥ रजस्तमःसत्त्वगुणैरनुबध्यंत इति तथा ता आशिष ऐश्वर्यादिशत्रुमारणादिधर्मादिरूपा विसृज्य परं पुरुषमीश्वरं ज्ञप्तिमात्रं ज्ञानघनम् । कुतः । निरंजनम् । तत्कुतः । निर्गुणम् । तदपि कुतः । अद्वयम् । अतएव अक्षरं त्वां शरणं व्रजामीति ॥ ५८ ॥ भुंक्ष्व तावद्भोगान्कैवल्यं तु करस्थमेवेति पुनर्वरैः प्रलोभयंतं श्रीकृष्णं पादोपग्रहणेन प्रार्थयते । चिरमिति ॥ वृजिनैः कर्मफलैरार्तः पुनस्तद्वासनाभिस्तप्यमानस्तथाऽप्यवितृषषडमित्रः । तृडेव तृषा तृष्णा, न विगततृषाः षडमित्राः शत्रव इंद्रियलक्षणा यस्य सः । अतएवालब्धशांतिः

मन्ये ममानुग्रह ईश ते कृतो राज्यानुबन्धापगमो यदृच्छया ॥ यः प्रार्थ्यते साधुभिरेकचर्यया वनं विविक्षद्भिरखण्डभूमिपैः ॥ ५६ ॥ न कामयेऽन्यं तव पादसेवनादकिंचनप्रार्थ्यतमाद्वरं विभो ॥ आराध्य कस्त्वां ह्यपवर्गदं हरे वृणीत आर्यो वरमात्मबन्धनम् ॥ ५७ ॥ तस्माद्विसृज्याशिष ईश सर्वतो रजस्तमःसत्त्वगुणानुबन्धनाः ॥ निरञ्जनं निर्गुणमद्वयं परं त्वां ज्ञप्तिमात्रं पुरुषं व्रजाम्यहम् ॥ ५८ ॥ चिरमिह वृजिनार्तस्तप्यमानोऽनुतापैरवितृषषडमित्रोऽलब्धशान्तिः कथंचित् ॥ शरणद समुपेतस्त्वत्पदाब्जं परात्मन्नभयमृतमशोकं पाहि मापन्नमीश ॥ ५९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ सार्वभौम महाराज मतिस्ते विमलोर्जिता ॥ वरैः प्रलोभितस्यापि न कामैर्विहता यतः ॥ ६० ॥ प्रलोभितो वरैर्यत्त्वमप्रमादाय विद्धि तत् ॥ न धीर्मय्येकभक्तानामाशीर्भिर्भिद्यते क्वचित् ॥ ६१ ॥ युञ्जानानामभक्तानां प्राणायामादिभिर्मनः ॥ अक्षीणवासनं राजन्दृश्यते पुनरुत्थितम् ॥ ६२ ॥ विचरस्व महीं कामं मय्यावेशितमानसः ॥ अस्त्वेव नित्यदा तुभ्यं भक्तिर्मय्यनपायिनी ॥ ६३ ॥ क्षात्रधर्मस्थितो जन्तून्न्यवधीर्मृगयादिभिः ॥ समाहितस्तत्तपसा जह्यघं मदुपाश्रितः ॥ ६४ ॥ जन्मन्यनन्तरे राजन्सर्वभूतसुहृत्तमः ॥ भूत्वा द्विजवरस्त्वं वै मामुपैष्यसि केवलम् ॥ ६५ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे उत्तरार्धे मुचुकुन्दस्तुतिर्नामैकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥

॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्थं सोऽनुगृहीतोऽङ्ग कृष्णेनेक्ष्वाकुनन्दनः ॥ तं परिक्रम्य संनम्य निश्चक्राम गुहामुखात् ॥ १ ॥ स वीक्ष्य क्षुल्लकान्मर्त्यान्पशून्वीरुद्वनस्पतीन् ॥ मत्वा कलियुगं प्राप्तं जगाम दिशमुत्तराम् ॥ २ ॥ तपःश्रद्धायुतो धीरो निःसङ्गो मुक्तसंशयः ॥ समाधाय मनः कृष्णे प्राविशद्गन्धमादनम् ॥ ३ ॥ बदर्याश्रममासाद्य नरनारायणालयम् ॥ सर्वद्वन्द्वसहः शान्तस्तपसाऽऽराधयद्धरिम् ॥ ४ ॥

कथंचिद्दैववशेन लब्धशांतिरिति वा । शरणं स्वज्ञानं तद्ददातीति तथा हे शरणद । समुपेतः प्राप्तोऽहम् । अशोकत्वे हेतुः । अभयम् । तत्रापि हेतुः । ऋतं सत्यम् । आपन्नमापदाव्याप्तं पाहीति ॥ ५९ ॥ ६० ॥ अप्रमादाय प्रमादाय न भवत्येव । कुत इत्यत आह । न धीरिति । एकांतभक्तानां धीराशीर्भिः प्राप्ताभिरपि न भिद्यते नासज्जत इत्यर्थः ॥ ६१ ॥ व्यतिरेकमाह । युंजानानामिति ॥ उत्थितं विषयाभिमुखम् ॥ ६२ ॥ तुभ्यं तव ॥ ६३ ॥ युक्त्याभासेन भीषयंस्तपसि लोकसंग्रहे प्रवर्तयति । क्षात्रधर्मेति ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कंधोत्तरार्धे एकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥ ॥ 'द्विपंचाशत्तमे धावन्भयादिव गतः पुरीम् ॥ अन्वमोदत संदेशं रुक्मिण्या द्विजवर्णितम् ॥ १ ॥ ॥ १ ॥ क्षुल्लकानल्पप्रमाणान् ॥ २ ॥ तपसि श्रद्धायुतः ॥ ३ ॥ तत्र च बदर्याश्रमम् ॥ ४ ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ धर्षितोऽभिभूतः । दुर्धर्षमप्रधृष्यम् ॥ २८ ॥ विपिनेऽरण्ये तत्रापि गिरेर्गह्वरे दुष्प्रवेशस्थाने तत्राप्युरुकंटके पद्मपलाशसदृशाभ्यां पद्भ्यां विचरसीति ॥ २९ ॥ तेजो मूर्तिः प्रभावो दीप्तिर्वा ॥ ३० ॥ सर्वत्रापरितोषादाह । मन्य इति ॥ पुरुषर्षभं श्रीविष्णुम् । गुहाध्वांतमंतस्तमः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ वयं त्विति वंश्याभिप्रायेण बहुवचनम् । तेष्वहं मुचुकुंद इति प्रोक्त इति । युवनाश्वो मांधातुः पिताऽतो मांधाता यौवनाश्वः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ कचित्कदाचि-

चतुर्भुजं रोचमानं वैजयन्त्या च मालया ॥ चारुप्रसन्नवदनं स्फुरन्मकरकुण्डलम् ॥ २६ ॥ प्रेक्षणीयं नृलोकस्य सानुरागस्मितेक्षणम् ॥ अपीच्यवयसं मत्तमृगेन्द्रोदारविक्रमम् ॥ २७ ॥ पर्यपृच्छन्महाबुद्धिस्तेजसा तस्य धर्षितः ॥ शङ्कितः शनकै राजा दुर्धर्षमिव तेजसा ॥ २८ ॥ मुचुकुन्द उवाच ॥ ॥ को भवानिह संप्राप्तो विपिने गिरिगह्वरे ॥ पद्भ्यां पद्मपलाशाभ्यां विचरस्युरुकण्टके ॥ २९ ॥ किंस्वित्तेजस्विनां तेजो भगवान्वा विभावसुः ॥ सूर्यः सोमो महेन्द्रो वा लोकपालोऽपरोऽपि वा ॥ ३० ॥ मन्ये त्वां देवदेवानां त्रयाणां पुरुषर्षभम् ॥ यद्बाधसे गुहाध्वान्तं प्रदीपः प्रभया यथा ॥ ३१ ॥ शुश्रूषतामव्यलीकमस्माकं नरपुङ्गव ॥ स्वजन्मकर्मगोत्रं वा कथ्यतां यदि रोचते ॥ ३२ ॥ वयं तु पुरुषव्याघ्र ऐक्ष्वाकाः क्षत्रबन्धवः ॥ मुचुकुन्द इति प्रोक्तो यौवनाश्वात्मजः प्रभो ॥ ३३ ॥ चिरप्रजागरश्रान्तो निद्रयाऽपहतेन्द्रियः ॥ शयेऽस्मिन्विजने कामं केनाप्युत्थापितोऽधुना ॥ ३४ ॥ सोऽपि भस्मीकृतो नूनमात्मीयेनैव पाप्मना ॥ अनन्तरं भवाञ्छ्रीमाँल्लक्षितोऽमित्रशातनः ॥ ३५ ॥ तेजसा तेऽविषह्येण भूरि द्रष्टुं न शक्नुमः ॥ हतौजसो महाभाग माननीयोऽसि देहिनाम् ॥ ३६ ॥ एवं सम्भाषितो राज्ञा भगवान्भूतभावनः ॥ प्रत्याह प्रहसन्वाण्या मेघनादगभीरया ॥ ३७ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ जन्मकर्माभिधानानि सन्ति मेऽङ्ग सहस्रशः ॥ न शक्यन्तेऽनुसंख्यातुमनन्तत्वान्मयाऽपि हि ॥ ३८ ॥ क्वचिद्रजांसि विममे पार्थिवान्युरुजन्मभिः ॥ गुणकर्माभिधानानि न मे जन्मानि कर्हिचित् ॥ ३९ ॥ कालत्रयोपपन्नानि जन्मकर्माणि मे नृप ॥ अनुक्रमन्तो नैवान्तं गच्छन्ति परमर्षयः ॥ ४० ॥ तथाऽप्यद्यतनान्यङ्ग श‍ृणुष्व गदतो मम ॥ विज्ञापितो विरिञ्चेन पुराऽहं धर्मगुप्तये ॥ भूमेर्भारायमाणानामसुराणां क्षयाय च ॥ ४१ ॥ अवतीर्णो यदुकुले गृह आनकदुन्दुभेः ॥ वदन्ति वासुदेवेति वसुदेवसुतं हि माम् ॥ ४२ ॥ कालनेमिर्हतः कंसः प्रलम्बाद्याश्च सद्द्विषः ॥ अयं च यवनो दग्धो राजंस्ते तिग्मचक्षुषा ॥ ४३ ॥ सोऽहं तवानुग्रहार्थं गुहामेतामुपागतः ॥ प्रार्थितः प्रचुरं पूर्वं त्वयाऽहं भक्तवत्सलः ॥ ४४ ॥ वरान्वृणीष्व राजर्षे सर्वान्कामान्ददामि ते ॥ मां प्रपन्नो जनः कश्चिन्न भूयोऽर्हति शोचितुम् ॥ ४५ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्युक्तस्तं प्रणम्याह मुचुकुन्दो मुदाऽन्वितः ॥ ज्ञात्वा नारायणं देवं गर्गवाक्यमनुस्मरन् ॥ ४६ ॥

त्कश्चिद्यद्यपि रजांस्यपि विममे गणितवांस्तथापि जन्मानि कर्माणि न विमिमीते ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ते तिग्मचक्षुषा निमित्तेन मयैव दग्धः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ अपूर्णोऽहमिति शोचितुम् । यद्वा अन्यैर्देवेषु वरेषु क्षीयमाणेषु यथा शोचति नैवं मां प्रपन्नः मद्दत्तवराणामक्षय्यत्वादिति भावः ॥ ४५ ॥ अष्टाविंशतिमे युगे भगवानवतरिष्यतीति वृद्धगर्गवाक्यमनुस्मरन्नित्यर्थः ॥ ४६ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्वद्भक्तिरेव केवलं दुर्लभा कामास्तु तुच्छा न वरणयोग्या इत्याशयेनाभक्तानां संसारमष्टभिः प्रपंचयंस्तौति । विमोहित इति ॥ हे ईश योषित्पुरुषश्चेति द्विविधोऽप्ययं जनस्त्वदीयया मायया विमोहितोऽतोऽनर्थदृक् । अनर्थे संसारे दृक् दृष्टिर्यस्यासौ । यद्वा । अर्थं परमार्थस्वरूपं त्वां न पश्यतीति तथा । अतस्त्वां न भजति किंतु परस्परं वंचितः सन्सुखेच्छया दुःखानामेव प्रभवां येषु तेषु गृहेष्वेव सज्जत इति ॥ ४७ ॥ किंच कामसुखं सूकरादिष्वपि संभवति भगवद्भजनं तु न मानुषजन्मव्यतिरेकेणेति मानुषत्वं प्राप्य त्वामभजन्नतिमूढ इत्याह । लब्ध्वेति ॥ अत्र कर्मभूमौ । अव्यंगमविकलांगम् । किंच । असति विषयसुखे मतिर्यस्य सः । गृहमेवांधकूपस्तस्मिन्निपतितः । यथा पशुस्तृणलुब्धोंऽधकूपे पततीति ॥ ४८ ॥ न केवलमस्य जनस्येयं गतिः किंतु ममापि तथैवेत्याह । ममैष इति ॥ मर्त्ये शरीरे आत्मबुद्धिर्यस्य तस्य ममातएव सुतादिष्वासज्जमानस्य ॥ ४९ ॥ उन्नद्धमदत्वं प्रपंचयति । कलेवर इति ॥ घटकुड्यादिसदृशे दृश्येऽनात्मनि यत एवं सुदुर्मदोऽभवमतो ममैष कालो निष्फलो गत इति ॥ ५० ॥ त्वामगणयंतं त्वमाक्रमसीत्याह । प्रमत्तमिति ॥ प्रमत्तमनवहितम् । त्वामंतकमविगणय्य देहादिष्वासक्तमिति यावत् । कुतः प्रमत्तम् । इतिकृत्याचिंतया एवमेवं करणीयमिति मनोरथपरंपरया । मनोरथे भग्नेऽपि विषयेषु लालसमुत्सुकम् । प्राप्तेऽपि पुनः प्रवृद्धो लोभस्तृष्णा यस्य तमंतकस्त्वमभिपद्यसेऽभिभवसीत्यर्थः । क्षुधा सृक्किणी लेलिहानोऽहिराखुं मूषकमिवेति ॥ ५१ ॥ किंच कालात्मना

मुचुकुन्द उवाच ॥ विमोहितोऽयं जन ईश मायया त्वदीयया त्वां न भजत्यनर्थदृक् ॥ सुखाय दुःखप्रभवेषु सज्जते गृहेषु योषित्पुरुषश्च वञ्चितः ॥ ४७ ॥ लब्ध्वा जनो दुर्लभमत्र मानुषं कथंचिदव्यङ्गमयत्नतोऽनघ ॥ पादारविन्दं न भजत्यसन्मतिर्गृहान्धकूपे पतितो यथा पशुः ॥ ४८ ॥ ममैष कालोऽजित निष्फलो गतो राज्यश्रियोन्नद्धमदस्य भूपतेः ॥ मर्त्यात्मबुद्धेः सुतदारकोशभूष्वासज्जमानस्य दुरन्तचिन्तया ॥ ४९ ॥ कलेवरेऽस्मिन्घटकुड्यसन्निभे निरूढमानो नरदेव इत्यहम् ॥ वृतो रथेभाश्वपदात्यनीकपैर्गां पर्यटंस्त्वाऽगणयन्सुदुर्मदः ॥ ५० ॥ प्रमत्तमुच्चैरितिकृत्यचिन्तया प्रवृद्धलोभं विषयेषु लालसम् ॥ त्वमप्रमत्तः सहसाऽभिपद्यसे क्षुल्लेलिहानोऽहिरिवाखुमन्तकः ॥ ५१ ॥ पुरा रथैर्हेमपरिष्कृतैश्चरन्मतङ्गजैर्वा नरदेवसंज्ञितः ॥ स एव कालेन दुरत्ययेन ते कलेवरो विड्कृमिभस्मसंज्ञितः ॥ ५२ ॥ निर्जित्य दिक्चक्रमभूतविग्रहो वरासनस्थः समराजवन्दितः ॥ गृहेषु मैथुन्यसुखेषु योषितां क्रीडामृगः पूरुष ईश नीयते ॥ ५३ ॥ करोति कर्माणि तपःसुनिष्ठितो निवृत्तभोगस्तदपेक्षयाऽददत् ॥ पुनश्च भूयेयमहं स्वराडिति प्रवृद्धतर्षो न सुखाय कल्पते ॥ ५४ ॥ भवापवर्गो भ्रमतो यदा भवेज्जनस्य तर्ह्यच्युत सत्समागमः ॥ सत्सङ्गमो यर्हि तदैव सद्गतौ परावरेशे त्वयि जायते मतिः ॥ ५५ ॥

त्वयाऽभिपन्नो देह एवं भवतीत्याह । पुरेति ॥ श्वसृगालादिभिर्भक्षितो विट्संज्ञितस्तैरभक्षितः कृमिसंज्ञितो दग्धो भस्मसंज्ञितो भवति इतिबुद्ध्या विचार्यैवंभूतशरीरे ममतां कुर्वंतो जना हरिं नाराधयंति ते आत्मनि शत्रुभूता ज्ञेयाः सततम् । यतः । ‘ योनेः सहस्राणि बहूनि गत्वा दुःखेन लब्ध्वाऽपि च मानुषत्वम् ॥ सुखावहं ये न भजंति विष्णुं ते वै मनुष्यात्मनि शत्रुभूताः’ इति ॥ ५२ ॥ किंच अंतकप्राप्तेः प्रागपि दिग्विजयिनो राज्ञोऽपि पारतंत्र्यदुःखं तदवस्थमेवेत्याह । निर्जित्येति ॥ अभूतविग्रहोऽविद्यमानसंग्रामः । पूर्वं ये समाना राजानस्तै राजभिर्वन्दितोऽपि मिथुनीभावः सुरतमेव परं सुखं येषु तेषु योषितां गृहेषु क्रीडामृग इव इतस्ततो नीयते ॥ ५३ ॥ किंच तत्रातितृष्णाकुलस्य न भोगक्षणः कश्चिदस्तीत्याह । करोतीति ॥ तपस्यधःशयनब्रह्मचर्यादौ सुनिष्ठितः । पुनश्च स्वराडिंद्रः स्यामिति । यद्वा जन्मांतरेष्वेवमेव चक्रवर्ती स्यामिति ॥ ५४ ॥ तदेवमष्टभिः श्लोकैरीशबहिर्मुखानां संसारं प्रपंच्य भक्त्या तन्निवृत्तिक्रममाह । भवापवर्ग इति ॥ भो अच्युत भ्रमतः संसरतो जनस्य यदा त्वदनुग्रहेण भवस्य बंधस्यापवर्गोऽन्तो भवेत्प्राप्तकालः स्यात्तदा सतां संगमो भवेत् । यदा च सत्संगमो भवेत्तदा सर्वसंगनिवृत्त्या कार्यकारणनियंतरि त्वयि भक्तिर्भवति । ततो मुच्यत इत्यर्थः ॥ ५५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नारदोक्तैरेतैर्लक्षणैरयं पुमान्वासुदेव एव नान्यो भवितुमर्हति । अयं च निरायुधोऽतोऽनेन पद्भ्यामेव चलन्निरायुधोऽहं योत्स्यामीति निश्चित्य तं पराङ्मुखं प्राद्रवंतमन्वधावदित्यन्वयः ॥ ५ ॥ ६ ॥ आत्मानं हस्तप्राप्तमिव दर्शयता दूरं नीत इत्यन्वयः ॥ ७ ॥ अहताशुभोऽक्षीणकर्मा ॥ ८ ॥ ९ ॥ तं शयानमच्युतं मत्वाऽताडयदिति ॥ १० ॥ ११ ॥ तस्य क्रुद्धस्य दृष्टिपातेन संदीप्तो यः स्वदेहजोऽग्निस्तेन ॥ १२ ॥ यवनमर्दयति हिनस्तीति तथा स कस्य वंश्यः किंवीर्यः कीदृक्प्रभाववान् । किंतेजः कस्य वीर्यं, पुत्र इत्यर्थः । शिश्ये अश-

लक्षणैर्नारदप्रोक्तैर्नान्यो भवितुमर्हति ॥ निरायुधश्चलन्पद्भ्यां योत्स्येऽनेन निरायुधः ॥ ५ ॥ इति निश्चित्य यवनः प्राद्रवन्तं पराङ्मुखम् ॥ अन्वधावज्जिघृक्षुस्तं दुरापमपि योगिनाम् ॥ ६ ॥ हस्तप्राप्तमिवात्मानं हरिणा स पदेपदे ॥ नीतो दर्शयता दूरं यवनेशोऽद्रिकन्दरम् ॥ ७ ॥ पलायनं यदुकुले जातस्य तव नोचितम् ॥ इति क्षिपन्ननुगतो नैनं प्रापाहताशुभः ॥ ८ ॥ एवं क्षिप्तोऽपि भगवान्प्राविशद्गिरिकन्दरम् ॥ सोऽपि प्रविष्टस्तत्रान्यं शयानं ददृशे नरम् ॥ ९ ॥ नन्वसौ दूरमानीय शेते मामिह साधुवत् ॥ इति मत्वाऽच्युतं मूढस्तं पदा समताडयत् ॥ १० ॥ स उत्थाय चिरं सुप्तः शनैरुन्मील्य लोचने ॥ दिशो विलोकयन् पार्श्वे तमद्राक्षीदवस्थितम् ॥ ११ ॥ स तावत्तस्य रुष्टस्य दृष्टिपातेन भारत ॥ देहजेनाग्निना दग्धो भस्मसादभवत्क्षणात् ॥ १२ ॥ राजोवाच ॥ को नाम स पुमान्ब्रह्मन्कस्य किंवीर्य एव च ॥ कस्माद्गुहागतः शिश्ये किंतेजो यवनार्दनः ॥ १३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ ॥ स इक्ष्वाकुकुले जातो मान्धातृतनयो महान् ॥ मुचुकुन्द इति ख्यातो ब्रह्मण्यः सत्यसङ्गरः ॥ १४ ॥ स याचितः सुरगणैरिन्द्राद्यैरात्मरक्षणे ॥ असुरेभ्यः परित्रस्तैस्तद्रक्षां सोऽकरोच्चिरम् ॥ १५ ॥ लब्ध्वा गुहं ते स्वःपालं मुचुकुन्दमथाब्रुवन् ॥ राजन्विरमतां कृच्छ्राद्भवान्नः परिपालनात् ॥ १६ ॥ नरलोके परित्यज्य राज्यं निहतकण्टकम् ॥ अस्मान्पालयतो वीर कामास्ते सर्व उज्झिताः ॥ १७ ॥ सुता महिष्यो भवतो ज्ञातयोऽमात्यमन्त्रिणः ॥ प्रजाश्च तुल्यकालीया नाधुना सन्ति कालिताः ॥ १८ ॥ कालो बलीयान्बलिनां भगवानीश्वरोऽव्ययः ॥ प्रजाः कालयते क्रीडन्पशुपालो यथा पशून् ॥ १९ ॥ वरं वृणीष्व भद्रं ते ऋते कैवल्यमद्य नः ॥ एक एवेश्वरस्तस्य भगवान्विष्णुरव्ययः ॥ २० ॥ एवमुक्तः स वै देवानभिवन्द्य महायशाः ॥ "निद्रामेव ततो वव्रे स राजा श्रमकर्षितः ॥ २१ ॥ यः कश्चिन्मम निद्राया भङ्गं कुर्यात्सुरोत्तमाः ॥ स हि भस्मीभवेदाशु तथोक्तश्च सुरैस्तदा" ॥ अशयिष्ट गुहाविष्टो निद्रया देवदत्तया ॥ २२ ॥ स्वापं यातं यस्तु मध्ये बोधयेत्त्वामचेतनः ॥ स त्वया दृष्टमात्रस्तु भस्मीभवतु तत्क्षणात् ॥ २३ ॥ यवने भस्मसान्नीते भगवान्सात्वतर्षभः ॥ आत्मानं दर्शयामास मुचुकुन्दाय धीमते ॥ २४ ॥ तमालोक्य घनश्यामं पीतकौशेयवाससम् ॥ श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत्कौस्तुभेन विराजितम् ॥ २५ ॥

यिष्ट ॥ १३ ॥ सत्यः संगरो युद्धं प्रतिज्ञा वा यस्य सः ॥ १४ ॥ १५ ॥ गुहं कार्तिकेयम् । स्वःपालं स्वर्गपालकं सेनान्यम् ॥ १६ ॥ उज्झितास्त्यक्ता इत्यर्थः ॥ १७ ॥ किंच सुता इति । तुल्यकालीयास्त्वत्समानकालीनाः । कालिता विचालिताः ॥ १८ ॥ मत्प्रजाः कोऽन्यः कालयेदिति चेदत आहुः । काल इति ॥ कालयते इतस्ततश्चालयति ॥ १९ ॥ तस्य कैवल्यस्य ॥ २० ॥ २१ ॥ गुहायां प्रविष्टः शेते स्म ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ननु प्रत्यक्षादिसिद्धं कथं नास्तीत्युच्यतेऽत आह । आत्मसृष्टमिति ॥ हे ब्रह्मन्परमेश्वर । ब्रह्मेति वा पाठः । रजआदिस्वशक्तिभिरात्मनैव सृष्टमिदं विश्वमन्वाविश्य कारणत्वादननुप्रविष्टोऽप्यनुप्रविश्येव स्थितः श्रुतप्रत्यक्षगोचरं यथा भवति तथा बहुधा भवानेव प्रतीयते ॥ १९ ॥ एकस्यैव बहुधा प्रतीतिं सदृष्टांतामाह । यथा हीति ॥ योनिषु स्वस्यैव रूपांतरेणाभिव्यक्तिस्थानेषु चराचरेषु यथा महीप्रमुखानि कारणान्येव नाना भांति आत्मयोनिषु स्वकारणेषु । भूतभौतिकेषु । जीवोऽपि नरमृगादिशरीरेषु बालयुवावस्थासु च तथा तथा प्रतीयत इति तद्व्यवच्छेदार्थमात्मतंत्रग्रहणम् ॥ २० ॥ ननु सृष्ट्यादिकर्तृत्वेन च मम किं जीववद्बंध उक्तो नहि नहीत्याह । सृजसीति ॥ तद्गुणकर्मभिर्वा तैर्गुणैः कर्मभिर्वेत्यर्थः । यतः क्वच कदाचिदपि बंधहेतुरविद्या तव नैवास्ति । कुत इत्यत आह । ज्ञानात्मन इति मायाया आश्रयानावरकत्वादिति भावः ॥ २१ ॥ किंच आस्तां तावद्बंधशंका यतोऽविद्योपाधेर्जीवात्मनोऽपि न वस्तुतो बंधोऽस्तीत्याह । देहाद्युपाधेरिति । भवो जन्म तन्मूला भिदा च साक्षात्स्वरूपतो न स्यादिति । ननु मम

आत्मसृष्टमिदं विश्वमन्वाविश्य स्वशक्तिभिः ॥ ईयते बहुधा ब्रह्मन् श्रुतप्रत्यक्षगोचरम् ॥ १९ ॥ यथा हि भूतेषु चराचरेषु मह्यादयो योनिषु भान्ति नाना ॥ एवं भवान्केवल आत्मयोनिष्वात्माऽऽत्मतन्त्रो बहुधा विभाति ॥ २० ॥ सृजस्यथो लुम्पसि पासि विश्वं रजस्तमःसत्त्वगुणैः स्वशक्तिभिः ॥ न बध्यसे तद्गुणकर्मभिर्वा ज्ञानात्मनस्ते क्व च बन्धहेतुः ॥ २१ ॥ देहाद्युपाधेरनिरूपितत्वाद्भवो न साक्षान्न भिदात्मनः स्यात् ॥ अतो न बन्धस्तव नैव मोक्षः स्यातां निकामस्त्वयि नोऽविवेकः ॥ २२ ॥ त्वयोदितोऽयं जगतो हिताय यदा यदा वेदपथः पुराणः ॥ बाध्येत पाखण्डपथैरसद्भिस्तदा भवान्सत्त्वगुणं बिभर्ति ॥ २३ ॥ स त्वं प्रभोऽद्य वसुदेवगृहेऽवतीर्णः स्वांशेन भारमपनेतुमिहासि भूमेः ॥ अक्षौहिणीशतवधेन सुरेतरांशराज्ञाममुष्य च कुलस्य यशो वितन्वन् ॥ २४ ॥ अद्येश नो वसतयः खलु भूरिभागा यः सर्वदेवपितृभूतनृदेवमूर्तिः ॥ यत्पादशौचसलिलं त्रिजगत्पुनाति स त्वं जगद्गुरुरधोक्षज याः प्रविष्टः ॥२५॥ कः पण्डितस्त्वदपरं शरणं समीयाद्भक्तप्रियादृतगिरः सुहृदः कृतज्ञात् ॥ सर्वान्ददाति सुहृदो भजतोऽभिकामानात्मानमप्युपचयापचयौ न यस्य ॥ २६ ॥

बंधभावं वदता त्वया किं मोक्षोंऽगीक्रियते ओमिति चेत्तर्हि बंधाभावे मोक्षासंभवादापन्नो बंधोऽपीत्याशंक्याह । अत इति ॥ यतो नाविद्या अतो न बंधो मोक्षश्च । एवमुभौ न स्यातामित्यर्थः । ननु उलूखले मां बद्धं श्रुतवान्यमुनाह्रदे मुक्तं दृष्टवानस्यतः कथमुभयं नास्त्यत आह । निकाम इति ॥ स्वाभिप्रायानुरूपस्त्वयि नोऽस्माकमविवेक एव परमेवंभूत इति । यद्वा नोऽविवेक एव तवोभौ स्यातामिति ॥ २२ ॥ ननु तर्हि ममावतारास्तच्चरित्राणि च शुक्तिरजतवदविद्याकल्पितान्येव किं नहि नहि इयं तु तव लीलेत्याह द्वयेन । त्वयोदित इति ॥ २३ ॥ सुरेतरांशा ये राजानस्तेषामक्षौहिणीशतानां वधेन भूमेर्भारमपनेतुं स्वांशेन रामेण सहावतीर्णोऽसि ॥ २४ ॥ अत एवंभूतस्य तवागमनेन कृतार्थोऽस्मीत्याह त्रयेण । अद्येति ॥ हे ईशाद्य नो वसतयो गृहास्तपोवनादपि बहुपुण्याः । कुतः । या वसतीस्त्वं साक्षात्प्रविष्टः । कथंभूतः । यस्य तव पादसलिलमेव गंगा त्रिजगत्पुनाति यश्च त्वं पंचयज्ञदेवतामूर्तिः स त्वं जगद्गुरुरिति ॥ २५ ॥ स्वमनोरथः परिपूरित इति तुष्यन्नाह । कः पंडित इति ॥ ऋतगिरः सत्यवाचः । त्वत्तो परं शरणं कः संमीयाद्गच्छेत् यतो भवान् भजतः सर्वानभितः कामांश्च ददात्यात्मानमपीति ॥ २६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

महार्हैरनर्घ्यैरुपस्करैर्गृहोपकरणैरन्वितम् । कामोपायैस्तदुद्दीपकैः सुरतबंधादिलेख्यैरुपबृंहितम् ॥ २ ॥ यथा यथोचितम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ प्रसाधितो योग्यतामापादित आत्मा देहो यया सा । सव्रीडं यल्लीलयोद्गतं स्मितं तद्येषु विभ्रमेषु तद्युक्तैरीक्षितैरुपलक्षिता ॥ ५ ॥ अनुलेपार्पणादन्यत्तस्याः पुण्यं नास्तीति दर्शयितुं पुण्यलेशयेत्युक्तं, न तु पुण्यस्याल्पत्वविवक्षया ॥ ६ ॥ कुचादीनां रुजो मृजंती । जिघ्रन्ती च चरणम् ॥ ७ ॥ काममेव प्राकृतदृष्ट्या अयाचत । न च गोप्या इव सा तन्निष्ठेति दुर्भगेत्युक्तम् ।

महार्होपस्करैराढ्यं कामोपायोपबृंहितम् ॥ मुक्तादामपताकाभिर्वितानशयनासनैः ॥ धूपैः सुरभिभिर्दीपैः स्रग्गन्धैरपि मण्डितम् ॥ २ ॥
गृहं तमायान्तमवेक्ष्य साऽऽसनात्सद्यः समुत्थाय हि जातसम्भ्रमा ॥ यथोपसंगम्य सखीभिरच्युतं सभाजयामास सदासनादिभिः ॥ ३ ॥
तथोद्धवः साधुतयाऽभिपूजितो न्यषीददुर्व्यामभिमृश्य चासनम् ॥ कृष्णोऽपि तूर्णं शयनं महाधनं विवेश लोकाचरितान्यनुव्रतः ॥ ४ ॥
सा मज्जनालेपदुकूलभूषणस्रग्गन्धताम्बूलसुधासवादिभिः ॥ प्रसाधितात्मोपससार माधवं सव्रीडलीलोत्स्मितविभ्रमेक्षितैः ॥ ५ ॥ आहूय
कान्तां नवसंगमह्रिया विशङ्कितां कङ्कणभूषिते करे ॥ प्रगृह्य शय्यामधिवेश्य रामया रेमेऽनुलेपार्पणपुण्यलेशया ॥ ६ ॥ साऽनंगतप्त-
कुचयोरुरसस्तथाऽक्ष्णोर्जिघ्रन्त्यनन्तचरणेन रुजो मृजन्ती ॥ दोर्भ्यां स्तनान्तरगतं परिरभ्य कान्तमानन्दमूर्तिमजहादतिदीर्घतापम् ॥ ७ ॥
सैवं कैवल्यनाथं तं प्राप्य दुष्प्रापमीश्वरम् ॥ अङ्गरागार्पणेनाहो दुर्भगेदमयाचत ॥ ८ ॥ आहोष्यतामिह प्रेष्ठ दिनानि कतिचि-
न्मया ॥ रमस्व नोत्सहे त्यक्तुं सङ्गं तेऽम्बुरुहेक्षण ॥ ९ ॥ तस्यै कामवरं दत्त्वा मानयित्वा च मानदः ॥ सहोद्धवेन सर्वेशः स्वधामा-
गमदर्चितम् ॥ १० ॥ दुराराध्यं समाराध्य विष्णुं सर्वेश्वरेश्वरम् ॥ यो वृणीते मनोग्राह्यमसत्त्वात्कुमनीष्यसौ ॥ ११ ॥ अक्रूरभवनं
कृष्णः सहरामोद्धवः प्रभुः ॥ किंचिच्चिकीर्षयन्प्रागादक्रूरप्रियकाम्यया ॥ १२ ॥ स तान्नरवरश्रेष्ठानाराद्वीक्ष्य स्वबान्धवान् ॥ प्रत्युत्थाय
प्रमुदितः परिष्वज्याभिनन्द्य च ॥ १३ ॥ ननाम कृष्णं रामं च स तैरप्यभिवादितः ॥ पूजयामास विधिवत्कृतासनपरिग्रहान् ॥ १४ ॥
पादावनेजनीरापो धारयन् शिरसा नृप ॥ अर्हणेनाम्बरैर्दिव्यैर्गन्धस्रग्भूषणोत्तमैः ॥ १५ ॥ अर्चित्वा शिरसाऽऽनम्य पादावङ्कगतौ
मृजन् ॥ प्रश्रयावनतोऽक्रूरः कृष्णरामावभाषत ॥ १६ ॥ दिष्ट्या पापो हतः कंसः सानुगो वामिदं कुलम् ॥ भवद्भ्याम[illegible] कृच्छ्रा-
द्दुरन्ताच्च समेधितम् ॥ १७ ॥ युवां प्रधानपुरुषौ जगद्धेतू जगन्मयौ ॥ भवद्भ्यां न विना किंचित्परमस्ति न चापरम् ॥ १८ ॥

कृतार्थत्वे तु तस्या न संदेहः ॥ ८ ॥ ९ ॥ काम एव वरस्तं दत्त्वा । मानयित्वा चालंकारादिदानैः ॥ १० ॥ मनोग्राह्यं विषयसुखम् । असत्त्वात्तुच्छत्वात् ॥ ११ ॥ किंचिच्चिकीर्षयन् हस्तिनापुरप्रस्थापनं कारयितुमिच्छन्नित्यर्थः । अक्रूरप्रियकाम्यया च ॥ १२ ॥ आरात् दूरादेव ॥ १३ ॥ १४ ॥ आ अप इति च्छेदः । अप आ सर्वतो धारयन्नित्यन्वयः ॥ १५ ॥ १६ ॥ वां युवयोरिदं कुलमुद्धृतं समेधितं च ॥ १७ ॥ वामिदं कुलमित्यादिव्यवहारदृष्ट्योक्त्वा परमार्थमाह । युवामिति ॥ जगन्मयौ युवाम् । कुतः । जगद्धेतू । तदपि कुतः । प्रधानपुरुषौ तदात्मकौ । अतो भवद्भ्यां विना परं कारणमपरं कार्यं च नास्तीति ॥ १८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

किञ्च ईश्वरप्रसादो महत्त्वे कारणं तस्य च न जातिराचारो ज्ञानं वा कारणं किन्तु केवलं भजनमेवेत्याह । क्वेमा इति ॥ साक्षाद्भजतः पुंसः । ननु अहो उपयुक्तः सवितः अगदराजोऽमृतं यथेति ॥ ५९ ॥ अत्यंतापूर्वश्चायं गोपीषु भगवतः प्रसाद इत्याह । नायमिति ॥ अंगे वक्षसि उ अहो नितांतरतेरेकांतरतिमत्याः श्रियोऽपि नायं प्रसादोऽनुग्रहोऽस्ति । नलिनस्येव गंधो रुक्कांतिश्च यासां तासां स्वर्गाङ्गनानामप्सरसामपि नास्ति । अन्याः पुनर्दूरतो निरस्ताः । रासोत्सवे कृष्णभुजदंडाभ्यां गृहीत आलिंगितः कंठस्तेन लब्धा आशिषो याभिस्तासां गोपीनां य उदगादाविर्बभूव ॥ ६० ॥ किञ्च आस्तां तावद्गोपीनां भाग्यं ममत्वेतावत्प्रार्थ्यमित्याह । आसामिति ॥ गोपीनां चरणरेणुभाजां

क्वेमाः स्त्रियो वनचरीर्व्यभिचारदुष्टाः कृष्णे क्व चैष परमात्मनि रूढभावः ॥ नन्वीश्वरोऽनुभजतोऽविदुषोऽपि साक्षाच्छ्रेयस्तनोत्यगदराज इवोपयुक्तः ॥ ५९ ॥ नायं श्रियोऽङ्ग उ नितान्तरतेः प्रसादः स्वर्योषितां नलिनगन्धरुचां कुतोऽन्याः ॥ रासोत्सवेऽस्य भुजदण्डगृहीत-कण्ठलब्धाशिषां य उदगाद्व्रजवल्लवीनाम् ॥ ६० ॥ आसामहो चरणरेणुजुषामहं स्यां वृन्दावने किमपि गुल्मलतौषधीनाम् ॥ या दुस्त्यजं स्वजनमार्यपथं च हित्वा भेजुर्मुकुन्दपदवीं श्रुतिभिर्विमृग्याम् ॥ ६१ ॥ या वै श्रियाऽर्चितमजादिभिराप्तकामैर्योगेश्वरैरपि यदात्मनि रासगोष्ठ्याम् ॥ कृष्णस्य तद्भगवतश्चरणारविन्दं न्यस्तं स्तनेषु विजहुः परिरभ्य तापम् ॥ ६२ ॥ वन्दे नन्दव्रजस्त्रीणां पादरेणुमभीक्ष्णशः ॥ यासां हरिकथोद्गीतं पुनाति भुवनत्रयम् ॥ ६३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अथ गोपीरनुज्ञाप्य यशोदां नन्दमेव च ॥ गोपानामन्त्र्य दाशार्हो यास्यन्नारुरुहे रथम् ॥ ६४ ॥ तं निर्गतं समासाद्य नानोपायनपाणयः ॥ नन्दादयोऽनुरागेण प्रावोचन्नश्रुलोचनाः ॥ ६५ ॥ मनसो वृत्तयो नः स्युः कृष्णपादाम्बुजाश्रयाः ॥ वाचोऽभिधायिनीर्नाम्नां कायस्तत्प्रह्वणादिषु ॥ ६६ ॥ कर्मभिर्भ्राम्यमाणानां यत्र क्वापीश्वरेच्छया ॥ मंगलाचरितैर्दानै रतिर्नः कृष्ण ईश्वरे ॥ ६७ ॥ एवं सभाजितो गोपैः कृष्णभक्त्या नराधिप ॥ उद्धवः पुनरागच्छन्मथुरां कृष्णपालिताम् ॥ ६८ ॥ कृष्णाय प्रणिपत्याह भक्त्युद्रेकं व्रजौकसाम् ॥ वसुदेवाय रामाय राज्ञे चोपायनान्यदात् ॥ ६९ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे उद्धवप्रतियाने सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अथ विज्ञाय भगवान्सर्वात्मा सर्वदर्शनः ॥ सैरन्ध्र्याः कामतप्तायाः प्रियमिच्छन्गृहं ययौ ॥ १ ॥

गुल्मादीनां मध्ये यत्किमप्यहं स्यामित्याशंसा । कथंभूतानाम् । या इत्यादि । आर्याणां मार्गं धर्मं च हित्वा ॥ ६१ ॥ पुनस्ता एव विशिनष्टि । या वा इति ॥ योगेश्वरैरप्यात्मन्येवार्चितं स्तनेषु न्यस्तं परिरभ्य तापं जहुरिति ॥ ६२ ॥ एवं महत्त्वं प्रतिपाद्य नमस्करोति । वंद इति ॥ ६३ ॥ अनुज्ञाप्यानुज्ञां याचित्वा । आमंत्र्य पृष्ट्वा ॥ ६४ ॥ ॥ ६५ ॥ नोऽस्माकं मनसो वृत्तयः कृष्णपादांबुजाश्रयाः स्युः । अभिधायिनीरभिधायिन्यः ॥ ६६ ॥ कृष्णे रतिः स्यादिति ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ कृष्णादिभ्यो भक्त्युद्रेकमाह । उपायनानि चाददादिति ॥ ६९ ॥ इति दशमस्कंधे पूर्वार्धे टीकायां सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ छ॥ ॥ 'अष्टचत्वारिंशकेऽथ कृष्णः कुब्जामरीरमत् ॥ अक्रूरस्य गृहं गत्वा तं गजाह्वयमादिशत् ॥ १ ॥ सैरंध्री कामयापूर्य पूरयित्वा मनोरथान् ॥ अक्रूरस्य ततः कृष्णस्तेन पार्थानसांत्वयत् ॥ २ ॥' ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्वनिमित्तेन शोकेन तप्ता नोऽस्मान्गात्रैः करस्पर्शादिभिः संजीवयन्किं नु इहैष्यतीति ॥ ४४ ॥ अन्या ऊचुः । कस्मादिति ॥ अनन्यगतित्वेन पूर्वमत्रावसत्संप्रति महदैश्वर्यं प्राप्तः कस्मादिहागमिष्यतीति ॥ ४५ ॥ अन्यास्तु परमार्थमूचुः किमस्माभिरिति ॥ वनचरीभिरस्माभिरन्याभिर्वा राजकन्याभिर्महात्मनो धीरस्य किंच श्रीपतेः । तदपि आस्ताम् । स्वत एवाप्तकामस्यातएव कृतात्मनः पूर्णस्य किं कोऽप्यर्थः क्रियेत, न कश्चिदिति ॥ ४६ ॥ यतोऽघटमाना या कृष्णस्य संगतिः सैवास्मान्व्याकुलयत्यतो नैराश्यमेव परमं सुखं तच्चातिदुष्करमित्याहुः । परं सौख्यमिति ॥ स्वैरिणी कामचारिणी ॥ ४७ ॥ संविदमेकांतवार्ताम् ॥ ४८ ॥ किञ्च तद्विस्मृतौ न तावद्दुःखमस्ति साऽपि नास्माकं संभवतीत्याहुः । सरिच्छैलेति त्रिभिः ॥ आचरिताः सेविताः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ हे उद्धव तं कथं विस्मरामेति ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ श्रीकृष्णमधोक्षजं ज्ञात्वा तं

अप्येष्यतीह दाशार्हस्तप्ताः स्वकृतया शुचा ॥ सञ्जीवयन्नु नो गात्रैर्यथेन्द्रो वनमम्बुदैः ॥ ४४ ॥ कस्मात्कृष्ण इहायाति प्राप्तराज्यो हताहितः ॥ नरेन्द्रकन्या उद्वाह्य प्रीतः सर्वसुहृद्वृतः ॥ ४५ ॥ किमस्माभिर्वनौकोभिरन्याभिर्वा महात्मनः ॥ श्रीपतेराप्तकामस्य क्रियेतार्थः कृतात्मनः ॥ ४६ ॥ परं सौख्यं हि नैराश्यं स्वैरिण्यप्याह पिङ्गला ॥ तज्जानतीनां नः कृष्णे तथाऽप्याशा दुरत्यया ॥ ४७ ॥ क उत्सहेत सन्त्यक्तुमुत्तमश्लोकसंविदम् ॥ अनिच्छतोऽपि यस्य श्रीरंगान्न च्यवते क्वचित् ॥ ४८ ॥ सरिच्छैलवनोद्देशा गावो वेणुरवा इमे ॥ सङ्कर्षणसहायेन कृष्णेनाचरिताः प्रभो ॥४९॥ पुनः पुनः स्मारयन्ति नन्दगोपसुतं बत ॥ श्रीनिकेतैस्तत्पदकैर्विस्मर्तुं नैव शक्नुमः ॥५०॥ गत्या ललितयोदारहासलीलाऽवलोकनैः ॥ माध्व्या गिरा हृतधियः कथं तं विस्मरामहे ॥ ५१ ॥ हे नाथ हे रमानाथ व्रजनाथार्तिनाशन ॥ मग्नमुद्धर गोविन्द गोकुलं वृजिनार्णवात् ॥ ५२ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ ततस्ताः कृष्णसन्देशैर्व्यपेतविरहज्वराः ॥ उद्धवं पूजयाञ्चक्रुर्ज्ञात्वाऽऽत्मानमधोक्षजम् ॥ ५३ ॥ उवास कतिचिन्मासान्गोपीनां विनुदन् शुचः ॥ कृष्णलीलाकथां गायन्रमयामास गोकुलम् ॥ ५४ ॥ यावन्त्यहानि नन्दस्य व्रजेऽवात्सीत्स उद्धवः ॥ व्रजौकसां क्षणप्रायाण्यासन्कृष्णस्य वार्तया ॥ ५५ ॥ सरिद्वनगिरिद्रोणीर्वीक्षन्कुसुमितान्द्रुमान् ॥ कृष्णं संस्मारयन्रेमे हरिदासो व्रजौकसाम् ॥ ५६ ॥ दृष्ट्वैवमादिगोपीनां कृष्णावेशात्मविक्लवम् ॥ उद्धवः परमप्रीतस्ता नमस्यन्निदं जगौ ॥ ५७ ॥ एताः परं तनुभृतो भुवि गोपवध्वो गोविन्द एव निखिलात्मनिरूढभावाः ॥ वाञ्छन्ति यद्भवभियो मुनयो वयं च किं ब्रह्मजन्मभिरनन्तकथारसस्य ॥ ५८ ॥

च स्वात्मानं ज्ञात्वा ॥ ५३ ॥ विनुदन्नपनयन् ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ सरिद्वनगिरिदर्यादिषु प्रत्येकं श्रीकृष्णं लीलासंप्रश्नादिभिः संस्मारयन्रेमे ॥ ५६ ॥ कृष्णावेशेनात्मनो मनसो विक्लवं वैक्लव्यम् । ता गोपीर्नमस्यन्नमस्करिष्यन् । उत्तमस्यात्मनो गोपस्त्रीनमस्कृतिरन्याय्या न भवतीति दर्शयितुं तासां महत्त्वं पंचभिर्जगौ उवाच ॥ ५७ ॥ एता इति । एताः परं केवलं तनुभृतः सफलजन्मानः रूढभावाः परमप्रेमवत्यः । यदिति यं रूढं भावं भवभियो मुमुक्षवो मुनयो मुक्ता अपि वांछंति वयं च भक्ता अपि । अतोऽनंतस्य कथासुरसो रागो यस्य तस्य ब्रह्मजन्मभिर्विप्रसंबंधिभिः शौक्लसावित्रयाज्ञिकैस्त्रिभिर्जन्मभिः किं कोऽतिशयः । यत्र तत्र जातः स एव सर्वोत्तम इत्यर्थः । यद्वा अनंतकथासु रसो यस्य तस्य ब्रह्मजन्मभिश्चतुर्मुखजन्मभिरपि किमित्यर्थः ॥ ५८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मेवात्मनो नानावस्थावत्त्वमिति कुतः शुद्धतेति तत्राह । सुषुप्तीति ॥ मायाकार्यमनोवृत्तिभिर्विश्वतैजसप्राज्ञरूपेण प्रतीयते न स्वत इत्यर्थः ॥ ३१ ॥ कुतः । मनोनिरोधे तद भावादिति व्यतिरेकं दर्शयितुं मनोनिरोधं विधत्ते । येनेति ॥ उत्थितः पुमान्यथा मिथ्याभूतमेव स्वप्नं ध्यायत्येवं बाधितानपींद्रियार्थान् शब्दादीन्येन मनसा ध्यायेच्चिंतयेत् । ध्यायंश्च येनेंद्रियाणि प्रत्यपद्यत प्राप तन्मनो विनिद्रोऽनलसः सन्निरुंध्यान्नियच्छेदिति ॥ ३२ ॥ तावता च कृतार्थो भवतीत्याह । एतदंत इति ॥ एष मनोनिरोधः अंतः समाप्तिः फलं यस्य सः । समाम्नायो वेदः । स तत्र पर्यवस्यतीत्यर्थः । योगोऽष्टांगः । सांख्यमात्मानात्मविवेकः । त्यागः संन्यासः । तपः स्वधर्मः । दम इंद्रियदमनम् । मार्गभेदेऽप्येकत्र पर्यवसाने दृष्टांतः । समुद्रांता आपगा नद्य इवेति ॥ ३३ ॥ ननु किमन्यानिवास्मानात्मविद्यया प्रलोभयसि वयं तु सर्वसुंदरसकलगुणगणालंकृतेन त्वया विरहं नैव सहाम इति चेदत आह । यत्त्वहमिति ॥ दृशां दूरे यद्वर्ते तन्मदनुध्यानार्थम् । तच्च ध्यानं मनसः सन्निकर्षार्थमिति ॥ ३४ ॥ एतदुपपादयति त्रयेण । यथा दूरचर इति

येनेन्द्रियार्थान्ध्यायेत मृषा स्वप्नवदुत्थितः ॥ तन्निरुन्ध्यादिन्द्रियाणि विनिद्रः प्रत्यपद्यत ॥ ३२ ॥ एतदन्तः समाम्नायो योगः सांख्यं मनीषिणाम् ॥ त्यागस्तपो दमः सत्यं समुद्रान्ता इवापगाः ॥ ३३ ॥ यत्त्वहं भवतीनां वै दूरे वर्ते प्रियो दृशाम् ॥ मनसः सन्निकर्षार्थं मदनुध्यानकाम्यया ॥ ३४ ॥ यथा दूरचरे प्रेष्ठे मन आविश्य वर्तते ॥ स्त्रीणां च न तथा चेतः सन्निकृष्टेऽक्षगोचरे ॥ ३५ ॥ मय्यावेश्य मनः कृत्स्नं विमुक्ताशेषवृत्ति यत् ॥ अनुस्मरन्त्यो मां नित्यमचिरान्मामुपैष्यथ ॥ ३६ ॥ या मया क्रीडता रात्र्यां वनेऽस्मिन्व्रज आस्थिताः ॥ अलब्धरासाः कल्याण्यो माऽऽपुर्मद्वीर्यचिन्तया ॥ ३७ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं प्रियतमादिष्टमाकर्ण्य व्रजयोषितः ॥ ता ऊचुरुद्धवं प्रीतास्तत्सन्देशागतस्मृतीः ॥ ३८ ॥ गोप्य ऊचुः ॥ दिष्ट्याऽहितो हतः कंसो यदुनां सानुगोऽघकृत् ॥ दिष्ट्याऽऽप्तैर्लब्धसर्वार्थैः कुशल्यास्तेऽच्युतोऽधुना ॥ ३९ ॥ कच्चिद्गदाग्रजः सौम्य करोति पुरयोषिताम् ॥ प्रीतिं नः स्निग्धसव्रीडहासोदारेक्षणार्चितः ॥ ४० ॥ कथं रतिविशेषज्ञः प्रियश्च वरयोषिताम् ॥ नानुबद्ध्येत तद्वाक्यैर्विभ्रमैश्चानुभाजितः ॥ ४१ ॥ अपि स्मरति नः साधो गोविन्दः प्रस्तुते क्वचित् ॥ गोष्ठीमध्ये पुरस्त्रीणां ग्राम्याः स्वैरकथान्तरे ॥ ४२ ॥ ताः किं निशाः स्मरति यासु तदा प्रियाभिर्वृन्दावने कुमुदकुन्दशशाङ्करम्ये ॥ रेमे क्वणच्चरणनूपुररासगोष्ठ्यामस्माभिरीडितमनोज्ञकथः कदाचित् ॥ ४३ ॥

॥ ३५ ॥ ३६ ॥ उपैष्यथेति माधुर्यमात्रमिति चेदत आह । या इति ॥ हे कल्याण्यः स्वभर्तृभिः प्रतिबद्धा या वने क्रीडता मया सहालब्धक्रीडास्तास्तदैव मामापुः प्रापुः ॥ ३७ ॥ तस्य संदेशेनागता स्मृतिर्यासां ताः । प्रथमार्थे द्वितीया ॥ ३८ ॥ यदूनामहितः शत्रुः अघकृद् दुःखदः । दिष्ट्येत्यानंदे । आप्तैः प्राप्तैर्हितैर्वा सह ॥ ३९ ॥ अन्या ऊचुः । कच्चिदिति ॥ नोऽस्माकं करणीयां प्रीतिं कच्चित्पुरयोषितां करोति । स्निग्धं च तत्सव्रीडहासेनोदारमीक्षणं तेनार्चितस्ताभिरस्माभिर्वा ॥ ४० ॥ अन्या ऊचुः । कथमिति ॥ तासां वाक्यैर्विभ्रमैश्चानुभाजितः पूजितः ॥ ४१ ॥ पुनरन्या ऊचुः । किमनया चिंतयाऽस्मान् क्वचित्प्रस्तुते प्रसंगे स्मरति किम् । ग्राम्या अविदग्धाः ॥ ४२ ॥ अन्या ऊचुः । ताः किमिति ॥ कुमुदैः कुंदैः शशांकेन च रम्ये वृंदावने क्वणंति चरणनूपुराणि यस्यां तस्यां रासगोष्ठ्यामस्माभिः प्रियाभिरीडिता मनोज्ञाः कथा यस्य स तदा यासु निशासु रेमे ताः कदाचित्किं नु स्मरति वा न वेति ॥ ४३ ॥ ॥ ७४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

परावृत्त्य गत्वा पुनरागतं प्रत्याह । प्रियसखेति ॥ हे प्रियस्य सखे प्रेयसा कृष्णेन पुनः प्रेषितः किं त्वमागतोऽसि । अंग हे दूत मे माननीयः पूज्योऽसि । अतो भवान् किमनुरुंधे प्राप्तुमिच्छतीत्यर्थः । तद्वरय वृणीष्व । संमानितं प्रत्याह । नयसीति ॥ इह सतीः अस्मान् दुस्त्यजं द्वंद्वं मिथुनीभावो यस्य तस्य पार्श्वं समीपं कथं नयसि नेष्य-सि । तथाहि । हे सौम्य श्रीर्नाम वधूः साकं सहैव सततमास्ते । तत्राप्युरसि वक्षस्येव ॥ २० ॥ तेन संमंत्रिता सती ब्रूते । अपि बतेति ॥ बत हर्षे । हे सौम्य गुरुकुलादाग-त्यार्यपुत्रः कृष्णोऽधुना किं मधुपुर्यां वर्तते । कदाचिदपि नोऽस्माकं वार्ताः किं ब्रूते । अगुरुवत्सुगंधं भुजं नो मूर्ध्नि कदा नु धास्यतीति ॥ २१ ॥ श्रीकृष्णदर्शनोत्सुका गोपीः प्रियस्य संदेशैः सांत्वयन् प्रथमं तावदिदमभाषत ॥ २२ ॥ तदाह षड्भिः । अहो इति ॥ स्म नूनं यूयं पूर्णार्थाः कृतार्थाः ॥ २३ ॥ श्रेयोभिः श्रेयःसाधनैः ॥ २४ ॥

प्रियसख पुनरागाः प्रेयसा प्रेषितः किं वरय किमनुरुन्धे माननीयोऽसि मेऽङ्ग ॥ नयसि कथमिहास्मान्दुस्त्यजद्वन्द्वपार्श्वं सततमुरसि सौम्य श्रीर्वधूः साकमास्ते ॥ २० ॥ अपि बत मधुपुर्यामार्यपुत्रोऽधुनाऽऽस्ते स्मरति स पितृगेहान्सौम्यबन्धूंश्च गोपान् ॥ क्वचिदपि स कथा नः किङ्करीणां गृणीते भुजमगुरुसुगन्धं मूर्ध्न्यधास्यत्कदा नु ॥ २१ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अथोद्धवो निशम्यैवं कृष्णदर्शनलालसाः ॥ सान्त्वयन्प्रियसन्देशैर्गोपीरिदमभाषत ॥ २२ ॥ उद्धव उवाच ॥ अहो यूयं स्म पूर्णार्था भवत्यो लोकपूजिताः ॥ वासुदेवे भगवति यासामित्यर्पितं मनः ॥ २३ ॥ दानव्रततपोहोमजपस्वाध्यायसंयमैः ॥ श्रेयोभिर्विविधैश्चान्यैः कृष्णे भक्तिर्हि साध्यते ॥ २४ ॥ भगव-त्युत्तमश्लोके भवतीभिरनुत्तमा ॥ भक्तिः प्रवर्तिता दिष्ट्या मुनीनामपि दुर्लभा ॥ २५ ॥ दिष्ट्या पुत्रान्पतीन्देहान्स्वजनान्भवनानि च ॥ हित्वा वृणीत यूयं यत्कृष्णाख्यं पुरुषं परम् ॥ २६ ॥ सर्वात्मभावोऽधिकृतो भवतीनामधोक्षजे ॥ विरहेण महाभागा महान्मेऽनुग्रहः कृतः ॥ २७ ॥ श्रूयतां प्रियसन्देशो भवतीनां सुखावहः ॥ यमादायागतो भद्रा अहं भर्तू रहस्करः ॥ २८ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ भवतीनां वियोगो मे न हि सर्वात्मना क्वचित् ॥ यथा भूतानि भूतेषु खं वाय्वग्निर्जलं मही ॥ तथाऽहं च मनःप्राणभूतेन्द्रियगु-णाश्रयः ॥ २९ ॥ आत्मन्येवात्मनाऽऽत्मानं सृजे हन्म्यनुपालये ॥ आत्ममायाऽनुभावेन भूतेन्द्रियगुणात्मना ॥ ३० ॥ आत्मा ज्ञानमयः शुद्धो व्यतिरिक्तोऽगुणान्वयः ॥ सुषुप्तिस्वप्नजाग्रद्भिर्मायावृत्तिभिरीयते ॥ ३१ ॥

अनुत्तमा अतिश्रेष्ठा ॥ २५ ॥ अवृणीत वृतवत्यः ॥ २६ ॥ सर्वात्मभाव एकांतभक्तिः । अधिकृतः प्राप्तः । भगवत्प्रेमसुलभदर्शनेन ममैव महाननुग्रहः कृत इति ॥ २७ ॥ भर्तुः कृष्णस्य रहस्करो रहस्यकार्यकर्ता ॥ २८ ॥ भवतीनां मे मयासह वियोगो नास्ति । कुतः सर्वात्मना सर्वस्योपादानकारणेन । अतएव सर्वेषु मनआदिकार्येष्वहमनुगत-त्वेन स्थित इति सदृष्टांतमाह । यथेति ॥ भूतेषु चराचरेषु महाभूतानि । वाय्वग्निर्वायुसहितोऽग्निः वायुश्चाग्निश्चेत्यर्थः । यथा तथाऽहं चेति । मनआदीनि कार्याणि गुणाः कारणं तेषामाश्रयत्वेनानुगत इत्यर्थः ॥ २९ ॥ ननु कारणत्वे सर्वानुगतत्वे च कार्यकारणभेदः स्यादत आह । आत्मन्येवेति ॥ ननु नित्यसिद्धस्य कुतः सृष्ट्यादिरूपता अत आह । भूतेंद्रियगुणात्मना बुद्धींद्रियेति वा पाठः । तद्रूपेणेति । ननु निर्विकारस्य कुतस्तद्रूपतेति तत्राह । आत्ममायानुभावेनेति ॥ ३० ॥ नन्वात्मनो भूतादिरूपत्वे तद्दोषप्रसंगः स्याचत्राह । आत्मेति ॥ आत्मा तु शुद्धः । कुतः, अगुणान्वयः न गुणेष्वन्वेतीति तथा । तत्कुतः व्यतिरिक्तः । तदपि कुतः ज्ञानमयो ज्ञानस्वरूपः । नन्वहं प्रत्यये स्वसंवेद्य-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

भो मातर्मैवं वोचस्त्वामनुस्मृत्यानंगविक्लवस्त्वां प्रसादयितुं मामादिष्टवानित्यत आह । दिवीति ॥ दिवि भुवि रसातले च याः स्त्रियः स्युस्ताः का नाम दुरापा न काश्चन । वदित्यव्ययम् । तस्येत्यर्थः । कपटेन रुचिरेण हासेन भ्रूविजृम्भो यस्य तस्य । हे कपट इति वा । किंच । यस्य चरणरजः श्रीः सेवते तत्र वयं काः अपिच यद्यप्येवं तथापि कृपणपक्षे कृपणानुकंपिनि पुंस्युत्तमश्लोकशब्दो भवतीति तथा कथनीयं त्वयेति भावः ॥ १५ ॥ पादमूले प्रविशंतं क्षमापयिष्यंतमिव मत्वाऽऽह । विसृजेति ॥ शिरसि न्यस्तं पादं विसृज । तथाऽप्यमुंचन्तमाह । वेद्मीति ॥ मुकुंदादभ्येत्य ततः शिक्षित्वेत्यर्थः । दौत्यैर्दूतकर्मभिश्चाटुकारैः प्रियोक्तिरचनाभिरनुनयविदुषः प्रार्थनाचतुरस्य ते तव सर्वमहं वेद्मि । मुकुंदवत्त्वमप्यविश्वसनीय इति भावः । ननु तेन किमपराद्धं तत्राह । स्वकृत इति ॥ स्वकृते तदर्थमेव विसृष्टा अपत्यपत्यन्यलोकाः अपत्यानि पतयश्चे-तीह लोकोऽन्यलोको धर्मसाध्यश्च याभिस्ता नः अकृतचेता असंयतचित्तो यो व्यसृजदस्मिन्किं नु संधातव्यमिति ॥ १६ ॥ किंच कृष्णस्य पूर्वाणि कर्माण्यनुसंदधाना बिभेम्यहमस्मादित्याह । मृगयुरिवेति ॥ मृगयुर्लुब्धक इव यः कपींद्रं वालिनं विव्यधे अविध्यत् । लुब्धधर्मा क्रौर्यवान् । अलुब्धधर्मेति वा । लुब्धको हि तन्मांसमत्तुकामो विध्यत्ययं तु न तथाऽतो वृथा कठिन इत्यर्थः । तथा स्त्रियं शूर्पणखां स्त्रीजितः सीतापरतंत्रः काम एव यानं प्राप्तिसाधनं यस्यास्तां विरूपां छिन्नकर्णनासिकामकरोद्दाशर-थिरूपेण । तथा वलिमपि तद्दत्तं वलिमत्त्वा भक्षयित्वा ध्वांक्षवत्काकवदवेष्टयद्बबंध वामनरूपेण । बलिमत्त्वाऽधोऽक्षिपद्विष्टपाद्य इति पाठे बलिं पूजां गृहीत्वा विष्टपात्स्वर्गा-

दिवि भुवि च रसायां काः स्त्रियस्तद्दुरापाः कपटरुचिरहासभ्रूविजृम्भस्य याः स्युः ॥ चरणरज उपास्ते यस्य भूतिर्वयं का अपि च कृप-णपक्षे ह्युत्तमश्लोकशब्दः ॥ १५ ॥ विसृज शिरसि पादं वेद्म्यहं चाटुकारैरनुनयविदुषस्तेऽभ्येत्य दौत्यैर्मुकुन्दात् ॥ स्वकृत इह विसृष्टा-पत्यपत्यन्यलोका व्यसृजदकृतचेता किं नु सन्धेयमस्मिन् ॥ १६ ॥ मृगयुरिव कपीन्द्रं विव्यधे लुब्धधर्मा स्त्रियमकृत विरूपां स्त्रीजितः कामयानाम् ॥ बलिमपि बलिमत्त्वाऽवेष्टयद्ध्वांक्षवद्यस्तदलमसितसख्यैर्दुस्त्यजस्तत्कथार्थः ॥ १७ ॥ यदनुचरितलीलाकर्णपीयूषविप्रुट्-सकृददनविधूतद्वन्द्वधर्मा विनष्टाः ॥ सपदि गृहकुटुम्बं दीनमुत्सृज्य दीना बहव इह विहंगा भिक्षुचर्यां चरन्ति ॥ १८ ॥ वयमृतमिव जिह्म-व्याहृतं श्रद्दधानाः कुलिकरुतमिवाज्ञाः कृष्णवध्वो हरिण्यः ॥ ददृशुरसकृदेतत्तन्नखस्पर्शतीव्रस्मररुज उपमन्त्रिन्भण्यतामन्यवार्ता ॥ १९ ॥

दधोऽक्षिपदित्यर्थः । तत्तस्मादसितस्य कृष्णस्य सख्यैरलम् । एवं चेत्किमिति तं नित्यं गायथ तत्राह । दुस्त्यजस्तु तस्य कथारूपोऽर्थ इति ॥ १७ ॥ अपिच । जानीम एव तत्कथाऽपि त्रिवर्गलतामूलोन्मूलनीति तथापि न त्यक्तुं शक्नुमः । किं कुर्म इत्याह । यदनुचरितेति ॥ यस्यानुचरितमेव लीला तदेव कर्णपीयूषं तस्य विप्रुट् कणिका तस्याः सकृददनं सेवनं तेन विधूता निरस्ता द्वंद्वधर्मा रागादयो येषां तेअतएव विनष्टा असत्तुल्या दीनं दुःखितं गृहकुटुंबं विहाय दीना भोगहीना विहंगा अपि भिक्षुचर्यां प्राणवृत्तिमात्रं चरंत्यतस्त्याज्यस्तथापि त्यक्तुं न शक्नुम इति निंदापरत्वेऽयं तावच्छ्रौतोऽर्थः । दुस्त्यजत्वेपि पारमार्थिकोऽयमर्थः । विधूतद्वंद्वधर्मा इत्यंतः समासः पूर्ववत् । ततस्ते च ते अविनष्टाश्चेति समासः । इतरे पुनर्द्वंद्वधर्मिणो विनिष्टा एव । सपदि तत्क्षणमेव दीनं तुच्छं गृहसहितकुटुंबं विहाय दीना इवाकिंचनाः । धीरा इति वा पाठः । बहवो विहंगा हंसा इव सारासारविवेकचतुरा भिक्षुचर्यां पारमहंस्यं चरंति तस्मादेवं परमपुरुषार्थरूपत्वाद्दुस्त्यज एव तत्कथार्थ इति ॥ १८ ॥ ननु किमेवं ब्रूषे पूर्वं त्वयैव साकं रहसि किमेवं नावोचदित्यत आह । वयमिति ॥ हे उपमंत्रिन् दूत । आस्तामियं वार्ता । यतः कुलिकस्य मृगयोः रुतं गीतमज्ञा यथा ऋतं सत्यमिति श्रद्दधानाः कृष्णस्य हरिणस्य वध्वो भार्या हरिण्यः शरैः क्षताः सत्यो रुजो ददृशुः । एवं जिह्मस्य कुटिलस्य तस्य व्याहृतमृतमिव श्रद्दधानाः स्पृहयंत्यो वयमसकृदेतद्ददृशिम । किं तत् । तस्य नखैः स्पर्शस्तेन तीव्रः स्मरस्तेन रुजः पीडाः । तस्मादन्या वार्ता भण्यतां कथ्यतामिति ॥ १९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३ ॥ पार्षदं सेवकम् ॥ ४ ॥ पित्रोः प्रियचिकीर्षयेत्यत्र हेतुः । स्नेहानुबंध इति ॥ ५ ॥ अन्यथा गोव्रजे तस्येत्यत्र हेतुः । अन्येष्विति ॥ अर्थकृता कार्यनिमित्ता । विडंबनमनुकरणमात्रं ननु तात्त्विकी मैत्री । पुंभिरिति दृष्टांतौ ॥ ६ ॥ अस्यैवान्यार्थनिदर्शनैः प्रपंचः निःस्वमित्यादिना । ' दत्ता दक्षिणा येन तं याज्यम् ॥ ७ ॥ पक्षिणो विगतफलं वृक्षम् । रतामनुरक्तामतृप्तामित्यर्थः ॥ ८ ॥ त्यक्तलौकिकास्त्यक्तलोकव्यवहाराः ॥ ९ ॥ प्रियस्य कर्माणि गायंत्यस्तथा तस्य बाल्यकैशोरयोर्यानि कर्माणि तानि संस्मृत्य संस्मृत्य गतह्रियः सत्यो रुदत्यश्च तमपृच्छन्निति पूर्वक्रिययैव संबंधः ॥ १० ॥ प्रियेण श्रीकृष्णेन मां प्रसादयितुं प्रस्थापितोऽयं दूत इति कल्पयित्वाऽब्रवीत् । यद्वा तस्मिन्नप्युद्धवे प्रियप्रस्थापितं दूतमिति दूतदृष्टिं कृत्वा मधुकरापदेशेनोद्धवमेवाब्रवीदित्यर्थः ॥ ११ ॥ हे मधुप कितवस्य धूर्तस्य बंधो नोऽस्माकमंघ्रिं मा स्पृश । मा मां नमस्कारेण प्रार्थयस्वेत्यर्थः । तत्किमित्यपेक्षायां कृष्णवर्णस्य तस्य श्मश्रूणां लोहितत्वे कारणमुत्प्रेक्षमाणाऽऽह । सपत्न्याः कुचाभ्यां लुलिता संमर्दिता या कृष्णस्य

तं प्रश्रयेणावनताः सुसत्कृतं सव्रीडहासेक्षणसूनृतादिभिः ॥ रहस्यपृच्छन्नुपविष्टमासने विज्ञाय सन्देशहरं रमापतेः ॥ ३ ॥ जानीमस्त्वां यदुपतेः पार्षदं समुपागतम् ॥ भर्त्रेह प्रेषितः पित्रोर्भवान्प्रियचिकीर्षया ॥ ४ ॥ अन्यथा गोव्रजे तस्य स्मरणीयं न चक्ष्महे ॥ स्नेहानुबन्धो बन्धूनां मुनेरपि सुदुस्त्यजः ॥ ५ ॥ अन्येष्वर्थकृता मैत्री यावदर्थविडम्बनम् ॥ पुम्भिः स्त्रीषु कृता यद्वत्सुमनस्स्विव षट्पदैः ॥ ६ ॥ निःस्वं त्यजन्ति गणिका अकल्पं नृपतिं प्रजाः ॥ अधीतविद्या आचार्यमृत्विजो दत्तदक्षिणम् ॥ ७ ॥ खगा वीतफलं वृक्षं भुक्त्वा चातिथयो गृहम् ॥ दग्धं मृगास्तथाऽरण्यं जारो भुक्त्वा रतां स्त्रियम् ॥ ८ ॥ इति गोप्यो हि गोविन्दे गतवाक्कायमानसाः ॥ कृष्णदूते व्रजं याते उद्धवे त्यक्तलौकिकाः ॥ ९ ॥ गायन्त्यः प्रियकर्माणि रुदत्यश्च गतह्रियः ॥ तस्य संस्मृत्य संस्मृत्य यानि कैशोरबाल्ययोः ॥ १० ॥ काचिन्मधुकरं दृष्ट्वा ध्यायन्ती कृष्णसंगमम् ॥ प्रियप्रस्थापितं दूतं कल्पयित्वेदमब्रवीत् ॥ ११ ॥ गोप्युवाच ॥ मधुप कितवबन्धो मा स्पृशांघ्रिं सपत्न्याः कुचविलुलितमालाकुङ्कुमश्मश्रुभिर्नः ॥ वहतु मधुपतिस्तन्मानिनीनां प्रसादं यदुसदसि विडम्ब्यं यस्य दूतस्त्वमीदृक् ॥ १२ ॥ सकृदधरसुधां स्वां मोहिनीं पाययित्वा सुमनस इव सद्यस्तत्यजेऽस्मान्भवादृक् ॥ परिचरति कथं तत्पादपद्मं तु पद्मा ह्यपि बत हृतचेता उत्तमश्लोकजल्पैः ॥ १३ ॥ किमिह बहुषडंघ्रे गायसि त्वं यदूनामधिपतिमगृहाणामग्रतो नः पुराणम् ॥ विजयसखसखीनां गीयतां तत्प्रसंगः क्षपितकुचरुजस्ते कल्पयन्तीष्टमिष्टाः ॥ १४ ॥

वनमाला अतएव तस्याः कुंकुमं येषु तैः श्मश्रुभिरुपलक्षितः । किंतु तासामेव मानिनीनां प्रसादं मधुपतिर्वहतु किमस्मत्प्रसादनेन तस्य । यदुसदसि विडंब्यमुपहासास्पदम् । कुतः । यस्य दूतस्त्वमीदृगीदृशः ॥ १२ ॥ ननु किमित्येवं तमवजानीथ किं वस्तेनापकृतमत आह । सकृदिति ॥ भवादृक् त्वादृशो दुर्मनाः सुमनसः कुसुमानि यथा त्यजति तद्वत् अहो बताविज्ञस्य तस्य पादपद्मं श्रीः कथं सेवते । विदितं मयेत्याह । अपीति ॥ बतेति खेदे । उत्तमश्लोकस्य जल्पैर्मिथ्याकथाभिः प्रलापैः प्रायो हृतचेताः वयं
१९ तु न लक्ष्मीवदविचक्षणा इति भावः ॥ १३ ॥ झंकारान्बहुधा कुर्वंतमस्मत्प्रसादलाभाय कृष्णं गायतीति मत्वाऽऽह । किमिहेति ॥ पुराणं पुरातनं बहुशोऽनुभूतम् । विजयसखस्य श्रीकृष्णस्य सांप्रतं याः सख्यस्तासामग्रतस्तत्प्रसंगो गीयताम् । इष्टाः कृष्णस्य प्रियाः तेन पूजिता इति वा तेनालिंगितेन क्षपिता कुचरुग्यासां तास्तवेष्टमपेक्षितं दास्यंतीति ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नन्तु जन्मकर्मादिरहितस्य कुत एतदित्यत आह । सत्वमिति ॥ क्रीडामतीतोऽपि क्रीडन् । तथापि मायागुणैर्घटव इत्यर्थः ॥ ४० ॥ अत्राविद्योपाधेर्जीवस्य कर्तृत्वं दृष्टांती-कुर्वंस्तस्याविद्ययैवं कर्तृत्वमिति सदृष्टांतमाह । यथेति ॥ भ्रमरिका परिभ्रमणं तयोपलक्षितया दृष्ट्या भूरपि भ्राम्यतीति तथा मतीयते एवं चित्ते कर्तरि सति तत्र चित्तेऽहं-धिया आत्माध्यासेनात्मा कर्ता स्मृतो यथा तद्वदिति ॥ ४१ ॥ किंच युवयोरेव नायमात्मजः किंतु सर्वेषामपि तत्रापि नात्मज एव किंतु शत्रुमित्रादिरूपोऽपीति सर्वा-त्मत्वनिरूपणेन मोहनिवृत्तये संबंधमनैकांतिकीकरोति । युवयोरेवेति द्वाभ्याम् ॥ ४२ ॥ अच्युताद्विना तरां नितरां वस्त्वतो वाच्यं निर्वचनार्हं वस्तु नास्तीति ॥ ४३ ॥ दीपा-न्निरूप्य मज्वाल्य । वास्तून्देहल्यादीन् ॥ ४४ ॥ मणिभिः कांच्यादिषु स्थितैः रज्जूर्विकर्षत्सु भुजेषु कंकणानां स्रजो यासां ताः । चलंतो नितंबाः स्तना हाराश्च यासां

सत्त्वं रजस्तम इति भजते निर्गुणो गुणान् ॥ क्रीडन्नतीतोऽत्र गुणैः सृजत्यवति हन्त्यजः ॥ ४० ॥ यथा भ्रमरिकादृष्ट्या भ्राम्यतीव महीयते ॥ चित्ते कर्तरि तत्रात्मा कर्तेवाहंधिया स्मृतः ॥ ४१ ॥ युवयोरेव नैवायमात्मजो भगवान्हरिः ॥ सर्वेषामात्मजो ह्यात्मा पिता माता स ईश्वरः ॥ ४२ ॥ दृष्टं श्रुतं भूतभवद्भविष्यत्स्थास्नुश्चरिष्णुर्महदल्पकं च ॥ विनाऽच्युताद्वस्तु तरां न वाच्यं स एव सर्वं परमार्थ-भूतः ॥ ४३ ॥ एवं निशा सा ब्रुवतोर्व्यतीता नन्दस्य कृष्णानुचरस्य राजन् ॥ गोप्यः समुत्थाय निरूप्य दीपान्वास्तून्समभ्यर्च्य दधी-न्यमन्थन् ॥ ४४ ॥ ता दीपदीप्तैर्मणिभिर्विरेजू रज्जूर्विकर्षद्भुजकङ्कणस्रजः॥चलन्नितम्बस्तनहारकुण्डलत्विषत्कपोलारुणकुङ्कुमाननाः ॥४५॥ उद्गायतीनामरविन्दलोचनं व्रजांगनानां दिवमस्पृशद्ध्वनिः ॥ दध्नश्च निर्मन्थनशब्दमिश्रितो निरस्यते येन दिशाममंगलम् ॥ ४६ ॥ भगवत्युदिते सूर्ये नन्दद्वारि व्रजौकसः ॥ दृष्ट्वा रथं शातकौम्भं कस्यायमिति चाब्रुवन् ॥ ४७ ॥ अक्रूर आगतः किंवा यः कंसस्यार्थ-साधकः ॥ येन नीतो मधुपुरीं कृष्णः कमललोचनः ॥ ४८ ॥ किं साधयिष्यत्यस्माभिर्भर्तुः प्रीतस्य निष्कृतिम् ॥ इति स्त्रीणां वदन्ती-नामुद्धवोऽगात्कृताह्निकः ॥ ४९ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे नन्दशोकापनयनं नाम षट्चत्वारिंशोऽ-ऽध्यायः ॥४६॥छ॥ श्रीशुक उवाच ॥ तं वीक्ष्य कृष्णानुचरं व्रजस्त्रियः प्रलम्बबाहुं नवकञ्जलोचनम् ॥ पीताम्बरं पुष्करमालिनं लसन्मु-खारविन्दं मणिमृष्टकुण्डलम् ॥ १ ॥ शुचिस्मिताः कोऽयमपीच्यदर्शनः कुतश्च कस्याच्युतवेषभूषणः ॥ इति स्म सर्वाः परिवव्रुरुत्सुका-स्तमुत्तमश्लोकपदाम्बुजाश्रयम् ॥ २ ॥

ताः कुंडलैस्त्विषंतः स्फुरंतः कपोला यासां ताः अरुणानि कुंकुमानि येषु तान्याननानि यासां वा एव ताश्च ताश्च ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ तदा व्रजौकसो गोप्यः ॥ ४७ ॥ सक्रोधमाहुः । अक्रूर इति ॥ अर्थं साधितवानित्यर्थसाधकः । तदाहुः । येन नीत इति ॥ ४८ ॥ कंसं घातयित्वा पुनः किमर्थमागत इत्याशंक्य स्वयमेव कारणं संभाव-यंति । किमिति ॥ तदा साधितेन कार्येण मीतस्य तुष्टस्य भर्तुः । पाठांतरे मेतस्य मृतस्य कंसस्य निष्कृतिमौर्ध्वदेहिकमस्माभिः कृत्वा साधयिष्यते किम् । अस्मन्मांसैः पिंडा-न्कृत्वा दास्यतीत्यर्थः । इत्येवं वदंतीनां स्त्रीणां ततस्तस्मिन्नवसरे कृताह्निकः कृतस्नानादिनियम उद्धव आगत इति ॥ ४९ ॥ इति दशमस्कंधे पूर्वार्धे टीकायां षट्चत्वारिं-शोऽध्यायः ॥ ४६॥छ ॥ ॥ ' सप्तचत्वारिंशकेऽथ कृष्णादेशेन गोपिकाः ॥ बोधयित्वोद्धवस्तत्त्वमनुज्ञाप्यागमत्पुरीम् ॥ १ ॥ १ ॥ अपीच्यं सुंदरं दर्शनं यस्य सः अच्युत-स्येव वेषो भूषणानि च यस्य सः । कोऽयं कुतो वा कस्य चेति वदंत्यस्तं परिवव्रुः ॥ २ ॥ ॥ ७२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ अखिलगुरुत्वमेव जनकत्वेन नियंतृत्वेन चाह । एताविति ॥ रामो मुकुंदश्चेत्येतौ विश्वस्य बीजयोनी निमित्तोपादाने । ननु पुरुषप्र-
धानयोर्बीजयोनित्वं प्रसिद्धमत आह । पुरुषः प्रधानमिति । पुरुषोंऽशः प्रधानं शक्तिः अतः प्रधानपुरुषावप्येतावेवेत्यर्थः । एवं जनकत्वमुक्तम् । किंच अन्वीयभूतेषु भूते-
ष्वनुप्रविश्य भूतानां तदुपहितस्यं विलक्षणस्य नानाभेदस्य ज्ञानस्य जीवस्य चेशाते ईश्वरौ नियंतारौ भवतः । कुतः पुराणावनादी । अनादित्वात् कारणत्व ततश्च नियं-
तृत्वमित्यर्थः ॥ ३१ ॥ ननु सृष्ट्यादिकर्मावेशान्मनुष्यादिजन्मदर्शनाच्च तस्यान्येभ्यः को विशेष इत्याशंक्याह यस्मिन्निति द्वाभ्याम् । कर्माशयं कर्मवासनां निर्हृत्य त्यक्त्वा
ब्रह्ममयः स्वरूपज्ञानवानर्कवर्णः शुद्धसत्त्वमूर्तिः सन्परां गतिं तत्पदं याति ॥ ३२ ॥ अखिलस्यात्मा च हेतुश्च तस्मिन् कारणेन मनुष्याकृतौ महात्मन्महात्मनि परिपूर्णे भवतो भक्ति

प्रलम्बो धेनुकोऽरिष्टस्तृणावर्तो बकादयः ॥ दैत्याः सुरासुरजितो हता येनेहलीलया ॥ २६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति संस्मृत्य संस्मृत्य
नन्दः कृष्णानुरक्तधीः ॥ अत्युत्कण्ठोऽभवत्तूष्णीं प्रेमप्रसरविह्वलः ॥ २७ ॥ यशोदावर्ण्यमानानि पुत्रस्य चरितानि च ॥ शृण्वन्त्य-
श्रूण्यवास्राक्षीत्स्नेहस्नुतपयोधरा ॥ २८ ॥ तयोरित्थं भगवति कृष्णे नन्दयशोदयोः ॥ वीक्ष्यानुरागं परमं नन्दमाहोद्धवो मुदा ॥२९॥
उद्धव उवाच ॥ युवां श्लाघ्यतमौ नूनं देहिनामिह मानद ॥ नारायणेऽखिलगुरौ यत्कृता मतिरीदृशी ॥ ३० ॥ एतौ हि विश्वस्य च
बीजयोनी रामो मुकुन्दः पुरुषः प्रधानम् ॥ अन्वीय भूतेषु विलक्षणस्य ज्ञानस्य चेशात इमौ पुराणौ ॥ ३१ ॥ यस्मिन् जनः प्राण-
वियोगकाले क्षणं समावेश्य मनो विशुद्धम् ॥ निर्हृत्य कर्माशयमाशु याति परां गतिं ब्रह्ममयोऽर्कवर्णः ॥ ३२ ॥ तस्मिन्भवन्तावखि-
लात्महेतौ नारायणे कारणमर्त्यमूर्तौ ॥ भावं विधत्तां नितरां महात्मन्किंवाऽवशिष्टं युवयोः सुकृत्यम् ॥ ३३ ॥ आगमिष्यत्यदीर्घेण
कालेन व्रजमच्युतः ॥ प्रियं विधास्यते पित्रोर्भगवान्सात्वतांपतिः ॥ ३४ ॥ हत्वा कंसं रंगमध्ये प्रतीपं सर्वसात्वताम् ॥ यदाह वः
समागत्य कृष्णः सत्यं करोति तत् ॥ ३५ ॥ मा खिद्यतं महाभागौ द्रक्ष्यथः कृष्णमन्तिके ॥ अन्तर्हृदि स भूतानामास्ते ज्योति-
रिवैधसि ॥ ३६ ॥ न ह्यस्यास्ति प्रियः कश्चिन्नाप्रियो वाऽस्त्यमानिनः ॥ नोत्तमो नाधमो वाऽपि समानस्यासमोऽपि वा ॥ ३७ ॥
न माता न पिता तस्य न भार्या न सुतादयः ॥ नात्मीयो न परश्चापि न देहो जन्म एव च ॥ ३८ ॥ न चास्य कर्म वा लोके सदसन्मि-
श्रयोनिषु ॥ क्रीडार्थं सोऽपि साधूनां परित्राणाय कल्पते ॥ ३९ ॥

कुरुतः । अतः कृतकृत्यावित्यर्थः ॥ ३३ ॥ प्रस्तुतमाह । आगमिष्यतीति ॥ पित्रोर्युवयोः ॥ ३४ ॥ 'यात यूयं व्रजं तात वयं च स्नेहदुःखितान् ॥ ज्ञातीन्वो द्रष्टुमेष्यामो विधाय
सुहृदां सुखम्' इति यदाह कृष्णस्तत्सत्यं करिष्यतीति ॥ ३५ ॥ कालविलंबनमसहमानौ प्रत्याह । मा खिद्यतमिति ॥ हे महाभागौ । अंतिके इदानीमेव समीपे वा । कुत
इत्यत आह अंतर्हृदीति । तर्हि सर्वैः किमिति न दृश्यते तत्राह । ज्योतिरिवैधसीति ॥ तद्यथा मथनं विना न दृश्यते तथा भक्तिं विना कृष्णोऽपीति भावः ॥ ३६ ॥
अहो आस्तामेतत्तस्य त्विहागमनं स्वस्यातिप्रियान्पित्रादीन्विहाय न संगच्छत इति मन्येत तत्राह । न ह्यस्येति ॥ अस्य प्रियादयो न हि संति । तत्र हेतू । अमानिनः समान-
स्येति च ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ सोऽपि जन्मकर्मादिरहितो क्रीडाप्रयोजनः सन्स साधूनां परिपालनाय सदसन्मिश्रयोनिषु सात्त्विकराजसतामसयोनिषु यद्वा देवादिमत्स्यादिनृसिं-
हादियोनिषु कल्पते आविर्भवतीत्यर्थः ॥ ३९ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

निम्लोचत्यस्तं गच्छति सति । छन्नं यानं यस्येति तदा गोपीभिरज्ञातत्वेन नंदसंगं लब्धवानिति सूचयति ॥ ८ ॥ व्रजं वर्णयति पंचभिर्वासितार्थ इत्यादिना । वासिताः पुष्पवत्यो गावस्तन्निमित्तमभितो युध्यद्भिः शुष्मिभिर्मत्तैर्वृषैर्नादितम् । वास्राभिर्धेनुभिः । स्ववत्सकान्प्रति ॥ ९ ॥ विलंघद्भिरुत्पतद्भिः गोदोहशब्दैः स्रक्षाभितो रवाः मुंच मा मुंच नय , आनय देहि गृहाणेत्यादयो यस्मिंस्तम् । वेणूनां निस्वनेन च मण्डितम् ॥ १० ॥ गायंतीभिर्गोपीभिर्गोपैश्च सुविराजितम् ॥ ११ ॥ अग्न्याद्यर्चनान्वितैर्गोपगृहैर्धूपादिभिश्च मनोरमम् ॥ १२ ॥ षंडैः समूहैः ॥ १३ ॥ आर्चयत्पूजयामास ॥ १४ ॥ कशिपौ शय्यायां संविष्टम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ साधूनामिति । कर्मणि षष्ठ्यः ॥ १७ ॥

प्राप्तो नन्दव्रजं श्रीमान्निम्लोचति विभावसौ ॥ छन्नयानः प्रविशतां पशूनां खुररेणुभिः ॥ ८ ॥ वासितार्थेऽभियुद्ध्यद्भिर्नादितं शुष्मिभिर्वृषैः ॥ धावन्तीभिश्च वास्राभिरूधोभारैः स्ववत्सकान् ॥ ९ ॥ इतस्ततो विलंघद्भिर्गोवत्सैर्मण्डितं सितैः ॥ गोदोहशब्दाभिरवं वेणूनां निःस्वनेन च ॥ १० ॥ गायन्तीभिश्च कर्माणि शुभानि बलकृष्णयोः ॥ स्वलंकृताभिर्गोपीभिर्गोपैश्च सुविराजितम् ॥ ११ ॥ अग्न्यर्कातिथिगोविप्रपितृदेवार्चनान्वितैः ॥ धूपदीपैश्च माल्यैश्च गोपावासैर्मनोरमम् ॥ १२ ॥ सर्वतः पुष्पितवनं द्विजालिकुलनादितम् ॥ हंसकारण्डवाकीर्णैः पद्मषण्डैश्च मण्डितम् ॥ १३ ॥ तमागतं समागम्य कृष्णस्यानुचरं प्रियम् ॥ नन्दः प्रीतः परिष्वज्य वासुदेवधियाऽऽर्चयत् ॥ १४ ॥ भोजितं परमान्नेन संविष्टं कशिपौ सुखम् ॥ गतश्रमं पर्यपृच्छत्पादसंवाहनादिभिः ॥ १५ ॥ कच्चिदङ्ग महाभाग सखा नः शूरनन्दनः ॥ आस्ते कुशल्यपत्याद्यैर्युक्तो मुक्तः सुहृद्वृतः ॥ १६ ॥ दिष्ट्या कंसो हतः पापः सानुगः स्वेन पाप्मना ॥ साधूनां धर्मशीलानां यदूनां द्वेष्टि यः सदा ॥ १७ ॥ अपि स्मरति नः कृष्णो मातरं सुहृदः सखीन् ॥ गोपान् व्रजं चात्मनाथं गावो वृन्दावनं गिरिम् ॥ १८ ॥ अप्यायास्यति गोविन्दः स्वजनान्सकृदीक्षितुम् ॥ तर्हि द्रक्ष्याम तद्वक्त्रं सुनसं सुस्मितेक्षणम् ॥ १९ ॥ दावाग्नेर्वातवर्षाच्च वृषसर्पाच्च रक्षिताः ॥ दुरत्ययेभ्यो मृत्युभ्यः कृष्णेन सुमहात्मना ॥ २० ॥ स्मरतां कृष्णवीर्याणि लीलाऽपाङ्गनिरीक्षितम् ॥ हसितं भाषितं चाङ्ग सर्वा नः शिथिलाः क्रियाः ॥ २१ ॥ सरिच्छैलवनोद्देशान्मुकुन्दपदभूषितान् ॥ आक्रीडानीक्षमाणानां मनो याति तदात्मताम् ॥ २२ ॥ मन्ये कृष्णं च रामं च प्राप्ताविह सुरोत्तमौ ॥ सुराणां महदर्थाय गर्गस्य वचनं यथा ॥ २३ ॥ कंसं नागायुतप्राणं मल्लौ गजपतिं तथा ॥ अवधिष्टां लीलयैव पशूनिव मृगाधिपः ॥ २४ ॥ तालत्रयं महासारं धनुर्यष्टिमिवेभराट् ॥ बभञ्जैकेन हस्तेन सप्ताहमदधाद्गिरिम् ॥ २५ ॥

गावो याः गिरिं गोवर्धनम् ॥ १८ ॥ अप्यायास्यत्यागमिष्यति किम् ॥ १९ ॥ श्रीकृष्णोपकारस्मरणादिभिरनुपमानंदेनाभिभूयमान आह दावाग्नेरित्यादिना । वाताद्वर्षाच्चेति वृषात्सर्पाच्चेति अन्येभ्यश्च दुरतिक्रमेभ्यो मृत्युभ्यः श्रीकृष्णेन रक्षिताः स्म ॥ २० ॥ किंच स्मरतामिति लीलयाऽपांगेन निरीक्षितम् । अंग हे उद्धव ॥ २१ ॥ न केवलं शिथिला एव किंतु शनैरुपरमंतीत्याह । सरिच्छैलेति ॥ सरितश्च शैलाश्च वनोद्देशाश्च तान् ॥ आक्रीडान् क्रीडास्थानानि ॥ २२ ॥ सुराणामर्थाय । महद्गंभीरं गर्गस्य वचनं यथा ॥ २३ ॥ न केवलं तद्वचनानुसारेणैव व्यवहारसंवादादपीत्याह । कंसमिति ॥ २४ ॥ इभराडच्यष्टिमिव तालत्रयप्रमाणं धनुर्बभंज ॥ २५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सपर्यां पूजाम् । सर्वेषां भूतानामाशया अंतःकरणानि तान्यालयो निवासो यस्य तम् ॥ ४४ ॥ निजं कर्मैव निबंधनं यस्य तथाभूतमपि मदाज्ञा पुरस्कारेणानयतस्ते न दोष इत्यर्थः ॥ ४५॥ ४६ ॥ वत्सेति प्राधान्येनैकस्य संबोधनम् । गुरोर्निष्क्रयो गुरुदक्षिणा ॥ युष्मद्विधयोर्गुरोर्मम कामानां मध्ये को नु कामोऽवशिष्यते न कोऽपीति ॥ ४७ ॥ हे वीरौ ॥ ४८ ॥ अनिलवद्रंहो वेगो यस्य तेन । पर्जन्यो मेघस्तद्वन्निनदो यस्य तेन ॥ ४९ ॥ नष्टमदृष्टं तत्पुनर्लब्धं धनं याभिस्ता इवेति ॥ ५० ॥ इति दशमस्कंधे पूर्वार्धे टीकायां पंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ 'षट्चत्वारिंशके घोषमुद्धवं प्रेष्य तद्गिरा ॥ यशोदानंदयोश्चक्रे कृष्णः शोकापनोदनम् ॥ १ ॥ कामचारं द्विजातिः सन्परित्यज्यातिसंयतः ॥ गुरोर्ज्ञानमनुप्राप्य सख्या गोपीरुपादिशत् ॥ २ ॥ गोपीनां सांत्वनमतिरहस्यं सन्मंत्रिसाध्यमिति तदर्थमुद्धवं विशिनष्टि । वृष्णीनामिति ॥ बुद्धिसत्तमो

तयोः सपर्यां महतीं चक्रे भक्त्युपबृंहिताम् ॥ उवाचावनतः कृष्णं सर्वभूताशयालयम् ॥ लीलामनुष्य हे विष्णो युवयोः करवाम किम् ॥ ४४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ गुरुपुत्रमिहानीतं निजकर्मनिबन्धनम् ॥ आनयस्व महाराज मच्छासनपुरस्कृतः ॥ ४५ ॥ तथेति तेनोपानीतं गुरुपुत्रं यदूत्तमौ ॥ दत्त्वा स्वगुरवे भूयो वृणीष्वेति तमूचतुः ॥ ४६ ॥ गुरुरुवाच ॥ सम्यक्संपादितो वत्स भवद्भ्यां गुरुनिष्क्रयः ॥ को नु युष्मद्विधगुरोः कामो नामावशिष्यते ॥ ४७ ॥ गच्छतं स्वगृहं वीरौ कीर्तिर्वामस्तु पावनी ॥ छन्दांस्ययातयामानि भवन्त्विह परत्र च ॥ ४८ ॥ गुरुणैवमनुज्ञातौ रथेनानिलरंहसा ॥ आयातौ स्वपुरं तात पर्जन्यनिनदेन वै ॥ ४९ ॥ समनन्दन्प्रजाः सर्वा दृष्ट्वा रामजनार्दनौ ॥ अपश्यन्त्यो बह्वहानि नष्टलब्धधना इव ॥ ५० ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे गुरुपुत्रानयनं नाम पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ वृष्णीनां प्रवरो मन्त्री कृष्णस्य दयितः सखा ॥ शिष्यो बृहस्पतेः साक्षादुद्धवो बुद्धिसत्तमः ॥ १ ॥ तमाह भगवान्प्रेष्ठं भक्तमेकान्तिनं क्वचित् ॥ गृहीत्वा पाणिना पाणिं प्रपन्नार्तिहरो हरिः ॥ २ ॥ गच्छोद्धव व्रजं सौम्य पित्रोर्नौ प्रीतिमावह ॥ गोपीनां मद्वियोगाधिं मत्सन्देशैर्विमोचय ॥ ३ ॥ ता मन्मनस्का मत्प्राणा मदर्थे त्यक्तदैहिकाः ॥ ये त्यक्तलोकधर्माश्च मदर्थे तान्बिभर्म्यहम् ॥ ४ ॥ मयि ताः प्रेयसां प्रेष्ठे दूरस्थे गोकुलस्त्रियः ॥ स्मरन्त्योऽङ्ग विमुह्यन्ति विरहौत्कण्ठ्यविह्वलाः ॥ ५ ॥ धारयन्त्यतिकृच्छ्रेण प्रायः प्राणान्कथंचन ॥ प्रत्यागमनसन्देशैर्बल्लव्यो मे मदात्मिकाः ॥ ६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्युक्त उद्धवो राजन्सन्देशं भर्तुरादृतः ॥ आदाय रथमारुह्य प्रययौ नन्दगोकुलम् ॥ ७ ॥

बुद्ध्यांऽतिश्रेष्ठः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ गोपीनां विशेषतः संदेशे कारणमाह । ता इति ॥ मय्येव संकल्पात्मकं मनो यासां ताः । अहमेव प्राणो यासां ताः । मदर्थे त्यक्ता दैहिकाः पतिपुत्रादयो याभिस्ताः । ततः किमत आह । ये त्यक्तलोकधर्मा इति । मन्निमित्तं त्यक्तौ लोकधर्माविहामुत्रसुखे तत्साधनानि च यैस्तान् बिभर्मि पोषयामि संवर्धयामि सुखयामीत्यर्थः ॥ ४ ॥ तासां वियोगाधिं दर्शयति द्वयेन । मयि ता इति ॥ विरहेणौत्कंठ्यं तेन विह्वलाः परवशाः ॥ ५ ॥ गोकुलान्निर्गमनसमये शीघ्रमागमिष्यामीति ये प्रत्यागमनसंदेशास्तैः । मे मदीया बल्लव्यो गोप्यः । मदात्मिका इति तासामात्मा यदि स्वदेहे स्यात्तर्हि विरहतापेन दह्येतैव तस्य मयि वर्तमानत्वात्कथंचिज्जीवंतीति भावः ॥ ६ ॥ संदेशं भवतीनां वियोगो मे न हि सर्वात्मना क्वचिदित्यादिकम् ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

शुद्धो भावो यासु ताभिरनुवृत्तिभिः । सांगोपनिषदः अंगानि षडंगानि शिक्षादीनि तैरुपनिषद्भिश्च सहितान् ॥ ३३ ॥ सरहस्यं मंत्रदेवताज्ञानसहितम् । धर्मान्मन्वादिधर्मशास्त्राणि । न्यायपथान्मीमांसादीन् । आन्वीक्षिकीं तर्कविद्याम् । षड्विधां 'संधिश्च विग्रहो यानमासनं द्वैधमाश्रयः' इत्येवं षड्विधां राजनीतिम् ॥ ३४॥ सकृन्निगदमात्रेणैकवारं गुरोरुच्चारणमात्रेण ॥ ३५ ॥ तावतीश्चतुःषष्टिकलाः ताश्च शैवतंत्रोक्ता लिख्यंते यथा । गीतम् १ । वाद्यम् २ । नृत्यम् ३ । नाट्यम् ४ । आलेख्यम् ५ । विशेषकच्छेद्यम् ६ । तंडुलकुसुमबलिविकाराः ७ । पुष्पास्तरणम् ८ । दशनवसनांगरागाः ९ । मणिभूमिकाकर्म १० । शयनरचनम् ११ । उदकवाद्यमुदकघातः १२ । चित्रयोगाः १३ । माल्यग्रथनविकल्पाः १४ । शेखरापीडयोजनम् १५ । नेपथ्ययोगाः १६ । कर्णपत्रभंगाः १७ । सुगंधयुक्तिः १८ । भूषणयोजनम् १९ । ऐंद्रजालम् २० । कौतुमारयोमाः२१। हस्तलाघवम् २२ । चित्रशाखापूपभक्ष्यविकारक्रियाः २३ । पानकरसरागासवयोजनम् २४ । सूचीवायकर्म २५ । सूत्रक्रीडा २६ । वीणाडमरुकवाद्यानि २७ । प्रहे-

तयोर्द्विजवरस्तुष्टः शुद्धभावानुवृत्तिभिः ॥ प्रोवाच वेदानखिलान्सांगोपनिषदो गुरुः ॥ ३३ ॥ सरहस्यं धनुर्वेदं धर्मान्न्यायपथांस्तथा ॥ तथा चान्वीक्षिकीं विद्यां राजनीतिं च षड्विधाम् ॥३४॥ सर्वं नरवरश्रेष्ठौ सर्वविद्याप्रवर्तकौ ॥ सकृन्निगदमात्रेण तौ संजगृहतुर्नृप ॥ ३५॥ अहोरात्रैश्चतुःषष्ट्या संयत्तौ तावतीः कलाः ॥ गुरुदक्षिणयाऽऽचार्यं छन्दयामासतुर्नृप ॥ ३६ ॥ द्विजस्तयोस्तं महिमानमद्भुतं संलक्ष्य राजन्नतिमानुषीं मतिम् ॥ संमन्त्र्य पत्न्या स महार्णवे मृतं बालं प्रभासे वरयाम्बभूव ह ॥ ३७॥ तथेत्यथारुह्य महारथौ रथं प्रभासमासाद्य दुरन्तविक्रमौ ॥ वेलामुपव्रज्य निषीदतुः क्षणं सिन्धुर्विदित्वाऽर्हणमाहरत्तयोः ॥ ३८ ॥ तमाह भगवानाशु गुरुपुत्रः प्रदीयताम् ॥ योऽसाविह त्वया ग्रस्तो बालको महतोर्मिणा ॥ ३९ ॥ समुद्र उवाच ॥ नैवाहार्षमहं देव दैत्यः पञ्चजनो महान् ॥ अन्तर्जलचरः कृष्ण शंखरूपधरोऽसुरः ॥ ४० ॥ आस्ते तेनाहृतो नूनं तच्छ्रुत्वा सत्वरं प्रभुः ॥ जलमाविश्य तं हत्वा नापश्यदुदरेऽर्भकम् ॥ ४१ ॥ तदङ्गप्रभवं शंखमादाय रथमागमत् ॥ ततः संयमनीं नाम यमस्य दयितां पुरीम् ॥ ४२ ॥ गत्वा जनार्दनः शंखं प्रदध्मौ सहलायुधः ॥ शंखनिर्ह्रादमाकर्ण्य प्रजासंयमनो यमः ॥ ४३ ॥

लिका २८ । प्रतिमाला २९ । दुर्वचकयोगाः ३० । पुस्तकवाचनम् । ३१ । नाटकाख्यायिकादर्शनम् ३२ । काव्यसमस्यापूरणम् ३३ । पट्टिकावेत्रबाणविकल्पाः ३४ । तर्ककर्माणि ३५ । तक्षणम् ३६ । वास्तुविद्या ३७ । रूप्यरत्नपरीक्षा ३८ । धातुवादः ३९ । मणिरागज्ञानम् ४० । आकरज्ञानम् ४१ । वृक्षायुर्वेदयोगाः ४२ । मेषकुक्कुटलावकयुद्धविधिः ४३ । शुकसारिकाप्रलापनम् ४४ । उत्सादनम् ४५। केशमार्जनकौशलम् ४६ । अक्षरमुष्टिकाकथनम् ४७ । म्लेच्छितकुतर्कविकल्पाः ४८ । देशभाषाज्ञानम्४९ पुष्पशकटिकानिर्मितिज्ञानम् ५० । यंत्रमातृकाधारणमातृका ५१ । संवाच्यम् ५२ । मानसीकाव्यक्रिया ५३ । अभिधानकोशः ५४ । छंदोज्ञानम् ५५ । क्रियाविकल्पाः ५६ । छलितकयोगाः ५७ । वस्त्रगोपनानि ५८ । द्यूतविशेषः ५९ । आकर्षक्रिडा ६० । बालक्रीडनकानि ६१ । वैनायिकीनाम् ६२ । वैजयिकीनाम् ६३ । वैतालिकीनां च विद्यानां ज्ञानम् ६४ । इति चतुःषष्टिकलाः ॥ छंदयामासतुरुपलोभितवंतौ ॥ ३६ । प्रभासे क्षेत्रे महार्णवे मृतं बालं वरयामास ॥ ३७ ॥ ईश्वराविति विदित्वा समुद्रस्तयोरर्हणमाजहार ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ पंचजनस्त्वसुरोऽहार्षीत् । स च महान्प्रमासाब्ध्य इत्यर्थः ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्वान्ज्ञातीन्संबंधांश्च दिग्भ्य आनाय्येति ॥ १५ ॥ १६ ॥ सिद्धाः पूर्णाः । कृष्णरामाभ्यां गतो निवृत्तो ज्वरस्तापो येषां ते ॥ १७ ॥ सदयस्मितं वीक्षणं यस्मिंस्तत् ॥१८॥ प्रवयसो वृद्धा अप्यतिशयितं बलमोजश्च येषां ते ॥ १९ ॥ २० ॥ भृशमात्मनोऽप्याधिक्येन पोषितौ । न चाश्चर्यमेतदित्याह । पित्रोरिति ॥ आत्मनो देहादप्यात्मजेष्वभ्यधिका हि प्रीतिरिति ॥ २१ ॥ देवकीवसुदेवयोः पुत्रौ युवां नास्मत्पुत्रावित्यपि न वाच्यमित्याह । स पितेति ॥ २२ ॥ २३ ॥ सव्रजं व्रजवासिभिः सहितम् । कुप्यानि

सर्वान्स्वान्ज्ञातिसम्बन्धान्दिग्भ्यः कंसभयाकुलान् ॥ यदुवृष्ण्यन्धकमधुदाशार्हकुकुरादिकान् ॥ १५ ॥ सभाजितान्समाश्वास्य विदेशावासकर्शितान् ॥ न्यवासयत्स्वगेहेषु वित्तैः संतर्प्य विश्वकृत् ॥ १६ ॥ कृष्णसङ्कर्षणभुजैर्गुप्ता लब्धमनोरथाः ॥ गृहेषु रेमिरे सिद्धाः कृष्णरामगतज्वराः ॥ १७ ॥ वीक्षन्तोऽहरहः प्रीता मुकुन्दवदनाम्बुजम् ॥ नित्यं प्रमुदितं श्रीमत्सदयस्मितवीक्षणम् ॥ १८ ॥ तत्र प्रवयसोऽप्यासन्युवानोऽतिबलौजसः ॥ पिबन्तोऽक्षैर्मुकुन्दस्य मुखाम्बुजसुधां मुहुः ॥ १९ ॥ अथ नन्दं समासाद्य भगवान्देवकीसुतः ॥ संकर्षणश्च राजेन्द्र परिष्वज्येदमूचतुः ॥ २० ॥ पितर्युवाभ्यां स्निग्धाभ्यां पोषितौ लालितौ भृशम् ॥ पित्रोरभ्यधिका प्रीतिरात्मजेष्वात्मनोऽपि हि ॥ २१ ॥ स पिता सा च जननी यौ पुष्णीतां स्वपुत्रवत् ॥ शिशून्बन्धुभिरुत्सृष्टानकल्पैः पोषरक्षणे ॥ २२ ॥ यात यूयं व्रजं तात वयं च स्नेहदुःखितान् ॥ ज्ञातीन्वो द्रष्टुमेष्यामो विधाय सुहृदां सुखम् ॥ २३ ॥ एवं सान्त्वय्य भगवान्नन्दं सव्रजमच्युतः ॥ वासोऽलङ्कारकुप्याद्यैरर्हयामास सादरम् ॥ २४ ॥ इत्युक्तस्तौ परिष्वज्य नन्दः प्रणयविह्वलः ॥ पूरयन्नश्रुभिर्नेत्रे सह गोपैर्व्रजं ययौ ॥ २५ ॥ अथ शूरसुतो राजन्पुत्रयोः समकारयत् ॥ पुरोधसा ब्राह्मणैश्च यथावद्द्विजसंस्कृतिम् ॥ २६ ॥ तेभ्योऽदाद्दक्षिणा गावो रुक्ममालाः स्वलंकृताः ॥ स्वलंकृतेभ्यः संपूज्य सवत्साः क्षौममालिनीः ॥ २७ ॥ याः कृष्णरामजन्मर्क्षे मनोदत्ता महामतिः ॥ ताश्चाददादनुस्मृत्य कंसेनाधर्मतो हृताः ॥ २८ ॥ ततश्च लब्धसंस्कारौ द्विजत्वं प्राप्य सुव्रतौ ॥ गर्गाद्यदुकुलाचार्याद्गायत्रं व्रतमास्थितौ ॥ २९ ॥ प्रभवौ सर्वविद्यानां सर्वज्ञौ जगदीश्वरौ ॥ नान्यसिद्धामलज्ञानं गूहमानौ नरेहितैः ॥ ३० ॥ अथो गुरुकुले वासमिच्छन्तावुपजग्मतुः ॥ काश्यं सान्दीपनिं नाम ह्यवन्तिपुरवासिनम् ॥ ३१ ॥ यथोपसाद्य तौ दान्तौ गुरौ वृत्तिमनिन्दिताम् ॥ ग्राहयन्तावुपेतौ स्म भक्त्या देवमिवादृतौ ॥ ३२ ॥

स्वर्णरजतादिव्यतिरिक्तकांस्यपात्रादीनि तत्प्रभृतिभिः ॥ २४ ॥ २५ ॥ पुरोधसा गर्गाचार्येण द्विजसंस्कृतिमुपनयनम् ॥ २६ ॥ गावो गाः रुक्मस्य माला विद्यंते यासां ताः । क्षौमवस्त्रमालावतीः ॥ २७ ॥ याः पूर्वं मनोदत्ता आसंस्ता एवाददात् । ननु ताः कंसेनापहृताः सत्यं राजगोष्ठादाच्छिद्य दत्ता इत्याह । कंसेनाधर्मत इति ॥ २८ ॥ गायत्रं व्रतं ब्रह्मचर्यम् ॥ २९ ॥ प्रकर्षेण भवंत्याभ्यामिति प्रभवौ । अतएव सर्वज्ञौ स्वतःसिद्धममलं ज्ञानं प्रच्छादयंतौ नरचेष्टितैः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ यथा यथावत् । उपसाद्य प्राप्य गुरौ वृत्तिमन्यान् ग्राहयंतौ शिक्षयंतौ । गुरुमुपेतावुपगतौ । सेवितवंतावित्यर्थः ॥ ३२ ॥

ध्वजपताकाद्यलंकृतः पुरुषाकृतिरुच्छ्रीयते स यथा पतति तद्वदपतदिति ॥ २३ ॥ २४ ॥ अर्दितः पीडितः । ऊर्व्युपस्थे भूतले ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ वल्गंतौ नृत्यादि कुर्वंतौ ॥ २९ ॥ साधु साधु इति वदंतः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

मारयत् ॥ १ ॥ ' इति श्रीमद्भागवते दशमस्कंधे पूर्वार्धे टीकायां चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ' पंचचत्वारिंशकेऽथ पितृनंदादिसांत्वनम् ॥ उग्रसेनाभिषेकश्च गुरौ वासात्पुरागमः ॥ १ ॥ ' उपलब्धार्थौ विदित्वेति । अयमर्थः । उप समीपे आवयोः पुत्रबुद्ध्या सांसारिकपरमसुखभोगात्पूर्वमेव लब्धार्थावावामीश्वराविति लब्धः प्राप्तः परमज्ञानरूपोऽर्थो याभ्यां तौ तथाभूतौ ज्ञात्वा मयि प्रसन्ने सत्यज्ञयोर्ज्ञानं नाम किं दुर्लभं स्यात्, दुर्लभं तु मयि पुत्रतया प्रेम अत इदानीमेव तज्ज्ञानं नाभूदिति । निजां स्वाधीनां मायां तयोः प्रसारितवानिति ॥ १ ॥ तदेव दर्शयति उवाचेत्यादिभिरष्टभिः । प्रीणन्प्रीणयन्सादरं ब्रुवन् ॥ २ ॥ अस्मत्तोऽस्मन्निमित्तं नित्यमुत्कंठितयोरपि युवयोः पुत्राभ्यामावाभ्यां कृत्वा बाल्यपौगंडकैशोरास्तत्तदवस्थानुभवसुखानीत्यर्थः । नाभवन्निति । अस्मत्तः पुत्राभ्यामिति सामानाधिकरण्यं वा ॥ ३ ॥ किंच । आवामव दैवहीनावित्याह ।

श्रीशुक उवाच ॥ पितरावुपलब्धार्थौ विदित्वा पुरुषोत्तमः ॥ माऽभूदिति निजां मायां ततान जनमोहिनीम् ॥ १ ॥ उवाच पितरावेत्य साग्रजः सात्वतर्षभः ॥ प्रश्रयावनतः प्रीणन्नम्ब तातेति सादरम् ॥ २ ॥ नास्मत्तो युवयोस्तात नित्योत्कण्ठितयोरपि ॥ बाल्यपौगण्डकैशोराः पुत्राभ्यामभवन् क्वचित् ॥ ३ ॥ न लब्धो दैवहतयोर्वासो नौ भवदन्तिके ॥ यां बालाः पितृगेहस्था विन्दन्ते लालिता मुदम् ॥ ४ ॥ सर्वार्थसंभवो देहो जनितः पोषितो यतः ॥ न तयोर्याति निर्वेशं पित्रोर्मर्त्यः शतायुषा ॥ ५ ॥ यस्तयोरात्मजः कल्प आत्मना च धनेन च ॥ वृत्तिं न दद्यात्तं प्रेत्य स्वमांसं खादयन्ति हि ॥ ६ ॥ मातरं पितरं वृद्धं भार्यां साध्वीं सुतं शिशुम् ॥ गुरुं विप्रं प्रपन्नं च कल्पोऽबिभ्रच्छ्वसन्मृतः ॥ ७ ॥ तन्नावकल्पयोः कंसान्नित्यमुद्विग्नचेतसोः ॥ मोघमेते व्यतिक्रान्ता दिवसा वामनर्चतोः ॥ ८ ॥ तत्क्षन्तुमर्हथस्तात मातर्नौ परतन्त्रयोः ॥ अकुर्वतोर्वां शुश्रूषां क्लिष्टयोर्दुर्हृदा भृशम् ॥ ९ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति मायामनुष्यस्य हरेर्विश्वात्मनो गिरा ॥ मोहितावङ्कमारोप्य परिष्वज्यापतुर्मुदम् ॥ १० ॥ सिञ्चन्तावश्रुधाराभिः स्नेहपाशेन चावृतौ ॥ न किंचिदूचतू राजन्बाष्पकण्ठौ विमोहितौ ॥ ११ ॥ एवमाश्वास्य पितरौ भगवान्देवकीसुतः ॥ मातामहं तूग्रसेनं यदूनामकरोन्नृपम् ॥ १२ ॥ आह चास्मान्महाराज प्रजाश्चाज्ञप्तुमर्हसि ॥ ययातिशापाद्यदुभिर्नासितव्यं नृपासने ॥ १३ ॥ मयि भृत्य उपासीने भवतो विबुधादयः ॥ बलिं हरन्त्यवनताः किमुतान्ये नराधिपाः ॥ १४ ॥

न लब्ध इति । पितृगेहस्था बाला यां मुदं विंदंते सा च न लब्धेति ॥ ४ ॥ तावच्छ्लोकद्वयेन युवयोरावयोश्च कामहानिर्जातेत्युक्तमावयोः पुनर्युष्मत्परिचर्यालोपेन धर्महानिरपि जातेत्याह । सर्वार्थसंभव इति ॥ सर्वेषां धर्माद्यर्थानां संभवो यस्मिन्स देहो यतो याभ्यां जनितः पोषितश्च तयोः पित्रोर्निर्वेशं निष्कृतिमानृण्यं मर्त्यः शतसंवत्सरमात्रेणायुषा न प्राप्नोति ॥ ५ ॥ तन्मध्येऽपि तु यः पुत्र कल्पः समर्थः सन्नपि देहेन धनेन च पित्रोर्वृत्तिं जीविकां न संपादयेत्तं प्रेत्य लोकांतरे यमदूताः स्वस्यैव मांसं खादयंतीति ॥ ६ ॥ किंच मात्रादिशुश्रूषामकुर्वन्निष्फलजीवितश्च भवतीत्याह । मातरमिति ॥ अबिभ्रदपुष्णन् श्वसन्नपि मृततुल्य एवेति ॥ ७ ॥ तत्तस्मान्नौ आवयोः मोघं व्यर्थम् । अनर्चतोरपूजयतोः ॥ ८ ॥ दुर्हृदा कंसेन कृत्वा ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ आश्वास्य सांत्वयित्वा ॥ १२ ॥ त्वमेवाज्ञापयेति मा वदेत्याह । ययातिशापादिति । तव तु यादवत्वेऽपि मदाज्ञया न दोष इति भावः ॥ १३ ॥ मम तादृशी शक्तिर्नास्तीति चेत्तत्राह । मयीति ॥ मत्प्रसादेन सर्वं भविष्यतीत्यर्थः १४ ॥

॥ ३३ ॥ अन्ययोऽश्रमः । लघिम्ना लाघवेन ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ दुर्विषहमविषह्यमुग्रं तेजो यस्य स श्रीकृष्णः ॥ ३६ ॥ गरिष्ठत्वाय विश्वाश्रयत्वमुक्तम् । तत्र हेतुः । अब्जनाभः । कुतस्तस्योपर्येव पपात । यत आत्मतंत्रः स्वतंत्रः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ निर्वेशो निष्कृतिरानृण्यमित्यर्थः । तत्कारिणः संतस्तेऽभ्यधावन् ॥ ४० ॥ तथा ताहगतिरभसो वेगो येषां तान् । संयत्तानुद्युक्तान् ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ शोचंत्यो विलापांश्चक्रुः । शुचः अश्रूणि ॥ ४४ ॥ धर्मज्ञ इत्यादीनि विलापे प्रेमसंबोधनानि ।

वसुदेवस्तु दुर्मेधा हन्यतामाश्वसत्तमः ॥ उग्रसेनः पिता चापि सानुगः परपक्षगः ॥ ३३ ॥ एवं विकत्थमाने वै कंसे प्रकुपितोऽव्ययः ॥ लघिम्नोत्पत्य तरसा मञ्चमुत्तुङ्गमारुहत् ॥ ३४ ॥ तमाविशन्तमालोक्य मृत्युमात्मन आसनात् ॥ मनस्वी सहसोत्थाय जगृहे सोऽसिचर्मणी ॥ ३५ ॥ तं खड्गपाणिं विचरन्तमाशु श्येनं यथा दक्षिणसव्यमम्बरे ॥ समग्रहीद्दुर्विषहोग्रतेजा यथोरगं तार्क्ष्यसुतः प्रसह्य ॥ ३६ ॥ प्रगृह्य केशेषु चलत्किरीटं निपात्य रंगोपरि तुङ्गमञ्चात् ॥ तस्योपरिष्टात्स्वयमब्जनाभः पपात विश्वाश्रय आत्मतन्त्रः ॥ ३७ ॥ तं संपरेतं विचकर्ष भूमौ हरिर्यथेभं जगतो विपश्यतः ॥ हाहेति शब्दः सुमहांस्तदाऽभूदुदीरितः सर्वजनैर्नरेन्द्र ॥ ३८ ॥ स नित्यदोद्विग्नधिया तमीश्वरं पिबन्वदन्वा विचरन्स्वपन् श्वसन् ॥ ददर्श चक्रायुधमग्रतो यतस्तदेव रूपं दुरवापमाप ॥ ३९ ॥ तस्यानुजा भ्रातरोऽष्टौ कङ्कन्यग्रोधकादयः ॥ अभ्यधावन्नभिक्रुद्धा भ्रातुर्निर्वेशकारिणः ॥ ४० ॥ तथाऽतिरभसांस्तांस्तु संयत्तान् रोहिणीसुतः ॥ अहन्परिघमुद्यम्य पशूनिव मृगाधिपः ॥ ४१ ॥ नेदुर्दुन्दुभयो व्योम्नि ब्रह्मेशाद्या विभूतयः ॥ पुष्पैः किरन्तस्तं प्रीताः शशंसुर्ननृतुः स्त्रियः ॥ ४२ ॥ तेषां स्त्रियो महाराज सुहृन्मरणदुःखिताः ॥ तत्राभीयुर्विनिघ्नन्त्यः शीर्षाण्यश्रुविलोचनाः ॥ ४३ ॥ शयानान्वीरशय्यायां पतीनालिङ्ग्य शोचतीः ॥ विलेपुः सुस्वरं नार्यो विसृजन्त्यो मुहुः शुचः ॥ ४४ ॥ हा नाथ प्रिय धर्मज्ञ करुणानाथ वत्सल ॥ त्वया हतेन निहता वयं ते सगृहप्रजाः ॥ ४५ ॥ त्वया विरहिता पत्या पुरीयं पुरुषर्षभ ॥ न शोभते वयमिव निवृत्तोत्सवमङ्गला ॥ ४६ ॥ अनागसां त्वं भूतानां कृतवान्द्रोहमुल्बणम् ॥ तेनेमां भो दशां नीतो भूतध्रुक्को लभेत शम् ॥ ४७ ॥ सर्वेषामिह भूतानामेष हि प्रभवाप्ययः ॥ गोप्ता च तदवध्यायी न क्वचित्सुखमेधते ॥ ४८ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ राजयोषित आश्वास्य भगवाँल्लोकभावनः ॥ यामाहुर्लौकिकीं संस्थां हतानां समकारयत् ॥ ४९ ॥ मातरं पितरं चैव मोचयित्वाऽथ बन्धनात् ॥ कृष्णरामौ ववन्दाते शिरसाऽऽस्पृश्य पादयोः ॥ ५० ॥ देवकी वसुदेवश्च विज्ञाय जगदीश्वरौ ॥ कृतसंवन्दनौ पुत्रौ सस्वजाते न शंकितौ ॥ ५१ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे कंसवधो नाम चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ॥ छ ॥

ते त्वदीया वयम् ॥ ४५ ॥ त्वया पत्या विरहिता पुरीयं न शोभत इति स्वदृष्ट्याभिधानम् ॥ ४६ ॥ अनागसामिति तु परमार्थाभिधानम् ॥ ४७ ॥ एष कृष्णः । प्रभवंत्यस्मादिति
१८ प्रभवः अपियंत्यस्मिन्नित्यप्ययः स च स च । तदवध्यानं तदवज्ञा तत्कर्तुं शीलं यस्य सः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ आस्पृश्य ईषत्स्पृष्ट्वा ॥ ५० ॥ पुत्रभ्रांतिं विहाय जगदीश्वराविति ज्ञात्वा शंकितौ न सस्वजाते नालिंगितवंतौ । किंतु बद्धांजली तस्थतुरित्यर्थः ॥ ५१ ॥ 'प्रसह्य हत्वा हस्तींद्रं मल्लेंद्रान्मल्ललीलया ॥ बीभत्सचरितं कंसं स बीभत्सम-

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

किंच या दोहनादिष्वेनं गायंति ता व्रजस्त्रियो धन्याः । प्रेंखेंखनं दोलांदोलनम् । उक्षणं सेचनम् । कथंभूताः । उरुक्रमे चित्तमुरुक्रमचित्तं तेनैव यानं सर्वविषयप्राप्तिर्यासां ताः । पाठांतरे उरुक्रमं चिंतयंत्य इत्यर्थः । कुतः । अनुरक्तधियः । तत्र लिंगमश्रुकंठ्यः ॥ १५ ॥ मातरिति । या अबला अस्य वेणुं निशम्य गृहात्तूर्णं निर्गम्य पथि सस्मितमुखं पश्यंति ता भूरिपुण्या इति ॥ १६ ॥ एवं सभयं ब्रुवाणासु स्त्रीषु तासां भयनिवृत्तये कृष्णः शत्रुं हतुं मनश्चक्रे ॥ १७ ॥ सभयाः स्त्रीणां गिरः श्रुत्वा पुत्रयोः स्नेहेन या

या दोहनेवहननेमथनोपलेपप्रेंखेंखनार्भरुदितोक्षणमार्जनादौ ॥ गायन्ति चैनमनुरक्तधियोऽश्रुकण्ठ्यो धन्या व्रजस्त्रिय उरुक्रमचित्तयानाः ॥ १५ ॥ प्रातर्व्रजाद्व्रजत आविशतश्च सायं गोभिः समं क्वणयतोऽस्य निशम्य वेणुम् ॥ निर्गम्य तूर्णमबलाः पथि भूरिपुण्याः पश्यन्ति सस्मितमुखं सदयावलोकम् ॥१६॥ एवं प्रभाषमाणासु स्त्रीषु योगेश्वरो हरिः ॥ शत्रुं हन्तुं मनश्चक्रे भगवान्भरतर्षभ ॥ १७ ॥ सभयाः स्त्रीगिरः श्रुत्वा पुत्रस्नेहशुचातुरौ ॥ पितरावन्वतप्येतां पुत्रयोरबुधौ बलम् ॥ १८ ॥ तैस्तैर्नियुद्धविधिभिर्विविधैरच्युतेतरौ ॥ युयुधाते यथाऽन्योन्यं तथैव बलमुष्टिकौ ॥ १९ ॥ भगवद्गात्रनिष्पातैर्वज्रनिष्पेषनिष्ठुरैः ॥ चाणूरो भज्यमानाङ्गो मुहुर्ग्लानिमवाप ह ॥ २० ॥ स श्येनवेग उत्पत्य मुष्टीकृत्य करावुभौ ॥ भगवन्तं वासुदेवं क्रुद्धो वक्षस्यबाधत ॥ २१ ॥ नाचलत्तत्प्रहारेण मालाहत इव द्विपः ॥ बाह्वोर्निगृह्य चाणूरं बहुशो भ्रामयन्हरिः ॥ २२ ॥ भूपृष्ठे पोथयामास तरसा क्षीणजीवितम् ॥ विस्रस्ताकल्पकेशस्रगिन्द्रध्वज इवापतत् ॥ २३ ॥ तथैव मुष्टिकः पूर्वं स्वमुष्ट्याऽभिहतेन वै ॥ बलभद्रेण बलिना तलेनाभिहतो भृशम् ॥ २४ ॥ प्रवेपितः स रुधिरमुद्वमन्मुखतोऽर्दितः ॥ व्यसुः पपातोर्व्युपस्थे वाताहत इवांघ्रिपः ॥ २५ ॥ ततः कूटमनुप्राप्तं रामः प्रहरतां वरः ॥ अवधील्लीलया राजन्सावज्ञं वाममुष्टिना ॥ २६ ॥ तर्ह्येव हि शलः कृष्णपदाऽपहतशीर्षकः ॥ द्विधा विदीर्णस्तोशलक उभावपि निपेततुः ॥ २७ ॥ चाणूरे मुष्टिके कूटे शले तोशलके हते ॥ शेषाः प्रदुद्रुवुर्मल्लाः सर्वे प्राणपरीप्सवः ॥ २८ ॥ गोपान्वयस्यानाकृष्य तैः संसृज्य विजह्रतुः ॥ वाद्यमानेषु तूर्येषु वल्गन्तौ रुतनूपुरौ ॥ २९ ॥ जनाः प्रजहृषुः सर्वे कर्मणा रामकृष्णयोः ॥ ऋते कंसं विप्रमुख्याः साधवः साधुसाध्विति ॥ ३० ॥ हतेषु मल्लवर्येषु विद्रुतेषु च भोजराट् ॥ न्यवारयत्स्वतूर्याणि वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ ३१ ॥ निःसारयत दुर्वृत्तौ वसुदेवात्मजौ पुरात् ॥ धनं हरत गोपानां नन्दं बध्नीत दुर्मतिम् ॥ ३२ ॥

शुक तया आतुरौ विह्वलौ पुत्रयोर्बलमजानंतौ पितरावनुतापं प्राप्ताविति ॥ १८ ॥ १९ ॥ तदा भगवतो गात्राणामरत्निजान्वादीनां निष्पातैः प्रहारैर्वज्रस्य निष्पेषस्तीव्रप्रपातस्तद्वन्निष्ठुरैः । भज्यमानांगः श्लथद्गात्रः ॥ २० ॥ श्येनस्येव वेगो यस्य स चाणूरः अबाधताताडयत् ॥ २१ ॥ २२ ॥ भूपृष्ठे भुव उपरि । पोथयामासास्फालयत् । इंद्रध्वजो वज्रम् । यद्वा इंद्रध्वजो गौडेषु प्रसिद्धः कस्मिंश्चिदुत्सवे महान्स्तंभो ध्वजपताकाद्यलंकृतः पुरुषाकृतिरुच्छ्रीयते स यथा पतति तद्वदपतदिति ॥ २३ ॥ २४ ॥ अर्दितः पीडितः । ऊर्व्युपस्थे भूतले ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ वल्गंतौ नृत्यादि कुर्वंतौ ॥ १९ ॥ साधु साधु इति वदंतः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

बाहुमध्यात्कनिष्ठांगुलिव्यतिरेकेण कृतमुष्टिर्हस्तोऽरत्निः ॥ ३ ॥ परिभ्रामणं हस्तादिषु गृहीत्वा परितश्चालनं विक्षेपो नोदनं परिरंभो बाहुभ्यां निष्पीडनं अवपातनमधःक्षेपः उत्सर्पणमुत्सृज्य पुरतो गमनं अपसर्पणं पृष्ठतो गमनं एतैः प्रत्यरुंधतां प्रत्यावृतवंतौ ॥ ४ ॥ उत्थापनं जानुनी पादौ च पिंडीकृत्य पतितस्योच्चाटनम् । उन्नयनं हस्ताभ्यामुद्धृत्य नयनम् । चालनं कंठादिलग्नस्य निःसारणम् । स्थापनं पादादिपिंडीकरणम् । एवं परस्परमात्मनो देहस्यापचक्रतुरपकारं कृतवंतौ ॥ ५ ॥ तद्युद्धं बलाबलवदेकतो बलमन्यतोऽबलम् । तद्युद्धं विषममित्यूचुरित्यर्थः ॥ ६ ॥ तदेव दर्शयति । महानिति ॥ यद्वा बलाबलवतोर्युद्धं दृष्ट्वा महानयमधर्मे इत्यूचुरित्यन्वयः । बालयोर्बलवतोश्च युद्धं राजा चेत्पश्येत्स्वयं वारणीयः । एते तु राज्ञः पश्यतः स्वयमन्विच्छंत्यनुमन्यंत इति महानधर्म इत्यर्थः ॥ ७ ॥ बलाबलवद्युद्धतां प्रपंचयति पंचभिः । क्वेति ॥ वज्रसाराणि वज्रवत्कठिनानि सर्वाण्यंगानि ययोस्तौ ॥ ८ ॥ समाजस्य सभायाः ॥ ९ ॥ अपरा ऊचुः । न सभामिति ॥ अब्रुवन् ज्ञात्वाऽपि तूष्णीं तिष्ठन् विब्रुवन्विपरीतं ब्रुवन् ।

अरत्नी द्वे अरत्निभ्यां जानुभ्यां चैव जानुनी ॥ शिरश्शीर्ष्णोरसोरस्तावन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥ ३ ॥ परिभ्रामणविक्षेपपरिरम्भावपातनैः ॥ उत्सर्पणापसर्पणैश्चान्योन्यं प्रत्यरुन्धताम् ॥ ४ ॥ उत्थापनैरुन्नयनैश्चालनैः स्थापनैरपि ॥ परस्परं जिगीषन्तावपचक्रतुरात्मनः ॥ ५ ॥ तद्बलाबलवद्युद्धं समेताः सर्वयोषितः ॥ ऊचुः परस्परं राजन्सानुकम्पा वरूथशः ॥ ६ ॥ महानयं बताधर्म एषां राजसभासदाम् ॥ ये बलाबलवद्युद्धं राज्ञोऽन्विच्छन्ति पश्यतः ॥ ७ ॥ क्व वज्रसारसर्वाङ्गौ मल्लौ शैलेन्द्रसन्निभौ ॥ क्व चातिसुकुमाराङ्गौ किशोरौनाप्तयौवनौ ॥ ८ ॥ धर्मव्यतिक्रमो ह्यस्य समाजस्य ध्रुवं भवेत् ॥ यत्राधर्मः समुत्तिष्ठेन्न स्थेयं तत्र कर्हिचित् ॥ ९ ॥ न सभां प्रविशेत्प्राज्ञः सभ्यदोषाननुस्मरन् ॥ अब्रुवन्विब्रुवन्नज्ञो नरः किल्बिषमश्नुते ॥ १० ॥ वल्गतः शत्रुमभितः कृष्णस्य वदनाम्बुजम् ॥ वीक्ष्यतां श्रमवार्युप्तं पद्मकोशमिवाम्बुभिः ॥ ११ ॥ किं न पश्यत रामस्य मुखमाताम्रलोचनम् ॥ मुष्टिकं प्रति सामर्षं हाससंरम्भशोभितम् ॥ १२ ॥ पुण्या बत व्रजभुवो यदयं नृलिङ्गगूढः पुराणपुरुषो वनचित्रमाल्यः ॥ गाः पालयन्सहबलः क्वणयंश्च वेणुं विक्रीडयाऽञ्चति गिरित्ररमार्चिताङ्घ्रिः ॥ १३ ॥ गोप्यस्तपः किमचरन्यदमुष्य रूपं लावण्यसारमसमोर्ध्वमनन्यसिद्धम् ॥ दृग्भिः पिबन्त्यनुसवाभिनवं दुरापमेकान्तधाम यशसः श्रिय ऐश्वरस्य ॥ १४ ॥

अज्ञो न जानामीति ब्रुवन् । अतः प्राज्ञो न सभां प्रविशेदिति ॥ १० ॥ वल्गतः शत्रुमभित इति । शत्रोः सर्वतो धावतः कृष्णस्य श्रमवारिणा उप्तं व्याप्तं मुखांबुजं दृश्यताम् ॥ ११ ॥ अन्या ऊचुः । किं न पश्यतेति ॥ सामर्षं सक्रोधम् । हासेन संरंभ आवेशस्तेन शोभितम् ॥ १२ ॥ अन्या ऊचुः । पुण्या बतेति ॥ नृलिंगेन मनुष्यदेहेन गूढः । वनस्थानि चित्राणि माल्यानि यस्य सः गिरित्रः शिवो रमा च ताभ्यामर्चितावंघ्री यस्य सः । अयं भावः । धिगिमां सभां यस्यामयं पराभूयते तास्तु व्रजभुवो धन्याः यत्रास्वयं कृष्णो विविधक्रीडयांचति गच्छतीति ॥ १३ ॥ अहो कष्टमल्पपुण्या वयं यतोऽस्माभिरनवसरे दृष्टोऽयम् । गोप्यस्तु बहुपुण्या इत्याहुस्त्रिभिः । गोप्य इति ॥ अमुष्य श्रीकृष्णस्य रूपमंगं लावण्येन सारं श्रेष्ठम् । किंच असमोर्ध्वं न विद्यते सममूर्ध्वमधिकं च यस्य तत् यदपि नान्येनाभरणादिना सिद्धं किंतु स्वत एव ऐश्वरस्यैश्वर्यस्य चैकांतधामाव्यभिचारिस्थानम् । पाठांतरे अमुष्य ईश्वरस्येत्यन्वयः । एवंभूतं नित्यं नवीनं रूपं या नेत्रैः पश्यंतीति ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

किलेति सर्वत्रान्वयः ॥ २४ ॥ गुह्यकः शंखचूडः अन्ये चाघासुरादयः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ आश्रममीषच्छ्रमयुक्तं मुखम् । अश्रमं सुखमिति वा । यद्वा अश्रमं यथा भवति तथा तरंति स्मेति ॥ २८ ॥ अनेन परिरक्षितो यदोर्वंशः सुबहुविश्रुतः सन् श्र्यादि लप्स्यत इति वदंतीति ॥ २९ ॥ धेनुकबकवत्सासुरेषु विपर्ययोक्तिर्जनवादेष्वनिश्चयात् ॥ ३० ॥ जनेष्वेवं ब्रुवाणेषु सत्सु तदसहमानश्चाणूरोऽब्रवीदिति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ हे कृष्ण प्रियं करवामेति । राज्ञि प्रीते भूतानि च प्रसीदेयुः

एष वै किल देवक्यां जातो नीतश्च गोकुलम् ॥ कालमेतं वसन्गूढो ववृधे नन्दवेश्मनि ॥ २४ ॥ पूतनाऽनेन नीताऽन्तं चक्रवातश्च दानवः ॥ अर्जुनौ गुह्यकः केशी धेनुकोऽन्ये च तद्विधाः ॥ २५ ॥ गावः सपाला एतेन दावाग्नेः परिमोचिताः ॥ कालियो दमितः सर्प इन्द्रश्च विमदः कृतः ॥ २६ ॥ सप्ताहमेकहस्तेन धृतोऽद्रिप्रवरोऽमुना ॥ वर्षवाताशनिभ्यश्च परित्रातं च गोकुलम् ॥ २७ ॥ गोप्योऽस्य नित्यमुदितहसितप्रेक्षणं मुखम् ॥ पश्यन्त्यो विविधांस्तापांस्तरन्ति स्माश्रमं मुदा ॥ २८ ॥ वदन्त्यनेन वंशोऽयं यदोः सुबहुविश्रुतः ॥ श्रियं यशो महत्त्वं च लप्स्यते परिरक्षितः ॥ २९ ॥ अयं चास्याग्रजः श्रीमान् रामः कमललोचनः ॥ प्रलम्बो निहतो येन वत्सको ये बकादयः ॥ ३० ॥ जनेष्वेवं ब्रुवाणेषु तूर्येषु निनदत्सु च ॥ कृष्णरामौ समाभाष्य चाणूरो वाक्यमब्रवीत् ॥ ३१ ॥ हे नन्दसूनो हे राम भवन्तौ वीरसम्मतौ ॥ नियुद्धकुशलौ श्रुत्वा राज्ञाऽऽहूतौ दिदृक्षुणा ॥ ३२ ॥ प्रियं राज्ञः प्रकुर्वत्यः श्रेयो विन्दन्ति वै प्रजाः ॥ मनसा कर्मणा वाचा विपरीतमतोऽन्यथा ॥ ३३ ॥ नित्यं प्रमुदिता गोपा वत्सपाला यथा स्फुटम् ॥ वनेषु मल्लयुद्धेन क्रीडन्तश्चारयन्ति गाः ॥ ३४ ॥ तस्माद्राज्ञः प्रियं यूयं वयं च करवामहे ॥ भूतानि नः प्रसीदन्ति सर्वभूतमयो नृपः ॥ ३५ ॥ तन्निशम्याब्रवीत्कृष्णो देशकालोचितं वचः ॥ नियुद्धमात्मनोऽभीष्टं मन्यमानोऽभिनन्द्य च ॥ ३६ ॥ प्रजा भोजपतेरस्य वयं चापि वनेचराः ॥ करवाम प्रियं नित्यं तन्नः परमनुग्रहः ॥ ३७ ॥ बाला वयं तुल्यबलैः क्रीडिष्यामो यथोचितम् ॥ भवेन्नियुद्धं माऽधर्मः स्पृशेन्मल्लसभासदः ॥ ३८ ॥ चाणूर उवाच ॥ न बालो न किशोरस्त्वं बलश्च बलिनां वरः ॥ लीलयेभो हतो येन सहस्रद्विपसत्त्वभृत् ॥ ३९ ॥ तस्माद्भवद्भ्यां बलिभिर्योद्धव्यं नानयोऽत्र वै ॥ मयि विक्रम वार्ष्णेय बलेन सह मुष्टिकः ॥ ४० ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे कुवलयापीडवधो नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं चर्चितसङ्कल्पो भगवान्मधुसूदनः ॥ आससादाथ चाणूरं मुष्टिकं रोहिणीसुतः ॥ १ ॥ हस्ताभ्यां हस्तयोर्बद्धा पद्भ्यामेव च पादयोः ॥ विचकर्षतुरन्योन्यं प्रसह्य विजिगीषया ॥ २ ॥

॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ यथोचितं नियुद्धं बाहुयुद्धं भवेत् । मल्लसभासदो मल्लसभाधिकृतान् जनानधर्मो मा स्पृशेत्र स्पृशेदित्यर्थः । हे मल्लेति वा ॥ ३८ ॥ सहस्रद्विपानां सत्त्वं बलं बिभर्तीति तथा ॥ ३९ ॥ बलिभिर्मादृशैः सह अनयोऽधर्मः । विक्रम पराक्रमं कुरु । मुष्टिको विक्रमतादित्यनुषंगः ॥ ४० ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कंधे पूर्वार्धे टीकायां त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ चतुश्चत्वारिंशके तु मल्लकंसादिमर्दनम् ॥ कंसयोषित्समाश्वासस्ताभ्यां पित्रोश्च दर्शनम् ॥ १ ॥ चर्चितो निश्चित एव संकल्पो यस्य सः ॥ १ ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वारणं गजं प्राद्रवन्प्रकर्षेणाप्समंततो धावन्पातयामास । यथा पतति तथा तं वंचयन्प्राद्रवदित्यर्थः ॥ १० ॥ किंच स धावन्निति अहनदहन् ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ रंगं समाविशत्तदा वीरश्रिया बभौ । कथंभूतः । अंसे न्यस्तं विषाणं गजदंतो येन सः । असृग्जो रक्तस्य मदस्य च बिंदुभिः परितोऽङ्कितः । विरूढा उद्गताः स्वेदकणिकास्ताभिरुपलक्षितं वदनांबुरुहं यस्य सः ॥ १५ ॥ न केवलं स एकः समाविशत्किंतु वृतौ गोपैरिति ॥ १६ ॥ तत्र शृंगारादिसर्वरसकदंबमूर्तिर्भगवांस्तत्तदभिप्रायानुसारेण बभौ न साकल्येन सर्वेषामित्याह । मल्लानामिति ॥ मल्लादीनामज्ञानां द्रष्टॄणामशन्यादिरूपेण दशधा विदितः सन्साग्रजो रंगं गत इत्यन्वयः । मल्लादिष्वभिव्यक्ता रसाः क्रमेण

ततोऽभिमुखमभ्येत्य पाणिनाऽऽहत्य वारणम् ॥ प्राद्रवन्पातयामास स्पृश्यमानः पदे पदे ॥ १० ॥ स धावन्क्रीडया भूमौ पतित्वा सहसोत्थितः ॥ तं मत्वा पतितं क्रुद्धो दन्ताभ्यां सोऽहनत्क्षितिम् ॥ ११ ॥ स्वविक्रमे प्रतिहते कुञ्जरेन्द्रोऽत्यमर्षितः ॥ चोद्यमानो महामात्रैः कृष्णमभ्यद्रवद्रुषा ॥ १२ ॥ तमापतन्तमासाद्य भगवान्मधुसूदनः ॥ निगृह्य पाणिना हस्तं पातयामास भूतले ॥ १३ ॥ पतितस्य पदाक्रम्य मृगेन्द्र इव लीलया ॥ दन्तमुत्पाट्य तेनेभं हस्तिपांश्चाहनद्धरिः ॥ १४ ॥ मृतकं द्विपमुत्सृज्य दन्तपाणिः समाविशत् ॥ अंसन्यस्तविषाणोऽसृङ्मदबिन्दुभिरङ्कितः ॥ विरूढस्वेदकणिकावदनाम्बुरुहो बभौ ॥ १५ ॥ वृतौ गोपैः कतिपयैर्बलदेवजनार्दनौ ॥ रङ्गं विविशतू राजन्गजदन्तवरायुधौ ॥ १६ ॥ मल्लानामशनिर्नृणां नरवरः स्त्रीणां स्मरो मूर्त्तिमान्गोपानां स्वजनोऽसतां क्षितिभुजां शास्ता स्वपित्रोः शिशुः ॥ मृत्युर्भोजपतेर्विराडविदुषां तत्त्वं परं योगिनां वृष्णीनां परदेवतेति विदितो रङ्गं गतः साग्रजः ॥ १७ ॥ हतं कुवलयापीडं दृष्ट्वा तावपि दुर्जयौ ॥ कंसो मनस्व्यपि तदा भृशमुद्विविजे नृप ॥ १८ ॥ तौ रेजतू रङ्गगतौ महाभुजौ विचित्रवेषाभरणस्रगम्बरौ ॥ यथा नटावुत्तमवेषधारिणौ मनः क्षिपन्तौ प्रभया निरीक्षताम् ॥ १९ ॥ निरीक्ष्य तावुत्तमपूरुषौ जना मञ्चस्थिता नागरराष्ट्रका नृप ॥ प्रहर्षवेगोत्कलितेक्षणाननाः पपुर्न तृप्ता नयनैस्तदाननम् ॥ २० ॥ पिबन्त इव चक्षुर्भ्यां लिहन्त इव जिह्वया ॥ जिघ्रन्त इव नासाभ्यां श्लिष्यन्त इव बाहुभिः ॥ २१ ॥ ऊचुः परस्परं ते वै यथादृष्टं यथाश्रुतम् ॥ तद्रूपगुणमाधुर्यप्रागल्भ्यस्मारिता इव ॥ २२ ॥ एतौ भगवतः साक्षाद्धरेर्नारायणस्य हि ॥ अवतीर्णाविहांशेन वसुदेवस्य वेश्मनि ॥ २३ ॥

श्लोकेन निबध्यंते । रौद्रोऽद्भुतश्च शृंगारो हास्यं वीरो दया तथा ॥ भयानकश्च बीभत्सः शांतः सप्रेमभक्तिकः ॥' अविदुषां विराट् विकलः अपर्याप्तो राजत इति तथा । अनेन बीभत्सरसः उक्तः । विकलत्वं च क्व वज्रसारसर्वांगावित्यादिना वक्ष्यते ॥ १७ ॥ उद्विविजे भीतो बभूव ॥ १८ ॥ यथा नटाविति निर्भयत्वं दर्शितम् ॥ १९ ॥ प्रहर्षवेगेनोत्कलितान्युज्जृंभितानीक्षणान्याननानि च येषाम् । तयोराननं पपुः परं न तृप्ताः । निराकांक्षा न बभूवुरित्यर्थः ॥ २० ॥ तदेवाह । पिबंत इवेति ॥ श्लिष्यंतः परिष्वंगं कुर्वंत इव लक्षिता इत्यर्थः ॥ २१ ॥ यथादृष्टं धनुर्भंगादि यथाश्रुतं गोवर्धनोद्धरणादि तत्तदनतिक्रम्य तदनुरूपमित्यर्थः । प्रत्यक्षं च तयो रूपं गजदंतादियुक्तं गुणाः शौर्यादयो माधुर्यं हसितालापादि प्रागल्भ्यं धार्ष्ट्यं तैः स्मारिता इव स्मरणं मापिता इव ॥ २२ ॥ विस्मितानां वाक्यान्याह । अष्टभिरेतावित्यादिभिः ॥ २३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३३ ॥ यथोपजोषं यथासुखम् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ मल्लताल उत्तर उपरि उच्चैः श्रूयते येषु तेषु तूर्येषु । उपाध्याया मल्लाचार्याः ॥ ३६ ॥ उपस्थानं मल्लरंगम् ॥ ३७ ॥ समाहुताः समाहूताः । निवेदितान्युपायनानि यैस्ते ॥ इति दशमे पूर्वार्धे टीकायां द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥ 'त्रिचत्वारिंशके हत्वा गजेंद्रं रामकृष्णयोः ॥ रंगप्रवेशसौभाग्यं चाणूरेण च भाषणम् ॥ १ ॥' पूर्वेद्युरेव कृतं शौचं शुद्धत्वं निरपराधत्वं याभ्यां तौ । एतदुक्तं भवति । धनुर्भंगादिनाऽऽवाभ्यां निजैश्वर्ये सूचितेऽपि पितरौ न मुंचत्यावां च पुनर्जिघांसत्यतोऽस्य मातुलस्यापि वधेनावयोर्दोष इत्येवं कृतापराधपरिहाराविति । मल्लानां दुंदुभीनां च निर्घोषं मल्लतालदुंदुभिनिर्घोषं वा ॥ १ ॥ अंबष्ठो हस्तिपस्तेन चोदितम् ॥ २ ॥ परिकरं युद्धोचितपरिधानं कृत्वा । समुह्य निबध्य ॥ ३ ॥ ४ ॥ अंतको मृत्युः कालस्तन्निमित्तं यमस्तन्नियंता तैरुपमा यस्य तम् ॥ ५ ॥ विगलितो

आनर्चुः पुरुषा रङ्गं तूर्यभेर्यश्च जघ्निरे ॥ मञ्चाश्चालंकृताः स्रग्भिः पताकाचैलतोरणैः ॥ ३३ ॥ तेषु पौरा जानपदा ब्रह्मक्षत्रपुरोगमाः ॥
यथोपजोषं विविशू राजानश्च कृतासनाः ॥३४॥ कंसः परिवृतोऽमात्यै राजमञ्च उपाविशत् ॥ मण्डलेश्वरमध्यस्थो हृदयेन विदूयता ॥३५॥
वाद्यमानेषु तूर्येषु मल्लतालोत्तरेषु च ॥ मल्लाः स्वलंकृता दृप्ताः सोपाध्यायाः समासत ॥ ३६ ॥ चाणूरो मुष्टिकः कूटः शल-
स्तोशल एव च ॥ त आसेदुरुपस्थानं वल्गुवाद्यप्रहर्षिताः ॥ ३७ ॥ नन्दगोपादयो गोपा भोजराजसमाहुताः ॥ निवेदितोपायनास्त
एकस्मिन्मञ्च आविशन् ॥ ३८ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे मल्लरङ्गोपवर्णनं नाम द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४२॥
श्रीशुक उवाच ॥ अथ कृष्णश्च रामश्च कृतशौचौ परंतप ॥ मल्लदुन्दुभिनिर्घोषं श्रुत्वा द्रष्टुमुपेयतुः ॥ १ ॥ रङ्गद्वारं समासाद्य तस्मि-
न्नागमवस्थितम् ॥ अपश्यत्कुवलयापीडं कृष्णोऽम्बष्ठप्रचोदितम् ॥ २ ॥ बद्ध्वा परिकरं शौरिः समुह्य कुटिलालकान् ॥ उवाच हस्तिपं
वाचा मेघनादगभीरया ॥ ३ ॥ अम्बष्ठाम्बष्ठ मार्गं नौ देह्यपक्रम मा चिरम् ॥ नोचेत्सकुञ्जरं त्वाऽद्य नयामि यमसादनम् ॥ ४ ॥ एवं
निर्भर्त्सितोऽम्बष्ठः कुपितः कोपितं गजम् ॥ चोदयामास कृष्णाय कालान्तकयमोपमम् ॥ ५ ॥ करीन्द्रस्तमभिद्रुत्य करेण तरसा-
ऽग्रहीत् ॥ कराद्विगलितः सोऽमुं निहत्यांघ्रिष्वलीयत ॥ ६ ॥ संक्रुद्धस्तमचक्षाणो घ्राणदृष्टिः स केशवम् ॥ परामृशत्पुष्करेण स प्रसह्य
विनिर्गतः ॥ ७ ॥ पुच्छे प्रगृह्यातिबलं धनुषः पञ्चविंशतिम् ॥ विचकर्ष यथा नागं सुपर्ण इव लीलया ॥ ८ ॥ सपर्यावर्तमानेन
सव्यदक्षिणतोऽच्युतः ॥ बभ्राम भ्राम्यमाणेन गोवत्सेनेव बालकः ॥ ९ ॥

विच्युतः मुष्टिना निहत्यालीयतादृश्यो बभूव ॥ ६ ॥ अचक्षाणोऽपश्यन् । घ्राणमवघ्राणं तेन दृष्टिर्दर्शनं यस्य सः । लोचनागोचरमपि हि पशवो घ्राणेन जानंतीति प्रसिद्धम् । परामृशत्स्पृष्टवान् । पुष्करेण शुंडाग्रेण । स कृष्णः प्रसह्य बलेन ॥ ७ ॥ धनुषो धनुषां पंचविंशतिर्यावत्तावंतं देशं विचकर्ष आकृष्य नीतवान् । कं क इवाविचकर्ष यथा नागं सर्पवद्वर्तमानं गजं सुपर्णवत्स्वयमिति । आविरासीद्यथा प्राच्यां दिशींदुरिव पुष्कल इतिवत् ॥ ८ ॥ सपर्यावर्तमानेनेति ॥ पुच्छग्राहिणं श्रीकृष्णं ग्रहीतुं यदि दक्षिणतः परिवर्तते गजस्तर्हि सव्यतो भ्रामयति यदा सव्यतः परिवर्तते तदा दक्षिणतो भ्रामयंस्तेन सह बभ्राम । गोवत्सेन भ्राम्यमाणेन बालकः स एव कृष्णो यथाऽन्यो वा बालक इवेति ॥ ९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गृह्यतां बध्यतामिति वदंतो जिघृक्षव आवृत्तवंतः ॥ १९ ॥ न केवलं क्रुद्धौ किंतु भग्नस्य धनुषः शकले गृहीत्वा जघ्नतुश्चेति ॥ २० ॥ परतः प्रातर्गंतव्यमिति शालामुखा-देव पुनर्निष्क्रम्य ॥ २१ ॥ तेजः प्रभावम् । प्रागल्भ्यं धृष्टताम् ॥ २२ ॥ शकटं शकटावमोचनस्थानम् ॥ २३ ॥ मुकुंदस्य विगमे व्रजान्निर्गमनसमये या आशिष आशासत सुखं प्रभाता रजनीयं अद्यध्रुवं तत्र दृशो भविष्यत इत्यादि यदुक्तवत्यस्ता ऋताः सत्या बभूवुः । पुरुषभूषणस्य श्रीकृष्णस्य गात्रस्य देहस्य लक्ष्मीं शोभाम् । कथंभूतस्य गात्र-स्य । नु अहो इतरान्ब्रह्मादीन् हित्वा यदयनमाश्रयं श्रीः कामयामास । यां गात्रलक्ष्मीमिति वा ॥ २४ ॥ अवनिक्तं क्षालितमंघ्रियुगलं ययोस्तौ क्षीरमिश्रमन्नं भुक्त्वा सुखं न्यवसताम् ॥ २५ ॥ परं केवलं गोविंदरामयोर्विक्रीडितं तत्र तु पराक्रमः कश्चित् ॥ २६ ॥ उभयथा स्वप्नजागरितभेदेन प्रत्येकं मृत्योर्दौत्यकराणि च । तथाच मंत्रः

तद्रक्षिणः सानुचराः कुपिता आततायिनः ॥ गृहीतुकामा आवव्रुर्गृह्यतां बध्यतामिति ॥ १९ ॥ अथ तान्दुरभिप्रायान्विलोक्य बलके-शवौ ॥ क्रुद्धौ धन्वन आदाय शकले तांश्च जघ्नतुः ॥ २० ॥ बलं च कंसप्रहितं हत्वा शालामुखात्ततः ॥ निष्क्रम्य चेरतुर्हृष्टौ निरीक्ष्य पुरसंपदः ॥ २१ ॥ तयोस्तदद्भुतं वीर्यं निशाम्य पुरवासिनः ॥ तेजः प्रागल्भ्यं रूपं च मेनिरे विबुधोत्तमौ ॥ २२ ॥ तयोर्विचरतोः स्वैरमादित्योऽस्तमुपेयिवान् ॥ कृष्णरामौ वृतौ गोपैः पुराच्छकटमीयतुः ॥ २३ ॥ गोप्यो मुकुन्दविगमे विरहातुराया आशासताशिष ऋता मधुपुर्यभूवन् ॥ संपश्यतां पुरुषभूषणगात्रलक्ष्मीं हित्वेतरान्नु भजतश्चकमेऽयनं श्रीः ॥ २४ ॥ अवनिक्तांघ्रियुगलौ भुक्त्वा क्षीरो-पसेचनम् ॥ ऊषतुस्तां सुखं रात्रिं ज्ञात्वा कंसचिकीर्षितम् ॥ २५ ॥ कंसस्तु धनुषो भङ्गं रक्षिणां स्वबलस्य च ॥ वधं निशम्य गो-विन्दरामविक्रीडितं परम् ॥ २६ ॥ दीर्घप्रजागरो भीतो दुर्निमित्तानि दुर्मतिः ॥ बहून्यचष्टोभयथा मृत्योर्दौत्यकराणि च ॥ २७ ॥ अदर्शनं स्वशिरसः प्रतिरूपे च सत्यपि ॥ असत्यपि द्वितीये च द्वैरूप्यं ज्योतिषां तथा ॥ २८ ॥ छिद्रप्रतीतिश्छायायां प्राणघोषानुप-श्रुतिः ॥ स्वर्णप्रतीतिर्वृक्षेषु स्वपदानामदर्शनम् ॥ २९ ॥ स्वप्ने प्रेतपरिष्वंगः खरयानं विषादनम् ॥ यायान्नलदमाल्येकस्तैलाभ्यक्तो दिगम्बरः ॥ ३० ॥ अन्यानि चेत्थंभूतानि स्वप्नजागरितानि च ॥ पश्यन्मरणसंत्रस्तो निद्रां लेभे न चिन्तया ॥ ३१ ॥ व्युष्टायां निशि कौरव्य सूर्ये चाद्भ्यः समुत्थिते ॥ कारयामास वै कंसो मल्लक्रीडामहोत्सवम् ॥ ३२ ॥

" इत्थादुलूकश्चापप्तन् हिरण्याक्षो अयोमुखः रक्षसां दूत आगतः" इत्यादिः । तथा "यदेतद्भुतान्यन्वाविश्य दैवीं वाचं वदसि" इत्यादिश्च ॥ २७ ॥ तानि दर्शयति श्लोकत्रयेण जलादौ प्रतिरूपे दृश्यमानेऽपि स्वशिरसस्तत्रादर्शनम् । असत्यपि द्वितीये चक्षुषोऽतर्धानेऽगुल्यादौ ज्योतिषां चंद्रादीनां द्वित्वम् ॥ २८ ॥ छायायां प्रतिबिंबे छिद्रप्रतीतिः । पिहितकर्ण-पुटस्य योंतःश्रूयमाणो ध्वनिः स प्राणघोषस्तस्याश्रवणम् । वृक्षेषु स्वर्णवर्णप्रतीतिः । रजःकर्दमादिषु स्वपदानामदर्शनम् । एतानि जागरितानि दुर्निमित्तानि ॥ २९ ॥ स्वप्नान्याह स्वप्न इति ॥ प्रेतैर्मृतैः परिष्वंगः । खरमारुह्य यानम् । विषभक्षणम् । नलदमाली जपाकुसुममाली यायादिति यत्तदप्येकं दुर्निमित्तमिति ॥ ३० ॥ ३१ ॥ कष्टेन कथंचित्प्रभातायां पुनः सूर्ये चाद्भ्यः समुत्थित इति । तथाच श्रुतिः " अद्भ्यो वा " इति । " य उदगान्महतोर्णवात् विभ्राजमानः सलिलस्य मध्यात् । समावृषभो लोहिताक्षः सूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु " इति च ॥ ३२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

हे अंगने हे वरोरु इति सोपहासं संबोध्यापृच्छति । त्वं का एतदनुलेपनं कस्या वा । उ ह इति निपातौ भ्रूविक्षेपयुक्ते वितर्के । अस्मत्सेवा सद्यः फलत्येवेत्याह । न चिरादिति ॥ २ ॥ तिस्रो ग्रीवोरःकट्यो वक्रा इति त्रिवक्रेति नाम यस्याः सा अनुलेपसाधनक्रियायां कंसस्य बहुमता दास्यस्मि ॥ ३ ॥ रूपं चांगसौष्ठवं पेशलं च सौकुमार्यं माधुर्यं च रसिकता हसितं चालापाश्च वीक्षितं च तैर्धर्षितात्मा मोहितचित्ता । सांद्रं घनम् ॥ ४ ॥ स्ववर्णेतरशोभिना रामकृष्णयोर्वर्णाभ्यामितरः पीतादिवर्णस्तेन शोभितुं शीलं यस्य तेन । संप्राप्तपरभागेन संप्राप्तः परो नाभेरुपरितनो भागो येन सः । संप्राप्तः परभागः शोभातिशयो येनेति वा । तेनानुरंजितौ ॥ ५ ॥ स्वदर्शने सद्यः फलं दर्शयन् ॥ ६ ॥

का त्वं वरोर्वेतदुहानुलेपनं कस्याङ्गने वा कथयस्व साधु नः ॥ देह्यावयोरङ्गविलेपमुत्तमं श्रेयस्ततस्ते नचिराद्भविष्यति ॥ २ ॥ सैरन्ध्र्युवाच ॥ दास्यस्म्यहं सुन्दर कंससंमता त्रिवक्रनामा ह्यनुलेपकर्मणि ॥ मद्भावितं भोजपतेरतिप्रियं विना युवां कोऽन्यतमस्तदर्हति ॥ ३ ॥ रूपपेशलमाधुर्यहसितालापवीक्षितैः ॥ धर्षितात्मा ददौ सान्द्रमुभयोरनुलेपनम् ॥ ४ ॥ ततस्तावङ्गरागेण स्ववर्णेतरशोभिना ॥ संप्राप्तपरभागेन शुशुभातेऽनुरञ्जितौ ॥ ५ ॥ प्रसन्नो भगवान्कुब्जां त्रिवक्रां रुचिराननाम् ॥ ऋज्वीं कर्तुं मनश्चक्रे दर्शयन्दर्शने फलम् ॥ ६ ॥ पद्भ्यामाक्रम्य प्रपदे द्व्यङ्गुल्युत्तानपाणिना ॥ प्रगृह्य चुबुकेऽध्यात्ममुदनीनमदच्युतः ॥ ७ ॥ सा तदर्जु समानांगी बृहच्छ्रोणिपयोधरा ॥ मुकुन्दस्पर्शनात्सद्यो बभूव प्रमदोत्तमा ॥ ८ ॥ ततो रूपगुणौदार्यसम्पन्ना प्राह केशवम् ॥ उत्तरीयान्तमाकृष्य स्मयन्ती जातहृच्छया ॥ ९ ॥ एहि वीर गृहं यामो न त्वां त्यक्तुमिहोत्सहे ॥ त्वयोन्मथितचित्तायाः प्रसीद पुरुषर्षभ ॥ १० ॥ एवं स्त्रिया याच्यमानः कृष्णो रामस्य पश्यतः ॥ मुखं वीक्ष्यानुगोपानां प्रहसंस्तामुवाच ह ॥ ११ ॥ एष्यामि ते गृहं सुभ्रूः पुंसामाधिविकर्शनम् ॥ साधितार्थोऽगृहाणां नः पान्थानां त्वं परायणम् ॥ १२ ॥ विसृज्य माध्व्या वाण्या तां व्रजन्मार्गे वणिक्पथैः ॥ नानोपायनताम्बूलस्रग्गन्धैः साग्रजोऽर्चितः ॥ १३ ॥ तद्दर्शनस्मरक्षोभादात्मानं नाविदन्स्त्रियः ॥ विस्रस्तवासःकबरवलयालेख्यमूर्तयः ॥ १४ ॥ ततः पौरान्पृच्छमानो धनुषः स्थानमच्युतः ॥ तस्मिन्प्रविष्टो ददृशे धनुरैन्द्रमिवाद्भुतम् ॥ १५ ॥ पुरुषैर्बहुभिर्गुप्तमर्चितं परमर्द्धिमत् ॥ वार्यमाणो नृभिः कृष्णः प्रसह्य धनुराददे ॥ १६ ॥ करेण वामेन सलीलमुद्धृतं सज्जं च कृत्वा निमिषेण पश्यताम् ॥ नृणां विकृष्य प्रबभञ्ज मध्यतो यथेक्षुदण्डं मदकर्युरुक्रमः ॥ १७ ॥ धनुषो भज्यमानस्य शब्दः खं रोदसी दिशः ॥ पूरयामास यं श्रुत्वा कंसस्त्रासमुपागमत् ॥ १८ ॥

तस्याः प्रपदे पादाग्रद्वयं पद्भ्यामापीड्य द्वे अंगुल्यावुत्ताने उन्नते यस्मिन्पाणौ तेन चुबुके मुखस्याधोभागे धृत्वाऽध्यात्मं देहमुन्नमयामास ॥ ७ ॥ तदैव ऋजुसमानमंगं यस्याः । बृहत्यौ श्रोणी पयोधरौ च यस्याः सा । मुकुंदस्पर्शनादिति मुख्यं कारणम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ आधिविकर्शनं मनःपीडाशमनम् । कंसवधेन स्वयं साधितोऽर्थः सुहृदां प्रयोजनं येन सः । अगृहाणामकृतदाराणां पांथानां प्रवासिनां परमयनमाश्रयस्त्वम् ॥ १२ ॥ मधुरया गिरा तां प्रस्थाप्य व्रजन्वणिक्पथैर्वणिग्भिरर्चितः ॥ १३ ॥ लेख्याश्चित्रन्यस्ता इव मूर्तयो यासां ताः ॥ १४ ॥ धनुर्मखशालां पृच्छन् ॥ १५ ॥ प्रसह्य बलात् ॥ १६ ॥ निमिषेणातिशीघ्रम् । मदकरी मत्तहस्ती ॥ १७ ॥ १८ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

राजकुलानि राजकीयाः लुम्पन्ति निःस्वं कुर्वंति ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ वासःकोशान्वस्त्रपुटकान् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ वायकस्तंतुवायविशेषः । वेषमलंकारम् । चैलेयैर्वस्त्रमयैराकल्पैर्भूषणैः ॥ ४० ॥ पर्वण्युत्सवे ॥ ४१ ॥ इहलोके परमां श्रियं च बलं चैश्वर्यं च स्मृतिं चेंद्रियं तत्पाटवं च प्रादात् ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ क्षेमायाभवाय भवायोद्भवाय ॥ ४६ ॥ रजकवधेन वायकानुग्रहेण च युवयोर्विषमदृष्टितयाऽनीश्वरता नाशंकनीयेत्याह । नही वामिति ॥ अत्र हेतुः । समयोरिति । अत्रापि हेतुद्वयं सुहृदोरिति जगदात्मनोरिति

याताशु बालिशा मैवं प्रार्थ्यं यदि जिजीविषा ॥ बध्नन्ति घ्नन्ति लुम्पन्ति दृप्तं राजकुलानि वै ॥ ३६ ॥ एवं विकत्थमानस्य कुपितो देवकीसुतः ॥ रजकस्य कराग्रेण शिरः कायादपातयत् ॥ ३७ ॥ तस्यानुजीविनः सर्वे वासःकोशान्विसृज्य वै ॥ दुद्रुवुः सर्वतो मार्गं वासांसि जगृहेऽच्युतः ॥ ३८ ॥ वसित्वाऽऽत्मप्रिये वस्त्रे कृष्णः संकर्षणस्तथा ॥ शेषाण्यादत्त गोपेभ्यो विसृज्य भुवि कानिचित् ॥ ३९ ॥ ततस्तु वायकः प्रीतस्तयोर्वेषमकल्पयत् ॥ विचित्रवर्णैश्चैलेयैराकल्पैरनुरूपतः ॥ ४० ॥ नानालक्षणवेषाभ्यां कृष्णरामौ विरेजतुः ॥ स्वलंकृतौ बालगजौ पर्वणीव सितेतरौ ॥ ४१ ॥ तस्य प्रसन्नो भगवान्प्रादात्सारूप्यमात्मनः ॥ श्रियं च परमां लोके बलैश्वर्यस्मृतीन्द्रियम् ॥ ४२ ॥ ततः सुदाम्नो भवनं मालाकारस्य जग्मतुः ॥ तौ दृष्ट्वा स समुत्थाय ननाम शिरसा भुवि ॥ ४३ ॥ तयोरासनमानीय पाद्यं चार्घार्हणादिभिः ॥ पूजां सानुगयोश्चक्रे स्रक्ताम्बूलानुलेपनैः ॥ ४४ ॥ प्राह नः सार्थकं जन्म पावितं च कुलं प्रभो ॥ पितृदेवर्षयो मह्यं तुष्टा ह्यागमनेन वाम् ॥ ४५ ॥ भवन्तौ किल विश्वस्य जगतः कारणं परम् ॥ अवतीर्णाविहांशेन क्षेमाय च भवाय च ॥ ४६ ॥ न हि वां विषमा दृष्टिः सुहृदोर्जगदात्मनोः ॥ समयोः सर्वभूतेषु भजन्तं भजतोरपि ॥ ४७ ॥ तावाज्ञापयतं भृत्यं किमहं करवाणि वाम् ॥ पुंसोऽत्यनुग्रहो ह्येष भवद्भिर्यन्नियुज्यते ॥ ४८ ॥ इत्यभिप्रेत्य राजेन्द्र सुदामा प्रीतमानसः ॥ शस्तैः सुगन्धैः कुसुमैर्माला विरचिता ददौ ॥ ४९ ॥ ताभिः स्वलंकृतौ प्रीतौ कृष्णरामौ सहानुगौ ॥ प्रणताय प्रपन्नाय ददतुर्वरदौ वरान् ॥ ५० ॥ सोऽपि वव्रेऽचलां भक्तिं तस्मिन्नेवाखिलात्मनि ॥ तद्भक्तेषु च सौहार्दं भूतेषु च दयां पराम् ॥ ५१ ॥ इति तस्मै वरं दत्त्वा श्रियं चान्वयवर्धिनीम् ॥ बलमायुर्यशः कान्तिं निर्जगाम सहाग्रजः ॥ ५२ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पुरप्रवेशो नाम एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अथ व्रजन्राजपथेन माधवः स्त्रियं गृहीताङ्गविलेपभाजनाम् ॥ विलोक्य कुब्जां युवतीं वराननां प्रपच्छ यान्तीं प्रहसन्रसप्रदः ॥ १ ॥

च ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ इत्यभिप्रेत्य इत्येवं विज्ञापयन्नभिप्रेत्य तन्मतं ज्ञात्वा ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ अन्वयवर्धिनीं वंशे वृद्धिमतीमित्यर्थः । अप्रार्थितं श्रीप्रभृतिकं च दत्त्वा
१७ ततो निर्जगामेति ॥ ५२ ॥ ' स्वैरं चरन्मधुपुरे रजकं निकृत्य कृष्णः प्रदाय च वरानथ वायकाय ॥ मालाकृतं समनुकंप्य चकार कुब्जामृज्वीं धनुश्च सहसा नमयन्बभंज ॥ १ ॥' इति श्रीमद्भागवते दशमस्कंधे पूर्वार्धे टीकायामेकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ छ ॥ 'द्विचत्वारिंशके कुब्जोन्नमनं धनुषो भिदा ॥ वधस्तद्रक्षिणां कंसारिष्टं रंगोत्सवादि च ॥ १ ॥' अंगविलेपाश्चंदनादयः । गहीतान्यंगविलेपानां भाजनानि यया ताम् । रसप्रदः सुखप्रदः ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

 तथा स्वलंकृतानि द्वाराणि येषां ते ग्रहा यस्यां ताम् । कैः । आपूर्णैः कुंभैर्दध्ना चंदनेन चौक्षितैः सिक्तैः प्रसूनानां दीपानां चावलयो येषु तैः । वृंदैः फलगुच्छैरुपलक्षिता
रंभाः क्रमुकाश्च तत्सहितैः । सकेतुभिः केतवो ध्वजास्तत्सहितैः । पट्टिका वितस्तिविस्तारपट्टवस्त्राणि तत्सहितैः । तत्रेयं रीतिः । द्वारेषूभयतस्तंडुलानामुपरि कुंभास्तत्परितः
 प्रसूनावलयः कंठे पट्टिका मुखे चूतादिपल्लवास्तदुपरि पात्रांतरे दीपावलयस्तत्सन्निधौ रंभाः क्रमुकाः केतवस्तोरणानि चेति ॥ २३ ॥ नरदेववर्त्मना राजमार्गेण तां पुरीं
संप्रविष्टाविति द्वितीयान्तम् ॥ २४ ॥ औत्सुक्यमेवाह द्वयेन । काश्चिदिति ॥ विपर्यक् विपरितं धृतानि वस्त्राणि भूषणानि च याभिस्ताः युगलेषु धार्येषु कुण्डलकंकणादिष्वेकं
विस्मृत्य समीयुः । कृतमेकमेव पत्रं ययोस्ते श्रवणे यासामेकमेव नूपुरं चरणाभरणं यासां ताश्च ताश्च नांक्त्वा अनंक्त्वा एकस्मिन्नेव लोचने अंजनं निधायैव ॥ २५ ॥ तद्भोजनं

आपूर्णकुम्भैर्दधिचन्दनोक्षितैः प्रसूनदीपावलिभिः सपल्लवैः ॥ सवृन्दरम्भाक्रमुकैः सकेतुभिः स्वलंकृतद्वारगृहांसपट्टिकैः ॥ २३ ॥ तां संप्रविष्टौ वसुदेवनन्दनौ वृतौ वयस्यैर्नरदेववर्त्मना ॥ द्रष्टुं समीयुस्त्वरिताः पुरस्त्रियो हर्म्याणि चैवारुरुहुर्नृपोत्सुकाः ॥ २४ ॥ काश्चिद्विपर्यग्धृतवस्त्रभूषणा विस्मृत्य चैकं युगलेष्वथापराः ॥ कृतैकपत्रश्रवणैकनूपुरा नांक्त्वा द्वितीयं त्वपराश्च लोचनम् ॥ २५ ॥ अश्नन्त्य एकास्तदपास्य सोत्सवा अभ्यज्यमाना अकृतोपमज्जनाः ॥ स्वपन्त्य उत्थाय निशम्य निःस्वनं प्रपाययन्त्योऽर्भमपोह्य मातरः ॥ २६ ॥
मनांसि तासामरविन्दलोचनः प्रगल्भलीलाहसितावलोकनैः ॥ जहार मत्तद्विरदेन्द्रविक्रमो दृशां ददच्छ्रीरमणात्मनोत्सवम् ॥ २७ ॥
दृष्ट्वा मुहुः श्रुतमनुद्रुतचेतसस्तं तत्प्रेक्षणोत्स्मितसुधोक्षणलब्धमानाः ॥ आनन्दमूर्तिमुपगुह्य दृशात्मलब्धं हृष्यत्त्वचो जहुरनन्तमरिन्दमाधिम् ॥ २८ ॥ प्रासादशिखरारूढाः प्रीत्युत्फुल्लमुखाम्बुजाः ॥ अभ्यवर्षन्सौमनस्यैः प्रमदा बलकेशवौ ॥ २९ ॥ दध्यक्षतैः सोदपात्रैः स्रग्गन्धैरभ्युपायनैः ॥ तावानर्चुः प्रमुदितास्तत्र तत्र द्विजातयः ॥ ३० ॥ ऊचुः पौरा अहो गोप्यस्तपः किमचरन्महत् ॥ या ह्येतावनुपश्यन्ति नरलोकमहोत्सवौ ॥ ३१ ॥ रजकं कंचिदायान्तं रङ्गकारं गदाग्रजः ॥ दृष्ट्वाऽयाचत वासांसि धौतान्यत्युत्तमानि च ॥ ३२ ॥ देह्यावयोः समुचितान्यङ्ग वासांसि चार्हतोः ॥ भविष्यति परं श्रेयो दातुस्ते नात्र संशयः ॥ ३३ ॥ स याचितो भगवता परिपूर्णेन सर्वतः ॥ साक्षेपं रुषितः प्राह भृत्यो राज्ञः सुदुर्मदः ॥ ३४ ॥ ईदृशान्येव वासांसि नित्यं गिरिवनेचराः ॥ परिधत्त किमुद्वृत्ता राजद्रव्याण्यभीप्सथ ॥ ३५ ॥

त्यक्त्वा । अभ्यज्यमानाः सखीभिः क्रियमाणतैलाभ्यंगाः । अकृतोपमज्जनाः अकृतस्नानाः । अर्भं बालकं अपोह्य निरस्य ॥ २६ ॥ प्रगल्भा या लीलास्ताभिर्हसितानि निरीक्षणानि च तैः श्रियं रमयतीति श्रीरमणस्तेनात्मना वपुषा तासां दृशामुत्सवं ददन्मनांसि जहार ॥ २७ ॥ मुहुः श्रुतत्वात्तद्रुतचेतसः सद्यस्तं दृष्ट्वा तस्य प्रेक्षणं चोत्स्मितं च
तदेव सुधा तयोक्षणं सेचनं तेन लब्धो मानो याभिस्ताः । दृशोद्घाटितेन नेत्रद्वारेणात्मनि मनसि लब्धं प्राप्तं परिष्वज्य तदप्राप्तिजनितमनंतमाधिं मानसीं व्यथां जहुः । हे
अरिंदम निर्जितकामेति संबोधनम् । शृंगाररसे निमग्नो माऽभूरिति ॥ २८ ॥ सौमनस्यैः कुसुमसमूहैः शोभनमनोभावैर्वा ॥ २९ ॥ ३० ॥ पौराः पुरस्त्रियः ॥ ३१ ॥ रजको वस्त्रनिर्णेजकः स एव वस्त्राणां रंगमपि कुर्वन् रंगकारः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ रुषितः कुपितः ॥ ३४ ॥ हे उद्वृत्ताः गिरौ वने चरथ ये नित्यं ते यूयं पूर्वं परिधत्तेति संभावनायां लोट् । अभीप्सथ प्रार्थयध्वम् ॥ ३५ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्वगृहं च प्रविशताम्। अवमुच्योत्तार्य विश्राम्येत्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ साग्रजः सह गोपालैरित्यर्थः ॥ १२ ॥ यच्छौचेन यस्य पादरजसः क्षालनोदकेन गृहांगणस्थितेन ॥ १३ ॥ श्लोक्यः पुण्यकीर्त्यर्हः। एकांतभक्तानां या गतिस्तां च लेभे ॥ १४ ॥ अपुनन्पवित्रितवत्यः। याभिरद्भिः स्वः स्वर्गं प्राप्ताः ॥ १५ ॥ प्रार्थयमानो नमस्करोति। देवदेवेति ॥ अतः परमन्यच्छ्रेयो नास्तीति मत्वा बहुधा संबोधयति ॥ १६ ॥ आदौ तावद्यदुचक्राय द्रुह्यतीति यदुचक्रध्रुक् तं कंसं हत्वा सुहृदां प्रियं वितरिष्ये दास्यामि ॥ १७ ॥ रामकृष्णावानीताविति स्वकृतं कर्मावेद्य समर्प्यैति ॥ १८ ॥ गोपैः परिवारितः प्राविशत् ॥ १९ ॥ श्रीकृष्णदृष्टां पुरीमनुवर्णयति चतुर्भिः ददर्श ताभिति। स्फाटिकानि तुंगानि गोपुराणि पुरद्वाराणि गृहद्वाराणि च यस्यां ताम्। बृहंति हेममयानि कपाटानि तोरणानि च यस्यां ताम्। ताम्रं चाऽऽरः आरकूटश्च तन्मयाः कोष्ठा धान्यागारा

भवान्प्रविशतामग्रे सहयानः पुरीं गृहम् ॥ वयं त्विहावमुच्याथ ततो द्रक्ष्यामहे पुरीम् ॥ १० ॥ अक्रूर उवाच ॥ नाहं भवद्भ्यां रहितः प्रवेक्ष्ये मथुरां प्रभो ॥ त्यक्तुं नार्हसि मां नाथ भक्तं ते भक्तवत्सल ॥ ११ ॥ आगच्छ याम गेहान्नः सनाथान्कुर्वधोक्षज ॥ सहाग्रजः सगोपालैः सुहृद्भिश्च सुहृत्तम ॥ १२ ॥ पुनीहि पादरजसा गृहान्नो गृहमेधिनाम् ॥ यच्छौचेनानुतृप्यन्ति पितरः साग्नयः सुराः ॥ १३ ॥ अवनिज्यांघ्रियुगलमासीच्छ्लोक्यो बलिर्महान् ॥ ऐश्वर्यमतुलं लेभे गतिं चैकान्तिनां तु या ॥ १४ ॥ आपस्तेऽङ्घ्र्यवने जन्यस्त्रीँल्लोकाञ्छुचयोऽपुनन् ॥ शिरसाधत्त याः शर्वः स्वर्याताः सगरात्मजाः ॥ १५ ॥ देवदेव जगन्नाथ पुण्यश्रवणकीर्तन ॥ यदूत्तमोत्तमश्लोक नारायण नमोऽस्तु ते ॥ १६ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ आयास्ये भवतो गेहमहमार्यसमन्वितः ॥ यदुचक्रद्रुहं हत्वा वितरिष्ये सुहृत्प्रियम् ॥ १७ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवमुक्तो भगवता सोऽक्रूरो विमना इव ॥ पुरीं प्रविष्टः कंसाय कर्मावेद्य गृहं ययौ ॥ १८ ॥ अथापराह्ने भगवान्कृष्णः संकर्षणान्वितः ॥ मथुरां प्राविशद्गोपैर्दिदृक्षुः परिवारितः ॥ १९ ॥ ददर्श तां स्फाटिकतुङ्गगोपुरद्वारां बृहद्धेमकपाटतोरणाम् ॥ ताम्रारकोष्ठां परिखादुरासदामुद्यानरम्योपवनोपशोभिताम् ॥ २० ॥ सौवर्णशृङ्गाटकहर्म्यनिष्कुटैः श्रेणीसभाभिर्भवनैरुपस्कृताम् ॥ वैदूर्यवज्रामलनीलविद्रुमैर्मुक्ताहरिद्भिर्वलभीषु वेदिषु ॥ २१ ॥ जुष्टेषु जालामुखरन्ध्रकुट्टिमेष्वाविष्टपारावतबर्हिनादिताम् ॥ संसिक्तरथ्यापणमार्गचत्वरां प्रकीर्णमाल्यांकुरलाजतण्डुलाम् ॥ २२ ॥

श्वशालादयो यस्यां ताम्। परिखाः परितः खातगर्तास्ताभिर्दुरासदां दुर्गमाम्। उद्यानानि दूरस्थानि वनानि रम्याण्युपवनानि च निकटानि तैरुपशोभिताम् ॥ २० ॥ सौवर्णाः शृंगाटकाश्चतुष्पथा हर्म्याणि धनिनां गृहाणि च निष्कुटा गृहोचिता आरामाश्च तैः। श्रेणीनामेकरूपशिल्पोपजीविनां सभाभिरुपवेशस्थानैरन्यैश्च भवनैर्गृहैरुपस्कृतामलंकृताम्। अमलाः स्फटिकाः। हरितो मरकताः। वैदूर्यादिरत्नैर्जुष्टेषु वलभ्यादिष्वाविष्टैः उपविष्टैः पारावतैर्बर्हिभिश्च नादितान्। तत्र वलभ्यो गृहपुरोभागेषु वक्रदारुच्छादनानि। वेदयो वलभीनामधोदेशे विरचिता अवष्टंभवेदिकाः। जालामुखरंध्राणि गवाक्षच्छिद्राणि कुट्टिमानि मणिबद्धा भूमयस्तेष्विति। रथ्या राजमार्गाः। आपणाः पण्यवीथयः। मार्गा अन्ये च। चत्वराण्यंगणानि रथ्यादीनि संसिक्तानि यस्यां ताम्। प्रकीर्णा माल्यादयो यस्यां ताम् ॥ २१ ॥ २२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शरणं प्राप्तः । नन्विंद्रियपरतंत्रस्यैतदपि कुतस्तत्राह । तच्चापीति ॥ हे ईश अंतर्यामिंस्त्वदंघ्र्युपगमनं चासतां दुरापमतो भवतोऽनुग्रह एवेत्यहं मन्ये । अनुग्रहे सतीति वा । ननु सतां सेवयेदं भवतीति किं मदनुग्रहेणेत्यत आह । पुंस इति ॥ जीवस्य संसारस्यापवर्गः समाप्तिर्यदा त्वत्कृपया भवेत्संभावनास्पदं भवति हे अब्जनाभ तदा सदुपासना संपद्यते तयैव त्वयि मतिर्भवेत् । त्वत्कृपां विना न सत्सेवा नतरां त्वन्मतिर्नतमां मुक्तिरित्यर्थः ॥ २८ ॥ पादयोः पतन्प्रार्थयते नम इति द्वयेन । विज्ञानमेव मात्रा मूर्तिर्यस्य तस्मै अतएव सर्वप्रत्ययहेतवे समस्तज्ञानकारणाय । किंच पुरुषस्य ये ईशाः सुखदुःखादिप्रापकाः कालकर्मस्वभावादयस्तेषां प्रधानाय नियंत्रे । कुतः । ब्रह्मणे परिपूर्णाय । किंच अनंतशक्तये अनंताः शक्तयो यस्य । यद्वा अनंता मायाख्या शक्तिर्यस्य तस्मै । अथवा प्रधानं प्रकृतिः पुरुषस्तत्प्रवर्तक ईशः काल एतत्त्रितयात्मने ब्रह्मणे । वक्ष्यति च भगवान् । 'प्रकृतिर्ह्यस्योपादानमाधारः पुरुषः परः ॥ सतोऽभिव्यंजकः कालो ब्रह्म तत्त्रितयं त्वहम्' इति ॥ २९ ॥ सर्वप्रत्ययहेतुत्वमभिव्यंजयंस्तौति । नमस्त इति ॥ वासु-

नमो विज्ञानमात्राय सर्वप्रत्ययहेतवे ॥ पुरुषेशप्रधानाय ब्रह्मणेऽनन्तशक्तये ॥ २९ ॥ नमस्ते वासुदेवाय सर्वभूतक्षयाय च ॥ हृषीकेश
नमस्तुभ्यं प्रपन्नं पाहि मां प्रभो ॥ ३० ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे अक्रूरस्तुतिर्नाम चत्वारिंशत्तमो-
ऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥ छ ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ स्तुवतस्तस्य भगवान्दर्शयित्वा जले वपुः ॥ भूयः समाहरत्कृष्णो नटो नाट्यमिवा-
त्मनः ॥ १ ॥ सोऽपि चान्तर्हितं वीक्ष्य जलादुन्मज्ज्य सत्वरः ॥ कृत्वा चावश्यकं सर्वं विस्मितो रथमागमत् ॥ २ ॥ तमपृच्छद्धृषीकेशः किं
ते दृष्टमिवाद्भुतम् ॥ भूमौ वियति तोये वा तथा त्वां लक्षयामहे ॥ ३ ॥ अक्रूर उवाच ॥ अद्भुतानीह यावन्ति भूमौ वियति वा जले ॥
त्वयि विश्वात्मके तानि किं मेऽदृष्टं विपश्यतः ॥ ४ ॥ यत्राद्भुतानि सर्वाणि भूमौ वियति वा जले ॥ तं त्वाऽनुपश्यतो ब्रह्मन्किं मे दृष्टमि-
हाद्भुतम् ॥ ५ ॥ इत्युक्त्वा चोदयामास स्यन्दनं गान्दिनीसुतः ॥ मथुरामनयद्रामं कृष्णं चैव दिनात्यये ॥ ६ ॥ मार्गे ग्रामजना राजंस्तत्र
तत्रोपसङ्गताः ॥ वसुदेवसुतौ वीक्ष्य प्रीता दृष्टिं न चाददुः ॥ ७ ॥ तावद्व्रजौकसस्तत्र नन्दगोपादयोऽग्रतः ॥ पुरोपवनमासाद्य प्रती-
क्षन्तोऽवतस्थिरे ॥ ८ ॥ तान्समेत्याह भगवानक्रूरं जगदीश्वरः ॥ गृहीत्वा पाणिना पाणिं प्रश्रितं प्रहसन्निव ॥ ९ ॥

देवाय चित्ताधिष्ठात्रे । सर्वभूतक्षयाय, क्षय आश्रयः । अहंकारश्च प्राणिनामाश्रयः । ततश्चाहंकाराधिष्ठात्रे संकर्षणायेत्यर्थः । हृषीकेशेति । बुद्धिमनसोरधिष्ठात्रोः प्रद्युम्नानिरुद्धयोरेकीकृत्य ग्रहणम् । शरणागतं मां पाहीति प्रार्थना ॥ ३० ॥ इति दशमे पूर्वार्धे टीकायां चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥ 'एकचत्वारिंशकेऽहन्व्रजकं प्रविशन्पुरीम् ॥ ततो वरानदात्तुष्टः सुदाम्नो वायकस्य च ॥ १ ॥ सशंकमक्रूरमनः प्रबोध्य स्वधाम संदर्शनसत्कृपातः ॥ स्वराजधानीं मथुरामपश्यदलंकृतानंतमहोत्सवाढ्याम् ॥ २' ॥ १ ॥ ॥ २ ॥ ३ ॥ भूमौ वियति जले वा यावंत्यद्भुतानि तानि त्वय्येव संति तं च त्वां पश्यतो मे किमद्भुतमदृष्टम् । अपितु सर्वं दृष्टमित्यर्थः ॥ ४ ॥ ननु मत्प्राप्तेः पूर्वमेव त्वं विस्मितमुखो लक्षितोऽस्यतो भूमौ वियति जले वा किमप्यद्भुतं दृष्टमेवेति चेदत आह । यत्राद्भुतानीति ॥ यत्र त्वयि सर्वाण्यद्भुतानि संति तं त्वामिह पश्यतो मेऽन्यत्र भूम्यादौ किमद्भुतं दृष्टम् । त्वां विना न तत्र किंचिदद्भुतमित्यर्थः । ब्रह्मन् हे परमेश्वरेत्यर्थः । ब्रह्मेति वा पाठः ॥ ५ ॥ गांदिनीसुतोऽक्रूरः ॥ ६ ॥ दृष्टिं नाददुः पश्यंत एव स्थिता इत्यर्थः ॥ ७ ॥ रामकृष्णागमनं प्रतीक्षमाणाः स्थिताः ॥ ८ ॥ प्रश्रितं विनीतम् ॥ ९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

न केवलमेतावत्किन्तु सर्वोऽप्ययं प्रपंचस्त्वदवयवभूत एवेति वदन्नेवं सत्यपि प्रपंचस्य षड् जन्मादयो विकारास्त्वयि न प्रसज्जंते तस्य त्वयि कल्पितत्वादित्याह । त्वयीति ॥ अव्ययात्मनि पुरुषे पूर्णे लोकादयः संजिहते प्रचरंति । हे अव्ययात्मन्निति वा । कथंभूते त्वयि । मनोमये मनःप्रधाने मनोवृत्तिव्यंग्ये दृश्यते त्वग्र्यया बुद्ध्या । 'मनसैवानुद्रष्टव्यः' इत्यादिश्रुतेः । जले यथा जलौकसः सूक्ष्मप्राण्यंडराशयो यथा चोदुंबरांतः केसरेषु मशकाः परस्परवार्तानभिज्ञा एवमनंतानि ब्रह्मांडानि त्वयि संचरंतीत्यर्थः ॥ १५ ॥ तस्मादेवंभूतं तव स्वरूपं दुरवगाहमिति त्वदवतारकथामृतमेव संतः सेवंत इत्याह । यानि यानीति ॥ आमृष्टा परिमार्जिता शुक् येषां ते ॥ १६ ॥ अतः स्वयमप्यवतारान्नमस्यति । नम इति ॥ हयशीर्ष्णे हयग्रीवाय । मधुकैटभयोर्मृत्यवे हंत्रे ॥ १७ ॥ अकूपाराय कूर्माय । क्षित्युद्धारो विहारो यस्य तस्मै ॥ १८ ॥ १९ ॥ भृगूणां

त्वय्यव्ययात्मन्पुरुषे प्रकल्पिता लोकाः सपाला बहुजीवसङ्कुलाः ॥ यथा जले सञ्जिहते जलौकसोऽप्युदुम्बरे वा मशका मनोमये ॥ १५ ॥ यानि यानीह रूपाणि क्रीडनार्थं बिभर्षि हि ॥ तैरामृष्टशुचो लोका मुदा गायन्ति ते यशः ॥ १६ ॥ नमः कारणमत्स्याय प्रलयाब्धिचराय च ॥ हयशीर्ष्णे नमस्तुभ्यं मधुकैटभमृत्यवे ॥ १७ ॥ अकूपाराय बृहते नमो मन्दरधारिणे ॥ क्षित्युद्धारविहाराय नमः सूकरमूर्तये ॥ १८ ॥ नमस्तेऽद्भुतसिंहाय साधुलोकभयापह ॥ वामनाय नमस्तुभ्यं क्रान्तत्रिभुवनाय च ॥ १९ ॥ नमो भृगूणां पतये दृप्तक्षत्रवनच्छिदे ॥ नमस्ते रघुवर्याय रावणान्तकराय च ॥ २० ॥ नमस्ते वासुदेवाय नमः संकर्षणाय च ॥ प्रद्युम्नायानिरुद्धाय सात्वतां पतये नमः ॥ २१ ॥ नमो बुद्धाय शुद्धाय दैत्यदानवमोहिने ॥ म्लेच्छप्रायक्षत्रहन्त्रे नमस्ते कल्किरूपिणे ॥ २२ ॥ भगवन् जीवलोकोऽयं मोहितस्तव मायया ॥ अहंममेत्यसद्ग्राहो भ्राम्यते कर्मवर्त्मसु ॥ २३ ॥ अहं चात्मात्मजागारदारार्थस्वजनादिषु ॥ भ्रमामि स्वप्नकल्पेषु मूढः सत्यधिया विभो ॥ २४ ॥ अनित्यानात्मदुःखेषु विपर्ययमतिर्ह्यहम् ॥ द्वन्द्वारामस्तमोविष्टो न जाने त्वात्मनः प्रियम् ॥ २५ ॥ यथाऽबुधो जलं हित्वा प्रतिच्छन्नं तदुद्भवैः ॥ अभ्येति मृगतृष्णां वै तद्वत्त्वाऽहं पराङ्मुखः ॥ २६ ॥ नोत्सहेऽहं कृपणधीः कामकर्महतं मनः ॥ रोद्धुं प्रमाथिभिश्चाक्षैर्ह्रियमाणमितस्ततः ॥ २७ ॥ सोऽहं तवांघ्र्युपगतोऽस्म्यसतां दुरापं तच्चाप्यहं भवदनुग्रह ईश मन्ये ॥ पुंसो भवेद्यर्हि संसरणापवर्गस्त्वय्यब्जनाभ सदुपासनया मतिः स्यात् ॥ २८ ॥

पतये परशुरामाय ॥ २० ॥ चतुर्व्यूहरूपेण प्रणमति, नमस्ते वासुदेवायेति ॥ २१ ॥ २२ ॥ एवं स्तुत्वा बंधमोक्षं प्रार्थयितुमाह । भगवन्निति ॥ असति देहादौ ग्राह आग्रहो यस्य सः । असन् ग्राहो यस्येति वा ॥ २३ ॥ न केवलमयं लोकोऽहमपि तथैवेत्याह । अहं चेति ॥ २४ ॥ मूढत्वमेव प्रकटयति । विपर्ययमतिरिति ॥ अनित्ये कर्मफले नित्यमित्यनात्मनि देहे आत्मेति दुःखरूपे गृहादौ सुखमिति विपरीतमतिरित्यर्थः । द्वंद्वेषु सुखदुःखादिष्वारमति क्रीडतीति तथा सः । ननु दुःखे कुतो रतिस्तत्राह । तमोविष्टस्तमसा व्याप्तोऽत आत्मनः प्रियं प्रेमास्पदं त्वा त्वां न जान इत्यर्थः ॥ २५ ॥ तदेव सदृष्टांतमाह । यथेति ॥ तस्माज्जलादुद्भवंतीति तदुद्भवानि तृणादीनि तैः । तथा मायाच्छन्नं त्वा त्वामहं हित्वा पराङ्मुखो देहाभिमुखो वर्ते इति ॥ २६ ॥ नन्वेवं जानतः कुतो विषयाभिमुखता तत्राह । नोत्सह इति । कृपणा विषयवासना युक्ता धीर्यस्य सः अतएव कामकर्मभ्यां हतं क्षुभितमिन्द्रियैश्च बलिभिर्विषयसंयुक्तैरितस्तत आकृष्यमाणं मनो रोद्धुं नियंतुं न शक्नोमीति ॥ २७ ॥ तदेवमस्वतंत्रो यः सोऽहं तवांघ्रिमुपगतः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आह । नाना वज्रहस्तादीनि रूपाणि येषां ते येऽमरास्तेषामाख्यया नाम्ना त्वामेव यजंत इति । अयं भावः । ऐंद्रवारुणादिसूक्तैरिंद्रादयः सर्वैश्वर्येण प्रकाश्यंते, न च सर्वेश्वरा बहवः संभवंत्यतो नामभेदेन त्वामेव यजंत इति । तथाच श्रुतिः । " स प्रथमः स प्रकृतिर्विश्वकर्मा स प्रथमो मित्रावरुणोऽग्निः स प्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वांस्तस्मा इंद्राय हविराजुहोति " इति ॥ ५ ॥ ज्ञानयज्ञेन समाधिना ॥ ६ ॥ सांख्ययोगत्रयीमार्गा उक्ता वैष्णवशैवमार्गावाह द्वयेन । अन्येचेति ॥ संस्कृतात्मानो वैष्णवशैवदीक्षया दीक्षिताः संतस्ते त्वयाऽभिहितेन पंचरात्रादिविधिना त्वन्मयास्त्वन्मयत्वेनात्मानं चिंतयंतस्त्वदेकप्रधाना इति वा वासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धभेदेन बहुमूर्तिं नारायणरूपेणैकमूर्तिकं च त्वामेव यजंति ॥ ७ ॥ बह्वाचार्यविभेदेनेति नानाभेदशैवपाशुपतादिमार्गेण ॥ ८ ॥ येऽपि क्षुद्रदेवताभक्तास्तेऽपि त्वामेव यजंतीत्याह । सर्व एवेति ॥ हे सर्वदेवमय । नन्वेते परस्परदेवताधिक्षेपकलहव्याकुलचित्ताः कथमेकमेव यजंतीत्युच्यते तत्राह । यद्यप्यन्यधिय इति । बुद्धिमात्रभेदो न वस्तुभेद इत्यर्थः ॥ ९ ॥ तस्मात्सर्वे मार्गास्त्वय्येव पर्यवस्यंतीति सदृष्टांतमाह । यथेति ॥ अद्रेः सकाशात्सर्वतः प्रभवंति नद्यस्ताः पुनः पर्जन्येनापूरिता बहुस्रोतसः सत्यः सर्वतः सिंधुमेव विशंति यथा तद्वदेता

एके त्वाऽखिलकर्माणि संन्यस्योपशमं गताः ॥ ज्ञानिनो ज्ञानयज्ञेन यजन्ति ज्ञानविग्रहम् ॥ ६ ॥ अन्ये च संस्कृतात्मानो विधिनाऽभिहितेन ते ॥ यजन्ति त्वन्मयास्त्वां वै बहुमूर्त्येकमूर्तिकम् ॥ ७ ॥ त्वामेवान्ये शिवोक्तेन मार्गेण शिवरूपिणम् ॥ बह्वाचार्यविभेदेन भगवन्समुपासते ॥ ८ ॥ सर्व एव यजन्ति त्वां सर्वदेवमयेश्वरम् ॥ येऽप्यन्यदेवताभक्ता यद्यप्यन्यधियः प्रभो ॥ ९ ॥ यथाऽद्रिप्रभवा नद्यः पर्जन्यापूरिताः प्रभो ॥ विशन्ति सर्वतः सिन्धुं तद्वत्त्वां गतयोऽन्ततः ॥ १० ॥ सत्त्वं रजस्तम इति भवतः प्रकृतेर्गुणाः ॥ तेषु हि प्राकृताः प्रोता आब्रह्मस्थावरादयः ॥ ११ ॥ तुभ्यं नमस्तेऽस्त्वविषक्तदृष्टये सर्वात्मने सर्वधियां च साक्षिणे ॥ गुणप्रवाहोऽयमविद्यया कृतः प्रवर्त्तते देवनृतिर्यगात्मसु ॥ १२ ॥ अग्निर्मुखं तेऽवनिरङ्घ्रिरीक्षणं सूर्यो नभो नाभिरथो दिशः श्रुतिः ॥ द्यौः कं सुरेन्द्रास्तव बाहवोऽर्णवाः कुक्षिर्मरुत्प्राणबलं प्रकल्पितम् ॥ १३ ॥ रोमाणि वृक्षौषधयः शिरोरुहा मेघाः परस्यास्थिनखानि तेऽद्रयः ॥ निमेषणं रात्र्यहनी प्रजापतिर्मेढ्रस्तु वृष्टिस्तव वीर्यमिष्यते ॥ १४ ॥

गतयो मार्गा अंततस्त्वामेव विशंतीति ॥ १० ॥ अत्र हेतुमाह । सत्त्वमिति ॥ भवतः शक्तिर्या प्रकृतिस्तस्याः सत्त्वादयो गुणा अतः प्राकृताः प्रकृतिकार्योपाधया ब्रह्मपर्यंताः स्थावरादयो जीवाः स्वोपाधिद्वारा तेषु गुणेषु प्रोताः प्रविष्टास्ते च प्रकृतौ सा च त्वयीति । अतः क्रमेणोपाधिलयात्सर्वेऽपि त्वामेव विशंतीति । यद्वा भवतः प्रकृतेर्गुणेषु प्रोता ब्रह्मादयो भवद्व्यतिरिक्ता न संत्यतस्त्वमेव सर्वदेवमय इति ॥ ११ ॥ ननु भवतः प्रकृतेरिति वदन्ममापि प्रकृतिसंबंधं ब्रवीषि ततश्च तेषां मम च को विशेषः स्यादित्याशंक्य विशेषमाह । तुभ्यमिति ॥ अविषक्तदृष्टयेऽलिप्तबुद्धये । कुतः । सर्वात्मने । स्वव्यतिरिक्ताभावादविषक्तदृष्टित्वमित्यर्थः । किंच सर्वधियां साक्षिणे सर्वबुद्धिसाक्षित्वान्न क्वापि बुद्धिलेप इत्यर्थः । इतरे तु संसरंतीत्याह । गुणप्रवाह इति ॥ देवनृतिर्यञ्च आत्मानो येषां तेषु देवादिशरीराभिमानिष्वित्यर्थः । त्वदविद्यया कृतोऽयं गुणप्रवाहः प्रवर्ततेऽतो महान्विशेष इत्यर्थः ॥ १२ ॥ सर्वात्मन इत्यनेनोक्तं सगुणं स्तौति अग्निर्मुखमिति द्वाभ्याम् । अग्न्यादीननूद्येश्वरावयवता विधीयते योऽयमग्निः स तु तव मुखमित्यादिवचनव्यक्त्या । ईक्षणं चक्षुः । श्रुतिः श्रवणेन्द्रियम् । कं मूर्द्धा । प्राणश्च बलं च तत् ॥ १३ ॥ अद्रयः परस्य तेऽस्थिनखानि ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तैः परं दैवमिति च । श्रेष्ठैर्वचोभिः पृथग्भावैर्वचोभिरिति वा ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ विद्याविद्ये जीवानां मुक्तिसंसृतिहेतू माया तयोः कारणम् । शक्तिर्ह्लादिनी संविज्ज्ञानमाभिर
न्याभिश्च निषेवितम् ॥ ५५ ॥ विलोक्य सुभृशं प्रीतोऽस्मत्कृष्णोऽसावेवंभूतः परमेश्वर इति ज्ञात्वेति ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ इति दशमे पूर्वार्धे टीकायामेकोनचत्वारिंशो-
ऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ 'चत्वारिंशे ततोऽक्रूरः कृष्णं मत्वेश्वरेश्वरम् ॥ प्रणम्य भक्त्या तुष्टाव सगुणागुणभेदतः ॥ १ ॥' श्रीकृष्णं प्रणमति । नतोऽस्मीति ॥ हे कृष्ण त्वा त्वां
नतोऽस्मि । त्वमस्मत्पितृव्यः कुतो मां बालं नतोऽसि तत्राह । आद्यं पुरुषमव्ययं चानादिनिधनमित्यर्थः । कुत एतत् । अखिलहेतूनां हेतुम् । स तु नारायणो नाहमिति
चेत्तत्राह । नारायणं त्वाम् । किं नारायण इति मां स्तौषि, काऽत्र स्तुतिः, सत्यमेवेत्याह । यन्नाभिजातादिति । यतो ब्रह्मणः ॥ १ ॥ अखिलहेतुत्वं प्रपंचयति । भूरिति ॥
खस्यादिरहंकारः । अजा माया तस्या आदिः पुरुषः । एते ये जगतो हेतवस्ते सर्वे त्वदंगभूता अंगाच्छ्रीमूर्तेर्भूताः । उपसर्जनभूता वा ॥ २ ॥ नन्वतिस्तुतिः कथं क्रियतेऽह-

प्रह्रादनारदवसुप्रमुखैर्भागवतोत्तमैः ॥ स्तूयमानं पृथग्भावैर्वचोभिरमलात्मभिः ॥ ५४ ॥ श्रिया पुष्ट्या गिरा कान्त्या कीर्त्या तुष्ट्येलयो-
र्जया ॥ विद्ययाऽविद्यया शक्त्या मायया च निषेवितम् ॥ ५५ ॥ विलोक्य सुभृशं प्रीतो भक्त्या परमया युतः ॥ हृष्यत्तनूरुहो
भावपरिक्लिन्नात्मलोचनः ॥ ५६ ॥ गिरा गद्गदयाऽस्तौषीत्सत्त्वमालम्ब्य सात्वतः ॥ प्रणम्य मूर्ध्नाऽवहितः कृताञ्जलिपुटः शनैः ॥ ५७ ॥
इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे अक्रूरप्रतिथाने एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ अक्रूर उवाच ॥
नतोऽस्म्यहं त्वाऽखिलहेतुहेतुं नारायणं पूरुषमाद्यमव्ययम् ॥ यन्नाभिजातादरविन्दकोशाद्ब्रह्माऽऽविरासीद्यत एष लोकः ॥ १ ॥
भूस्तोयमग्निः पवनः खमादिर्महानजादिर्मनइन्द्रियाणि ॥ सर्वेन्द्रियार्था विबुधाश्च सर्वे ये हेतवस्ते जगतोऽङ्गभूताः ॥ २ ॥ नैते स्वरूपं
विदुरात्मनस्ते ह्यजादयोऽनात्मतया गृहीताः ॥ अजोऽनुबद्धः सगुणैरजाया गुणात्परं वेद न ते स्वरूपम् ॥ ३ ॥ त्वां योगिनो यज-
न्त्यद्धा महापुरुषमीश्वरम् ॥ साध्यात्मं साधिभूतं च साधिदैवं च साधवः ॥ ४ ॥ त्रय्या च विद्यया केचित्त्वां वै वैतानिका द्विजाः ॥
यजन्ते विततैर्यज्ञैर्नानारूपामराख्यया ॥ ५ ॥

मेवान्यत उत्पन्नस्तत्परतंत्रश्चेत्याशंक्य तवैषा माया त्वत्पारमार्थ्यं तु न कोऽपि वेदेत्याह । नैत इति ॥ एते अज आदिर्येषां ते आत्मनस्ते स्वरूपं न विदुः । अनात्मतया
जडत्वेन कारणेन । जडत्वे हेतुः । गृहीताः प्रत्यक्षादिभिर्दृष्टाः न ह्यजडो दृग्गोचर इति भावः । ननु जडा मां मा जानंतु जीवस्तु ज्ञास्यतीत्यत आह । अज इति ॥
सोऽजो ब्रह्माऽप्यजाया गुणैरनुबद्ध आवृतो गुणातीतं ते तव स्वरूपं न वेदान्यः कुतो ज्ञास्यतीति । यद्वा प्रकृत्यादय आत्मनः स्वरूपं तव स्वरूपं च न विदुः । जड-
त्वादेव जीवस्तु तानात्मानं च वेत्ति न पुनस्त्वत्स्वरूपमिति । यथोक्तं हंसगुह्ये । 'देहोऽसवोऽक्षा मनवोऽभूतमात्रा नात्मानमन्यं च विदुः परं यत् ॥ सर्वं पुमान्वेद गुणांश्च
तज्ज्ञो न वेद सर्वज्ञमनंतमीडे' इति ॥ ३ ॥ ननु यदि केऽपि न जानंति कथं तर्हि संसारनिवृत्तिर्जीवानामित्याशंक्य साक्षादगोचरत्वेऽपि येन केनापि मार्गेण भजतां त्वं
गम्योऽसीत्याह । त्वां योगिन इति ॥ हैरण्यगर्भादयोऽध्यात्माधिभूताऽधिदैवसाक्षिणं महापुरुषं तदंतर्यामिस्वरूपमीश्वरं नियंतारं च यजंति ॥ ४ ॥ तदेवं सांख्ययोगावे-
कीकृत्योक्तौ त्रयीमार्गं कर्मज्ञानभेदेन दर्शयति । त्रय्या चेति श्लोकद्वयेन ॥ वैतानिकाः कर्मयोगिनस्त्वां वै त्वामेव यजंते । ननु ते इंद्रवरुणवाय्वादीन्यजंते न तु मामित्यत

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कृष्णमनु प्रस्थापिता आत्मानश्चित्तानि याभिस्ताः लेख्यमयपुत्रिका इव निश्चलाः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ वृक्षाणां षंडं समूहमुपव्रज्य ॥ ३९ ॥ शत्रुभ्यः शंकितः सन् रथोपरि निवेश्य ॥ ४० ॥ ब्रह्म वेदं जपन् । 'क्वेमौ बालौ क्व तौ मच्छाविति शंकितचेतसे ॥ अक्रूराय जले रूपमत्याश्चर्यं व्यदर्शयत्' ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ सिद्धादिभिः स्तूयमानम् ॥ ४४ ॥ सहस्रं शिरांसि यस्य तम् । सहस्रफणेषु मौलयो यस्य संतीति तथा तम् । नीले अंबरे यस्य तम् । बिसवत्कमलनालवच्छ्वेतम् । शृंगैः शिखरैः श्वेतं कैलासमिव स्थितम् ॥ ४५ ॥ तस्योत्संगे कुंडलीकृतदेहार्धे विलोक्येत्येकादशेन श्लोकेनान्वयः ॥ ४६ ॥ शोभने भ्रुवौ यस्य उन्नता नासिका यस्य तं च तं च ।

यावदालक्ष्यते केतुर्यावद्रेणू रथस्य ॥ अनुप्रस्थापितात्मानो लेख्यानीवोपलक्षिताः ॥ ३६ ॥ ता निराशा निववृतुर्गोविन्दविनिवर्तने ॥ विशोका अहनी निन्युर्गायन्त्यः प्रियचेष्टितम् ॥ ३७ ॥ भगवानपि संप्राप्तो रामाक्रूरयुतो नृप ॥ रथेन वायुवेगेन कालिन्दीमघनाशिनीम् ॥ ३८ ॥ तत्रोपस्पृश्य पानीयं पीत्वा मृष्टं मणिप्रभम् ॥ वृक्षषण्डमुपव्रज्य सरामो रथमाविशत् ॥ ३९ ॥ अक्रूरस्तावुपामन्त्र्य निवेश्य च रथोपरि ॥ कालिन्द्या ह्रदमागत्य स्नानं विधिवदाचरत् ॥ ४० ॥ निमज्ज्य तस्मिन्सलिले जपन्ब्रह्म सनातनम् ॥ तावेव ददृशेऽक्रूरो रामकृष्णौ समन्वितौ ॥ ४१ ॥ तौ रथस्थौ कथमिह सुतावानकदुन्दुभेः ॥ तर्हि स्वित्स्यन्दने नस्त इत्युन्मज्ज्य व्यचष्ट सः ॥ ४२ ॥ तत्रापि च यथापूर्वमासीनौ पुनरेव सः ॥ न्यमज्जद्दर्शनं यन्मे मृषा किं सलिले तयोः ॥ ४३ ॥ भूयस्तत्रापि सोऽद्राक्षीत्स्तूयमानमहीश्वरम् ॥ सिद्धचारणगन्धर्वैरसुरैर्नतकन्धरैः ॥ ४४ ॥ सहस्रशिरसं देवं सहस्रफणमौलिनम् ॥ नीलाम्बरं बिसश्वेतं शृङ्गैः श्वेतमिव स्थितम् ॥ ४५ ॥ तस्योत्सङ्गे घनश्यामं पीतकौशेयवाससम् ॥ पुरुषं चतुर्भुजं शान्तं पद्मपत्रारुणेक्षणम् ॥ ४६ ॥ चारुप्रसन्नवदनं चारुहासनिरीक्षणम् ॥ सुभ्रून्नसं चारुकर्णं सुकपोलारुणाधरम् ॥ ४७ ॥ प्रलम्बपीवरभुजं तुंगांसोरस्थलश्रियम् ॥ कम्बुकण्ठं निम्ननाभिं वलिमत्पल्लवोदरम् ॥ ४८ ॥ बृहत्कटितटश्रोणिकरभोरुद्वयान्वितम् ॥ चारुजानुयुगं चारुजंघायुगलसंयुतम् ॥ ४९ ॥ तुंगगुल्फारुणनखव्रातदीधितिभिर्वृतम् ॥ नवाङ्गुल्यङ्गुष्ठदलैर्विलसत्पादपङ्कजम् ॥ ५० ॥ सुमहार्हमणिव्रातकिरीटकटकाङ्गदैः ॥ कटिसूत्रब्रह्मसूत्रहारनूपुरकुण्डलैः ॥ ५१ ॥ भ्राजमानं पद्मकरं शंखचक्रगदाधरम् ॥ श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत्कौस्तुभं वनमालिनम् ॥ ५२ ॥ सुनन्दनन्दप्रमुखैः पार्षदैः सनकादिभिः ॥ सुरेशैर्ब्रह्मरुद्राद्यैर्नवभिश्च द्विजोत्तमैः ॥ ५३ ॥

शोभनौ कपोलौ यस्य अरुणावधरौ यस्य तं च तं च ॥ ४७ ॥ तुंगावंसौ यस्य उरस्थले श्रीर्यस्य तं च तं च । वलिमत्पल्लवोदरं वलयस्तिर्यङ्निम्नरेखा यस्य संति तद्वलिमत्तच्च तत्पल्लववदश्वत्थदलसदृशमुदरं यस्य तम् ॥ ४८ ॥ कटितटं च श्रोणिश्च करभसदृशमूरुद्वयं च बृहच्च तत्कटितटश्रोणिकरभोरुद्वयं च तेनान्वितम् । यद्वा बृहद्भ्यां कटितटश्रोणिभ्यां करभोरुद्वयेन चान्वितम् ॥ ४९ ॥ तुंगावीषदुन्नतौ गुल्फावरुणनखव्राताश्च तेषां दीधितिभिः । तथा नवाः कोमला अंगुल्योऽङ्गुष्ठौ च तान्येव दलानि तैश्च विलसच्छोभमानं पादपंकजं यस्य तम् ॥ ५० ॥ सुमहार्हा मणिव्राता येषु तैः किरीटादिभिः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ पृथक् पृथक् भावोऽभिप्रायो येषां तैः । तत्र पार्षदैः स्वामीति स्तूयमानम् । सनकादिभिर्ब्रह्मेति । ब्रह्माद्यैर्महेश्वर इति । मरीच्यादिभिर्द्विजोत्तमैः परः प्रजापतिरिति । वसुरूपरिचरः । प्रह्लादनारदवसवः प्रमुखा मुख्या येषां

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सुतं द्रक्ष्यंति तथा ये चाध्वनि गच्छंतं द्रक्ष्यंति तेषामपि दृशो भविष्यतीति । यद्वा दृश इति द्वितीया । तेषां दृशो नेत्राणि महोत्सवो भविष्यते प्राप्स्यति, प्राप्त्यर्थस्य भवतेरात्मनेपदित्वात् ॥ २५ ॥ अक्रूरं शपंत्य आहुः । मैतद्विधस्येति । एषा विधा विधानं कर्म यस्य अतएव निष्कृपस्याक्रूर इति शोभनं नाम माभूत् । तत्र हेतुः । अतीव दारुण इत्यादि । प्रियात्प्राणादपि प्रियतरं कृष्णमध्वनः पारमस्मद्दृग्गोचरत्वादतिदूरं देशं नेष्यति ॥ २६ ॥ अहो धिगस्मज्जीवितमित्याहुः । अनार्द्रधीरिति ॥ अनार्द्रा कठिना धीर्यस्य स तावदेष कृष्णो रथमधिरूढः । अस्याविनयमालक्ष्य स्थविरैश्चोपेक्षितम् । तेन निवारितवंत इत्यर्थः । किंच दैवं चेति । अयं भावः । यदि दैवमस्मा-कमनुकूलं भवेत्तर्हि विघ्नैः कश्चिदेषां मध्ये प्रतिहन्येत अकस्माद्वज्रपातो वा भवेत् । अन्यद्वा किंचिदनिष्टं स्यान्नतु तत्किंचिदस्तीति ॥ २७ ॥ परस्परं संमंत्र्य साहसमधिरुह्या-हुः । निवारयाम इति ॥ अकरिष्यन्करिष्यंति । निमिषार्धदुस्त्यजान्मुकुंदसंगाद्विध्वंसितानि वियोजितान्यतएव दीनानि चेतांसि यासाम् । एवंभूतानामस्माकं न मृत्योरपि

मैतद्विधस्याकरुणस्य नाम भूदक्रूर इत्येतदतीव दारुणः ॥ योऽसावनाश्वास्य सुदुःखितं जनं प्रियात्प्रियं नेष्यति पारमध्वनः ॥ २६ ॥
अनार्द्रधीरेष समास्थितो रथं तमन्वमी च त्वरयन्ति दुर्मदाः ॥ गोपा अनोभिः स्थविरैरुपेक्षितं दैवं च नोऽद्य प्रतिकूलमीहते ॥ २७ ॥
निवारयामः समुपेत्य माधवं किं नोऽकरिष्यन्कुलवृद्धबान्धवाः ॥ मुकुन्दसंगान्निमिषार्धदुस्त्यजाद्दैवेन विध्वंसितदीनचेतसाम् ॥ २८ ॥
यस्यानुरागललितस्मितवल्गुमन्त्रलीलावलोकपरिरम्भणरासगोष्ठ्याम् ॥ नीताः स्म नः क्षणमिव क्षणदा विना तं गोप्यः कथं न्वतित-रेम तमो दुरन्तम् ॥ २९ ॥ योऽह्नः क्षये व्रजमनन्त सखः परीतो गोपैर्विशन्खुररजश्छुरितालकस्रक् ॥ वेणुं क्वणन्स्मितकटाक्षनिरीक्ष-णेन चित्तं क्षिणोत्यमुमृते नु कथं भवेम ॥ ३० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं ब्रुवाणा विरहातुरा भृशं व्रजस्त्रियः कृष्णविषक्तमानसाः ॥
विसृज्य लज्जां रुरुदुः स्म सुस्वरं गोविन्द दामोदर माधवेति ॥ ३१ ॥ स्त्रीणामेवं रुदन्तीनामुदिते सवितर्यथ ॥ अक्रूरश्चोदयामास कृत-मैत्रादिको रथम् ॥ ३२ ॥ गोपास्तमन्वसज्जन्त नन्दाद्याः शकटैस्ततः ॥ आदायोपायनं भूरि कुम्भान्गोरससंभृतान् ॥ ३३ ॥ गोप्यश्च दयितं कृष्णमनुव्रज्यानुरञ्जिताः ॥ प्रत्यादेशं भगवतः कांक्षन्त्यश्चावतस्थिरे ॥ ३४ ॥ तास्तथा तप्यतीर्वीक्ष्य स्वप्रस्थाने यदूत्तमः ॥
सान्त्वयामास सप्रेमैरायास्य इति दौत्यकैः ॥ ३५ ॥

भयमित्यर्थः ॥ २८ ॥ इतोऽपि कारणादवश्यं साहसमेवावलंबनीयमित्याहुः । हे गोप्यो यस्य ललितं स्मितं च वल्गु मंत्रश्च लीलावलोकश्च परिरंभणं चानुरागेणैतानि यस्यां रासगोष्ठ्यां रासक्रीडासभायां नोऽस्माभिः क्षणदा रात्रयः क्षणमिव नीतास्तममुं कृष्णं विना दुरंतं तमो विरहदुःखं कथं नु अतितरेम । न कथंचिदित्यर्थः ॥ २९ ॥ किंच आस्तां तावत्तमोऽतितरणं जीवनमेव कथं स्यादित्याहुः । य इति ॥ अह्नः क्षये दिनावसाने खुररजोभिश्छुरिता धूसरा अलकाः स्रजश्च यस्य स व्रजं विशन् स्मितेन यत्क-टाक्षनिरीक्षणं तेन नश्चित्तं क्षिणोति हरति । अमुं कृष्णं विना कथं भवेम जीवेम ॥ ३० ॥ कृष्णे विषक्तानि मानसानि यासाम् । सुस्वरमुच्चैः ॥ ३१ ॥ 'क्रूरमक्रूरतः श्रुत्वा

कंसं कंसनिषूदनः ॥ गोपीमनोरथारामः सरामः स्वपुरं ययौ ॥' स्त्रीणामिति ॥ ता अनादृत्य कृतमैत्रादिको मैत्रं मित्रदैवतं संध्योपासनं तदादिकर्म कृतं येन सः ॥ ३२ ॥ अन्वसज्जंतान्वगच्छन् ॥ ३३ ॥ अनुरंजिताः परावृत्य निरीक्षणादिभिः किंचिदानंदिताः । प्रत्यादेशं प्रत्याख्यानम् ॥ ३४ ॥ तप्यतीः संतप्यमानाः । आयास्ये शीघ्रमागमिष्यामीति दूतवाक्यैः ॥ ३५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अपराः स्त्रियः शौरेर्गिरः स्मरंत्यः संमुमुहुः । कथंभूताः । अनुरागेण यत्स्मितं तेनेरिताः । हृदि स्पृशंतीति हृदिस्पृशो मनोज्ञाः । चित्राणि पदानि यासु ताः ॥ १६ ॥ १७ ॥ विरहेण कातरा विह्वलाः । अच्युते आशयश्चित्तं यासां ताः ॥ १८ ॥ कृष्णसंगतिं विधाय विघट्टयतीति विधातारं प्रत्येकमाक्रोशंत्य आहुः । अहो इति ॥ मैत्र्या हिताचरणेन प्रणयेन स्नेहेन च अकृतार्थानप्राप्तभोगानपि तान्वियुनंक्षि वियोजयसि तस्मान्न तव दया । बालिशोऽपि त्वमित्याहुः । अपार्थकमिति ॥ १९ ॥ विगर्हितं तवेदं कर्मेत्याहुः । यस्त्वमिति ॥ शोकमपनुदतीति शोकापनोदः स चासौ स्मितलेशश्च गूढहासस्तेन सुंदरं मुकुंदस्य वक्त्रं सकृत्प्रदर्श्य पुनस्तस्य पारोक्ष्यमदृश्यतां करोष्यतस्तव कृतं कर्मासाधु निंद्यमित्यर्थः ॥ २० ॥ किंच दत्तापहारित्वेनातिक्रूरस्त्वमित्याहुः । क्रूरस्त्वमिति ॥ नन्वक्रूरो हरति नाहमिति चेदत आहुः । अक्रूरसमाख्ययेति । न ह्येवं कर्तुमन्यः प्रभवत्यतो नामांतरेण स्म ध्रुवं त्वमेवागतोऽसि । कृष्णं हरामि न युष्मच्चक्षुरिति चेन्न । येन त्वद्दत्तेन चक्षुषा मधुद्विष एकदेशे नेत्रवक्त्रादौ त्वदीयं समग्रं सृष्टिनैपुण-

स्मरन्त्यश्चापराः शौरेरनुरागस्मितेरिताः ॥ हृदिस्पृशश्चित्रपदा गिरः संमुमुहुः स्त्रियः ॥ १६ ॥ गतिं सुललितां चेष्टां स्निग्धहासावलोकनम् ॥ शोकापहानि नर्माणि प्रोद्दामचरितानि च ॥ १७ ॥ चिन्तयन्त्यो मुकुन्दस्य भीता विरहकातराः ॥ समेताः संघशः प्रोचुरश्रुमुख्योऽच्युताशयाः ॥ १८ ॥ गोप्य ऊचुः ॥ अहो विधातस्तव न क्वचिद्दया संयोज्य मैत्र्या प्रणयेन देहिनः ॥ तांश्चाकृतार्थान्वियुनङ्क्ष्यपार्थकं विक्रीडितं तेऽर्भकचेष्टितं यथा ॥ १९ ॥ यस्त्वं प्रदर्श्यासितकुन्तलावृतं मुकुन्दवक्त्रं सुकपोलमुन्नसम् ॥ शोकापनोदस्मितलेशसुन्दरं करोषि पारोक्ष्यमसाधु ते कृतम् ॥ २० ॥ क्रूरस्त्वमक्रूरसमाख्यया स्म नश्चक्षुर्हि दत्तं हरसे बताज्ञवत् ॥ येनैकदेशेखिलसर्गसौष्ठवं त्वदीयमद्राक्ष्म वयं मधुद्विषः ॥ २१ ॥ न नन्दसूनुः क्षणभङ्गसौहृदः समीक्षसे नः स्वकृतातुरा बत ॥ विहाय गेहान्स्वजनान्सुतान्पतींस्तद्दास्यमद्धोपगता नवप्रियः ॥ २२ ॥ सुखं प्रभाता रजनी यमाशिषः सत्या बभूवुः पुरयोषितां ध्रुवम् ॥ याः संप्रविष्टस्य मुखं व्रजस्पतेः पास्यन्त्यपाङ्गोत्कलितस्मितासवम् ॥ २३ ॥ तासां मुकुन्दो मधुमञ्जुभाषितैर्गृहीतचित्तः परवान्मनस्व्यपि ॥ कथं पुनर्नः प्रतियास्यतेऽबला ग्राम्याः सलज्जस्मितविभ्रमैर्भ्रमन् ॥ २४ ॥ अद्य ध्रुवं तत्र दृशो भविष्यते दाशार्हभोजान्धकवृष्णिसात्वताम् ॥ महोत्सवः श्रीरमणं गुणास्पदं द्रक्ष्यन्ति ये चाध्वनि देवकीसुतम् ॥ २५ ॥

मद्राक्ष्म दृष्टवत्यो वयं तच्चक्षुः । अयं भावः । मम सर्वं रहस्यमाभिर्ज्ञातमित्यमर्षेणैव कृष्णं वियोजयन्नस्मानंधीकरोषीति ॥ २१ ॥ विधातारं विहाय । परस्परमूचुः । न नंदसूनुरिति । बतेति खेदे । क्षणभंगमस्थिरं सौहृदं यस्य सः । गृहादीन्विहायाद्धा साक्षात्तस्यैव दास्यमुपगताः स्वकृतातुरास्तत्कृतेनैव स्मितादिना परवशा अपि नोऽस्मान्न समीक्षते । नवं नवं प्रियं यस्य सः अत एनं निवारयाम इति भावः ॥ २२ ॥ सेर्ष्यमूचुः । सुखं प्रभातेति ॥ व्रजस्पतेः श्रीकृष्णस्य मुखं पास्यंत्यादरेण द्रक्ष्यंति । कथंभूतम् । अपांगेन नेत्रप्रान्तेनोत्कलितमुज्जृंभितं स्मितमेवासवो रसो यस्मिंस्तत् । यद्वा अपांगोत्कलितस्मितेनासवरूपं यन्मुखम् । ततश्च पानं मुख्यमेव संभावयंति ॥ २३ ॥ ननु द्वित्राणि दिनानि तथा भवतु नाम तथाप्यस्मत्स्नेहाकृष्टः पित्रादिभिश्च परावर्तित आगमिष्यतीत्याशंक्याहुः । हे अबलास्तासां मधुवन्मञ्जुभिर्भाषितैर्वशीकृतचित्तस्तथा तासां सलज्जस्मितैर्विभ्रमैर्भ्रमन्परवान्पित्रादिपरतंत्रोऽपि । यद्वा व्रजे परेऽन्ये बंधवः संति यस्य तथा मनस्वी धीरोऽपि ग्राम्या अविदग्धा नः कथं प्रतियास्यते प्रत्येष्यति न कथंचिदित्यर्थः ॥ २४ ॥ किंच । अस्मदुत्सवभाजोऽन्य एवाद्य भविष्यंतीत्याहुः । अद्येति ॥ तत्र पुरे दाशार्हादीनां दृशो दृष्टेर्महानुत्सवो भविष्यते भविष्यति । ये देवकी-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

'नवात्रिंशे पुरीं गच्छत्यच्युते गोपिकोक्तयः ॥ अक्रूरेणाथ कालिंद्यां विष्णुलोकस्य दर्शनम् ॥ १ ॥' भक्तानां मनोरथाः सत्या भवंतीति द्योतयन्नाह । सुखोपविष्ट इति ॥ रामकृष्णाभ्यामुरु अधिकं मानितः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ हे तात हे सौम्य स्वागतं यथा तथा आगतः । स्वज्ञातिबंधूनां स्वे सुहृदः ज्ञातयः सापिंडाः बंधवो सापिंडाः संबन्धिनः तेषामपि किमनमीवमपापमदुःखं सुखमिति यावत् । अनामयमारोग्यम् ॥ ४ ॥ एवं प्रश्नोऽपि मम नातिसंगत इत्याह । किंन्विति ॥ अंग हे अक्रूर पृच्छे पृच्छामि । नोऽस्माकं कुलस्यामये रोगे नो मातुल इति नाम यस्य तस्मिन् । नः स्वानां ज्ञातीनां तस्य प्रजासु च ॥ ५ ॥ अस्मदस्मन्निमित्तम् । वृजिनं दुःखम् । आर्ययोर्निरपराधयोः । यद्धेतोर्योऽहमेव हेतुस्तस्मात् ॥ ६ ॥ हे सौम्य स्वानां वो दर्शनमद्य मम संजातं तद्दिष्ट्या भद्रम् ॥ ७ ॥ माधवो मधोर्वंशजः ॥ ८ ॥ यो धनुर्मख-

श्रीशुक उवाच ॥ सुखोपविष्टः पर्यंके रामकृष्णोरुमानितः ॥ लेभे मनोरथान्सर्वान्पथि यान्स चकार ह ॥ १ ॥ किमलभ्यं भगवति प्रसन्ने श्रीनिकेतने ॥ तथाऽपि तत्परा राजन्न हि वाञ्छन्ति किंचन ॥ २ ॥ सायन्तनाशनं कृत्वा भगवान्देवकीसुतः ॥ सुहृत्सुवृत्तं कंसस्य पप्रच्छान्यच्चिकीर्षितम् ॥ ३ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ तात सौम्यागतः कच्चित्स्वागतं भद्रमस्तु वः ॥ अपि स्वज्ञातिबन्धूनामनमीवमनामयम् ॥ ४ ॥ किं नु नः कुशलं पृच्छे एधमाने कुलामये ॥ कंसे मातुलनाम्न्यङ्ग स्वानां नस्तत्प्रजासु च ॥ ५ ॥ अहो अस्मदभूद्भूरि पित्रोर्वृजिनमार्ययोः ॥ यद्धेतोः पुत्रमरणं यद्धेतोर्बन्धनं तयोः ॥ ६ ॥ दिष्ट्याऽद्य दर्शनं स्वानां मह्यं वः सौम्यकांक्षितम् ॥ संजातं वर्ण्यतां तात तवागमनकारणम् ॥ ७ ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ पृष्टो भगवता सर्वं वर्णयामास माधवः ॥ वैरानुबन्धं यदुषु वसुदेववधोद्यमम् ॥ ८ ॥ यत्संदेशो यदर्थं वा दूतः संप्रेषितः स्वयम् ॥ यदुक्तं नारदेनास्य स्वजन्मानकदुन्दुभेः ॥ ९ ॥ श्रुत्वाऽक्रूरवचः कृष्णो बलश्च परवीरहा ॥ प्रहस्य नन्दं पितरं राज्ञादिष्टं विजज्ञतुः ॥ १० ॥ गोपान्समादिशत्सोऽपि गृह्यतां सर्वगोरसः ॥ उपायनानि गृह्णीध्वं युज्यन्तां शकटानि च ॥ ११ ॥ यास्यामः श्वो मधुपुरीं दास्यामो नृपते रसान् ॥ द्रक्ष्यामः सुमहत्पर्व यान्ति जानपदाः किल ॥ एवमाघोषयत्क्षत्रा नन्दगोपः स्वगोकुले ॥ १२ ॥ गोप्यस्तास्तदुपश्रुत्वा बभूवुर्व्यथिता भृशम् ॥ रामकृष्णौ पुरीं नेतुमक्रूरं व्रजमागतम् ॥ १३ ॥ काश्चित्तत्कृतहृत्तापश्वासम्लानमुखश्रियः ॥ स्रंसद्दुकूलवलयकेशग्रन्थ्यश्च काश्चन ॥ १४ ॥ अन्याश्च तदनुध्याननिवृत्ताशेषवृत्तयः ॥ नाभ्यजानन्निमं लोकमात्मलोकं गता इव ॥ १५ ॥

च्छद्मासंदेशो यस्य । यदर्थं चाणूरादिभिर्घातनार्थम् । अस्य कृष्णस्य पुरतो वर्णयामास । स्वजन्म कृष्णजन्म । आनकदुंदुभेः सकाशात् ॥ ९ ॥ विजज्ञतुर्विशेषेण ज्ञापयामासतुः ॥ १० ॥ सोऽपि नंदो गोपान्समादिशत् । तदेव दर्शयति गृह्यतामित्यादिना । गोरसः क्षीरादिः उपायनान्युत्तमवस्तूनि ॥ ११ ॥ रसान्घृतादीन् । शब्दछलेनेदं सूचयति अचिकित्स्यस्य रोगस्य चिकित्सार्थं रसान्दास्याम इति । क्षत्रा व्रजरक्षाधिकृतेन । आघोषयत्सर्वतो घोषितवान् ॥ १२ ॥ ताः कृष्णैकजीवना गोप्यस्तत्तदाऽक्रूरमागतमुपश्रुत्येति ॥ १३ ॥ व्यथालिंगान्याह पंचभिः । काश्चिदिति ॥ तेन श्रवणेन कृतो यो हृत्तापस्तेन यः श्वासस्तेन म्लाना मुखश्रीर्यासां ता बभूवुरिति । दुकूलानि च वलयानि च केशग्रंथयश्च स्रंसंतो दुकूलादयो यासां तथाभूताः काश्चन बभूवुरिति ॥ १४ ॥ तस्य श्रीकृष्णस्यानुध्यानेन निवृत्ता अशेषाश्चक्षुरादिवृत्तयो यासां ता इमं लोकं देहमपि न जानंति स्म मुक्ता इवेति ॥ १५ ॥

॥ ४० ॥ दृष्ट्वा च व्यतकयादित्याह । यावत इति ...
एवमिति द्वाभ्याम् । एवमेतेषु भेदेषु चिरं ध्यात्वा स आत्मभूरिति पाठः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ननु मायाश्रयस्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ततः कृष्णं रामं च ददर्श । गावो दुह्यंतेऽस्मिन्निति गोदोहनं तत्स्थानं गतौ प्राप्तौ ॥ २८ ॥ २९ ॥ अनुक्रोशोऽनुकंपा तद्विलसितस्मितयुक्तमीक्षणं ययोस्तौ ॥ ३० ॥ उदारा रुचिरा क्रीडा ययोस्तौ । स्रग्विणौ रत्नस्रग्भिरलंकृतौ ॥ ३१ ॥ प्रधानभूतौ पुरुषौ प्रकृतिपुरुषात्मकौ वा । कुतः आद्यौ । तदपि कुतः जगद्धेतू । अतएव जगत्पती । विपरीतो वा चतुर्णां पदानां हेतुहेतुमद्भावः । जगत्यर्थे पृथिव्या भारापनयनाय स्वांशेन मूर्तिभेदेन बलकेशवौ संतावववतीर्णौ ॥३२॥ स्वप्रभया विगततिमिरा दिशः कुर्वाणौ । कनकाचितौ सुवर्णव्याप्ताविति सालंकारयोः शैलसादृश्यार्थमुक्तम् ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ भगवद्दर्शनाह्लादेन यद्बाष्पं तेन पर्याकुले ईक्षणे यस्य सः । पुलकैराचितं व्याप्तमंगं यस्य सः । स्वाख्यानेऽक्रूरोऽहं नमस्करोमीति कथने नाशक्नोत् ॥ ३५ ॥ अभिप्रेत्याक्रूरोऽयमेतदर्थमागत इति ज्ञात्वा कंसहननसामर्थ्यं द्योतयन्निव रथांगेन चक्रेणांकितो

ददर्श कृष्णं रामं च व्रजे गोदोहनं गतौ ॥ पीतनीलाम्बरधरौ शरदम्बुरुहेक्षणौ ॥ २८ ॥ किशोरौ श्यामलश्वेतौ श्रीनिकेतौ बृहद्भुजौ ॥ सुमुखौ सुन्दरवरौ बालद्विरदविक्रमौ ॥२९॥ ध्वजवज्राङ्कुशाम्भोजैश्चिह्नितैरंघ्रिभिर्व्रजम् ॥ शोभयन्तौ महात्मानावनुक्रोशस्मितेक्षणौ ॥ ३० ॥ उदाररुचिरक्रीडौ स्रग्विणौ वनमालिनौ ॥ पुण्यगन्धानुलिप्तांगौ स्नातौ विरजवाससौ ॥ ३१ ॥ प्रधानपुरुषावाद्यौ जगद्धेतू जगत्पती ॥ अवतीर्णौ जगत्यर्थे स्वांशेन बलकेशवौ ॥ ३२ ॥ दिशो वितिमिरा राजन्कुर्वाणौ प्रभया स्वया ॥ यथा मारकतः शैलो रौप्यश्च कनकाचितौ ॥ ३३ ॥ रथात्तूर्णमवप्लुत्य सोऽक्रूरः स्नेहविह्वलः ॥ पपात चरणोपान्ते दण्डवद्रामकृष्णयोः ॥ ३४ ॥ भगवद्दर्शनाह्लादबाष्पपर्याकुलेक्षणः ॥ पुलकाचितांग औत्कण्ठ्यात्स्वाख्याने नाशकन्नृप ॥ ३५ ॥ भगवांस्तमभिप्रेत्य रथांगाङ्कितपाणिना ॥ परिरेभेऽभ्युपाकृष्य प्रीतः प्रणतवत्सलः ॥ ३६ ॥ सङ्कर्षणश्च प्रणतमुपगुह्य महामनाः ॥ गृहीत्वा पाणिना पाणी अनयत्सानुजो गृहम् ॥ ३७ ॥ पृष्ट्वाऽथ स्वागतं तस्मै निवेद्य च वरासनम् ॥ प्रक्षाल्य विधिवत्पादौ मधुपर्कार्हणमाहरत् ॥ ३८ ॥ निवेद्य गां चातिथये संवाह्य श्रान्तमादृतः ॥ अन्नं बहुगुणं मेध्यं श्रद्धयोपाहरद्विभुः ॥ ३९ ॥ तस्मै भुक्तवते प्रीत्या रामः परमधर्मवित् ॥ मुखवासैर्गन्धमाल्यैः परां प्रीतिं व्यधात्पुनः ॥ ४० ॥ पप्रच्छ सत्कृतं नन्दः कथं स्थ निरनुग्रहे ॥ कंसे जीवति दाशार्ह सौनपाला इवावयः ॥ ४१ ॥ योऽवधीत्स्वस्वसुस्तोकान्क्रोशन्त्या असुतृप्खलः ॥ किं नु स्वित्तत्प्रजानां वः कुशलं विमृशामहे ॥ ४२ ॥ इत्थं सूनृतया वाचा नन्देन सुसभाजितः ॥ अक्रूरः परिपृष्टेन जहावध्वपरिश्रमम् ॥ ४३ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे अक्रूरागमनं नामाष्टत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ छ ॥ ॥

यः पाणिस्तेनाभ्युपाकृष्य तमालिंगितवान् ॥ ३६ ॥ पाणी अंजलिरूपेण संहतावेव गृहीत्वा ॥ ३७ ॥ मधुपर्कं एवार्हणं तस्मिन्वा यदुचितमर्हणमाहरत् आनीय समर्पितवानित्यर्थः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ सत्कृतं संमानितम् । निरनुग्रहेऽक्रूरे कथं केन प्रकारेण स्थ जीवथेत्यर्थः । सौनः पशुघाती स एव पालको येषामवीनां मेषाणां त इव तत्तुल्या इत्यर्थः ॥ ४१ ॥ निरनुग्रहतामाह । योऽवधीदिति । तोकान् तोकानि । असुतृप् असूनेव तर्पयति यः अतः खलः । तस्य कंसस्य प्रजानाम् । हे अक्रूर येषां जीवनमात्रमपि दुर्लभं तेषां वः किं नु कुशलं विचारयाम इति ॥ ४२ ॥ मधुरया वाचा इत्थं सत्कृतः । तथैव वाचापरिपृष्टेन प्रश्नेन । अध्वपरिश्रमं संसारश्रमम् ॥ ४३ ॥
इति श्रीमद्भागवते दशमस्कंधे पूर्वार्धे टीकायामष्टत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ छ ॥ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवं परमानुग्रहं संभाव्य पुनरप्यसंभवमाशंक्य परिहरति । न मयीति ॥ यद्यप्यहं कंसेन प्रहितोऽतस्तस्य दूतस्तथापि मय्यरेरयमिति बुद्धिं नोपैष्यति न करिष्यतीत्यर्थः । यतो विश्वदृक् सर्वज्ञोऽतो मम चेतसोंऽतश्च बहिश्च यदीहितं चेष्टितमेतच्चः क्षेत्रज्ञोंऽतर्यामी नित्यज्ञानेनेक्षते । अयं भावः । चेतसो बहिरेवं कंसमनुवर्तेऽन्तस्तु कृष्णमेव तदेतदसौ हृदि स्थितो जानातीति । यद्वा एतस्य जगत ईहितमिति ॥ १८ ॥ अपि यच्चंघ्रिमूले चरणोपांतेऽवहितं संयतं कृपामृतेनार्द्रया दृशा मामीक्षिता द्रक्ष्यति तर्हि सपद्येव वि-नष्टाखिलकल्मषः परां मुदं वोढा प्राप्स्यामीति ॥ १९ ॥ अथ मां परिरप्स्यते आलिंगिष्यति यदा तदैव मे आत्मा देहस्तीर्थीक्रियतेऽतिपवित्रीकरिष्यते । उच्छ्वसितिश्लथोभविष्यति । अतो देहात् ॥ २० ॥ तत भोस्तातेति । तदा जन्मभृतः सफलजन्मानः । अन्यथा तज्जन्मैव न भवतीत्याह । महीयसेति । महीयसा श्रीकृष्णेन यो ऽनादृतोऽमुष्य तस्य जंतोस्तज्जन्म धिक् ॥ २१ ॥ ननु सुहृदादिषु परिष्वंगसंप्रश्नादयो जीवधर्माः कथमीश्वरे संगच्छंतेऽत आह । न तस्येति ॥ दयितः प्रियस्तद्विपरीतोऽप्रियः

न मय्युपैष्यत्यरिबुद्धिमच्युतः कंसस्य दूतः प्रहितोऽपि विश्वदृक् ॥ योऽन्तर्बहिश्चेतस एतदीहितं क्षेत्रज्ञ ईक्षत्यमलेन चक्षुषा ॥ १८ ॥
अप्यंघ्रिमूलेऽवहितं कृताञ्जलिं मामीक्षिता सस्मितमार्द्रया दृशा ॥ सपद्यपध्वस्तसमस्तकिल्बिषो वोढा मुदं वीतविशंक ऊर्जिताम् ॥१९॥
सुहृत्तमं ज्ञातिमनन्यदैवतं दोर्भ्यां बृहद्भ्यां परिरप्स्यतेऽथ माम् ॥ आत्मा हि तीर्थीक्रियते तदैव मे बन्धश्च कर्मात्मक उच्छ्वसित्यतः
॥ २० ॥ लब्धाङ्गसंगं प्रणतं कृताञ्जलिं मां वक्ष्यतेऽक्रूर ततेत्युरुश्रवाः ॥ तदा वयं जन्मभृतो महीयसो नैवादृतो यो धिगमुष्य जन्म
तत् ॥ २१ ॥ न तस्य कश्चिद्दयितः सुहृत्तमो न चाप्रियो द्वेष्य उपेक्ष्य एव वा ॥ तथापि भक्तान्भजते यथा तथा सुरद्रुमो
यद्वदुपाश्रितोऽर्थदः ॥ २२ ॥ किंचाऽग्रजो माऽवनतं यदूत्तमः स्मयन्परिष्वज्य गृहीतमञ्जलौ ॥ गृहं प्रवेश्याप्तसमस्तसत्कृतं संप्रक्ष्यते
कंसकृतं स्वबन्धुषु ॥ २३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति संचिन्तयन्कृष्णं श्वफल्कतनयोऽध्वनि ॥ रथेन गोकुलं प्राप्तः सूर्यश्चास्तगिरिं नृप
॥ २४ ॥ पदानि तस्याखिललोकपालकिरीटजुष्टामलपादरेणोः ॥ ददर्श गोष्ठे क्षितिकौतुकानि विलक्षितान्यब्जयवांकुशाद्यैः ॥ २५ ॥
तद्दर्शनाह्लादविवृद्धसम्भ्रमः प्रेम्णोर्ध्वरोमाऽश्रुकलाकुलेक्षणः ॥ रथादवस्कन्द्य स तेष्वचेष्टत प्रभोरमून्यंघ्रिरजांस्यहो इति ॥ २६ ॥ देहं-
भृतामियानर्थो हित्वा दम्भं भियं शुचम् ॥ सन्देशाद्यो हरेर्लिंगदर्शनश्रवणादिभिः ॥ २७ ॥

सुहृत्तमो हिततमस्तद्विपरीतो द्वेष्य एतत्सर्वव्यतिरिक्त उपेक्ष्य इति । दयितादयो न संतीति सत्यं तथापि भक्तान्भजते तत्र यथा ये भक्तास्तांस्तथा भजते । 'ये यथा मां प्रपद्यंते तांस्तथैव भजाम्यहम्' इति भगवद्वचनात् । अविषमत्वेऽपि भक्तेभ्य एव फलं ददातीत्यत्र दृष्टांतः । यद्वत्सुरद्रुम इति ॥ २२ ॥ यो मयांजलिः करिष्यते तस्मिन्नेवांजलौ गृहीतं माम् । आप्तानि समस्तान्यर्घादिसत्कृतानि येन तं माम् ॥ २३ ॥ स तु मार्गमपि न वेद तथापि रथेन प्राप्त इति ॥ २४ ॥ अखिलैर्लोकपालैः किरीटेषु जुष्टाः अमलाः पादरेणवो यस्य तस्य । क्षितिकौतुकानि क्षितेरलंकाररूपाणि ॥ २५ ॥ तद्दर्शनेन आल्हादस्तेन विवृद्धः संभ्रमो यस्य सः । प्रेम्णा ऊर्ध्वानि रोमाणि यस्य सः । अश्रूणां कलाभिर्लेशैराकुले ईक्षणे यस्य सः । अवस्कंद्यावप्लुत्य तेषु पदेषु सोऽक्रूरः अचेष्टत व्यलुठत् । अहो इति दुर्लभतां भावयन् ॥ २६ ॥ ननु किमर्थमेवं व्यलुठत् नास्ति प्रेमसंभ्रमे फलोद्देश इत्याह । देहंभृतामिति देहभाजामेतावानेव पुरुषार्थः कंसस्य संदेशादारभ्य हरेर्लिङ्गदर्शनश्रवणादिभिर्योऽयमक्रूरस्य वार्णि.त इति । संदेश आद्यो यस्यार्थस्य स यावानक्रूरस्य जात इति वा ॥ २७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तस्य मौग्ध्येन मोघत्वेन लज्जया सहोरुमन्युना दुर्गमार्गजनितक्लेशेन चाभ्येत्य गोवत्सैः सह सुः ...ठो यस्यास्ति तस्योद्गीर्णदृष्टेर्बहिर्निर्गतलोचनस्यान्तरङ्गे देहमध्ये पूर्णः
मग्ना आशया येषां ते । लज्जामन्युकृच्छ्रैस्तानपि ताडयितुमागताः संतोऽपि गतमन्यवः प्र दृष्ट्वैव ॥ ३२ ॥ अहिदेहे स्थितं शुद्धसत्त्वमयं ज्योतिर्निर्गत्य खेऽवस्थितं
॥ २२ ॥ कृच्छ्रात्ततोऽपगता निवृत्ताः । तेषां स्रुतानामनुस्मृत्योद्गच्छंत्यश्रूणि येषां ते ॥ ३४ ः सुष्ठु गायन्तीति गन्धर्वादयः ॥ ३४ ॥ किंच तेषां यान्यद्भुतस्तोत्रादीनि
॥ ३९ ॥ चिंतामेवाह । किमेतदिति द्वाभ्याम् । वासुदेवे यथा पुरा प्रेम तथा स्वतोकेष्णस्य महि महिमानं दृष्ट्वा विस्मयं प्रापेति ॥ ३५ ॥ बहुतिथं बहुकालम् ।
तेषु प्रेमकारणं किमिति भावः ॥ ३६ ॥ केयं माय। देवानां वा नराणां वा असुराणां पञ्चमाब्दान्तं पौगण्डं दशमावधि ॥ कैशोरमापञ्चदशाद्यौवनं तुः तत परम् ’॥

तदीक्षणोत्प्रेमरसाप्लुताशया जातानुरागा गतमन्यवोऽर्भकान् ॥ ...रसा ववृधे गले ॥ ३० ॥ ततोऽतिकायस्य निरुद्धमार्गिणो
ततः प्रवयसो गोपास्तोकाश्लेषसुनिर्वृताः ॥ कृच्छ्राच्छनैरुपगतास्तद... विनिर्गतो बहिः ॥ ३१ ॥ तेनैव सर्वेषु बहिर्गतेषु प्राणेषु
क्षणम् ॥ मुक्तस्तनेष्वपत्येष्वप्यहेतुविदचिन्तयत् ॥ ३५ ॥ किमेत...न्दो भगवान्विनिर्ययौ ॥ ३२ ॥ पीनाहिभोगोत्थितमद्भुतं
वधते ॥ ३६ ॥ केयं वा कुत आयाता दैवी वा नार्युतासुरी ॥ प्रायो ...र्गमं विवेश तस्मिन्मिषतां दिवौकसाम् ॥ ३३ ॥ ततो
न्त्य दाशार्हो वत्सान्सवयसानपि ॥ सर्वानाचष्ट वैकुण्ठं चक्षुषा वयुनेन ...वाद्यधरश्च वाद्यकैः स्तवैश्च विप्रा जयनिःस्वनैर्गणाः ...
दाश्रयेऽपि ॥ सर्वं पृथक्त्वं निगमात्कथं वदेत्युक्तेन वृत्तं प्रभुणा ...गोऽन्त्यज आगतोऽचिराद्दृष्ट्वा महीशस्य जगाम वि-
पुरोवदब्दं क्रीडन्तं ददृशे सकलं हरिम् ॥ ४० ॥ यावन्तो गोकुले बालाः ...हुतिथं बभूवाक्रीडगह्वरम् ॥ ३६ ॥ एतत्कौमारजं कर्म
पुनरुत्थिताः ॥ ४१ ॥ इत एतेऽत्र कुत्रत्या मन्मायामोहितेतरे ॥ तावन्त ... ॥ नैतद्विचित्रं मनुजार्भमायिनः परावराणां परमस्य
भेदेषु चिरं ध्यात्वा स आत्मभूः ॥ सत्याः के कतरे नेति ज्ञातुं नेष्टे ... ॥ ३८ ॥ सकृद्यदङ्गप्रतिमान्तराहिता मनोमयी भाग-
हनम् ॥ स्वयैव माययाऽजोऽपि स्वयमेव विमोहितः ॥ ४४ ॥ तम्... पुनः ॥ ३९ ॥ सूत उवाच ॥ इत्थं द्विजा यादव-
निहन्त्यात्मनि युञ्जतः ॥ ४५ ॥ ... यन्निगृहीतचेताः ॥ ४० ॥ राजोवाच ॥ ब्रह्मन्
यो...

प्रायशो मत्स्वामिनः श्रीकृष्णस्यैव मायेयमस्त्विति संभावयति ॥ ३७ ॥ सवयसान्सखीनपि वयुनेन ज्ञानम्
रूपान्सामान्यतो ज्ञात्वा कृष्णं पृष्ट्वा कृष्णोपदेशेन विशेषतो ज्ञातवानित्याह । ...र इति ॥ अयमर्थः । पाल...दात्मनामहेश्च मोक्षणम् । आत्मनां प्रसिद्धान्मृत्योरहेस्तु
दहं वेद्मि । इदानीं तु न तथा किं त्वस्मिन् भदाश्रयेऽपि त्वमेव भासि अतस्त्वं सर्वं पृथक् विविच्य कथं ब्रू... । किं तदित्यपेक्षायामाह । अघोऽपी'ति । आत्मसाम्यं ॥ २० ॥
बलोऽवैद्ददितवानित्यर्थः ॥ ३९ ॥ ततः किं वृत्तमित्यपेक्षायामाह । तावदिति ॥ वर्षे जाते आत्मनो मानेन त्रुटी भागवतीं गतिं ददौ महादादिभ्य... स एव साक्षा
॥ ४० ॥ दृष्ट्वा च व्यतर्कयदित्याह । यावंत इति द्वाभ्याम् । मे मायाशते मायातल्पे ॥ ४१ ॥ मन्मायामंहि निगृहीतं वशीकृतं चेतो यस्य सः ॥ ४० ॥ कालान्तरे
एवमिति द्वाभ्याम् । एवमेतेषु भेदेषु चिरं ध्यात्वा स आत्मभूरिति पाठः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ननु मायाश्रयस्य ...

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गोपिकामोहमाह । तन्मातर इति ॥ तन्मातरो वेणुरवेण त्वरयोत्थिताः सत्यः सुतान्मत्वा परं ब्रह्मैव दोर्भिरुत्थ
पाययामासुरित्यर्थः ॥ २२ ॥ एवं यामयमेन तत्तत्कालाक्रीडानियमेन सायं गतः प्राप्तः स्वाचरितैः स्वस्य
नादिभिरुपलालित इति ॥ २३ ॥ गवां मोहनमाह । गाव इति ॥ परिहूता आहूताश्च ते संगताश्च तान् ।
गोगोपिनामिति ॥ गवां गोपीनां चास्मिन्कृष्णे मातृता उपलालनादिरूपा पुरोवदेवासीत्किंतु स्नेहर्धिकां विना
हरेस्तोकता च बालभावनादि पूर्ववदेवासीत्किंतु मायया विना । ममेयं माताऽहमस्याः पुत्र इति मोहं विनेत्य
कृष्णे यशोदानंदने स्वपुत्रेभ्योऽपि स्नेहाधिक्यं पूर्वमासीत् । इदानीं स्वतोकेष्वपि तथैवावर्धतेत्यर्थः । आ

तन्मातरो वेणुरवत्वरोत्थिता उत्थाप्य दोर्भिः परिरभ्य निर्भरम् ॥ स्नेहस्नुतस्तन
ततो नृपोन्मर्दनमज्जलेपनालङ्कारक्षातिलकाशनादिभिः ॥ संलालितः स्
गावस्ततो गोष्ठमुपेत्य सत्वरं हुंकारघोषैः परिहूतसंगतान् ॥ स्वकान्स्वका
गोगोपीनां मातृताऽस्मिन्सर्वा स्नेहर्धिकां विना ॥ पुरोवदास्वपि हरेस्तोक
ब्दमन्वहम् ॥ शनैर्निःसीम ववृधे यथा कृष्णे त्वपूर्ववत् ॥ २६ ॥ इ
वर्षं चिक्रीडे वनगोष्ठयोः ॥ २७ ॥ एकदा चारयन्वत्सान्सरामो वनमा
ततो विदूराच्चरतो गावो वत्सानुपव्रजम् ॥ गोवर्धनाद्रिशिरसि चरन्त्यो द
जोऽत्यात्मपदुर्गमार्गः ॥ द्विपात्ककुद्ग्रीव उदास्यपुच्छोऽगा द्धुङ्कृतैरा
यन् ॥ गिलन्त्य इव चाङ्गानि लिहन्त्यः स्वौधसं पयः ॥ ३१ ॥
गोवत्सैर्ददृशुः सुतान् ॥ ३२ ॥

मात्मा श्रीकृष्णो वत्सपो भूत्वा तत्रापि वत्सानां पालानां च मिषेणात्मानमात्मना
वत्सरांते तु कथञ्चिज्ज्ञातवानिति दर्शयन्नाह । एकदेति ॥ पंचषासु पंचसु वा षट्सु व
गोवर्धनशिखरे चरंत्यो गावो व्रजसमीपे चरतो वत्सान् ददृशुः ॥ २९ ॥ तदैव स गोः
स जवेनोपव्रजमगात् । कथंभूतः । अत्यात्मपदुर्गमार्गः अतिक्रांत आत्मपान् गोपान्
युक्ताभ्यां पद्भ्यां धावन् द्विपादिव प्रतीयमानः । ककुद्ग्रीवाकुंचिता ग्रीवा यस्य सः । उद
पयांसि यस्य सः । आस्नुपया इत्यपि पाठे स एवार्थः । गोव्रज इत्यनेन वृषभादयोऽप्य
र्धनस्याधः । वत्सवत्यः पुनः प्रसूता अपि ॥ ३१ ॥ रामेण दृष्टं वत्सेषु गवां स्नेहातिशयरूपं

तस्योद्गीर्णदृष्टेर्बहिर्निर्गतलोचनस्यान्तरङ्गे देहमध्ये पूर्णः
॥ अहिदेहे स्थितं शुद्धसत्त्वमयं ज्योतिर्विनिर्गत्य खेऽवस्थितं
ति गन्धर्वादयः ॥ ३४ ॥ किंच तेषां यान्यद्भुतस्तोत्रादीनि
महिमानं दृष्ट्वा विस्मयं प्रापेति ॥ ३५ ॥ बहुतिथं बहुकालम् ।
पौगण्डं दशमावधि ॥ कैशोरमापञ्चदशाद्यौवनं तु ततः परम् ॥

ववृधे गले ॥ ३० ॥ ततोऽतिकायस्य निरुद्धमार्गिणो
विनिर्गतो बहिः ॥ ३१ ॥ तेनैव सर्वेषु बहिर्गतेषु प्राणेषु
भगवान्विनिर्ययौ ॥ ३२ ॥ पीनाहिभोगोत्थितमद्भुतं
गमं विवेश तस्मिन्मिषतां दिवौकसाम् ॥ ३३ ॥ ततो
वाद्यधराश्च वाद्यकैः स्तवैश्च विप्रा जयनिःस्वनैर्गणाः ॥ ३४ ॥
धाम्नोऽन्त्यज आगतोऽचिराद्दृष्ट्वा महीशस्य जगाम वि-
सां बहुतिथं बभूवाक्रीडगह्वरम् ॥ ३६ ॥ एतत्कौमारजं कर्म
॥ ३७ ॥ नैतद्विचित्रं मनुजार्भमायिनः परावराणां परमस्य
दुर्लभम् ॥ ३८ ॥ सकृद्यदङ्गप्रतिमान्तराहिता मनोमयी भाग-
हि किं पुनः ॥ ३९ ॥ सूत उवाच ॥ इत्थं द्विजा यादव-
वैयासकिं यन्निगृहीतचेताः ॥ ४० ॥ राजोवाच ॥ ब्रह्मन्
काः ॥ ४१ ॥

मृत्योः सकाशादात्मनामहेश्च मोक्षणम् । आत्मनां मत्तिद्वान्मृत्योरहेस्तु
॥ नैतद्विचित्रमिति । किं तदित्यपेक्षायामाह । अघोऽपीति । आत्मसाम्यं
कालादन्तराहिता सती भागवतीं गतिं ददौ प्रह्लादादिभ्यः स एव साक्षा
॥ येन श्रवणेन निगृहीतं वशीकृतं चेतो यस्य सः ॥ ४० ॥ कालान्तरे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यज्ञभुगपि तेषु बुभुजे । बालानामिव केलिर्यस्य सः । तदाह । उदरवस्त्रयोर्मध्ये वेणुं बिभ्र
दनकवलम् । तदुचितानि बिल्वादिफलान्यङ्गुलिसन्धिषु । कर्णिकेव सर्वाभिमुखो मध्ये ति
वासिनि जने मिषत्याश्चर्येण पश्यति सति लोके जनानां मध्ये बुभुजे ॥ ११ ॥ १२
॥ २१ ॥ श्रीकृष्णः । अशाद्भोजनात् । अस्मिन्पादे अक्षराधिक्यमार्षम् ॥ १३ ॥ अद्रिषु तद्द
न्मनः पद्माजनिर्यस्य स ब्रह्मा तदन्तरे तस्मिन्नवसरे गत आगतस्तच्छिद्रं प्राप्तो वा । ह

बिभ्रद्वेणुं जठरपटयोः शृङ्गवेत्रे च कक्षे वामे पाणौ मसृणकवलं तत्
स्वर्गे लोके मिषति बुभुजे यज्ञभुग्बालकेलिः ॥ ११ ॥ भारतैवं व
लोभिताः ॥ १२ ॥ तान्दृष्ट्वा भयसंत्रस्तानूचे कृष्णोऽस्य भीभय
क्त्वाऽद्रिदरीकुञ्जगह्वरेष्वात्मवत्सकान् ॥ विचिन्वन्भगवान्कृष्णः सप
कस्येशितुर्द्रष्टुं मञ्जु महित्वमन्यदपि तद्वत्सानितो वत्सपान् ॥ नीत्वा
प्रभवतः प्राप्तः परं विस्मयम् ॥ १५ ॥ ततो वत्सानदृष्ट्वैत्य पुलिनेऽपि च व
क्वाप्यदृष्ट्वान्तर्विपिने वत्सान्पालांश्च विश्ववित् ॥ सर्वं विधिकृतं कृष्ण
तृणां च कस्य च ॥ उभयायितमात्मानं चक्रे विश्वकृदीश्वरः ॥ १८ ॥
णवेणुदलशिग्यावद्विभूषाम्बरम् ॥ यावच्छीलगुणाभिधाकृतिवयो यावद्वि
॥ १९ ॥ स्वयमात्माऽऽत्मगोवत्सान्प्रतिवार्यात्मवत्सपैः ॥ क्रीडन्नात्मविह
तत्तद्गोष्ठे निवेश्य सः ॥ तत्तदात्माऽभवद्राजंस्तत्तत्सद्म प्रविष्टवान् ॥ २१ ॥

स्वयं तिरो बभूव । प्रभवतः श्रीकृष्णस्य ॥ १५ ॥ उभावपि वत्सान्वत्सपांश्च विचिकायान्वीक्षितवान्
वत्सतत्पालरूपेण वर्तमानमित्यर्थः । अयं भावः । यदि तूष्णीमासे तर्हि तन्मातॄणां विषादः स्याद्यदि च त
तथा चक्र इति ॥ १८ ॥ तदेव दर्शयति । यावदिति ॥ वत्सपानां वत्सकानां चाल्पकं वपुःप्रमाणमनति
वत्सर्वस्वरूपोऽजः कृष्णो बभावित्यर्थः । उत्तरत्राप्येवम् । सर्वं विष्णुमयं जगदिति प्रसिद्धा या गीस्तस्य
॥ १९ ॥ एवं सर्वात्मा सन्व्रजं प्राविशत् । कथं स्वयमात्मैव प्रयोजकः । आत्मरूपान् गोवत्सानिति
कर्ताऽपि स्वयमेव आत्मविहारैः क्रीडन्निति क्रियाऽपि कारकाण्यपि स्वयमेवेत्यर्थः ॥ २० ॥ तत्तदात्मा तत्तद्गोपवा

नां मार्गं ...ठो यस्यास्ति तस्योद्गीर्णदृष्टेर्बहिर्निर्गतलोचनस्यान्तरङ्गे देहमध्ये पूर्णः अ० १४
याऽमृतवर्षिण्या दृष्ट्यैव ॥ ३२ ॥ अहिदेहे स्थितं शुद्धसत्त्वमयं ज्योतिर्निर्गत्य खेऽवस्थितं
मकुर्वन् । सुगाः सुष्ठु गायन्तीति गन्धर्वादयः ॥ ३४ ॥ किंच तेषां यान्यद्भुतस्तोत्रादीनि
शस्य श्रीकृष्णस्य महि महिमानं दृष्ट्वा विस्मयं प्रापेति ॥ ३५ ॥ बहुतिथं बहुकालम् ।
' कौमारं पञ्चमाब्दान्तं पौगण्डं दशमावधि । कैशोरमापञ्चदशाद्यौवनं तु ततः परम् '॥

रात्मानं तरसा ववृधे गले ॥ ३० ॥ ततोऽतिकायस्य निरुद्धमार्गिणो
द्भिर्विनिष्पात्य विनिर्गतो बहिः ॥ ३१ ॥ तेनैव सर्वेषु बहिर्गतेषु प्राणेषु
न्निर्वक्त्रान्मुकुन्दो भगवान्विनिर्ययौ ॥ ३२ ॥ पीनाहिभोगोत्थितमद्भुतं
स्थितमीशनिर्गमं विवेश तस्मिन्मिषतां दिवौकसाम् ॥ ३३ ॥ ततो
तैः सुगा वाद्यधराश्च वाद्यकैः स्तवैश्च विप्रा जयनिःस्वनैर्गणाः ॥३४॥
वा स्वधाम्नोऽन्त्यज आगतोऽचिराद्दृष्ट्वा महीशस्य जगाम वि-
वौकसां बहुतिथं बभूवाक्रीडगह्वरम् ॥ ३६ ॥ एतत्कौमारजं कर्म
जे ॥ ३७ ॥ नैतद्विचित्रं मनुजार्भमायिनः परावराणां परमस्य
सुदुर्लभम् ॥ ३८ ॥ सकृद्यदङ्गप्रतिमान्तराहिता मनोमयी भाग-
तो हि किं पुनः ॥ ३९ ॥ सूत उवाच ॥ इत्थं द्विजा यादव-
पुण्यं वैयासकिं यन्निगृहीतचेताः ॥ ४० ॥ राजोवाच ॥ ब्रह्मन्
र्भकाः ॥ ४१ ॥

त्योः सकाशादात्मनामहेश्च मोक्षणम् । आत्मनां प्रसिद्धान्मृत्योरहेस्तु
द्विचित्रमिति । किं तदित्यपेक्षायामाह । अघोऽपी ते । आत्मसाम्यं ॥ २० ॥
हिता सती भागवतीं गतिं ददौ महादादिभ्यः स एव साक्षा
श्रवणेन निगृहीतं वशीकृतं चेतो यस्य सः ॥ ४० ॥ कालान्तरे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तस्य मौग्ध्येन मोघत्वेन लज्जया सहोरुमन्युना दुर्गमार्गजनितक्लेशेन चाभ्येत्य गोवत्सैः सह सुतानां मार्ग नि ठो यस्यास्ति तस्योद्गीर्णदृष्टेर्बहिर्निर्गतलोचनस्यान्तरङ्गे देहमध्ये पूर्णः
मग्ना आशया येषां ते । लज्जामन्युकृच्छ्रैस्तानपि ताडयितुमागताः संतोऽपि गतमन्यवः प्रत्याऽमृतवर्षिण्या दृष्ट्यैव ॥ ३२ ॥ अहिदेहे स्थितं शुद्धसत्त्वमयं ज्योतिर्निर्गत्य खेऽवस्थितं
कृच्छ्रात्ततोऽपगता निवृत्ताः । तेषां सुतानामनुस्मृत्योद्गच्छंत्यश्रूणि येषां ते ॥ ३४ मकुर्वन् । सुगाः सुष्ठु गायन्तीति गन्धर्वादयः ॥ ३४ ॥ किंच तेषां यान्यद्भुतस्तोत्रादीनि
॥ ३५ ॥ चिंतामेवाह । किमेतदिति द्वाभ्याम् । वासुदेवे यथा पुरा प्रेम तथा स्वतोके ईशस्य श्रीकृष्णस्य महि महिमानं दृष्ट्वा विस्मयं प्रापेति ॥ ३५ ॥ बहुतिथं बहुकालम् ।
तेषु प्रेमकारणं किमिति भावः ॥ ३६ ॥ केयं माया देवानां वा नराणां वा असुराणां ॥ 'कौमारं पञ्चमाब्दान्तं पौगण्डं दशमावधि ॥ कैशोरमापञ्चदशाद्यौवनं तुः तत परम्' ॥

॥ गीरात्मानं तरसा वबृधे गले ॥ ३० ॥ ततोऽतिकायस्य निरुद्धमार्गिणो
तदीक्षणोत्प्रेमरसाप्लुताशया जातानुरागा गतमन्यवोऽर्भकान् ॥ ॥ द्र्ध्वन्विनिष्पात्य विनिर्गतो बहिः ॥ ३१ ॥ तेनैव सर्वेषु बहिर्गतेषु प्राणेषु
ततः प्रवयसो गोपास्तोकाश्लेषसुनिर्वृताः ॥ कृच्छ्राच्छनैरुपगतास्तद् किमेत त्सर्वक्रान्मुकुन्दो भगवान्विनिर्ययौ ॥ ३२ ॥ पीनाहिभोगोत्थितमद्भुतं
क्षणम् ॥ मुक्तस्तनेष्वपत्येष्वप्यहेतुविदचिन्तयत् ॥ ३५ ॥ किमेत प्रायो स्थितमीशनिर्गमं विवेश तस्मिन्मिषतां दिवौकसाम् ॥ ३३ ॥ ततो
वर्धते ॥ ३६ ॥ केयं वा कुत आयाता दैवी वा नार्युतासुरी ॥ प्रायो वयुनेन सैः सुगा वाद्यधराश्च वाद्यकैः स्तवैश्च विप्रा जयनिःस्वनैर्गणाः ॥ ३४ ॥
न्य दाशार्हो वत्सान्सवयसानपि ॥ सर्वानाचष्ट वैकुण्ठं चक्षुषा वयुनेन सै प्रभुणा । स्वधाम्नोऽन्त्यज आगतोऽचिराद्दृष्ट्वा महीशस्य जगाम वि-
दाश्रयेऽपि ॥ सर्वं पृथक्त्वं निगमात्कथं वदेत्युक्तेन वृत्तं प्रभुणा । गौकसां बहुतिथं बभूवाक्रीडगह्वरम् ॥ ३६ ॥ एतत्कौमारजं कर्म
पुरोवदब्दं क्रीडन्तं ददृशे सकलं हरिम् ॥ ४० ॥ यावन्तो गोकुले बालाः ज्ञे ॥ ३७ ॥ नैतद्विचित्रं मनुजार्भमायिनः परावराणां परमस्य
पुनरुत्थिताः ॥ ४१ ॥ इत एतेऽत्र कुत्रत्या मन्मायामोहितेतरे ॥ तावन्त सुदुर्लभम् ॥ ३८ ॥ सकृद्यदङ्गप्रतिमान्तराहिता मनोमयी भाग-
भेदेषु चिरं ध्यात्वा स आत्मभूः ॥ सत्याः के कतरे नेति ज्ञातुं नेष्टे हि किं पुनः ॥ ३९ ॥ सूत उवाच ॥ इत्थं द्विजा यादव-
हनम् ॥ स्वयैव माययाऽजोऽपि स्वयमेव विमोहितः ॥ ४४ ॥ तस्ये वैयासकिं यन्निगृहीतचेताः ॥ ४० ॥ राजोवाच ॥ ब्रह्मन्
निहन्त्यात्मनि युञ्जतः ॥ ४५ ॥ ॥ ४१ ॥

॥ ३७ ॥ सवयसान्सखीनपि वयुनेन ज्ञानं
प्रायशो मत्स्वामिनः श्रीकृष्णस्यैव मायेयमस्त्विति संभावयति ॥ ३७ ॥ सवयसान्सखीनपि वयुनेन ज्ञान ा इति ॥ अयमर्थः । पा सकाशादात्मनामहेश्च मोक्षणम् । आत्मनां मत्सिद्धान्मृत्योरहेस्तु
रूपान्सामान्यतो ज्ञात्वा कृष्णं पृष्ट्वा कृष्णोपदेशेन विशेषतो ज्ञातवानित्याह । ा इति ॥ अयमर्थः । पा विविच्य कथं वृ चित्रमिति । किं तदित्यपेक्षायामाह । अघोऽपी ते । आत्मसाम्यं
रूपान्सामान्यतो ज्ञात्वा कृष्णं पृष्ट्वा कृष्णोपदेशेन विशेषतो ज्ञातवानित्याह । सर्वं पृथक् विविच्य कथं वृ
दहं वेद्मि । इदानीं तु न तथा किं त्वस्मिन् भदाश्रयेऽपि त्वमेव भासि अतस्त्वं सर्वं पृथक् विविच्य कथं वृ चित्रमिति । किं तदित्यपेक्षायामाह । अघोऽपी ते । आत्मसाम्यं
दहं वेद्मि । इदानीं तु न तथा किं त्वस्मिन् भदाश्रयेऽपि त्वमेव भासि अतस्त्वं वर्षे जाते आत्मनो मानेन त्रु राहिता सती भागवतीं गतिं ददौ प्रह्लादादिभ्य रुः स एव साक्षा
बलोऽवैद्वदितवानित्यर्थः ॥ ३९ ॥ ततः किं वृत्तमित्यपेक्षायामाह । तावदिति ॥ वर्षे जाते आत्मनो मानेन त्रु
॥ ४० ॥ दृष्ट्वा च व्यतर्कयदित्याह । यावंत इति द्वाभ्याम् । मे मायाशते मायातल्पे ॥ ४१ ॥ मन्मायामोहि श्रवणेन निगृहीतं वशीकृतं चेतो यस्य सः ॥ ४० ॥ कालान्तरे ॥ २० ॥
एवमिति द्वाभ्याम् । एवमेतेषु भेदेषु चिरं ध्यात्वा स आत्मभूरिति पाठः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ननु मायाश्रयस्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

चूर्णीकर्तुमिच्छोस्तस्य गले आदावेव तरसा वव्रधे अवर्धत ॥ ३० ॥ निरुद्धो मुखादीनां मार्गो निर्गमो यस्यास्ति तस्योद्गीर्णदृष्टेर्बहिर्निर्गतलोचनस्यान्तरङ्गे देहमध्ये पूर्णः परिभूतो मूर्धन् मूर्धनि ब्रह्मरन्ध्रं निर्भिद्य वहिर्विनिर्गतः ॥ ३१ ॥ प्राणेष्विन्द्रियेषु । स्वयाऽमृतवर्षिण्या दृष्ट्यैव ॥ ३२ ॥ अहिदेहे स्थितं शुद्धसत्त्वमयं ज्योतिर्निर्गत्य खेऽवस्थितं तस्मिन्नीशे विवेश ॥ ३३ ॥ स्वकृतः स्वकार्यकृतः श्रीकृष्णस्यार्हणमकृताकुर्वत पूजामकुर्वन् । सुगाः सुष्ठु गायन्तीति गन्धर्वादयः ॥ ३४ ॥ किंच तेषां यान्यद्भुतस्तोत्रादीनि तेषां नैकोत्सवा ये मङ्गलस्वनास्तान्स्वधाम्नोऽन्ति समीपे श्रुत्वाऽजो ब्रह्माऽचिरादागत ईशस्य श्रीकृष्णस्य महि महिमानं दृष्ट्वा विस्मयं प्रापेति ॥ ३५ ॥ बहुतिथं बहुकालम् । आक्रीडगह्वरं क्रीडार्थं महाबिलम् ॥ ३६ ॥ अन्यच्चातिचित्रं वृत्तमित्याह । एतदिति ॥ ' कौमारं पञ्चमाब्दान्तं पौगण्डं दशमावधि ॥ कैशोरमापञ्चदशाद्यौवनं तुः तत परम् ' ॥

तच्छ्रुत्वा भगवान्कृष्णस्त्वव्ययः सार्भवत्सकम् ॥ चूर्णीचिकीर्षोरात्मानं तरसा वव्रधे गले ॥ ३० ॥ ततोऽतिकायस्य निरुद्धमार्गिणो ह्युद्गीर्णदृष्टेर्भ्रमतस्त्वितस्ततः ॥ पूर्णोऽन्तरङ्गे पवनो निरुद्धो मूर्द्धन्विनिष्पाट्य विनिर्गतो बहिः ॥ ३१ ॥ तेनैव सर्वेषु बहिर्गतेषु प्राणेषु वत्सान्सुहृदः परेतान् ॥ दृष्ट्या स्वयोत्थाप्य तदन्वितः पुनर्वक्त्रान्मुकुन्दो भगवान्विनिर्ययौ ॥ ३२ ॥ पीनाहिभोगोत्थितमद्भुतं महज्ज्योतिः स्वधाम्ना ज्वलयद्दिशो दश ॥ प्रतीक्ष्य खेऽवस्थितमीशनिर्गमं विवेश तस्मिन्मिषतां दिवौकसाम् ॥ ३३ ॥ ततोऽतिहृष्टाः स्वकृतो कृतार्हणं पुष्पैः सुरा अप्सरसश्च नर्तनैः ॥ गीतैः सुगा वाद्यधराश्च वाद्यकैः स्तवैश्च विप्रा जयनिःस्वनैर्गणाः ॥ ३४ ॥ तदद्भुतस्तोत्रसुवाद्यगीतिकाजयादिनैकोत्सवमङ्गलस्वनान् ॥ श्रुत्वा स्वधाम्नोऽन्त्यज आगतोऽचिराद्दृष्ट्वा महीशस्य जगाम विस्मयम् ॥ ३५ ॥ राजन्नाजगरं चर्म शुष्कं वृन्दावनेऽद्भुतम् ॥ व्रजौकसां बहुतिथं बभूवाक्रीडगह्वरम् ॥ ३६ ॥ एतत्कौमारजं कर्म हरेरात्माहिमोक्षणम् ॥ मृत्योः पौगण्डके बाला दृष्ट्वोचुर्विस्मिता व्रजे ॥ ३७ ॥ नैतद्विचित्रं मनुजार्भमायिनः परावराणां परमस्य वेधसः ॥ अघोऽपि यत्स्पर्शनधौतपातकः प्रापात्मसाम्यं त्वसतां सुदुर्लभम् ॥ ३८ ॥ सकृद्यदङ्गप्रतिमान्तराहिता मनोमयी भागवतीं ददौ गतिम् ॥ स एव नित्यात्मसुखानुभूत्यभिव्युदस्तमायोऽन्तर्गतो हि किं पुनः ॥ ३९ ॥ सूत उवाच ॥ इत्थं द्विजा यादवदेवदत्तः श्रुत्वा स्वरातुश्चरितं विचित्रम् ॥ पप्रच्छ भूयोऽपि तदेव पुण्यं वैयासकिं यन्निगृहीतचेताः ॥ ४० ॥ राजोवाच ॥ ब्रह्मन्कालान्तरकृतं तत्कालीनं कथं भवेत् ॥ यत्कौमारे हरिकृतं जगुः पौगण्डकेऽर्भकाः ॥ ४१ ॥

हरेः कौमारजं पञ्चमाब्दकृतं कर्म तदैव दृष्ट्वा पौगण्डके षष्ठेऽब्दे बाला अद्यैतद्वृत्तमित्यूचुः । किं तत्कर्म । मृत्योः सकाशादात्मनामहेश्च मोक्षणम् । आत्मनां मत्सिद्धान्मृत्योरहेस्तु संसारलक्षणात् । अघासुरस्य ज्योतिषः श्रीकृष्णे प्रवेशमपि तदा दृष्टं कथितवन्त इत्यर्थः ॥ ३७ ॥ नैतद्विचित्रमिति । किं तदित्यपेक्षायामाह । अघोऽपीति । आत्मसाम्यं स्वसमानरूपताम् ॥ ३८ ॥ यस्याङ्गं मूर्तिस्तस्य प्रतिमा प्रतिकृतिस्तत्रापि केवलं मनोमयी साऽपि बलादन्तराहिता सती भागवतीं गतिं ददौ प्रह्लादादिभ्यः स एव साक्षात्स्वयमन्तर्गतः किं पुनः । नित्या चासावात्मसुखानुभूतिश्च तयाऽभितो व्युदस्ता माया येन सः ॥ ३९ ॥ येन श्रवणेन निगृहीतं वशीकृतं चेतो यस्य सः ॥ ४० ॥ कालान्तरे कौमारे कृतं पौगण्डके कथं ज्ञात्वोचुरित्यर्थः ॥ ४१ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

उत्प्रेक्षामेव प्रश्नोत्तराभ्यामाहुः । अहो
वस्तुतोऽजगरमेव व्यात्ततुण्डं दृष्ट्वा वृन्दावनस्य श्रीः सम्पदेषेति भ्रान्त्या मत्वा विपरीतं व्यात्ताजगरतुण्डसादृश्येनोत्प्रेक्षितवन्तः ॥ १८ ॥ निश्चितं तथैवेत्याहुः । सत्यमिति ॥ अर्ककरैरारक्तं घन-
इति ॥ सत्वकूटं सत्त्वाभासमिदं वा न वा । तत्राप्यस्मत्संग्रसनाय व्यात्तं यद्व्यालतुण्डं तद्वदाचरति वा न वा ॥ १९ ॥ सृक्किभ्यामोष्ठप्रान्ताभ्यां प्रतिस्पर्द्धेते तुल्यतया वर्तेते ।
मुत्तरोष्ठवत्पश्यत । तस्य घनस्य प्रतिच्छाययाऽरुणं रोधः स्थलमधरोष्ठवत्पश्यत । पश्यतेति सर्वत्रान्वेति ॥ २० ॥ प्रतिगर्जति प्रतिस्पर्धते । एषां शृङ्गाणामन्तर्गतं
नगोदरे गिरिदर्यौ । एतास्तुङ्गशृङ्गालयस्तस्य दंष्ट्राभिः स्पर्धमानाः ॥ २१ ॥ आस्तृतायाममार्गो विस्तृतो दैर्घ्यवान्मार्गः । प्रतिगर्जति प्रतिस्पर्धते । एषां शृङ्गाणामन्तर्गतं
मध्यगतं ध्वान्तमेतदन्तराननमाननस्य मध्यं प्रतिगर्जति ॥ २२ ॥ दावेनोष्णः खरो वातोऽयं तेन दावाग्निना दग्धानां सत्त्वानां यो दुर्गन्धः । स एव सर्पान्तर्गतामिष-

अहो मित्राणि गदत सत्त्वकूटं पुरः
दृष्ट्वा तं तादृशं सर्वे मत्वा वृन्दावनश्रियम् ॥ व्यात्ताजगरतुण्डेन ह्युत्प्रेक्षन्ते स्म लीलया ॥ १८ ॥
स्थितम् ॥ अस्मत्संग्रसनव्यात्तव्यालतुण्डायते न वा ॥ १९ ॥ सत्यमर्ककरारक्तमुत्तराहनुवद्घनम् ॥ अधराहनुवद्रोधस्तत्प्रतिच्छाय-
याऽरुणम् ॥ २० ॥ प्रतिस्पर्धेते सृक्किभ्यां सव्यासव्ये नगोदरे ॥ तुङ्गशृङ्गालयोऽप्येतास्तद्दंष्ट्राभिश्च पश्यत ॥ २१ ॥ आस्तृतायाम-
मार्गोऽयं रसनां प्रतिगर्जति ॥ एषामन्तर्गतं ध्वान्तमेतदप्यन्तराननम् ॥ २२ ॥ दावोष्णखरवातोऽयं श्वासवद्भाति पश्यत ॥ तद्दग्धस-
त्त्वदुर्गन्धोऽप्यन्तरामिषगन्धवत् ॥ २३ ॥ अस्मान्किमत्र ग्रसिता निविष्टानयं तथा चेद्बकवद्विनङ्क्ष्यति ॥ क्षणादनेनेति बकार्युशन्मुखं
वीक्ष्योद्धसन्तः करताडनैर्ययुः ॥ २४ ॥ इत्थं मिथो तथ्यमतज्ज्ञभाषितं श्रुत्वा विचिन्त्येत्यमृषा मृषायते ॥ रक्षो विदित्वाऽखिलभूतहृ-
त्स्थितः स्वानां निरोद्धुं भगवान्मनो दधे ॥ २५ ॥ तावत्प्रविष्टास्त्वसुरोदरान्तरं परं न गीर्णाः शिशवः सवत्साः ॥ प्रतीक्षमाणेन
बकारिवेशनं हतस्वकान्तस्मरणेन रक्षसा ॥ २६ ॥ तान्वीक्ष्य कृष्णः सकलाभयप्रदो ह्यनन्यनाथान्स्वकरादवच्युतान् ॥ दीनांश्च
मृत्योर्जठराग्निघासान्घृणार्दितो दिष्टकृतेन विस्मितः ॥ २७ ॥ कृत्यं किमत्रास्य खलस्य जीवनं न वा अमीषां च सतां विहिंसनम् ॥
द्वयं कथं स्यादिति संविचिन्त्य तज्ज्ञात्वाऽविशत्तुण्डमशेषदृग्घरिः ॥ २८ ॥ तदा घनच्छदा देवा भयाद्धाहेति चुक्रुशुः ॥ जहृ-
षुर्ये च कंसाद्याः कौणपास्त्वघबान्धवाः ॥ २९ ॥

बकारेरुशत्कमनीयं मुखम् ॥ २४ ॥ अमृषा वस्तुतः
गन्धवद्भाति ॥ २३ ॥ एवं सन्तमेवाजगरमन्यथोत्प्रेक्ष्य निर्भया ययुः । किं ग्रसिता ग्रसिष्यति । अनेन श्रीकृष्णेन हन्त्रा । बकारेरुशत्कमनीयं मुखम् ॥ २४ ॥ अमृषा वस्तुतः
सर्पवपुरसुर एव मृषायते स्वानां सर्पसादृश्यगोचरत्वेन प्रतीयते इति तान्निरोद्धुं वारयितुं यावन्मनो दधे तावत्प्रविष्टा इत्युत्तरेणान्वयः ॥ २५ ॥ तावत्प्रविष्टा एव केवलं
न तु तेन गीर्णा गिलिताः । जीर्णा इति पाठेऽपि स एवार्थः । कथंभूतेन हतयोः स्वकयोरन्तं स्मरत्यनुध्यायतीति तथा तेन अतएव बकारेः श्रीकृष्णस्य प्रवेशं प्रतीक्षमा-
णेन ॥ २६ ॥ स्वकरादवच्युतान्विनिःसृतान् । विस्मितः सन्कृत्यं किमत्रेत्यादि विचिन्त्य तत्रोपायं ज्ञात्वा स्वयमप्यविशदित्यन्वयः ॥ २७ ॥ कथं विचिन्त्य । अस्य जीवनम-
मीषां च विहिंसनमिति द्वयं वै निश्चितं कथं न स्यादिति ॥ २८ ॥ घनच्छदा मेघान्तरिताः । कौ[illegible]ाः कुणपाशिनो राक्षसाः । कोणपो निर्ऋतिस्तदीया इति वा ॥ २९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विच्छायाभिः पक्षिच्छायाभिः । कलापिभिर्मयूरैः ॥ ८ ॥ कीशवालान् वृक्षशाखासु लम्बमानानि वानरलाङ्गूलान्याकर्षन्तो लाङ्गूलममुञ्चन्तस्तैः सह द्रुमानारोहन्तः । विकुर्वन्तो दन्तदर्शनभ्रूविजृम्भादिभिस्तैः सह विकारान्कुर्वन्तः । पलाशिषु वृक्षेषु प्लुवन्तः शाखायाः शाखान्तरमुद्गच्छन्तः ॥ ९ ॥ प्रतिच्छायाः प्रतिबिम्बानि ॥ १० ॥ताननितिविस्मितः श्लोकद्वयेनाभिनन्दति । इत्थमिति ॥ सतां विदुषां ब्रह्म च तत्सुखं चानुभूतिश्च तया । स्वप्रकाशपरमसुखेनेत्यर्थः । भक्तानां परदैवतेनात्मप्रदेन नाथेन मायाश्रितानां तु नरदारकतया प्रतीयमानेन सह विजहुः । कृतानां पुण्यानां पुञ्जा राशयो येषां ते । ब्रह्मविदां तदनुभव एव भक्तानामतिगौरवेणैव भजनं, एते तु तेन सह सख्येन विजहुः । अहो भाग्यमिति भावः ॥ ११ ॥ बहुजन्मभिः कृच्छ्रेण धृत आत्मा मनो यैस्तैरपि ॥ १२ ॥ सुखक्रीडनवीक्षणे न क्षमा यस्य सः । कथम्भूतः । यस्यान्तरं छिद्रं पीतामृतैरपि ततो मृत्युभीतैरमरैः प्रतीक्ष्यते कथं मरिष्यति कदा वेति । यद्वा कथम्भूतं सुखक्रीडनम् । यदंतर्हृदये अमरैः प्रतीक्ष्यते विचिन्त्यते पीतामृतैरपि पुनर्निजजीवितेप्सुभिः । अयं भावः । नामृतपानमात्रेण जीवनं सफलं भवति, किन्तु भगवल्लीलानुस्मरणेनेति तदेव नित्यमन्तश्चिन्त्यत इति ॥ १३ ॥ कृष्णप्रमुखानर्भकान् दृष्ट्वा स इति व्यवस्य निश्चित्याज-

विच्छायाभिः प्रधावन्तो गच्छन्तः साधुहसकैः ॥ बकैरुपविशन्तश्च नृत्यन्तश्च कलापिभिः ॥ ८ ॥ विकर्षन्तः कीशवालानारोहन्तश्च तैर्द्रुमान् ॥ विकुर्वन्तश्च तैः साकं प्लवन्तश्च पलाशिषु ॥९॥ साकं भेकैर्विलङ्घन्तः सरित्प्रस्रवसंप्लुताः ॥ विहसंतः प्रतिच्छायाः शपन्तश्च प्रतिस्वनान् ॥ १० ॥ इत्थं सतां ब्रह्मसुखानुभूत्या दास्यङ्गतानां परदैवतेन ॥ मायाश्रितानां नरदारकेण साकं विजहुः कृतपुण्यपुञ्जाः ॥ ११ ॥ यत्पादपांसुर्बहुजन्मकृच्छ्रतो धृतात्मभिर्योगिभिरप्यगम्यः ॥ स एव यद्दृग्विषयः स्वयं स्थितः किं वर्ण्यते दिष्टमतो व्रजौकसाम् ॥ १२ ॥ अथाघनामाऽभ्यपतन्महासुरस्तेषां सुखक्रीडनवीक्षणाक्षमः ॥ नित्यं यदन्तर्निजजीवितेप्सुभिः पीतामृतैरप्यमरैः प्रतीक्ष्यते ॥ १३ ॥ दृष्ट्वाऽर्भकान्कृष्णमुखानघासुरः कंसानुशिष्टः स बकीबकानुजः ॥ अयं तु मे सोदरनाशकृत्तयोर्द्वयोर्ममैनं सबलं हनिष्ये ॥ १४ ॥ एते यदा मत्सुहृदोस्तिलापः कृतास्तदा नष्टसमा व्रजौकसः ॥ प्राणे गते वर्ष्मसु काऽनुचिन्ता प्रजासवः प्राणभृतो हि ये ते ॥ १५ ॥ इति व्यवस्याजगरं बृहद्वपुः स योजनायाममहाद्रिपीवरम् ॥ धृत्वाऽद्भुतं व्यात्तगुहाननं तदा पथि व्यशेत ग्रसनाशया खलः ॥ १६ ॥ धराधरोष्ठो जलदोत्तरोष्ठो दर्याननान्तो गिरिशृङ्गदंष्ट्रः ॥ ध्वान्तान्तरास्यो विततध्वजिह्वः परुषानिलश्वासदवेक्षणोष्णः ॥ १७ ॥

गरं वपुर्धृत्वा तेषां ग्रसनाशया पथि व्यशेतेति तृतीयेनान्वयः । कंसेनानुशिष्टः प्रहितः । बकी पूतना । कथं व्यवस्य तदाह, अयं त्विति सार्धेन । मम तयोर्द्वयोः सोदरयोः स्थाने एनं कृष्णं सबलं ससन्यं वत्सतत्पालसहितं हनिष्यामि ॥ १४ ॥ नन तथापि व्रजस्थास्त्ववशिष्येरन्नेत्याह । एत इति ॥ तिलापःकृतास्तिलोदकतया कल्पिताः । वर्ष्मसु देहेषु । प्रजा एवासवो येषां ते तथा ॥ १५ ॥ सयोजनायामं योजनप्रमाणेन दैर्घ्येण युक्तं च तन्महाद्रिवत्पीवरं च । व्यात्तं प्रसारितं गुहातुल्यमाननं यस्मिंस्तत् ॥ १६ ॥ अद्भुतमिति यदुक्तं तद्दर्शयितुं विशिनष्टि । धरायामधरोष्ठो यस्य सः । जलदेपूत्तरोष्ठो यस्य सः । दर्याविवाननस्यान्तौ सृक्किणी यस्य सः । गिरेः शृङ्गाणीव दंष्ट्रा यस्य सः । ध्वान्तवदन्तरास्यं यस्य सः । विततध्ववज्जिह्वा यस्य सः । परुषानिलवच्छ्वासो यस्य सः । दववदीक्षणयोरुष्णः दाववद्दृष्टिरित्यर्थः । परुषानिलश्वासश्चासौ दवेक्षणोष्णश्च तथा ॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्वस्थानमागतं प्राणमिव कृष्णं प्रणीय एकीकृत्य ॥ ५२ ॥ अतिप्रियेण प्रीत्या आहताः सादरः । प्रेत्यागतमिव लोकान्तरादागतमिव । तृषितान्यतृप्तान्यमृतं पिबन्तीवेक्षणानि येषां ते ॥ ५३ ॥ अहो बतेत्यादिश्लोकत्रयस्य इति नन्दादय इत्यनेनान्वयः । अपि एवमपि तेषामेवानिष्टमासीत् । यतस्तैः पूर्वमन्येषां भयं कृतम् ॥ ५४ ॥ अथ घोरदर्शना अपि नाभिभवंति न धर्षयन्ति ॥ ५५ ॥ गर्गो यदाह तस्मान्नन्दात्मजोऽयं वे नारायणसमो गुणैरित्यादि ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ 'वत्सयूथगतं हत्वा वत्सदम्भासुरं हः रेः ॥ मुनियूथगतं चाहन्नग्रण्यं दम्भिनां बकम् ॥ ' इति दशमे पूर्वार्धटीकायामेकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥'द्वादशे तु महासर्पवपुर्धरमघासुरम् ॥ वत्सपालगिलं क्रुद्धो गलेऽहन्निति ..र्ण्यते ॥ १ ॥

मुक्तं बकास्यादुपलभ्य बालका रामादयः प्राणमिवेन्द्रियो गणः ॥ स्थानागतं तं परिरभ्य निर्वृताः प्रणीय वत्सान्व्रजमेत्य तज्जगुः ॥ ५२ ॥ श्रुत्वा तद्विस्मिता गोपा गोप्यश्चातिप्रियादृताः ॥ प्रेत्यागतमिवोत्सुक्यादैक्षन्त तृषितेक्षणाः ॥ ५३ ॥ अहो बतास्य बालस्य बहवो मृत्यवोऽभवन् ॥ अप्यासीद्विप्रियं तेषां कृतं पूर्वं यतो भयम् ॥ ५४ ॥ अथाप्यभिभवन्त्येनं नैव ते घोरदर्शनाः ॥ जिघांसयैनमासाद्य नश्यन्त्यग्नौ पतङ्गवत् ॥ ५५ ॥ अहो ब्रह्मविदां वाचो नासत्याः सन्ति कर्हिचित् ॥ गर्गो यदाह भगवानन्वभावि तथैव तत् ॥ ५६ ॥ इति नन्दादयो गोपाः कृष्णरामकथां मुदा ॥ कुर्वन्तो रममाणाश्च नाविन्दन्भववेदनाम् ॥ ५७ ॥ एवं विहारैः कौमारैः कौमारं जहतुर्व्रजे ॥ निलायनैः सेतुबन्धैर्मर्कटोत्प्लवनादिभिः ॥ ५८ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे वत्सबकवधो नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ क्वचिद्वनाशाय मनो दधद्व्रजात्प्रातः समुत्थाय वयस्यवत्सपान् ॥ प्रबोधयन् शृङ्गरवेण चारुणा विनिर्गतो वत्सपुरःसरो हरिः ॥ १ ॥ तेनैव साकं पृथुकाः सहस्रशः स्निग्धाः सुशिग्वेत्रविषाणवेणवः ॥ स्वान्स्वान्सहस्रोपरिसंख्ययाऽन्वितान्वत्सान्पुरस्कृत्य विनिर्ययुर्मुदा ॥ २ ॥ कृष्णवत्सैरसंख्यातैर्यूथीकृत्य स्ववत्सकान् ॥ चारयन्तोऽर्भलीलाभिर्विजह्रुस्तत्र तत्र ह ॥ ३ ॥ फलप्रवालस्तबकसुमनःपिच्छधातुभिः ॥ काचगुञ्जामणिस्वर्णभूषिता अप्यभूषयन् ॥ ४ ॥ मुष्णन्तोऽन्योन्यशिक्यादीन्ज्ञातानाराच्च चिक्षिपुः ॥ तत्रत्याश्च पुनर्दूराद्धसन्तश्च पुनर्ददुः ॥ ५ ॥ यदि दूरं गतः कृष्णो वनशोभेक्षणाय तम् ॥ अहं पूर्वमहं पूर्वमिति संस्पृश्य रेमिरे ॥ ६ ॥ केचिद्वेणून्वादयन्तो ध्मान्तः शृङ्गाणि केचन ॥ केचिद्भृङ्गैः प्रगायन्तः कूजन्तः कोकिलैः परे ॥ ७ ॥

महाबकगलक्रीडा केवलस्य न कौतुकम् ॥ इतीवाघासुरमुखे ससखः प्राविशद्धरिः ॥२॥ ' क्वचित्कदाचिद्वनाशाय वने एवं प्रथमं भोजनं कर्तुम् ॥१॥ तेनैव शृङ्गरवेण श्रीकृष्णेन वा-सह पृथुकाः बालाः । स्निग्धाः स्नेहयुक्ताः । शिक् शिक्यं, रम्याः शिग्वेत्रादयो येषां ते । सहस्राधिकसंख्यायुक्तान्वत्सान् ॥ २ ॥ ३ ॥ काचादिभिः पूर्वं मातृभिर्भूषिता अपि फलादिभिरात्मानमभूषयन्नित्यर्थः ॥ ४ ॥ मुष्णन्तश्चोरयंतः ॥ ५ ॥ यदि दूरं गतः कृष्णो भवति तर्हि ॥ ६ ॥ ध्मान्तो वादयन्तः भृङ्गैः सह ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 व्रजावासं गोकुलवसतिस्थानम् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ स्वकालेन तद्योग्यकालेन ॥ ३६ ॥ कौमारलीलां निरूपयति अविदूर इत्यादिना ॥ ३७ ॥ क्षेपणैर्बिल्वामलकादि क्षिपतो दूरे
चालयतः । किङ्किणीयुक्तैः पादैः क्षिपतस्ताडयतः । वत्सपाला एव द्वित्राः कम्बलादिपिहिता वृषरूपमनुकुर्वन्ति तैः सह स्वयमपि तथैव वृषायमाणौ नर्दन्तौ तदनुकारिशब्दा-

वृन्दावनं संप्रविश्य सर्वकालसुखावहम् ॥ तत्र चक्रुर्व्रजावासं शकटैरर्धचन्द्रवत् ॥ ३४ ॥ वृन्दावनं गोवर्धनं यमुनापुलिनानि च ॥
वीक्ष्यासीदुत्तमा प्रीती राममाधवयोर्नृप ॥ ३५ ॥ एवं व्रजौकसां प्रीतिं यच्छन्तौ बालचेष्टितैः ॥ कलवाक्यैः स्वकालेन वत्सपालौ
बभूवतुः ॥ ३६ ॥ अविदूरे व्रजभुवः सह गोपालदारकैः ॥ चारयामासतुर्वत्सान्नानाक्रीडापरिच्छदौ ॥ ३७ ॥ क्वचिद्वादयतो वेणुं
क्षेपणैः क्षिपतः क्वचित् ॥ क्वचित्पादैः किङ्किणीभिः क्वचित्कृत्रिमगोवृषैः ॥ ३८ ॥ वृषायमाणौ नर्दन्तौ युयुधाते परस्परम् ॥ अनु-
कृत्य रुतैर्जन्तूंश्चेरतुः प्राकृतौ यथा ॥ ३९ ॥ कदाचिद्यमुनातीरे वत्सांश्चारयतोः स्वकैः ॥ वयस्यैः कृष्णबलयोर्जिघांसुर्दैत्य आग-
मत् ॥ ४० ॥ तं वत्सरूपिणं वीक्ष्य वत्सयूथगतं हरिः ॥ दर्शयन्बलदेवाय शनैर्मुग्ध इवासदत् ॥ ४१ ॥ गृहीत्वाऽपरपादाभ्यां
सह लाङ्गूलमच्युतः ॥ भ्रामयित्वा कपित्थाग्रे प्राहिणोद्गतजीवितम् ॥ स कपित्थैर्महाकायः पात्यमानैः पपात ह ॥ ४२ ॥ तं वी-
क्ष्य विस्मिता बालाः शशंसुः साधु साध्विति ॥ देवाश्च परिसन्तुष्टा बभूवुः पुष्पवर्षिणः ॥ ४३ ॥ तौ वत्सपालकौ भूत्वा सर्वलोकै-
कपालकौ ॥ सप्रातराशौ गोवत्सांश्चारयन्तौ विचेरतुः ॥ ४४ ॥ स्वं स्वं वत्सकुलं सर्वे पाययिष्यन्त एकदा ॥ गत्वा जलाशयाभ्याशं
पाययित्वा पपुर्जलम् ॥ ४५ ॥ ते तत्र ददृशुर्बाला महासत्त्वमवस्थितम् ॥ तत्रसुर्वज्रनिर्भिन्नं गिरेः शृङ्गमिव च्युतम् ॥ ४६ ॥
स वै बको नाम महानसुरो बकरूपधृक् ॥ आगत्य सहसा कृष्णं तीक्ष्णतुण्डोऽग्रसद्बली ॥ ४७ ॥ कृष्णं महाबकग्रस्तं दृष्ट्वा रामा-
दयोऽर्भकाः ॥ बभूवुरिन्द्रियाणीव विना प्राणं विचेतसः ॥ ४८ ॥ तं तालुमूलं प्रदहन्तमग्निवद्गोपालसूनुं पितरं जगद्गुरोः ॥ चच्छर्द
सद्योऽतिरुषाक्षतं बकस्तुण्डेन हन्तुं पुनरभ्यपद्यत ॥ ४९ ॥ तमापतन्तं स निगृह्य तुण्डयोर्दोर्भ्यां बकं कंससखं सतां पतिः ॥ पश्यत्सु
बालेषु ददार लीलया मुदावहो वीरणवद्दिवौकसाम् ॥ ५० ॥ तदा बकारिं सुरलोकवासिनः समाकिरन्नन्दनमल्लिकादिभिः ॥ समी-
डिरे चानकशङ्खसंस्तवैस्तद्वीक्ष्य गोपालसुता विसिस्मिरे ॥ ५१ ॥

न्कुर्वन्तौ युयुधाते इत्यर्थः ॥ ३८ ॥ रुतैः शब्दैः । जन्तून् हंसमयूरादीन् ॥ ३९ ॥ ४० ॥ मुग्ध इवाजानन्निवाऽऽसदत्तत्समीपमागमत् ॥ ४१ ॥ अपरपादाभ्यां सह लाङ्गूलं
यथा भवति तथा गृहीत्वा ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ सर्वेषां लोकानामेकौ मुख्यौ पालकौ । प्रातराशः प्रातर्भोज्यमन्नं तत्सहितौ ॥ ४४ ॥ अभ्याशं समीपम् ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥
राम आदिर्येषां ते, न तु रामः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ तुण्डयोश्चञ्च्वोः । वीरणवद्ग्रन्थितृणविशेषवत् ॥ ५० ॥ समीडिरे तुष्टुवुः । आनकैः शंखैरन्यैश्च संस्तवैः सह ॥ ५१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ 'रन्तुं वृन्दावनं गन्तुमन्तः कृष्णेन यन्त्रिताः ॥ स्वतन्त्रा इव नन्दाद्या मन्त्रमेतममन्त्रयन् ॥ १ ॥' व्रजकार्यं गोकुलस्य हितकृत्यम् ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ विपदं वीनां पक्षिणां पदं विहारस्थानम् । वियन्नभः । विगतप्रतिष्ठं वा ॥२४ ॥ अन्यतमो वा कश्चिद्बालः । अच्युतेनैव रक्षणमासीत् ॥ २५ ॥

कृष्ण कृष्णारविन्दाक्ष तात एहि स्तनं पिब ॥ अलं विहारैः क्षुत्क्षान्तः क्रीडाश्रान्तोऽसि पुत्रक ॥ १६ ॥ हे रामागच्छ ताताशु सानुजः कुलनन्दनः ॥ प्रातरेव कृताहारस्तद्भवान्भोक्तुमर्हति ॥ १७ ॥ प्रतीक्षते त्वां दाशार्ह भोक्ष्यमाणो व्रजाधिपः ॥ एह्यावयोः प्रियं धेहि स्वगृहान्यात बालकाः ॥ १८ ॥ इत्थं यशोदा तमशेषशेखरं मत्वा सुतं स्नेहनिबद्धधीर्नृप ॥ हस्ते गृहीत्वा सह राममच्युतं नीत्वा स्ववाटं कृतवत्यथोदयम् ॥ १९ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ गोपवृद्धा महोत्पाताननुभूय बृहद्वने ॥ नन्दादयः समागम्य व्रजकार्यममन्त्रयन् ॥ २० ॥ तत्रोपनन्दनामाऽऽह गोपो ज्ञानवयोधिकः ॥ देशकालार्थतत्त्वज्ञः प्रियकृद्रामकृष्णयोः ॥ २१ ॥ उत्थातव्यमितोऽस्माभिर्गोकुलस्य हितैषिभिः ॥ आयान्त्यत्र महोत्पाता बालानां नाशहेतवः ॥ २२ ॥ मुक्तः कथंचिद्राक्षस्या बालघ्न्या बालको ह्यसौ ॥ हरेरनुग्रहान्नूनमनश्चोपरि नापतत् ॥ २३ ॥ चक्रवातेन नीतोऽयं दैत्येन विपदं वियत् ॥ शिलायां पतितस्तत्र परित्रातः सुरेश्वरैः ॥ २४ ॥ यन्न म्रियेत द्रुमयोरन्तरं प्राप्य बालकः ॥ असावन्यतमो वापि तदप्यच्युतरक्षणम् ॥ २५ ॥ यावदौत्पातिकोऽरिष्टो व्रजं नाभिभवेदितः ॥ तावद्बालानुपादाय यास्यामोऽन्यत्र सानुगाः ॥ २६ ॥ वनं वृन्दावनं नाम पशव्यं नवकाननम् ॥ गोपगोपीगवां सेव्यं पुण्याद्रितृणवीरुधम् ॥ २७ ॥ तत्तत्राद्यैव यास्यामः शकटान्युङ्क्त मा चिरम् ॥ गोधनान्यग्रतो यान्तु भवतां यदि रोचते ॥ २८ ॥ तच्छ्रुत्वैकधियो गोपाः साधुसाध्विति वादिनः ॥ व्रजान्स्वान्स्वान्समायुज्य ययू रूढपरिच्छदाः ॥ २९ ॥ वृद्धान्बालान्स्त्रियो राजन्सर्वोपकरणानि च ॥ अनस्स्वारोप्य गोपाला यत्ता आत्तशरासनाः ॥ ३० ॥ गोधनानि पुरस्कृत्य शृङ्गाण्यापूर्य सर्वतः ॥ तूर्यघोषेण महता ययुः सह पुरोहिताः ॥ ३१ ॥ गोप्यो रूढरथा नूत्नकुचकुंकुमकान्तयः ॥ कृष्णलीला जगुः प्रीता निष्ककण्ठ्यः सुवाससः ॥ ३२ ॥ तथा यशोदारोहिण्यावेकं शकटमास्थिते ॥ रेजतुः कृष्णरामाभ्यां तत्कथाश्रवणोत्सुके ॥ ३३ ॥

अरिष्टोऽनर्थः । इतः स्थानात् ॥ २६ ॥ पशव्यं पशुभ्यो हितम् । नवानि काननान्यवान्तराणि विद्यंते यस्मिंस्तत् ॥ २७ ॥ २८ ॥ एकधियो विप्रतिपत्तिरहिताः । व्रजान् शकटव्यूहान् । रूढाः शकटादिष्वारोपिताः परिच्छदा यैस्ते ॥ २९ ॥ यत्ताः कृतप्रयत्नाः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ नूत्नैः कुचगतैः कुङ्कुमैः कान्तिर्यासां ताः । नूत्नेषु कुचेषु यत्कुङ्कुमं तेन कान्तिर्यासामिति वा ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

आद्यः कारणभूतः । तत्रापि न निमित्तमात्रं, किंतूपादानमपि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

प्राधान्यादेकस्य सम्बोधनम् । हे नलकूबर युवां तत्तस्मात्सादनं स्वनिकेतं मत्परमौ सन्तौ गच्छतम् । वां युवयोरपेक्षितो मयि प्रेमा जात एव । अभवः न भवो यस्मिन्स्
॥ ४२ ॥ बद्धोलूखलं बद्धमुलूखलं यस्मिंस्तम् ॥ ४३ ॥ ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पूर्वार्धे टीकायां दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ 'एकादशे समागत्य वृन्दावन
मथार्भकैः ॥ वत्सान्पालयताऽनेन हतौ वत्सबकासुरौ ॥ १ ॥' निर्घातो वज्रपात इति भयेन शङ्किताः ॥ १ ॥ तल्लक्ष्यं प्रत्यक्षतः पुरतो दृश्यमपि पतनकारणमविज्ञाय बभ्रमु
॥ २ ॥ लक्ष्यं कारणं दर्शयति । उलूखलमिति ॥ भ्रमकारणमाह । कस्येदं राक्षसादेः कर्म कुतो वा कारणादाश्चर्यमुत्पात इति कातरा भीताः सन्तो बभ्रमुरित्यर्थः ॥ ३ ॥

तद्गच्छतं मत्परमौ नलकूबर सादनम् ॥ संजातो मयि भावो वामीप्सितः परमोऽभवः ॥ ४२ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्युक्तौ तौ
परिक्रम्य प्रणम्य च पुनः पुनः ॥ बद्धोलूखलमामन्त्र्य जग्मतुर्दिशमुत्तराम् ॥ ४३ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे
पूर्वार्धे नारदशापो नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ गोपा नन्दादयः श्रुत्वा द्रुमयोः पततो रवम् ॥ तत्राजग्मुः कुरु-
श्रेष्ठ निर्घातभयशङ्किताः ॥ १ ॥ भूम्यां निपतितौ तत्र ददृशुर्यमलार्जुनौ ॥ बभ्रमुस्तदविज्ञाय लक्ष्यं पतनकारणम् ॥ २ ॥ उलूखलं
विकर्षन्तं दाम्ना बद्धं च बालकम् ॥ कस्येदं कुत आश्चर्यमुत्पात इति कातराः ॥ ३ ॥ बाला ऊचुरनेनेति तिर्यग्गतमुलूखलम् ॥
विकर्षता मध्यगेन पुरुषावप्यचक्ष्महि ॥ ४ ॥ न ते तदुक्तं जगृहुर्न घटेतेति तस्य तत् ॥ बालस्योत्पाटनं तर्वोः केचि[illegible]न्दिग्ध-
चेतसः ॥ ५ ॥ उलूखलं विकर्षन्तं दाम्ना बद्धं स्वमात्मजम् ॥ विलोक्य नन्दः प्रहसद्वदनो विमुमोच ह ॥ ६ ॥ गोपीभि[illegible]स्तोभितो
नृत्यद्भगवान्बालवत्क्वचित् ॥ उद्गायति क्वचिन्मुग्धस्तद्वशो दारुयन्त्रवत् ॥ ७ ॥ बिभर्ति क्वचिदाज्ञप्तः पीठकोन्मानपादुकम् ॥ बाहु-
क्षेपं च कुरुते स्वानां च प्रीतिमावहन् ॥ ८ ॥ दर्शयंस्तद्विदां लोक आत्मनो भृत्यवश्यताम् ॥ व्रजस्योवाह वै हर्षं भगवान्बा-
लचेष्टितैः ॥ ९ ॥ क्रीणीहि भो फलानीति श्रुत्वा सत्वरमच्युतः ॥ फलार्थी धान्यमादाय ययौ सर्वफलप्रदः ॥ १० ॥ फलविक्र-
यिणी तस्य च्युतधान्यं करद्वयम् ॥ फलैरपूरयद्रत्नैः फलभाण्डमपूरि च ॥ ११ ॥ सरित्तीरगतं कृष्णं भग्नार्जुनमथाह्वयत् ॥ जन्म-
र्क्षमद्य भवतो विप्रेभ्यो देहि गाः शुचिः ॥ १२ ॥ पश्य पश्य वयस्यांस्ते मातृमृष्टान्स्वलङ्कृतान् ॥ त्वं च स्नातः कृताहारो विह[illegible]व
स्वलंकृतः ॥ १३ ॥ नोपेयातां यदाहूतौ क्रीडासङ्गेन पुत्रकौ ॥ यशोदां प्रेषयामास रोहिणी पुत्रवत्सलाम् ॥ १४ ॥ क्रीड[illegible]लि
सुतं बालैरतिवेलं सहाग्रजम् ॥ यशोदाऽजोहवीत्कृष्णं पुत्रस्नेहस्नुतस्तनी ॥ १५ ॥

मध्यगेन वृक्षयोर्मध्यगतेन । न केवलमेतावत् । वृक्षाभ्यां निर्गतौ दिव्यौ पुरुषावप्यचक्ष्महि दृष्टवन्तो वयमिति ॥ ४ ॥ केवलं तार्किका न जगृहुरेव, अन्ये तु सन्देहयुक्तचित्ता
बभूवुरिति ॥ ५ ॥ भगवन्मायाविमोहितस्य नन्दस्याचरितमाह । उलूखलमिति ॥ ६ ॥ ज्ञास्यंते मामिति शंकमानोऽतीव बाल्यमनुकरोति स्म तदाह । गोपीभि-
रिति ॥ स्तोभितः करतालादिना प्रोत्साहितः ॥ ७ ॥ इदमानयेत्याज्ञप्त आनेतुमसमर्थ इव बिभर्ति केवलं पीठादि बाहुक्षेपं करचालनं च । तद्विदां चेति चकारान्वयः
॥ ८ ॥ तदैश्वर्यं विदन्ति ये तेषाम् । एवं व्रजस्य हर्षमुवाहेति ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नियन्तापि त्वमेवेत्यूचतुः । त्वमेक इति ॥ देहः असवः प्राणाः आत्माहऽङ्कारः इन्द्रियाणि च तेषामीश्वरः । नन्वस्य कालो निमित्तं प्रकृतिरुपादानं प्रकृतेर्जातो महान्विहितात्मतया परिणमते पुरुषः कर्ता नियन्ता च किमत्राहमत आहतुः । त्वमेव काल इत्यादिना सार्धेन । यतो भगवानीश्वरो विष्णुस्त्वमतः कालो नाम तव लीला ॥ ३० ॥ प्रकृतिः शक्तिः पुरुषोंशः महान्कार्यं अतस्त्वमेव सर्वमित्यर्थः ॥ ३१ ॥ नन्वहमेव चेत्सर्वं तर्हि घटादिज्ञाने मज्ज्ञानं किं न भवति, भवतीति चेत्सर्वोऽपि ब्रह्मवित्स्यादत आहतुः । गृह्यमाणैरिति ॥ दृश्यत्वेन वर्तमानैर्बुद्ध्यहङ्कारेन्द्रियादिभिर्द्रष्टा त्वं ग्रह्यस इति भावः । ननु तर्हि जीवो जानातु नैवेत्याहतुः । को न्विहेति ॥ जीवाद्युत्पत्तेः प्रागेव स्वप्रकाशतया सिद्धं त्वां को वा जानाति । गुणसंवृतो देहाद्यावृतः ॥ ३२ ॥ अतो दुर्ज्ञेयत्वात्केवलं प्रणमतः । तस्मै तुभ्यमिति ॥ आत्मनः स्वस्मात् द्योतः प्रकाशो येषां तैर्गुणैश्छन्नो महिमा

त्वमेकः सर्वभूतानां देहास्वात्मेन्द्रियेश्वरः ॥ त्वमेव कालो भगवान्विष्णुरव्यय ईश्वरः ॥ ३० ॥ त्वं महान्प्रकृतिः सूक्ष्मा रज[...]गम्य तमोमयी ॥ त्वमेव पुरुषोऽध्यक्षः सर्वक्षेत्रविकारवित् ॥ ३१ ॥ गृह्यमाणैस्त्वमग्राह्यो विकारैः प्राकृतैर्गुणैः ॥ को न्विहार्हति [...]तु प्राक्सिद्धं गुणसंवृतः ॥ ३२ ॥ तस्मै तुभ्यं भगवते वासुदेवाय वेधसे ॥ आत्मद्योतगुणैश्छन्नमहिम्ने ब्रह्मणे नमः ॥ ३३ ॥ यस्यावतारा ज्ञायन्ते शरीरेष्वशरीरिणः ॥ तैस्तैरतुल्यातिशयैर्वीर्यैर्देहिष्वसङ्गतैः ॥ ३४ ॥ स भवान्सर्वलोकस्य भवाय विभवाय च ॥ अवतीर्णोंऽशभागेन साम्प्रतं पतिराशिषाम् ॥ ३५ ॥ नमः परमकल्याण नमः परममङ्गल ॥ वासुदेवाय शान्ताय यदूनां पतये नमः ॥ ३६ ॥ अनुजानीहि नौ भूमंस्तवानुचरकिङ्करौ ॥ दर्शनं नौ भगवत ऋषेरासीदनुग्रहात् ॥ ३७ ॥ वाणी गुणानुकथने श्रवणौ कथायां हस्तौ च कर्मसु मनस्तव पादयोर्नः ॥ स्मृत्यां शिरस्तव निवासजगत्प्रणामे दृष्टिः सतां दर्शनेऽस्तु भवत्तनूनाम् ॥ ३८ ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्थं संकीर्तितस्ताभ्यां भगवान्गोकुलेश्वरः ॥ दाम्ना चोलूखले बद्धः प्रहसन्नाह गुह्यकौ ॥ ३९ ॥ श्री[...]वानुवाच ॥ ज्ञातं मम पुरैवैतदृषिणा करुणात्मना ॥ यच्छ्रीमदान्धयोर्वाग्भिर्विभ्रंशोऽनुग्रहः कृतः ॥ ४० ॥ साधूनां समचित्तानां सुतरां मत्कृतात्मनाम् ॥ दर्शनान्नो भवेद्बन्धः पुंसोऽक्ष्णोः सवितुर्यथा ॥ ४१ ॥

यस्य अभ्रैरिव रवेस्तस्मै ॥ ३३ ॥ अहोऽहमीश्वर इति कुतो ज्ञातं तत्राहतुः । यस्येति ॥ ३४ ॥ भवायोद्भवाय । विभवाय विगतो भवो यस्मिंस्तस्मै । कैवल्यायेत्यर्थः ॥ ३५ ॥ ॥ ३६ ॥ नौ आवाम् । अनुचरः कुबेरो नारदो वा तस्य किङ्करौ । भगवतस्तव दर्शनम् ॥ ३७ ॥ तत्र गतयोरावयोः पूर्वस्वभावो माऽभूत्किंतु वाणी गुणानुकथन इत्यादि ॥ नः अस्मदोर्द्वयोश्चेति द्विवचनस्थाने बहुवचनम् । अस्मत्सङ्गिनां सर्वेषामपीति बहुवचनं वा । तव निवासभूतं यज्जगत्तस्य प्रणामे । त्वन्निवासभूतमिति बहुमानेन जगतः प्रणामे शिरोऽस्त्वित्यर्थः । भवत्तनूनां भवतो मूर्तीनाम् ॥ ३८ ॥ सङ्कीर्तितः संस्तुतः ॥ ३९ ॥ वाग्भिर्न ह्यन्यो जुषतो जोष्यानित्यादिभिः श्रीविभ्रंशरूपोऽनुग्रहः कृत इति ॥ ४० ॥ युक्तमेवैतदित्याह । साधूनां स्वधर्मवर्तिनां समचित्तानामात्मविदां सुतरां मत्कृतात्मनां मय्यर्पितचित्तानाम् । तेषां कृपातिरेकात्सुतरामित्युक्तम् । सवितुर्दर्शनादक्ष्णोर्यथा बन्धो न भवेत्तद्वत् ॥ ४१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

किंच दारिद्र्यं मोक्षमपि साधयतीत्याह । दरिद्र इति श्लोकचतुष्टयेन ॥ ॥ १४ ॥ सदृष्टांतमाह । यथेति ॥ मुखम्लान्यादिलिंगैः सर्वेषां जीवानां सुखदुःखे समे इति ज्ञातवानित्यर्थः ॥ १४ ॥
सदृष्टांतमाह । यथेति ॥ मुखम्लान्यादिलिंगैः सर्वेषां जीवानां सुखदुःखे समे इति ज्ञातवानित्यर्थः ॥ १४ ॥ किंच दारिद्र्यं मोक्षमपि साधयतीत्याह । दरिद्र इति
निरहंस्तंभो निर्गतोऽहंकाररूपः स्तंभो यस्मात्सः ॥ १५ ॥ १६ ॥ युज्यंते स्वत एव संगच्छंते । तर्षं तृष्णाम् ॥ १७ ॥ ननु साधूनामपि धनिकः प्रियः स्यात्र दरिद्र इति
तत्राह । साधूनामिति । धनेन स्तंभो गर्वो येषां तैः ॥ १८ ॥ तमोमदमज्ञानकृतमदम् ॥ १९ ॥ तमःप्लुतौ तमोव्याप्तौ ॥२०॥ शपति अतोऽर्हत इति । अनुगृह्णाति 'स्यातां नैवम्'
इत्यादिना । मत्प्रसादेन स्मृतिः स्यात् ॥ २१ ॥ स्वर्लोकतां देवत्वं पुनर्लब्ध्वा मदनुग्रहाल्लब्धभक्ती भविष्यत इति ॥ २२ ॥ २३ ॥ प्रस्तुतमाह । ऋषेरिति ॥ २४ ॥

दरिद्रो निरहंस्तम्भो मुक्तः
यथा कण्टकविद्धाङ्गो जन्तोर्नेच्छति तां व्यथाम् ॥ जीवसाम्यं गतो लिङ्गैर्न तथा विद्धकण्टकः ॥ १४ ॥ दरिद्रो निरहंस्तम्भो मुक्तः
सर्वमदैरिह ॥ कृच्छ्रं यदृच्छयाऽऽप्नोति तद्धि तस्य परं तपः ॥ १५ ॥ नित्यं क्षुत्क्षामदेहस्य दरिद्रस्यान्नकांक्षिणः ॥ इन्द्रियाण्यनुशु-
ष्यन्ति हिंसाऽपि विनिवर्तते ॥ १६ ॥ दरिद्रस्यैव युज्यन्ते साधवः समदर्शिनः ॥ सद्भिः क्षिणोति तं तर्षं तत आराद्विशुद्ध्यति ॥ १७ ॥
साधूनां समचित्तानां मुकुन्दचरणैषिणाम् ॥ उपेक्ष्यैः किं धनस्तम्भैरसद्भिरसदाश्रयैः ॥ १८ ॥ तदहं मत्तयोर्माध्व्या वारु-
ण्या श्रीमदान्धयोः ॥ तमोमदं हरिष्यामि स्त्रैणयोरजितात्मनोः ॥ १९ ॥ यदिमौ लोकपालस्य पुत्रौ भूत्वा तमःप्लुतौ ॥ न विवा-
ससमात्मानं विजानीतः सुदुर्मदौ ॥ २० ॥ अतोऽर्हतः स्थावरतां स्यातां नैवं यथा पुनः ॥ स्मृतिः स्यान्मत्प्रसादेन तत्रापि मदनु-
ग्रहात् ॥ २१ ॥ वासुदेवस्य सान्निध्यं लब्ध्वा दिव्यशरच्छते ॥ वृत्ते स्वर्लोकतां भूयो लब्धभक्ती भविष्यतः ॥ २२ ॥ श्रीशुक
उवाच ॥ एवमुक्त्वा स देवर्षिर्गतो नारायणाश्रमम् ॥ नलकूबरमणिग्रीवावासतुर्यमलार्जुनौ ॥ २३ ॥ ऋषेर्भागवतमुख्यस्य सत्यं
कर्तुं वचो हरिः ॥ जगाम शनकैस्तत्र यत्रास्तां यमलार्जुनौ ॥ २४ ॥ देवर्षिर्मे प्रियतमो यदिमौ धनदात्मजौ ॥ तत्तथा साधयि-
ष्यामि यद्गीतं तन्महात्मना ॥ २५ ॥ इत्यन्तरेणार्जुनयोः कृष्णस्तु यमयोर्ययौ ॥ आत्मनिर्वेशमात्रेण तिर्यग्गतमुलूखलम् ॥ २६ ॥
बालेन निष्कर्षयताऽन्वगुलूखलं तद्दामोदरेण तरसोत्कलिताङ्घ्रिबन्धौ ॥ निष्पेततुः परमविक्रमितातिवेपस्कन्धप्रवालविटपौ कृतचण्डश-
ब्दौ ॥ २७ ॥ तत्र श्रिया परमया ककुभः स्फुरन्तौ सिद्धावुपेत्य कुजयोरिव जातवेदाः ॥ कृष्णं प्रणम्य शिरसाऽखिललोकनाथं
बद्धाञ्जली विरजसाविदमूचतुः स्म ॥ २८ ॥ कृष्ण कृष्ण महायोगिंस्त्वमाद्यः पुरुषः परः ॥ व्यक्ताव्यक्तमिदं विश्वं रूपं ते
ब्राह्मणा विदुः ॥ २९ ॥

किमिति सत्यं कर्तव्यं तत्राह । देवर्षिरिति ॥ यद्यतः तत्ततः ॥ २५ ॥ यमयोर्यमलयोः सहजातयोः । आत्मनः कृष्णस्य तन्मध्यप्रवेशमात्रेण ॥ २६ ॥ अनु अश्चतीत्यन्वक् ।
तत्र हेतुः । दामोदरेणेति ॥ उत्कलित उत्पाटितोऽङ्घ्रिबन्धो मूलबन्धो ययोस्तौ । परमस्य श्रीकृष्णस्य विक्रमितं विक्रमस्तेनातिवेपः कंपो येषु ते स्कंधप्रवालविटपा ययो-
स्तौ ॥ २७ ॥ ककुभः प्रति सर्वतः स्फुरन्तावित्यर्थः । यद्वा दिशः प्रकाशयंताविति कुजयोर्वृक्षयोः स्थितोऽग्निर्यथा मूर्तिमानुपैति तथोपेत्य । विरजसौ निर्मदौ निरहंकारिणौ,
नष्टगर्वाविति यावत् ॥ २८ ॥ गोपालं मां युवां देवौ किमिति प्रणताविति चेत्तत्राहतुः । हे कृष्ण कृष्ण महायोगिन्नचिन्त्यप्रभावस्त्वं न गोपालः, किन्तु परः पुरुषः । यत
आद्यः कारणभूतः । तत्रापि न निमित्तमात्रं, किंतूपादानमपि त्वमेवेत्याशयेन तुष्टुवतुः । व्यक्ताव्यक्तमिति ॥ स्थूलसूक्ष्ममिदं रूपं ते तव ब्राह्मणा ब्रह्मविदो विदुरिति ॥ २९ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

भक्तैर्बद्धस्याप्यन्यमोचकत्वमाह । कृष्णस्त्विति ॥ २२ ॥ २३ ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कंधे टीकायां नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ 'दशमेऽपातयद्रिङ्गन्नन्तरा यमलार्जुनौ ॥ तत्रत्याभ्यां च देवाभ्यां कृष्णः स्तुत इतीर्यते ॥ १ ॥' यद्विगर्हितं कर्म येन वा देवर्षेर्भागवतोत्तमस्यापि तमः क्रोधस्तदेतत्कथ्यतामिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ गंगा-यामंतर्मध्ये । कथंभूते । अंभोजानां वनानि तेषां राजयस्ता विद्यंते यस्मिंस्तस्मिन् ॥ ४ ॥ अपश्यत् दृष्ट्वा च क्षीबाणौ मत्तौ समबुद्ध्यत ॥ ५ ॥ कुत इत्यत आह । तं दृष्ट्वेति ॥ ६ ॥ अनुग्रहार्थाय अनुग्रहश्च मदनाशोऽर्थश्च श्रीकृष्णदर्शनं तदर्थम् । इदं वक्ष्यमाणं 'न ह्यन्यः' इत्यादि ॥ ७ ॥ जोष्यान्प्रियान्विषयान् जुषतः सेवमानस्य पुंसः श्रीमदादन्य आभिजात्यादिः सत्कुलविद्यादिजनितो मदः । अन्यो वा रजोगुणो रजःकार्यहास्यहर्षादिरूपो नहि तथा बुद्धिभ्रंशो बुद्धिं भ्रंशयतीति तथा किन्तु श्रीमद

कृष्णस्तु गृहकृत्येषु व्यग्रायां मातरि प्रभुः ॥ अद्राक्षीदर्जुनौ पूर्वं गुह्यकौ धनदात्मजौ ॥ २२ ॥ पुरा नारदशापेन वृक्षतां प्रापितौ मदात् ॥ नलकूबरमणिग्रीवाविति ख्यातौ श्रियान्वितौ ॥ २३ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे गोपीप्रसादो नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ राजोवाच ॥ कथ्यतां भगवन्नेतत्तयोः शापस्य कारणम् ॥ यत्तद्विगर्हितं कर्म येन वा देवर्षेस्तमः ॥ १ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ रुद्रस्यानुचरौ भूत्वा सुदृप्तौ धनदात्मजौ ॥ कैलासोपवने रम्ये मन्दाकिन्यां मदोत्कटौ ॥ २ ॥ वारुणीं मदिरां पीत्वा मदाघूर्णितलोचनौ ॥ स्त्रीजनैरनुगायद्भिश्चेरतुः पुष्पिते वने ॥ ३ ॥ अन्तः प्रविश्य गङ्गायामम्भोजवनराजिनि ॥ चिक्रीडतुर्युवतिभिर्गजाविव करेणुभिः ॥ ४ ॥ यदृच्छया च देवर्षिर्भगवांस्तत्र कौरव ॥ अपश्यन्नारदो देवौ क्षीबाणौ समबुद्ध्यत ॥ ५ ॥ तं दृष्ट्वा व्रीडिता देव्यो विवस्त्राः शापशङ्किताः ॥ वासांसि पर्यधुः शीघ्रं विवस्त्रौ नैव गुह्यकौ ॥ ६ ॥ तौ दृष्ट्वा मदिरामत्तौ श्रीमदान्धौ सुरात्मजौ ॥ तयोरनुग्रहार्थाय शापं दास्यन्निदं जगौ ॥ ७ ॥ नारद उवाच ॥ न ह्यन्यो जुषतो जोष्यान्बुद्धिभ्रंशो रजोगुणः ॥ श्रीमदादाभिजात्यादिर्यत्र स्त्रीद्यूतमासवः ॥ ८ ॥ हन्यन्ते पशवो यत्र निर्दयैरजितात्मभिः ॥ मन्यमानैरिमं देहमजरामृत्यु नश्वरम् ॥ ९ ॥ देवसंज्ञितमप्यन्ते कृमिविड्भस्मसंज्ञितम् ॥ भूतध्रुक् तत्कृते स्वार्थं किं वेद निरयो यतः ॥ १० ॥ देहः किमन्नदातुः स्वं निषेक्तुर्मातुरेव च ॥ मातुःपितुर्वा बलिनः क्रेतुरग्नेः शुनोऽपि वा ॥ ११ ॥ एवं साधारणं देहमव्यक्तप्रभवाप्ययम् ॥ को विद्वानात्मसात्कृत्वा हन्ति जन्तूनृतेऽसतः ॥ १२ ॥ असतः श्रीमदान्धस्य दारिद्र्यं परमञ्जनम् ॥ आत्मौपम्येन भूतानि दरिद्रः परमीक्षते ॥ १३ ॥

नरदेवभूदेवसंज्ञितमपि श्वादिभिर्भक्षितं एवेति तदाह । यत्रेत्यादिचतुर्भिः । यत्र श्रीमदे ॥ ८ ॥ इमं नश्वरं देहमजरामृत्यु अजरश्च अमृत्युश्च यथा तथा मन्यमानैः ॥ ९ ॥ इदानीं देहेऽहं-विट्संज्ञितं दग्धं भस्मसंज्ञितमन्यदा कृमिसंज्ञितं तत्कृते तदर्थं यो भूतध्रुक् भूतद्रोग्धा । यतो भूतद्रोहान्निरयो भवति स किं स्वार्थं वेद, नैव वेदेत्यर्थः ॥ १० ॥ इदानीं देहेऽहं-भावोऽपि न घटत इत्याह । देह इति ॥ निषेक्तुः पितुः, मातुःपितुर्वा मातामहस्य पुत्रिकाकरणे ॥ ११ ॥ अव्यक्तप्रभवाप्ययमव्यक्तात्प्रभवस्तस्मिन्नेवाप्ययो यस्य तमात्म-सात्कृत्वा आत्मेति मत्वा । असतो मूढादृते ॥ १२ ॥ एवं श्रीमदविचेष्टितमुक्त्वा तत्प्रतीकारं निश्चिनोति । असत इति ॥ परं श्रेष्ठं दारिद्र्यमेव । केवलमिति वा । कुत इत्यत आह । आत्मौपम्येनेति ॥ ततो न द्रुह्यतीति भावः ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

उलूखलांघ्रेः परिवर्तितस्योलूखलस्योपरि । शिचि शिक्ये । चौर्येण विशङ्कितं चञ्चलमीक्षणं यस्य तं सुतम् ॥ ८ ॥ तपसा ऐकाग्र्येणेरितं तदाकारतां नीतमतएव क्षमं योग्यं प्रवेष्टुं योगिनां मनोऽपि यं नाप तम् । अथवा अन्वयावत्केवलं, नत्वाप । यतो योगिनां मनोऽपि यं प्रवेष्टुं न क्षममिति ॥ ९ ॥ अन्वञ्चमाना एवं कृष्णमनुगच्छन्ती । बृहत्योश्चलन्त्योः श्रोण्योर्भारेणाक्रान्ता स्तब्धा गतिर्यस्याः सा । विस्रंसितात्केशबन्धाच्युतैः प्रसूनैरनुगतिरनुगमनं यस्याः सा । यद्वा जवेन कम्पितात्केशबन्धात्पुरः पतितानि प्रसूनान्यनु पश्चाद्गतिर्यस्याः सा । परामृशद्धृतवती ॥ १० ॥ अञ्जन्मषिणी अञ्जन्ती सर्वतः प्रसरन्ती मषी ययोस्ते अक्षिणी स्वपाणिना कषन्तं संमर्दयन्तम् । भिषयन्ती ह्रस्वश्छान्दसः । भीषयन्ती भयमुत्पादयन्ती अवागुरदभर्त्सयत् ॥ ११ ॥ इयेष ऐच्छत् । अतद्वीर्यकोविदा तत्प्रभावानभिज्ञा ॥ १२ ॥ अकोविदत्वमाह । न चान्तरिति पञ्चभिः ॥ बन्धनं हि

उलूखलांघ्रेरुपरि व्यवस्थितं मर्काय कामं ददतं शिचि स्थितम् ॥ हय्यङ्गवं चौर्यविशङ्कितेक्षणं निरीक्ष्य पश्चात्सुतमागमच्छनैः ॥ ८ ॥
तामात्तयष्टिं प्रसमीक्ष्य सत्वरस्ततोऽवरुह्यापससार भीतवत् ॥ गोप्यन्वधावन्न यमाप योगिनां क्षमं प्रवेष्टुं तपसेरितं मनः ॥ ९ ॥
अन्वञ्चमाना जननी बृहच्चलच्छ्रोणीभराक्रान्तगतिः सुमध्यमा ॥ जवेन विस्रंसितकेशबन्धनच्युतप्रसूनानुगतिः परामृशत् ॥ १० ॥
कृतागसं तं प्ररुदन्तमक्षिणी कषन्तमञ्जन्मषिणी स्वपाणिना ॥ उद्वीक्षमाणं भयविह्वलेक्षणं हस्ते गृहीत्वा भिषयन्त्यवागुरत् ॥ ११ ॥
त्यक्त्वा यष्टिं सुतं भीतं विज्ञायार्भकवत्सला ॥ इयेष किल तं बद्धुं दाम्नाऽतद्वीर्यकोविदा ॥ १२ ॥ न चान्तर्न बहिर्यस्य न पूर्वं
नापि चापरम् ॥ पूर्वापरं बहिश्चान्तर्जगतो यो जगच्च यः ॥ १३ ॥ तं मत्वाऽऽत्मजमव्यक्तं मर्त्यलिङ्गमधोक्षजम् ॥ गोपिकोलूखले
दाम्ना बबन्ध प्राकृतं यथा ॥ १४ ॥ तद्दाम बध्यमानस्य स्वार्भकस्य कृतागसः ॥ द्व्यङ्गुलोनमभूत्तेन सन्दधेऽन्यच्च गोपिका ॥ १५ ॥
यदासीत्तदपि न्यूनं तेनान्यदपि सन्दधे ॥ तदपि द्व्यङ्गुलं न्यूनं यद्यदादत्त बन्धनम् ॥ १६ ॥ एवं स्वगेहदामानि यशोदा सन्दधत्यपि ॥ गोपीनां सुस्मयन्तीनां स्मयन्ती विस्मिताऽभवत् ॥ १७ ॥ स्वमातुः स्विन्नगात्राया विस्रस्तकबरस्रजः ॥ दृष्ट्वा परिश्रमं
कृष्णः कृपयाऽऽसीत्स्वबन्धने ॥ १८ ॥ एवं संदर्शिता ह्यङ्ग हरिणा भृत्यवश्यता ॥ स्ववशेनापि कृष्णेन यस्येदं सेश्वरं वशे ॥ १९ ॥
नेमं विरिञ्चो न भवो न श्रीरप्यङ्गसंश्रया ॥ प्रसादं लेभिरे गोपी यत्तत्प्राप विमुक्तिदात् ॥ २० ॥ नायं सुखापो भगवान्देहिनां
गोपिकासुतः ॥ ज्ञानिनां चात्मभूतानां यथा भक्तिमतामिह ॥ २१ ॥

बहिःपरिवृतेन दाम्ना अन्तरावृतस्य भवति । तथाच पूर्वापरविभागवतो वस्तुनः पूर्वतो दाम धृत्वा परितः परिवेष्टनेन भवति न त्वेतदस्तीत्याह । न चान्तरिति ॥ किंच व्यापकेन व्याप्यस्य बन्धो भवति तच्च विपरीतमित्याह । पूर्वापरमिति ॥ किंच तद्व्यतिरिक्तस्य चाभावान्न बन्ध इत्याह । जगच्च य इति ॥ १३ ॥ तं लङ्गमधोक्षजमात्मजं मत्वा बबन्धेति ॥ १४ ॥ द्व्यङ्गुलोनं द्वाभ्यामङ्गुलाभ्यामूनमपूर्णम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ स्मितं कुर्वन्तीनां मध्ये स्वयमपि हसन्ती विस्मयमाप ॥ १७ ॥ १८ ॥ न चैवं स्वातन्त्र्यभङ्ग इत्याह । एवं संदर्शितेति ॥ सेश्वरमिदं विश्वं यस्य वशे यदधीनमित्यर्थः ॥ १९ ॥ भगवत्प्रसादमन्येऽपि भक्ता लभन्ते इदन्त्वतिचित्रमिति सरोमाञ्चितमाह । नेममिति ॥ विरिञ्चः पुत्रोऽपि । भवः स्वात्मापि । श्रीर्जायाऽपि ॥ २० ॥ फलितमाह । नायमिति ॥ देहिनां देहाभिमानिनां तापसादीनां ज्ञा नां निवृत्ताभिमानानामपि ॥ २१ ॥ ॥ १९ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अतिविस्मयेन पृच्छति । नन्द इति ॥ महोदयं महानुदय उद्भवो यस्य तत् ॥ ४६ ॥ ययोः प्रसन्नोऽवतीर्णस्तौ पितरावपि यं नान्वविन्देतां न प्राप्तवताम् । कृष्णस्योदारं महदर्भकेहितं बाललीलाम् । यच्च कवयो गायन्ति तद्योऽविन्दत्स किं श्रेयोऽकरोदिति ॥ ४७ ॥ ब्रह्मण आदेशान्गोपालनादिलक्षणान् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ स एवेह द्रोणो जज्ञे । स च नन्द इति ख्यातः । सा च धरा यशोदाऽभवत् ॥ ५० ॥ गोपगोपीनामपि वस्तुस्वभावादस्त्येव भक्तिस्तयोः पुनर्नितरामिति ॥ ५१ ॥ स्वलीलया पुत्रभावानुकारिण्या ॥ ५२ ॥

॥ राजोवाच ॥ नन्दः किमकरोद्ब्रह्मन् श्रेय एवं महोदयम् ॥ यशोदा च महाभागा पपौ यस्याः स्तनं हरिः ॥ ४६ ॥ पितरौ नान्वविन्देतां कृष्णोदारार्भकेहितम् ॥ गायन्त्यद्यापि कवयो यल्लोकशमलापहम् ॥ ४७ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ द्रोणो वसूनां प्रवरो धरया सह भार्यया ॥ करिष्यमाण आदेशान्ब्रह्मणस्तमुवाच ह ॥ ४८ ॥ जातयोर्नौ महादेवे भुवि विश्वेश्वरे हरौ ॥ भक्तिः स्यात्परमा लोके ययाऽञ्जो दुर्गतिं तरेत् ॥ ४९ ॥ अस्त्वित्युक्तः स भगवान्व्रजे द्रोणो महायशाः ॥ जज्ञे नन्द इति ख्यातो यशोदा सा धराऽभवत् ॥ ५० ॥ ततो भक्तिर्भगवति पुत्रीभूते जनार्दने ॥ दम्पत्योर्नितरामासीद्गोपगोपीषु भारत ॥ ५१ ॥ कृष्णो ब्रह्मण आदेशं सत्यं कर्तुं व्रजे विभुः ॥ सहरामो वसंश्चक्रे तेषां प्रीतिं स्वलीलया ॥ ५२ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे विश्वरूपदर्शनेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एकदा गृहदासीषु यशोदा नन्दगेहिनी ॥ कर्मान्तरनियुक्तासु निर्ममन्थ स्वयं दधि ॥ १ ॥ यानि यानीह गीतानि तद्बालचरितानि च ॥ दधिनिर्मन्थने काले स्मरन्ती तान्यगायत ॥ २ ॥ क्षौमं वासः पृथुकटितटे बिभ्रती सूत्रनद्धं पुत्रस्नेहस्नुतकुचयुगं जातकम्पं च सुभ्रूः ॥ रज्ज्वाकर्षश्रमभुजचलत्कङ्कणौ कुण्डले च स्विन्नं वक्त्रं कबरविगलन्मालती निर्ममन्थ ॥ ३ ॥ तां स्तन्यकाम आसाद्य मथ्नन्तीं जननीं हरिः ॥ गृहीत्वा दधिमन्थानं न्यषेधत्प्रीतिमावहन् ॥ ४ ॥ तमङ्कमारूढमपाययत्स्तनं स्नेहस्नुतं सस्मितमीक्षती मुखम् ॥ अतृप्तमुत्सृज्य जवेन सा ययावुत्सिच्यमाने पयसि त्वधिश्रिते ॥ ५ ॥ सञ्जातकोपः स्फुरितारुणाधरं संदश्य दद्भिर्दधिमन्थभाजनम् ॥ भित्त्वा मृषाश्रुर्दृषदश्मना रहो जघास हय्यङ्गवमन्तरं गतः ॥ ६ ॥ उत्तार्य गोपी सुशृतं पयः पुनः प्रविश्य संदृश्य च दध्यमत्रकम् ॥ भग्नं विलोक्य स्वसुतस्य कर्म तज्जहास तं चापि न तत्र पश्यती ॥ ७ ॥

इति दशमपूर्वार्धटीकायामष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ' नवमे पय उत्सिक्ते गत्वा गोप्यथ तत्कृतम् ॥ विलोक्य भाण्डभङ्गादि कृष्णं दाम्ना बबन्ध तम् ॥ १ ॥ तनूदराश्रितं विश्वं दृष्ट्वा विस्मितचेतसः ॥ बन्धनद्व्यङ्गुलापूर्त्या पूर्णतामन्वदर्शयत् ॥ २ ॥ ' स्वयं दधि निर्ममन्थ ॥ १ ॥ तदा चागायतेति चकारान्वयः ॥ २ ॥ सूत्रनद्धं काञ्चीबद्धम् । रज्ज्वोराकर्षेण श्रमो ययोस्तयोर्भुजयोश्चलन्तौ कङ्कणौ च । कबराद्विगलन्त्यो मालत्यो यस्याः सा ॥ ३ ॥ ४ ॥ अधिश्रिते चुल्लीमारोपिते उत्सिच्यमाने अतितापेनोद्रिच्यमाने ॥ ५ ॥ दृषदश्मना शिलापुत्रेण । अन्तरं गृहमध्यं गतः रह एकान्ते नवनीतमभक्षयत् ॥ ६ ॥ सुशृतं सुतप्तम् । दधिमन्थनस्थानं प्रविश्य भिन्नं संदृश्य दृष्ट्वा ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu